

159 ყ (09)

ნ- 47

ფსიქოლოგიის ისტორია

ირაქლი იმედაძე

Irakli Imedadze

*H*istory of *P*psychology

Tbilisi - 2008

ირაკლი იმედაძე

1124~

ფსიქოლოგიის ისტორია

სამეცნიერო რედაქტორები: აკადემიკოსი შოთა ნადირაშვილი
პროფესორი ზურაბ ვახანია

ტექნიკური რედაქტორი: აკაკი ჭილიტაშვილი
დიზაინერი: გიორგი ცინცაძე

ISBN 978-9941-9019-8-0

© ირაკლი იმედაძე 2008

© გამომცემლობა „მნიგნობარი“ 2008

წინასიტყვაობა

ამ წიგნის წერა თხოიმეტი წლის წინ დაიწყო, როდესაც პირველად წავიკითხე კურსი ფსიქოლოგიის ისტორიაში და ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობებში. ამ კურსების მომზადებისას ნათელი გახდა, რომ საქონი იყო სახელმძღვანელო, რომელიც მოიცავდა ფსიქოლოგიური ასრის განვითარების ძირითად ტენდენციებს მისი ადრეული ფორმებიდან დღევანდლამდე. უცხოეთში ამკვარი წიგნები იბეჭდება, თუმცა მათი რაოდენობა არც ისე დიდია. შეიძლება ერთ-ერთი მათგანი გვეთარგმნა და თავი ავუყრიდებინა იმ კოლინაღური საშუაოსთვის, რასაც ასეთი ნაშრომის დაწერა გულისხმობს. მიუხედავად ამისა, სვენთვის თავიდანვე ცხადი იყო, რომ უნდა შექმნილიყო ქართულ მკითხველზე ორიენტირებული ორიგინალური სახელმძღვანელო, რომელიც, სხვა თუ არაფერი, სითანადოდ აისახებოდა ქართული ფსიქოლოგიური ასრის ისტორია და დიმიტრი უსნამის სკოლის მონაპოვარი. თუმცა, მთავარი მაინც სხვაა. ფსიქოლოგია არ არის სამთვალისებური პარადიგმატული დისციპლინა. რეალურად იგი განსხვავებული და ხშირად დაპირისპირებული თვალსაზრისების ან შეცნიერული მიმდინარეობების ერთობლიობად წარმოევიდგება. ფსიქოლოგიის კველა ისტორიკოსი, რაც ინდობიექტურიც არ უნდა იყოს, რომელიმე თეორიულ ორიენტაციას მიეკუთვნება. ფსიქოლოგიის ისტორიის წერისას კი ავტორის კონცეპტუალური პოზიცია აუცილებლად განსაზღვრავს იმას, თუ როგორ შეირჩევა ემპირიული მონაცემები ან განსახილველი თეორიული სისტემები. ავტორის თეორიული ორიენტაცია მნიშვნელოვან როლს ავლენს ახდენს ფსიქოლოგიური სისტემების ინტერპრეტაციაზე, აქცენტებზე და შეფასებებზე; ამ მხრივ არც განსჯობის ფსიქოლოგიაა გამონაკლისი. თავად უსნამემ მხოლოდ ძალიან ზოგადი მონახსნი დაგვიტოვა იმისა, თუ როგორ შეიძლება შევასებელიყო ფსიქოლოგიის განვითარების პროცესი განსჯობის კონცეფციის გადასახედთან. ამავუ პოზიციიდან უნდა განსორციელდეს თანამედროვე სისტემების ანალიზიც. უსნამის სკოლაში ამ მიმართულებით სერიოზული მუშაობა ხატარდა. საქმარისა დაფასახელათ ვ. აბაშიძის, ს. ადამაშვილის, ა. ბოჭორიშვილის, ი. ბეღლაუას, ვ. კაკაბაძის, ვ. ხორაკიძის, ო. ტაბიძის, ა. ფრანკიძეილის, ა. შეროზიას, ს. სოჯავას და სხვათა ნაშრომები, სადაც სსვადასხვა დრიის, მათ შორის თანამედროვე კონცეფციებაა განხილული. მიუხედავად ამისა, ჩვენში კვლევებს ფსიქოლოგიის ისტორიაში არ ჰქონია სისტემატური ხახითი. ამ მხრივ გამონაკლისია ა. ბოჭორიშვილისა და ა.

ფრანკ იშვილის ისტორიულ-ფსიქოლოგიური ნაშრომები, რომლებიც სისტემაურებით გამოირჩეოდა, მაგრამ ვერ ფარავდა ფსიქოლოგიის ისტორიის მთელ საკნობრივ სფეროს. ეოველივე ამის ვათვალისწინებით გადაწყვეიტეს შეევექმნა ნაშრომი, რომელშიც აისახებოდა ფსიქოლოგიური აზრის განვითარების მეტ-ნაკლებად სრული ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე.

მუშაობის პროცესში დადგა პრიორიტეტების საკითხი: უფრო აქტუალური ვახდა ფსიქოლოგიის თამაშამედროვე მიმდინარეობების ანალიზი. ამის ვათვალისწინებით დაიწერა და 2004 წელს გამოიცა წიგნი “XX საუკუნის ფსიქოლოგიის საფუძვლები”, რომელიც დ. უსნაძის სახელობის სახელმწიფო პრემიით აღინიშნა. მასალები ამ ნაშრომიდან შევეყვანილი და ადაპტირებული სახით შევიდა წინამდებარე წიგნში, როგორც მისი ერთ-ერთი ნაწილი. მთლიანად წიგნი შეთხვევითა საკმარად ფართო წრეზე არიენტირებული. იგი ხასარკებლო იქნება როგორც სტუდენტების, ისე მენიერებისთვის, ფსიქოლოგებისა და მომიჯნავე სპეციალობის წარმომადგენლებისთვის, ეველა იმათთვის, ვისაც სურს იცოდეს, თუ როგორ იცვლებოდა წარმოდგენები ფსიქიკური ცხოვრების შესახებ ან როგორ მიმდინარეობდა ფსიქოლოგიის სხვადასხვა დარგის ფორმირების პროცესი.

დასასრულს, მსურს აღვნიშნო, რომ ეს წიგნი შეთხვევამდე ვერ მიადწევდა, რომ არა ის დახმარება, რომელიც ვამიწია ხეჰმა შეუდღემ და კოლეგამ ნანა კენჭამემ. იგი თავიდან ბოლომდე მონაწილეობდა ამ ნაშრომის შექმნის ეველა ეტაპზე, დაწეებული მასალის შეგროვებიდან და ორგანიზებიდან, დამთავრებული მისი ანალიზითა და ვაფორმებით. აღარაფერს ვამბობ იმ საოჯასო კლიმატზე, რომელიც მან, როგორც მეგობარმა შემქმნა. მის ვარემე წარმოდგენელი იქნებოდა ასეთ ხანგრძლივ შრომასთან დაკავშირებული სიმსილებების ვადადასვა.

ირაკლი იმედაძე

სარჩავი

თავი 1 ანტიკური ფსიქოლოგია	7
1.1. ანტიკური ხანის პირველი ფსიქოლოგიური შეხედულებები	7
1.2. კლასიკური პერიოდის ფსიქოლოგიური შეხედულებები	11
1.3. ელინიზმის ხანის ფსიქოლოგია	42
თავი 2. შუა საუკუნეების ფსიქოლოგია	72
2.1. არაბული ფსიქოლოგია	73
2.2. ფსიქოლოგია გვიანდელ შუა საუკუნეებისა და რენესანსის ეპოქაში	79
თავი 3. ფსიქოლოგიური აზრის განვითარება ახალი დროიდან ფსიქოლოგიური მიცნობის დაფუძნებამდე	89
3.1. ფსიქოლოგიური აზრი ახალ დროში	89
3.2. ემპირიული და რაციონალური ფსიქოლოგია მეტერამეტე საუკუნეში	115
3.3. ემპირიული ფსიქოლოგიის განვითარება მეცხრამეტე საუკუნეში	147
თავი 4. ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ მიცნობადად ამოყალიბების საბუნებისმეტყველო წინამძღვრები	177
4.1. თავის ტვინის, ნერვული სისტემის და გრძნობის ორგანოთა ფიზიოლოგია	177
4.2. ფსიქოფიზიკა	188
4.3. ფსიქომეტრია	193
თავი 5. ფსიქოლოგიის როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინის პირველი თეორიული სისტემები	196
5.1. ცნობიერების შინაარსების ფსიქოლოგია	196
5.2. სტრუქტურული ფსიქოლოგია	213
5.3. ინტენციონალურ-ფენომენოლოგიური ფსიქოლოგია	217
5.4. ცნობიერების ნაკადის ფსიქოლოგია	228
5.5. ფუნქციონალური ფსიქოლოგია	240
5.6. ჰორმული ფსიქოლოგია	247
5.7. აღწერითი და გაგებითი ფსიქოლოგია	253

თავი 6. ფსიქოლოგიის დარგების განვითარება	272
6.1. ზოგადი ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის განვითარება ..	272
6.2. დიფერენციალური ფსიქოლოგიის განვითარება	295
6.3. ბავშვისა და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის განვითარება ..	309
6.4. ზოოფსიქოლოგიის განვითარება	342
6.5. სამედიცინო ფსიქოლოგიის განვითარება	356
თავი 7. სიღრმის ფსიქოლოგია და მისი განვითარება	390
7.1 კლასიკური სიღრმის ფსიქოლოგია	390
7.2. პოსტფროიდიზმი	421
თავი 8. ბიპვეიორიზმი და მისი განვითარება	444
8.1. კლასიკური ბიპვეიორიზმი	444
8.2. ნეობიპვეიორიზმი	456
8.3. ოპერანტული ბიპვეიორიზმი	468
თავი 9. გეშტალტფსიქოლოგია და მისი განვითარება	480
9.1. კლასიკური გეშტალტფსიქოლოგია	480
9.2. ველის თეორია	494
თავი 10. კუმანისტურ-ეგზისტენციალური მიმდინარეობა	512
10.1. კუმანისტური ფსიქოლოგია	512
10.2. ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია	534
თავი 11. კოგნიტური ფსიქოლოგია	547
11.1. კოგნიტივიზმი როგორც შემეცნების პროცესების ფსიქოლოგია	547
11.2. ქცევითი კოგნიტივიზმის ფსიქოლოგიური სისტემები	554
თავი 12. ფსიქოლოგია საქართველოში	592
12.1. ფსიქოლოგიური აზრი საქართველოში უზნაქემდე	592
12.2. უზნაქე და მისი სკოლა	633

თავი 1. ანტიკური ფსიქოლოგია

1.1. ანტიკური ხანის პირველი ფსიქოლოგიური შეხედულებები

შეხედულებები სულის შესახებ გაცილებით ადრე გაჩნდა, ვიდრე ცივილიზაცია და მისი თანმდევი კულტურული ფენომენები – ფილოსოფია და მეცნიერება. პირველყოფილი ადამიანების ხანაში ანიმისტური შეხედულებები იყო გავრცელებული. მათ მიხედვით, არსებობს რაღაც სულიერი ძალა (*ანიმა* ლათინურად ნიშნავს: “სული”), რომელიც ზემოქმედებს ბუნების საგნებსა და მოვლენებზე და განსაზღვრავს მათ აღმოცენებასა და მიმდინარეობას. მაგალითად, მასშტა დამოკიდებული ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენები, როგორცაა ამინდი, მოსავალი, წარმატებული ნადირობა და ა.შ. ცხოველებთან და ადამიანებთან მიმართებაში ის ერთგვარი სახიფათო ძალის სახეს იღებს და განაპირობებს სხეულებრივ პროცესებს (მათ შორის ავადმყოფობას), მოძრაობას და განცდებს (ტკივილი, შიმშილი და სხვა). ორგანიზმის ფუნქციონირების დროებითი (ძალი, გულყრა, გრანსი) ან მუდმივი შეწყვეტა (სიკვდილი), სულის სხეულთან დროებითი ან სამუდამო განშორების შედეგია. მაგიური რიტუალები, ტაბუები და ა.შ. სულებთან დაკავშირებას ემსახურება. რათა მან ადამიანების სახარვებლოდ წარმართოს გარე და შიდა პროცესები.

რაკი ორგანიზმში სახიფათო ძალა სულის სახით შემოდის და გადის, პირველყოფილთა წარმოდგენაში ის ყველაზე მეტად სუნთქვასთან არის დაკავშირებული (თუმცა სხვა სახის ასოციაციებსაც იწვევს. მაგალითად, ღრუბლის, ბოლის, წრილის და სხვა). ნიშანდობლივია, რომ სულის კავშირი პაერთან, როგორც სუბსტანციასთან და სუნთქვასთან, როგორც პროცესთან, უძველესი ცივილიზაციების მითოლოგიურ-რელიგიურ შეხედულებებშიც აისახა. მაგალითად, ძველ ჩინურ წარმოდგენებში აქტივობის საწყისი (“იანი”) მოცემულია სუნთქვის ან სახიფათო ენერჯის (“ჩი”) სახით. ძველინდურ ვედებში სიცოცხლის ძირითადი თვისება სუნთქვას (“პრანა”) უკავშირდება სუნთქვის საშუალებით ხახიათდება სულიერი ძალა ან სახიფათო ენერჯია (“ზა”) ძველი ეგვიპტის პაპირუსებში. პომპროსთან პირველად ეხედებით სულის აღმნიშვნელ გერმინს “ფსიქე”, რომელიც ბოლო ამო-სუნთქვის, სახიფათო ძალასთან განშორების მნიშვნელობით იხმარება (ქართულები ვამბობთ, სული განუგევავო), ხოლო თანდათან ამ გერმინს დაუპყვიდრდა ძირითადი მნიშვნელობა – “სული”.

სხვათა შორის, ძველი ბერძნების ღმერთები არსებითად ამ სულიერი ძალის ფუნქციებს ინაწილებენ და გარე თუ შიდა სამყაროს მოვლენების მიხედვით გვევლინებიან. ბერძნული ცივილიზაციის კლასიკურ ეპოქაში მითოლოგიურ-რელიგიური წარმოდგენების გვერდით და ხშირად მათ ნაცვლად ჩნდება ფილოსოფიური შეხედულებები, მიმართული სინამდვილის მოუ-

ლენების. მათ შორის ადამიანის შინაგანი სამყაროს რაციონალურ აბსრაქტულ-დუქანდული მეცნიერების ძირები ანტიკური პერაოდის ფილოსოფიურ-მეცნიერულ შეხედულებებშია მოცემული. ეს ვხვება ფსიქოლოგიაში, სათავე უსაქლოვაციური მეცნიერებისა იმ ფორმით, რომლითაც ამჟამად არსებობს. ანტიკურ ხანაში უნდა ვეძებოთ. ფსიქოლოგური წარმოდგენები იმ ელენისტიკური ხასკემების შემადგენელი ნაწილი იყო, რომლებიც ძველმა ბერძენმა სწავლულებმა შექმნეს ბუნების, სამოვადლოებისა და ადამიანის ფუნქციონირების კანონზომიერებათა შესახებ.¹

ბერძნული ფილოსოფია ძველი წელთაღრიცხვის VII საუკუნეში იღებს სათავეს. მისი საწყისი ფორმა იყო ე.წ. *საკურფილოსოფია*. საკურფილოსოფიოსები ცდილობდნენ ვაეციო ბუნება (*საკურა* ლათინურად ბუნებაა) ვინებებერეგის გზით და ამისთვის ეძებდნენ მის სიეთერ პირველსაწყისს. რომლიდანაც ყოველივე წარმოიქმნა და რომლისგანაც ყველაფერი შედგება. პირველ ბერძენ ფილოსოფოსს, თაღეს ასეთად წყალი პქონდა წარმოდგენილი, ანაქსიმენს – ჰაერი, პერაკლიტეს – ცეცხლი. ემპედოკლე ამ სიეთერებებს მიწას უმატებდა და საგანთა მრავალგვარობა ოთხი ძირიდან გამოიყვება. ფსიქოლოგიის სტორიოსთვის აქ შნიშვნულოვანი ის არის, რომ სამყაროს ეს მაგერიალური საფუძვლები, ვარკვეული ანრით, სულიერი ბუნებისანი იყვნენ, ვინაიდან, საყოველთაოდ ვაერეულბული თვალსაზრისით, ყველაფრის აქტიურ საწყისად სწორედაც სული იყო მინებული. ანაქსიმენი, შაგალითად, ასე ვამოხატავს ამ თვალსაზრისს: “როგორც ჩვენა სული, რომელიც არის ჰაერი, ვიქერს და ვეერითიანებს, ისე სუნთქვა და ჰაერი მოიკავს მოელს სამყაროს”. მამასალამე, ანტიკური ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის საწყის ეტაშე ვაბატონებული იყო დოქტრინა, რომლის მიხედვით სული ყველგან და ყველაფერშია მოცემული, ანუ სამყარო განსულიერებულია, ამ შეხედულებას *პანფიქიშმი* ეწოდება, ხოლო მის ანტიკურ ვარაინტს – *ბილითიშმი*.

სულის აქტიურობა ყველაზე მეტად ადამიანის სხეულთან მიმართებაში იწინებს თავის სული სხეულის ფუნქციონირების საფუძველია. პირველი, ვისც ეს მოსაზრება მკაფიოდ ვამოთქვა, პერაკლიტე (340-480 ძეწ.) იყო, პერაკლიტეს მიხედვით, საწყისი სუბსტანცია, რომლიდანაც ყველაფერი წარმოიქმნა, არის ცეცხლი. სული თავის ნამდილ ბუნებას მამის აელენს, როცა ცეცხლისებურია, ის აწვევს სხეულის მოძრაობას, ორგანიშმულ პროცესებს, ვინაიდან ცეცხლი და წვა არის აქტიუობა, მზერეალება და ვნერვია. ამ ვაეცებით “ცეცხლივანი სული” სიციხლის პირობაა. სულის დაკარგვა ივადება, რაც ცეცხლის ჩაქრობა ანუ სიცილია. პერაკლიტე იყო პირველი დიდი დია-

¹ ანტიკური ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ბერძნული შეხედულება ადამიანური ფილოსოფიურ-რელიგიური სისტემების შეხედულებებს. ესა პირველსაწყისების თემა და წარმოდგენა სულზე, როგორც სხეულის მამოძრავებელ ძალაზე, პანფიქიშმი, სულის ვადამიანების რწმენა და სხვა. შაგრამ ფილოსოფიური და მეცნიერული პრობლემების ფორმულირება და თვით ანროვნების სტილი დასავლეთისა და ადამიანულოვის კულტურებს ძალზე ვანსხეეებული აქვს. თანამედროვე მეცნიერების საზე ანტიკური სიბრძნის წამოსულ დასავლურ ინტელექტუალურ ტრადიციას ეფუძნება.

ლექსიკონი. იგი ამტკიცებდა, რომ ყოველივე არსებული მუდმივად ცვალებადობს, “ყველაფერი მძიმდინარეობს”. ეს ადამიანს და მის სულსაც უხება. სულის ცვალებადობა შეიძლება მაგებისა და განვითარების, ან კლებისა და ლეგრადაციის მიმართულებით ხორციელდებოდეს. პერაკლიტე აღბათი პარკული იყო ანტიკურ ფილოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ აზროვნებაში. ვინც სკოლა და გაეანალიზებინა ადამიანის ცვალებადობა დაბადებიდან სიკვდილამდე და ის სულის ცეცხლოვნების დონის აწევ-დაწევას დაუკავშირა. ამ თვალსაზრისით, ოპტიმალური დონე მოზრდილობაში მიიღწევა, ხოლო ბავშვობასა და ხიზრეში სული “ნესტიანია” და, მამასადამე, ნაკლებ აქტიური და პროდუქტიული. მაგრამ, ყველა შემთხვევაში ცვალებადობა იქნება არა შემთხვევითი მოვლენა, არამედ საერთო კანონის, ე.წ. ლოგოსის გამოვლენა, რომელსაც მოელი ბუნება ემორჩილება. ადამიანი ბუნების ნაწილია, ამიტომ მისი ქცევა, მასში მიმდინარე პროცესები აუცილებელი ხასიათისაა, ე.ი. ლეგერმინარებელია ადამიანს შესწევს უნარი, გაარკვიოს ამ ლეგერმინაციის ბუნება, ასე შეიმუშავოს კანონზომიერება. წესრიგი, ლოგოსი, ამხსთივს მას შემყენების ორი ორგანო აქვს: შეგრძნება (აქჰმა) და გონება (აზროვნება). შეგრძნება იწვევს გრძობადი აქჰით, რომელიც სწორად ახახავს ხინამდვილეს, მაგრამ ბევრი რამ მისგან დაფარული რჩება. მაგალითად, შეგრძნებაში მხოლოდ ხაგნის აწმყო მდგომარეობაა მოყვებული და არ არის ვათვალისწინებული წარსული და მომავალი. რაც მოთეარია, შეგრძნება კონკრეტულ მოვლენებს უხება. მოგალი კი მხოლოდ აზროვნებისთვისაა მისაწვდომი. ამრიგად, შემყენება ორსაფეხურიანია პროცესად; მას ორი ძირითადი კონცეპტური ფსიქიკური ფუნქცია განსაზღვრავს – შეგრძნება და აზროვნება. ფსიქოლოგიისთვის ურად მნიშვნელოვანია, რომ ადამიანს თავისი თავის, საკუთარი გონების შემყენებაც შეუძლია. “მე ვუძებდი ჩემსავე თავს” და “ყველა ადამიანს შეუძლია თავის თავის შეცნობა და გონიერად ყოფნა”, ამბობდა პერაკლიტე.

საყოველთაო ლეგერმინიზმის პოზიციამე იღუა ძველი დროის უდიდესი მაგერიალისტი და აგომისტი დემოკრიტე (460-370 ძვ.წ.) ყველაფერი, რაც ხლება სამყაროში და ადამიანის ცხოვრებაში, მკაცრად არის განსაზღვრული და გარკვეულ კანონზომიერებას ემორჩილება. შემთხვევითობა არ არსებობს. ის ადამიანებმა მოვიონეს მოვლენათა ნამდვილი მიზეზების უყოღისრობის გამო. ყოველივე არსებული შედგება უმცირესი განუყოფელი ნაწილაკებისაგან – აგომებისაგან. აგომები ერთმანეთისაგან განსხვავდება მომით, ფორმით და სიმაგრით. საგანთა მრავალფეროვნებას განაპირობებს ის, თუ რა სიხის აგომები ქარბობს მათში და როგორაა ისინი ვანლაგებული. ხაგნების წარმოშობა და მოხობა არის აგომების გაერთიანება და ამ მოღიანობის დამლა. რაც მოძრაობას გულისხმობს. თავის მხრივ, მოძრაობის ძირობა სიყარიულეა. ამრიგად, დემოკრიტეს ფილოსოფიური სისტემა სამი ცნების საფუძველზეა

აგებული, ესენია აგომი, სიყვარული და მოძრაობა.

დემოკრიტიკის შეხედულება სულის შესახებ სწორედ ამ სამი ცნებიდან ამოდის. სული სხეულის მოძრაობის მიზეზია, სულიც მაგერიალურია და შედგება აგომებისაგან. ისინი განსაკუთრებულად მოძრაი, პაგარა და მრგვალი აგომებია. სხეულის დაშლისას სულის აგომები გოვებს მას, ეი, სხეულთან ერთად სულიც მოკლავია. სენოქისას წყენში შემოდის სულის შემადგენელი აგომები, ამისუხოქისას ორგანიზმიდან სულის ნაწილიც ამოდის. ასე იგი მუდმივი განახლების პროექსშია. საბოლოო ჯამში ყველა ფიზიკურ სხეულს, ქვას, მცენარეს, ცხოველს, მკვდარ ადამიანსაც კი აქვს სულის აგომების მყარ რაოდენობა და, ამ აზრით, აქვს სული, როგორც ესედავთ, დემოკრიტიკის პანფიქსიზმის თეატლანტისის აზარებს.

აგომების მოძრაობის პროპორციის დარღვევა, დაბერება – სულის მოძრაი აგომების რაოდენობის კლება, მძიმე და მსუბუქი აგომების ყველაზე კარგი თანაფარდობა გვინშია. იგი შეეყენების ორგანო, გული – მადალი გრძნობების, ღვიძლი – დაბალი ვნებების, გრძნობის ორგანოები კი – შეგრძნებისა. ასეთი სხეულში სულის ლოკალიზაცია.

დემოკრიტიკის მიხედვით, სულსა და სხეულს შორის თვისებრივი განსხვავება არ არის. ფიზიკური და მაგერიალური პროცესები ერთმანეთისაგან სულის აგომების რაოდენობით განსახვედრება. ეს არის სულის მაგერიალური აგომების რაოდენობით განსახვედრება. ეს არის სულის მაგერიალური აგომების რაოდენობით განსახვედრება. ასეთია: თუ სული სხეულს ამოძრავებს, ისიც მაგერიალური უნდა იყოს, ვინაიდან მოძრაობა მხოლოდ მაგერიალურში შეიძლება გადასცეს მაგერიალურს. მოძრაობის ფაქტი აგომების დაჯახების შედეგია. სხეულის თრ აგომს შორის სულის ერთი აგომია მოთავსებული და ამის სამკალებით ამოძრავებს სხეულს.

გრძნობის ორგანოებში მოთავსებული სულის აგომები ზედაპირისკენ მოძრაობს და იქ ხდება რეექსპორტი შეღწეული საგნების მიკროსკოპულ ასლებს, "სურათებს". ე.წ. ეიდოლებს. საგნებიდან მუდმივად გამოდის მათი უმცირესი "სახეები" და პერში მოძრაობენ. გრძნობის ორგანოში შეღწეულობის ეიდოლები შეეხება სულის აგომებს და წარმოიქმნება შეგრძნება. ასე ეცნობა სული პირველად გარე სამყაროს (ე.წ. ეამოდისების თეორია). შეეხება შეგრძნებიდან იწყება. მართალია, შეგრძნება საგნის ასლებს "იჭერს", მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ის აბსოლუტურად სწორად ასახავს სინამდვილეს. შეგრძნება არც თუ იშვიათად ცდება. ამას სხედასხეა მიზეზი აქვს. ერთი ისაა, რომ სულის აგომებთან დაჯახებისას საგნის სრულყოფილი ხატი, ეიდოლა შეიძლება დამახინჯდეს. ასევე, შეგნობა მთავალიდნულია. თუ ეიდოლა შეიღწეეს არა გრძნობის ორგანოში, არამედ სხეულის იმ ნაწილებში, სადაც სულის აგომების კონცენტრაცია ნაკლებია და ისინი არაა შეგრძნებაზე სპეციალიზებული. მკვდარი აღქმა, იღუბა მამისაც ნნდება, როცა ქარი ეიდოლებს წაიღებს შორს იმ საგნებიდან, რომელთა სახეებსაც ისინი წარმოადგენენ. ამ დროს ადამიანი ხედავს იმას, რაც მის წინ სინამდვილეში არ არის (მირაჟი). დემოკრიტიკე ხამპარსაც მძინარე სხეულში ეიდოლების მოხვედრით ხსნის.

თავი რომ დაეხებოდით იმას, რომ შეგრძნებები მოჯერ დემონიურ-

შაციის წყაროება, გრძობადი აღქმის საშუალებით მიღებული ცოდნა შაინე შეზღუდულია აქ და ამჟამად არსებული საგნებისა და მოვლენების თვალსაჩინო მოცულობით. ბევრი რამ მისთვის დაფარული რჩება. ამიგომ გრძობად შეშეცხებას დემოკრიტე "ბნელს" უწოდებს. სამაგიეროდ, აზროვნება ნათელი შეშეცხებაა; იგი ნათელყოფს იმას, რაც შეგრძნებისთვის დაფარული დარჩა. მაგალითად, უხილავი აგომების შეშეცხება შეგრძნებით შეუძლებელია, მაგრამ შესაძლებელია შათი მოაზრება გონების საშუალებით. ამდენად, შეგრძნება და აზროვნება, როგორც კოფიკური ფსიქიკური ფუნქციები, შეშეცხების პირველი და მეორე საფეხურებია.

1.2. კლასიკური პერიოდის ფსიქოლოგიური მახასიათებლები

პირველი სწავლელები, ვინც რადიკალურად შემოაბრუნა ფილოსოფიური აზრი გარესამყაროს მოწყობიდან შინაგანი სამყაროს გაშეშებისკენ, ალბათ, სოფისტები იყვნენ. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსების შეფასებით, ამ ფილოსოფიური სკოლის ყველაზე სახელგანთქმული წარმომადგენელი პროტაგორა (480-410 ძვ.წ.) შეიძლება ჩაითვალოს *სუბიექტურის* ცნების აღმომშენად. თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ეს ფსიქოლოგიისთვის, თავისთავად ცხადია. პროტაგორას სუბიექტივიზმი ნათლად გამოიხატა მის საყოველთაოდ ცნობილ გამონათქვამში: "ადამიანი არის საშოში ყველა საგნისა; არსებულებისა, რომ ისინი არსებობენ და არარსებულებისა, რომ ისინი არ არსებობენ". ამდენად, შთავარია არა ობიექტური სინამდვილე არამედ ის, თუ როგორ აღიქვამს და აფასებს მას სუბიექტი. არ არსებობს აბსოლუტური ჭეშმარიტება და ობიექტური დირებულებები. ყველაფერი შეფარდებითია და დამოკიდებულია კონკრეტული ინდივიდის მდგომარეობასა და უნარზე. საშოში ინდივიდუალურია: ერთისთვის საგანი შიშია, მეორისთვის – შუბუქი, ერთისთვის – ღამაში, მეორისთვის – უშო; იგივე ითქმის მორალურ შეფასებებზე, სიკეთისა და ბოროტების ცნებებზე. "ავადყოფობა არის ბოროტება შომაკვდავისთვის, მაგრამ სიკეთე დაკრძალვისთვის საჭირო ნიუთვის გამყოფელისთვის და შესაფლავისთვის". შეფასება ერთი და იმავე ინდივიდის ფარგლებშიც ცვალებადობს, რასაც მისი მდგომარეობა განაპირობებს: მარცხენა ფეხზე ამღარი კაცი ყველაფერს შუქ ფერებში ხედავს. მარჯვენაზე – ნათელში. შამსახადამე, ყოველგვარი შეშეცხება – თეორიული, ესთეტიკური თუ ეთიკური, პირობითია და სუბიექტური. ამ თვალსაზრისს *რელატივიზმი* უწოდება.

ბუნებრივია, რომ სოფისტების ინტერესების ცენტრში შემშეცხებული სუბიექტი ექცევა, პირველ რიგში კი მისი აღქმის, აზროვნებისა და შეცვლეულის უნარები. ბერძნულ ფილოსოფიაში პროტაგორამ გადადგა პირველი ნაბიჯები დასკვნის ხერხების სისტემატიზაციის მიმართულებით. სხვა სოფისტების შიერ საკმაოდ დეგალურად განიხილებოდა ლოგიკური მსჯელობის ხერხები. სოფისტები ცნობილი იყვნენ, როგორც უბადლო მოკამათიები და ორაგორული ხელოვნების პროფესიონალი მასწავლებლები. ამიგომ ბუნე-

ბრეია, რომ ენახთან და მეტყველებასთან დაკავშირებული პრობლემატიკა მათი კვლევის საგანი გახდა. პროტაგორა შესწავლიდა სიკვდილიანობის კატეგორიებს და წინადადების სინტაქსს, სხვები – კავშირებს, სინონიმებს და ა.შ. ერთ-ერთმა ყველაზე ცნობილმა სოფისტმა ვორტიამ (480-380 ძვ.წ.) მკაფიოდ დააყენა საკითხი სიკვდის, აზრისა და აღქმული საგნის ერთობის შესახებ. როგორ შეიძლება რაიმე ვალმოვცეთ უნის შემდეგობით. კითხვობს იგი, თუ მის ბგერებს არაფერი აქვს საერთო იმ საგანთან, რომელსაც ისინი აღნიშნავენ? (თანამედროვე ფსიქოლინგვისტიკაში ეს საკითხი სახელდების პრობლემატიკის ფარგლებში შეისწავლება). რაც შეეხება მეგრძნებებს, გრძნობად აღქმას, მის მნიშვნელობაზე პროტაგორას ასეთი გამონათქვამიც მიუთითებს: "გრძნობათა (ანუ მეგრძნებათა – ი.ი.) ვარაუდ არაის სული არ არსებობს". საგანი ისეთია, როგორც აღქმას აღუბუქლავს სუბიექტის სულში. თავად სული, როგორც ცნება, აერთიანებს სხვადასხვა ფსიქიკურ მღვთმარებებს (გრძნობები, სურვილები, მეგრძნებები) და მთლიანად მათზე დაიყვანება. ამ მღვთმარებობათა მთლიან არ არსებობს რაიმე სულიერი სუბსტანცია.

ფსიქოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით სულიერი სფეროს ასეთი დასახიათობას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს. შეიძლება ითქვას, რომ სოფისტებმა, სახელდობრ კი პროტაგორამ, პირველი ნამდვილი სენსუალისტური მეტაფიზიკა წარმოადგინეს. ამ გერმანიით აღნიშნული მოძღვრების მხედვით, ფსიქიკური ცხოვრების საფუძველი გრძნობადი მოთბედილებია. პროტაგორასთან მეგრძნების (გრძნობადი აღქმის) პრიორიტეტი, სხვა სულიერ ენარებთან შედარებით საკმაოდ ნათლად არის გამოხატული. ამდენად, იგი წინაპარა ბერკლის, პიუჩისა და შემდგომდროინდელი ემპირიული ფსიქოლოგიის, კერძოდ, ასოციაციონიზმის სენსუალიზმისა, კიდევ შორს რომ წაყიდეთ. პროტაგორას მოძღვრება უნდგის, სტრუქტურალიზმისა და სხვა მნიშვნელოვანი ფსიქოლოგიური სისგემების წინამორბედად შეიძლება მივიხსნით. ამ სისგემებში აქცენტი ცნობიერების თვალსაზრისით წარმოდგენს მანარსებზე კეთდება. მათ ბაგონობას ფსიქოლოგიაში წერტილი მხოლოდ ვიურტებურგის სკოლამ (XX საუკუნის დასაწყისი) დაუხვა. ასე რომ, აღნიშნულმა თემისმა ფსიქოლოგიის ისტორიაში არა პირდაპირი, მაგრამ ფრიალ მონსიმძავალი გავლენა იქონია.

სოფისტების შემდეგი თვალსაზრისი სულის არასუბსტანციურობას უხება. მისაგანი სამყარო ცნობიერების ფუნქციონების ერთობლიობაა – ეს დებულება, ლოკიდან დაწყებული, მთელი ემპირიული ფსიქოლოგიის გავლითა და უნდგისა და ბრენგანის ჩათვლით, უპირისპირდება დეკარტულიაბსიციის სულის სუბსტანციონალიზმის თემისს და ფსიქოლოგიის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე ძირეულ თეორიულ-მეთოდოლოგიურ კოლიზიას ქმნის (იხ. 3.1).

სოფისტების მსგავსად, სოკრატეს (470-399

ძეწ.) ფილოსოფიური ინტერესი ადამიანზეა მიმართული, მაგრამ არა იმდენად მის შინაგან, სულიერ სამყაროზე, რამდენადაც მის მწიბორზე ქმედებებზე. სოკრატე მეცნიერული ეთიკის დამაარსებელია. სოკრატეს მიერ სული განხილვა, როგორც მწიბორი ქმედების და არა უბრალოდ სხეულის აქტიობის საფუძველი, რასაც აღრინდელი ფილოსოფოსები ამტკიცებდნენ (პერაკლიტე, დესოკრიტე და სხვა). სული ინდივიდის ფსიქიკური თვისებაა. მისი ძირითადი ნიშანია გონიერება, რაც ადამიანს მწიბორი იდეალების შესაბამისი ქმედების განხორციელების საშუალებას აძლევს. ადამიანი არა იმდენად ბუნების, რამდენადაც შორალურ კანონებს ემორჩილება. თავად სოკრატეს სიყოფილე და სიკდილიც ამ მწიბორი იდეალების განხორციელებაა.

ამავე დროს, სოკრატე კატეგორიულად ეწინააღმდეგება სოფისტების სუბიექტივიზმსა და რელატივიზმს, რაც მათ მიერ აბსოლუტურ და ყველასთვის საკვალად ელო ჭეშმარიტებათა უარყოფაში მდგომარეობს. სოფისტები დიდი მემართებით ამტკიცებდნენ ამას. სოკრატე აჩვენებს, რომ ამ მტკიცებას მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, თუ ის ზოგადი მნიშვნელობის მქონეა, ანუ ყველასთვის საკვალად ელოა. ეს კი თავისი თავის უარყოფის გოლფასია. მართლაც, ვიქვით, ყოველგვარი აზრი თანაბრად მართებულია. მაშინ თუთი ამ მტკიცების საწინააღმდეგო აზრით მართებული ყოფილა. და, შესაბამისად, პროტაგორას თვალსაზრისი – მცდარი. ამრიგად, სოფისტების შეხედულება გადაულახავ შინაგან წინააღმდეგობას შეიცავს. მაგრამ ამ შემთხვევაში სოკრატე იმდენად მსჯელობის ლოგიკურ სიმწყობრეზე არ ზრუნავს, რამდენადაც ეთიკური პრინციპებისა და შესაბამისი მწიბორი ქმედების მართებულობის დამტკიცებაზე. თუ ყველაფრის საზომი ადამიანია, მაშინ სენი წარმოდგენები სამყაროზე და მწიბორზე შეფარდებითია. თავის გნოსეოლოგიურ და ეთიკურ შეხედულებებში სოკრატე იჭიდან ამოდიოდა, რომ ყოველგვარ ცოდნაში, მისი შეფარდებითობის მიუხედავად, არსებობს უცვლელი და საყოველთაო ჭეშმარიტების მარცვალი, რომელიც ყველასთვის საერთოა. თუ ეთიკის ნორმები არ შეიცავს ყველასთვის საკვალად ელო და არაფარდობით ჭეშმარიტებას, თითოეულს შეუძლია ისე იმოქმედოს, როგორც მოესურვება და თავისი ქმედება სახეებით გამართლებულად მაინცის საზოგადოებას მისი ვაკისებისა და დიხის უფლება არ ექნება, რასაც სრული ქათი და საბოლოოდ, მთელი საზოგადოების, სახელმწიფოს, ცივილიზაციის ნგრევა მოჰყვება.

ჭეშმარიტება და ცოდნა ცნებების სახითია მოცემული. ეს ეხება ყველა სუეროს, მათ შორის შორალს. ქმედების შეფასება მწიბორიობის თვალსაზრისით გულისხმობს იმის ცოდნას, თუ რა არის სიკეთე და რა – ბოროტება. აქედან გამომდინარე, მწიბორი უშუალო კავშირშია ცნებასთან, ვარკვეული ნორმების ცოდნასთან და მის შესაბამისად მოქმედებასთან. თუ ადამიანმა იყის, როგორ უნდა მოქმედოს საფრთხის პირობებში და მოქმედებს ამ ცოდნის შესაბამისად, იგი მოქმედება მამაციად ჩაითვალის. თუკი კაცი ბოროტად მოქმედებს, ამის მიზეზი, სოკრატეს აზრით, ისაა, რომ მან არ იყის, რა არის ნამდვილი სიკეთე. ამიტომ, პირველ რიგში, ადამიანს სათანადო ცოდნა უნდა

შევეუ. ვანჯენით განსხვავება კარგა და ეკლს შორის და მხოლოდ ამის შემდეგ შევადგათო მისი საქციელი. ცოდნა უკვე თავისთავად სიკეთეა.

ამ კონტექსტში დასისის *აუცილებლობისა* და *თავისუფლების* საკითხი, ანტიკარი ხანის ავტორებს ამ საკითხის განხილვისას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მოქმედების გამომწვევი მინაგანი მიზეზების (ხევს ვიგელოდით, მოციუების) ფსიქოლოგიურ და ზნეობრივ ხასიათს. დაბალი, ვრძობადი მისწრაფებებისადმი დამორჩილება არის ადამიანისთვის უკადრისი მონიბა, ხოლო ვნივერსილური ვინის მიერ მოაგონებულა ნორმებისადმი ცნობიერი დამორჩილება ნამდვილი თავისუფლებაა. თუმცა, ამ დამორჩილებიდან ღირსეული და კეთილი საქციელი ასეთივე აუცილებლობით გამოდინარეობს, როგორც კანრო ენებებისადმი დამორჩილებიდან – ეკლი და უკუკერი ქმედება. სოკრაგეს მიხედვით, დაბალი აუცილებლობიდან მადღებე, ანუ ვინიერ თავისუფლებანე ვადახვლა ჭეშმარიტი ცოდნით არის გაპირობებული. ყველა აუცილებლად ეძებს თავისთვის სიკეთეს, მაგრამ არ იცის, რაშია ეს სიკეთე. ვინც ეს ნამდვილად იცის, მას ჭეშმარიტი სიკეთე სურს და კიდევ აღწევს ამას. ახორციელებს კიდევ უკოდინარი კი, პირიქით, მიიწივეს რა ცრუ სიკეთეს, როგორც ჭეშმარიტს მიემართება მისკენ და აუცილებლად ეღება. ეკლ საქმეებს ჩადის, ნამდვილი „ეოდნით ეკლს არაყის ჩაიდენს“ – ამბობს სოკრაგე.

ყოველივე ეს ფუჭი და შეუძლებელი იქნება, თუ არ იარსებებს საყოველითაო, მოვად ცნებებში გამოხატული, აბსოლუტური ჭეშმარიტებები. ჭეშმარიტება თბიექტრად არსებობს, თუმცა მის შესახებ ცოდნის მაგარებული თვით სუბიექტია. ის დაბადებიდან არის მოცემული ყოველ ადამიანში. მაგრამ სულში ვაეცნობიერებული ჩანსახის ფორმით არსებობს; მას განვითარება ესაჭიროება. ხევნში მოელემარე ცოდნა აქტუალური უნდა ვახდეს. აქედან მომდინარეობს ცნობილი თემისი: „შეიცან თავი შენი“. საკუთარი თავის შემეცნებაში სოკრაგე საკუთარ განცდებზე დაკვირვებას (ანუ თვითდაკვირვებას) არ ვულისხმობს. ამიგომ იგი არ უნდა მიეცინით შემდგომღროსნელი ფსიქოლოგიის ძირითადი მეთოდის – ინტროსპექციის აღმოჩენიად. თუ ცოდნა თავდაპირველად არაცნობიერად არის მოცემული, მას კმუალოდ ვერც დაეკვირვებით (ცნობიერებისა და არაცნობიერის ცნებებს სოკრაგე ცხადია, არ იცნობდა). საკუთარი თავის შეცნობაში სოკრაგე ვულისხმობს სხვადასხვა ქმედებების, მორალური შეფასებებისა და ნორმების ახალიშა და გააპრებას. მაგრამ ამ ამოცანის შესრულება ადამიანს დამოუკიდებლად უჭირს. თავისი ფილოსოფიური მოღვაწეობის დანიშნულებას სოკრაგე სწორედ იმაში ხედავს, რომ დახმარება ვაუწიოს ადამიანებს ამ ცოდნის აღმოჩენაში, აქტუალშიაყიანა და ფორმარებაში. მოხდენილი და ღროული კითხვების დასმით იგი მოსაუბრის აპრს საჭირო მიმართულებით წარმართავდა და, საბოლოო ჯამში, ჭეშმარიტ აპრამლე მიკაყედა; სოკრაგესთან დიალოგის შედეგად, ბუნდოვანი წარმოდგენები იყვლებოდა განსახვეული თემების (სიკეთე, სამართლიანობა, სათნოება და ა.შ.) შკაფით და გამართული ვაგებით. კითხვა-პასუხის გნით ნამდვილ ცოდნამლე მისეღის ამ მეთოდს დადღევესკა ან *სოკრაგესეული საუბარი* ეწოდა. თვითონ სოკრაგე

თავის ხაჭშიანობას ხუმრობით „მაიეგეტიკას“ ანუ ბებიამქალობის ხელ-
ლოცვებასაც არქმევდა, რაშიც იმას გულსხმობდა, რომ მოკამათეს ცხმარე-
ბოდა, საკუთარი სულიდან უშუალოდ ჭეშმარიტება. ფსიქოლოგიის ისტორია კოსე-
ბის შეუახებით, ეს იყო, ფაქტობრივად, პირველი მკვლელობა ვერისტიკული
და პრობლემატური სწავლების შეთოდის შემუშავებისა, ვინაიდან აქ მოხდა
წინამე მართლაც დაისმის პრობლემა და მისიხვედრებული კითხვების
წყების სამუქალებით იგი სწორ პასუხამდე მისყავით – ნაკვლად მშამმარეულ
ჭეშმარიტებათა მწოდებისა.

სოკრატემ სიუქტეული ხაუყარა ახალ მამართულებას ხელიერი სამ-
ყაროს ვაგებამი. ეს მამართულება ვაგებრძელა და ვაგებრძელა ანტიკური
ხანის ერთ-ერთმა უდიდესმა ფილოსოფოსმა პლატონმა.

პლატონის (427-347 ძვ.წ.) ნამდვილი სახელი

არისტოკლე იყო. პლატონი (პლატოს – ფართი) მის-
თვის არამეველებრივად ფართო მხარბეჭისთვის
დაურქმევიათ. პლატონი დაიბადა ათენში, მდიდარ
არისტოკრატულ ოჯახში. მას მიიღო ამ დროისთვის
საკუთესი და მრავალმხრივი განათლება. გან-
საკუთრებით ვაგებებული იყო პოეზიით, ოცი წლი-
სა სისწავლებლად მიბარეს სოკრატეს, რაშიც გან-
სამღერა მისი, როგორც მომავალი ფილოსოფოსის,
ორიენტაცია. სოკრატეს სიკვდილის შემდეგ პლა-
ტონი იწყებს მოვბარობას სხვადახეა ქვეყანაში
თავისი მეცნიერული ცოდნის კიდევ უფრო ვაგებრ-
თიების მიზნით. ცხოვრების სხვადახეა პერიოდში პლატონი სამჯერ ეს-
გუმრა სიცილიას, სადაც ედილობდა თავისი პოლიტიკური მეხედულებების
ვაგებრებას. ეს მისია სრულიად წარუმაგებელი გამოდგა, ერთხელ კი კი-
ნაღამ გრავიკულად დამთავრდა – რადიკალე განრისხებულმა სირაკულელ-
მა გირანმა დიონისემ პლატონი მონად ვაყიდა, საიდანაც მეგობრებმა ვამო-
ისყიდეს. 40 წლის პლატონი ათენში ბრუნდება და აარსებს თავის სახელ-
ვანთქმულ სისწავლებელს – აკადემიას, რომელსაც ვარდაივალებადღე ხელ-
მძღვანელობდა. პლატონის ოხმულები ძირითადად დიალოგების ფორმა-
შია დაწერილი და ამრის სიღრმის ვარდა უდავო დიგერატურული დირსუ-
ბებითაც ვამოირჩევა.

პლატონის ფსიქოლოგიური მეხედულებები ერთიან, მყობრ სისგე-
მას არ ქმნის, თუმცა მის დიალოგებში ვაბნეულია მრავალი მოსაზრება ამა
თუ ამ ფსიქოლოგიურ თემასთან დაკავშირებით.

პლატონის პოშიცია ხელის რაობის, მისი მოგადი ბუნების თაობაზე,
არხებითად, მეგაფიმიკურია და ეიღობების („იღუებს“) შესახებ მისი ცნო-
ბილი თეორიის კონტექსტში უნდა იქნეს ვახხილული. პლატონის თანახმად,
ნამდვილი არსებობა, ყოფიერება აქვს მხოლოდ საგანთა არახხეულებრივ
„ფორმებს“, „სახეებს“ ანუ „იღუებს“. იღუები უბიღეა, უეუელუი და მუღ-
მყო; ისინი წარმოადგენს საგანთა არსს, მათ სრულყოფილ ნიმუშებს, ერთ-
გვარ ვგაღონებს ან, როგორც თეითონ უწოდებს, „პროტოტიპებს“. იღუების

სამართლისპიროდ, მაგერიას არა აქვს საგნობრივი გარკვეულობა; იგი, თავისთავად, უფორმოა და ამორფული. იდეასთან შეერთების გზით მაგერია შეიძლება გადაიქცეს ნებისმიერ საგნად ან მოვლენად. გრძობადი სინამდვილე იდეებისა და მაგერიას ასეთი გაერთიანებით ჩნდება. ამ პროცესში იდეას უდავო პრიორიტეტი უნიჭება. მაგერიას კონკრეტულ საგნად მასში ამ საგნის პროტოტიპის (იდეის) ჩართვა აქცევს. პირაქით, იდეასთან განმორება ამ საგანს სპობს. გრძობადი სამყარო მხოლოდ იდეების სამყაროსი ასლია. მისი საგნები ხერხეცა და ღროშია მოცემული და, ამდენად, წარმოადგენს და შეფარდებითი. ყველა ბუნებრივი საგანი, ან ადამიანის მიერ შექმნილი ნივთი, ყოველი არსება, თვისება, ყოფიერების უმთავრესი ღირებულებები – ქემპარტიგება, სიკეთე, მშენებლობა, სამართლიანობა არსებობს მხოლოდ იდეად, რამდენადაც არსებობს მისი შესაბამისი იდეა. იდეის არსებობა რეალურია და თბიქტური (პლაგონი თბიქტური იდეალისმის ფუქემლებულია); იდეები ქმნიან თავიანთ სამყაროს, რომელიც ჩვენივის უხილავია. ადამიანს შეუძლია გონების სამუალებით (გონებაქტრეციით) სწვდეს იდეათა სამყაროს, როგორც ეს თვით პლაგონმა გააკეთა, მაგრამ მისი სრული შეხება მხოლოდ ღმერთს შეუძლია.

ფსიქოლოგიისთვის მთავარია იმის გარკვევა, თუ რა არის სული. პლაგონის ფილოსოფიურ სისტემაში ეს საკითხი საკმაოდ ბუნდოვანია და არაერთმნიშვნელოვან ინტერპრეტაციებს წარმოშობს, განსაკუთრებით სულსა და იდეის ცნებათა შიშართების კუთხით. სულის ძირითადი მახასიათებლები ასეთია: ის არის ერთგვარი საწყისი, რომელიც აშუალებს იდეებსა და გრძობადი საგნების შიშართებას. ეს, როგორც ჩანს, იმაში ვლინდება, რომ სული შეიმეცნებს იდეებს და მათ შესახებ ცოდნის ერთადერთი მაგარებელია. პლაგონის მიხედვით, არსებობს ე.წ. “მსოფლიო სული”, რომელიც მთელ სამყაროს მოიცავს. ამ აზრით, ყოველივე ცოცხალია ანუ სულიერი. ადამიანის სული ენათესავება მსოფლიო სულს, მიხვან მომდინარეობს, მისი ნაწილია. სული სხეულამდე არსებობს, რომელიც მის გარეშე არც არის სხეული ცოცხალი ორგანიზმის მნიშვნელობით; იგი უფორმო ორგანული მაგერიაა. მაგერია-სხეული თავის გარკვეულობას მასში სულის ჩასახლების შედეგად იძენს. ამაშია სულის პრინციპული მსგავსება იდეასთან, ისინი ერთნაირ ფუნქციას ასრულებენ – შეუერთდნენ მაგერიას და აქციონ იგი გრძობადი სამყაროს მოვლენად (შესაბამისად, ეს იქნება სულიერი სხეული ან უხელო ნივთი). ვიდრე ეს მოხდება, სული მუციურ სამყაროში იმყოფება იდეებთან ერთად და მათ უშუალოდ აკვირდება (შეიმეცნებს). ამით ის მოიპოვებს ქემპარტიგ ცოდნას, რადგან იდეები განასხივებენ საგანთა გვარიოვნულ არსს, მათ შოგად ცნებებს. სული, თავის მხრივ, სხეულს არხია და, როგორც ასეთი, ღვთაებრივია. არამაგერიალურია, უცვლელია, წარუკვლია, უცვლელია. ამის სამართლისპიროდ, სხეული მსოფლიო, ცვალებადი, სრწნადი და მოკვდავი. სიკვდილი სულთან დამორების შედეგია. სხეული უხელოდ ნადგურდება, ისევე როგორც საგანი – კიდუოდ.

ბევრი მსგავსების მიუხედავად, სული არ არის იდეა (ეიდოსი), თუნდაც იმიგომ, რომ ის ჯერ აკვირდება იდეებს, შეიმეცნებს მათ, ხოლო სხე-

ულში მოხვედრისას ამ ცოდნას აღადგენს (ქვემოთ ამაზე საგანგებოდ ვიხაუბრებთ). გამოდის, რომ იდეები სულის მინაარსს შეადგენენ; იდეასა და სულის შორის მიმართება ისეთივეა, როგორც შესამყენებელსა და შემსყენებელს შორის. სხეულში მოხვედრილი სულის აქტიობა სხედასხვა ფსიქიკური ფუნქციების სახით იჩენს თავს. მყენიერული ფსიქოლოგიის გულისყური მათი არის მიმართული. ამავე დროს, თვით სული არ არის ემპირიული მოვლენა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას თავისი შესაგყვისი იდეა უნდა აქონოდა (ემპირიული მოვლენები ხომ ყოველთვის იდეების განხორციელებას წარმოადგენენ). ამიტომ პლატონი სულის იდებს არსებობას არც უშვებს. იდეაც და სულაც შეგაფიშიკური სამკვიდროს წარმოშობაღებლები არიან.

სხეული სულის დროებითი სადგურია. მისი საქრობილეა. სხეულის მიმართ უდაყო პრიორიტეტის მიუხედავად, სული ამ უკანასკნელის შემოქმედებას განიცდის. სული იდეების სამყაროშია თავისუფალ და ღალ მღვთმარობაში. მაგრამ ცოცხალი ორგანიზმი, ბოლოს და ბოლოს, სხეულისა და სულის ერთიანობაა. ამიტომ ოპტიმალური ვითარებაა, როცა მათ შორის შესაგყვისობა არსებობს. სხეულისა და სულის განვითარებაში წინასწარობა უნდა იყოს შესარჩუნებელი. რათა მათ შორის თანამომიერება არსებობდეს.

სხეულისა და სულის ურთიერთკავშირი ყველაზე მკაფიოდ იჩენს თავს პლატონის მიერ სულის ნაწილებსა და სხეულთან მათი მიმართების ხაკითხის დამუშავებისას. პლატონის მიხედვით, სულს სამი ნაწილი აქვს. პირველი *გონიერი სულია* და მოთავსებულია თავში; მორე *კეთილშობილ სწრაფეებს* მოიცავს და მკერდის არეში იმყოფება; შესამე *ბრმა უნებებსა* და *სერვილებს* გამოხატავს და მუკელშია განთავსებული. ეს უკანასკნელი სულის ყველაზე უკუნური და უმართავე ნაწილია. ის ხაერთია ადამიანისა და ცხოველისთვის. სულის ამ ნაწილში ისეთი სერვილები წარმოიქმნება, რომელთაც დღეს ვიგაღურ, ბიოლოგიურ მოთხოვნილებებს უწოდებთ: შიმშილი, წყურვილი, სექსუალური ლტოლეა და სხვა. როგორც ჩანს, სწორედ მათთან დაკავშირებულ განცდებსა და სხეულებრივ პროცესებზე დაკვირვებამ განაპირობა პლატონის მიერ სულის ამ ნაწილის განთავსება დიაფრაგმის ქვევით. მკერდში არსებული სულის გამოყლისებებია ენერგიულობა, სიმამაცე, ვინი, მიზანსწრაფეა და ა.შ. ისეთ ემოციებზე დაკვირვება, როგორიცაა შიში, სიბრაზე, აღგაიება და სხვა, ხათლად აელენს მათ კავშირს სუნთქვის ხიშირესა და გულისცემის რიტმზე, რაც, ხაეარაუდოდ, სულის ამ ნაწილის გულმკერდის არეში ლოკალიზაციის მიზეზი გახდა. თავი სხეულის უმთაერესი ნაწილია და გამოყოფილია განიდან, სადაც სულის ორაციონალური ნაწილები იმყოფება; ამასთან, ის შემოთ არის და, ამდენად, ყველაზე ახლოს შეეახათან. საიდანაც მომდინარეობს რაციონალური უკედავი სული¹. როგორც ვხედავთ, სხეულში სულის სხედასხვა ნაწილების ლოკალიზაციის პრინციპები განსხეეალებულია. შოვი მათგანი ემპირიულ ფაქტებს ეფუძნება –

¹ სხვათა შორის, ურეთ დილოვში ("ტემპუს") პლატონი პირდაპირ ამტკიცებს, რომ ტანში მოთავსებულ ორაციონალურ სულს უცვაიების სიშია არ გააშია.

1104-

ასეთებია, მაგალითად, სხეულებრივი და ფსიქიკური პროცესების კავშირის დამადასტურებელი მონაცემები. ზოგი ეფუძნება მეტაფიზიკურ დამკვირვებებს – ასეთია, ვიქტორი. მარადიულ იდეაია სამყაროსთან სიახლოვე, ზოგიც ვიქტორ მისაზრებებს – ამ სულიერ ძალას ან თვისებას, რომელიც მეტად ფასეულია, სხეულის უფრო საპატიო ადგილი ეთმობა.

მოქმედების მნიშვნელოვანი შედეგების პრინციპი განსაზღვრულია, აგრეთვე, სულის რაციონალური და არარაციონალური ნაწილების ერთიანობისა და ერთობის საკითხის განხილვისას. აქ პლატონი შედარებებსა და ალეგორიებს მიმართავს. ვრი დიალოგში (“ფედრუს”) სულის სგრუქტურა გამოხატულია ხაომარი ეგლის სახით, რომელშიც ორი ცხენია შებმული – შავი და თეთრი. შავი ცხენი არარაციონალური სულის ვნებით ნაწილს განსახიერებს. ის არ ემორჩილება ბრძანებებს და მუდმივ კონტროლს საჭიროებს, ვინაიდან სულ ცდილობს ეგლის გადაგრივს ან უფსკრულში გადახეხვას. თეთრი ცხენი არარაციონალური სულის კეთილშობილ-სწრაფით ნაწილს გამოხატავს. ის ძირითადად სწორად მოძრაობს, მაგრამ ყოველთვის თვინიერი არ არის და შაინს მოითხოვს მუდმივ კონტროლს. სულის ვინიერი ნაწილი ვაიცივებულია მეტელესთან, რომელიც განსაზღვრავს მოძრაობის მიმართულებას და მართავს ცხენებს. ამრიგად, სულის სგრუქტურა ვიქტორი თვალსაჩინოებით კარგი და ეული ნაწილების ერთობლიობად განხილულია.

სხვა დიალოგში (“სახელმწიფო”), სული შედარებულია ცხენის ფარასთან, რომელსაც მწყემსი და ძალი პატრონობენ, ვნებით სული უაზრო ცხენების მსგავსია. ამ ცხენებს ბრმა სერვილები ამოძრავებს და შეიძლება ისეთ ხიფათს გადაეყარონ, რომ დაიღუპონ. სულის სწრაფით ნაწილს ძალი განსახიერებს. მისი მოქმედება პრინციპში სასარგებლოა, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის მწყემსს ანუ ვინიერ სულს ემორჩილება.

ამრიგად, რაციონალური სულის პრიორიტეტი არარაციონალური სულის ნაწილების მიმართ ამკარაა: ვინიერი და მნიშვნელოვანი მოქმედება მხოლოდ მისგან მომდინარეობს. ამასთან, იდეალურ ვარიანტში სულის ნაწილებს შორის პარამონიული კავშირი უნდა იყოს, რომელსაც უზრუნველყოფს მინაგანი ორგანიზაცია და სახლი. სამწუხაროდ, რეალური ადამიანის სულში ამგვარი პარამონია იშვიათობაა. აქ უფრო მეტად სულის სხეულებრივი ნაწილებს კონფლიქტს უხელებთ. სხვათა შორის, ფსიქოლოგიის ასტორი კოსევიჩი ერთბაშად მიუთითებს ამ მდგომარეობის მსგავსებაზე იმასთან, რაც ფსიქოანალიზშია აღწერილი. ზოგჯერ იმასაც ამბობენ, რომ ფროიდის ძირითადი იდეები პლატონის მიერ იყო შემზადებული. ეს, ცოცხალი არ იყოს, ვაზივადებული შეუახება, მაგრამ თავისი საფუძველი აქვს. ამაში აღვივად დავრწმუნდებით, თუ ვაეყენებით პლატონის შეხედულებას სიმშრების შესახებ, რომელსაც, არსებითად, ძალი მიმდინარე სულიერი ცხოვრების კოლაშივინია აღწერილი.

ძალიხევის დამასახიერებელია სხეულის მოწყვეტა ვარეგანი ვაეუენებისგან. ძალის დროს, როგორც დახტული თვალის მოწყვეტილი სინათლე, ასევე სულია თავის თავში ჩაკეტილი, ამბობს პლატონი. მიუხედავად ამისა, ძალი ვარეუოდან სრული იშოლაცია არ ხდება და, რაც მთავარია,

შენარჩუნებულია სულის შინაგანი მოძრაობა. *სიმშარი*, პლატონის მიხედვით, უკავშირდება სულის ყველაზე დაბალი, ლგოლვითი ნაწილის აქტივობას. ლაპარაკობს რა სიმშრის მორალურ სახეზე, აეგორი მას იმ სურვილების გამოხატულებად მიიხსენებს, რომლებიც, ჩვეულებრივ, დეიდალში დათრგუნულია (ფსიქიანალიზთან შეგავსება აქ თვალში ხაყვია, იხ. 7.1.). ყოველდღიურ ცხოვრებაში კარგი ადამიანის მოვალეობაა წინ აღუდგეს დაბალი სურვილების თვითნებობას. ვამოღის, რომ კარგი კაცი სიმშარში ზედაეს იმას, რასაც ეუდი სიფხიმლისას აკეთებს.

ასეა თუ ისე, ცხადია, რომ სიმშარი უნებურად მიმდინარე სულიერი პროცესია. ასეთივეა *შეგრძნება*, რომელიც თავისთავად აღმოცენდება გრძნობის ორგანიზმზე საგნის შემოქმედებისას. ეს შესაძლებელია ხდება იმიტომ, რომ საგანიც და გრძნობის ორგანიზმიც, როგორც სხეულის ნაწილი, ერთი და იმავე მატერიალური ელემენტებისაგან შედგება. გრძნობის ორგანიზმში საგნით გამოწვეული მოძრაობა აღწევს სულამდე და იწვევს შეგრძნებას. შეგრძნების ხასიათი დამოკიდებულია სხეულში მიმდინარე მოძრაობის რაგეარობაზე. პლატონი საკმაოდ დეტალურად აღწერს შედეგობის, სმენის, გემოს, ყნოსვის და ე.წ. საერთო შეგრძნებებს (საერთო შეგრძნება, შეხების გარდა, იძლევა სითბო-ხიციის, რბილ-მაგარის, მძიმე-მსუბუქისა და ვლუე-ხორკლიანის გარჩევის შესაძლებლობას). შეგრძნებათა მოვალეობების პლატონისეულ დახასიათებაში შეიძლება მოინახოს კიდევ შოგი რამ საყურადღებო, მაგრამ მთლიანობაში, თანამედროვე მეცნიერების თვალსაზრისით, ის არცთუ ღირებულია. საილუსტრაციოდ საკმარისი იქნება, გავყენოთ შედეგობის შეგრძნების დახასიათებას, მას იწვევს საგნებიდან მომდინარე განსხვავებული: ხიდიის ნაწილაკების თვალზე შემოქმედება. ამასთან, კონკრეტული ფერის შეგრძნება დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, ნაწილაკებისა და თვალის გუვის ხიდიის ურთიერთმიმართებაზე და, მეორე მხრივ, თვით ნაწილაკების ურთიერთშეშოქმედებაზე. მაგალითად, გუვის გოლი ხიდიის ნაწილაკები არ შეიგრძნობა, მასზე დიდი ნაწილაკები თვორად განიყლება, ხოლო მცირე – მაგად, რუხი ფერი თვორისა და შავის შესაგკეისი ნაწილაკების შერევის შედეგია; წითელი ფერი დიაკუთლისა და რუხის ნარევი, მწვანე – წითლისა და შავის და ა.შ.

სამოვალოდ, გრძნობად მონაცემებს (შეგრძნებებს) პლატონი ცოდნის ხანლო წყაროდ არ მიიხსენებს. ამაზე მეტყველებს თუნდაც მისი შემდეგი დაკვირვება: თუ მარჯვენა ხელს ჩაკყოთი ჭურჭელში, სადაც ცხვი წყალია, მარცხენას ისეთში, სადაც ცხელი წყალია, ხოლო შემდეგ ორივე ხელს ჩაკყოთი ჭურჭელში, სადაც ასხია ნელთბილი წყალი, მარჯვენა ხელი სითბოს იგრძნობს, ხოლო მარცხენა – სიგრილეს. ამით პლატონი აჩვენებს, რომ ხეენი შეგრძნების მონაცემები შეუარლებითია. ეს გარემოება გვაიძულებს გავიღუო არასახლო შეგრძნებათა შიღმა და წარვიმართოთ გემპერატურის ჭემპარატი იღვისკენ, რომელიც რეალურია, მუღმევი და არ ცუბლებადობს გრძნობის ორგანიზმის მიერ განყდალი გემპერატურის შესაბამისად.

იღვის წვლომა გრძნობადი აღქმით არ შეიძლება. იღვის მხოლოდ გინება სწვდება და ცნებებით გამოხატავს, გრძნობადი აღქმა მხოლოდ საბაბია,

გარეგანი სტიმულია იღის შემეცნებისთვის. მაგრამ შემეცნების მთელი ეს პროცესი სხვა არაფერია, თუ არა მოგონება. რეალურ და ჭეშმარიტ ცოდნას სული მკვიდრ სამყაროში იღებს იდეათა პირისპირ ჭერეგისას. ადამიანის სხეულში ჩახახლების შემდეგ სულს ადაპტაცია ესაჭიროება, ის შეეცნებას (ხეუნი ვიგულოთ, სტრესს) განიყლის და ამ ცოდნას იფიქრებს. ამით აიხსნება, რომ პატარა ბავშვის სულში ცოდნა აქტუალურად არ არის წარმოდგენილი, თუმცა პოტენციურად იქ იმყოფება. აქედან გამომდინარე, შემეცნების პროცესი არსებითად *მოგონების პროცესია*, ვინცაში იმთავითვე, გაუცნობიერებლად მოცემული ცოდნის გაყნობიერების პროცესი.

მოგონება *მეხსიერების ფუნქციის* გამოვლინებაა. აქედან იკვეთება მეხსიერების განსაკუთრებული როლი შემეცნების პროცესში. თვითონ მეხსიერებაში ცოდნა იხვევ შემოინახება, როგორც “ცელიზე ინახება ბეჭდის კვალში”, ამბობს პლატონი. მაგრამ გასარჩევია მეხსიერება, როგორც გრძნობადი აღქმის პასიური შემონახვა (რაც ცხოველსაც ახასიათებს) და მოგონება, როგორც აქტიური პროცესი, რომელიც ნამდვილი ადამიანური შემეცნების საფუძველია. როგორც ითქვა, მოგონების წყალობით, ცოდნა ლატენგური (გაუცნობიერებელი) მდგომარეობიდან მანიფესტურ (ყნობიერ) მდგომარეობაში გადადის. ამ პროცესს პლატონი *ანამნეზისის* უწოდებს. ის დაწერილობით არის აღწერილი დიალოგში “მენონი”, სადაც აკტორი უჩვენებს, როგორ აქტუალდება ყმაწვილი მონის სულში მათემატიკის ცოდნა, რომელიც პოტენციურად მასში მანამდე არსებობდა, მაგრამ გაყნობიერებული სხე მხოლოდ სპეციალური საუბრის შედეგად მიაღწევდა.

მთხედვად ამისა, პლატონი თვლის, რომ მეხსიერება შემეცნების პროცესის მხოლოდ შუა ეტაპია, რომელიც გრძნობად აღქმას მოჰყვება. შემეცნების დამატებითი ეტაპები და, მამახადამე, მთავარი კოგნიტური პროცესი ამროვნებაა. *ამროვნება* ცნებებით ოპერირებს და შეტყვევების ფორმაში მიმდინარეობს. ამროვნება ამწნევს შესაბამისად აღქმას და, გრძნობად მონაცემებზე დაყრდნობით, მჯელლობის გზით მღის მოვად ცნებამდე. ეს პროცესი პლატონის *დიალექტიკის* გერმინით არის აღნიშნული და განიხილება დიალოგის სახით, რომელსაც მოამროვნე სუბიექტი მინაგნად აწარმოებს უხილავ მოსაუბრესთან. “ამროვნებისას სული მჯელობს ისე, რომ ეკითხება და პასუხობს, ჯარყოფს და უმტკიცებს რასმე თაგის თაგს”. აქ ცხადად იკვეთება პარადული მისი მახწავლებლის, სიკრატგეს საუბრის მეოლოთან. მაგრამ, ვინაიდან ეს დიალოგი მინაგან პლანში ეთარდება, შეიძლება ითქვას, რომ პლატონმა მყენარული ამროვნების ისტორიაში პირველად დასვა საკითხი *მინაგანის შეტყვევების* შესახებ, საკითხი, რომელსაც ესოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თანამედროვე გენეტიკურ და კოგნიტურ ფსიქოლოგიაში. და მანც, ამროვნების, როგორც შემეცნებითი ფიქტიკური პროცესის რეალური მნიშვნელობისა და ფუნქციის ვარკვევა პლატონის სისტემაში საკმაოდ რთულია. აქ პრინციპული ხახათის წინააღმდეგეობა იწუნს თაგს, არ არის ნათელი, რა უნდა აღმოაჩინოს ამროვნებამ, ან რა ახალი ცოდნა მთავრის, თუ მთელი ჭეშმარიტი ცოდნა უკვე მანამდეა მოცემული სულში და მხოლოდ აღდგენას საჭიროებს. აღდგენა, ანუ მო-

ვინება კი მუხხიერების ნაქმეა. მაშინ ვაუგებარი ხდება არა მხოლოდ ის, თუ რაგომ არის ამროვნება უმაღლესი კონცეპტური ფუნქცია, არამედ საერთოდ მისი დანიშნულება.

პლატონი თავადაც აღიარებს, რომ ლოგიკური ამროვნება ვერ მოგვეცემს საგნის შესახებ ნამდვილ ცოდნას, ვინაიდან ვერღვრობა გარეშოდან მომდინარე ცნობებს, რომლებიც რეალურად ვერ ნათივლება. ავტორი ამ ვითარებას ალევგორიულ ფორმად ვადმოგვეცემს, როცა ჩვენს ცხოვრებას გამოქცაბულში გამოშწველელი გუხალების ყოფას აღარებმ. ისინი ხუდავენ მხოლოდ ვარეთ მოძრავი ადამიანების, საგნებისა და საკუთარი თავის წრდილებს გამოქცაბულის კედელზე, შეძლეკ კი ამ არასრულყოფილი ასლების მიხეღეთ ციადობებ შეიჭმნას რეალური სამყაროს სურათი. ამ პარობებში ყველაზე სრულყოფილი ამროვნებაკ უძღურია ვადაწვიგობს ეს ამოცანა. მაგრამ, ვანაგრძობს პლატონი, ადამიანს მაინც აქვს საშუალება დაეუღღოს ჭეშმარიტ ცოდნას, მიუღეს საგანთა არსამდე. ამას ემსახურება ამროვნების უმაღლესი ფორმა – “მხეღრა”. ქრისტიანულ სეოპლატონიზმში მას უწოდეს ლათინური გერმანი “ინტელია”. მას ახასიათებს უმაღლობა და აქვს უცაბედი წვდომის ხასიათი. XX საუკუნის ფსიქოლოგიაში ამ მოღღენის აღსანიშნავად შემოიღეს გერმანი “ინსაიტი” (ის. 9.1.). მაგრამ, როგორი შგავსებაკ არ უნდა იყოს პლატონის მიერ აღწერილ *ინტელიურ ამროვნებასა* და ინსაიტს შორის, ისინი არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან როგორც პროცესუალური, ისე შინაარსეული თეალსამრისით. პლატონისეული უცაბედი მხეღრა, პრინციპში, არ არის ახლის წვდომა; იგი უკვე არსებუღი ცოდნის ვაცნობიერებაა. ნამდვილი ამროვნება კი ყოველთვის ახალი ამოცანის ვადაწვიგებაა, ძეღი ცოდნის აქტუალიზაცია და რეპროდუქცია მუხხიერებაა და არა ამროვნება. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ პლატონის შემეღენების თეორია არ გვაძლევს ამ ორი კონცეპტური ფსიქიკური პროცესის განსხვავების მკაფიო და ხანღი კრიტერიუმებს. ამროვნება, ფაქტობრივად, იმას აკეთებს, რაც მუხხიერების ფუნქციაა.

პლატონი *რაკიონალისტია* მსოფვის პირველ პლანზე ადამიანის გონიერი საწყისი ღვას, ხოლო ემოციების როლსა და მნიშვნელობას არე თუ მაღალ შეფასებას აძღვეს. ყოველ შემთხვევაში, იგი კატეგორიულად უარყოფს *ქელინსტურ* მუხხეღღებას, რომლის თანახმად ადამიანის ცხოვრების უმაღლესი ღირებუღება სიამოვნების მიღებაა. ერთ-ერთ ღიადლოღში (“ღიღები”) ერთობ შეგვეღღე პასაქს ეპოუღობთ ამის თაიობაზე. ავტორი ამბობს: “სიამოვნებას არ ეკეთვზის პირვეღობა სუღის თეისებებს შორის, რამღენიე ვინღა ამტკიცოს ეს ყვეღა ხარმა, ცზენმა თუ სხეა ცხოვეღმა მხოლოდ იმას საფუძვეღზე, რომ თეითონ ისინი სუღ სიამოვნების ძიებაში არიან”. ადამიანის სუღის სტრუქტურაში წამგვანი გონიერი სუღია. რაე შევება სიამოვნება-უხიამოვნებას, ეს სუღის სტრუქტურული ნაწიღებისა და, აგრეთვე, სხეღისა და სუღის პარმონიული ან არაპარმონიული მღღომარეობის ვამომზაგვეღია. შესაბამისად, ვამოიყოფა სხეღებრიე და სუღიერი გრძობებეი, სუღიერ გრძობებში შეღის დაბალი (ირაკიონალურ სუღთან დაკავშირებუღი) და მაღალი (რაკიონალურ სუღთან დაკავშირებუღი)

ერძობები. საამოვნება, რომლის საფუძველია ცოდნა, უმაღლესი საამოვნებაა.

პლატონი პირველი დიდი *ნაგავსება*, სულიერი ცხოვრების ანალიზისას იგი გადამწყვეტ მნიშვნელობას თანდაყოლილ აბექტებს ანიჭებს. ეს ნათლად გამოისახა მის თეალსაზრისში სწავლისა და აღზრდის შესახებ. ორივე მთავანს პლატონი დიდ ყურადღებას უთმობს. განათლების, სწავლისა და სწავლების საკითხი მას, როგორც პროფესიონალ პედაგოგს (აკადემიის ხელმძღვანელს) აინტერესებს. ამ საკითხს პლატონი, ცხადია, შეშეყნების საკუთარ თეორიასთან მიმართებაში განიხილავს. ცოდნა, ამბობს იგი, არ შეიძლება ჩაიდოს ხელში ისევე, როგორც ორნამენტი უკუადება სივთს. გამომდინარე იქიდან, რომ ცოდნა თავიდანვე ხელში იმყოფება, სწავლება ისეთი პროცესია, რომელიც ხელს უწყობს მის აქტუალიზაციას, ეზმარება მოსწავლეს რაც შეიძლება მოკლე და სწორი გზით მივიდეს მასში ჩანერვილი ცნების ჩამოყალიბებამდე.

პლატონს აღზრდის პროცესიუ პრაქტიკული, კერძოდ, სახელმწიფოს მოწყობის თეალსაზრისით აინტერესებს. სახელმწიფოში მკაცრად უნდა იყოს განიჯრული მისი წევრების ფუნქციები, ეს ფუნქციები ხამ მთავარ წოდებას შორის ნაწილდება, ესენია: დემოსი ანუ ხალხი (მიწათმოქმედება, ხელისნება, ეაჭრები), მეომრები (მცველები) და მმართველები. ადამიანების წოდებებად დანაწილება იმ უნარების და თვისებების მიხედვით უნდა ხდებოდეს, რომლითაც ისინი იბადებიან. სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს ამ ბუნებრივი მონიეუმების გამოვლენაზე რაც შეიძლება აღრულ ასაკში, ხოლო შემდეგ ხელი შეუწყოს მათ მაქსიმალურ სრულყოფას იმ მოხიოვნების შესაბამისად, რომლებიც სახელმწიფოში ამ ადამიანების მომავალი სტაგუსით არის განსაზღვრული. თანამედროვე გერმონიოლოგიით, პლატონი მკაფიოდ აყენებს პროფემერსიისა და პროფემომზადებას ამოცანას. მაგალითად, სახელმწიფო პირები საგანგებოდ უნდა იყვნენ შერჩეული და აღზრდილი, მცველი უნდა იყოს გულადი, უშიკერად ძლიერი, ვინიერი, გამახვილებული ერძობის და ფიცხი ხასიათის. ამ თანდაყოლილი თვისებების განვითარება მოულ რიგ აღმზრდელობით დონისბიებებს იოვალისწინებს. მათ შორის უპირატესია განვარჯიში (სხეულის სრულყოფისთვის) და ხელოვნება, განსაკუთრებით მუსიკა (ხულის აღზრდისთვის). უნდა შეიზღუდოს ყოველგვარი შემოქმედება (ინფორმაცია), რომელიც დააქვეითებს მომავალი მეომრის სამამაცეს და ამასთან, მიეყეს ისეთი საკითხავი, საყერებელი თუ მოსახმენი, რაც ხელს შეუწყობს მასში გონიერებისა და სამართლიანობის განვითარებას.

პლატონი დიფერენციალური ფსიქოლოგიის საკითხებსაც ეხება. მისი აზრით, ქალებს, მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებით მამაკაცებზე სუსტები არიან, მეუღლით ისეთივე საზოგადოებრივი დავალებების შესრულება, რაც მამაკაცებს, აქედან გამომდინარე, სათანადო ხაინოების ჩამოყალიბებისთვის ქალებისთვისაც აუცილებელია ფიზიკური და ესთეტიკური აღზრდა. ქალებს აქვთ უნარი, იყვნენ არა მხოლოდ სამხედროები, არამედ სახელმწიფოს მმართველებიც. პლატონის ეს მოსაზრებები ერთობ მოუთმობს გულს თანამედროვე ფემინისტებს და ამითაც დაახინტერესებს, ვინც სერიოზულად იკვლევს გენდერის ფსიქოლოგიის საკითხებს.

არისტოტელე (384-322 ძვ.წ.) დაიბადა ქალაქ სტაგირში, ჩრდილოეთ საბერძნეთში. ბავშვობა გაატარა მაკედონიაში, სადაც მამამისი მეფის კარის უჭიმად მსახურობდა. მამამ მისცა არისტოტელეს პირველადი საექიმო და საბუნებისმეტყველო განათლება. ჩვილმეტი წლისა არისტოტელე ჩადის ათენში და ირიცხება პლატონის სახელგანთქმულ აკადემიაში. აქ იგი ოც წელს დაჰყოფს, ჯერ მოწაფულ, შემდეგ კი მასწავლებლად. პლატონის სიკვდილის მერე არისტოტელე ათენიდან მიდის და მცირე ამის სხვადასხვა ქალაქებში ცხოვრობს. ერთხანს იგი მაკედონიაშია და ასწავლის ახალგაზრდა ალექსანდრეს. 335 წელს არისტოტელე ბრუნდება ათენში, სადაც აარსებს სკოლა-ლიცეუმს. აქ მისი სახელი, როგორც გამოჩენილი სწავლულისა, მწვერვალს აღწევს. მიუხედავად ამისა, ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ ათენში ანგიმაკედონური განწყობილების მომხლავრების გამო, არისტოტელე იძულებული ხდება დატოვოს ათენი. იგი გადასცემს ლიცეუმის მართიას თავის ყველაზე ერთგულ და გამოჩენილ მოსწავლეს, თეოფრასტეს და სახლდება დედამისის სამშობლოში. კუნძულ ევბეიზე. არისტოტელე გარდაიცვალა კუჭის დაავადებით. რომელიც მოელი ცხოვრება აწუხებდა.

არისტოტელე არა მხოლოდ ძველბერძნული მეცნიერების კორიფეა, არამედ ყველა დროის ერთ-ერთ უდიდეს მოაზროვნედ არის მიჩნეული. მას განსაზღვრული, ფუძემდებლური წვლილი შეიგანა ცოდნის სხვადასხვა დარგის განვითარებაში. განუზომელია მისი ღვაწლი ფსიქოლოგიაშიც. მოაზრებები ამა თუ იმ ფსიქოლოგიურ საკითხზე გაბნეულია არისტოტელეს ნაწარმოებებში შეგაფიშიკის, ლოგიკის, ბიოლოგიის, ეთიკის, ესთეტიკის შესახებ. მაგრამ ძირითადია არისტოტელეს გრაქტაგი “პერი ფსიქე” ანუ “სულის შესახებ”. დასავლურ ცივილიზაციაში ესაა პირველი წმინდა ფსიქოლოგიური გამოკვლევა. მასში გადმოცემულია წინარე ავტორების შეხედულებები ფსიქიკური რეალობის შესახებ, რომლებზეც რიც შემთხვევებში, არაფერი ვერცოდნებოდა. სწორედ მათი საფუძვლიანი კრიტიკული განხილვის, საკუთარი დაკვირვებებისა და ახალიზების საფუძველზე არისტოტელემ შექმნა ფაქტობრივად პირველი მწყობრი ფსიქოლოგიური სისტემა. მასში დამუშავებული საკითხების კომპლექსი დღემდე რჩება ე.წ. შიდადი ფსიქოლოგიის ძირითად მინაარსად: სულის რაობა და სულის სახეები (ანუ, დღევანდელი გაგებით, ფსიქოლოგიის საგანი); სულის გამოვლენები ან თვისებები – შეგრძნება, წარმოსახვა, მეხსიერება, ამროვნება, გრძნობები, სურვილები, ნებისყოფა (ანუ ფსიქიკური პროცესები), და ბოლოს, ხასიათი (ანუ პიროვნების თვისებები) ან და სხვა ე.წ. მცირე ფსიქოლოგიურ თხზულებებში (“შეგრძნების შესახებ” “მეხსიერების შესახებ”, “სიამრების შესახებ”) და ბიოლოგიურ გრაქტაგში – (“ესთეტიკა ნაწილების შესახებ”), განხილულია ისეთი თემებიც, რომლებიც ფსიქოლოგიისა და ფიზიოლოგიის მიჯნაზე იმყოფება: ძილი და ღვიძილი, სიცოცხლის ხანგრძლიობა, მისი ეტაპები ან პეროდები, სიცო-

სლუ და სიკვლილი, კეება და მოძრაობა, ის გარემოება, რომ არისგოგელუ შაო სულს მოქმედების სფეროს მიაკუთვნებს, ადასტურებს, რომ მსოფიის საესუნით მხალეები იყო ბიოლოგისგური ორენგაცია, ეს არე არის გასაკვირი შკელეუარისაგან, ვისაც "ორგანულის აღმომჩენს" უწოდებენ; ყოველ შემთხვევაში, ბიოლოგიის ფუძემდებლად აღიარებული არისგოგელუ ამდენად მჭიდროდ აკავშირებს სიყოყხლისა და სულს (ფსიქიკის) ცნებებს, რომ ფაქტობრივად აიგაეებს შაი.

სხეულს ცოცხალ არსებად სული აქცევს. სხვა შემთხვევაში იგი უბრალო მაგერიადლერი ხივით იჭნებოდა. ამდენად, სული ცოცხალი სხეულის არსია, ანუ ის, რის გარემუეე სხეული არ არის ის, რაც არის. სხეულისა და სულს მისმართების პრობლემა პლაგონთან, როგორც მუშით ვახუთ, საგნისა და იდუის მისმართების ანალოგიით არის გადაწყვეტილი. საგანი (მათ შორის ცოცხალი სხეული), იქმნება მაგერიის გაერთიანებით შის მიღმა სამყაროში არსებულ იდეუბთან, რომლებიც, ფაქტობრივად, საგნების არსი, შათ არქეტეიპები ანუ "პირეულსახეუბაა". არისგოგელუ შკაცრად ილაშქრებს ანუთი გაგების წინააღმდეგ. იდეა (ვიდოსი) საგნის არსია და როგორ შეიძლება, რომ არსი და ის, რისი არსიც არის, ცალ-ცალკე არსებობდნენ? ამიგომ არისგოგელუ საგნობრივ ბუნებას განიხილავს ერთმანეთისაგან იშთავითეე დაკმორებული მაგერიისა და ვიდოსის ანუ ფორმის ერთობლიობად. მაგერია არის სუბსტანცია, ანუ ის მხალა, რისგანაც საგანი შედგება; ფორმა საგნის არსია, შისი რაობაა, ანუ ის არის, რისაც საგანი წარმოადგენს. რაგომაც და რისითესაც საგანი არსებობს. აქ ფორმის ცნება ჩვეულებრივი მნიშვნელობით არ იხმარება. ფორმა საგნის უბრალო გარეგანი მოყვანილობა ან რაიმეს მხაარსის გარეგანოელისება კი არ არის, არამედ აქტიური საწყისი, საგნის დანიშნულება, შისი ფუნქცია და "შიზანია". სხვანაირად, მაგერია არის მხოლოდ პოტენცია. შესაძლებლობა, ფორმა კი აქტიურობა. იგი უსახურ და პასიურ მაგერიის ანიჭებს გარკვეულობას, სახეს, ანუ აქცევს არსებულად. ქმნადობის, განხორციელების ამ პროცესის აღხანიშნავად არისგოგელუს შემთაქვს უმნიშვნელოვანესი ცნება *ენტელეჯია*. მაგერია უფორმოდ წმინდა პოტენციაა, ის არაფერია, თუქცა, ამავე დროს, შეიძლება გახდეს ყველაფერი. იგი ისეთიეეა, როგორიც გამდნარი მეგალი, რომელსაც ჯერ არ მიუღია გარკვეული ფორმა. მაგრამ მისგან ცულის ჩამოსხმაე შეიძლება და მახვილისაც. ამ რომელიმე ფორმიდან გამომდინარე, ის კონკრეტული შიშის მაგარებული გახდება.

აღწერილ კონსტრუქციას არისგოგელუ პირდაპირ იყენებს სხეულისა და სულს მისმართების პრობლემის ანალიშისას. სული სხეულის ფორმაა; მამასადამე, ის ახორციელებს იმ ფუნქციებს, რაც ცოცხალი ორგანიშმისთვის არის დამახასიათებელი. სულისა და ორგანული სხეულის ერთიერთობა თეალისა და მხედველობის ერთიერთობის ანალოგიურია. თეალი რომ ცოცხალი ყოფილიყო, აშობს აეგორი, შისი სული მხედველობა იქნებოდა. მხედველობა ხომ თეალის არსია. თუ თეალმა მხედველობა დაკარგა, ის ისპობა, როგორც ორგანო. იგივე თიქმის შთიდანად სხეულის შესახებაც. იგი მხოლოდ მამინაა ორგანიშში, როდესაც ახორციელებს თავის ფუნქციას – სი-

ცოცხლეს; ხოლო სიცოცხლის, როგორც შესაძლებლობის განხორციელება (ენგელეცია), სულზე დამოკიდებული. მამახადამე, სრულიად უკველია, რომ არ შეიძლება სულის გათიშვა სხეულისაგან. სხეული და სული ერთიანობაში შეადგენს ცოცხალ არსებას. უფრო მუსკად, სული აქცევს მაგერიას ცოცხალ ორგანიზმად. სიცოცხლის ყოველი გამოვლინების სპეციფიკა მასთან დაკავშირებული სულის სპეციფიკის ნიშნით არის აღბეჭდილი. ცოცხალი არსება ისეთია, როგორცაა მისი სული.

არისტოტელე სიცოცხლის სამ მთავარ ფორმას გამოყოფს: მცენარეულს, ცხოველურს და ადამიანურს. ისინი იერარქიას ქმნიან. მცენარეები ყველაზე პრიმიტიული არსებებია, ადამიანები – ყველაზე რთული. შესაბამისად, განიხილება სულის სამი სახე, რომლებიც მისი განვითარების სამ დონეს ქმნიან. უდაბლეს საფეხურს *მცენარეული ანუ ვეგეტატიური სული* შეადგენს. მისი წყალობით ორგანიზმი ახორციელებს სასიცოცხლოდ აუცილებელ ფუნქციებს, ესენია: კვება, მრდა, გამრავლება. შემდეგ საფეხურზე ცხოველებისთვის დამახასიათებელი *შემგრძობი სული* იმყოფება. სულის უმაღლესი ფორმაა *მოაზროვნე სული*, ე.წ. "სული" (გონი), რომელიც მხოლოდ ადამიანისთვისაა სპეციფიკური.

ვეგეტატიურ სულიდან დაკავშირებული ფუნქციები დანარჩენ ორ მაღალ დონეზეცაა, რადგან მათ გარეშე სიცოცხლე შეუძლებელია. ცხოველური სული აგარებს ვეგეტატიურის ნიშნებს და, ამასთან, მგრძობიანობის უნარს აქვს. მოაზროვნე სული ორივეს მოიცავს. სულის ყოველი შემდგომი საფეხური წინა საფეხურის უნარებს შეიცავს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ, ვთქვათ, ცხოველში ორი სახის სული (ვეგეტატიური და შემგრძობი) ერთი მუორის გვერდით არსებობს. ცხოველის სულში მოხსნილი სახით მენახულია ვეგეტატიური სული, ისევე როგორც ადამიანის სულში – შემგრძობი და ვეგეტატიური სული. ავტორის თქმით, აქ ვითარება დაახლოებით ისეთივეა, როგორც უსულო საგნების, თუნდაც გეომეტრიული ფიგურების შემთხვევაში. ყოველ მომღვენოში შესაძლებლობის სახით მოცემულია წინამორბედი; მაგალითად, ოთხკუთხედი პოტენციურად შეიცავს სამკუთხედს ისევე, როგორც შეგრძობის უნარი – ვეგეტატიურს.

ამგვარად, ყოველგვარ ცოცხალ არსებაში ერთი და მხოლოდ ერთი სული არსებობს. ის ერთიანია და განუყოფელი. მას არა აქვს ნაწილები, როგორც თუნდაც პლაგონი ფიქრობდა, მაგრამ შემგრძობი და მოაზროვნე სული შეიცავს წინარე სულის ნიშნებს. ვეგეტატიური სული არის, ასე ვთქვათ, "სული – მინიმუმი", რომელიც უთუოდ ახლავს ყოველ ორგანიზმს. ამავე დროს, იგი არ არის საკმარისი უფრო მაღალი დონის არსებებისთვის, ხადაც სხვა უნარები იწინს თავს. ბუნება კი, არისტოტელეს ბრძული მენიშენისა არ იყოს, გყელ-უბრადოდ არაფერს ქმნის. შემგრძობი სულის გამართლება ის არის, რომ მოძრავი სხეულისთვის შეგრძობის უნარია აუცილებელი. ამ უნარის გარეშე იგი დაიდუკება. ვერც ადამიანი განახორციელებს თავის მწიობრივ-სოციალურ ფუნქციას ვინების გარეშე.

ამის შემდეგ არისტოტელე იწყებს სულის თითოეული სახეობის ანალიზს, რაც, არსებითად, მათი ძირითადი უნარებისა თუ თვისებების დახასი-

აღიქვამს მდგომარეობს. ამასთან, ყველგან გაგარებულია პრინციპი – ყოველი სულიერი მოქმედების კვლევა მისი შესაბამისი ობიექტის შესწავლით უნდა იწყებოდეს: ვეგეტაციურსა – საკმლის, შეგრძნებისა – შესაგრძნობი ობიექტით, აზროვნებისა – აზროვნების საგნით. სულის მოქმედების საგანი ისტორიულ უნდა მოინახოს, რომ მის გარეშე თვითონ სულიც არ არსებობს; სული მხოლოდ ორგანიზმის მოქმედებაში შედარდება, რაც უთუოდ გულისხმობს რაიმე საგნისადმი მიმართებას.

ვეგეტაციური სულის დახასიათებისას გამოიყოფა მისი სამი მხარე: ის, რაც იკვებება, რითაც იკვებება და რაც იკვებავს. მკვებავი არის პირველი სული. ის, რაც იკვებება და რაც სულის მაგარებელია, არის სხეული, ხოლო რითაც იკვებება, ეს საკვებია. არისგოგელე ხაკსიოდ დიდ ადვილს უძიობს „ფიზიოლოგიას“ და გამოითქვამს შოგიერთ საინტერესო მოსაზრებას. ამავე დროს აღნიშნავს, რომ ეს საკითხი უფრო სრულად შემდგომში უნდა ვამუქვდეს. არისგოგელეს ინტერპრეტაციორების აზრით, მას საუკეთესო გრატიტი უნდა პქონიოდა ამ თემაზე.

საკუთრივ ვეგეტაციური სულის რაგეარობის შესახებ აეგორი ძალიან ცოგას ლაპარაკობს. კერძოდ იმას, რომ ვეგეტაციური სული სიცოცხლის საწყისია, რომ ის იკვებავს სხეულს, უფრო ამომწურავი დახასიათება მოცემული არ არის. ამ სახის სულის წმინდა ფსიქოლოგიურ რაობას არისგოგელე არ აღწერს, რაც ხეებითის უფრო გასაგები უნდა იყოს, ვიდრე მისი თანამედროეებისთვის. საქმე ისაა, რომ დღევანდელი გადასახედიდან ვეგეტაციური სული არც არის ფსიქოლოგიური კვლევის საგანი, ის ბიოლოგიური მოვლენაა. არისგოგელესეული ფსიქოლოგიისთვის მისი მნიშვნელობა იმით ამოიწურება, რომ საძირკველია ყოველი შემდეგი საფეხურის სულისთვის. კვება, შრდა, გამრავლება სიცოცხლის მახასიათებლებია, ხოლო სიცოცხლე სულიერებისთან არის გაივიკებული. თანამედროვე მეცნიერების თანახმად, ცოცხალი და სულიერი (ფსიქიკური) იდენტური არ არის. ყოველი ფსიქიკური ცოცხალია, მაგრამ ყოველი ცოცხალი არაა ფსიქიკური. მეცნიარეები ცოცხალი ორგანიზმებია, მაგრამ მათ არა აქვთ ფსიქიკა, რომელთაც პირველად მხოლოდ ცხოველებში იჩენს თავს და ე.წ. მგრძნობელობით (ანუ, არსებითად, მეგრძნობით) ხასიათდება. ეს შეხედულება შეიძლება მივიღოთ ან არა, მაგრამ ამ ანალიზის ფარგლებში მთავარი ის კი არ არის, თუ ორგანული ევოლუციის რომელ საფეხურს მივაწერთ ფსიქიკას, არამედ ის, რომ დღეს არსებითად სხვაგვარად დგას საკითხი – ფსიქიკა ცოცხალი ბუნების განუთარების რომელიაღ შედარებით მაღალ საფეხურზე იჩენს თავს. არისგოგელესთვის კი სიცოცხლე სულია, რომელიც ყოველ ცოცხალ არსებას აქვს. თანამედროვე წარმოდგენებით ბუნება სამ დიდ კლასად იყოფა: არაორგანულად, ორგანულად და ფსიქიკურად, არისგოგელესთან იგა მხოლოდ ორ ჯგუფს მოიცავს – არაორგანულს და სულიერს ანუ ორგანულს.

რივორე აღნიშნა, სულის მეორე სახეობას არისგოგელე შემგრძნობ სულს ეწოდებს. მაგრამ სულის ამ ფორმის ბუნება არ ამოიწურება იმით, რომ ვეგეტაციური სულის უნარებს ემატება კიდევ ერთი – მეგრძნობის უნარი. ანალიზიდან ჩანს, რომ სინამდვილეში მეორე დონის სული სხვა ფსი-

ქიკური უნარებითაც ხასიათდება. არისტოტელე პარდაპირ ამბობს, რომ "ვისაც შეგრძნება აქვს, ექნება აგრეთვე სიამოვნებისა და განჯვის განცდის უნარი და, მასხადაამუ, ეცოდინება, თუ რა არის სიამოვნო მოვლენა და რა – უსიამოვნო. ვისც ამას ფლობს, მას სურვილიც ექნება, ვინაიდან სიამოვნება იგივე სწრაფებაა". ავტორი აქ ამკარად მიუთითებს ემოციურ და მოტივაციურ პროცესებზე, თუმცა მათ შკაფიოდ ვერ მიჯნავს ერთმანეთისაგან. შემდგომ სრკვევა, რომ სულის მოყმულ ფორმას მუხსიურებისა და წარმოსახვის უნარიც ახასიათებს. მათი ანალიზისას დავრწმუნებით, რომ აღნიშნული ფსიქიკური პროცესები არისტოტელესთან ცხოველური სულის ყოველგვარ გამოვლინებას მიეწერება, თუმცა მოვიერთი ფორმა მხოლოდ უმაღლესი დონის, გონიერი ადამიანური სულის სპეციფიკას წარმოადგენს. მამის რატომ უწოდებს ავტორი სულის მეორე სახეობას შემგრძნობ სულს? აქ ერთი რამ არის საფიქრებელი: არისტოტელე ინტეიციურად მართებულად ხვდება, რომ სწორედ შეგრძნების უნარი ქმნის თეიხობრივ ფსიქოლოგიურ განსხვავებას მყენარულ და ცხოველურ ორგანიზმებს შორის, ხოლო სულის აღნიშნული თვისებები მეორადია შეგრძნებასთან მიმართებაში. მართლაც, როგორ შეიძლება რაიმე გაიხსენო ან წარმოისახო, თუ მანამდე, შეგრძნების უნარის მეშვეობით არ შემოვიდა გარკვეული მასალა, ეწ. გრძნობადი მხაარის?

ამგეარად, სულის მეორე სახეობასთან დაკავშირებულ ფსიქიკური უნარ-თვისებების კომპლექსში გამორჩეული ადგილი შეგრძნებას უკავია. ის არის მათი წინაპირობა და მოელი შემყენების პროცესის სათავე, ამიგომ სულის შესახებ ტრაქტატის ავტორი მას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს.

შეგრძნება არის განცდა. ის წარმოიქმნება გარე გემოქმედებით გრძნობის ორგანიზმზე, რომელიც ვადაეყება სულს. საბოლოო ჯამში, შეიგრძნობს სული გრძნობის ორგანოს მეშვეობით. ამ პროცესის სათავე საგნებშია, გარედან მოქმედ აგენტებში. ამრიგად, დღევანდელი ერთი რომ ვთქვათ, შეგრძნების სრულყოფილი შესწავლა გულისხმობს ფიზიკური გამლიზიანებლის ბუნების გარკვევას, ორგანიზმში მიმდინარე ფიზიოლოგიური პროცესების გარკვევას და შეგრძნების განცდისეულ რომელობათა დახასიათებას. ქვეშით ენახავთ, რომ ბუნებისმეტყველებამ შეგრძნების ინტენსიური კვლევა XIX საუკუნეში სწორედ ამ სქემით დაიწყო. არსებითად ამავე სქემას მიყვებოდა არისტოტელე ორ ათასწლეულზე მეტი ხნის წინ! გამლიზიანებლების ფიზიკური (ოპტიკური, აკუსტიკური თუ სხვა) ბუნებისა და გრძნობის ორგანოს ანატომიურ-ფიზიოლოგიური მოწყობილობის არისტოტელესეული წარმოდგენები თანამედროვე მეცნიერებისთვის არაა საინტერესო, რახაც ვერ ვიგვეით იმ მოხაზრებებზე, რომლებიც შეგრძნების ფსიქოლოგიურ მხარეს ეხება. აქ მხოლოდ იმ ძირითად მომენტებზე შევჩერდებით, რომლებიც ამგამინდელი გადასახეილიდანაც საყურადღებოა.

როგორც აღინიშნა, შეგრძნება სათანადო ორგანიზმზე გამლიზიანებლის შემოქმედებას გულისხმობს. მაგრამ, როგორია ამ შემოქმედების ბუნება? ეს ხომ არ ნიშნავს მატერიალური ობიექტის შეღწევას გრძნობის ორგა-

ნომი? პარდაპირი მნიშვნელობით, ობიექტი ორგანიზმში კვების შემთხვევაში შედის. შეგრძნება კი სულის განსახვავებელი, ვეგეტატიურზე უფრო მაღალი დონის თვისებაა. მიჯნავს რა ერთმანეთისაგან მაგერაისა და ფორმას, არისგოგულე ამ საკითხის მოხდენილ გადაწყვეტას პოულობს: "შეგრძნება არის შესაგრძნობი საგნის ფორმის მიღება მისი მაგერიის გარეშე" გრძნობის ორგანო ისევე განიყლის საგნის შემოქმედებას, როგორც ცელი იღებს ბუჭდის გამოსახულებას მისი მასალის – ოქროს ან სპილენძის გარეშე. ეს, ცხადია, უფრო მოხდება, თუ გრძნობის ორგანოს არ გააჩნია უნარი მაგერიისა და ფორმის გამოჯუნისა და ფორმის ცალკე შეთვისებისა, ან მოკლედ, შეგრძნებითი უნარი. ობიექტის შემოქმედების შედეგად შეგრძნების აქტში ეს პოგენცია სინამდვილედ (შეგრძნების განცდად) ვადაიქცევა. აქ მიმართება ისეთივეა, როგორც შემის, წვისა და ცეცხლის შემთხვევაში. შემის წვის უნარი აქვს, რომლის რეალიზაციისთვის მასზე ცეცხლის შემოქმედებაა საჭირო.

შემდეგ არისგოგულე სეამს საკითხს, თუ როგორ მოქმედებს გრძნობის ორგანოზე საგანი – უშუალოდ თუ გაშუალებულად? იგი აპრიორულად გამოიქცეამს მოსაზრებას, რომ შეუძლებელია, ობიექტი უშუალოდ მოქმედებდეს გრძნობის ორგანოზე და იწვევდეს შეგრძნებას (თვალს რომ საგანი მივალთ, ვერაფერს დაეინახავთ). ამისგომ ყველა შეგრძნებისას არსებობს გაშუალებული გარემო, მედიუმი, რომელიც საგანს ორგანოსთან აკავშირებს. მხედველობის, სმენისა და ყნოსვის შემთხვევაში, ეს არის ჰაერი და წყალი. გემოსა და შეხების შემთხვევაში – ენა და ხორცი. მედიუმს საგნებთან გადმოაქვს მოძრაობა და გადასცემს მას გრძნობის ორგანოს, რომელშიც ეს მოძრაობა გრძელდება რამდენადმე შეეცდილი ხახით. მაგალითად, ფერი ამოძრავებს გამჭვირვალე შუალედურ გარემოს (ჰაერს) და ამით მოძრაობაში მოაქავს თვალს. მაგრამ რა ხდება შემდეგ, ხად წარმოიქმნება საბოლოო ჯამში შეგრძნება – თვალში თუ სადმე სხვაგან? არისგოგულეს მხედვით, შეგრძნება, ისევე როგორც ყველა სხვა განცდა თუ სულიერი პროცესი, აღმოცენდება სულის ენგრალურ ორგანოში. გრძნობის ორგანო, მაგალითად, თვალს, მხოლოდ მოძრაობის მიმღებია; აქედან ის მიემართება გულისკენ, რომელიც სულის ენგრალური ორგანოა. მართალია, თვითონ სული არამაგერიალურია, მაგრამ სხეულში არსებობს მისი მოძრაობის გადამტანი ორგანული ვითროვანი ნივთიერება, ე.წ. *ანემა*, რომელიც სისხლთანაა შერეული და მისი მიმოქცევის საშუალებით უკავშირდება გრძნობის ორგანოებს.

ამ საერთო მექანიზმით მოქმედებს ხუთი გრძნობის ორგანო. შესაბამისად, გამოიყოფა ხუთი სახის შეგრძნება: მხედველობა, სმენა, ყნოსვა, გემო და შეხება. ეს უკანასკნელი ძირულია იმ თვალსაზრისით, რომ ის აქვს ყველა ცხოველურ ორგანიზმს. ეს გამოწვეულია შეხების მჭიდრო კავშირით კვებისთან (კვება საკვებთან შეხებას გულისხმობს). შეხება და მისი ეროგვარი ვაგრძელება – გემო, ბიოლოგიურად უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებს. ეს მოსაზრებები ეთანხმება თანამედროვე შედარებითი ფსიქოლოგიის მხედვლებას, რომლის მხედვითაც სხვადასხვა შეგრძნების

მოდლობები გამოიყო თავდაპირველი საერთო მტრმშობელობიდან და ამ რიგში ყველაზე ადრეული შეხება და გემოა.

შეხების შეგრძნების შიგნით გამოიყოფა მისი ქვესახეები: თბილი – ცივი, მშრალი – ნოტიო, მაკარი – რბილი და სხვა. დღეს შოგი მათგანა შეგრძნების ცალკე მოდლობად არის მიხნეული, შოგი კი – შეხების შეგრძნების რომელიმე მოდლობად. ასეა თუ ისე, არისგოგელე გამოკვეთის შეგრძნების შიგნით არსებულ რომელიმე მოდლობით განსხვავებებს და მათ ე.წ. “საპირისპირო თვისებების” (თანამედროვე გერმინოლოგიით, კონტრასტული წყვილების) სახით წარმოვიღებინო. გემოში ვხვნი: ტკბილი – მწარე, ტკბილი – ცხიმოვანი, მწარე – მლაშე, მკაე – მწკლარგე; სმენაში უნდა გავარჩიოთ არა მარტო მაღალი და დაბალი, არამედ ძლიერი და სუსტი, რბილი და გლანქი და ა.შ. ცხადია, არც ფერების სიმრავლე დარჩენია მკვლევარს უკუდაღებოდ. შაე-თეთრის დაპირისპირების გარდა იგი ლაპარაკობს ფერების მტრნაკლებ სიმუქეზე, სიმადრეზე და სხვა. არისგოგელემ ისე შეამჩნია, რომ გარკვეულ რომელიმე ერთმანეთში შერევა ახალ რომელიმე წარმომოს. იგი აღწერს ფერთა შერევისა და გემოების შერევის რამდენიმე მაგალითს.

რაკი შეგრძნებათა შოგად თვისებებზე ესაუბრობო, მიმანმეწონილი აქნება ამ საკითხსაც მვეუხოო, რომლის ემპირიული კვლევებიდანაც ფაქტობრივად დაიწყო ესპერიმენტული ფსიქოლოგია XIX საუკუნეში. მხედველობაში გვაქვს შეგრძნების მღურბლებისა და ხაზოგადოლ ფსიქოფიზიკის პრობლემაცია, რომელიც ძველმა ბერძენმა გენიოსმა სავსებით ნათლად დახეა. შეგრძნება ვერ აღმოცენდება კონკრეტული თბიქტის გრძნობის ორგანოზე შემოქმედების გარეშე. მაგრამ, განა ყოველთვის წნდება შეგრძნება თბიქტის შემოქმედებისას? არისგოგელეს პასუხი ამ კითხვაზე წარმოადგენს მღურბლის შესახებ მოძღვრების ძირითად დებულებას: შეგრძნება წნდება მხოლოდ ამ შემთხვევაში, თუ გამლიზიანებული გარკვეული სამუალო ძალით მოქმედებს გრძნობის ორგანოზე. მეგისმეგად სუსტი გამლიზიანებული არ აწვევს შეგრძნებას. შეღმეგად ძლიერი კი გრძნობის ორგანოს აზიანებს. შომამე დიდი ინტენსიობა აძიულებს გრძნობის ორგანოს ფორმასთან ერთად სავსის მასალაც მიიღოს, ანუ, ფაქტობრივად, შესრულოს ვეგეტაციური ფუნქცია. რაც მისთვის არაბუნებრივია და ორგანო შიანდება. ქვედა მღურბლის შესახებ კი არისგოგელე აღნიშნავს, რომ თვალს ბუნებრივად აქვს მხედველობის უნარი, მაგრამ მან შეიძლება ეს უნარი ვერ გამოავლინოს, ვინაიდან “ფერი ძალიან ცუდია”, ე.ი. სუსტია. შეხებისთან დაკავშირებით კი პირდაპირ მიუთითებს, რომ სვენ ყოველგვარ შეხებას ვერ შევიგრძნობო, მაგალითად, პაერის შეხებას. მაგრამ შეხებისთვის გადაჭარბებულიც არ არის საწვდომი, მაგალითად ის, რაც არღვევს თვით ორგანოს. აქ არისგოგელე, ფაქტობრივად, მღურბლქვედა და მღურბლზედა გამლიზიანებულებზე ლაპარაკობს.

მკვლევარის მახვილ მშერას არ გამოჰპარვია შეგრძნების ისეთი შოგადი თვისებაც, როგორიც აღაპგაეიაა. ორგანო რომ გამლიზიანებულს უნდა შეეგუოს, მისთვის ფაქციაა. ამ ფაქტის ახსნას იგი შართიებულად ეძებს ორგა-

ნოს აგებულებაში, თუმცა, ფიზიოლოგიური ცოდნის შეზღუდულობის გამო, მისი მხაჯელობა ამ მიმართულებით ჩვენთვის, რბილად რომ ვთქვათ, გულუბრყვილოდ კლერს.

შეგრძნებებზე მხაჯელობის არსსგოგულე მდის ფუნდამენტური მნიშვნელობის პრობლემებამდე, რაც ხცილდება საკუთრივ შეგრძნების ფსიქოლოგიის ფარგლებს. პირველ რიგში ეს არის ალქმის პრობლემა. ავტორი ხედავს, რომ გრძნობადი შესვენება არ ამოიწურება იმ ცნობებით, რასაც ხუთი გრძნობის ორგანო გვაწვდის. ყველა მათგანი საგნის ამა თუ იმ, თავისთვის სპეციფიკურ თვისებას აფიქსირებს (ფერი, გემო და სხვა). მაგრამ, როგორ ხდება ე.წ. შოგადი თვისებების აღქმა, სხეულის, როგორცაა მოძრაობა, უძრაობა, ფორმა, სიდიდე, ურთიანობა? ეს თვისებები არც ერთ ცალკეულ ორგანოს ორგანოს არ ახასიათებს. არ არსებობს რაიმე სხვა, შეექვსე გრძნობის ორგანო, რომელიც მათ შესახებ ინფორმაციას მოგვაწვდის. ბუნებრივად დგება საკითხი, თუ როგორ მიიღება სხვადასხვა შეგრძნებიდან საგნების შოგადი თვისებები, ან თვით საგნის, როგორც ასეთის, მილიანი განცდა. თუ ვაკუსხუნებით, რამდენ ხანს და რა რთული გზით მიდიდა ფსიქოლოგია ცალკეული შეგრძნებებიდან საგნის აღქმის მილიანი ხატის პრობლემის გადაჭრამდე, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ არსსგოგულემ აღქმის რეალური მექანიზმი ვერ გაარკვია. იგი მიუთითებს სულის ცენტრალურ ორგანოზე და ერთგვარ "საერთო მგრძნობელობაზე", რომელიც "კიდევ აზროვნებს და კიდევ შეიგრძნობს" და სინამდვილის აღქმის შესაძლებლობას ქმნის. ერთი სიტყვით, არსსგოგულე გრძნობს განსხვავებას შეგრძნებასა და აღქმას შორის, თუმცა მათი გახამოჯნად სპეციალური გერმინი არ შემოაქვს. მიუხედავად ამისა, აღქმის პრობლემის მხოლოდ დასმაც არსსგოგულეს დიდი დამსახურებაა, მით უმეტეს, რომ მოამზოვნე ინტუიციურად მიხვდა: შეგრძნებას რაღაც ინტელექტუალური ძალა უნდა დაემატოს, რათა მოხდეს მილიანი ხატის აღქმა.

არსებითად იგივე ითქმის ცნობიერების პრობლემაზეც, რომელიც არსსგოგულეს წინაშე შეგრძნებათა კვლევის პროცესში დადგა. იგი შკაფიოდ ხედავს ცნობიერების არსებობის ფაქტს (თანამედროვე მნიშვნელობით): ჩვენ არა მხოლოდ შევიგრძნობთ რასმე, არამედ ვგრძნობთ კიდევ, რომ შევიგრძნობთ. ჩვენთვის ერთდროულად არის მოცემული შეგრძნების ობიექტაც და თვით შეგრძნების აქტაც. არსსგოგულე მხაჯელობს იმაზე, თუ როგორ არის ეს შესაძლებელი. მისი აზრით, შეგრძნებას თვითონვე რომ არ შესაძლებოდა თავისი თავის გაცნობიერება, უნდა არსებულყო რაღაც მეორე რიგის შეგრძნება, რომელსაც, ასევე, ან თავისი თავი უნდა შეეგრძნო (ანუ გაეცნობიერებინა), ან რაღაც შესაბამე რიგის შეგრძნება გაჩენილიყო, რომელიც მას გაეცნობიერებდა. მაშასადამე, მივიღებდით შეგრძნებათა უსასრულო რიგს, რომლის ბოლოს მაინც მოგიწევდა ისეთი შეგრძნების დამკება, რომელიც თავის თავს გაეცნობიერებდა და ამ რიგს დაასრულებდა. აქედან გამომდინარე, "თვითცნობიერების" უნარი პირველივე რიგის შეგრძნებას უნდა მიეწეროს. ყოველ შეგრძნებაში მოცემულია საკუთარი თავის გაცნობიერების უნარი. ქვემოთ დავინახავთ, რომ არსსგოგულეს შემოქმედების

ერთ-ერთმა უდიდესმა თაყვანისმცემელმა და მკვლევარმა, ფ. ბრენტანომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ყველა ფსიქიკურ აქტს მიაწერა როგორც ვარსა და სამყაროს, ისე საკუთარი თავის "ხილვის" თვისება და ამით ცნობიერების უნივერსალური ფსიქოლოგიური დახასიათება მოგვცა (იხ. 5.3).

სამყაროს თეალსახისო ახახვის შემდგომი საფეხური, *ფანტაზია* წარმოადგენს და წარმოსახვის სახით არის მოცემული. ძველ მოაზროვნეებში არსებობდა ალბათ პირველი იგი, ვინც მისი საგანგებო დახასიათება სცადა. ფანტაზია მოჰყვება ალქმას და მას ეუფლება. ისე ხაგნის ან მისი თვისების თეალსახისო სურათის გვაძლევს, ოღონდ ამ შემთხვევაში ობიექტი სუბიექტზე უმეტესად არ შემოქმედებს. უფრო მეტიც, ეს ობიექტი შეხადლებულია რეალურად საერთოდ არ არსებობდეს. აქედან ჩანს, რომ "შევრახება – ალქმის" მგავსად, გერმანი "ფანტაზია" არ არის სათანადოდ დიფერენცირებული: იგი უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე წარმოსახვის ან წარმოდგენის ცნება დღევანდელი გაგებით და ორივეს ერთდროულად მოიცავს. ეს ართულებს ავტორის ამრის გაგებას, რადგან ფანტაზიაზე მსჯელობისას, იგი ზოგან ერის გულისხმობს, ზოგან მეორეს, ზოგჯერ კიდევ სულ სხვა რაიმეს.

ახეა თუ ისე, იქ, სადაც საუბარია ხაგნის ხაგზე, რომელიც შევრძნებების უშუალო კავშირში იმყოფება, ხაგზე გვაქვს ფრმობად "ფანტაზიასთან", ისე *წარმოდგენასთან*. წარმოდგენა, პრინციპში, შეიძლება ყოველგვარი მოვალის შემრძნებიდან მომდინარეობდეს, მაგრამ უპირატესობა შედეგობით შევრძნებებს ენიჭება. რომლებიც დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ვარდა ამისა, ხაგები მართლაც შედეგობითია. ვასაკვირი არ არის, რომ გერმან "ფანტაზიის" ბირი ბერძნულად სიტყვა "სინათლიდან" მომდინარეობს. ახეთი ფანტაზია, არსებობს მისევეთ. ყველა ცხოველს გააჩნია, ეინიდან ვისაც შევრძნება ახასიათებს. ეთეოდ აქვს ფანტაზია. ფანტაზიის როლი იმდენად დიდია, რომ ის მხოლოდ ცხოველებს კი არ უწევს გონების შევრძნობას. არამედ ზოგჯერ ადამიანებსაც, კერძოდ მამის, როდესაც მათ გონება უკარგებათ აფექტების, აუღმყოფობისა ან ძილის გამო. სხვათა შორის, ძილში ხიმრისეული ფანტაზიის გასაოცარი და არარეალური ხასიათი ერთ-ერთი მიმანიშნებელია იმისა, რომ ფანტაზიის ხაგები მხოლოდ შევრძნებების ახლებით, გამეორებებით ანუ წარმოდგენებით არ შემოიფარგლება. ფანტაზია ისეთ თეალსახისო სურათებსაც გვაძლევს, რომელთა საფუძველში სათანადო საგნობრივი რეალობა არ დვას, ანუ იმას, რასაც ამჟამად *წარმოსახვის ხაგებს* უწოდებთ. ამაზე მიანიშნებს ერთ-ერთი პასაჟი სულის შესახებ გრაჟგაგიდან, სადაც ავტორი აღნიშნავს, რომ ფანტაზიის მოქმედების დროს ჩვენ ისეთივე მდგომარეობაში ვიმყოფებით, როგორც რაიმე საშიში ან სასუკუარი სურათის დათვალეობისას, ე.ი. ჩვენ ვიცით ფანტაზიის ხაგის ობიექტური არარსებობა.

ამ მიმართულებით არსებობდა მსჯელობას არ ავითარებს და უფრო მეტად იმის გარკვევა აინტერესებს, თუ საიდან მომდინარეობს ფანტაზიის (ფართო გაგებით) შედეგობა. ფანტაზია შევრძნების აუცილებელი საფეხურია. როგორც ჭეჭმით ენახავთ, ის საფუძველს უქმნის თვით რაციონალურ შევრძნებას, სადაც უზოვადესი და საბოლოო ჭეჭმარეგებები დვინდება. მავ-

რამ ეს არ ნიშნავს, რომ თვით წარმოდგენის ხაგი აუცილებლად ჭეშმარიტების შემცველია, რომ ის არასდროს არ ცდება. პირიქით, ფანგაშია საკმაოდ ხშირად არის შეცდომის წყარო, მაშინაც კი, როცა იგი შეგრძნებებს ემყარება; შეგრძნებები კი ყოველთვის ნამდვილ, უკმველ ცნობებს გვაწვდიან. ავტორი პირდაპირ ამბობს – “შეგრძნებები ყოველთვის ჭეშმარიტია, წარმოდგენების უზრაველსობა კი შედარა”. აქ იგი ერთგვარ წინააღმდეგობაში ექცევა. შესაბამისი ანალიზი გვარწმუნებს, რომ სინამდვილეში ეს ასე არ არის. საქმე ისაა, რომ ამ შემთხვევაში არისტოკელე შეგრძნებაში “საერთო მგრძნობილობას” გულისხმობს, რომელიც აღიქვამს ე.წ. საერთო ნიშნებს, მაგალითად მოძრაობასა და სიდიდეს; ყველაზე მეტი შეცდომები კი სწორედ მათი შეგრძნების (აღქმის) დროს გვხვდება. ფერის, სუნის, გემოს, ანუ სპეციფიკური თვისებების განცდისას (შეგრძნებისას) ილუზიები იშვიათია, სამაგიეროდ, ზოგადი ნიშნების შემთხვევაში ისინი მრავალადაა. ყველაზე მეტად სიურის, დროისა და მსგავსება-განსხვავების ილუზიებია გაერეკლებული. არისტოკელე ასეთი ილუზორული აღქმის მაგალითია, კი აღწერს, როდესაც “შე შეიძლება მოგვეჩვენოს ერთი გერუის სიდიდის მქონედ, თუმცა დარწმუნებული ვართ იმაში, რომ ის დედამიწაზე უფრო დიდია”. საყოველთაოდ ცნობილია ე.წ. “არისტოკელეს ილუზია”, როდესაც ერთი ობიექტის შეგრძნება გადაჯვარდინებული ხაშუალო და ხანცენებული თითების შემჯობით ორი ობიექტის განცდას იძლევა. სამაგიეროდ, მხეველობა გვიადსტურებს, რომ ობიექტი მხოლოდ ერთია. ამდენად, მოცემული განცდის ილუზიად ცნობა აღქმაში შეგრძნებათა თანამონაწილეობას გულისხმობს.

შეგრძნება-აღქმით მიღებული შთაბეჭდილებები ინახება ცენტრალურ ორგანოში, რაც უკვე *მეხსიერებაა*. მეხსიერება ხაში ხახისაა: მარტივი ან დაბალი მეხსიერება ყველა ცხოველთან გვხვდება და შთაბეჭდილების ასლებს ხაშით მოცემული წარმოდგენების უბრალო შენახვას გულისხმობს. მეხსიერების უფრო მაღალ დონეზე ხდება წარმოდგენების წარსულისადაში მიკეთვება. ეს ფორმა მხოლოდ იმ ცხოველებთან გვხვდება, რომელთაც აქვთ დროის აღქმის უნარი. უმაღლესი დონის მეხსიერება ადამიანის პრეროგატივაა. ვინაიდან იგი მხეველობას გულისხმობს. ამ დროს ხდება შემონახვის აქტიური აღდგენის, მოგონების პროცესი. ეს კი ნიშნავს მოსაგონარის მოძიებას, შემონახულიან მის გაიგებებას, სხვა წარმოდგენებისაგან გამოჯვარებას, ერთი სიყვით, გარკვეულ ვიზუბრიე შემოაბას – მხეველობას. იმისთვის, რომ ადამიანმა რაიმე მოიგონოს, საჭიროა ამკამად მოცემული შთაბეჭდილება ერთგვარად დაკავშირდეს უკვე არსებულ წარმოდგენას. ახლანდელი სკლერი ფაქტები მკვლს მაგონებს, ვინაიდან მათი შესაბამისი ხაზენუა ერთმანეთის მსგავსია, ან პირიქით – ერთმანეთის კონტრასტულია, ან ოდესღაც ერთდროულად ან ერთმანეთის გვერდით იყვნენ მოცემული. ორი ათასი წლის შემდეგ ამ მოვლენას *ასოციაცია* დაარქვენ და იგი დიდი ხნის განმავლობაში უსაქიკური ცხოვრების უმთავრეს ამხსნელ მექანიზმად მოიაზრებოდა. ამრიგად, მეხსიერების პროცესის დახასიათებისას არისტოკელემ ფაქტობრივად მაგნო ასოციაციის უსაქილოგიერ მექანიზმს და

გამოყო ასოციაციის ოთხი სახე, რომლებმაც ასოციაციურ ფსიქოლოგიაში კანონების სახე მიიღო. ესენია: *დროში ან ხაერეში მფობლობის, მგაეხე-ბისა და კონგრანტის კანონები*.

შეშეცნებითი პროცესების მწვერული ამროვნებაა არისგოგელე დიდ აღვილს უიმობს ამროვნების პრობლემატიკის განხილვას თავის გნისე-ოლოგიურ, ლოგიკურ და ფსიქოლოგიურ ნამრომეში. მათში ჩამო-ყალიბებულმა მოსამრებებმა შიმენელოენად განსაზღერა ამ პრობლემა-ტიკის დამუშაების შემდგომი განვითარება. აქვე აღსახიმნაეია, რომ ამროვნებაზე არისგოგელესეულ შეხეულეებში ეველაზე მეტია ბუნლო-ვანება, გუხელება წინააღმდეგობეში, რაც მრავალი განსხევებული ინ-გერპრეტიკის წყარო გაბლა როგორც ფილოსოფიის, ისე ფსიქოლოგიის ისტორიაში.

დაეიწყოთ იმით, თუ რა მიმართებაა შეგრძება-აღმას, წარმოღვენ-სა და ამროვნებას მორის. ეველაზე მარგეი იქნებოდა გეეთეა, რომ ისინი შეშეცნების საეუტურებია. გარკვეული ამროთ, არისგოგელეც ასე ფიქრობს, იგი პირდაპირ ამბობს, რომ "ვისაც შეგრძება არა აქვს, ის ეერე ეერაფერს მესწავლის და ეერე გაიგებს". წარმოღვენები შეგრძება-აღქმის შედეგად იქმნება, ხოლო "სული არასოდეს ამროვნებს წარმოღვენების გარეშე". თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ შეგრძებები უშელოდაა სხეულთან დაკავ-შირებული (შეგრძების ორგანობით), მაშინ თითქოს ამკარა უნდა იყოს ამროვნების კავშირიც სხეულთან. მაგრამ არისგოგელე ბეგრტან ამბობს, რომ სულის მოამროვნე ნაწილი არ არის სხეულთან დაკავშირებული, რომ გონება თავისეულად ეველაფრისაგან და, პირველ რიგში, სხეულისაგან, უფრო მეტეც, გონება (ე.წ. ნუბი) სხეულის გარეშეც არსებობს. როგორ უნდა გავიგოთ ეს ეოველიე?

თანამედროვე ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით, ამროვნება ზოგადსა და არსებობის სწელება, ხოლო შეგრძება-აღქმა და წარმოღვენა, როგორც აღ-ქმულის ასლი, ეოველთეის კონკრეტულს ეხება. ნამდვილი ამროვნება მხო-ლოდ ცნებებით (ე.ა. ზოგადით) ოპერირებს და მსჯელობისა და დასკვნის სამუალებით კიდე უფრო ღრმა და ფართო ცოდნამდე მიდის, ზოგადის (ცნე-ბის) აღქმა კი შეუძლებელია. მაშინ რაღა საჭიროა ამროვნებისთვის გრძნო-ბადი აღქმა და საერთოდ, საიდან მოდის ცოდნა? სწორედ ამ კუქტში ემ-იხნება ერთმანეის ე.წ. ემპირიზმისა და რაციონალიზმის მომიეები. პირე-ლის მიხედეით, ზოგადის წელომა კონკრეტულ-საგნობრივი სინამდვილის გრძნობადი მონაცემების განზოგადების შედეგად ხდება. მეორის მიხედეით, გრძნობადი მონაცემები საეკუთესო შემთხევევაში სტიმულატორის როლს ასრულებენ გონებაში იმოავითე (აპროორულად) მოეშეული ცოდნის (ზოგ-ადი იდეების) აქტუალიზაციისთვის.

ფილოსოფიის, სახელობრ შეშეცნების თეორიის თვალსაზრისეებე ამ-დენად მნიშენელოენად განსაზღერაედა ფილოსოფიის წიადში შექმნილ ფსიქოლოგიის სახეს, რომ, ახალი დროიდან მოყოლებული, ფსიქოლოგიის განვითარება, არსებობად, *ემპირიული და რაციონალური* ფსიქოლოგიის კიეტრობად იყო გადაქეეული. ამაში ჩეენ მომდენო თავეებში დაერწმუნ-

დებით არის გოგლეუ კი შერყეობს ემპირიზმსა და რაციონალიზმს შორის. ზოგან ამბობს, რომ ზოგადს ინდუქციის საშუალებით ვწვდებით, ე.ი. ემპირიული გამოცდილებიდან მომდინარე კერძო შემთხვევების განზოგადებით. მაგალითად, ჩვენ შეგვიძლია მრავალი ერთეული ცხოველის აღქმის საშუალებით მივიღოთ ცოცხალის ზოგად წარმოდგენამდე (ცნებაამდე). ეს ერთეული გარდამავალი საფეხურია გრძნობადი შემეცნებიდან აბროენებაამდე ან აბროენების ე.წ. დაბალ ფორმამდე, რომელიც უფრო ვარაუდების სახით არის მოცემული და არ შეიცავს კატეგორიულ და უცვლელ მტკიცებებს რაიმეს შესახებ. ემპირიულ-ინდუქციური გზით მიღებული "შეხედულებები" არ არის ხარწმუნო. აბროენების მაღალი ფორმები კი ყოველთვის გულისხმობს ხარწმუნო მტკიცებას. მათი უმაღლესი გამოვლინება, ე.წ. დუქციური აბროენება, მოიცავს არა მხოლოდ ზოგადს, არამედ ბუკილებულსაც; მას მივყავართ საბოლოო ტემპარაგებაამდე, მოვლენების საფუძვლებისა და მეცნიერების უმაღლესი პრინციპების გაგებაამდე. რაც შეუძლებელია ინტუიციური წვდომის გარეშე.

სწორედ ინტუიციასთან მიმართებაში ძინს თავს მოელი ძალით არის გოგლეუს ფსიქოლოგიის რაციონალისტური ელერალობა. აქ ძირითადია ცოდნის თანდაყოლილობის, აბროენების სხეულისაგან დამოუკიდებლობისა და გონიერი სულის მარადიულობის თეზისები. ეს დებულებები მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. მცენარეული და ცხოველური სული ეშუალოდ არის დაკავშირებული სხეულთან და მასთან ერთად სწევებს არსებობას. რამდენად შეიძლება ამბავს თქმა გონიერ სულზე? აქაც რომ ასე იყოს, მასში არსებული ცოდნა ადამიანის სიკვდილთან ერთად უნდა ქრებოდეს. მაგრამ არის გოგლეუს მთელი გამოცდილება, მისი პედაგოგიური და მეცნიერული საქმიანობა უღაჯოდ შეგველეება იმაზე, რომ შეუძლებელია ადამიანის არსებობა კაცობრიობის მერ დაგროვილი ცოდნის გარეშე. ისღვიღმა შეიძლება თავად შექმნას ან აღმოაჩინოს ახალი, მაგრამ უმრავლეს შემთხვევაში მას გარედან ეძლევა სხეების გამოცდილება (ცოდნა). საკითხავია, როგორ, რა ვშებით ეუფლება ადამიანი სხვის მერ მოპოებულ ცოდნას?

არის გოგლეუს მასწავლებელი პლატონი და ამ უკანასკნელის მასწავლებელი სოკრატე უიქრობდნენ, რომ ცოდნა იშთავითვე არსებობს ადამიანის სულში, ხოლო სწავლა (მის სხვადასხვა გამოვლინებაში) მხოლოდ ამ თანდაყოლილი ცოდნის აქტუალიზაციას ეშახურება. შემეყრება მოგონებათა, ამბობდა პლატონი, ისტროინდელ მეცნიერებას არ შეუძლი სათანადოდ გაეაბრებინა ინდივიდს მისმა მოცემული ცოდნის (იდეების) არსებობის ფორმა, ინტელოგიური სტატუსი. იგი უკრე მისი შეთვისების ფაქტს ხსნიდა. დასწავლის, ინტერაორაზაციისა და თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ცნობილი სხვა მექანიზმები და კანონზომიერებები იმ ეპოქაში გაამრებული არ ქჷონდათ. ამიტომ შეხედულება ცოდნის თანდაყოლილობის თაობაზე საჭეხით ბუნებრივად გამოიყურებოდა. ვასაგებია, რომ არის გოგლეუ ამ შეხედულებას იმარებს. მთამროენე სულის ერთი ნაწილი (ე.წ. ნუსი) საყოველთაო გონის სახით არსებობს, როგორც განსაკუთრებული შეგრძნობადი (მეტაფიზიკური) არსი. მასში ადამიანის სიკვდილის შემდეგაც ინახება მისი გონიერი სული

და, ამდენად, მოელი ის გამოიძლიერება, რაც კაცობრიობამ დააგროვებ. ნუსხი შედის ახალმოხილის სხეულში და ვეგეტაციურ და შემგრძნობ სულთან ერთიანობას ქმნის. მაშახალამე, აღამიანი თავიდასვე აღჭურვილია ცოდნით, ოღონდ ეს არის პოეტური, არაენობიერა ცოდნა. მისეულრა (ამჟამინდელი "ინგლექტკალური ინგუიდა"), როგორე აქტიური სააზროვნო პროცესი, მის აქტკალიზაციას ახლენს და, რიგ შემთხვევებში, ინდივიდის მიერ მოპოვებულ ჭეშმარიტებებს ამატებს. მოელი ეს ცოდნა ხიცოცხლის დასრულების შემდეგ უერთდება მარადიულ თეოქურეგამი მყოფ ნუსხს, რის შედეგადე, როგორე "საყოველთაო ვინი" (ახლა ვიგელოთ – კულტურად), მუდმივად მდიდრდება და იხსება. ამდენად, ყოველი შემდგომი თაობა უფრო მაღალი ნიშნულიდან იწყებს თავის გონებრივ მოღვაწეობას. ამ გაგებით არის მოაზროვნე სული ეკვლია და მარადიული, სხეულისაგან დამოუკიდებელი და თანდაყოლილი. კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ამრის საგნები, იდეების სახით, გონებაში, სოგენციურად არსებობს, მაგრამ აზროვნების პროცესის დაწყებამდე გონება "იმავე მდგომარეობაშია, როგორე ხაწური დაფა, რომელმეუ ჯერ არაფერი დაწერილა გამოქვდავებული სახით". არისტოგელეს ეს პასაი არ ნიშნავს, რომ გონების შინაარსები (აზრები, იდეები) მხოლოდ გრძნობადი მონაცემებიდან მომდინარეობს და მათ გარეშე ვინიერი სული არის *tabula rasa* (სუფთა დაფა), როგორე ამის მოციერთი ინტერპრეტაციური ფიქრობს (ბორინგი). სინამდვილეში, არისტოგელეს მოძღვრებაში ემპირისტული და რაციონალისტური მომენტები თანაარსებობს.

აზროვნების დაბალი და მაღალი დონების ვარდა, არისტოგელე გამოყოფს თეორიულ და პრაქტიკულ გონებას. ისინი განსხვავდებიან როგორე ფუნქციით, ისე შინაარსით, საგნით. თეორიული გონების დანიშნულება ცოდნის მოპოვებაა, ცოდნისა არსებითის შესახებ. მისი შემთაობა თავისუფალია ყოველგვარი გარეგანი მომენტისაგან და შეზღუდულია მხოლოდ ლოგიკის კანონებით. ამიტომ თეორიული აზროვნება მეცნიერების საფუძველია. პრაქტიკული აზროვნება ქმედების მართვას ემსახურება. შესაბამისად, ის შემეცნებს მოქმედების პრინციპებსა და ხერხებს. თეორიული აზროვნება პრაქტიკულზე უფრო მაღლა დგას; მათ შორის მიმართება ისეთივეა, როგორე ფილოსოფიურ-მეცნიერულ ცოდნა-მოღვაწეობასა და ყოფით-პრაქტიკულ გამოიძლიერება-მოქმედებას შორის. ეს განსხვავება ნათელია, თუმცა, თუ თანამედროვე შესვლულებით ვიხელმძღვანელებთ. ყოველგვარი აზროვნების, მათ შორის თეორიულის, ერთ-ერთი ძირითადი სათავე პრაქტიკულ მოქმედებაშია. აზროვნება წარმოიქმნება და ვითარდება რეალური მოქმედებიდან და მოქმედებისთვის. არისტოგელე, ცხადია, საკითხს ასე არ სვამს. მიუხედავად ამისა, მის მიერ პრაქტიკული აზროვნების გამოყოფას ადამიანური ქიევის ფსიქოლოგიური ბუნების გაგებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ნუბელობის განხილვისას ამ საკითხს კვლავიე შევხებით.

არისტოგელე არ იფარგლება შემეცნებითი პროცესებით და სულიერების ემოციურ მხარესაც განიხილავს. მისი არაერთი დაკვირვება აქაც არაჩვეულებრივი სიმახვილით გამოირჩევა. გრძნობა ახლავს ორგანიზმის

ყოველგვარი ფუნქციის მოქმედებას, როგორც სულიერის, ისე სხეულებრივის. თუ ფუნქციონირება სიორმალურად მიმდინარეობს, მას სიაპოვნება ახლავს, თუ არა – უსიაპოვნება. ბუნებრივად და დაუბრკოლებლად მიმდინარე ყოველგვარი აქტივობა უკვე თავისთავად სიაპოვნება; სიაპოვნება ფუნქციონირებას ხელს უწყობს და ახანგრძლივებს. უსიაპოვნება ფუნქციის დარღვევისა და სათანადო აქტივობის შეფერხების შესახებ გვამცნობს და ხელს უშლის მის ამგვარი სახით გაგრძელებას (ჩვენ ვიგეოდიო, რომ გრძნობას აქვს სასიცნალო და რეგულატორული ფუნქცია). ეს არ ნიშნავს, რომ ორგანიზმის აქტივობას მხოლოდ ემოციები მართავს. ვინცბას შეუძლია გრძნობაჲ გააცნობიეროს და მოქმედებაჲ საჭირო მიმართულებით წარმართოს. როცა ეს ასე ხდება, მაშინ გრძნობები მხოლოდ გონიერი მოქმედების ემოციურ ფონს ქმნის.

გრძნობებს გარკვეული თვისებები აქვთ. ისინი შეიძლება იყვნენ ძლიერი ან სუსტი (დღევანდელი გერმინოლოგიით – გრძნობის ინტენსივობა); შეიძლება არსებობდნენ "შერეული გრძნობები", რომლებიც მოიცავენ როგორც სიაპოვნებას, ისე უსიაპოვნებას (დღევანდელი გერმინოლოგიით – გრძნობის ამბივალენტობა). თუმცა, საბოლოო ჯამში, შერეულ გრძნობაში მაინც ან სიაპოვნება ჭარბობს, ან უსიაპოვნება, რაც, ზოგადად, ამგვარი გრძნობების სწორი აღწერაა.

არისტოტელე უკრავდებდას აქევეს გრძნობების კავშირს სხეულებრივ პროცესებთან, რასაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს თანამედროვე ფსიქოლოგია. არისტოტელე იმასაც ამბობს, რომ ემოცია, მაგალითად შიში, მაშინაც წარმოიქმნება, თუ სხეული ისეთ მდგომარეობაშია, რომელიც შიშისთვის არის დამახასიათებელი, მიუხედავად იმისა, არსებობს თუ არა ამ დროს შიშისთვის რაიმე მიზეზი რეალური საფრთხის სახით. ემოციებისთვის სპეციფიკური სხეულებრივი პროცესების, ანუ ემოციების ფიზიოლოგიის შესახებ არისტოტელესეული წარმოდგენა იმდროინდელი ცოდნის დაბალი დონით არის შეზღუდული და ორგანიზმის (განსაკუთრებით, სისხლის) ტემპერატურის ცვალებადობას უკავშირდება (მაგ., გულმოსულობა არის სისხლის დუდილი ველის გარშემო, ხოლო შიში – შინაგანი მზურვალეების შემცირება და ა.შ.).

სხეულებრივი პროცესები განსაკუთრებით აფექტების დროს აქტიურდება. სხეულებრივი გრძნობებისაგან განსხვავებით, აფექტი არის ყველაზე ძლიერი და მკვეთრად გამობაგული ემოციური მდგომარეობა. იგი ნაკლებად ან სულ არ ექვემდებარება რაციონალურ კონტროლს; ამავე დროს, თითქმის ყოველთვის იწვევს სპონტანურ აქტივობას ან განზრახული მოქმედების შეკვლას, რას გამოე დიდ რისკს შეიცავს ადამიანის ქვეყის მიზანშეწონილების კუთხით. შეფასებითი იფაქსაშრისით, აფექტი არც დადებითი მოვლენაა და არც უარყოფითი. ადამიანს აფექტებისთვის არ განსჯიან – არც ამაგებენ, არც აქებენ. არისტოტელეს აფექტების დათრგუნვა მართებულად არ შეიძლება. მათ გარეშე არ არსებობს სრულფასოვანი ცხოვრება. შეუძლებელია გმირული ქმედება და ხელოვნებით გკობა. აქ მოაჯარი ის არის, რომ აფექტის ძალა შევსატყვისებოდეს მის გამომწვევ მიზეზებსა და გარემოებებს.

ასეა თუ ისე, აუქტი პოტენციური საფრთხის შემცველი, "განჯვითა" მდგომარეობაა, მან შეიძლება გადაახვედნოს ადამიანს გონიერი მოქმედების გზიდან. ამიტომ ემოციური სფეროს რეგულაცია აქტუალური ამოცანაა. როცა აუქტი მოქმედებს, მასთან გამკლავება ძნელია, მაგრამ შესაძლებელია მისი თავიდან აცილება. დაგროვილი ემოციური დაძაბულობისაგან განწმენდა, რაითა აუქტი არ აღმოცნდეს. ასეთი პრევენციის, განმუხტვის ეფექტურ საშუალებად ხელოვნება გვევლინება. ხელოვნების ესთეტიკურ შემოქმედებას მიეყვართ კათარმისამდე, ანუ განწმენდამდე. არისტოტელე ავითარებს *კათარმისის თეორიას*. თვით ცნება "კათარმისი" მან პიპოკრაგესაგან ისესხა, რომლისთვისაც ავადმყოფობა ორგანიზმში მავნე სითხეების დაგროვების შედეგა იყო: შესაბამისად, შეკრნალობა ითვალისწინებდა ამ სითხეების ორგანიზმიდან გამოყვანას, ანუ განწმენდას. არისტოტელეს მხედვით, აუქტის კათარმისი ხდება ხელოვნების ნაწარმოებით აღძრული განხდის შემდეგობით. მაგალითად, მუსიკა შემოქმედებს ადამიანზე და იწვევს მის თავისებურ განწმენდას, ანუ ანიჭებს მას "ტაბოასთან დაკავშირებულ შეებას". განსაკუთრებით ეფექტურია ამ მხრივ დრამატული ხელოვნება. "ტრაგედია თანაგრძობისა და მიმის გზით ახდენს აუქტისაგან განწმენდას". თეატრალური წარმოდგენის ხილვისას მაყურებელი საკუთარ თავს პერსონაჟებთან აიგივებს, ხარობს და დარღობს მათთან ერთად, განიცდის მათ პრობლემებს. კათარმისია, როდესაც, გმირთან თანაგანხდის გამო. პიესით გამოწვეული სიხარულისა თუ დარღვის ცრემლები ამცირებს ადამიანის ემოციურ დაძაბულობას. შეიძლება ითქვას, რომ არისტოტელესთან პირველად გაიფიქრა მკაფიოდ აზრმა ხელოვნების ფსიქოთერაპიული მნიშვნელობის შესახებ.

არისტოტელე მრავალ ემოციურ მდგომარეობას აღწერს: სურვილი (მისწრაფება), რისხვა, ბრაზი, შიში, გულადობა, გულშემატკივრობა, შური, სიძულვილი, სიყვარული, დარღი, შიში დაკვირვებები ამ შემთხვევაში ძალიან ხაინგერესია, ზოგან კი შედბიწვევით მუსტი. მათზე აქ არ მეცხერდებით; მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ემოციების სიაში სურვილი-მისწრაფებაა მითაესებელი. ეს ვარუშობა ფრიად ნიშანდობლივია, და იმაზე მიუთითებს, რომ მკლევარი ემოციურ და მოგვიაციურ პროცესებს არ ანსხვავებს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან რაგინდ უცნაურიც არ უნდა იყოს, სულიერ მოვლენათა ამ ორი კლასის სისტემატური და მკაფიო გამოჯენა, ფიქტობრივად, მხოლოდ XVIII საუკუნეში მოხდა. ასეა თუ ისე, არისტოტელე ითვალისწინებს მისწრაფებების, სურვილების, ღლოლვების (ანუ მოგვიაციური გენდენციების) როლს ქვევის შესახებ თავის ფსიქოლოგიურ მეხედულებებში.

ასეა სულში მიმდინარე პროცესების გარეგამოვლინებაა და მოძრაობის სახით ხორციელდება. ამიტომ არისტოტელე ხშირად ქვევასა და მოძრაობაზე სინონიმური მნიშვნელობით ლაპარაკობს. იგი აღნიშნავს, რომ მოძრაობის (ქვევის) ნაწილია მისწრაფებაა. მისწრაფების გარეშე შეუძლებელია მოძრაობის განხორციელება. თავის მხრივ, მისწრაფება-სურვილის აღმოცენების წინაპირობას შევრძნება წარმოადგენს. "ხადე არის შევრძნება, იქ არის სიამოვნება და უსიამოვნება, ხოლო, ხადე ეს არის, იქ არის ენება"

(იგულისხმება მისწრაფება). მამასაღამე, შეერძნებლად ქვეყანა სულიერი პროცესების უწყვეტი ჩაქვია. ქვეყის ხაწყის მიშეშს თუ ჩავეციებით, იგი მღერძნებით იქნება გამოწვეული (ბიპევიორისტული ფსიქოლოგია იტყვობა, ქვეყა არის რეაქცია სტამულზე) თუ ქვეყის უშუალო მიშეშით დაფინგერესდებით, ვნახავთ, რომ იგი მისწრაფებით აღიძვრება. ცხოველებთან სურვილი ცოველოვის პირდაპირ იწვევს ქვეყას; ზოგჯერ აღამიანთაჩაე ასე ხდება. მაგრამ არა ცოველოვის, არისტოტელე საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ თავუკავებულ აღამიანებს შეიძლება პქონლეთ რაიმეს გაკეთების სურვილი და მისწრაფება, მაგრამ არ აკეთებენ ამას, ვინაიდან მიპქეებითან არა სურვილს, არამედ გონების კარნახს. ნებელობის უნარი სწორედ ამამი ვლინდება. უნებლიე ქვეყის დროს მისწრაფებას უშუალოდ მოიქვეება მოძრაობა. ნებელობითი ქვეყის შემთხვევაში სურვილს დაერთვის გონება, რომელიე უკარნახებს მისწრაფებას ასეთ თუ ისეთ მოძრაობას. არისტოტელესთვის ცხადია, რომ მხოლოდ გონება, მისწრაფების გარეშე, ვერ ამოძრაიებს სხეულს. ნებელობა ის უნარია, რომელიე მიმართავს მისწრაფებას გონების კარნახის შესაბამისად. ამიგომ სადაე არ არის გონება (ცხოველი, მცირე წლოვანი ბავშვი, შემლილი), იქ არ არის ნებისყოფაც.

მაგრამ რა გონებაშეა საუბარი? ცხადია, პრაქტიკულშე შემოთ უკვე აღინიშნა პრაქტიკული და თეორიული ამროენების განსხვავება, ამ კვანახენელის ფუნქცია შემუენებაა, ხოლო პირეელისა – პრაქტიკული მოქმედების მომზადებება. პრაქტიკული გონება არკვევს მამნის საკითხს – რამდენად მიღწეადია იგი აღამიანისთვის, და ვანსაზღვრავს ამ მიმანშე მიმართული ქვეყის შედეგების აეკარვიანობას. ნებისყოფა შეფასებასა და არშევანს უშკარება, რაე ამროენების გარეშე წარმოუდგენელია. ამგვარად, ნებელობით ქვეყას თარი სულიერი უნარი ვანსაზღვრავს მისწრაფება და გონება. ამაეე დროს, ამკარაა გონების პრიორიტეტი. მისწრაფება ყველგანაა, სადაე არის მოძრაობა (ქვეყა). მაგრამ ნებელობით ქვეყად მას ვანება აეალიბებს. ნებისყოფის საეციეიკას მოტივიაციური პროეესების თავისებურება კი არ ქმნის, არამედ ქვეყაში ამროენების მონაწილეობა. მამასაღამე, არისტოტელე ნებელობის იხგულექტუალისტურ გაგებას ვეთავაზობს.

აეექტები წარმავალი სულიერი მდგომარეობებია. მათ უპირისპირდება ხასიათი, როგორე აღამიანის თვისებების მღვრადი სხგება. ხასიათი ვამოზაგავს ცალკეული აღამიანის თავისებურებას, მის მწეობრიე სხეს, რომლის შესაბამისადაე მოქმედებს (ხეენ ვიგეოლოთ: ხასიათი არის ნებისყოფის დისპოზიეა და ხეუქმელი). ხასიათი (მწეობრიობა) არ არის აღამიანის ბუნებრივი თვისება. იგი ევალებადობს ასაკის, საშოვალეობრივი მდგომარეობის, პროეესიისა და სხეე ცხოვრებსეუელ ვითარებათა შესაბამისად. ხასიათი ცხოვრების პროეესში ეალიბდება. სოკრატეშა და პლატონისაგან ვანსხვავებით, რომლებიე ფიქრობდნენ, რომ აღამიანები არამწეობრიეად იმის ვამო იქეევიან, რომ არ იეიან, რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება, არისტოტელეს მიახნია, რომ სიკეთისა და ბოროტების ცოდნა სავჭიროა, მაგრამ საკმარისი არ არის. სავჭიროა, რომ აღამიანი ხმარად ხელებილეს რთულ სიტუაციებში, სადაე ამა თუ იმ მწეობრივი თვისების ვამოელენა სჭირდება.

მამის ხდება აღამიანი გულადი, კეთილშობილი და სხვა. მან არათუ უბრალოდ ისწავლა, რა არის კარგი, არამედ, აგრეთვე ჩვევა ჩამოუყალიბდა, რომ ხათიანად მოიქცეს როდესაც სიგუაიებში (თანამედროვე უსიქოლოგია იტყვოდა, რომ ხათიანობრივი თვისებების გამოუმუშავება, დასწავლა-ფორმირება აქტიური ქმედების საშუალებით ხდება).

არისგოგელემ ხათიანის გარკვეული გიპების აღწერაც მოგვცა, მაგრამ ამ მხრივ განსაკუთრებით გაითქვა სახელი მისმა საყვარელმა მისწავლემ, თეოფრასტემ, რომელმაც სპეციალურ ტრაქტატში ხათიანის გიპების შესანიშნავი ლიგურატურული პორტრეტები დახატა. ამ დახათიანებებში აღამიანის ურთი რომელიმე თვისებაა წინ წამოწეული (მაგ., ამპარტავლობა, მლიქვნელობა, სიმხდალე, სიმძნწე და სხვა). ეს პიროვნული ნიშან-თვისება ელინდება პერსონაჟის სხვადასხვა ქმედებაში, რომელსაც იგი განსხვავებულ სიგუაიებში ახორციელებს. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ არისგოგელე და მისი სკოლა *ტრაქტეოლოგია*ს სათავეებთან იდგა (იხ. 6.2).

როგორც ითქვა, ხათიანი, რომელიც შნიობრიობის კუთხით ფასდება, აღამიანის შეძენილი თვისებაა. საჭიროა ბავშვობიდანვე საგანგებო მრუნება მის აღზრდაზე, რაც სიკეთესა და ბოროტებაში გათვითცნობიერებასა და შნიობრივ ქცევაში ვარჯიშს გულისხმობს. ასეთი შემოქმედება ყველაზე უფექტური ჭაბუკობის ასაკშია. საშოვადოდ კი, არისგოგელე ბავშვობას სამ პერიოდად ყოფს: 7 წლამდე, 7-დან 14-მდე და 14-დან 21-მდე. ეს პერიოდიშაქია. არსებითად, დამყარებულია ავტორის თეალსამრისზე სულის სამი ფორმის შესახებ. პირველ პერიოდში უმთავრესია ვეკვაიური სულის ჩამოყალიბება; ამიგომ ვადამწევეკი მნიშვნელობა უნიჭება სწორ კვებას, პიტიენას, დღის რეჟიმს. ცხოველური სული მოგორული და უსიქიკური უნარებით ხათიანობდა. აქედან გამომდინარე, მეორე პერიოდში ყურადღება უნდა მიექცეს სხეულის მოქნილობის განვითარებას, ასევე შეგრომებების, ფანგამის, მესხიერების გაყარჯიმებას. ამგვარად, სულის განვითარების იდეა არისგოგელესთან რეალიზებულია არა მხოლოდ ფილოგენეზში, არამედ ინგოგენეზშიც (სულის განვითარების სამი პერიოდი ბავშვობაში). ამასთან, პირველი გარკვეულად განსამდვრავს მეორეს, რაც მონახაზად შეიძლება იქნეს მოაზრებული უსიქოლოგიაში ე.წ. ბიოგენეტიკური თეალსამრისისხა (რომ ინგოგენეზში იმეორებს ფილოგენეზს (იხ. 6.3)).

ჩვეულებრივი სულიერი ცხოვრების გარდა, არსებობს სულიერი მოვლენების ისეთი სფერო, ხდაიე განიცდების აღმოცენება და მიმდინარეობა განსხვავებულია არისგოგელე ყურადღებას აქცევს იმასაც, რასაც თანამედროვე უსიქოლოგია ცნობიერების შეევილილ მდგომარეობებს უწოდებს. ამ მდგომარეობებიდან არისგოგელე საგანგებოდ ჩერდება *სიმშრების* ფენომენის დახათიანებაზე. სიმშრები წარმოადგენებია, რომლებიც ძილის დროს აღმოცენდება. თუმცა არსებობს უხიმშრო ძილიც, ძილი სხეულის მდგომარეობაა და ორგანიშმის დასვენებას ემსახურება. ძილი, ფიშიოლოგიურად, გენისა და ვულის ურთიერთქმედების შედეგია. გენი ორგანიშმის გემპერატურის დამწევი ორგანოა. როდესაც მისგან წამოსული სიგრიდე აღწევს სულის ცენტრალურ ორგანომდე – გულამდე, მისი მოქმედება იმდღება

და ორგანიზმში იძინებს. ეს იწვევს შეგრძნებათა აქტივობის მკვეთრ მესხვებებს, მას იყენებენ შედარებით სუსტი წარმოდგენებით, რომლებიც, ჩვეულებრივ, დღის განმავლობაში ითრგუნებიან აქტუალურ ასოციაციებთან დაკავშირებული უფრო ძლიერი წარმოდგენებით. ეს სუსტი წარმოდგენები აქტუალშიღება და სიმშრის სახით გამოვლენილება. ისინი ქლოგურად მოძრაობენ, ეკახებიან ერთმანეთს, იყლებიან, ერთიანდებიან და შედეგად წარმოქმნიან მრავალფეროვან მინიარსებს, სიმშრისეული ხედვების უცნაურობისა ან ეპშრობის მიუხედავად, სიმშარში ნახია სინამდელილად განიყლება, ეინიდან ძილში გონების კრიტიკულობა დაქვეითებულია. ამავე დროს მიდინიად არ არის გაწყვეტილი კავშირი გარე სამყაროსთანაც. სიმშრის მინიარსში მოგჯერ თავისებურად აისახება "მოვლემარე" გარე შეგრძნებათა მახალი. მაგალითად, სუსტი სმა შეიძლება მხის ხმად იქნეს განცილილი, ოდნავ მოგებო სისველე გუნებზე თავლის ეუმოდ და ა.შ. ეს იმიტომ ხდება, რომ ამ შეგრძნებებს სხვები არ უწევს მეტოქეობას და მისი შემოქმედებაც გადაჭარბებულად განიყლება.

ძველ საბერძნეთში ვაერყელებული შეხედულებებისაგან განსხვავებით, არისტოტელე სიმშრეს რაიმე მწიბორივ ან წინასწარმეგველურ მნიშვნელობას არ მიაწერს. მართალია სიმშარმა შეიძლება გეამციოს მოახლოებული ავადმყოფობა, მაგრამ აქ არაფერია მებუნებრივი ან ღვთაებრივი. უბრალოდ, ავადმყოფობა თანდათანობით ეითარდება და დაწყებით სგადიანუ არა აქვს ღვიძილის ცნობიერებისთვის შესამწხევი სიმგომები. სამაგეროდ ძილში, გარეგამდინიანებელთა უმოქმელობის პირობებში, უწინმწერი პათოლოგიურ პროცესებთან დაკავშირებული განცლებიც სიმშრის მინიარსში აისახება. შეიძლება ითქვას, რომ სიმშარი გეაგეობინებს იმას, რაც ჯერ კიდევ არ იყის ღვიძილის ცნობიერებამ. მაგრამ ეს მინიე იმეითობაა და შეიძლება გამოინა, კლისად ჩაითვალოს. სვეულებრივ, სიმშრები წარმოდგენების შემთხვევითი კომბინაციებია. ეს შეხედულება საკმოდ ჰგავს თანამედროვე კოგნიცივისგურ წარმოდგენებს და არსებითად განსხვავდება ფსიქონალიზმური თვალსაზრისისაგან, რომელიც გარკვეულად ენათესავება პლატონის მოსაზრებებს სიმშრის შესახებ.

აღვლი მებამწხევა, რომ არისტოტელეს მხეელობები სიმშრის შესახებ თავიდან ბილიომლე გამსჭვალელია ემშრისგელი, შეიძლება ითქვას, ბუნებისმეგველური სელისკეითებით. სიმშარი განიხილება, როგორც ფსიქიკური ფეხომეხი, განცდა, რომელიც დაკავშირებულია სხეულებრივ მდგომარეობასთან, კერძოდ, ძილთან. ამავე პოშიციიდან უღება იგი მეგრძნებებს, ფანგამიას, მეხსიერებას, აფექტებს, მოკლედ, სულიერი მოვლენების უმრავლესობას. ამიტომ ბუნებრივია, რომ არისტოტელეს ფსიქოლოგიური მოძღვრებას მეფახებისას თითქმის ყველა მკვლევარი ხაშ უსვამს მის ამკარად ემშრისგელ ხასიათს. მოგი კი, უფრო მეტიც, მიიწნევს, რომ არისტოტელე ემშარიული ფსიქოლოგიის შემქმნელია. ამგვარი მეფახება თითქმის ეწინააღმდეგება ფსიქოლოგიის ისტორიის გრადიციულ პერიოდიზაციას, სადაც ემშარიული ფსიქოლოგია ახალი დროის ფილოსოფიას უკავშირდება, ხოლო ყველა მანამდე არსებული შეხედულება მეგაბიმიკური ფსიქოლოგიის სა-

სელწოდებით ერთიანდება. ეს, არსებითად, მართებული შეფასებაა, მაგრამ, ჯერ ერთი, იგი სწორად უნდა გაიგეთ და მეორე, გაკითხავლისწინათ ისეთი თეორიული სისტემების არსებობაც, რომლებიც ერთმნიშვნელოვნად არ თავსდება მოცემულ სქემაში; ისინი თითქოს შეუთავსებელს თავსებებს, მეტაფიზიკური და ემპირიული ფსიქოლოგიის ნიშნებს ერთდროულად აგარებენ (იხ. 3.1, 3.2).

მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიის ხანაში ყველაზე თვალსაჩინო გამოხატულებას აღნიშნული სქემიდან უთუოდ არისტოტელეს სისტემაა. მას ვერ მივიჩნევთ ცალსახად მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიად, რა გვაძლევს ამის თქმის საფუძველს? ამ კითხვამ პასუხის გასაცემად აუცილებელია ნათლად გაიანგარიშოთ, რას ნიშნავს მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია. გერმანი "მეტაფიზიკა", სხვათა შორის, სწორედ არისტოტელეს თხზულებათა სისტემატიზაციის დროს იქნა შემოგანილი ანდრონი როდოსელის მიერ. მან ასე უწოდა არისტოტელეს გრაქტაგების წყებას კონკრეტული საგნების პირველწყაროსა და უმაღლესი მარტის შესახებ ანუ იმას, რასაც თვით არისტოტელე "პირველ ფილოსოფიას" უწოდებდა. "მეორე ფილოსოფიისაგან" განსხვავებით, რომელიც ბუნების მოვლენებს ესება. "პირველი ფილოსოფია" განიხილავს ყოფიერებას თავისთავად, მაგერიისა და ფორმის კონკრეტული გაერთიანების გარეშე. მას შემდეგ "მეტაფიზიკა" ეწოდება სწავლებას ემპირიული სინამდვილის შეგრძობადი, ე.ი. ცდისეული შეწყენებისთვის მიუწვეველი და მხოლოდ *გონებატყვერებით* მისაწვდომი პრინციპებისა და საწყისების შესახებ. მეტაფიზიკა – ესე იგი, "ფიზიკის" ანუ ბუნების შემორე.

ანტიკურ ფსიქოლოგიაში სული გაგებულია, როგორც უშუალოდ მოცემული სხეულებრივი და "საკუთრივ სულიერი" (ფსიქიკური) პროცესების არსი და საწყისი მარტში. თავად სული კი ამ სინამდვილეს არ ეკუთვნის და მის გარეთ არსებობს. ეს არაემპირიული სული შეიძლება მაგერიადურად იქნეს გაგებული და იდეალურად იდე. დემოკრიტეს ატომების სამყარო, არსებითად, ისევე დაუკვირებადი (უხილავი), შეუწყენებადი და მარადიულია, როგორც პლატონის იდეების სამყარო. მაშასადამე, ანტიკური ფსიქოლოგია, არსებითად, მეტაფიზიკურია. ძველი ბერძენი მოაზროვნეები, არისტოტელემდე და მის შემდეგაც, შეძლებისდაგვარად შეისწავლიდნენ სულიერების ემპირიულ ფორმებს, სულიერ ფენომენებს (შეგრძობებას, აზროვნებას, გრძობას და ა.შ.). მაგრამ ყველგან, ამ მოვლენებს მარტში და მათ საფუძველშიც, იგულისხმებოდა არადაკვირებადი, სუბსტანციური სული, რომელსაც უნდა აეხსნა მათი თვისებები და მოქმედების წესი, ხოლო თვითონ პრინციპულად აუხსნელი რჩებოდა.

როგორც შემოთ დავრწმუნდით, არისტოტელეს მიერ გამოყოფილი სულის პირველი ორი ფორმა, ეგვეტაციური და შემგრძობი სული, საკუთარი ემპირიული მოცემულობით ხასიათდება. მათი შეწყენება დაკვირვების მონაცემების ანალიზის გზით ხორციელდება; ის ავლენს მათ თვისებებს, ასევე კავშირებს გარესსამყაროსეულ, სხეულებრივ და ფსიქიკურ მოვლენებს შორის და არ ხატირებს მათ მარტში არსებული საწყისებისა და ძალების მომედიებას. ამ კონკრეტულ ნიშანდობლივად არისტოტელეს მითითე-

ბა იმაზე, რამ სულიერ მოვლენებს, ვთქვათ, ემოციურ განცდებს, ორი გიჟის მკვლევარი ესაჭიროება – ბუნებისმეტყველი და დიალექტიკოსი. “დიალექტიკოსი ბრახს განსაზღვრავს, როგორც შეურაცხყოფის ხაპახუი მოქმედებას ან რაიმე ამგვარს. ბუნებისმეტყველი კი მას განსაზღვრავს, როგორც სისხლისა და სითბოს ჩქროლვას გულის არეში”. ჩვენთვის სრულიად ნათელია, რომ ბუნებისმეტყველება ამ შემთხვევაში სულიერა მოვლენის (ემოციის) ბიოლოგიური მექანიზმის დადგენას ნიშნავს, ხოლო დიალექტიკა – ფსიქოლოგიურის, ანუ იმის გაგებას, თუ რით არის მოგაფიურებული სათანადო ქმედება და რა ფუნქციას ასრულებს ესა თუ ის განცდა (ფსიქიკური პროცესი). მეტაფიზიკური მჯელობები აქ საჭირო არ არის. სულის ანალიზის ამ დონეზე გერმანი “სული” ზოგადი ცხების შინაშენლობით ხსმარება, რომელიც მოიცავს ზოგიერთ ბიოლოგიურ და ფსიქიკურ ფუნქციას (შეგრძობა, აღქმა, ფანგაზია, მეხსიერება, ემოცია-მსწრაფება) არსებითად ისევე, როგორც ფსიქიკის ზოგადი ცნება დღევანდელი გაგებით, არისგოგელეს ფსიქოლოგიის ემპირისტული მიზართულობა მის შეცდომებშიც იწუნს თავს. მაგალითად, არისგოგელე არ მიიჩნევდა გეინს ფსიქიკის ორგანოდ, თანაც, არა ვაზნებატერეგითი მოსაზრებებიდან გამომდინარე, არამედ მის მიერვე დადგენილი ფაქტიდან, რომ გეინის პემისფერობის შედაპირს არ გააჩნია მგრძნობელობა.

განსხვავებული ვითარებაა გონიერი სულის შემთხვევაში. მისი ერთი მხარე, სახულდობრ პრაქტიკული ვაზნება, ისეთივე ემპირიული მეთოდოლოგიით შეისწავლება, როგორითაც სულის სხვა ფორმები, ხოლო ვაზნების იმ მხარეს, რომელიც თეორიულ ამროვნებას განსაზღვრავს და შეიცავს ცოდნის ზოგადისა და პირველსაფუძელების შესახებ, არისგოგელე მეტაფიზიკურად ახასიათებს – ეს არის ნუსი, თვითკმარი “ფორმის ფორმა”, თვითშემეცნებადი, სხეულისაგან განცალკევებული, მარადიული და დეთაებრივი. არისგოგელემ ვერ დაძლია პრობლემა ცოდნის ზოგადობისა და საყოველთაობის შესახებ. ყველა სულიერ პროცესს (ფუნქციას) მის გარეთ რაიმე ობიექტი უნდა შეესაბამებოდეს. გრძნობად შემეცნებას თუ ემოციურ განცდას ეს ობიექტი რეალობაში ეძლევა კონკრეტული საგნების სახით. თეორიული ამროვნება ზოგადზეა მიმართული, რომელიც ემპირიულ სინამდვილეში არ არის მოცემული, ამდენად, საჭირო ხდება მის გარეთ, მეტაფიზიკურ სამყაროში გასვლა. იქ არსებული ცოდნა თეორიულ ვაზნებაში ამრორულად არის მოცემული, ნუსი თავიდანვეა დაპროგრამებული. ამგვარად, არისგოგელეს პოზიცია გაორებულია; მის ფსიქოლოგიურ სისგემაში სულიერი მოვლენების უშეგესობა საესებით ბუნებისმეტყველურად და ემპირისტულად არის გაგებული, ნაწილი კი ამკარად მეტაფიზიკურად და ირაციონალურად.

1.3. ელიენდის ხანის უსიქოლოგია

ანტიკური საზოგადოების განვითარების მომდევნო ეტაპს ულინურს უწოდებენ, რადგან ის უკავშირდება ბერძნული კულტურისა და მეცნიერების გაფრცქვლებას რომის იმპერიაში შესავალ და მის მომთხინავე ქვეყნებში

ევროპის, აზიისა და აფრიკის კონტინენტებზე გახდა ფილოსოფიისა და მეცნიერების კერები რომში, ალექსანდრიაში, მცირე აზიის ქალაქებში, გაფართოვდა და გაღრმავდა კავშირები აღმოსავლურ კულტურებთან, არაბულ-ღებრივად გაიშალა ინგურსი აღამიანის მიმართ. კვლევა ძირითადად წარმართა აღამიანის ორგანიზმის (მედიკო-ბიოლოგიური ასპექტი) და პიროვნების ქვევის, მოგივაციისა და ცხოვრების წესის (ფილოსოფიურ-ეთიკური ასპექტი) შესწავლის მიმართულებით.

ეპიკურე (341-270 ძვ.წ.) საკუთრივ ფსიქოლოგიურ იდეებს ძირითადად ცხოვრების აზრისა და წესის ეთიკურ შეხედულებებთან დაკავშირებით გამოთქვამდა. სწორედ ეს საკითხებია მისი მოძღვრების ცენტრში. იგი აანალიზებს ბუნების მოწყობისა და შემოქმედების თეორიის საკითხებსაც, თუმცა, საბოლოო ჯამში, მათაც მორალის ფილოსოფიის საკითხებს უქვემდებარებს.

ეპიკურე დაიბადა და გაიზარდა კენძელ სამოსზე. 18 წლისა ჩავიდა ათენში და სწავლა განაგრძო აკადემიაში, რომელსაც მამის პლატონის მოწაფე ქენოკრატე ხელმძღვანელობდა. 306 წელს ათენში იყო სახლი დიდი ბაღით, სადაც გახსნა თავისი სკოლა (აქედანაა სახელწოდება "ბაღის ფილოსოფოსები"). სკოლის შესახებ აღნიშნულია ასეთი წარწერა იყო: "უცხოელო, აქ შენ შეეწიერად იგრძნობ თავს; აქ უმაღლესი სათხოვბა - მზარულებაა". ეს წარწერა კარგად გამოხატავს როგორც ეპიკურეიზმის მორალური ფილოსოფიის არსს, ისე სკოლაში არსებულ აგნოსტიკურ ფილოსოფიის უმაღლესი ღირებულება მეგობრობა და სულიერი ურთიერთობა იყო. ამიტომ სკოლაში მასწავლებლებისა და მოწაფეების დამოკიდებულებას უფრო საერთო იდეებითა თუ ინტერესებით შეკრული მეგობრებისა და თანამშრომლების ურთიერთობის სახე შეიქმნა.

ეპიკურე აგნოსტიკა. იგი ღმერთს ხაზს აფრთხილებს. ამ უკანასკნელის შესახებ, მისი მაგერიალიზმი იმდენად შორს მიდის, რომ სულსაც უფაქმესი და ძალიან მოძრაი უხილავი ნაწილაკებისაგან შემდგარ მოლეკულად განიხილავს. ეს ნაწილაკები მოელს სხეულშია გაფანტული და მის მოქმედებას განაპირობებენ, სული რომ სხეულზე შემოქმედებდეს და სხვა შემოქმედებასაც განიცდიდეს, იგი მაგერიალური უნდა იყოს, ვინაიდან მოძრაობა მხოლოდ მაგერიალურიდან მაგერიალურს შეიძლება გადაეცეს, ამბობს ეპიკურე. ამბავს ამკვირებდა დემოკრიტიკი - სულის აგომები ევანგელიან სხეულის აგომებს და იწვევენ ორგანიზმის მოქმედებას. ამბავს მოსაზრებას ან ეთიკურება ეპიკურეს ყველაზე სახელგანთქმული მიმდევარი ლეკრეციუსი, გამოდის, რომ აღამიანის მოქმედება მხოლოდ აგომების მოძრაობის ბუნებრივი გრავიტაციით არის დეტერმინირებული და აღამიანი თავისი მოქმედების განსაზღვრაში არ მონაწილეობს. ასეთი მექანიკური დეტერმინიზმისაგან თავის დახაღწევად და თავისუფალი ნების არსებობის დასახაზობად (რის გარეშე ქიქვის ზნეობრივი შეფასება აზრს კარგავს), ეპიკურე არღ-

ვევს დემოკრიტეს მიერ შექმნილ შკაციო მიზნობრიობის სურათს და უმკვებს აგომების მოძრაობის სონგანურ და შემთხვევით ცვლილებებს. ამით იგი ადამიანის ქვეყის თვითდებერმინიერებლობის ფსიქოლოგიურ იდეას გარკვეულ მეთოდოლოგიურ ნიადაგს უქმნის: თუ თავისი განსხვავებული წონის ვამო აგომებს შეუძლია მოძრაობის კანონზომიერი გრავეტორიის შეცვლა, მამინ ადამიანსაც აქვს უნარი შეცვალოს თავისი ქმედება, და ხაბოლოო ჯამში. განსაზღვროს საკუთარი ბედი.

აგომისგურ-მაგერიალისგური თვალსაზრისის შესაბამისად, ეპიკურე უარყოფს სულის უკვდავების თემსსაც, თუ სულის შემადგენლობა ისეთივეა, როგორც სხეულისა, საკვდილის შემდეგ მასაც იგივე ბედი ედის, რაც სხეულს – იშლება აგომებად, რომლებიც იფანტებიან სივრცეში. ანუ სული, როგორც ორგანიზებული ერთიანობა, ისპობა, სულის უკვდავება, გრანსცენდენტული სულის არსებობა და მსგაესი მეგაფიზიკური იდეები ეპიკურესთვის მითოლოგიის სფეროს მიეკუთვნება.

ასეთია შოგადი, პრინციპული თეორიული მოსაზრებები სულის ბუნებისა და მოქმედების წესის შესახებ. მაგრამ ეპიკურესთვის შოაფარია პრაქტიკული ფილოსოფია, რომელიც კონკრეტული ადამიანის რეალური ცხოვრების რაობისა და დანიშნულების გავებას, საბოლოო ანგარიშით კი მის გავზობეებს, ანუ ბედნიერების მიღწევას ემსახურება. შოაფარი დებულება, რომელსაც შთელი მისი სისტემა უფუზნება, აბსოლუტურად *კედონისგური ხახაიისია* – ადამიანი ხაამოენების მიღებისთვის ცხოვრობს, ხაამოენებაა ბედნიერების არხი. ამღენად, ეპიკურეს ფილოსოფიაში ცენტრალურ ადვილს იკავებს ისეთი ფსიქოლოგიური კატეგორია (და შესაბამისი შოელენა), როგორცაა *გრძნობა* (“აფექტი”) და მასთან დაკავშირებული *მისწრაფება*. პლატონთან და არისტოტელესთან უშოაერეს ფსიქიკურ ფუნქციად გონება (აზროვნება) ითვლებოდა, ეპიკურესთან კი წამყვანი როლი ემოციის ეკუთვნის. გონება, ეხალია, უარყოფილი არ არის, მაგრამ ადამიანის მოქმედების განსაზღვრებაში წამყვანია გრძნობად-მოტივაციური საწყისი.

როგორც შთელ ანტიკურ ფილოსოფიაში, ისე ეპიკურესთანაც ემოცია და მოტივაცია არ არის ერთმანეთისაგან შკაცრად გამიჯნული. სურვილი, სწრაფეა და ხაამოენება-უსაბოენება ერთიანობაში განიხილება. მეტიც, შთმლება ითქვას, რომ ანალიზის ერთეული თავისთავად ხაამოენება კი არ არის, არამედ სწრაფეა ხაამოენებისკენ, რაც, ეპიკურეს თქმით, სიცოცხლის მუღმივი თინშლებია, ადამიანის ბუნებრივი თვისებაა. შოაფარი საკითხია ის, თუ რისკენ არის მიმართული სწრაფეა, ანუ რაში ხედავს ან რისგან იღებს ადამიანი ხაამოენებას.

არსებობს გრძნობა-სურვილების სამი სახეობა: 1) ბუნებრივი და აუცილებელი; 2) ბუნებრივი, მაგრამ არააუცილებელი და 3) არაბუნებრივი და არააუცილებელი. სურვილების ეს უკანასკნელი სახეობა დახასიათებულია, როგორც უუჭი, ამაო, უქმი; ისინი იწვევენ შფოთვება და სულიერ დაბნეულობას და ამიტომ უნდა ეუყადოთ შოთგან ვაითავსეფლებას. პირიქით, ბუნებრივი და აუცილებელი სურვილები (მაგ, ჭამის სურვილი) უთოოდ და სრულად უნდა დაკმაყოფილდეს. რაც შეეხება ბუნებრივ და არააუცილებელ

სურვილებს (მაგ. ფუფუნებისკენ სწრაფვა) მათი დაკმაყოფილება გონივრულ ფარგლებში, მომიერად უნდა ხდებოდეს.

ეპიკურემ სიამოვნების მიღების ორი მექანიზმი განიხილა. ერთ შემთხვევაში სიამოვნება იმიტომ ჩნდება, რომ ადამიანი რომელიმე სურვილს იკმაყოფილებს; ე.ი. სიამოვნება პოზიტიური გამომიანებლის მოქმედების შედეგია, მეორე შემთხვევაში სიამოვნებას უსიამოვნებისაგან, განჯვისაგან, მისხაგან გათავისუფლება იწვევს. დასწავლის თანამედროვე ფსიქოლოგიაში, სკინერის შემდეგ, ამას დაღებითი და უარყოფითი განმტკიცების მექანიზმს უწოდებენ (იხ. 83).

როდესაც სიამოვნების განცდის აღმოცენების პირველ წესზე ვსაუბრობთ, აქ გადამწვევეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რა საქმიანობის განხორციელება ან რა ობიექტის დაუფლება იწვევს მას. ეპიკურეს და მის მიმდევრებს ხშირად საყვედურობენ, რომ ისინი სხეულებრივი ტკბობის, ხორციელი სიამოვნების კვლას ამკვიდრებდნენ. გვიანდელი, რომაული პერიოდის ეპიკურეიზმში ამ გუნდენიამ მართლაც იჩინა თავი, მაგრამ თვით ეპიკურე, მისი უშუალო მიმდევრები და ლუკრეციუსი კატეგორიულად უარყოფდნენ ამ ბრალდებას და ხაზგასმით ამტკიცებდნენ, რომ ჭეშმარიტი სიამოვნება მხოლოდ სულიერ ტკბობას მოაქვს და არა გრძობად სიამოვნებასა და აუხორციობას. სულიერი სიამოვნება მუდმივი და გარდაუვალი ხასიათისაა, სხეულებრივი სიამოვნება კი დროებითია და შეიძლება თავისი საპირისპირო ხასიათი, ანუ უსიამოვნებით შემოგვიბრუნდეს. უხემა და ნოციურმა კახმაშმა შეიძლება ისე დაგვაბმისოს, რომ ვერ დავიძინოთ, მეტიც, შეიძლება თავი ან კეჭი აგვაგვიოს; უცხო ქალთან კონგაქტის შემდეგ შეიძლება კული დაავადება შეგვეყაროს; წიგნებთან და მეგობრებთან ურთიერთობას კი მუდამ სიხარული მოაქვს. გარდა ამისა, სულიერი სიამოვნება უკავშირდება როგორც აწმყოს, ისე წარსულს და მომავალს, ხილი სხეულს მხოლოდ ამჟამად მისილება სიამოვნება აღელვებს.

სულიერი ტკბობა არა მხოლოდ "სასიამოვნო" და "სახარგებლოა", არამედ მწიობრივიც. ეპიკურე ვითანხმება პლატონსა და არისტოტელეს იმას, რომ მწიობა არის ადამიანის ცხოველისაგან განმასხვავებელი ძირითადი თვისება, მაგრამ უარყოფს მათ მოსაზრებას, რომ მწიობრივი მხოლოდ გონებაზე დაფუძნებული ქცევაა. როგორც ითქვა, ეპიკურეს სასტემის ცენტრალური ცნება არის გრძობა. ამიტომ მწიობრივი ქცევის კრიტერიუმეც ემოციის სფეროშია მოქმედი. ქცევის გრძობა იწვევს და არა გონება. ქმელება ბუნებრივად მიმართულია სიამოვნების მიღებისკენ და უსიამოვნების არიდებისკენ. თავის მხრივ, სიამოვნებისა და უსიამოვნების მომგვრელი საგნებისა და უთარებების გარჩევა გარკვეულ ცოდნას, სიგუაციის გაანზრებას მოითხოვს. ამ პუნქტში გრძობა და გონება ერთმანეთთან თანამშრომლობენ. ამასთან, უპირველესი ყოველთვის სიამოვნებაა. ეს პედონისტური განწყობა, ეპიკურეს მიხედვით, სულაც არ ეწინააღმდეგება ქცევის მწიობრიობის მოთხოვნას. "არ შეიძლება იცხოვრო სასიამოვნოდ და არ იცხოვრო ამავდროის გონივრულად, მწიობრივად და სამართლიანად; და პირიქით, არ შეიძლება იცხოვრო გონივრულად, მწიობრივად და სამართლიანად, თუ ცხოვ-

რობ სიამოვნების გარეშე”. მოკლედ, სიამოვნება თავისთავად მწეობრივია, თუ ის სულიერია; ასევე მწეობრივია გონებით მღვარდადებული სხეულებრივი სიამოვნებაც.

როგორც ითქვა, სიამოვნების მიღწევის მეორე წყარო არის განჯვასაგან თავის არიდება, შიშისაგან განთავისუფლება. პირველ ყოვლისა, ეს ეხება ღვთაებათა და სიკვდილის შიშს. ეპიკურე ამ შიშებს ებრძვის. ის არ ეარყოფს ღვთაებათა არსებობას, მაგრამ გამორიცხავს მათ უნარს, ჩაერიონ ადამიანის ცხოვრებაში. ეპიკურე ღვთაებებს მხოლოდ კოსმოსის წესრიგის დამყარების ფუნქციას მიაწერს და განარიდებს მათ მიწიერი, ქმედითი სამყაროსგან. ადამიანი თავისუფალია ღმერთების მიერ დაღვენილი ბედისწერისაგან და, შესაბამისად, არ უნდა ერძობდეს მათიღამი შიშს, რიდას თუ მორჩილებას, არ უნდა ელოდოს მათგან არც დახმარებას და არც სასჯელს. თავის ქცევაში ადამიანი მხოლოდ საკუთარ სურვილებსა და მწეობრივ კრიტიკურებებს უნდა ექვემდებარებოდეს.

სიკვდილის შიშის დაძლევა თითქოს უფრო მძელია, რადგან, თუ ღმერთების ყოფნა-არყოფნა ან ძლევა მოხილვება, ახე თუ ისე, საკითხავია, სიკვდილს ვერაფერს გაექცევა. მიუხედავად ამისა, ეპიკურეს რწმენით, ამ შიშის დაძლევაც ხავსებით შესაძლებელია. აქაც, ისევე როგორც ღვთაებათა შემთხვევაში, სიკვდილის რათობის გარკვევაა საჭირო. ამისთვის აეგონო ისევ და ისევ აგომისტიკის მიმართავს. სული სხეულივით აგომებისაგან შეღვება. სიკვდილის მომენტში ეს აგომები სამყაროში იფანტება. ამიტომ მის დაღვომას ჩვენ ვერ შევიგრძობთ, “ეინაიდან ყველაფერი, კარგია და ცუდიც, შეგრძნებას ემყარება, სიკვდილი კი შეგრძნების აღკვეთია”. ამდენად, თუ სიკვდილის ბუნებას ჩავუკვირდებით, აღვიღად დაეინახავთ, რომ ჩვენი სიცოცხლის ვგზამე ის არ ვეზულება, ჩვენს არსებობასთან შეხება არა აქვს და, მამასადაამე, მისაღამი შიში უსაფუძვლოა. “სანამ ჩვენ ვართ, სიკვდილი არ არის, ხოლო როცა სიკვდილი მოვა, მამის ჩვენ აღარ ვიქნებით”.

ამ შიშების გარდა, ადამიანს ბევრი სხვა შიში და შფოთვა აწუხებს. სიამოვნება გულისხმობს “სხეულის გათავისუფლებას განჯვისაგან და სულისა – შფოთვისაგან”. ყველაზე დიდი ნეტარება ე.წ. აგარაქსიაში ანუ სულიერ სიმშვიდეში, უშფოთველობაშია. მისი მიღწევის გზა არის აზროვნება, ჭეშმარიტი მსჯელობა, სიბრძნის ძიება. ამისთვის კი საჭიროა იცხოვრო შენთვის, ვახერხილო აქტიურ სამოგადობრივ საქმიანობას, პოლიტიკის, ფუქ პაექრობას იმათთან, ვინც მორს არის შეცნიერული აზრისაგან. მხოლოდ განმარტობელი ფიქრი ან ახლობელი მეგობრების წრეში მსჯელობა იძლევა ნამდვილ ნეტარებას, სრულ აგარაქსიას და მას მიყვავართ ჭეშმარიტ შემეცნებამდე.

აქედან ვახავებთ, რომ ეპიკურე გვერდს ვერ აუვლიდა შემეცნების თეორიის პრობლემატიკის და, კერძოდ, შემეცნების ჭეშმარიტების კრიტიკის საკითხს. იგი ვადაქრით ამტკიცებს, რომ “ჭეშმარიტების კრიტიკისა შემეცნებებშია”. შემეცნების პროცესის სათავე შემეცნებაა და მასშივე ვეცხვილი ამის ვარანგია, რომ სამყაროს ჩვენს მიერ შექმნილი სურათი ვეცხვილია. შემეცნების აღმოცენება დემოკრიტის მსგავსად არის ვაგებული.

საგნები გამოყოფენ თავიანთ სახეებს, უმცირეს ანაბეჭდებს (ე.წ. ვილოლებს) შეგრძნება წარმოიქმნება ვილოლების შეღწევით გრძნობის ორგანიზმი. ვინაიდან ვილოლები ფორმითავე და მასალითაც საგნების ასლები არიან, შეგრძნება საგნის შესახებ სრულყოფილ ცნობებს ვეძღვება, ეს იმიტომაც არის ასე, რომ თვით შეგრძნების პროცესი აბსოლუტურად პასიურია; ის არაფერს არ ცვლის და მხოლოდ ასახავს.

მეხსიერება ინახავს შთაბეჭდილებებს ისე, როგორც შეგრძნებაში იყო მოცემული. ეს ნიშნავს, რომ მეხსიერების წარმოდგენებიც მართებელია. უზუსტობა, დამახინჯება ან შეცდომა შეიძლება მაშინ განხდეს, როცა ამროვნება, როგორც აქტიური კოგნიტიური პროცესი, აწყებს შეგრძნებისა და მეხსიერების შთაბეჭდილებებით მანიპულირებას, მათ შორის კავშირების დამყარებას, ურთიერთშედარებას და ა.შ. ამ გზით ამროვნება მრავალი კონკრეტული შთაბეჭდილების საერთო ნიშნებს გამოყოფს, ანუ ცნებას აქალიძებს. ეს პროცესი, ერთი მხრივ, მეხსიერული შემუშავების აუცილებელი პირობაა, ხოლო მეორე მხრივ, იგი პოტენციურად შეიცავს შეცდომის საშიშროებას. შეცდომის არიდება შესაძლებელია, თუ დადგინდება ამროვნების პროდუქტის (ცნების) მიმართება იმასთან, რასაც დახაზულობა არ სჭირდება, ანუ თავის პირველწყაროსთან, შეგრძნებასთან. მოკლედ, შემუშავების პროცესის თავი და ბოლოც შეგრძნებაშია. იმიტომაც ეპიკურე აღიარებულა, როგორც პირველი თანხმდევრული სენსუალისტი ანტიკურ ფილოსოფიაში და ფსიქოლოგიაში. სენსუალისტურმა გუნდმაცამ, როგორც ვნახეთ, უკვე სოფისტებთან მსახი თავი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ანტიკურ ამროვნებაში მას სხვა დასაყრდენაც აქონდა, მაგრამ ეპიკურესთან რადიკალური ხასიათი შეიძინა.

ეპიკურემ შექმნა ისეთი ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელმაც მიიღო შემდგომი ანტიკური ხანის განსაჯლობაში იარსება. მის მიმდევრებს შორის ყველაზე სერიოზული მოაზროვნე უიუოდ გიგუს კარუს ლუკრეციუსი (99-55 ძვ.წ.) იყო. მან დახევეწილი და სრული ფორმა მისცა ეპიკურეს ფილოსოფიურ სისტემას, თუკა ბ. რახელის შეფასებით, მასში რაიმე არსებითი სიახლე არ შეეგანია. მიუხედავად ამისა, ფსიქოლოგიის ისტორიის კუთხით, ლუკრეციუსის შემოქმედებაში ისეთმა თემებმაც გაიქვრა, რომლებიც ეპიკურესთან არ გვხვდება ან, შესაძლოა, ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ასეთია, მაგალითად საკითხი ძილისა და სიზმრის შესახებ, რომელსაც ლუკრეციუსი საკმაოდ დაწვრილებით განიხილა.

ძილის მღვთოპარეობა აღმოცენდება იმის გამო, რომ სულის ნაწილები მიიღო ორგანიზმში იფანგება, ხოლო შოფიერით სხეულის ვარეთ გამოდის. შედეგად, სასიცოცხლო გონესი ქვეთდება. ძილში სხეულის მოთენათილობა და შედარებით უძრაობა თავისი მათეტივირებული საწყისის, სულის ნაწილის დაკარგვით აიხსნება. ძილში აღმოცენებული ხიზმრების შინაარსის ორი რიგის ფაქტორები განაპირობებს. ერთია ადამიანის გამოცდილება, მისი პირადი და საქმიანი ცხოვრების შინაარსი. მაგალითად, ხამხელროს ესიზმრება ბრძოლა, რომელმაც თვითონავე მონაწილეობს, ვეჭილს – სასამართლო პროცესი და ა.შ. თავის თავზე ლუკრეციუსი ამბობს, რომ ის ხიზმრებში ხე-

დავს, როგორ შეისწავლის ბუნებას და თავისი კვლევის შედეგებს პოეტურ ფორმაში ვადმოსცემს (ლუკრეციუსი გამოჩენილი რომელი პოეტი იყო, მისი ფილოსოფიური თხზულება "საგანთა ბუნებისთვის" ბრწყინვალე პოემა). ლეიძელში ადამიანი ხშირად ურთიერთობს გარკვეულ საგნებთან და მოვლენებთან. მართალია, ძილში ისინი ადამიანზე უმუშალოდ არ მოქმედებენ, მაგრამ მათი შესაბამისი ხატებისთვის ვაჰ ვაკვლევულია გონებისკენ და ისინი სიმშრის წარმოდგენების სახით ჩნდებიან. მეცნიერი ძილშიც მზად არის, მთლიან ბუნების კვლევასთან დაკავშირებული ხატები, მემღვაური ნაოსნობასთან დაკავშირებულ ხატებს ხელავს და ა.შ. სიმშრის შინაარსის განსამზღვრელი მეორე ფაქტორი მოთხოვნილებაა. სიმშარში ხშირად ჩნდება ისეთი სურათები, რომლებიც ძილის მდგომარეობაში არსებულ ძლიერ მოთხოვნილებას გამოხატავს. მწყურვალს წყალი ესიმშრება, სქესობრივად აღტკინებულ ყმაწვილს – ქალის სხეული და სხვა.

ლუკრეციუსი უყურადღებოდ არ გოეებს გემპერამენტისა და ხასიათის საკითხსაც. ცხოველიც და ადამიანიც თავისებური მიდრეკილებებით იბადებიან: ზოგი ავლილად ღიმიანდება, ზოგი მშიმარაა, ზოგიც შეღმეგად მშვიდი ან აპათიური. ამგვარი ძლიერ მიდრეკილებათა აღმოფხვრა ადამიანის ბუნებიდან აღმზრდას არ შეუძლია, მაგრამ ხაკლებად გამოხატულ ხასიათობრივ თავისებურებათა რეგულაცია, შესაფერისი ცხოვრების წესისადმი მიჩვევით, ხაკვებით შესაძლებელია.

ეპიკურეიზმის პარალელურად ათენში შეიქმნა ძლიერი ფილოსოფიური სკოლა სტოიციზმი. ეს სახელწოდება წარმოდგება სიტყვა "სტოა"-დან, რაც გადახურულ ვალერეას, პორტიკს ნიშნავს. თავდაპირველად სწორედ აქ ქადაგებდა სკოლის დამაარსებელი ძენონი (336-264 ძვ.წ.). მის უმუშალო მოწაფეთაგან ყველაზე ცნობილია ქრიზიპოსი (281/277-208/205 ძვ.წ.), სტოიციზმში მრავალი საუკუნე იარსება. რომის იმპერიის ეპოქაში სტოელებიდან ყველაზე მეტად ვათქვეს სახელი სენეკამ (5-65 ჩვ.წ.), ეპიქტეტემ (50-140 ჩვ.წ.) და იმპერატორმა მარკუს ავრელიუსმა (121-180 ჩვ.წ.).

ეპიკურეიზმის მგავსად, სტოიციზმის ფილოსოფია და ფსიქოლოგია მაგერიალისტურია, მაგრამ არ არის აგომისტური. სული, ისევე როგორც სხეული, მაგერიალურია. მისი საწყისია *ჰეგემა*. ეს არის სამყაროს აქტიური ელემენტების, პაერისა და ცუქსლის გარკვეული ერთიანობა ("თბილი სუნთქვა"). ყოველივე მისგან წარმოიქმნება, მიძრობს და ცოცხლობს. მთელი სამყარო ამ მაფორმირებელი ძალით არის გამშქვალული. *ჰეგემა* სულია, ვინაიდან ის აქტიუობის წყაროა. გამომდინარე იქიდან, რომ *ჰეგემა* ყველგან იმყოფება, მთელი სამყარო განსულიერებულია. ამდენად, სტოელების ნატურფილოსოფია პილოძობიშის სახეს იღებს. როგორც უკვე ითქვა, ეს არის პანფსიქიზმის ძველებერძული ნაირსახეობა, რომლის თანახმად სული ყოველივე არსებულში იმყოფება, მაგრამ სხვადასხვა ოდენობით. განსხვავებულია *ჰეგე*

მის თვისებრივი მახასიათებლები – რაც უფრო თხელი და წმინდაა ამა თუ იმ სახნის პნემა, მით მეტია მისი “ტონუსი” და მით უფრო მეტადაა იგი ცოცხალი და სულიერი. ადამიანის სული ამ სუბსტანციის ყველაზე დახვეწილი ფორმაა.

სულის ბუნებაზე ასეთი ნაგურფილოსოფიური და მეტაფიზიკური სპეკულაციების ვარდა სტოელებს საყურადღებო მოსაზრებებს გამოთქვამენ კონკრეტული ფიზიკური მოვლენების შესახებ. განსაკუთრებული გულისხმობით არის შესწავლილი ადამიანის ემოციური სფერო. მათი ეთიკურ-ფსიქოლოგიური შეხედულების ცენტრალური პუნქტია გონებისა და გრძობის დაპირისპირება და ემოციისთვის (აფექტისთვის) შეკუთრად უარყოფითი როლის მიწერა. ეპიკურელებისა არ იყოს, ფსიქოლოგიური პრობლემმატიკის დიდ ნაწილს სტოელებიც მორალური ფილოსოფიის კუთხით განიხილავდნენ. ამ კონკრეტული სკოლების შეხედულებებში არის მსგავსებაჲ და განსხვავებებაც. ვარდა სულისაღმა ერთნაირი მაგერიალისტური მიდგომისა, მათ აერთიანებთ საერთო პრაქტიკული მიზნობრივობა იმაზე, რომ ადამიანი ბედნიერი გახადოს. მათი აზრით, ფილოსოფიის (რომელიც მამის ფსიქოლოგიაზე მოიყვება) დანიშნულება სწორედ ესაა. პრაქტიკულმა ფილოსოფიამ უნდა უზრუნველყოს ადამიანის ოპტიმალური და მშვიდი განწყობილება. მაგრამ ეპიკურელებისთვის ნამდვილი ბედნიერება ნიშნავს გონებიდან მომდინარე მაღალი სულიერი განცდებით გტობას, ხოლო სტოელები ბედნიერებას გრძობების სრულ აღკვეთასა და გონიერ ცხოვრებაში ხედავენ. ეპიკურელები პედონიმუს ქადაგებდნენ და ადამიანის ცხოვრების ამრს საბაზოვნებაში ეძებდნენ. სტოელები ე.წ. *რეკორიმუს* (სიმკაცრესი) ემხრობოდნენ. ანუ მოიხვედნენ, რომ ადამიანის ბედნიერებაჲ და მშენობაჲ ვალდებულებათა და მოვალეობათა შესაგეყის ცხოვრების წესშია ჩაღებული. ცხოვრების ასეთი წესის განხორციელების ძირითადი ფსიქიკური ინსტრუმენტი ვაზებაა, ხოლო მთავარი საფრთხე გრძობებიდან (აფექტიბიდან) მომდინარეობს.

ყოველი ცოცხალის პირველადი და ძირეული სწრაფვა თვითმენახვაში ვლინდება. ეს ბუნებათის შეთანხმებულ არსებობას, მასთან მიმანსეწონილ ურთიერთობას გულისხმობს. ცხოველიც და ადამიანიც იმას ესირჩილება, რასაც ბუნების კანონები სკარნახობს. ეს კანონები ზეგნზე არაა დამოკიდებული, არამედ “მსოფლიო წესრიგის” გამოვლინებაა. საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწყობა (მათ შორის პოლიტიკური სისგემა) ამ მსოფლიო წესის შემადგენელი ნაწილია. მასაც თავისი კანონება აქვს. ისინი იმ ნორმებისა და წესების სისგემაშია ასახული, რომლებიც საზოგადოებაშია დამკვიდრებული. რა მიზნობრივებით უნდა იარაოს ადამიანმა თავისი წუთისოფლის გზაზე, იმთავითვე განსაზღვრული. მან ის როლი უნდა შეასრულოს, რომელიც ცხოვრების პიესაში მიაკეთებს. ადამიანი არც პიესას ირჩევს და არც როლს. მას მხოლოდ როლის კარგად ან ცუდად შესრულება შეუძლია, ენიადან ბუნების კანონებისა და თავის ბედისწერას ეერ შეეცდოს; მათ წინაშე ადამიანი უღვრია, რაც ათქულებს მასზე დაკისრებული გვირითი ზღოს. მთავარი აქ ის არის, თუ როგორ გააკეთებს ამას. ძენონის თქმით, ხაყოღავე ხანახავია ის ადამიანი, ვინც განუწყვეტლივ მოთქვამს, ვინაიდან

არ უმის თავისი მისანი. სულ სხვაგვარად გამოიყურება ცხოვრების ვნაზე ამჟამად და ღირსეულად მიმაგალი ადამიანი, რომელმაც იყის, საით მიდის. ბედს მივაეს ის, ვისაც ეს სურს და მიათრევს მას, ვისაც ეს არ სურს – ამბობდა სენეკა.

აქედან ჩანს, რომ სტოელების წინამე მოელი სიმძაფრით დაღდა ადამიანის *თავისუფლების პრობლემა*. ისინი აღიარებდნენ, რომ პიროვნება თავისუფალია და გულისხმობდნენ, რომ ის თავისუფალია შინაგნად, ანუ თავისუფალია მისი სული (ე.წ. შინაგანი თავისუფლება). ამავ დროს, ადამიანი არ არის თავისუფალი თავის ქმედებაში (ე.წ. გარეგანი თავისუფლება). როგორც ითქვა, იგი ვერ ირჩევს პიესას და რაილს. მისი ნება ვრცელდება მხოლოდ იმაზე, თუ როგორ იქნება ეს რაილი შესრულებული. სტოელები იმხარე ამტკიცებდნენ, რომ ბედისწერას შეუძლია ადამიანს წაართუეს შესაძლებლობა იცხოვროს ისე, როგორც სურს, მაგრამ ვერ წაართუევს სიკეთის უფლებას. ამაყ, დაუმორჩილებელ ადამიანს ყოველთვის აქვს არჩევანი: არ შეუროგდეს პირადი ღირსებისა ან თავისუფლების ბედისწერით განსაზღვრულ დაკარგვას და თავისი ნებით წაიღეს ცხოვრებიდან (სენეკა, მაგალითად, ასეც მოიქცა). ცხოვრებაში თავისი დანიშნულებისა თუ ხვედრის გაგება და ამის შესაბამისად მოქცევა ადამიანს თავისუფლების განცდას უჩენს, რაც, უაჭტობრივად, სხვა არაფერია, თუ არა შეყნობილი აუცილებლობა. თავისუფლების პრობლემის ასეთი ფორმულირება მხოლოდ სპინოზას შემდეგ გახდა პოპულარული სხვადასხვა ფილოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ შეხედულებებში.

აქედან გამომდინარე, გასაგები ხდება, თუ რატომ მიეწერება ასეთი მნიშვნელობა იმას, რომ, ცხოველისაგან განსხვავებით, ადამიანი გონებით არის დაჯილდოებული. ცხოველი ინსტინქტურად მიჰყვება “ბუნების მიწერილობებს”, ხოლო ადამიანი მათ აცნობიერებს, გაიამრებს და შეგნებულად აქეევს თავისი ცხოვრებისა თუ მოქმედების წესად. სტოელები ამტკიცებდნენ, რომ ვინც ხალისით ემორჩილება ბრძანებებს, თავიდან ირილებს მოთობის ყველაზე უსაიმოვნო მხარეს – აკეთოს ის, რაც არ სურს, უბედური ის კი არ არის, ვინც სხვის ბრძანებას ასრულებს, არამედ ის, ვინც ამას თავისი ნების გარეშე, იძულებით ასრულებს. გამოსხვადი ერთია – ვიყო მისაგნად მზად იმის გასაკეთებლად, რასაც გარემოებანი გვკარნახობს. ასეთი პოშიყიის გამომუშავებას ორი რამ უსაჭიროება – საყოველთაო აუცილებლობის გაყნობიერება (საკუთარი თავისა და ბედისწერის რაციონალური შეფასება) და იმ წინააღმდეგობის დაძლევა, რომელსაც გრძნობები და სურვილები უქმნის მართებულ ქეევას. საბოლოო ჯამში, ადამიანი ორივე მათგანს პიროვნული წრთობით აღწევს.

პედაგოგიური დიქტრინა, რომელსაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ გვიანდელი სტოელები – სენეკა, მარკუს აერელიუსი და სხვები, გულისხმობდა ბავშვებზე აღრეული ასაკიდან მძანსმძართულ შემოქმედებას მათში აჭტური ცხოვრებისეული პოშიყიისა და გონების შესაძლებლობებში დარწმუნებულობის გამომუშავებისთვის. ადამიანმა ბავშვობიდანვე უნდა ირწმუნოს, რომ ყველაფრის გაგებისა და დაძლევის უნ-

არი აქვს პირველ რიგში ეს აუქციონებზე ვრცელდება. სტოკების რწმუნით, სწორედ აუქციონები უქმნიან ეკონომიკურ დიდ ხაზობებს იმას, რომ ადამიანმა ეკონომიკურად იცხოვროს და თავისი ნებით მიიღოს ბელისწერის მიერ დადგენილი ცხოვრების წესები.

სტოკები აუქციონების ოთხ ნაირხასხობას გამოიყოფენ. მათი დაჯგუფება დროის პრინციპის შესაბამისად ხდება: მწეხარება (დარდი) და მღეარჯალასული ხიამოქნება აწმყის უკავშირდება, ძლიერი სურული და შიში კი – შიშიაღას. პირველადი და ძირითადი სურეილასა და შიშის აუქციონები, ხოლო მწეხარება და ხიამოქნება შეორადია და შათგან გამომდინარეობს, ხიამოქნება შამშის ხსდება, როცა ვისრულებით სურეილას ან შათგან ვეიცილებით იმას, რაც არ ვესურდა (ეს საკმაოდ წააგავს იმას, რასაც ხიამოქნების ვენებისზე ამბობდნენ ეპიკურელები). მწეხარების აუქციონი იმის შედეგად წარმოქმნება, რომ ვერ შევადწივთ ხასურეულს ან შეგვემთხვა ის, რისიც გვემთხილა.

განმარტების თანახმად, აუქციონი არის ვონების მიერ დადგენილი საშღერის ვადალახვის შედეგად წარმოქმნილი უბომოდ მხურვალე, ძლიერი სულიერი მდრეკილება, შამილულობა. შარკუს აერელიუსი აუქციონს იმ სიტუაციის აღარებს, როცა ადამიანი რაიმე შამშისკენ შირბის, შაგრამ შიში შიდ წეის შემღევეთ თავს ვერ იკავებს და ხირბილს განაგრძობს. აუქციონი, თავისთავად, უშართავი სტიქიაა. შაგრამ შის შეიძლება ვონების ძალა დაუქმირისპიროთ, რომელიც აუქციონს ან სულ აღკვეთს, ან საკრძნობლად შემღლდავს შის დამანგრეველ მოქმედებას.

ვონებისა და აუქციონის ერთეერთიშარტება რთული და ორშირივი ხასიათისაა. სტოკებისთვის აუქციონი არასწორი შიჯელობის საფუტეელია. ამავ დროს, აუქციონი მხოლოდ ამროცნების დამახინჯების შიშში არ არის; თვითონ არასწორი შიჯელობაც, ანუ "ვონების შეცდომაც", შეიძლება აუქციონად ჩაითვალოს (ქრისტიანოსი). ეს ლოგიკურად მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ შიჯელობის გამოსწორებით აუქციონი შიიხსნება. ე.ი, არსებითად, ვონებისთან აუქციონის კავშირი შიში რაციონალური შართვის საშუალებას იძლევა. თუ ვონება ძლიერია, ის შღლდავს ან აფერხებს შისწრაფების ვადამრდას აუქციონში. პირიქით, სუსტი, ცრურწმუნებით დაბინდული ვონება სათანადო წინააღმდეგობას ვერ უწევს აუქციონის განვითარებას.

აუქციონის განვითარებაში საში სგალია ვამოიყოფა. თავდაპირველად, ვარგვანი ვამლიშინებლის შემოქმედების შედეგად, ორგანიშმში ვარკვეული უშითოლოგური პროცესები იწყება. სტოკებს კარგად ქეონდათ შესწავლილი ემოციები, სახელდობრ აუქციონები და ნათლად ხელავდნენ, რომ გამომშაგველი მოშრაობებისა თუ შინავანი ორგანული ცვლილებების ვარემე აუქციონი არ არსებობს. ეს ცვლილებები ავგომავურად, უნებლიეთ წარმოიქმნება. შემდეგ სგალიამე ახვეუ უნებლიეთ ჩნდება აუქციონის ფსიქიკური კომპონენტი. ეს კომპონენტი თავის თავში აერთიანებს აშრს (წარმოდგენას) იმის შესახებ, რომ შიშია რაღაც შნიშვნელოვანი და, ახვეუ, შიშიშარმე ვარკვეული რეაგირების სურეილას, გუნდესიას. აუქციონის განვითარების შემდეგ, ნებელითი სგალია შამშის დგება, როცა შის შედეგლობაში ვონება ჩაერთეება. ამ დროს სულის რაციონალური მხარე ემოციურს უპირისპირ-

ლება და ადამიანი ღებულობს მოშებს აფექტის აღსაკეთოდ ან, თუნდაც, მის შესარბილებლად.

სტოულეებმა შეიმუშავეს აფექტებთან ბრძოლის მეთოდები. ისინი მოიყავს აფექტების წინააღმდეგ მიმართულ მოქმედებათა და ღონისძიებათა ერთობლიობას. მათგანია, რეკომენდებულია მაქსიმალურად შეიზღუდოს აფექტის გარეგანი (სამოძრაო ან სხეულური) გამოვლინება. ეს ბევრად აადვილებს მის მითითებას; სასურველია, არ დავაშვიმოთ აფექტი ჩვენი ფანტაზიით; გამოვიყენოთ ჩვენი გამოცდილება და ალკადგინოთ მესხიერებაში აფექტის საწინააღმდეგო ქმედების სურათები (მაგ., შიმის დროს გავიხსენოთ თავშეკავებისა და სიმამაცის გამოვლენის ფაქტები); გავაანალიზოთ აფექტური მოქმედების სახალალო შედეგები; სასურველია, შეძლებისდაგვარად გავახანგრძლიოთ აფექტის მოქმედებაში გადასვლის დრო (მაგ., დაეთვალიოთ ათამდე) და სხვა. ერთი სიტყვით, სტოულეებმა გამოიმუშავეს *თვითრეგულაციის* საკმაოდ ეფექტური სისტემა, რომლის გამოყენებაზე არც თანამედროვე ფსიქოლოგია ამბობს უარს.

ეს სისტემა სტოიციზმის მიერ შემუშავებული აღზრდის დოქტრინის ნაწილია. ბავშვს თავიდანვე უნდა ეასწავლოთ გონების ძალით აფექტის შეზღუდვა. ვინაიდან ცხადია, რომ უფრო ადვილია აფექტის პრევენცია, ვიდრე ძალაში შესულ აფექტთან გამკლავება. სტოულეებმა შექმნეს ბრძენი ადამიანის იდეალი, რომელიც აფექტებისაგან სრულად თავისუფალია, რადგან ბუნებასთან შესაბამისობაში ცხოვრობს, კმაყოფილია თავისი ბედით, ბრუნავს თავისი დანიშნულების რეალიზაციაზე და აღჭურვილია სეზულობით ("გონიერი აგზნებით"), რომელიც შეუსაბამო სურვილებს უპირისპირდება. ბრძენი თავისუფალია ენებებისაგან, მშვიდია და თავშეკავებული. მარკუს ავრელიუსი ამას უწოდებდა "აუმღერეველი".

აფექტების მოქმედების დესტრუქციულ მხარეს სხვა ფილოსოფოსებიც კარგად ხედავდნენ. არისტოტელეს მიმდევრები და სტეკარეგატორები, ე.წ. პერიპატეტიკოსები მითითებდნენ აფექტების მერბილებას და გრძნობების ზომიერებას (ე.წ. "მეტროპათია"). ეპიკურელების "აგარაქსიაც" ხომ უმფოთველობას ნიშნავს. სტოულეები ამით არ კმაყოფილდებიან. მათ ეთიკურ-ფსიქოლოგიურ მოძღვრებაში შემოდის *ასთიის* ცნება, რაც გულგრილობას, სრულ სიმშვიდეს გულისხმობს. აქ ნათლად იკვეთება აღმოსავლური რელიგიურ-ფილოსოფიური სისტემების, სახელდობრ, ბუდიზმის გავლენა. გავიხსენოთ ბუდიზმის მოძღვრება ნირვანაზე – ადამიანის უმაღლეს სულიერ მდგომარეობაზე, რომელიც ხასიათდება სრული სიმშვიდით, თვითშეზღვევით და განდგომით. ეს უკანასკნელი მახასიათებელი ნაკლებ უსადაგება სტოულეების მოძღვრების სულისკვეთებას, ვინაიდან, იმავე ეპიკურელებისაგან განსხვავებით, ისინი მიმდევრებს აქტიური სასიცოცხლო პოზიციისკენ მოუწოდებდნენ.

ძნელი შესაძენვეი არ უნდა იყოს, რომ სტოულეების ეთიკურ-ფსიქოლოგიური სწავლების შოგადი მიმართულება, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ფსიქოთერაპიულია. ეპიკურელების მსგავსად, სტოულეებიც ედილობენ. დაძლიონ ან შეარბილონ კონკრეტული ადამიანის რეალური ფსიქოლოგიური

სირთულეები, ასწავლოს მას "სწორი" ცხოვრება და მიიყვანოს ისეთ სულიერ მდგომარეობამდე, როცა თავს ბედნიერად იგრძნობს ეპიკურელებისა და სტოიკების გავლენით, ანტიკური ფილოსოფოსები სულ უფრო ემსგავსებოდნენ სულის მკურნალებს. ე.ი. ნაწილობრივ მაინც ასრულებდნენ იმ ფუნქციას, რომელიც შემდგომში, ქრისტიანულ ეპოქაში, მთლიანად სასულიერო პირების პრეროგატივა გახდა.

თეორიულ კრილში სტოიციზმმა ვერ შეძლო ბუნებრივი კანონზომიერებისა და მორალური თავისუფლების მიმართების პრობლემის გადაჭრა (თუმცა, ეს ვერც შემდგომდროინდელმა მეცნიერებამ შეძლო). აღნიშნული სტოიციზმი საბოლოოდ ამკარად გამოხატულ ფაგალიზმამდე მივიდა. მაგრამ გვიანდელმა სტოიციზმმა, თავისი მწიობრივი დარიგებებითა და ცხოვრებისეული წესების ფორმულირებით, თეორიული პრობლემა პრაქტიკულ კრილში გადაიყვანა. ცნობილი კანაღელი ფსიქოლოგიის ისტორიკოსის, კბრეგის შესხი შეფასებით, სტოიკები თავისუფლების შესაძლებლობის ასინამი დამარცხდნენ, მაგრამ თავისუფლად ყოფნის თეალსაზრისით საკმაოდ წარმატებულნი აღმოჩნდნენ.

სტოიკების მიხედვით, უმოციებს გონება მართავს. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ სტოიციზმის პოზიცია მკვეთრად რაციონალისტურია. გონება წამყვან როლს ასრულებს მოელ ფსიქიკურ ცხოვრებაში და, კერძოდ, აღაშინის კოვნიტურ აქტიუობაში. შემეცნება, ზოგადად, მოიცავს შეგრძნებას, მეხსიერებას, წარმოსახვას და აზროვნებას. თავად აზროვნებას ორი ფორმა აქვს – მისიგანი და გარეგანი. ეს უკანასკნელი მეტყველების პროცესთან არის გაიგივებული. ზოგადად კი აზროვნება შემეცნების მოელ პროცესს გამსჭვალავს და ყველა ფუნქციის შემაობაში მონაწილეობს. აზროვნების გარეშე შეგრძნებას არ იქნებოდა აღქმავტური და ყველასთვის თეალსაინო. ნამდვილი ცოდნა მხოლოდ აზროვნებას მოაქვს და შეგრძნებას მისი წყალობით არის უტყუარი. ეპიკურელების სენსკალიზმი გულსხმობს, რომ შეგრძნება სინამდვილის უტყუარ სურათს იძლევა და, ამდენად, ჭეშმარიტების კრიტერიუმად გველინება. სტოიკების რაციონალიზმის თანახმად კი თეით შეგრძნებათა უტყუარობას ან მცდარობას მათში აზროვნების ჩართულობის დონე ეანაპირობებს. იგივე ხდება მეხსიერებისა და წარმოსახვის შემთხვევაში, ანუ შემეცნების პროცესის ყველა საფეხურზე ამგვარი პოზიცია ეხმიანება თანამედროვე კოვნიტური ფსიქოლოგიის მიდგომას, რომლის მიხედვით შემეცნების ფსიქოლოგიური პროცესი სხედასხვა დონის კოვნიტურ სტრუქტურებში ინფორმაციის გადამეშეების სახით არის წარმოდგენილი. დღეს უკვე საკმაოდ დიდი ცოდნა დაგროვდა იმის შესახებ, თუ რა ხდება სინამდვილეში კოვნიტური ფუნქციონირების სხედასხვა დონეზე და რეფორია ეს პროცესი მთლიანობაში. სტოიკების გულსხმვილო და ინტეციურ მიხედვრებთან შედარებით ეს, რა თქმა უნდა, ეა და დედამაწაა. მაგრამ, თუ კარგად ჩაუკვირდებით, დაეინახეთ, რომ სწორედ სტოიკებმა მოგვეცეს შემეცნების ფსიქოლოგიური პროცესის ერთიანი სურათი და გამოვეცხადებინა მისი საფეხურები. გარკვეული აზრით, ისინი დღევანდელი კოვნიტური ფსიქოლოგიის მორეულ წინაპრებადაც შეიძლება მიეინით, თუმცა

ცა, რაიმე სხვის პირდაპირ შემკვიდრეობაზე ლაპარაკი შეუძლებელია.

პლოტინი (204/5-270) დაიბადა ეგვიპტეში, სწავლობდა მეციწერების იმდროინდელ ცენტრში, ალექსანდრიაში, და მოღვაწეობდა ძირითადად რომში, სადაც გარდაიცვალა. მისი მოძღვრება წინაქრისტიანული პერიოდის ფსიქოლოგიის განვითარების ბოლო წერტილია. მას ბევრი რამ აიღო პლატონიდან და თავის სწავლებას *ნეოპლატონიზმი* უწოდა. პლატონზე არანაკლებ, მის ნააზრევში არისტოტელეს და სტოიციზმის გავლენაც იგრძნობა. ეს ძირითადად პლოტინის ემპირიულ ფსიქოლოგიას ეხება, მაგრამ თავისი სულისკვეთებით პლოტინის მიუღი ფსიქოლოგიური სისტემა უდავოდ *მეტაფიზიკურია* და, არსებითად, პლატონის *მეტაფიზიკის*

განვითარებაა. პლოტინთან შთაგარია *მსოფლიო გონი*, როგორც ყველაფრის საწყისი. ამ ცნებასთან მიმართებაში ხდება სულის ლეთაებრიობისა და უკვდავების დასაბუთება. ემპირიული ფსიქოლოგიაც, ფაქტობრივად, ამას ემსახურება.

სამღილო არსებობა ახასიათებს მსოფლიო გონს (იმავე სულიერ სუბსტანციას). მასში მოცემულია ჭეშმარიტი ცოდნა, რომელსაც ის ახსივებს, როგორც მზე სინათლეს. ის მოთავსებულია სამყაროს ცენტრში, სამყარო კი, რამდენიმე ფენის სახით, გარშემო ერგეშის მას. ეს ფენები ხილული სინამდვილის იერარქიას ქმნის და, არსებითად, ამ ცენტრალური და უმაღლესი რეალობის გამოვლინებას, გამოხსივებას, ჩამოღინებას ან, პლოტინის გერმინებში *ემანაციას*, წარმოადგენს. რაც უფრო ახლია მსოფლიო გონის აბსოლუტურ სრულყოფილებასთან სინამდვილის ესა თუ ის საფეხური, რეალობისა და არსებობის მთი უფრო მაღალ ფენას (ღონეს) მიეკუთვნება იგი. ინდივიდუალურ სულს (ე.ა. ემპირიული ფსიქოლოგიის შესასწავლ საგანს) ემანაციაში შუა პოზიცია უკავია. ხილი ემანაციის ყველაზე ქვედა საფეხურს მაგერიალურ სხეულები, ცოცხალი და არაიცოცხალი ბუნება ქმნის.

პლოტინის ემანაციის თეორია პლატონის იდეების თეორიის შემდგომ დამუშავებად და კონკრეტიზაციად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ მათი კვლევის ამოხვეალი წერტილი განსხვავებულია. პლატონი თავის კვლევა-ძიებას იწყებს გრძნობადი აღქმის მონაცემების ანალიზით, ადგენს მათ არასანდობას და ეძიებს ცოდნის უფრო სრულყოფილ (მოგად და ჭეშმარიტ) ფორმას, რასაც იდეაში (იდეების სამყაროში) პოულობს; გრძნობადი მონაცემები იდეების ("ეიდოსების") ახლებია. პლოტინი იწყებს არა კონკრეტული მოვლენებიდან, არამედ მოვადი და სრულყოფილი ფორმიდან, რომელსაც წარმოგიდგენს მებუნებრივი, მისტიკური, ყოვლადერთიანი და ერთადერთი ჭეშმარიტი ყოფიერების სახით. მიუღი ხილული და რეალური სამყარო, მათ შორის სულიერი, მისი ემანაციაა. სულიერი მოვლენები მსოფლიო გონიდან არის ნაწარმოები. მთი უფრო ეს ითქმის ცოცხალი სხეულისა და, სამოგადოდ, ხეცობრივი სამყაროს მსმართ.

პლოტინის ფსიქოლოგიაში დიდი ადგილი ეთმობა სულის აბსოლუტური არამატერიალურობისა და სხეულისაგან პრინციპული განსხვავებულობის თეზისის დასაბუთებას. აეგორს მრავალი არგუმენტი მოაქვს სულის მატერიალისტური (ნატურფილოსოფიური თუ აგომისტური) თეორიების საწინააღმდეგოდ. საბოლოო ანგარიშით, პლოტინს სულის სუბსტანციონალიზმის დამტკიცება სურს. ამიტომ იგი უარყოფს ყველა შეხედულებას, რომელიც სულის სხეულისაგან დამოუკიდებლობის იდეას ეწინააღმდეგება. თუ სული არამატერიალური სუბსტანციაა, მას არ ექნება მატერიალურის ძირითადი ნიშანი – სიერეულობა. სიერეულობის გამო ყველა სხეული დანაწევრებადია, ხოლო სული განუყოფელი მოლიანობაა. სული სხეულის ყველა ნაწილში იმყოფება და, ამავე დროს, მოლიანობაა.

პლოტინი იმ თვალსაზრისსაც უარყოფს, რომლის მიხედვით სული მატერია არ არის. მაგრამ გაგებულად როგორც სხეულის ენგელექია, მისი ფორმა, რაც მათ განუყოფელ კავშირს ვულისმობს (არისტოტელე და მისი მიმდევრები). სული რომ სხეულის ენგელექია ყოფილიყო, ის მუდამ მასთან იქნებოდა. არადა პლოტინის მიხედვით სული სიცოცხლემივე ხშირად მორდება სხეულს და შემდეგ კვლავ უბრუნდება (მაგ., ძილის დროს). სხეული ამ დროს ცოცხალი რჩება, თუმცა თავის ენგელექიას (სულს) მოკლებული სხეული ცოცხალი ვერ იქნება. გარდა ამისა, სული რომ სხეულის ფორმა იყოს, მათ შორის სრული ჯარმონია უნდა სუფევდეს, რაც ასევე არ შეესაბამება რეალობას. სხეულს მრავლად აქვს ისეთი მიდრეკილებები, რომლებსაც სული ებრძვის, სულს კი ისეთი მისწრაფება, რომელიც სხეულის მოთხოვნისებებს ეწინააღმდეგება.

სხეული არ არის სუბსტანცია. ვინაიდან ის იქმნება და ევალებადობს. ხოლო სული ნამდვილი *სუბსტანციაა*, ის ყოველგვარი მოძრაობის დასაბამია. სხვებს ამოძრავებს, სიცოცხლეს ანიჭებს, თავად კი არც მოძრაობს და არც სიცოცხლეს იძენს საიდანმე. მას სხვა არ სჭირდება და თავის თავში შეიცავს ყოველგვარ არსებობას. ცხოველებისა და ადამიანის სულები მისგან არის ნაწარმოები. კონკრეტული ინდივიდუალური სული, თავის შხრივ, სხეულს უკავშირდება და სიცოცხლეს შთაბერავს. სხეულსა და სულს შორის ისეთივე მიმართებაა, როგორცია მუსიკოსს (დამკვრელს) და ქიარს (ინსტრუმენტს) შორის, ანუ სხეული სულის ორგანოა, იარაღია. სული თავის დანიშნულებას სხეულის მეშვეობით ასრულებს. ამასთან, ის შეიძლება კიდევ დასცილდეს სხეულს, თუ აღმოჩნდება, რომ ეს უკანასკნელი სათანადოდ ვეღარ მუშაობს. როგორც მუსიკოსი მოიმორებს ვეარგის ინსტრუმენტს, სულიც შეარჩევს თავისთვის ახალ ორგანოს. აქედან მომდინარეობს სულის გადასახლების იდეა, რომლის რეალობაში პლოტინს ეჭვი არ ეპარება. ცხადია ეს აბრე ინდური რჯისკარნაიკის გაელენით ჩამოყალიბდა (პლოტინს უმოგზაურია ინდოეთში და ამიტომ მის ნააზრევში საკმაოადა აღმოსაქუღური ვაველენა).

ინდივიდუალური სულის აქტიუობა მიმართულია ან შემოთ, მსოფლიო ვონსსკენ, ან ქვემოთ, გრძნობადი მატერიალური სანამლეილისკენ. ან თავის თავზე, საკუთარ მოქმედებაზე, რომელიც ვარუდან უხილავია. იგი აკვირდუ

ბა თავის მუშაობას და ფსიქიკური ცხოვრების ერთგვარ “სარკელ” იქცევა. ხელის აქტიუობის ეს ექსტორი პლაგონთან არ გვხვდება და პლოგინის უმნიშვნელოვანეს ორიგინალურ მიჯნებად უნდა შევხედვს.

ხელის აქტიუობის აღნიშნული ხაზი მიმართულება განხილავებული ცოდნის წყაროდ გვევლინება. სხეულზე მიმართული სული მის შესახებ ცნობებს იძლევა; ამავე გზით ხდება ბუნების მოვლენების, გარუსამკაროს შემეცნება. განსაკუთრებულ როლს ამ შრიც შევრძენება, გრძობადა აღქმა თამაშობს. მისი სამუალებით ჩვენ ვიძენთ ახალ ცოდნა-გამოცდილებას. როდესაც ინდივიდუალური სული მიმართება მსოფლიო გონისკენ, ამ უკანასკნელში მოცემული ცოდნა მასში გადადის. ფსიქოლოგიის მოციურთი ციგორიკოსი ფაქროსი, რომ ცოდნის მღლებს ეს გზა პქონდა მხელველობაში პლაგონსაც. მაგრამ, თუ გაეცხსებებთ, რას გულისხმობს პლაგონის ანამხებისის თეორია, დავინახავთ რომ ასეთი პარალელის გაელება არ უნდა იყოს პართებული. პლაგონის მიამხნდა, რომ ინდივიდუალური სული იმთავითეუა იდეების სამყაროში მღლებული ჭემშარიტი ცოდნის მაგარებელი. ამცომ პლაგონთან ჭემშარიტების შემეცნება სუბიექტის მიერ მხოლოდ ამ დავიწყებული ცოდნის განხილვებაა (ანამხეზისი). ხოლო პლოგინის მიხედვით, ცოდნის მღლებს ყველა გზა მართლაც ახალი ცოდნის მოპოვებაა ინდივიდუალური ხელის მიერ, რომელსაც მანამდე ეს ცოდნა არ გაამხნდა. იგივე ეითარებაა ინდივიდუალური ხელის მსოფლიო გონთან ურთიერთობისას.

პლოგინი საგანგებოდ ამხეილებს ყურადღებას ამ პროცესის თავისებურებაზე და ხაზს უსვამს აღნიშნული ურთიერთობის უშუალო ხასიათს. რასაც განაპირობებს ხელის განსაკუთრებული მღგომარეობა. ე.წ. *ეფსკამი* ექსტრემში მყოფი სული განიცდის მსოფლიო გონთან ერთიანობას, მას ერწყმის და აქ არსებულ ჭემშარიტ და უმღლებს ცოდნას სწელება. ამ მეგაფიშიკურ ბურანში ძხელია, ნათლად გაიგო კაცმა, თუ რა რეალური ფსიქიკური პროცესი იმღლება გონისა და ხელის აღნიშნული ურთიერთობის მღმა. სამწუხაროდ, ეს განმარტებული არ არის, მაგრამ საფიქრებელია, რომ აქ საქმე მოციუნებასთან არ უნდა გვექონდეს. ეს დასკენა შეიძლება გამოეიგანოთ პლოგინის მოსამრებებიდან მეხსიურების შესახებ. მისი ბუნება საკმაოდ თავისებურად და არც თუ დამაჯერებლად არის გახსნილი. მართლაც, პლოგინი კატეგორიულად იღამქრებს ანტიკურ ფსიქოლოგიაში გაერცელებული კვალის თეორიის წინააღმდეგ. მის თანახმად, მეხსიურება მთაბუქლილების ანამბუქდის შემონახევაში მღგომარეობს. მოციუნება ვერ იწეება ამ კვალის აღდგენა, რადგან კვალი ხელში არც არსებობს. თუ აღნიშნული მოსამრება მართებელია, ანამბუქდებისა და, შესაბამისად, მოციუნებების რაოდენობა სუბიექტის გამოცდილების პროპორციული უნდა იყოს. მაგრამ ეს ასე არ არის. უმეველი ფაქტია, მაგალითად, რომ ახალგაზრდებს უფრო მეტი მოციუნება აქვთ, ვიდრე მოხუცებს. ვარდა ამისა, თუ მოციუნება კვალის აღდგენაა, გავეუბარო რჩება ის ძალისხმევა, რომელიც მთაბუქლილების რეპროდუქციას ახლავს, ვინაიდან, კვალი რომ არსებობდეს, ის მუდამ აქტუალური და, მამხიადამე, ჩვენთვის ცნობილი უნდა იყოს. სხვათა შორის, ამ შემოხვევაში დავიწყება ხელ არ უნდა ხღვბოდეს. ვაუცებარი იწეება გამეორებათა საჭირო-

ებაც, რადგან სრულყოფილ კვალს ცვილზე ბეჭდის ერთჯერადი დაჭერაც იძლევა. საბოლოოდ, პლოტინი ასეთ მოვად ფორმულირებას გვთავაზობს: კვალის თეორია არასწორია, ვინაიდან ის ყურადღების მიღმა გოვებს სულის აქტიურ ბუნებას და მას შთაბეჭდილებების პასიური მიმღების როლს აკუთვნებს.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: თუ შთაბეჭდილება კვალს არ გოვებს, რა ინახება და რისი აღდგენა ხდება მუხსიერებაში? ნათელ პასუხს ამაზე პლოტინი ვერ იძლევა. იგი მსჯელობს სულის აქტიურობაზე და მის უნარზე, სურვილისამებრ დააყენოს თავისი შხერის წინაშე ის, რასთანაც მას ოდესღაც შექონია საქმე. ინტერპრეტაციების თქმით, პლოტინი მუხსიერების ინტელექტუალიზაციას ახდენს – ყოველი მოვონება ამ მოვონების შესახებ აზრს ნიშნავს ან შეიქცევს. ეს შესაძლოა ასეც იყოს, მაგრამ იმისთვის, რომ შთაბეჭდილებაზე აზრი გქონდეს, ის უნდა არსებობდეს, ხოლო თუ მას სულში კვალს არ დაუტოვებია, ვერც გაიმეორებ (ე.ი. მწემურ აქტივობას ვერ განახორციელებ) და ვერც გაიაზრებ.

ასეა თუ ისე, პლოტინის ემპირიული ფსიქოლოგიის ეს ხირთულე იმას ადასტურებს, რომ მხოლოდ გონიდან ცოდნის მიღება ინდივიდუალურ სულში მისი ანაბეჭდის აღდგენის სახით ვერ განხორციელდება. ექსტაზი არ არის ანამნეზისი, თუმცა თვით ექსტაზის, როგორც შემეცნებაში ჩართული ფსიქიკური მდგომარეობის, ბუნებაც გაუხსნელი რჩება. თანამედროვე ფსიქოლოგიას შეუძლია თქვას, რომ პლოტინს შედევლობაში აქვს ცნობიერების მექანიზმი მდგომარეობა, რომელიც აღწერილია მრავალ დახვედურ და გახსაკუთრებთ, აღმოსავლურ ფილოსოფიურ-რელიგიურ სწავლებაში. ეს არის მდგომარეობა, როცა ინდივიდუალური ცნობიერება აბსოლუტთან ერთიანდება და ნამდვილ ცოდნას სწვდება. აღვს ასეთი მდგომარეობების ინტენსიური კვლევა მიმდინარეობს, მაგრამ ჯერ-ჯერობით მეცნიერებისთვის უცნობი რჩება სულის ექსტაზურ (ან მის მონათესავე) მდგომარეობაში მოპოვებული ტრანსპარენტი ცოდნის მინაარხი (თუ ასეთი რამ საერთოდ არსებობს) და მისი მღების მექანიზმიც.

სამაგიეროდ, ცოდნის მოპოვების შესაძვე ვა, რომელზეც პლოტინმა მიუთითა, ფსიქოლოგიური მეცნიერებისთვის უარესად მნიშვნელოვანი და პროდუქტიული აღმოჩნდა, როგორც ითქვა, ამ შემთხვევაში ადამიანის სული თავის თავზე მიმართული და ამგვარად იღებს ცოდნას საკუთარი ფსიქიკური ცხოვრების შესახებ. გამოცდილების მიღების ეს გზა შესაძლებლობას იძლევა, დაეკვირდეთ შინაგან სამყაროს და შევიქმნათ გარკვეული აზრი საკუთარ თავზე. მრავალი საკულის შემდეგ, ადამიანის უნარს აღიქვას, წარმოიფხვროს, გააძრის, იგრძნოს, ცხერის და ამავე დროს იცოდეს ამ განცდების არსებობისა და რაგვარობის შესახებ, რეფლექსია ეწოდება. რეფლექსია, როგორც “თვითცნობიერების მექანიზმი”, ემპირიული ფსიქოლოგიის საფუძველია და მისი კვლევის ძირითადი მეთოდის – თვითდაკვირვების პირობაზე, შეხვედრების ამ შესაძვე გზის ჩვენებით, რომელსაც თვითცნობიერებადვ, სუბიექტური სამყაროს შესახებ ცოდნის სისგემის შექმნამდე მიუყვართ, პლოტინმა შემოიგანა ფუნდამენტური მნიშვნელობის იდეა, რომლის გარეშე ფსიქო-

ლოჯის შემდეგში განვითარება წარმოვლევნელი იქნებოდა. ამის გამო ფსიქოლოჯის ევრე ერთი ისტორიკოსი გევრდს ვერ აუვლის პლოჯინის შემოქმედებას.

როგორც დასაწყისში აღინიშნა, პლოჯინის ფსიქოლოჯია ძირითადად მეტაფიზიკურია. მიუხედავად ამისა, რომ თეოციონობიერებაზე მითითებით მან, მეგ-ნაკლებად მაინც, ეზა გაუხსნა ემპირიულ ფსიქოლოჯიას, მისი დაკვირვებები და მხუჯლობები რეალური ფიქიკური მოვლენების შესახებ სისრულით და ხარისხით საგრძნობლად ჩამოუვარდება არისტოკელეს ნააზრევს. ამის მაგალითად მეხსიერების შემოთ მოყვანილი დახასიათებაც კმარა. მეხსიერება, წარმოსახეჯა და ამროვნებახთან ერთად, ე.წ. მაღალი სულიერი პროექციების ჯგუფში შედის. დაბალ ფიქიკურ მოვლენებს მიეკუთვნება სორციელი გრძნობები, სურვილები, მისწრაფებები და გარე გრძნობები. ეს უკანასკნელი იგივე შეგრძნებებია და თუქია სინა დაბალ პროექციებად განიხილება. მათი სგაგუქი ამ მხრივ ბოლომდე არ არის გარკვეული. ამის მიზეზი ალბათ ის არის, რომ პლოჯინის მიერ დაბალი და მაღალი პროექციების განსხვავებისთვის შემოღებული კრიტერიუმები ფსიქიკური პროექციების გამიჯვისის საშუალებას არ იძლევა. "მაღლებად" მიჩნეულია ისეთი ფუნქციები, რომლებიც მხოლოდ აღამიანს ახასიათებს და ცხოველებს არ გააჩნიათ. შემდეგი ნიშანია ამ ფუნქციების სხეულისაგან დამოუკიდებლობა. თუ კონკრეტული სულიერი მოვლენა სხეულის რაიმე ორგანოს ჩართულობას გულისხმობს, ის უკვე დაბალ ფიქიკურ პროექციებად ითვლება. თუ ამ კრიტერიუმების მიხედვით ვიმსჯელებთ, შეგრძნება მართლაც დაბალ ფსიქიკურ ფუნქციად უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან ის ცხოველებს აქვს და მისი აღმოცენებისთვის აუცილებელია გრძნობის ორგანო. მიუხედავად ამისა, შეგრძნებას, გარკვეული აზრით, ორმაგი ბუნება აქვს. მართალია, ის გრძნობის ორგანოზე დამოკიდებული, მაგრამ, მეორე მხრივ, შემეცნებასაც ემსახურება, კოგნიტური ფსიქიკური პროექცია; შემეცნებითი სულიერი მოვლენები კი მაღალ განცლებს მიეკუთვნება, ვინაიდან ინდივიდუალური სულის მთავარი და განსაკუთრებული ფუნქცია კოგნიტური ხასიათისაა. ეს ფუნქციაა შემეცნების სამივე სახის უზრუნველყოფა. მისი სამუალებით აღამიანი ცოდნას იძენს ბუნებიდან, მსოფლიო გონიდან და საკუთარი თავიდან. შეგრძნება ჩართულია ამ პროექციაში, ყოველ შემთხვევაში, ბუნების მოვლენების შემეცნებისას მაინც. მოკლედ, შეგრძნების (ანუ ვარევახი გრძნობის) სგაგუქი ბოლომდე ნათელი არ არის – ის, ერთდროულად, დაბალი ფუნქციაც არის და მაღალიც.

შეგრძნების აღმოცენების მოგადი სქემა ასეთია: გარე ობიექტი შემოქმედებს გრძნობას ორგანოზე; აქ აღმოცენებული მოაბეჭდილება გადაეცემა სულს, რომელიც გრძნობის ორგანოს მონაცემების ვათვალისწინებით ქმნის ობიექტის თვისებებს, მისი გუქიკურას – ფერს, სუნს, გემოს, გემურაგურას, სიმკვრივეს და ა.შ. ფაქტობრივად, სუბიექტის მიერ შეიგრძნობა (აღიქმება) არა თვით ობიექტი, არამედ მისი ფსიქიკური რეპრეზენტაცია. აღქმა გარე რეალობის ფსიქიკური ასახვა კი არ არის, არამედ აქტიური სულის მიერ წარმოებული განცდა. ფსიქოლოჯის ცნობილი მეთოდოლო-

ვისა და ისტორიკოსის, ნოელ სმიტის შეფასებით, აღქმის ასეთ დახასიათებას თანამედროვე ფსიქოლოგიაში დამკვიდრებელი პედაგოგი და მოწინააღმდეგეები.

კოვნიტორ აქტიულობაში შეგრძნების შემდეგ საფუძვრს წარმოადგენს (ფანტაზია) ქმნის. რაკი შემეყნება აღაშინური სელის გამოჩეული თვისებაა, წარმოადგენს თითქოს ეალსახად მაღალ ფუნქციად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ, შეგრძნების მსგავსად, აქაც გაორებული და ერთგვარად წინააღმდეგობრივი მდგომარეობა იკვეთება. პლოტინი ორი სხვის წარმოადგენს გამოყოფს. ერთი რაიმე საგნის ან ვითარების თეალსახანო სურათის იძლევა, გრძნობის ორგანოზე მისიმეოქმელების გარეშე და, ვარკვეული აზრით, ინსტინქტს უახლოვდება. ასეთი წარმოადგენს ცხოველის მიზანშეწონილი ქცევის შესრულებაში მონაწილეობს. თუ ეს მართლაც ასეა, იგი დაბალი რიგის განცდა ყოფილა. მაგრამ არსებობს სხვაგვარი წარმოადგენს, რომელშიც თეალსახანო ხაგის გარდა, მოყმულია მეტ-ნაკლები დარწმუნებლობა, ამით ის უახლოვდება აზროვნებას, დასკვნას, ოლონდ, ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, წარმოადგენს დარწმუნებულობა დასაბუთებული არ არის, ის, ასე ვთქვათ, უშუალო ხასიათისაა. ასეთი წარმოადგენს ინტელექტუალური განჭვრეტის უნარს იძენს და, მაშასადამე, მაღალ ფსიქიკურ პროყესად გვევლინება.

ფსიქოლოგიურად ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ წარმოადგენსით ჭერეგა შეიძლება ყველა შხარეს იყოს მიმართული, იგი გრძნობადი აღქმის სურათის იმეორებს და, ამდენად, ვარე სამყაროს წარმოვეიდეცხს. ამავე დროს, ის გეაწულის ცნობებს თეთი წეუნი სულიერი აქტიუობის მამდინარეობის თაობაზე. მათი გაყნობიერება საუკუძელს უქმნის მინაგანი სამყაროს შესახებ წეყნს ცოლინს, ამრიგად, აღაშინის ფსიქიკურ პროყესებს ახლავს მინაგანი წარმოადგენს და მისი გაყნობიერების უნარი. პლოტინი საგნებით მართებულად აღნიშნავს, რომ ამ უნარს ბავშვობიდანვე სჭირდება ვანვითარება.

შემეყნებითი ფსიქიკური აქტიუობის ბოლო პუნქტი საკეთრიე აზროვნებაა. აზროვნების პროყესუალური შხარე რაიმეს დასაბუთებას უკლისხმობს, მაგრამ თავის უმაღლეს საფეხურზე, რომელსაც მოვეიანებით *ინტეყუა* უწოდებს, აზროვნება ქეშმარიტებას პირდაპირ სწელება. ყველა კრიტერიუმის მიხელებით, აზროვნება უმაღლეს ფსიქიკურ ფუნქციად უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან იგი შემეყნების პროყესის შწეერეალოა, აღაშინის სელის უჭკლეშიური კეთეილებაა და სხეულზე არ არის დამოკილებული. თუმცა, ისეც ხათქმულია, რომ დღევანდელი მეყნიერების ვაგებით, პლოტინის ეშპირული ფსიქოლოგიის ყველა ეს კრიტერიუმი პირობითად და არასაბოლოდ გამოიყურება, თანამედროვე ფსიქოლოგია კოვნიტორი ფუნქციონირების ელემენტებს ფილოგენეზის საკმაოდ დაბალ საფეხურებზე იფიქსირებს, ხოლო წარმოადგენსია და აზროვნების ჩანახაზოვანი ფორმების არსებობას უმაღლეს ცხოველებში საკმაოდ ხაყარაულო ფაქტად მიიჩნევს. რაკ შეებება სხეელისაგან დამოკილებლობის კრიტერიუმს, მისი სერიოზულად განხილვა არც შეიძლება, რადგან ნერველ სისტემას მოწვევტილი აზროვნება, ან საერთოდ რაიმე ფსიქიკური პროყესი ამგამისდელი მეყნიერების თეალ-

საზრისათი წონსენია.

აღნიშნული ხარაულეები თავს იჩენს აგრეთვე პლოგინის მიერ მოკო-
ვაციური პროცესების დახასიათებისას, როგორც ითქვა, სურაულეები და მის-
წრაფებები დაბალი სულერი მოვლენებია და ხშირად სხეულებრივ საჭირო-
ებებს გამოსაგავს; ისინი ცხოველებთანაც გეხედება. მაგრამ, ხომ არსებობს
ისეთი მისწრაფებებიც, რომლებიც მხოლოდ ადამიანისთვის არის დამახასია-
თებელი და უმაღლეს ინტელექტუალურ, ეთიკურ თუ ესთეტიკურ განვლეს
კვაკვარდება. ამას პლოგინიც ხედავს. იგი იმსახე ამტკიცებს, რომ ყოველი
ყმოციური ვანცდა (აუექტა) სხეულის მონაწილეობას გულსიმშობს და
საჭიროებს. ეს ეხება საკუთრივ ადამიანურ მისწრაფებებს და გრძნობებსაც.
მამის ჩნდება კითხვა, თუ როგორია მათი კვალიფიკაცია სიმაღლე-სიდაბ-
ლის თვალსაზრისით. ამავე პასუხი პლოგინთან არ ჩანს. და მაინც, სამა-
როლიანობა მოითხოვს აღნიშნოს, რომ პლოგინის ემპირიული ფსიქო-
ლოგიის ამ ხარვეზების მიხედვად, თვითცნობიერების იდეის შემოგანიო
შან მწკანე მუქი აქნით "წმინდა" ემპირიულ ფსიქოლოგიას. თუქცა, ხანამ
ფსიქოლოგიური აზრი ამ მიმართულებით დაიწყება მოძრაობას, ძალიან
დიდი დრო გავიდა. მაგრამ, როცა ეს მოხდა, პლოგინისა და ავეკუსტინეს
გამოცდილება ფრიად ხასარგებლო აღმოჩნდა.

ამრიგად, საბოლოო რეზიუმეს სახით შესაძლებელია ითქვას, რომ
დასაწყისში ანტიკური პერიოდის ფსიქოლოგიური წარმოდგენები ემპირი-
ბოდა სხეულისა და სულის, მაგერიალურისა და იდეალურის განკყოფლო-
ბის და, აქედან გამომდინარე, ბუნების საყოველთაო განსულიერების პან-
ფსიქისტურ იდეას. შემდგომში, განვითარების კვალდაკვალ, მოხდა მაგერი-
ალურისა და იდეალურის მკაფიო დიფერენციაცია. გამოიკვეთა სულის პრი-
ორიტეტული როლი სხეულთან მიმართებაში. თავდაპირველად სული სხე-
ულის მამომრავებელ ძალად ითვლებოდა, ხოლო შემდგომში – მის არსად
და ყველა ფუნქციის მამორგანიშებელ საწყისად. სულიერ მოვლენებში გამო-
იყო შეგრძნება, აზროვნება და გრძნობები. მათ თანდათან დაემატა სხვა
ფსიქიკური ფუნქციები: აღქმა, შეხსიერება, წარმოსახვა, ნებისყოფა. ისინი
არსებითად გაიმიჯნა ერთმანეთისაგან და განსხვავებულმა თეორიულმა
სისტემებმა სხვადასხვა მათგანს მაინიჭა უპირატესობა, ზოგმა შემყენებით,
ზოგმა ემოციურს, ზოგმა კი ნებულობით. ამ უკანასკნელთან დაკავშირე-
ბით ანტიკურ ხანაშივე განწდა ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო თვალსაზრი-
სი. ერთი, შემდგულ ფორმაში, მაგრამ მაინც უმჯებდა ნების თავისუფლე-
ბას. მეორე ამას პრინციპულად უარყოფდა და იცაედა პოსტულატს ბუნებისა
და სულიერი მოვლენების სრული განსაზღვრულობის, ანუ დეტერმინიზმის
შესახებ.

ანტიკურ პერიოდში დაისვა ძირეული მნიშვნელობის პრობლემები,
რომლებიც ფსიქოლოგიას მისი მთელი არსებობის განმავლობაში გაყვინ
და მკლმე პრობლემებად იქცნენ. ეხენია: სულისა და სხეულის ურთიერთმი-
მართების პრობლემა, ფსიქიკის მანაარსისა (კოდნის) და თვისებების თან-
დაყოლილობა-შეგხილობის პრობლემა, შემყენების პროცესში ემპირიულისა
(გრძნობადის) და რაციონალურის (გონებრივის) მიმართების პრობლემა,

ქვეყის თავისუფლება-დეკრემინარებულობის პრობლემა და ბოლოს, ადამიანის ფსიქიკის სპეციფიკურობის პრობლემა.

ანტიკურ ეპოქაში საფუძველი ჩაეყარა ფსიქოლოგიის კატეგორიულ სისტემას. გამოიყო და გარკვეულ დონეზე დამუშავდა მოვლურთი ძირითადი ცნება: განცდა, ქვევა, პიროვნება, ცნობიერება, ხატი და სხვა. მათი ურთიერთკავშირის განხილვისას გამოიყო სულის განსხვავებული ფორმები და დონეები და, საბოლოო ჯამში, ხორცი შეეხსა სულის განვითარების იდეას, როგორც ფილოგენეტიკურ, ისე ონტოგენეტიკურ კრილიში.

ანტიკურ ფსიქოლოგიას უმთავრესად მეგაფიზიკური და ვონებაქვრეგითი ხასიათი აქონდა, თუმცა, ვველა კონცეფციას გარკვეული ემპირიული საყრდენი გააჩნდა, რაც მოვიერთ სისტემაში განმსაზღვრელიც იყო. სამოვადლო კი, რასელის თქმით, ელინურ ფილოსოფიას ეჭვი ეპარებოდა, რომ თვით მეგაფიზიკა და კოსმოლოგია შეიძლება შეიქმნას მრავალჯერადი მჯელობისა და დაკვირვებების შეთავსების გზით. მოვლიანებით, შუა საუკუნეების ეპოქაში, ვონებაქვრეგითმა მჯელობებმა იმდენად იმპლაერა, რომ ემპირიული საწყისი თითქმის ჩრდილში მოაქცია. სამაგიეროდ, ახალი დროიდან ფსიქოლოგიის (ისევე როგორც მთელი მეცნიერების) განვითარების ძირითადი გენდენცია მყარად დაუკავშირდა სულიერი (ცნობიერების) მოვლენების დაკვირვების მონაცემებს. ეს მნიშვნელოვანი ბიტი იყო ემპირიული ფსიქოლოგიის განვითარებისთვის, რამაც, საბოლოოდ, ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში მივიყევანა.

აგრეთვე ავეუსტინეს (357-430) შემოქმედება ანტიკური გრადიციიდან ქრისტიანულ მსოფლმხედველობაზე გადასვლის აღმნიშვნელია. მან პლოტინის თვითცნობიერების დოქტრინა გააღრმავა და თვითანალიზის დონეზე მიყვანა. ამით თითქოს მინაგანი სამყაროს შესწავლა პრინციპულად ახალ საფეხურზე ავიდა და გაიხსნა პირდაპირი გზა ემპირიული ფსიქოლოგიისკენ. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს ასე. თუ მის ნაამრევს ჩავეკვირდებით, დავინახავთ, რომ ავეუსტინეს მთელი შემოქმედება მხოლოდ ღმერთის ცნების დამკვიდრებას ემსახურება. მსხივის მთავარი რწმენა და მისი დასაბუთება. ყოველგვარი ცოდნა მუორადია რწმენასთან მიმართებაში. ცოდნისკენ მიმავალი გზა რწმენაზე გადის. ეს ეხება ფსიქოლოგიურ ცოდნასაც, სულიერი მოვლენების კვლევას; ფსიქიკურ ცხოვრებაზე დაკვირვებას და თვითანალიზს, რომლის შესანიშნავი ნიმუში მოცემულია ავეუსტინეს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწარმოებში "აღსარება", ავეუსტინეს თავისთავალი მნიშვნელობა არა აქვს და მხოლოდ და მხოლოდ სამყაროს, მათ შორის მინაგანი სამყაროს, დვთავებრივი შექმნისა და მოწყობის დასაბუთებას ემსახურება. მით უფრო ითქმის ეს მეგაფიზიკურ ფსიქოლოგიურ მჯელობებზე სულის წარმოშობისა და რაობის, მისი კვდაეებისა და თავისუფლების შესახებ. ეს აგრეთვე ეხება

მის წმინდა ფილოსოფიურ ღებულებებს ცოდნის წყაროებისა და ჰუმანიტეტის კრიტიკიკების შესახებ. აღარაფერს ეამბობთ ხაკუთრივ თეოლოგიურ მხედლობებზე; ავეუსტინე ხომ ქრისტიანული თეოლოგიის ერთ-ერთი ნიშანსევეა, სამაგალითო თეორიული და პრაქტიკული მოღვაწეობის გამო იგი მართლმადიდებლობაში ხეგარ ავეუსტინედ მოიხსენიება, კათოლიკობაში – წმინდა ავეუსტინედ.

ავეუსტინე დაბადდა ქალაქ თავესტანში (ხეშილია, ახლანდელი ალფონსო), იაკოსუფალი ცხოვრების მომხრე წარმართი პაგანიციელი მამისა და ლეოსიმოსიანი ქრისტიანი ღუდის თქანში. რიგორიკისა და სამართალს დაეუღლა კართაგენში, რომისა და მილანში. შემდგომში აქვე მასწავლებლობდა. ავეუსტინემ სხვადასხვა ფილოსოფიურ და რელიგიურ მიმდინარეობათა ვაუღუნა ვანიყადა. ამ წელს მსდევლა მანიქელობას (მცირე აშაში ვანიქალი და იმ დროს ძალიან ვაერეკლებული რელიგიურ-ფილოსოფიური სწავლება, რომელიც აერთიანებს ზორთახგრიმის, ბუდიზმისა და ქრისტიანობის ელემენტებს). მოვეიანიებით ვაგაკეებული იყო ხგოიციმით, ე.წ. “ახალი აკადემიის” სკეპტიციმით და ბოლოს, ხეოპლაგონიზმით. ამ უკანასკნელის ვაუღუნა ავეუსტინეს შემოქმედებაზე ვანსაკუთრებით შესამჩნევეა. ავეუსტინეს მოღვაწეობებრივი მრწამსის რადიკალური შემობრუნება ქრისტიანობისკენ მოხდა 387 წელს, რიყა იგი მოიხატა. ამიერიდან მოელი მისი ცხოვრება ეკლესიის სამსახურს ეძღვნება. თავის მშობლიურ ქალაქში ის აყაღობებს ბერების თემს, 391 წელს აკურობება ხეცხად, ხოლო 395 წელს აქვე ხდება ეპისკოპოსი და ხაკელიამდე მღელღმთავრად მოღვაწეობს.

მახედავად უდიდესი ხიყვარულისა და პატივისცემისა ღუდისადმი, რომელიც სულ ცდლობდა, შეილი ქრისტიანობისკენ მოექცია, ავეუსტინე თავდაპირველად მამის კვალს ვაბყვა. მისივე თქმით, იგი ვნებებითა და ეგუხრობით ხაცე ცხოვრებას ეწეოდა. ამავე დროს, ეკვე სკოლაში სწავლისას ვაუწნდა რელიგიური ვრძობები. 33 წლამდე მისი მინაგანი ხამყარო ღმერთისადმი ხიყვარულისა და სხეულებრივი ღგოლეების მძაფრი დაპირისპირებით იყო ვამსკეალული. ეს მინაგანი კოლიშიები ვასაოყარი ველწრეულობით და ვამჭრიახობით არის ვადმოცემული “აღსარებაში”, რომელსაც ეველა მკლევარი თეოთახალიმის შეღვერად აღიარებს. ეს ხამროში ვანსაკუთრებულ ინგერესს ფსიქოანალიტიკოსებში იწვევს, რომლებიც მასში თავიანთი მრავალი იღეს დაღასგურებას ხედავენ. კერძოდ, ეს არის ადამიანში ისეთი ღგოლეებას არხებობა, რომელთაც ის ვერ აყნობიერებს; ეს არის ფსიქიკის არხებითად ანგისოციალური, ეგოისტური ხასიათი. ავეუსტინეს თქმით, ე.წ. “ბუნებრივი ადამიანი” იმღუნდა სუსტია, და მანკურია, რომ მისი ვადარხება მხოლოდ ღმერთის მადლს შეუძლია. ადამიანის ეს ვარყოფითი ბუნება ბავშვობიდანვე იხეს თავი – ადამიანი დაბადებიდან ცოღულია. ავეგორი აანალიზებს თავის ბავშვობისღროინდელ მოგონებებს, სხვა ბავშვებზე დაკუთრებებს და ახევენს, რომ ვარყოფითი, ცოღილი მწე ამთავთივეა ვამოხაგული. აღსარების მოელი თავი იმის მკაცრებას ვიშობა, რომ თითო ბავშვიც კი ღორმუკელობის, ეჭვიანობისა და სხვა ცოღეების მორეყმისა ხამარული, მომრდილები ამას ან უბრალოდ არ იმხნევენ, ან ვრ-

თბილისში შექმნილი მსოფლიო არაა, უნდა იყოს მთლიანად, რომ დროთა განმავლობაში ეს გაიფიქროს. სიყრუე, ეშმაკობა, შხაკრობა, რაც საბავშვო და ვიდეო ლადა შეუძლებელია ლტოლვილების ასრულებებისთვის გამოიყენება, ადამიანს ამ თავისთვის თან ახლავს. ინფორმაციული სექსუალობა და დესტრუქციულობის იდეით გამოჭედილი ფიქციონალიზაციის ავტოგენური მოხარებები საკმაოდ მძიმეად აღიქმება. დიდი სურვილის შემთხვევაში, ავტოგენური გამოჩენილად იბილი ერთიერთობაზე დედასთან შეიძლება თიდიობის კონსტრუქციად იქნეს ინტერპრეტირებული, ხოლო ფიქციონალიზაციისთვის, როგორც ცნობილია, ასეთი სურვილები არ აკლიათ.

აქედან გამომდინარე, ვასაკვირი არ არის, რომ ერთ-ერთი წამყვანი ფიქციონალიზაციის და, ამავე დროს, ფიქციონალიზაცია და ფიქციონალიზაციის იგივეს შექმნილი, ფ. ალექსანდრე, ავტოგენური ფიქციონალიზაციის წინამორბედად მოიხსენიებს. იგი მიიჩნევს, რომ პლაგონისა და არსებობის აბსტრაქტული კონსტრუქციებისაგან განსხვავებით, ავტოგენური "ახარებაში" ფიქციონალიზაცია უფრო რეალური, კონკრეტული და სხვადასხვა ხდება. თავის მხრივ დიდ ნაწარმოებში, "დუმიური ქალაქი", ავტოგენური გამოთქმა მოხარება, რომ იდეალური ქვეყანა უნდა მართონ დესტრუქციული იმპულსებისაგან თავისუფალმა, პარამონიული სულის ადამიანებმა. სულის პარამონიის გეგმარაობითა და პოლიტიკით ვერ მიიღებ. ამისთვის საჭიროა მხარეან დირექციულობა შეეცლა, რაც ეკლესიისთვის შემოღობვებით მიიღწევა. ალექსანდრის მიხედვით, რომ ნეგარი მამის ეს პოზიცია ფიქციონალიზაციის როლის უკუქმულ აღიარებას ნიშნავს და მის ნაპირებს აქტუალურსა და თანამედროვეს ხდის. ამ ძალზე მაღალ შეფასებაში არის გარკვეული სიმართლე. მაგრამ ნუ დაგვივიწყდება, რომ ავტოგენური ეკლესიის ემხარებოდა და არა ფიქციონალიზაციას. მხარეანი დირექციულობის შეეცლა ერთმნიშვნელოვნად გულისხმობდა სამოგადობის გოგალურ გაკლესიურებას და ქრისტიანული რწმენით გამოჭედილებს, რაც ავტოგენური კეთილშობილებისა და სულიერი სიმშვიდის სინონიმია იყო. ეს უკვე თეოკრატიული პოზიციაა და არა ფიქციონალიზაცია. მოცემულ კონტექსტში მთავარი ისაა, რომ იგი არსებითად ეწინააღმდეგება ფრიდის თეორიულ შეხედულებებს, ხოლო ფიქციონალიზაციის პრაქტიკის მოლიანად თამაშობარე მდგომარეობაში გოგებს.

ავტოგენური ძირითადი დოქტრინა ის არის, რომ მთელი სამყარო, ადამიანი, მისი სხეული და სული ღმერთის შექმნილია. სული სხეულზე უფრო "მაღალი" დონის ქმნილებაა, ვინაიდან ის ღმერთს სუნთქვას უკავშირდება. რომლის ჩაბერვითაც ადამიანს სიცოცხლე მიენიჭა. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ამით ადამიანში ღმერთის ნაწილი შეეიდა. სული ღმერთისაგან მომდინარეობს, მაგრამ ღმერთის სუბსტანციის მაგარებელი არ არის. სული არაფრიდან არის შექმნილი და აბსოლუტურად არამატერიალურია. მიუხედავად ამისა, ისეთი ელემენტები, როგორცია სინათლე და პაერი, სულიან უფრო ახლოსაა. ამიგომ სულის მიერ სხეულის მართვა (რაც მისი ძირითადი დანიშნულებაა), გარკვეულწილად ამ ელემენტების არის დაკავშირებული. სურვილები პაერიანა სავსე; მისი მოძრაობა კიდურებს გადაეცემა, თავად კი სულის ნებას ემორჩილება.

სულის ყოფიერება, ავგუსტინეს მიხედვით, შეიძლება გრადაციას ანუ სგადიას შეიცავს. სულის პირველი, უმარტივესი დონე ადამიანს და მკვნიარეს საერთო აქვთ. ის უბრუნველყოფს ორგანიზმის მთლიანობას, მის ცოცხალ ყოფნას და პასუხისმგებელია კვებასა და გამრავლებაზე სულის მეორე საფეხური ადამიანს საერთო აქვს ცხოველებთან. ის "შეიგრძნობს" და "ხედავს სიამშრებს". შესაძვე სგადიაზე სულს უმაგება მუხსიერების, შეკვევლებისა და პრაქტიკული ვონების უუნქციები. მეოთხე სგადიაზე სული საკუთარი თავისკენ შემობრუნდება, იწყებს თავისი თავის, როგორც სხეულისაგან განსხვავებულის და მასზე ამალღებულის მეფხებებს და ეძიებს ღმერთის თავის ბუნებაში. მუხთუე ღონებზე სული ეკვე განწმენდილია სიკვდილის მიმისაგან და ჭეშმარიტებისკენ მიმავალ გზას ადგას. მეექვსე სგადიაზე სული მიუღი თავისი არსითა და ვონების ძალით მიიმართება ღმერთისკენ, ანუ ერთადერთი ჭეშმარიტებისკენ. შემვიღე სგადიაზე სული ჭეშმარიტებას სწვღება, ვინაიდან მთლიანად ღმერთითაა მიყული.

ავგუსტინეს ამ თეორიულ კონსტრუქციაში ფსიქოლოგიის ზოგა ისტორიკოსი სულის სახეების არისტოტელესეული კლასიფიკაციის ვავღუნას ხეღავეს. ეს აღბათ მხოლოდ პირველი სამი სგადიის მიმართაა მართებული, ვინაიდან შათი დახასიათებისას ავტორი მყარ ემპირიულ ნიაღვზე დგას. შემღვომი სგადიების დახასიათებისას კი მისტიკური ეღვემენტი სულ უფრო მაგულობს და საბოლოოდ იმღენად მეტაფიზიკურ სახეს იღებს, რომ თითქმის მიუღწვეელი ხღება მეყნიერული ანალიზისთვის. თუქყა ერთი რამ მაინც შესაძღებელია: უმაღღესი, შემვიღე სგადიის განყდისეული მხარის შეღარება პლოტინის მიერ აღწერილი ექსტაზის მღგომარეობასთან. თუ ეს ანალოგია მართებულია, მაშინ მის შესახებ იმავეს თქმა შეიძღება, რაც შემთო პლოტინისეული ექსტაზის თაობაზე ითქვა, ჭეშმარიტების წვღომისა და ნამღვეილი ცოღნის მღღებასთან დაკავშირებით. ამგვარი რამ, პლოტინის მიხედვით, ექსტაზის მღგომარეობაში ხღება. აღველი დახასიაზია, რომ სულის აღნიმსული სახეები, იმაღღროულად, ჭეშმარიტებასთან (იმავე ღმერთთან) დაახლოების სგადიებია. ამღენად, გნოსეოლოგიური პრობღემა ნათღად გამოხაგულ ფსიქოლოგიურ ხასიათს იძენს. ეს ვახაგებთეა, ვინაიდან შემყენების შესაძღებლობაზე ხაუბარს, აღრე თუ გვიან, აუციღებღად მიეყავართ ამ პროყესის ფსიქოლოგიური უბრუნველყოფის საკითხთან, ეს შათ უფრო ბუნებრივია ავგუსტინესთანა მოამროენისთვის, რომელიე ჭეშმარიტ ცოღნას ღმერთში ათავსებს, თვით ღმერთს სულში უხენს აღვიღს, ხოლო მასთან მისახველღ გზას სულის მიერ საკუთარი თავის შეცნობაში ხეღავეს.

ქღაგონის შიგავსად, ავგუსტინეს ფსიქოლოგიურ სისგემამი ვანსაკუთრებულ მნიშვნეღობას იძენს ისეიო შემყენებითი ფსიქიკური ფუნქცია, როგორიე მუხსიერებაა. ავგუსტინეს მიხედვით, სწორულ მასშია განთავსებული მიუღი ცოღნა და მის მოხაპოებღად საჭირო არაა სულის ვარეთ ვასღღა, ბუნების კვღევა – საკმარისია საკუთარი თავის მუხწავღღა. შემყენება თვით-შემყენებით ხორციელღება – ეს თქმისი მასი ფიღოსოფიური და ფსიქოლოგიური მოძღვრების ღვიგმოგთეა.

მუხსიერება წმინდა სულიერი აქტიეობაა, ის სულში არსებულის ნათღღ

ყოფა. მესხიერება ორი სახისაა: გრძნობადი და ინტელექტუალური. გრძნობადი მესხიერება დაკავშირებულია გრძნობის ორგანიზაციასთან. მესხაბანისად, ხევე ვგაქვს შეხებითი, სმენითი, მხედველობითი და ა.შ. მესხიერება. მესხიერება სულელების სფეროა და არა უბრალოდ ცნობების შესახებ ადგილი. ადამიანს არ შეუძლია შეინახოს იღვა მისი განცდის ან ვაიმრების გარეშე, ამავე დროს, საკალდებულო არ არის, რომ ადამიანი ყოველთვის აცნობიერებდეს იმას, რაც იცის. აქედან გამომდინარე, ადამიანს აქვს ისეთი ცოდნაც, რომელიც პოტენციურად ცოდნად უნდა ჩაითვალოს და რომელიც მოგონების აქვს საჭიროებს. ავეუსტინე ამ პირობებზეც საუბრობს, რომლებიც პოტენციური ცოდნის ცნობიერებაში აღდგენას უწყობს ხელს. ესენია: შთაბეჭდილების ხიბლიერე, მისი გამოთრება, მასალის მოწესრიგებულობა, მასზე ყურადღების ან ნებისყოფის მიმართება, გონების გაყარჯიმება და სხვა. გარდა ამისა, ავეუსტინეს თქმით, მოგონება ბუნებრივად არის დაკავშირებული ერთი იღვის მიერ მეორის აღდგენის ხელშეწყობასთან. აქ იგი ნათლად აყალიბებს ადვილის, დროისა და მგავსების ასოციაციის პრინციპებს. შეიძლება ითქვას, რომ გრძნობადი მესხიერების დახასიათებაში ავეუსტინე ძირითადად აგრძელებს არისტოტელეს ხაზს, იყენებს საკუთარ ემპირიულ დაკვირვებას და დღევანდელი გალახხედიდანაც კი საკმაოდ დამაჯერებელია.

რაც შეეხება ე.წ. ინტელექტუალურ მესხიერებას, მისი ანალიზი მოდიანად მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიის ფარგლებში მიმდინარეობს. აქ ავეუსტინე არსებითად პლატონის ხაზს მიჰყვება და ედილობს მის შეთანხმებას ქრისტიანულ დოქტრინასთან. პლატონის შემეცნების, როგორც გახსენების თეორია, დავიწყების თეორიაცაა. ავეუსტინეს აზრით, მთელი ცოდნა ღვთაებრივი და მარადიულია. ინდივიდუალურ ცნობიერებაში ამ ცოდნის ამოგანა ჩვენი სულიერი ბუნებისა და ღმერთის არსების ერთიანობას ეფუძნება. ხელს აქვს თვითცნობიერება და ამიტომ მან ყოველთვის იცის, რომ ის უმაღლესი აზრის მატარებელია, მაგრამ ყოველთვის არ აცნობიერებს საკუთრივ ამ აზრს, ანუ ჭეშმარიტ ცოდნას. ავეუსტინეს თქმით, სული აკავებს ამოუწურავ მადაროს, საიდანაც მას თვითონვე ამოაქვს მშის სინათლეზე აზრის ძეირუასი ქვეტი. ჭეშმარიტების გამოგონება კი არ ხდება, არამედ მისი აღმოჩენა საკუთარ გონებაში. აქედან გამომდინარე, სწავლა გახსენებაა და ვინაიდან მთელი ცოდნა მინაგანია, სწავლის პროცესიც ამ მინაგანის გამოშვებულებაა. მასწავლებელი ისავე მეტს ვერ მოეყვმს, რაც მენში იყო. ის მხოლოდ საუკეთესო პირობებს ქმნის სულის სათანადო აქტიუობისთვის, რასაც ცოდნის ექსპლიკაცია მოჰყვება. ცოდნა და სწავლა იწყება ღმერთით (წინასწარჩანერვილი ცოდნა) და თავდება ღმერთით (მისი შემეცნება). ცოდნის ზრდა, ფაქტობრივად, არის ღმერთის შესახებ ცოდნის ზრდა.

ადილი დახასიახია, რომ ამ კონცეფციაში ფსიქოლოგიისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი თემებია გაერთიანებული (შემეცნების პროცესი, მესხიერება, სწავლა და სწავლება, თანდაყოლილი და შეძენილი). ამავე დროს, ფსიქოლოგია და მეტაფიზიკა ერთმანეთშია შერეული, ხილო მეტაფიზიკის მუნიერული კრიტერიაუმებით ვერ შეაფასებ. მართლაც, სულის როგორი გავც-

ბაა უკეთესი – როგორც ზოგადი ცნებების (იდეების) თანაზიარი მოვლენისა (პლაგონი) თუ ღმერთის მიერ არარადან შექმნილი ფაქტისა (ავგუსტინე)? ეს რწმენისა და ფილოსოფიის განსჯის საგანია, რადგან შეცნიერება ვერც ღმერთის განზრახვაში შედევს და ვერც იდეათა სამყაროში. თუმცა ამ უკანასკნელის შესახებ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ის არსებობს ინდივიდუალური ცნობიერების მიღმა, მისგან დამოუკიდებლად და ყოველი ადამიანი ცოდნის მოპოებისა და ჭეშმარიტების წელმისახას უზიარება მას. ამ შემთხვევაში იდეათა სამყარო გაგებელია, როგორც ხულიერი კულტურის სინამდვილე, რომელიც დაფიქსირებულია მის გრძობად მაგარებლებში, პირველ ყოვლისა, ენაში, შეცნიერულ და ლიტერატურულ ტექსტებში. ეს არის ობიექტური ღირებულებებისა და იდეალების, აბსტრაქტული ცნებების სამყარო, სადაც მოცემულია საგნებისა და მოვლენების არსებითი ნიშნები, მათი არსი. პლაგონის იდეათა სამყარო კონსიურ-მეგაფიზიკური სფეროდან მიწაზე ჩამოგანის შემდეგ საგნებით ემპირიულ მნიშვნელობას შეიძენს. ამგვარი ინტერპრეტაცია არსებით შეედომას არ უნდა შეიყვანდეს. ისიც ცხადია, რომ ავგუსტინეს მეცნიერი მეგაფიზიკის ასეთი “დამიწება” მხელად წარმოხადგენია. მიუხედავად ამისა, მეექვსედიოთ გეგანაღმერთო წარმოდგენილი შეხედულება ფსიქოლოგიის ისტორიისა და, შეძლებისდაგვარად, თანამედროვე ფსიქოლოგიის თეალსაზრისით.

ეს კონცეფცია, არსებითად არის პლაგონისა და ნეოპლაგონიზმის გაგრძელება და ღმერთის იდეასთან დაახლოება. პრინციპული მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ, არისტოტელესაგან განსხვავებით, პლაგონსა და ავგუსტინეს მხსიერების ფუნქცია დაეწევა-აღდგენის განზომილებაში აქტი გააზრებული. ამას მხსიერების ცნების რეალური ემპირიული მინაარსის დაეწერილობაზე მივყავართ, რადგან მის გარეთ რჩება დამახსოვრების პროცესი, რომელიც, შემონახვისა და აღდგენა-დაეწევის პროცესებთან ერთად, მხსიერების ფუნქციის ძირითადი მახასიათებელია. არისტოტელესთან დამახსოვრების პროცესი გათვალისწინებულია. ამდენად, რამდენადაც მისთვის მხსიერება ახალი ინფორმაციის მიღებით იწყება, ის გრძობადი აღქმის გაგრძელებაა, რომელიც შემონახვა და, საჭიროების შემთხვევაში, აღდგება. პლაგონი დამახსოვრებაზე მხოლოდ მისაკიკური აქტის მნიშვნელობით დაპარაკობს, რადგანაც ხული, იდეების სამყაროში ყოფნისას, უშუალოდ ჭერტს ამ იდეებს და ახალი ცოდნით “იესება”. ავგუსტინესთან კი დამახსოვრებას მთლიანად ეკარება ხულის განსაკუთრებული მნიშვნელოვან აქტიუობის სახე და ღმერთის მიერ ინდივიდუალურ ხულში ცოდნის მიღების აქტად წარმოვიდგება. ამ მხრივ ეს ერთგვარი უკუსულაა არისტოტელეს პოშიციიდან.

შენახვისთან დაკავშირებით იგულისხმება, რომ მხსიერებაში (ამ შემთხვევაში იგივეა, რაც ხულში), მოელი ცოდნა თავიდანვე რადაც ფორმით არის შემონახული და ადამიანის განვითარება (სწავლა) მხოლოდ მისი ცნობიერებაში ამოგანია. მოკლედ, ცოდნა თანდაყოლილია. ახლანდელი მეცნიერების თეალსაზრისით ასეთ გაგებას არც თეორიული და არც ემპირიული გაპართლება არა აქვს. თანდაყოლილობის პრობლემა ფსიქოლოგიამ შემკვიდრებით მიიღო ფილოსოფიისაგან და მის მუდმივ პრობლემებს

მიეკუთვნება. ასეთი პრობლემები ფსიქოლოგიას ახლავს მოელა მისი არსებობის ვაზზე. მოვიყვანებთ დაერწმუნდებით, რომ ე.წ. თანდაყოლილი იდეების პრობლემზე რაციონალური და ემპირიული ფსიქოლოგიის უმწვავესი დაპირისპირების საგანი ვახდა და, ვარკვეული აზრით, ახალი დროის ფსიქოლოგიაში ამ ორი მიმდინარეობის წყალგამყოფად იქცა. ამ პრობლემის ფესვები ანტიკურ ფილოსოფიაში და, შესაბამისად, ფსიქოლოგიაშია და უკვე მარდება ჭეშმარიტი ცოდნის არსებობის დასაბუთებას. ემპირიულ ხინამდე იღვწი მხოლოდ კონკრეტული საგნები და მოვლენები. ამავე დროს, მათი ურთობადი აღქმაც და მასზე დამყარებული აზროვნებაც შეცდომების წყაროა. მიუხედავად ამისა, ჩვენ გვაქვს შოგალი ცნებები და მათი დახვეწებული ჭეშმარიტი ცოდნა. ამის ახახსნელად მიაზროვნეთა ხაწილი ჭეშმარიტი ცოდნის თანდაყოლილობის პოხგულაგს იღებდა. ამ პრობლემის ფილოსოფიური ასპექტების, განხილვა ჩვენი მიზანი არ არის; უბრალოდ მიუთითებთ, რომ ასეთია პლატონ-ავეკსტინუს ხაში.

თანამედროვე შეხიერების მოხაყემებით, არ არსებობს სერიოზული საფუძველი იმის მტკიცებისთვის, რომ ადამიანში დაბადებულანვე რაიმე ხახით არის მოცემული ცოდნა ფაქტებისა ან კანონზომიერებათა შესახებ. ის, რომ 2x2=4, ან რომ ღვდამიწა მრგვალია, არ არის თავიდანვე ჩაწერილი არც ნერეულ და არც ფსიქიკურ სისგემაში. ადამიანი ამ ცოდნის მაგარებელ არსებად არ იბადება. ეს ცოდნა ცხოვრების პროცესში, სწავლით შეიძინება და ფიქირდება. ეს ურთულესი პროცესი მრავალი შეხიერების, მათ შორის ფსიქოლოგიის შესწავლის საგანია და მასთან დაკავშირებით უკვე დიდი მახალაყაა დაგროული. მართალია, გასარკვევი კიდე ბევრია, მაგრამ ერთი რამ ცხადია – სწავლა ახლის მქმენაა და არა ძველის აღდგენა. ეს ითქმის ყოველგვარ ცოდნაზე. ჩვენ თავიდან არ ვიყით, რომ შაქარი ტკბილია, ხოლო წიწკა – მწარე. ან ის, რომ ინცესტი დაუშვებელია. ყოველივე ამას შემდგომში, საკუთარი გამოცდილებით ან სხვების დახმარებით ვიგებთ. მაგრამ ჩამოთვლილ მოვლენებთან მიმართებაში შოგი რამ თანდაყოლილიც არის. ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად განვითარებადი დარგის, ევილუციური და გენეტიკური ფსიქოლოგიის მოხაყემებით ადამიანები თავიდანვე ანიჭებენ მეტ-ნაკლებ უპირატეხობას სხვადასხვა გემოს (მაგ. მოსწონთ ტკბილი და არ მოსწონთ მწარე); მათ უფრო ადვილად უშუაყელებათ შიმის რეაქცია სტიმულით ვარკვეული კლასის (მაგ. გველების) მიმართ. იგივე ითქმის ინცესტუალურ გაბუზეც. ამ მორალურ ნორმასაყ, როგორც ჩანს, თავისი შემკვიდრობითი ძირები აქვს – ინცესტის მიუღებლობა ხვენს ბიო-ფსიქიკურ კონსტიტუციაშია მოცემული. არსებობს სხვა ასეთივე თანდაყოლილი მიღრეკილებაც. აქ შეიძლება ჯერ კიდეც ბევრი რამ იყოს გამოხარკვევი და საკამათო, მაგრამ ითქმის აღარავის ეპარება ეჭვი იმაში, რომ არავრთი ფსიქიკური მიღრეკილება და უნარ-თვისება დიდწილად თანდაყოლილია. ასეთია ადამიანის გემურამუნგი, ინგელექტი, შოგიერთი პაროყნული თვისებაც კი. მაგრამ ეს არ არის ცოდნა მოვლენების, მათი კავშირების, ნაშნების, იდეების ან დარებულეების შესახებ, რომელიც იმპლიციტურად არსებობს ფიქიკაში, შენახულია მის რაიმე სტრუქტურაში. კერძოდ შეხხიერებაში და

ცხოვრების მსვლელობაში თავისით თუ სხვების დახმარებით გამოიმწერდება, ექსპლიციტური ხდება. ენის შეთვისების უნარი (ე.წ. ენობრივი ნიჭიერება) ადამიანის შემკვიდრუბითი და ყველა სხვა ცოცხალი არსებისაგან გამორჩეული თვისებაა. ის, პირველ რიგში, დღეაღმოსვლამდე აღრეულ და ძალზე ადვილ ათვისებაში ვლინდება, მაგრამ ეს, ყბადია, არ ნიშნავს, რომ ენა, როგორც ნიშანთა კონკრეტული სისტემა გვაქვს თანდაყოლილი. ასევე, ადამიანს თანდაყოლილი აქვს ზოგად ცნებათა გააზრების უნარი და, უფრო მეტიც, განზოგადების ძირითადი მიმართულებების კენ მიდრეკილება, მაგრამ არა – თვით ზოგადი ცნებები.

თუ დაეუბრუნლებით ავეჯსტინეს მიერ შეხსიერების დახასიათებას, შეძლება ითქვას, რომ მისი ნაწილი, მაგალითად, ე.წ. გრძნობადი შეხსიერების აღწერა, ფაქტებისა და შეცნიერული დაკვირვების საფუძველზეა შესრულებული. რაც შეეხება თანდაყოლილ ცოდნასთან დაკავშირებულ ე.წ. ინტელექტუალურ შეხსიერებას, აქ მისი მსჯელობა ვინებაჰერეტიცთ ხასიათს იღებს და შეცნიერებისთვის მიუწვდომელი ხდება.

დაახლოებით ასეთივე სურათი გვაქვს ნებისყოფის შემთხვევაშიც. შეხსიერების მსგავსად, ამ უსიქიკურ ფუნქციაშიც ორი სახეობა გამოიყოფა. პირველი, ნებისყოფის დაბალი ფორმა მიმართულია ყოფით მოქმედებაზე ემპირიულ სამყაროში, მართავეს ამგვარ მოქმედებაში ჩართულ ფსიქიკურ და სხეულურ პროცესებს. უფრო მეტიც, იგი სხეულურ პროცესებსაც ფსიქიკურად აქევეს. მაგალითად, გრძნობის ორგანიზმში მოცემული საგნების სხეულურ იანაბეღლებიდან ქმნის მათ ფსიქიკურ ხატებს, ხილო ამ ხატებიდან – გრძნობადი შეხსიერების მოფონებს. ნებისყოფის ამ სახეობამ შეიძლება მორალურად მანკიერი საქციელი გამოიწვიოს. ეს ცოდვილი ადამიანის ნებაა, რომელიც მის მიხწრაფებებში ვლინდება. “ჩემში თითქოს ორი ნება იბრძვის, ამბობდა ავეჯსტინე, და მათ დაპირისპირებაში ივლიება სული ჩემი”. აქედან ჩანს, რომ ნებისყოფის დაბალი ფორმა არც არის ნებისყოფა, როგორც ასეთი, ის უფრო სურვილი ან მოთხოვნაა. მას ებრძვის ნებისყოფის ის ფორმა, რომელიც ამადლებელი და შნეობრივი ქევესკენ წარმართავს ადამიანს. ამ უკანსახელს ავეჯსტინე სულიერ ნებისყოფას უწოდებს და ისე წარმოვეიდგენს, რომ მას, ფაქტობრივად, დაკარგული აქვს რეალური ფსიქიკური პროცესის ნიშნები. სულიერი ნებისყოფა დვთაებრივი ნების განმახორციელებელი მისტიკური ძალის სახეს იღებს და მისი წვლიმა მხოლოდ ვინებაჰერეტიცთ შეიძლება.

სხვათა შორის, სწორედ ასეთი ვოლუნტარისტულ-მისტიკური შინაარსის გამო, XX საუკუნის ფსიქოლოგიამ ერთხანს თითქმის ამოავლო თავისი კატეგორიებიდან ნებისყოფა. ახლა იგი კვლავ ბრუნდება შეცნიერებაში, მაგრამ საეხებით ემპირიული შინაარსით – თვითრეველაციის ისეთი პროცესების ან უნარების სახით, რომლებიც ექვემდებარებას ფორმირებას, კორექტირებას, გამოშვას და მოდელირებას. სიგვეამ მოიგანა და აღვნიშნავთ, რომ ამ მოძღვრების სათავესთან, რომელსაც შემდგომში ვოლუნტარიზმი ეწოდა, სწორედ ნეგარი ავეჯსტინე დგას. ეს ფილოსოფიური მიმართულება მიიღი ყოფიერების და სულიერი ცხოვრების საწყისად ნებისყოფას აეხადებს. მარ-

თლაც, ავგუსტინესთან სინამდვილის შემოქმედი პირველსაწყისი ღვთაებრივი ნებაა. ფსიქოლოგიური კუთხით კი ნებისყოფა ყველა სულიერ ფუნქციაზე მაღლა დგას. ავტორი იმასაც ამბობს, რომ ადამიანი შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც მხოლოდ ნებისყოფა, ყოველ შემთხვევაში, ავგუსტინეს მიხედვით, ფსიქიკურ პროცესებს განაგებს არა ვონება, როგორც ამას მისი წინამორბედების უმრავლესობა თვლიდა, არამედ ნებისყოფა. ნებისყოფა მთელ სულს გამსჭვალავს, იგი მთავარი სულიერი ძალაა. თუ ამას ისე გავიგებთ, რომ მოტივაციურ-ვოლიტური სფერო მთელ ფსიქიკას მოიცავს და მის გარეშე არავითარი სულიერი ცხოვრება არ არსებობს, ავგუსტინეს ვოლუნტარიზმი საესეებით გამართლებული იქნება. ყოველ შემთხვევაში, ერთი რამ ნათელია: ისევე, როგორც ყველა ფუნქციას, უმაღლეს კოგნიტურ ფუნქციასაც, ამროვნებასაც წარმმართველი ძალა ესაჭიროება. ადამიანი ჯერ ვადაწყვეტილებას იღებს და შემდეგ იწყებს შემეცნებას. მაგრამ ვოლუნტარიზმი, ნების უბუნაესობასთან ერთად, ნებისყოფის თავისუფლებას, მის შეუზღუდაობასაც გულისხმობს.

ამ პუნქტში იჩენს თავს ავგუსტინეს ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური თვალსაზრისის ძირეული წინააღმდეგობა. იგი ნებისყოფის თავისუფლებას ქადაგებს და, ამავე დროს, მას არსებითად ზღუდავს. ავგუსტინეს აზრით, ადამიანი თავისუფალი იმდენად, რამდენადაც ღვთაებრივ ნებას ემორჩილება. იგი არ არის ბოლომდე ავტონომიური. ასეთი იყო პირველი ადამიანი – ადამი. თავისი დაცემის შემდეგ ადამიანთა მოდგმა ცოდვისა და ბოროტებისკენ მიმავალ გზაზე გახდა თავისუფალი, ხოლო კეთილი საქმე მხოლოდ ღმერთის უშუალო ჩარევით სრულდება. თავისუფლება მხოლოდ უსიგყო და უყოყმანო რწმენაშია. ამ თვალსაზრისში თავისუფლება იმაზე ნაკლებია, ვიდრე სტოიკელებთან, ვისთანაც თავისუფლება აუცილებლობისადმი დაპორჩილებაა.

ადამიანის შეუზღუდავ თავისუფლებას ქადაგებდა პელაგიუსი, რომელსაც მკაცრად დაუპირისპირდა ავგუსტინე. პელაგიუსი თვლიდა, რომ ადამიანი შთამომავლობითი ცოდვის მატარებელი არ არის და არც პასუხს აგებს ადამისა და ევას ცოდვაზე. ამიგომ მას თავად შეუძლია სიკეთის კეთება საესეებით თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე. ავგუსტინეს მიაჩნდა, რომ ადამიანთა მოდგმის ყველა უბედურების წყარო პირველი ცოდვაა, რომელმაც ცალსახად ევა და მნამავე, ამიგომ იგი ზიზღით უყურებდა სქესობრივ ცხოვრებას და ყოველმხრივ ადანამაულებდა ქალებს. ალბათ კომენტარს არ საჭიროებს ის, თუ რამდენად მართებული ან ბუნებრივია ეს პოზიცია. აღნიშნული შეფასებით, მაგრამ იგი საუკუნეების მანძილზე ბატონობდა და მხოლოდ 18-19 საზობა, რაც შეიყვალა.

“ცული” ქცივის მიმართულებითაა გახსნილი და თავისუფალი, ხოლო სიკეთისკენ მიმავალ გზაზე მას ღმერთის ნებართვა სჭირდება. ეს ის შემთხვევაა, როცა ემპირიული ფსიქოლოგიის მონაცემები მსხვერპლად ეწირება რელიგიურ დოგმატს.

საბოლოოდ, უნდა ითქვას, რომ შინაგან სამყაროში ჩაღრმავება ღმერთისკენ აღმასვლისთვის ქრისტიანული მრწამსის უუქმდებლური ნორმაა. ავეუსტინე შეეცადა არა მხოლოდ თეორიულად, არამედ პრაქტიკულად ეჩვენებინა სულის ასეთი მოძრაობის სიკეთე. ავეუსტინე კირგად ხელავს ფსიქიკური სამყაროს ხილრმესა და მრავალფეროვნებას და სხეებსაც მოუწოდებს, შემობრუნდნენ საკუთარი სულისკენ: “აღამიანები სამოგზაუროდ შეიშურებიან, რათა მთის მწვერვალებით და ზღვის ზეირთებით დაგკბნენ. მათ ხიბლავს ფართო, მჩქეფარე მდინარეები, ოკეანის გამლილი სიერეები და ფარსკელავთა გზები, თავის თავს კი ივიწყებენ და არ აკვირებთ საკუთარი შინაგანი ცხოვრება”. ავეუსტინეს *თეოთანალიში* პლოტინის თეოცილობიერების იდეის რეალური ფსიქოლოგიური ხორცშესხმაა. აღამიანის შინაგან სამყაროზე ასეთმა ინგულექტუალურმა კონცენტრაციამ (რა საბოლოო მიზნებსაც არ უნდა ისახავდეს იგი), არ შეიძლება უკვე თავისთავად არ შეგვეძინოს ცოდნა ფსიქიკური მოვლენების შესახებ და, ამდენად, ხელი არ შეუწყოს ფსიქოლოგიის წინსვლას. აქედან გამომდინარე, ავეუსტინე პლატონთან და არისტოტელესთან ერთად, ფსიქოლოგიის ისტორიის საწყისი ეტაპის ყველაზე გამოჩენილ ფიგურად უნდა მივიჩნიოთ. მისმა მოძღვრებამ შინაშენულოვანი გაეღენა მოახდინა შუა საუკუნეების თეოლოგიურ, ფილოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ აზროვნებაზე.

ლიტერატურა

1. ავეუსტინე. აღსარებანი. თბილისი, 1996.
2. არისტოტელე. სულის შესახებ. თბილისი, 2001.
3. ბოჭორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის ისტორია (მასალები). თხზულებები. ტ.1. გამოკვლევები ფსიქოლოგიაში. თბილისი, 1991.
4. ბრეგვაძე ბ. თხზულებები და თარგმანები: ორ ტომად. თბილისი, 2006.
5. მარკუს აერელიუსი. ფიქრები. 1972.
6. თევზაძე ვ. ანტიკური ფილოსოფია. თბილისი, 1995.
7. ლუკრეციუსი. საგანთა ბუნებისათვის. ქუთაისი, 1958.
8. ჭელიძე მ. ელინიზმის ფილოსოფია. თბილისი, 1992.
9. წერეთელი ს. ანტიკური ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი, 1968.
10. Александр Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности до наших дней. М., 1995.
11. Аристотель. Сочинения: В 4т. М., 1975.
12. Гусейнов А.А. История этических учений. М., 2003.
13. Дессуар М. Очерк истории психологии. СПб., 2003.
14. Ждан А.Н. История психологии. М., 1990.
15. Маршиковская Т.Д. История психологии. М., 2001.

16. Палмер Д., Палмер Л. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo Sapiens. СПб., 2003.
17. Платон. Сочинения: В 4-х т. М., 1990.
18. Плотин. Эннеады. В 2т. Киев, 1995-6.
19. Рассел Б. История западной философии. Ростов н/Д., 1998.
20. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: Античность. т.1. СПб., 1994.
21. Соколова Е.Е. Тринадцать диалогов о психологии. М., 1997.
22. Ярошевский М.Г. История психологии. 1996.
23. Brett G.S. History of psychology. (Ed. and abridged by R.S.Peters). London: Unwin LTD, 1953.
24. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
25. Leahey T.H. A history of psychology: main currents in psychological thought. New Jersey: Prentice Hall, 1992.
26. Robinson D.N. An intellectual history of psychology. The university of wisconsin press, 1986.

თავი 2. შუა საუკუნეების ფსიქოლოგია

შუა საუკუნეებში (V-XIII ს.) ფსიქოლოგიის საერთო განვითარება შეუერბდა, ზოგჯერ უკუსვლითავე წავიდა. ცხადია, ფსიქოლოგიური აზრის სტაგნაცია გამოხატავდა ამდროინდელი ფილოსოფიისა და მეცნიერების განვითარების ზოგად გენდენციას. ანტიკური ცივილიზაცია რომის დაიქვამისთან ერთად (476 წ.) საბოლოოდ დაიშალა. მანამდე მოპოვებული ცოდნა თანდათან იკარგებოდა, ერყულდებოდა და მკვიდრდებოდა ქრისტიანობა, რომელიც, ცდილობდა რა, დაემტკიცებინა თავისი ძალა და უნიკალობა, ებრძოდა ყველა სხვა პოშიციის გამოვლინებას და. პირველ ყოვლისა, წარმართულ მითოლოგიურ და ფილოსოფიურ შეხედულებებს, ქრისტიანული თეოლოგიური აზრის განვითარების პირველ ეტაპზე ეკლესიის მამები (თუნდაც იგივე აუგუსტინე) ცდილობდნენ ძირითადი ძველბერძნული ფილოსოფიური სკოლების ნაპირების ახიმიდაციას, მაგრამ შემდგომში ერთხანს გაშუქდა ყოველივე არაქრისტიანულსადაც სრული შეუწყნარებლობა. ანტიკური მეცნიერებისადაც მოშიმენი დამოკიდებულება საბოლოოდ დასრულდა, როცა 529 წელს იმპერატორმა აუგუსტინემ გააკემა ათენის ყველა ფილოსოფიური სკოლა და წერტილი დაუსვა მათი განვითარების ცხრასაუკუნოვან ისტორიას.

შუა საუკუნეების დასაწყისი დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების მაგრიალური და სულიერი კულტურისა და მოსახლეობის აზრებისა და განადგურების ხანაა. სხვადასხვა ხალხების (გოთები, ვანდალები, ვიკინგები, დანები, ანგლები, ხაქსები და სხვ.) განუწყვეტელმა შემოსევებმა, საზარულმა შიმშილობამ, ეპიდემიებმა და სრულმა განუკითხობამ გააპარტახა ყველაფერი. მოისხო რომის ცივილიზაციის ნაშთები, ცივილიზაციისა, რომლის დროსაც ხუფევა წესრიგი და დოქტრინა, მოსახლეობის მეგ-ნაკლებად შეძლებულმა ნაწილმა იცოდა წერა-კითხვა, არსებობდა საერთო განათლების ხელშისაწვლიმი კერები, ხოლო მეცნიერება და მეცნიერები დიდ პატივში იყვნენ. დამდგარ მავნებელ ხანაში ერთადერთი საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, რომელიც უზრუნველყოფდა რაღაც სტაბილურობას და ასულდგმულებდა ცივილიზაციას, ეკლესია იყო. მონასტრები აძლევდნენ თავშესაფარს დევნილ, ულუკმაპუროდ დარჩენილ და აუადმყოფ ადამიანებს. იქ არსებობდა სულიერება, ინახებოდა წიგნები, ისწავლებოდა წერა-კითხვა. საზოგადოებაში, რომლის უმადლეს წრეებშიც უეციობამ დაიხადგურა, ერთადერთი მეგ-ნაკლებად განათლებულ ფენას საეკლესიო პირები წარმოადგენდნენ. ამავე დროს, ეკლესია კატეგორიულად ვერ ეგუებოდა რაიმე კონკურენციას. განსაკუთრებით მეცნიერების მხრიდან. ქრისტიანული რელიგია თითქოს ამბაფრებდა სულიერი სამყაროსადაც ინტერესს, მაგრამ არა ევლევადიების, არამედ მარგოილენ რწმენის მიმართულებით. ეკლესია მთლიანად დაეპატრონა ადამიანების სულს და ფსიქოლოგიისთვის აღვილი არ დაგოვა. იმპეროლად გაიფურჩქნა მსხგია და კაბალისტიკა, ალქიმი და ასტროლოგია.

VI-X საუკუნეები "ანულ საუკუნეებად" მიიჩნევა. ამ პერიოდში დასავ-

ლეთ ევროპის სულიერ კულტურას თითქმის არაფერი შემაგებია, მაშინ როცა ბიზანტიასა და მუსლიმანურ სამყაროში საქმიანია და შემოქმედებითი ცხოვრება წინ მიდიოდა. შუა საუკუნეებში ფსიქოლოგიის წინსვლა ყველაზე მეტად სწორედ არაბულ ფილოსოფიასა და მეცნიერებას უკავშირდება. რაც შეეხება დასავლეთ ევროპას, ბნელი საუკუნეების შემდეგ, თანდათან ინტელექტუალური კლიმატის გარკვეული გაუმჯობესება დაიწყო, გაიხსნა უნივერსიტეტები, ყველაზე ადრე – სოლერნოში, სადაც ინტენსიურად მიმდინარეობდა მედიცინის სწავლება და კვლევა. 1088 წელს – ბოლონიამში, საუკუნის შერე – პარიზში, კემბრიჯში, ოქსფორდში, შემდეგ კი ევროპის სხვა ქალაქებში. ამან უდავოდ შეუწყო ხელი ცოდნის შენახვას, სისტემატიზაციას და, რიც შემთხვევაში, მის გაღრმავებასაც, მაგრამ უმრავლეს შემთხვევაში შუა საუკუნეების სასწავლო და სახულიერო ცენტრებში დოგმატური სულისკვეთება სუფევდა. სწორედ ამ დროს წარმოიშვა სქოლასტიკა (ე.წ. “სასკოლო ფილოსოფია”), რომელიც ცდილობდა ქრისტიანული რწმენის რაციონალურ დასაბუთებას, ანტიკური ხანის აეგორების ფილოსოფიური გეჟსტების კომპენტირებისა და მათი სარწმუნოებრივი დოგმებისადმი მიხადაგების გზით. თავდაპირველად სქოლასტიკა დაღებიო როლს თამაშობდა, რადგან ხელს უწყობდა დაკარგული ცოდნის აღდგენას, ორგანიზაციას და შენახვას, მაგრამ საკმაოდ მალე თავი იხიზა მისმა უარყოფითმა მხარეებმა: ჯერ ერთი, ის იყო არაპროდუქტიული – იმეიათი გამოხაკლისის გარდა, არ ხდებოდა ახალი ცოდნის გენერაცია და პირიქით, იმღლებოდა ნოვატორული იდეების აღმოცენება-გავრცელება; მეორე, ის იყო დემორიენტაციის შემომგანი – კათოლიციზმის პოზიციებიდან ძველი აეგორების (პირველ რიგში, პლატონისა და არისტოტელის) ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის შესატყვისი ინტერპრეტაცია ხშირად მათი ნაამრევის რეალური შინაარსის გაღარბებასა და დამახინჯებას იწვევდა.

2.1. არაბული უსიძოლოება

მეცნიერების ისტორიკოსების შეფასებით, კერძომულ ისტორიულ ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ყველაზე მნიშვნელოვანი როლი ევროპაში მეცნიერების დაბრუნების თვალსაზრისით ითამაშეს არაბებმა – მათ შეინახეს და საფუძვლიანად დაამუშავეს ანტიკური ხანაში მოპოვებული ცოდნა. მის შესახებ ინტელექტუალურ ლეიარვიამში მყოფ კათოლიკურ ევროპას წარმოადგენდა არ კქონდა. ესპანეთიდან არაბების განდევნის შერე ევროპელებმა აღმოაჩინეს უამრავი ანტიკური გეჟსტი არაბულ ენაზე და მათი მაღალ დონეზე შესრულებული კომენტარები. ყოველივე ეს სასწრაფოდ ითარგმნა ლათინურად, რამაც უდიდესი წვლილი შეიტანეს მავრიტანიაში მცხოვრებმა ორავე ენის მყოფნე ებრაელმა მწიფნობრებმა. თავად არაბებმა თავდაპირველად ათენის ფილოსოფიური სკოლების განადგურების შერე, მკორე ამიამი გაქეული ნეოპლატონიკოსებისაგან, შემდეგ კი სხვა გზებით მოპოვეს ანტიკური ფილოსოფიური ხელნაწერების დიდი ნაწილი, თარგ-

შნეს და გაიაზრეს იგი, რითაც ხაფუჭეული დაუღეს არაბულ ფილოსოფიას და ფსიქოლოგიას.

ახლოეთიდან ესპანეთამდე გადაჭიმულ ხალიფატში, საკმაოდ სტაბილურ სოციალ-ეკონომიკურ ვარემოში, VIII-XII საუკუნეებში კულტურული და ინტელექტუალური ცხოვრება ჩქეფდა. ბაღდადში, ბუსარაში, დამასკოში, კორდოვაში, სევილიასა და ქაიროში იყო უნივერსიტეტები. სადაც არ იკრძალებოდა ისლამისაგან განსხვავებულ რელიგიურ-ფილოსოფიურ მოძღვრებათა შესწავლა. რომაელების მსგავსად, ფილოსოფიის სფეროში არაბები ძველი ბერძენი ავტორებს, განსაკუთრებით პლატონისა და არისტოტელეს თხზულებების კომპილაციითა და კომენტარებით იყვნენ დაკავებულნი. სამაგიეროდ, მათ მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწიეს კონკრეტული მეცნიერების სფეროში, კერძოდ, ფიზიკა-მათემატიკაში, ქიმიასა, ასტრონომიაში, გეოგრაფიასა და მედიცინაში. ეს ძალიან წაადგა ფსიქოლოგიას, რადგან სულის შესწავლისას არაბულენოვანი მეცნიერები არ იმედუდობდნენ თეორიულ-ფილოსოფიური მსჯელობებით, არამედ აქტიურად იყენებდნენ ბუნებისმეტყველების, პირველ რიგში, მედიცინის მონაცემებს.

ცნობილი არაბი მეცნიერი, საგურალისგი და მათემატიკოსი იბნ-ალ-ჰაისამი (ალღაზენი) (965-1039) ფსიქოლოგიის ისტორიაში შევიდა, როგორც ალქმის ფსიქოფიზიოლოგიის მკვლევარი. მისი აღმოსწრები უმთავრესად მხედველობითი სისტემის ფუნქციონირებას უკავშირდება, რის შესწავლასაც მან რევოლუციური ცვლილებები მოახდინა. ისტორიულად მხედველობის ფუნქციის ახსნა ე.წ. "გამოდინების" თეორიის შესაბამისად ხდებოდა: საგნებიდან გამოედინება მათი უმცირესი ასლები (მაგ., ეილოები), რომლებიც აღიჭვლებიან თვალზე. მაგრამ ჩვენი მხედველობა უმეებს უამრავ მექანიკურ, რომელთა ახსნა შეუძლებელია. მარტივ საგნის ასლები რომ ხვდებოდნენ თვალში, ამიგომ დამუჭებული იყო მეორე სახის "გამოდინება", თვალისა და საგნისკენ მიმდინარე რაღაც სოციალური სუბსტრატის (მაგ., პნეუმის) სახით. მთელი ეს ახსნითი კონსტრუქცია ოპტიკის კანონებისა და თვალის ფიზიოლოგიის უკიდინარობის მანქანებელი იყო. ალღაზენამ პირველმა სცადა ეჩვენებინა, თუ როგორ იქმნება თვალში გარემდებარე საგნის ხატი ოპტიკის კანონების შესაბამისად. ამ პირველად და უმუალო ფიზიკურ ექვტებს ემატება ფსიქიკური აქტები ანუ ერთგვარი "გონების მუშაობა", რომელიც არაყნობიერად მიმდინარეობს. ამით ალღაზენამ, ფაქტობრივად, წინასწარ განჭვრიტა პელ-პოლცის "არაყნობიერი დასკუნის თეორია" (იხ. 4.1.). ხაგნების მოეყანილობის, სიდიდის, მოცულობისა და ა.შ. ალქმა ფიზიკური და ფსიქიკური პრიცეპტების ერთიერთიქმელების მდღევთა.

ალღაზენამ ექსპერიმენტულად შეისწავლა ისეთი მოვლენები, როგორცაა ბინოკულარული მხედველობა, ფერთა შერევა და სხვა. მან აგრეთვე აჩვენა, რომ ობიექტების სრულყოფილი ალქმისთვის აუცილებელია თვალის მოძრაობა. ამის წყალობით ავტომატურად ხორციელდება ფსიქიკური ოპერაციები, რომელთა მდღევად იკვეთება საგნების აღვილმდებარეობა, დამორებულობა თუ ურთიერთმიმართება. მან გაარკვია, თუ რა მნიშვნელობა აქვს მხედველობითი ალქმის ხანგრძლივობას, ხანმოკლე ალქმისა და თვალის

მხოლოდ ნაცნობი ობიექტების აღქმას ასწრებს. ამ ფაქტიდან გაკეთდა მორსმიშაგალი დასკვნა იმის თაობაზე, რომ მხედველობითი ხაგის ფორმირებაში, ოპტიკური გამოსიმიანების უშუალო ეფექტის გარდა, მონაწილეობს გამოცდილება, რომელიც სერეულ სისტემაში წინარე აღქმებიდან მიღებულ შთაბეჭდილებათა კვალის სახითაა მოცემული.

განსაკუთრებულია იბნ-სინას (აეიენას) (980-1037) წვლილი ფსიქოლოგიაში. აეიენა იყო უნივერსალური მეცნიერი, ფილოსოფოსი და ექიმი. მისი "წიგნი განკურნებისა" თერაპეგტომიანი უნიციკლოპედიაა და ეხება ლოგიკას, ფიზიკას, მათემატიკასა და მეტაფიზიკას. სახელგანთქმული "მედიცინის კანონი" კი სამედიცინო უნიციკლოპედიაა, რომელშიც აეგორის საკუთარ გამოცდილებასთან ერთად განზოგადებულია ბერძენი, რომაელი, ინდოელი, შუაზიელი ექიმების ცოდნა. XVI საუკუნემდე ამისა და ევროპაში "კანონი" სამედიცინო ბიბლიის როლს თამაშობდა.

თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ აეიენა ფსიქოსომატური მედიცინის სათავეებთან დგას. იგი უდიდეს ყურადღებას აქცევდა სხეულებრივი და ფსიქიკური პროცესების ურთიერთმიმართებას ავადმყოფობის აღმოცენებისა და მკურნალობის პროცესში. ცნობილია, მაგალითად, როგორ განკურნა უძველეს დაგანჯული პაციენტი: აეიენას ეჭირა მის პულსზე ხელი და სიხოვდა, გაეხსენებინა სხედასხვა პროციენის, რაიონის, ქალაქის, ქუჩისა და ადამიანის სახელი. გარკვეულ სახელწოდებათა დასახელებისას პულსის მეცვლის მიხედვით, აეიენამ გაარკვია, რომ პაციენტი უსაზღვროდ შეეყარებოდა იყო, გაარკვია ქალიშვილის სახელიცა და მისამართიც. პაციენტმა ყურად იღო დიდი სწავლულის რჩევა, მოეყენა ცოლად ქალიშვილი და განიკურნა. აეიენას მიერ გამოყენებულ ხერხს დღეს "ასოციაციურ ექსპერიმენტს" უწოდებენ. მასვე მიეწერება ცდა, რომელიც, ფაქტობრივად, ექსპერიმენტული სევრობის კვლევას წარმოადგენს: ორი ცხვრიდან ერთი ხორმალურ პირობებში იკვებებოდა, მეორე კი – იქვე მიმპული მელის თანდასწრებით, იგი საკმარისად ჭამდა, მაგრამ სწრაფად იკლებდა წონაში და მალე მოკვდა. დადასტურდა სტრესის მიერ დრმა სომატური ცვლილებების გამოწვევის ფაქტი.

სამოგადოდ, აეიენა ხელის პრობლემატიკას ფილოსოფიის კრილშიც განიხილავდა. იგი ორგვარი ფსიქოლოგიის მომხრე იყო. იგი ყოველთვის მიჯნავდა ხელის სამედიცინო ასე საბუნებისმეტყველო და ფილოსოფიურ გაგებას და ხამგანსით აღნიშნავდა ექიმის პოშიციის თავისებურებას. ამგვარად, აეიენა შეგნებულად აეთიარებს ორი სახის ფსიქოლოგიას – საბუნებისმეტყველო (სამედიცინოს) და თეორიულს (ფილოსოფიურს). ორგვარი ფსიქოლოგია, ემპირიული და მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიის სახით, სხვა მეცნიერებთანაც იყო წარმოდგენილი, მაგრამ მათთან ეს გარემოება სათანადოდ ექსპლიცირებული არ იყო.

აქ მოკლედ შევხებით ავთენტურ თეორიულ შეხედულებას სულის სახეებისა და თვისებების შესახებ. იგი ძველი ბერძნული ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის, ძირითადად არისტოტელეს გადღეობით არის ჩამოყალიბებული. თუმცა ბევრ საინტერესო თრიზინალურ ნიუანსსაც შეიცავს. ავთენტურ თანახმად, არსებული სინამდვილე ან მაგერიალურია, ანდა სულიერო ანუ სპირიტული. პირველ შემთხვევაში ფიზიკა, მეორეს – მეტაფიზიკა. ანდვიდუალური სული შეადგენს მაგერიალურ და სპირიტულ სამყაროებს შორის უფრო მესტად, ესაა მარადიული მაგერიის (სხეულის) და აბსოლუტური ზონის (პირველხაწყისის) ერთეურთქმელების ნაყოფი. მისი წარმოქმნა აიხსნება გრადიციული ნეოპლატონური ემანაციის საფუძველზე.

ავთენტურ გამოყოფს შენგალური ძალების (თვისებების, უნარების) სამ ჯგუფს: *ვეგეტატიური, ცხოველური და რაციონალური*. ვეგეტატიური ძალები, იმის მიხედვით, თუ რა ფუნქციას ასრულებს, სამი სახისაა: გენერაციული (გამრავლება), ოგმენტაციური (ზრდა) და ნეგრიტული (არსებობის შენარჩუნება, კვება) არისტოტელეს მსგავსად, აქაც სიცოცხლის ფიზიკური მზარის ანალიზი კეთდება, რასაც ემატება მოსაზრება, რომ ვეგალური პროცესები არა მარტო მაგერიის ფუნქციაა, არამედ მაგერიისთან ერთადილობაში მყოფი სულისავე. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსის თქმით, ამ თვალსაზრისს შეიძლება "ვიგალიზმის არაბული ფორმა" დაერქვას (ბრეგი).

ცხოველური სული ფსიქიკური მოვლენების ორ კლასს აერთიანებს – თანამედროვე გერმინებით: *მოტივატიურს და კოგნიტიურს*. პირველი სურვილსა და მოქმედების იმპულსს მოიცავს, ხოლო მეორე მის შესრულებას განაპირობებს. კოგნიტიური სფერო ვარე და შიდა ძალებად თუ უნარებად იყოფა. ვარე უნარებს ხუთი შეგრძნება მიეკუთვნება. მათ ემატება შეხებაში შემავალი ოთხი თვისების ვარჩევის უნარი (ცივი-ცხელი, მშრალი-ხველი, მაგარი-რბილი, უხეში-ნაში). ავთენტურ კონკრეტულ შეგრძნებებს საკმაოდ ღვაღურად ახასიათებს. იმ დროისთვის ბუნებისმეტყველებასა და კვრძოდ, მედიცინაში დავროეებული ახალი ცოდნის გამოყენებით.

შიდა უნარები ადამიანის ცხოველური და ლთიური ბუნების ხაზღვარზეა. აქ ხუთი შემეცნებითი უნარი გამოიყოფა: პირველი, *მოვადი გრძნობა*. ის იღებს, აერთიანებს და ცნობიერად აქცევს ცალკეული შეგრძნებებიდან წამოხულ შთაბეჭდილებებს. ჩვენ ამ ფსიქიკურ პროცესს აღწმას ეუწოდებთ. ამ აღქმული შინაარსის შენარჩუნებას შემდგომი ვახსენებისა ან ვახსიისთვის სული ახლენს მეორე კოგნიტიური შინაგანი უნარის – *შეშნახველი წარმოსახვის* შემეცნებით. იგი აჯამებს აქმყოსა და წარსულის მონაცემებს და ინახავს მათ, რითაც შეხიერებას ემსგავსება. ამავე დროს იგი გრძნობად შინაარსს ვარდაქმნის წარმოსახულ ფორმად ანუ იმ ფსიქიკურ ხაგად, რომლის ხელმეორე აღდგენა შესაძლებელია საგნის უშუალო შემოქმედების შემდეგაც. ჩვენ ახეთ ვახცდას შეხიერების წარმოდგენას ეუწოდებთ. მესამე შინაგანი უნარი *კომპოზიციური წარმოსახვა*. ის ვრთმანეთთან აკავშირებს შემნახველი წარმოსახვით უიქსირებულ შენგალურ ხაგებს და ქმნის ისეთ კომპოზიციებს, როგორცაა, მაგალითად, კენტაური. ცხოველებთან ეს პროცესი აბოციაციურია, ადამიანთან – შემოქმედებით.

ძეოთხე უნარი არის შეფასება ეს შეფასება ეხება საგნების სუბიექტურ ფასეულობას და მათთან მოპყრობის წესს. იგი დაახლოებით იმის ეკვივალენტია, რასაც ცხოველთან უწოდებთ ინსტინქტს, ხოლო ადამიანთან – ვარაუდს. მაგალითად, ძაღლი ვაჭრის ჯიხს, ვინაიდან “შეაფასა” მისი დამსჯელი ძალა, მულა ეძებს კურდღელს, რადგან “იცის”, რომ ის იჭმევს, ხოლო ადამიანი, როცა ბავშვს ხედავს, გრძნობს, რომ მას ნაზად უნდა მოეპყრო. ეს ისეთი შეფასებაა, რომელშიც შეფასების მიზნები არ არის ვაცნობიერებელი და რომლის შემუშავებაში ინტელექტუალური პროცესები არ მონაწილეობს. თანამედროვე ფსიქოლოგია ასეთ პროცესს დასწავლის განპირობების მექანიზმებით ხსნის. ცხოველური ხელის მეხუთე და ბოლო უნარი არის *მეხსიერება და გახსენება*; მასალა, რომელსაც ინახავს ეს უმაღლესი დონის მეხსიერება და აღადგენს გახსენება, არ არის ობიექტების უბრალო ასლები. მათთან საქმე აქვს შემნახველ და კომპოზიტურ წარმოსახვას. ეს მასალა წარმოადგენს შეღარებით მარტივი, მაგრამ აბსტრაქტული იდეების ან მოვადი დასკვნების სისტემას, რომელიც გამომდინარეობს გამოცდილებიდან. მაგრამ არ მოიცავს უნივერსალიებს, ვინაიდან უნივერსალიების შექმნის უნარი აქვს მხოლოდ ადამიანის გონებას.

ვეპეტაციური და ცხოველური უნარები ორგანიზული ძალებია იმ გაგებით, რომ ისინი განსაზღვრულ მიმართებაში იმყოფებიან ორგანიზმის ვარკვეულ ნაწილებთან და სხეულისა და სულის ერთიანი მოქმედების შედეგად ვითარდება. მაგალითად, მხედველობის უნარი კონკრეტულად უკავშირდება ორგანიზმის ერთ ნაწილს – თვალს. მას აქვს კონკრეტული სხეულურივი ლოკალიზაცია. გრძნობის ორგანოში სწორედ ერთ-ერთი უნარია ლოკალიზებული. სამაგიეროდ, გვიხი ყველა უნარის ცენტრალური ორგანოა. ავიყენამ გამოყო გვიხის სხედასხვა უბანი, რომლებიც უბღის წილიდან კეუის წილამდე განალავა და თითოეულს ვარკვეული ფსიქიკური უნარი შეუფარდა. XVI საუკუნემდე ასეთი იყო შედიცინის სგანდარტული მეხედლეება.

ვეპეტაციური და ცხოველური ხელის ფუნქციების ვარდა, არსებობს წმინდა ხელიერი აქციეობა, რომელიც სხეულზე არ არის მიბმული. მის შესახებ *რაციონალური ხელის ან ინტელექტის* ლოქტრინამია საუბარი. არისტოტელეს შესავსად, ავიყენა მიჯნავს პრაქტიკულ და თეორიულ (მხი გერმონოლოჯიით, განსჯით) ინტელექტს. *პრაქტიკული ინტელექტი* რაციონალური ხელის უფრო დაბალი ფორმა და ადამიანის ყოველდღიური საქმიანობით არის დაკავებული. ის აბღენს სხეულის რეგულაციას. განაპირობებს მიზანმეწონილ ქეევას და განსჯით ინტელექტს თვითრეალიზაციის პირობებს უქმნის. *განსჯითი ინტელექტის* თვითგანხოციელება გრძნობადი გამოცდილებსაგან აბსტრაპირებული უნივერსალური ცოდნის შექმნაში მღგომარეობს. განსჯითი ინტელექტის დახასიათებისას ავიყენას შემოაქვს პასიური და აქტიური ვონების გამოჯენის პრინციპი. განსჯითი ინტელექტი იწეება პასიური ვონებიდან, ვროგვარი სიყარიელის მღგომარეობიდან, რომელიც პოტენციის სახით წინ უსწრებს ყოველგვარ აქციეობას. მის საპირისპირო მხარეს არის წმინდა ინტელექტუალური აქციეობა. განსჯითი ინტელექტი აღ-

მაგალი გმით მიუბრუნება წმინდა სოკრატესობიდან, შვალედური ეტაპის გაყვით, სადაც უკვე მოქმედია ცნებითი ცოდნა ანუ იდეების სისტემა, წმინდა აქტუალიზაციამდე. ეს ბოლო წერტილი შოლანი თვითგანხორციელებაა და ნიშნავს "სუბიექტისაგან ტრანსცენდენტური, იდეალური ფორმების შემყურებას" ან, სხვათაშორის, "უბნავეს ინტელექტური ცოდნის წელმას", რახაი ძალიან ცოტანი, უმეტესად მოციქულები და წმინდანები აღწევენ. ავტორი ამ თეორიულ კონსტრუქციას მარტივად მაგალითით ნათელყოფს: ბავშვი თავდაპირველ ეტაპზე შეიძლება განვიხილოთ იმ არსებად, რომელსაც წერის უნარი აქვს, მაგრამ თვითონ წერა არ შეუძლია; სწავლების შედეგად იგი შეძლებს წერას გადაწერის მნიშვნელობით, საბოლოოდ კი მას ექნება უნარი წეროს საკუთარი გონების კარნახით.

არაბული ფილოსოფიის და მეცნიერების მეორე უდიდესი წარმომადგენელი იბნ-რუშდი (ავეროესი) (1126-1198) ცხოვრობდა ხალიფატის მეორე ბოლოში, ესპანეთში და მაროკოში. ავეროესი ამტკიცებდა, რომ რელიგია შეიძლება განვიხილოთ როგორც სისტემა, რომელიც მასებისთვის განსაგებ ფორმამი, ქარავშულად გადმოსცემს ჭეშმარიტებას, რომელსაც ფილოსოფია მხოლოდ გამორჩეულთათვის მისაწვდომი სახით აქალიბებს. ფორმალურად, აქადას გამომდინარეობს, რომ ჭეშმარიტება ერთია, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულადაა ასე. ფილოსოფიის ისტორიკოსების აზრით, სხნამდელია ავეროესი მისაგანად დარწმუნებული იყო ე.წ. "ორგვარი ჭეშმარიტების თეორიის" ხსწორეში და მხოლოდ ისლამური თეოლოგიის დენისაგან თავის დასაღწევად გააკეთა ისეთი მოხერხებული ფორმულირება, რომელიც, ფაქტობრივად, კარს ღიად უტოვებდა ამ თეორიას³. მის მიხედვით, დამუშავლია წინააღმდეგობა ფილოსოფიის (რაციონალური შემყურების) და თეოლოგიის (რელიგიური პოსტულატების) ჭეშმარიტებას შორის. ისინი, პრინციპში, შეიძლება ერთმანეთს გამოიხეხავენ, მაგრამ ვინაიდან ასეთ ურთიერთგამომრიცხავ ფორმამი ორი ჭეშმარიტების დამუშავება ლოგიკურად ძნელი გასაძაროლებელია (ჭეშმარიტება, თუ ის მართლაც ჭეშმარიტებაა, მხოლოდ ერთი უნდა იყოს), ამიტომ ამ თეორიის ყველაზე მისაღები ფორმულირება ის არის, რომ ფილოსოფიის საქმე აქვს მოვლენების ბუნებრივ მსვლელობასთან და იყენებს რაციონალურ გონებას, ხოლო თეოლოგიის საქმე აქვს ირაციონალურთან და უერდნობა რწმენასა და გამოცხადებას – და არა ლოგიკას.

ასეა თუ ისე, ავეროესიდან წამოსული ეს დოქტრინა პრინციპულად გმას უხსნადა რწმენის დოგმებით შეუმღაღე მეცნიერულ კვლევას. ფსიქოლოგიისთვის ამას ყოველთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქონდა, ვინაიდან ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრება თეოლოგიის საგანგებო ინგერეხისა და მეცნიერებისაღმი ეჭვიანობის საგანი იყო. ყველაზე მართებუ-

³ ისლამურ დოქტრინებთან ავეროესის რთული ურთიერთობა კბნდა, ვინაიდან იგი, ფაქტობრივად, ართმევდა მთ უფლებას უმსჯელათ რაციონალური ცოდნის (ე.წ. ფაბიკისა და მეტაფიზიკის) შესახებ და მოეწოდებდა, მთელი გულისყური შემართით ყურანის ალფორიული ინტერპრეტაციისკენ, მისი ხერხობრივ-ღმწმნელობითი მნიშვნელობის გამო-საღწეად.

ლი დასკვნა, რომელიც ფსიქოლოგიას შეუძლია გააკეთოს ამ თეორიიდან, არის ის, რომ მას აქვს კვლევის საკუთარი სფერო, რომლის შესწავლა საკუთარი მეთოდებით შეუძლია ისე, რომ არ შეეხოს და არ შეეწინააღმდეგოს რელიგიურ პოსტულატებს. თუმცა ამ შესაძლებლობის ხორცშესხმა ფსიქოლოგიაში თანდათან მხოლოდ ახალი დროიდან დაიწყო.

აუეროესმა გამოთქვა მოსაზრებები, რომლებიც შეუთავსებელი იყო ევრანთანაც და ბიბლიასთანაც და რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში უკიდურესად მძაფრი იდეოლოგიური დაპირისპირების საბაზად იქცა. მაგალითად, არისტოტელეს თავისებური ინტერპრეტაციის საფუძველზე აუეროესი განახსევებდა ინდივიდუალურ მოკვდავ სულს და უნივერსალურ უკვდავ გონებას. ინდივიდუალური სულის ფუნქციები განუყრელია ორგანიზმისაგან (პირველ რიგში ე.წ. გრძნობიერება) და მასთან ერთად ისპობა. გონება ლეთიური წარმოშობისაა და ინდივიდუალურ სულში გარედან შედის იმის მსგავსად, როგორც მშე უგზავნის სხივებს გრძნობის ორგანოს. მაგრამ თეალს, ეს სხივები რომ დაინახოს, სპეციფიკური უნარი უნდა ჰქონდეს. ინდივიდუალური სულის ეს უნარი – მიიღოს უნივერსალური გონება – გრძნობიერების სახითაა წარმოდგენილი. სხეულისა და ინდივიდუალური სულის დაღუპვის მერე არსებობას განაგრძობს უნივერსალური გონების ნაწილი, რომელიც ისევ უერთდება თავის პირველწყაროს ინდივიდის ცხოვრებაში მიღებულ გამოცდილებასთან ერთად. ეს ნიშნავს, რომ აღამიანი ღმერთის მსგავსია, მაგრამ მისი სული მოკვდავია. ეს თემისები მიუღებელი იყო რელიგიისთვის ისევე, როგორც ორგვარი ჭეშმარიტების თეორია. სქოლასტიკურ ფილოსოფიაში ამ საკითხების გარშემო მიმდინარე აბრთა ჭიდილი ფსიქოლოგიური პრობლემების ფორმულირებაზეც ახდენდა გავლენას.

2.2. უსიქოლოგია გვიანდელ შუა საუკუნეებისა და რენესანსის ეპოქაში

გვიანდელი შუა საუკუნეების ფილოსოფია სქოლასტიკური აბროუნების დომინირების ნიშნით ვითარდებოდა. ცხადია, ეს არ ნიშნავდა სხვადასხვა პრობლემებზე განსხვავებული თეალსაბრისის არსებობას, მათ შორის ისეთებზე, რომლებიც ან უშუალოდ ეხებოდა სულიერ სფეროს, ანდა ქმნიდა მისი გააზრებისა და შესწავლის მსოფლმხედველობით საფუძველს. ასეთებს, ცოდნისა და რწმენის მიმართების პრობლემასთან ერთად (ორმაგი ჭეშმარიტების თეორია), შეეკუთვნება უნივერსალიების (ზოგადი ცნებების) ონგოლოგიური სტატუსის პრობლემა. ეს პრობლემა ეხება იმას, არსებობს თუ არა უნივერსალიები რეალურად და როგორია, საზოგადოდ, ზოგადის მიმართება კერძოსთან.

დასკვნა უნივერსალიების გარშემო, ფაქტობრივად, ეხებოდა შემეცნების ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ცენტრალურ თეორიულ პრობლემას: რა არის პირველადი – გრძნობადად მოცემული საგანი თუ იდეა; როგორ მიმდინარეობს ადამიანის შემეცნების პროცესი: კონკრეტული აღქმიდან

მოგადი ცნებისკენ თუ პირიქით – ცნებიდან კერძო საგნისკენ. უკვე ანტიკურ ფილოსოფიაში საკმაოდ ნათლად გამოიკვეთა ამ პრობლემის გადაჭრის ორი ძირითადი ეარიანტი. ერთი ჩამოაყალიბა პლატონმა, რომელიც იდეების პირველადობას ამტკიცებდა, მეორე კი – მის საპირისპიროდ კინოსკოპოსმა და სკოლელებმა, როლესაყ ახაბუიებდნენ, რომ იდეები რეალურად არ არსებობს და მხოლოდ გონებაში იმყოფება.

შუა საუკუნეების სქოლასტიკურ ფილოსოფიაში ეს მიდგომები შესაბამისად *სომინალიზმის* და *რეალიზმის* სახელწოდებით განვითარდა. მკვეთრად გამოხატული სომინალიზმის მიხედვით, რეალურად არსებობს მხოლოდ ცალკეული კერძო საგნები მათთვის ნიშნული ინდივიდუალური თვისებრივით. მოგადი ცნებები ამ საგნების შესახებ ჩვენი გონების მექანიზმია. ისინი არა თუ არ არსებობენ ამ საგნებისაგან დამოუკიდებლად, არამედ არც კი ასახავენ მათ თვისებრივობას. უნივერსალიები მხოლოდ “ხის მოძრაობაა”, ანუ ისეთი სახელებია ადამიანთა შორის ურთიერთობის გასაადვილებლად, რომლებიც მსგავსი საგნების ჯგუფებს მოსაზღვრავს. იმ ავტორთა შორის, ვინც ამ თვალსაზრისს იზიარებდა, ყველაზე ცნობილი არიან დუნს სკოტი (1265-1308) და უილიამ ოკამი (1285-1349). სომინალიზმის მერბილვბულ ფორმასში, რომელსაც *კონცეპტუალიზმი* ეწოდება, უარყოფილია დებულება, რომ უნივერსალიები ქმნიან დამოუკიდებელ ონტოლოგიურ რეალობას. ამასთანავე, დაშვებულია, რომ საგნებში არსებობს რაღაც საერთო, რაც სიტყვით აღნიშნული და გონებაში მოცემული კონცეპტის (ცნების) საფუძველი ხდება. მოკლედ, სიტყვა ცარიელი ბგერა არ არის, ის საერთო მნიშვნელობას შეიცავს და საგნებისა თუ მოვლენების სახელწოდებათა სახით გადაეყვება ადამიანებს. ასე ფიქრობდა, მაგალითად, ცნობილი თეოლოგი პიერ აბელიარი (1079-1142).

რეალიზმი კი ამტკიცებდა, რომ უნივერსალიები რეალურად არსებობენ და წინ უსწრებენ ცალკეული საგნების არსებობას. რეალიზმის ორივე ფორმა სქოლასტიკურმა ფილოსოფიამ ანტიკური ფილოსოფიისაგან შემკვადრეობით მიიღო. პირველი (უკიდურესი რეალიზმი) თავის სათავეს პლატონის იდეების თეორიაში იღებს, რომლის მიხედვითაც იდეები საკუთარ სამყაროს იდეების თეორიაში იღებს, რომლის მიხედვითაც იდეები საკუთარ სამყაროს ქმნიან. არსებობენ კონკრეტულ საგნებამდე და მათ ორგანიზებას ახდენენ.

მეორე (შოშიერი რეალიზმი) არისტოტელესაგან მოდის, რომელიც თვლიდა, რომ მოგადი განსკრულ კავშირშია ცალკეულიან და საგნის არსს ანუ ფორმას წარმოადგენს.

შუა საუკუნეების უდიდესი სქოლასტიკოსი, წმინდა თომა აკვინელი (1225-1274), რომლის მოძღვრება “თომიზმის” სახელწოდებით საბოლოოდ კათოლიციზმის ოფიციალურ ფილოსოფიად გამოცხადდა, უერო შოშიერი რეალიზმისკენ იხრებოდა. თომიზმი შეიძლება შეფასდეს, როგორც არისტოტელეს, ავიცენას და ქრისტოიანული თეოლოგიის იდეების ერთგვარი სინთეზი. ეს თვალსა-

ჩინოდ გამოჩნდა მის პოზიციასი უნივერსალიების პრობლემასთან დაკავშირებით. თომა აქვინელის მიხედვით, არსებობს სამი სახის უნივერსალია: "ცალკეულ საგნებადღე" ღვთიურ გონებაში, როგორც მათი იდეები, პირველხარისხები; "თეთი საგნებში", როგორც მათშივე მოცემული არსი, ანუ მოვადი ცალკეულში და "საგნების შემდეგ", მათ შემწყენებელ ადამიანურ გონებაში, როგორც განზოგადების გზით მიღებული მოვადი ცნებები. ამით თომს აქვინელი შეეცადა მიეღწია კომპრომისისთვის ნომინალიზმსა და რეალიზმს შორის. ასეთივე განწყობით უღვებოდა იგი ორგვარი ჭეშმარიტების თეორიასაც, თომა ყოველთვის ცდილობდა, ეჩვენებინა არისტოტელეს ფილოსოფიის ძალა. მაგრამ იგი, მაინც, განახხევებდა ფილოსოფიასა და თეოლოგიას და მიიხსენებდა, რომ მათი დაპირისპირების შემთხვევაში უპირატესობა რწმენას უნდა მიენიჭოს.

სამაგიეროდ, თომა აქვინელის პოზიცია სრულიად უკომპრომისო იყო სულისა და გონების გამიჯვნისა და ინდივიდუალური სულის მოკვდავობის პოსტულატების მიმართ, რომელთაც ავეროუზისტები იცაუღნენ. მას მიაჩნდა, რომ გონიერება სულის იმანენტური და აუცილებელი თვისებაა, რომლის გარეშე ის არც არსებობს. ამიგომ აბრს მოკლებულია იმის მტკიცება, რომ სული კვდება, ხოლო გონება უკვდავია. თომა ქადაგებდა *მონოფისტიზმს* – გონება ყველასთვის საერთოა და სულთან მჭიდრო კავშირში იმყოფება; ღვთიური (მოვადი) და ადამიანური (ინდივიდუალური) მენტალობა ერთიანობას ქმნის. ეს მენტალური მონიზმი სულის უკვდავების დოვმის გამართლებას ემსახურება და აძლიერებს სქოლასტიკური ფსიქოლოგიის სპირიტუალისტურ ტენდენციას. ამავე დროს, ის ხაზს უსვამს ფსიქოფიზიკურ დუალიზმს, სულსა და სხეულს შორის არსებულ დისტანციას (სხეულს არაფერი აქვს საერთო გონებასთან). ცდილობს რა თავის ფსიქოლოგიაში ამ დაპირისპირების შერბილებას, თომა სერიოზულ სირთულეებს აწყდება, მართლაც, არისტოტელეს მტკავსად, იგი გამოყოფს ადამიანის სულიერებაში ისეთ ძალებს ან უნარებს, რომლებიც სხეულთან უშუალო კავშირში იმყოფებიან და სხეულის გარეშე ვერ იარსებებენ. კუვერტაციურ უნქციებზე რომ არაფერი ეთქვათ, ასეთია შეგრძნების სამღვილად ფსიქიკური, შემყენებითი უნარი. თავის მხრივ, გონებასთან წილნაყარი ინტელექტი წმინდა მენტალური უნარია, ამიგომ არ უნდა უკავშირდებოდეს არც კუვერტაციურ, არც სენსორულ თვისებებს და, სამოვადოდ, ორგანიზმს.

ამასაც რომ თავი დავანებოთ, თომა პატივს სცემს როგორც საკუთარ უმპირულ გამოყდილებას, ისე არისტოტელეს და ავიენას მტკიცებას სხეულის და სულის (მათ შორის მისი გონიერი, ინტელექტუალური ნაწილის) განუყრელი ერთიანობის შესახებ. ავეტორი ამბობს: სხეული არც აკვდამა ან ციხეა, არც თოჯინა. რომელსაც სული მართავს. ადამიანი გონებისა და სხეულის ერთიანობაა. მიუხედავად იმისა, რომ გონიერი სული გრანსცენდენტურია, მისი ბუნებრივი ადვილი არის სხეული, რომელსაც ის აფხებს და რომლითაც თავად იფხება. მამასაღამე, ის შეგრძნების მასაღას იყენებს, სენსორული ხატები კი სხეულში (გრძნობის ორგანიზმი) არიან წარმოქმნილი. ამგვარი "სხეულნარევი" ხატების ცნებებად გარდაქმნა შეგრძნების სფერო

როდნ ინტელექტის (ანუ წმინდა მენტალობის, ვონების) სფეროში გადასვლას ნიშნავს, მაგრამ არსად არის ხატიკაში, თუ გრძნობითი ფორმიდან როგორ წარმოიქმნება აზროვნების შინაარსი. შეგრძნება ვერასდროს გახდება ინტელექტი. როგორც სხეული ვერ გახდება სული და პირიქით. წმინდა მენტალური წარმოშობის ინტელექტი არსებითად განსხვავდება “ნახევრად მაგკრიალური” შეგრძნებისაგან. მეორე მხრივ, შეგრძნება ინტელექტის გარეშე ვერასდროს გახდება უნივერსალური, ხოლო ინტელექტი ვერ იმოქმედებს გრძნობითი შინაარსზე დაყრდნობის გარეშე მათი საბოლოო ერთიანობის ახსნა ემპირიულ დონეზე ვერ ხერხდება და ისევე ღმერთში, როგორც ყველაფრის შემოქმედსა და ამხსნელში, უნდა იყოს მონახული. სული ყოველგვარი მედიაციის გარეშე ერთიანდება სხეულთან. ინტელექტს აქვს ობიექტის არსის უშუალო წვდომის უნარი, რაც აგრეთვე ღმერთისგანაა. შესამუხებელი არსი და ინტელექტი შექმნილია ერთმანეთისთვის ღმერთის მიერ. ასეთია წმინდა თომა აქვინელის საბოლოო პასუხი.

ფსიქიკური პროცესების იერარქიის უკიდურესი წვერების (შეგრძნება და ინტელექტი) ერთმანეთთან დაკავშირება ძველ სწაველს იმიტომ უჭირს, რომ მათი შიშართება სხეულსა და სულის ერთიანობას გულსხმობს, ხოლო ამ ერთიანობას ის უშლის ხელს, რომ სული უკუდავ ღვთაებრივ გონებასთან ანუ წმინდა მენტალობასთან არის გაიფიქრებული. ამასთანავე, თომამ სხვა ფსიქიკური პროცესების საკმაოდ საინტერესო ანალიზი მოცვდა. იგი ძირითადად ეყრდნობოდა შემოთ განხილულ სულის უნარების ავიცენსიულ კლასიფიკაციას, მაგრამ დახედა და განაგრეო ეს სისტემა ადამიანის სულის სპეციფიკის ხაზგასმით. ამ სპეციფიკის გონიერი სულის ორი არსებითი ნიშანი უნის, მისი ინტელექტუალურობა და ნებელიზობობა. ყველაზე მეტად ამკვარი მიდგომა დაეყო შეფასებისა და მოგიფიციის უნარების ანალიზს. ავიცენსისაგან განსხვავებით, თომა აქვინელი ორი გიპის შეფასებას განიხილა. ერთი ნეუელერბიე შეფასებაა, რომელიც ცხოველსაე აქვს და ნების კონტროლის გარეშე მიმდინარეობს: ბაგკანი თაეისთაეად გაერბის მეგლს, რადგან მას საფრთხის შემცველად აღიქვამს (აფასებს). შეფასების მეორე სახე მხოლოდ ადამიანს ახასიათებს და რაციონალურ-ნებელიზობითი კონტროლის საშუალებით ხორციელდება: ჩვენ შეგვიძლია გავექცეოთ მეგლს ან, საჭიროების შემთხვევაში, მასთან მიახლოება გადაეწყვიტოთ. ადამიანი მსჯელობს და ირჩევს იმის ნაცელად, რომ ბრმად, ინსტინქტურად მიახდისოს რაიმეზე რეაგირება. ამიგომ მისი შეფასებითი უნარი ნებელიზობით იმართება.

ახეე არსებობს ორი გიპის მოგიფიციე. პირველის გამოხატულებაა სიაშოვნების შემცველი ობიექტებისკენ სწრაფებისა და უსიაშოვნების მომგერელი ვითარებებისაგან განრიღების ბუნებრივი და უნებელი გენდენციე. ამაე დროს ადამიანს აქვს სხვაგვარი სახის, ინტელექტუალური და ნებელიზობითი მოგიფიციე, რომელიე უძებს საუკეთესოს გონების კარნახით. ცხოველში მხოლოდ სიაშოვნება და უსიაშოვნება “იცი”, ადამიანში კი იცის, რა არის სწორი და რა – არასწორი.

თომა აქვინელმა კორექციეები შეიგანა ავიცენსის მიერ განხილული

სხვა უნარების ანალიზშიც, სახელდობრ, მან გააუქმა კომპოზიტური წარმოსახვა, ეხაიდან იგი მიიჩნია შემნახველი წარმოსახვისა და რაციონალური აზროვნების შეღმეგ დანამატად. გარდა ამისა, ადამიანური შეფასების ცნების შემოღებით, რომელიც მოქმედების მიზანშეწონილობის განსაზღვრის რაციონალურად წარმართულ უნარს გულისხმობს, მოიხსნა პრაქტიკული აზროვნების ცნების საჭიროება. დაბოლოს, თომა აქვინელმა გაამთლიანა გონება, იმით, რომ დაუბრუნა აქტიური ინტელექტი ადამიანის სულს. ცოდნა არის ადამიანის აქტიური აზროვნების პროდუქტი და არა ლეთიურად გასხივონებული სახეობა, მაგრამ, ეხაიდან ინდივიდუალური სული ორგანულად უკავშირდება უნივერსალურ გონებას, მისი ანალიზი, მიუხედავად გამოხატული ემპირისტული სულისკეთებისა, მაინც მეტაფიზიკური ნიხლით რჩება დაბინდული.

ამ ვითარების საილუსტრაციოდ გამოდგება სუბსთავისუფლების პრობლემის ანალიზი. უდავოა, რომ სუბსთავისუფლების შემოგახიოთ თომა აქვინელმა სწორი მიმართულებით განავითარა სულის უნარების აეციენასეული გაგება. ნებელობა არის ემპირიულად არსებული ფიქიკური ფუნქცია და, ასე თუ ისე, ეველა სულიერ ძალებს უკავშირდება. მაგრამ თვით ნებელობის დახასიათებისას თომა თანხმდევრული არ არის და ბოლომდე ვერ ინარჩუნებს ემპირიულ სინამდვილესთან შესაბამისობის პოიიკიას. ჯერ ერთი, იგი ახდენს სუბსთავისუფლების ინტელექტუალიზაციას, აცხადებს მას ეონების მიმართ მეორეულ ფუნქციად, რითაც, ფაქტობრივად, სპეციფიკას უკარგავს. გონების პროირიტეტი ნებებზე კატეგორიულად არის განცხადებული: არ შეიძლება ისურვო ის, რაც არ არის აღიარებული გონების მიერ, გვეუბნება თომა, თუქცა თავადვე ხედავს, რომ ხშირად შემეუენებისკენ ადამიანს სწორედ ნებისკოფა აღძრავს. უფრო მეტიც, ყოფითი თვალსაზრისით, აღნიშნავს იგი, ღმერთისკენ ნებელობითი სწრაფვა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი ეონებრივი შემეუენება. მიუხედავად ამისა, საბოლოო ჯამში, ადამიანის თავისუფალი ვადაწვევების წყარო არც მისი ნებაა და არც მისი ინტელექტი. არამედ ღმერთი, რომელმაც ერთადერთმა იცის, რა არის ჳემშარიგება. ამდენად, თავისუფალი ნება ღვთიურ ცოდნაზე დამყარებული აუცილებლობაა. უფრო მეტიც, თვით ღვთიური ნებაც, ამბობს ავგოსტი, ღვთაებრივ გონებაზე დამოკიდებული. ასეთი უკიდურესი მეტაფიზიკით დაგვირგვინდა მკარი ემპირიული სიბადაგადან აღმოეენებული ანალიზი.

თომა აქვინელის მიერ დამუშავებული ერთი ცნება უაღრესად ნაყოფიერი გამოდგა და მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ფიქილოფიამში. ეს ცნება არის *ინტენციონალობა*. სულიერი მოედენების შინაარსეული მხარის განხილვისას თომა აღნიშნავდა, რომ შეუძლებელია, გქიხდეს რაიმე აღქმა ობიექტის გარეშე ან აზრი შინაარსის გარეშე. სული (ყიობიერება, ნებელობა) ყოველთვის მიმართულია რაიმეზე და ეს მიმართულობა არის ინტენციონალობა. ინტენციონალობა მრავალმხრივია. თაფდაპირველად სული მიმართულია გარე ობიექტისკენ, რის შედეგადაც ვიღებთ აღქმის ხატს ან გარკვეული საგნის ცნებას (ე.წ. „პირეულადი ინტენციონალობა“). შემდეგ სული მიმართება არა გარეშე ხატისკენ, არამედ თავად იმ აქტისკენ, რომელსაც

ის აწარმოებს. ამით სული სწვდება ლოჯიკის კანონებს, რომელთა შესაბამისად მიმდინარეობს ინტელექტუალური აქტი და უნივერსალიტეს, როგორც ამ აქტის პროდუქტს (ე.წ. "შეორებული ინტენციონალიზაცია"). ბოლოს სულს შეუძლია დაუბრუნდეს თავისთავს და გააცნობიეროს არა ობიექტი ან აქტი, არამედ საკუთარი თავი, როგორც უნიკალური არსი. XIX საუკუნის ბოლოს, როცა ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი ემპირიული მეცნიერების, საგნის პრობლემა განსაკუთრებული სიმძაფრით დაისვა, ფრანკ ბრუნგანომ ინტენციონალიზაციაში დაინახა ცნობიერების სპეციფიკური ნიშანი, რომელიც არსებითად განასხვავებს მას უიშვიკური მოვლენებისაგან. ინტენციონალიზაცია მხოლოდ ცნობიერებას ახასიათებს, რის გამოც იგი სპეციალური მეცნიერების, ფსიქოლოგიის საგნად გვევლინება (იხ. 53).

შუა საუკუნეებს ავტორგენებს აღორძინების პერიოდი, რეზიანსმა მოიგახრა არნახული აღმავლობა მაგერიალური და სულიერი ცხოვრების ყველა სფეროში. ფართოდ გავრცელდა ქუჩისმშენის იდეები. ადამიანის ღირსებისა და უფლებების პატივისცემა, პიროვნების განვითარების, მისი შესაძლებლობების გამოვლენისა და ცხოვრების საკუთარი გზის არჩევის თავისუფლება, ყოველგვარ ფანატიზმთან შეერიგებლობა და თავისუფალი, არა-ლოკალური აზროვნების დამკვიდრება – ამას ქადაგებდნენ ამ ეპოქის უდიდესი ქუჩისმშენები: დანტე ალიგიერი, ფრანჩესკო პეტრარკა, ჯოვანი ბოკაჩო, თომას შორი, ჯოანო როტინდამელი, ფრანსუა რაბლე, მიშელ მონტენი, უილიამ შექსპირი, მიგელ სერვანტესი და სხვები. გამაოგნებელ სიმადლეებს მოაღწია ხელოვნებამ, განსაკუთრებით ფერწერამ. საკმარისია დაგვასახელოთ ლეონარდო, მიქელანჯელო, რაფაელი, ტიციანი, ბოტიჩელი, ტინტორეტო, დიურერი, კრანახი, ბრუიგელი, ბოსხი, ენ-ლეიკი, ულ ფრუკო და მრავალი სხვა. რეზიანსის ერთ-ერთი გიგანტი ლეონარდო და ვინჩი უნივერსალური გენიოსი იყო. მასში გაერთიანებული იყო ხელოვანისა და მეცნიერის ნიჭიერება. იგი იყო მზაგარი, არქიტექტორი, პოეტი, მუსიკოსი, ამავე დროს ფილოსოფოსი, ბიოლოგი, მექანიკოსი, ქიმიკოსი, ინჟინერი, სერიოზულად იკვლევდა ადამიანის სხეულის აგებულებას და მხედველობის ფსიქოფიზიოლოგიას. მეგ-ჩაკლები უნივერსალიზმში აღორძინების ხანის სხვა მაგერებისთვისაც იყო დამახასიათებელი. ამის გამო, მეცნიერების ისტორიკოსებს თქმით, ისინი გამოხატავენ ახალი გიგანტის მეცნიერებას, რომელიც იქმნებოდა არა უნივერსიტეტებში, სადაც უფრო მეტად ძველი გეგმების კომპიტირებით იყვნენ დაკავებულნი, არამედ მზაგრობა თუ გამოგონებლის სახელოსნოში, სადაც მეცნიერული აზრი ბუნების შემეცნებისა და გარდაქმნისკენ იყო მიმართული. რა თქმა უნდა, მიმდინარეობდა აკადემიური კვლევებიც. ვაკეილა არაერთი უნივერსიტეტი აღმოჩნდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში: ასტრონომიაში, მათემატიკაში, ფიზიკაში (ნიკოლაი კოპერნიკი, გალილეო გალილეი, ჯორდანო ბრუნო, იოჰანეს კეპლერი და სხვა). გაღატაკების გოლფაში ძველი მოხდა ბიოლოგიურ და სამედიცინო მეცნიერებაში. აქ უნდა გამოიყოს ანდრეს ვეზალიუსის ნაშრომი "ადამიანის სხეულის აგებულება". მან რევილუცია მოახდინა ანატომიაში და საეუროპეო ანატომიულ მანამდე საყოველთაოდ გავრცელებული გალენის შეხედულებები,

რომელიც ადამიანის აგებულებაზე მეტწილად ცხოველების ანაგომირების შედეგებით მსჯელობდა. მედიცინის სფეროში განსაკუთრებით ვაითქვა სახელი აურეოლ პარაცელსმა.

ალორმინების ხანის კულტურის საერთო სულისკვეთება სამყაროს დემისტრიფიკაციისკენ იყო მიმართული. რენესანსის პუმანისტების და ნოვატორების დიდი ნაწილი მკვეთრად აკრიტიკებდა ალქიმიათ, ასტროლოგიას, ქირომანტიას და ა.შ. მაგრამ სამყაროს განსულიერების გენლენცია მაინც მძლავრად იყო ფეხვევადგმული. მათ შორის არაერთი პროგრესული მოაზროვნის ცნობიერებაში. მაგალითად, პლანეტების მოძრაობის კანონების აღმოჩენი კელერი ასტროლოგიის მიმართადა. შარლაგანისაბთან სასტიკად შებრძოლი რაბლე პორისკოპებს აღვხვდა, ავადყოფობის ბუნებრივი მიზეზების დაუღაღავი მაძიებელი პარაცელსი სერიოზულად იყო დაკავებული ალქიმითა და ასტროლოგიით.

ძლიერ ვავრცელდა ქირომანტია და ფიზიოგნომიკა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საეჭვო პრაქტიკით დასაქმებული ადამიანების აბსოლუტური უმრავლესობა შარლაგანი იყო, მათ შორის ისეთივე გამოეყოფა, რომელიც საკმაოდ სერიოზულად ეკიდებოდა პიროვნების ხასიათის ინდივიდუალურ თვისებების გამოვლენის საკითხს (ე.ი. ფაქტობრივად, ფსიქოლოგიის ნოსტიკას) და აღვივებდა ინტერესს სხეულისა და სულის ურთიერთმიმართების პრობლემის (ანუ ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მუდმივი პრობლემის) მიმართ. ზოგიერთი მკვლევარი, მაგალითად, ესპანელი ექიმი ხუან უარტე-ფსიქური თვისებების ინდივიდუალური განსხვავებულობის საკითხის შესწავლას წმინდა მეცნიერული პოზიციებიდან ცდილობდა და ადამიანთა პროფიული ვარჯისიანობის პრაქტიკულ ამოცანებს უკავშირებდა (იხ. 6.2.). მეორე ცნობილი ესპანელი ექიმი ხუან ლუის ვივესი (1492-1540) თავის წიგნში "სულისა და ცხოვრების შესახებ" პირდაპირ მოუწოდებდა მეცნიერებს სულიერ პროცესებზე მსჯელობისას დაერღნობოდნენ არა აბსტრაქტულ მოსაზრებებს, არამედ დაკვირვებისა და ექსპერიმენტის მონაცემებს. თავად იგი ხსტემაგურად აკვირებოდა თავის პაციენტებს, რის საფუძველზე ძალზე მზახად აღწერა სხვადასხვა ემოციური მდგომარეობა და ამ ემოციების რეგულაციის სახესებით რეალისტური შექანიშმები. ამ მონაცემების პრაქტიკული გამოყენების ძირითად სურვილ მას ბაემეს სწორი აღმრდა მიახნდა. ამიტომ ვახაკური არ არის, რომ იმ ეპოქის უდიდესი პედაგოგი იან ამოს კომენსკი თავისი აღმრდის მოძღვრების დახატუებისას ვივესის მონაცემებს ეყრდნობოდა.

რენესანსის ეპოქაში პირველად წარმოიქმნა პუმანისტური ფილოსოფია (და, მის ფარგლებში პუმანისტური ფსიქოლოგია - რომელმაც დიდი მნიშვნელობა შეიძინა მეოცე საუკუნეში). პუმანისტური პედაგოგია, გამოითქვა საყურადღებო ეთიკური და სოციოლოგიური მოსაზრებები. ამკვიდრებდნენ რა აქტიური, სოციუხლითა და ღირხებით ხატე ადამიანის კულტს. პუმანისტები ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ პიროვნების სხვადასხვა უნარების (ფიზიკური, გონებრივი, მხატვრული, ნებულობითი) მრავალმხრივ, პარმონიულ განვითარებას. დაბოლოს აუცილებელია აღინიშნოს, რომ

XVI საუკუნეში ფსიქოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით მოხდა ძალიან მნიშვნელოვანი რამ – გაჩნდა თეთი გერმინი “ფსიქოლოგია”. 1590 წელს გერმანელმა სქოლასტიკმა რ. ვოკლენიუსმა გამოაქვეყნა პირველი ნაშრომი ამ სათაურით, მეორე კი 1594 წელს მისმა მოწაფემ – თ. კასპანმა.

ახალ ეპოქაში სულს შესწავლა მეტაფიზიკური ვიზუალურიდან ემპირიული კვლევის კალაპოგმა უნდა გადასულიყო, მაგრამ ამის რეალური განხორციელება ვაცოლებით უფრო მწელი იყო, ვიდრე ბუნებისმეტყველებამ. ვინაიდან სულს სფერო ჯერ კიდევ სქოლასტიკური აზროვნების მარჯუბში იმყოფებოდა. მიუხედავად ამისა, აღორძინების ხანამ საჭირო ინტელექტუალური ფონი შექმნა და, ამდენად, მძლავრი ბიძგი მისცა ემპირიული ფსიქოლოგიის განვითარებას ახალ დროში.

ამ საქმეში ყველაზე დიდი წვლილი მიუძღვის გვიანდელი რენესანსის გამოჩენილ ინგლისელ ფილოსოფოსს, ფრენსის ბეკონს (1561-1626). ბეკონი დაჯინებით მოითხოვდა მეცნიერული ცოდნის ცდისეულ, ემპირიულ საფუძველზე დამყარებას. ამასთან, სამყაროს ემპირიული შესწავლა მასთან ახალ შინაარსს იძენს. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ბეკონი ანიჭებს არა უბრალოდ ერძნობად აღქმას, არამედ ექსპერიმენტის სახით ორგანიზებულ დაკვირვებას, რომელიც იყენებს სხვადასხვა ხელოვნურ სამუალებებს, ხელსაწყოებს, დანადგარებს. მიშველი ხელი იარაღის გარეშე სუსტია; ასევე გონებას ესაჭიროება იარაღები, რომლებიც განუზომლად აფართოებენ მის შესაძლებლობებს, ეოდნა არ არსებობს გამზადებული სახით, საჭიროა მისი აღმოჩენა, ცდისეული მოიხება.

მეცნიერისთვის ბუნება წარმოდგენილია, როგორც ხარბიული, სადაც იგი აგარებს ედებს, აწარმოებს დაკვირვებებს და გამოთვლებს სხვადასხვა ხელსაწყოთა სამუალებით (მიკროსკოპი, გელესკოპი, ბარიომეტრი, თერმომეტრი). ნიშანდობლივია, რომ ბეკონი ხორციის გაყინვასთან დაკავშირებული ექსპერიმენტების ჩატარებისას ვაცივდა, რის შედეგადაც გარდაიცვალა. მაგრამ, შემეცნების მთავარი იარაღი არის ახალი მეთოდი – მეცნიერული ინდუქცია. ბეკონი შეეცადა ინდუქციისთვის, როგორც კერძოდან ზოგადზე გადასვლის მეთოდისთვის, მეცნიერული შემეცნების ზოგადი თეორიის სახე მიეცა. ინდუქცია მოწოდებულია დაადგინოს მოვლენათა მიზეზები. ამისთვის, ბეკონის აზრით, ცდისეული კვლევისას უნდა შეიქმნას ცხრილები, რომლებშიც შევა შესასწაველი მოვლენები და, სავარაუდოდ, მათი გამომწვევი თანმხლები გარემოებები. ამ ცხრილების მონაცემებს შორის არსებული შესაბამისობის შემთხვევაში ჩვენ შევძლებთ დაეადვივინოთ მოვლენათა შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირები, რის გამოც ისინი “აღმოჩენების ცხრილებად” მოგვევლინებინან.

ფსიქოლოგიის ისტორიის კუთხით მთავარი ისაა, რომ კვლევის მიუღლი ეს მეთოდოლოგია ვარგისია არა მხოლოდ ბუნების მოვლენების, არამედ ფსიქიკურისთვისაც. “ჩვენ ვადგენთ ... აღმოჩენების ცხრილებს, როგორც სით-

ფსიქოლოგიის ისტორიის კუთხით მთავარი ისაა, რომ კვლევის მიუღლი ეს მეთოდოლოგია ვარგისია არა მხოლოდ ბუნების მოვლენების, არამედ ფსიქიკურისთვისაც. “ჩვენ ვადგენთ ... აღმოჩენების ცხრილებს, როგორც სით-

ბოხა და სიციხისთვის, როგორც სინათლისთვის ... ასევე რისხვისთვის, შიშისთვის, პატივისცემისთვის და ა.შ., აგრეთვე საზოგადოებრივი მოვლენებისა და სულიერი მოძრაობებისთვის – მუხსიერებისთვის ... მსჯელობისთვის და სხვა”. ბეკონმა შექმნიერებათა მთელი სისტემა გაიაზრა და მასში ფსიქოლოგიას, როგორც სულიერი მოვლენების შემსწავლელ დისციპლინას (აუგორი არ ხმარობს ტერმინს “ფსიქოლოგია”), საბაგაო ადვილი შეუჩინა. ის შედის ერთიან სწავლებლში ადამიანის შესახებ, რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება. ერთი განიხილავს ადამიანს, როგორც ახეთს და მას “ადამიანის ფილოსოფია” ეწოდება, ხოლო მეორე ადამიანს განიხილავს საზოგადოებასთან მიმართებაში და “სამოქალაქო ფილოსოფიის” სახელწოდებით აღინიშნება. ენაიდან ადამიანი სხეულისა და სულისაგან შედგება, ადამიანის ფილოსოფიაც, თავის შხრივ, შეიყავს დისციპლინებს სულისა და სხეულის შესახებ. ამ უკანასკნელი მიეკუთვნება მედიცინა, კოსმეტოლოგია, ფიზიკური კულტურა და სხვა. სწავლება სულის შესახებ (ანუ ფსიქოლოგია) ორ ნაწილად იყოფა, ერთი გამოიკვლევს სულის არსებას და ბუნებას, მეორე – შესაბამის უნარებსა და ფუნქციებს (მეგრძნობას, აღქმას, მუხსიერებას, წარმოსახვას, გონებას, აუქტებს, მისწრაფებებს, ნებას). აქ ბეკონს, არსებითად, შეუდელობაში აქვს რაციონალური და ემპირიული ფსიქოლოგია, რომლებიც ამ სახელწოდებას მხოლოდ XVIII საუკუნეში შეიძენენ (იხ. 3.2.).

ბეკონმა ყურადღება გაამახვილა ისეთ საკითხებზეც, რომლებიც სხეულსა და სულს ერთიანად მოიცავს. ეს არის სწავლება პიროვნების შეჩაბებ და სწავლება სულისა და სხეულის კავშირის შესახებ. პირველ შემთხვევაში ისტორიული პერსონაჟების მაგალითებზე განიხილება ადამიანურ შესაძლებლობათა ღირსშესანიშნავი გამოვლინებები – უნიკალური მუხსიერება, გამორჩეული ვინება, უმტკიცესი ნება და სხვა. მეორე შემთხვევაში საუბარია ისეთი პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხებზე, როგორიცაა სხეულის აკადემიურ მდგომარეობათა გავლენა სულიერ მოქმედებაზე, სულიერ მდგომარეობათა სხეულებრივი გამოხატულება (ფიზიოგნომიკა), სიმშრების ახსნა და სხვა.

როცა ბეკონი ფსიქიკურ უნარ-თვისებათა წარმოქმნაზე მსჯელობს, იგი აღარ გამოიყურება თანმიმდევრულ ემპირისტად და უფრო ნატივის-გური თვალსაზრისისკენ იხრება. ბეკონი დარწმუნებულია, რომ ყოველი ინდივიდი შეიძლება დახასიათდეს რამდენიმე თანდაყოლილი უნარისა და ტემპერამენტის საშუალებით. ადამიანის ფსიქიკა შემკვიდრეობის წარუშლელი გავლენის ნიშნით არის აღბეჭდილი. ამიგომ მისი ქვეყის თავისებურებანი, წარმატებები თუ მწუბრისი სახე, ვარე პირობების გავლენას ნაკლებად ექვემდებარება. მიუხედავად ამისა, ბეკონი მაინცებს, რომ წვევას და ცხოვრებისეულ გამოვიდელებას მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვს, ენაიდან, უხელო მაგერიისაგან განსხვავებით, ადამიანური ქვევა “თავისუფლების” ვარკვეულ ხარისხს შეიყავს.

სადილოდ კი შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად ფ ბეკონის ემპირიზმის არათანმიმდევრულობისა, მან მაინც ტაკვალა გზა შუა საუკუნეების მეტაფიზიკურ-სქოლასტიკური ფსიქოლოგიიდან ახალი დროის ემპირიულ ფსიქოლოგიამდე.

ლიტერატურა

1. გოგიბერიძე მ. ფილოსოფიის ისტორია. რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი. ტ.3. თბილისი, 1972.
2. თევზაძე გ. შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი, 1996.
3. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. М., 1971.
4. Дессуар М. Очерк истории психологии. СПб., 2003.
5. Ждан А.Н. История психологии. 1990.
6. Марцинковская Т.Н. История психологии. М., 2001.
7. Ибн Сина. Канон врачебной науки. Кн.1. Ташкент, 1954.
8. Ибн Сина. Избранные философские произведения. М., 1980.
9. Избранные произведения мыслителей стран Ближнего и Среднего востока IX-XIV вв. М., 1961.
10. Рассел Б. История западной философии. Ростов н/Д., 1998.
11. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: Средневековье. т. 2. СПб., 1994
12. Ренан Э. Аверроэс и авероизм. Киев, 1903.
13. Соколова Е.Е. Тринадцать диалогов о психологии. М., 1997.
14. Ярошевский М.Г. История психологии. 1996.
15. Brett G.S. History of psychology. (Ed. and abridged by R.S.Peters). London: Unvin LTD, 1953.
16. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
17. Leahey T.H. A history of psychology: main currents in psychologycal thought. New Jersey: Prentice Hall, 1992.
18. Robinson D.N. An intellectual history of psychology. The universisty of wisconsin press, 1986.

თავი 3. უსიქლოზიური აზრის განვითარება ახალი დროიდან უსიქლოზიური მეცნიერების დაწესებაამდე

3.1. უსიქლოზიური აზრი ახალ დროში

ახალი დრო მეცნიერული რევოლუციით აღინიშნა. სამყარო გადიდეს და ნიუტონის იდეების მიხედვით იქნა გააზრებული, ნიუტონის მექანიკის კანონების მიხედვით შესაძლებელი გახდა ყოველი ფიზიკური სხეულის მოძრაობისა და აღვილმდებარეობის გამოთვლა-პროგნოზირება. ეს იყო კაუზალური პრინციპის, კერძოდ მექანიკური დეტერმინიზმის გრიუმი. სამყარო მექანიზმია, რომელიც მექანიკის კანონების მიხედვით მოქმედებს. ეს მსოფლმხედველობა ახალი დროის ფსიქოლოგიის წინამე მწვევე საკითხებს სვამდა: არიან თუ არა ცოცხალი არსებები, მათ შორის ადამიანები, მექანიზმები? რა ადგილი უკავია სამყაროს ფიზიკურ სურათში სულს? მიეყენება თუ არა მას საბუნებისმეტყველო-ემპირისტული მეთოდოლოგია? ამის გათვალისწინებით დეკარტეს როლი ფსიქოლოგიის ისტორიაში სრულიად განსაკუთრებულია. მის მოძღვრებაში ცხოველების შესახებ მოცემულია მეტაფიზიკური სულისაგან ფსიქიკური ხინამდვილის გამოყოფის კრიტერიუმი. ფსიქიკა არის რეალობა, ემპირია, შინამდვილი სამყარო, რომელსაც საკუთარი ცნობიერი, თვითდაკვირვებისთვის მოცემული არსებობა აქვს. იგი უპირისპირდება ყოველივე მაგერიალურს თავისი არსებობის საკუთარი წესით.

რენე დეკარტე (ლათინიზირებული რენატუს კარტეზიუს, აქედან სახელწოდება – კარტეზიუსი ფილოსოფია) (1594-1650) ძველი ფრანგული არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენელი იყო. განათლება მიიღო იემეიტა

კოლეჯში. სადაც დაეუღლა კლასიკურ ენებს, ისტორიას, ლიტერატურას, ლოგიკას, მათემატიკას, ფიზიკას, მეტაფიზიკას და ეთიკას. სწავლის დასრულების შემდეგ დეკარტემ იმსახურა ჯარში და იმოგზაურა რამდენიმე ევროპულ ქვეყანაში, რამდე საშუალება მისცა, დაემყარებინა პირადი კონტაქტები იმ დროის ბევრ გამოჩენილ მეცნიერთან და ინტელექტუალთან. საკმაოდ მზიარულად გატარებული ახალგაზრდობის მერე დეკარტემ გადაწყვიტა თავი მეცნიერებისთვის მიეძღვნა. იგი გადასახლდა პოლანდიაში, სადაც ოცი წლის განმავლობაში განმარტოებით ცხოვრობდა და ქმნიდა

თავის ნაწარმოებებს. დეკარტეს კორესპონდენტებს შორის იყო შვედეთის განსწავლული დედოფალი ქრისტინე, რომელმაც საბოლოოდ დაითანხმა იგი. გამხდარიყო მისი ფილოსოფიის მასწავლებელი. ცხოვრების ყაიდის შეცვლა დამლუკველი აღმოჩნდა: სულ მალე დეკარტე ავად გახდა ფილტვების ანთი-

ბით და გარდაიცვალა. მრავალშრივისა განათლებამ, ახლის ძიების მუდმივ-მა წყურვილმა და მრავალფეროვანმა სიჭიქრებამ დეკარტეს საშუალება მისცა, ძალა მოესინჯა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში: იგი იყო უდიდესი ფილოსოფოსი და გამოჩენილი მათემატიკოსი, მუშაობდა ფიზიკაში და ფიზიოლოგიაში, რაც შეეხება დეკარტეს ფსიქოლოგიურ მოძღვრებას, ის ვად-მოექმდებოდა როგორც მის ძირითად ფილოსოფიურ ტრაქტატებში, ისე სპეციალურ შრომებში, რომელთა შორის აღსანიშნავია წიგნი “სულის ვნებათა შესახებ” (1649).

დეკარტეს ფილოსოფიაში საკვანძოა ცოდნის ჭეშმარიტების პრობლე-მა. დეკარტე ეძებს ჭეშმარიტების კრიტერიუმებს და ეჭვი შეაქვს ყველა დე-ბულებაში. ესაა მეთოდოლოგიური სექსტიონში, რომლის საშუალებითაც ფილოსოფოსი იძულებულია, მიაგნოს ისეთ დებულებას, რომელშიც აღარ შეიძლება ეჭვის შეტანა. ის იქნება საფუძველი, რომელზეც დეკარტიერად აიგება ახალი მეცნიერება. დეკარტეს დაეჭვება, პირველ რიგში, შეეხება-თა სულის ვნებას, რამდენადაც ყველაფერი ვერღველობა აღქმებს (გრძნობად მონაცემებს). ხოლო ისინი არაიყო იშვიათად გვაგვიყვებენ, ჩვენ მამისავე ვგვეულებით, როდესაც რაიმე აღქმისა ან მოქმედების ცხადი ვახსენებთ გვეჭვს, მაგრამ ირკვევა, რომ ეს მხოლოდ ხიშმარი ყოფილა. ასევე ვვაგვიყვებს გრძნობები: მაგრამ ის რად დარს, რომ ვახსენებთ გვიყვებს ამ უგვიყვებს კოდურში (ე.წ. ფანტომის ეფექტი). ჩვენი მსჯელობები, მათემატიკური მტკი-ცებები კი, ეჭვის საფუძველს აჩვენს, ვინაიდან, თუ დემონმა ადამიანი არა-სრულყოფილად შექმნა, მისი მსჯელობებიც შეიძლება შეცდომებს შეიყვებდეს.

ამრიგად, ყველაფერში შეიძლება ეჭვის შეტანა, მაგრამ ეს საყოველთაო ეჭვი, ამხვე დროს, ერთი ეუჭველი დებულების მარჯვენაზელიცაა: სხვა რომ არაფერი არ არსებობდეს, თუთი დაეჭვება ხომ სახეზეა, ის ხომ როგორც ვაქტი არსებობს. დაეჭვება ამროვნების გამოვლინებაა, რაკი ვეჭვობ, ე.ი. ვამროვნებ, აქედან კი აუცილებლობით და უგვიყვარად გამომდინარეობს, რომ არსებობს ამ ეჭვის, ანუ ამროვნების მაგარებელი მოამროვნე სუბიექტი, “მე”. Cogito ergo sum – ვამროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ – ეს არის ჭეშმარ-იტი ამოსავალი დებულება, იგი გულისხმობს რაციონალური საწყისის პრი-ორიტეტს შემეცნებაში (დეკარტე რაციონალიზმის ერთ-ერთი მთავარი სა-ხეა). მაგრამ Cogito მხოლოდ ამროვნების ფილოსოფიური პრინციპი არ არის, ანუ ამროვნების სუბიექტურად ვახსენებთ პროცესიკა, რომლისაგანაც ვერ გამოვალკვევთ მოამროვნე სუბიექტს. მასში, შეიძლება ითქვას, მერწმულია შემეცნება (ენოსეოლოგია) და ყოფიერება (ონტოლოგია). არა მხოლოდ შემეცნების შესაძლებლობაზე, არამედ ვარკვეულ ფსიქიკურ რეალობაზეც არის მითითება. Cogito ფსიქოლოგიური დებულებაა, ვინაიდან მასში ამროვნების (ენობიერების) არსებობისა და რაობის ცხადყოფა ხდება.

მაგრამ რა არის თავად ამროვნება? დეკარტე იძულებულია აფართოვებს ამ ცნების მინარსს, რომ, არსებითად, აიგივებს მას ენობიერებასთან, თქმვა არ იქნება გერმინს “ენობიერება”. “ამროვნება არის ყველაფერი ის, რაც ჩვენში ხდება და თანაც ისე, რომ ამას უშუალოდ აღვიქვამთ (ვახსენებთ); ამიგომ ამროვნება ნიშნავს არა მხოლოდ ვაგვებს, არამედ სერუდს, წარ-

მისახვას, ვრძნობას". ამროცება ყოფილა მთელი ჩვენი სულიერი ცხოვრება, რომლის არსებობის შესახებ ჩვენ "ვიციით", რომელიც "მონასხ" ჩვენს მინაგან აღქმასი. ამროცება არ არის მხოლოდ ამოცანის გადაწყვეტის ინტელექტუალური პროცესი, როგორც დღევანდელი ფსიქოლოგია იტყობა, ის მოიცავს ყველა ფსიქიკურ მოვლენას, რომელიც უშვალოდ განიცდება, ანუ ცნობიერდება. ამროცება სელის უმთავრესი ნიშანია (თვისებაა) და, არსებობთაჲ, სელის მიერ თავისი არსებობის დადასტურების, ასახვის, *თვითცნობიერების* გოლფასია.

ამრიგად, არსებობთაჲ, დეკარტემ ჩამოაყალიბა ის პოსტულატი, რომელზეც ახალი დროის ფსიქოლოგია აიგო. მას უფრო ღამუხებულე ფორმა მისცა ჯ. ლოკმა და ამით ემპირიულ ფსიქოლოგიას ჩაუყარა საფუძველი. რაციონალისტ დეკარტეს და ემპირისტ ლოკის ის აერთიანებს, რომ ორივე ცნობიერების ფსიქოლოგიას ქმნის. მათთვის ამოსავალი ცნობიერების არსებობის დადასტურებაა. პირველი, რასაც აღამაინი თავის თავში აღმოაჩენს, მისი საკუთარი ცნობიერებაა. ფსიქოლოგიის ამოცანა ცნობიერების მღვომარეობათა და მინაარსების ანალიზია. ცნობიერების ფსიქოლოგიის სხედასხვა ვერსიებში, რომლებიც ახალი დროიდან მოყოლებული XX საუკუნის დასაწყისამდე ბაგონობდნენ ფსიქოლოგიაში, განსხვავებული შეხედულებები არსებობდა იმაზე, თუ რას წარმოადგენს ეს მინაარსები. საიდან ჩნდება ისინი და როგორ უნდა ხლებოდეს მათი შესწავლა, რაციონალური (დეკარტესული) და ემპირისტული (ლოკისული) ფსიქოლოგია ამაში საფუძელთანად უპირისპირდება ერთმანეთს, თუმცა ორივე ცნობიერების ფსიქოლოგიაა. ამასთანავე, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ რაციონალური ფსიქოლოგია შეგაფიქსურ საკითხებს ანიჭებს პრიორიტეტულ მნიშვნელობას.

როგორ აქვს წარმოდგენილი ცნობიერება დეკარტეს? ამ კითხვაზე პასუხი სუბსტანციების შესახებ მოძღვრებაშია მოცემული. დეკარტემ დაუშვა, რომ ბუნებისა და ფსიქიკის კონკრეტული მოვლენების მიღმა და მათ საფუძველში არსებობს *მაგერიალური და სულიერი სუბსტანცია* სუბსტანცია არის "ის რაც არსებობს და რომელსაც თავისი არსებობისთვის არაფერი ესაჭიროება, ჯარდა თავისთავისა". საკუთრივ სუბსტანციის არც დანახვა შეიძლება და არც წარმოდგენა; მას მხოლოდ ამროცება სწელება. ეს კონკრეტულად მის არსებით, განუყოფელ თვისებას, ანუ *აგრიბუტეს* ეხება. მაგერიალური სუბსტანციის ერთადერთი აგრიბუტეა განუწილობა, ხოლო სულიერი სუბსტანციისა – ამროცება (ცნობიერება). მამასაღამე, ცნობიერება სელის ისეთი ნიშანია, რომელიც მას ყოველთვის ახლავს და რომლის ვარეშე ის ვერ მოიამბრება. ეს იმას ნიშნავს, რომ სული ყოველთვის ამროცენებს, ანუ მთვნიდან აღიქვამს თავის ფსიქიკურ მინაარსს, ხედავს და აცნობიერებს მას. დეკარტეს მიაჩნია, რომ არაცნობიერი ფსიქიკა, არაცნობიერი სულიერი მოვლენა არ არსებობს. სულიერი მხოლოდ ცნობიერი შეიძლება იყოს.

განუწილობის ნიშნის მქონე მაგერიალური სუბსტანციის ყველა გამოვლინებას აქვს სიგრძე, სივანე, მოცულობა, ფორმა; ის დანაწევრებადია, აქვს მოძრაობის უნარი და ა.შ. ასეთია მთელი ბუნება. ციური და დედამი-

წამე არსებული სხეულები, მათ შორის ცხოველებისა და ადამიანების სხეულებიც, სულ სხვაა არაგანუხილი და მოაზროვნე სული. ის არის ერთიანი და განუყოფელი. სული მარტივია – ამბობს დეკარტე და ამით უარყოფს ძველ აგომისტურ (მაგერიალისტურ) შეხედულებებს სულზე. უფრო მეტიც, იგი უმოხიბება არისტოტელესაც, ეთი მოსაზრებებიც დომინირებდა მანამდე არსებულ ფიქლოლოგიაში. არისტოტელემ უარი თქვა წინამორბედი ბერძნული ფიქლოლოგიის ევლუბრაციული პოლოზომიზმზე, ანუ მოელი ბუნების განსულიერებაზე. მან შეკარად გამოჯანა არაცოცხალი და ცოცხალი ბუნება. სულიერი რეალობა ამ უკანასკნელს დაუკავშირა და, რაც შემოხვევებში, გააიგივა კიდევ მასთან (არისტოტელემ დაუშვა ე.წ. ვეგეტაციური სულის არსებობა, რომლის თვისებები შრდისა და გამრავლების ბიოლოგიური ფუნქციებით შემოიფარგლება). დეკარტემ შემდეგი ნაბიჯი გადადგა – მან მკაფიო სამღვარი გააღწიო ცოცხალსა და სულიერს შორის. ცოცხალი სხეული მაგერიალურია, მამახადამე განუხილი და დანაწევრებადია. სული არის *მოაზროვნე, არასხეულებრივი, მთლიანი, განუყოფელი*.

სულის ერთიანობისა და განუყოფლობის აღიარება არ ნიშნავს იმას, რომ სულს არა აქვს სხვადასხვა გამოვლინება, რომ არ არსებობს განსხვავებული სულიერი მოვლენები. დეკარტე ცნობიერების მინარსების ორ კლასს გამოყოფს: ერთი შეშეცხებას უმსახურება და *იდეების* სახით არსებობს, მეორე კი მოქმედებას უღვეს საფუძელად და *ნებელობით* აღინიშნება. თავის მხრივ იდეების საში სახეობა გამოიყოფა პირველი – გარედან, გრძნობადი აღქმის გზით, გამოცდილებით მიღებული იდეებია ასეთი *შეძენილი იდეები* შეიძლება ორგანი იყოს – სუბიექტის ინდივიდუალური გამოცდილების შედეგი (ზემე საკუთარი წარმოღვენები საგნებზე, მოვლენებზე და მათ თვისებებზე) და სხვა ადამიანთა მიერ განმოვადებული იდეები (სწავლით, კითხვით თუ სხვებთან ურთიერთობით მიღებული ცოდნა). პირველი გიპის იდეები ხშირად შეიკავს შეცდომას, ვინაიდან გრძნობადი გამოცდილება ცოდნის სახლო წყარო არ არის. მეორე შემთხვევაში იდეები უფრო აღეკვაგური და სრულყოფილია, ვინაიდან ისინი სხვადასხვა და, როგორც წესი, განსაკუთრებით უნარაინი ხალხის განმოვადებულ გამოცდილებას უმყარება, მიუხედავად ამისა, არც მათი შეშეცხობით შეგვიძლია ეწველით ნამდვილ კემმაროგებას, ვარე თუ შიდა სამყაროს მოვლენების არსს.

შეძენილი იდეების გარდა, არსებობს ზევს მიერ *შექმნილი იდეები* ისინი მოცემული ელემენტების თავისუფალი კომბინირების, ფანგაბიის გზით მიიღება (მაგალითად, კონტაგური, ხირინიში, ქიშირა და ა.შ.). დაბოლოს, ზევს გვაქვს ე.წ. *თანდაყოლილი იდეები* ისინი არც ვარე გამოცდილებით მიღებულ იდეებს გვანახ, და არც წარმოსახვით გახეხილ მათილოგიურ წარმოღვენებში. ასეთი იდეები იმთავითვე იმყოფება სულში და საგნების, მოვლენებისა თუ აზროვნების კანონების შესახებ კემმაროგი ცოდნის ერთადერთი წყაროდ გვევლინება. თანდაყოლილ იდეებს მიეკუთვნება იდეა დმერთის, “შე“-ი, რიციხის, სრულყოფილების, უსასრულობის, მიწმობრიობის და სხვათა შესახებ, ასეთი მოვადი ცნებები შირდაპირ ეძლევა გონების და არ ხაჭიროებს გრძნობის ორგანიებით მიღებულ დამაგებით ცნობებს ან დეღუ-

ქვემოთ მტკიცებებს თანდაყოლილი იდეის უცვლარობაში "ჯიშების ხინათლე", ე.წ. რაიონალური ინტელიგენცია გვარწმუნებს. თანდაყოლილი ცოდნის ჰუმანიტარული კრიტიკიზმი მის უშუალოდ მოყვებულ ხინათლესა და გარკვეულ დროშია.

სხეული, ცხოველსა იქნება ის თუ ადამიანის, ემორჩილება ფიზიკის, კერძოდ მექანიკის კანონებს, იგი აეგომაცია, სხეული შეიძლება შევადაროთ ხადას, რომელიც, თუ კარგად არის აწყობილი და შესაბამისი მაგნიტური პარამეტრები აქვს სათანადო მოქმედების შესასრულებლად, უნაკლოდ მუშაობს. დეკარტე იძლევა ამ აეგომაციის – სხეულის აღწერას იმეზად არსებულ ცოდნაზე დაყრდნობით. მან იყოდა ზოგი რამ ხახლის მისიქცივის, საჭმლის მოძილების, კუთხების ანაგაგონისგური მოქმედების და სხვა ფიზიოლოგიური პროცესების შესახებ. ესმოდა ისიც, რომ შეგრძნებები და მოძრაობები სერვებთან არის დაკავშირებული. სერვების მოქმედებას დეკარტე მაგნიტისგურად ხსნის, თუმცა იყენებს ძველებურ ცნებას, ცხოველური სელები. ისინი ძალიან მცირე ზომის და სწრაფად მოძრაეი მაგნიტური ნაწილაკებია, რომლებიც მოძრაობის უშუალო მიზეზად გვევლინება. მოძრაობა, ფიზიოლოგიის თვალსაზრისით, ერთი კუთხის შეკუმშვასა და მეორის გაჭიმვას მდგომარეობს. შეკუმშვას იწვევს ცხოველური სელები. შეკუმშული კუთხი კი ამოძრავებს სხეულის სათანადო ნაწილს. ეს პროცესი სერვების სამუალებით ხორციელდება. სერვი კი არის ძალიან, რომელიც ორივე მიმართულებით აგარებს ცხოველურ სელებს. სერველი ძილებს მიგნით მოთაეებულა სერველი ძაფები. ერთი ბოლოთი ისინი უერთდება ან გეისის შესაბამის არეს, ხოლო მეორით – სხეულის გარკვეულ ნაწილს. როდესაც გამღამიანებელი სხეულის სათანადო ნაწილზე მოქმედებს, სერველი ძაფი იჭიმება და ალებს სარქველს გეისში. გეისიდან სერველ ძილებში გამოდიან ცხოველური სელები, აღწევენ კუთხამდე და ჰიმავენ მას.

ეს არის ე.წ. რეულეტიორული რეალის პირველი აღწერა მეცნიერებაში. ასე ხორციელდება ადამიანის ყველა უნებლიე, მექანიკური მოძრაობა ანუ ის მოძრაობა, რომელიც სრულდება ადამიანის ცნობიერების, განზრახვის გარეშე, გარე შემოქმედების შედეგად. რაც შეეხება ცხოველს, მისი ყველა მოძრაობა ასეთია, ეხიდან მას საერთოდ არა აქვს უკუდაეი სელი, აზროვნება და თავისუფალი ნება. ცხოველები ძილიანად მაგნიტური სამყაროს (სუბსტანციის) გამოვლინებაა. დეკარტე მათ მანქანებს, აეგომაციებს უთანადრებს. ცხოველები ზოგ რაიმეს, შესაძლია, ჩვენზე უკეთაე აკეთებენ. მაგრამ ეს მხოლოდ იმაში გვარწმუნებს, რომ "ისინი მოქმედებენ იმავე მიზეზების გაელებით, რითაც საათის მექანიზმის ზამზარები და კილიანები, მექანიზმისა, რომელიც ვაცილებით ზუსტად მომაეს დროს, ვიდრე ეს ჩვენი მხეულობის სამუალებით შეევიძლია ვაეაკეთოთ". მაგრამ, თუ ცხოველი სელიერ სუბსტანციას არ მიეკუთვნება, მას ცნობიერებაე არა აქვს, ე.ი. ევრაიერს ვრძნობს. ამიგომ იყო, რომ დეკარტე და იმ დროის სხვა მკვლევარები, მეცნიერული მიზნებით, აუღელეებლად აგარებდნენ ცხოველების ვიზისექციას და ყრადღებას არ აქეედნენ განჯული არსებების კონველსიებს და ხმებს, რამდენადაე ეს მხოლოდ მანქანის ვიძრავიად ან პიღრავ-

ლიკური მექანიზმის ხმაურად იყო მიჩნეული.

ეს ყოველივე მართლდება სხეულისადმი მკაცრად მექანიცისტური მიდევომის ფარგლებში. ადამიანზე ეს, ცხადია, ვერ ვაგრძელებს, ვინაიდან ადამიანი არის განსულიერებული სხეული. ადამიანის სხეული სულის სამყოფელია, ანუ, სხვადასხვანაირად, მოაზროვნე სხეულია. ამდენად, სხეულის მოქმედება მხოლოდ მექანიცის კანონებით ვერ აღიწერება. სული სხეულში არსებობს და მასთან ერთად მოქმედებს. გამოყვლილება, თვითდაკვირვება აღსატყუებს სულსა და სხეულის უმჭიდროვეს კავშირს. მოთხოვნილებები, შეგრძნებები, გრძნობები სხეულისა და სულის ერთობლივი პროდუქტია. აზროვნებისა და ნებელობის შქონე ცნობიერი სული უნდა შემოქმედებდეს სხეულზე და განიყვლიდეს მის უკუქმედებას. სულის განზრახვა, სურვილი გადაადგილდეს სიერეში, სრულდება სხეულის კენთების, მყვებისა და ნერვების შემეჯობით. შესადაც ასევე, როცა სხეულზე შემოქმედებს რაიმე გამომიანებული (სინათლე, ხმა, სუნის და ა.შ.) მისი დაფიქსირება, გრძნობადი მონაცემების დამუშავება და საპასუხი მოქმედებაზე გადაწყვეტილების მიღება ადამიანის გონების, ცნობიერების შემეჯობით ხდება.

იმისთვის, რომ განეყვლილი სხეულისა და მოაზროვნე სულის ეს კავშირი განხორციელდეს, მათი ურთიერთშემოქმედება შედგეს, აუცილებელია მათ შორის კონტაქტში არსებობდეს. მაგრამ აქ ორი კითხვა ჩნდება: სად და როგორ? პირველ მათგანზე პასუხი ასეთია – კონტაქტი სულსა და სხეულს შორის შეარდება პაგარა ჯირკვალში, ე.წ. ჯანღუმისებრ სხეულში (ეპიფიზში), რომელიც გეინის არაწყვილეული ნაწილია. დეკარტეს შიანხდა, რომ გეინი განსაკვირებულ როლს თამაშობს ფსიქიკური პროცესებისა და მოქმედებების პროდუქციების საქმეში: გრძნობის ორგანიზებისა და იმპულსები გეინისკენ მიემართება, და მისგანვე მიდის სამოდრათ იმპულსები. ამასთან, რადგან სული ერთიანია და განუყოფელი, მას არ შეუძლია სხვადასხვა უბნებში იმოქმედოს სხეულზე; აქედან გამომდინარე, ურთიერთშემოქმედების წერტილად დეკარტემ სწორედ გეინის ერთადერთი არაწყვილეული ორგანო აღიარა. თვით ურთიერთშემოქმედება კი დეკარტემ მექანიცისტურად გაიანზრა. ჯანღუმისებრი სხეული ძალიან მგრძნობიარე ორგანოა და ცხოველური სულების ყოველგვარ მოძრაობას “იჭერს”. ამ მოძრაობათა რაღაც ვარობა დამოკიდებულია იმაზე თუ რა საგანსა და რა ყითარებაში აღძრა ისინი. ცხოველური სულების განსხვავებული მოძრაობები აისახება ჯანღუმისებრ სხეულში სხვადასხვა სულიერი განედების – აღქმებისა და აუქტების სახით. თავის მხრივ, სულმა (გონებამ, ნებელობამ) შეიძლება გამოიყვითოს ჯირკვლის აქტი-იქტი მოძრაობა, რაც წარმართავს ცხოველურ სულებს. ისინი მიემართებიან გეინის ხარკვლეებისკენ და იქიდან, ნერვების ეავლით, ხედებიან კუთებში. ახე იწვევს სული ნებისმიერ, განზრახულ მოქმედებას. იგივე მეორდება მოგონებებთან და წარმოდგენებთან დაკავშირებით. მაგალითად, როდესაც სულს რაიმეს ვახსენება სურს, იგი ამოდრავებს ჯირკვალს, რომელიც აგზავნის ცხოველურ სულებს გეინის სხვადასხვა ნაწილებში. ისინი იქამდე მოძრაობენ, ვიდრე არ მოხედებიან გეინის იმ ნაწილში, სადაც დარჩენილია განახსენებული საგნის კვლი და სადაც მოთავსებუ

ლია ამ საგნის აღქმისას გამოყენებული ხარჭეული.

დეკარტეს ეს შეხედულება ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სული ჯანდუმბებურ სხეულშია მომწყვდილი, როგორც ზოგჯერ ფიქრობენ ხოლმე. ჯირკვალი მხოლოდ გამჟღავნების, ურთიერთდაკავშირების ფუნქციას ასრულებს. იმისთვის, რომ განუფხელებლა სულმა განუფხილ სხეულზე იმოქმედოს, საჭიროა არსებობდეს წერტილი, სადაც ეს შემოქმედება განხორციელდება – სწორედ ასეთი წერტილია ჯანდუმბებური სხეული. ზოგადად კი სულის სამყოფელი მთელი სხეულია. აქ შეიძლება გაჩნდეს კითხვა – რაკი სული მთელ სხეულთან არის დაკავშირებული, რატომ არ შეუძლია მას, იმოქმედოს სხეულის თითოეულ ნაწილზე და, შესაბამისად, მისგან განიყიდოს გავლენა? დეკარტესთვის ასეთი ვარიანტი მოუღებელია, ვინაიდან ამ შემთხვევაში სხეული აღარ იქნება ის სრულყოფილი მექანიზმი, რომელიც მის წარმოდგენაში არსებობს – ადამიანის სხეულიც ხომ კარგად აწყობილი მანქანაა. ცხოველის ფიზიოლოგია ვასაგებია, აქ არ არის სული და ყველაფერი ფიზიკურზე დაყვანება. სულს რომ ყოველ პუნქტში შეეძლოს სხეულზე შემოქმედება, ადამიანის ფიზიოლოგია ბუნებისმეტყველური, *მექანიკური დეტერმინიზმის* მიღმა დარჩება.

დეკარტეს ემპირიული “აღმოჩენები” ცხოველურ სულებთან და ჯანდუმბებურ ჯირკვალთან დაკავშირებით მის ეპოქაშიც არ იყო სერიოზულად აღქმული (მაგალითად, ის საკმაოდ კრიტიკულად შეაფასა სპინოზამ). მაგრამ ფიქციონიკური პრობლემის დეკარტესულმა უაპირებამ შრავალ სწავლულს გაუჩინა თავსაგები. იგი ვახდა კარდინალური ხასიათის სირთულეების წყარო, და ფიქციოლოგიას მთელი შემდგომი განვითარების გზაზე გაუყვა. ეს პრობლემა, თავისთავად, ახალი არ იყო. ის, თუ რა მიმართებაშია ერთმანეთთან ფიქციკური და ფიზიკური, სულიერი და მაგერიალური (*ფიქციონიკური პრობლემა*), ან, უფრო კონკრეტულად, ფიქციკური და ფიზიოლოგიური, სული და სხეული (*ფიქციონიოლოგიური პრობლემა*), ანტიკურ მკვლევარებსაც აინტერესებდათ. დეკარტემ ამ პრობლემის ფორმულირება ეწ. *დუალისტური* თვალსაზრისის კონტექსტში სცადა. მან მკვეთრად დაუძირა ისპირა ერთმანეთის მაგერიალური და სულიერი სუბსტანცია, დაახასიათა ისინი აბსოლუტურად განსხვავებული აგრიბუტებით და ამით ლოგიკურად გამოიყვანა მათი გავლენა ერთმანეთზე. მეორე მხრივ, ასეთი ურთიერთგავლენის შესახებ უაპირი ემპირიული ფაქტი მეტყველებს (მაგალითად, სხეულებრივი პროცესების დარღვევა ფიქციკური პროცესების ამლილობას იწვევს, სხეულზე მოქმედი ვარკვეული ნივთიერებები, ვიქვით ხარკოტიკები, აღძრავს სპეციფიკურ სულიერ მოვლენებს და ა.მ. თაგის მხრივ, სულიერი კომფორტი ან დისკომფორტი ხათანადოდ აისახება ორგანიზმზე და იწვევს მოძრაობას, ანუ ფიზიოლოგიურ პროცესს და ა.მ.).

დეკარტე, როგორც ბუნებისმეტყველი, იგერღს ვერ უვლის ემპირიულ გამოცდილებას და მის საფუძველზე აყალიბებს ეწ. *ურთიერთშემოქმედების თეორიას*. იგი დღესაც ფიქციონიკური პრობლემის გადაჭრის ერთ-ერთი უშთაფრები ვარიანტია. ეს კონცეფცია უმკვებს სულიერი და სხეულებრივი პროცესების ერთმანეთზე შემოქმედების შესაძლებლობას, რითაც ეწინააღმ-

დეგება დუალისტურ თვალსაზრისს: სულისა და სხეულის სუბსტანციონალიზმია, მათი კატეგორიული გამოჯენა თორიულ ღონებე გამორიცხავს ამ ორი სუბსტანციის ურთიერთმოქმედებას. ამას განმარტებად ადასტურებს. რომლის თანახმად, სუბსტანციის არსებობისთვის საკუთარი თავის გარდა არაფერი უნაჭირდება. ესეე რომ არ იყოს, მოვლენები, რომელთაც არც ერთი საერთო ნიშანი არა აქვთ, ერთმანეთზე ვერ იმოქმედებენ. აქ იმ შემთხვევათთან ვეაქვს საქმე, როდესაც თეორიული დებულება და ფაქტობრივი უთარება ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში მოდიან. დეკარტემ თავის სისტემაში ვერ მოახერხა მეტაფიზიკური პირობების მუთანხმება ემპირიულ დაკვირვებებთან. იგი თავიდაც ვრძნობდა ამ ხართულეს და მოგჯერ პირდაპირ დაპარაკობდა სულისა და სხეულის ურთიერთმოქმედების შეეეცეებადობაზე ერთ ადგილას, მაგალითად, დეკარტე ამბობს: რადგან არსებობს სხეულის თუნდაც ერთი წერტილი, სადაც სული და სხეული პირდაპირ ეხება ერთმანეთს, ეს ნიშნავს, რომ იქ, იმ პუნქტში ან სული იძენს განუცილობას და მაგერიადიზდება, ან სხეული იძენს ამროენების უნარს და განსულიერდება.

დეკარტეს ცკუთენის საკმაოდ ცნობილი მოძღვრება ვრძნობების შესახებ. მისი აზრით, *ვრძნობას (ებებას) ორმაგი ბუნება აქვს*. ის შეიყავს როგორც სხეულებრივ კომპონენტებს, ისე აზრს საგნის შესახებ. სხეულებრივი საწყისი ვრძნობას უმართავ, ენებლიე ხასიათის ანიჭებს, ხოლო ამროენებათთან კავშირი მას მართიად და აღზრდად მოვლენად აქვევს. დეკარტე ახსვავებს ვრძნობის მიმეზსა და წყაროს. ვრძნობის მიმეზია ცხოველური სულები, რომლებიც სხეულებრივ ცვლილებებს იწვევენ. იგი აღწერს ვრძნობების უსიქოლოგიის (კული, სუნთქვა და ა.შ.). რაც შეეხება ვრძნობის წყაროს, ის მრავალგვარია, მაგრამ მთავარი მათიც ვარე საგანთა შემოქმედებაა. დეკარტე ასევე გამოყოფს ე.წ. *პირველად და მეორად ვრძნობებს*. პირველადია ექვსი ვრძნობა: ეაკვირვება, სურვილი, სივარული, სიძული, სიხარული, დარდი. მათი დანიშნულებაა სხეულისთვის იმის შეგეობინება, იუ რა არის მისთვის სახარგებლო ან საზიანო. მეორადი ვრძნობები მთიგანაა წარმოებული. ვრძნობების მნიშვნელობა დიდია, “ისინი ახწავლიან სულს სხურვის ის, რაც ბუნების მიხედვით სახარგებლოდ არის ცნობილი”. ეს, ფაქტობრივად, ვრძნობების შეგეებითი, ადაპტაციური თვალსაზრისია, რომელმაც მნიშვნელოვანი ვახვითარება აპოვა შემღვომდროინდელ უსიქოლოგიაში და დღესაც ემოციის ბუნების ვაგების ურთ-ერთი ძირითადი პრინციპია.

საინტერესოა, აგრეთვე, დეკარტეს შეხედულება ვრძნობების აღზრდაზე. ეს საკითხი იმის ვამო დება, რომ ვრძნობები ხშირად ვეაგეებენ და სიკეთე არ მოაქვთ, არის მრავალი საზიანო რამ, რაც არ იწვევს დარდს, პირიქით, ვახარებს კიდევ. ასევე, ბევრი რამ სახარგებლოა, მაგრამ უსიამოვნოდ ვახიედება. მაშასადამე, ვრძნობები უნდა აღიზარდონ. აქ ადამიანს ბევრი რამ შეუძლია, მაგრამ არის ხართულეც: უშუალოდ ვრძნობაზე ვერ იმოქმედებს, მაშს სურვილისამებრ ვერ ვაქრობ და მაშაცი ვერ ვახდება. არისასურველ ვრძნობებთან, ენებებთან ბრძოლის სამუალებებია გონება და ნე-

ბელობა. პირველი ცხოვრებისეულ სიბრძნეს გვაზიარებს, გვაწვდის ცოდნას სასარგებლოსა და მავნეს შესახებ, ხოლო მეორე საშუალებას იძლევა, გაე-
მიჯნოთ აბრი საგანზე მის მიერ გამოწვეული ცხოველური სულებისაგან და
დაუკავშიროთ ისინი მეორე აბრის საგნის შესახებ. ნებელობა აბრკოლებს
ენებებით აღბრუნ მოძრაობებს, მაგალითად, თუ რისხვა დახარკეშულად
გვაწვეინებს ხელს, ნებელობა აკავებს მას, ან თუ შიში გასაქცევად გვიბიძ-
გებს, ამასაც ნებელობა აღუდგება წინ.

საკითხი, თუ რა აძლევს ნებელობას ასეთ ძალას, დეკარტეს სისგემა-
ში ღიად რჩება. ერთი რამ ცხადია, მექანიკურ დეკარტისმიზმს, რომელიც
გვიხსნის სხეულებრივი პროცესების მიზეზსა და მიმდინარეობას, აქ ძალა
ეკარტება. ნებისყოფა წარმოდგენილია მეტაფიზიკურ ძალად, რომელიც
თავისუფლად ერევა ფიქლოფიზიკურ პროცესებში და მათ ენებების საწი-
ნააღმდეგო მიმართულებით წარმართავს. *ნება ან ნების თავისუფლება*, ამ-
ბობს დეკარტე, არის ერთადერთი იმ უნართაგან, რომელიც, ჩემს გამოც-
დილებით, იმდენად ძლიერია, რომ მეგის წარმოდგენა შეუძლებელია. ეს ის
უნარია, რომელიც თავს ღმერთის დარად მაგრძნობისებს, მაგრამ ადამიანი
ღმერთს ვერ გაუგოდდება! იგი ხომ ღმერთის ქმნილებაა. დეკარტეს გერ-
მინებითვე რომ უღაპარაკოთ, ადამიანი მოაზროვნე სხეულია, ხოლო სული
და მაგურია პირველადი, "ღვთაებრივი სუბსტანციის" მიმართ შეორადი, ანუ
"შექმნილი სუბსტანციებია". ამიტომ, საკითხი ადამიანის ნების თავისუფლებ-
ისა თუ განსაზღვრულობის შესახებ პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს არა
მხოლოდ ფილოსოფიური ან თეოლოგიური თვალსაზრისით, არამედ ფი-
ქლოლოგიური კუთხითაც, ვინაიდან ნებელობით ქცევა ფიქციური აქტიობის
სახეობაა და, ამდენად, ფიქლოლოგიის კვლევის საგანი.

დეკარტე რამდენჯერმე უბრუნდება ამ საკითხს, მაგრამ დამაჯერებელ
პასუხს ვერ პოულობს. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ნებელობითი ქცევის
თავისუფლების პრობლემა ფიქლოლოგიის "მუდმივ პრობლემებს" მიეკუთვნე-
ბა. შართლაც, როგორ შეიძლება მოქმედება გარეგანი და შინაგანი ფაქ-
ტორებით იყოს განსაზღვრული და, ამასთანავე, თავისუფლების ნიშნითაც
ხასიათდებოდეს? ზემოთ მოყვანილი გამოხატუქამიდან ჩანს, რომ დეკარტე
თავის უშუალო გამოცდილებას ანუ განცდათა მონაქმეებს ვერღნობა, რომ-
ლებიც მის უეჭველად უდასტურებენ თავისუფალი ნების ძალას რაიმე სახის
განსაზღვრულობის გარეშე. "ჩვენი ნებისყოფის თავისუფლების წვდომა ხდება
დასაბუთების გარეშე, მხოლოდ ჩვენი შინაგანი გამოცდილებით". თვით-
ცნობიერების ეს გამოცდილება (განცდა) ყველა ადამიანს აქვს და, ამდენად,
ნების თავისუფლება ფაქტია, ფიქრობს დეკარტე. ამით ფილოსოფიასა და
ფიქლოლოგიასი შემოაქვს ნების თავისუფლების დასაბუთების ფენოშენილო-
გიური არგუმენტი, რომელსაც ამის შემდეგ ყველა ინდეტერმინისტი მიმარ-
თავდა. მაგრამ როგორია ადამიანის თავისუფლების მიმართება ღმერთის
ნებასთან? არც თვითდაკვარება და არც რაციონალური ინტუიცია არაფერს
გვეუბნება იმაზე, ახლენს თუ არა ღმერთი ჩვენი თავისუფალი ქცევის დე-
ტერმინაციას. ფიქლოლოგიის ერთ-ერთი ისტორიკოსის ზუსტი შეფასებით,
დეკარტემ ვერ დაძლია ეს დილემა: "ან ღმერთის ყოველდღეობა და

ყოველივეს საუბრელობა უნდა შერყეულიყო, ან ადამიანის თავისუფლება უნდა უარყოფილიყო. ლეკარგეს ერთ-ერთი ფორმულა – ადამიანი ერთი მხრივ დამოკიდებულია ღმერთზე, ხოლო მეორე მხრივ არა – როგორც ჩანს, თვით ლეკარგეს არ აკმაყოფილებდა” (ა. ბოჭორიძე).

სულ სხვაგვარად დაიხსია თავისუფლებისა და უხიქოფიანობის პრობლემები სპინოზას ფილოსოფიურ სისტემაში. ბარუხ (ბენედიქტ) სპინოზა (1632-1677) დაიბადა ამსტერდამში, შეძლებული ებრაელი ვაჭრის ოჯახში. რელიგიურ სასწავლებელში იგი უდიდესი ნიჭიერებით გამოირჩეოდა, მაგრამ ვერ შეეგუა ბიბლიისა და თალმუდის ლოგოტიკურ განმარტებებს და თავისი ინტერესი მათემატიკის, ბუნებისმეტყველების, მედიცინისა და ფილოსოფიის შესწავლისკენ მიმართა. თავისუფალი აზროვნებისთვის იგი ამსტერდამის ებრაული თემიდან მოკვეთეს, რის შემდეგაც სოფელში დასახლდა. აქ იგი ინტენსიურ სამეცნიერო საქმიანობას ეწეოდა, ხაარსებო სახსრებს კი ღიზების დამუშავებით მოულობდა. სპინოზას ძირითადი ნაშრომი “ეთიკა” მისი სიკვდილის შერე დაიბეჭდა. ნაშრომი გეომეტრიის მსგავსად არის აგებული და შედგება განსაზღვრებების, აქსიომების, თეორემებისა და მკაცრებულებებისაგან.

სპინოზა ამ დებულებიდან ამოდის, რომ არსებობს მხოლოდ ერთი სუბსტანცია, რომელსაც იგი ღმერთს ან ბუნებას უწოდებს. ბუნება ღმერთთან არის გაიგივებული ამ აზრით, რომ ის, როგორც სუბსტანცია, აბსოლუტურად დამოუკიდებელია, არაფრით არის განსაზღვრული, არ არის შექმნილი და მარადიულია. ბუნება (სუბსტანცია) თავისთავით იხსნება. აქ სპინოზა პრინციპულად უარისპირდება ლეკარგეს დეალიზმს და მონისტურ თეალ-საზრისზე ლეკება. ბუნება უსასრულოა და, ამდენად, უსასრულო რაოდენობის აგრიბუკი ახასიათებს. ადამიანის გონება მათგან მხოლოდ ორს სწედება: განფეხილობას და აზროვნებას. ის, რაც ლეკარგეითან ორი სუბსტანციის სახით იყო წარმოდგენილი, სპინოზასთან ერთი სუბსტანციის ორი აგრიბუკის სახით არის გააზრებული. ერთიანი და განუყოფელი სუბსტანციის ყოველი კონკრეტული გამოვლინება (ანუ მოდუხი), განხილული განფეხილობის კუთხით, არის ობიექტური საგანი, ხოლო აზროვნების აგრიბუკის თეალ-საზრისით – ამ საგნის იდეა ან მისი სულიერი მხარე. მათეალითად, ბუნებაში არსებული მართკუთხედი და ამ მართკუთხედის იდეა არის ერთი და იგივე რამ, მაგრამ სხედასხევაგვარად გამოხატული. შეიძლება ითქვას, რომ ისინი ერთი რეალობის ორ მხარეს წარმოადგენენ. შესაბამისად, ბუნებისა და საკუთარი თავის შემეცნებისას ჩვენ შეეისწავლით ერთსა და იმავე მიზნობრივ კავშირს, ერთსა და იმავე კანონზომიერებას, ოღონდ სხედასხევა კუთხით. ამაზე მიუთითებს სპინოზას ცნობილი თეზისი, რომელიც განსხევაეუბელი ინტერპრეტაციის საგანი გახდა: “იდეათა წესრიგი და კავშირი იგივეა, რაც საგანთა წესრიგი და კავშირი”. ეს დებულება არაერთარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იმას, რომ საგნებს იდეები განსაზღვრავს; ისინი ერთმანეთზე არ

ზემოქმედებენ, ერთმანეთს არ იწვევენ. ისინი ერთმანეთს შეესაბამებიან.

იგივე ითქმის ადამიანის სულისა და სხეულის ერთიერთადმოქმედებულების შესახებ. სხეული და სული ერთიანობაა, ერთი ინდივიდია. მოაზროვნე სხეულია, რომელიც ხან ერთი აგრიბუგით ხასიათდება, ხან მეორით. არც სხეულს შეუძლია სულში აზროვნება გამოიწვიოს და არც სულს – აამოძრავოს სხეული, ამბობს სპინოზა. ამით იგი პრინციპულად უპირისპირდება დეკარტეს ერთიერთზემოქმედების თეზისს. სული და სხეული განცალკევებულად არ არსებობენ, ისინი ჩართული არიან ბუნების ერთსა და იმავე წესრიგში და ერთიანი სუბსტანციის კონკრეტული მოდუსის, სახელდობრ, ეოცხალი ადამიანის ორ გამოვლინებაა. ამიტომ ისინი კი არ განსაზღვრავენ, არამედ შეესაბამებიან ერთმანეთს.

სულის დახასიათება სპინოზას სისგემაში მჭიდროდ უკავშირდება მის თვალსაზრისს ფსიქოფიზიკური პრობლემის შესახებ. თანამედროვე გერმანოლოგიით რომ ვთქვათ, სპინოზა, არსებითად, ორი სახის სულიერ (ფსიქიკურ) პროცესზე საუბრობს: *შემეცნებითზე და მოტიუაციურ-აფექტურზე* ამასთან, პრიორიტეტი პირველს ენიჭება (სპინოზა რაციონალიზმის ხაზის გამგრძელებელია). სულის არსი შემეცნების უნარშია, რაც მის მიერ ცნებების ან იდეების პროდუქციებაში ვლინდება. სპინოზა გამოყოფს სამი სახის იდეებს და, შესაბამისად, შემეცნების პროცესის სამ საფეხურს. პირველს ეწოდება *მეხედულება ან წარმოსახვა*. ესაა ურძნობად გამოიღილებამდე დაფუძნებული ცოდნა კონკრეტული საგნების შესახებ. ასეთი ვნით მიღებული იდეები ბუნდოვანია და უწესრიგო. ისინი არ შეესაბამებიან საგნებისა და მოვლენების ნამდვილ ბუნებას – არც სულიერს, არც მაგერიალურს, მეორე საფეხურის შემეცნებას ეწოდება *განსჯა ან გონება*. ის ვეაძლევეს მჯელობის ვნით მოპოვებულ ზოგად ცნებებს, ნათელ და აღქვავატურ იდეებს. მათი ნაკლი კონკრეტული საგნის ინდივიდუალობის ვაუთეალისწინებლობაა. შესამუ ე.წ. *ანგუიციურ შემეცნებაში* ეს ნაკლი მოხსნილია. მასში ვახსნილია საგნის ჭეშმარიტი ბუნება, რაც ხორციელდება როგორც არსებითი, ისე ინდივიდუალური თვისებების ერთდროული ინტეიციური წვლომის საფუძველზე.

სპინოზა აყალიბებს დახრულებულ მოძღვრებას *აფექტების* შესახებ. აფექტების ვაგებაში ყველაზე მკაფიოდ აისახა მისი პოზიცია ფსიქოფიზიკურ პრობლემასთან დაკავშირებით. აფექტი ბუნებრივი მოვლენაა. მას სხეულბრივი მხარეე აქვს და სულიერიც. შემთი განხილული განფენილობის აგრიბუგის კუთხით აფექტი სხეულის მდგომარეობად შეიძლება მივიჩნიოთ, ხოლო აზროვნების აგრიბუგის კუთხით ის სულიერ მოვლენად წარმოვიღებება. დღევანდელი ენით რომ ვთქვათ, აფექტი ფსიქოფიზიკური ფენომენია. შემთხვევითი არ არის, რომ ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები ბევრ საერთოს პოულობენ სპინოზას მეხედულებებსა და ჯეიმს-ლანგეს ემოციების ორგანიზმულ თეორიას შორის.

სპინოზა გამოყოფს აფექტების სამ სახეობას. პირველია *ენებება* ისინი გამოხატავენ ცოუელი არსების ბუნებრივ სწრაფვას თეითმეხარჩუნებისკენ. ვაცნობიერებულ ენებას სურვილი ეწოდება აფექტის მეორე და შესამე

სახეობა *საბუნებრივი და უსაბუნებრივი*. აუქციონის ყველა დანართიანი გამოცდისთვის ამ პირველადი აუქციონების არის წარმოებული. ყოველი აუქციონის პრინციპში, გამოხატავს ადამიანის დამოკიდებულებას სახეობის მიმართ. აქედან გამომდინარე, ყველაფერი, რაც ხელს უწყობს თვითმკნახვას, იწვევს საბუნებრივს და პირიქით. სასიხარულო გრძნობები ააღვიძლებს ადამიანის ცხოვრებას. ისინი სხუელს მოქმედებისკენ უბიძგებენ, ხოლო სულს – ამროვნებისკენ. უარყოფითი გრძნობები თრგუნავენ მათ. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ყველა აუქციონი, განსაკუთრებით კი ვენები, ამკარად გამოხატულ მოტივაციურ ფუნქციას ასრულებენ.

აუქციონის ორგანიზმის მამოძრავებელი ძალაა. ქვეყნის ყოველთვის აქვს ესა თუ ის აუქციონი განაღობა, რაც გარდაუვალია, ვინაიდან ადამიანი ბუნების ნაწილია და ბუნების კანონებს ექვემდებარება. ვნებას, როგორც მოტივაციურ ფაქტორს, დიდი ძალა აქვს ადამიანის ქვეყნის ვნებებით (აუქციონით) არის დეკორმინირებული. მაგრამ, ვინაიდან თვითონ აუქციონი სუბიექტის გარეგანი საგნებზე დამოკიდებულებას გამოხატავს, საბოლოო ჯამში ადამიანის ქვეყნის მიზეზი მათში კი არა, არამედ გარეთ ყოფილა საძებნი. ადამიანები საკუთარ სურვილებს აცნობიერებენ და არა მათი ქმედების ნამდვილ მიზეზებს. ამიტომ, სპინოზას აზრით, *ნების თავისუფლება* ფიქტია, ის რეალურად არ არსებობს.

სპინოზას მიხედვით “თავისუფალი” ისეთ საგანს ეწოდება, რომელიც მხოლოდ თავისი საკუთარი ბუნების აუცილებლობით არსებობს და მხოლოდ თავისთავით განსაზღვრავს საკუთარ მოქმედებას. აუცილებელი, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, იძულებითი, ეწოდება ისეთ საგანს, რომლის არსებობა და მოქმედება რაიმე სხვით არის განსაზღვრული”. სპინოზა უდიდესი დეკორმინაციის და ფიქრობს, რომ ადამიანი ბუნებას ვერ გამოეყოფა. იგი ბუნების ნაწილია და მისი კანონებით არის განსაზღვრული. “ჩვენ სხვადასხვაგვარად აღვიგზნებით გარეგანი მიზეზებით და ემდებარებით, როგორც საპირისპირო ქარებით მიმართული ზღვის ტალღები, ისე რომ არ ვიცით ჩვენი გამოხატვისა და ბედის შესახებ”. საგნები აუქციონების (ვენების) სამუალებით და მამისადამე, იძულებით წარმართავენ ადამიანის მოქმედებას. ხოლო თვით აუქციონის წინაშე ადამიანი უძლეურია, მას არ შეუძლია წინ აღუდგეს თავის ვნებებს, შექმნას ან აირჩიოს ისინი თავისი ნებით. მართლაც იდეებს სამუალებით, ეს იმიტომ ხდება, რომ ვნება, აუქციონი არ არის მხოლოდ იდეალური, იგი სხეულებრივი პროცესია, რომელზეც სულერი ვერ შემოქმედებს.

მიუხედავად ნების თავისუფლების უარყოფისა, სპინოზა მაინც პიულობს ადგილს თავისუფლებისთვის ადამიანის ქვეყნში. რაციონალისტი სპინოზა თავისუფლებას ადამიანის ამროვნების უნარს უკავშირებს. მისი აზრით, კი არ უნდა ვიცინოთ ან ვიგაროთ (არადა, სწორედ ასე რეგირებენ ადამიანები თავის განცლებზე), არამედ უნდა გავიგოთ. გვომეგრო ხომ აბსოლუტურად უგრძობია თავისი მხველობისას. ასევე უნდა მოვეპყროთ ჩვენს ვნებებს, ამბობს სპინოზა, ანუ საჭიროა ავხსნათ, თუ როგორ წარმოიქმნებიან და რაგომ ქრებიან ისინი. მართალია, ჩვენ არ შეგვიძლება უნარი უშუალოდ ვი-მოქმედოთ აუქციონებზე, მაგრამ შეგვიძლია შევამოყენოთ ჩვენი მდგომარე-

ობები, აეხსნათ მათი მისწრაფება და ამით არაპირდაპირ, გონებრივო გამოკლებით, მოვიპოვოთ მათზე ძალაუფლება და ამ აზრით ვაფხვლით თავისუფალი. არ შეიძლება წუხდეს იმაზე, რისი აუცილებლობაც იყო. ჩვენ ვხვდებით თავისუფალი იმდენად, რამდენადაც გაიფხვრა, სად ვაღის ჩვენი შესაძლებლობების საზღვარი, გაეარკვევოთ გარეგანი (ანუ საგნებიდან მომდინარე) და შინაგანი (ანუ აუცილებელიდან მომდინარე) იძულების ბუნებას და მიზეზებს. მოკლედ, სპინოზას მიხედვით, თავისუფლება, არსებითად, *მეზეკრებული აუცილებლობაა* "ეთიკის" ბოლო თავს ასევე ეწოდება: "გონების ძალაუფლება, ანუ ადამიანური თავისუფლების შესახებ".

სპინოზამ დეკარტის მოძღვრება გრძნობების შესახებ გააძლიერა, გააღრმავა და მას გამოკვეთილად მოგივაციური ხასიათი მისცა. ეს უთქვამს წინ გადადგმული საბიჯი იყო. თუმცა სპინოზაც, როგორც ყველა რაციონალისტი, გონების პრიორიტეტიდან ამოდიოდა. რაც შეეხება ფსიქოფიზიკური პრობლემის მისი გააზრება სპინოზას მიერ ძირეულად განსხვავდება დეკარტისაგან. ეხილეთ ეს უკანასკნელი მას დუალისტური თეალსაზრისით განსხვავდა. მაგარიტიანობისა და იდეალურის, სულისა და სხეულის ურთიერთობა მაშინ იქცევა პრობლემად, თუ დამუშავდება სამყაროში ორი თანაბარმნიშვნელობის არსებობა. მონისტური თეალსაზრისის ფარგლებში, ეს პრობლემა ერთი სუბსტანციისა და მისი თვისებების მიმართების საკითხად გრანსფორმირდება. ასეა სპინოზას შემთხვევაშიც.

აქედან გამომდინარე, სპინოზას პოზიციის განსხვავება არა მხოლოდ დეკარტის პოზიციისაგან, არამედ ამ უკანასკნელის მიმდევრის, ნიკოლა მალბრანსის (1638-1715) შეხედულებისგანაც. მალბრანში ფიქრობდა, რომ ეხილეთ: სული და სხეული აბსოლუტურად დამოუკიდებელი არსებობა (სუბსტანციები), მათი ურთიერთმოქმედება პრინციპში შეუძლებელია. რაც შეეხება მათ ურთიერთმესაბამისობას, ეს ემპირიული ფაქტია და ღმერთის ჩარევით აიხსნება. ამ თეალსაზრისის *ოკაზიონალიზმი* (occasio-შემთხვევა, საბაბი) ეწოდება. მის მიხედვით, ის, რაც სულიერი პროცესის (აზრის ან ნების) სხეულებრივ მიზეზად გვეჩვენება, სინამდვილეში არის მხოლოდ საბაბი, სამდვილად მოქმედი მიზეზი მხოლოდ ღმერთია. ღმერთი არეგულირებს მათ მიმართებას, აგი ყველა კერძო შემთხვევაში ქმნის სხეულში სულის შესაბამის მდგომარეობას და პირიქით. სწორედ აქედან, და არა სპინოზასაგან იღებს სათავეს ე.წ. *ფსიქოფიზიკური პარალელიზმის კონცეფცია*. პარალელიზმი ფსიქოფიზიკური პრობლემის ვადაწყვეტის მქორე ვარიანტია. პირველი ვარიანტი ურთიერთმოქმედების თეორიაა ორივე მათგანს XVII საუკუნეში ჩაეყარა საფუძველი. პირველი დეკარტის სახელს უკავშირდება, ხოლო მეორე – ლაიბნიცს.

უნდა აღინიშნოს, რომ დავა ფსიქოფიზიკური პრობლემის გარემოცო ფსიქოლოგიური აზროვნების მთელ ისტორიას გახდევს და ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მდგომარეობაა. XIX საუკუნის მიწურულში, როცა ფსიქოლოგია ბოლოსადამოლოს გამოეყო ფილოსოფიას და დამოუკიდებელი მეცნიერება გახდა, ბევრი წამყვანი მეცნიერი, ფაქტობრივად, ძველ არეგულ-

გებს იმეორებდა, კერძოდ იმას, რომ სხეულებრივი და ფსიქიკური პროცესები ქმნიან ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად და ერთმანეთის პარალელურად მიმდინარე მიზმშედეგობრივი მოვლენების რიგს (ეუნდგი, გინუნერი, ებინაჟუმი, რიბი და სხვა). იყენენ ისეთებიც, ვინც ურთიერთშემოქმედების თეალსაზრისზე იდგა (კიულე). XX საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი ფიქლოლოგის, ჟ. პიაეის თქმით, საკითხი დღესაც ასე დგას: "ან ცნობიერება და შესაბამის ნერეულ პროცესებს შორის არსებობს ურთიერთშემოქმედება, ან ლაპარაკია მოვლენათა ორ პარალელურ რიგზე, რომელთა განსხვავებულობა გამორიცხავს მათი ერთმანეთზე ზემოქმედების შესაძლებლობას". ამ უკანასკნელ თეალსაზრისს გაფორმებული სხეუ მისცა ლაიბნიცი.

გოგორიდ ვილჰელმ ლაიბნიცი (1646-1716) დაიბადა ლაიფციგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის პროფესორის ოჯახში. სწავლობდა ლაიფციგისა და იენის უნივერსიტეტებში. ლაიბნიცს ენციკლოპედიური განათლება და ფართო მეცნიერული ინტერესები ჰქონდა. მათემატიკისათვის ერთად (იგი იყო დიფერენციალური და ინტეგრალური აღრიცხვის ერთ-ერთი აღმომჩენი, სიუტონთან ერთად) ლაიბნიცის კვლევითი და პრაქტიკული ინტერესების სფეროში შედიოდა ისტორიის, ენათმეცნიერების, გეოლოგიის, ფიზიკის, ეკონომიკის, ფინანსებისა და პოლიტიკის საკითხები. ლაიბნიცი იყო ბერლინის აკადემიის დამაარსებელი და პირველი პრეზიდენტი, მონაწილეობდა ანალოგიური ცენტრების ორგანიზებაში სხვა ქვეყნებშიც (მას ეკუთვნის სანკ-პეტერბურგის აკადემიის პროექტიც). ლაიბნიცს, კანგამდე, ბადალი არ ჰყავდა გერმანულ ფილოსოფიაში. მის ფილოსოფიურ სისტემაში, ე.წ. მონადილოგიაში, სულთან დაკავშირებულ ფსიქოლოგიურ პრობლემათკას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

ლაიბნიცი მკაცრი პარალელიზმის პოზიციაზე იდგა. ოკაზიონალისტებისაგან განსხვავებით, მან უარყო ღმერთის ჩარევა ყოველ ცალკეულ ფსიქოფიზიკურ აქტში და ღმერთს სულს და სხეულს შორის წინახარდაწესებული პარშინის შექმნა დააკისრა. სული და სხეული ავტონომურად მოქმედებენ თავიანთი მინაგანი წესებისა და კანონების შესაბამისად, მაგრამ, უინაიდან შესგად და ურთიერთშეთანხმებულად არიან აწყობილი, იქმნება მათი ერთმანეთზე დამოკიდებულების შიბეჭდილება. ეს ისეთივე შეელომაა, როგორც ორი საათის შემთხვევაში, რომლებიც ერთნაირი სიმუხტით მუშაობენ და, მამახადაამე, ერთნაირ დროს აჩვენებენ, თუმცა სრულიად დამოუკიდებლად მოქმედებენ. ეხადია, რომ საუბარი მათ ურთიერთშემოქმედებაზე ყოველგვარ აზრს მოკლებულია. ამგვარად, ამ საკითხში დეკარტესა და ლაიბნიცის პოზიციები კარდინალურად განსხვავებულია. განსხვავებულია ისინი ცნობიერების გაგებისთან დაკავშირებითაც. ამ საკითხში ლაიბნიცი ასევე უპირისპირდება თავისი დროის კიდევ ერთ უდიდეს მოაზროვნეს, ლოკს, რომელთან ხანგრძლივ და მწვავე პოლემიკას მის შემო-

ლაიბნიცი მკაცრი პარალელიზმის პოზიციაზე იდგა. ოკაზიონალისტებისაგან განსხვავებით, მან უარყო ღმერთის ჩარევა ყოველ ცალკეულ ფსიქოფიზიკურ აქტში და ღმერთს სულს და სხეულს შორის წინახარდაწესებული პარშინის შექმნა დააკისრა. სული და სხეული ავტონომურად მოქმედებენ თავიანთი მინაგანი წესებისა და კანონების შესაბამისად, მაგრამ, უინაიდან შესგად და ურთიერთშეთანხმებულად არიან აწყობილი, იქმნება მათი ერთმანეთზე დამოკიდებულების შიბეჭდილება. ეს ისეთივე შეელომაა, როგორც ორი საათის შემთხვევაში, რომლებიც ერთნაირი სიმუხტით მუშაობენ და, მამახადაამე, ერთნაირ დროს აჩვენებენ, თუმცა სრულიად დამოუკიდებლად მოქმედებენ. ეხადია, რომ საუბარი მათ ურთიერთშემოქმედებაზე ყოველგვარ აზრს მოკლებულია. ამგვარად, ამ საკითხში დეკარტესა და ლაიბნიცის პოზიციები კარდინალურად განსხვავებულია. განსხვავებულია ისინი ცნობიერების გაგებისთან დაკავშირებითაც. ამ საკითხში ლაიბნიცი ასევე უპირისპირდება თავისი დროის კიდევ ერთ უდიდეს მოაზროვნეს, ლოკს, რომელთან ხანგრძლივ და მწვავე პოლემიკას მის შემო-

ქმედებით ბიოგრაფიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.

სწორედ ლოკიან კამათში ჩამოაყალიბა ლაიბნიცმა ბევრი საყურადღებო დებულება ფსიქოლოგიისთვის. ასეთია, თუნდაც, *ფსიქიკის უნივერსალური აქტიუობის პრინციპი*. ლოკის მიხედვით, მარტივი იდეების შემქმნეუბის, ანუ იმავე შეგრძნების პროცესში ვითება პასიურია და მთლიანად საგნობრივი ხინამდვილის შემოქმედებით არის განსაზღვრული, ხოლო ლაიბნიცის თანახმად კი სულიერი "აქტიუობა შეგრძნებებშიც არსებობს, ვინაიდან ისინი უფრო მკაფიო აღქმებს უმრავლესოფენ და, მაშასადამე, გვაძლევენ საბაბს ზოგი რამ შევამჩნიოთ და განვითარდეთ". აზრი იმის შესახებ, რომ სულიერი სამყარო მუდმივი განვითარებისა და გართულების პროცესშია, წითელ ზოლად გახდეს ლაიბნიცის მიერ ფსიქოლოგიას. განვითარება კი აქტიუობის გულისხმობს. ამიტომ სულიერი მოვლენები არ ამოიწურება შემეცნებითი (აღქმები, წარმოდგენები) ფენომენებით. მათთან ერთად არსებობს აქტიუობის, სების გამოშხატველი მოვლენები, ანუ ე.წ. *მისწრაფებები*. ფსიქიკის შემქმნებით და ნებელობით მხარეს შორის უმჭიდროვესი კავშირია. ისინი, არსებითად, ერთმანეთს დაუმორებელი მოვლენებია. მისწრაფების ობიექტი წარმოდგენაა, ხოლო წარმოდგენის განხილვის ძალა მისწრაფებშია. ლაიბნიცი ასევე ამბობს: "იმ მინაგანი პრინციპის მოქმედებას, რომელიც ერთი წარმოდგენის მეორეში გადასვლას იწვევს, შეიძლება მისწრაფება ეწოდოს". აღსანიშნავია, რომ ფსიქიკის აქტიუობა, მისი მისწრაფებულობა, მართლაც უნივერსალურია და ვრცელდება ყველა სულიერ მინაარსსა თუ განცდაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ცნობიერების სხვადასხვა დონეზე შეიძლება არსებობდნენ.

ეს ბოლო მომენტი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს. ლაიბნიცმა პირველმა შემოიგანა ფსიქოლოგიისთვის კარდინალური მნიშვნელობის ცნება *არაეცნობიერისა*. იგი გამოდის დეკარტესა და ლოკის თეალსაშრისის წინააღმდეგ, რომლის მიხედვით ფსიქიკა და ცნობიერება გაიგივებულა. ლაიბნიცის აზრით, კარტეზიანელები ელებოდნენ, როცა ამტკიცებდნენ, რომ არაეცნობიერი აღქმა შეუძლებელია. იგი წერს: "რწმენა იმისა, რომ სულში არსებობს მხოლოდ ისეთი აღქმები, რომელთაც ის აცნობიერებს, უდიდესი შეცდომის წყაროა".

არაეცნობიერის იდეა შემოგანაღია ე.წ. *თანდათანობის ან უწყვეტობის კანონის* გასამართლებლად. ლაიბნიცის მიხედვით, სამყაროში ყველაფერი ამ კანონს ემორჩილება: არაორგანული და ორგანული, მცენარე და ცხოველი, ცხოველი და ადამიანი მხოლოდ საფესურებია, რომლებიც უწყვეტი პროგრესით არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. ეს კანონი ძალაშია სულიერი ცხოვრების მიმართაც. ემპირიული გამოცდილება არ გვიდასტურებს იმას, რომ სული მუდმივად და უწყვეტად ცნობიერ მდგომარეობაშია. მაგრამ მამის უნდა არსებობდნენ არაეცნობიერი ფსიქიკური მდგომარეობები, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარი გახდება, საიდან აღმოცენდება ახალი ცნობიერი მინაარსები. თუ უშუალოდ მათ წინ სხვა ცნობიერი მინაარსები არ იყო მოცემული, შეუძლებელია, რომ არაფრიდან რაიმე აღმოცენდეს. სიყაროელე და წყვეტა ვერ იარსებებს ფიზიკური ან სულიერი მოვლენების სფე-

როში. "ერთბაშად არაფერი წარმოიქმნება, არც აზრი და არც მოძრაობა". მეორე მხრივ, სულიერის მიზეზი, პარალელშიმის დოქტრინის შესაბამისად, მხოლოდ სულიერი შეიძლება იყოს და არა სხეულებრივი. აქედან გამომდინარე, სულიერი ცხოვრების სფეროში ცნობიერ, შესაძენე, ან, ლაიბნიცის გერმანილოგიით, *აპერეცეპტორებულ* განცლებთან ერთად, უნდა არსებობდეს ცნობიერების უფრო დაბალი ხარისხები ანუ ნაკლებად შესაძენევი ან სულაი შეუძენეველი ფსიქიკური მინაარსები. მათ ლაიბნიცი *მეორე განელებ* (*მეორე პერეცეპტებს*) უწოდებს.

ამრიგად, ცნობიერების აღმოცენების ასახსნელად ლაიბნიცი ცნობიერების მიღმა გალის, მაგრამ რჩება სულიერ (ფსიქიკურ) სინამლეილემო. იგი აუაროთობს ფსიქიკურის ცნების მინაარსს და მასში, ცნობიერი მოვლენების გარდა, არაეცნობიერი ფენომენებიც შეეკავს. ეს არაეცნობიერი განცლები მასინაი არსებობენ, როცა აღამიანი უსიშრო მიღშია ან ცნობიერება აქვს დაკარგული. ჩვენ მათ ვერ "ეხედავთ" მინაგანი შხერით, ვერ ვაძენევეთ, მაგრამ ვასეხით მათი არსებობის შესახებ იმ შედეგების მხედვით, რომლებიც მათი ზეშოქმელებით არის გამოწვეული. ამ აზრის საილუსტრაციოდ ლაიბნიცი მიმართავს შეერთელების მაგალითს: ჩვენ გვესმის ზეერთელების ვეგუნა, მაგრამ ცალკეული გალის მოძრაობა თოქის არ იწვევს ჩვენში რაიმე მოაბეჭდილებას. მეორე მხრივ, ჩვენზე რომ თოთოული გალის მოძრაობა არ მოქმედებდეს, მასინ ახეულობით ათახი გალის მოძრაობაც არ გამოიწვევდა რაიმე მოაბეჭდილებას, ვინაიდან რამლენი არარაი ვინდა შეეჯამოთ, ის ვერ შეადგენს რაიმე სიდილეს.

მეორე განელები ედიდეს როლს თამაშობენ სულიერ სამყაროში. უნებლიე მოქმედებათა უმრავლესობა მათ მიერ არის განსაზღვრული. ისინი ასრობებენ ჩვენს ვეშოქმელებს, მოთგანეე გამოშდინარეობს სურვილები და ენებები. მეორე განცლები ვერ ცნობიერდება მათი სისესეის გამო, მაგრამ ჩვენ თავისუფლად შეეძლებით მათ ვაცნობიერებას (აპერეცეპციას), ისინი რომ ასე მრავალრაციოვანი არ იყენენ, არ თორგუნებობენ უფრო ძლიერი მოაბეჭდილებებით, ან კილეე არ იყენენ იმლეხად ერთგვაროვანა, რომ გეჭირს მათი განეალკეეება ერთმანეითისაგან.

ხმარად პირიქითაი ხდება. ცნობიერი მინაარსი, მისი ერთგვაროვნების გამო, იწვევს შეზენებს და ახლენებს ჩვენს ყურადლებას. შედეგად, ამ განედას ეკარგება ცნობიერობის სიშანი და არაეცნობიერ განედად გადაიქეევა. სწორედ ამიგომ, წისქვილთან ან ჩანქქერთან ახლოს მცხოვრები აღამიანი ვეღარ აძენეებს მათ ხმაურს, თუმეა ისინი განაგრძობენ მასზე შეშოქმელებას. აქედან ჩანს, რომ სულში მუდმივად ხორციელდება ვადახელები ცნობიერებიდან არაეცნობიერში და პირიქით. ეს, პირეელ ეოვლისა, იმიგომ არის შესაძლებელი, რომ არაეცნობიერი და ცნობიერი განელები თვისებრივად და მინაარსობრივად კი არ განსხეეეებებიან ერთმანეითისაგან, არამელ მხოლოდ რაილენობრივად. რაილენობრივი განსხეეეება შეიძლება სიშაილეს იმას, რომ ცნობიერი განედა არაეცნობიერზე ძლიერიდა. ანგენსიურიდა და იმასაი, რომ ცნობიერი განედა უფრო რთულია; იგი მარგევი არაეცნობიერი ელეუმენგების ვაერთიანების შედეგად წარმოიქმნება, როგორც ეს ზეერთ-

ცემის მაგალითშია. ასეა თუ ისე, ყველა შემთხვევაში – არაენობიური განცდა გადადის ცნობიერში თუ ცნობიერი იქნება არაენობიურ განცდად – განსხვავება მათ შორის მხოლოდ რაოდენობით მხარეს ეხება და არა შინაარსობრივს. მართლაც, წიხქილის ხმა, განცდას შინაარსის თვალსაზრისით, ერთი და იგივეა მამინაც, როცა ის გვესმის, ანუ ცნობიერია და მამინაც, როცა არ გვესმის, ანუ არაენობიურია.

მოდღერებს არაენობიური ფიქსიკურის შეჩახებ ლაიბნიცი იყენებს ლოკთან მისი პოლემიკის ძირითადი საგნის თაობაზე მსჯელობისას – ესაა საკითხი თანდაყოლილი იდეების შესახებ. აღნიშნული საკითხი უმპირიზმისა და რაციონალიზმის დაპირისპირების ერთ-ერთი მთავარი პუნქტი გახდა. უმპირისტებს (ლოკი, ლოკი) მიაჩნდათ, რომ შემეცნების, იდეების ერთადერთ პირველად წყაროს გამოცილება, ცდა, გრძნობადი აღქმა შეადგენს. რაციონალისტებს უიქრობდნენ, რომ ინდივიდის გრძნობადი გამოცილება არ არის საკმარისი შემეცნებისთვის, მისვან შეუძლებელია აბსტრაქტული და საყოველთაო ცოდნის მიღება. ამას ვიხსენებ უბრუნველყოფს და ამდენად, ყველა რაციონალისტი ვიხსენებ პრიორიტეტიდან ამოდის. მაგრამ აქ ორი ხაზია გასარჩევი. დეკარტე თვლიდა, რომ ჭეშმარიტი შემეცნების წყარო თანდაყოლილ იდეებშია, რომლებიც მშაშვარეული სახითაა მოცემული ცნობიერებაში. ასეთია, პირველ რიგში, დემონთის იდეა, აგრეთვე იგივეობის, მიშვობრიობის, წინააღმდეგობისა და სხვა ე.წ. აშროვნების (ვიხსენებ) ძირითადი კანონები. ლაიბნიცი კი მიაჩნდა, რომ სულში არსებობს მხოლოდ მიდრეკილებები, რომელთაგანაც შესაძლებელია გამოვიყვანოთ არაგამოცდილებისეული ჭეშმარიტებები.

ლაიბნიცი არ უარყოფს ცდას, უმპირული გამოცილების მნიშვნელობას. ეს ყველაფერი აუცილებელია ნამდვილი ცოდნის მისაღწევად, მაგრამ არ არის საკმარისი, ეინაიდან აღქმა გვაძლევს ცოდნას მხოლოდ ცალკეულს, კერძოს, ინდივიდუალურის შესახებ. კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე, რაც არ უნდა მრავალრიცხოვანი იყენენ ისინი, ვერ დავადგენთ ჭეშმარიტების საყოველთაო და აუცილებელ ხასიათს. იქიდან, რომ რაღაც მოხდა, არ გამომდინარეობს, რომ ის ყოველთვის მოხდება. ის ვარუშობება, რომ ყოველ 24 საათში დღეს დამე მოიყვება, არ ნიშნავს იმას, რომ ეს ყოველთვის ასეა (სხვა ვიხსენებზე სხვანაირადაა, მაგალითად, ჩრდილოეთში წლის ერთი ნახევარი სულ დღეა, ხოლო მეთრე ნახევარი – დამე მეტად. მომავალში მშე და დეამიწა შეიძლება სულაც მოისპოს). ამიგომ აუცილებელი ჭეშმარიტებანი (მაგ, რიგორც მათემატიკაშია) არ გამოვიყვანება გრძნობადი აღქმის მონიყვებიდან, თუმცა, მათ ვარუშე ამგვარ ჭეშმარიტებებზე არც ეიუიქრებდით. ლაიბნიცის თქმით, გრძნობადი გამოცილება, არსებითად, მხოლოდ "საბაბია თანდაყოლილი იდეების გამოცილებისთვის".

თანდაყოლილი იდეების არსებობის წინააღმდეგ ლოკს შემდეგი არგუმენტი მოაქვს: თუ იდეა სულშია მოცემული, ის აუცილებლად განცნობიერებულია. ბავშვმა არ იცის მათემატიკის კანონები, მას არ ესმის მათი შინაარსი. ამ კანონების შესახებ იდეები თანდაყოლილი რომ ყოფილიყო, მას ისინი

იმთავითვე ეციოდინებოდა. ლაიბნიცი არღვევს ამ მსჯელობას თავისი კონცეფციით არაენობიერის შესახებ. მისი აზრით, იდეების თანდაყოლილობა სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი იმთავითვე ცნობიერი სახით არიან მოცემული სულში. სულში ბევრი ჯერ კიდევ გაუცნობიერებელი წარმოდგენა არსებობს, რომელთაც ჩვენი გონება დროთა განმავლობაში აცნობიერებს. ამის შედეგად ჩვენ ვერწმუნდებით, რომ ისინი თანდაყოლილი ყოფილან, რომ სული არ არის “სუთია დაფა”, როგორც ამას ლოკი ამტკიცებდა. ლაიბნიცი სხვა მეტაფორას იყენებს. იგი სულს მარშარილოს ქვას აღიარებს, რომლის “მარღვევი” მომავალ ქანდაკებას შეესაბამება; მასში უკვე თავიდანვეა მოცემული მომავალი ფიგურის კონტურები. მოქანდაკე სარგებლობს ამ მინიშნებებით, აცილებს ქვას იმას, რაც შედუმეგია და ასე ქმნის მისგან ქანდაკებას. ასევე, თანდაყოლილია იდეები, რომლებიც მიღრეკილების ან წინასწარი განწყობილების სახით არის მოცემული. ისინი არ არსებობენ სულში ჩამოყალიბებული და აქტუალური ფორმით; ეს იდეები მხოლოდ პოტენციალურია. თანდაყოლილი იდეა არ გულისხმობს იმთავითვე ნათლად და ვარკვეულად შემეცნებას, ის მხოლოდ ჩანასახია, შესაძლებლობაა, რომლის განხორციელება გონების აქტიური მოქმედების საშუალებით ხდება. ამრიგად, სული არც სუთია დაფა, მაგრამ არც მშაშარეული დებულებების ფორმით წარმოდგენილი ცოდნის სისკემა. აქტივობის ჩანერგილი უნივერსალური უნარის შემეცნებით პოტენციალური ცოდნა გამოიკვეთილი იდეის სახეს იღებს.

ლაიბნიცმა საკმაოდ დიდი წვლილი შეიტანა ფსიქოლოგიის მეთოდოლოგიის დამუშავებაში. მან დასრულებული სახე მისცა პარალელისტურ კონცეფციას. მანვე ჩამოაყალიბა მოსაზრება თანდაყოლილი იდეების შესახებ, რომელშიც ბევრი რამ არის საგულისხმო შექცეული და შემკვიდრებითი თვისებებისა და, კერძოდ, ნასახებისა და მიღრეკილებების ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით. ლაიბნიცმა შემოიგანა მეცნიერებაში არაენობიერი ფსიქიკურის ცნება, რომელიც შემდგომში პერბარგისა და, განსაკუთრებით, ფრიდის წყალობით, ფსიქოლოგიის ფუნდამენტურ კატეგორიად იქცა. ამ მხრივ ლაიბნიცის კონცეფციამ გაუღებინა დ. უმბაძის განწყობის ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებაზე მოახდინა. ლაიბნიცი იყო პირველი, ვინც ცნობიერების ხარისხებისა თუ დონეების დახასიათება სცადა. მის მიერ შემოთავაზებული გერმანია “აპერეყეცია”, როგორც ქვემოთ ვინახავთ, გამოიყენებულ იქნა კანგის, პერბარგისა და ვუნდგის სისკემებში. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები ლაიბნიცს, არცთუ უსაფუძვლოდ, მიიხევენ ე.წ. აქტივობის ფსიქოლოგიის წინამორბედად. მის მიერ წინა პლანზე წამოწეულმა აქტივობის პრინციპმა განვითარება პოეა ბრუნგანოს, შტუმფის, ჯეიმსის, კიულპეს, მაკ-დაუგლიოსა და სხვათა შემოქმედებაში. თანამედროვე ფსიქოლოგიასთვის, მისთვის აქტიუობა, ქვევის ფორმაში მოცემულობა, ფსიქიკის არსებით ნიშნად არის აღიარებული.

შემოთ უკვე ითქვა, რომ ლაიბნიცის მთავარი ოპონენტი ლოკი იყო. ეს ბუნებრივია, ვინაიდან რაციონალიზმს ფილოსოფიაში (და ფსიქოლოგიაში) ემპირიზმი უპირისპირდება, ხოლო ახალი დროის უდიდესი ემპირისტი

ლიკი იყო. ეს ემპირიზმი გრძობად გამოვიდებოდა ცოდნის უპირველეს და უმოკლეს წყაროდ მიიხსნებ და ამტკიცებს, რომ ყოველგვარი ცოდნა ემპირიული გამოვიდებით საბუთდება. ემპირიზმში და მასთან დაკავშირებული ახლია ცოდნის კონცეფციამ უდიდესი შედეგებია მოახდინა ფსიქოლოგიის განვითარებაზე. საზოგადოდ, ითვლება, რომ ემპირისტულ-ახლი-აქონისგური აზროვნება ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი ექსპერიმენტული მეცნიერების ფილოსოფიურ-მეთოდოლოგიური საფუძველია.

სულიერი მოვლენების ანალიზის ეს მეთოდოლოგია ბრიტანეთში ჩაისახა. მის ხათაეუბთან იდგა ლეკარტეს თანამედროვე გამოჩენილი ფილოსოფოსი, თომას პობსი (1588-1679). პობსის ემპირიული ფსიქოლოგიის ძირითადი დებულებები ვაღმოსვქმულია მის მთავარ ნაშრომში "ლევითანი" (1651) და გრაქტაგებში "მოქალაქის შესახებ", "სხეულის შესახებ", "ადამიანის შესახებ". პობსი ილაშქრებს ლეკარტეს შეხედულების წინააღმდეგ ორი სუბსტანციის შესახებ. იგი უარყოფს გონიერი სულის, როგორც დამოუკიდებელი სუბსტანციის არსებობას. სუბსტანცია მხოლოდ მაგერიადურია, სხეულებრივია. "ესხეული სუბსტანცია" უაზრო გამოთქმაა, ისევე როგორც "ესხეული სხეული". აზროვნებს მაგერია და არა სულიერი სუბსტანცია. მეცნიერება შეისწავლის სხეულს, რომელიც განისაზღვრება ხიერის, დროის, რაოდენობისა და მოძრაობის თვისებებით. მოძრაობა არის სამყაროს უნივერსალური პრინციპი. მას მაგერიადური სხეულებიც ემორჩილება, და ადამიანის ცნობიერებაც.

ადამიანი არის სხეული, რომელიც, სხვა მაგერიადური სხეულების მსგავსად, მექანიკის კანონებს ემორჩილება. ლეკარტეს მექანიკურ ლეტერ-მინიზმს პობსმა დასრულებული სახე მისცა. ადამიანი წარმოადგენს, როგორც მექანიზმი, რომელშიც "გული არის შამბარა, ნერვები – ძაფები, ხოლო სახსრები – ბორბლები, რომლებიც ამოძრავებენ ადამიანის სხეულის მოელ მანქანას". პობსმა მექანიკური ლეტერმინიზმის პრინციპი უნივერსალურ პრინციპად გამოაცხადა და მას დაუმორჩილა ადამიანის მთელი ფსიქიკური ცხოვრება. ეს უკანასკნელი – სხეულებრივი პროცესის თანამდგვი მოვლენა, ეწ. ეპიფენომენია, რომელსაც რეალური მნიშვნელობა არა აქვს. რეალურად არსებობს სხეული და მისი მოძრაობა. ცნობიერება ამ მოძრაობის პარალელურად აღმოცენდება ისევე, როგორც წარმოიქმნება შეგრძნება: "შეგრძნების მიზეზი გარეგანი სხეულია (ობიექტი), რომელიც ან უმუალოდ აწვება ყოველი შეგრძნების შესაგვეის ორგანოს (როგორც გემოსა და შეხების დროს), ან ვაშალალებულად (როგორც შეხედულობის, სმენისა და ყნისვის შემთხვევაში). ეს დაწოლა, რომელიც სხეულის მიხნით ვრძელდება და ნერვების საშუალებით გეინამდე და გულამდე აღწევს, იწვევს წინააღმდეგობას, უკუბეწოლას, ანუ გულის მეღეულობას, ვათაეისუფლდეს. ვინაიდან ეს მეღეულობა გარეთ არის მიმართული, იგი ისეთ რამელ ვეწვეუნება, რომელიც ვარეთ არსებობს. სწორედ ეს არის ის მოზენება ან აზრდილი, რასაც

ხალხი შეგრძნებას უწოდებს”. მაშასადამე შეგრძნება, ყველა სხვა განცდის მსგავსად, არის გარეგანი საგნის მიერ სხეულში გამოწვეული პროცესების გვერდითი ეფექტი (აჩრდილი), რომელსაც მათზე უკუმეზღველების მოხდენა არ შეუძლია ისევე, როგორც არფის სიმებიდან მომდინარე შელოდია ვერ იმოქმედებს მათი რხევის სიხშირეზე ან ფხვით მთხარულეს ჩრდილი ვერ იმოქმედებს მისი მოძრაობის სიხშირეზე. ამაყნად, ფსიქიკური მოკლებულია რაიმე რეალურ მნიშვნელობას და დაიყენება პროცესებსა თუ მოვლენებზე (ეპიფენომებზე), რომლებიც პასიურად მიჰყვებიან რეალურ და ფუნდამენტურ მაკროალურ (სხეულებრივ) პროცესებს. ამგვარ თეალსაზრისს *ეპიფენომენალიზმი* უწოდება.

ეპიფენომენური სამყაროს საფუძველს შეგრძნებები ქმნიან. ფსიქიკა საგნებისაგან (წარმოდგენებისაგან) შედგება. წარმობახვა გაფერმკრთალებული შეგრძნებაა, ხოლო მტხიერება წარსულთან დაკავშირებული წარმოდგენა. აზროვნება წარმოდგენების ისეთი დაკავშირებაა, რომელსაც შემდგომში ასოციატია დაერქვა. პობსმა არ იყის ეს გერმანი, მაგრამ ისე ახასიათებს ასოციატის პროცესს, რომ იგი წარმოდგენების დაკავშირების უნივერსალური პრინციპის სახეს იღებს. იქაც, სადაც წარმოდგენები თითქოს უსისგემოდ მიჰყვებიან ერთმანეთს, სპეციალური ანალიზი აღმოაჩენს მათ კავშირს, წარმოდგენები შემთხვევით არ აღმოცენდება. აქვე უხდა აღნიშნოს, რომ სპინოზასთან ასოციატის კახონი უფრო მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული. იგი წერს: თუ აღამიანის სხეულზე ერთდროულად რამდენიმე თბიქტი მოქმედებს, შემდგომში ისე ხდება, რომ სული, წარმოდგენს რა ერთერთ მათგანს, მაშინვე გაიხსენებს სხვებსაც. შეიძლება ითქვას, რომ სობსიან მხოლოდ ერთგვარი მანიშნება კთდება ასოციატურ მოძღერებაზე, როგორც წარმოდგენათა კავშირზე. ასევე იკვეთება ამრის სენსუალისტური მიმართულება, ანუ განსხვავებული ფსიქიკური მნიშარსების გრძნობად გამოყდილებაზე (შეგრძნებაზე) დაყვანა, რაც განსაკუთრებით ლოკის ფსიქოლოგიისთვის გახდება დამახასიათებელი.

სენსუალისტურ-ემპირისტული პოზიციიდან უპირისპირდება პობსი დეკარტის სწავლებას თანდაყოლილი იდეების შესახებ. “არ არსებობს აღამიანის გონებაში არც ერთი იქნება, რომელიც პირველადად, მილიანად ან ნაწილობრივ არ იყო აღმოცენებული შეგრძნების ორგანიზმში”. არ არსებობს არა მხოლოდ თანდაყოლილი იდეები, არამედ თანდაყოლილი ნიქიერებაც. აღამიანები ერთნაირი შესაძლებლობებით იბადებიან. მათ შორის ვინებრივი განსხვავება ცხოვრების პროცესში ყალიბდება. აქ გადამწვევტი მნიშვნელობა ენიჭება გამოყდილებას, რომლის შექცნა შეიძლება არაორგანიზებული ცხოვრებისეული პრაქტიკის ან სისგემატური სწავლების გზით. ერთნაირ პირობებში ერთნაირი გონება ვითარდება. მაგრამ ფსიქიკური ცხოვრების სფეროში არსებობს ისეთი ერთი ფაქტორი, რომლითაც აღამიანები ძალზე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ეს ფაქტორი ეხება. სწორედ ვნებები ვანაპირობებენ იმას, რომ შოვი აღამიანი აქტიურია და ინსიატევიანს, შოვიც პასიური და ინდუერენტული. ეს ვონებრივ აქტივობაზე აისახება: “ვონებრივ განსხვავებათა მიშეშევა ვნებებში უხდა ვეშეობი”.

პოპსი მკაცრი დეკლარაციისგან და, სინთეზის მხარეს, პრინციპულად უარყოფს ნების თავისუფლებას, რომელსაც ქმედების მიმდინაეობის არყოფნით გამოწვეულ იღუბად მიჩნევენ. მათრახით დაგრაილებულ ბზროლასაც შეტ-ლო ჩეთვალა თავისი მოძრაობა საკუთარი ნებით გამოწვეულად, ამბობს პოპსი. ამასთანავე, იგი ცდილობს, რომ აუცილებლობის კატეგორიისთან ერთად თავისუფლების კატეგორიასაც შეუხარხნოს ადგილი, თუმცა ძალიან შეზღუდული მნიშვნელობით. ადამიანის ქცევა, ამბობს იგი, შეიძლება შევა-დართო მდინარეს, რომლის წყალი მიედინება თავისუფლად და ამავე დროს, აუცილებლად თავისი კალაპოტის გაყოფებით. ადამიანის ქცევა ეოველივის დეკლარაციისგან განსხვავდება და ამ აუცილებლობას ვერსად ვაქცევი. მაგრამ ახეთი აუცილებლობის ხარჩიებშიც ადამიანი ვარკვეულად თავისუფალია თავისი მოქმედების არჩევაში. თუმცა მისი თავისუფლება აქაც შეზღუდულია იმ მინაგანი მოგიეციური ძალებით, ან, ავტორის იქმით, მოძრაობის დაშვები "ძალისხმეით", რომელსაც არჩებითად ორი გამოუ-ღისება აქვს – ძალისხმევა რაიმესკენ, რაც ლგოლუაა (მისწრაფება) და ძალისხმევა რაიმესგან, რაც არის მიზლი სიყვარული იგივე ლგოლუაა, სი-ძულელი კი – მიზლი. ლგოლუის ობიექტი "კარგად" მიიჩნევა, მიზლის ობიექტი – "უღად". ჩვენ უნდა გავუკვეთო იმაში, თუ რისკენ მივსწრაფით და რა იწვევს მიზლს, რომელი მოქმედებაა კარგი და რომელი – უღი. ამ კოლიზ-იას, რასაც დღეს მოგიეთა ბრძოლას ეწოდებთ, პოპსი აზროვნებისა და მოუქმედების სახელს არჩმევს. ამ პროცესის შედეგად იქმნება მოგიეციური მღვთმარეობა (დადებითი ან უარყოფითი გენდენცია), რაც შეიძლება ნებუ-ლობად მიეჩნით. პოპსი თვლის, რომ მხოლოდ ამ აზრით და ამ ფარ-ულეში შეიძლება ვილაპარაკოთ ნების თავისუფლებაზე. საბოლოო ჯამში, მოქმედება განსაზღვრულია ვარეგანი და მინაგანი მიზნების წყებით და "კველასთვის, ვინც შეძლებს დაინახოს ამ მიზნთა კავშირი, ცხადი გახდება, რომ ყოველგვარ ადამიანურ ნებელობით მოქმედებას მაინც აუცილებლობა განაპირობებს".

პოპსი ფსიქოლოგიისთვის მნიშვნელოვან მრავალ საკითხს შევხვ. მი-უხედავად ამისა, მისი ვაგლენა ფსიქოლოგიაზე მაინც შედარებით სუსტი იყო. ეპიფენომენალიზმი აუფასურებს მის მოგიერთ საინტერესო მიზნებს ფსიქოლოგიის სფეროში. პოპსი, ისევე როგორც სპინოზა, მონიშნის პოშიცი-იდან უღება ფსიქოფიზიკურ პრობლემას. მაგრამ ამ მიდგომებს მორის პრინ-ციპული განხვევაება. სპინოზა სულს და სხეულს, მაგერიალურს და იღუ-ალურს ერთი არის (ბუნების) გამოვლინებებად თვლის. მისთვის აზროვნე-ბა და განფენილობა ერთი სუბსტანციის ორი, თანაბარი მნიშვნელობის მქონე თვისებაა. პოპსთან ნამდვილ რეალობად მხოლოდ მაგერიალური სუბსტან-ცია და მისი თვისებები განისილება. ფსიქიკური პროცესები სხეულებრივი პროცესების თანმდევი აზრდილება, რომლებსაც არ გააჩნია დამოუკიდუ-ბელი მნიშვნელობა ადამიანის ცხოვრებაში. ფსიქიკური ფენომენები (იგივე ეპიფენომენები) კიდევ რომ არ არსებობდნენ, ამით ფაქტობრივად არაფერი შეიქცელება. ისინი არაფითარ მონაწილეობას არ იღებენ ცხოველქმედების პროცესში და არ წარმოადგენენ ამ პროცესის აუცილებელ რგოლს – ქცევა

მათ გარეშეც მშენებრად განხორციელდება. თავი რომ დაეანებოთ იმას, თუ რამდენად ეწინააღმდეგება ეს ყოველივე საღ აზრს და ადამიანთა ცხოვრებისეულ გამოცდილებას, ღვება პრინციპული ხასიათის შეცხიერული საკითხები: საზოგადოდ, რატომ და რისთვის წარმოიქმნა ფსიქიკა, როგორ უნდა აიხსნას ფსიქიკის მუდმივი განვითარება ფილოგენეზში და უაღრესად ინტენსიური განვითარება ონტოგენეზში ან, თუნდაც, ცნობიერების ისტორიული ფორმების ცვალებადობა. ნათელია, რომ ფსიქოლოგიისთვის ამ საკითხებზე პასუხს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ეპიფენომენოლოგიური მიდგომის ფარგლებში კი ეს შეუძლებელია. ამიტომ ემპირიული ფსიქოლოგიის სათავედ პოზისს კი არა, მისი თანამებამულის, ლოკის მოძღვრებაა მიზნული.

ჯონ ლოკი (1632-1704) დაიბადა ბრისტოლის მახლობლად, ადვოკატის ოჯახში. განათლება მიიღო ლონდონის უნივერსიტეტის სკოლაში და ოქსფორდის უნივერსიტეტში, სადაც მომდევნო წლებში ასწავლიდა ფილოსოფიას, ბურსნულს და ლიგერაგურას. ეწეოდა კვლევით მუშაობას ექსპერიმენტულ ქიმიკში, მეგეოროლოგიასა და მედიცინაში. 1668 წელს იგი აირჩიეს ლონდონის სამეფო საზოგადოების (ანუ ინგლისის მეცნიერებათა აკადემიის) წევრად. ამ დროიდან იწყება მისი მეგობრული და, ამასთანავე, საქმიანი ურთიერთობა ლორდ ეშლისთან, რესტავრაციის ხანის გამოჩენილ პოლიტიკურ მოღვაწესთან. ლოკი უმჯალოდ იყო ჩართული პოლიტიკურ საქმიანობაში, როგორც ინგლისის მეფის ოპოზიციის ლიდერის მდივანი და ხლობით აღჭურვილი პირი. კარლ II-ს წინააღმდეგ წარუმატებელი შეთქმულების შემდეგ

ლოკი იძულებული გახდა, გაეყოლოდა თავის მეგობარს და პატრონს ემიგრაციაში. ჯერ საფრანგეთში, მოგვიანებით კი პოლანდიაში. 1689 წლის რევოლუციისა და მეფის მკვლელობის შემდეგ ლოკი სამშობლოში დაბრუნდა. მომდევნო წლებში დაახრულდა და გამოაქვეყნა ტრაქტატები სახელმწიფო მართვისა და აღზრდის საკითხებზე. ასევე თავისი ძირითადი ფილოსოფიური (და ფსიქოლოგიური) ნაშრომი "ნარკვევები ადამიანის გონების შესახებ" (1690), რომელიც ოცი წლის განმავლობაში იწერებოდა და ავტორის ხიცოცხლეში ოთხჯერ გამოიყა.

ამ ნაწარმოების სათაურზე მკითხველს იმაზე, რომ ლოკის ფილოსოფია, არსებითად, შემეცხების თეორიაა (ცხოვროლოგიაა). მას აინტერესებს შემეცხების ხანლობისა და საზღვრების პრობლემა. ამიტომ პირველ რიგში სვამს საკითხს ადამიანის ცნობიერებაში მოცემული იდეების წარმოშობის შესახებ. საიდან ჩნდებიან ისინი, რა გზებით, რა საშუალებებით? აქ ლოკი, ცხადია, ვერც ვერ უყლის საკითხს იდეების თანდაყოლილობის შესახებ. იდეათა (ცოდნის) თანდაყოლილობის თეორიისთვის ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში არსებობდა (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე და სხვა); ის გაბაგონებული იყო შუა საუკუნეების სქოლასტიკაში, ხოლო ახალი დროის

ფილოსოფიურ და ფსიქოლოგიურ აზროვნებაში იგი დეკარტემ დაამკვიდრა. ეს თეალსაზრისი ვერდნობა ჭეშმარიტების გამოშხატეული იდეების (ცნებების) ზოგადობისა და საყოველთაოობის არგუმენტს. ჩვენ გვაქვს ზოგადი იდეები, მაგრამ ზოგადი იდეა არასდროს აღქმაში (გამოცდილებაში) არ არის მოცემული, ე.ი. ის თანდაყოლილია.

ლოკი აბნალობებს ასეთი ზოგად იდეებს, მაგალითად, იგივეობის იდეას, რასაც სხვაგვარად “დამტკიცების ვინებატურეტიო პრინციპი” ეწოდება (რაც არის, ის არის, ან შეუძლებელია, რომ ერთი და იგივე საგანი არსებობდეს და არ არსებობდეს). ეს იმდენად მიღებული დებულებაა, რომ მის საყოველთაოობაში თითქოს ეჭვის შეგანა შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, ამტკიცებს ლოკი, ეს დებულება კაცობრიობის დიდი ნაწილისთვის არ არის ცნობილი და მიღებული. ბავშვებისთვის, იდიოტებისთვის და ბევრი სხვა ადამიანისთვის ეს იდეა უცხოა. თანდაყოლილობის შემთხვევაში ეს ასე არ უნდა ყოფილიყო. ჩვენ ვიცით ამ საბუთზე ლაიბნიცის პასუხი: იდეები ვაშნადებული ხანით არაა წადებული ახალშობილის ვინებებაში, ისინი არაცნობიერად არსებობენ და ვინების შინაგანი ძალების შემუკობით მხოლოდ მამის ვაცინობიერლებიან, როდესაც ინდივიდი აზროვნებას დაიწყებს. მაგრამ ლოკი კატეგორიულად უარყოფს არაცნობიერი სულიერი მდგომარეობის არსებობას, როგორ შეიძლება რაიმე იყოს ვინებებაში და მან არ იცოდეს ამის შესახებ. ეს იგივეა, რომ რაიმე იყოს ვინებებაში და ამავე დროს არ იყოს მასში. “შე წინააღმდეგობის გოლეფასად მიმანინია იმის მტკიცება, თითქოს არსებობენ სულში აღუქვლილი იდეები, რომელთაც ის არ აცნობიერებს და რომლებიც არ ესმის, – ვინაიდან რაიმეს აღუქვლა სულში ვაცნობიერების ვარემე ნაკლებ გასაგებად მეჩვენება” – აღნიშნავს ატკორი (ფსიქოლოგიის შემდგომმა განვითარებამ უარყო ფსიქიკის ასეთი დახასიათება).

მოგზაურებისა და მისიონერების ხანაწერებზე დაყრდნობით, ლოკი ამტკიცებს, რომ არ არსებობს არც საყოველთაო და, შესაბამისად, არც თანდაყოლილი მორალური პრინციპები, განა ზოგიერთ ქვეყნებში არ მარხავენ ახალშობილებს მშობიარობას გადაყოლილ დედებთან ერთად? – კითხულობს იგი; განა არ ისტუმრებენ მათ იმქვეყნად, თუ ე.წ. ასტროლოგი იტყვის, რომ ისინი უბედურ ვარსკვლავზე დაიბადნენ? განა ზოგიერთ ადგილას, ყოველგვარი ხინლისის ქეჯნის ვარემე, არ გოვებენ ბედის ანაბარა ან, სულაც, არ კლავენ ვარკვეულ ასაკს მიღწეულ მშობილებს? ზოგან ვაშენ საკუთარ შეილებს, ზოგიერთ ველურ გომს არა აქვს სიტყვა “ღმერთი”, არა აქვს რაიმე რელიგია, კულგი, მამასადაშე, თვით ღმერთის იდეაც არ არის საყოველთაო და თანდაყოლილი (არსებობს სხვადასხვა რელიგიები და, ასევე, განსხვავებული წარმოდგენები ღმერთზე ერთი რელიგიის ფარგლებში). მაგრამ თუ სულში იდეები ღმერთმა ჩაგვინერგა, იგი პირველ რიგში თავის იდეას ჩანერგავდა. აქედან დასკვნა: თანდაყოლილი იდეები საერთოდ არ არსებობს, სული არის “სუფთა დაფა”, “თეთრი ფურცელი” ან “ცარიელი ოთახი”. იდეათა ერთადერთი წყარო არის ემპირიული გამოცდილება.

გამოცდილების ორი სახე არსებობს: *ვარემეანი* და *შინაგანი* ვარემეანი გამოცდილება არის ვრძნობადი აღქმა, შეგრძნება. მისი ობიექტი ვარემეანი

სამყაროა, თავისი მაგერიალური საგნებით. შეგრძნების მინაბრის საგნების "გრძობადი თვისებები" შეიღვენს. მაგრამ ადამიანს აქვს ცოდნა საკუთარი სულიერი ცხოვრების შესახებაც. ამ ცოდნას ჩვენ ვიღებთ მინაგანი გამოცდილების, ე.წ. *რეფლექსიის* (ლათინურად "უკან მიმართვა") საშუალებით. რეფლექსია, არსებითად, თვითდაკვირვების უნარია, რომელიც გვაწვდის ცნობებს ჩვენი გონების მოქმედებათა თაობაზე (აღქმა, ამროვნება, მოგონება, ეჭვი, რწმენა, სურვილი, მისწრაფება). მისი საშუალებით მიღებული იდეები მინაბრის მხრივ არსებითად განსხვავდება გარეგანი გამოცდილებით მიღებული იდეებისაგან. ამავე დროს, ორივე მათგანი *ცნობიერების* სამსჯავროს წინაშე წარდგება, რამდენადაც "ცნობიერება არის იმის აღქმა, რაც ხდება ადამიანში, მის საკუთარ გონებაში". დოკის ეს კლასიკური განმარტება გულისხმობს, რომ ცნობიერება შეიძლება მიმართული იყოს როგორც ობიექტურ სინამდვილეზე (ჩვენ "ვიცით", რა ხენსორული თვისებები აქვს საგნს, რომელსაც ახლა აღვიქვამთ), ასევე სუბიექტურზე (ჩვენ "ვიცით", რომ ახლა გონება სწორედ აღქმითაა დაკავებული). რეფლექსია სულის ოპერაციების გაყნობიერებაა. ამგვარად, გარეგანი აღქმა (შეგრძნების უნარი) ობიექტურზეა მიმართული, ხოლო მინაგანი აღქმა (რეფლექსია) – სუბიექტურზე. პირველი – საგნის ჩვენზე შემოქმედების შედეგია, მეორე – ამ შედეგზე სულის მუშაობის გაყნობიერება.

შემეყნების ორი გზის დამეება ე.წ. გნოსეოლოგიური დუალიზმია. მის შორის მისავეალი მეთოდოლოგიური შედეგები მოსკეება. შემეყნების ორ გზას ორი სახის "ობიექტი", მინაბრის შეესაბამება. ემპირიული გამოცდილების ორად გაყოფა (გარეგანი და მინაგანი), თავის მხრივ, საფუძვლად ედება ბუნებისმეტყველებისა და ფსიქოლოგიის საგნის დასაბუთებას: გარეგან გამოცდილებას შესწავლიან ბუნების მეყნიერებანი, ხოლო მინაგანს – ფსიქოლოგია. აქედანვე გამომდინარეობს ფსიქოლოგიური კვლევის მეთოდური თავისებურებაც. საკუთარ თავში დახმული ცნობიერების სამყაროში შეღწევის ერთადერთი გზა *თვითდაკვირვება*, *ინტროსპექციია*ა. "თუ მე ვაბროვნებ, მაგრამ ამის შესახებ არ ვიცი, სხვამ არავის არ შეიძლება ეს აყოღეს". ფსიქოლოგიური კვლევისთვის დია მხოლოდ საკუთარი ცნობიერებაა. ეს თეზისი ვახდა განსამდგრული ინტროსპექციული ფსიქოლოგიისთვის:

ლოკი შეგრძნებასაც და მის ასლსაც (წარმოდგენას) *იდებს* უწოდებს. მათი გამოიქენა და გერმან "იდეს" ამ უკანასკნელთან დაკავშირება შემდგომი ეგაპის ასოციაციურ ფსიქოლოგიაში მოხდა. ახვა თუ ისე, ეველა იდეა ერთი ან მეორე სახის გამოცდილებიდან მომდინარეობს. დოკი მათ განასხვავებს, მაგრამ ერთმანეთს არ უპირისპირებს. იგი მიუთითებს, რომ მინაგანი გამოცდილება, მაინც, გარკვეულწილად დამოკიდებულია გარეგანზე, ვინაიდან პირველადი მახალა ყოველითვის შეგრძნებათა გზით მიიღება. რეფლექსია მის შემდგომ და მის საფუძველზე ამოქმედდება და "იდების იდეებს" ქმნის. მამასადამე, ყოველგვარი ცოდნის პირველწყარო არის შეგრძნება. არაფერია გონებაში ისეთი, რაც მანამდე არ იყო შეგრძნებაში – ესაა ხენსუალისტური თეზისი, რომელიც მოხიდან და გახენიდან მოდის, მაგრამ დოკთან უფრო სერიოზულად არის დასაბუთებული. ამრიგად, ორი სახის

გამოცდილების გამოყოფით ლოკმა, არსებითად, საფუძველი ჩაუყარა ინტროსპექციულ ემპირიულ ფსიქოლოგიას, როგორც მეცნიერებას მინაგანი გამოცდილების შესახებ და, აგრეთვე, ამ ფსიქოლოგიისთვის დამახასიათებელ სენსუალისტურ გრადიციას.

შეგრძნების გზით მიღებული იდეების ანალიზს ლოკი მიჰყავს იდეისა და მისი შინაარსის შესაბამისობის საკითხამდე. იდეები სულში არსებობენ. მათ გარკვეული თვისებები შეესაბამება, რომლებიც თითქოს საგნებს უნდა ახასიათებდნენ. მაგრამ ლოკის ანალიზი სხვა სურათს წარმოგვიდგენს. მისი აზრით, არსებობს თვისებათა ორი სახეობა. *ძირულოა თვისებები* საგნების რეალური თვისებებია, ისინი ობიექტურად ახასიათებენ საგანს იმის მიუხედავად, აღიქმება იგი ჩვენ მიერ თუ არა. ეს თვისებებია: სიმკვრივე, მოცულობა, ფიგურა, მოძრაობა, უძრაობა, რაოდენობა და ა.შ. ამ თვისებების შესაბამისი იდეები მათ უზუგად ასახავენ. *მეორეა თვისებები* არაა მოცემული საგნებში, მათი წარმოშობა და რაგეარობა შეგრძნების ორგანოს სპეციფიკაზეა დამოკიდებული. ესენია: ფერი, ბგერა, გემო, სუნის, გემპერაგერა და ა.შ.

ამ კონცეფციის საილუსტრაციოდ ლოკი მარტივ ცდას მიმართავს. მარჯვენა ხელს ვყოფთ ცეც წყალში, მარცხენას – ცხელში. შემდეგ ორივე ხელს ვათავსებთ ნელითილ წყალში. აღმოჩნდება, რომ ერთი ხელი წყალს თბილად შეიგრძნებს, მეორე – გრილად. ცხადია, რომ სითბო-სიგრილის განცდა ჩვენი აღქმის თვისებურებით არის გაპირობებული.

ლოკიდან მომდინარეობს მივლი ემპირიული ფსიქოლოგიისთვის, განსაკუთრებით კი ასოციაციონიზმისთვის, დამახასიათებელი *ელემენტარისმი*. ფსიქიკური მოვლენების განხილვის ეს გრადიცი იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ მან თავი იჩინა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბებულ ემპირიულ ფსიქოლოგიამოც (ეუნდგი, გინფერა, ებინპაუნი და სხვა). იგი მომდინარეობს ლოკის მიერ ორი სახის იდეების, კერძოდ, *მარტივი და რთული იდეების* გამოყოფიდან. მარტივი იდეები არ იმლენბა, არ იყოფა, ისინი რთული იდეების ელემენტებია. ეს არის მასალა, რომლისაგანაც გონების რთული შინაარსები იქმნება (სწორედ ამას ეწოდება "ელემენტარისმი"). მარტივი იდეებს წარმოშობს როგორც შეგრძნება, ისე რეფლექსია. ლოკი ახდენს მარტივი იდეების კლასიფიკაციას: 1) მარტივი იდეები, რომელთა საფუძველია ერთი რომელიმე გარეგანი გრძნობა (შეგრძნება) (მაგ., ფერი, გემო, სუნის და სხვა); 2) მარტივი იდეები, რომლებიც გამოწვეულია რამდენიმე გარეგანი გრძნობით (მაგ., ერეკულობის ან ფიგურის განცდა აღმოცენდება მხედველობისა და შეხების თანამონაწილეობით); 3) მარტივი იდეები, რომელთა საფუძველია რეფლექსია (მაგ., ვახხენება, მსჯელობა, რწმენა, ნებულობის აქტი და სხვა); 4) მარტივი იდეები, რომლებიც აღმოცენდება გარეგანი და მინაგანი გამოცდილების ერთდროული მოქმედებით (მაგ., სიამოვნება, უსიამოვნება, ერთიანობა, თანმიმდევრობა და სხვა). ამ კლასიფიკაციიდან ჩანს, რომ მარტივი იდეებს შორისაც არსებობს სირთულის სხვადასხვა ხარისხი.

მარტივი იდეებთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ლოკის მოსაზრება იმის

შესახებ, რომ ასეთი იდეები პასიურ სუბიექტს გულსხმობენ. გონება პასიურია მარტივი იდეების აღქმისას, “მას არ შეუძლია არ მიიღოს იხიბი ისევე, როგორც ხარკს არ შეუძლია არ მიიღოს, შეცვალის ან წაშალოს მის წინ დაწვილილი საგნების გამოსახულება”. ამავე დროს, თუ გონებაში უკვე არსებობს მარტივი იდეები, მას შეუძლია მათი შედარება, შეერთება და ამით ახალი, რთული იდეების შექმნა.

თუ მარტივი იდეების მიმართ გონება პასიურია, რთული იდეების შემთხვევაში ის საკმარის აქტიურობით გამოირჩევა, რთული იდეები წარმოიქმნება მარტივი იდეების გადამუშავების საუკველზე მათზე გარკვეული გონებრივი მოქმედებების ჩატარების გზით. გონება მარტივი იდეების კომბინირებას ახდენს: გამოყოფს ერთმანეთისაგან, აღარებს ერთმანეთს, აერთიანებს მათ. გონებრივი მოქმედებებია: განყენება, შედარება და შეჯერება, შეერთება და შეჯამება, ლოკმა მოგვცა მარტივი იდეიდან ან ცალკეული საგნიდან რთული ან მოგადი იდეის (ყნების) მიღების კლასიკური სქემა. ეს ხორციელდება ცალკეულში (კერძოში) შოგადის მონახვის გზით. მოგადი იდეა უნდა შეიქმნას, ვინაიდან რეალურ სინამდვილეში არსებობს მხოლოდ ინდივიდუალური, კონკრეტული საგნები, ხოლო მოგადი სინამდვილე არ არსებობს. ჩვენ ერთმანეთს ეადარებთ საგნებს, აღმოვაჩენთ მათში მსგავს და განსხვავებულ ნიშნებს, შემდეგ ვახდენთ განყენებას დანარჩენი ნიშნებისაგან და ვგოვებთ მხოლოდ მსგავს ნიშნებს. მსგავსი ნიშნების ერთობლიობა, რომელიც ჩვენმა გონებამ გამოყო ცალკეული საგნებიდან და შემდეგ შეაერთა, არის ის, რასაც მოგადს (ყნებას) ვუწოდებთ.

რთული იდეების წარმოქმნის ერთ-ერთი მექანიზმს ლოკმა ასოციაცია უწოდა. ეს ტერმინი მან მხოლოდ “ნარკვევების” მეთოდზე გამოცემაში შემოიტანა. 1700 წელს. ამან, თავისთავად, ბევრი ვერაუერი შესძინა ლოკის მოძღვრებას. მაგრამ გაჩნდა ტერმინი, რომელმაც დაიპყრო შემდეგში დროის ფიქილოლოგია. ლოკი ასოციაციის შემთხვევაში იდეების დაკავშირებისა და კომბინირების შესახებ საუბრობს, მაგრამ მასთან ამ ტერმინს მაინც სპეციფიკური შინაგნელობა აქვს. ლოკი ერთმანეთს უპირისპირებს იდეების გონისმიერ და ასოციაციურ კავშირებს. ეს უკანასკნელი არახსურველი კავშირებია; ასოციაციური კავშირები იდეებს შორის არასწორია, არაბუნებრივი კავშირებია. ლოკი ერთი ადგილას მათ სივითის სახეობადაც კი ხათლავს. ისინი შემთხვევითობის ან ჩვეულებისაგან მომდინარეობენ და აშრიანი ხაფუძველი არა აქვთ. ასოციაციები მამინ ჩნდება, როდესაც “იდეები, რომლებიც თავისთავად სულაც არაა მონათესავე (მსგავსნი), მოვიერთო ადამიანის გონებაში ერთმანეთს ისე უკავშირდება, რომ მათი ვაყოფა ძალზე ძნელი ხდება. ისინი ყოველთვის თან სდევნენ ერთმანეთს და როგორც კი ერთი იდეა შემოდის გონებაში, მამინე ჩნდება მასთან დაკავშირებული სხვა იდეა”. ამგვარი ასოციაციური კავშირებით ხსნის ლოკი სხვადასხვა ერურწმენებს, ჩვენს სიმპათია-ანტიპათიებს, ფილოსოფიურ თუ პოლიტიკურ მიმდინარეობებს შორის არსებულ წინააღმდეგობებს და გაუგებრობებს. ერთი სიტყვით, ასოციაციები ყოველგვარი შეცდომის მიზეზად ვეველინება, რის გამოც ლოკი პედაგოგებს მათთან ბრძოლისკენ მოუწოდებს. აღზრდის ამოცანა იმამია,

რომ წინ გადავდებოდა იდეათა შორის არასასურველი კავშირების შექმნას (ლოკი პედაგოგიკის ერთ-ერთი უდიდესი თეორეტიკოსია და, ასევე, ახაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი წინამორბედი (იხ. 6.3).

ასოციაციის ახეთმა შემდგომმა გაგებაზე ვეზი ვერ მოიკიდა. პირიქით, ასოციაცია იდეების დაკავშირების საყოველთაო და უნივერსალურ პრინციპად გამოცხადდა. ამან საფუძველი ჩაუყარა *ასოციაციონიზმს*, როგორც ემპირიული ფსიქოლოგიის ყველაზე მძლავრ მიმდინარეობას. ლოკის დამახასიათებელი კი, ძირითადად, "ასოციაციის" ძალზე სახარვედლო გერმინის შემოგანაა. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ასოციაციებზე მსჯელობისას მან ხაზი გაუსვა ჩვეულების როლს და ამით წინასწარ განჭვრიტა ე.წ. განმეორების კანონი, რომელსაც ესოდენ დიდი მნიშვნელობა გვიანიდელ ასოციაციონიზმში და ბიპევიორიზმში შეენიჭა.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ ლოკისაგან ფსიქოლოგიამ ბევრი რამ მიიღო: ინტროსპექტიული ემპირიული ფსიქოლოგიის საგნისა და მეთოდის დასაბუთება, როგორც მეცნიერებისა მინაგანი გამოცდილების (ცნობიერების) შესახებ, რომელიც რეფლექსიის (თვითდაკვირვების) გზით შეიძენება, აგომიზმი, ელემენტარიზმი, რომელიც ამკაცებს ცნობიერების მარტივი მინარსების (იდეების) პირველადობას მათგან წარმოებული რთული ფსიქიკური ფენომენების მიმართ, განზოგადების პროცესის სქემა, დაბოლოს, გერმინი "ასოციაცია".

ფსიქოლოგიურ აზროვნებაზე საკმაოდ დიდი გავლენა მოახდინა ლოკის შეხედულებამ პირველადი და მეორადი თვისებების შესახებ. მის კვალს ვხვდებით თითქმის ყველგან, სადაც საკითხი დაისმის სენსორული პროცესის სუბიექტური და ობიექტური შხარის ურთიერთმიმართების შესახებ. XIX საუკუნეში ფორმულირებული გრძნობის ორგანოთა სპეციფიკური ენერჯის ცნობილი კანონიც მას შორეულ გამოძახილად შეიძლება ჩაითვალოს (იხ. 4.1). ლოკის ამ კონცეფციის შემდგომმა გააზრებამ და ინტერპრეტაციამ გარკვეულად განსაზღვრა XVIII საუკუნის ემპირიული ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის რამდენიმე მნიშვნელოვანი სისტემის, მათ შორის ფრანგი სენსუალისტების (კონდილიაკი, პელეციუსი, ლიდრო და სხვა) და ბრიტანელი სუბიექტური იდეალისტების (ჰიუმი, ბერკლი და სხვა) სისტემების სახეა.

3.2. ეპიკრიული და რაციონალური უსიქოლოგია შემოქმედების საუკუნეები

ასოციაციონიზმი, როგორც ემპირიული ფსიქოლოგიის განსაკუთრებული და ყველაზე მძლავრი მიმართულება XVIII საუკუნეში ჩამოყალიბდა. ის ცარიელ ადგილას არ წარმოქმნილა, წინა საუკუნეში იგი სპინოზამ, კობსმა და ლოკმა შეამზადეს. ამ უკანასკნელმა შემოიტანა გერმინი "ასოციაცია". ე.წ. ასოციაციის კანონები კი ჯერ კიდევ არის გოგელეს მიერ იყო დამუშავებული. სწორედ ასოციაციონიზმის განვითარებამ მოამზადა ნიადაგი იმისთვის, რომ ფსიქოლოგიას ფილოსოფიური ორიენტაცია თანდათან კვლევით-მეცნიერულით შეეცვალა და XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან

სრულფასოვანი დამოუკიდებელი დისციპლინის სახით დამკვიდრებელიყო. XVIII საუკუნის ბრიტანული ასოციაციური ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებაში ყველაზე დიდი წვლილი შეიტანა პიუჩსი და, განსაკუთრებით, პერკლამ, ხოლო ამ დროის ერთ-ერთი უდიდესმა ბრიტანულმა ფილოსოფოსმა ბერკლამ, მართალია ნაკლები გავლენა მოახდინა ემპირიული ფსიქოლოგიის ასოციაციურ მოძღვრებაზე, მაგრამ აღქმის ფსიქოლოგიის მოვადერთი საკითხის დასმასა და გააზრებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა.

ჯორჯ ბერკლი (1685-1753) დაიბადა ირლანდიაში, იქვე მიიღო განათლება. მან ბევრი იმოგზავრა, იყო საკმაოდ გავლენიანი ფილოსოფოსი

და რელიგიური მოღვაწე (ეპისკოპოსი). ახალგაზრდობაშივე დაწერა ორი ნაშრომი, რომლებიც საინტერესოა ფსიქოლოგიური თეალსაზრისით, ესენია: "ესე შედეგობის ახალ თეორიაში" (1709) და "გრაქტატი ადამიანური შექმენების პრინციპების შესახებ" (1710).

ბერკლის ფილოსოფია სუბიექტური იდეალიზმია. დეკარტედან მომდინარე ეკლესიურ თეალსაზრისს ორი განცალკევებული სამყაროს შესახებ, ბერკლამ დაუპირისპირა "ახალი პრინციპი", რომლის თანხმად, სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად არსებული საგნების სამყაროზე დაპირისპირება არსებობს.

სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად არსებობა (ყოფიერება) არის მათი აღქმა, აღქმულობა (Esse est percipi).

მაგერიის ცნება, როგორც სუბსტანციისა, საგანია მიღმა მყოფი არსისა. უაზრობაა, იგი შექმენებისთვის არ გამოდგება, ყინაიდან არაფერს მაგებს საგანთა თვისებებს იმაზე მეტს, რაც შეიძლება მოვეუქვს გრძობადმა აღქმამ. მაგერიის უმოგადესი ცნებაა, რომელიც ინდივიდუალურ საგნებში არ არსებობს. ყოღნა ინდივიდუალური საგნებზე უნაშთოდ იმლება მის გრძობად თვისებებზე (ის მათი ჯამია). აქ მაგერიისთვის, როგორც დამატებით მოცემული სუბსტანციისთვის, ადგილი არ რჩება, ის არც აღიქმება და არც მოიპირება. ბერკლი ნომინალისტიკა – იგი მოგადის რეალურ არსებობას უარყოფს, ხოლო თუ არ არსებობს მოგადი, მაშინ არც მაგერიის არსებობს.

რეალურად არსებობს მხოლოდ იდეები. წარმოშობის თეალსაზრისით ისინი ოთხ ჯგუფად იყოფა: 1) შეგრძნებებით მიღებული იდეები; 2) იდეები, რომლებიც სულის მოქმედების ან მდგომარეობის საფუძველზე აღმოიქმნება (განცლები); 3) წარმოსახვის საფუძველზე შექმნილი იდეები და 4) იდეები, რომლებიც შემთხვევით დასახელებული იდეების შეერთების შედეგად წარმოიქმნება. ამგვარად, ვინებაც შეადგენს შეგრძნებები, სულიერი განცლები და მათ საფუძველზე შექმნილი წარმოდგენები.

ამოსახელი ყველა იდეისთვის არის შეგრძნება, გრძობადი აღქმა. ბერკლი სენსუალისტიკა, რაც იაყისთაყად ბუნებრივია იმ მოაზროვნისთვის, რომელიც საგანთა არსებობას მათ აღქმადობასთან აივივებს. ერთადერთი, რისი მოცემულობის შესახებაც ადამიანმა ნამდვილად იყის, მისი მინატანი გამოცდილებებია, პირველ ყოვლისა, შეგრძნებით მიღებული იდეებია. ადამი-

ანი დარწმუნებით ვერაფერს იტყვის საგნებისა და მათი თვისებების ობიექტურია, სუბიექტისაგან დამოუკიდებელი არსებობის თაობაზე. “მაგიდა, რომელზეც მე ვწერ, არსებობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მე მას ვხედავ, მე მას ვეხები. მე რომ ჩემს სამუშაო ოთახში არ ვყოფილიყავი, ვიტყვოდი: მაგიდა არსებობს ოთახში და ვიგულისხმებდი, რომ ოთახში რომ ვყოფილიყავი, მე მას აღვიქვამდი ან რომელიმე სხვა სული აღიქვამდა მას”. თუ ავტორის ამ მაგალითის გავეყვებით, შეიძლება ვთქვათ, რომ მაგიდას, პრინციპში, შეუძლია აღძრას ფორმის, მოცულობის, სიმკვრივის, ფერის, სუნის, გემპერატურისა და სხვა შეგრძნებები მათი შესაბამისი იდეებით. ლოკის მიხედვით, ზოგადად მათი ამ საგნის ობიექტურ თვისებას ასახავს ანუ თვით ობიექტის კუთვნილებას (პირველადი თვისება), ზოგიც მხოლოდ სუბიექტს, დამკვირვებელს. მისი გონებისა თუ სენსორული აპარატის უნარებს გამოხატავს (მეორადი თვისება).

აერთიანებს რა ლოკის აზრს, ბერკლი ფიქრობს, რომ პირველადი და მეორადი თვისებების განცალკევება არ შეიძლება; პირველადი თვისებები დაკავშირებულია მეორადთან (მაგ., შეუძლებელია ფიგურას არ ქონდეს რაიმე ფერი, თუნდაც თეთრი ან შავი). ამიტომ თუ მეორადი თვისებები გონებაშია (გონების პროექტია), რა საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ პირველადი თვისებებიც არაა ასეთი წარმოშობისა? მით უფრო, რომ შეხედულება პირველად თვისებებზე ვერდნობა რწმენას განიჭილი მაგერიალური სუბსტანციის არსებობის შესახებ (საგანთა პირველადი თვისებები განიჭილობდანაა წარმოებული); ამ რწმენის უსაფუძვლობაში კი ბერკლის ეჭვი არ ეპარება.

რამდენადაც საგნების თვისებების დამადასტურებელი შეგრძნებები გონებაშია, თვით საგნებიც სხვა არაფერია, თუ არა ამ შეგრძნებათა შესატყვისი იდეების კრებადობა. ისინი, როგორც წესი, მყარ კომბინაციებს ქმნიან, მათ ერთ სახელს ეუწოდებთ და, ამიტომ, ერთ საგნად მივიჩნევთ. მაგალითად, აღვიქვამთ რაიმე ფერს, გემოს, სუნს, ფორმას, კონსისტენციას, რაც ერთდროულადაა მოცემული და ამას ეუწოდებთ “ეაშს”. იდეათა სხვა კრებული არის ქვა, ხე, წიგნი, სახლი და ა.შ. შეგრძნებათა ეს ერთიანობები იწვევენ სიხარულს ან შწუხარებას იმის მიხედვით, სასიამოვნოა ისინი ჩვენი თვის თუ უსიამოვნო. თითოეული შეგრძნებიდან მომდინარე იდეა სხვა იდეებისაგან გამოჩნული და განსხვავებულია, მაგრამ, კინაიდან ისინი ყოველთვის ერთდროულად გვეძლევა, ერთი საგნის იდეად ერთიანდებიან. ამ იდეათა შეკავშირების მექანიზმი, არსებითად, ასოციაციურია (მეზობლობის ასოციაცია), თუმცა ის ბერკლისთან ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ ექსპლიციტურული და ფორმულირებული.

ბერკლის მოძღვრების მთავარი პრინციპი გულისხმობს საგნის არსებობის დაყვანას მის აღქმადობაზე. აქედან გამომდინარე, რომ აღქმის, პირველ ყოვლისა, მხედველობითი აღქმის საკითხს იგი საგანებზე ვერადღებებს აქცევს. მისი ერთ-ერთი მთავარი თხზულება მხედველობითი აღქმის ახალი თეორიის აგების მცდელობაა. მასში მართლაც არის მრავალი სიახლე, განსაკუთრებით, სივრცის აღქმის გააზრების თვალსაზრისით. მანამდე თვლიდ-

ნენ, რომ საჯაროების სიერციით თვისებებს – ხიდიდეს, დამორბეულობას, ჟორ-მას, ადგილმდებარეობას და სხვას – ჩვენ უმეალოდ ზედავით, ისევე როგორც უერებს. ბერკლის მართებულად მაინცია, რომ ასეთი ვაგება არ არის ადუკ-ვატური. თავის მტკიცებებში ბერკლი ძირითადად ეყდნობა თვითდაკვირვე-ბას. რამდენადაც „ყოველი თვითონ არის საუკეთესო მზაჯული იმისა, რას აღიქვამს და რას არა“. ბერკლი არ კმაყოფილდება თვითდაკვირვებით და, ლოგიკურ მხველობასთან ერთად, იყენებს არსებულ დაკვირვებებს დაბადე-ბიდან ბრისა აღამიანებზე, რომელთაც თვალის ავხილავთ. ეს მის არგუმენტა-ციას უფრო დამარწმუნებულს ხდის. ჯერ ერთი, მანძილი არ აღიქმება უმე-ალოდ თვალთ თუნდაც იმიტომ, რომ მანძილი რაიმე ობიექტამდე არის თვალის მძიართ პერპენდიკულარული ხაზი, რომელიც პროექციაში ოდღე-ვა მხოლოდ წერგელს. აქ მნიშვნელობა არა აქვს, თუ რა მანძილია ობიექტამ-დე მჭორეც, ის უსინათლოები, ვისაც მხედველობა დაუბრუნდა, უმეალოდ სიერცეს უერ ხედავენ და მხოლოდ თანდათან ჯევეციან ამას. ეს განსაკუთრე-ბით მეხამე განზომილების აღქმას ესება.

მამასადაამე, განხეული სხეულები სამ განზომილებაში მხოლოდ მხედ-ველობით არ აღიქმება. ამამი უდიდეს როლს ასრულებს მეხებითა და თვა-ლის მოძრაობასთან დაკავშირებული კნთური მეგრძნებები, რომლებიც უკავშირდებიან მხედველობით მეგრძნებებს. მათ შესაბამის ოდებს შორის ასოციაციური კავშირი გამჭორებათა ხახმირის გამო მყარი ხდება. ამრიგად, ის, რასაც ჩვენ სიერცის მხედველობით აღქმას უწოდებთ, ხინამდელიცმი წარმოადგენს მხედველობის, მეხებისა და კნთური მეგრძნებების კომბინა-ციას. როგორც ესედავით, მინიშნება აქაც ასოციაციის მექანიზმზე კოდება.

ბერკლი ვამოყოფს და განიხილავს რამდენიმე ფაქტორს, რომლებიც განაპირობებენ სიერცის აღქმის სიმუსტეს. მათ შორის ვადამწვევებია ე.წ. „მანძილი ბუეებს შორის“, რომელიც ცვალებადობს ობიექტის დამორბების შესაბამისად (დღევანდელი გერმინოლოგიით, ეს არის კონკურტენცია ანუ თვალების ღერძების კოორდინირებული მებრუნება სიგნით) და ე.წ. „თვა-ლის დაბაბეა“ (დღევანდელი გერმინოლოგიით, ეს არის აკომოდაცია ანუ ბროლის ხაზნეჯა და ამოზნეჯა საჯნის დამორბების შესაბამისად). თანამედ-როვე მესელელების მხედველია, მხედველობითი აპარატის ამ მოძრაობებთან დაკავშირებული კნთური მეგრძნებები, საკუთრივ ოპტიკურ შობამედილე-ბასთან ერთად. უდიდესწილად განსამღერავენ სიერცის (განსაკუთრებით, რელიევის, სიღრმის) აღქმას. ამიტომ მათ პირველად ფაქტორებს უწოდე-ბენ. ვამოყოფა, აგრეთვე, ე.წ. მეორადი ფაქტორები. უნდა აღინიშნოს, რომ ბერკლი იყო პირველი, ვინც ზოგიერთ მათგანზე მყოითა. მაგალითად, მან აღნიშნა, რომ მანძილის მეფასების სიმუსტე მატულობს, თუ აღმქმელსა და საჯანს შორის სხვა ობიექტებიც არის განლაგებული (დღეს ამას სიერცის მეფსებულობა პევია); ბერკლიმ იმასაც მიაქცია ყურადღება, რომ მანძილის მატებასთან ერთად ობიექტის გამოსახულება ბუნდოვანი ხდება და აღამი-ანი ამ ვამოცდილებას მანძილის მეფასებისას თვალისწინებს (დღეს ამას პაერის პერსპექტივის ფაქტორის მემოქმედებით ხხინან). ერთი სიგყვით, ბერკლიმ საუხებით მართებულად მყოითა სიერცის აღქმის ფაქტორებზე.

ოქცა, ცხადია, არ ესმოდა აქ მოქმედი ფიზიკური, ფიზიოლოგიური და ფსიქიკური მექანიზმების ბუნება. ეს მხოლოდ მომდევნო საუკუნეებში გაიჩინა. ბერკლი სწორად მიხვდა იმასაც, რომ სივრცის აღქმა უპირატესად შექნილი უნარია (ამას შემდგომში *გენეტიკა* ეწოდა). მან ასევე, მართებულად მიანიშნა, რომ სივრცის აღქმა რამდენიმე მეტრისთვის გავრთიანებული მოქმედების შედეგია, ანუ *ანტერმოლოგურა* ხასიათისაა. ბერკლის ხაზი შეესრამებოდა საუკუნის ასოციაციონიზმში ვანაგროი ა. ბენინა, რომელიც სპეციალურად აღნიშნავდა კუთხური მეტრების როლს სივრცის აღქმაში.

შემდეგი ბრიგანელი, რომელმაც ფსიქოლოგიაზე კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი გაუღებია მოახდინა, ვიდრე ბერკლიმ, იყო დევიდ ჰიუმი (1711-1766). ჰიუმი დაიბადა ედინბურგში, ერთხანს სწავლობდა იქვე უნივერსიტეტში, შემდეგ კი განათლების მიღება განაგრძო საფრანგეთში. ინგლისში დაბრუნების შემდეგ თავი მრავალ სფეროში გამოისყადა: მუშაობდა ბიბლიოთეკარად, აღვოკატად, დიპლომატად, ბავშვის მასწავლებლად მდიდარ ოჯახში. დაწერა არაერთი პუბლიცისტური ესე და ინგლისის რევოლუციური ისტორია. ჰიუმის მთავარი ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური თხზულებებია "ტრაქტატი ადამიანის ბუნების შესახებ" (1739) და "გამოკვლევა ადამიანის შექმნის შესახებ" (1748).

ჰიუმის ფილოსოფიაში ფსიქოლოგურ პრობლემატიკას დიდი ადგილი უკავია. ეს განაგვიხილავს, როგორც თანმიმდევრული სუბიექტური იდეალისტი. იგი სრულებით უარს ამბობს ობიექტური სამყაროს შესახებ მხედლობაზე და მოლიანად სუბიექტური სინამდვილის ანალიზით იფარგლება. ჰიუმი, ლოკის მსგავსად, აღსტურებს მარტივი და რთული იდეების არსებობას და ამ უკანასკნელთა წარმოქმნის ასოციაციურ პრინციპს უფრო ჩამოყალიბებულ სახეს აძლევს. ასევე, მეტი აღქვებგროვებით გამოირჩევა ცნობიერების მინარსების სუბიექტური ანალიზი. მიუღ მინაგან გამოიდილებას, ცნობიერების მდგომარეობათა ერთობლიობას მან *პერეკუეია* ეწოდა და ორ კლასად დაყო: *შთაბეჭდილებად* და *იდეებად*. "შთაბეჭდილებებში" იგულისხმება მეტრებები, გრძობები და ვნებები. "იდეები" კი არის შთაბეჭდილებათა სკრთალი სკრთები ან ასლები ჩვენს გონებაში. ამგვარ გამოქვინას პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა. მისი წყალობით, როგორც თვითონ ავგორი აღნიშნის, სიგეა "იდეა" თავდაპირველი მნიშვნელობა დაიბრუნა, რომელიც მას ლოკმა დაუკარგა, ვინაიდან მეტრებებზე იდეებს უწოდებდა. იდეა არის ისეთი განცდა, რომელიც არსებობს მისი შესაბამისი საგნის სუბიექტურ უმჯალო შექმნელების გარეშე. ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით ის იგივეა, რაც წარმოდგენა. ეს გერმინი დღესაც ამ მნიშვნელობით ინარჩუნა, რასაც ვერ ვიგეუთ გერმინ "შთაბეჭდილების" ჰიუმისეულ გაგებაზე.

შთაბეჭდილება და იდეა განცდის ორი სახესხეობაა. მათი გამოქვინის ძირითადი კრიტერიუმი არის განცდის სიყხოველე: შთაბეჭდილებები უფრო ძლიერი, გამოკვეთილი და ცხადია. ეს განსხვავება მართლაც ადვილად გამო-

იკვეთება მინაგან გამოცდილებაში. მაგრამ მთავარი ის არის, თუ როგორია ამ განსხვავების საფუძველი, მხოლოდ რაოდენობრივი, როგორც პიკსს შიანდა, თუ თვისებრივიც. ალბათ მხელია იმის უარყოფა, რომ ზოგიერთი იდეა უფრო ძლიერი და მკაფიოა, ვიდრე რაიმე სუსტი მთაბეჭდილება. ქუჩილის იდეა, მაგალითად, ამკარად უფრო ინტენსიურია, ვიდრე საათის გიკ-გაკის ოდნავ შესამწივეი შეგრძნება. ისეთი მახვილი თვითდაკვირვების უნარის მქონე მკვლევარს, როგორც პიკსი იყო, არ შეიძლება ეს არ შეეშინა. იგი პირდაპირ მიუთითებს ისეთ მდგომარეობებზე (სიმშარი, გრანსი და ა.შ.), როდესაც იდეის ინტენსიობა უტოლდება ან აჭარბებს კიდეც მთაბეჭდილების ძალას. მიუხედავად ამისა, აუტორს არ უნდება კითხვა, თუ რატომ უნდა ვუწოდოთ მაშინ ასეთ სუსტ ფსიქიკურ მინაარსს მთაბეჭდილება, ხოლო უფრო ძლიერს – იდეა. აქ ხაქმე მხოლოდ ინტენსიობაში არ უნდა იყოს. მთაბეჭდილებასა და იდეას შორის განსხვავება პიკსმა ემპირიულად დაადგინა. უშუალო გამოცდილების ფარგლებში ეს იმდენად ამკარაა, რომ აღნიშნული სართულის მიუხედავად, შეცნობებამ იგი მაინც მიიღო. მაგრამ, ამ განსხვავების სიყბად მათ შორის არსებულ უფრო მნიშვნელოვან განსხვავებებზე მიახიწებს; იგი მხოლოდ განცდების ძალითა და სიყხოველით კი არ ამოიწურება, არამედ თვისებრივ, რომელით განსხვავებას უხება. ფაქტია, რომ გრძნობადი აღქმა იმდენად თვალსაჩინოდ განსხვავდება მეხსიერების ან წარმოსახვის განცდებისაგან, რომ იშვიათად ხდება მათი აღრევა (მაშინაც კი, როცა მათი ინტენსიობა, სიყხოველე თანაბარია). ეს ფსიქიკურ მასალაში პირველადი, რომელით განსხვავების არსებობაზე მიუთითებს. აქ იმის შესახებ განსხვავებაა, რომელიც არსებობს, ვიქვით, ფერისა და გემოს განცდებს შორის.

მთაბეჭდილებები იყოფა *შეგრძნების მთაბეჭდილებებად* (ანუ უბრალოდ შეგრძნებებად) და *რეფლექსიის მთაბეჭდილებებად*. ეს უკანასკნელნი იდეის მიერ აღძრული მთაბეჭდილებებია და, ფაქტობრივად, ენებებსა და ემოციებს აღნიშნავენ. მათი წარმოქმნა შემდეგნაირად ხდება: ჩვენ განვიცდით სიცივეს, მიშმილს, გკვილს და სხვა შეგრძნებებს, ისინი იწვევენ სათანადო იდეებს, ამ იდეებს კი შეუძლიათ ახალ მთაბეჭდილებათა გამოწვევა, მაგალითად, მისწრაფების, იშვლის, მიშის, შიშის და სხვა. მათი პირველადი საფუძველი ამ შემთხვევაშიც შეგრძნებებია.

რაც შეეხება იდეებს, მათში გამოიყოფა *მეხსიერებისა და წარმოსახვის* იდეები. მეხსიერების იდეები უფრო მთაბეჭდილებებს გვაჩანს და მკვი სიმკვეთრით და სიყხოველით ხასიათდებიან. უნდა აღინიშნოს, რომ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის მონაცემები არ აღასკვრებენ პიკსის ამ მოსაზრების მართებულობას, პიკსის მიხედვით, მთაბეჭდილებებია, ისევე როგორც იდეებია, შეიძლება იყოს *მარტივი ან რთული*. მარტივი იდეა უთუოდ მკავს მარტივ მთაბეჭდილებას, მაგალითად, წითელი ფერის იდეა – ანალოგიური მინაარსის შეგრძნებას. მარტივ მთაბეჭდილებებსა და იდეებს არა აქვთ ნაწილები, ხოლო რთული იდეები განსხვავებული ნაწილების ან თვისებების ერთობლიობას წარმოადგენენ. მაგალითად, ვამლის აღქმაში ან იდეაში განვასხვავებთ ფორმას, ფერს, გემოს და ა.შ. რთული იდეები მინაარსის

ზრდის ასევე შეესაბამებოდნენ რთულ შთაბეჭდილებებს (აღქმებს), მაგრამ, არსებობენ ისეთი რთული იდეებიც, რომლებიც არ გვიანან არაერთხელ აღქმით შთაბეჭდილებას და მარტივი იდეების ახლებური შეერთებით წარმოიქმნებიან.

როგორც ზემოთ ითქვა, რთული (მოგადი) იდეების წარმოქმნა, ლოკის მხედვით, უპირატესად, ვინაობრივ მოქმედებათა (შედარება, განყენება, შეერთება და სხვა) საშუალებით ხორციელდება. ამ საკითხის განხილვისას პიუმი ბევრად უფრო თამაზად ხაზს უსვამს ასოციაციის მექანიზმზე, ვიდრე მისი წინამორბედნი, თუმცა ამ გერმანის თავდაც არ ხსენებს დარწმუნებით, იგი ასე მსჯელობს: პრინციპში ყველა მარტივი იდეა შეიძლება განცალკევდეს სხვა იდეებისაგან და ნებისმიერად, წარმოსახვის უნარის გამოყენებით ყოველნაირი კომბინაციით ხელახლა დაუკავშირდეს სხვადასხვა იდეებს. ჩვენ შევძელია დაუკავშიროთ ერთმანეთს ცხენის განი ადამიანის თავს და ასე შევქმნათ კენტიურის იდეა. მაგრამ ეს კავშირი ბუნებრივი არ არის. ამიტომ უნდა არსებობდეს მუდმივი დამაკავშირებელი უნივერსალური პრინციპი, რომელიც ყველგან და ყოველთვის მოქმედებს. იგი საშუალებას იძლევა, მარტივი იდეები გაერთიანდნენ რეალურად ერთსა და იმავე კომპლექსებში ისე, რომ ერთმა იდეამ ბუნებრივად გამოიწვიოს მეორე, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე. ასეთი პრინციპია ასოციაცია. ასოციაცია ვაგებულება, როგორც მთლიანად იდეებს შორის, მათი დამაკავშირებელი ძალა. ასოციაცია არ არის რაღაც აუცილებელი კანონი, რომლითაც იდეები ერთმანეთს უკავშირდება, როგორც ითქვა, წარმოსახვის საშუალებით იდეების ყოველგვარი დაკავშირებაა შესაძლებელი. ასოციაცია ის მუდმივმოქმედი პრინციპია, რომელიც ქმნის უფრო ხშირ, "როგორც წესი" არსებულ კავშირებს. ჩვეულებრივი ობიექტების ან მიმართებების შესახებ ჩვენში მოცემული რთული იდეები სწორედ ასოციაციის მექანიზმის მოქმედების შედეგად აღმოცენებული.

თავდაპირველად პიუმი გამოყო ასოციაციის სამი კანონი: *მსგავსების, მეზობლობის (დროის ან სივრცის)* და *მიზანშედეგის*. შემდგომში, ეს უკანასკნელი, ფაქტობრივად, მეზობლობაზე იქნა დაყენილი. პიუმი არჩედა *ერთდროულ (სამულგანურ)* და *თანმიმდევრულ (სუქციესიურ)* ასოციაციებს. იგი შეუთითებდა აგრეთვე ე.წ. *გამუალებულ* ასოციაციებზე, როდესაც ორი ობიექტი ერთმანეთს უკავშირდება არა იმის გამო, რომ ისინი ერთმანეთის მსგავსია ან ერთმანეთის მეზობლად მდებარეობს, არამედ იმიტომ, რომ მათ შორის მოთავეებულია მესამე ობიექტი, რომელიც თითოეულ მათგანთან ერთ-ერთი ამ მიმართებით არის დაკავშირებული.

ასოციაციის ყველა ეს ვარიანტი თუ კანონი გვეხდება როგორც ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ისე მეცნიერულ აზროვნებაში. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ კავშირული მიმართების მიუხედავად ანალიზში ჩანს. იდეა იმის შესახებ, რომ რაიმე მოვლენას (მიზეზს) აუცილებლად მოჰყვება სხვა მოვლენა (შედეგი), ე.ა. რომ ერთი იწვევს მეორეს, არის იდეაზე, აქ ყველაფერი მოვლენათა, უფრო ზუსტად კი, შთაბეჭდილებათა და შესაბამის იდეათა მეზობლობაზე დაყვანება. სინამდვილეში ერთ იდეას, როგორც წესი, მოხვედ

ბა მეორე, ასეთი თანხვედრის სიხშირის გამო ჩვენ გვიჩნდება რწმენა, რომ ერთი მეორის მიზეზია. მაგრამ ის, რომ მოვლენები ერთმანეთიდან გამომდინარეობს, აღქმაში არ ვეძებდეთ, ამის შესაბამისი შთაბეჭდილება არ არსებობს. ჩვენ განვიყვით მხოლოდ მოვლენათა (შთაბეჭდილებათა) თანმიმდევრობას. მაგალითად, ელვას ქუხილი მოხდევს, მაგრამ თანმიმდევრობიდან მიზეზობრიობაზე დასკვნის გამოგანა ლოგიკური შეცდომაა: post hoc, ergo propter hoc (ამის შემდეგ, მაშასადამე ამის გამო). თუკი მიზეზობრიობა, როგორც რეალური მიმართება არ აღიქმება, მაშინ არც შესაბამისი იდეა შეიძლება არსებობდეს, ვინაიდან იდეაში უნდა იყოს მხოლოდ ის, რაც შთაბეჭდილებაში იყო მოცემული. მაშასადამე, მიზეზობრიობის იდეა, რომელიც კაუზალურ კავშირს, როგორც რეალობას სახაჟს, დროში მოხაზვლერეობის აბოციაციის გზით ყალიბდება და სინამდვილეში მხოლოდ ჩვეულებას ან სუბიექტურ რწმენაზე დაფუძნებულ ილუზიას (პიუმის გამოთქმით, ქიმერას) წარმოადგენს.

ამრიგად, ჩვენ ევრაფერს ვამბობთ ობიექტური სამყაროსა და იქ მოქმედი კაუზალური კავშირების რეალურ არსებობაზე რეალურად არსებობს მხოლოდ შთაბეჭდილებათა და იდეათა ჩვევად ქცეული კომპლექსები. შთაბეჭდილებების გამო, ერთ სახელს ვეწოდებთ და რეალური არსებობის რწმენით ვაჯილდოვებთ. მაგრამ, იმავე ლოგიკით, თუ არ არსებობს რეალური ობიექტი, არ არსებობს რეალური სუბიექტიც. სუბიექტის, "შე"-ს ცნება შესაძლოა ასევე კონსტრუირებული ჩვენი მიერ. "შე" არის ჩვენი ცნობიერების მინარსების კავშირი. კომპლექსი: "როცა საკუთარ შე-ში უღრმავდები, ყოველთვის ვაწყვები ამა თუ იმ ერთეულ პერსონაჟს – სიყვარულს ან სიძულვილს, განჯვას ან ხიამოვნებას, და ევრასოდეს ვიჭერ ჩემს "შე"-ს, პერსონაჟისაგან დამოუკიდებლად". ცნობიერების ამ მდგომარეობათა კრებადობას მხოლოდ ჩვეულების გამო ვეწოდებთ "შე"-ს, მაგრამ ამ კომპლექსის რეალური არსებობის შესახებ დანამდვილებით არაფრის თქმა არ შეგვიძლია. პიროვნება, "შე", როგორც ასეთი, დაკვირვებას არ ექვემდებარება და, ამდენად, ფსიქოლოგიურ ილუზიად, ქიმერად უნდა ჩაითვალოს. თუმცა, პიუმი აქვე აღიარებს, რომ კარგად არ ესმის, თუ რა შემადგენლობისაა "შე"-ს იდეა და როგორ არის კონსტრუირებული. სამაგიეროდ, შესაძლოა განმარტავს კიდევ ერთი "ქიმერული იდეის", სახელდობრ, ღმერთის იდეის სტრუქტურას. რომელიც, მისი აზრით, ყოველისმცოდნეობის, ყოველისმემდლეობისა და მშობლიური სიყვარულის იდეათა გაერთიანებაა.

იქიდან, რაც "შე"-ს შესახებ თქვა, შეიძლება დაეასკვნათ, რომ სწორედ პიუმის "დამხატვრებით" დარწმუნდა ფსიქოლოგია კარგა ხანს, ასე ვთქვათ, უსუბიექტო მდგომარეობაში. სულიერი ცხოვრების ანალიზში "შე"-ს, პიროვნების კატეგორიები არ ფიგურირებდა. ფსიქიკა გაგებელი იყო, როგორც სიყვანა, რომელზეც ცნობიერების სხვადასხვა მინარსი ჩნდება, ცოცხლობს და ქრება. პიუმი პირდაპირ ამბობს: "სული თეატრს ჰგავს, რომელშიც ერთმანეთის მიყოლებით გამოდიან სხვადასხვა პერსონაჟები". სხვათა შორის, თეატრთან შედარებას დეკარტეს ფსიქოლოგიურ შესხედლებათა მიმართაც ხშირად იყენებდნენ. შთა "კარგეზიანულ თეატრს" ეწოდებდნენ და გულისხ-

მოძღვრენ, რომ სული სხეულის შიგნით მის და უკუერებს თეატრალურ სცენას, რომელშიც გარე და შინაგანი სამყაროს ამსახველი იდეები გამოდიან. ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ისტორიკოსის მუსკაი შეფასებით, პიუშმა გამოიჩინა სული (ანუ "მე", სუბიექტი) კარგეზიანი თეატრიდან და ფსიქოლოგიური რეალობის სახით მხოლოდ მისი სცენა დატოვა (თ. ლიხი).

ასეთია პიუშის ფსიქოლოგიური წარმოდგენები, რომლებიც უკიდურესი ემპირიზმის ნიშანს ატარებს: მხედველობაში უნდა მივიღოთ მხოლოდ ის, რაც გამოცდილებაშია (ცნობიერებაშია) მოცემული. ამ გამოცდილების პირველადი მასალა კი შეგრძნებებიდან მიიღება. ამიტომ შეცნობებიდან შეიძლება მხოლოდ დაკვირვებად მოუღებებზე იმსჯელოს. ეს პიუშისაა მომღერალი საეკუნიში გაგრძელება და განვითარდება პომიტივისტურ ფილოსოფიაში და საკმაოდ დიდ გავლენას მოახდენს ფსიქოლოგიური ამროვნების ფორმირებაზე. მიუხედავად თავისი უკიდურესობისა და ცალმხრივობისა, განვითარების სწორედ ეს უქტორი მიიყვანს ფსიქოლოგიას ექსპერიმენტულ და, საბოლოო ჯამში, ფილოსოფიისაგან დამოუკიდებელი ემპირიული მეცნიერების დამკვიდრებად.

პიუშის ფილოსოფია ყველაზე უფრო ფსიქოლოგიზირებული მოძღვრებაა. მასში პირდაპირ არ არის ნათქვამი, მაგრამ საკმაოდ ნათლად არის მინიშნებული, რომ ფსიქოლოგიურ ცოდნას გამორჩეული მნიშვნელობა აქვს მეცნიერებათა მთელი სისტემის დაფუძნების თვალსაზრისით. "ყველა მეცნიერება, ამბობს იგი, ადამიანის ბუნებას ენათესავება და ერთადერთი საძირკველი, რომელსაც ისინი შეიძლება ეყრდნობოდნენ, ესაა მეცნიერება ადამიანის ბუნების შესახებ". ამასთან მასალა, რომლის გათვალისწინებითაც შესაძლებელია ადამიანის ბუნების შესწავლა, პერსექუციებით ანუ ფსიქიკური მსხარისებით ამოიწურება. მამასადაზე, სუბიექტური სინამდვილის შესახებ ცოდნის სისტემა ყოველგვარი ცოდნის საფუძველია. გერმინი "ფსიქოლოგია" იმ ხანად კიდევ ეს-ესა იკიდებდა ფეხს სამეცნიერო ლექსიკონში. ამიტომ, მართალია ამ კონტექსტში ფსიქოლოგია პიუშის მიერ არაა ნახსენები, მაგრამ ის დანამდელებით არის ნაგულისხმევი.

დევიდ პერგლი (1705-1757) არაა ისეთი მასშტაბის მოაზროვნე, როგორსაც მისი თანამედროვე და თანამემამულე ბერკლი ან პიუში წარმოადგენდნენ, მაგრამ მან უდავოდ უფრო დიდი როლი ითამაშა იმდროინდელ ფსიქოლოგიაში, ვინაიდან შექმნა პირველი, დასრულებული სახის ასოციაციონისტური სისტემა. მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ მეხსიერებაში წარმოდგენათა შორის კავშირის დამყარების პროცესი ვარკვეულ კანონებს ემორჩილება, ჯერ კიდევ არის გოგელემ გამოთქვა. იდეებს შორის კავშირებზე (ასოციაციებზე) აგრეთვე შეუთითებდნენ სპინოზა, პიუში, ლოკი (გერმინი "ასოციაცია" სწორედ ლოკს ეკუთვნის). უფრო თამამად საუბრობდა ასოციაციის პრინციპზე ბერკლი, პიუშმა კი ის ფსიქიკური მსხარისების გაერთიანების ყველაზე გავრცელებულ

დევიდ პერგლი (1705-1757)

პრინციპად მიიხნია. პერგლი კიდევ უფრო შორს წაივდა. მან ასოციაცია ცნობიერების მუშაობის არა უბრალოდ ცეცხლაზე გავერცელებულ, არამედ ერთადერთ პრინციპად გამოაცხადა. პერგლიმ გამოთქვა წინამორბედთა იდეები. დაუმბატა საკუთარი მოსაზრებები, გააერთიანა ისინი და ჩამოაყალიბა ერთი მთლიანი ფსიქოლოგიური კონცეფცია. პერგლისთან შთელი ფსიქიკური ცხოვრება ასოციაციის პრინციპის საფუძველზე გააზრებული.

პერგლის ოჯახი მაღალ საზოგადოებას მიეკუთვნებოდა. მამამისი მინსტრი იყო. პერგლის თავდაპირველად უხილოა, სასულიერო პირი გამზადდარიყო, მაგრამ შემდგომში გვერები შეცვალა და თეოლოგიურ განათლებას სამედიცინო დაუმბატა. იგი დიდად ერუდირებული ექიმი იყო, რაც ახსახა მის მთავარ თზულებამო: "ფიქრები ადამიანზე, მის აგებულებაზე, მოვალეობებსა და იმედებზე" (1749). მის შექმნაზე პერგლი 18 წელს მუშაობდა. "ფიქრები", პირველ ყოვლისა, ადამიანის სულიერ სამყაროზეა მიმართული. პერგლი ფსიქოლოგიის სესტემას ქმნის, მაგრამ ისეთი ფსიქოლოგიაა, რომელსაც შედეკოსისტეის დამახახიათუბელი მაგერიალისტურ-სხეულებრივი საფუძველი აქვს. სულზე საუბრისას იგი არასდროს იფიქვებს სხეულს. პერგლის მთავარი საფიქრალი სწორედ მათი ურთიერთობის გარკვევაა.

ამ საკითხის გააზრებისას პერგლი ცდილობს, ერთმანეთს დაკავშიროს ლოკის და მისი მიმდევრების იდეათა ასოციაციის მოძღვრება და ნიუტონის ე.წ. ვიბრაციების თეორია. პერგლის აზრით, ის კანონზომიერებანი, რომლებსაც ემორჩილება სულის იდეები და სხეულის ვიბრაციები, ძალიან პეავს ერთმანეთს, მაგრამ ისინი მხოლოდ პარალელურია და არა იდენტური. სხეული და სული სხვადასხვა რეალობას, სუბსტანციას მიეკუთვნება. ამრიგად, პერგლი დუალისტია და პარალელისტი. მისი პარალელიზმი ფსიქოფიზიოლოგიაა, იგი სხეულისა და სულის ურთიერთმიმართებაზე ფიქრობს. ეს საკითხი დეკარტესთვისაც მნიშვნელოვანი იყო, თუმცა მათ პოზიციებს შორის კარდინალური განსხვავებაა. როგორც ცნობილია, დეკარტე ფსიქოფიზიკურ პრიბლებს ურთიერთმეოქმედების თეორიის თეალსაზრისით განიხილავდა. პერგლი მკაფიოდ გამოყოფს სხეულის იმ ნაწილებს, რომლებთანაც სულია დაკავშირებული, ანუ "სულის ადგილსამყოფელია". ასეთი ნაწილი, პირველ რიგში, თავის გენიაა, აგრეთვე, შურვის გენი და მათგან გამოშავალი ნერვეები. ნერვეული სისტემის ფუნქციონირებას, პერგლის აზრით, ნერვეული სუბსტრატის უმცირესი ნაწილაკების ვიბრაციული მოქმედება განაპირობებს. ეს შეხედულება უპირისპირდება ნერვეული მექანიზმის დეკარტესკულ ვაგებას, რომელიც გულისხმობს ნერვეებში "ცხოველური სულების" გადაადგილებას. პერგლის თანახმად, ნერვეები მილაკები კი არა, შევსებული სტრუქტურებია და მათში ვიბრაციული პროცესი მიმდინარეობს. მაგრამ უნაიდან მისი სტიმულირება ვიბრაციით ხდება, ეს პროცესი გრძობის ორგანოებში და კუნთებშიც მიმდინარეობს. ამრიგად, პერგლი ვიბრაციის გერმინებში ახასიათებს რეფლექტორულ რეალს, რომელიც პირველად დეკარტემ აღწერა: გარემოდან მიღებული ვიბრაცია გრძობის ორგანოს გადაუეება და, გენის ვაელთა, ნერვეების სამუალეობთ აღწევს სამოძრაო აპარატამდე.

სხეულში განვითარებული ვიბრაციული პროცესები ერთმანეთისაგან ოთხი ნიშნით განსხვავდება: ხარისხით, რაჯიარობით, აღვილმდებარეობით და მიმართებით. ხარისხი რხევის ამპლიტუდას ანუ ძალას ნიშნავს, რაჯიარობა – რხევის სიხშირეს, აღვილმდებარეობა ლოკალიზაციაზე მიუთითებს, ხოლო მიმართებას განსაზღვრავს ის, რომ ვიბრაციები სხვადასხვა ნერვებით გადაეცემა გვიხს. ხარისხის, ანუ ძალის მიხედვით, ვიბრაციების ორი სახეობა გამოიყოფა: ჩვეულებრივი, ანუ გრძნობადი ვიბრაციები, რომლებიც შეგრძნებებს შეესაბამება და ამ უკანასკნელთა განმეორებით გამოწვეული კიდევ უფრო მკვირვ ვიბრაციები გვიხსში. მათ ვიბრაციულკულები ან მინიაგურები ეწოდება და ისინი იღებებს შეესაბამებთან.

პერგლი ასე მხჯელობს: "ვიხაიდან შეგრძნებების ხშირი გამეორების შედეგად იღებები აღმოცენდება, იმ ვიბრაციებისაგანაც, რომლებიც თან სდევნენ შეგრძნებებს, რაიჩე უნდა აღმოცენდეს ... ეს კი სხვა უერაფერი იქნება, ვარდა უერო სუტგი ვიბრაციებისა". აქედან ჩახს, რომ სულიერი მოელენები (შეგრძნება და იღება) გამეორების შედეგად იწვევენ ერთმანეთს. ახალოვური ვითარებაა სხეულებრივი მოელენების შემთხვევაშიც (გრძნობადი ვიბრაცია და მინიაგურა). მოელენათა ეს ორი რივი ერთმანეთის პარალელურად მიმდინარეობს, ერთმანეთს თან სდევს, როგორც ხავანი და მისი ჩრდილი. წარმოღვენილი მხჯელობა ქიუმის იმ მოსაზრების ერთგვარ ფიზიოლოგიურ დასაბუთებასაც შეიცავს, რომლის მიხედვითაც იღებები შეგრძნებების მკრთალი ახლებია. იღებების შესაბამისი მინიაგურებიც ხომ მხოლოდ ძალით განსხვავდებიან შეგრძნებების სხეულებრივი კორელაციებისაგან – გრძნობადი ვიბრაციებისაგან. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პერგლის ვიბრაციულ-ფიზიოლოგიური წარმოღვენები საკმაოდ შორს იყო ჭეშმარიტებისაგან. ისინი გამოხატავდნენ XVIII საუკუნის ცოდნას, უერო მუსტად, რეალური ფიზიოლოგიური პროცესების შესახებ ცოდნის არარსებობას. შავრამ, როგორც ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები მიუთითებენ, მათში მაცნი აისახა მკვლევარის პროგრესული ბუნებისმეტყველური სწრაფვა, გამოუელენა ფსიქიკური პროცესების ობიექტური დინამიკა ისე, რომ არ მიემართა სულიისთვის, როგორც ამხსნელი ცნებისთვის.

სულიერი სამყაროს აგებულებაში, პერგლის მიერ გამოიყოფა სამი უმარტავი ელემენტი: *შეგრძნებები* (სენსუიები), *იღაეები* (შეგრძნების იღებები ანუ გამეორება საგნის რეალური მოცემულობის ვარემე) და *აფექტაეები* (სიამოუნება-უსიამოუნება). ეს არის ის მასალა, რომლისაგანაც ასოციაციის მექანიზმის შემეოობით მოელი ფსიქიკური ცხოვრება შენდება. ამასთან, სხეულებრივი (ნერვული) და ფსიქიკური პროცესები ხრულ შესაბამისობაშია, ამიგომ, არსებითად, ასოციაციის ორი მექანიზმისა და, შესაბამისად, ორი პროცესის შესახებ უნდა ვისაუბროთ. მათგან ერთი სხეულში ხორციელდება, მეორე – სულში.

სულში მოქმედ ასოციაციის კანონზე პერგლი წერს: "თუ ვარკვეული შეგრძნებები (A,B,C და სხვა) საკმარისად ხშირად დაკავშირდება ერთმანეთს, ისეთ ძალას შეიძენენ შესაგყვის იღებებზე (a,b,c და სხვა), რომ რომელიმე მათგანი (A) ვანეალკვეებული მოქმედებისას სულში დანარჩენ

შეგრძნებათა იდეებს (ხ, ც და სხვა) აღძრავს”. სხეულში პარალელურად მიმდინარე ასოციაციური პროცესის ფორმულირება აღწერილის ახალდროული იმ განსხვავებით, რომ შეგრძნების ნაცულად ლაპარაკია გრძობად ვიბრაციამე. ხოლო იდეის ნაცულად – მინიაგურულ ვიბრაციამე. ეს არის კანონი, რომლის საფუძველზეც მყარდება ასოციაცია შეგრძნებასა და იდეას შორის. რაც შეეხება იდეებს შორის ასოციაციას, მისი შესაბამისი პროცესი გვინში ასე აღწერება: როცა ორი მინიაგურული ვიბრაცია გვინში ერთდროულად მიმდინარეობს, შესატყვისი შონებიდან აგზნების პროცესი ყველა მამართლებით ვრცელდება და ისინი ერთმანეთზე შემოქმედებენ; შონებს შორის მით უფრო შვიდრო კავშირი მყარდება, რაც უფრო ხშირად ხდება ეს. ამიტომ, როდესაც შემდგომში ერთი ვიბრაცია აღმოცენდება, ის გამოიწვევს მეორეს. ეს შეესაბამება ერთი იდეის მიერ მეორის გამოწვევის პროცესს.

შეხედვად იმისა, რომ ასოციაციური პროცესებთან დაკავშირებით და სხვაგანაც პერტლი აფიქსირებს თავის პარალელისტურ კონიციას, ის მაინც არ არის მტკიცე და თანმიმდევრული. ეს ვარაუდობა მისი მოძღვრების ამ ასპექტის განსხვავებული ინტერპრეტირების მიზეზად იქნა. შეიძლება ვთქვათ, რომ პერტლისთვის, რომლის სისტემა უდავოდ მექანიკური დეტერმინიზმის სულისკვეთებით არის გამჭვალული, კვრო შესაფერისი იქნებოდა იმის თქმა, რომ ფიზიოლოგიური პროცესები განსაზღვრავენ ფსიქიკურ პროცესებს, რომ ნერვული მექანიზმი იწვევს სულიერ მოვლენებს. მართლაც, ვანა ჩრდილს საგანი არ იწვევს? არა და სწორედ ამ მაგალითს აღწერს პერტლი იმის საილუსტაციოდ, რომ ფსიქიკური და ფიზიოლოგიური პროცესები ერთმანეთის შესაბამისად და პარალელურად მიმდინარეობენ კვრო მეტოც, ასოციაციის სხეულებრივ მექანიზმზე შესჯელობისას პერტლი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ “ვიბრაციები უნდა შეიცავდნენ საკუთარ თავში ასოციაციას, როგორც თავის შედეგს, ხოლო ასოციაცია უნდა მიუთითებდეს ვიბრაციამე, როგორც თავის მიზეზზე”. აზრი სრულიად ნათელია: ვიბრაციები (სხეულებრივი პროცესი) იწვევენ ასოციაციებს (ფსიქიკური პროცესი). მოკლედ, პერტლის თეალსაზრისი ფსიქოფიზიკურ პრობლემატიონ დაკავშირებით არც გამართულია და არც არაწინააღმდეგობრივი.

როგორც არ უნდა იყოს ფსიქიკური ასოციაციის მიმართება ნერვულ სისტემატიონს, ასოციაცია შეიძლება დამყარდეს შეგრძნებებს, იდეებსა და მოძრაობებს შორის. მოძრაობის შემოგანა აქ შეგად მნიშვნელოვანია, უნაიდან ეს სამუქლებას იძლევა ასოციაციის მექანიზმი ვარუცელდეს მოგორული მოქმედების სფეროზე, რაც თითქმის ორი საუკუნის შემდეგ განხორციელდა ბიპეციორიზმში. იყით პერტლი მოძრაობათა ორი ჯგუფს გამოყოფს: ავტომატიზმებს და ნებისმიერ მოძრაობებს. ავტომატიზმები სხეულებრივი მექანიზმებიდან მიმდინარეობს და გრძობად გამდისიანებელზე უშუალო რეაქციის წარმოადგენს აღმასანი საბეჭა ეწ. *მარეულადი ავტომატიზმების ვარკვეული მარაგით*. ნებელობითი მოძრაობები ამ ავტომატიზმების სხვადასხვა ფსიქიკურ მიზეზებთან (იდეები, აფექტები, ვნებები) ასოციაციური დაკავშირების ვით ყალიბდება. მაგალითად, ახალშობილი ბავშვის ხელის-

გულზე მჯობნება იწვევს თითების უნებლიე შეკუმშვას, ანუ ტაქების ძირველად აკკომპაგინებს. ეს მოძრაობა შეიძლება დაუკავშირდეს სხვადასხვა შეგრძობებსა თუ იდეებს, ვიქტორი, საცყარული სათამაშოს დანახვას, რომლის ტაქებს და დაჭერას ბავშვი თანდათან სწავლის ასოციაციის კანონებს შესაბამისად, ამავე ლოგიკით, სიტყვები: ბილი, დაიჭირე, რომლებიც ბავშვს ესმის უფროსებისაგან, უკავშირდება სათამაშო მოძრაობებს და მას საშუალებად აღძრავს. ეს უკვე *სახეურად ნებულობითი* მოძრაობაა. მოძრაობა *შილიანად ნებულობითი* გახდება მაშინ, როდესაც "ის იდეა ან სულის მდგომარეობა, რომელსაც ჩვენ შევვიძლია ვეწოდით ტაქების სურვილი და რომელსაც, გარკვეულად, შინაგანი ბრძანების ხასიათი აქვს, ისე ძლიერად დაუკავშირდება სათამაშო მოძრაობას, რომ ეს უკანასკნელი პირველის განხილვისთანავე აღმოცენდება". *ნებულობა* სწორედ "სულის მდგომარეობაა", რომელიც წინ უსწრებს ჩვენს მიერვე გამოწვეულ სულიერ (მოფიქრება, წარმოსახვა) თუ სხეულებრივ (მოძრაობა) აქტებს ხშირი განმეორების, ვარჯიშის შედეგად ნებულობითი მოძრაობები შეიძლება გადაიქცეს ე.წ. *მეორად აკკომპაგინებად*, ანუ ჩვეულებად და ჩვეულებებად. ისინი ნებულობად წოდებული "სულის მდგომარეობით" აღარ არიან გამუდმებული, თითქოს თავისთავად აღიძვრიან და მიმდინარეობენ. მაშასადამე, პირველადი აკკომპაგინებიდან ასოციაციის მექანიზმის საშუალებით წარმოიქმნება სახეურად ნებულობითი, ნებულობითი აქტები და მეორადი აკკომპაგინებები.

აღმრდის პროცესში ასოციაციის ასეთივე მექანიზმით ყალიბდება აუქტები და ენებები (თავისი წინამორბედების მსგავსად, პერგლიც ვერ განასხვავებს დაბეჯითებით ემოციურ და მოტივაციურ სფეროებს; მაგალითად, ძლიერ აუქტს იგი სურვილს უწოდებს). ენება წარმოიქმნება საგნის წარმოდგენის ანუ იდეაციის და აუქტაციის დაკავშირების გზით. თავიდან ბავშვისთვის უცხოა შიში, მას რაღაც უნდა დაუშავდეს, რაიმე შიანი მიადგეს, რის შემდეგაც მესხიერებაში შემორჩენილი ამ უარყოფითი ემოციის იდეა ასოცირდება ამ პირობების იდეასთან, რომლებსაც გამოიწვივს შიანი და შესაბამისი ემოცია.

თვით ასოციაციის პრინციპის გაანრებაში პერგლის ბევრი ახალი და საყურადღებო ნიუანსი შემოაქვს. ასოციაციის პირობებიდან თუ ფაქტორებიდან იგი მსგავსებას გამოირჩეხავს. გოვეს *მეზობლობას* და უმატებს *გამეორებას*. ეს ხდება იმის გათვალისწინებით, რომ ფსიქიკურ ასოციაციას საფუძვლად უდევს ფიზიოლოგიური (ვიბრაციული) ასოციაცია. ამიტომ ასოციაციური კავშირის შექმნა არ შეიძლება იყოს დამოკიდებული სუბიექტურ და სუბიექტიდან გამომდინარე წინაპირობებზე (მსგავსება, მაგალითად, ასეთი ფაქტორია, ვინაიდან მსგავსია თუ არა საგნები და მოვლენები – სუბიექტი ადგენს). ამდენად პერგლი აგრძელებს პიუზისეული უსუბიექტო მექანიციკური ფიქიოლოგიის ხაზს. პიუზისეური აქ ის არის, რომ პერგლი ასოციაციის ფაქტორებს დაბეჯითებით უმატებს გამოვრებას. "შეგრძნებები, იდეები და მოძრაობები საკმაოდ ხშირად უნდა დაუკავშირდნენ ერთმანეთს", ამბობს იგი და ამით ხაზს უსვამს გამოვრების ფაქტორს. მისი უდიდესი მნიშვნელობა მხოლოდ XIX და XX საუკუნეების მიჯნაზე გახდა ნათელი (ებინ.პოუსი,

თორდაცი და სხვა) და ის დასწავლეს ერთ-ერთ ძირითად პრინციპად იქცა. ფსიქოლოგიის შემდგომი განვითარების თვალსაზრისით პერგლის ასოციაციური მოძღვრების სხვა შტაბებიც საინტერესოა. მან საგანგებო მხედრობის საგნად აქცია *სიმულაციური* და *სექსუალური* ასოციაციების არსებობის ფაქტი (რომელზეც პიუმმა მხოლოდ მაინიშნა) და ამით მკვეთრად გააფართოვა ასოციაციის გამოყენების არე ის ვარდისიანი ვახლა როგორც თანმიმდევრული პროცესების (მეხსიერება, აზროვნება), ისე მარტივი იდეების კომპლექსებად შერწყმის ასახსნელად (ალქმა) სიმულაციური ასოციაციების დაშვება ნაბიჯად ჯ.ს. მილის "სულის ქიმიისკენ", ანუ ცნობიერების რთულ წარმონაქმნებში ისეთი კავშირების გააზრებისკენ, სადაც შემადგენელი ელემენტები ახალ თვისობრიობას ქმნიან (იხ. 3.3). ასოციაციონისტური მოძღვრების განვითარებას, როგორც შემდგომში დავრწმუნდებით, ლოგიკურად მიყვარია ცნობიერების მოვლენების ასეთ ანალიზამდე. ამის ნიშნები უკვე პერგლისთან არის მოცემული, რასაც ადასტურებს თუნდაც შემდეგი გამონათქვამი: "მეგრძობის მარტივი იდეები უნდა ერთიანდებოდნენ ჯგუფებად და კომპონირებად. ასოციაციების შემდგომი თითოეული მათგანი მრავალი შემადგენელი ნაწილის დაახლოებისა და შერწყმის გზით ერთ დიდ რთულ იდეად შეიშრება. დაკვირვება იმასაც გვიჩვენებს, რომ მრავალი ინტელექტუალური იდეა, როგორცაა მშენიერების, ღირსების, მსუბრიუსი თვისებებისა და სხვა, ფაქტობრივად არიან ისეთი ნაწილებით-საგან შემდგარი იდეები, რომლებიც თანდათან შეიშარდნენ ერთ რთულ იდეად".

ყველა რთული სულიერი მოვლენა მარტივი ფსიქიკური მახალიდან აივება ასოციაციის შემდგომით. აფექტები და ვნებები, როგორც ითქვამს, შევრძობების, სიამოვნება-უსიამოვნების ან მათი იდეების ასოციაციური გაერთიანებაა. ალქმები მიიღება საგნის გრძობადი თვისებების ამხანველ შევრძობებითა შევრძობების გზით. მეხსიერება ასოციაციურად დაკავშირებული იდეების აღდგენაა იმ თანმიმდევრობითა და მიმართებით, როგორც შევრძობებაში იყო მოცემული. წარმოსახვაც იდეების დაკავშირებაა, ოღონდ თავდაპირველი წესისა და თანმიმდევრობის ვარდამე (მაგ., სიმშარი). აზროვნებაზე პერგლი პირდაპირ არ ლაპარაკობს; იგი მხოლოდ სიგვეით ვასოციაციური მხარისის გაგების პროცესს განიხილავს. სიგვეთ ბგერათა ჯამია. მსიმსნელობა კი გრძობადი თვისებების კომპლექსი, რომლითაც საგნები ერთმანეთს გვიან. მაგალითად, სიგვეთ "სითეთრის" მნიშვნელობა მრავალი საგნის (თოვლი, ქაღალდი, რძე და ა.შ.) მუდმივი გრძობადი თვისებების გამოყოფის შედეგად მიიღება. აღმრდობა და სწავლის პროცესში ხდება ასოციაციური კავშირის დამყარება სათანადო ბგერით კომპლექსსა და საგნის გრძობადი თვისებებით ერთობლიობას შორის. სიგვეთ მნიშვნელობის გაგებაც ამას ნამსაყვ. პირინციპში, ასეთივე გზით მამდინარეობს ცნებების ფორმირება – აქ პერგლი, ფაქტობრივად, ლოკის მოსაზრებებს უყრდნობა.

პერგლის შრომებში საგრძობა შეგავლენა არა მარტო ფსიქოლოგიებზე, არამედ სხვა დარგებზეც მოახდინა; მაგალითად, ვითკამე, ლოგიკაზე, პედაგოგიკაზე. პერგლის იდეების პოპულარიზაციაში განსაკუთრებული წვლილი

შეიგანა მისმა მოწაფემ, ლონდონის სამეფო საზოგადოების, პარიზისა და სანკტ-პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიების წევრმა ჯომეჟ პრისტლიმ (1733-1804). იგი ახერხებდა წარმატებით შეეთავსებინა ერთმანეთთან თეოლოგიური (იყო მღვდელი) და ბუნებისმეტყველური (ყოფილი ქიმიკოსი, ჯანჯაღის აღმომჩენი) ინტერესები, როგორც გაელენიანია ფილოსოფოსი, იგი ხწორედ ბუნებისმეტყველების პოზიციიდან განხილავდა ფსიქიკურ სინამდვილეს. ფსიქიკური პროცესები ფიზიოლოგიური პროცესებით აიხსნება, შესაბამისად, მეცნიერება სულერი ცხოვრების შესახებ (ფსიქოლოგია) არის "ნერველი სისგების ფიზიკა", მოკლედ, პრისტლიმ მოხსნა კერტლისთვის დამახასიათებელი ორანზორიენება სხეულებრივი და სულერი პროცესების ურთიერთმომართებასთან დაკავშირებით. ყველა ფსიქიკური პროცესი ასოციაციური წარმოშობისაა, მაგრამ ასოციაციის მექანიზმის ბუნება სერველ სუბსტრატში უნდა ექებოდ.

ემპირიული ფსიქოლოგიის განვითარება მიმდინარეობდა საფრანგეთშიც, თუმცა მისი ვაელენა შემდეგში დროის ფსიქოლოგიაზე ნაკლები იყო, ვიდრე ინგლისური ასოციაციონიზმისა. XVIII საუკუნის ფრანგული ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური აზროვნება ძირითადად ემპირიზმის განვითარებისა და რაციონალიზმის კრიტიკის ნიშნით ხასიათდება. ფრანგული ემპირიული ფსიქოლოგიის წარმომადგენლები ემყარებოდნენ ლოკის სენსუალისტურ თეზისს ვრძნობადი (შეგრძნებითი) გამოცდილების პრისორიგეტის შესახებ და ფსიქიკის განვითარებაში მთავარ ძალად გარემოს მიხსნევენ. ცნობიერების ფორმირება სოციალურ გარემოში მიმდინარეობს, სადაც ვადამწყვეც რიღს აღზრდა-განათლება ასრულებს, ამიგომ განათლების პროცესის სწორი ორგანიზაცია პირველი რიგის ამოცანაა, ამ შიშნით, დიდროს თაონობით, გამოიყა ენციკლოპედია, რომელშიც თავმოყრილი იყო განათლებული ადამიანისთვის აუცილებელი ცოდნა. ამიგომ, ამ ემოქის ფრანგი სწავლელების დიდ ხაწილს განსხანათლებლებს და ენციკლოპედისტებს უწოდებენ. ფრანგული ემპირიული ფსიქოლოგიის კიდევ ერთი განმსხვავებული ნიშანი არის ის, რომ შემეცნებით და ემოციურ პროცესებთან ერთად, მასში წარმოდგენილია მოგივაიური სფეროს, კერძოდ, მოთხოვნილებათა საყურადღებო დხახიათება.

ეტიენ ბონი დე კონდილიაკი (1715-1780)

საფრანგეთის აკადემიის წევრი, დიდროსთან დაახლოებული ენციკლოპედისტი, ცდილობს კიდევ უფრო გააძლიეროს ლოკის ემპირიზმი. ეს უკანასკნელი გამოცდილების შექმნის ორ წყაროს უმეუბდა: შეგრძნებებს და რეფლექსიას. ის, რაც ლოკთან რეფლექსიიდან, ხოლო დეკარტესთან სულის ოპერაციებიდან და თანდაყოლილი იდეებიდან მომდინარეობდა (ანუ ფსიქიკური მოქმედება), კონდილიაკს სურს ახსნას შეგრძნებების საშუალებით. კონდილიაკი, თანმიმდევრული სენსუალისტი, თავის მთავარ ნაშრომში "გრაქტატი შეგრძნებების შესახებ" (1754), ცდილობს ყველა ფსიქიკური უნარი და პრო-

ცები შეგრძნებიდან გამოიყვანოს, თუ ძირითადი ფსიქიკური უნარების – მუხსიერების, აზროვნების, ფანგაზის, ნებისყოფის და ა.შ. ჯამს გონებას ეუწოდებო, შეიძლება ითქვას, რომ კონდილიაქის მხედველი, ადამიანი თავდაპირველად მოკლებულია გონებას. "გრაქტაგის" მიზანია გვიჩვენოს, თუ როგორ შეიქმნა ადამიანური შეგრძნებებიდან გონება.

აქ ავტორი მიმართავს ე.წ. მარშალილის ქანდაკების მოდელს, რომელიც გარეგნულად ადამიანის მსგავსია. დავეუბნოთ, ეს ქანდაკება ცოცხალია, სულიერია, მაგრამ არც ცოდნა და არც სხვა ფსიქიკური თვისება, შეგრძნების გარდა, არ გააჩნია. მისი სულიერება, ფაქტობრივად, შეგრძნების უნარში მდგომარეობს. კონდილიაქი გვთავაზობს ჩავვაგროთ ასეთი გონებაჭერეგითი უქსპერიმენტო მივანიჭოთ ქანდაკებას ყნოსვის შეგრძნების უნარი და ამ დამეხიდან გამოიყვანოთ ყველა იდეა თუ სულის თვისება. ყნოსვის შეგრძნება შემთხვევით არ არის შერჩეული; ავტორი თვლის, რომ ის ყველაზე დაბალი რანგის შეგრძნებაა. შეგრძნებათა რანგები, სამოგადლოდ, კლასიფიცირებულია მათი შექცევითი ღირებულების მხედველი და ასეთი რიგით არიან განლაგებული: 1. შეხება, 2. მხედველობა, 3. გემო, 4. სუნა, 5. ყნოსვა. შეხების შეგრძნება ყველაზე მეტად უწყობს ხელს შემეყნებას და, რაც მთავარია, იგი ერთადერთია, რომელიც ქანდაკებას უქმნის რწმენას ობიექტური ხაშიყაროს არსებობის შესახებ. ამასთან, შეხება ყველაზე ინტენსიურ ემოციას აღძრავს ქანდაკებაში.

სამოგადლოდ, ყოველ შეგრძნებას, მათ შორის ყნოსვის შეგრძნებას, რომელიც ქანდაკებას მიეჩიჭეტი, აუცილებლად ახლავს ერთგვარი გრძნობითი გონი, სიამოვნების ან უსიამოვნების განცდა. სიამოვნება-უსიამოვნება, კონდილიაქის თანახმად, შეგრძნების ერთ-ერთი დახასიათებაა, მისი იმუნებური ნიშანია. შეგრძნების შეგნაკლები ინტენსიობა თანხმლები გრძნობითი გონის განსხვავებული სიძლიერით გამოიხატება. შეგრძნების მეორე თანმდევი განცდა ყურადღების განცდაა. ყურადღება ყოველგვარი განცდის აუცილებელი პირობაა, ფონია, რომელმაც ფსიქიკური მოვლენები (ე.ი. შეგრძნებები) გამოისახება. ამრიგად, ქანდაკებამ, რომელსაც სუნის შეგრძნების უნარი გაუქნდა, იმაედროულად შეიძინა *შგრძნობელობისა და ყურადღების* თვისებებიც. დანარჩენი ფსიქიკური ფუნქციები ამ უნარ-თვისებების ამოქმედებისა და გარდაქმნის შედეგად წარმოიქმნება. პირველი მათ შორის მუხსიერებაა. ის ყურადღების ფუნქციონირებას მოჰყვება. ქანდაკების მიერ განცდილი სუნი არ ისპობა გამღიშიანებლის შემოქმედების შეწყვეტასთან ერთად. ყურადღება, რომელიც ქანდაკებამ სუნს მიაპყრო, კიდევ ერთ ხანს ისახავს მას, გოვებს სულში ვარკვეული შთაბეჭდილების სახით. ამიგომ სუნის განმეორებისას ქანდაკება მას ოცნობს. ესაა *მუხსიერება*. ორი შეგრძნების ერთდროული არსებობა, ან აწმყოში მოყემული სუნის წარსული სუნის იდეათთან შედარება მუჯელობას გვაძლევს, ვინაიდან, ავტორის მტკიცებითა, მუჯელობა ორ შესადარებულ მოვლენას შორის მიმართობის აღქმაა. ასე იმეწს ქანდაკება *აზროვნებას*, შექცევების უნარს, *მოთხოვნალება* აქციაობისა და ვახეითარების პირობაა, მაგრამ ის ვერ განხედვობა გრძნობებისა და მუხსიერების გარეშე. შეგრძნებას სიამოვნება-უსიამოვნების ნიშანი

რომ არ შეიძლება, ქანდაკება ვერ განვითარდებოდა და ლეონარდო დელის მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა, რადგან ის არ იქნებოდა დაინტერესებული, მიუხედავად იმისა, რომ განრიდებოდა მეორეს, ანუ არ ექნებოდა სათანადო სურვილი. ამავე დროს, მოთხოვნაზე შესაძლებლად გულახტობის, ვინაიდან ის არას სწრაფვა ეკეთეს (სასიამოვნო) წარსული მდგომარეობისკენ. მოთხოვნების ნიადაგზე აღმოცენდება წარმოსახვა, როგორც გუნდურად ხასხურელი ხაგის აღგზნება. წარმოსახვა მომავლის ვითარების წინების უნარს იძლევა, ხოლო მისი გაერთიანება შეფასების ამოცანებით უნარიან და მოთხოვნილებასთან წარმოქმნის იმას, რასაც *ნებისყოფა* ეწოდება.

ამრიგად, ჩვენი ქანდაკება ყველა ძირითადი ფსიქიკური ფუნქციით აღიჭურვა. ახლა, თუ შევიგნით სხვა შეგრძნებებს – სმენას, გემოს, მხედველობას, არსებითად არაფერი შეიცვლება. მდგომარეობას პრინციპულად ცვლის მხოლოდ შეხებითი შეგრძნება, რომელიც გვაძლევს სხვა სხეულის სიმკვრივის, წინააღმდეგობისა და, აქედან გამომდინარე, მისი არსებობის განცდას. ამ მომენტამდე ჩვენი შეგრძნებები განიცდებოდა მხოლოდ შინაგან მდგომარეობებზე, ახლა ისინი იქცევიან საგნის თვისებებად. საგნისა, რომელიც სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ამდენად, ობიექტის განცდასთან ურთად და მასთან დაპირისპირებაში ჩნდება თავად სუბიექტის განცდაც. „შე“-ს ცნობიერება, ერთი სიტყვით, მოული შინაგანი სამყარო სრული სახით გამოიყვანება შეგრძნებებიდან. თანამედროვე მეცნიერების თვალსაზრისით, მოული ეს თეორია უსაფუძვლო ხელოვნური კონსტრუქციაა.

ვიუღოფრე დე ლამეგრე (1709-1751) სენსუალისტიკა, მაგრამ მისი ყურადღების ცენტრში სხვა საკითხი, სახელდობრ, სხეულისა და სულის მიმართების საკითხი იყო. ლამეგრემ სამედიცინო განათლება პარიზში მიიღო და სტაჟირება პოლანდიაში, ცნობილ მკურნალ ბურხავესთან გაიარა. სამხედრო ექიმად მუშაობისას იგი დააკვირდა იმ ეითარებას, რომ ავადმყოფობა (ეთქვით ციება) არა მარტო ფიზიკურად ასუსტებს ადამიანს, არამედ მის განუხრავ შესაძლებლობებსაც აქვეითებს. აქედან ლამეგრე მივიდა დასკვნამდე, რომ სულიერი მოქმედება ვაპირობებულა სხეულებრივი ორგანიზაციით. ამ იდეით შეპერობილმა მან შედგულ დაწერა ორი ნაშრომი „სულის ბუნებრივი ისტორია“ (1745) და „ადამიანი მანქანა“ (1748), რომლებშიც დაწვეს, როგორც ურეგიკელი გრაქტაგები. ამ ნაწარმოებებში მის ავტორს სკანდალური პოპულარობა მოუტანა და მისი სიყიყილე ხაფრთხის ქვეშ ჩააგდო, რის გამოც იგი იძულებული გახდა სიციხის ბოლო წლები პერლინში გაეტარებინა, სადაც განთავსდა მონარქის, პრუსიის მეფის, ფრიდრიხ II-ის მიწვევით ჩავიდა.

ლამეგრემ უარყო დეკარტის დეალიზმი: არსებობს მხოლოდ ერთი

მაგერიალური სუბსტანცია, რომელსაც, სხვა დანარჩენი თვისებების გარდა, შევრძნობისა და აზროვნების უნარიც გააჩნია. ეს მაგერიის (გვინის) გარკვეული ორგანიზაციის შედეგია. ორგანიზაციის კატეგორია წამყვანია ლამეგრის მსჯელობაში. ადამიანი ბუნების ნაწილია. შეეხარე, ცხოველი, ადამიანი – უწყვეტი კიბის საფესურებია. მათ შორის განსხვავება სხეულის სხვადასხვა ორგანიზაციით არის გამოხატებული. აქ ლამეგრამ წინასწარ განტყრიტა უფრო გვიანდელი ევოლუციონისტიკების იდეები. ეპოქაში, როცა შეეხიერება დარწმუნებული იყო მცენარეებისა და ცხოველების სახეობათა უცვლულობაში, ლამეგრამ ვაბედა გამოეთქვა მკრეხელური აზრი იმის თაობაზე, რომ ცოცხალი სხეულებს, მათ შორის ადამიანს ორგანიზაცია, არის სახეობათა ხანგრძლივი ევოლუციის პროდუქტი. სიცოცხლის სხვადასხვა ფორმა ერთმანეთისაგან ორგანიზაციის სირიულით განსხვავდება. ცხოველის მსგავსად, ადამიანიც კარგად აწყობილი, თვითმართვადი მანქანაა. “თუ სკლის ყველა უნარი იმდენადაა დამოკიდებული გვინისა და მთელი სხეულის ორგანიზაციაზე, რომ ისინი არსებითად, სხვა არაფერია ამ ორგანიზაციის შედეგის გარდა, მაშინ ადამიანი შეიძლება ჩაითვალოს ურთოდ განსწავლულ მანქანად”, ცხადია, სიგეა “მანქანა” აქ პირდაპირი მნიშვნელობით არ იმბარება. ის მხოლოდ მტკაფორის სახით გამოიყენება და გულისხმობს მაგერიალურად დეგერმინირებულ სისტემას. მისი დახმარებით ავტორი ედილობს ბუნებისმეტყველების პოზიციებიდან ახსნას ადამიანის ყველა ურთულესი უნარის, მათ შორის ცნობიერების ფუნქციონირება და განყოთარება. ადამიანის, როგორც “განსწავლული მანქანის” უპირატეობას სწავლებისა და აღმრდის პროცესები უმრუნველყოფს.

სულიერი ცხოვრების სპეციფიკის დახასიათებისას ლამეგრამ ხაზი გაუსვა მოთხოვნისებთან მნიშვნელობას. მოთხოვნისება ორგანული, სასიცოცხლო პროცესებიდან გამოიყვანება, მაგრამ სულიერი ცხოვრების დეგერმინაციაში იმდენად დიდ როლს თამაშობს, რომ გარკვეულად გონებასაც უთანაბრდება. არსებები, რომლებიც მოკლებული არიან მოთხოვნისებებს, მოკლებული არიან გონებასაც. ასეთებია, მაგალითად მცენარეები. ცხოველი შეიძლება ჩაითვალოს მოძრავ მცენარედ, მაგრამ ის უკვე სრულიად სხვაგვარი არსებია, ვინაიდან ვადააღვალის უნართან ერთად აქვს მოთხოვნისებები და, შესაბამისად, შევრძნობის, ურძიობისა და აზროვნების უნარი. რაც მეტი მოთხოვნისება აქვს ორგანიზებულ სხეულს, მით მეტი საშუალებები აქვს ბუნებისაგან მოძებული მათ დასაკმაყოფილებლად. ეს საშუალებები უთხიერების სხვადასხვა ხარისხთან არის დაკავშირებული და ცხოველებთან ისტინტივს. ხილი ადამიანთან სკლის სახით ულახდება, რაც ნაკლები მოთხოვნისება აქვს ორგანიზმს, მათ უფრო ალილია მისი გამოკვება და გაზრდა, მით ნაკლებად არის მასში განითარებული უთხიერისი უნარები.

როგორც ვხედავთ, ლამეგრამ მოქმედების მანქანური (მექანიკური) პრინციპი სხეულიდან (დეკარტის “სხეული – მანქანა”) სკლზე, უთხიერ ცხოვრებაზე უაყარეველა და ამით ადამიანის ქმედების სხვადასხვაგვარი მექანიციკური (თუღაც ბიკევიონისტიკული) ინტერპრეტაციისთვის ერთ-

ვეარი ინტელექტუალური ფონი შექმნა.

ცნობილი ფრანგი ფილოსოფოსის კლოდ აღრიან ჰელვეციუსის (1715-1771) ინტერესის მთავარ საკანს შეადგენდა ადამიანების ფსიქიკური წყობის, კერძოდ კი გონებრივ შესაძლებლობათა, ნაჭიერების განსხვავებულობის საკითხი. თავისი ძირითადი შრომები ამასთან დაკავშირებით მან გადმოიყვანა ორი მთავარი იხსნელებაში: "გონების შესახებ" (1758) და "ადამიანის შესახებ" (1769), რომლებშიც, ერეტიკულობის ბრალდებით, ოფიციალურად აკრძალეს.

ჰელვეციუსიც სენსუალისტიკა. იგი მიიქცევა კონდილიაკს და თვლის, რომ დაბადებიდან ადამიანს აქვს *სეგრძეობა* და მისი შემონახვის უნარი – *მეხსიერება*. მეხსიერება "ხანგრძლიობის მქონე, მაგრამ შესუსტებული სეგრძეობაა". ამროვნებაც სეგრძეობებს უკავშირდება და მათი კომბინირების უნარად არის წარმოდგენილი. მაგრამ ადამიანთა ინტელექტუალურ უთანაბრობას არც სეგრძეობები განსაზღვრავს და არც მათგან წარმოებული ფსიქიკური უნარები. თითქმის ყველა ადამიანს აქვს საკმარისი სეგრძეობათა სიმბეჭადე და მეხსიერება, რომ გააკეთოს დიდი აღმოჩენა. ამაში არავითარ როლს არ თამაშობს გეოგრაფია, რასა, კვება, ტემპერამენტი თუ სხვა ფაქტორები. ჰელვეციუსი საბოლოოდ ორ მიზეზს აღნიშნავს, ეს არის სხეულის სეგრძეობები და ვითარებები, რომლებშიც შემთხვევითობის წყალობით ხვდება ესა თუ ის ადამიანი, და, აგრეთვე, დიდების, ცნობისწარების მეგობარობა. ჰელვეციუსი საჭიროდ თვლის შევისწავლეთ ყველა ფაქტორი, რომლებმაც ხელი შეუწყო დიდ აღმოჩენებს, რათა მათი ვითარებისწინებით მიზანდასახულად აღეზარდეთ თვალსაჩინო პიროვნებები. ჰელვეციუსი დარწმუნებულია აღმზრდის გადამწყვეტ როლში: "ჭკუის უთანაბრობა შეიძლება აღმზრდით ათხსნას", "აღმზრდა ვეაქციეს ჩვენ იმად, რაც ვართ". თუმცა, იმხანა აღნიშნავს, რომ აღმზრდა ვერ აქციებს საზოგადოების ყველა წევრს გამოჩენილად საქმე ისაა, რომ ყველა ერთნაირ აღმზრდას ვერ მიიღებს, ვინაიდან თითოეული ინდივიდის აღმზრდელად გვევლინება როგორც მსართველობის ფორმა, რომელშიც იგი ცხოვრობს. ისე მელოძრები, საყვარელი ადამიანები, გარემომყოფი ხალხი, წაკითხული წიგნები, დაბოლოს *შემთხვევა*, ანუ ის უპირაძე მოუღენა, რომელთა მიზეზებსა და კავშირებს ჩვენ ვერ მივუთითებთ. მუხუდავად ამისა, აღმზრდას ძალეშს გაზარდოს გენიალური ადამიანები, ხოლო დანარჩენები აქციოს გონიერებად და ჭკვიანებად.

შემთქმედების მოტივაციასთან დაკავშირებით, ჰელვეციუსი აღნიშნავს, რომ გონება შეიძლება განვიხილოთ როგორც მანქანა, რომელიც არ მოქმედებს, სანამ ვნებები არ აამუშავებს მას. ვნების ძალა და ხასიათი ყველახთან განსხვავებულია, მაგრამ ეს არ არის თანდაყოლილი თვისება. ვინაიდან ადამიანები იბადებიან არა მხოლოდ იდეების, არამედ ვნებების გარეშე. გონების მსგავსად, ვნებებიც უნდა აღეზარდეთ. ამისთვის დიდებასთან და სახელთან დაკავშირებული ვნებები უნდა დაეუკავშიროთ სხეულის სეგრძეობას.

გვარ სხეულებრივ სიამოვნებას, რომლებიც ყოველგვარი მაღალი მისწრაფების ფორმირების პირობას წარმოადგენენ. დიდება და მისგან გამომდინარე მატერიალური უზრუნველყოფა პედოგოგიური განხილვის მიღების სამუალებია. დიდების წყურვილი მხოლოდ სხეულებრივ სიამოვნებათა მიღების შენობული სურვილია. მოტივაციის გაგებაში პედაგოგიური, ლამეტრის შიგნით, ბიოლოგიური პოზიციები დგას.

პედაგოგიის ფიქსოლოგიური წარმოდგენები ამართლებს მის მხოლოდმხედობრივ პოზიციას ადამიანთა საყოველთაო თანასწორობის შესახებ – უთანაბრობა და ინდივიდუალური განსხვავებები მოლიანად ინდივიდების სოციალური მდგომარეობისა და აღზრდის განსხვავებულობით აიხსნება. პედაგოგიის ინტერპრეტაციები აღნიშნავენ, რომ ასეთი მაღლობის ფაგალიზმად მიყვართ. ეს ერთი შეხედვით უცნაურია, ვინაიდან ფაგალიზმი, როგორც წესი, უკავშირებენ საწინააღმდეგო შეხედულებას, რომლის თანახმად ადამიანის ფიქციური წყობა დამოკიდებულია თანდაყოლილ მისიან ფაქტორებზე. ისინი ფაგალურად განსაზღვრებენ მის უნარ-თვისებებს და, საბოლოოდ, ცხოვრების გზასაც. მაგრამ პედაგოგიის თვალსაზრისით ფაგალიზმად მიყვართ: ადამიანი ბედის სათამაშოდ, შემთხვევითობის მსხვერპლად წარმოვიდგებო, რომელიც, მოათავსებს რა მას ამა თუ იმ გარემოში, განსაზღვრავს მის სოციალურ მდგომარეობას, სწავლა-აღზრდის პირობებს და, მათხადამე, მისი ცხოვრების ხეცნარსაც. თანდაყოლილ თავისებურებათა უარყოფითან ერთად პედაგოგიური უარყოფს ადამიანის პასუხისმგებლობას საკუთარი უნარ-თვისებების, ცოცხალ-ხეცვების ჩამოყალიბებისა და, საბოლოოდ, ცხოვრების ხეცისა და მსინარხის წინამე.

ასეთი მაღლობის არ იმარებდა იმდროინდელი საფრანგეთის ერთ-ერთი უდიდესი სწავლელი, ფრანგული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორი დენი დიდრო (1713-1784). მან დაწერა სპეციალური ნაშრომი: "თანამედვერული კარყოფა პედაგოგიის წიგნისა "ადამიანის შესახებ". როგორც ემპირისტი და მატერიალისტი, დიდრო გარემოს წამყვან როლს აღიარებს, მაგრამ, მისი აზრით, გარემოს მსიმუნელობა განსხვავებულია ინდივიდისთვის და საზოგადოებისთვის. ამ უკანასკნელის ვინებრივ მდგომარეობას მოლიანად განაპირობებს სოციალური და პოლიტიკური სიტუაცია. კანონები, წეს-წყობილება, განათლების სისტემა და ა.შ. განსაზღვრავს განსხვავებულ ხალხებს შორის. საზოგადოებრივ განათლებას შეუძლია გაათანაბროს მხოლოდ ადამიანთა დიდი მახები, მაგრამ არა ერთეული ინდივიდები. დიდრო ასე უსვამს საკითხს პედაგოგიის: წარმოვიდგინო, რომ მოინდომოთ ხუთასი ახალმობილის აღზრდა თქვენი შეხედულებისამებრ. რამდენ მათგანს აქვეყნით გუნისიად? რაგომ ხუთასივეს არა? დავიჭრდით და დარწმუნებით, რომ საბოლოოდ ბავშვების მისიანია, ბუნებრივ ორგანიზაციის განსხვავებულობამდე მიხვალთ. ის არის სინარმაციის, ქრადმუგობის, ხეცოგისა და სხვა მანკურებათა პირველწყარო, მაგრამ, ის თანდაყოლილი სიტებისა და უნარების წყაროცაა.

ვინაიდან არსებობს ინდივიდუალური, თანდაყოლილი ვინებრივი უნარები, ყველაფრის გადამრადება გარემოებებისა და შემთხვევითობამე არაა

მართებული. გენიოსობა, ამბობდა პელეეცუსი, არის შემთხვევითობის პროდუქტი. სწორედ შემთხვევა ათავსებს ზევს თვალწინ გარკვეულ საგნებს, რითაც განსაკუთრებით ხაინგურესი აზრებს იწვევს და ზოგჯერ დიდ აღმოსწებამდე მიყვავართ. ამაზე დიდრო კითხულობს: ნუთუ გვინათა, რომ შემთხვევამ მიიყვანა ნუგონი ჩამოუარდნილი ვაშლიდან მივარის მოძრაობამდე, მივარის მოძრაობიდან კი მთელი სამყაროს სისგუმამდე? თვითონ ნუგონი სხვაგვარად ფიქრობდა. როცა ეკითხებოდნენ, როგორ მივიდა აღმოსწებამდე, იგი პასუხობდა: "ფიქრის ვშით". ამბობს მართებული იქნება თუ ვიგვეთ, რომ შემთხვევა მხოლოდ პირობებს ქმნის კონკრეტული ადამიანის განვითარებისთვის, მაგრამ შეძლებს თუ არა იგი ამ შემთხვევის გამოყენებას, და როგორ – ეს მის ინდივიდუალურ უნარებზეა დამოკიდებული. მაშასადამე, პიროვნება არ თავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან, ვინაიდან ის თვითონ წყვეტს, რა გამოიყენოს გარემოებათა შემოთავაზებული და რა – არა.

ახევა დიდებისკენ მისწრაფების შემთხვევამდე. ეს მისწრაფება გალანგებს ქმნის, წერდა პელეეცუსი. დიდრო აღიარებს ამ მოტივაციის მნიშვნელობას, მაგრამ თვლის, რომ თავისთავად სურვილი ან მისწრაფება ვერ შექმნის ნიჭიერებას იქ, სადაც ის არ არის, არსებობს უამრავი რამ, რაც იმდენად აღემატება ჩემს ძალებსა და შესაძლებლობებს, რომ ვერაფერი მაიძულებს მათკენ ვისწრაფოდე, არც სამეფო გახტის მიღების იმედი და არც საკუთარი სოცოქლის გადარჩენის სურვილი. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ შეჯიბრი, დიდებისკენ მისწრაფება თუ სხვა მოტივაცია ნიჭიერების გამოვლენის შესაძლებლობას ქმნის და არა თვით ნიჭიერებას.

დიდროს ნატივისტური პოზიცია არ შეიძლება გიპურად ჩაითვალოს XVIII საუკუნის ფრანგული ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური აზროვნებისთვის. როგორც ითქვა, აქ გაბატონებულია ემპირიზმი და მისი უკიდურესი გამოვლინება – სენსუალიზმი, რომლის თანახმად ყოველგვარი სულიერი მანაარსის, მღვთმარებისა თუ პროცესის პირველწყარო არის შეგრძნებების მიერ მიღებული გამოცდილება. ყველაფერი, რაც სულშია მოთავსებული, ამ გზით არის შეძენილი. სულიერი მოვლენების ქმნალობის ყველამდე გააზრებული მექანიზმი ინგლისურმა ემპირიულმა ფსიქოლოგიამ ასოციაციის მექანიზმის სახით შემოღოთავაზა. ასოციაციური კავშირები მექანიკურად შეარდება შეგრძნებებისა თუ წარმოდგენების მეშობლობის, სგავსების, განმეორების ან სხვა პირობების არსებობის შემთხვევაში.

სულიერი სინამდვილის განხილვის ასეთი წესი XVIII საუკუნეში ყველაზე გავრცელებული იყო, მაგრამ არა ერთადერთი. მას უპირისპირდებოდა ნაკლებ გავრცელებული და ნაკლებ გავლენიანი მიმართულება, რომლის სათავეები ემპირიზმის ფილოსოფიურ ანგაფონისგში, სახელდობრ, რაციონალიზმში ძვეს და მას *ნიჭთა ფსიქოლოგია* ეწოდება. ის ნაისახა გერმანიაში, სადაც იმხანად ემპირიზმშია უფრო ვერ მოიკადა. აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ქრისტიან ვოლფი.

ქრისტიან ვოლფი (1673-1754) დაიფიციეს, მარბურგისა და კალეს უნივერსიტეტების მეტად ავტორიტეტული ფილოსოფიის პროფესორი იყო.

ვილფი ლაიბნიცის დიდ გავლენას განიცდიდა და მისი შემოქმედების თვალსაზრისით სისტემატიკურად და პოპულარიზაციურად ითვლებოდა. ცხადია, ისიც პარალელურად პოპულარიზაციულად, მაგრამ, ლაიბნიცისაგან განსხვავებით, იმდენად მაგნიტიზმა და სკოლის მიმართება კი არ აინტერესებდა, რამდენადღაც მიმართება სხეულსა და ფსიქიკას შორის. შესაბამისად, მისი პარალელურად, პერგლის მსგავსად, ფსიქოფიზიოლოგიურია.

ვილფი არ უკლებლყოფდა არც ემპირიულ და არც რაციონალურ ფსიქოლოგიას. ამაზე მეტყველებს ის, რომ ამ სახელწოდებებით, 1732 და 1734 წლებში, მან გამოსცა ორი წიგნი, რის შემდეგაც სიტყვა “ფსიქოლოგია” ევროპაში საყოველთაოდ მიღებული გახდა. ფსიქოლოგიის ამ ორი სახეობის ურთიერთმიმართებებზე მსჯელობისას ვილფი აღნიშნავდა, რომ ყოველი მოვლენა, მათ შორის სულიერი, შეიძლება შემეყნოსო როგორც გამოცდილებას, ისე გონების საშუალებით და განხილო როგორც გარეგანი თვისებების, ისე არსის შრივ. პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ემპირიულ ფსიქოლოგიასთან, ის, გარკვეული ამრით, საფუძვლად ედება რაციონალურ ფსიქოლოგიას, რომელიც ამოსავალ პუნქტად იღებს რაიმე ცდისეულ მოცემულობას, მაგალითად, სხეულებრივ და სულიერ ცვლილებათა თანხვედრის ფაქტს, ხოლო შემდეგ ცდილობს მის ახსნას. ეს ახსნა კიპოთეტიკურ ხასიათს ატარებს, რაც სახესებით ბუნებრივია ისეთი ტემპარატივად ფილოსოფიური, მეტაფიზიკური დისკალიმინისთვის, როგორც რაციონალური ფსიქოლოგიაა. ემპირიული ფსიქოლოგია პრაქტიკულად იხსნის სასარგებლოა, ვინაიდან “ლოჯიკის კანონები” და “მორალის წესები” საჭიროებს დაეუბნებებს რაიმე ისეთზე, რაც თავისთავად ცხადია. ასეთი კი შეიძლება იყოს მხოლოდ ცდისეული ცოდნა სულის შესახებ. მიუხედავად ამ განცხადებებისა, ვილფის ემპირიულმა ფსიქოლოგიამ, რომელიც ცნობიერების მოვლენების აღწერას შეიცავდა, ახალი ევრაფერი შესძინა მეცნიერებას სულის შესახებ (გარდა მოვიერთი ფრონადლად გამოთქმული მოსაზრებებისა ფსიქიკური მოვლენების გამოშვების შესაძლებლობასთან დაკავშირებით). სამაგიეროდ, რაციონალური ფსიქოლოგია, გარდა აბსტრაქტული მსჯელობებისა სულს არსზე, ადგილმდებარეობაზე, თავისუფლებასა თუ უკვდავებაზე, შეიცავდა თეორიულად საინტერესო მოსაზრებებს სულის ბუნების შესახებ.

სულიერი მოვლენების ამხსნელ ფაქტორად *სიქის* ცნება დასახელდა. ამასთან ერთად, განვითარდა ლაიბნიციდან მომდინარე იდეა *სულის სიმონგანური აქტივობის* შესახებ. ეს სიმონგანური, ყოველგვარი გარეშე შემოქმედებისაგან დამოუკიდებელი აქტივობა, სულის შთავარი მახასიათებელი გახდა. ეს აქტივობა აქციუს ქმელითად ფსიქიკურ პროცესებს, პირველ რიგში, შემეყნებისას. სწორედ ამიგომ, სულს როგორც გრძობადი, ისე გონებრივი შემეყნების შემთხვევაში, შეუძლია მასში ჩანერგული წარმოდგენები საგნების შესახებ გაადლიეროს და განავითაროს. სულში ორი სახის სიქი

(პროცესები) არსებობს – შექმენებითი (წარმოდგენები) და ლტოლვითი (მისწრაფებები). აქტიური ბუნების გამო წარმოდგენები არ არის სტატიკური. რომელიმე ობიექტის ან მოვლენის წარმოდგენას უკავშირდება მისგან მომდინარე ხიამოვნება და ამრიგად მის ღირსებათა შესახებ, რასაც მოსყევა მისკენ სწრაფვა ან, როგორც ვოლფი იტყვოდა – *აქტივიზმი*.

ქობულატი ჩანერგილი უნარების, პრინციპებისა თუ ნიჭების შესახებ, რომლებიც ხელის საკუთარ, სპონტანურ აქტივობას გამოხატავენ, ამოსავალია ნიჭთა ფსიქოლოგიის სხვადასხვა განმტოვებისთვის. ერთ-ერთი ასეთი ყარაიანგია ბრიგანული ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის მმართველება, რომელიც შოგლანდიელი პროფესორების მიერ შექმნა და ამიგომაც *შოგლანდიური სკოლა* ეწოლედა. ამ სკოლის ფუძემდებელია თომას რიდი (1710-1796) აბერდინის უნივერსიტეტიდან, ხოლო ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია დიუვალტ სტიუარტი (1753-1828) ედინბურგის უნივერსიტეტიდან. შოგლანდიური სკოლა ინგლისურ ემპირიზმსა და ასოციაციონიზმს (ბერკლი, პიუმი, პერგლი) ე.წ. *საღი აზრის თეორიის* პოზიციიდან ეწინააღმდეგება. "საღ აზრში" იგულისხმება როგორც ვიწების განსაკუთრებული ინტუიციური უნარი ან ძალა, ისე პირველადი და ამოსავალი პრინციპებისა და ღებულებების ერთობლიობა. ისინი აღამაჩნათა ვიწებაში ღმერთის მიერ არიან ჩანერგილი და "აღამაჩნური ბუნების" ნაწილს წარმოადგენენ. მათი საშუალებით ჩვენ შესხად შევიშეცნებთ სამყაროს და ემოქმედებთ მნიშობრივი პრინციპების შესაბამისად. ეს პრინციპები წის აღუდგებიან შემეცნებითი სკეპტიციზმსა და ცხოვრებისეულ ნიპილიზმს, ვისსაზღვრავენ საღად აზროვნებასა და საღად მოქმედებას. ნამრომში "ნარკეუები აღამაჩნის ინტელექტუალური უნარების შესახებ" (1785) რიდი თორმეტ ასეთ პრინციპს ჩამოთვლის. მათ შორისაა ღმერთისა და გარე სამყაროს არსებობის რწმენა, ღებულება ჭეშმარიტისა და მცდარის გარჩევის შესაძლებლობის შესახებ, მიზეზობრიობისა და ინდუქციის პრინციპები, პირადი ილენგობის ცნება და ა.შ.

რიდმა პირველმა განაცალკევა გერმინოლოგიურად შეგრძნება და აღქმა. შეგრძნება უბრალო შეგრძნობელობაა, სუბიექტში მოცემული მღგომარეობაა; აღქმა გარე ობიექტის ხატია, ის საგნობრივია და მასში მოცემულია რწმენა ამ ობიექტის ჩვენგან დამოუკიდებელი, რეალური არსებობის შესახებ. ეს რწმენა ერთ-ერთი იმ თანდაყოლილი ნიჭის (პრინციპის) გამოვლინებაა, რომლებმაც რიდი საუბრობს. პერეუეცია ხაში ელემენტისაგან შედგება: აღქმელი სუბიექტი, აღქმის აქტი და რეალური ობიექტი. აღქმის აქტი პირდაპირ კონტაქტშია საგნითან და არა მასთან დაკავშირებულ იდეითან. ამ კონტაქტში რიდი უსარისპირდება ბერკლისა და პიუმის სკეპტიციზმამდე მიმეჭან "იდეიზმს", რომლის მიხედვით სამყარო უშუალოდ არ მთეცნობა; ვამოცდილებას და შეშეცნებას საქმე აქცის მხოლოდ საგნების ზაგებთან, იდეებთან. ამის საპირისპიროდ, რიდი ამტკიცებს, რომ ჩვენ პირდაპირ, გაშუალების გარეშე შევიცნობთ საგნებს, ჩვენი პერეუეცია იმთავითვე საგნობრივია, საგნობრივი მნიშვნელობის მქონეა. ამიგომ მისით მოსოვებული გამოცდილება საგნობრივი სინამდვილის ამბახეულია. იდეები იმის

შენგალური რეპრეზენტაცია, რაც რეალურად არსებობს.

აღქმის საგნობრიობის ხაზგასმით მოგლანდიური სკოლა ებრძვის არა მხოლოდ სტეპიკიზმს, არამედ სენსუალიზმსაც. გამოცდილება არ არის მარტივი შეგრძნებების უბრალო კომბინაცია. პირველადი გამოცდილება როგორც „კომპლექსური შთაბეჭდილებაა“, ის შეიძლება ახალიზის ტზით დაყვანილ იქნეს მარტივ, ერთეულ შეგრძნებებად, მაგრამ, საგნობრივი მნიშვნელობის მქონე კომპლექსის წარმოქმნა არ ხდება შეგრძნებითი ელემენტების მექანიკური ასოციაციური დაკავშირებით. როგორც მოგვიანებით მოლიანისის ფსიქოლოგია აცხადებს, სამკუთხედი სამი ხაზისაგან შედგება, მაგრამ ჩვენს გამოცდილებაში ის ყოველთვის წარმოდგენილია, როგორც ორგანიზებული, საგნობრივი მნიშვნელობის მქონე მთელი – სამკუთხედი (და არა როგორც სამი ხაზის ნაერთი). ამდენად, პერსპექტიული კომპლექსის დაყვანა ერთეულ შეგრძნებებზე შეუძლებელია. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას უკარგება მხიფთის ძირეული რამე – საგნობრივი მნიშვნელობა. ამკარაა, რომ ამ შიჯელობით მოგლანდიურმა სკოლამ ბევრად გაუსწრო იმ ეპოქაში გაერცელებულ ელემენტარისტულ-სენსუალისტურ წარმოდგენებს. მან პირველმა გამოხატა ნათლად მოლიანისის ფსიქოლოგიის სულისკვეთება, რომელმაც დასრულებული სახე მხოლოდ შოტე საკუნის დასაწყისში, გემალტფსიქოლოგიაში მიიღო (იხ. 9.1).

ნიჭთა ფსიქოლოგიის გრადივია გერმანიაში ვააგრძელა იოჰან ნიკოლას გეგენსმა (1736-1807). მან პირველმა შეაფიქრო გამოთქვა მისამრეხა სკლის გრაფიკომის შესახებ (ცნობიერების მოვლენათა დაყოფა სამ კლასად – შემეცნებითად, ემოციურად და ნებელობითად), რაც ფსიქოლოგიის კლასიკად იქცა და დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა. გეგენსი უაღრესად განსწავლული, მათემატიკის, ფიზიკისა და ფილოსოფიის პროფესორი იყო. იგი კარგად იცნობდა წინა საკუნის კლასიკურ სისტემებს, მაგრამ, რაც მთავარია, შედმწევნით კარგად იყო ინფორმირებული მისი თანამედროვე ბრიტანელი (ბერკლი, ჰიუმი, რიდი, სტიუარტი, ჰერგლი, პრისტლი), ფრანგული (კონდილიაკი, პეღევიუსი, რუსო, ბიუფონი) და გერმანული (ჟოლეფი და მისი სკოლა) შენგალური ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის შესახებ. უურო მეტიც, იგი ცდილობდა ამ განსხვავებულ შეხედულებათა ერთგვარი სინთეზი მოეხდინა. ეს ნიშნავდა ემპირიული და რაციონალური ფსიქოლოგიის სისტემურ დაკავშირებას. ნიჭების (ფსიქიკური პროცესების) დახასიათებისას, გეგენსმა დაკვირვებას, უურო მუსკად, თვითდაკვირვებას უერდნობოდა. მაგრამ, ამავე დროს, მიიჩნეოდა, რომ ეს ემპირიული მონაცემები სრულყოფილი ახალიზისთვის საკმარისი არ არის. ამისთვის აუცილებელია სკლის სუბსტანციოალიზმისთან დაკავშირებული მეტაფიზიკური დამუშევები. გეგენსმა არ შექმნა სკოლა და მისი გავლენა არ იყო დიდი, თუცა ამ შეხიერის კაპიტალურ ნამრომს “ფილოსოფიური ცღები ადამიანის ბუნებასა და განვითარებაზე” (1777) მადალ შეუბებებს ადღეედენ გერმანული სწავლელება, კერძოდ, კანტი. სხეათა შორის, ფსიქოლოგიის მოვიერთი ისტორიკოსი სწორედ კანტის გავლენას მათწერს იმას, რომ გეგენსმა უერ მოიპოვა აღიარება. კანტის “კრიტიკული პერიოდის” პირველ ნამრომს გეგენს-

სის გრაქტაგის გამოქვეყნებიდან სულ ოთხი წელი ამორებს. გერმანიის შთავარი ინტელექტუალური ძალები მის განხილვაზე წარმართა, ამიგომეი გეგენსის ნაშრომი სათანადო ყურადღების გარეშე ღარზა (ვ. ვახილივი).

XVII და XVIII საუკუნეების ფიქილოგიის განვითარების შიგადი გენდენციების რეზუმირება ძალზე სქემატურად ფიქილოგიის ერთ-ერთი ისტორიკოსის შემდეგი სიგეებით შეიძლება: "დეკარტედან მოყოლებული, მსჯელობა ფიქიკური ცხოვრების შესახებ ორი შიშართულებით ვითარდებოდა, თუმცა ეს შიშართულებები უკუ ანტიკური ფილოსოფიის დროიდან ვახდა კლასიკური. ერთი შთიგანია, რომელიც ეხებოდა წარმოდგენებს და შთი შვერების კანონებს, აქცენტს აკეთებდა ემპირიულ ვენებისზე და ასოციაციებზე, რომელთა ძირითადი ფაქტორები იყო მემორიაობა და ვამეორება; მეორე შიშართულება წინა კლანზე აყენებდა ცნობიერების აქტიუობის პრინციპს" (კ. ფრესი). შაგრამ ეს განხილვა სრული არ იქნება, თუ შოკლულ შინს არ შეეხებით ი. კანტის სისტემას, რომლის ერთშიმუნელოვანი კვლავიკაცია მოცემული სქემის საფუძველზე საკმაოდ რთულია, კინაიდან მისი მოძღვრება, არსებითად, ანტიფიქილოგიური ხასიათისაა. შიუხდავად ამისა, თუ გაეითვალისწინებთ იმ გაულებას, რომელიც კანტზე ვოლფმა და გეგენსმა შიახდინეს, აგრეთვე თეი კანტის სისტემის თაეისებურებებს, შესაძლებელია ვისაუბროთ მის კავშირებსა თუ შიშართებებზე აქტიუობისა და ნიქთა ფიქილოგიასთან.

იშანუელ კანტის (1724-1804) მოძღვრების შეუახება ფიქილოგიის ისტორიის თვალსაშრისით არც ისე იოლია. ფიქილოგიის ისტორიის შიუერთი მკვლევარი ხაშვასშით აღნიშნავს კანტის როლს ფიქილოგიაში, შიგი კი, ფაქტობრივად, უკლებელებიფოს მას. ალბათ ორთვე პოშიეის გამართლება შეიძლება. კანტის ვიგანტური ფიგურა ისეი შისმგაბისაა, რომ მას უბრალოდ არ შეეძლო შეეაელებნა არ შიუხდინა შექვლოში დროის იმ შიამროენებზე, რომლებიც სულიერ საბეაროზე ფიქრობდნენ. ეს განსაკვირებით ითქმის ვერმანულ მკვლევარებზე. ამავე დროს, კანტის ამკარა ანტიფიქილოგიში ვახაგებს ხდის იშთი პოშიეიახი, ეიცი ლიდ ყურადღებას არ უთმობს შეხელებებს, რომლის შიხეღეითაც ფიქილოგიას, საშოვადოდ არ ძალუშ რამელებადმე სარწმუნო შეეხიერული ცოდნის მოკება. კანტი კი სწორედ ასე ფიქრობდა იგი საგანგებოდ და სერიოზულად მუშაობდა რთვორე ემპირიული, ისე რაეიონალური ფიქილოგიის კრიტიკის შიშართულებით.

ავცილებელია აღინიშნოს, რომ ასეი პოშიეია დამახასიათებელია კანტის ფილოსოფიური შიღვაწეობის მეორე, ეწ. "კრიტიკული პერიოდის-თეის". ამ პერიოდის ნაშრომებში ჩამოყალიბდა შისი ცნობილი ფილოსოფიური სისტემა, "გრანსიქენდენტული" ან "კრიტიკული" იდეალიზმი. "წინაკრიტიკულ" პერიოდში კანტი ლიბერალ იყო განწეობილი ფიქილოგიის

წინააღმდეგობა იგი წესის განმარტებაში კითხვობა და დეკლარაციების კერძო ფიქციოლოგიაში. წესის მნიშვნელობა ცნობილია. ამ კერძო ვილფის ფიქციოლოგიის სერიოზულად ვადავანა ვეგობა. ვილფის მსგავსად, კანგი ახსენებს *ემპირიულად რაციონალურ ფიქციოლოგიას*. პირველი, თავისი ემპირიზმის გამო, არ არის შეგავსებული დისციპლინა, მისი შთაბეჭდილი მნიშვნელობა სულის "ნიჭიერი" (ხელის მოვლენების) დახმარება და კლასიფიკაცია. ამ მონაცემებს საფუძველზე რაციონალური ფიქციოლოგია აწყობს სულის არსის აბსოლუტურად გამოკვლევას.

კანგი იმასაც ცდილობდა, რომ გაერკვია ფიქციოლოგიის ადგილი მერსნიერებათა სისტემაში. ფიქციოლოგია მოთავსებულია ფიქციოლოგიაში, როგორც ბუნების შესახებ კრებით სწავლებაში. შესაბამისად, ფიქციოლოგია კონკრეტულად, ერთი მხრივ ფიქციულ, ანუ შეცნობიერებად ამ საგნების შესახებ, რომლებიც გარეგან გრძნობაშია მოცემული, და, მეორე მხრივ, ფიქციოლოგიად, რომელიც შესწავლის იმას, რამდენ მნიშვნელოვან გრძნობაა მიმართული, ანუ სულს. ამ შეცნობიერებათაგან თითოეული, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს რაციონალური ან ემპირიული. კანგთან სხვა სქემასაც ვხვდებით: თეოლოგია – შეცნობიერება საგნების პირველსაწყისის შესახებ, კოსმოლოგია – მათი ამკამინდელი მდგომარეობის შესახებ და ფიქციოლოგია – მომავლის, ან, უფრო ზუსტად, სულის მომავლის შესახებ. აქედან გამომდინარეობს ამ უკანასკნელის ძირითადი თემაც – სულის უკვდავება. ადვილი შესაძლებელია, რომ ეს სქემა ფიქციოლოგიის მიერ მნიშვნელოვან ვერ ფარავს. ვინაიდან სულის უკვდავება რაციონალური ფიქციოლოგიის ექსკლუზიური საკითხია და ემპირიული ფიქციოლოგია ამ სისტემაში ვერ მოიაზრება.

"კრიტიკულ პერიოდში" კანგის პოზიცია შეიცვალა. ჩამოყალიბდა უაღრესად სკეპტიკური განწყობა ემპირიული ფიქციოლოგიის შესაძლებლობების მიმართ. კანგი აკრიტიკებდა ვილფს, უარყოფდა მათემატიკის გამოყენების შესაძლებლობას სულის ემპირიული შესწავლის პროცესში და ამით, თავისთავად, უარყოფდა სულიერი მოვლენების გამოშვების იდეას. კანგის უნდობლობას ემპირიული ფიქციოლოგიის მონაცემების მიმართ ისიც აძლიერებდა, რომ ამ უკანასკნელს არ შეუძლია ბუნებისმეტყველების მთავარი იარაღის, ექსპერიმენტის გამოყენება. საქმე ისაა, რომ ვერც საკუთარი თავის და ვერც სხვების შემთხვევაში, ჩვენ ვერ ვუნდობთ დაკვირვებას, შეცნობიერებას კვლევის რომელ ფორმაშიც უნდა მიმდინარეობდეს იგი. ვახუციოველი და ერთიანი სულის დანაწევრება, მისი ნაწილების შენახვა და შემდეგ შეერთება შეუძლებელია. ამის გარეშე კი სულიერი მოვლენების ექსპერიმენტული შესწავლა, პრისცაში, ვერ განხორციელდება; თავის მხრივ, ინტროსპექციის ხირთაღლე ის არის, რომ მნიშვნელოვანი დაკვირვება, როგორც ფიქციური მოვლენა, შედეგად დასაკვირვებელ სულიერ მდგომარეობას და ცვლის მას. ბუნებრიობა უკარგება სხვა ინდივიდის ქვეყანას, როცა მას აკვირდებიან.

მიუხედავად იმისა, რომ ემპირიული ფიქციოლოგია, კანგის აზრით, ძალიან არასანდოა და შეშლადელი, ის მაინც შეიძლება განვიხილოთ, როგორც "ისტორიული მოძღვრება" სულის მოვლენების შესახებ, რომელიც ვერ აღის

ნამდვილი ბუნებისმეტყველების დონემდე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ემპირიული ფსიქოლოგია არის აღწერითი და არა ახსნიით დისციპლინა. ის თავს უკრის და აწესრიგებს გარკვეულ დაკვირვებებს ფსიქიკურ მოვლენებზე, მაგრამ ვერ გვითვალისწინებს მათი წარმოშობისა თუ ფუნქციონირების კანონზომიერებებს.

ფსიქოლოგიის ასეთი სახე წარმოადგინა კანტმა თავის "ანთროპოლოგიაში" (1798), რომელშიც ზოგი რამ შევიდა წინაკრიტიკული პერიოდის ლექციებიდან ემპირიულ ფსიქოლოგიაში. ეს ნაწარმოები ეხება ადამიანს საზოგადოდ და არა მხოლოდ მის ფსიქიკას, თუმცა ფსიქოლოგია მის საკმაოდ ნაწილს იკავებს. თანაც, დახასიათებულია არა მხოლოდ ინდივიდის ფსიქიკური წყობა, არამედ ადამიანთა დიდ გაერთიანებათა სხვადასხვა თავისებურებანი, მათ შორის ფსიქიკური. ლაპარაკია სქესის, ერისა და რასის დახასიათებაზე. აქ კანტი იმეცლიებს შრავალი წყაროდან მომდინარე მონაცემებს (ისტორია, ლიტერატურა, მოგზაურთა ჩანაწერები და სხვა).

რაც შეეხება ინდივიდის ფსიქოლოგიას, აქ მოცემულია არაერთი ზუსტი დაკვირვება და სერიოზული განზოგადება. მათ შორის უნდა აღინიშნოს მუშოთ ნახსენები "სულის გრიფიტომია". რომელიც სწორედ კანტის გავლენით გადაიქცა საყოველთაოდ მიღებულ კლასიფიკაციად. კანტი საგანგებოდ განასხევეს სულის შემეცნებით უნარს მგრძობილობითი და მისწრაფებითი უნარებისაგან. ფსიქიკური ფენომენი, რომლითაც შემეცნებითი პროცესები ოპერირებენ, წარმოდგენილია წარმოდგენების ცნობიერებაში შეკავება ყურადღების ფუნქციას უკავშირდება, მაგრამ კანტი არ შემოხამლდრავს სულიერ სფეროს მხოლოდ ცნობიერი მოვლენებით. წარმოდგენა შეიძლება იყოს იმდენად სუსტი და მკრთალი, რომ, ფაქტობრივად, შეუმჩნეველი დარჩეს სუბიექტისთვის. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ არაცნობიერი განცდები ზეგავლენას არ ახდენენ ჩვენზე: "საკმაოდ ხშირად ბუნდოვანი წარმოდგენები ჩვენით თამაშობენ". მათი გავლენით ხან მოუფიქრებლად ემოქმედებით, ხან რაიმეს განვსჯით. ამ კონტექსტში კანტი ერთ პრაგმატულ რჩევას აძლევს მწერლებს: თქვენი იდეები ეოგა ბუნდოვნად წარმოადგინეთ; როცა მკითხველი მათში გავრკვევა და სინათლეს შეიგანს, მას თავისი თავი უფრო მკვიანად მოეჩვენება. საზოგადოდ, თუ ჩაუკვირდებით იმას, რაც ვიცით, აღმოვჩნებით, რომ ბუნდოვანი წარმოდგენები სათელზე მეტია. კანტის ხიგყევით, ჩვენი ვონება უმარსაზარ რუკას ჰგავს, სადაც მხოლოდ რამდენიმე ადვილია განათიებული. უნდა აღინიშნოს, რომ კანტის მიერ არა-ცნობიერის დამყება, თუნდაც ბუნდოვანი წარმოდგენის სახით, ლაიბნიცის ხანის ეგგრძელებაა. ლოკიდან წამოსული ემპირიული ფსიქოლოგიისთვის ეს ცნება სრულიად მიუღებელი იყო. ამ მხრივ ვერმანული ფსიქოლოგია, როგორც ისტორიამ აჩვენა, თავიდანვე უფრო სწორი მიმართულებით ეითარდებოდა.

შეხვედრად ამისა, ნამდვილი ადამიანური აქტიუობა შემეცნებისა თუ პრაქტიკის სფეროში, ცნობიერებას და გონიერებას უკავშირდება. ამიტომ კანტი საგანგებოდ გამოკვივს იდეა იმ ფაქტორს, რომელიც ხელს უშლის თავისუფალ და გაამრებულ ქეევას. ასეთებს შორის უმნიშვნელოვანესია

აუქციები და ენებება კანგი ამ მოვლენების თავისებურ კლასიფიკაციას ეკონომიკის იმის მიხედვით, თუ რამდენად აუერხებენ ისინი გადაწვევების მიღებას და განხორციელებას. ამ შრივ ენებები უფრო დიდ საფრთხეს შეიქავს. “აუქციებისადამიანის მხოლოდ დროებით უკარგება თავისუფლება და საკუთარი თავის უფლების უნარი, ენება კი სრულად უარს ამბობს მათზე; იგი თავის საამოცუნებასა და დაკმაყოფილებას მონურ სულში მოულობს”.

შოგადად მისწრაფებით უნარები კი მოიყავენ სურვილებს, რომელთა სათავე საამოცუნების თბიქცის წარმოდგენაში უნდა ექებთო; მაგრამ სულში, ასეთ სურვილებთან ერთად, არსებობენ აუცილებელი მხეობრივი მოთხოვნები. ისინი მორალური კანონის გამოვლინებებია. ეს კანონი აპრიორულ ფორმაში მოეკმული უპირობო ბრძანებაა, ე.წ. კატეგორიული იმპერატივა, რომელიც ადგენს ყოველგვარი ქვევის მხეობრივ ქმედებად შეფასების კრიტერიუმს ნებისყოფა (პრაქტიკული ვონება) მორალური კანონის შესრულების უნარს განახსიერებს. ასეთი ნებისყოფა თავისუფალია ყოველგვარი უპირობული განსაზღვრულობისაგან. რაც პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის მის დახასიათებას რეალურ ფიქციურ პროცესად ნებისყოფისა და თავისუფლების ცნებები იმდენად მჭიდროდ უკავშირდება კანგის მორალურ შეხედულებას (“პრაქტიკული ვონების კრიტიკა”), რომ მათ ერთმანეთისაგან ვერ დაამორებს. მხოლოდ თავისუფალ არსებას შეუძლია არ დაექვემდებაროს ბუნებაში მოქმედ მიზეზობრიობის კანონს და, საკუთარი ნებით, იხელმძღვანელოს მხეობრივი კანონით. აქედან გამომდინარე, ნებისყოფა დეკერმინაციის ვარემე მყოფ ფუნქციად გვევლინება, რომლის შესწავლა მეხიერების, კერძოდ ემპირიული ფიქოლოგიის ვარგლებში შეუძლებელია.

კანგი ახასიათებს თითქმის ყველა შემეცნებით ფიქციური პროცესს. იგი არ ახვავებს აღქმასა და მეგრძნებას და იფარგლება არისგოგკეული ხუთი მეგრძნების ვარემეით. აქ უფრო ხასიგერება მხველობა შოგადად მეგრძობელობის უნარზე მოქმედ ფაქტორებზე, შოგი ფაქტორი ამ უნარს აძლიერებს (კონგრასტი, სახლე, ცვალებადობა), შოგიც ასუტებს ან საერთოდ თრგუნავს (სამთერალე, ძილი, გულერა, ასფიქსია). მეხსიერება და წარმოსახვა წარმოდგენს, როგორც ხაგნის უშუალო შემოქმედების ვარემე ცნობიერებაში აღმოცენების უნარის გამოვლინებებია. წარმოდგენების დაციოფა გემპორალური ნიშნით შეიძლება – შოგი წარმოდგენს მინაარსი წარსულს უკავშირდება, შოგის – აწმყოს, შოგისად – მომავალს. აქ რამდენადმე მნიშვნელოვან სახლეს ვერ ეხვლებით. მხოლოდ იმის აღნიშვნა შეიძლება, რომ კანგმა შედარებით მკაფიოდ გამოიხა წარმოსახვის ფუნქციის ორი გამოვლინება. პირველია უნებლიე, რეპროდუქციული წარმოსახვა, რომელსაც ფანგამიას უწოდებს (მაგ. სიმსარი) და მეორე – ნებელობითი, პროდუქციული წარმოსახვა, რაც შემოქმედების უნართან არის დაკავშირებული. იგი აგრეთვე მხველობს ფანგამიის მასტიმულირებელ ფიქციურ შემოქმედებებზე, სახელობრ, ნარკოტიკულ საშუალებებზე და ფანგამიის კონგექტში ვანხილავს იმას, რასაც დღეს ფიქოლოგიაში ცნობიერების შეცვლილ მდგომარეობებს უწოდებენ. ეს, პირველ ყოვლისა, სიმშრებს ეხება. ყურადღებას

მსახურებს კანტის მოსაზრება სიმშრის ბუცილებლობისა და სარგებელაზობის შესახებ, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მოსაზრებას დახატუბებისას იგი საკმაოდ გულუბრყვილო ფიზიოლოგიური არგუმენტაციით იფარგლება.

რადგან ცნობიერების შეცვლილი მდგომარეობები ვახსენეთ, ისეც უნდა ათქვას, რომ “ანთროპოლოგიაში” საკმაოდ ვრცელი მახალბა წარმოიღვენილი სულიერი ამლილობების შესახებ. ამ თემის სერიოზული დამუშავება სიათნადო კლინიკური პრაქტიკის გარეშე ძალზე რთულია, კანტი კანსიუგური შეცხიერი იყო, ამიტომ მისი “ანთროპოლოგიური” მოსაზრებები ფიქიკური დარღვეების შესახებ ფსიქიატრიისა და ფსიქოპათოლოგიის შემდგომ წინხვლამე არ აიხახა. იგივეს ვერ ვიტყვით ამავე ნაწარმოებში მოცემულ მხვებობებზე ინდივიდუალური ხასიათის პრობლემსაგაქითან დაკავშირუბით. ეს შეიძლება ნამრომის ერთ-ერთი ყველამე ხანგერესი და ღირებული ნაწილი იყოს. კანტის ვალები *ტრაქტეოლოგიის* განვითარებამე უმკველია. განსაკუთრებით აღხანმხავია, რომ სწორედ კანტმა მისცა დასრულუბული ფორმა *გემპერამენტის* კლასიკურ გიპოლოგიას (იხ. 6.2).

ასეთია ძალიან მოკლე კანტის მოსაზრებები უმპირიული ფსიქოლოგიის შესახებ, რომელსაც იგი არახრულყოფილ, მაგრამ მახიკ რეალურ შეცხიერებად თვლის. სამავიეროდ, ე.წ. რაციონალურ ფსიქოლოგიის კანტი მოლიანად უარყოფს, ამ უკანახტელში მას ესმის შეცხიერება სულის (ცნობიერების) არსისა და უზოვადესი პრინციპების შესახებ, რომელიც დაფუძნებულია კარგეზიანულ ღებულებამე – ვამროვნებ, ესე იგი ვარხებობ, – აქედან გამომდინარე ყველა მტკიცებით. ეს მტკიცებები ეხება სულის სუბსტანციურობას, სიმარტივეს, დაუნაწევრებადობას, არამავერიალურობას. კანტის მიხედვით, ისინი ლოგიკურ შეცდომებია (ე.წ. პარალოგიზმებია), ყინაიდან არასწორი საფუძვლიდან გამომდინარეობს. ხაქმე ისაა, რომ სული (ცნობიერება, cogito) ზღვრული ცნება და ყოველგვარი შემეცნების პირობაა. როგორც ასეთი, ის უმპირიული გამოციდილების მიღმა, გრანსეცდენტგალურად არხებობს და ვერ ვადაიქიევა შეცხიერული აზროვნების ხაგნად. რადგანაც ეს უკანახტენელი თვით მას ეფუძნება. “შე ვამროვნებ” არის რაციონალური ფსიქოლოგიის ერთადერთი ღებულება, რომლიდანაც მან უნდა გამოციენოს მოელი თავისი სიმრძნე, ამბობს კანტი. მაგრამ, როგორც კი შეცხიერული შემეცნების ეს ლოგიკური პირობა თვით გახდება შეცხიერების ხაგანი, დაგვირდება ამ პირობის ახლიდან მოინახეა, რათა შემეცნება შესაძლებელი შეიქმნახ. სულიერი ცხოვრების წელიმა შესაძლებელია მხოლოდ უმპირიული დაკვირვების ვბით, იმ სირიულეების ვათვალისწინებით, რასაც ეს დაკვირვება შეიქიავს. დაკვირვებადმე, გრანსეცდენტგურმე შეცხიერება ვერ იმხველებს. სულის სუბსტანციურობა, არამავერიალურობა და სხვა, რაციონალური ფსიქოლოგიის, როგორც კონკრეტული შემეცნების ხაქმე არ არის. მის ფარგლებში ეს ღებულებები ვერც დამტკიცდება და ვერც მათი უარყოფა მოხდება. ამიტომ, კანტის დასკვნით, რაციონალური ფსიქოლოგია მოელი თავისი მინაარსით უნდა შევიდეს ფილოსოფიაში, ხახელდობრ, შეცხიერების თეორიაში (“ფონების კრიტიკა”), რომელიც ეხება სამოგადოდ ცოდნის წინაპირობებს, ცნობიერების ამროირულ ფორმებს, ისინი წინ უსწრებენ

ყოველგვარ გამოცდილებას, მისგან არ გამომდინარეობენ და მასზე არ დაიყვანებიან.

თეორიული ფიქციოლოგიის თვალსაზრისით, კანგის სისტემაში ყველაზე საინტერესოა მოძღვრება ცნობიერების აპრიორულ ფორმებზე. აპრიორული ფორმები ჩვენი სულის იმთავითვე მოცემული უნარებია. ისინი უნდა განვიხილოთ, ერთი მხრივ, ე.წ. *სიუზეტებისაგან*, ანუ ცნობიერების მიღობიერებად არსებული საგნებისაგან (ნივთები თავისთავად) და, მეორე მხრივ, ჩვენი ცნობიერების წარმოდგენებისა თუ განცდებისაგან, რომლებსაც *კანგი მოვლენებს* უწოდებს. სიუზეტები, რომელთა თბიერება არსებობის ხაზი ჩვენთვის ყოველთვის დაფარული დარჩება, მოქმედებს მგრძობიერებაზე და იწვევს შეგრძობებს. ეს მასალა თავიდანვე გადამუშავდება ცნობიერების აპრიორული ფორმების მიერ და მიუღი ჩვენი ცოდნა ამ უნარების მოქმედების შედეგად მიიღება. რამდენადაც შემეცნება აღქმად იწვევა და ამროვნებით ვრძელდება, აპრიორული ფორმები ორივეგან უნდა ვიგულისხმობთ. აღქმის (მგრძობიერების) აპრიორული ფორმებია *სიერე* და *დრო*. პირველი მხოლოდ გარე მგრძობიერებას ეხება, მეორე – გარეხაყ და შინაგანსაყ (ლოკის მსგავსად, კანგიც ე.წ. შინაგან აღქმამდე ლაპარაკობს, რომელიც მიმართულია ჩვენს საკუთარ სულიერ მდგომარეობებსა და ქცევებზე). ის, რაც არსებობს სიერეში, არსებობს დროშიც, მაგრამ არა პირიქით. სულიერ მოვლენებს სიერეული მახასიათებლები არ გააჩნია. ამიტომ დრო ყველაფრის, ხოლო სიერეც მხოლოდ ბუნების მოვლენების *ჭერეგის აპრიორული ფორმა* აქ იგულისხმება სწორედ ჭერეგის ფორმა, სქემა, "აპრიორული წარმოდგენა" და არა ემპირიულად მოპოვებული წარმოდგენა ან ცნება. ჭერეგის ამ ფორმების აპრიორულობა იმით მტკიცდება, რომ ისინი ლოკურად წინ უსწრებენ მოვლენების წარმოდგენას. შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ არაერთი სიერე და დრო არ არსებობს, თუმცა საკვებით შესაძლებელია სიერესა და დროის მოაზრება მათში საგნების არსებობის გარეშე. ამდენად, ისინი გამოცდილების პირველადი და აუცილებელი პირობებია. მაგალითად, ჩვენი ცნობიერება თავიდანვე ისე აწესრიგებს სიერეულ გამოცდილებას, რომ სამყარო სამგანმომიღებიანი წარმოვიდგება. მაგრამ, რაფორც თანამედროვე კონსტრუქციული ფიქციოლოგია იგულისხმობს, ეს მხოლოდ ინფორმაციის ორგანიზაციისა და გადამუშავების პირველი ეტაპია.

ჭერეგის აპრიორულ ფორმებში დალაგებული მონაცემების ურთიერთდაკავშირება, კანონზომიერი, აუცილებელი და საყოველთაო კავშირების დადგენა ვინების (ამროვნების) შემეცნებით ხდება, ამისთვის გამოიყენება ე.წ. *განხილის აპრიორული ფორმები* ან *კატეგორიები*. ჩვენი ვინების მიერ მოვლენები ფასდება, რაფორც მისეზი და შედეგი, ერთიანობა და ხანგრძლივ, არსებული, შესაძლებელი, აუცილებელი და სხვა მაგალითად, ადამიანის ცნობიერების წინასწარ მოცემული წყობა სამყაროს ისე წარმოვიდგენს, რომ ყოველ მოვლენას აუცილებლად უნდა გააჩნდეს თავისი მისეზი, განხილის კატეგორიები აწესრიგებენ გამოცდილებას, ამოიყიელებენ ემპირიულად მიღებული მრავალფეროვანი მასალის, ქაოტური წარმოდგენების

სინიქსს. მათი სამკვლევითი გადაწყვეტილებული მონაცემები იძენენ სტრუქტურას და მნიშვნელობას, ხოლო მეცნიერული ცოდნა – საყოველთაო და აუცილებელ ხასიათს.

ეს, ცხადია, არ ნიშნავს, რომ თვითი განსჯის ფორმები ან კატეგორიები თანდაყოლილი იდეებია, მბამზარეულ ცოდნაა. კანგის ხისტიკის ფსიქოლოგიური ანალიზისთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ განსჯის აპრიორულ კატეგორიებში რაიმე ცნებები, მინაიარსი ეს არ იგულისხმება, არამედ, ხაზოგალოდ, ადამიანის ცნობიერების მოწყობისა და ფუნქციონირების ფორმა. ცოდნის ორგანიზაციის ხერხი, ვინების მასინთეზირებელი მოქმედება. სწორედ ამ აქტივობას უწოდებს კანგი *აპერეკეციას*. აპერეკეცია ორი ხასიხა იმის მახელოდ, თუ რაზე ეს მამართული – თვითცნობიერებაზე (განაპირობებს ცნობიერების ერთიანობას, რის გარეშე შემეცნება ეერ გახხორციელდება). თუ ობიექტზე (განაპირობებს სხეადახხეგეგარი მთაბეჭდილების ერთ ობიექტად გაერთიანებას).

ფილოსოფიური რეფლექსია აღმოაჩენს, რომ ადამიანის ცნობიერებას ვარკვეული სტრუქტურა აქვს და, ასევე, ვარკვეული ორგანიზაციით ხასიათდება. სამყაროს სურათი, რომელიც ხვენ გაგეაჩნია და რომელსაც მეცნიერება შეისწავლის, ადამიანის ცნობიერების აპრიორული ფორმებით არის განსაზღვრული. ფსიქოლოგიისთვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს საკითხს ამ ფორმების არსებობის წესისა და ბუნების შესახებ. ისინი არ იქმნებიან ფსიქიკური ცნობიერების შედეგად და, როგორც სულის თანდაყოლილი უნართვისებები, შეადგენენ ყოველგვარ გამოცდილებს პირობას. კანგის თქმით, მათ ახასიათებთ "ემპირიული რეალობა", ახე ისინი ნამდვილად არსებობენ შემეცნებელ სუბიექტში სხვა წარმოდგენებისა თუ განცდების მსგავსად, თუმცა, ცხადია, არ ცნობიერდებიან და ფსიქიკის სიღრმეზე სტრუქტურას ქნაიან. მაგრამ თუ სულიერი განცდები ახე თუ ისე ექვემდებარება მეცნიერულ შესწავლას ემპირიული ფსიქოლოგიის ჩარხოებში, სულის აპრიორული ფორმების შესახებ მეცნიერება ეერ იარსებებს. ამიგომ რაციონალური ფსიქოლოგია, როგორც კონკრეტული მეცნიერება, შეუძლებელია, თუმცა მისი მინაარსი ძალზე მნიშვნელოვანია და უნდა დამუშავდეს ფილოსოფიის ფარგლებში.

უკვე აღინიშნა, რომ კანგის როლი ფსიქოლოგიის განვითარებაში ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად არ არის განსაზღვრული. კანგს ემღებოდა, როცა ემპირიულ ფსიქოლოგიას შეითადური იმპოტენციის დიაგნოზი დაუსვა. კანგის ვარდაცეალებიდან რამდენიმე ათეულ წელსწადში, ფსიქოფიზიკისა და ფსიქომეტრიის განვითარებამ დამაჯერებლად აჩვენა, რომ მისი შეფასებები არ იყო მართებული (ახ. 4.2, 4.3, 6.1). ფსიქოლოგია წარმატებით დაეუღლა ექსპერიმენტსაც, გამოთვლასაც და, საზოგადოდ, კვლევის საბუნებისმეტყველო ტექნოლოგიას. კანგის მიერ რაციონალური ფსიქოლოგიის კრიტიკის მართებულობასაც არ მიიხევენ ხარწმუნოდ. ამასთან დაკავშირებით სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ "კანგმა სულის ცნებას ის ფუნქციაც წაართვა, რაც აქვს სამყაროს იდეას ბუნების შემეცნების პროცესში. არ არის ხაჩეხეხე, თუ რაგომ არ შეიძლება სულმა მღერული ცნების როლი შეახრულოს

და სულიერი მოვლენების შეუხერხებელ შემეცნებას საფუძვლად დაედოს” (ა. ბოჭორიშვილი). ასე რომ, ფსიქოლოგიის კანტისეულ კრიტიკას ფსიქოლოგიის სისტემის შენებისთვის პოზიტიური არაფერი ვაუკეთებია.

მეორე მხრივ, ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ კანტის მოძღვრება საფუძვლად უდევს მთელ რივ სერიოზულ ფსიქოლოგიურ კონცეფციას (აღწერითი და გაგებითი ფსიქოლოგია, ეუნდგის სისტემა, ვიზუალური სკოლა, გემპალტგუსიქოლოგია). ამის თაობაზე უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში მხოლოდ გარკვეულ გავლენებზე შეიძლება იყოს საუბარი და ისიც არაპირდაპირზე. ვინაიდან აღნიშნული კონცეფციები სინამდვილეში მოგადფსიქოლოგიური კვლევის სისტემებია, ანუ ამას, რასაც კანტი ფაქტობრივად უარყოფდა.

ამავე დროს, კანტმა პირდაპირი გავლენაც მოახდინა ფსიქოლოგიურ და ფსიქოფიზიოლოგიურ კვლევაზე აღქმის სფეროში (ი. მოულერი, ე. პერინჯი და სხვა). სივრცის აღქმის მიმართ ე.წ. ნატივისტური თვალსაზრისი მკიდროდ უკავშირდება კანტის მოსაზრებებს აღქმის აპრიორული (თანდაყოლილი) ფორმების შესახებ. იოჰანეს მოულერმა ამ ფორმების ფიზიოლოგიკური მოახდინა, და სივრცის კონსტრუირების უნარი თვალის ბადურას შიაწერა. ნატივისტში, როგორც ცნობილია, სივრცის აღქმას თანდაყოლილ თვისებად მიიჩნევს. ამდენად, ის შეესაბამება კანტის შეხედულებას. მაგრამ იმავეს ვერ ვიტყვი თანამედროვე ფსიქოლოგიის წარმოდგენებზე სივრცის აღქმის შესახებ. დღეს უკვე ემპირიულად დამტკიცებულად ითვლება, რომ სივრცის აღქმის უნარი ნაწილობრივ თანდაყოლილია და ნაწილობრივ შექმნილი. ორგანიზმიდან სივრცის, ანუ განუქნალობის აღმაიანი დაბადებიდან აღიქვამს, ხოლო შესაძლო განზომილების ანუ ხიდრმის აღქმის უნარი თანდათანობით, გამოივლილებს კვალდაკვალ ვითარდება. ამრიგად, სამგანზომილებიანი სივრცის აღქმა არ წარმოადგენს აღქმის აპრიორულ ფორმას კანტისეული გაგებით, ე.ი. ცნობიერების თანდაყოლილ, გამოცდილებამდელ და უცვლელ სტრუქტურას.

იგივე ითქმის განსჯის აპრიორული ფორმების ან კატეგორიების მიმართაც. თანამედროვე კოგნიტური ფსიქოლოგიის მონაცემების მიხედვით, ყოველგვარ გამოცდილებას და ქცევას კოგნიტური სქემები და სტრუქტურები აშუალებს. ამიტომ, არ არის გასაკვირი, რომ თავის წინამორბედებზე ლაპარაკისას კოგნიტივისტები კანტის სახელს საკმაოდ ხშირად ახსენებენ. თითქმის უდავო ფაქტად არის მჩხეული, რომ ვინებრივე სტრუქტურები აქტიურად ვარაუქნიან გრძობად გამოცდილებას და იმავე განსაზღვრავს, თუ როგორ წარიმართება ვარაუქმისათვის ურთიერთობა, ადაპტიური მოქმედება. ამ აზრით, კოგნიტური სქემები სტრუქტურებზე მთელ ჩვენს ცოდნას სამყაროს შესახებ. მაგრამ ეს სტრუქტურები აპრიორულ მოცემულობას არ წარმოადგენს ისინი ცვალებადობენ და ვითარდებიან ასაკისა და გამოცდილების მაგებადთან ერთად. ვინებრივე განვითარება სულ უფრო სრულყოფილი სტრუქტურულად სქემების თანმიმდევრული ცვალებადობაა. ეს პროცესი დაწვრილებით მვისწავლა ერთ-ერთმა უდიდესმა ფსიქოლოგმა, გენეტიკური ეპისტემოლოგიის ფუძემდებელმა, ეან პიაჟემ. პიაჟეს მიხედ-

ყოფი, შეშეუნიებოთ სტრუქტურების გენეზისი ობგოვქენში ოთხ სტადიას გაიფლის ოთხოველ სტადიამე ინტელექტი ოთხოვრავად სხედასხევაგვარია, ანუ განსხვავებულია ბავშვის ფიქვბრევი წეობა და, შესაბამისად, მის მიერ შექმნილი სამყაროს სურათი (იხ. 11.2.) მამასადამე. ლამარაკი ვინებრე სტრუქტურებზე, როგორც თანდაყოლილზე (აპრიორულზე) და უცვლელზე, უხაფუქლოა.

კანგი გენეზისის საკითხს საერთოდ არ განიხილავდა და განვითარების ფაქტს მხედველობაში არ იღებდა. იგი ამოლიოდა უკვე არსებული მეცნიერული ცოდნიდან და ცდილობდა მისი საფუძვლებისა და წინაპირობების დადგენას. მეცნიერული ცოდნის განვითარებამ გარკვეული ექვები წარმოქმნა იმასთან დაკავშირებით, ოუ რამდენად უნივერსალურია ეს წინაპირობები (ცნობიერების აპრიორული ფორმები). მაგალითად, რა აპრიორული ფორმებით ხელმძღვანელობენ თანამედროვე ქვანტურ ფიზიკაში ან არაეკვიდურ გეომეტრიაში, სადაც სულ სხეა წარმოდგენებია დროზე, სივრცეზე, მამუბობრიობაზე და ა.შ. ეს საკითხი კანგის შეხედვლებათა დღევანდელი მეცნიერების მონაცემებთან შესაბამისობის პრობლემაა და მოცემული ანალიზის ფარვლებს სცილდება, მაგრამ ერთი რამ უდავოა: ოუ კანგის მიერ დახასიათებული ჭვრეგისა და განსჯის აპრიორული ფორმები "ემპირიული რეალიზის" მქონე "სულის თვისებებია", მათი ანალიზი გენეტიკური მიდგომის გარეშე დამარწმუნებელი ვერ იქნება.

სამოგადოდ კი შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქოლოგიაში, ერთგვარად, "სამავიერო" გადაუხადა კანგს მისი ანტიფსიქოლოგისტური პოზიციისთვის. ფსიქოლოგია არა მხოლოდ შედგა, როგორც სრულყოფილი მეცნიერება, არამედ მან წარმატებით, ემპირიულად იკვლია სწორედ ის სფერო, რომლის დახასიათების ექსკლუზიური უფლება კენიგსტერგელმა სწავლელმა თავის შემეცნების თეორიას და, შესაბამისად, გონებაჭვრეგის მანიჭა. გარდა ამისა, განა ნიშანდობლივი არ არის, რომ კანგი, ერთ-ერთი უდიდესი ანტიფსიქოლოგისტი, ძალზე საფუძვლიანად გაება ფსიქოლოგიმშის ბადეში. მართლაც, შემეცნების წინაპირობები – ჭვრეგისა და განსჯის აპრიორული ფორმები – ხომ არსებობდა ფსიქიკის სტრუქტურებია, სულის უნარებია. აპერეფეფიაც, როგორც სულის მასინთეზირებელი უნარი, "არის ადამიანის ფსიქიკის კანონზომიერება, ხოლო ფსიქიკური კანონზომიერებით შემეცნების პროცესის ახსნა ისევე ფსიქოლოგიმშისა და, რადგან ეს კანონზომიერება ადამიანურის კანონზომიერებაა, ანთროპოლოგიმშის წარმოდგენს" (კ. ბაქრაძე).

3.3. ეპიკური ფსიქოლოგიის განვითარება მისხრავეზე საქვეშაო

ჩვენ დავრწმუნებით, რომ XVIII საუკუნის ფსიქოლოგიის პროგრესი, პირველ რიგში, ბრიგანულ ემპირიულ ფსიქოლოგიასთან არის დაკავშირებული. ასოციაციონიზმი, როგორც იმ დროისთვის ყველაზე პროგრესული

მომღერება, პერტლისთან უკვე ჩამოყალიბებულია. ახლა ჩვენ ვნახავთ, რომ მომღერხო საუკუნის პირველ ნახევარში ის თავისი განვითარების მწვერვალს მიაღწევს, შემდეგ კი დაიწყებს გრანსფორმაციას. ბრიტანელი ემპირიზმი და ასაკიაციონიზმი ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მომზადებაა. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია, რომელიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოცენდება, თავის თეორიულ ნაწილში დიდწილად სწორედ მას ეფუძნება. ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, წარმოქმნის მეორე საფუძველი ბუნებისმეტყველების, პირველ ყოვლისა, ფიზიოლოგიის მიღწევები გახდება, რასაც მომღერხო თავი გაეყენობით.

მაგრამ ხანამ ბრიტანელი ემპირიული ფსიქოლოგიის განვითარების ბოლო ეტაპის შესახებ ვისაუბრებთ, შევხვდეთ იმდროინდელ გერმანულ ფსიქოლოგიაზე. ბოლოს და ბოლოს, მეცნიერული ფსიქოლოგიის აკანია ხომ გერმანიაში დაიწდა, რაც შეუძლებელი იქნებოდა, რომ არ ყოფილიყო გერმანული ემპირიული ფსიქოლოგია. შემოთ უკვე აღინიშნა, რომ ემპირიზმის იდეების გავრცელება გერმანიაში გაძნელდა და გაჭიანურდა. აქ ბაგონობდა აპრიორისტული რაციონალიზმი – შეხედულება გონების იმანენტურ ფორმებზე, თანამობილ ნიჭებზე, რომლებიც საფუძვლად ედება ემპირიულად მოცემულ მთელ ფსიქიკურ ცხოვრებას (ვოლფი, გეტენსი, კანტი). ეს მეთოდოლოგიური პოზიცია პერბარტმა დაარღვია. სწორედ მან ჩამოაყალიბა გერმანული ემპირიული ფსიქოლოგია. აქედან პირდაპირი ვაზა გაიხსნა ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიისკენ, რომელმაც პერბარტმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა, თუმცა თვითონ უარყოფდა ექსპერიმენტს ფსიქოლოგიაში.

იოჰან ფრიდრიხ პერბარტი (1776-1841) საკმაოდ გავლენიანი ფილოსოფოსი იყო. ამავე დროს, იგი ცნობილია როგორც “მამა” მეცნიერული პედაგოგიკისა, რომელიც ფსიქოლოგიაზეა დაფუძნებული. პერბარტის მეცნიერული მოღვაწეობა ვიოგინგენსა და კეჩიგსბერგში მიმდინარეობდა. კეჩიგსბერგის უნივერსიტეტში იგი სათავეში ჩაუდგა კანტის კათედრას, რაც თავისთავად შეგვევლებდა მის ავტორიტეტზე. პერბარტის ორი ძირითადი ფსიქოლოგიური ნაშრომი: “ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელო” (1816) და “ფსიქოლოგია, როგორც მეცნიერება ახლად დაფუძნებული გამოცდილებასა, მეტაფიზიკისა და მათემატიკაზე” (1824-1825), სწორედ აქ დაიწერა.

ბორინგის თქმით, ამ უკანსკელი წიგნის სათაური უკვე მიჯიანიშნებს იმაზე, თუ როგორ უსმოდა ფსიქოლოგია მის ავტორს. მართლაც, პირველ რიგში, მასში აღნიშნულია, რომ ფსიქოლოგია მეცნიერებაა. ამ აზრის დადასტურება ნამდვილად მნიშვნელოვანი იყო იმ დროს, როდესაც ფსიქოლოგია ეისრაგებად ფილოსოფიის წილში ვითარდებოდა. ცხადია, პერბარტის ფსიქოლოგიაზე მჭიდროდ არის დაკავშირებული ფილოსოფიასთან. მაგრამ ფსიქოლოგია მაინც ემპირიული მეცნიერებაა და არა ფილოსოფიის ნაწილი.

თუმცა, როგორც სათაურთან ჩანს, ის მეტაფიზიკაზე დაფუძნებული, პერბარგის მიხედვით, ეს ნიშნავს რომ ფსიქოლოგიურ სისტემას უნდა ჰქონდეს თავისი არაემპირიული, ფილოსოფიური წინამძღვრები. მათ შორის ერთერთი ძირითადია იმის მტკიცება, რომ სულში არაფერი არ არის წინასწარ მოცემული. ამ პუნქტში პერბარგი ემაჯინება ნიქტა ფსიქოლოგიის და ეკაქ-მარლება ასოციაციონიზმს. ამავე დროს, იგი მაღალი გოვებს სულის ცნებასაც, რომლის გარეშე ვერც ფსიქიკის ერთიანობაზე ვილაპარაკებთ და ვერც მისი აქტივობის პირველწყაროს დაკადგენთ. ამასთან, უნდა გვახსოვდეს, რომ სული შეუქცევადი არაა. ამიტომ მასზე მსჯელობა, არსებითად, მეტაფიზიკური ხასიათისაა. ის ხყოფდება მეცნიერების საზღვრებს, რომლის საგანიც ყოველთვის ემპირიული ფაქტები და მოვლენებია.

ამგვარად, ფსიქოლოგიას, მეტაფიზიკურ მტკიცებათა სახით, ფილოსოფიური საფუძვლი აქვს, მაგრამ საკუთრივ ფსიქოლოგია ემპირიული მეცნიერებაა. ეს ვითარება დაფიქსირებულია პერბარგის თხზულების სათაურში, სადაც მითითებულია, რომ ფსიქოლოგია გამოცდილებას ეყრდნობა, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ იგი ექსპერიმენტული დისციპლინაა. ფსიქოლოგია არ შეიძლება ექსპერიმენტული იყოს სულის ერთიანობის გამო. კანტის მსჯავსად, პერბარგი უარყოფს ფსიქოლოგიაში ექსპერიმენტის გამოყენების შესაძლებლობას: “ფსიქოლოგიას არ შესწევს უნარი ადამიანებზე ექსპერიმენტირებისა და არ გააჩნია ამისთვის რაიმე ხელისუფალი ხელსაწყოები”. ფსიქოლოგიამ უნდა გამოიყენოს ინტროსპექცია, სხვათა დაკვირვება და ქცევის პროექციების ანალიზი. ეს ყოველივე ემპირიული კვლევის მეთოდებია, რითაც პერბარგი კანტის აპრიორიზმს უპირისპირდება, ასევე უარყოფილია კანტის დებულება იმის შესახებ, რომ ფსიქოლოგიას მათემატიკა ვერ მიეხადება. ფსიქოლოგია მათემატიკას ეუფლება – ამტკიცებს პერბარგი. ამით ფსიქოლოგიას სამუალება ეძლევა, არ დარწხს მხოლოდ აღწერით მეცნიერებად და შეიმუშავს ფსიქიკურ მოვლენათა ურთიერთკავშირის რაოდენობრივად გამოხატვლი კანონები. უზრუნველყოს მათი სიზუსტე და შემოწმება. ცხადია, რომ აქ მინიშნებულია ფსიქიკური მოვლენების აღრიცხვისა და გამოშვების შესაძლებლობაც, რაც მოგვიანებით ფსიქოფიზიკაში განხორციელდა.

ამავე დროს, პერბარგის ფსიქოლოგია არ არის ფიზიოლოგიური. მას ნაკლებად აინტერესებდა ფიზიოლოგია და არ ფიქრობდა, რომ ფიზიოლოგიური პარამეტრების შესწავლა მნიშვნელოვან ხარვეზლობას მოუტანდა ფსიქოლოგიას. ეს, ნაწილობრივ, მისი ანტიექსპერიმენტალისტური ორიენტიციით აიხსნება. პირველ ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიებში, რომლებიც პერბარგის გარდაცვალების შემდეგ ამოქმედდა, უხედა გამოიყენებოდა ფიზიოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგია და მეთოდოლოგია. შემთხვევითი ხომ არ არის, რომ ეუნდგის ე.წ. “ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგია”. ფაქტობრივად, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ხიზონი იყო (იხ. 5.1.). მიუხედავად ამისა, პერბარგი ხედავდა სხეულსა და სულს შორის არსებულ მიმართებას და მიუთითებდა მათი ურთიერთკავშირის ოთხ ფორმაზე: 1) სხეულებრივმა პირობებმა შეიძლება შეაფერხონ წარმოდგენების აღმოცენება (მაგ. ძილ-

მი: 2) სხეულებრივმა პირობებმა შეიძლება დაავიანოს, დროში გადაწიონ ან სულაც ჩაახშონ წარმოდგენა (მაგ, სიმთვრალის ან ძლიერი ენების შემთხვევაში); 3) შესაძლოა, რომ სხეულებრივმა პროცესებმა ვაადლიერონ წარმოდგენა (მაგ, ნარკოტიკულ ნივთიერებათა შემოქმედების დროს); 4) სულსა და სხეულს შორის შეჩაძლებელია თანამშრომლობა (მაგ, ემოციისა და გამომხატველ მოძრაობათა ურთიერთმიმართება).

პერბარტის მიხედვით, ფსიქოლოგიური კვლევის ამისავალი პუნქტი ცნობიერების ფაქტებია, რა მოვლენებს და პროცესებს აღმოეჩინეთ აქ, რას ვეაძლევის ცნობიერების ანალიზი? ამ საკითხში პერბარტის პოზიცია ერთგვარად წინააღმდეგობრივია, ერთი მხრივ, იგი აღნიშნავს, რომ ფსიქოლოგია არ შეიძლება იყოს ანალიზური – სული ერთიანია და, ამდენად, მის შემადგენელ ნაწილებზე დაპარაკი სწორი არ იქნება. მეორე მხრივ, იგი გამოყოფს ცნობიერების ამკარად გამოკვეთილ ელემენტებს, რომელსაც წარმოდგენას უწოდებს. ამ გერმინის ქვეშ გაერთიანებულია შეგრძნება და იდეა, რაც მათი დაპარისპირების მოხსნის ერთგვარი მცდელობაა (ლოკი – ქიუმი). წარმოდგენა სულის პირველადი ელემენტია, მას განსია *თვისობრივი* (რომელობითი) და *რაოდენობრივი* (ენერგეტიკული) მხარე. წარმოდგენები ეამრავ რომელობით სახესხვაობას ქმნიან. ყოველი კონკრეტული წარმოდგენა რომელობითად უკვლელია, რომელობითი ეელილება ახალი წარმოდგენის გასენას ნიშნავს. სამაგიეროდ, თვისობრივად ერთი და იგივე წარმოდგენა შეიძლება ევალუბადობდეს *ხანიერებისა* და *ძლის* მხრივ, ძალი და ინტენსივობა, სუბიექტურად, წარმოდგენის სიმკვეთრე-სიციხოველესი მქდაეწლება.

წარმოდგენები, როგორც დინამიკური ძალები, ერთმანეთთან ურთიერთენ. ამ ურთიერთობას საკმაოდ ხშირად დაპარისპირების, კონფლიქტის სახე აქვს; ყოველი მათგანი ელილობს “დაიყვას თავისი თავი” და არ ვანიდეენოს ცნობიერების ველიდას, რომლის მოკვლობა შემლუდელია. აქ აღვიღს მხოლოდ ძლიერი წარმოდგენები იკავებენ. წარმოდგენების ურთიერთემოქმედების შედეგად იყვლება მათი რაოდენობრივი მხარე – ისინი ერთმანეთს ძალას უკარგავენ. ცნობიერება, ფაქტობრივად, წარმოდგენების ბრძოლის ასპარეზია. ფსიქოლოგიის მთელი მათემატიკური მხარე დაპარისპირებული წარმოდგენების ინტენსიობის გამოთიელაში მდგომარეობს. ასეთმა გამოთიელებმა, პერბარტის აზრით, ცნობიერების მუხტი სურათი უნდა მოკვცეს მართალია, მას რეალურად ვერ შეძლო ფსიქიკური მოვლენების ინტენსიობის გამოთიელა და მათემატიკის ენაზე გამოხატეკა, მაგრამ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ეს საკითხი დღის წესრიგში დააეყენა და ასეთ ვება ვაკეაფა ვეხენეს.

პერბარტის ფსიქოლოგია ორი ნაწილისაგან შედგება: სულის სტატიკა და სულის დინამიკა. პირველი ველისხმობს წარმოდგენათა ძალის დაღვენას წონასწორობის (სიმშვიდის) მდგომარეობაში. მეორე შეესწავლის წარმოდგენების მოძრაობის კანონზომიერებებს ცნობიერებაში. წარმოდგენებს შორის, სამთვადოდ, ორი გიპას ურთიერთობა არსებობს: წინააღმდეგობრივი და არაწინააღმდეგობრივი. წინააღმდეგობრივი წარმოდგენები აფერ-

ხებს და ასუტებს ერთმანეთს, არაწინააღმდეგობრივი წარმოდგენები კი ერთიანდება და ძლიერდება. ამ შემთხვევაშიც ორი ვითარება გამოიყოფა: ა) როცა წარმოდგენებს შორის წინააღმდეგობა არ არის და, ამავე დროს, ისინი ერთსა და იმავე მოღალატას ეკუთვნიან. მათი გაერთიანების შემთხვევაში პერბარგი *შერწყმბზე* ლაპარაკობს (მაგ., წითლისა და ლურჯის გაერთიანება გვადლევს იისფერის წარმოდგენას); ბ) როცა არაწინააღმდეგობრივი წარმოდგენები სხვადასხვა მოღალატებს მიეკუთვნება. მათ გაერთიანებას *კომპლიკაცია* ეწოდება (მაგ., ხიფითლისა და სიმკაცის წარმოდგენები ერთიანდება ლიმონის ხაგში). წარმოდგენების კავშირის მოძღვრებით პერბარგი, არსებითად, ასოციაციური თეორიის ხაშს განაგრძობს, თუმცა არ იყენებს მის გერმინებს (მაგ., გერმინს "სიმულგანური ასოციაცია"). შერწყმბა და კომპლიკაციის ცნებები თავის სისგებამაი აქტიურად გამოიყენა უკნლგმა.

რაც შეეხება წარმოდგენათა შორის წინააღმდეგობრივ, კონფლიქტურ მიმართებას, მას ასოციაციური ფსიქოლოგია, ფაქტობრივად, არ ეხება, პერბარგი კი საგანგებოდ და დავერილებით აახალიშებს. ამ შემთხვევაში წარმოდგენები არ სპობენ ერთმანეთს. აქ ხდება მხოლოდ წარმოდგენების ძალის, ინტენსივობის ან, რაც იგივეა, სინათლის შემცირება. ამ კონტექსტში პერბარგი ავითარებს შეხედულებას ცნობიერების დონეებისა თუ საფეხურების შესახებ და აქტიურად იყენებს არაყნობიერის ცნებას, სინათლის ხარისხის მიხედვით გამოიყოფა: 1) *ნათელი ცნობიერება*, რომელიც ცხალი და მკაფიო წარმოდგენებისაგან შედგება; 2) *ბუნდოვანი ცნობიერება*, რომელშიც თავმოყრილია ნაკლებად ნათელი და მკაფიო წარმოდგენები; და 3) *არაყნობიერა*, რომელიც ბნელი, სხვა წარმოდგენების მიერ განდევნილი, დაკლურებული წარმოდგენებისაგან არის შევსებული.

პერბარგის შეხედულებაში ცნობიერების ხარისხებისა და არაყნობიერის შესახებ, ლაიბნიცის დიდი გავლენა იგრძნობა. წარმოდგენების განაწილება ცნობიერების დონეების მიხედვით არ არის მუდმივი – ერთი და იგივე წარმოდგენა დროის სხვადასხვა მოხაყვეთში შეიძლება ცნობიერების განსხვავებულ საფეხურზე იმყოფებოდეს. სულიერი ცხოვრება – ესაა წარმოდგენების ვამუდმებული მოძრაობა ცნობიერადან არაყნობიერისკენ და პირიქით. ხამღერებს ფსიქიკის სხვადასხვა დონეებს შორის პერბარგი მღურბლს ეწოდებს. ნათელ ცნობიერებასა და ბუნდოვან ცნობიერებას შორის საზღვარს *ნათელი ცნობიერების მღურბლი* ქქეია, ხოლო ბუნდოვან ცნობიერებასა და არაყნობიერს შორის – *ცნობიერების მღურბლი*.

მღურბლის ცნება შემღვთმში ფეხხერმა გამოიყენა. პერბარგისა და ფეხხერის მღურბლის ცნებასა და მისი დადგენის შექანისშს შორის განსხვავება ისაა, რომ პერბარგი ცდილობდა გამოეთიქვალა, თუ რა ძალის უნდა ყოფილიყო წარმოდგენა, რომ უფრო ძლიერ წარმოდგენასთან ერთიერთობისას მღურბლს შეეით დარჩენილიყო. ფეხხერი კი ადგენდა მიმართობას ფიზიკურ ვამღიზიანებელსა და შეგრძნების ინტენსიობას შორის (იხ. 4.2.). ასეა თუ ისე, ცნობიერება, პერბარგის მიხედვით, არის სყენა, კვრანს, რომელმაც ერთიერთდაპირისპირებული წარმოდგენები ცვლის ერთმანე-

თის ხანათლის ხარისხს, გადაადგენლობა ცნობიერების ერთი დონიდან მეორეში ან სიძრება მღერბლს ქვევით. ამასთან, არაცნობიერი წარმოდგენა არაფრით განსხვავდება ცნობიერისაგან ჯარდა იმისა, რომ მოცემულ მომენტში სუბიექტის მიერ არ აღიქმება. არავითარი სხვა მინაარსობრივი თუ თვისებრივი ნიშნით ის არ განსხვავდება ფუნქციონალიზირებულ მოცემული წარმოდგენისაგან. არაცნობიერი წარმოდგენა ინარჩუნებს მეტ-ნაკლებ ძალას, ამიტომ, შესაბამის პირობებში, ის შეიძლება დაბრუნდეს ცნობიერების არეში.

ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები ხშირად მსჯელობენ იმაზე, მოახდინა თუ არა პერბარგმა ვაგულება ფროიდზე. ფროიდის არაცნობიერის კონსექუციაში, ისევე როგორც წარმოდგენების განდევნის მექანიზმებში, შეხედულებაში კომპლექსებზე (წარმოდგენათა გაერთიანებებზე), რომლებიც არ ცნობიერდებათ, მაგრამ მათზე მოქმედებს ცნობიერების პროექციებზე (სათანადო პირობებში კი შეიძლება გაცნობიერდნენ კდეც). მართლაც შეიმჩნევა ერთგვარი მსგავსება პერბარგის მოსაზრებებთან წარმოდგენათა დინამიკის შესახებ. ექვს გარეშეა, რომ ფროიდი მათ კარგად იცნობდა.

პერბარგის მიხედვით, როგორც შემთხვევით აღნიშნა, სათანადო პირობების არსებობისას არაცნობიერმა (ან სულაც ახალმა) წარმოდგენამ შეიძლება გადაღახოს ცნობიერების მღერბლი და შევიდეს ცნობიერების არეში. რა პირობები იგულისხმება აქ? პირველ ყოვლისა, ეს არის წარმოდგენის ძალა, შემდეგია წინააღმდეგობის უქონლობა ან მისი სიმცირე. ყოველი წარმოდგენა უნდა შეესაბამებოდეს ცნობიერების ერთიანობას. ვითარება ისეთია, თითქოს ცნობიერი წარმოდგენები არაცნობიერში სპეციალურად არჩევენ ისეთ წარმოდგენას, რომელიც მათ შესაგვეცხება. ახალი წარმოდგენა ცნობიერებაში ვერ განხლება და იქ ადვილს ვერ დაიმკვიდრებს, თუ ის ძველ წარმოდგენებს არ დაუკავშირდა, მაითან საერთო არ მონახა. ლაიბნიცის მიერ შემოგანილ გერმანის "აპერცეფცია" პერბარგი სწორედ ამ მნიშვნელობით იყენებს. ლაიბნიციან ხლება ყოველი იდეის აპერცეფცია, რომელიც ცნობიერებაში შემოდის. აპერცეფცია, არსებითად, გაცნობიერებასთან არის გაიგივებული. პერბარგთან ამ ცნების მინარხი შეგს გულისხმობს, ეინაიდან ვერცერთი ცნობიერი წარმოდგენა ვერ აღმოცენდება ისე, თუ ვარკვეული ადგილი არ დაიკავა ცნობიერებაში ამჟამად მოცემული წარმოდგენების მთლიანობაში. მამასადაზე, აპერცეფცია მხოლოდ წარმოდგენის გაცნობიერება არ არის, იგი მისი ათიმილადაა ცნობიერების წარმოდგენათა მთლიანობის (გამოცდილების) მიერ. წარსულ მთაბეჭდილებათა ამ მთლიანობას პერბარგი *მაპერცეფცებლ მასის* უწოდებს, ხილო ახალი წარმოდგენების წარსულ გამოცდილებასთან შეერთების პროცესს – *აპერცეფციას*.

ფსიქოლოგიის ისტორიაში მიჩნეულია, რომ პერბარგის მოძღვრება აპერცეფციაზე უფრო პროგრესულია, ვიდრე ლაიბნიცისა და კანტის მსგავსებები. ყოველ შემთხვევაში, აპერცეფციის ცნებას პერბარგთან უმპირიული მინარხი აქვს. ლაიბნიციან აპერცეფცია მოკლებულია უმპირიულ გარკვეულობას. ესაა სულის რაღაც ძალა, რომელიც უერთდება პერცეფ-

ციას და რეფლექსიის დონებზე აკყავს იგი. კანგის გრანსცენდენტური აპერცეფცია გულისხმობს გრძობადი გამოცდილების გავრთიანებას, პირველსინთეზს; ესაა “წმინდა ცნობიერება”, რომელიც ახლავს ჩვენს ყველა განცდას და აზრს აძლევს “ემპირიული ცნობიერების” ცვალებად მონაცემებს. კანგის აპერცეფცია ცნობიერების აპრიორულ ფორმებში რეალიზდება, ის გამოცდილებამდე არსებობს და განსაზღვრავს მას. პერბარტის “მააპერციურებელი მასა” კი ემპირიულად არის გამოცდილებაში შესული და ცნობიერების ჩვეულებრივი წარმოდგენებისაგან შედგება.

“მააპერციურებელი მასა” შეიძლება მიზანდასახულად იქნეს ფორმირებული პედაგოგიურ პროცესში. ცოდნის შექმნის პროცესი რეგულაციას ექვემდებარება. თუ ვიფიქრობთ ის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებები, რომლებიც მას განსაზღვრავს. მოძღვრება წარმოდგენათა შევროებაზე, აპერცეფციაზე, პერბარტმა გამოიყენა თავის პედაგოგიურ სისტემაში და პედაგოგიის გამოჩენილი თეორეტიკოსის სახელიც მოიპოვა. პედაგოგიის ისტორიაში იგი შევიდა, როგორც სწავლებისა და აღზრდის შესახებ პირველი მეცნიერული სისტემის შემქმნელი, როგორც ვმის გამკვალავი იმ საჭმიანობისა, რომლის შედეგიც ხულიერი ცხოვრების კანონზომიერებებთან სწავლების პროცესის შესაბამისობაში მოყვანა იყო.

პერბარტმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მეცნიერული ფსიქოლოგიის ფორმირებაზე. ფსიქოლოგიაში მათემატიკის გამოყენების, ფსიქიკური მოვლენების გაზომვის, შერბლის იდეების ვარეშე ვერ განხდებოდა ფსიქოფიზიკა, რომლის როლის გადაჭარბებული შეფასება ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის დამკვიდრებაში ძნელია. ბევრი სახარგებლო აიღო პერბარტისაგან მეცნიერული ფსიქოლოგიის პაგრიარქმა ეუნდგმა (შერწყმა, კომპლაცია, აპერცეფცია). ვერდს ვერ ბუველით პერბარტის მოსაზრებათა ვაგულენას ფსიქოანალიზის ჩამოყალიბებაზე (ცნობიერებისა და არაცნობიერის დინამიკური ერთიერთობა).

პერბარტმა დაგოვა ძლიერი სამეცნიერო სკოლა. მის მოწაფეთა და მიმდევართა შორის გამორჩეული ფიგურა იყო ლოგიკოსი, მათემატიკოსი, ფილოსოფოსი და ფსიქოლოგი მ. დრობინი (1802-1896). მან ბევრი რამ ვააკეთა პერბარტის ფსიქოლოგიური იდეების პოპულარიზაციისთვის. სწორედ დრობინმა მიიწვია ეუნდგი ლაიფციგში, სადაც ამ უკანასკნელმა პირველი ფსიქოლოგიური ლაბორატორია დააარსა. გ. ვაიგცი (1821-1864), მ. ლიბარეხი (1824-1903) და გ. შგაინგალი (1823-1899) თავიანთი მდიდარ მეცნიერულ შემოქმედებაში უფრო ეთნოგრაფიული ინტერესებით ხელმძღვანელობდნენ და ეთნოფსიქოლოგიის ვუქმედებლებად ითვლებიან. ეუნდგმა თავის “ხალხთა ფსიქოლოგიაში” განაგრძო კვლევის ეს ხაზი. ვ. ფოლკმანი ცნობილია ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელოთი (1856), რომელიც გერმანიაში ეუნდგის “ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის” გამოქვეყნებამდე საუკეთესოდ იყო აღიარებული.

პერბარტის მოწაფეთა თაობას ვკუთვნის გერმანული ემპირიული ფსიქოლოგიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი რედოლფ პერმან ლოგცი (1817-1881). მისი ვაგულენა ფსიქოლოგიაზე ვაცილებით ნაკლებია, ვიდრე პერ-

ბარტისა, მაგრამ რამდენიმე მომენტს უთუოდ უნდა გამოიყოს. 1852 წელს გამოიცა მისი თხზულება "სამედიცინო ფსიქოლოგია", რომელშიც ხელი შეუწყო ფსიქოლოგიის გამდიდრებას ფიზიოლოგიური ცოდნით. წიგნის ხართკარი კარგად გამოხატავს მის შინაარსს – ესაა "ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგია" (ეს ტერმინი სწორედ ლოტკემ შემოიტანა), რომელიც მოიცავს სულსა და სხეულის ფრენოლოგიას, შეგრძნებათა ფსიქოფიზიოლოგიას, შათ შორის ვებერიდან მომდინარე საკითხს გამღიზიანებლობა და შეგრძნების ძალის პროპორციულობის შესახებ, ასევე სამედიცინო ფსიქოლოგიას ცხოზიერების მდგომარეობანი, სულიერი ცხოვრების განვითარების პირობები და სულიერი ცხოვრების დარღვევები. წიგნში მოცემულია ღიდალი ფაქტობრივი მასალა და იგი უფრო სახელმძღვანელოა, ვიდრე ორიგინალური კვლევა. მასში ყველაზე საყურადღებოა თავის დროზე საკმაოდ განსზრუბული კონკრეტია სივრცის აღქმისა, ე.წ. *ადგილობრივი ანუ ლოკალური ნიშნის თეორია*.

ლოტკეს ამრიც, შეგრძნებებს აქვს მხოლოდ ინტენსივობა და რომელიზა. ერეკულობა არ არის შეგრძნების პირველადი ნიშანი, ის შექნილი თვისუბაა. ჩვენ იმთავითვე უშუალოდ ვერ აღვიქვამთ სივრცეს (ეს უდავოდ ეპპარისტული პოზიციია). შეხება და მხედველობა ის შეგრძნებებია, რომლებიც გარკვეული მექანიზმის მეშვეობით აყალიბებენ სივრცის აღქმას. მეორე მხრივ, იმისთვის, რომ ეს მექანიზმი ამოქმედდეს და ჩვენმა სულმა სივრცე იმაში შეიგრძნოს, რამიც თავისთავად სივრცე არ არის (იგულისხმება მხედველობისა და შეხების მასალა), უნდა დაეკუმვათ სულის თანდაყოლილი უნარის არსებობა – ერეკულად განალაგოს თავისი პირველადი შინაარსები. ამ პირობის წამოყენებით კონკრეტია ერთგვარ ნატივისტურ ელერალობასაც იძენს.

საკუთრივ სივრცის აღქმის მექანიზმი კი დამყარებულია გარკვეულ სხეულებრივ ფაქტორებზე, რომლებიც, თანამედროვე ფიზიოლოგიის თვალსაზრისით, არაა უნივერსალური. კერძოდ, ლოტკე მიაჩნევს, რომ ბადურისა და კანის ყოველი წერტილი საკმაოდ განსხვავდება მეორე წერტილისაგან და ყველა მათგანი სპეციფიკურად შეიგრძნობს ერთი და იგივე გაილიზანებელს. ეს განსხვავება ძირითადად შეგრძნების ინტენსიობის ხარისხში გამოიხატება და "ლოკალური ნიშანი" ეწოდება. მაგალითად, კანი მოგან მკერდია, მოგან – რბილი, მოგ ადგილას კანქვეშ ვენებია, ხოლო მოგან კუნთები, სახსრები ან მეხები. ყოველივე ამის შესაბამისად შეხების სახეობა განსხვავებულია. აქ თავისთავად ერეკულობა კი არ არის მოცემული, არამედ შეგრძნებათა ინტენსიობის სხედასხეობა. იმისთვის, რომ ამ მასალიდან სივრცის ცნობიერება შეიქმნას, საჭიროა კიდევ ერთი რამ – მოძრაობა. მოძრაივი გამღიზიანებელი სხეულის სხედასხევა ადვილზე მოქმედებს, რის გამოც ლოკალური ნიშანი ცვალებადობს – ერთს მეორე, შემობელი ადვილის ნიშანი ცვლის. თუ ჩვენ საკმაო რაოდენობის ლოკალური ნიშანი მოგვეპოვება და ყველა შემობელ ნიშანს ვიცნობთ, მაშინ ჩვენ შეგვიძლია გარკვეულად გაითვალისწინოთ უწყვეტი სივრცე. ყველა ლოკალური ნიშნის ურთიერთიმართებაში მოყვანის ვით სული ქმნის ფსიქოლოგიურ

სივრცეს სულის ამ გუნდებით (ერეულად განაღვოს თავისი შინაარსები) აიხსნება ის, რომ შეკრძნებით მიღებული შთაბეჭდილებები სივრცული თვისების მაგარებელი ხდება.

ვერმანული ემპირიული ფსიქოლოგიის მოკლე დახასიათების შემდეგ გადავიხილოთ ბრიტანეთში და განვიხილოთ, თუ როგორ ვითარდებოდა იქ ასოციაციური ფსიქოლოგია XIX საუკუნეში. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ბრიტანელი ასოციაციონიზმი XVII საუკუნეში დაიწყო ჰობსიდან და ლოკიდან. XVIII საუკუნეში ის ბერკლიმ და პიუშმა განავითარეს, ხოლო პერტლიმ მას ჩამოყალიბებული სახე მისცა. XIX საუკუნის ასოციაციონიზმი განავითარდა ვანდერსტრეტის და კიდევ ორ ეგაპს გაივლია. პირველ ეგაპსზე ბრაუნისა და, განსაკუთრებით, ჯ. მილის შემოქმედებაში ასოციაციური მოძღვრება კლასიკურ და დახრლებულ ფორმას იღებს. მეორე ეგაპსზე, ძირითადად ჯ.ს. მილის, ბეინისა და სპენსერის ნაშრომებში, ხდება კლასიკური ასოციაციური ფსიქოლოგიის მთელი რიგი დებულებების გადახინჯვა, რაც, არსებითად, ამ მიმართულების კრიზისის გამოხატულებად უნდა ჩაითვალოს. პირველი ეგაპი, როგორც იტყვა, ბრაუნით და ჯ. მილით არის წარმოდგენილი, ეს შეენიერება ძირითადად XIX საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწეობდნენ.

თომას ბრაუნი (1778-1820) ედინბურგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის პროფესორი, ერთი შეხედვით, არც უნდა ჩაითვალოს ორიოლოქსულ ასოციაციონისტად, იგი ელაგება პერტლის ასოციაციონიზმს და იტამდეუ მისი, რომ ტერმინს "ასოციაცია" ცვლის ტერმინით *სეკესტია*. ამ ეგაპის ასოციაციონიზმისთვის, საზოგადოდ, დამახასიათებელია უარის თქმა ფსიქიკურ მოვლენათა კავშირების ფიზიოლოგიური საფუძვლების ძიებაზე. ასოციაციის მექანიზმი იმანენტურ-ფსიქიკურ თვისებად არის მიჩნეული. პერტლის ფიზიოლოგიურ-მაგერიალისტურმა ასოციაციონიზმმა გარკვეული ევრისტიული როლი ითამაშა, მაგრამ ბრაუნის მოღვაწეობის პერიოდისთვის უკვე ცხადი გახდა მისი ფიზიოლოგიის არარეალურობა (მაგ., ნერვებში მიმდინარე ვიბრაციები).

ბრაუნი ხაერთოდ მიჯნავს ფსიქიკურ მოვლენებს გენისისაგან და მაშინაც ისახავს შეისწავლის მათი შინაგანი კანონზომიერებანი, რომელთა შემყუნება მხოლოდ თვითდაკვირვებას შეუძლია. ისინი, ბრაუნის აზრით, ბევრად უფრო რთულია, ვიდრე პერტლის წარმოუდგინა. პერტლის ასოციაციები, საბოლოო ჯამში, მაგერიალურ პროცესებზე დაყავს. მისთვის შთავარია შემოძღობის ფაქტორი, ერთი მაგერიალური პროცესი ვადადის მეორეში მათი სივრცითი თანხვედრის გამო. ასევე ასოციირდება შესაგვეისი იღებაც. მაგრამ, ბრაუნის რწმენით, სულაერი პროცესების დინამიკა, მათი დაკავშირება და ამ კავშირების გამოვლენა მხოლოდ მეშობლობით, ანუ მექანიკურად ვერ აიხსნება. სულიერი პროცესებისთვის დამახასიათებელი აზრობრივი კავშირები, ან კავშირები კონგრასტის და მსგავსების გამო, ვერ დაიყვანება სივრცითი მეშობლობაზე.

შეივრამევე საუკუნის ბრიტანული ასოციაციონიზმი (განსაკუთრებით კი პერტლი) ვაგაცებული იყო ნიუტონის მექანიკით და ცდილობდა მისი

კანონები ფსიქოლოგიაზე გავრცელებიან. ამით ფსიქოლოგია ფიზიკისთვის დამახასიათებელ წინასწარმეტყველების მაღალ უნარს შეიძენდა. თავის ძირითად თხზულებაში "ლექციები ადამიანის გონების ფილოსოფიის შესახებ" (1820), ბრაუნი ამტკიცებს, რომ შემოქმედების პროცესი პოეზიასა (იგი საკმაოდ თვალსაზრისით პოეტს იყო) და მკვნიერებაში სხვაგვარ ახსნით პრინციპს საქმროებს. დასახელებულ წიგნში ასეთი შეგვეული პასაჟიყა: ნიუტონის ფიზიკაზე დაყრდნობილი კლასიკური ასოციაციური ფსიქოლოგია ვერ ახსნის თვით ნიუტონის ინტელექტუალურ მოქმედებას, რომელმაც ეს ფიზიკა შექმნა. ნიუტონის ამრის მხელელობა ვამლის მიწაზე დაეყმის აღქმადან ნაიყაროს აგებულების ძირეულ პრინციპებამდე ასოციაციით კი არა, სეგე-სტიით უხდა აიხსნას. წარმოდგენები შექმნიკერად კი არ დაკეპმირდნენ ერთმანეთს. არამედ ერთმა წარმოდგენამ სეგესტიის, მთაყონების გზით აღმოაყენა მეორე.

ასოციაცია-სეგესტიებისთვის *პირველადი კანონებია* მეზობლობა, მსგაყსება და კონტრასტი. ცნობიერების მოელენების ურთიერთდაკეპმირება უპირატეხად ამ კანონების მოქმედებით აიხსნება. მაგრამ მხოლოდ იხინი არაა საკმარისი ამის გასაგებად, თუ რაგომ წარმოიქმნება ცნობიერებაში ყოველ კონკრეტულ შემთხვეყაში სწორედ ეს ამრი. წარმოდგენა ან სურვილი. ამის დასაღგენად, ბრაუნის ამრით, ასოციაციის (სეგესტიის) პირველად კანონებს უხდა დაემაგოს *მეორადი კანონები* (ფაქტორები): ძალი, სიხშირე, სიახლოვე, სიხერმლიობა, სიახლგ, ინდივიდის კონსტიტუციური თვისებები, ბუნებრივი უნარები, ჯანმრთელობის მღვამარეობა და ა.მ.

როგორც უხეღავით, ბრაუნი თითქოს აკრიტიკებს კლასიკურ ასოციაციურ მეხედელებას და ახალ გერმინსაყ კი ხმარობს, მაგრამ ამ გერმინში ფსიქიკური მოელენების დაკეპმირების რაიმე ახალი შექმნიმში არ იგულისხმება. ბრაუნი, ფაქტობრივად, აყითარებს ასოციაციონიშმს. აგსებს მას პირველადი და მეორადი კანონებით, ანუ დამაგებითი ფაქტორებით.

ჯეიმს მილი (1773-1836) ისტორიკოსი და უკონომისტი იყო. მაგრამ ფსიქოლოგისი საკითხებზე შემოზდა. ამის გამოხაგელებია წიგნი "ადამიანის სულიერ მოელენათა ანალიზი", ის 1829 წელს გამოიყა და, პერგლის წიგნის შემდეგ, უნიმუნელო-ეანეს ასოციაციონისტურ ხაშრომად თიელეა. მასში გაღმოყემული სისგემა მიხნეულია ასოციაციონიშმის, როგორც სულიერ მოელენათა შექმნიკერი მეერთების პრინციპის. ყველაზე პირდაპირ და უკომპრომისო რეალიზაციად.

ჯ. მილი თელიდა, რომ "ელემენტების მყოფით ცოდნა სრულიად აყილებულია, რათა შევიქმნათ ნათელი წარმოდგენა მოელზე, რომელიყ მათგან შეღგება". პიუმისა და პერგლის მსგაყნად, მასაყ მაიხნია, რომ ფსიქიკური ელემენტების ძირითად კლასებს შეგრძნებები და იღეუბი შეაღგეს. ამასთან, იგი ურთიერთი პირველთაგანი იყო, ვინც შეყყადა ნათლად განეხხვეყებინა შეგრძნება და აღქმა (ამ საჭმეში პრიორი-

გეგმა ალბათ მაინც რიღს ეკუთვნის). აღქმა შეგრძნებათა ერთობლიობაა. ფსიქოლოგიამ უკვე კარგა ხანია დაძლია აღმისაღში ახეთი ელემენტარის-გული მიღგომა, მაგრამ ჯ. მილი, იმ დროის ინტელექტუალური სულისკვეთების შესაბამისად, ელემენტარისგულად და შექანისისგურად აზროვნებდა. ამიგომ აღქმათა მრავალფეროვნების ასახსნელად იგი შეეცადა ვაუთაროვნება აღქმის ელემენტების, ანუ შეგრძნებების არისტოტელესეული სია. ეს გენდენცია უკვე ბრაუნთან გამოიკვეთა, რომელმაც გრადიციულ ხუთ შეგრძნებას ე.წ. კუნთური შეგრძნება დაუმაგა. ჯ. მილი უფრო მორს წავიდა და რვა შეგრძნება გამოყო. ხსენებულ კუნთურ შეგრძნებასთან ერთად იგი განიხილაეს სხეულის რომელიმე ნაწილის ამლილობის შეგრძნებას (მაგ. ქავილი, ღიგინი და ა.შ.) და საყლაპავი არხის შეგრძნებას, რომელიც დღეს ორგანული შეგრძნებების კლასშია მოთავსებული. ჯ. მილი, როგორც ემპირისტი, შეგრძნებათა პრიორიტეტს ქადაგებს, ხოლო როგორც ასოციაციონისტი, ცდილობს მოახსოს რაც შეიძლება მეტი ელემენტი, რომელითა დაკავშირება გასაგებს გახდის აღქმებისა და რთული იდეების მრავალფეროვნებას. ამაში მდგომარეობს ასოციაციური ფსიქოლოგიის სენსუალიზმი და აგომიზმი.

პიქსისაგან განსხვავებით ჯ. მილი არ თვლის, რომ მარტივი იდეები შეგრძნებებზე უფრო მკრთალი წარმოდგენებია. იდეა შეგრძნების ასლია, მაგრამ ხინათლის ხარისხით მოგჯერ შეიძლება აღემატებოდეს კიდევ მას. არსებითი განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ არავითარი იდეა არ წარმოიქმნება, თუ გამოცდილებაში წინასწარ არ არსებობდა მისი შესაგვეისი შეგრძნება. ამიგომ, შეგრძნებათა სახეების შესაბამისად, არსებობს რვა მარტივი იდეა.

ცნობიერება ასოციაციური ბუნებისაა. ადამიანში განუწყვეტლივ წარმოიქმნება შეგრძნებები, ისინი “აღვიძებენ” მათ შესაგვეის იდეებს, რომლებიც თავის მხრივ, იწვევენ მათთან დაკავშირებულ სხვა იდეებს და ა.შ. მილი შემდგენაირად აღწერს ამ ვითარებას: “მე ვხედავ ცხენს – ეს შეგრძნებაა, და ამავე წუთს მე ვფიქრობ მისი პაგრონის შესახებ – ეს იდეაა. ცხენის პაგრონის იდეა ამ უკანასკნელის თანამდებობაზე მაფიქრებინებს. იგი მინისგრია – ეს უკვე მეორე იდეაა. მინისგრის იდეა მაფიქრებინებს სამოგადიებრივ საქმეებზე და მე პოლიგამეკერ იდეათა მდინარებას მიყვები. ამ დროს სახადილოდ მეძახიან – ეს უკვე ახალი შეგრძნებაა...”. ამრიგად, მთელი სენი ცნობიერება სხვა არაფერია, თუ არა ურთიერთდაკავშირებული შეგრძნებებისა და იდეების წყება. თანაც, ასოციაციური კავშირის შექმნაც და ცნობიერებაში მისი რეალიზაციაც ავტომატურად, სუბიექტის ჩაურეულად ხდება. ვინება, არსებითად, მანქანაა, ის შექანისშიყით მოქმედებს. ამიგომ ჯ. მილის ფსიქოლოგიურ სისგემას *სელის შექანია* ეწოდება.

ჯ. მილი ამკარად უარყოფს პიქსის ასოციაციის სამ კანონს (ფაქტორს) და ამაში სრულიად გარკვეული ლოგიკა ხანს. ჯერ ერთი, მიზმმდეგვობრიობის კანონი თითო პიქსმა ახსნა თანხედრის ხანშირით, ანუ, არსებითად, შემობლობაზე დაიყენა. ხოლო შიგაფუების კანონი, მილის აზრით, მოქმედებს მხოლოდ შაშის, თუ მხგავსი იდეები ხშირადაა ერთად მოცემული.

მანძილად, მსგავსების კანონის რეალური საფუძველი იდეათა შემოიბღობა ყოფილა. ასე მოხდა მილის ორთოდოქსულ ასოციაციონისტურ სისტემაში არისტოტელეს ასოციაციის ოთხი კანონის დაყვანა ერთზე – სერეცში შემოიბღობა (დროში შემოიბღობა უკვე მანამდე იყო ჩათვლილი სერეცში შემოიბღობის კერძო გამოვლინებად).

ჯ. მილის მიხედვით, ასოციაციური კაემირის ორი სახე არსებობს: სიმულტანური და სუქსესიური. პირველი უფრო აღქმისთვის არის დამახასიათებელი. მეორე – მეგველებსა და მსჯელობის, ასე ამროვნებისთვის. მიხედვად იმისა, რომ ფსიქიკურ მოვლენათა ერთდროული (სიმულტანური) დაკაემირების პრინციპი თავისთავად ახალი არ იყო (გაეხსენით თქნდაკ პერგლი ან ბრაუნი), ჯ. მილიან მან ახალი ელერალობა შეიძინა. სწორედ მან დააყენა საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ ერთიანდება ასოციაციურად ერთ მილიანში სხვადასხვა ფსიქიკური შინაარსები (იდეები). როდესაც ამანე მსჯელობს, ჯ. მილი, პირველ ყოვლისა, შეგროვებთა მახალას ახალიზებს: მაგალითად, ყველა სექტრალური ფერის ერთმანეთთან შერწყმის შედეგად თეთრი ფერი მიიღება. ამ შემთხვევაში, ფაქტობრივად, სხვადასხვა შეგროვებებიდან ახალი შეგროვება წარმოიქმნება. რაკი მარტივი იდეები შეგროვებებს იმეორებენ, ლოგიკურადკ და რეალურადკ იდეების სფეროში ასეთივე კანონზომიერება უნდა მოქმედებდეს. ჯ. მილის თანახმად, ეს ასე არის. ნებისმიერი ობიექტისა თუ მოვლენის იდეა უფრო მარტივი იდეების გაერთიანებით (შერწყმით) წარმოიქმნება. მაგალითად, ქვის იდეა ფერის, ფორმის, სიმძიმისა და ა.შ მჭიდრო შეკაემირების შედეგია. თავად სიმძიმის იდეაც მარტივი გვეჩვენება, თუმცა ის თავის თავში შეიცავს წინააღმდეგობის იდეას (რომელიც, თავის მხრივ, შეიცავს კუნთურ იდეას) და მიმართულების იდეას (რომელიც, სულ მცირე, ხამს იდეის – განვითარების, აღვლისა და მოძრაობის იდეების შერწყმის შედეგია). მაგრამ, თუ ეს იდეის ქვისა და სიმძიმის ერთი მიხედვით მარტივი იდეების მიმართ, რატომ არ შეიძლება უფრო შორს წავიდეთ და იგივე ვთქვათ უფრო რთული იდეების მიმართ? ჯ. მილი ასეც იქცევა და, საბოლოოდ, აბსურდამდე მიდის. მაგალითისთვის მისი შემდეგი მსჯელობა გამოვლავს: “ერთი რთული იდეა არის აკური, ქვითკირი არის მეორე რთული იდეა. ეს იდეები მღებარეობისა და რაოდენობის იდეებთან ერთად ქმნიან კელის იდეას. ჩემი იდეა კელისა, არის რთული იდეა. რთულია ფიცრის იდეა, ძელის იდეა, ლურსმნის იდეა. ეს იდეები, იმავე მღებარეობისა და რაოდენობის იდეებთან შეერთებისას, შეადგენენ იაკაკის უფრო რთულ იდეას. ამგვარადვე, მინის, ხისა და სხვა რთული იდეები შეადგენენ ფანჯრის უფრო რთულ იდეას. ეს უფრო რთული იდეები ერთიანდება და იქმნება სახლის იდეა, რომელიც სხვადასხვა რთული იდეების მიერ არის შედგენილი. რამდენი რთული თუ შეორადი იდეაა გაერთიანებული აკურის იდეაში? რამდენად შეგია იმ იდეაში, რომელსაც “ყველაფერს” ვეწოდებთ?”.

ამ კითხვებზე პასუხი არ არსებობს, ვინაიდან ისინი აბსურდულია. აქამდე შეიძლება მივიდეს თეორიული ფსიქოლოგია, რომელიც ფაქტობრივ მონაცემებს, რეალურ დაკვირვებას საკლებად ემყარება. თუ ემპირიული ფსიქო-

ლოჯია კვლევის სათანადო მეთოდური აპარატით არ იქნება აღჭურვილი, ის შეიძლება უაზრობის წყარო გახდეს. მართლაც, მხოლოდ ლოჯიკის საშუალებით ვერ დაასაბუთებ იმას, რომ ვიქცაი "სამყაროს" ან "კვლეაფრის" იდეა არ შეიქცავს ყველა არსებული საგნისა თუ მოვლენის ასოციაციურ კავშირს. მაგრამ რა ემპირიული საფუძველი არსებობს იმის მტკიცებისთვის, რომ ცნობიერებას ზოგადად ან, მით უფრო, მის ერთ-ერთ მოვლენას – იდეას, შეუძლია განუხაზღვრელი რაოდენობის შინაარსი დაიცოს? ჯ. მალმა პრინციპული მსიშეხელობის საკითხი დასვა, მაგრამ მისი გადაწყვეტა ვერ შეძლო, მისი შეილის, ჯ.ს. მილის შემოქმედებაში ეს საკითხი უფრო მაღალ დონეზე გააზრებული.

ჯონ სტიუარტ მილს (1803-1873) არახოდეს უსწავლია სკოლაში ან უნივერსიტეტში, მიუხედავად ამისა, იგი უთუოდ იყო თავისი ეპოქის ერთ-ერთი უდიდესი სწავლული. ჯ.ს. მილის ერთადერთი მასწავლებელი მამამისი იყო, რომელიც ადრეული ასაკიდანვე მკაცრად ხელმძღვანელობდა შეილის განათლების პროცესს.

ჯ.ს. მილის ადრეული განვითარების ამბავი საყოველთაოდ არის ცნობილი. სამი წლიდან ბერძნულის შესწავლა დააწყებინეს, შეიდი წლისთვის წაკითხული ჰქონდა ეზოპის იგავები, პეროლოგე, პლუტარქე, ზოგი რამ პლატონიდან, აგრეთვე "რობინზონი", "დონ-კისოტი", "1001 ღამე" და ბევრი სხვა. პარალელურად ითვისებდა მათემატიკას, გეოგრაფიას, პოლიტიკოსომიას, ლათინურს და სხვა ენებს. თორმეტი წლისთვის იგი განათლებით ყველა თანა-

გოლს აღემატებოდა. თვითონ ამის შესახებ არაფერი იცოდა, ვინაიდან მოკლებული იყო ბავშვებთან ურთიერთობას, თამაშის შესაძლებლობას და ყველაფერს, რასაც ხორმალური ბავშვობა ჰქვია. მკაცრი პედაგოგიური ექსპერიმენტის მონაწილე მამა-შვილს შორის არ სუფევდა გულთბილი დამოკიდებულება. მიუხედავად ამისა, ჯ.ს. მილი ეთაყვანებოდა მამას და ურიდებოდა მისთვის წინააღმდეგობის გაწევას, ეს იმამეც გამოიხატა, რომ თავისი კარგა ხნის დახრულებული წიგნი "ლოჯიკის სისტემა", რომელშიც უფროსი მილისაგან განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული, მან მხოლოდ მამის გარდაცვალებიდან შეიდი წლის შემდეგ გამოაქვეყნა. ჯ.ს. მილი ოცდახუთ წელს მხახურობდა ოსტ-ინდერ კომპანიაში, სადაც, არსებითად, დამლომატიური საქმიანობით იყო დაკავებული, ასევე ჩართული იყო პოლიტიკაშიც. როგორც პარლამენტის თემთა პალატის წევრი.

ჯ.ს. მილი XIX საუკუნის ბრიტანელი ასოციაციონისტების მეთორე თაობას ეკუთვნის. მისი ფსიქოლოგიური მოძღვრება ვადმოცემულია უკვე ნახსენებ გრაქტაგში ლოჯიკის სისტემის შესახებ, რომელმაც ავტორს მოელ უფროსიში გაუთქვა სახელი, როგორც გამოჩენილ ფილოსოფოსსა და ლოჯიკოსს. წიგნი კლასიკური გახდა უპირატესად იმიტომ, რომ მასში წინ არის წამოწეული და დამუშავებული მეცნიერული კვლევის მეთოდოლოგიის საკითხები პოზიტივიზმისა და ინდუქციური ლოჯიკის პოზიციებიდან. ამასთან,

ჯ.ს. შილი არ შეიძლება ლოგიკის, როგორც ფორმალური დისციპლინის განხილვით და დასვა საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ რეალიზდება ლოგიკური კანონები ინდივიდის სუბიექტურ სამყაროში. მისი ლოგიკა ფსიქოლოგისგურია ხამოვადოდ, ჯ.ს. შილი ფსიქოლოგიზმისკენ იხრება – ეკონომიკა, მორალი, პოლიტიკა, სამართალი, პედაგოგიკა და ა.შ. განხილვა ფსიქოლოგიური კანონების მოქმედების გამოვლინებად პირველ რიგში ეს ითქმის ლოგიკაზე, როგორც შეცნობაზე “ამროვნების გეჟნიკის” შესახებ. ამ სფეროს შემუშავება გვერდს ვერ აუვლის იმ საკითხს, თუ როგორ ვლინდება ცნება, მჯელობა თუ დასკვნა ცოცხალი ამროვნების პროცესში, რა ფსიქოლოგიური კანონზომიერება უღევს ამ პროცესს საფუძვლად, რაკ ამროვნებისა და სხვა ფსიქიკური მოქმედების მთავარი კანონი ასოციაციია, ჯ.ს. შილიც, ბუნებრივია, ასოციაციის პრინციპის დამუშავებას ჰკიდებს ხელს.

უნდა ითქვას, რომ თავისთავად ფსიქოლოგიზმში ორიგინალური არაფერია, თუმცა, ჯ.ს. შილის მოხაზრებები ფსიქოლოგიზმის მკაფიო გამოვლინების ერთ-ერთი პირველი პრეცედენტია. სამაგიეროდ, ასოციაციის მექანიზმის დამუშავებაში ამ მკვლევარმა არსებითი სიახლე შეიტანა. ფსიქიკურ მოვლენებს, ემპირიული ფსიქოლოგიის თანახმად, მეტრძნებები და იდეები შეადგენს. მათი კავშირის ბუნება უმცროს შილთან ფიზიკის მოვლელის მსხედვით კი არ არის გააზრებული, როგორც უფროს შილითან (რომელიც “შეგაღერ ფიზიკაზე” ან “სულის მექანიკაზე” დაპარაკობდა), არამედ ქიმიის მოვლელის შესაბამისად, აქედან შილის მისი სისგემის სახელწოდება: *სულის ან შეგაღერ ქიმიის*. სულის ქიმიის მომენტები ბრუნებთანაც ვეხედება, მაგრამ ჯ.ს. შილიან ის ჩამოყალიბებულ სახეს იღებს. სულიერი ელემენტების გაერთიანების წესი ისეთივეა, როგორც ქიმიური ელემენტებისა. ქიმიური რეაქციის შედეგად სრულიად ახალი ნივთიერება მიიღება. ახეთივე ვითარებაა ფსიქიკაშიც, პერბარგისა და ჯ. შილის მიერ აღწერილ ფსიქიკური ელემენტების შერწყმის მოვლენას, თანმიმდევრული და სწორი გააზრების შემთხვევაში, სულის ქიმიამდე შეუკავარი, აქ ჯ.ს. შილმა დაძლია ის სრთილე, რომლის წინაშე მამამიხი აღმოჩნდა ამ ფენომენის ახალიმისას. როგორც ითქვა, ამ უკანასკნელმა დაუმვა უსასრულოდ რთული შენაერთების არსებობა, რომლებიც მოიყავენ თეორიულად დასაშვებ ყველა შესაძლო ელემენტს. აქედან გამომდინარე, დაიხვა კითხვა “სამყაროს” ან “ყველფრის” იდეების შემადგენლობის სრთიელის შესახებ, რომელიც უბასუხოდ დარჩა.

ჯ.ს. შილმა საბოლოოდ უარი იქვა ამ რთული იდეების შემადგენელი უთვალავი იდეის ძიებაზე. მან მართებულად მიიჩნია, რომ ისინი არც მოიამრებიან რთული იდეის შემადგენლობაში. სახყაროს იდეა, ყველა სხვა ფსიქიკური შენაერთის (რთული იდეის) მსგავსად, თავისთავადი, ახალი ფსიქიკური ფაქტია და არა ნაწილების მექანიკური ჯამი. აქ ვითარება ისეთივეა, როგორც, მაგალითად, წყლის შემთხვევაში, რომელიც არც წყალბადია, არც ვანგბადი და არც მათი უბრალო ჯამი. თუ ქიმიური რეაქციის პროდუქტების მსხედვით არ შეიძლება მჯელობა ამოსავალ ელემენტებზე, ვერი ფსიქიკური შილიანობის კანონებს გამოვიყვანო ნაწილოთა კანონებიდან, ელემენტებიდან ვერ ვაიგებს მოვლს, ხოლო მოვლიდან, ანუ შერწყ

მის პრობლემატურად. ვერ იმხველებ შემაღვენელი ელემენტების თვისებებზე. ორივე უშუალოდ და ემპირიულად უნდა შესწავლილი. აი, როგორ მსჯელობს ამაზე ავტორი: " ... სპექტრის ფერების სწრაფი მონაცვლეობის დროს ვიღებთ თეთრი ფერის მკვრივებას ... ამ უკანასკნელ შემთხვევაში უფრო მართებულად ითქვას, რომ სპექტრის შიდა ფერი წარმოქმნის თეთრ ფერს. ... შესაბამისად, როდესაც იღებს შესახებაც ... უნდა ითქვას, რომ ის გამომდინარეობს უფრო მარტივი იდეებისაგან. ან წარმოქმნილია მათ მიერ და არა ის, რომ მათგან შედგება ... ესაა სელის ქიმიის შემთხვევები: მათში მარტივი იდეების ერთობლიობა რთულ იდეებს კი არ შეადგენს, არამედ წარმოქმნის მათ".

აზრი სრულიად ნათელია: ფსიქოლოგიამ უნდა შესწავლიოს მარტივი იდეებიდან რთული იდეების წარმოქმნის პროცესი. მაგრამ როგორ? ყოველი რთული იდეის შემთხვევაში საკმარისი არ არის მსჯელობა იმაზე, თუ როგორ შეიძლება ის წარმოქმნილიყო. ეს პროცესი უკვე უშუალოდ ემპირიული გზით, ექსპერიმენტულად უნდა იქნეს შესწავლილი. ეს ერთი ამოცანაა, მაგრამ არის მეორეც. საქმე ისაა, რომ მამხინაც, როცა შესწავლილია ამა თუ იმ რთული იდეის წარმოქმნის პროცესი, ჩვენ არ შეგვიძლია მხოლოდ ლოგიკის საშუალებებით გამოვიყენოთ მისი კანონები. ეს კანონებიც უნდა დადგინდეს უშუალოდ ამ იდეების ექსპერიმენტული შესწავლის გზით. იმის ცოდნა, თუ როგორ წარმოიქმნება ერთი სახის ფსიქიკური მოვლენებიდან მეორე (სულის ქიმიის). "ვერ მოხსნის წარმოქმნილი მოვლენის ექსპერიმენტული შესწავლის აუცილებლობას; ისევე, როგორც ვინაობისა და ვოლანტის თვისებების ცოდნა ვერ გამოდგება იმისთვის, რომ სპეციალური დაკვირვებისა და ცდის ვარეშე გამოვიყენოთ ვოლანტისთვის თვისებები".

ჯ.ს. მილი ფილოსოფოსი და ლოგიკოსი იყო და არა ბუნებისმეტყველები. მიუხედავად ამისა, ასოციაციური შეჩერების მოძღვრებას მან შეაფასოთ გამოხატული ექსპერიმენტალისტური ელემენტები შესძინა. ჯ.ს. მილის შეხედულებებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა პირველი ფსიქოლოგიური ლაბორატორიების მუშაობის პროგრამებზე. ეს პროგრამები იმაზე იყო მიმართული, რომ ფსიქიკური მოვლენების ექსპერიმენტული ანალიზის გზით გამოვეყოთ ცნობიერების ელემენტები და ქიმიური ელემენტების გაბუნების მსგავსი რამ შეექმნათ. ამ მხრივ გერმანიაში შექმნილი ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია უფრო მეტად არის დაეყვანილი ბრიტანული ასოციაციონიზმისაგან, უფრო გერმანული ემპირიული ფსიქოლოგიისაგან, და თვით პერბარგისაგანაც კი, რომელიც უკრძალავდა ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტის გამოყენებას.

აღსანიშნავია, აგრეთვე, რომ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია თავისი განვითარების საწყის ეტაპზე საკმაოდ ფიზიოლოგიზირებული იყო. ეს არცაა გასაკვირი, ვინაიდან, მეორეული თვალსაზრისით, ის ძირითადად ფიზიოლოგიიდან აღმოცენდა. საზოგადოებრივად ჯ.ს. მილის პოზიციაც საკმაოდ ფიზიოლოგიურად გამოიყურება. უფრო მეტიც, მისი თვალსაზრისი გამოხატული ფიზიოლოგიური რედუქციონიზმის ჩამოყალიბებას აგარებს. იგი ამტკიცებს, რომ თავად ცნობიერების მოვლენები და მათი ასოციაციური მიმდინარეობა გეო-

ნის შეშლილობის გამოვლინებაა. ამიტომ ხელიერი ფენომენების შესწავლა არ არის დამოუკიდებელი მეცნიერების საქმე. ისინი ფიზიოლოგიური პროცესების გამოხატულებას წარმოადგენენ და "თავის გვიხის ნამდვილი ფიზიოლოგიის" დამხმარე მასალად უნდა განიხილებოდნენ. მაგრამ ვინაიდან იმეამინდელი ფიზიოლოგია ძალზე არასრულყოფილი იყო იმისთვის, რომ აეხსნა ფსიქიკური მოვლენების თანმიმდევრობა და კავშირები, ეს ამოცანა, მიღის ამრით, დროებით თავის თავზე უნდა აეღო სპეციალურ მეცნიერებას – ფსიქოლოგიას. ჯ.ს. მილი მიიხსენებს, რომ ფსიქოლოგიამ პირდაპირ და უშუალოდ უნდა შეისწავლოს ცნობიერების მოვლენათა თვისებები და მათი ურთიერთმიმართების კანონზომიერებანი.

ძნელი დასახასი არ არის, რომ ჯ.ს. მილითან უცნაურადაა შეთავსებული ფსიქოლოგიზმი და რედუქციონიზმი. ფსიქოლოგიზმი, საზოგადოდ, არ გამოირიქხავს რედუქციონიზმს. ფსიქოლოგიზმის ანტაგონისტი ანტიფსიქოლოგიზმია, რომელიც მოვლენათა ფსიქოლოგიურ ახსნაზე პრინციპულად უარს ამბობს. მიუხედავად ამისა, ფსიქოლოგიზმი და რედუქციონიზმი არათავსებად მეთოდოლოგიურ გენდენციებს გამოხატავენ. რაც ნათლად იჩინს თავს, თუ ისინი ერთი თეორიული სისტემის ფარგლებში არიან მოცემული. *ფსიქოლოგიზმი* სხვა მეცნიერებათა საფუძვლების ფსიქოლოგიური კანონზომიერებებით ახსნაა. *რედუქციონიზმი* კი ფსიქიკის საკუთარ კანონზომიერებათა უარყოფა, მისი არაფსიქიკური მოვლენებით ახსნა და ფსიქოლოგიის სხვა მეცნიერებებზე დაყვანაა (შესაბამისად, როგორც ამას ჰაიკე აკუთებს, გამოიყოფა სამი სახის რედუქციონიზმი: სოციოლოგიური, ფიზიკალისტიკური და ორგანიზმული). ჯ.ს. მილის შეხედულებათა სისტემაში ამ მეთოდოლოგიური მიდგომების თანაარსებობა ნიშნავს, რომ ესა თუ ის მოვლენა (მაგ., ლოგიკის კანონები) ფსიქოლოგიური, კერძოდ, ასოციაციური კანონზომიერებებით კი არ აიხსნება (ფსიქოლოგიზმი), არამედ ფიზიოლოგიურით, ვინაიდან ფსიქოლოგია, თავის მხრივ, ფიზიოლოგიაზე დაყვანება (რედუქციონიზმი). საეჭვოა, რომ ჯ.ს. მილი ლოგიკისა და კულტურის სფეროების ასეთ ბოლოლოგიზაციას დათანხმდებოდა.

მიუხედავად არც თუ თანმიმდევრული პოზიციისა ფსიქოლოგიის სხვა მეცნიერებებთან დამოკიდებულების თაობაზე, ჯ.ს. მილს ეჭვი არ ეპარება, რომ ფსიქოლოგია სრულყოფილ მეცნიერებად შედგება და თავის კუთვნილ ადგილს დამკვიდრებს სხვა პოზიტიურ დისციპლინებს შორის, ამ საკითხში ჯ.ს. მილი დაუპირისპირდა პოზიტივიზმის ფუძემდებლის, ოგუსტ კონტის (1798-1857) პოზიციას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჯ.ს. მილი, სუნსურთან ერთად, პირველი უგაბის პოზიტივიზმის ევლამზე თვალსაზრისთ წარმომადგენელია ბრიტანეთში. *პოზიტივიზმის* ფილოსოფიურმა მამდინარეობამ, რომელიც XIX საუკუნის ოცდაათიან წლებში გამოიწნდა ევროპის ინტელექტუალურ ასპარეზზე, უზარმაზარი გავლენა მოახდინა საზოგადოდ მეცნიერების და კერძოდ, ფსიქოლოგიის განვითარებაზე. ეს გასაგებდება – პოზიტივიზმი ხომ, არსებითად, მეცნიერების ფილოსოფიაა. მისი უპირველესი მიზანი შეუმცნების თეოლოგიური, გელეოლოგიური და შეტაფიზიკური გენდენციებისაგან განთავისუფლება და ნამდვილი (პოზიტიური), უმპირიული მეცნიერული ცოდ-

ნის დამკვიდრებაა. პოზიტივიზმი თავისი არსით უკიდურესი ემპირიზმია, მხოლოდის ყოველგვარი ცოდნა არასპეკულატიური, ემპირიული ხასიათისაა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ პოზიტიური ცოდნის სფეროდან გამოირიცხა რაციონალური ფსიქოლოგია თავისი გონებბუნებრივითი სპეკულაციებით. კონტიუერო შორს წავიდა და ნამდვილ მეცნიერებათა სიიდან ემპირიული ფსიქოლოგიაც ამოავლო.

ცოდნის სხვადასხვა დარგის მეცნიერული სტაგუსით დაინტერესებულნი პოზიტივისტები სერიოზულ ყურადღებას აქცევენ მუცნიერული დისციპლინების კლასიფიკაციას. სწორედ ამ კონტექსტში დაიწყო სისტემატიკური მსჯელობა ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, ბუნებისა და მისი ადგილის შესახებ მეცნიერებათა სისტემაში. კონტის ე.წ. წრფივ კლასიფიკაციაში ექვსი ძირითადი დისციპლინა შემდეგნაირად განლაგდა: მათემატიკა-ასტრონომია-ფიზიკა-ქიმია-ფიზიოლოგია(ბიოლოგია)-სოციოლოგია (სოციალური ფიზიკა). როგორც უხედავთ, კონტმა ფსიქოლოგიას პოზიტიურ მეცნიერებათა შორის ადგილი არ დაუტოვა. მას შიამნიდა, რომ მეცნიერება, თუ იგი მეცნიერებაა, დაკვირვებად მოვლენებს უნდა შესწავლიდეს. იმდროინდელი ემპირიული ფსიქოლოგია მხოლოდ თვითდაკვირვებას იცნობდა, რომელიც კონტს შეუძლებლად შიამნიდა. ობიექტური დაკვირვების აუცილებელი პირობა დაკვირვების ობიექტისა და დამკვირვებელი სუბიექტის განცალკევებულობაა, რაც ვერ იქნება დაყუდი თვითდაკვირვებაში. ამიტომ იგი ვანუხორციელდება ისევე, როგორც შეუძლებელია ოთახის ფახარახისის მღვთა ადამიანში იხილოს, თუ როგორ მისეირნობს იგი ქუჩაში, ან თვალში დაინახოს საუთარი თავი. კონტი ძალიან უარყოფითად იყო განწყობილი ფსიქოლოგიური მეცნიერების მიმართ და მას ასტროლოგიის მსგავს ანტიმეცნიერებად თვლიდა. ფსიქოლოგიის საკვლევი სინამდვილე (სულიერი მოვლენები), მისი აზრით, ფრენოლოგიას (მეცნიერება გვიხის შესახებ) და სოციოლოგიას უნდა გაუნაწილდეს.

ჯ.ს. მილი არსებითად საპირისპირო პოზიციამე იღვა. მისი აზრით, ფსიქიკური ცხოვრების შესწავლა ნამდვილი მეცნიერებისთვის დამახასიათებელი მეთოდოლოგიით არა თუ შესაძლებელია, არამედ აუცილებელიც. იგი კატეგორიულად აყენებს საკითხს ფსიქოლოგიისთვის დამოუკიდებელი, სრულფასოვანი მეცნიერების სტაგუსის მინიჭების შესახებ და თავის კლასიფიკაციაში მას ბოლოს წინა ადგილს, ბიოლოგიასა და სოციოლოგიას შორის აკეთებებს. ეს კი ნიშნავს, რომ ჯ.ს. მილი ფსიქოლოგიას ურთულეს მეცნიერებად მიიხედავს, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, მეცნიერებათა პოზიტივისტურ კლასიფიკაციაში დისციპლინები ერთმანეთისაგან სართულის ხარისხით განსხვავდება, რომელიც მაგულობს თავიდან ბოლოსკენ. ამასთან, ფსიქოლოგია ნაკლები სიმჭკითაე გამოირჩევა და ვერ შეედრება სხვა მეცნიერებებს ბუნების შესახებ. მიუხედავად ამისა, ფსიქოლოგიას შეუძლია და უნდა დანერგოს თავის კვლევაში მათი მეთოდოლოგია. ამდენად, ჯ.ს. მილის რწმენით, ფსიქოლოგიას განვითარების დიდი პოტენციალი აქვს, რაც პირველ რიგში, ექსპერიმენტული მეთოდის დანერგვასთან არის დაკავშირებული.

ჯ.ს. მილის უმცროსი მეგობარი **ალექსანდრე ბეინი** (1818-1903) უფრო ხაზგასმული იყო ბიოლოგიის საკითხებში და ცდილობდა, რეალურად დაეახლოებინა ფსიქოლოგია ფიზიოლოგიასთან. იგი მკაფიო ფსიქოფიზიოლოგიური პარალელიზმის პოზიციებზე იდგა და თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის განმავლობაში ფიზიოლოგიის მთავარ დარგად წარმატებებს მოიხსენიებდა.

ამიტომ იგი უხედავად იყენებდა ფიზიოლოგიურ მონაცემებს, როგორც შესაბამის ფსიქოლოგიურ პროცესებზე მიმართულ სიმკვრივეს. ბეინი თვითონ ფსიქოლოგიაში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ისეთ მოვლენებს, რომლებსაც ძალზე მჭიდრო კავშირი აქვთ სხეულბრუნვით ორგანიზმისათვის: რეფლექსები, ხევეები, ინსტინქტები და საერთოდ ქცევა, ემოციები. ეს განასხვავებს მას გრადიციული ასოციაციური ფსიქოლოგიისაგან, რომელიც, უპირატესად, წმინდა ცნობიერების ფარგლებში რჩებოდა.

ბეინი, აბერდინის უნივერსიტეტის პროფესორი და რექტორი, ცნობილია, როგორც ფსიქოლოგიის ფართო სისტემატიკური კურსის ავტორი, რომელიც ორ წიგნად გამოიყარა: "მეგრძნობები და ინტელექტი" (1851) და "გრძნობები და ნებელობა" (1859). ეს თხზულება ბევრჯერ გამოიყარა და მრავალი წლის განმავლობაში ფსიქოლოგიის ძირითად სახელმძღვანელო იყო ბრიტანეთში. ბეინის სახელთან არის დაკავშირებული, აგრეთვე, 1876 წელს მოხდენილი პირველი ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის დაარსება, სახელწოდებით "Mind". ამ ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტისაგან განსხვავებით, რომლებიც სულ მცირე დროის შემდეგ მრავლად გამოიყარა ევროპასა და ამერიკაში, ამ ექსპერიმენტში არა ექსპერიმენტული, არამედ უფრო ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური პრობლემატიკა ჭარბობდა.

როგორც ითქვამს, ბეინი სერიოზულად იყო დაინტერესებული ქცევასთან დაკავშირებული პრობლემატიკით. მას ხურდა დაეძლია ის დაპირისპირება, რომელიც გრადიციულად არსებობდა უხედავად და ნებელობითი ქცევების დახასიათებაში. მათ შორის არსებული უფსკრულის ამოხსნის მიზნით, მან გამოიქვამა იდეა აქტიურობის ისეთი სახეობის არსებობის შესახებ, რომელიც არც წმინდა რეფლექსურია, არც წმინდად განმრავლებული ბუნებისაა და ცდილობს და შეცდომის პრინციპს ემორჩილება. ეს არის მოქმედება, რომლის მიზანი ნაბიჯ-ნაბიჯ, თანდათანობით მიდევნებს. აღმაშენებელი არც ვადის გაუცხოებისგან, სპონტანური მოქმედებისგან განსხვავდება, ნებელობით მოქმედებაზე. აქ მნიშვნელოვანია ე.წ. სპონტანური მოქმედებაზე მითითება, რომელიც, რეფლექსური და ინსტინქტური მოქმედებისაგან განსხვავებით, თავისთავად, გარეგანი სტიმულირების გარეშე აღმოცენდება. მისი წყარო ორგანიზმშია, სერველი სისტემის აგებულებაში. სოციურთა ისეთი მოქმედება შემთხვევითი, ცდებისა და შეცდომების წყობის შედეგად. შეიძლება გარემოში ასოციაციურად დაუკავშირდეს საგნებსა თუ მოვლენებს, დაფიქსირდეს და ჩამოყალიბდეს აღმაშენებლის მიზანშეწონილ მოქმედებად – *ჩვევად*

საყურადღებოა, რომ აქ მნიშვნელობა აქვს არა უბრალოდ გარემოდან მომდინარე გამდიდრებლების, ანუ შვედრებისა და მოძრაობის მექანიკურ თანხვედრას (როგორც ეს პერგლესთანაა), არამედ მოძრაობის თანხვედრას სიამოვნების გრძობასთან. "თუ ესა თუ ის მოძრაობა შეუღლებულია სიამოვნებასთან, იგი ხელს შეუწყობს და გააძლიერებს მოძრაობას". უსიამოვნება ხაპირისპირი შედეგს იწვევს. ეს კახონსომოზრება, ბეინის სიგვედით, "თვით-შენახვის დიადი კანონის" მოქმედების გამოვლინებაა. თანამედროვე ბიპეციონისგული ენით რომ ვთქვათ, სახარგებლო მოქმედების მისაღებად შთაბეჭდილობა და რეაქციის თანხვედრა არ არის საკმარისი. საჭიროა მათი მორას კავშირის განმტკიცება. როგორც ქვევით დაერწმუნებით, ბეინის იდეები ცლიხა და შეცდომის გზით ახალ მოქმედებათა შეტენისა და მათი სიამოვნებასთან შეუღლებით ფიქსაციის შესახებ, მეგაღ მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ფსიქოლოგიისთვის. ამიგომ ბეინს მოგჯერ დასწავლის ბიპეციონისგული თეორიის წინამორბედადუ მიიჩნევენ. საფიქრებელია, რომ რაიმე ხახის პირდაპირ ვაგვლენამუ ლაპარაკი ამ შემთხვევაში საუკუძელს მოკლებულია. მაგრამ იმის აღნიშვნა კი შეიძლება, რომ ბეინის მეხედვლება საგრძობლად განსხვავდება ორთოდოქსული ასოციაციონიზმისაგან, ხადაც კავშირის განმსაზღვრულ ფაქტორებად შემოაბლობა და სხმირე ითვლებოდა, ხოლო თანმხლები გრძობის მნიშვნელობა ხელ არ განხილვებოდა.

კლასიკური ასოციაციური ფსიქოლოგიის პრინციპები ბეინს არც შემოქმედებითა პროცესის განხილვისას აკმაყოფილებს, ხადაც სრულებით ახალი, ჯერ არარსებული პროდუქტი იქმნება. საქმეს არც "სულის ქიმიკა" შევლის, რომელიც მხოლოდ იმაზე მეუთითებს, რომ უმარტივესი ფსიქიკური ელემენტებიდან მიიღება თვისებრივად ახალი მენგალური პროდუქტი. ეს არ არის საკმარისი. ეინაიდან აქ ყველაფერი მანც გამოცილილებამი არსებული ცნობიერების მოვლენების კომბინირების ფარგლებში ხდება. შემოქმედება კი სხვა, ახალ უნარზე მიგეპნიმნებს; ეს არის სრულიად ახალი მენგალური პროდუქტის შექმნის უნარი, რომელიც, მილიანობამი, არ შეიძლება წარსული გამოცილილებიდან და შთაბეჭდილებებიდან გამომდინარეობდეს. ბეინი ამას ხელაღეს, მაგრამ ასოციაციონიზმთან კავშირს მანც ვერ წყვეტს და ლაპარაკობს ე.წ. *კონსტრუქციულ ასოციაციებზე*, როგორც მეცნიერული აღმოჩენებისა და მხაგერული შემოქმედების ფსიქოლოგიურ მექანიზმზე. რა მნიშვნელობასაც არ უნდა ღებდეს ამაში აგგორი, იგი, არსებითად, ასოციაციონიზმის ფარგლებს გარეთ გადის, ეინაიდან რეალური ასოციაცია არ შეიძლება იყოს იმაზე მეტი, ეიდრე წარსულში მიღებული შთაბეჭდილებების კომბინაცია თუ კავშირი. ამგვარად, ბეინთან ამკარად იქნეს თავს ასოციაციის, როგორც ცნობიერების მოვლენების უნივერსალური მექანიზმის არახაკმარისობა და ასოციაციონიზმის, როგორც მოგადუსიქოლოგიური მომდინარეობის რღვევის პროცესი.

ასოციაციურ ფსიქოლოგიას სრულიად ახალი ელერადობა მისცა გამოჩენილმა ინგლისელმა ფილოსოფოსმა პოშიტაგისტმა და სოციოლოგმა *მერბერტ სპენსერმა* (1820-1903). მან ჩამოაყალიბა ე.წ. *ევილუციური ასოციაციონიზმი* და, ეპოქის მოთხოვნების შესაბამისად (როცა უმარმაზარი რუნო-

ნანსი ჰქონდა დარვინიზმს). ფსიქოლოგია ბიოლოგიური ევოლუციის მოძღვრებასთან დაახლოვდა. ფსიქიკა პირველად იქნა განსაზღვრული ახალ ასპექტში, როგორც ბიოლოგიური ადაპტაციის გამოვლინება. სპენსერი ავტორია "სინთეტური ფილოსოფიის" ავტორი. "ფსიქოლოგიის საფუძვლები" მისი მუშაღმდელი ნაწარმა. ამ მუშაის პირველმა გამოცემამ (1855) ჯეროვანი ეურადლება ეურ დაიშახურა და შეფასდა, როგრე რივითი ასოციაციონისტური გამოკვლევა. მასში ეურ შენიშნეს მნიშვნელოვანი ახალი მომენტები. მადრამ მას შემდეგ,

რაც კაცობრიობის ინტელექტუალურ სივრცეში მესივით გაეარდა დარვინის "სახეობათა წარმოშობა ბუნებრივი შერჩევის გზით" (1859) და დაიწყო დარვინისტული რევოლუცია, სპენსერის "ფსიქოლოგიის საფუძვლები" ახალმა ორგომეულმა (1870-72) უდიდესი ინტერესი გამოიწვია. მისი ავტორი ერთხელ აღიარეს ევოლუციონიზმის ერთ-ერთ მოციქულად და ახალი მიმართულების – ევოლუციური ასოციაციონიზმის შემქმნელად.

სპენსერმა ჩამოაყალიბა ევოლუციის საერთო კანონი, რომელიც მთელ სამყაროში მოქმედებს: ფიზიკურში, ორგანულში და სოციალურში. ამ კანონის თანახმად, განვითარება ყველგან და ყოველთვის გულისხმობს მოძრაობას გაფანტულობისკენ – ინტეგრირებისკენ (კონცენტრაცია), ერთგვაროვნებისკენ – მრავალგვაროვნებისკენ (დიფერენცია) და ვაუტკვევლობისკენ – გარკვევლობისკენ (სინდიკალიზაცია). ფსიქიკაც განვითარების კანონშია ჩართული. ის სოციუმის ერთ-ერთი გამოვლინებაა, ხოლო სოციუმზე – მინაგანის გარეგანიანი მუდმივი შეგუება. ფსიქიკაც შეგუების გარკვეული ფორმაა. მის არსებობას სხვა აზრი და დანიშნულება არა აქვს; ამის გარეშე ფსიქიკის წარმოშობისა და განვითარების ფაქტი ვაუტგებარი დარჩება. ფსიქიკა ემსახურება სოციუმის შენარჩუნებას, თავად კი ემორჩილება ბუნებრივი შერჩევის კანონზომიერებას. ამგვარად, ფსიქიკა სპენსერის მიერ განიხილება ორგანიზმისა და გარემოს შორის ადაპტაციური ერთიანობის თვალსაზრისით. მოგვიანებით ასეთი მიდგომა ამერიკელი ფსიქოლოგის (ფუნქციონალიზმი, ბიპევიონიზმი) ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება გახდა. შემთხვევითი არ არის, რომ სპენსერი ამერიკაში უფრო მოკვლარული იყო, ვიდრე თავის სამშობლოში.

•• სპენსერი წარსულის ასოციაციურ ფსიქოლოგიას იმას საყვედურობს, რომ ცნობიერების მაგკრიალურ პროცესებთან დამოკიდებულების საკითხის განხილვისას ის, ასე უოქვით, ორგანიზმის შიგნით იკვებოდა – შესწავლიდა კავშირს ფსიქიკურ და ნერვულ პროცესებს შორის. ამისაგან განსხვავებით, ავტორი მოითხოვს ფსიქიკის განხილვას გარემოსთან მიმართებაში. ფსიქიკის ფუნქცია ორგანიზმისა და გარემოს კავშირის შესწავლისაა დგინდება. ამ შემთხვევაში, ცნობიერების ფუნქციების ანალიზი სხვა კუთხით წარიმართება – არა შიდასხეულებრივ პროცესებთან, არამედ გარემოს ფაქტორებთან მიმართებაში. სპენსერი ამაში ხედავს ფსიქოლოგიის საგნის სპეციფი-

კას: "ფსიქოლოგია არ შეისწავლის მიმართებებს შინაგან მოვლენებს შორის, არც მიმართებებს გარეგან მოვლენებს შორის; იგი ამ მიმართებათა შორის არსებულ მიმართებებს შეისწავლის". ამრიგად, სპენსერი აფართოვებს ასოციაციური ფსიქოლოგიის საგნის გაგებას და მასში მოიაზრებს არა მხოლოდ ასოციაციებს შინაგან ფაქტორებს შორის (ასეთია კავშირები ცნობიერების მოვლენებს შორის, ცნობიერებასა და სხეულებრივ მოვლენებს შორის), არამედ კავშირებს ცნობიერებასა და გარე სამყაროს შორის.

ფსიქიკა შინაგანის გარეგანთან შეკვების პროცესში წარმოიქმნება, როგორც ახალი რეალობა თავისი ყველა ნაირსახეობითა თუ გამოვლენებით. ფსიქიკა ვითარდება ორგანულითვის დამახასიათებელი *გალამბანებადობის* თვისებიდან. მისი პირველადი ერთეულია *შეგრძნება*. ის ობიექტურად მოცემული ნერვული იმპულსის სუბიექტურ მხარეს გამოხატავს. შეგრძნებიდან წარმოიქმნება მთელი ფსიქიკური ცხოვრება. ის ერთმანეთთან უმჯობროვებად დაკავშირებული ორი ხაზით ვითარდება: 1) ქცევით პლანში – რეფლექსები, ინსტინქტები, ჩვევები; 2) განცდისა და ცნობიერების პლანში – აღქმა, გრძობა, მეხსიერება, აზროვნება, ნებელობა. ისინი, არსებითად, შეკვების თანდათანობითი გართულებისა და სპეციალიზაციის ფორმები ან სგადიებია. ამასთან, რთული პროცესები უფრო მარტივიდან აღმოცენდება, როდესაც შეკვებისთვის აღარ კმარა აქტიუობის რეფლექსური ან ინსტინქტური ფორმები, ვითარდება მეხსიერება და ინტელექტი; მოქმედების ავტომატიზმის დარღვევა იწვევს გრძობისა და ნებელობის გაჩენას. ახე ვალიბდება ფსიქიკურ პროცესთა იერარქია.

ფსიქიკური ცხოვრება, როგორც შინაგანის გარეგანთან შეკვების პროცესი, ასოციაციის პრინციპს ემორჩილება. გარეგანი მიმართებები ასოციაციურად იწვევენ შინაგან მიმართებებს. ეს კავშირები სულ უფრო რთულდება და მთელ ინდივიდუალურ გამოცდილებას ქმნის. მაგრამ არსებობს აგრეთვე მემკვიდრული (სახეობრივი) გამოცდილება. ასოციაციის კანონების მოქმედება ვრცელდება ფილოგენეზზე და ანთროპოგენეზზე. ხშირი გამეორების შედეგად ასოციაციები მემკვიდრეობითი გენეტიკის სახეს იღებენ და მომდევნო თაობების ნერვულ სისტემაში ფიქსირდება როგორც *თანდაყოლილი ასოციაციები*. ეხებია რეფლექსები, ინსტინქტები, მოვიერთი ცოდნა-ჩვევები და უნარ-თვისებები. მათ შეეკუთვნება, აგრეთვე, ცნობიერების ისეთი ფორმები, როგორცაა სივრცე და დრო. საკითხი მათი წარმოშობის შესახებ ერთ-ერთი უძველესია ფსიქოლოგიაში. როგორც ცნობილია, აქ ერთმანეთს დაუპირისპირდა ემპირისტული და აპრიორისტული შეხედულებები. ისინი ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ჩამოყალიბდნენ. პირველი ლოკიდან იწყება, XVIII საუკუნეში ბერკლისთან ვითარდება და XIX საუკუნეში ე.წ. გერმანიკური თეორიის სახეს იღებს. შეორეს სათავე დეკარტე-ლაიბნიცის სწავლებაშია, რომელიც კანტის გავლით, ე.წ. ნაგვისიგურ კონსეფციად ჩამოყალიბდა.

სპენსერის შეხედულება, არსებითად, ამ ორი თვალსაზრისის გაერთიანებაა. ემპირიზმი არ არის მართებული, ვინაიდან ფსიქიკა ინდივიდუალურად შექმნილია გამოცდილებით არ ამოიწურება; ის არ წარმოადგენს

სუფთა დაფას და მოიცავს თანდაყოლილ ასოციაციურ ცოდნა-გამოცდილებას, მათ შორის სიერცხსა და დროის თაობაზე. ემპირიზმი არ ითვალისწინებს მემკვიდრეობის ფაქტს. არც ორთოდოქსული აპრიორიზმია ზოლომდე მართებული. სწორია ის, რომ ადამიანები იბადებიან გარკვეული ცოდნით, სქემებით სიერცხსა და დროის შესახებ. მაგრამ არ შეიძლება იმის უკუღებელება, რომ ცნობიერების ეს "აპრიორული ფორმები" ფიქციის ხანგრძლივი ფილოგენეტიკური და ისტორიული გავითარების შედეგია. ამდენად, მათი აპრიორულობა, თანდაყოლილობა შედარებითია და არა აბსოლუტური და პრისიქიული, როგორც ამას იქნადაც კანტი ამტკიცებდა.

უფრო ფართო კონტექსტში, ყოველგვარი აპრიორულობა, დაწყებული "თანდაყოლილი იდეებიდან", ვიდრე "განხვის კატეგორიებიდან", სპენსერთან ემპირისტულ-პოზიტივისტური აპრიორის მისაღებ სახეს იღებს. მას ნაწილობრივი ხანათლე მათეკე შეაქვს აქამდე სქელ თეოლოგიურ და შეგაფიშიკურ ნაილში გახვეულ საკითხში ვონების თანდაყოლილი შავთავის წარმოშობის შესახებ. სპენსერის მიხედვით, ის, რაც მიუღ სახეობაში ემპირიულად არის შექნილი, ინდივიდში თანშობილია. შერგალური გამოცდილების შექმნის, განმტკიცების, შენახვისა და გადაცემის მექანიზმი ასოციაციურ-ეოლუციონისტურია. სპენსერის მიუღი სისტემა პოზიტივიზმის, ასოციაციონიზმისა და ევოლუციონიზმის თავისებური გაერთიანებაა: "თუ ევოლუციონის დოქტრინა მართებულია, გარდუვალია დასკვნა, რომ ვონების გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმაზე დაკვირვებით, თუ როგორ ევოლუციონირებს იგი". ევოლუცია კი გულისხმობს ინდივიდუალურად შექნილი სახარგებლო თავისებების შენაძენების გადაქცევას სახეობის კუთხილებად ანუ მემკვიდრეობით გადაცემას. საბოლოო ჯამში, ემპირისტული და აპრიორისტული მდგომების სირთულეები მემკვიდრეობის კანონის გაუთვალისწინებლობით არის გამოწვეული.

სპენსერის ეს მსჯელობა უდავოდ შეიცავს ჭეშმარიტების მარცვალს. მაგრამ, ისიც უდავოა, რომ სხეებული კანონი მათეკე ბიოლოგიურია, რის გამოც ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები ხშირად საუკუღებურობენ სპენსერს ფსიქოლოგიის ბიოლოგიზაციას. ამის საილესტრაციოდ შეიძლება გამოდგეს სპენსერის მოსაზრება, რომ კულტურულ და პრიმიტიულ ადამიანს შორის არსებული ფსიქოლოგიური განსხვავებულობანი ამით არის გამოწვეული, რომ ევროპელს პაპუასზე 20-30 დუბით დიდი გენი აქვს, რის გამოც "ცივილიზებული ადამიანის ნერვული სისტემა უფრო რთული და შეკეროვებულია, ვიდრე არაცივილიზებულისა". უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე მეცნიერების მონაცემების მიხედვით, ამ მტკიცებას არავითარი ფაქტობრივი საფუძველი არ გააჩნია.

გამოკვეთილად ბიოლოვისტურ-ნატურალისტური დალი აჩნია სპენსერის შეხედულებებს საშოგადობის აგებულებისა და მასში მომდინარე სოციალური თუ სოციალურ-ფსიქოლოგიური პროცესების შესახებ. საშოგადობების მოწყობას იგი ბიოლოგიურ ორგანიზმში ადარებდა და მიიწნედა, რომ საშოგადობების სტრუქტურები ორგანიზმის ელექული ნაწილის ანალოგურია. სპენსერმა გამოყო ორგანიზთა საში სისტემა (სოციალური ინსტიტუტურ

ბი) – საყრდენი (წარმოება), გამანაწილებელი (კომუნიკაცია) და მარვევლირებული (მართვა). იმისთვის, რომ გადარჩეს, საზოგადოება გარემოს ახალ პირობებს უნდა შეეგუოს. ასე ხორციელდება ბუნებრივი შერჩევა. შეგუების პროცესში ხდება საზოგადოების ცალკეული ნაწილის სულ უფრო ძლიერი სპეციალიზაცია. ამის შედეგად საზოგადოება, ორგანიზმის მსგავსად, შედარებით მარტივი ფორმებიდან უფრო რთულისკენ ევოლუციონირებს.

როცა ადამიანის ფსიქიკაში სოციალურ განზომილებას აანალიზებდა, სპენსერი ხაზს უსვამდა იმას, რომ ადამიანი, ცხოველისაგან განსხვავებით, არსებობს არა მხოლოდ ბუნებრივ, არამედ ე.წ. "ორგანულზედა", ანუ სოციალურ-კულტურულ გარემოში და იტყულებულია, მასაც შეეგუოს. სოციალური ევოლუცია მოგადავ ევოლუციის ნაწილია. ამიტომ სოციალური გარემოსადმი ადამიანის შეგუების მექანიზმები და ხერხები არსებითად იხუთივე რჩება, რაც ცხოველურ სამყაროშია. განსხვავება აქ რაოდენობრივია და არა თვისებრივი. ადაპტაციის პროცესი რთულდება დამატებითი ფაქტორების გაჩენით (ენა, წარმოება, სახელმწიფო, მუშობა, ხელოვნება, მეცნიერება და ა.შ.), მაგრამ მისი არსი იგივე რჩება – ევოლუცია საზოგადოებაშიც "არსებობისთვის ბრძოლა" და "ბუნებრივი შერჩევა". ამ დოქტრინას "სოციალური დარვინიზმი" ეწოდა, თუმცა სპენსერმა ის დარვინამდე შეიმუშავა. იგი თვლიდა, რომ ევოლუციის "კოსმოსური" პროცესი ადამიანის სოციალური ცხოვრების მსვლელობაშიც მიმდინარეობს და მას თავისუფალი განხორციელების შესაძლებლობა უნდა მიეცეს. ამიტომ, სახელმწიფო ხელისუფლებას არ უნდა ეროდეს მასში, არ უნდა ეხმარებოდეს სუსტებს, უსუსურებსა და უქონლებს. ბუნებრივი შერჩევა სიბრტყის სუსტებს და, შესაბამისად, მათი შემკვიდრულ უვარგის თვისებებს. ეს პრინციპი კაცობრიობის სრულყოფასაც ემსახურება. მარცხიანი და წარუმატებელი ადამიანებისთვის დახმარების გაწევა ნიშნავს სახეობის დეგრადაციისთვის ხელის შეწყობას, ვინაიდან მათ ამით სამუალება ეძლევათ, გამრავლდნენ და შემკვიდრებით გადასცენ თავიანთი სოციალური უნარობა.

სპენსერის დამსახურება ფსიქოლოგიის წინაშე ძალზე დიდია. მან პირველმა განიხილა ფსიქიკა ევოლუციონისტური თვალსაზრისით და ამით, ჯერ ერთი, შეარაღ დააფიქსირა განვითარების პრინციპი ემპირიული ფსიქოლოგიის ფარგლებში; მეორე, შეარბილა ასოციაციონიზმის ემპირისტული ცალმხრივობა თანდაყოლილი ასოციაციების იდეის შემოგანით; მესამე, ხაზი გაუსვა ფსიქიკის ადაპტაციურ, შეგუებით ფუნქციას. ფსიქიკის ამ კუთხით განხილვა შემდგომდროინდელი ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე დამაბახისაიუბელი ნიშანი გახდა.

ვიდრე ასოციაციური ფსიქოლოგიის შეფასებაზე გადავიდოდეთ, მოკლედ შევაჯამოთ ნათქვამი. ასოციაციონიზმი ემპირიული ფსიქოლოგიის ყველაზე მძლავრი მიმდინარეობაა. ამიტომ ემპირიული ფსიქოლოგიის მოავარი ნიშნები მასშიც ერეულდება. პირველ ყოვლისა, ეს ის თავისებურებებია, ემპირიულ ფსიქოლოგიას შეგაფიშიკურისაგან რომ განასხვავებს. მისი საგანი ცნობიერების ფაქტებია, მათი წარმოშობისა და არსებობის მიზეზები, პირობები და კანონზომიერებები. ახალი დროის ემპირიული ფსიქოლოგია

მხოლოდ ფსიქიკური ცხოვრების მოვლენებს ეხება. იგი არ ცნობს სულს, როგორც მეცნიერული კვლევის ობიექტს და საკითხს მისი ბუნების შესახებ მოლიანად შეგაფიქსიკოს უგოვეს. გონებაჭერეგითი მსჯელობა რაციონალური ფსიქოლოგიის ფარგლებში მიმდინარეობს, რომელიც ემპირიული ფსიქოლოგიის პარალელურად ვითარდება. ემპირიული ფსიქოლოგია ჯერ კიდევ არ ფლობს ექსპერიმენტულ მეთოდს. მისი ფაქტოლოგია, უპირატესად, არასისტემატიკური თვითდაკვირვების გზით არის მოპოვებული. ამავე დროს, მისთვის უცხო არც გენეტიკური და შედარებითი კვლევის მეთოდოლოგიაა.

ამაირებს რა ემპირიული ფსიქოლოგიის ამ ნიშნებს, საკუთრივ ასოციაციონიზმი მის რწმენას ემყარება, რომ ცნობიერების მოვლენების შესწავლა უნდა იწყებოდეს ანალიზით და სრულდებოდეს სინთეზით. ამიგომ მთელი მისი მცდელობა იმაზეა მიმართული, რომ ერთი მხრივ, გამოყოს ცნობიერების უმარტივესი ელემენტები, ხოლო მეორე მხრივ, აჩვენოს მქანში, რომელიც განაპირობებს მათ გაერთიანებას როულ ფსიქიკურ წარმონაქმნებში. ამ ამოცანების შესაბამისად, შევრძნების ფუნქციონის სახით, გამოიყოფა ფსიქიკის პირველადი, სხვა რაიმეზე დაუკვანადი ფაქტი. ყველა ფსიქიკური მოვლენა შევრძნებიდან არის წარმოებული, და, ამ გაგებით, მეორადია. დადასტურებულია შევრძნების შვიდი სახეობის არსებობა. არისტოტელესეულ ხეო შევრძნებასთან ერთად ესენია კუნთური და ორგანული შევრძნებები. სულიერ მოვლენებში მოქმედ უზოგადეს კანონს ასოციაციის კანონი წარმოადგენს. ის შეიძლება შევიდართო მიზილულობს კანონს ფსიკურ სამყაროში.

ასოციაციური მოძღვრების ორსაუკუნოვანი განვითარების პროცესში ყველბოდა წარმოდგენები იმაზე, თუ რა სახისაა ასოციაციური კავშირები და რა ფაქტორები განაპირობებენ მათ შექმნასა და გამოყლენას. თანდათან დამკვიდრდა შეხედულება ერთდროული (სიმულტანური) და თანმიმდევრული (სექსესიური) ასოციაციების არსებობის შესახებ. ისინი განსხვავებულ როლს თამაშობენ სხედასხვა ფსიქიკური მოვლენებისა თუ პროცესების განსაზღვრაში. მაგალითად, აღქმის ფაქტები სიმულტანური ასოციაციის შედეგია. შეხსიერებისა – სექსესიურის. ამროვნების სფეროში ცნება წარმოადგენათა ერთდროული ასოციაციური კავშირის გამოხატულებაა, ხოლო მსჯელობა – თანმიმდევრულის. რაც შეეხება თვით ასოციაციური კავშირების წარმოქმნის პირობებს (მათ ხან ასოციაციის კანონებს, ხანაც ფაქტორებს უწოდებენ), ისინი სხედასხვა ავტორებთან განსხვავებულად არის მოამრებული. არისტოტელეს მიერ გამოყოფილ ოთხ კანონს (მეზობლობა სიერეცხა და დროში, მსგავსება და კონტრასტი) შოგჯერ უმატებენ თანხვედრის სინშირებს და სხვა მეორად ფაქტორებს (ძალა, ხანგრძლიეობა, სიახლე და სხვა). შოგჯერ კი იმდენად კვეცავენ, რომ მხოლოდ ერთ ფაქტორზე სახელდობრ, სიერეულ მეზობლობაზე დაბყაეთ (ე.წ. ასოციაციის კანონების რე-დუქცია).

ასეთია ასოციაციური ფსიქოლოგიის ძირითადი პოშიციები. მისი შეფასება, პირველ რიგში, ფსიქოლოგიის შემდგომი განვითარების გადასახე-

დიდან უნდა ხდებოდეს. აქედან ადვილი დასაინახია, რომ სწორედ ამ მოძღვრებაში მოამზადა ფილოსოფიური ფსიქოლოგიის მხრიდან იმის ნიადაგი, რომ განხილულიყო ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინა. ასოციაციონიზმმა დიდწილად განსაზღვრა ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის პირველი კონცეპტუალური პროგრამების არსებობა თავისებურებანი.

საკითხი ფსიქიკური მოვლენების ექსპერიმენტული შესწავლის აუცილებლობის შესახებ თანდათანობით მწიფდებოდა. გვიანდელ ბრიტანულ ასოციაციონიზმში იგი მეტ-ნაკლებად გამოიკვეთა. პირველ ეტაპზე ექსპერიმენტული კვლევის წესი და მინიარსი მნიშვნელოვნად იყო განსაზღვრული ასოციაციური ფსიქოლოგიისთვის დამახასიათებელი *ელემენტარობითა* და *სენსუალიზმით*. ეს გამოიხატა იმაში, რომ ექსპერიმენტების პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, ცნობიერების ელემენტების გამოვლენაზე იყო მიმართული. შესწავლის ყველაზე პოპულარულ ობიექტს კი შევრძინებები წარმოადგენდა (იხ. 5.2.) თეორიულ პლანში ფსიქიკის სენსორულ ბუნებაზე კუთვნილი აქტენტი. ცნობიერება თვალსაჩინო მინიარსების – შევრძინებებისა და წარმოდგენების ასოციაციური კავშირების სახით იქნა გააზრებული. ყველაზე მკვეთრად ეს გაიჩინა "სტრუქტურულ ფსიქოლოგიაში" გამოჩნდა, რომელიც ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის პატრიარქის, ეუნდგის ხაზს აგრძელებდა. თუმცა, როგორც ქვევით დავრწმუნდებით, ეუნდგის გრძობის სახით ცნობიერების არახეხობრულ ელემენტსავე აღიარებდა, ხილო ასოციაცია მისთვის სულიერი ცხოვრების შილოდ ერთ-ერთი მექანიზმი იყო, აპერეფიციასთან ერთად (იხ. 5.1). ეს უკანასკნელი მის სისტემაში გერმანული ემპირიზმის, კერძოდ ჰერბარტის გავლენით გაჩნდა.

ორთოლოქული ასოციაციონიზმი *მეტანიეისტიკური* იყო, ვინაიდან ცნობიერების მოვლენებში მათი შემადგენელი ერთეულების ჯამს, მექანიკურ გაერთიანებას ხედავდა. ბრაუნის, ჯ.ს. მილისა და ბეინის მცდელობა, დაეძლიათ ეს მეიოლოლოგიური პრინციპი, ფსიქოლოგიური დეგერმინაციის ახლებური გააზრების მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯია. ეს გუნდენცია აისახა ეუნდგის, ჯეიმსის, დილთაის და სხვათა სისტემებში. "სულის ქიმიის" თუ "კონსტრუქციული ასოციაციების" გარეშე არ ჩამოყალიბდებოდა ეუნდგის "შემოქმედებითი სინთეზის" პრინციპი, რომელიც ფსიქიკური წარმონაქმნების შემადგენელ ნაწილებზე დაუყვანადობის იდეას გამოიხატავს. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ "სულის ქიმიის" მსგავსი კონცეპტები ფაქტების აღწერის ღონეს არ სცილდება. ასოციაციური სქემა არ იძლევა იმის გაგების საშუალებას. თუ რაგომ აქვს ახალ მთლიანობას ნაწილებისგან განსხვავებული და მათგან დამოუყვანადი თვისებები. ქიმიასთან ანალოგია, ცხადია, საქმეს ვერ მკვლის, ვინაიდან გაუგებარი რჩება, თუ რა რეალური კანონზომიერების გამოხატულებაა ეს ფაქტი.

ბრიტანულმა ასოციაციურმა ფსიქოლოგიამ თავისი განვითარების ბოლო ეტაპზე უთუოდ საგრძობი ნაბიჯი გადადგა წინ, როცა დასვა საკითხი როული ფსიქიკური მოვლენის მინიარსობრივი განსხვავებულობის შესახებ ელემენტების უბრალო ჯამისაგან. მანამდე, ჯეიმს მილისთვისავე კი

ყოველი უსიცილოება წარმონაქმნი (იდეა) მარტივი იდეების უბრალო კრება-დობას წარმოადგენდა. მიუხედავად ამისა, გვიანდელ ასოციაციონიზმშიც მიუღი მათი რჩება სახიფათო. მეორად მოუღივდა, ვინაიდან იგი ისევე ელემენტების შეერთების (თუმცა არა მარტივი დაჯამების) გზით მიიღება. ელემენტები კვლავ პირველად უსიცილო მონეშულობად გვეღივინება.

ასოციაციური ფსიქოლოგიის შემდგომი იტალია კი არ მღვთმარეობს, რომ მან ელემენტებზე გაამახვილა ყურადღება. ანალიზი და რთულის ნიქვლად ჯერ მარტივის შესწავლა საზოგადო მენიერული შემეღივების მოუღივებული მომენტი. ფსიქოლოგიური მენიერებაც აქედან იღივება. გავიხსენიოთ თუნდაც არისტოტელე, რომელიც სულის ერთიანობას და განუღივლობას აღიარებდა, მაგრამ მათი იმეღივებული ჯობდა, სულის სამი სახეობა განიქციო. ემპირიული ფსიქოლოგიაც, რომლისთვისაც ბუნებისმეტეღივების წარმატებები იდეადაც იქცა, ცდილობდა გავრეკვირებ ცნობიერების ფენომენების შემადგენლობა და იქ ბუნების მოუღივების მხეღივები რამ მოუღივებდა. აგონის აღმოჩენა ფიზიკაში, ელემენტების პერიოდული სისტემის შექმნა ქიმიკაში, ორგანიზმის უარეღივებული აგებულების დახასიათება ბიოლოგიაში – სტიმულს აძღივდა სულიერი ცხოვრების უმარტივესი ერთეულების ძიების პროცესს. ემპირიული ფსიქოლოგიის მიერ შეგრძინებისა და წარმოადგენის სახით მიღივებული და გამოყოფილი ცნობიერების ელემენტები მეღივების უღივო მონაპოვარია. ექსპერიმენტულმა ასოციაციონიზმმა მათ ე.წ. მარტივი გრმონივები დაუმატა. ასოციაციონიზმის წარმომადგენლები იმასაც მიხეღივნენ, რომ მიღივდა ამ ელემენტებისაგან განსხეღივებული თვისებები აქცეს, მაგრამ ასოციაციური ფსიქოლოგია ვერ მიღივდა იმ დებულებამდე, რომ რთული უსიცილოება წარმონაქმნები მხოლოდ ახალი თვისებებით კი არ განსხეღივდება შემადგენელი ელემენტებისაგან, არამედ გენების თეღივსაზრისითაც არ გამოიქციანება მათგან. ცნობიერების რთული წარმონაქმნების თვისებებების დადასტურებას თან უნდა დართოდეს უსიცილო მთლიანობის პირველადობის აღიარება. ფსიქოლოგიური აზროვნების მაღივინდელ დონეზე ასეიანი გარღივება ვერ მიხეღივებოდა. მთლიანობის იდეა უნდა მომწივებუღივდეს. ამ პროცესმა ბრენგანოს, ჯეიშის, დილთაისა და ერენუღივლის გავღივით, გემგალგ-ფსიქოლოგიაში მიღივებებდა, რომელმაც ელემენტარში საბოლოოდ დაასამარა.

ასოციაციურმა კონცეღივაციამ საკმაოდ დეგალურად აღწერა საკეთრივი ასოციაციის პროცესი. ამან უღივდა დახმარება გავწიო ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში, როდესაც მან XIX საუკუნის ბოლო მეოთხეღივში ხელი მოიკიდა დასწავლის მეღივების კონიზმშიერებათა კვღივას (ეინჰაუზი, გე. მიუღივური და სხეღივ). გარკვეული თეღივსაზრისით, ეს თვის ასოციაციის მოუღივების შესწავღივას ნიშნეღივდა, რომლის პირდაპირი კვღივაც ექსპერიმენტულმა ფსიქოლოგიაში ამავე პერიოდში დაიწყო. ეს იყო ე.წ. "ასოციაციური ექსპერიმენტი", რომლისთივ, თივდაპირეღივდად, განსხეღივებულ მინარსებთან დაკავშირებული ასოციაციის დრო იმეღივებოდა (იხ. 6.1). შემდგომში ასოციაციური მეთივდი სხეღივდასხეღივ ფიზიოლოგიური პარამეტრების გამოღივებთან დაკავშირებს, რაც პრაქტიკულად გამოიღივნეს ხამეღივინის და იერიღივდელ

ფსიქოლოგიაში. იგი ეფექტური საშუალება გახდა განდევნილი ან დაფარული ემოციური კომპლექსების გამოსავლენად.

ის გარემოება, რომ ასოციაცია თვითონვე გახდა ექსპერიმენტული შესწავლის ობიექტი, თავისთავად მიანიშნებს ასოციაციური ფსიქოლოგიის ძირითად ნაკლივანებაზე. ამ კონსეფუიის მიხედვით, ასოციაცია ფსიქიკის მოქმედების ერთადერთი მექანიზმად არის წარმოდგენილი. არსებითად კი, ასოციაცია მხოლოდ ვარკვეული მოვლენის, სახელდობრ, იდეების კავშირის აღწერაა; იგი არ არის ამხსნელი მექანიზმი. მას, როგორც კერძო მოვლენას, თვითონ ესაჭიროება ახსნა, ე.ი. დაყვანა ფსიქიკის ნამდვილად ფუნდამენტურ კანონებსა და მექანიზმებზე, რასაც სუბიექტთან, პიროვნებასთან მივყავართ. ასოციაციური პროექსი უნებლიე, სპონტანური ხასიათისაა. მისი მთავარი პირობა სუბიექტის შაქსიმალური პასიურობაა. მიუხედავად ამისა, პიროვნების აქტიურობის მოლიანი გამორიცხვა არც აქ არის შესაძლებელი. საქმე ისაა, რომ ყოველგვარ ფსიქიკურ მოქმედებას, მათ შორის ასეთს, რომელიც წარმოდგენათა დაკავშირებას ან მათი კავშირის რეალიზაციას ეხება, საბოლოო ჯამში პიროვნება ახორციელებს.

ეს გარემოება ასოციაციურ ფსიქოლოგიაში მოლიანად იგნორირებულია. აქ გაურცელებული რწმენით, ცნობიერების ფუნომენტი ისევე შემოქმედებს ერთმანეთზე, როგორც ბუნების მოვლენები, ანუ მექანიკური მიმეზობრობის ანალოგიურად – პირდაპირ და უშუალოდ. როგორც უმნაძემ აჩვენა, მიუღი გრადიციული ფსიქოლოგია და, პირველ რიგში, ასოციაციონიში, ასეთ "უშუალობის პოსტულატზე" აგებული (იხ. 122). მართლაც, ძნელი არ არის იმის შემწხევა, რომ "ასოციაციის კანონებს უღაოდ უშუალობის პრინციპი უღევს საფუძვლად: ერთი წარმოდგენა მეორეს უკავშირდება პირდაპირ, უშუალოდ, ყოველი შუაწევრის გარეშე, და ერთი წარმოდგენა მეორეს რეპროდუქციას ახდენს ასევე პირდაპირ და ასევე უშუალოდ" (უმნაძე). ამ შემთხვევაში აქტიუობის სუბიექტისთვის, პიროვნებისთვის აღვთი არ რწება. არ ჩანს აღვთი ფსიქიკური პროცესების ავტორისთვის, რომლის მოთხოვნილებებს, ინტერესებსა და განწყოების ვათვალისწინების გარეშე წარმოდგენებსა და მათი კავშირებს საერთოდ აწრი უკარგება. ვამოდის, რომ ასოციაციის პროცესი მოლიანად იმით განისაზღვრება, თუ რამდენად ხშირია თანხეღრა ამა თუ იმ იდეას შორის, ან იმით, თუ რამდენად პეკანან იხინი ერთმანეთს და ა.შ. სინამდვილეში კი სწორედ საწინააღმდეგო ვითარებაა: ყველა ცალკეულ ფაქტორს (ე.წ. ასოციაციის კანონს), მსგავსებას თუ მეზობლობას, მხოლოდ იმდენად აქვს ფაქტორის ღირებულება, რამდენადაც მას სათანადო განწყოება უღევს საფუძვლად, მართებულად აღნიშნავს უწნაძე. მამახადაზე, ასოციაციის პროცესი უშუალოდ ასოციაციის კანონებით კი არა, პირველ ყოვლისა, მათ საფუძვლადმდებარე პიროვნული ფაქტორებით არის განსაზღვრული. საღღვისოდ ფსიქოლოგიის მღიდარი ემპირული მახალა მოეპოვება იმის ღბხამტკიცებლად, რომ შთაბეჭდლებათა დაკავშირება და ამ კავშირის რეალიზაციაც იმაზე დაშოკილებული, თუ რამდენად შნიშენელოვანია იგი პიროვნებისთვის. აქედან გამომდინარე, ერთ შემთხვევაში შეიძლება ისე იყოს, რომ წარმოდ-

გვსურს მხოლოდ ერთხელ მოხედნენ ერთად და მათ შორის უმტკიცესი კავშირი დამყარდეს, ხოლო სხვა შემთხვევაში იდეათა მრავალჯერადი თანხვედრად არ აღმოჩნდეს საკმარისი ასოციაციის შესაქმნელად არსებული ასოციაციებიდანაც ის აქტუალიზდება და ის ჩაერთოება ქცევაში, რომელიც სუბიექტის აქტუალურ განწყობას შეესაბამება.

ასოციაციური ფსიქოლოგიის ისტორიული მნიშვნელობის შეფასებისას მხედველობიდან არ უნდა გამოვდგინდეთ, რომ ის, მართალია, წმინდა-წყლის ცნობიერების ფსიქოლოგიას წარმოადგენდა, მაგრამ არც თუ იმეო-ათად სწეულებრივ, ნერვულ პროცესებთან მიმართებასაც ახალიზდება (პერგლი, ბუნი). ამიტომ ბუნებრივია, რომ უნდა გვსურდეს "ფიზიოლოგიურმა ფსიქოლოგიამ" ბევრი რამ აიღო მისგან. ხოლო საკითხი ფსიქიკის ორგანიზმული საფუძვლების შესახებ შემდგომდროინდელი ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი პრინციპული საკითხი გახდა.

რაც შეეხება გარემოსა და ფსიქიკის მიმართებას, ასოციაციურ ფსიქოლოგიაში ის, არსებითად, უკრძალავს გარეშე დარჩა. გამონაკლისი იყო სპენსერი, რომელმაც აღნიშნულ კავშირს საგანგებოდ გაუსვა ხაზი. დღეს ფსიქოლოგიის წარმოდგენა ამ უმნიშვნელოვანესი მიმართების კვლევის გარეშე შეუძლებელია; ფსიქოლოგიისთვის ის ცენტრალურია. ნიშანდობლივია, რომ ფსიქოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი ექსპერიმენტული მეცნიერე-ბა, თავიდანვე მასზე იყო ორიენტირებული. ეს გარემოება შეამზადა XIX საუკუნის ბუნებისმეტყველებელ დისციპლინებში მიმდინარე კვლევებში. მა-გალითად, პელმპოლცი, გრძნობის ორგანოთა ფიზიოლოგიის კვლევის პრო-ცესში, ბუნებრივად დადგა იმის ვარკვევის აუცილებლობის წინაშე, თუ როგორ ჩნდება ცნობიერებაში საგნის პერცეპტული ხატი სენსორული მო-ნაყენებიდან. საკითხი, არსებითად, იმას ეხებოდა, თუ როგორ ვასხვავებთ ერთმანეთისაგან გარემოში არსებულ საგნებს და როგორ ვმოქმედებთ მათ მიმართ აღქვებურად. ინგენსიური მუშაობა ე.წ. ფსიქოფიზიკაში პირდაპირ ვარკვევანსა და შინაგანის მიმართებაზე იყო ორიენტირებული. კონკრეტუ-ლად კი იმაზე, თუ როგორია კავშირი გამომიზიანებლისა და შეგრძნების ინტენსიობას შორის. ამავე კონტექსტში მიმდინარებოდა ასტრონომების მიერ ინიცირებული რეაქციის დროის კვლევა; მას უნდა გამოეყენებინა მიმართე-ბა სტიმულის მახასიათებლებსა და საპასუხო მოქმედების სისწრაფეს შორის. ერთი ხატივით, საბუნებისმეტყველო აზროვნების წინაშე ხშირად დგებოდა საკითხი იმ მიმართებათა შესახებ, რომლებიც არსებობს სუბიექტურ, ცნო-ბურ მოვლენებსა და ობიექტურ ცვლადებს შორის. მომდევნო თავში სწორედ ამ წინაპირობებზე ვისაუბრებთ, რომლებმაც ემპირიულ (პირველ რიგში ასო-ციაციურ) ფსიქოლოგიასთან ერთად, საფუძველი ჩაუყარეს ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ ექსპერიმენტულ დისციპლინად ჩამოყალიბებას.

ლიტერატურა

1. ბაქრაძე კ. ახალი ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი, 1969.
2. ბოჭორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის ისტორია (მასალები). თბილისი, ტ.1. გამოკვლევები ფსიქოლოგიაში. თბილისი, 1991.

3. გოვიბერიძე მ. ფილოსოფიის ისტორია. რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი. ტ.3. თბილისი, 1972.
4. ნათაძე რ. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბილისი, 1977.
5. ივეჯაძე გ. იმანუელ კანტი. თბილისი, 1974.
6. უზნაძე დ. განწყობის თეორიის ძირითადი ღებულებები. თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ.19. 1941.
7. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. შრომები, ტ.3-4. თბილისი, 1964.
8. უზნაძე დ. ლაიბნიცის petites perceptions-თა ადგილი ფსიქოლოგიაში. შრომები, ტ.9. თბილისი, 1986.
9. Английские материалисты XVIII века. В 3т. М., 1968.
10. Бен А. Психология. В кн.: Ассоциативная психология. М., 1998.
11. Беркли Дж. Сочинения. М., 1978.
12. Васильев В. История философской психологии. Западная Европа – XVIII век.
13. Выгодский Л.С. Учение об эмоциях. Историко-психологическое исследование. Собрание сочинений, т.6. М., 1984.
14. Гартли Д. Избранные сочинения. М., 1934.
15. Гельвеций К.А. Сочинения: В 2т. М., 1973-4.
16. Герbart И.Ф. Учебник психологии. СПб., 1895.
17. Герберт И.Ф. Избранные произведения. М., 1938.
18. Гоббс Т. Сочинения: В 2т. М., 1964.
19. Декарт Р. Сочинения: В 2т. М., 1989.
20. Дессуар М. Очерк истории психологии. М., 2003.
21. Ждан А.Н. История психологии от античности до наших дней. М., 1990.
22. Жучков В.А. Из истории немецкой философии XVIII века. М., 1996.
23. Кант И. Сочинения: В 6т. М., 1963-6.
24. Кондильяк Э.Б. Сочинения: В 3т. М., 1982.
25. Ламетри Ж.О. Сочинения. М., 1983.
26. Лейбниц Г.В. Сочинения: В 4т. М., 1982-4.
27. Локк Дж. Сочинения: В 3т. М., 1985.
28. Марцинковская Т.Н. История психологии. М., 2001.
29. Миль Дж. Ст. Система логики. М., 1914.
30. Олпорт Г. Продуктивные парадоксы Уильяма Джеймса. В кн.: Личность в психологии. М., 1998.
31. Олпорт Г. Индивидуальная и социальная психология Дьюи. В кн.: Личность в психологии. М., 1998.
32. Рассел Б. История западной философии. Ростов н/Д., 1998.
33. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней: Новое время. т.3. СПб., 1996.
34. Рибо Т. Современная английская психология. М., 1889.
35. Рибо Т. Современная немецкая психология. СПб., 1995.
36. Соколова Е.Е. Тринадцать диалогов по психологии. М., 1997.
37. Спенсер Г. Основания психологии. В кн.: Ассоциативная психология. М., 1998.

38. Шульц Д., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
39. Юм Д. Сочинения: В 2т. М., 1965.
40. Ярошевский М.Г. История психологии. 1996.
41. Boring E.G. A history of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts. 1950.
42. Brett G.S. History of psychology. (Ed. and abridged by R.S.Peters). London: Unvin LTD, 1953.
43. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
44. Leahey T.H. A history of psychology: main currents in psychologycal thought. New Jersey: Prentice Hall, 1992.
45. Robinson D.N. An intellectual history of psychology. The Universisty of Wisconsin Press, 1986.

თავი 4. ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების საბუნებისმეტყველო წინამძღვრები

4.1. თავის გვიწინ, ნერვული სისტემის და ბრძნობის ორგანოთა ფიზიოლოგია

როგორც წინა თავში ვნახეთ, XIX საუკუნის ფილოსოფოსებში, რომელთა სახელებსაც უკავშირდება ემპირიული ფსიქოლოგია, გამოკვეთილად გასმა თემის ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბების შესახებ. ამ თემის ამყარებდა ბუნებისმეტყველებაში მიმდინარე კვლევა - ძიება. აღნიშნული პერიოდი ბიოლოგიის, კერძოდ ექსპერიმენტული ფიზიოლოგიის ინტენსიური განვითარების ნიშნით ხასიათდება. ამ სფეროს შესწავლაში კარდინალური მნიშვნელობის ბერები მოხდა როგორც ემპირიული, ისე კონცეპტუალური თეალსაზრისით. ფსიქოლოგიის მომავალზე ამან უდიდესი გავლენა მოახდინა: ჯერ ერთი, იგი შეიქმნა უმდიდრესი ფაქტოლოგიური მასალით, რომელიც მოიპოვეს მომაცხადე სფეროს მკვლევარებმა. მეორე, და უფრო მნიშვნელოვანი, იმ რწმენის დამკვიდრება იყო, რომ ფსიქიკური მოვლენების შესწავლა წარმატებით შეიძლება საბუნებისმეტყველო-ლაბორატორიული კვლევის გზით. ამ გზამ, საკმაოდ მალე, ფსიქოლოგები საკუთარი ლაბორატორიების კარებაზე მოიყვანა.

დავიწყოთ თავის გვიწინ ანაგომიური და ფიზიოლოგიური კვლევის მონაცემებით. ამ საქმის ერთ-ერთ პიონერად სამართლიანად ითვლება თავის დროზე დიდი სახელის მქონე ავსტრიელი ანაგომი და ექიმი ფრანც გალი (1758-1828). მან პირველმა გამოყო გვიწინ რუხი და თეთრი ნივთიერება. განსაკუთრებით ფართო გამოხმაურება ჰქონდა მის მოძღვრებას თავის გვიწინში ფსიქიკურ თვისებათა *ლოკალიზაციის* შესახებ, რომელსაც *ფრენოლოგია* (ბერძნულად ნიშნავს სულს, მნეს, ხასიათს) ეწოდა. გალი იმართებდა ნიჭთა ფსიქოლოგიის მოსაზრებებს თანდაყოლილი ფსიქიკური თვისებების და უნარების შესახებ (იხ. 3.2). კერძოდ, გალმა დაუშვა ალქმის, მეტყველებს, მუხისიერების, ანგარიშის, მხატვრობის, მუსიკის, პოეზიისა და სხვა უნარის არსებობა. აგრეთვე ისეთი ქარაქტეროლოგიური თვისებებისა, როგორცაა პატივმოყვარეობა, ცბიერება, ვაბედულება, კონტაქტურობა, სიფრთხილე, ქედმაღლობა, შშობლების და მვილების ხიყვარული და ა.შ. სულ მან დაასახელა ასეთი 27 უნარ-თვისება.

გალის მიხედვით, თითოეული მათგანი თავის გვიწინს ქერქის გარკვეულ ადგილას არის მოთავსებული (ლოკალიზებული), ანუ საკუთარი ორგანო აქვს. აქედან გამომდინარე, მისი მოწაფეების მონაწილეობით (კლვისტი, შარუევიმი) შეიქმნა ე.წ. ფრენოლოგიური რუკა. დამუშავებული იყო აგრეთვე, რომ უნარ-თვისებების განვითარებასთან ერთად იმრდება თავის გვიწინს შესაბამისი უბნებისც. ეს, თავის შრომე, აისახება თავის ქალის მოყვანილობაზე, რომელიც გვიწინს ფორმას იმეორებს. გალის აზრით, ეს საშუალებას იძლევა

თავის ქალის ფორმის მიხედვით ადამიანის ფსიქიკურ თავისებურებებზე, მისი ამა თუ იმ ნიჭის განვითარების დონეზე ეიმსჯელოთ.

გალის დასკვნები შეიძინევიით, შეეჩიერულ სახლოობას მოკლებულ დაკვირვებებს ეერდნობოდა. მაგალითად, მან შეამჩნია, რომ ბაქმევი, რომელთაც დიდი და წინ წამოწეული თვალეი აქვო, სიგევეებს კარვად იმახსოვრებენ. აქედან ვაკეოდა დასკვნა, რომ სიგევეების დამახსოვრების უნარი ლოკალიზებულია თავის გვინის იმ ნაწილებში, რომელიც ვანლაგებულია თვალის ორბიტების უკან. შესხიერების სხეა ფორმეი სხეა ადგილებში არიან ლოკალიზებული; ვალმა კი ასეოთ რამდენიმე ვამოყო: შესხიერება რიქეებზე, სახელწოდებებზე, საგნებზე, ადგილებზე. ამ უკანასკნელის ორგანო არის. ამასთანავე, მოგზაურობის სევეარულის ეენტრი. ამიგომ ის წარმოღვენილია ორი „კომის“ სახიო, რომელიც მოთავსებულია მონამო ცხეორის ძირიდან მუბლის შუა წერტილამდე. შესაბამისად, ადგილის კარვი შესხიერების მქონე ადამიანს მოგზაურობისკენ სწრაფევი ახასიათებს. ავრელებდა რა თავის მოსაზრებებს ცხოველებზე, ვალი თვლიდა, რომ ეს უნართვისება ეეულამე შეგვალ ჩიტებშია განვითარებული.

მიუხედავად ამისა, რომ ფრენოლოგიას რამდენიმე შეარი და სახლო შეეჩიერული დასაბუთება არ ვაჩნდა, ის არაქეეულეროვი პოპულაროიოთ სარგებლობდა იმდროინდელ არამეეჩიერულ საშოვადოებამი, მსგავსად ქირომანგისა. რაც შეეხება შეეჩიერებას, ფრენოლოგიამ უდავოდ დადებითი როლი შეასრულა იმ მხრე, რომ მწეველ დახეა საკითხი ფსიქიკური უუნქეების ლოკალიზაციის შესახებ და ნათელიო მისი ექსპერიმენტული ევლეის საჭიროება. ამიგომაც შეეჩიერების ისტორიას ვადახხედიდან სამართლიანად ედერს ვალის საუღაებე ამოგეიერული სიგეეი: „თავი შეევიკეოთ მისი ვამგეუნებისაგან. იმის ვამო, რომ მან არ შეასრულა ის, რასაც სხეეი ეერე კი ვაბედავენ, თუმეა ვაკვალა ის გბა, რომლითაც ისინი წეეულენ“.

ფრენოლოგიას და, საზოვადოდ, ლოკალიზაციონიზმს დაუპირისპირდა ცნობილი ფრანგი ფიზიოლოგი, თავის გვინის ექსპერიმენტული ფიზიოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი პიერ ფლორანსი (1794-1867). იგი იეენებდა ე.წ. ექსტრიმაქეის ანუ გვინის სათანადო ადგილების ამოკეეისა და დამლის მეთოდს. ფრინველებსა და ცხოველებზე ჩაგარებულმა ცლებმა აჩვენა, რომ თავის გვინის ნებისმიერი ადგილის ამოკეეითა მოელი ფსიქიკური აქეიკობის მომლას იწევეს. თანაც მით ეურო ღრმას, რაც ეურო დიდი არეა დამიანებული. აქედან ვაკეოდა დასკვნა, რომ გვინი მოქმედებს, როგორც მოელი; ფუნქციური თვალსაზრისით ის ერთგვაროვანი მასაა. ამით ფლორანსი მეორე უკიდერესობამი ვადაეარდა და მილიანად ვარეო თავის გვინის ფუნქციური არაერთგვაროვნების იდეა, რომელსაც, მართალია არაექსპერიმენტული ვამო, ამკვადრებდა ვალი.

მიკროსკოპის გამოვონების შემდეგ დადასტურდა, რომ გვინის უარელოვანი აგებულება, სტრუქტურა არაერთგვაროვანია. ეს ფაქტი კი ეწინააღმდეგებოდა მოსაზრებას გვინის მოქმედების ფუნქციური ერთგვაროვნების შესახებ, ეინაიდან ორგანოს სტრუქტურასა და ფუნქციას შორის ვარკეე-

ული შესაბამისობა უნდა არსებობდეს, და მართლაც, ამ სამართლებრივ წარმოებულმა ინტენსიურმა კვლევამ შავე გამოავლინა ისეთი ფაქტები, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდა ფლორანსის შეხედულებას. ემპირიული კვლევა ორი გზით მიმდინარეობდა: ერთი – თავის გვირგვინს ლოკალური დასახლებების (ქოქსი აუღმყოფებზე დაკვირვება (კლასიკური მეთოდოლოგია) და მეორე – თავის გვირგვინს ანატომიკო-ფიზიოლოგიური შესწავლა სათანადო მონების დარღვევის, ამოკვეთის, აგრეთვე ღვინო ან სხვადასხვა სითხეების გამოვლინების საშუალებით (ექსპერიმენტული მეთოდოლოგია).

პირველი გზით მოპოვებულ შედეგებს შორის უნდა აღინიშნოს ფრანგი ანატომის კ. ბრიკას მიერ შეტყვევების მოგორული ცენტრის (1861) და გერმანელი ფსიქიატრის კ. ვერნიკეს მიერ შეტყვევების სენსორული ცენტრის (1873) აღმოჩენა. ორივე შემთხვევაში საქმე ეხება შეტყვევების დარღვევის (აფაზიის) სხვადასხვა ფორმას. ბრიკას ავადმყოფს არ შეუძლო დაპარაკი, თუმცა სხვისი ნალაპარაკები ესმოდა (მოგორული აფაზია), ხოლო ვერნიკეს პაციენტს თვითონ დაპარაკი შეუძლო, მაგრამ მოკლებული იყო სხვისი შეტყვევების გაგების უნარს, სინამდვილე სმენის მუხედავად (სენსორული აფაზია). მათი გარდაცვალების მერე ჩატარებულმა გვირგვინის პათანატომიურმა გამოკვლევამ გამოავლინა სისხლის ჩაქცევის შედეგად ლოკალური დაზიანების არსებობა ერთ შემთხვევაში შებლის, ხოლო მეორეში – საფეთქლის წილში. კვლევის მეთოდით აღმოჩენილ იქნა მოძრაობის ცენტრი – რილანდის დარღვა (პათოლოგია), მხედველობის ცენტრი – კუფის წილში (ბევი), სმენის ცენტრი – საფეთქლის წილში (მენცი), ინტელექტუალურ ფუნქციებთან დაკავშირებული ცენტრები – შებლის წილში.

ყოველივე ეს ამტკიცებდა მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ გვირგვინი ფუნქციურად დიფერენცირებული ორგანოა. უნდა ითქვას, რომ მოუგადად ბრიკას და ვერნიკეს აღმოჩენებმა საფუძველი ჩაუყარა "ცენტრების აღმოჩენის პერიოდს" ნევროლოგიაში – აღწერილ იქნა წერის, ხატვის, ანგარიშის და სხვა ცენტრები. ერთი შეხედვით რჩება მოაბეჭდილება, რომ იმდროინდელი ნეირომეცნიერება "ლოკალიზაციონიზმის სენიო" იყო შეპყრობილი, მაგრამ, ამასთანავე, ფლორანსის მიერ დაფუძნებული ანტილოკალიზაციონისტური ტრადიციაც განაგრძობდა არსებობას. გვირგვინის შიდა მოქმედებაზე შეტყვევებდა ახალი მონაცემები იმის შესახებ, რომ: 1) გარკვეულ ფსიქიკურ ფუნქციებთან დაკავშირებული თავის გვირგვინის ცენტრების დაზიანება არა მხოლოდ ამ ფუნქციების მოშლას, არამედ მოელი ფსიქიკური აქტივობის დარღვევას იწვევს; 2) გარკვეული ცენტრის შიდა ანტილოკალიზაციის მუხედავად, რამდენადაც სხის შემდეგ ხდება შესაბამისი ფუნქციის აღდგენა, ვინაიდან ამოკვეთილი ცენტრის როლის შესრულებას ქერქის სხვა უბნები იწვევენ; 3) სხვადასხვა ფსიქიკური ფუნქციის დარღვევა (მაგ., აფაზია) სათანადო ცენტრის პათოლოგიის გარეშეც ვითარდება (ვოლცი, ლემლი, მარი, შონაკოვი, ვოლდმეიანი და სხვა).

70-80-იან წლებში ინტელისელმა ნევროლოგმა ჯონ პიველისს ჯეკსონმა (1835-1911) ჩამოაყალიბა ახალი შეხედულება ფსიქიკური ფუნქციების ლოკალიზაციის პრობლემის შესახებ, რომლის თანახმად ფსიქიკური ფუნ-

ქიები გეინის სხვადასხვა დონეზე არის წარმოდგენილი: დაბალზე (მურვის გეინი ან ღერი), საშუალოზე (თავის გეინის ქერქის მოგორული ან სენსორული უბნები) და მაღალზე (თავის გეინის შუბლის წილი). დარღვევა ამა თუ იმ დონეზე იწვევს ფუნქციის ამა თუ იმ მხარის ამოვარდნას. ევოლუციის პროცესში ხდება ცენტრალური ნერვული სისტემის სხვადასხვა დონის განვითარება და ინტეგრაცია. იქმნება კავშირთა სისტემა, რომელიც განაპირობებს აღმოჩენის როულ მოქმედებას. ამ ორგანიზებული სისტემის დამლა ან დეფექტი იწვევს ფიქციის სხვადასხვა სახის ამლილობას. ჯეკსონის იდეებმა გარკვეულად გაუსწრო თავის დროს. მათი განვითარება უკვე XX საუკუნეში დ. პეტის მიერ მოხდა.

ამრიგად, XIX საუკუნეში *ლოკალიზაციული* და *ანტილოკალიზაციული* მეხედულებები თანაარსებობდა. თითოეულს თავისი სერიოზული ფაქტოლოგური ბაზა ჰქონდა, რომელზე დაყრდნობითაც იქმნებოდა ცალმხრივი მეხედულებები. სინამდვილეში, როგორც შემდგომში ნათელი გახდა, ფიქციური ფუნქციების თავის გეინში მოცემულობის ერთულება პრობლემის გადაწყვეტა გეინის არადიფერენცირებული და დიფერენცირებული მოქმედების პრინციპების *ინტეგრაციის* გულისხმობს.

ფიქციური თვისებების თავის გეინის გარკვეულ ზონებთან ან ცენტრებთან დაკავშირება თავისთავად, სრულებით არ ნათელყოფდა საკითხს ამ ზონის მოქმედების ნეიროფიზიოლოგიური პრინციპების შესახებ. XIX საუკუნის დასაწყისში არა მარტო თავის გეინის ანუ სხეულის ყველაზე როული ორგანოს, არამედ საერთოდ ნერვული სისტემის მოქმედების მექანიზმი შეუწავლული იყო. ეს ეხებოდა შურვის გეინსაც, რომელზეც ცნობილი იყო მხოლოდ ის, რომ იგი გარკვეულწილად დაკავშირებულია მოძრაობასთან. ამ მხრივ არსებითი მნიშვნელობის დამსტეგები შეიგანა ინგლისელმა ნევროლოგმა ჩარლზ ბელმა (1774-1842). მას უარყო ჯერ კიდევ დეკარტედან მომდინარე მეხედულება იმის შესახებ, რომ ნერვული ბოქკოები ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება. ბელმა ექსპერიმენტულად დაამტკიცა, რომ შურვის გეინის წინა და უკანა რქაში სხვადასხვა სახის ნერვი შედის. წინა რქა შეიცავს მოგორულ ნერვებს, რომლებიც მოძრაობას უკავშირდება, ხოლო უკანა რქა, მგრძობიარე ნერვებს და, შესაბამისად, სენსორულ ფუნქციას. ამით მან რეფლექსის ცნება, როგორც სენსორული ნერვის გალიზიანებაზე კანონზომიერი პასუხი, ფაქტობრივ მახალაზე დააფუძნა. ცოცა ხანში ფიზიოლოგიის სახელმძღვანელოებში გახდა *რეფლექსური* ან *ნერვული რკალის* ცნება, რომლის ანაგომიური დასაბუთება ბელს ეკუთვნის: აგზნება გაიფლის აფერენტულ, მგრძობიარე ნერვს, გადაამუშავდება შურვის გეინის მეშვეობით და ეფერენტული ნერვით გადაეცემა სამოსრად ორგანოს (1811). ეს პრინციპი ათი წლის მერ დამოუკიდებლად აღმოაჩინა ფრანგმა ფიზიოლოგმა ფ. მაკენდამ და ის *ბელ-მაკენდის კანონის* სახელით შევიდა მეცნიერების ისტორიაში. მის მნიშვნელობას ფიზიოლოგიისთვის პარეის მიერ სიხლის მიმოქცევის აღმოჩენას ადარებენ. მაგრამ ბელი უფრო მირს წავიდა და აჩვენა, რომ რეფლექტორული რეაქცია კუნთების ამოძრავებით არ წყდება, ვინაიდან ინფორმაცია იმის შესახებ თუ რა დაემართა კუნთის, სპეციალური

ნერვიო იზბავენება უკან, ნერველ ცენტრში და იქ მუშაულება. ამრიგად, პირველად იქნა ჩამოყალიბებული *უკუკავშირის იდეა*, რომელმაც დაფუძნებულია მოქმედების თვითრეგულაციის თანამედროვე ფსიქოფიზიოლოგიური მოდელი. ვარე გაღიზიანება მიღის გეინში, იქიდან კუნთში, კუნთიდან კი ისევ გეინში. ასე იკვრება *ნერველი წრე*, ამ წრის რომელიმე პუქტის გაწვევება იწვევს მოძრაობის დამახასიათებელ დარღვევას: სამოძრაო ნერვის დაზიანებას მოყვება დამბლა, კუნთიდან გეინში მიმავალი ნერვის დეფექტის შემთხვევაში თავის ინტის მოძრაობის კოორდინაციის სხვადასხვა სახის დარღვევა.

ბელისა და მაკანდის, აგრეთვე ინგლისელი უქიმის მ. პოლის და გერმანელი ფიზიოლოგის ა. მიულერის გამოკვლევების შედეგად თანდათან ყალიბდება შეხედულება რეფლექსზე, როგორც შურვის (და არა თავის) გეინის მოქმედების მექანიზმზე. მარშალ პოლმა (1790-1957) ბევრი მნიშვნელოვანი დაზუსტება შეიტანა რეფლექტორული სამოძრაო აქტების წარმომადგენლობა და მამლინარობასთან დაკავშირებით, მაგრამ ამ აქტებს მიაკუთვნებდა მხოლოდ იმ მოძრაობებს, რომელთა ბუნება პრინციპულად არაფსიქიკურია: მათში განედა, შეგრძნება საერთოდ არ მონაწილეობს და ისინი, ასე ვთქვათ, წმინდა ფიზიოლოგიური ხასიათისანია არიან. ამ მხრივ პოლი იმდენად შორს მიდიოდა, რომ რეფლექსებად მხოლოდ ისეთ მოძრაობებს მიიხედავდა, რომლებში აფერხებული ნერვების უშუალო გაღიზიანებით გამოიწვევა და განახსებადებდა იმ მოძრაობებისაგან, რომელთაც თან ახლავს შეგრძნება (მაგ. ცემინება, ხველა და ა.შ.).

ა. მიულერი რეფლექსის ცნების ასეთი დავიწროების წინააღმდეგ იყო და მიაჩნდა, რომ რეფლექსებად თავის გეინთან დაკავშირებული მოვიერთი მოძრაობაც უნდა ჩაითვალოს. მიუხედავად ამისა, იგი, ფაქტობრივად, რეფლექსებს მხოლოდ შურვის გეინის მუშაობის დონეზე განიხილავდა. ისეთი ვითარება იქმნებოდა, თითქოს სამდვიო ფიზიოლოგია (რეფლექსური მოქმედება) მხოლოდ შურვის გეინზე ვრცელდება, ხოლო თავის გეინი "ცხოველური ხულების" ადგილსამყოფელად რჩება. ეს ვითარება, ცხადია, ბუნებისმეტყველურ ამროვნებას ვერ დააკმაყოფილებდა. ამიგომ სამოციანი წლებიდან რეფლექტორული პრინციპი თავის გეინზეც ვრცელდება – იგი წარმოადგენილია, როგორც ორგანო, რომელიც ასახავს სენსორულ შემოქმედებას და ავტომატურად გადასცემს მას სამოძრაო სფეროს. თ. ლეიოკს შემოაქვს თავის გეინის ავტომატური მოქმედების აღმნიშვნელი ცნება – "არაცნობიერი ცერებრაცია". მეორე ცნობილმა ინგლისელმა ფიზიოლოგმა ვ. კარპენტერმა მის მიერ შექმნილ მიმართულებას "ფიზიოლოგიურ ფსიქოლოგია" უწოდა და განავითარა თემისი თავის გეინის არაცნობიერი (და, მამასადაამე, ფიზიოლოგიური) მოქმედების შესახებ. ამასთანავე, მან შემოიგანა *იდეომოტორული აქტის* ცნება: თავისი არსით ეს რეფლექტორული მოქმედებაა, რომელსაც ავტომატურად იწვევს არა ნერველი დაბოლოების უშუალო გაღიზიანება, არამედ იდეა, ცნობიერი წარმოდგენა ანუ ფსიქიკური მოვლენა. ამ ცნებამ სათანადო ადგილი დაიკავა მეცნიერების კატეგორიალურ აპარატში, მაგალითად უ. ჯეიმსის (იხ. 5.4.) და ი. თარხნიშვილის (იხ.

12.1.) სისტემაში.

XX საუკუნის ერთ-ერთ უდიდეს ფიზიოლოგად მართებულად ითვლება იოჰანეს მიულერი (1801-1858). მისი მოწაფეები იყვნენ ისეთი კორიფეები, როგორებიც არიან პელმპოლცი და ლიუბა-რაიმიონი, აგრეთვე გამოჩენილი მეცნიერები ლიუდვიგი და ბრიუკე. მათ სახელებთან არის დაკავშირებული ე.წ. ფიზიკო-ქიმიური სკოლა ფიზიოლოგიაში, რომელიც ორმოციან წლებში ჩამოყალიბდა. ეს მკვლევარები კატეგორიულად უარყოფდნენ ყოველგვარ ვიტალიზმს, როგორც მეცნიერებისთვის უცხო და ცოცხალ ბუნებას მხოლოდ ფიზიკის და ქიმიის კატეგორიებში განსხვავდნენ. მათ, მართლაც, ყველაფერი იდონეს, რათა ფიზიოლოგია ნამდვილი საბუნებისმეტყველო დისციპლინა გამხდარიყო. ორგანიზმი ვაგებულ იქნა როგორც სხეული, რომელშიც მოქმედებს ფიზიკის და ქიმიის კანონები, ენერჯის შენახვის პრინციპი და სხვა.

რაც შეეხება თავად მიულერს, იგი ვიტალიზმის გაელენისაგან მოღიანად თავისუფალი არ იყო. მიუხედავად ამისა, მისი ფიზიოლოგიის სახელმძღვანელო (1833-40) დიდი ხნის განმავლობაში ძირითად კომპენდიუმად ითვლებოდა. მასში სოლიდურა ადგილი ეთმობა ნერვეული სისტემის ფიზიოლოგიაში, რეფლექსური რეაქციის პრინციპს და შერჯის გუნის შემოხების მექანიზმს, აგრეთვე გრძნობის ორგანიზმთა ფიზიოლოგიას. ნერვეული სისტემის და გრძნობის ორგანიზმთა ფიზიოლოგიის ჭრილში მიულერმა ჩამოაყალიბა მეხედულება *გრძნობის ორგანიზმთა სპეციფიკური ენერჯის* შესახებ, რომელსაც დიდი გამოხმაურება ჰქონდა ფიზიოლოგიაში და ფსიქოლოგიაში. ეს მეხედულება ეყრდნობა ვარკვეულ ფაქტობრივ ვითარებას: რეცეპტორი (მაგ., თვალი) აღქვავტური (სინათლით) თუ არააღქვავტური (მაგ., ელექტრულით ან მექანიკური) გამღიზიანებლის საპასუხოდ იძლევა მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი მოძალადის (ამ შემთხვევაში მხედველობით) შეგრძნებას. ამასთან, სხვადასხვა გრძნობის ორგანიზმზე მოქმედი ერთი და იგივე გარე სტიმული განსხვავებულ შეგრძნებას იწვევს: მაგალითად, თვალზე და ყურზე მოქმედი ელექტროდენი იძლევა, შესაბამისად, სინათლის და სმენის შეგრძნებას.

მიულერის თანახმად, ეს ვაპირობებულა იმით, რომ ყველა სენსორულ ნერვში მოთავსებულა სპეციფიკური ხასიათის ენერჯია, რომელსაც ათავისუფლებს ყოველგვარი ხახის გამღიზიანებელი – აღქვავტური თუ არააღქვავტური. ამ მხრით ყველა გამღიზიანებელი ეკვივალენტურია. საბოლოოდ, თითქოს ასე გამოდის – თუ ყოველგვარი გამღიზიანებელი მხოლოდ ისეთ შეგრძნებას იწვევს, რომელიც ამ რეცეპტორისთვის არის დამახასიათებელი, გამღიზიანებლის რაგვარობას მნიშვნელობა არ ჰქონია. მთავარია, როგორ არის მოწყობილი გრძნობის ორგანიზმ, უფრო ზუსტად ის, თუ რა ხახის *სპეციფიკური ენერჯია*ა მასში მოთავსებულა. ჩვენი შეგრძნებების ხასიათი ვაპირობებულა გრძნობის ორგანიზმის ნერვეული ორგანიზაციით. ამ მხედლობამ შეიძლება საკმაოდ აგნოსტიკურ დებულებამდე მიგვიყვანოს: შეგრძნება საშყაროს ნამდვილ სურათს არ გვაძლევს, თბიქტურ სინამდვილეს კი არ ვვითვალისწინებს, არამედ ნერვეული აპარატის მოწყობილობის რაგვარობას.

თავდაპირველად მიუღწერია სწორედ ამლაგვარ თვალსაზრისამდე მივიდა, რომელსაც "ფიზიოლოგიური იდეალიზმი" კი ეწოდა. მაგრამ ფაქტობრივი მონაცემების გათვალისწინებით მან ერთგვარად შეარბილა თავისი პოზიცია. აღამიანის რწმუნას იმის თაობაზე, რომ ის აღიქვამს რეალურ ობიექტებს და არა თავისი სერველი ხისკემის აგებულების სპეციფიკას, ამართლებს სენსორული აპარატის აგებულებასა და გარე ობიექტებს შორის არსებული გარკვეული შესაბამისობა, ამ თვალსაზრისით აღეკვებურ და არაადექვატურ გამლიზიანებლებს შორის დიდი განსხვავებაა. არაადექვატური გამლიზიანებელი, რომელიც, ვთქვათ, თვალის სერვის აღიზიანებს, წარმოქმნის საგნის სუბიექტურ განცდას, მაგრამ ხისრულის, სიმუსკის, მკაფიობის თუ განაწვერებულობის თვალსაზრისით ის ახლოვ ვერ მოეა ხინათლის სხივის მოქმედების შედეგად მიღებულ მხედველობით ხატთან. განსხვავება სხვა მხრივაცაა. არაადექვატური გამლიზიანებლები უმეტესად ორგანოს დაყვით რეაქციას იწვევენ (მაგ. თვალის დახუჭვას); თუ ადეკვატური გამლიზიანებლის ყველა საზღვრებზე ინტენსივობა შეგრძნებას წარმოქმნის, სულ სხვა სურათია არაადექვატური გამლიზიანებლის შემთხვევაში: ეს უკანასკნელი, როგორც წესი, დიდი ინტენსივობის უნდა იყოს (მაგ. დარტყმა მხედველობის ან სმენის ორგანოზე). ბევრ შემთხვევაში რა ინტენსივობისაი არ უნდა იყოს არაადექვატური გამლიზიანებელი, ის უბლური რჩება გამოიწვიოს შეგრძნება: ბევრა საერთოდ ვერ გააღიზიანებს მხედველობის ან სმენის რეცეპტორს, ხინათლე სმენის რეცეპტორს და ა.შ. ერთი სიტყვით, მიუღწერია იძულებული ვახდა უარი ეთქვა თავდაპირველ მოსაზრებაზე ყველა გამლიზიანებლის ეკვივალენტურობის შესახებ. რეცეპტორები უპირატესად კონკრეტული სახის გამლიზიანებლის შემოქმედების მისაღებად არიან განკუთვნილი. სხვადასხვა აგებულებას ვრძნობის ორგანოები სწორედ იმიტომ ვახდა, რომ საჭირო იყო განსხვავებულ გამლიზიანებლებთან შეკუება. ის ფაქტი, რომ ყველა რეცეპტორი სპეციფიკურად მოქმედებს, არ უარყოფს მხოლოდ მისთვის შესაგვეისი გამლიზიანებლების არსებობას. თუმცა, ეს ფაქტი არც იმას ამტკიცებს, რომ შეგრძნებები ვარუშის შესახებ ცნობებს კი არ ვაწუღის, არამედ მხოლოდ სუბიექტის სერველ-სენსორული თავისებურებების შესახებ ვაეცნობს. ასეა თუ ისე, სპეციფიკური ენერჯის დოქტრინა შენიერების ისტორიაში შევიდა, როგორც XIX საუკუნის შეგრძნებათა ფიზიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი განვითარება.

აღსანიშნავია მიუღწერის პოზიცია სიერის აღქმის საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც საერთოდ მწვაედ იდგა იმდროინდელი საბუნებისმეტყველო ამროვნების წინაშე. ამ საკითხში მიუღწერია გერმანულ გრადიციას მიიყვება. კერძოდ ვერდნობა კანგს, რომელსაც მიაჩნდა, რომ სიერული სქემა აპრიორულია, ანუ ამთავითვე ახასიათებს ცნობიერებას. მიუღწერია ამ შეხედულებას ფიზიოლოგიის თვალსაზრისით განიხილავს და ამტკიცებს, რომ სიერულობა თვით ვრძნობის ორგანოს თანდაყოლილი თვისებაა და არა ცნობიერების აპრიორული ფორმა, როგორც ეს კანგს ეხმოდა. ჩვენი მხედველობა ამთავითვე სიერულია, ვინაიდან თვალის ბადურაზე არსე-

ბობს ხიდიდის, დამორბეულობისა და სხვა სივრცული თვისებების შემგრძობი სპეციფიკური წერტილები. მიუღერი ითვლება ე.წ. *ნატივისტური* თვალსაზრისის ცენტრალურ ფიგურად. რომლის მიხედვითაც სივრცის აღქმა თანდაყოლილია. ამ თვალსაზრისის დაუპირისპირდა ე.წ. *გენეტიკში*, რომელიც სათავეს ინგლისურ ემპირიზმში იღებს, ხოლო გერმანულ ფილოსოფიაში ერთგვარად ლოგეკსიან არის წარმოდგენილი (იხ. 3.2, 3.3). ფიზიოლოგიაში ეს თვალსაზრისი გამოიქვეყნებულა, შტეინბუხმა და პელმპოლცმა. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ სივრცის აღქმა შეძენილია სენსორული მასალის და კუხიური მეგრძობების ურთიერთობის შედეგად. მიუღერის პოზიცია გაიმძარეს ფიქოლოგმა შტუტგმა და ფიზიოლოგმა ევალდ პერინგმა (1834-1918). ეს უკანასკნელი თვლიდა, რომ თვალს იმთავითვე აქვს სივრცული მხედველობის უნარი. ბადურის სათანადო წერტილები აღიქვამს სიმაღლეს, მიმართულებას და სიღრმეს.

საერთოდ, პერინგი გრძობის ორგანიზაცია ფიზიოლოგიის ერთ-ერთი ავტორიტეტული მკვლევარი იყო. ცნობილია მისი პოლემიკა პელმპოლცთან შეგრძობისა და აღქმის პრინციპულ საკითხებზე. პელმპოლცი გენეტიკი იყო, პერინგი – ნატივისტი. განსხვავებულა მათი თვალსაზრისი ფერთა შეგრძობის საკითხზე. პელმპოლცი იზიარებდა და იყავდა ფერთა შეგრძობის თეორიას, რომელიც 1801 წელს წარმოადგინა თ. იუნგმა. ამ მოდელის თანახმად, თვალში არსებობს სამი სახის რეცეპტორი (ბოჭკო), რომლებშიც სამგვარი ელემენტარული აგზნების პროცესი მიმდინარეობს; მათ შესაბამება წითელი, მწვანე და იისფერი მეგრძობები. დანარჩენი ფერები ამ ბოჭკოების ერთდროული (მეგ-ნაკლები) აგზნების შედეგია. ამ კონცეფციას *სამკომპონენტობა* თეორია ეწოდა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში პერინგმა ჩამოაყალიბა თავისი ფოტოქიმიურ თეორია, რომლის თანახმად ფერის შეგრძობა დამოკიდებულია ბადურაში მოთავსებული სამი სახის ფოტორეცეპტორში მიმდინარე ახიმილაციისა და დისიმილაციის პროცესებზე. თითოეული რეცეპტორი შეიცავს ქიმიურ სუბსტრატს, რომელიც იძლევა შეგრძობებათა წყვილს: თეთრი-შავი, წითელი-მწვანე, ყვითელი-ლურჯი. დისიმილაციის პროცესი იწვევს წყვილის პირველი წევრის შეგრძობას, ხოლო ახიმილაციის პროცესი – მეორესას. ამ შეხედულებათა დაპირისპირება მომდევნო საუკუნეშიც გაგრძელდა; საბოლოოდ, გადაამწვევტი უპირატესობა ვერც ერთმა მოდელითა ვინაიდან

ორივე შემთხვევაში არსებობდა ფაქტები, რომელთა დამაკმაყოფილებელი ახსნა ვერ ხერხდებოდა.

გრძობის ორგანიზაცია ფიზიოლოგიის განვითარებაში დიდი დამსახურება მიუძღვის ერნსტ ვებერს (1795-1878). მისი კვლევის ძირითადი ობიექტი შეხებისა და კუხიური მეგრძობებლობა იყო. ვებერი კანის მეგრძობებლობაში განახვავებდა სამი სახის შეგრძობას: შეხება, ტემპერატურა და ლოკალიზაცია (გალიზიზაციის ადგილმდებარეობა კანის შგდაპირზე). ამ უკანასკნელის შესასწავლად გამოიგონა ხელსაწყო, რომელსაც ესთეზიომეტრი ანუ ვებერის ფარ-

გალი ეწოდა. ამ ხელსაწყოთა გამოყენებით ვაირკვა, რომ კანზე ერთდროულად მოქმედი ორი გამლიზიანებლის ლოკალიზაციის დადგენისთვის ანუ ერთმანეთისაგან გარჩევისთვის, ისინი გარკვეული მანძილით უნდა დაშორდნენ ერთმანეთს. ექსპერიმენტებში ესთეზიომეტრით ერთდროულად ღმინანდებოდა კანის სხედასხვა წერტილი და ფიქსირდებოდა ის მინიმალური დამორება, როცა ცდისპირი პირველად იგრძნობდა მათ შორის განსხვავებას. აღმოჩნდა, რომ ეს მანძილი კანის სხედასხვა ადგილას განსხვავებულია (მაგ. ზერზე 30-ჯერ უფრო მეტია, ვიდრე თითზე). ვებერი ამას სხედასხვა ადგილას ნერვული ბოჭკოების განსხვავებული სიხშირით ხსნიდა. მისმა თანამედროვეებმა სწორედ ამ მონაცემებზე გაამახვილეს ყურადღება, მაგრამ, ფაქტობრივად, ვებერის კვლევების ძირითადი მონაპოვარი იყო *სხვაობის ზღვრების* იდეა, რომელიც ცენტრალური გახდა ფსიქოფიზიკისთვის. ამ ცდებში ხომ, არსებითად, ორი მეგრძნების ერთმანეთისაგან გარჩევა ხდებოდა. გარჩევის მგრძობელობის უნარი, ანუ სხვაობის ზღვრები, სხვა მოდულობებში შემოწმდა. მაგალითად, კენტური მეგრძნებისას ცდისპირს უნდა შეეძინა მინიმალური სხვაობა ორ წონას შორის. აღმოჩნდა, რომ ორ წონას შორის სხვაობის შესაძენველად მომდევნო წონა წინაზე 1/40 მეტი ან ნაკლები უნდა იყოს. ვებერმა განაზოგადა სხედასხვა მოდულობაში ჩატარებული გამოცევა და დაასკენა, რომ საზოგადოდ მეგრძნებათა შორის სხვაობის გახარზველად საჭიროა, რომ საწყის და მომდევნო გამლიზიანებულთა ინტენსიუობას შორის გარკვეული თანაფარდობა არსებობდეს; ამასთანავე, ერთი ორგანოს ფარვლებში ეს თანაფარდობა მუდმივი სიდიდეა. ვებერთან, ფაქტობრივად, მოცემულია მოსაზრება მეგრძნების გამოშვის შესახებ, რომელიც მედვომში შეამოწმა, დაამუსტა და მათემატიკურად გამოზატა ფენხერმა. მაგრამ სანამ ფენხერსა და მის მერ ჩამოყალაბებულ ფსიქოფიზიკის მეცეხებოდეთ, დავასრულოთ საუბარი გრძნობის ორგანოთა ფიზიოლოგიაზე. აქ გვერდს ვერ ბეველით XIX საუკუნის ერთ-ერთ უდიდეს მეცნიერ-ბუნებისმეცეველს, კელმპოლცს.

პერმან კელმპოლცის (1821-1894) შემოქმელება მეტად მრავალფეროვანია. იგი ერთნაირი უფლებით შეიძლება ჩაითვალოს ფიზიკოსად, ფიზიოლოგად და ფსიქოლოგად. ზოგიერთი მეცნიერების ისტორიკოსი კელმპოლცს ფენხერთან და ეუნდტთან ერთად, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ფუძემდებლად მიიხნევს. როგორც ფიზიკო-ქიმიური სკოლას ერთ-ერთი ლიდერი, მეთოლოლოგიური ივალსაზრისით კელმპოლცი პროირიგეტს ფიზიკის ანიტებდა, და თელიდა, რომ ფიზიკის კანონები, განსაკუთრებით ენერჯიის შენახვის კანონი, ცოცხალ ბუნებაზეც უნდა ვრცელდებოდეს. ამიგომ, ზორინჯის თქმით, ფიზიოლოგიაში კელმპოლცი უფრო ფიზიკოსი იყო, ხოლო ფსიქოლოგიაში – უფრო ფიზიოლოგი. სწორედ ამის წყალობით მან უთუოდ განამტკიცა ფსიქოლოგიის საბუნებისმეცეველო

საფუძველი.

პელმპოლცი ნილეაწვიობდა გერმანიის სხვადასხვა უნივერსიტეტში. უნივერსიტეტისთვის ვეელაზე ნაყოფიერი პერიოდი დაემთხვა მას მუშაობის პაიდელბერგში, სადაც მახი ასისტენტი ექსპერიმენტული ფიქილოლოგიის მონაკალი ფუქიმდებელი ვ. ეუნდტი იყო. აქ შეიქმნა ორი ფუნდამენტური მონოგრაფია: "ფიზიოლოგიური ოპტიკა" და "ტონების შეგრძნება", რომლებიც სამოციან წლებში გამოქვეყნდა და მხედველობისა და სმების შეგრძნების სფეროში კლასიკურ გამოკვლევებად იქცა. მათი აღესაყ არ დაუკარუავეთ მნიშვნელობა. ორივე ამ ნამურომს ერთნაირი სტრუქტურა აქვს და სამ ნაწილს შეიცავს: სინათლის და ბგერის ფიზიკა, გრძნობის ორგანოს ანატომია- ფიზიოლოგია და სათახადო მოდალობის შეგრძნების ფიქილოლოგია. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მონოგრაფიებში სრულად განხორციელდა ავტორის ფართო მეცნიერული ინტერესები. მანამდე პელმპოლცმა გამოიყოფა ხელსაწყო ოფტალმისკოპი, რომელსაც თვალის შესწავლისთვის რეიოლუციური მნიშვნელობა აქონდა. უფრო ადრე კი (1850) მან პირველმა გამომა სერეში აგზნების გავრცელების სიჩქარე. ამ აგზნების ელექტრული ბუნება ერთი წლით ადრე დაამტკიცა მისმა მეგობარმა დიუბუა-რაიძონმა. ეს უდიდესი აღმოჩენები იყო, რომლებიც საფუძველს აყლიდნენ ეიგალისტურ სპეკულაციებს სერეში "ცხოველური სულების" გავრცელების თაობაზე. უნდა ითქვას, რომ იმ დროს ეიგალიზმს ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერი პოზიციები აქონდა. ამამე მტკველებს თუნდაც ის, რომ ასეთმა დიდმა ფიზიოლოგმა კი, როგორც იყო მიუღერი, კატეგორიულად ვარყო პელმპოლცის მიერ მიღებული შედეგები.

საერთოდ, მიუხედავად იმისა, რომ მიუღერი პელმპოლცისთვის დიდ ავტორიტეტს წარმოადგენდა, მათი პოზიციები მიუღ რიგ საკითხებში სერიოზულად განსხვავდებოდა. მაგალითად, მიუღერი მკაცრი ნაგვიისტი იყო. პელმპოლცი ასეთივე თანმიმდევრული ვენეგისტი. პელმპოლცს მიაჩნდა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ შეგრძნების სფეროში მიუღერის სპეციფიკური ენერგიის კანონი ფუნდამენტური მნიშვნელობის პრინციპს გამოხატავს და იფასივეე უდავოა, როგორც სივტონის ფიზიკის კანონები, მას მათიც ვარკვეული დაზუსტება ეხატუროება. კერძოდ, ის უნდა ვავრცელდეს შეგრძნების მოდალობებიდან შეგრძნების რომელობებზეც, ეი. სპეციფიკური ენერგია აქვს არა მხოლოდ ცალკე გრძნობის ორგანოს, არამედ ყოველი რეცეპტორი, მაგალითად თვალი ან ყური, იმდენი სპეციფიკური ენერგიის ორგანოს შეიცავს, რამდენი ძირითადი ფერის თუ გონის შეგრძნებაც არსებობს. სპეციფიკური ენერგიის კანონის ასეთი ფართო მეთოდოლოგიური გააბრება პროდუქტიული აღმოჩნდა კონკრეტულ კვლევებში. რომლებშიც თითოეული რომელობის შეგრძნებისთვის თავისი სპეციფიკური რეცეპტორი იქნა აღმოჩენილი.

გარდა ამისა, პელმპოლცმა რამდენადმე განსხვავებული შეხედულება გამოთქვა იმაზე, თუ ანალიზატორის რომელ ნაწილშია სახერგილი სპეციფიკური ენერგია. მიუღერი მას სერვის ბოჭკოში ათავსებდა. პელმპოლცს მიაჩნდა, რომ არც გამგარ სერეში და არც გრძნობის ორგანოში რაიმე

სახის სპეციფიკური ფიზიოლოგიური პროცესი არ იმენს თავს – ისინი მულამ ერთსახიდან აგზნებას აგარებენ. სპეციფიკური ენერჯია მოთავსებულია გრძნობის ორგანოს შესაგვეის თავის გეინის ცენტრში. ამ მოსაზრებას დაუპირისპირდა ვუნდგი. იგი სპეციფიკური ენერჯიის სამკვიდროდ თვით რეცეპტორს თვლიდა, რომლის აგებულება გარკვეული გამლიზიანებლების მისაღებად ჩამოყალიბდა ხანგრძლივი ევოლუციის პროცესში.

ახეა თუ ისე, პელმპოლცი იზიარებდა მულერის კანონის მთავარ იდეას იმის შესახებ, რომ მეგრძნება გამოხატავს არა იმდენად საგნის თავისებურებას, რამდენადაც სერველ-სენსორული სისტემის მდგომარეობას. გარე სტიმულები ათავისუფლებენ სპეციფიკურ ენერჯიას, რაც სათიხალო მეგრძნების სახით ვანიცდება. მაგრამ, ჩვეულებრივ, მეგრძნებები სუფთა სახით არ არსებობენ; ისინი ყოველთვის მოცემული არიან, როგორც საგნის გრძნობადი თვისებები: ჩვენ ვანვიცდით, რომ სწორედ საგანია შავი, მკლერი, ცივი და სხვა. როგორც ბუნებისმეტყველი, პელმპოლცი ვერ ვარყოფს გამოცდილებაში მოცემულ კავშირს აღქმის საგანსა და მეგრძნებას შორის. ამასთანავე, იმასაც ვერ ამბობს, რომ მეგრძნება გარე ობიექტს ასახავს, ვინაიდან, მეგრძნების თვისებას, მისი მეთოდოლოგიური პოზიციის თანახმად, ორგანოს თვისება განსაზღვრავს. ამ წინააღმდეგობის დაძლევას პელმპოლცი *ქ.წ. სპ. ბოლოების თეორიით* ცდილობს. ამ თეორიის მიხედვით, საგანი და მეგრძნება ერთმანეთთან არის დაკავშირებული – მეგრძნება ნიშნია, რომელიც ისევე აგავს საგანსა რეალურ თვისებას, როგორც იეროგლიფი თავის მნიშვნელობას. მეგრძნება მხოლოდ საგანთა თვისებებს აღნიშნავს, თუმცა ეს სახეებით საკმარისია ობიექტებთან ნორმალური და წარმატებული ურთიერთობის დასამყარებლად.

პელმპოლცმა აღმოაჩინა მრავალი ეფექტი თუ ვენომენი მხედველობისა და სმენის სფეროში, რითაც, ფაქტობრივად, სათავე დაუდო ცოდნის ახალ დარგს – *ფსიქოფიზიოლოგიას*. ამავე დროს, მან შექმნა მხედველობისა და სმენის თეორიები, რომლებიც დღესაც მთავარ ამსხნელ მოდელებად რჩებიან. პელმპოლცის მხედველობის თეორიას შემოთ უკვე შევხებით და აღვნიშნეთ, რომ პერინგის თეორიის სახით მას სერიოზული კონკურენტი პეიეს. რაც შეეხება სმენის თეორიას, რომელსაც “რემონანსის თეორიას” უწოდებენ, იგი, პრაქტიკულად, საყოველითად არის აღიარებული. ამ შეხედულების თანახმად, ლოკოკინამი მოთავსებულ მემრანაზე გაჭიმულია ნერვეული ძაფები, რომლებიც, არსებითად, რეზონატორებს წარმოადგენენ. თითოეული მათგანის აკლერება მხოლოდ გარკვეული სიხშირის გალდას შეუძლია. რაც უფრო გრძელია ნერვეული ძაფი, მით უფრო დაბალია სმა და პირიქით.

ყოველივე ეს მეგრძნებებს ეხება, რაც შეეხება აღქმას, იგი თითქმის არასდროს არის შედგენილი მხოლოდ აქტუალური სენსორული მონაცემებით. აღქმა ყოველთვის შეეცა იმაზე, რაც მეგრძნებებშია მოცემული. აღქმის ხატი შეეხებელია გამოცდილებით, რომელიც ასოციაციისა და გამეორების პროდუქტს წარმოადგენს. აღქმაში გამოცდილებისა და სენსორული მონაცემების გაერთიანება არაცნობიერად, დასკვნის მსგავსად მიმდინარეობს. ასე

თია კელმპოლცის ცნობილი არაეცნობიერი დასკვნის თეორიის დედაპირი. ერთი შეხედვით ეს თეალსაშრისი იმთავითვე მცდარია, რადგანაც დასკვნა, როგორც აბროვნიების ცნობიერი პროცესის შედეგი არ შეიძლება არაეცნობიერი იყოს. კელმპოლცი კარგად ხედავდა ამ კონტექსტში აღნიშნული გერმინის გამოყენების უხერხულობას და პირობითობას, იგი შიუთითებდა, რომ აქ ნამდვილი დასკვნა, ანუ აბროვნიების ცნობიერი პროცესი არ იგულისხმება. აღქმის ხაგის ჩამოყალიბებისას მხოლოდ დასკვნის მსგავს სენსიზორულ ან სერუელ პროცესებთან ვეაქეს ხაქმე, რომელთა ნამდვილი ბუნება ნეუნიტუს უქსიბია, ხოლო დასკვნასთან შედარება უბრალოდ შედეგის მიხედვით ანალოგიას წარმოადგენს.

კელმპოლცი არაეცნობიერი დასკვნის სამ არსებით ნაშანს გამოყოფს: 1) არაეცნობიერი დასკვნის შედეგების დაბლუვა, შეეკლა ცნობიერების შემოქმედების გზით ვერ ხერხდება. არაეცნობიერი დასკვნა უშუალო და საყოველთაო ხასიათის მქონე ვანყლაში ელინდება. ასე მაგალითად, ფერთა კონტრასტის მოვლენა, რომელიც არაეცნობიერი დასკვნის გამოვლინებაა, ცნობიერების შემოქმედებას არ ექვემდებარება. 2) არაეცნობიერი დასკვნა გამოცდილების პროდუქტია. მისი შემუშავების მექანიზმი ასოციაციურია. გამეორების გამო ასოციაცია, ანუ არაეცნობიერი დასკვნა, ხდება, ერთი მხრივ, დაუბლეველი, ხოლო მეორე მხრივ, ჩვეული და არაეცნობიერი. 3) არაეცნობიერი დასკვნის მოქმედების სავარაუდო პრინციპი სენსიზორული კავშირების მექანიზმი მდგომარეობს. მაგალითად, დასკვნა ხაგის სიდიდის შეხახე ბალურაზე გამოსახულების ზომისა და თვალის კუთვების დამაბულობის ღონის ურთიერთშეჯერების შედეგად მიიღება.

არაეცნობიერი დასკვნის თეორიის ისტორიული მნიშვნელობა ისაა, რომ მასში შითითება ვაგლიდა ისეთ უუნდამენგურ ფსიქიკურ პროცესებზე თუ მექანიზმებზე, რომელთა მოყვებულობის ხახე და მოქმედების წესი ინტროსპექციის არ ექვემდებარება და მხოლოდ თბიექტური ანალიზის გზით შეიძლება იყოს დაღგენილი. გარდა ამისა, ეს თეორია შეიცავდა შითითებას სენსორული და ინტელექტუალური კომპონენტების ერთიანობაზე პერყეპკული ხაგის ჩამოყალიბების პროცესში, რახაც თანამდეროვე კოფნიკური ფსიქოლოგია მთლიანად აღასგურებს.

4.2. უსიქოლოგია

1860 წელს გამოვიდა ფენხერის წიგნი “ფსიქოფიზიკის ელემენტები”. ფსიქოლოგიის ისტორიაში ის მართებულად არის მინეული პირველ უუნდამენგურ შრომად ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში: მართლაც, ფსიქოფიზიკის პრობლემატიკა შემარბიგად ფსიქოლოგურია, ხოლო კელევის მეთოდოლოგია – წმინდა ექსპერიმენტული. ჩვენ კვე დაერწმუნდით, რომ ექსპერიმენტულ ფიზიოლოგიურ კვლევებში ბევრი მართლაც ფსიქოლოგიური საკითხი გამოჩნდებოდა და შესაძლებლობის ფარგლებში შეისწავლებოდა. ეს საკითხები გრძნობის ორგანიზა ფიზიოლოგიისა და შეგრძნების ფსიქოლოგიის ვადაკვეთაზე დაახეა. შეგრძნება, როგორც ვანედა, ფსიქოლოგიური

მოვლენაა და არა ფიზიოლოგიური. მიუხედავად ამისა, გრძნობის ორგანოთა მოქმედების ფიზიოლოგიური მხარის შესწავლისას აუცილებლად დავებოდა, როგორც საკუთრივ ფსიქოლოგიური, ისე ფსიქოფიზიოლოგიური ანუ ორგანული და ფსიქიკური პროცესების ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებული საკითხები. ფსიქოფიზიკა იმ სახით, როგორც ეს ჩამოაყალიბა ფეხნერმა, არის მოძღვრება ფსიქიკურისა (შევგრძნების განცდა) და ფიზიკურის (ობიექტური გამომიხატებელი) ურთიერთმიმართების შესახებ. ფსიქიკურისა და ფიზიოლოგიურის ურთიერთმიმართებას ფეხნერი გულისხმობდა, თუმცა არ შეისწავლიდა. ფსიქოფიზიკა კვლევის საგნით, პრობლემატიკით ნამდვილ ფსიქოლოგიაა, რაც ვასაგებს ხდის იმ ვარემობას, რომ ფეხნერის მოღვაწეობა საფუძვლად დაედო შემდგომი დროის ინტენსიურ მუშაობას ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში, რომელშიც გამორჩეულად დიდი ადგილი თავდაპირველად სწორედ ფსიქოფიზიკურ პრობლემატიკას ეკავა. ობიექტურად ეს მართლაც ასე იყო, მაგრამ თვით ფსიქოფიზიკის ფუძემდებელს არც კი უფიქრია იმაზე, რომ იგი ფსიქოლოგიას ემსახურებოდა. მისი ერთადერთი ჭეშმარიტი გაგებება ფილოსოფია იყო, ფსიქოფიზიკა კი – მხოლოდ სამუხალები ფილოსოფიური დებულებების ემპირიული დასაბუთებისა. ფეხნერი ფსიქოფიზიკას ცოდნის დამოუკიდებელ დარგად მიიხსენებდა, რომელიც ექსპერიმენტულად შეისწავლიდა მაგერიისა და სულის ურთიერთმიმართების ფილოსოფიურ პრობლემას. რეალურად კი ფეხნერის მეცნიერულმა მოღვაწეობამ უდიდესი როლი ითამაშა ფსიქოლოგიის განვითარებაში და თითქმის არ დასტყობია ფილოსოფიას. ფეხნერის მეცნიერულ ბიოგრაფიაში ყველაზე მეტად ეს მომენტია აღსანიშნავი.

გუსტავ თეოდორ ფეხნერმა (1801-1887) დაამთავრა ლაიფციგის უნივერსიტეტი და მთელი თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლე ამ ქალაქში გაატარა. ახალგაზრდა ფეხნერმა სახელი გაითქვა, როგორც ბრწყინვალე ფიზიკოსმა ექსპერიმენტატორმა. მან ჩაატარა მნიშვნელოვანი კვლევები ელექტრობასა და ოპტიკაში. ოპტიკური კვლის მოვლენის შესწავლისას, ფერადი ლინზებით შიის ყურებამ მას მხედველობა დაუზიანა. ამას დაერთო ინტენსიური მუშაობით გამოწვეული დეპრესია. ხანგრძლივმა ავადმყოფობამ რადიკალურად შეცვალა ფეხნერის მსოფლმხედველობა, მას ვაჟდრმაედა რელიგიურ-ფილოსოფიური ცნობიერება და გაეზარდა ინტერესი სულის პრობლემატიკის მიმართ. ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო 1844 წელს ფეხნერმა უარი თქვა ფიზიკოსის აკადემიურ კარიერაზე და მთლიანად ფილოსოფიაზე გადაერთო. მან ბევრი ფილოსოფიური ტრაქტატი დაწერა, მაგრამ ამ შრომებს გამოხმაურება არ მოჰყოლია. და მაინც, რომ არა ფილოსოფიური ინტერესი, იგი ფსიქოფიზიკის ფუძემდებელი ვერ გახდებოდა და ვერც საპატიო დოქტორის დანიშნულება შეეცნიერების ისტორიაში.

ფეხნერი ამტკიცებდა, რომ ცნობიერება გამსჭვალავს სამყაროს. ყოვე-

ლივე არსებული სულიერია. სული და სხეული განუყოფელია, ესაა არა "სხეულსა და სხეულს, არამედ ერთი და იმავე პირველარსების (დებრისის) გამოვლინების ორი ფორმა. მაგერიადღური იგივე სულიერია, მაგრამ იმ ფორმით, რომელშიც ამ უკანასკნელს სხეულები ხელავენ". სული და სხეული მხოლოდ დამკვირვებლის თვალსაზრისით განირჩევა. რადგან სულიერი მოვლენები, მაგერიადღური რეალობის მსგავსად, რეალურია. პრინციპში, შესაძლებელი უნდა იყოს მათი გამოყვანა. საკითხის ასეთ დასმასა ფეხნერის ფიზიკოსობა გამოიწვია. ფეხნერს, გამოყვანილ ფიზიკოსს ექსპერიმენტატორს, არ სურდა დარჩება განუცხვებელი ფილოსოფიური მსჯელობების დონეზე იგი ეძებდა თავისი შესვლულების მეცნიერულ საუბრებს. როგორც შემდგომში თვითონ იხსენებდა, 1850 წლის ოქტომბრის ერთ-ერთ დღეს მან ბოლოს და ბოლოს მიაგნო იდეას, რომლის თანახმად ფიზიკურს ენერჯის (გამდინიანებლის) ზრდა შესაგვესი ფიზიკური ინტენსივობის (შეგრძნების) საზომად შეიძლება იქნეს გამოყვანებული. აქედან მოყოლებული დაიწყო სასტამბოური მუშაობა შესაბამისი ფიზიკური და ფიზიკური მოვლენების ერთიერთ-მომართების შესასწავლად. ფეხნერმა შეიმუშავა გამოცემის მეთოდი, რომლებიც ექსპერიმენტული ფიქოლოგიის ოქროს ფონდში შევიდა, დაადგინა ამ გამოცემით განმარტადებული მათემატიკური აპარატი, ჩაატარა კლასიკური ექსპერიმენტები სიმძიმის, შესებისა და მხედველობის შეგრძნებათა სფეროში. ამ კვლევა-ძიების შედეგები აისახა "ფიქოფიზიკის ელემენტებში".

შეიძლება ითქვას, რომ ფეხნერის ფიქოფიზიკის ორი წინამორბედი ჰქონდა. ესენი არიან პერბარტი და ეებერი. პერბარტისაგან მომდინარეობს ფიქიკურის გამოცემის და მათემატიკური გამოსახვის იდეა, აგრეთვე შდურბლის ცნება. რაც შეეხება ეებერს, მის მიერ აღმოჩენილი მიმართება ძირითად და დამატებით გამდინიანებებს შორის, თვით ფეხნერის შეფასებით, ფიქოფიზიკის საყუბეღელია და მას სწორედ ფეხნერმა უწოდა ეებერის კანონი. ფეხნერი ასე აკონკრეტებს ფიქოფიზიკის ამოცანებს: დადგანდეს მიმართება, ერთი მხრივ, ფიზიკურსა და სულიერს, ხოლო, მეორე მხრივ, სხეულსა და ფიქიკის შორის. შესაბამისად გამოიყოფა გარეგანი ფიქოფიზიკა (ტერმინში ფიქოფიზიკა სწორედ ეს მიმართებაა ასახული) და მინაგანი ფიქოფიზიკა. ეს უკანასკნელი ფიქოფიზიოლოგიურ პრობლემატიკას ეხება. "ფიქოფიზიკის ელემენტებში" კვლევის საგანს მხოლოდ გარეგანი ფიქოფიზიკა წარმოადგენდა. ამასთან, მის ავტორს კარგად ესმოდა, რომ ფიზიკურისა და ფიქიკურის ერთიერთ-მომართების ყველა გამოვლინების შესწავლა შეუძლებელი იქნებოდა და ამიტომ შეიძლება იმ სფეროს კვლევით, სადაც ეს მიმართება ყველაზე თვალსაჩინო და მკაფიოდ არის წარმოდინილი. ესაა შეგრძნების სფერო. ამგვარად, ფეხნერის ფიქოფიზიკა გარე გამდინიანებლისა და შეგრძნების ინტენსივობათა მიმართებას ეხება.

ფეხნერი შემდგენიარად მსჯელობს: შეგრძნების განცდის ძალის უშუალო გამოცემა სქერ არ შეგვიძლია, ვინაიდან ამისთვის არ არსებობს საზომი ერთეული, ეგალობი. ფიზიკური რაოდენობა უშუალოდ იზომება, რადგანაც არის საზომი ერთეული და შეიძლება იმის განსაზღვრა, თუ რამდენჯერ თავსდება ის განაზომ სიდიდეში. შეგრძნების შესახებ კი მხოლოდ

იმის თქმა შეიძლება, რომ ის შეგია ან ნაკლები მეორე შეგრძნებაზე. საბავიეროდ, შესაძლებელია უშუალოდ გაიზომოს სტიმულის ან გამლიზიანების ის ინტენსიუობა, რომელიც საჭიროა მინიმალური შეგრძნების გამოხატულებად. გამლიზიანების ინტენსიუობის ამ დონეს *შეგრძნების ქვედა ზღვრული ეწოდება*. ეს ზღვრული გარკვეული მოდულობის შეგრძნების *შეგრძნების ქვედა ზღვრული* მარჯვენაა. რაც უფრო სუსტი გამლიზიანებული იწვევს შეგრძნების განცდის აღმოცენებას, მით უფრო მგრძობიარეა რეცეპტორი და პირიქით. გარდა ამისა არსებობს *შეგრძნების ზედა ზღვრული*. ესაა გამლიზიანების ის დონე, რომლის შემდეგ გამლიზიანების მაგებას შეგრძნების გაძლიერება აღარ მოსკვება. ამრიგად, ქვედა და ზედა ზღვრული (მათ *აბსოლუტურ ზღვრულს* უწოდებენ) აწესებს იმ საზღვრებს, რომელთა შიგნით შეგრძნების განცდა გამლიზიანების ინტენსიუობის მაგების ან კლების შესაბამისად იცვლება.

როგორ ხდება ეს ცვალებადობა? დადგინდა, რომ შეგრძნების განცდის ცვალებადობის მიხედვად გამლიზიანების ინტენსიუობა რაღაც გარკვეული სიდიდით უნდა შეიცვალოს. ამ სიდიდეს *სხვაობის ან განსხვავების ზღვრული* ეწოდება. ესაა გამლიზიანების ორ ინტენსიუობას შორის ის მინიმალური სხვაობა, რომელსაც აღამიანი ამჩნევს, ანუ გამლიზიანების ძალის შეცვლის მიმართ შეგრძნების მგრძობიარეობის მარჯვენაა. მაგალითად, იმისთვის, რომ შევამჩნიოთ განსხვავება ორი წონის შეგრძნებას შორის, ერთი მეორეზე $1/40$ -ით (2,5%) მეტი ან ნაკლები უნდა იყოს. მაშასადამე, აღამიანს შეუძლია განასხვავოს ერთმანეთისაგან 40 და 41 გრამი, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ წონებში მინიმალური განსხვავების შესამჩნევად ძირითად წონას ყოველთვის რაიმე გარკვეული ოდენობა (ამ შემთხვევაში 1 გრ.) უნდა დაემატოს ან დაეკლოს. თუკი ძირითადი (ამოსავალი) გამლიზიანებული არის 80 გრამი, მაშინ მეორე წონისაგან მინიმალური განსხვავების შესამჩნევად კვე 82 გრამის სიმძიმე იქნება საჭირო. აქ მნიშვნელობა აქვს არა აბსოლუტურ სიდიდეს, არამედ მიმართებას ძირითად (ამ შემთხვევაში 40 და 80 გრ.) და დამატებით გამლიზიანებულს (ამ შემთხვევაში 1 და 2 გრ.) შორის. ვებერმა უქსპერიმენტულად დაადგინა, რომ ამა თუ იმ მოდულობის შიგნით ეს მიმართება მუდმივ სიდიდეს წარმოადგენს: შეგრძნების ცვალებადობის შესამჩნევად გამლიზიანების მოცემულ ინტენსიუობას ყოველთვის მისი ერთი და იგივე ნაწილი (პროცენტი) უნდა დაეკლოს ან მოემატოს. ფუნქრმა ვებერის კანონი ასე გამოხატა: $DR/R = \text{constanta}$ (სადაც DR-დამატებითი გამლიზიანებულია, ხოლო R-ძირითადი გამლიზიანებული). ყველა მოდულობას განსხვავების ზღვრულის თავისი მარჯვენა პული აქვს. მაგალითად, სიგრძის მხედველობით შეგრძნების დროს ეს მარჯვენა პული $1/50$, ხმის სიძლიერის გარჩევისას - $1/160$, სინათლის სიკამკამისა - $2/100$ და ა.შ.

ვებერი მოძიებდა მხოლოდ ზღვრულს, ე.ი. არა თვით შეგრძნების ინტენსიუობას, არამედ მიმართებას გამლიზიანებულსა და შეგრძნებას შორის. ფუნქრი უფრო შორს წავიდა. მან არაპირდაპირი გზით თვით შეგრძნების განცდის განიშრა განმარტა. იგი შემდეგნაირად მოხელობდა: სხვაობის ზღვრ-

ბლის დადგენისას გვეძლევა ორ შეგრძნებას შორის არსებული ოდნავ შესაძინევი განსხვავება. თუ ვებრის კანონის შესაბამისად, ამ განსხვავების შესაძინევი საჭირო გამომდინარეობს ინტენსივობა ყოველთვის ერთნაირად იცვლება, შეიძლება დაეუწყო, რომ მათ შესაგვეს შეგრძნებებს შორის ოდნავ შესაძინევი განსხვავებაც ერთნაირი იქნება. წონის შეგრძნების შემთხვევაში ეს ნიშნავს, რომ საშუალოს ყოველ ობიექტურ საზღვრულ 2.5 პროცენტთან ცვლილებას, ყოველთვის მოჰყვება შეგრძნების განცდის ინტენსივობის ერთნაირი სუბიექტური ცვლილება. აქედან გამომდინარე, შეგრძნების ეს ოდნავ შესაძინევი განსხვავება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს შეგრძნების საზომ ერთეულად. ამ ერთეულის გამოყენებით შესაძლებელია კონკრეტული შეგრძნების სიდიდის (ძალის) დადგენა. შეგრძნებათა ურთიერთმედარება. ამისთვის საკმარისია გამოვიყენებოდეთ, თუ რამდენ ოდნავ შესაძინევი განსხვავებას, ანუ ერთეულს შეიყავს თითოეული შეგრძნება – ქვედა ზღვრბლის მინიმალური შეგრძნებიდან გამომდინარეობს მოცემულ ინტენსივობამდე.

საბოლოოდ ეს მძარტება გამომდინარეობს და შეგრძნების ინტენსივობას შორის ფუნქცია განაზოვდა შემდეგი ფორმულის სახით: $S = K \log R$. სადაც S არის შეგრძნების ინტენსივობა, ხოლო R – გამომდინარეობს ინტენსივობა. ამ ფორმულაში, მართლაც, მოცემულია შეგრძნების გამოშვების შესაძლებლობა, რადგანაც იგი იძლევა S -ის ოდნობას R -ის ყოველი მნიშვნელობისთვის. ამრიგად, შეგრძნების ინტენსივობა გამომდინარეობს ინტენსივობის ლოგარითმის პროპორციულია. ესაა ფსიქოფიზიკის ძირითადი კანონი, რომელიც შეიძლება ჩამოკალიბდეს შემდეგნაირად: გამომდინარეობს შრდა გეომეტრიული პროგრესიით იწვევს შეგრძნების შრდას არითმეტიკული პროგრესიით.

ძელია ფუნქციის დეაწლის გადაფასება ფსიქოლოგიის განვითარების საქმეში. დ. უნადის შეფასებით, "ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ისტორიაში ფსიქოფიზიკური საკითხების კვლევამ სრულიად განსაკუთრებული როლი შეასრულა: ექსპერიმენტი პირველად ამ გზით შეიჭრა ფსიქოლოგიაში და მთელი ათეული წლების განმავლობაში საკითხების დაყენებასა და მათი კვლევის წესს. საზოგადოდ, ფსიქოფიზიკური განწყობა ქმნიდა. ადვილი გასაგებია, რომ ამ პრობლემაში ყველაზე უფრო დასრულებული და დამუშავებული მეთოდია ფსიქოლოგიაში სწორედ ფსიქოფიზიკის ეკუთვნის". ფუნქცია შექმნა კლასიკური მეთოდები, რომლებიც დღესაც გამოიყენება განსხვავებულ ვითარებაში სხვადასხვა სახის ზღვრბლების გასაზომად. მათ შორის შეიძლება აღინიშნოს ე.წ. *საზღვრის მეთოდი*, რომელიც აბსოლუტურ ზღვრბლს ადგენს. ამ შემთხვევაში სტამბლის ინტენსივობას თანდათან შრდიან, სანამ ცდისპირი მას არ უპასუხებს, რაც ოდნავ შესაძინევი შეგრძნების გაჩენაზე მეთითებს. რიგორც წესი, ამ მეთოდის დადამავალი ვარიანტიც გარდება; ასეთ დროს სტამბლის ინტენსივობა თანდათან კლებულობს ამ დონემდე, რაც გამომდინარეობს სრულიად შეუმწვეველი გახდება. ამ ორი გამოშვების საშუალო მნიშვნელობა არის აბსოლუტური ზღვრბლის მანქანებელი. განსხვავების ზღვრბლის გასაზომად ფუნქციის იყენებდა ე.წ.

ოღნაჲ შესამწნვეი განსხვავებების მეთოდს. ცდისპირს უძღვეა ორი გამლი-
შიანგებელი, რომელთა ინგენსივობას შორის განსხვავებებს იგი ვერ ამწნევს.
შემდეგ იწყება ერთ-ერთი გამლიშიანგებლის ინგენსივობის თანდათანობითი
მაგება იმ დონემდე, როცა ცდისპირი პირველად შეამწნევს განსხვავებებს. ამ
მეთოდსაც აქვს დადგავალი ვარიანტი. გარდა ამისა ფუნქურმა სხვა მეთოდე-
ბიე შემუშავა.

ფიქოფიზიკის გარშემო უამრავი ითქვა და დაიწერა. მოგი რამ და-
კონკრეტდა, დაიხუეწა და დაშესტდა. მაგალითად აღმოჩნდა, რომ ფიქოფი-
ზიკის ძირითადი კანონი მოქმედებს მხოლოდ გამლიშიანგებელთა ინგენსივო-
ბის საშუალო დიაპაზონში. გარდა ამისა, ზოგიერთ მოვალეობაში ის არ დას-
ტურდება (მაგ. გემოს შეგრძნება). მიუხედავად ამისა ისტორიული თეა-
საზრისით ფიქოფიზიკური კვლევის მნიშვნელობა უზარმაზარია. ფუნქურმა,
არსებითად, საფუძველი ჩაუყარა ფიქოლოგიური პრობლემების სისტემა-
ტურ საბუნებისმეტყველო-ექსპერიმენტულ კვლევას. დასაბამი მისცა ფი-
ქიკურ ფუნქონთა რეალურ გამოშვასა და მონაცემების მათემატიკური ერთ
გამოხატვას.

4.3. უსიქოფიზიკა

კიდევ ერთი პრობლემატიკა, რომლის ემპირიულმა შესწავლამ საფუძ-
ველი ჩაუყარა ექსპერიმენტულ ფიქოლოგიას, ე.წ. *ფიქოფიზიკის* უკავ-
შირდება. ის ველისხმობს ფიქიკური პროცესების მიმდინარეობის დროის
გამომტას. ფიქოლოგიური ცოდნის ეს სფერო, თავის მხრივ, *რეაქტიის დროის*
კვლევაზე იყო დაფუძნებული. ამ უკანასკნელის შესწავლა პირველად ას-
ტრონომებმა დაიწყეს. ეს ამბავი კარვადაა ცნობილი. 1796 წელს ვრინციის
ობსერვატორიის დირექტორმა სამსახურიდან დაითხოვა თავისი ასისტენტი
იმ საბაბით, რომ იგი ვარსკვლავების მერიდიანზე გავლას თითქმის ერთი
წამით (უფრო ზუსტად 0.8 წამით) ვეიან აფიქსირებდა, ვიდრე თეიოინ. მა-
შინ ციური სხეულების მერიდიანზე გავლის ფიქაფიის ხერხად გამოიყენე-
ბოდა ე.წ. “თეალისა და ყურის მეთოდი”. ის საკმაოდ სანდო მეთოდად ითე-
ლებოდა და შემდეგში მღვთმარუბოდა: გელესკოპს აქვს ვერტიკალური ხა-
ზების საორიენტიაციო ბადე. შუა ხაზი ასტრონომიულ მერიდიანს ემთხვევა.
დამკვირვებელმა უნდა დაადგინოს ამა თუ იმ ვარსკვლავის მიერ მერიდი-
ანის ხაზის გადაკვეთის მომენტი, რასაც იგი მხედველობისა და სმენის მო-
ნაცემების მეთანხმების უზით აკეთებს. დამკვირვებამ პროცესში მას უსმის
მეტრონომის ტიკტიკი. ამ ტიკტიკის ინტერვალი ერთ წამის ტოლია. დამკ-
ვირვებელი ორჯერ იმახსივრებს ვარსკვლავის ადგილს გელესკოპის ბა-
დებზე: პირველად იმას, რომელმდე იც იმყოფებოდა უკანასკნელ წამში მე-
რიდიანის გავლამდე და მეორედ ადგილს, რომელმდე იგი აღმოჩნდა მე-
რიდიანის გავლიდან მომდევნო წამში. ამ ორი წერტილისა და მერიდიანის
ხაზის ურთიერთმეფარდებით დაინდება ვარსკვლავის მიერ მერიდიანის
გადაკვეთის ზუსტი დრო. მონაცემები წამის შეაიფლებში გამოიხატება, ამი-
ტომაც 0.8 წამის ტოლი შეცდომა დაუმკვებლად ჩაითვალა, ასისტენტს კი

საქმისადმი უდიერი დამოკიდებულება დაბრალდა.

ამ ისტორიკოსმა ცნობილი გერმანელი ასტრონომის ბესელის უკრადღე-ბა მიიპერო. მან შეადარა ერთმანეთს საკუთარი და სხვა ასტრონომების დაკვირვების შედეგები და მათ შორის წმინტელოვანი განსხვავება აღმოაჩინა. გამომთავისებულზე რეაქტივების ხისწრაფის ამ ინდივიდუალურ სხვაობას *პირადი განტოლება* ეწოდა. ეს მოხდა XIX საუკუნის ოციან წლებში. აქედან მოყოლებული ოთხი ათეული წლის განმავლობაში ასტრონომები ინტენსიურად შეისწავლიდნენ ამ ფენომენს ექსპერიმენტისა და მათემატიკის გამოყენებით. წარმოებდა დამკვირვებლს მოქმედების მოდელირება ე.წ. "ხელოვნური ვარსკვლავის მეთოდით", გამოიფინილ იქნა არაერთი ხელსაწყო, მათ შორის ქრონოსკოპი, რომლის მეშვეობითაც შეძღვომში, უკვე ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიებში, შესრულდა უამრავი გამოკვლევა რეაქციის დროის კანონზომიერებათა შესახებ. სამოციანი წლებისთვის ნათელი გახდა, რომ ეს პრობლემატიკა ფსიქოლოგიურია, ამიტომაც ის, თუ შეიძლება ახე ითქვას, შემდგომი კვლევითვის ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიას გადაეცა. შესაბამისად, ხრული უფლებით შეიძლება იმის მტკიცება, რომ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია, გარკვეულწილად, ასტრონომიის ნიადაგზე აღმოიქმნა: ამ შეყნიერებამ გადასცა მას გარკვეული პრობლემატიკა, მოგვიერთი ფაქტი და სათანადო მეთოდიკური აპარატი.

დიდი დასახურება ფსიქომეტრიის განვითარებაში შეუძღვის პოლანდიელ მკვლევარს ფ. დონდერსს (1818-1889), მან დაიწყო შესწავლა ე.წ. *რთული რეაქციებისა*, რომლებშიც ჩართული იყო სხვადასხვა ფსიქიკური პროცესი. დონდერსისთვის ამოსავალი გახდა ფაქტი, რომ სტიმულზე პასუხი არახდროს არის მყისიერი, ის ყოველთვის დაყოვნებულია და აღემატება აგზნების იმპულსის ხერხემა გასახვლულად საჭირო დროს. პელმპოლიცს გამოკვლევების წყალობით ეს დრო ცნობილი იყო დაყოვნების ის ნაწილი, რომელიც ამ დროის მაღმა რჩება, გარკვეული ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობას უნდა შეეწეროს. დონდერსმა ამ პროცესების დიფერენცირება სცადა. მან გამოიყო ე.წ. A-რეაქცია ანუ *მარტივი რეაქციის დრო*, რომელსაც ინდივიდუალური ანდომებს გარკვეულ სტიმულზე გარკვეული რეაქციით პასუხს. სიტუაცია შეიძლება გავარტოლოთ და მივიღოთ B-რეაქცია, როცა სხვადასხვა სტიმულს სხვადასხვა პასუხი შეესაბამება (აქ არსებობს ფსიქიკური პროცესი ჩართული) და C-რეაქცია, როდესაც პასუხი სხვადასხვა სტიმულთან ერთ-ერთს უნდა ვაგვიკვ (აქ ვარჩევს, დიფერენცირების პროცესების მონაწილეობა იგულისხმება). თუ ამ რთული რეაქციის დროს გამოვაკლებთ მარტივი რეაქციის დროს, დავგრძელება დრო, რომელიც სათანადო ფსიქიკური პროცესების მამდინარეობაზე იხარჯება.

დონდერსის ხაზი გააგრძელა ავსტრიელმა ფიზიოლოგმა ზ. ექსნერმა. გერმანი "რეაქციის დრო" სწორედ მან შეისიგანა. ფსიქომეტრიულ გამოკვლევებს დიდი ადვილი ეკავა უხდგის პირველი ფსიქოლოგიური ლაბორატორიის სამუშაო გეგმაში, ამ ლაბორატორიაში 1888 წელს გერმანულმა ფსიქოლოგმა დიუდვიც ლანგემ გამოავლინა განსხვავება ე.წ. *სენსორულ* და *მოტორულ* რეაქციებს შორის, აღმოჩნდა, რომ რეაქციის დრო საგრძნობ-

ლად იცელება იმისდა მიხედვით, თუ რაზეა მიმართული (განწყობილი) ცდის-პირი – გაძლიზიანებულზე თუ მოძრაობაზე. პირველ შემთხვევაში ის უფრო დიდია. ლანგეს ეს კვლევა ფსიქოლოგიის ისტორიაში განწყობის მოვლენის ექსპერიმენტული შესწავლის საწყის პუნქტად არის მიჩნეული (იხ. 6.1.).

დასასრულ შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქომეტრიულმა კვლევამ, ფსიქოფიზიკის მსგავსად, სათავე დაუდო ფსიქიკური პროცესების რაოდენობრივი მზარის ცდისეულ შესწავლას და, საბოლოო ჯამში, გზა გაუხსნა ფსიქიკური მოვლენებისადმი ობიექტურ-ექსპერიმენტულ მიდგომას.

ლიტერატურა

1. ნათაძე რ. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბილისი, 1977.
2. უზნაძე დ. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. შრომები, ტ.2. თბილისი, 1960.
3. Дессуар М. Очерк истории психологии. СПб., 2003.
4. Ждан А.Н. История психологии. М., 1990.
5. Самойлов В.О. Иллюстрированный очерк истории физиологии. М., 2005.
6. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология. т.1-2. М., 1966.
7. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
8. Ярошевский М.Г. История психологии. М., 1997.
9. Boring E.G. A history of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts. 1950.
10. Brett G.S. History of psychology. (Ed. and abridged by R.S.Peters). London: Unvin LTD, 1953.
11. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
12. Young R.M. Mind, brain and adaptation in the nineteenth century. Oxford: Clarendon Press, 1970.

თავი 5. ფსიქოლოგიის როლის დამოუკიდებელი დისციპლინის პირველი თეორიული სისტემები

5.1. ბერძენების მონაარსების ფსიქოლოგია

ეუნდგი უდიდესი ფიგურაა ფსიქოლოგიის ისტორიაში. ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის ჩამოყალიბება ვეუ-ლაზე მეტად მის სახელით არის დაკავშირებული. მასვე ეკუთვნის ფსიქოლოგიური მეცნიერების პირველი თეორიული სისტემა.

ვილჰელმ მაქსიმილიან ეუნდგი (1832-1920) დაიბადა ვერმანიაში, ბადენის მიწის პატარა ქალაქ ნეკარაუში, პროტესტანტი პასტორის ოჯახში. სწავლობდა მედიცინას გიუბინგენის და ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტებში. ერთი სემესტრი ვადაგარა ბერლინში. აქ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის მომავალი ფუძემდებელი წვრილნას ვადიოდა ექსპერიმენტული ფიზიოლოგიის მამად აღიარებულ იოჰანეს მიულერთან. მამინდელი ვერმანიის უნივერსიტეტების სამედიცინო ფაკულტეტები ფართო აკადემიურ კონტაქტს იძლეოდნენ: სტუდენტს საშუალება ჰქონდა

გამოსულიყო როგორც პრაქტიკოსი ექიმი, ისე მეცნიერი ფიზიოლოგი. ეუნდგმა სწორედ ეს უკანასკნელი გზა აირჩია. 1855 წელს იგი იყავს სადოქტორო დისერტაციის პაიდელბერგში და აქვე იწყებს მუშაობას: კითხვობს ლექციებს პრივატ დოცენტის რანგში და ასრულებს მისი სათაყვანებელი მეცნიერის პელმპოლციის ასისტენტის მოვალეობას. ათი წლის მერე მას უნიჭება ექსტრადინალური პროფესორის წოდება. ეუნდგის მოღვაწეობის პაიდელბერგული პერიოდი ოც წელს გაგრძელდა. ამ ხნის განმავლობაში მან გაიარა საკმაოდ გრძელი გზა ფიზიოლოგიიდან ფსიქოლოგიაში. ეს პროცესი მკაფიოდ აისახა მის ნაშრომებში. თავდაპირველად ისინი წმინდა ფიზიოლოგიური ხასიათისა იყო: "მოძღვრება კუნთის მოძრაობათა შესახებ" (1858) და "შახალები გრძნობითი აღქმის თეორიის შესახებ" (1862). ორივე ეს თემა იმდროინდელ ფიზიოლოგიაში ფრიად პოპულარული იყო, თუმცა მათი ეუნდგისეული განხილვა, განსაკუთრებით გრძნობადი აღქმის შემთხვევაში, ბევრ ფსიქოლოგიურ მომენტს შეიცავდა. ეუნდგის ინტერესი ფსიქოლოგიისადმი სულ უფრო იზრდებოდა, რაც გამოვლინდა მისი ლექციების კურსში. ეს კურსი 1863 წელს გამოქვეყნდა წიგნად, სათაურით "ლექციები აღამიანისა და ცხოველის სულას შესახებ". ამ ნაშრომში უკვე მონიშნულია ფსიქოლოგიის აგების ეუნდგისეული პროგრამის მოციერთი პუნქტი. ეს პროგრამა სულ უფრო იხვეწებოდა ლექციების კითხვის კვალდაკვალ, რომელთაც საბოლოოდ "ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის" კურსი დაერქვა. 1873-74 წლებში გამოდის ეუნდგის განთქმული "ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის საფუძველი

ბი”, რომელმაც ფიქოლოგიის განვითარებაში ეპოქა შექმნა. ამ ორგომიან მონოგრაფიაში სისტემატურად არის დალაგებული მთელი ომდროინდელი ფიქოლოგია და, ამავ დროს, მოცემულია ეუნდგის ორიგინალური ფიქოლოგიური სისტემა. ეს წიგნი შემდგომში ხუთჯერ გამოიცა. ყოველი მომდევნო გამოცემა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა ადრინდელისაგან ახალი მასალის სიუხვით. თვით მოძღვრებამ ვაცილებით ხაკლები ცვლილება განიცადა.

1875 წლიდან იწყება ეუნდგის სამეცნიერო მოღვაწეობის ლაიფიცის პერიოდი. აქ იგი ფილოსოფიის კათედრას ხელმძღვანელობდა და ერთ ხანს ლაიფიცის უნივერსიტეტის რექტორიც იყო. ფიქოლოგიის ისტორიისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ 1879 წელს ლაიფიცის უნივერსიტეტში ეუნდგის მიერ დაარსდა ფიქოლოგიური ლაბორატორია. თავდაპირველად ის რამდენიმე ოთახში იყო განთავსებული, ხოლო ცოტა ხანში გადავიდა სპეციალურ შენობაში და ფიქოლოგიის ინსტიტუტის ადმინისტრაციული სტაგუსი მიიღო. ეს იყო პირველი ოფიციალურად ჩამოყალიბებული დაწესებულება, სადაც მიმდინარეობდა ფიქოლოგიურ-ექსპერიმენტული კვლევა-ძიება და მზადდებოდა პროფესიონალი ფიქოლოგების კადრები. ამდროინდელი ფიქოლოგია ორგანიზაციულადაც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგი ხდება. რომელსაც აკადემიური, საუნივერსიტეტო სტაგუსი აქვს. აქამდე, როგორც ვიცით, ფიქოლოგია უპირატესად ფილოსოფოსებისა და ფიზიოლოგების ძალებით ვითარდებოდა. ამ მხრივ ძალიან სიმბოლურია, რომ ექსპერიმენტული ფიქოლოგიური მეცნიერების უკუქმდებელი იმადროულად საქმიად ითვალისწინო ფიზიოლოგი და ფილოსოფოსი იყო, თუმცა, საბოლოოდ, ფიქოლოგია ორივესაგან დამოუკიდებელი გახადა. ეუნდგის ფიზიოლოგობაზე უკვე ითქვა. რაც შეეხება ფილოსოფიას, ოთხმოციანი წლები მისი შემოქმედების ფილოსოფიურ პერიოდად შეიძლება ჩაითვალოს. ზედმიწევნით განვიხილოთ მონოგრაფიები: “ლოგკა”, “უთიკა” და “ფილოსოფიის სისტემა”. პარალელურად ეუნდგი ხელმძღვანელობს ინსტიტუტში მიმდინარე ინტენსიურ ექსპერიმენტულ მუშაობას. ამ კვლევების შედეგები ქვეყნდება მის მიერ 1881 წელს დაარსებულ სამეცნიერო ჟურნალში, რომელსაც “ფიქოლოგიური კვლევები” ეწოდა.

ეუნდგს უწყვეტად სწამდა თავისი მოძღვრების ჭეშმარიტებისა და თანმიმდევრულად ახორციელებდა მთავარი ფიქოლოგიის აგების იმ პროგრამას, რომელიც ფიზიოლოგიური ფიქოლოგიის პირველივე გამოცემაში ჩამოაყალიბა. ამ პროგრამის ერთ-ერთი პუნქტი ითვალისწინებდა ფიქოლოგიის ორი სახეობის ან შტოს არსებობას. პირველი *ფიზიოლოგიური ფიქოლოგიის* სახელწოდებით არის ცნობილი. ეს არის მეცნიერების ექსპერიმენტული დარგი, რომლის კვლევის ობიექტს ელემენტარული ფიქიკური პროცესები (შეგრძობა-აღქმა, მარტივი ახორციელებები, რეაქციები, ვრძობები და სხვა) შეადგენს. მაღალი რიგის ფიქიკური მოვლენები და რთული პროცესები ექსპერიმენტული მეთოდით კვლევას არ ექვემდებარება და უნდა შეისწავლებოდეს კაცობრიობის სულიერი ისტორიის პროდუქტების – ენის, ფიქოლოგიის, ხელოვნების, მორალის, რელიგიისა და სხვათა ანალიზის გზით.

ამ ფსიქოლოგიას უწოდებდა *ხალხთა ფსიქოლოგია* უწოდა. XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე უწოდებდა *ხალხთა*, რომ ძირითადად შეასრულა თავისი პროგრამის პირველი ნაწილი და შეუდგა ხალხთა ფსიქოლოგიის წერას. ეს გრანდიოზული თხზულება თუი წლის განმავლობაში იქმნებოდა და ათი მსხვილგანაბნი გომი მოიცვა. ბოლო წიგნი 1920 წელს გამოიცა. ამავე წელს ვარდაიცივალა მისი ავტორი. მან მოღიანად მოასწრო დამოუკიდებელი ფსიქოლოგიური დისციპლინის დაფუძნების საკუთარი პროგრამის განხორციელება.

უწოდებდა ცხოვრების და მოღვაწეობის მნიშვნელობა და მოთავარი მინაარხი ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების ჩამოყალიბებაში მდგომარეობდა. ამისგან ფსიქოლოგიის ხაზის პრობლემა მისთვის არსებითი იყო. დამოუკიდებელ მეცნიერებას თავისი საკუთარი საგანი, კვლევის სფერო უნდა ჰქონდეს. ფიზიოლოგიიდან წამოხული უწოდებდა მისთვის საკითხი ასე იდგა: ფსიქოლოგია, როგორც ემპირიული, ექსპერიმენტული დისციპლინა ბუნებისმეტყველების ყაიდაზე უნდა იყოს ატებული. მან უნდა მოიპოვოს უკუყარი ფაქტები, განაზოვადოს ისინი და დაადგინოს კანონზომიერებები. მეორე მხრივ, მას იმ მეცნიერებათაგან განსხვავებული საგანი უნდა ჰქონდეს, რომლებზეც უკვე "დაინაწილეს" ბუნების სინამდვილე. უწოდებდა დედ ემპირიულ ფსიქოლოგიაში ფსიქოლოგიისა და ბუნებისმეტყველების საგანთა გამიჯნა ლოკიდან მომდინარე გრადიციის საფუძველზე ხდებოდა. ამ თეალსაზრისის თანახმად, ყოველგვარ გამოყილიებას, რომელიც ადამიანის სულში იდებების სახით არის წარმოღვენილი, ორი წყარო აქვს. პირველია ბუნების ობიექტები და მოუღენები, რომელიც შესახებ იდებებს სული შეგრძნებათა ანუ ე.წ. *ვარეგანი კლას* საშუალებით იძენს. მეორე სახის გამოყილიება თვით სულიერი საწყაროდან მომდინარეობს, ე.წ. *რეულეწის ანუ მინაგანი კლას* საშუალებით. ასე გამოიყო ვარეგანი და მინაგანი გამოყილიება და შესაბამისად, ბუნებისმეტყველება და ფსიქოლოგია.

უწოდებდა უკუაგებს ასეთ გაგებას. მინაგანი და ვარეგანი კლასის განსხვავება მართებული არ არის. გრძობა "მინაგანია", რადგან იგი სუბიექტის მდგომარეობას გამოხატავს, ხოლო ალქმა "ვარეგანი", ვინაიდან იგი ობიექტებზე მიუთითებს. ფსიქოლოგიას ორივესთან თანაბრად აქვს საქმე. რამდენადაც ორივე ვანკლდა. უწოდებდა ასაბუთებს გამოყილიების ერთიანობის პრინციპს. არსებობს მხოლოდ ერთი ემპირიული სინამდვილე, რომელიც ადამიანს ეძლევა. ეს არის მისი *ცნობიერების უშუალო გამოყილიება*, ანუ სუბიექტის განცდა. უშუალო გამოყილიებაში არ გამოიყოფა ვარეგანი და მინაგანი, ყოველივე მოცემული უკვე ცნობიერებაა, ვანკლდა. პირველადი მასალა მხოლოდ ეს არის. უშუალო გამოყილიება ყოველგვარი შემუქნების პირველწყაროა – ბუნებისმეტყველურისაყ და ფსიქოლოგიურისაყ. მასალის მიხედვით მათი გამოყოფა არ შეიძლება, სამაგიეროდ შეიძლება შეწყვიტული მდგომარის ანუ *თეალსაზრისის მიხედვით*, თუ უშუალო გამოყილიება განსხილება თავის ნამდვილ, ბუნებრივ მოცემულობაში, სუბიექტის განცდის სახით, იგი ფსიქოლოგიური ცოდნის წყაროდ გვევლინება. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის გრძობადი მოცემულობა, ფსიქიკური ფორმა, რომელშიც სულიერი მოუღენები, ვანკლდათა საწყაროა

წარმოღვენილი. ასეთი მიდგომისას ხინამდილე გვეძლევა ხაგების, წარმოღვენების, გრძობების, აზრების, ე.ი. ფიქიკური მოვლენების ან პროცესების სახით. მაგრამ უშუალო გამოცდილებას შესაძლებელია სხვა თვალსაზრისითაც მივუღოთ, სახელდობრ, განვიხილოთ მისი შინაარსები სუბიექტურისაგან, განცდისაგან განხეხებით, როგორც ვარე სამყაროში, ჩვენთან დამოუკიდებლად და თავისთავად არსებული ობიექტები თუ მოვლენები. ასეთი თვალსაზრისით დანახული და გადასხვაფერებული უშუალო გამოცდილება ბუნებისმეტყველების კვლევის საგანს შეადგენს.

აქედით ნებისმიერი ფიზიკური მოვლენა, ამბობს ვუნდტი, მაგალითად, ხინაილე, ბეგრა, გემპერაგურა ან რომელიც გნებადით საგანი; ისინი მხოლოდ ფიზიკური ფენომენები კი არ არის, არამედ ეთერული ფიქიკურიც. ამრიგად, მოვლ ხინამდილეს ორი მხარე აქვს. პირველ ყოვლისა, ის აუცილებლად ჩვენს მიერ განიცდება. ამის ვარეშე ის არც იქნებოდა ჩვენი გამოცდილების შინაარსი და, შესაბამისად, შემეცნების საგნად ვერ იქცეოდა. მამახადაძე, გამოცდილებაში არ არსებობს არც ერთი მოვლენა. "ჩვენი სულის ბრძენში რომ არ იყოს ვაგარებული". ფიქილოგიის საგანი მთელი გამოცდილებაა იმ სახით, როგორც ის ჩვენ გვეჩვენება. ბუნებისმეტყველებაც იმავე გამოცდილებას იკვლევს, ოღონდ ისე, თითქოს ის არავის მიერ არ იყოს ვანიცილი, თითქოს ხაგებით ობიექტურად არსებობდეს შეიძლება ასევე გვეთქვას: ფიქილოგია შეისწავლის გამოცდილებას, როგორც ვანიცდას, სულიერ მოვლენას, ხოლო ბუნებისმეტყველება – ამ ვანიცდის ობიექტურ შინაარსს. მაგალითად, ცისარგველას ხილვისას აღმოცენებული ხინსორული თუ ემოციური ვანიცდები ფიქილოგიის საქმეა. ფიზიკა ცისარგველას შესახებ იცნოდა, რომ ეს არის ფერადი რკალი ცის კამარაზე, რომელიც ახსნება წვიმის წვეთებში ხინათლის ვარდაგებით, არეკვლით და დიფრაქციით. ეი ფიზიკა მხაჯლობს არა იმაზე, რაც უშუალო გამოცდილებაში "ხელშესახებად" არის მოცემული, არამედ ცნებითად კონსტრუირებულ ხინამდილურზე მისი მონაცემები ცნებით ბუნებისაა: მაგურიის მარადიულობა ცნებისეულია, ვინაიდან არც ერთი ელა თავისთავად არ არის მარადიული.

რა ამოცანები უნდა ვადაჭრას ფიქილოგიამ, როგორც შეცნირებამ უშუალო გამოცდილების შესახებ? პირველ ყოვლისა, საჭიროა დადგინდეს, თუ რა ელემენტებისაგან შედგება ცნობიერების ყოველი მოვლენა. შემდგომში კნდა ვარეკვს, თუ რა კავშირებს, რა ფიქიკურ შენაერთებს ქნის ეს ელემენტები და როგორ ურთიერთობაში იმყოფება ერთმანეთთან; დაბოლოს, ფიქილოგიამ უნდა დაადგინოს კანონები, რომელითა მხედვითაც შეიძლება კავშირები ცნობიერების ფენომენებს შორის და რომელითაც ვქვემდებარება მთელი სულიერი სამყარო.

ფიქიკურ ელემენტებზე მხაჯლობისას ვუნდტი საჭიროდ მიიჩნევს ხანი ვაგსებს შემდეგ ვარეშობას: სულიერი სამყაროს ყოველი შინაარსი თავისი ბუნებით რთულია, ამიგომ მოსაშრება ცნობიერების ელემენტებს შესახებ იმ ვაგებით, რომ ისინი ფიქიკურ მოვლენათა აუცილებლად მარგივი და დანაწევრებული შემადგენელი ნაწილები, ვარეკველად, ანდაღმისა და აბსტრაქციის შედეგია. მიუხედავად ამისა, ვაწაიული თვითდაკვირვება საშუ

აღებას იძლევა, გამოიყოს ისეთი ფსიქიკური ელემენტები, რომელთაგანაც შედგება ყოველი რთული სულიერი წარმონაქმნი. ეს ელემენტები ორი სახისაა: *მეგრძნებები* და *მარტივი გრძნობები*. ეს უკანასკნელი, როგორც წესი, თან სდევს სინათლის, ხმის, გემოს და ა.შ. მეგრძნებებს, საგნების აღქმას, რომლებიც მოგვწონს ან არ მოგვწონს, ყურადღებისა და ნებულობის აქტებს.

ყოველგვარ მეგრძნებებს და გრძნობას ორი აუცილებელი თვისება აქვს: *რომელობა* და *ინტენსივობა*. ფსიქიკური ელემენტების დახასიათებისას ჩვენ სწორედ მათში არსებულ რომელობით განსხვავებულობებს აღვნიშნავთ. მეგრძნების სფეროში ასე ეახსიანებოთ ერთმანეთისაგან, მაგალითად, მწვანეს და წითელს, ცივს და ცხელს, ტბილს და მწარეს და ა.შ. ეს რომელობები ყოველთვის სხვადასხვა ინტენსივობით არის წარმოდგენილი: ხუსტი, სამუალო, ძლიერი, ძალიან ძლიერი. გარდა ამისა, მეგრძნებათა სიმრავლეში გამოიყოფა რამდენიმე სისტემა ისეთი მეგრძნებებისა, რომელთა ელემენტებს შორის არავითარი რომელობითი შვავება არ არის. ამიტომ მეგრძნებებს, რომლებიც სხვადასხვა სისტემას შეეკუთვნება, *ღისპარაკულს* უწოდებენ. ასეთებია გონი და ფერი, ხიობი და დაწოლება და ა.შ. უხელგი მეგრძნებათა რვა ასეთ ჯგუფს გამოიყოფს: სინათლის, ბგერის, სუნის, გემოს მეგრძნებებს და ე.წ. *საერთო გრძნობელობაში* შემაჯალ მეგრძნებათა ოთხ ჯგუფს: ტკივილის, დაწოლების, გამკურაგურისა და ორგანულ მეგრძნებებს. თანამედროვე გერმანოლოგიით, ამ ღისპარაკულ სისტემებს მეგრძნებათა *მოღალობები* უწოდება.

რაც შეეხება გრძნობებს, ყოველი მათგანი თვისებრივად განსხვავებულ რომელობას ქმნის. მაგრამ მარტივი გრძნობების დახასიათებისას უნდა არ იფარგლება მხოლოდ *სიამოვნება-უსიამოვნების* განზომილებით, როგორც მანამდე იყო გაერყელებული. იგი გრძნობათა უფრო მუსტ და ხარისხიან ფენომენოლოგიურ ანალიზს აკეთებს და გამოიყოფს აგრეთვე *აგმნება-დამშვიდებისა* და *დაძაბვა-შეების* კატეგორიებს, რომლითაც ხასიათდება თითოეული გრძნობა. ორი განსხვავებული ფერი, მაგალითად წითელი და ცისფერი, შეიძლება ერთნაირად მოგვწონდეს, მაგრამ მათ მიერ გამოწვეული გრძნობა მაინც განსხვავებული იქნის, ვინაიდან პირველი აგვაგმნებს, მეორე კი გვამშვიდებს. ასევე, მეტრონომის ხელი ძვერის მოსმენისას ჩვენი გრძნობა მნიშვნელოვნად ცვალებადობს. ბგერებს შორის ინტერვალში სულ უფრო ძლიერდება გრძნობა, რომელსაც ყველაზე კარგად ხსენებენ „დაძაბვა“ გამოხატავს, ხოლო უშუალოდ დარგყმის შემდეგ იგი თავის საწინააღმდეგო ემოციამი გადადის, რომელსაც შეების გრძნობა შეიძლება ეწოდოს. აღსანიშნავია, რომ გრძნობათა ეს მიმართულებები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი არ არის და, ასე ვთქვათ, *ემოციათა სამჯანმშობილებიან სიერეს* ქმნის, რომელშიც თითოეული ცალკეული ემოცია თავის ადგილს იჭერს. სიამოვნება-უსიამოვნების შვავებად აგმნება-დამშვიდებისა და დაძაბვა-შეების პროცესებს შორისაც გრძნობათა უპირავე რომელობათად განსხვავებული სახეა.

ელემენტები მეგ-ნაკლებად რთულ ფსიქიკურ წარმონაქმნებს. ანუ, უნდა გის თქვით, „შენაერთებს“ ქმნიას თუ შენაერთი უპირატესად მეგრძნებუ-

ბისაგან შედგება, მას *წარმოდგენა* ეწოდება, მიუხედავად იმისა, თუ რომელ სუეროს ვანეკუთენება იგი – ალქმის, მეხსიერებისა თუ წარმოსახვის. მაგრამ მთავარი აქ ისაა, რომ ყოველი წარმოდგენის, ისევე როგორც “ყოველი ფიქციური შეხაერთის თვისება არ ამოიწურება მასში შემავალი ელემენტების თვისებებით; ელემენტების გაერთიანების ძალით ყოველთვის წარმოიქმნება ახალი თვისება”.

წარმოდგენა, როგორც რთული ფიქციური წარმონაქმნი, არ დაიყვანება ელემენტების ჯამზე. ის მეტია, ვიდრე თავისი შემადგენელი ნაწილები. მასში ახალი თვისებრიობაა მოცემული. რამდენიმე გონის მიერ შედგენილი შელოდია ამ გონებზე დაუყვანელი ახალი თვისებრიობაა, რაც თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ ის შეიძლება *გრანსპონირებულ* იქნეს სხვა გონალობაში, მაგრამ ერთი რამ ეხადია – ამ შელოდიაში შესაძლებელია მისი შემადგენელი გონების გამოყოფა. სხვადასხვა ფერო სურათზე ახალ ერთობლობას ქმნის, მაგრამ მაინც ერთდროულად არსებობს, წვენ შევვიძლია ისინი გაეარჩიოთ ერთმანეთისაგან. ერთი ხატეციო, მეგრძნებები შეიძლება შეურუელად განიედებოდნენ. ემოციების სუეროში ასეთი რამ არ ხდება. ერთდროულად მოცემული მარტივი გრძნობების შერწყმით მიიღება სრულიად ახალი ერთიანი გრძნობა ან ემოციური მდგომარეობა. მის შექმნაში მონაწილე გრძნობების ცალ-ცალკე განცდა უკვე შეუძლებელია. ამის ვუნდგი *ემოციურ მდგომარეობათა ერთიანობის პრინციპს* ეწოდებს. ხოლო მეგრძნებები და წარმოდგენები ყოველთვის დაკავშირებულია გრძნობებთან. ვინაიდან გრძნობა ამ უკანასკნელით მოცემულობის ვარემე არ წარმოიქმნება. ამისთან, აღსანიშნავია, რომ ეს კავშირი არ არის მყარი და ერთნაირი, როგორც სხვადასხვა ინდივიდებში, ისე ერთი ინდივიდის შიგნით. ერთი და იგივე გონი ან შელოდია სხვადასხვა ინდივიდებში და განსხვავებულ სიგუაიებში სხვადასხვა გრძნობას უკავშირდება.

გრძნობათა გაერთიანების შედეგად ხშირად აღმოცენდება რთული ემოცია, რომელსაც ვუნდგი *აფექტს* ეწოდებს. აფექტში აგრეთვე შეიძლება გადავიდეს ცალკეული გაძლიერებული გრძნობა. აფექტი, ვარდა იმისა, რომ ის ძლიერი გრძნობაა, ხასიათდება ორგანიზმის შიდა პროცესების ინტენსიფიკაციით და გამომხატველ მოძრაობებთან მჭიდრო კავშირით. აფექტიდან იღებს სათავეს ნებისაი მოქმედებები, რომლებიც სულიერი აქტივობის ურთულეს ფორმას წარმოადგენენ. გრძნობა, აფექტი და ნებულობა ერთიანი აფექტურ-ეოლიგური პროცესის სამ საუბურს შეადგენენ. ისინი ერთმანეთში ვადადიან და ერთმანეთს ვანსაბლვრავენ. ამავე დროს, არც ამის თქმა შეიძლება, რომ ყველა გრძნობა აფექტში ვადადის, ან ყველა აფექტი ნებისაი მოქმედებით მთავრდება. ამისთვის, რომ რაიმე მოქმედება მოხდეს, უნდა წარმოიქმნას გრძნობისა და წარმოდგენის კავშირი, რომელიც მას მოამზადებს. ასეთ ფიქციურ შეხაერთის ვუნდგი მოქმედების *მოტივს* ეწოდებს. მოტივის წარმოდგენით მხარეს ეწოდება *მოქმედების საფუძველი*, ხოლო გრძნობით მხარეს – *მოქმედების აღმძვრელი*. როდესაც, მაგალითად, ცხოველი თავს ესხმის მსხვერპლს, მისი მოქმედების საფუძველი მსხვერპლის პერეპტული ხატია, ხოლო აღმძვრელი – შიმშილის ესისაოენო გრძნობა.

ადამიანის შემთხვევაში მკვლელობის ქმედების საფუძველი შეიძლება იყოს მტრის განადგურების წარმოდგენა, აღმძვრელი კი – სიმუღელი, ეჭვი, შური და სხვა. მაშინ, როდესაც მოციუხის როლში გვევლინება ერთი გრძობა თავისი თანშელები წარმოდგენებით, საქმე გვაქვს მარტივ *ნებულობით პროექტთან ანუ იმპულსურ მოქმედებასთან*. ამ შემთხვევაში ნებულობით პროექტს მხოლოდ ერთი მოციუხი განსაზღვრავს. მაგრამ, თუ ამ პროექტში რამდენიმე მოციუხია ჩართული, თუ გრძობისა და წარმოდგენის რამდენიმე კომპლექსი ერთდროულად აქტუალიზირდება და სხვადასხვაეგვარი მოქმედების შესრულების განდენიას ქმნის, მაშინ უკვე აღვიღო აქვს *საკუთრივ ნებულობით ან რთულ განმარტულ მოქმედებას*. ამ შემთხვევაში ის მოციუხი, რომელიც საბოლოოდ განსაზღვრავს მოქმედებას, თანდათანობით გამოიკვეთება ურთიერთდაპირისპირებული მოციუხებიდან. როდესაც მოციუხთა ბრძოლა ალტერნატივების ცნობიერი აწონ-დაწონის ვებით ხდება და არჩევანის აქტით მთავრდება, ნებულობითი მოქმედება არჩევითი ქმედების სახეს იღებს. ამ პროექტის საეციფიკურ გრძობით მხარეს ქმნის ყოყმანის, დაეჭვებისა და გადაწყვეტილების თანშელები გრძობები.

ელემენტების უსიჭიკურ შენაერთებად გაერთიანება და ამ შენაერთებს შორის კავშირების დამყარება გარკვეულ ფსიქიკურ მექანიზმს უყუძნება. ასეთად უნდაც *ასოციაციას* და *აპერეფიციას* მიიჩნევს. შათ შორის ძირეული განსხვავება ისაა, რომ ასოციაცია ცნობიერების პასიური მექანიზმია, ხოლო აპერეფიცია ყოველთვის აქტიურ ცნობიერ მოქმედებას გულისხმობს. ასოციაცია შეიძლება იყოს ერთდროული (სამულტანური) და თანმიმდევრული (სუქციური). ამასთან ერთად, გამოიყოფა ასოციაციური მექანიზმის სამი სახეობა: *შერწყმა*, *ასიმილაცია* და *კომპლიკაცია*. შერწყმა არის ელემენტების (შეგრძნების ან გრძობის) შერევა. ამავე დროს, შერწყმით მხოლოდ ერთი და იმავე მოღალატის ელემენტები ერთიანდება: გონები, ფერები და ა.შ. წითლისა და ყვითლის შერევის შედეგად მიღებული ნარინჯისფერი შერწყმის მაგალითია. ასიმილაცია ახალ და ძველ შთაბეჭდილებათა ურთიერთობაში ელინდება. ამ შემთხვევაში თავს იჩენს მიმზავსებისა და კონგრასტის მოქმედებები, რის შედეგად აღქმისა და მხსიერების სფეროში ხშირად წარმოიქმნება ილუზიები. როდესაც ცხელი წყლის შემდეგ ნელთბილი წყალი ცივად გვეჩვენება, ეს ასიმილაციის გამოვლინებაა. ასიმილაციის მექანიზმით აისხნება ცნობის მოქმედება, როდესაც ვხედავთ წიგნს, ჩვენ აღვიღად ვცნობთ მას ასიმილაციის შემდეგობით, ვინაიდან ამ წიგნს აღქმული წიგნი ასოცირდება უწინ ნახაბთან. ცნობა, როგორც ასიმილაციის ფორმა, შეიძლება ორ ეტაპად დაიყოს – ნაცნობობის ბუნდოვანი განცდა და საკუთრივ ცნობის აქტი. ისევე ხდება, რომ ნაცნობობის განცდა ევატყუებს და ცნობის ილუზიაში ვვარდებით – ნაცნობი უცნობად გვეჩვენება ან პირიქით. ასოციაციის შესამე სახეობა, კომპლიკაცია, სხვადასხვა მოღალატის ელემენტების ან სხვადასხვა სახის შენაერთების გაერთიანებას გულისხმობს. შერწყმისაგან მას ისიც განასხვავებს, რომ კომპლიკაციური გაერთიანების დროს მის შემადგენელ ნაწილებს არ ეკარგება თავისი თვისებრიობა (როგორც, მაგალითად, ნარინჯისფერის შემთხვევაშია, რომელშიც წითელი

და ყვითელი უმუხლოდ აღარ ჩანს). ყველა რთული ინტერმოდალური აღქმა, ეუნდგის ამრით, კომპლიკაციის ნიმუშია: ვაშლი ფორმის, ფერის, გემოს, სუნის ერთიანობაა. შერწყმისა და კომპლიკაციის ცნებები ეუნდგს არსებითად ისევე ესმის, როგორც პერბარგს.

შესაძლოა პერბარგისგანვე აღებულა გერმინი *აპერეყუეცია*, მაგრამ მას უფრო ვრძელი ისტორია აქვს. აპერეყუეციის ცნებას იყენებდა როგორც ემპირიული ფსიქოლოგია, პერბარგის სახით, ისე რაციონალური ფსიქოლოგია. კერძოდ ლაბინცი, ვოლფი, კანგი. აპერეყუეციის გაგებაში, როგორც ჩანს, ეუნდგი უფრო ამ უკანასკნელ გრადიციას ვაძევს. ეს იქნებდა ჩანს, რომ თუ პერბარგთან აპერეყუეცია აღნიშნავდა ძველ შთაბეჭდილებებთან (ე.წ. აპერეყუეცულ მასობთან) შთაბეჭდილების ახალი შთაბეჭდილების მიერთების მექანიკურ პროცესს, ეუნდგთან აპერეყუეცია სხვა ნიშნით ხასიათდება: ის არის აქტიური, შეგნებელი და ამრიგად პროცესი. ცნობიერებაში ყოველი შინაარსი შეიძლება ორგანიზაციის სახით, ე.წ. *პერეყუეციის ან აპერეყუეციის* სახით იყოს მოცემული: "პერეყუეციის ქვეშ ცნობიერებაში რაიმე შინაარსის უბრალო ფაქტობრივი შემოსვლა უნდა გვესმოდეს, ხოლო აპერეყუეციაში – ამ შინაარსზე ყურადღების მიპყრობა". აპერეყუეცირებული შინაარსი ცნობიერების ცენტრში გადადის და ამით უფრო ნათელი და მკაფიო ხდება.

ამის მიუხედავად, აპერეყუეცია არ უნდა გაგავივივით *ყურადღებასთან*. პირველი ცნების მოცულობა ბევრად უფრო ფართოა, რაიმე შინაარსებზე ყურადღების მიპყრობა მხოლოდ პირობაა იმისა, რომ შთაბეჭდილებების სახის პროცედურები ჩატარდეს, შთაბეჭდილება მოხდეს, აქ იტყვიანსება ცნობიერების შინაარსების დანაწევრება, ერთიერთში კეთილდება, შედარება, აწონ-დაწონა, შეკავშირება და გაერთიანება. ამ მარტივი აპერეყუეციული ოპერაციების საფუძველზე წარმოიქმნება *ანალიზისა და სინთეზის* რთული ოპერაციები. როდესაც ისინი მიმართულია იმაზე, რომ განსხვავებული შესაძლებლობებიდან არჩეულ იქნეს მოქმედების საკეთილესო ვარიანტი, აპერეყუეცია *ნებულობის* ფუნქციას ასრულებს. აპერეყუეციის ძირითადი ფუნქციებია აგრეთვე *აბრთხება* და *ფანგაშია*. კერძოდ, აბრთხების იხეთი პროექტი, როგორცაა *მხედლობა* ანალიზის ოპერაციის შედეგია, რადგანაც მხედლობაში სუბიექტის და მისი თვისებებისა თუ მოქმედების გაშიჯვნა და შემდგომ შთაბეჭდილების არსებული ურთიერთმიმართების დადგენა ხდება. *ცნება* კი სინთეზის ოპერაციის წყალობით წარმოიქმნება. ამ შემთხვევაში ჩვენ რაიმე ნიშნისთვისებას წინ წამოვწევით და სინთეზის გზით მას თავის შესაგვეყის წარმოვლენებს უკავშირებთ. ცნება ზოგადი წარმოვლენაა. იგი ხშირად საკმაოდ ბევრი წარმოვლენის ერთობლიობაა, რომელთაც აერთიანებს საერთო ნიშნისთვისება. ზოგადად კი აბრთხების სევერში აპერეყუეცია ცნობიერების შინაარსებს ლოგიკურად აწესრიგებს. ფანგაშიის შემთხვევაში წარმოვლენათა კავშირი შედარებით ნაკლებად მჭიდრო და უფრო თავისუფალია.

აპერეყუეციის შედეგად ფსიქიკურ შინაარსებს შორის ყოველთვის მიმართულება დამყარდება. ყურადღება, აბრთხება, წარმოშობა, ნებულობა – აპერეყუეციის გამოვლინებებია. აპერეყუეციის ცნების სამუხალეობით ეუნდგის

სისტემაში ხდება ამ ფსიქიკური პროცესების მნიშვნელობის გარკვევა. მათი მეშვეობით აპერცეფცია ცნობიერების შემაკავშირებელ და მათგან განსხვავებულ ფუნქციას ასრულებს. ფაქტობრივად იმავე ამოცანას უმთავრესად ასრულებს მთლიანად აპერცეფციის მექანიზმები. მაგრამ, როგორც ითქვამს, ასოციაციასა და აპერცეფციას შორის არსებითი განსხვავებაა: პირველი პასიურია, ხოლო მეორე – აქტიური. აქტიურობა აპერცეფციის ძირეული თვისებაა და ფუნქციონალურად არის მოცემული უშუალო გამოცდილებაში; ცნობიერებას იგი ეძლევა თვითაქტიურობის, თვითგანხორციელებისა თუ თვითკონტროლის გრძნობაშია სახით.

ერთი სიტყვით, ვუნდგის მხედვით, აპერცეფცია სულიერი აქტიურობისა და მოწეხრივებულობის წყაროა. იგი მოწოდებულია, ახსნას ფსიქიკური ცხოვრების ეს უმნიშვნელოვანესი თავისებურებანი, თუმცა თავად რაიმე ახსნას ან გარეშე დეკლარაციას არ ექვემდებარება. აპერცეფცია ცნობიერების იმანუგური ნიშანი და უნივერსალური ამხსნელი მექანიზმია. ამ თვალსაზრისით აპერცეფცია იმ “განსაკუთრებული მინაგანი სულიერი ძალის” ნიშნებს შეიძენს, რომლებიც, ნებულობის სახით, ვოლუნტარიზმის მოძღვრებაშია მოცემული. ეს შეხედულება ა. შოპენჰაუერის, ფ. ნიცშეს, ე. პარტმანის და სხვათა გავლენით საკმაოდ იყო გავრცელებული იმ ხანის გერმანულ ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიურ აზროვნებაში. მასში ნებულობა ადამიანის ყოფიერების პირველად და აბსოლუტურ ძალად არის აღიარებული. განსაზღვრავს რა ფსიქიკური პროცესების მსუღულობას, ნებულობა არაერთად ახსნას არ უმორჩილება და, მამასადაშე, არსებითად, შებუნებრივ საწყისად გვევლინება.

ვუნდგის სისტემაში ნებულობა მართლაც ცნობიერების სტრუქტურის უმთავრესი საწყისის სახეს იღებს. ვუნდგი ამ გარმთვებას თავადვე ესეაშს ხაზს. იგი თავის ფსიქოლოგიას *ვოლუნტარისტულ* უწოდებს და ამით განსხვავებს მას ადრინდელი ფსიქოლოგიის ინტელექტუალიზმისაგან. ვუნდგის სისტემის ვოლუნტარისტული ბუნება ყველაზე თვალსაჩინოდ იმაში ელინდება, რომ აქ ნების ცნება ფაქტობრივად უნაყვლება სუბიექტის ან პიროვნების ცნებას. ვუნდგის ფსიქოლოგია არსებითად *სუბიექტო* ფსიქოლოგიაა. ის, რომ ასოციაციური პროცესები სუბიექტის მონაწილეობის გარეშე მამდინარეობენ, თავისთავად ცხადია. მაგრამ ცნობიერების მუშაობის უმაღლეს დონეზე, რომელიც გამოქვეყნებულია ადამიანის საკუთარი მე-ს განცდით, ვუნდგი არ უშეებს რაიმე გამაყრთიანებელი და მკონტროლებელი ინსტანციის არსებობას პიროვნების სახით და ისევ ნებულობის აპერცეფციულ პროცესს მამართავს. კანტის მსგავსად, ვუნდგი ამბობს, რომ “ის, რაიაც ჩვენი მე-ს ვეწოდებით, მხოლოდ ნებულობითი აქტის ერთიანობაა, პლუს ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების უნივერსალური კონტროლი, რომელიც ამას შესაძლებლად ხდის”. უნდა ითქვას, რომ ვუნდგი ცდილობდა არ დამორეზობოდა მექანიერების მოთხოვნებს, დარჩენილიყო კანონზომიერების ჩარჩოებში და გაეყმაცნა თავისი ფსიქოლოგიური შეხედულება შოპენჰაუერის ფილოსოფიურად ვოლუნტარიზმისაგან. შემოთ ითქვამს, რომ მოგივის სახით ვუნდგმა თითქოს მართლაც მოუნახა ნებულობით პროცესს საყუქველი, მოაცილა მას ირაციონალურ-მისტიკური იერი და დაუმორჩილა ფსიქიკური მიმებობრიობის

კანონებს, მაგრამ სინამდვილეში ამან საქმეს ვერ უშველა, რეალურად მოგვი, როგორც წარმოდგენისა და გრძობის შენაერთი, ისევ და ისევ აპერცეფციული სინთეზის შედეგია, ხოლო თვით აპერცეფციის ფენომენი აუხსნელი რჩება.

ბოლო საკითხი, რომელიც უნდგის ზოგადფსიქოლოგიურ სისტემაშია დამუშავებული, ეს არის საკითხი ფსიქიკის უზოგადესი კანონების ან პრინციპების შესახებ. აქ პირველ რიგში ჩნდება ხელის არსის, ან ფსიქიკის სუბსტანციონალობის პრობლემა. უნდგი უარყოფს შეხედულებას მაკერიადურ და სულიერი სუბსტანციების შესახებ. სუბსტანციაზე ლაპარაკი მხოლოდ საბუნებისმეტყველო თვალსაზრისის ფარგლებში შეიძლება, ვინაიდან, როგორც ითქვა, განსხვავება ბუნებისმეტყველებასა და ფსიქოლოგიას შორის მხოლოდ და მხოლოდ თვალსაზრისშია. პირველადი მოცემულობის სახით აღებული უშუალო გამოცდილება ფიზიკოსის მიერ განიხილება სუბიექტისაგან აბსტრაქტიზებული, მისგან დამოუკიდებლად, მუდმივად არსებული ობიექტური სინამდვილის სახით. მის ყოველგვარ გამოვლინებას ერთიანი არსი, მყარი და უცვლელი საფუძველი აქვს. მაშასადამე, მისი ბუნება მაკერიადურ-სუბსტანციურია. ფსიქოლოგია ამ ობიექტურ მომენტს უგულებელყოფს. ის გამოცდილების მხოლოდ სუბიექტურ-განცდისულ მხარეს იღებს. ფენომენოლოგიურად, მინაგანად მოცემულ გამოცდილებაში კი მუდამ ცვალებადი მოვლენები და პროცესები გვებლევა. მათ უკან არაფერია ისეთი, რაც მყარი და უცვლელი სახით თავისთავად არსებობს და მათ განსაზღვრავს. ფსიქიკური მოვლენების მიღმა არ არსებობს რაიმე მარადიული, სულიერ-სუბსტანციური. აქ ყველაფერი აქტუალურია, განცდის ამჟამინდელი მოცემულობაა.

ამ კონტექსტში უნდგი აყალიბებს თავის ხელის აქტუალობის პრინციპს. გერმანი "აქტუალობა" რამდენიმე მნიშვნელობით იხმარება. ერთი, როგორც სუბსტანციურობის ოპოზიციია. სული არ არის რაიმე არსი ან სუბსტანცია, რომელიც პრინციპულად განსხვავდება ფსიქიკური პროცესებისაგან; ის თვით ამ პროცესების მსვლელობაა. აქედან გამომდინარეობს აქტუალობის მეორე მნიშვნელობაც. ფსიქიკურის აქტუალობა ნიშნავს აქ და ახლა არსებულ განცდას ან პროცესს. მესამე მნიშვნელობით აქტუალობა პასიურობისა და სტატიკურობის ოპოზიციია; ფსიქიკური აქტიურობა, რამდენადაც ის არის გამოცდილების მუდმივი ქმნადობა, აღდგენა ან განახლება. ამ გაგებით იგი პროცესუალური ბუნებისაა. ამავე დროს, ცნობიერების მიმდინარეობა და ცვალებადობა არ არის შემთხვევითი. მას აქვს მიმართულება, რაგვარობა, თანმიმდევრობა, ერთი სიგვეით ის, რაც კანონზომიერების ცნებით აღინიშნება, ფსიქიკური პროცესები კანონზომიერი პროცესებია.

უნდგის თეორიულ სისტემაში საგანგებოდ არის დამუშავებული საკითხი ფსიქოლოგიური კანონზომიერების სპეციფიკის შესახებ. უნდგის აზრით, ფსიქიკის სფეროში უნდა ვილაპარაკოთ მიმუზობრიობაზე, მაგრამ სხვა მნიშვნელობით, ვიდრე ეს ბუნების მეცნიერებათა სფეროში ხდება. იქ *მეტანისტური მიმუზობრიობის* თვალსაზრისია გამოყენებული. ამ უკანასკნელის თანახმად, შედეგსა და მიზეზს შორის სრული რაოდენობრივი და თვისებრივი

იგეგვობა და შესაგვეისობაა. შედეგში ვერ მონახავ ისეთ რაიმეს, რაც უკვე მიზეზში არ იყო მოცემული. ფიზიკური მიზეზობრიობა ენერჯის შესახვის პრინციპს ეფუძნება. ეს არ არის უბრალოდ ორი ურთიერთმიუანხმებელი მოვლენა, როდესაც ერთი წინ უსწრებს მეორეს, როგორც ამას პიკში ფიქრობდა. ფიზიკური მოვლენები მართლაც იწვევენ ერთმანეთს ისე, რომ არასოდეს ირღვევა ენერჯის რაოდენობრივი ექვივალენტობის პრინციპი. მიზეზი ისე გადადის შედეგში, რომ მათი ენერჯები ყოველთვის ექვივალენტური რჩება.

სულ სხვა მდგომარეობაა ფსიქიკურ მოვლენათა სფეროში, რაკი არ არსებობს სულიერი სუბსტანცია, არ არსებობს სულიერი ენერჯიაც და, მაშახადამე, *ფსიქიკურ კაუზალობაზე* საუბრისას არ იგულისხმება რაიმე სახის ექვივალენტობა. ფიზიკურ სამყაროში მოვლენათა თანაქმედების რეზულტატი ამ მოვლენათა ჯამის გოლია, ხოლო რთული ფსიქიკური შენაერთი, მისგან განსხვავებით, ყოველთვის ახალი თვისებრიობის მქონეა, თვისებრიობისა, რომელიც არ გამოიყვანება მისი შეზადგენელი ელემენტებიდან; იგი მათ უბრალო ჯამზე მეტია. ყოველივე ეს ჯ.ს. მილის "სულის ქიმიის" ანალოგიურია. ეუნდგი ფსიქიკური კაუზალობის ამ თვისებებურებას "ფსიქიკური რეზულტანტების" კანონს უწოდებს. ამ კანონში განხორციელებულია ე.წ. *შემოქმედებითი ხინთების პრინციპი*. იგი შემოქმედებითია იმდენად, რამდენადაც უშუალო გამოყდილების ელემენტების ხინთები ახალი თვისებრიობის ქმნადობაა.

ფსიქიკური კაუზალობის მეორე კანონია *ფსიქიკურ მამართებათა კანონი*. ამ კანონის თანახმად, ყოველი კერძო ფსიქიკური მინაარსი მნიშვნელობას იძენს იმ მამართებაში, რომელშიც ის ცნობიერების სხვა მინაარსებთან იმყოფება. ამ კანონის მოქმედების გამოყდინებაა, რომ ერთი და იგივე შთაბეჭდილება განსხვავებულად განიყდება იმის მიხედვით, თუ ცნობიერების რა მინაარსების კონტექსტშია მოცემული. მაგალითად, სიგყვეს მნიშვნელობა შეიძლება მქონდეთ მხოლოდ მოცემული ან ნაგულისხმევი წინადადების ვათუალისწინებით, ხოლო გამოთქმულ წინადადებას მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ იმ კავშირის წყალობით, რაც მას რაიმე უფრო ფართო შეგკალერ კომპლექსთან აქვს დაბოლოს, კიდევ ერთი კანონი განახსვავებს ფსიქიკურ მოვლენებს ფიზიკური მოვლენებისაგან. ეს არის ე.წ. *კონტრასტის კანონი*. გარკვეულ პირობებში ურთიერთისაწინააღმდეგო ფსიქიკური მოვლენები აძლიერებენ ერთმანეთს. მაგალითად, ძლიერი გკივილის მერე მკირედი სიაპოყნებაც ნეგარებულად განიყდება. ასევე, რაიმე გკბალი კიდევ უფრო გკბლად გვეყენება. თუ ის მკავე საჭმლის მერე გავხსნჯეთ, ფსიქიკურის ეს თაყისებურება არსებითად განახსვავებს მას ფიზიკურისაგან, სადაც ურთიერთისაწინააღმდეგო მოვლენები თუ პროყნებები ერთმანათის ასუსტებენ ან სპობენ.

ცნობიერება არის მულშივად ცვლებადი მინაარსების მსკველობა. ისინი თანშიმდევრულად ცვლანს ერთმანეთის ფსიქიკური კაუზალობის კანონების შესახამისად, მაგრამ ეს კანონები მხოლოდ ცნობიერების დაბმული სისგყმის ფარგლებში მოქმედებს. ამ სისგყმაში, ანუ ცნობიერების სამყაროში,

სხვა, არაფიზიკური ბუნების მოვლენები (ფიზიკური, ფიზიოლოგიური) არ შემოდის. ეს უკანასკნელი საკუთარ დაბნულ სისგემს ქმნიან, სადაც მქცხნი-კური კაუზალობის პრინციპი ბაგონობს ამდენად, ხაკიხი სხეულთა და სულის, ფიზიოლოგიურისა და ფიქსკურის ურთიერთობის მესახებ ვუნდგ-თან ცალსახად არის გარკვეული; იგი პარალელისგია ფიზიოლოგიური და ფიქსიოლოგიური პროცესები არ შეიძლება ურთიერთმოქმედებდეს¹, ასე-თი რამ შესაძლებელია მხოლოდ ფიქსკურ, ანუ ყნობიერების მოვლენებს შორის. ფიზიოლოგიური ფენომენები ფიქსიოლოგიური მოვლენების რიგში ვერ აღმოჩნდება. ისინი თავის რიგს ქმნიან, რომელიც ფიქსკური მოვლენების რიგის პარალელურია. სხეულებრივი და სულიერი მოვლენები ერთმანეთს არ განაპირობებს, მაგრამ სრულ მესაგვეცისობაშია. აქედან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ფიზიოლოგიის მონაცემები, მართალია ვერაფერს მაგებენ ფიქსიოლოგიურ ახსნას, მაგრამ მაინც ამდიდრებენ და ავსებენ ფიქსიოლოგიურ კვლევას. ვინაიდან ხშირ შემთხვევაში სხეულებრივი პროცესები ფიქსკური პროცესების სიმკომებლად გვევლინება ფიზიოლოგიური მონაცემები, რომლებიც საკმარისად მუსკად იმომება, ხშირად, მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიყავს სულიერი პროცესების რაგვარობასა და დინამიკაზე.

გერმანი "ფიზიოლოგიური ფიქსიოლოგია" ვუნდგმა იმ შეცნიერების აღხანიმხავად იხმარა, რომელსაც თავის ლაბორატორიაში ავითარებდა. აქ, ცხადია, არ იგულისხმება, რომ ფიქსიოლოგიის კვლევის საგანი ფიზიოლოგიური მოვლენები უნდა იყოს. ეს გერმანი მხოლოდ იმაზე მიუთითებს, რომ ფიქსიოლოგიამ თავისი კვლევა საბუნებისმეტყველო შეცნიერებათა, კერძოდ, ფიზიოლოგიის მსგავსად უნდა წარმართოს. ეს ფიქსიოლოგიას ექსპერიმენტულ შეცნიერებად აქცევს; იგი საბოლოოდ გამოეყოფა ფილოსოფიას და დამოუკიდებელი პოზიტიური დისციპლინის სტატუსს შეიძენს. ამგვარად, ფიზიოლოგიური ფიქსიოლოგია, ფაქტობრივად, *ექსპერიმენტულ ფიქსიოლოგიას* ნიშნავს. ვუნდგმა ფიქსიოლოგიად საბოლოოდ გადააქცია ექსპერიმენტულ შეცნიერებად, მაგრამ ფიქსიოლოგიაში ექსპერიმენტის დამკვიდრება სრულებითაც არ ნიშნავს თვითდაკვირვების უარყოფას. იმდენად, რამდენადაც ფიქსიოლოგია, ვუნდგის მხედვით, უშუალო გამოცდილებას ანუ განცდათა სამკვიდროს შეისწავლის, მისი კვლევის ერთადერთი პირდაპირ მეთოდად ინტროსპექცია რჩება. აქ იგულისხმება არა სვეულებრივი, ყოფითი, უსისგეჩო თვითდაკვირვება, არამედ ექსპერიმენტულად ორგანიზებული ინტროსპექცია. ვუნდგის *ექსპერიმენტულ ინტროსპექციაში* თვითდაკვირვება

¹ ფიქსიოლოგიის ისტორიის თვალსაზრდით, საინტერესოა, რომ ვუნდგის პოზიცია არ იყო თავდახვე ასე მკაფიოდ და კატეგორიულად განსაზღვრული. თავისი შეხედულებების ფორმირების ადრულ ეტაპზე, ფიზიოლოგიის პროფესორად ყოფნისას, იგი ასე შევეთრად არ შეგნავდა სულსა და სხეულს და ახალი ფიქსიოლოგიის შინაარსში გარკვეულ ადგილს ფიზიოლოგიურ პროცესებსაც უთმობდა. "ახალი შეცნიერება, წერდა იგი, იწვევა ფიზიოლოგიური პროცესებიდან და ცდილობს იმის ჩვენებას, თუ რა გავლენას ახდენენ ისინი მონაგანი დაკვირვების სფეროზე". მაგრამ, საბოლოოდ, ვუნდგტი მყარად დიდდა იმ პოზიციაზე, რომ რა კარგადაც არ უნდა გავიფიოთ ფიქსკურის პარალელური სფეროლოგიური ცვლილებები, მათში ვერასდროს აღმოვაჩინოთ ცნობიერებას. იმის თქმა, რომ მკეროსლოში წერულ ქსოვილზე ვურებასას, ბოლოს და ბოლოს, ჩვენ ტყვილის შტერმენტას დაუნახავთ, ვუნდგისთვის სრული უახრობა იყო.

მოწესრიგებული და კონტროლირებადი პროცედურის სახეს იღებს: “ექსპერიმენტის ამოცანა ისაა, რომ შესაძლებელი გახადოს მუსიკის თვითდაკვირვება”. ცლა ისეა ორგანიზებული, რომ ცდისამართა თავიდან ბოლომდე და მაქსიმალური ყურადღებით განიცადოს გამოხატული ფსიქიკური მოვლენა, რათა მის შესახებ სრულყოფილი ანგარიში წარადგინოს. ვარდა ამისა, გათვალისწინებულია ექსპერიმენტის სტანდარტული მოთხოვნები, რაც გულისხმობს დაკვირვების მრავალჯერადი გამეორებისა და მოვლენის გამომწვევი პირობების გართიყვის შესაძლებლობას.

ამ მეთოდოლოგიურ პრინციპებზე დაყრდნობით ლაიფციგის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში ფართო კვლევითი მუშაობა წარიმართა. თუ როგორ მიმდინარეობდა იგი, ამასვე ქვემოთ დაწვრილებით ვისაუბრებთ (იხ. 6.1.). აქ მხოლოდ კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ლაბორატორიული კვლევა შედარებით მარტივ ფსიქიკურ პროცესებს ეხებოდა. რაც შეეხება რთულ ფსიქიკურ მოვლენებს, ისეთებს, როგორცაა ნებისმიერი მუხსიურება, წარმოსახვა, აზროვნება, მაღალი გრძნობები, სეზულობა – ვუნდგი უარყოფდა მათი ექსპერიმენტული შესწავლის შესაძლებლობას იმის საფუძველზე, რომ ამ მოვლენებს ხელფუნდრად ვერ გამოვიწვევთ და უცვლელად ვერ გავიმეორებთ. შეუძლებელია, ამისოდ იგი, ლაბორატორიაში მაღალი ინტელექტუალური პროცესებისა თუ რელიგიური ან მნიფობრივი განცდების სურვილისამებრ გამოწვევა. მათ თითქმის არ ახლავს სხეულებრივი ცვლილებები, შეუძლებელია მათი გამოძევა. ვარდა ამისა, აღნიშნულ მოვლენებში ყველანაღე მეგად იყენს თავის თვითდაკვირვებისთან დაკავშირებული სირთულეები, რომლებზეც ი. კანგმა და ო. კონგმა გაამახვილეს ყურადღება. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ ფსიქიკურ პროცესზე ან განცდაზე დაკვირვების ფაქტი ცელის ან სპობს ამ უკანასკნელს. სამაგიეროდ, ამ განცდების კვალი აისახება სხვაეადსხვა ხალხთა კულტურაში – ენაში, ხელფუნებაში, რელიგიებაში, სამართალში, მითებში, ადათ-წესებში. აქ უკვე სოციალური ჯგუფების, გომების, ერების შემოქმედების პროდუქტებთან გვაქვს საქმე. ყოველივე ამის შესწავლით და ურთიერთშედარებით შესაძლებელი ხდება ფსიქიკის შოგალი კანონების ჩამოყალიბება. ამისთვის არის მოწოდებული ე.წ. *ხალხთა ფსიქოლოგია*.

ფსიქოლოგიის შემდგომმა განვითარებამ ნათლად აჩვენა ვუნდგის მოსაზრების უსაფუძვლობა მაღალი ფსიქიკური პროცესების ექსპერიმენტული შესწავლის შეუძლებლობის შესახებ. ეს ამკარა გახდა მის სოცოცხლემივე, თუნდაც მუხსიურებისა (ი. ებსპაუსი, გ. მ. მულერი) და აზროვნების (უიერტბერგის სკოლა) პროცესების წარმატებული ექსპერიმენტული კვლევის შემდეგ (იხ. 6.1.). მიუხედავად ამისა, ვუნდგი მაინც მყარად იდგა თავდასანვე არჩეულ პოზიციაზე მართალია, წლების განმავლობაში მის შექმნიდა ვარკვეული ცვლილებები თავის სისგუნაში, მაგრამ პრინციპული საკითხების უმეტესობაში მისი შეხედულება ურევი იყო. ფსიქოლოგიის ერთერთი ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ ვუნდგი ხულ უერო ექსეოდა თავისი სისგუნის გვეუობაში, რომლის მიმართ კრიტიკულობას ნაკლებად იქნდა. სამაგიეროდ, ხაკმაოდ მკარად აკრიტიკებდა მათ, ვინც სხვაეადრად ფიქრობდა. ისეთები

კი მრავლად იყვნენ. ამასთან დაკავშირებით, ფსიქოლოგიის ისტორიის აღიარებული მეტრი ედვინ ბორინგი მიუთითებს, რომ თითქმის ყველა ახალი ფსიქოლოგიური სკოლის (იგულისხმება ფსიქოლოგია XX საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე) ჩამოყალიბებას განსამდევრადეა პროტესტი ეუნდგის ფსიქოლოგიური სისტემის ანა თუ იმ მხარის წინააღმდეგ, იგულისხმება, რომ ეუნდგის ფსიქოლოგია იყო 1) ინტროსპექციული, 2) ელემენტარისტული, 3) ასოციაციონისტური და 4) ცნობიერების ფსიქოლოგია (ეუნდგი მხოლოდ ცნობიერი ფსიქიკის არსებობას ცნობდა). პირველს განსაკუთრებით ბიპევიორიზმი შეეპრძოდა, მეორეს და მესამეს – გემგალტფსიქოლოგია, ხოლო მეოთხეს – ფსიქოანალიზი.

ყოველივე ეს, ამავე დროს, იმავე მიუთითებს, თუ რა ღიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ეუნდგის სამეცნიერო საქმიანობას სხვა ფსიქოლოგები და რაოდენ ღიდი იყო მისი ავგორიგეტი. დისკუსიებმა მისი თეორიული პოზიციების გარშემო, ექსპერიმენტის გამოყენების, ფსიქოლოგიის საგნისა და სხვა მრავალი პრობლემის შესახებ, სტიმული მისცა ახალი კონცეფციებისა და მიმდინარეობების გაჩენას, რომელთაგანაც გაამდიდრეს ფსიქოლოგია ახალი წარმოდგენებით და იდეებით. ეუნდგმა მართლაც კოლოსალური სამეცნიერო შემკვიდრეობა დაგოვა. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსებმა დათვალეს, რომ 67 წლის განმავლობაში, პირველი სამეცნიერო ნაშრომის გამოცემიდან სიკლიდამდე, ეუნდგმა დაწერა 53735 გვერდი, რაც ნიშნავს სამუალოდ 2,2 გვერდს დღეში. ამასთან, უზარმაზარი მეცნიერული პროდუქცია გაჯერებული იყო ეკლექტიკური იდეებით. მიუხედავად იმისა, რომ ეკლექტიკაში ფსიქოლოგიაში კარგ გონად არ ითვლებოდა, ეუნდგის ეკლექტიკაში გარკვეულად პოზიტიური როლი ითამაშა, ესნიადან სწორედ მან მოიზიდა ეუნდგთან სხვადასხვა წარმომავლობისა და მრწამის ახალგაზრდა მეცნიერები. ლაიფციგის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ფსიქოლოგიის ნამდვილი შექა იყო. აქ ჩამოდიოდნენ სახწავლებლად და სამუშაოდ ფსიქოლოგიათ დაინტერესებული პირები სხვადასხვა ქვეყნიდან. ბევრი მათგანი საყოველთაოდ ცნობილი მეკლექარი ვახდა. მათი გვარების უბრალო ჩამოთვლაც კმარა: კიულე, კლეში, კრიუგერი, კრეპელინი, ლიფსი, მარბე, მიუნსტენბერგი, მოიმანი (გერმანია), სპირმენი, გინენერი (ინგლისი), ენჯელი, ეგელი, სკრიპხარი, უგმენი, უორენი, პოლი (ამერიკა), მიმოგი, გიერი (ბელგია), ლემანი (ღანია), ბეხტერევი, ნლანგე (რუსეთი). უმნიაცე (საქართველო). ეუნდგის ხელმძღანელობით დაეული იყო ორასამდე სადოქტორო დისერტაცია ფსიქოლოგიაში და ფილოსოფიაში. მათი შორის უნდა მოვისხვნიოთ ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებლის, დიმიტრი უმნიადის დისერტაცია ელადიმერ სილოციოვის მომღვრების შესახებ.

რაც შეეხება ეუნდგის სისტემის ეკლექტიკაში, ის ყოველთვის ართულებდა ამ მომღვრების ნამდვილი ბუნების გარკვევის ამოცანას. განსაკუთრებული თავსატეხი გაუქნა ფსიქოლოგიის ისტორიკოსებს საკითხმა ეუნდგის სისტემის ელემენტარისმის შესახებ. მართლაც, რა არის მთავარი ფსიქოლოგიის აგების ეუნდგისეული პროგრამისთვის – ფსიქიკური ელემენტების გამოყოფა და ცხადყოფა თუ რთული ფსიქიკური წარმონაქმნების, ფსიქიკური

შენაეროების შესწავლა? ანალიზია მთავარი თუ სინთეზი? ეუნდგის ყველაზე ავტორიტეტული ამერიკელი მიმდევრის, გინენერის გაველნით, ერთხანს აქვენტი ეუნდგის ფსიქოლოგიის ელემენტარისგულ და ანალიტიკურ მხარეებზე იყო გადატანალი. ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი ექსპერიმენტული მეცნიერების ამოცანების ფორმულირებისას ეუნდგს პირველ ნომრად მართლაც უშუალო გამოცდილების უმარტივესი ფორმების, მისი ელემენტების გამოყოფა და შესწავლა აქვს დასახელებული. ელემენტები ეუნდგისთვის არაა ცარიელი აბსტრაქცია, ისინი რეალურად არსებობენ, როგორც ზენი ცნობიერების ფაქტი. გაწაფულ ინტროსპექციას შეუძლია მათი განცდაში დაფიქსირება. მაგრამ ელემენტების ცხადყოფა სპეციალურ ძალისხმევას მოითხოვს, ხშირად კი ანალიზი უძღურია, როგორც ეს უმაღლესი ფსიქიკური პროცესების შემთხვევაშია. საზოგადოდ, ზენი ცნობიერება შედგება ფსიქიკური კომპლექსებისაგან, შენაეროებისაგან ანუ სინთეტიკური წარმონაქმნებისაგან. ამიტომ ანიტებს ეუნდგი ქსოლწ დიდ მნიშვნელობას იმის ვარკვევას, თუ რა სახის შენაეროები არსებობს და რა კანონები განაპირობებენ ელემენტებიდან მათ წარმოქმნას. ამ კანონების რიგში პირველ ადგილზე შემოქმედებითი სინთეზის პრინციპი მოიაზრება. ეუნდგი ასე ამბობს: "არ არსებობს არავითარი ფსიქოლოგიური სტრუქტურები, რომლებიც თავიანთი მნიშვნელობით ან მანაარხის დირებულებით შეიძლება დაეახასიათოთ, როგორც მათი შემადგენელი ელემენტების ჯამი ან შემადგენელი ნაწილების უბრალო შექანიკური შედეგი". აქედან ჩანს, რომ იგი ცნობს ელემენტებს, მაგრამ არ ცნობს შექანიციმის ფსიქოლოგიის სფეროში, ამდენად, მართებული იქნება თუ ვიგყვით, რომ ეუნდგის ფსიქოლოგიური სისტემა ელემენტარისგულიყ არის და მთლიანობითიყ, ანალიზურიყ და სინთეტიკურიყ.

ეკლექტიზში შეინამნება იმაშიყ, რომ ეუნდგის ფსიქოლოგია ერთდროულად ინტროსპექციულიყ არის და ექსპერიმენტულიყ. ცნობლია, რომ ეუნდგი გრადიციული ინტროსპექციული ფსიქოლოგიის კატეგორიული მოწინააღმდევე იყო. ამავე დროს, იმის საჩვენებლად, თუ როგორ ცდებოდნენ ბიპევიორიზმის ვერმანელი ინტროსპექციონისტი წინამორბედები, როგორც წესი, ეუნდგზე მიუთითებენ. არადა, ეუნდგი ნამდვილად იყო ყველაზე შეკისვარი მებრძოლი კლასიკური აკადემიური ინტროსპექციის წინააღმდევე, ვინაიდან ეს უკანახკნელი კაბინეტურ თვითანალიზს ეფუძნებოდა. ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ისტორიკოსის თქმით, მაყეალებულს რომ ასეთი რამ შეეძლოს, ეუნდგის სხეული არა ერთხელ გადაგროვალდებოდა კუბოში, თუ გაიყებდა, რომ მას ინტროსპექციული სკოლის მამის სახელს მიაწერდნენ. ეუნდგი საგანგებოდ ესეამდა ხაზს, რომ მისი ახალი ფსიქოლოგია იყენებს იუთილაკვირებას, როგორც მკაყრ, "ობიექტურ" მეთოდს, რადგან შეუძლია მისი ვამეორება და რეგულირება. მიუხედავად ამ განმარტებისა, თუთილაკვირება და ექსპერიმენტი განსხვავებულ ფსიქოლოგიურ მეთოდად რნება, როგორც ქვეით დავრწმუნდებით, ამ ეკლექტიზმის მედევი ის იყო, რომ ექსპერიმენტული ინტროსპექციის მეთოდით ერთი და იმავე საკითხის კვლევა სხედასხვა ლაბორატორიში განსხვავებულ შედეგს იძლეოდა. ეს "უმზტო-

ბა” ექსპერიმენტში თვითდაკვირვების სუბიექტურობას შეჰქონდა, რაც “ობიექტური ფსიქოლოგიის” (ბიპევიორიზმის) მიმდევრებს არ გამოჰპარებიათ (იხ. 8.1).

ეუნდგის ფსიქოლოგიის ეკლექტიზმი იმაშიც ჩანს, რომ ის ერთდროულად *დეგრეზინისტული* არის და *ვოლუნტარისტული*; ეუნდგმა მიუღი მობღერება შექმნა ფსიქიკური კაუზალობის შესახებ, იგი ამტკიცებდა, რომ ცნობიერების სფეროში ევკლადური მომდინარეობს გარკვეული და მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი კანონზომიერების მსხველით. ამავე დროს, იგი თავის სისტემას ვოლუნტარიზმში უწოდებდა და მიიჩნევდა, რომ ფსიქიკის იმანენტური აქტივობის უნარი ახსნას არ ექვემდებარება.

ეუნდგის სისტემის ეკლექტიზმი ალბათ ვეულამე მეტად გამოვლინდა მის პოზიციამი ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიისა და ხალხთა ფსიქოლოგიის არსებობის შესახებ. ამ პოზიციას ფსიქოლოგიის ორად გაყოფასთან მიეყავართ, რომელთაგან ერთი საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა კლასში ხედება, ხოლო მეორე – ე.წ. ვონის (კუპანიტარულ) მეცნიერებათა კატეგორიაში. ვამოდს, რომ ფსიქოლოგია ეკუთვნის *ბუნებისმეტყველებასაც* და *კუპანიტარიასაც*. ასეთი რამის დაშვება ერთიანი დისციპლინის ფარგლებში უმძიმეს მეთოდოლოგიურ პრობლემებს წარმოქმნის, რის შესახებაც ქვემოთ კიდევ ვისაუბრებთ (იხ. 5.7).

ეუნდგის ღვაწლი ფსიქოლოგიის წინაშე არ არის ერთმნიშვნელოვნად შეფასებული. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსების ნაწილი მართებულად აღნიშნავს, რომ ფსიქოლოგიის აგების ეუნდგისეული პროგრამა შეიყავდა ისეთ მომენტებს, რომლებიც არსებითად ეწინააღმდეგებოდნენ ფსიქოლოგიის განვითარების ობიექტურ ლოგიკას. ასეთია, მაგალითად, მისი პოზიციის გამოკეთილი სუბიექტივიზმი; იგი კვლევადან გამორიცხავს ევკლადურს, რაც არ წარმოადგენს ცნობიერებას – იქნება ეს ადამიანისა და ცხოველის ქცევა თუ არა ცნობიერი ფსიქიკა. გარდა ამისა, აღსანიშნავია მისი პოზიციის სტრუქტურალიზმი, რომელიც მუდამ ფსიქოლოგიის კვლევითი ამოცანებს წრეს ფსიქიკური მოვლენების შემადგენლობის აღწერითა და ახსნით. მაგრამ ფსიქოლოგია ეალდებულებს ჰეისწავლის ფსიქიკური მოვლენები და პროცესები არა მხოლოდ მათი სტრუქტურის, არამედ მათი დანიშნულების, როლისა და იმ ფუნქციის მხრივაც, რასაც ისინი ახრულებენ ფიზიკურ და სოციალურ გარემოსთან შეეუების პროცესში.

აღსანიშნავია ეუნდგის ფსიქოლოგიის მეთოდური მხარეც: ექსპერიმენტის “მიზმა” ინტროსპექტივამე მუდამ მისი გამოცენების ჩარჩოებს. ასეთი ექსპერიმენტის გამოყენება შეუძლებელია ცხოველებზე, ბავშვებზე, სულით ავადმყოფებზე და სხვა. ექსპერიმენტული კვლევის მიღმა რჩება უამრავი ფუნდამენტური და გამოყენებითი ხასიათის საკითხი. გამოყენებითი ფსიქოლოგიის მიმართ ეუნდგი არც ისედა რამდენადმე სერიოზულ ინტერესს. მას არახანდოდ მიიჩნდა ბავშვისა და ავადმყოფურ ფსიქოლოგიაში მოპოვებული მონაცემები. შოგად კანონზომიერებებზე ორიენტირებული ეუნდგი ხელისმეშველად მიიჩნევდა ევკლადურს, რაც ინდივიდუალურ განსხვავებებს უკავშირდებოდა. აქედან მომდინარეობს მისი მიერ დიფერენცი-

აღერი უსიქოლოგიისა და გესტოლოგიის მიუღებლობა. ზოგადი უსიქოლოგიის მეტრი დიდი ეჭვით უჭერებდა უსიქოგექსიკის, იერიდიული, საძედიცინო თუ გამოყენებითი უსიქოლოგიის სხვა დარგების განვითარებას. ამის თეაღსაწინო მავალითია ის, თუ რა დაუფარავი ხარკაწმით ეხმანებოდა ვუნდგი თავისი ერთ-ერთი უნიჭიერესი მოწაფის, პ. მიუნსგენბერგის აშკარად წარმატებულ და საყოველთაოდ აღიარებულ მოღვაწეობას ამ სფეროში.

მაშინ რატომ ითუღება ვუნდგი უსიქოლოგიის ისტორიის ერთ-ერთ ნიშანსეგად? რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს, ვუნდგის თეორიულმა შეხედულებებმა სწორედ რადიკალურად და მკვეთრად გამოიქმული “შეღღობებითაც” შეიგანა დიდი წელიღი შეცნიერების განვითარებაში. უღიდესი ავტორიგეგის მქონე ეკლექტიკოსის შემოქმეღებაში ყველა პოუღობდა მისაღებსაც და მიუღებულსაც; ეს უკანასკნელი კი ხღებოდა შემოქმეღების, ახალი იღეებისა და, საბოღოოდ, უსიქოლოგიის პროგრესის ქვაკუთხეღი. ვუნდგის უსიქოლოგიური სისტემა არც თუ ყოვეღთვის აღექვატური კრიტიკის საშიზნე გახდა იმათიღის, ვისც ახალ გშებს ეღებდა მენეს შეცნიერებაში მაშინ, როღესაც იგი პირვეღ ნაბიჯებს დგამდა აკადემიური შეცნიერების ასპარეზზე და სერიოზული პრეგენზიების მქონე დამოუკიღებელ დისციპღინად ყალიბღებოდა. იმ დროის პოზიტივისტური სუღისკვეთების გათვალისწინებით, ეს სტატუსი უსიქოლოგის მისმა ექსპერიმენტუღობამ მიანიჭა. მიუხეღავად იმისა, რომ ექსპერიმენტირება უსიქიკის სფეროში ვუნდგს არ დაუწია, მისი მოღვაწეობა სისტემატური ექსპერიმენტული კვლევების ორგანიზაციის საქმეში უახღუღებელია. ვუნდგის ინსტიტუტის ფუნქციონირება აღმოჩნდა ის საბოღოო იმპულსი, რომელმაც უსიქოლოგიაში ფართო ექსპერიმენტულ კვლევა-ძიებას ეწა გაუხსნა. ვუნდგმა შექმნა უღიდესი სამეცნიერო-საგანმანათღებლო სკოღა, რომელიც გაიარა მრავალმა ახალგაზრდა მეცნიერმა მოული მსოფღიოდან. სამსოღლოში დაბრუნების შემღეგ ისინი აყალიბღებღენ კვლევით ცენტრებს, საღაც ახალი მეცნიერების აქტიური განვითარება ხღებოდა. უსიქოლოგიის ისტორიკოსების საერთო შეფასებით, ვუნდგმა უნიშენღოვანესი როღი ითამაშა მკვეღვართა კონსოღიდაიის საქმეში. ისინი თანღათან ჩამოყალიბღენ პროფესიონალ უსიქოლოგებად. თავად ვუნდგი კი შეიღებდა პირვეღ პროფესიონალ უსიქოლოგად ჩაითვალღის.

ვენდგთან წერთობაგამოული სპეციღლისტების უბრავღესობა მაინც თავისი საკუთარი გზით წავიდა უსიქოლოგიაში. მათ საფუღეღი ჩაუყარეს მოულ რიგ დარგებს, ორიღინაღურ თეორიულ ორიენტაციებსა და სამეცნიერო სკოღებს, მაგრამ ერთი მეცნიერი ბოღომღე დარჩა თავისი სითავუნებელი მახწავღებღის, ყიღკვღმ ვუნდგის მიმღეკრად. ეს იყო ე. გიხენერი.

5.2. სტრუქტურული ფსიქოლოგია

ელვარდ ბრედფორდ გინენერი (1867-1927) დაიბადა სამხრეთ ინგლისში, ჩიჩესტერში. ოქსფორდში მიიღო ფილოსოფიური განათლება. ერთხანს იქვე მუშაობდა ფიზიოლოგიის კათედრაზე. მაგრამ გული ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიისკენ მიუწევდა. ინგლისში იმ დროს ჯერ კიდევ ფილოსოფიურ-ასოციაციონისტური ფსიქოლოგია მუშაობდა. ამიტომ გინენერი გაემგზავრა ლაიფციგში, სადაც ორი წელი დასკო და ეუნდგის ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის გულანთებული მომხრე გახდა. 1892 წელს მან მიიღო ლოტკორის ხარისხი და დაბრუნდა სამშობლოში. ძალიან მალე გინენერი მიხვდა თავისი მეცნიერული მრწამსის სრულ შეუსაბამებლობას ინგლისური ფსიქოლოგიის სკოლის კეთილგონიერების და იძულებული გახდა გადასახლებულიყო ამერიკაში, სადაც ერთი მთლიანი მიჯნობით იხსნებოდა ახალი ფსიქოლოგიური ლაბორატორიები. 1893 წელს გინენერი სათავეში ჩაუდგა ერთ-ერთ ასეთ ლაბორატორიას სიუიორკის კორნელის უნივერსიტეტში, შემოიკრიბა მოწაფეები და შექმნა ე.წ. სტრუქტურული ფსიქოლოგიის სკოლა, რომელიც ამერიკაში გერმანული მენგალისტური ფსიქოლოგიის ბასტიონად გადაიქცა. ის გამიჯნული იყო მიუღი ამერიკული ფსიქოლოგიისაგან, სადაც უპირატესად ვითარდებოდა ისეთი დარგები, როგორცაა დიფერენციალური, ცხოველთა, ბავშვის ფსიქოლოგია. მათგან განსხვავებით, გინენერის ფსიქოლოგია კლასიკური, ეუნდგისეული შოგადი ფსიქოლოგიაა. იგი ექსპერიმენტულია და ინგროსპექტული, მამინ როცა ამერიკაში სულ უფრო მეტ პოპულარობას კვლევის ობიექტური მეთოდები იძენენ.

ძალიან მალე გინენერის სტრუქტურული ფსიქოლოგია დაუპირისპირდა ე.წ. ფუნქციონალურ ფსიქოლოგიას, რომელიც ბიპევიორიზმის გაბატონებამდე ამერიკული ფსიქოლოგიის მთავარ თეორიულ ორიენტაციას წარმოადგენდა (იხ. 5.5). სტრუქტურულ ფსიქოლოგიას არ აინტერესებს, თუ რა როლს ასრულებს ესა თუ ის ფსიქიკური წარმონაქმნი ქცევაში. რა ფუნქცია აქვს მას. სტრუქტურული ფსიქოლოგიის ამოცანა საკუთრივ ცნობიერების შემადგენლობის, სტრუქტურის შესწავლაა. სტრუქტურის ცნება მოიცავს რაიმე მოვლენის შემადგენელ ნაწილებს და მათ შორის არსებულ კავშირებს. აქედან გამომდინარე, სტრუქტურულმა ფსიქოლოგიამ უნდა გამოყოფს ცნობიერების უმთავრესი ელემენტებს (ანალიზი), გაარკვიოს, თუ რა სახის კავშირებს ქმნიან ისინი (სინთეზი) და ახსნას, თუ რაგომ იქმნება სწორედ ასეთი კავშირების კომბინაციები (კანონები). ადვილი დასანახია, რომ გინენერთან ფსიქოლოგიური კვლევის ამოცანები არსებითად ისევეა ფორმულირებული, როგორც ეუნდგთან. განსხვავება ეხება აქცენტებს და პრობლემების გადაწყვეტის მეთოდოლოგიას.

მაგალითად, ფსიქოლოგიური ახსნისა და კანონების საკითხს გინე-

ნერს სხვანაირად უღვება. ეს არც არის გასაკვირი. ვინაიდან იგი, კუნდტთან შედარებით, გაიქცა ბლიური პოზიციისგან ორიენტაციით გამოირჩევა. გიხენერი თამამად ლაპარაკობს ანალიზებზე ფსიქოლოგიასა და ფიზიკას შორის, რასაც მისი მასწავლებელი ძალიან ურიდებოდა. ცხადია, გიხენერიც ცდილობს გამოიყაროს ბუნებისმეტყველებისა (ფიზიკის) და ფსიქოლოგიის შესასწავლი მოვლენები. ისიც თვლის, რომ ამის გაკეთება შეუძლებელია უმუალო გამოცდილებისადმი განსხვავებული მიდგომით. ერთ შემთხვევაში გამოცდილება წარმოდგენილია კონკრეტული პიროვნებისაგან სრულიად დამოუკიდებელი, ანუ ობიექტური რეალობის სახით. მეორე შემთხვევაში ჩვენ ამოვიღებთ იქიდან, რომ ეს გამოცდილება მთლიანად პიროვნებაზეა დამოკიდებული და მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც მას ვინმე აღიქვამს. მაგალითად, ფუნდამენტური ფიზიკური მოვლენები, როგორცაა სივრცე, დრო, მასა, ენერჯი და ყოველთვის შეღშივია, იბრუნება უცვლელი სიდიდებით და ამ თვალსაზრისით არ წარმოადგენს მკვლევარის პიროვნებაზე დამოკიდებულ ცვლადებს¹.

სამაგიეროდ, სუბიექტურ გამოცდილებაში ამ მოვლენათა შეფასება ძალიან ცვალებადობს – ორი გოლი ზამბა არაგოლად გვეჩვენება იმის მიხედვით, თუ საითაა მიმართული ბოლოებში მიბმული ისრები (მიულერ-ლანდერსის ილუზია); ორი გოლი წონის საგნიდან ის გვეჩვენება უფრო მსუბუქი, რომელიც დიდად გამოიყურება (მარპანტიუს ილუზია); დროის ეროვნური მონაკვეთი ხან ძალიან იწველება, ხანაც სწრაფად გარბის, გამომდინარე იქიდან, თუ რა სიტუაციაში ვიმყოფებით. ფიზიკამ იცის, რომ ხითბო, არსებითად, მოლეკულების მოძრაობაა, სინათლე – ელექტრომაგნიტური გაღვების გადაადგილება, ხოლო ბგერა – ჰაერის გაღვების მოძრაობა. ფიზიკური სამყარო, რომელშიც გამოცდილების ეს სახეები მკვლევარი სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად განიხილება, არც თბილია და არც ცივი, არც ნათელია და არც ბნელი, არც ხმაურიანია და არც მდუმარე. მხოლოდ მაშინ, როდესაც გამოცდილება ადამიანზე დამოკიდებულად განიხილება, ჩვენ ვიღებთ განსხვავებულ გემპერაგურას. მრავალ სხვადასხვა უერს და გონს. ყოველივე ეს არის ფსიქოლოგიის შესასწავლი საგანი.

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ფსიქოლოგია ვერ შეიძლება უმუალო გამოცდილების აღწერით. ფიზიკის მსგავსად, მან მოვლენების ახსნაზე უნდა იბრუნოს. აქ კი ჩვენ სერიოზულ სირთულეს ვაწყდებით. ვინაიდან "ერთ ფიზიკურ პროცესს მეორის მიმებდა ვერ განვიხილავთ". ამავე დროს, ვერც ნერვული პროცესები ნათელდება ფსიქიკურის მიმებდა, რადგან ისინი მოვლენათა პარალელურ რიგს ქმნიან. მიუხედავად ამისა, ახსნის ამოცანის გადაწყვეტისას ფსიქოლოგიამ ისევ სხეულებზე პროცესებს უნდა მიმართოს. ისინი არ იწვევენ ფიზიკურ მოვლენებს, მაგრამ გვეხმარებიან მათი ერთიანობისა და თანმიმდევრობის გაგებაში ისევე, როგორც რეკა გვეხმარება ვორაკების, მდინარეების, ქალაქების ადგილმდებარეობის,

¹ გიხენერი კლასიკური ნიუტონისეული ფიზიკის წარმოდგენით ხელმძღვანელობს, რომლებიც საუფუბლიანოდ შეკვალა რელატივისტური ფიზიკის შემდგომდროინდელი შეხედულებებს.

გარკვევაში. ერთი სიგყვიით, “ფიზიკა ხსნის მოვლენას მისი მიზნის დადგენის საშუალებით. ფსიქოლოგია იძლევა ახსნას იმ ნერვეულ პროცესებზე მართიების ვნით, რომლებიც დაკვირვებად ფსიქიკურ მოვლენებთან ურთიერთკავშირშია. სენ შევედილია გაეაერთიანოთ ეს ორივე მეთოდი, თუ ახსნას შეიძინეთ იმ გარემოებათა გარკვევა, რომლებშიც აღწერილი მოვლენა ხორციელდება. “ნამი წარმოიქმნება ქაერისა და მისის გემპერატურების სხვაობის პირობებში; აზრები წარმოიქმნება ნერვეულ სისტემაში მიმდინარე გარკვეული პროცესების პირობებში. შესასწავლი ობიექტი და ახსნის წესი ორივე შემთხვევაში არსებითად ერთნაირია”. ამრიგად, გინეერის მიხედვით, ფსიქოლოგია თავისი ამოცანებით და საერთო მეთოდოლოგიით ემსგავსება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებას, იმავე ფიზიკას და ფიზიოლოგიას. უფრო მეტიც, ახსნით ნაწილში ფსიქოლოგია, ფაქტობრივად, ფიზიოლოგიის კანონებს მიჰმართავს. ეს პოზიცია საკმაოდ მორღება ეუნდგის თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც სწორედ სპეციფიკური ფსიქოლოგიური კაუზალობის არსებობა განასხვავებს მას ყველა სხვა მეცნიერებისაგან.

ეუნდგის პოზიციიდან ერთგვარი განხვლა იგრძნობა ფსიქოლოგიური კვლევის მეორე ამოცანასთან დაკავშირებითაც. ეს ამოცანა ელემენტებიდან მიღებული რთული ფსიქიკური მოვლენების დახასიათებასა და მათი წარმოქმნის (სინთეზის) წესის განსაზღვრაში მდგომარეობს. გინეერისთვის მოვლებელია აპერეყეყია და მასთან დაკავშირებული ეუნდგისეული ვოლუნტარიზმი, ვინაიდან ისინი აუხსნელ ძალებსა თუ მექანიზმებს გულისხმობენ. ამავე დროს, აპერეყეყის ცნების გარეშე მხელი ხდება რთულ ფსიქიკურ შეხერტებზე მსჯელობა ანუ სინთეზის ამოცანის რამდენადმე პროდუქტიული ვადაწყეყია. რაკ აეტორი სხვა აღგერნაგივას არ გეთავზობს, რჩება მხოლოდ ასოციაციის მასინთეზარებელი მექანიზმი, რაც ახალი გერმანული ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის მქადაგებელი გინეერის ბრაგანულ ასოციაციურ ფსიქოლოგიასთან პარალოქსულ დაბრუნებას ნიშნავს.

მესაძლოა, ამითაც იყო გამოწვეული, რომ გინეერმა თავისი ექსპერიმენტული კვლევა-ძიების ძირითად ამოცანად *ფსიქიკის ანალიზი* აქცია. გინეერი და მისი თანამშრომლები მესამური ენთეზიაზმით ეძებდნენ ფსიქიკის ახალ ელემენტებს და მათ თვისებებს შეისწავლიდნენ. ამ კვლევის შედეგად გინეერმა გამოყო ელემენტების სამი ჯგუფი, ესენია: *მეგრძნებები* (აღქმის ელემენტები), *წარმოადგენები* (მეხსიერებისა და ფანგაზის ელემენტები) და *ემოციური მდგომარეობები* (რთული გრძნობების ელემენტები). მეგრძნებათა და წარმოადგენების ძირითადი ნაშენია: *რაბქელობა*, *ინგენსიეობა*, *ქაეფიობა* და *ხანერძლეობა* წარმოადგენები, რაორც მეგრძნებათა ახლები, მათმე ნაკლებ ქაეფია, ხოლო ემოციურ მდგომარეობებს ეს თვისება სულ არ ახასიათებს. ამასთან, გინეერი ფიქრობდა რომ გრძნობებს მხოლოდ ორი რომელობა აქვთ – *სიამოვნება* და *ესიამოვნება*. ამით იყო დაუპირისპირდა ეუნდგს, რომელიც გრძნობების რომელობათა სამგანშომილებიანობის თვალსაზრისზე იდგა. რაც შეეხება მეგრძნებებს (და შესაბამის წარმოადგენებს), ისინი უამრავ რომელობით სახესხვაობას ქმნიან.

ცნობიერების მოვლენები ერთგვარ მინაგან სამყაროს შეადგენენ.

რომელსაც თავისებური მასალა და წყობა აქვს. გიხეხერი ე.წ. “ფსიქიკის მაგერიამე” ლაპარაკობდა. მისი ანალიზი, ცხადია, მხოლოდ თვითდაკვირვების საშუალებით შეიძლება. იგი თავის ინტროსპექციონიზმში ეუნდგმე მორს მიდიოდა და ლაპარაკობდა განსაკუთრებულ, წმინდა, ან სხეანაირად, ანალოგიურ თვითდაკვირვებამე. ეს არის სპეციალურად გაწაფული ინტროსპექცია, რომლის მონაცემები გამოიყენებენ ე.წ. სტიმულის შევლომას თვითდაკვირვებისას ამ შევლომას ხშირად ეუშეებთ, ვინაიდან ჩეენი შინაგანი სამეაროს აღწერისას, უაქტობრივად, ვარე მოვლენებმე და ობიექტებმე ესაუბრობთ. სტიმულის შევლომის დროს ურთმანეთშია არეული თვითონ ფსიქიკური პროცესი და ამ პროცესის სტიმული (ვარემის მოვლენა ან სიგანი). ამის თავიდან ასაცილებლად ანალიზური თვითდაკვირვების მონაცემები მხოლოდ “ცნობიერების წმინდა შინაარსებისაგან” უნდა შედგებოდეს. მაგალითად, ინტროსპექციული ანგარიშისას ის კი არ უნდა ვიქვათ, რომ “გბა უსწორმასწოროა”, რაც ვარე ობიექტის თვისებებს აღნიშნავს, არამედ ის, რომ “წნევა გერეებმე სულ უურო არაერთგვაროვანი ხდება”, რაც წმინდა სახით შევრძნების რაგვარობამე მიუთითებს. ასევე, ლაპარაკმე ლაპარაკის ნაცვლად უნდა აღწეროთ ხინათლის, სითბური, სიერკითი და სხვა სახის შევრძნებები ან უურო რთული ფსიქიკური მოვლენები, რომელთაც ეს საგანი (სტიმული) იწვევს ცნობიერებამე.

თავის ლაბორატორიამე გიხეხერი ედისპირებს ექსპერიმენტულ პირობებმე, ხელოვნურად აწვლიდა სათანადო სტიმულებს და სითბოდა ისეთ “რაფინირებულ” ინტროსპექციულ პასუხებს, როგორც შემოთ მოყვანილ მავალითებმეა წარმოადგენილი. ასე შეიქმნა ელემენტარულ შევრძნებამეა სია, რომელიც სენსორული განცდის 44 ათას ნიუანსს შეიცავდა. მათგან უმეგესობა შევდევლობით (32 820) და სმენით (11 600) სეეროს მიეკუთვნებოდა. გიხეხერის შემდეგ მის ლაბორატორიამე ანალიზური ინტროსპექციის უამრავი ოქმი დარჩა. მათ შინაართ ინტერესი აღარავის გამოუჩენია, ვინაიდან შემდეგომმე მკვლევარებმეა მიიჩნიეს, რომ ეს მონაცემები არ იყო ღირებული არც აკადემიური და არც გამოყენებითი შეცნიერებისთვის. აღსანიშნავია ისიც, რომ გამოყენებით ფსიქოლოგიას თვითონ გიხეხერი არ ცნობდა, რაც ამკარა დისონანსში იყო ამერიკული ფსიქოლოგიის საერთო პრაქტიკულ სკლისკევიებასთან.

გიხეხერის მოძღვრება და კვლევა-ძიება არც ეუროპული ფსიქოლოგიის განვითარების ძირითად გუნდნიციებს ვიანსმებოდა (რა თქმა უნდა, ეუნდგის სკოლის გამოკლებით). ამის სარწმუნო მაგალითია მწევე კამათი, რომელიც ვაიმართა გიხეხერისა და ვიურებერგის სკოლებს მორის არათვალსაჩინო აშროვნების პრობლემის ვარშემო. ვიურებერგელებმეა აღმოაჩინეს, რომ რაიმეს მოამზება შესაძლებელია შინაარსის წარმოადგენითი მოყუმულობის ვარემე (სხ. ნ.1.). გიხეხერი ამას უწვეული სიჯიუგით ვარყოფდა. იგი მეუვლი სენსუალისტი იყო და შევრძნებით საწყის ფსიქიკურის ყველა გამოვლინებამე ეძებდა. ამამე, შესაძლებელია, მისი ღიდი თანამემამულეების, ბრიგანელი სენსუალისტიების ვაელენაე დაეინახით. ასეა იუ ისე, იგი თვლიდა, რომ აშროვნების შინაარსი ყოველთვის რაიმე გრძნო-

ბად-თვალსაჩინო ფორმაშია მოცემული და მიაჩნდა, რომ ვიურცბურგელთა სისტემატური ექსპერიმენტული თვითდაკვირვება უბრალოდ ვერ იჭერდა ამ სენსორულ ფენომენებს, რომელთა სახითაც არის წარმოდგენილი მნიშვნელობა ამროვნების დროს. გინენერის რწმენით, მისი ოპონენტები სტიმულის მუცლობაში ვარდებიან, როდესაც ამტკიცებენ, რომ რაიმე მნიშვნელობა არაითვალსაჩინო ფორმაშია მოცემული. ყინაიდან მისი მოაზრებისას თვითდაკვირვება არ ადასტურებს ცნობიერებაში სათანადო ხაგის, წარმოდგენის არსებობას. გინენერის მნიშვნელობის კონტექსტური თეორიის თანახმად, ყოველგვარი ცოდნა ობიექტის შესახებ აივება გრძობად-წარმოდგენითი ელემენტების ერთობლიობიდან. ასეთ კონტექსტში არსებობს ე.წ. სენსორული ბირთვი, რომელსაც უპირატესად ძნელად შესაძენვეი კეთური და ორგანული შევრმებებე ქმნიან. მაშინაც, როდესაც კონტექსტის დანარჩენი ელემენტები ცნობიერებაში არაა, სენსორული ბირთვი ყოველთვის სახეგება. ის ცნობიერებაში მთელ მნიშვნელობას წარმოადგენს და კარგად გავარჯიმებულ ანალიზური თვითდაკვირვება მას აუცილებლად აღმოაჩენს. მამასადამე, ამროვნება მაინც თვალსაჩინო, სენსორულ-წარმოდგენითი ბუნებისაა.

მთელი ეს მსჯელობა დინების წინააღმდეგ ხელა იყო, ხელოვნური და არაადექვატური თეორიული კონსტრუქცია, რომელიც დისკრედიტირებული სენსუალისტური იდეის ვადარჩენას ემსახურებოდა. გინენერის გიგანური, მაგრამ პრინციპში უნაყოფო შრომა ლოგიკურად ასრულებს ელემენტარისტული ფსიქოლოგიის ხაზს, რომელსაც მეცნიერება ჩიხში შეაკაუდა. გინენერმა ეს გზა ბოლომდე გაკეალა, მაგრამ მას აღარაეინ გააკეა.

5.3. ინტენსივალურ-ჟენომეოლოგიური უსიქოლოგია

ფრანც ბრენტანო (1838-1917), გერმანიაში გაღასახლებული ძველი იტალიური გვარის ჩამომავალი, დაიბადა რაინზე მღებარე ქალაქ მარიენბერგში. ოჯახი მას თავიდანვე სასულიერო პირად ამზადებდა. მიიღო რა საფუძელიანი საუნივერსიტეტო ფილოსოფიური და თეოლოგიური განათლება მიუნპენში, ვიურცბურგში, ბერლინსა და მიუნსტერში, ბრენტანომ 1862 წელს დაიკვა სალოქტორო დისერტაცია გიუბინგენში, ორი წლის შემდეგ კი მღვდლად ეკურთხა და დაიწყო ფილოსოფიის სწავლება ვიურცბურგის უნივერსიტეტში. ამ დროისთვის მას უკვე გამოქვეყნებული ჰქონდა ნაშრომი არისტოტელეს მოძღვრებაზე, უნდა ითქვას, რომ არისტოტელე ბრენტანოსთვის მთელი ცხოვრების განმავლობაში კერპად დარჩა. ბრენტანო აქტიურად ჩაება თეოლოგიურ დისკუსიაში პაპის უცოდველობის შესახებ, მას შემდეგ, რაც 1870 წელს ვატიკანში მიიღო უცოდველობის დოგმა, რასაც ბრენტანო კატეგორიულად არ ეთანხმებოდა, მან ანაფორა გაიხადა და უარი თქვა პროფესორის წოდებაზე.

რომელიც, როგორც მდებარეობს, მიიღო. ამერიკიდან იგი მხოლოდ შეეხიერებდას ემსახურებოდა. 1874 წელს გამოქვეყნდა ბრენგანოს კლასიკური ნამუროში "ფიქციონი ემპირიული თვალსაზრისით". თუ ვაეხსენებთ, რომ ასევე წელს გამოიყენა ვუნდგის "ფიზიოლოგიური ფიქციონის" მეორე ნაწილი. შეიძლება ითქვას, რომ ეს წელი მართლაც განსაკუთრებულია ფიქციონის ისტორიისთვის, ენაიდან ეს არის თარიღი ორი უმნიშვნელოვანესი წიგნის გამოსვლისა, რომლებმაც არსებითად განსაზღვრეს იმდროინდელი ფიქციონის სახე. ამ საეგაბო წიგნის გარდა, თავისი ფიქციონური შეხედულებები ბრენგანოს გადმოცემული აქვს კიდევ ორი ნამუროში: "შეგრძობის ფიქციონის შესახებ" (1907) და "ფიქციონი ენათმეცნიერების კლასიფიკაციისთვის" (1911). ისე კი ბრენგანოს ფილოსოფიასა და ფიქციონში არც თუ ბევრი ნამუროში აქვს გამოქვეყნებული. იგი უფრო "მოლაპარაკე" შეეხიერა იყო, ვიდრე "შეგრძობა". ბრენგანოს ლექციები ვენის უნივერსიტეტში, ხალაქ მან 1974 წელს დაიწყო პროფესორად მუშაობა, ძალიან პოპულარული იყო. მის მრავალრიცხოვან მსმენელთა შორის ბევრმა გაითქვა სახელი: მაგალითად, გ. მასირაკი სეხეთის პრეზიდენტი გახდა, ხოლო გ. ფონ პეტლინგი – ავსტრიის რეისკანცლერი. ხოლო შეეხიერებდას საკმარისად დაეხსახელოთ ისეთი თვალსაზრისი მოამბროვებები, როგორცაა მ. ფროიდი (ფიქციონის ავტორი), ე. პუსურლი (ფიქციონის ფილოსოფიის ავტორი), კ. მტეუმი (ბერლინის ფიქციონის ინსტიტუტის დირექტორი), ა. მაინონგი და ქ. ერენფელსი (გრაფის ფიქციონის სკოლის ფუძემდებლები). ვენაში ბრენგანომ ოც წელს იმუშავა. პედაგოგიური საქმიანობიდან წასვლის შემდეგ იგი ათ წელს ცხოვრობდა ფლორენციაში, შემდეგ ციურხში, აუადმყოფობის მიუხედავად, ბრენგანო სიცოცხლის ბოლომდე განაგრძობდა მუშაობას ფილოსოფიასა და ფიქციონში.

ბრენგანო, ვუნდგის მსგავსად, პირველ ყოვლისა იმავე შრეხადა, რომ ფიქციონი დამოკიდებულ ემპირიულ შეხიერებად დაემკვიდრებინა. ამიტომ მის წინამუე ბუნებრივად დადგა ფიქციონის საენის პრობლემა, სახელდობრ, საკრამენტული საკითხი ფიქციონისა და ფიქციონის გამოყენების შესახებ, ბრენგანომ მისი გადაჭრა სხვა ვით სყადა. როგორც ვნახეთ, ვუნდგისთვის ფიქციონი და ფიქციონი სინამდვილე ერთიანია – ეს არის უშუალო გამოცდილება, რომელშიც ბუნებისმეტყველებისა და ფიქციონის საენათა გამოყენება სხვადასხვა თვალსაზრისის საფუძველზე ხდება. რეალობა, მასალა ერთია, განსხვავებულია ფიქციონისთვის. პირველი.

ბრენგანოს მიანდა, რომ თვალსაზრისის პრინციპი არ არის საკმარისი. ამ შეხიერებათა ეპისტემოლოგიური დაფუძნებისთვის მათ იმთავითვე საკუთარი ობიექტა, საენა უნდა მოეებნოს. იგი თითქოს ნახულობს კიდევ ასეთ საენს გამოცდილების იმანენტურ სტრუქტურაში. ამისთვის არ არის საკმარისი გამოცდილების (ცნობიერების) სხვადასხვა თვალსაზრისით ანალიზი; საკმარისია მისი განხილვა ისე, როგორც ის ბუნებრივად არის მოცემული. თუ ასე შევხედავთ, დაეინახავთ, რომ ემპირიულად მოცემული გამოცდილება არ შედგება მხოლოდ შინაარსებისაგან, რომელთაც ტრადიციული ფიქციონი საგნების წარმოდგენებისა თუ სხვა, ე.წ. ფიქციონი მოუღებებს სახით წარ-

მოაჩენდა. გამოცდილება, პირველ რიგში, შედგება ე.წ. *აქტებისაგან*. აქტები ცნობიერების პირველადი მოცემულობაა. თითოეული აქტი ყოველთვის რაიმე მინაარსს გულისხმობს, ის აუცილებლად რაიმე ობიექტზეა მიმართული. აქ ბრუნგანოს შემოაქვს შუა საკუენების სქოლასტიკიდან ნასესხები გერმინი *ინტენცია*, რომელიც ცნობიერების რაიმე საგანზე მიმართულობას აღნიშნავს. თვითონ ინტენციის საგანი, ანუ მინაარსი, ფსიქოლოგიის ობიექტი არ არის, საკუთრივ ფიქიკური ფენომენი არის *ინტენციონალური აქტი*. ფერი არ არის ფიქიკური; ფიქიკურია ხელეა, ხელის აქტი. ან კიდევ, როდესაც აღამაანს სიგვეა ესმის, მისი ცნობიერება ბგერით-მაგერიალური გარსის შიშა იმ საგნისკენ მიმართება, რომელსაც ის აღნიშნავს. სიგვეს გაგება არის აქტი და, მამასადამე, ფიქიკური ფენომენი. ის დაირღვევა, თუკი თავად აქტს აკეხტიკური გამლიშანებლისა (ბგერის) და მის მიერ აღნიშნული ფიქიკური საგანისაგან დამოუკიდებლად განვიხილავთ. ინტენციონალური აქტი მათზეა მიმართული და მათ გულისხმობს, მაგრამ არც გამლიშანებელი და არც საგანი თავისთავად. ფსიქოლოგიის შესახადელ სფეროს არ მიეკუთვნება. ერთი სიგვეთ, მინაარსები, რომლებზეც აქტებია მიმართული, ბუნებისმეტყველების საკლევ სფეროს წარმოადგენს. აქტები – ფსიქოლოგიისა. ამრიგად, აქტისა და მისი მინაარსის ანალიზის გზით, ბრუნგანო ბუნებისმეტყველებათა და ფსიქოლოგიის დიფერენციაციამდე მდის.

ნათქვამი სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ბუნების ობიექტები თავისთავად, ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად არსებობენ. ერთადერთი, რისი დარწმუნებით თქმაც შეუძლია ცნობიერების ფსიქოლოგიის და მისზე დამყარებულ “მეცნიერულ ფილოსოფიას”, არის ის, რომ მათი მოცემულობის ფორმა ყოველთვის აქტის მინაარსად ყოფნაა. ფიქიკური მოვლენები ყოველთვის ფიქიკური ინტენციის ობიექტებია. თვითონ მათ ინტენციონალობის ნიშანი არ ახასიათებთ. ფიქიკური ობიექტები არ არიან აუცილებლად რაიმეზე მიმართული. ინტენციონალობა ფიქიკური მოვლენების (აქტების) განსაკუთრებული თვისებაა. ფიქიკურსა და ფიქიკურს შორის პირველი განმასხვავებელი ნიშანი ფიქიკურის *ამანერგური ინტენციონალობა*. ამ ამრს ავტორი მკაფიოდ აყალიბებს: “ყოველი ფიქიკური ფენომენი ხასიათდება იმით, რახაც შუა საკუენების სქოლასტიკები საგნის ინტენციურ (ან მეტალურ) მინაგან არსებობას უწოდებდნენ და რისთვისაც წვენ შეგვეტლო ვეწოდებინა მინაარსისადმი მიმართება. ობიექტზე მიმართულობა ... ყოველი ფიქიკური ფენომენი რაიმეს შეიყავს, როგორც თავის ობიექტს, თუმცა ყველა ერთგვარად არა. ამის მიხედვით წარმოდგენაში უთუოდ რადიკუს წარმოდგენა ხდება, მსჯელობაში – დადასტურება ან უარყოფა, საყვარულში – შეყვარება, სიძულვილში – შეძულება და ა.შ.”.

მოცენილი გამონათქვამის მეორე ნახეარში მოცემული მსჯელობა, არსებითად, ეხება ფიქიკური მოვლენების კლასიფიკაციის საკითხს ბრუნგანო ამტკიცებს, რომ ცნობიერების აქტებში მინაარსის მოცემულობის სხვადასხვა ფორმა არსებობს. ამის მიხედვით იგი აქტების სამ ნახეობას გამოყოფს: *იღუაყიის, განსჯისა და გრძობის* აქტებს. იღუაყიის აქტებში (შეგრძნება, წარმოსახვა) საგანი ხაგის ან წარმოდგენის ხასით არის მოცემული. წარმოდგენა

ველა ფსიქიკური ფენომენის საფუძველია. არ შეიძლება იმხველო და არ გქონდეს წარმოდგენა, რაზეა მსჯელობა; არ შეიძლება გიყვარდეს და იმის წარმოდგენა არ გქონდეს, თუ ვინ გიყვარს, ისურვო – სურვილის თბიქტის წარმოდგენის გარეშე და ა.შ. განსჯის აქტებში ხდება დადასტურება ან უარყოფა, შეშინება ან მოვინება. აქ აქტის მინაარსი მოცემულია ტემპაროგ-მულარობის განზომილებაში. დაბოლოს, გრძნობის აქტებში საგანი ფასდება, როგორც სასურველი ან მაუნე, როგორც ეხედავთ, ცნობიერების მოვლენებში ამ შემთხვევაშიც ხამ კლასად იყოფა, ოღონდ აქ იგულისხმება არა ფსიქიკური მინაარსები ან სტრუქტურის ელემენტები, არამედ ფსიქიკური პროცესები, აქტები – აქტი აღქმისა, აქტი ამროვნებისა, აქტი ემოციისა.

ამრიგად, ბრენტანოს თეალსაზრობით, ფსიქიკური მოვლენები არის აქტები. აქტის ძირითადი თვისება კი მისი ინტენციონალობაა, გარდა ამისა, აქტს კიდევ აქვს სხვა თვისებები, რომელთა გარეშე მისი ცნობიერი ფენომენის ხაზით გააზრება შეუძლებელია. საჭე ისაა, რომ, განსაზღვრების თანახმად, აქტში მინაარსი ცნობიერდება, როგორც ინტენციის საგანი, ხოლო ის, რაზეუ მიმართულია აქტი (მინაარსი, საგანი) არაფსიქიკურია (ფიზიკურია). მაშინ დგება საკითხი თვით აქტის ვაცნობიერების შესახებ. ფაქტია, რომ თუნდაც განსჯის აქტი ცნობიერია, მაგრამ როგორ ხდება ის ცნობიერი? თუ ამ აქტის ვაცნობიერებლად შეორე აქტია საჭირო, მაშინ ეს პირველი აქტი (ამროვნება) სხვა აქტის მინაარსად (საგნად) იქცევა. ამით მას ავტომატურად დაეკარგება ფსიქიკურობის ნიშანი და ფიზიკურ მოვლენად გადაიქცევა, რაც წარმოდგენელია. გარდა ამისა, თუ მავდებთ დებულებას, რომ აქტის ვაცნობიერება სხვა აქტის შემეცობით ხდება, მაშინ აქტის გამაცნობიერებელ აქტსაც დასტორდება ვაცნობიერება და შესაბამისი აქტი, ამ უკანასკნელს კიდევ თავისი და ასე, უსასრულოდ. ერთი საგკეით, აქტის ვაცნობიერება შეუძლებელი გახდება.

ამ ხართულებიდან თავის დასაღწევად ბრენტანოს ფსიქიკურის კიდევ ერთი არსებითი ნიშანი შემოაქვს. მისი ამრით, ფსიქიკურს და ფიზიკურს ისიც განახხვავებს, რომ ერთი ე.წ. *მინაგანი აღქმით* არის მოცემული, მეორე კი – *გარეგანი აღქმით*. ფსიქიკურის (აქტის) მინაგან აღქმაში მოცემულობის თვზისი ამ მტკიცებიდან გამომდინარეობს, რომ აქტები ორმომართულებიანი ფსიქიკური ფენომენებია. ერთი მხრივ, ისინი მიმართული არიან სხვაზე (მინაარსზე, საგანზე) და ეს არის გარეგანი აღქმა, ხოლო მეორე მხრივ – თავის თავზე, რაც მინაგანი აღქმაა. ყოველ აქტს ასეთი თვისება აქვს: ის ვაცნობიერებს არაფსიქიკურ მინაარსებს და, იმაღდროულად, თვით ამ ფსიქიკურ აქტს. ჩვენ არა მარტო რაიმეს ვავიამრებთ, არამედ ვიცით, რომ ვამროვნებით; არა მხოლოდ გვიყვარს ვინმე, არამედ ვაცნობიერებთ, რომ შევეარებულები ვართ. აქტი უშუალოდ არის მოცემული *თვითცნობიერებაში*. აქტი და მისი *თვითგანცნობა* არსებითად, ერთი და იგივე პროცესია, ამიტომ აქტის ვაცნობიერებლად სხვა აქტი საჭირო არ არის. აქტის თვითგანცნობა მოიცავს როგორც *თვითწარმოდგენას*, ისე *თვითშემეცნობას* და *თვითგრძნობას*.

ფსიქიკურის მინაგან აღქმაში მოცემულობას მჭიდროდ უკავშირდება

ფსიქიკურის კიდევ ერთი სპეციფიკური ნიშანი. ეს არის მისი უშუალო, ნამდვილი და უეჭველი არსებობა, ანუ ეწ. *ვეიდენტრობა*. გარეგანი აღქმის საგნები, როგორც ბუნებისშეგველებს მოვლენები, ყოველივეს ინტენციონალურად არის მოცემული. ისინი თვითონ არ წარმოადგენენ ფსიქიკას და მის გარეთ არსებულად იგულისხმებიან. არის თუ არა მათი ცნობიერებაში მოცემულობა იმის აღქმადგური, რაც ისინი სინამდვილეში არიან, ყოველივეს კითხვის ქვეშაა. აქ შესაძლებელია შეცდომები, ილუზიები, ქალუცინაციები, რაიმე სავანი შეიძლება სულ სხვა საგნად მოგვეჩვენოს. მაგრამ ფსიქიკურ მოვლენაზე, აქტზე, განხილვაზე ეს არ ერეკვლდება. ფსიქიკური აქტი ნამდვილად ისეთია, როგორც ის განიცდება. არ შეიძლება გქონდეს რაიმე განცდა და აღმოჩნდეს, რომ ეს განცდა არა გაქვს. მინაგან აღქმაში მოცემული ფსიქიკური მოვლენები უკვლად და რეალურად არსებობენ თავისი ნატურალური სახით. ბრენგანო ასე ამბობს: “შემეცნება, სიხარული, სურვილი არიან ნამდვილად; სინათლე, ბეჭრა, სითბო – მხოლოდ ფენომენალურად და ინტენციონალურად”.

ფსიქიკურის კიდევ ერთი დამახასიათებელი ნიშანი მისი *სპეციფიკური მოლიანობაა*. ფსიქიკური და ფსიქიკური მოვლენები სხვადასხვაგვარად უკავშირდება ერთმანეთს და განსხვავებულ მოლიანობებს ქმნიან. აღქმაში ერთდროულად მოცემული მინარხი (ფერი, გონი, სუნი და სხვა) შეიძლება სხვადასხვა ფსიქიკურ ობიექტებს თუ ნივთებს მიეკუთვნოთ, მაგრამ მათი შესაბამისი აღქმის აქტები (ხედვა, სმენა, ყნოსვა) და მათთან დაკავშირებული გრძობები, მოგონებები, მხედლობები ერთი მოლიან ფსიქიკურ მოვლენას ქმნიან და ამ *ფსიქიკური გოგალობის* ნაწილობრივ ფენომენებად განიცდება. ცნობიერებას, როგორც აქტების მოლიანობას, ბრენგანო აღარებს მდინარეს, სადაც ერთი გაღდა შეორეს მიკვება.

ბოლო ნიშანი, რომლითაც ფსიქიკური ხასიათდება, მისი *განუფენლობაა*. ფსიქიკური მოვლენა ყოველივეს სიერეშია მოცემული, ანუ განუფენილია, ფსიქიკურს კი სიერეებთან არაფერი აქვს საერთო.

ასეთია ბრენგანოს შეხედულება ფსიქიკის შესახებ. ფსიქიკის შემსწავლელი მეცნიერება – ფსიქოლოგია – *ემპირიული მეცნიერებაა* ის რეალურად არსებულ, სუბიექტურ გამოცდილებაში მოცემულ ცნობიერების მოვლენებს იკვლევს, მაგრამ ეს მოვლენები ცნობიერების მინარხები კი არ არის, არამედ ცნობიერების აქტები, ოპერაციები, უხნდაი (და საზოგადოდ სტრუქტურალიზმი) ექსპერიმენტული პროცედურების შემეგობით უშუალო გამოცდილების სტრუქტურის, მისი შემადგენელი მინარხების რაგვარობისა და თვისებების შესწავლას შეეცადა, ხოლო ბრენგანომ ფსიქოლოგიური კვლევის ძირითად გზად უშუალო გამოცდილების *სიხგვამტური დაკვირვება* სათვალა. ეს დაკვირვება არ ველისსმობს ლაბორატორიულ, ხელოვნურ პროცედურებს ფსიქიკურ მოვლენებზე და აქტების ბუნებრივი მიმდინარეობის შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა. ექსპერიმენტული და ანალიზური ინტროსპექცია აუცილებლად ამახინჯებს ფსიქიკური მოვლენების ბუნებრივ სახეს. ესმოდა რა გრადიციული თვითდაკვირვების ნაკლოვანებებიც, ბრენგანო ვეთავიზობდა აქტების შესწავლის სხვადასხვა ხერხს. მაგალითად, შესაძლებელია აქტის კვლევისას გამოვიყენოთ მეხსიერება და ფანგამია. ერთ

შემთხვევაში ვიხსენებთ, თუ რა განცდები ერთვოდა, ვთქვათ, ადგილის აქტს, ხოლო მეორეში წარმოვიდგინო ამ აქტს და ვაკვირდებით მის თანმხლებ ფსიქიკურ მდგომარეობებს. ასეა თუ ისე, ბრენგანოს აზრით, ნამდვილმა უმპირიულმა ფსიქოლოგიამ ფსიქიკური აქტები უნდა შეისწავლოს ცალკეული ელემენტების ანალიზისა და საერთოდ რაიმე წინასწარი მოლოდინებისა თუ ვარაუდების გარეშე, ანუ ისე, როგორც უშუალო გამოცდილებაშია მოცემული. კვლევის ასეთ მეთოდოლოგიას ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიაში, განსაკუთრებით პესერლის შემდეგ, *ფენომენოლოგია* ეწოდა და მან დიდი ზეგავლენა მოახდინა ჩვენი შეხიერების ისტორიულ განვითარებაზე.

ინგლისეკიული კვლევის ეს ორი მეთოდოლოგია ვახდა იმ მწვევე დისკუსიის მიზეზი, რომელიც თანხმობისა და წლებში მიმდინარეობდა

ევნლგსა და ბრენგანოს მოწაფეს, მგუშის შორის. **კარლ მგუშე** (1848-1936) იმ დროისთვის უკვე სახელგანთქმული მეცნიერი იყო. მან დააარსა ფსიქოლოგიური ინსტიტუტები მიუნხენისა და ბერლინის უნივერსიტეტებთან, მის მოწაფეთა შორის იყვნენ ე. პესერლი და გემბალტგისიოლოგიური მიმართულების ყველა წამყვანი ფიგურა: მ. ვერთჰაიმერი, ვ. კიოლერი, კ. კოფკა, კ. ლევინი. მგუშის დიდ ავტორიტეტზე შეგვევლებს ის, რომ იგი აირჩიეს ფსიქოლოგთა მესამე საერთაშორისო კონგრესის პრეზიდენტად (მიუნხენი 1896). მგუშის კვლევის ძირითად საგანს მუსიკალური გონების ფსიქოლოგია შეადგენდა. ამ თემატიკაში გაერთიანდა მისი ცხოვრების ორი უმთავრესი ინტერესი – მეცნიერება და მუსიკა. თავდაც კარგი მუსიკალური განათლების მქონე მგუშე (წერდა მუსიკას და უკრავდა რამდენიმე ინსტრუმენტზე) უმპირიულ კვლევაში უპირატესობას პროფესიონალ მუსიკოსთა გამოცდილებას, დაკვირვებას, განცდას ანიჭებდა. ევნლგი კი, როგორც ვიცით, თვითდაკვირვებაში ვაწაფულ ფსიქოლოგებს ეწოდებოდა. მგუშის აზრით, ეს ცდისპირები ხელოვნურად მლიძნენ უშუალო გამოცდილებას ელემენტებზე და უკარგავდნენ მას ბუნებრიობას. ფენომენოლოგიურად ორიენტირებული ექსპერიმენტი მუსიკოსები სმენასთან დაკავშირებულ განცდას მის ნამდვილ მოცემულობაში აღწერდნენ.

მგუშის თეორიული შეხედულება, პრინციპში, ბრენგანოს ხაზს აგრძელებს. მისი აზრით, ფსიქოლოგიის მუსიკალური საგანია ე.წ. *ფსიქიკური ფუნქციები*. მგუშის ფუნქციის ცნება ბრენგანოს აქტის ექვივალენტურია. ამა თუ იმ ფუნქციის სახელწოდებაში მოცემულია იმ ობიექტის, მოქმედებისა თუ პროცესის თაქსიზურება, რომელიც მამართულია რაიმე მოვლენაზე (მისაარსზე): აღქმა, შემწნევა, მხედლობა, დაჯვეუება, ვაგება, მონდომება, ეკველება, განზრახვა და სხვა. მგუშისა, ამავე დროს, ყურადღება გაამახვილა იმ ფსიქიკურ მოვლენებზე (ხაგები, წარმოდგენები, აზრები და ა.შ.), რომელთა სტაგუსი ბრენგანოს სისტემაში ბოლომდე არ იყო ვარკვეული. ხაქმე ისაა, რომ ბრენგანომ ფსიქიკურ მოვლენებს აქტის ამანენტურ სტრუქ-

მგუშის თეორიული შეხედულება, პრინციპში, ბრენგანოს ხაზს აგრძელებს. მისი აზრით, ფსიქოლოგიის მუსიკალური საგანია ე.წ. ფსიქიკური ფუნქციები. მგუშის ფუნქციის ცნება ბრენგანოს აქტის ექვივალენტურია. ამა თუ იმ ფუნქციის სახელწოდებაში მოცემულია იმ ობიექტის, მოქმედებისა თუ პროცესის თაქსიზურება, რომელიც მამართულია რაიმე მოვლენაზე (მისაარსზე): აღქმა, შემწნევა, მხედლობა, დაჯვეუება, ვაგება, მონდომება, ეკველება, განზრახვა და სხვა. მგუშისა, ამავე დროს, ყურადღება გაამახვილა იმ ფსიქიკურ მოვლენებზე (ხაგები, წარმოდგენები, აზრები და ა.შ.), რომელთა სტაგუსი ბრენგანოს სისტემაში ბოლომდე არ იყო ვარკვეული. ხაქმე ისაა, რომ ბრენგანომ ფსიქიკურ მოვლენებს აქტის ამანენტურ სტრუქ-

ტერაში მოუნახა ადგილი მისი ინტენციონალური შინაარსის სახით. ყოველი აქტი მიმართულია მოვლენაზე, როგორც თავის შინაარსზე. მაგრამ საკუთრივ შინაარსი ფიქციური არ არის; ფიქციურია მხოლოდ აქტი, მოვლენებს კი შეისწავლის ბუნებისმეტყველება. ეს კონსტრუქცია ვაკუუმობათა წყაროდ აღქმა გამოიღოს, რომ აქტი, თავისი შინაარსით (მოვლენით), ფიქციოლოგიის კვლევის საგანია, ხოლო ცალკე მოვლენა, რომელიც აქტისაგან დაშორებულია არც განიხილება – ბუნებისმეტყველებისა. აქტის ცნების შემოგანა უდავოდ ახდინებს ცნობიერების ანალიზს, რომელიც, შინაარსების ფიქციოლოგიის მიხედვით, მხოლოდ მოვლენებისაგან შედგებოდა. მაგრამ აქტის ცნებამ არ უნდა განდევნოს ფიქციოლოგიიდან ფიქციური მოვლენები. ვამლის უკრება (აქტი) და ვამლის ხატი (მოვლენა) ერთად და ერთივე ფიქციოლოგიის ფარგლებში მოიაზრება. ფიქციოლოგიის ვარეთ შეიძლება დარჩეს “ობიექტურად არსებული” ვამლი, რომლის რეალურ არსებობა-არარსებობაზე შუკულობას ბრენგანო შეუძლებლად მოიხსენებს და მას მხოლოდ ინტენციის ობიექტად განიხილავს; ამ ობიექტს კი ბუნებისმეტყველება შეისწავლის. აქ თავისთავად იბადება კითხვა: ვინ უნდა შეისწავლოს ვამლის ფიქციური ხატი – ბოგანი, კამ?! კიდევ უფრო მეტი უხერხულობა აქმნება, თუ ამ ლოგიკით წარმოისახვის აქტზე ვსაუბრებთ. კენტაერი უანგამის აქტის ინტენციის ობიექტია. საკითხავია, რომელი საბუნებისმეტყველო დისციპლინის კვლევის საგანს წარმოადგენს იგი – აქტზე ზოოლოგიის?! მათოლოგიური არსებები ბუნებაში არ ვხვდებიან, ამიტომ, შინაარსის მხრივ, ისინი ბუნების კი არა, პუმანიტარულ მეცნიერებათა კომპლექსიაში შედიან, რომელია შესაქმნელი ბრენგანო სულ არაფერს გვეუბნება. უფრო მნიშვნელოვანი აქ ის არის, თუ რა ფიქციურ ფორმაშია მოცემული ეს შინაარსი. ამ შემთხვევაში იგი წარმოდგენის სახით გვეტყობა. რეალურ საგანს წარმოადგენთ თუ არარეალურს, წარმოდგენა რჩება წარმოდგენად, ანუ გარკვეულ ფიქციურ მოვლენად. ის განსხვავდება ფიქციური აქტისაგან (წარმოსახვის ან მოვლენების პროცესი) და, ამ უკანასკნელთან ერთად, უთუოდ ფიქციოლოგიის კომპლექსიაში შედის. ამიტომ ფიქციოლოგიის საგანის შემოსაზღვრა აქტებით უმართებელია.

მგუშვის ცნობიერების უაქტების ცნობილი კლასიფიკაცია ნაწილობრივ ხსნის ამ სირთულეებს. ფუნქციებთან ერთად და პირველ რიგში, გამოყოფა ე.წ. *ფიქციური მოვლენები* (ფენომენები). ისინი ცნობიერების გრძობად მონაცემებს (ფერები, გონები, ხატები, ტკივილისა თუ სიამოვნება-უსიამოვნების განცდები და ა.შ.) და მათ რეპროდუქციულ ფორმებს ანუ წარმოდგენებს აერთიანებენ. მოვლენები მიეკუთვნება საპეციალურ მეცნიერებას, *ფენომენოლოგიას*¹, რომელიც არის ფიზიკისა და ფიქციოლოგიის წინა დისციპლინა, მათი პროპედევტიკა. მოვლენების ცნობიერებაში მოცემულობა ყოველგვარი მეცნიერების – საბუნებისმეტყველონი თუ ზონითის (ანუ პუმანიტარულის) პირობაა. მგუშვი გამოყოფს მეცნიერებათა ორ ჯგუფს:

¹ ტერმინი “ფენომენოლოგია” აქ არა კვლევას მეთოდს, არამედ საპეციალური მეცნიერული დისციპლინის შიშველობით აღმარება.

პირველი ჯგუფის ცენტრალური დისციპლინა ფიზიკაა, მეორისა – ფსიქოლოგია, აზღვნად, ფიზიკაც და ფსიქოლოგიაც მოელენათა შესახებ შონაცემებით საზრდოობს. ფიზიკა, მათზე დაყდნობით, მიემართება ობიექტური სინამდვილის პროცესებისკენ, რომელთა არსებობასაც ის მოელენათა მიღმა უშეებს. ფსიქოლოგია მიემართება მოელენებთან დაკავშირებული ფსიქიკური ფუნქციებისკენ. სწორედ ეს უკანასკნელი, როგორც ითქვამს, შეაღვეწენ საკუთრივ ფსიქოლოგიის საკვლევ სფეროს.

განასხეებებდა რა ცნობიერების მოელენებსა და ფუნქციებს, მგუმი თვლიდა, რომ ისინი ერთმანეთზე დამოკიდებული არ არიან და დამოუკიდებლად ცვალებადობენ. ამ დებულების დასაბუთებას იგი ფუნქციონოლოგიური ანალიზით ცდილობს. ერთი მხრივ, შეიძლება ფუნქცია იცვლებოდეს, ხოლო მოელენა უცვლელი იყოს. ამის მაგალითია ის შემთხვევები, როცა ჩვენ ვამჩნევთ ადრე შეუშნეველ ფუნქციებს, თუმცა ის ობიექტურად არ შეცვლილა: უცებ ყურადღებას მივაქცევთ საათის რეკვას ან ცალკე გონს აკორდში. აქ ფუნქცია შეიცვალა და არა გამდინიანებული, ანუ მოელენა. მეორე მხრივ, შეიძლება პირიქითაც მოხდეს – მოელენა შეიცვალოს ფუნქციისაგან დამოუკიდებლად. ამამე ის ფაქტები მიგვითითებენ, როცა გამდინიანების თანდათანობით, უწყვეტი ცვლილების პირობებში მისი ცვალებადობის დისკრეტული, ან უცაბედი გარცდა გვიჩნდება. ასე ხდება, მაგალითად, როდესაც შეუშნეველად შემოგვეპარება ბინდი, თუ სხვა რამეზე გვაქვს მიმართული ყურადღება. მგუმის ანალიზით, ამ შემთხვევაში ჩვენ თანდათან განვიცდიდით მოელენის ცვალებადობას (სინაილის კლებას). მაგრამ ვერ ვამჩნევდით ამას, ვინაიდან ყურადღება (ანუ ფუნქცია) მყარად და უცვლელად იყო მიმართული სხვა საგანზე.

ადვილი დასაანახია, რომ ეს მჯელობა შეუშნეველი ანუ არაყნობიერი ფსიქიკური ფუნქციების არსებობას გულისხმობს. მართლაც, მგუმი ახალი ფსიქოლოგიის იმ შედარებით მცირერიცხოვან ავტორებს მიეკუთვნება, ვისე აღიარებს არაყნობიერ ფსიქიკურ მოელენებს. ჩვენი ანალიზის კონკრეტულში კი მთავარი ის არის, რომ მგუმმა სცადა მოგადად ფსიქიკური მოელენებისა და მინაარსების ერთგვარი რეაბილიტაცია და ისინი ფიზიკისა და ფსიქოლოგიის საფუძვლადმდებარე მეცნიერებაში – ფუნქციონოლოგიაში მოათავსა. ეს, რა თქმა უნდა, ბევრად უკეთესია, ვიდრე მათი შეგანა საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში, როგორც ეს ბრეტგანოხთანაა. ამავდროის, დაუქვემდებარა რა ისინი სხვადასხვა მეცნიერებას, მგუმმა რადიკალურად გამოიჩინა ერთმანეთისაგან ცნობიერების მოელენები და ფუნქციები, თუმცა არათუ ლოგიკა, უბრალოდ ხალი აბრიყ მითითოვლა მათ განხილვას ერთი დისციპლინის ფარგლებში. ეს მართლაც ასეა, ვინაიდან, ბოლოს და ბოლოს, ორივე მთავანი ფსიქიკურ რეალობას მიეკუთვნება – ცნობიერს თუ არაყნობიერს. ფსიქოლოგიამ, საბოლოო ჯამში, აქტებაც (ფუნქციები) და მოელენებიც (მინაარსები) თავისი შესწავლის ობიექტად აქცია. ამით ერთგვარად მოიხსნა ბრეტგანოდან წამოხული დამირისპირება მინაარსისა და აქტის ფსიქოლოგიის შორის და გზა გაუხსნა კონკრეტულ კვლევებს ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის სხვადასხვა ცენტრებში.

ამ კონტექსტში აღსანიშნავია ედმუნდ ჰუსერლის (1859-1938) ლექს-ლი მან გარკვევით განაცხადა, რომ აქტებიც (მისი გერმანოლოგიით "ინტენციონალური განცდები") და შათი შინაარსებიც ("გრძობადი მონაცემები") ერთ სფეროს, კერძოდ, ცნობიერებას ეკუთვნის. ამ შინაარსების მიღმა იგულისხმება "საგნები", რომლებიც ბუნებისმეტყველებსა და ფენომენოლოგების ინტერესის სფეროს შეადგენენ. ჰუსერლის შავალითმა ისინი ნათლად იმიჯნება. რაიმე საგანი, უიქვით კოლოფი, აღქმის აქტში შეიძლება სრულიად განსხვავებული გრძობადი შინაარსით იყოს მოცემული: მას, შესაძლებელია, ეკუთვნოდეთ სხვადასხვა მზიდან, ესინჯადეთ ხელით, ვუნთხადეთ და ა.შ. ასეთ დროს საგანი ერთი და იგივე რჩება. მაგრამ იცვლება გრძობადი მონაცემები. იგივე ხდება სხვა აქტების დროსაც, მაგალითად ამ საგნის გააზრების შემთხვევაში. აქ თითქმის ყველაფერი გარკვეულია, გარდა ერთისა, რასაც ფსიქოლოგიის საგნის განსაზღვრის კუთხით გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, კერძოდ, რომელი დისციპლინა უნდა შეისწავლიდეს ინტენციონალურ განცდებს (აქტები, ფუნქციები) და გრძობად მონაცემებს (ფიქსირებული მოვლენები, შინაარსები)? ბუნებრივი პასუხი თითქმის ნათელია – ფსიქოლოგია, მაგრამ სწორედ ამას ეწინააღმდეგება ჰუსერლი. ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის ფუძემდებლის განწყობა მოგადად ანტიფსიქოლოგიური იყო. იგი ებრძოდა *ფსიქოლოგიზმს* და სურდა გაეწმინდა ფილოსოფიური შემეცნება ფსიქოლოგიის ყოველგვარი შინაარსისაგან. მისწრაფოდა რა ცნობიერების საყოველთაო, წმინდა ან გრანსცენდენტური სტრუქტურების გამოვლენის, კვლავ, ჰუსერლმა შეიმუშავა *ფენომენოლოგიური მეთოდი*, რომელიც ე.წ. "რედუქციის პროცედურებს" გულისხმობს. შათი არსი იმამა, რომ "საგურალისგურ განწყობათა" გაღალატებით გამოიყოს ცნობიერება, როგორც ანალიზის ერთადერთი ობიექტი და შემდგომ თვითონ ცნობიერება გაეწმინდოს ყოველგვარი კულტუროლოგიური, პირველ ყოვლისა, ემპირიულ-ფსიქოლოგიური გამოყვლილებისაგან.

ჰუსერლის ურთულეს მოძღვრებაში ფსიქოლოგიისა და ფენომენოლოგიის, როგორც ფილოსოფიის ურთაერთობის პრობლემა სათანადოდ ვერ გადაწყდა. ჰუსერლის პოზიცია ამ საკითხში შემოქმედების სხვადასხვა ეტაპზე იცვლებოდა. ეუნდგიდან მომდინარე ემპირიულ-ეპიკრიმენტულ ფსიქოლოგიას იგი თავიდასვე არ ცნობდა მისი საგურალიზმისა და საბუნებისმეტყველო ელფერის გამო. ჰუსერლის ამრით, ბუნების შემსწავლელი მეცნიერებებისადმი მიბაძვა ფსიქოლოგიას ღუპავს და მუდმივი კრიმისის მდომარეობაში აყენებს. ფენომენოლოგიური რედუქცია საშუალებას იძლევა "გამოირთოს", "ურწხილებში ჩაისვას" გრადიციული ფსიქოლოგია, რათა გზა გაეხსნას ნამდვილ ფსიქოლოგიას. მაგრამ ამ ნამდვილი, ანუ *ფენომენოლოგიური ფსიქოლოგიის*, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის შესაძლებლობათა დასაბუთება ჰუსერლმა ვერ შეძლო და, საბოლოო ჯამში, იგი

ფენომენოლოგიასთან, ანუ ფილოსოფიასთან გააიგივა. მხოლოდ ამ უკანასკნელის ფარგლებშია შესაძლებელი *წმინდა ცნობიერების* ან *წმინდა სუბიექტურობის* პირდაპირი ჭერება, მისი არსებითი მხარეების ვითარების წინააღმდეგობა, ინტუიციური წვდომა. ცნობიერების შემუშავების ყოველგვარი სხვა გზა აუცილებლად მარცხს განიქცევა. მაშახალამე, ასე კარგად დახასიათებული ფიქციური აქტი და მოვლენა, საბოლოოდ, ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის "საკუთრებად" იქცევა, ხოლო ფიქციოლოგია უსაგნოდ რჩება; იგი, როგორც მეცნიერება, არსებითად, უქმდება.

ფიქციოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით, ეს იყო უკუხედა, ფილოსოფიაში დაბრუნება, და ეს მაშინ, როდესაც მეცნიერული აზრის მთავარი ექვტორი სწორედ საპირისპიროდ იყო მიმართული. აქტიურად მიმდინარეობდა ფიქციოლოგიის, როგორც ცალკე დისციპლინის, მეცნიერებათა სისტემაში დამკვიდრების პროექტი. ამ მხრივ ფიქციოლოგიურ მეცნიერებას უკვე პქონდა მიღწევები როგორც ემპირიული მონაცემების მოპოვების, ისე მათი თეორიული გაანგებების სარბიელზე მოგვიანებით, კუსერლის იდეებში გამოხმაურება პიოვა ე.წ. კვანტუმიკალიური ფიქციოლოგიის ფარგლებში, რომელიც არასდროს ყოფილა ფიქციოლოგიის განვითარების მაგისტრალური ხაზი.

რაც შეეხება *ფიქციოლოგიურ ფენომენოლოგიას*, ის გულისხმობს ცნობიერების კვლევის მეთოდს, რომელიც ფიქციოლოგიურ დონეზე გამოიყენება. ამ გაგებით, იგი უნდა განეკისვავით *ფილოსოფიური ანუ გრანსკენდენტური ფენომენოლოგიის* საგანს, რომელიც მიმართულია მოვლენების არსზე და საბოლოო სინამდვილას ცოდნაზე. ფიქციოლოგი, რომელიც ფენომენოლოგიურ მეთოდს იყენებს, უბრალოდ ცდილობს, განიხილოს სულიერი მოვლენა ისე, როგორც ის უშუალოდ არის მოცემული განცდაში. ეს არის ერთგვარი დაკვირვების მცდელობა იმ წინასწარი დამკვირვებისა და ვარაუდების გარეშე, რომლებსაც მეუძლიათ დაამახინჯონ უშუალო გამოცდილება სვენი თეორიებისა თუ დოკუმენტების შესაბამისად. პირველ რიგში ამით განსხვავდება იგი ექსპერიმენტული ინტროსპექციისაგან, რომლის დროსაც კარგად გარწმუნებული დამკვირვებელი, გარკვეული სტიმულაციის შემთხვევაში, გადმოიყვანს თავის მთავარ დიდებებს და ცდილობს, დაიყვანოს ისინი უმარტივეს მენტალურ ელემენტებამდე, დაადგინოს მათი თვისებები. ფენომენოლოგიური დაკვირვებისას კი არ არსებობს არავითარი წინასწარი ვარაუდი, რომელიც უნდა მთავარ დიდებთან რაგვარობას ან თვისებათა ერთობლიობას. უფრო მეტიც, ინტროსპექტულ პასუხებში თბიექტები და მნიშვნელობები მარტივად უნდა გამოირიცხოს, რათა, განიერის თქმით, არ მოგვივიდეს "სტიმულის შეცდომა", ხოლო ფენომენოლოგიური კვლევისას ისინი არსებითად, ფენომენოლოგიას ინტერესებს სტიმულებისა და სიგუაქციების ის მნიშვნელობები, რომლებიც მათ დამკვირვებლისთვის აქვთ.

ფენომენოლოგიური აღწერის სისტემატური და ეფექტური გამოყენების პირველ მაგალითებს XIX საუკუნის დასაწყისში ვხვდებით. ასეთებია ი. ჯიუთისა და ი. პერიკინის კვლევები მხედველობითი აღქმის სფეროში. მოგვიანებით, ექსპერიმენტული ფიქციოლოგიის ჩამოყალიბების შემდეგ, ამ მეთოდს მიმართბედნიერ ე. პერინი, კ. შტუმფი, გ.ე. მიულერი, ე. ფენდერი, თ. რიბი

და სხვა. XX საუკუნის დასაწყისში ფენომენოლოგიური კვლევა ახალ ხაფხურზე აიყვანეს და კაცმა და მ. ვერთაიმერმა, მათი ნაშრომები ფერისა და მოძრაობის აღქმას მიეძღვნა. ამ კლასიკურ გამოკვლევებში განხორციელდა ლაბორატორიული გეჰსტალტისა და ფენომენოლოგიური აღწერის ორგანული შერწყმა, რამაც მოციქვანებით *გესტალტმენტული ფენომენოლოგიის* საბაზისად დასაფუძვლები მიიღო. აქ საქმე გვაქვს უშუალო გამოცდილებას, განცდის ისეთ თავისებურებათა გამოვლენასთან, რაც პირდაპირ არ გამოიყვანება ფიზიკური სტიმულების თვისებებიდან. ასე აღმოაჩინეს ბევრი საინტერესო ფენომენი ეიშვალური აღქმის სფეროში (კონსტანცობა, ფიგურა-ფონი, სხედას-სხეგვარი ილუზიები). ექსპერიმენტული ფენომენოლოგიის ფარგლებში მუშაობდნენ ისეთი თვალსაჩინო მეცნიერები, როგორცაა ნ. ახი, კ. ბიულერი, ვ. ბოიგენლაიკი, ვ. კელერი, ე. კოჟია, ფ. კრიუვერი, ა. შიმოგი, ე. რუბინი და სხვა. ამრიგად, ფენომენოლოგიური კვლევას ფსიქოლოგიაში დიდი გრადიენტი აქვს და მას სრულიად განსხვავებული ორიენტაციის შკელეკარები აწარმოებდნენ.

ასე წარმართა ინტენციონალურ-ფენომენოლოგიური მიზანი, რომელიც წამოიწყო ბრენგანომ ახალი ემპირიული ფსიქოლოგიის დაფუძნების განზრახვით და დაასრულა ჰუსერლმა ფსიქოლოგიის უარყოფით. ამ ფსიქოლოგიურმა მიმდინარეობამ, განსაკუთრებით ბრენგანოსა და შტუმფის სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობის წყალობით, მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ფსიქოლოგიური მეცნიერების შემდგომი სახე. მისი გავლენა მეტ-ნაკლებად აისახა ვიურტებურების, ვრაისის და ბერლინის (იმევე გემბალტფსიქოლოგიის) სკოლების კვლევითი მუშაობის პრინციპებზე.

დასასრულს, მხოლოდ ერთ ვარაუდს ალენიშნავთ ინტენციონალურ-ფენომენოლოგიური ფსიქოლოგიის სახელწოდებასთან დაკავშირებით. ის გამოიხატავს ამ მიმდინარეობის საკვანძო ნიშანს, ეს არის ინტენციონალური აქტების შესწავლა ფენომენოლოგიური მიდგომით. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები მას საკმაოდ ხშირად უწოდებენ *ფუნქციონალურ ფსიქოლოგიას* და ფუნქციონალისტური მიმდინარეობის ევროპულ ვარიანტად მიიჩნევენ. ფსიქოლოგიის ამ მიმდინარეობის შესახებ ქვემოთ საგანგებო საუბარი გვექნება. მაშინ დაერწმუნდებით, რომ ის მიმდინარეობს სიტყვა “ფუნქციონალიზმი” და მოუთხოვს ფსიქიკის დანიშნულებასა და როლზე ორგანიზმის გარემოსთან შეკვების პროცესში. არც ბრენგანო, არც შტუმფი და მათი მიმდევრები ამ კუთხით არ განხილავდნენ ფსიქიკას, ხოლო “ფუნქციას” უბრალოდ აქტის ექვივალენტურ ცნებად იყენებდნენ. ნამდვილი ფუნქციონალური ფსიქოლოგია არ მიმდინარეობს *აქტ-ფსიქოლოგიიდან* (როგორც თავის ნიშკემას ბრენგანო უწოდებდა). ფსიქიკის ადაპტაციური თვალსაზრისით განხილვა არ იყო უცხო იმდროინდელი ევროპელი ფსიქოლოგებისთვისაც. მიუხედავად ამისა, ფუნქციონალური ფსიქოლოგია, როგორც ერთიანი მიმდინარეობა, ამერიკელი მოვლენა იყო, და თუ ვინმე მისი ნამდვილი წინამორბედი, ეს არის ე. ჯიმსი.

5.4. ბენედიქტის ნაპაღის ფსიქოლოგია

უილიამ ჯეიმსი (1842-1910) დაიბადა შექმნულ ინტელიგენტურ ოჯახში, ნიუ-იორკში, 1842 წელს. იგი სწავლობდა ევროპისა და ამერიკის სკოლებსა და უნივერსიტეტებში. ყველაზე მეტად დაკავშირებული იყო პარ-

ვარდთან, სადაც მიიღო განათლება ჟინაშა, მელიუ-ნახა და ფილოსოფიაში. აქვე დაიწყო პედაგოგიური მოღვაწეობა: ასწავლიდა ფიზიოლოგიას, ფსიქოლოგიას და ფილოსოფიას. ფსიქოლოგიის სხვა ფუძემდებლებივით იგი უთანხმებდა ერთმანეთს ფიზიოლოგისა და ფილოსოფოსის ინტერესებს. 1875 წლიდან ჯეიმსი ფიზიოლოგიურ ფსიქოლოგიას კითხულობდა და თავიდანვე გამოყო ადგილი ექსპერიმენტული დემონსტრირებისა და სტუდენტების ლაბორატორიული წრობისთვის. ამ ლაბორატორიის მოვჯერ რეალურად არსებულ პირველ ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიად მიიხევენ. თუმცა, სინამდვილეში, ის არახდროს ყოფილა კვლევითი ცენტრი, ისეთი, როგორც იყო ეუნდგის ლაბორატორია. ჯეიმსს არ უყვარდა ექსპერიმენტული სამუშაო და, საბოლოოდ, თავის შემეყვლეად ლაბორატორიაში გერმანიიდან მოიწვია ახალგაზრდა, მადრამ უკვე ხაკმაო სახელის მქონე მეცნიერი პ. მიუნსტერბერგი, რომელიც ამერიკაში გამოიყენებოდა ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ვახდა. ჯეიმსი ბევრს მოგზაურობდა და პირადად იყნობდა წამყვან ევროპულ ფსიქოლოგებს, მათ შორის ეუნდგს, რომლის შესახებ ერთხელ მენიშნა, რომ

“იგი არ არის არაეითარი ცენიოსი, უბრალოდ პროფესორია, რომლის მოვალეობაა ყველაფრის ცოდნა და ყოველ ხაკათზე ხაკუთარი ამრის ქონა”.

1890 წელს გამოქვეყნდა ჯეიმსის განმარტებული წიგნი “ფსიქოლოგიის პრინციპები”, რომელშიც წარმოდგენილი იყო ავტორის ძირითადი ფსიქოლოგიური მეხედლებები. ამ წიგნს უდიდესი წარმატება ხელა წილად და დღესაც ფსიქოლოგიის კლასიკად ითვლება. მეხედებელ ამბისა, ჯეიმსის მეხედლებები ყველამ არ გაიხიარა. მაგალითად, იფივე ეუნდგი, რომელსაც ჯეიმსი აკრიტიკებდა, ამ წიგნის შესახებ ამბობდა: “ეს ბრწყინვალეა, მაგრამ ეს არ არის ფსიქოლოგია”. ასეთი შეფასება ნიშანდობლივია იმ ოპონენტისთვის, რომელმაც ვერ დაუკარვა ჯეიმსის ნაწარმოებს ის, რაც საზოგადოდ ახსიათებს მის გეტეტებს – ამრის ხათელი, მოხწრებული და დამაჯრებული ვამოხატეა, რაც თავის მხრივ, დაფუძნებულია სულიერ ხამყაროს ახალიმის, თვითდაკვირვების სრულიად გამორჩეულ ეხარმე. ამ თვისებების ვამო ჯეიმსი ფსიქოლოგიის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე ეუმქტურ ავტორადაა მიხნეული. მისი წიგნები თანამედროვე მეცნიეულხე იგაცებს. მათ შორის უხდა ბენიშნის “საუბრები მისწავლებლებთან” (1899) და “რელიგიური გამოყვლელების მრავალფეროვნება” (1902). სიცოცხლის ბოლო წლებში ჯეიმსმა თითქმის მილიანხად ფილოსოფიურ კვლევა-ძიებას მიუძღუხა. მან დაწერა წიგნი “პრაგმატიზმი” (1907), რომელშიც მისი ავტორი ფილო-

სოფის ამ მნიშვნელოვანი მიმდინარეობის ერთ-ერთ უკუემდებლად და აღიარებულ ლიდერად აქცია.

ჯეიმსი ცნობიერებას ძალიან ზუსტ აღწერით დახასიათებას იძლევა. განხილვებით მინიარსებისა (უენდგა) და სტრუქტურული (გისხენი) ფიქლოლოგიისაგან, ხადაც ცნობიერებაში მარველ რიგში დისკრეტული ელემენტების ძიება მიმდინარეობს, ჯეიმსი ცნობიერებას ახასიათებს როგორც პროცესს, ნაკადს. *ცნობიერების ნაკადი* მუდმივად მიედინება. მისი დინამიკა ელემენტებად, ჯეიმსის სიტყვებით, ისეთივე უაშრო ხაქმიანობაა, როგორც წყლის მაკრატლით დაქრა. პერაკლიტე ამბობდა, ერთი და იმავე მდინარეში ორჯერ ეერ შეხვალთ. ჯეიმსი ამ გამოინათქვამის პერეფრამს აკეთებს და ამტკიცებს, რომ ცნობიერების ერთი და იმავე ნაკადში ორჯერ ეერ მოხვდები. ცნობიერება მუდმივი ცვალებადობაა. ცნობიერების ესა თუ ის მდვიმარეობა არასდროს მეორდება ისევე სახით. მეორდება თბიექტი და არა ჩვენი მეგრძნება ან აშრი. როდესაც გამლიმინებელი თბიექტი (სტიმული) მეორდება, მას შეცვლილი ფსიქიკა უხვდება. ძველი თბიექტი და ახალი ფსიქიკა ერთად ქმნიან ცნობიერების ახალი სახის მდვიმარეობას. ჩვენ შეიძლება გვიჩვენებოდეს, რომ რაიმე აშრი მეორდება. მაგრამ სინამდვილეში ეყვლა აშრი უნიკალურია. თუქცა წინა აშრის მოდიეციეიმეა დაისიადუბული. ამავე დროს, ჩვენ ხშირად ვამხხვით, თუ რაოდენ შეიქვალა ჩვენი შეხედულებები. ჯეიმსი ძალიან ხატოვნად გადმოხეუმს ამ ეთარეობას: მოეჯერ ჩვენ თვითონ გვიკვირს, თუ რას ევიქრობდით ამა თუ ამ მოვლენის შესახებ. წლიდან წლამდე მოვლენებს ახლებურად ეხედვით. ის, რაც არარეალური გვეჩვენებოდა, რეალურად იქცა; რაც გეაღლეებდა, მოსაწყენი და ჩვეულებრივი გახდა. მეჯობრები, რომელეებოც განსაზღვრავდნენ ჩვენს სამყაროს, წარსულის მკრთალ ანრიდილებად იქცნენ: ქალები, რომელთაც ვაღმერთებდით. ვარსკვლავები, გყეები, მლეები თავისი უსასრულობის განკლით – როგორი მოსაწყენი და პროზაული გახდა ეს ყოველივე ან თუნდაც წიგნები: რას ენახულობდით ახეთ მისტიკურს ვოეთეს ნაწარმოებებში ან რად ეთელიდით ჯ. ს. მილის თხზულებებს ეხოდენ მნიშვნელოვნად?

ამრიგად, ცნობიერების ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი *მუდმივი ცვალებადობაა*, მაგრამ ცნობიერების ნაკადის კიდევ ერთი მახასიათებელი, ცვალებადობისთან ერთად, *უწყვეტობა*ცაა. ეს უწყვეტობა, ცხადია, პაროზითია. რეალურად ცნობიერებას აქვს ხარვემები, როგორც, მაგალითად, ძილში, მაგრამ ვალეიძებისას ჩვენ მაშინვე ეუბრუნდებით ცნობიერების ჩვეულ ნაკადს. ევაქეს სრული რწმენა, რომ ეს ცნობიერება მოდის იმ ცნობიერებიდან, რომლითაც დაეიძინეთ. ანუ, რომ ის ისეთივეა და ჩვენია. უწყვეტობის თემისი იმასაც ნიშნავს, რომ ცნობიერების მინიარსები მკვეთრად არასდროს ევალეებადობს, მაგრამ თვისებრივი კონგრახტების არსებობა ჩვენს ამრებში თუ განკლებში თითქოს ამ დებულების საწინააღმდეგოდ შეგყეელებს. განა გამაყრუებული აეუთქება არ ეოფს ორად ცნობიერებას, რომელეც ის შემოქმედებს? მაგრამ, თუ კარვად ჩაუკვარდებით, დაეინახათ, რომ ვრგვინის ცნობიერება ვრწყმის წინარე სიშუმის ცნობიერებას, რომელიც ვრძელდება – ეს ასეა. ეინიდან, როცა აეუთქების ხმა გეესმის, ჩვენ განუილით

არა უბრალოდ გრუხუნს, არამედ გრუხუნს, რომელმაც უეცრად დაარღვია სიჩუმე და მასთან კონტრასტში მოვიდა. ასეთ პირობებში გრგვინის გახედვით სრულიად განსხვავდება იმავე გრგვინის შთაბეჭდილებისაგან, რომელიც მსგავსი ხმების რიგში გვეძლევა. ჩვენ ვუთხრით, რომ სიჩუმე და ხმაური ერთმანეთს სისი და გამოირიყხაეს, მაგრამ გრუხუნის შეგრძნება ამავე დროს იმის ცნობიერებაა, რომ ამ მომენტში სიჩუმე მეწყდა. ადამიანის რეალურ ცნობიერებაში საეჭვოა, მთხანხის აწმყოთი იმდენად შეზღუდული განცდა, რომ მასში მინიშნება არ იყოს იმაზე, თუ რა უძლია წინ. ცნობიერების ყოველი ახლადწარმოქმნილი მოვლენა თავისი ძალის, ფიქვ-სირების, მინაარსისა და მიმართულების ნაწილს იღებს წინმსწრები ამრისაგან ან წარმოადგენსაგან. ამიტომ ცნობიერებას არ ეხვეწება თავისი თავი დან-აწვერებულად. ცნობიერების შედარება ჯაჭვთან ან რიგთან ალექვაგურად არ გამოხატავს მის ბუნებას, უნაიდან მასში ვერ იპოვით შევრთებებს, ის უწყვეტი მამინარეობაა. მდინარე ან ნაკალი – აი ის მეგაფორება, რომ-ლებიც ყველაზე უფრო ბუნებრივად აღწერენ ცნობიერებას.

ნაკალის ცვალებადობა და უწყვეტობა არ გამოირიყხავს მასში განსხ-ვაკებული მღვთმარეობების არსებობას. ნამდვილი მდინარის მსგავსად, ცნო-ბიერების ნაკალში გამოიყოფა შედარებით *მყარი მღვთმარეობები*, როდუ-საც ის ძალზე ხელა მიედინება ან თითქმის მორევივით არის განერებული და დამღვარა. ამასთან, არსებობს გარდამავალი, *სწრაფად წარმავალი მღვო-მარეობები*, როდესაც ნაკალი იმდენად ჩქარია, რომ აღწერა და დაკვირვუ-ბას არ უმორჩილება. ისტროსპექტია ამ ორთაგან შილოდ პირველს აფიქ-სირებს. ბორინვის შეფხებით, ეს მღვთმარეობები შეიძლება შევადაროთ თვალსაჩინო მინაარსებს და არათვალსაჩინო აქტებს, რომლებსაც მოგე-ანებით ვიურცბურგის სკოლის წარმომადგენლები გამოკვეთენ (იხ. 6.1.).

ჯეიმში ცნობიერების ნაკალის შემადგენლობის დიფერენცირებას ახდენს არა შილოდ დროის განზომილების თვალსაზრისით, ანუ იმას მიხედვით, თუ რა სიჩქარით მოძრაობს ცნობიერების მინაარსი, არამედ ამ ფსიქიკური მოვლენის გამოკვეთილობის, სინათლის ხარისხის ასპექტითაც. ცნობიერუ-ბაში არსებობს ვარკვეული და ნათელი ნაწილი ანუ ბირივი და ბუნდოვანი, ბნელი პერიფერია. ამ უკანასკნელს ჯეიმში სხვადასხვა სახელებს არქმევს: *ფონები*, *მიმართებათა მარაგანდებები*, *ფსიქიკური ობერტონები*. აქ არსე-ბული ხიჯანსების მიუხედავად, ძირითადი არსი ყველგან ერთია – ისინი ცნობიერების მკრთად ნაწილს, მის ფონს გამოხატავენ. ეს ფონი აზრს და მნიშვნელობას ასოციაციებისა და გრძნობების ქსელიდან იღებს. მაგალი-თოდ, თუ ადამიანს დააიწყდა საგნის სახელი, ეს “მარაგანდენი” მოქმედებს, როგორც სქემა და სწორი მიმართულებით წარმართავს აზრს. ამ “ენის წვერზე” მომღვარი, ბუნდოვანი გამოუიქმელი აზრის წყალობით ხდება არა-სწორი დამახელების კარყოფა და სწორი დამახელების სანქციონირება.

ფსიქოლოგიური ობერტონების ამ დამახათობაში შეიძლება დავინა-ხით ცნობიერების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თვისება, ჟაა მისი *სელექტი-ურობა*. ცნობიერებაში ყოველთვის მერხევა ხდება – ერთი მინაარსი წინ წამოიწევა, მეორე კი უკანა პლანზე გადადის იმის მიხედვით, თუ რა დროე-

ბუნება აქვს მას სუბიექტისთვის. სელექციის მექანიზმს ცნობიერებაში ყურადღება წარმოადგენს, “ყურადღება არის გონების რამდენიმე ერთდროულად შესაძლებელი ობიექტიდან ან აზრის მიმართულებიდან ცხად და ცოცხალ ფორმაში ერთის მიღების პროცესი”. ერთზე ფოკუსირება გულისხმობს სხვა შესაძლებლობებისაგან განყენებას, რათა უფექტურად განხორციელდეს არჩეული მოქმედება. თუმცა, პრინციპში, მოქმედება შეიძლება ყოველგვარი ცნობიერი არჩევანისა და კონტროლის გარეშე წარიმართოს, ამას ემსახურება ჩვეულის მექანიზმი, რომელიც ჯეიმსის სისტემაში ყურადღების ცნობიერი მექანიზმის ალტერნატივად არის წარმოდგენილი. ჯეიმსი დიდ ადგილს უთმობს ჩვეულების ანალიზს. ჩვევა, როგორც არაინსტინქტური, შექმნილი მოგორული ან შინგალური ადგომები ძალიან სახარებელია. ის აადვილებს და ნაკლებად დამლულს ხდის საჭირო შედეგის მიღწევის პროცესს, შეაქვს მასში მეტი სიზუსტე. ამ შრივ ის ერთგვარად ათავისუფლებს ყურადღებას, რომელიც არ არის საჭირო ჩვეული მოქმედებისას. საზოგადოდ, ჩვევა ცნობიერების ანგაგონისგია. ჩვეული მოქმედება, როგორც წესი, არ ცნობიერდება და მიუღ რიგ შემთხვევებში ეს ოპტიმალურია და უფექტური. მაგრამ ერთგვარად საპირისპიროდ იცვლება, როცა საქმე ექვ ჩვეულებებთან გვაქვს; ასეთები კი ყველასთან გვხვდება და მოგჯერ საქმიოდ მრავლადაც. ჯეიმსი თვლის, რომ ამ შემთხვევაში ჩვეულება გადაიქცევა იმ ძალად, რომელიც აფერხებს პიროვნების განვითარებას და ხელს უშლის მის ბუნდობურებას.

ჯეიმსი უდიდეს ყურადღებას უთმობდა პიროვნების ცნებას. მისი თანამედროვე ავტორებისაგან განსხვავებით, რომლებიც წმინდა ცნობიერების ფსიქოლოგიას ქმნიდნენ, ჯეიმსი ცდილობდა, გაეფართოვებინა ამ მეცნიერების ფარგლები და ცნობიერება სხვა კატეგორიების მიმართებაში მოეყვანა. ამ მცდელობათა წყალობით, იგი მრავალი ახალი ფსიქოლოგიური თარიღების წინამორბედი გახდა. შეიძლება ითქვას, რომ ჯეიმსმა, მეცნიერული ფსიქოლოგიის გარიყრავის დიდი თეორეტიკოსებიდან პირველმა დაამყარა მიმართება ცნობიერებასა და პიროვნებას. “შე”-ს შორის, იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ცნობიერების განხილვა პიროვნებისაგან განყენებით დაუშვებელია. ცნობიერება ყოველთვის პიროვნულია იმ აზრით, რომ ის ენმეს ეკუთვნის, ვინმეს ცნობიერებაა. ჯეიმსი, არსებითად, ინციტაგორი გახდა ფსიქოლოგიაში პიროვნებისა და “შე”-ს პრობლემატიკის შემოგანსნა. იგი პიროვნების ფსიქოლოგიის პირველი დიდი წარმომადგენელია.

პიროვნებას, ჯეიმსის აზრით, მიეკუთვნება ყველაფერი, რასაც ადამიანი თავისად მიიჩნევს. აქედან გამომდინარე, “შე”-ში სამი მხარე გამოიყოფა: 1) *მატერიალური “შე”* მის არსებით ნაწილი ჩვენი სხეულია, მაგრამ მოგადად, ეს არის იმ ხელიერი თუ უსულო ობიექტებისა და მოვლენების ერთობლიობა, რასაც ადამიანი თავისას უწოდებს – მისი განსაკუთრებული, პირადი მომხარების საგნები, ხახლი, მიწა, ანგარიში ბანკში, ავრეთვე შეუძლე შედეგები, წინაპრები, ნათესაობა, მეგობრები და ა.შ. 2) *სოციალური “შე”* სხვა ადამიანთა მიერ ჩვენი, როგორც პიროვნების აღიარება საზოგადოებრივ პიროვნებად გვაქცევს. ჩვენი არა მხოლოდ გვყვარს საზოგადოებაში ყოფნა, არამედ გვაქვს თანდაყოლილი მიდრეკილება მივიპყროთ სხვების

ყურადღება. ძნელია წარმოვიდგინოთ, წერს ჯეიმსი, უარესი დასჯა, ვიდრე იყო ისეთ საბოგადოებაში, სადაც არ გაქცევენ ყურადღებას, არ გასუსხობენ კითხვებზე, არ ინგერესდებიან შენი შემოქმედებით, ისე გვეცქვიან. როგორც უსულო საჯანს. ასეთ შემთხვევაში ან სასოწარკვეთილება გვეუფლება, ან უყოფლებით. ადამიანი, ფაქტობრივად, იმდენი სოციალური პიროვნებასაგან შედგება, რამდენი სხვა ადამიანზე აღიარებს მას. უფრო მუხტი ეს იქნებოდა ვეცოქება, რომ სოციალური "შე" არის ადამიანისთვის აქტუალური სოციალური როლებისა და საბოგადობრივი ფუნქციების კომპლექსი. 3) *სულფური "შე"*. პიროვნების ამ ასპექტში ჯეიმსი გულისხმობდა ცნობიერების მდგომარეობათა, ფსიქიკურ უნართა და თავისებურებათა ერთობლიობას, რომლის ბირთვიც პიროვნების აქტიუობის განცდაა.

პიროვნების ეს ფენები ერთიანობას ქმნიან, მათი ინტეგრაცია ცნობიერებაში სპეციფიკური განცდების სახით აისახება. მათ შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია *თვითშეფასების განცდა*. თვითშეფასება (საკუთარი თავით ვსაყოფილება ან უკმაყოფილება) უშუალოდ არის დაკავშირებული ადამიანის მიერ საკუთარი პიროვნული თვისებების შეფასებასთან და, ასევე, მათი შედარებასთან სხვა ადამიანების თვისებებთან. ის მჭიდროდ არის დაკავშირებული პრეგენზიის დონესთანაც. *პრეგენზიის დონე* – პიროვნების თვითშეფასების სასურველი დონეა, რომელიც ელინდება პიროვნების მიერ დასახული მიზნების სირთულეში. ადამიანის კმაყოფილება საკუთარი თავით და ცხოვრებით დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ ათვისებს იგი საკუთარ შესაძლებლობებს, თავის მიზნებსა და დანიშნულებას. ვინახილავდა რა თვითშეფასების გაღებვას პიროვნების ქცევაზე, ჯეიმსმა გამოიყენა *თვითსაგების ცემის* ფორმულა, რომელიც წარმოადგენს მარტივ წილადს: მისი შრიცხველი გამოხატავს რეალურ წარმატებას, ხოლო მნიშვნელი – *პრეგენზიას*. შრიცხველის გაღებვით ან მნიშვნელის შემცირებით წილადი იზრდება. ეს ეს ნიშნავს, რომ პრეგენზიებზე უარის თქმა გვაძლევს ისეთივე სასურველ შემსუბუქებას, როგორსაც მათი განხორციელება რეალობაში. ეს ფორმულა საფუძვლად უდევს ადამიანის მისწრაფებას თვითსრულყოფისკენ და წარმატებისკენ, თვითფრთხობას და მასთან დაკავშირებულ სხეულებრივ თუ სულიერ ჯანმრთელობას.

პიროვნებასთან დაკავშირებული განცდების ანალიზისას ჯეიმსი გვჩვენებს ვერ აუკლებდა *თვითდენეგრობის განცდას* მართლაც, ცნობიერებაში პიროვნება მუდამ წარმოდგენილია, როგორც ერთი და იგივე, საკუთარი თავის იდეური "შე", ამ განცდის არსებობა ნაწილობრივ ამით აიხსნება, რომ "შე"-ს სპეციფიკურ მდგომარეობაში შედიან, აგრეთვე, წინა მდგომარეობათა მისაარსები, რაც "შე"-ს ფუნქციონალური იგივეობის განცდის საფუძველი ხდება: ახლანდელ წარმოდგენაში შეხსიერების წარმოდგენები შედიან, აზრი წინარე აზრიდან გამომდინარეობს, უსიციური და კოვნიტური მდგომარეობები ეს ერთმანეთს გამსჭვალავენ. ამასთან ერთად, თვითდენეგრობის განცდის საფუძველი, ჯეიმსის ძალიან მუსტი დაკვირვებების თანახმად, არის სხეულიდან მომდინარე ორგანული შეგრძნებები; ისინი მუდამ არსებობენ და მთელი შენგალური ცხოვრებაც მათ ფონზე იმდება.

სხეულიდან მომდინარე განცდებზე ეკიდება აქციონტი ჯეიმსის მხედველობით ემოციის რაობის შესახებ, რომელიც ფსიქოლოგიის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ ემოციის თეორიად აღიარებულია. ამ თეორიით ჯეიმსი იმის ჩვენებას ცდილობს, თუ რაოდენ მჭიდრო კავშირია ფსიქოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ პროცესებს შორის. ეს კონცეფცია, რომელსაც შემდგომში *ემოციის პერიფერიული თეორია* ეწოდება, ჯეიმსმა პირველად წარმოადგინა 1884 წელს. წერილში "რა არის ემოცია", იმავე წელს პრაქტიკულად იდეტური თეალსაშრისი გამოთქვა დაიხელმძღვანელოვდა კარლ ლანგემ. ფსიქოლოგიაში ეს თეორია *ჯეიმს-ლანგეს თეორიის* სახელით შევიდა. ის უპირისპირდება ვერელებულ და, ერთი მხედვით, სრულიად ბუნებრივ მხედვლებას, რომელშიც მოელენების შემდეგ რიგია დადგენილი: რაიმეს აღქმა იწვევს ემოციას, ხოლო მას მოსყვება სხეულბრივი ცვლილებები. ჯეიმსის მხედვით, ემოციურ და სხეულბრივი პროცესებს შორის საწინააღმდეგო მიმართებაა: აღქმა იწვევს სხეულბრივი ცვლილებებს, რომლებიც ორგანულ შეგრძნებათა კომპლექსის სახით განიცდება; ეს განცდა არის ის, რასაც ემოცია ეწოდება. სხეულბრივი პროცესი ემოციას კი არ მოხდევს, არამედ წინ უსწრებს. ამ აზრს ჯეიმსი თავისი ცნობილი "პარადოქსული" გამოხატულებით გამოხატავს: ჩვენ იმიტომ კი არ ვკანკალებთ, რომ გვეშინია, არამედ იმიტომ გვეშინია, რომ ვკანკალებთ; ან იმიტომ კი არ ვტირობთ, რომ ეწუხვართ, არამედ იმიტომ ეწუხვართ, რომ ვტირობთ.

უფრო მეტად, ეს ემოციები სხვა არაფერია, თუ არა ორგანულ შეგრძნებათა ერთობლიობა. არ არსებობს ცალკე, სპეციფიკური ემოციური განცდა. ეს უკანასკნელი რეალურად ორგანულ შეგრძნებათა კომპლექსის განცდაა. ამ დებულებას ჯეიმსი, ისევე და ისევე, თავისი გამოჩინული თეორიის დაკვირვების მონაცემებით ასაბუთებს. აუდიოთ რაიმე ემოცია, ამბობს იგი, და მოვაცილოთ მასთან დაკავშირებული მთელი სხეულბრივი სიმპტომატიკა. ჩვენ დაეინახავთ, რომ ამ ემოციისაგან არაფერი დარჩება; არ დარჩება არავითარი სხვა "ფსიქიკური მასალა", რომელსაც შეიძლება ემოცია ეწოდოს. არ შეიძლება აღწერთ მისი და არაფერი თქვა გულისცემაზე, კანკალზე, გაფითრებაზე, სუნთქვის შეკერაზე ან გახშირებაზე, კუნთურ დაძაბულობაზე და ა.შ. მისი ამ გამოვლინებების მოცილება თვის მისის, როგორც ემოციის მოცილების ნიშნავს. ერთადერთი, რამაც შეიძლება მისი აღვლი დაიკავოს, ეს მხოლოდ ინტელექტუალური შინაარსია, ცივი, გულგრილი მსჯელობა. რომ ის, რაც ხდება, ჩემთვის საშიშია. ეს კი, ცხადია, ემოცია არ არის.

ემოციის გარეგანობაგულებათა შეკავება, შეფერხება, "დაწინარებული" ემოციის დაჭერა ემოციის საქრობას იწვევს. პირიქით, ჩვენ შევძლებთ განზრახ გაეჩინოთ ემოცია, თუ ხელოვნურად გამოვიწვევთ მის შესატყვის გარეგანობაგულებებს. ჯეიმსის თქმით, თუ აღამიანი დიდხანს მის დარდიანი სახით, დაღერებულ პიზაში, ოხრაფს, ნაღვლიანი ხმით პასუხობს კითხვებზე, მას აუცილებლად დაეუფლება მელანქოლია. ან პირიქით, მხარული გამოიგველებს მიღებით შეიძლება თავი განხალისო. ვარდა ამისა, ემოციების გამოწვევა შეიძლება გარკვეული ნივთიერებების მიღებით (ალკოჰოლი, ნარკოტიკები) მათ მიერ აღძრული ორგანიზმული ცვლილებების

ბები სათანადო შეგრძნებებს იწვევს, რომლებიც განიცდება, როგორც ემოცია.

ჯეიმს-ლანგეს თეორიის გარშემო დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარეობდა დისკუსია, მრავალ გამოკვლევაში, რომელთა შორის აღსანიშნავია გამომხეხილი ფიზიოლოგების ჩარლზ შერინგტონისა და ჯეიმსის მოწაფის კოლტერ კენტონის ნაშრომები, ნაეადი იყო ამ თეორიული მოდელის ექსპერიმენტული შემოწმება. ცდების შედეგები ძირითადად მოწმობს იმას, რომ მამხინაც, როცა გარკვეული ანაგომიური პროცედურების მეოხებით სხეულიდან მომდინარე ორგანული ვალიანების შეგრძნების შესაძლებლობა ვამორიყხელია, ცხოველები ამვლავებებენ შკაფიოდ გამომხატულ მიშის, ბრამისა და სხვა ემოციებს. ეს შედეგები მიუთითებენ იმაზე, რომ ემოცია არ დაიყვანება ორგანულ შეგრძნებებზე მიუხედავად ამისა, უჭველია, რომ მათ შორის უმჭიდროესი კავშირი არსებობს. ამ თეორიაში უდავოდ არსებობს რაციონალური შარყვალი, რის გამოც ის დღესაც სნარჩუნებს თავის მყენიერულ დირებულებას.

ჯეიმსი განამოვადებს ემოციის თეორიის დედაბრს და მას უფრო ფართო კონტექსტში განიხილავს. სახელდობრ, იგი ამბობს, რომ "ჩვენ შევეძლებლია თამამად წამოვყენოთ შოვადი კანონი, რომლის თანახმადაც არც ერთი ფსიქიკური შოდიფიკაცია არ ხორციელდება, თუ მას არ ახლავს სხეულებრივი ცვლილება". აქედან ჩანს, რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ჯეიმსი სხეულებრივის (ფიზიოლოგიურის) და ფსიქიკურის კრიტიციზმს. ეს გარემოება პირდაპირ არის ასახული ფსიქოლოგიის ჯეიმსის მიერ შემოთავაზებულ განმარტებაში, რომლის მიხედვითაც ის არის მეცნიერება ფსიქიკური (შეგალური) მოვლენებისა და მათი პირობების შესახებ. ფსიქიკურ მოვლენებში აქ უშუალო გამოცდილება, ცნობიერება იგულისხმება, ხოლო პირობები ნიშნავს ფსიქიკურს საფუძვლად შდებარე და მის თანმდევ სხეულებრივ (მათ შორის ნევროლოგიურ) პროცესებს. ჯეიმსის რწმენით, ფსიქიკური ფუნქციონების განხილვა უნდა მოიცავდეს ანალიზის განცდისეულ (ფუნქციონისეული) და ორგანიზმულ (ფიზიოლოგიურ) დონეს. ყველგან, სადაც კი ეს შესაძლებელი იყო, ჯეიმსი ცდილობდა მოენახა სხეულებრივი საფუძვლები თავისი შეხედულებებისთვის და დაედგინა ფიზიოლოგიური კორელატები ყოველი ფსიქიკური შგომარეობისთვის. ჯეიმსი თვლიდა, რომ ასეთი შიდგომა შეგაფიმიკიდან თავის დაღწევას და ფსიქოლოგიის ნამდვილი საბუნებისმეტყველო მეცნიერების პოშიციებზე დადგომის ნიშნავდა. ყოველ შემთხვევაში, მახში არ უნდა დავინახოთ ცალსახა ფიზიოლოგიური დეკერმინიზმის გამოვლინება. პირიქით, ჯეიმსი უბრძოდა ასეთ თვალსაზრისს და დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ფსიქიკა არ არის უბრძოლ ფიზიოლოგიური პროცესების შოშიკოლი ეპიფენომენი, მათი თანშლები უყუნქციო და უკუმეშქმედების უნარსმოკლებული მოვლენა. ის გარემოება, რომ ცნობიერების ანგენსიფიკაცია სწორედ ნერველი პროცესების გართულების შემთხვევებში ხდება, იმაზე მიუთითებს, რომ ცნობიერებას, გარკვეულ პირობებში, შეუძლია ჩაერთოს აქტივობის მიწეშობრივ ჯაჭვში. ამ დროს იგი რეალური ძაღაა, ფაქტორია, რომელიც თვითონ შემოქმედებს სხეულებრივ პროცესებზე. ამდენად, ჯეიმსის შიდგომა ფსიქოფიზიოლოგიური

პრობლემისადმი *ინტერაქციონისტულია* – ფიზიოლოგიური და ფსიქიკური პროცესები ურთიერთმომქმედებენ და ორივე ერთად განსაზღვრავენ ქცევას.

ქცევის კატეგორიის განხილვისას ჯეიმსი მართლაც ხშირად მიმართავს ფიზიოლოგიურ და ცერებრალურ ცნებებს. იგი საუბრობს გვიხის უკრულდება და ბოქლოებში ვაჟილი ნერვული იმპულსების გაბლიერებასა თუ შესუსტებაზე, მათ სინქარესა თუ მიმართულებაზე, მათ ურთიერთქმედებაზე და, საბოლოოდ, სამოდრაო ცენტრების აგზნებაზე. მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს ქცევის ფიზიოლოგიური მექანიზმი, ის ფუნქციონირებს ქცევის ფსიქოლოგიური რეგულაციის სხვადასხვა დონეზე. მათ შორის ყველაზე დაბალია *რეულეჩებისა* და *ინსტინქტების* დონე, რომელიც თანდაყოლილ და ავტომატურ მოქმედებებს მოიცავს. *ჩვეულები* და *ჩვეულებები* უფრო მაღალ დონეს შეადგენენ, ვინაიდან მათი გამოიმუშავება თუ შეტენა ცხოველების პროცესში ხდება, თუმცა ისინი ცნობიერების მონაწილეობის გარეშე მიმდინარეობენ. თვისებრივად მაღალ დონეზე ავლივართ მამის, როდესაც ქცევის ორგანიზაციის საქმეში ერთობა ცნობიერება. აქ უკვე საქმე გვაქვს ე.წ. *ცნობიერ მოქმედებებთან*. ჯეიმსი მათ ორ სახეობას განიხილავს: *იდეომოტორული მოქმედებები* და *ნებელობითი მოქმედებები*. იგი ამბობს იქიდან, რომ აზრი მოძრაობის შესახებ ან მოქმედების მიზნის იდეა უმუალოდ იწვევს სათანადო მოძრაობას, თუ მას არ აფერხებს ცნობიერებაში იმავედროულად არსებული სხვა იდეა. ამ თვალსაზრისს *იდეომოტორული თეორია* ეწოდება. ამ თეორიას, ჯეიმსის გარდა, სხვა დამკველსაც პყავდა (ლოტცე, კარპენტერი, მიუნსტერბერგი და სხვა). ჯეიმსის მხედვით, ადამიანის ცნობიერ მოქმედებათა უმეტესობას ასეთი იდეომოტორული აქტები შეადგენენ.

საკუთრივ ნებელობითი მოქმედება და მისი სანქციონირება ხდება მამის, როცა საჭიროა ხელისშეშლელი მოტორული იდეის მოცილება. ამ შემთხვევაში ჩვენი ყურადღება გადადის ერთი ალტერნატივიდან მეორეზე. ყოყმანის ეს უსაამოყნო მდგომარეობა მამის მთავრდება, როდესაც ერთერთი იდეა (იგივე მოტივი) საბოლოოდ იმარჯუებს და ყურადღების ცენტრში ექცევა. მაგრამ ეს თავისთავად არ ხდება. ნებელობა აქტიურად მონაწილეობს იმაში, რომ ეს გადაწყვეტილება შედგეს. "ნებისყოფის დაძაბვით ჩვენ ერთერთი მოტივის უპირატეს მნიშვნელობას ვანიჭებთ", ამბობს ჯეიმსი. სუბექტურად და ფუნქციონოლოგიურად ეს *დაძაბვის ვარედა* ნებისყოფის გაძური აქტის სპეციფიკური და გამორჩეული მომენტია. ავტორის აზრით, ამ მომენტის არსებობა იმდენად თვალსაზრისით არის მოცემული თეოდაკვირებაში, რომ მისი უარყოფა შეუძლებელია. ის გამოხატავს ნებელობის მუშაობის ორ ძირითად ასპექტს: მოტივის სანქციონირებას, ანუ მოტორული იდეის ყურადღების ცენტრში მოქცევას და მრუნვას იმაზე, რომ ამ მოტივის გაბატონება დანარჩენებზე მოქმედების დასრულებამდე შეარი იყოს.

ამავე დროს, ჯეიმსი კარვად ხელავს იმაშიც, რომ არსებობს სერიოზული შეზღუდვები გადაწყვეტილების მიღებასა და შესრულების ვამზე. არსებობს ფსიქიკური ცხოვრების სფერო, სადაც ნება, უბრალოდ, უძლურია. ნე-

ბუღალტრის ვერაჯივითი დაძაბვით ვერ გააკეთებ იმას, რაც არ იყი, ან რაზეც სული არ მიგიწვდება: ჩხერის უკიდობარო აღიზიანი ამ უნაშუ ვერ აღიპარაკ-ღება და ხერვილისაშებრ ვერც მარსზე გაფრინდება, მაგრამ რეალური შეზღუდვების სფერო ბევრად ფართოა და მისი ჩამდვილი ხაზღერის დაღვე-სა უკიდერებად რთულია ან ხელაყ შეუძლებელი. "გადაწვევილებები, რომლებზეც დაიხარჯა ვარკვეული ძალისხმევა, თანდათან ერწყმინ იმაო, რომლებზეც ძალისხმევს გარეზე განხორციელდნენ და ჩენთვის არც ისე აღვილია იმის განსაზღერა, თუ შესგად ხად არის ეს შეზღუდვები". მაშინ, ხად გადის ხაზღერი უნებლეუ და ნებელითო მოქმედებას შორის? უერო შოგადად: თუ არ არსებობს აბსოლუტური თავისუფლება, რაც ამკარად ასეა, მაშინ რთვორია ნებულობის შესაძლებლობები და ხაზღერება? პრინციპში, ჩენ შეგვიძლია დაეღვეთ რადიკალური ვოლუნტარიზმის პოზიციამე და დაეუშვათ, რომ თავისუფალი ნების დაძაბვის აქტი არაფერზე არ არის დამოკიდებული – არც გარე პირობებზე, არც მოტივებზე, არც ხახიათზე, ანუ, მათემატიკური ერთ რომ ვილაპარაკოთ, "დამოუკიდებელი ცვლადია", ამ შემთხვევაში იმის აღიარებაე მოვიწვევს, რომ მის შიერ გამოწვეული ქმდება ამოვარდნილია დეგერმინიზმის ჯაჭვიდან და, შესაბამისად, მეუ-ნიერების შესწავლის თბიექტი ვერ იქნება. მაგრამ, ჯეიმსის აზრით "ესიქოლოგს შეუძლია წარმოადგინოს შრავალი მოხაზრება დეგერმინიზ-მის ხახარგებლოდ. იგი მიხაწილეობს მეციერების მქმებლობაში, იქ კი, ხადაე ჩენს ეხედებით "დამოუკიდებელ ცვლადს", მეციერებისთვის აღვილი არ არის".

ერთი სიგვეით, ჯეიმსის წინამე მოელი ხიმწავავით დაღვა ნების თავისუფლების ხაკრამენტალური პრობლემა. ეს პრობლემა, როგორც ენა-ხეი, ანტიკური ხანიდან იღვა იმ მოაზროვნეთა უერადლების ცენტრში, ეისაე ანტიერესებდა აღიზიანური ქვევის სხეუთიკა და, ასეე, შოგადად პიროვნების, როგორც ხაზოგადოებრივი და შნეობრივი არსების თავისებურება, მოვი-ანებით ამ პრობლემათ თავისუფლება-დეგერმინიზმის პრინციპების დაპირის-პირების ხახე მიილი. ბუნების მეციერებათა ზეობის ხანაში, როდესაე ჯეიმ-სი მოღვაწეობდა, ამ პრობლემას მეციერთა უმეგესობა, მათ შორის ფსიქოლოგთიე, დეგერმინიზმის ხახარგებლოდ წვევდნენ. ჯეიმსი თავისუფ-ლება-დეგერმინიზმის დიქტომიის მახეში გაება. მისთვის თრთე აღგერნა-გაეა ერთხაირად მნიშვნელოვანი და ხარწმუნო აღმოჩნდა. ფსიქოლოგთის ასტორიამი აღბათ არ მოიბეზება მკელეერი, რომელიე ასეთი ევო-ჩართუ-ლითი ებრძოდა ამ პრობლემას. ერთ შხარეს იყო მისი შოგადმეციერული წარმოდგენები, მეციერების ის მოდელი, რომელიე იმხანად ხაყოველითოდ იყო გაერელებული. ეს მოდელი ვულისხმობდა მიმეზობრობას, კანონ-ზომიერებას, მოვლენის ასხნას მისი გამოწვევი ფაქტორების დაღვნის ენით. ჯეიმსი ფსიქოლოგთის ბიოლოგთათან აკეეზირება და, მამასადამე, ფსიქო-

იანაშეროეც ფსიქოლოგთამი "დამოუკიდებელი ცვლადს" ტერმინთ აღიანშება ის მოელე ან ფაქტორი, რომლის მანიპულირებას ახდნს ექსპერიმენტატორი, რათა შესწე-ლის მისი გაელენა ხაველც (დამოკიდებულ) ცვლადზე მანსადაე, ის ვანიელის ექსპერ-იმენტატორის გაელენას, მაშინ როდესაე დამოუკიდებელი ცვლადი, რომელზეც მანიმუნტს ჯეიმსი, არაფრით არ არის განსაზღერული.

ლოგიას საბუნებისმეტყველო დარგად თვლიდა, სადაც მკაცრი დეგერმინიზმი სუფევს და რომელიც, მისი სიტყვებით, “შუშაობს პრაქტიკული წინასწარმეტყველებისა და კონტროლის მიმართულებით”. მას მტკიცედ სჯეროდა, რომ ნამდვილი მეცნიერება, მამასადაბე ფსიქოლოგიაც, მხოლოდ ასეთი შეიძლება იყოს.

მეორე მხარეს იყო არანაკლებ ურყევი და ღრმა რწმენა იმისა, რომ თავისუფალი ნება არსებობს და ის რეალურად ერევა ადამიანის ქცევასა და ცხოვრებაში. ეს რწმენა არ იყო მხოლოდ ვარაუდი ან თეორიული მოსაზრება. ის გამყარებული იყო მისი პირადი გამოცდილებით და, აქედან გამომდინარე, უეჭველი ფაქტის ძალა ჰქონდა. ჯეიმსის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ თავისი მეცნიერული კარიერის დასაწყისში მან პირდაპირი მნიშვნელობით გამოიყვანა საკუთარი თავი უმძიმესი დეპრესიის მდგომარეობიდან, აიძულა თავისი თავი, წაეკითხა ლექციები და, საზოგადოდ, გაეგრძელებინა ცხოვრება, თუმცა თვითმკვლელობის შმაფრ იმპულსს განიცდიდა. შემდგომში იგი იხსენებდა, რომ ერთ მშვენიერ დღეს მან ირწმუნა თავისუფალი ნების არსებობა და შეეცაბა მთელი ბოლო ამ მდგომარეობას. მან თქვა: ჩემი თავისუფალი ნების პირველი აქტი იქნება გადაწყვეტილება, ვირწმუნო თავისუფალი ნება და ყოველმხრივ განვატკიცო ჩემში არსებული მორალური თავისუფლების ვანცა.

ამრიგად, ჯეიმსი მეტად მძიმე ალტერნატივის წინაშე აღმოჩნდა: ან კანონზომიერება, დეგერმინიზმი და მეცნიერება, ან თავისუფლება, ინდეგერმინიზმი და რწმენა. აქედან გასაგები ხდება, თუ რატომ მიმართა ჯეიმსმა თავისი გულისყური რელიგიისა და რწმენის ფუნდამენტებს. მისი შემოთხზვები წიგნი რელიგიური განცდების შესახებ რელიგიის ფსიქოლოგიის კლასიკური ნიმუშია. ჯეიმსი თავს არ მისიხვედა რელიგიურ ადამიანად ამ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით. მიუხედავად ამისა, იგი იმეოათი შეუპოვრობით იყავდა ამრს რელიგიური რწმენის პრაგმატული მიზანშეწონილების თაობაზე. მისი სიტყვებით, “ენერჯიულობა და გამძლეობა, სიამაყე და სასიცოცხლო პრობლემების გამკლავების უნარი ახასიათებს იმით, ვინც რელიგიურია”. რელიგიური განცდების საფუძვლიანმა შესწავლამ მიიყვანა დასკვნამდე, რომ ისინი იწვევენ სახარულს, “დინამიკურ აგზნებას”, ამით აძლიერებენ და ახალისებენ სასიცოცხლო ძალებს, ებრძვიან შელანქოლიას, იწვევენ სიმშვიდეს და კარმონიას სულში. ესმარებიან პაროქსიზმს ახალი ხაზრისის მოპოებაში. ამდენად, რელიგია და მასთან დაკავშირებული განცდები სახარულებლოა. პრაგმატიზმის ფილოსოფიის მიხედვით, რომლის ერთ-ერთი თავკაციც ჯეიმსი იყო, ეს მათ ჭეშმარიტებაზე მითითებს. პრაგმატიზმის კონცეფციის თანახმად, ჭეშმარიტება არის იდეა, რომელიც ყველაზე კარგად “შუშაობს”, მიუყავართ წარმატებასთან, სარგებლობისა და კმაყოფილების მომგანიად.

საბოლოოდ, ამავე ლოგიკით ისტუმბლენილა ჯეიმსმა ნების თავისუფლების პრობლემის “გადაწყვეტისას”. ნების თავისუფლების განცდა აძლევს ადამიანს რწმენას, რომ იგი არ არის გარეშე ძალების გვერდობაში და შეუძლია თვითონ წარმართოს საკუთარი ქცევა. ამიტომ იგი ამ ქცევაზე პასუხ-

სიმგებელი ხდება, რაც მისი საზოგადოებრივი და მწეობრივი ცხოვრების საფუძველია. ამის გათვალისწინებით, ნების თავისუფლების იდეა სახარტგებლოა და პრაგმატული თვალსაზრისით, ჭეშმარიტი. ერთი სიტყვით, ჯეიმსმა ჭეშმით აღნიშნული ჩინიდან გამოსავალი ფსიქოლოგიაში კი არა, პრაგმატიკის ფილოსოფიაში მოიხაზა. მან აღიარა, რომ "საკითხი ნების თავისუფლების შესახებ წმინდა ფსიქოლოგიურ ნიადაგზე ვერ გადაწყდება" და მისი გადაჭრა მეტაფიზიკის ვადაულოცა. მიუხედავად ამისა, ჯეიმსს არ სურდა მოლიანად მოწყვეტოდა მეცნიერების ნიადაგს და ისიც თქვა, რომ ფსიქოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, შეუძლია დეკონსერვატიული პრინციპი განახორციელოს იმ შემთხვევაშიც, თუ თავისუფალი ნება რეალობაა. მას შეუძლია თავისუფლება იმ სიერეში დაგოვოს, სადაც "მეცნიერება უბრალოდ ჩერდება".

ამ წინააღმდეგობრივი და არსებითად კაპიტულანტური პოზიციის გამო ჯეიმსმა ბერი საველური დაამხახურა. თუმცა, ზოგიერთი კომენტატორი, კერძოდ ჯ. ოლპორტი, მასში დადებით მხარეებსაც ხედავს და ჯეიმსს, როგორც მოაზროვნის პატიოსნებისა და გულწრფელობის გამოვლენებად მიიჩნევს. იმის გათვალისწინებით, რომ თავისუფლება-დეკონსერვატიული დიქტოგონიასთან დაკავშირებით ფსიქოლოგიაში შეთანხმება ახლაც არ არის შედეგი. ჯეიმსის პოზიციის გაგება სახესებით შეიძლება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ხელი ავიდოთ საკითხის მეცნიერულ კვლევაზე და დავკმაყოფილოთ პრაგმატული ხარვეზლიანობის კონსტაგაციით.

სხვათა შორის, ხარვეზლიანობის ამ პრინციპს ჯეიმსი ძალიან ფართოდ აერყელეს და უყენებს ყველაფერს, მათ შორის ცნობიერების ფუნქციის საკითხსაც. მისი აზრით: "ცნობიერება, როგორც ჩანს, ყველა სხვა ბიოლოგიური ფუნქციის მსგავსად, განვითარდა იმიტომ, რომ იგი სასარგებლოა". აქედან ჩანს, რომ ჯეიმსი ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის სათავეებთან დგას. ცნობიერება პირველ რიგში უნდა განვიხილოთ იმ ფუნქციის, იმ როლის მიხედვით, რომელსაც ის ორგანიზმის გარემოსთან შეეუბნის თვალსაზრისით ახრულებს. ეს ფუნქცია არის ადაპტური მოქმედების უზრუნველყოფა. ამის გარეშე ცნობიერებას აზრი უკარგება, მისი წარმოშობა გაუგებარს ხდება. ცნობიერება ევოლუციის მხელელობაში ფორმირდება, როგორც ვართულებული ადაპტური პროცესის ორგანიზაციის უნარი. ინსტინქტურ მოქმედებას არ ესაჭიროება ცნობიერება. ის წინასწარი გეგმისა და დასწავლის გარეშე ხორციელდება. მთავარია არსებობდეს გამლიზიანებელი და სათანადო ნერვული მექანიზმი. მოქმედების დასწავლილ და ავტომატიზირებულ ფორმებსაც (ჩვევა, ჩვეულება) არ ესაჭიროება ცნობიერება. მაგრამ, როდესაც ვითარება რთულდება და მოქმედების ეს სახეები ვეღარ წვევკენ ადაპტაციის ამოცანებს, საქმეში ჩაერთვის ცნობიერება, როგორც სელექციის, ფილტრაციის, პროგნოზირების, დაგეგმვის, შეფასების, საჩქეოინერებისა და ა. შ. მექანიზმი. ის უმსახურება აქტივობის რთულ ფორმებს და, ამ აზრით, ობიექტურადი და სუბიექტურადი ყვევლინება "საბოლოო მიზნებისთვის მებრძოლ" რეალურად მოქმედ ძალიად. ეს იდეები შემდგომი ფუნქციონალიზმში განვითარდა.

ის გარემოება, რომ ჯეიმსი ფსიქიკას, ერთი მხრივ, მოქმედების კატეგორიისთან მიმართებაში განიხილავს, ხოლო, მეორე მხრივ, მიუთითებს კავშირზე ცნობიერებას, სხეულებრივ, ნერვულ პროექციებსა და გარემოს შორის, უფლებას აძლევს ფსიქოლოგიის მოცემით ისტორიკოსს, იგი ბიპევიორიზმის უშუალო წინაპრადაც კი გამოაცხადოს. ეს, ალბათ, ერთგვარი გადაჭარბებაა, ვინაიდან ჯეიმსი უფრო ცნობიერების ფსიქოლოგიის წარმომადგენელია, ანუ იმ ფსიქოლოგიისა, რომელსაც კლასიკური ბიპევიორიზმი დაუპირისპირდა. ცნობიერებისა და მოქმედების ურთიერთმიმართება მას, პირველ რიგში, ცნობიერების ფუნქციონალური დახასიათების კუთხით აინტერესებდა, ორიოდეჯული ბიპევიორიზმი კი სრულებით უარყოფს ცნობიერებას და მის მიმართებას ქვეყნთან.

სამოგალოდ, ჯეიმსი ბევრი ფსიქოლოგიური მიმდინარეობის სათავეებთან დგას, მაგრამ ერთმნიშვნელოვნად არც ერთს არ მიეკუთვნება და დამოუკიდებელი ბუმბერაზი ფიგურაა. მისი ინტერესებისა და მიდგომების დიაპაზონი იმდენად ფართო იყო, რომ ვერ ხერხდებოდა მათი რეალიზაცია ერთი კონკრეტული სკოლის ან ორიენტაციის ფარგლებში. მისი შეხიერიული ცნობისმოყვარეობა ერცელდებოდა ყველაფერზე, დაწყებული ქვეყნის ფიზიოლოგიური საფუძვლებიდან, დამთავრებული პანსონითა და ცნობიერების უმაღლესი მდგომარეობებით, ფუნქციონალური, ბიპევიორისტული და პეშანისტური ფსიქოლოგიის წარმომადგენლები მას თავიანთ ავტორად მოიხსენიებენ. პირველ ოროთა ჯეიმსის მიმართებაზე უკვე ითქვა, რაც შეეხება პეშანისტურ ფსიქოლოგიას. ის ჯეიმსიან კავშირს პიროვნების კატეგორიის შემეფობით ამყარებს, "მე"-ს სტრუქტურა, თვითგანცდა, თვითმეფახება – ის თქმება, რომლებზეც სწორედ ჯეიმსმა დაიწყო ლაპარაკი და რომლებიც შემდგომში პეშანისტური ფსიქოლოგიის ინტერესებშიც მოექცა. მიუხედავად ამისა, ჯეიმსი ვერ ჩათვლება პეშანისტური ფსიქოლოგიის მიმდინარეობის წარმომადგენლად თუნდაც იმიტომ, რომ ეს უკანასკნელი ფენომენოლოგიურ და ემპირიკულად ფილოსოფიას ემყარება, რომელიც არსებითად განსხვავდება ჯეიმსის პრაგმატიზმისაგან და, უმეტეს შემთხვევაში, კიდევ ეწინააღმდეგება მას. აქ შეიძლება აღინიშნოს ე.წ. გრანსპერსონალური ფსიქოლოგიაც, რომელიც შეისწავლის ცნობიერების შეცვლილ მდგომარეობებს, მისტიკურ განცდებსა და პარაფსიქოლოგიურ ფენომენებს. ჯეიმსი დაინტერესებული იყო ცნობიერების განსხვავებული მდგომარეობებით და მათ გამოხატულებად საკუთარ თავზე ცდებს აგარებდა ფსიქოპათიურ ნივთიერებების გამოყენებით. დღეს ამ მდგომარეობათა შესწავლა ინტენსიურად მიმდინარეობს და ჯეიმსი ფსიქოლოგიის ფარგლებში კვლევის ამ მიმართულების ერთ-ერთი ინიციატორად გვევლინება.

ჯეიმსი ძალიან პოპულარული იყო ამერიკაში. ამას, უდავო შეწყვიტული დამახერხებების გარდა, მისი გამორჩეული პირადი თვისებებიც უწყობდა ხელს. ჯეიმსის ნაცნობები მიუთითებდნენ მის იმედათ ურდობიერებაზე, კეთილმოსურნეობაზე, დახვეწილ იუმორზე, თავმდაბლობაზე და თვითკრიტიკულობაზე. ამაში გვარწმუნებს ჯეიმსის მიერ მისივე "ფსიქოლოგიის პრინციპების" შეფასება. ამ მონუმენტურ თხზულებაზე, რომელმაც მას საქვეყ-

სი სახელი მოუგანა. იგი ამბობდა: ეს არის საბაგელი, უზომოდ გაბერილი, წყალმანკით შეპერობილი ქალაქის მასა, რომელსაც მხოლოდ ორი ფაქტის დადასტურება შეუძლია: ერთი, რომ ისეთი მეცნიერება, როგორც ფსიქოლოგიაა, არ არსებობს და მეორე, რომ უიღიამ ჯეიმსი არაფრად ვარგა, კიდევ კარგი, რომ თვითმეფასების ფენომენის პირველი მკვლევარი ამ შემთხვევაში ცლებოდა: ამ წიგნმა უთუოდ განამტკიცა ფსიქოლოგიის, როგორც შემღვარი მეცნიერების სტატუსი, მისი ავტორი კი ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მოაზროვნის სახელით შევიდა ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიის ისტორიაში.

5.5. უნივერსალური უსიქოლოგია

ჯეიმსის “ენობიერების ნაკადის” ფსიქოლოგია და გინენერის სტრუქტურული ფსიქოლოგია პირველი ამერიკელი თეორიული ხისგემები. ჯეიმსი ყველაზე ავტორიტეტული ამერიკელი ფსიქოლოგი იყო, მაგრამ საკუთარი სკოლა არ შეუქმნია. გინენერსაც დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა, მაგრამ მისი სკოლა განზე იდგა ამერიკელი ფსიქოლოგიის განვითარების მაგისტრალური ტენდენციებისაგან. XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში ყველაზე გავრცელებული მიმდინარეობის სახით ამერიკაში *ფუნქციონალური ფსიქოლოგია* გვევლინება. მის ჩამოყალიბებაზე პირდაპირი შეგავლენა მოახდინა ჯეიმსსაც და გინენერსაც. ჯეიმსი მართებულადაა მიჩნეული ამ მიმდინარეობის წინამორბედად. *ფუნქციონალიზმი* ეყრდნობა ჯეიმსის იმ დებულებას, რომ ენობიერება ბიოლოგიური სარგებლიანობით ხასიათდება, რაც გასაგებს ხდის მის წარმოშობასა და განვითარებას. აქედან გამომდინარე, იმის გათვალისწინება, თუ რას აკეთებს ენობიერება (ფუნქცია), შესაძლოა უფრო მნიშვნელოვანიც იყოს, ვიდრე იმის გარკვევა, თუ რისგან შედგება იგი (შინაარსი). ჯეიმსის მიხედვით, ენობიერების მთავარი ფუნქციაა არჩევანი. ენობიერება ყოველთვის მიმართულია გარკვეულ მიზანზე, რომელიც, საბოლოოდ, ემსახურება ორგანიზმის შეგუებას გარემო პირობებთან. მიზნის მიღწევის გზაზე ენობიერება მუდმივი მეფასების პროცესშია, რაღაცას იწყნარებს ან ეკუთვლება, მოკლედ, არჩევანის, ფუნქციის ახორციელებს.

გინენერი, პირიქით, თავის მთავარ ამოცანას ენობიერების შინაარსის დადგენაში ხედავდა და ენობიერების ფუნქციას არ იკვლევდა. ამით იგი არხებითად უპირისპირდებოდა ფუნქციონალიზმს, მაგრამ საინტერესოა, რომ თავისდაუნებურად, სწორედ გინენერმა მისცა სტრუქტურული ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის, როგორც სტრუქტურული ფსიქოლოგიისადმი ოპოზიციური სკოლისა და მიმდინარეობის დამკვიდრებას. საქმე ის არის, რომ თავის ნაშრომში “სტრუქტურული ფსიქოლოგიის პოსტულატები” (1898), გინენერმა მკაფიოდ გამოჯნა ფსიქოლოგიის სახეები. დაარქვა მათ სახელები და გამოყო პრიორიტეტები. ეს ანალიზი ეყრდნობა ანალიზის ბიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის სამ სახეობას შორის: ბიოლოგიის ერთი ნაწილი მორფოლოგია – აღგენს, თუ რა ორგანიზებისაგან შედგება სხეული, ანუ შეისაწვლის მის

სტრუქტურას იმავეს აკეთებს ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია, რომლის ძირითად ბირთვს გინენერის სკოლის წარმომადგენლები ქმნიან, იგი ცნობიერებას შემადგენელ ნაწილებად ყოფს. სტრუქტურული ფსიქოლოგია, ფაქტობრივად, ცნობიერების ანალიზია. უკვე გამოყოფილ და აღწერილ ორგანოს შესწავლის ბიოლოგიის შემდეგი დარგი, ფიზიოლოგია, მისი ამოყანაა გაარკვიოს, თუ რას და როგორ აკეთებს ეს ორგანო. ამხვე კუთხით განხილავს სულიერ ცხოვრებას ფუნქციონალური ფსიქოლოგია, რომელიც ფსიქიკური სტრუქტურების *ფუნქციას* არკვევს. დაბოლოს, გენეტიკური ბიოლოგია განიხილავს ორგანოების განვითარებას ფილოგენეზში, ემბრიოგენეზში და ონტოგენეზში. შესაბამისად, ევოლუციური ფსიქოლოგია იკვლევს ფსიქიკური სტრუქტურებისა და ფუნქციების *გენეზის*ს საკითხებს. აღიარებდა რა ფუნქციონალისტური თეორიების კანონიერებას, გინენერი მოუწოდებდა ფსიქოლოგებს, რომ შეესწავლათ ცნობიერების სტრუქტურა ექსპერიმენტული ინტროსპექციის გზით.

ამ ხაზრობის გამოსვლამდე ორი წლით ადრე **ჯონ დიუიმ** (1859-1952) "ფსიქოლოგიურ რევიუში" გამოაქვეყნა წერილი "რეფლექტორული რკალის თეორია ფსიქოლოგიაში", რომელიც, ფორმალურად, ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის ათელის წერტილად არის მიჩნეული. მანამდე მან გამოსცა პირველი ამერიკული სახელმძღვანელო ფსიქოლოგიაში (1886). ჯიუმის განთქმული "ფსიქოლოგიის საფუძვლების" გამოსვლამდე იგი ძალიან პოპულარული იყო. 1894 წელს დიუი ხათავეში ჩაუდგა ფსიქოლოგიის ფაკულტეტს ჩიკაგოს უნივერსიტეტში, სადაც ათი წლის განმავლობაში სასარგებლო საორგანიზაციო სამუშაო ჩაატარა. მან დააფუძნა სასწავლო ლაბორატორია, ხართო სასწავლო საგნების სიაში პედაგოგიკა, რამაც გამოვლინდა მისი ინტერესი გამოყენებითი, კერძოდ, განათლების სფეროს საკითხებისადმი (იხ. ნ.3.). ამასთანავე, იგი კითხულობდა ლექციებს ფილოსოფიაში (დიუი პრაგმატიზმის ფილოსოფიის ერთ-ერთი თვალსაზრისი წარმომადგენელია). 1904 წელს დიუი გადავიდა კოლუმბიის უნივერსიტეტში, სადაც, ძირითადად, ფილოსოფიისა და განათლების საკითხებით იყო დაკავებული.

"ფსიქოლოგიურ რევიუში" გამოქვეყნებულ წერილში დიუიმ გაილაშქრა ავტობიოგრაფიის იდეის წინააღმდეგ ფსიქიკური მოქმედების სფეროში. ამისთვის მან მიმართა ე.წ. *რეფლექტორული რკალის* ანალიზს. დიუის აზრით, უბრალო რეფლექსიე კი არ არის ელემენტების შექანიკური ჯამი; იგი ამ ელემენტების კოორდინაციაა. სხამდეილემი არ არსებობს თავისთავად სტიმული და რეაქცია. სტიმული მხოლოდ მაშინ არის სტიმული, როცა იწვევს პასუხს, ხოლო პასუხი არის პასუხი, რამდენადაც არსებობს სტიმული. რეფლექსი წარმოადგენს მათ შორის სასარგებლო *კოორდინაციის* დამყარების სამუშაოს. ფიზიოლოგიური რეფლექსი ერთმანეთს უთანხმებს სტიმულაციასთან დაკავშირებულ შეგრძნებას, საკუთრივ მოძრაობას და მისგან წა-

მოსულ კინეზოლოგიურ შეგრძნებას. ის ამ ელემენტების უბრალო ერთობლიობა კი არ არის, არამედ მოღიან, კოორდინირებული სენსომოტორული აქტია რომელიც მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ემსახურება. მთი უფრო ითქმის ეს უსიქოლოგიური მოქმედებაზე. აქ მინიგან (მოთხოვნილება) და გარეგან (გამომწიანებელი) სტიმულაციასა და მოქმედებას შორის *ენობიერება* ერთვება. ის აფასებს მოქმედების წარმატებულობას მოთხოვნილების დაკმაყოფილების, ე.ი. შედეგების კუთხით. თუ კოორდინაცია გარეგან და მოქმედებას შორის დაირღვა, სუბიექტი იწყებს წარუმატებლობის მიზნის გაყენობიერებას; მოძრაობა მუხრუჭდება და ყურადღება მიმართება შემადგენლებელი ელემენტების ამსახველ სტიმულებზე. ამგვარად, ქვევა და მასში მინიგანული ენობიერება უნდა განიხილებოდეს ცოცხალი არსების *გარემოსთან შედეგების თვალსაზრისით*. ენობიერი მოქმედების ფუნქცია ორგანიზმის ადაპტაციამო მდგომარეობს და ფუნქციონალურმა ფსიქოლოგიამ სწორედ ეს რეალური პროცესი უნდა შეისწავლოს.

ფსიქოლოგიას, რომელიც ორიენტირებულია რეალურ ცხოვრებისეულ პირობებში მიმდინარე უსიქოლოგიური მოქმედებაზე, და რომელსაც აინტერესებს მისი *მიზანშეწონილება* და *ნაყოფიერება*, შეუძლია მოიყვას ინდივიდისა და სამყაროს ურთიერთობათა მოელი მრავალფეროვნება. ამით არსებითად ფართოვდება ფსიქოლოგიის მიყენების სფერო. მასში შედის არა მხოლოდ ენობიერების მინიგანები, არამედ მისი ფუნქცია, ფსიქიკის ინდივიდუალური გამოვლინებები, პრაქტიკული მოქმედება, მისი დასწავლა-ფორმირება, მოტივირება და ა.შ., მოკლედ ყველაფერი, რის შესწავლაზეც ეარს ამბობდა სტრუქტურული ფსიქოლოგია. ამდენად, ის ხდება მყარი საფუძველი ფსიქოლოგიის ისეთი დარგებისთვის, როგორიცაა ბავშვისა და პედაგოგიური, დიფერენციალური, კლინიკური, ინდუსტრიული, იურიდიული და სხვა ფსიქოლოგია.

ამერიკელი ფსიქოლოგიის გამორჩეული თავისებურება იმამია, რომ თავისი პირველი ნაბიჯებიდანვე ის ორიენტირებული იყო სამოგადობრივი პრაქტიკის მოთხოვნილებაზე. ეს შეესაბამებოდა ამერიკელი ცხოვრების წესის მოვალ პრაქტიციზმს. XIX საუკუნის მიწურულს ამერიკის ემიგრანტების ახალი გალდა დაატყდა. ისინი ჩამოდიოდნენ თავიანთი ენითა და ჩვეულებებით ახალი ცხოვრების დასაწყებად ახალ კულტურაში. საჭირო იყო მათი *სოციალური ადაპტაცია*, მრომითი უბრუნელებოდა, რაც შესაბამისი პროფესიული ცოდნა-ჩვეულების ფორმირებას ითვალისწინებდა. აუკლებელი იყო მათი შეილების "ამერიკანიზაცია", რაც განათლების ახალი ფორმების დახერგვას გულისხმობდა. ამ ფონზე ფეხი მოიკიდა ე.წ. პროგრესივიზმმა – სამოგადობრივი-პოლიტიკურმა მოძრაობამ, რომლის დევიზი ვახდა რეფორმები, ეფექტურობა და პროგრესი. დიუს ფუნქციონალური ფსიქოლოგია, თავისი აქცენტით ადაპტაციაზე, შედმსწვევით მოერგო ამ ამოცანებს. იგივე ითქმის დიუს ფილოსოფიურ მრწამსზეც. იგი ქდაგებდა *ინსტრუმენტალისტს*, პრაქტიკის ნაირსახეობას, რომლისთვისაც ცოდნა სინამდვილის კანონების ასახვა კი არა, ადამიანის მოქმედების ინსტრუმენტია. ის მოწოდებულია, გააადვილოს და გააუმჯობესოს ადამიანის ცხოვრება, მთი შორის სიყ-

ალურ სფეროში. ამისთვის კი საჭიროა საზოგადოებრივი კონტროლის და მართვის ოპტიმალური წესების დანერგვა, რაშიც ფსიქოლოგიას დიდი წვლილის შეტანა შეუძლია. ამერიკის ფსიქოლოგიური ასოციაციის საპრეზიდენტო სიტყვაში ლიუის (1900) ილაპარაკა იმაზე, რომ ფსიქოლოგიამ უნდა იზრუნოს მოსახლეობის ადაპტაციაზე საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა უბანზე. ყველაზე მეტად მას განათლების სფერო აინტერესებდა, სადაც მწვავედ იდგა "ახალი სკოლის" ორგანიზაციის საკითხი. მასში აქცენტს პრაქტიკული პრობლემების გადაწყვეტის უნარ-ჩვევების გამომუშავებაზე კეთლუბოდა.

ლიუის ალვინი ლეკანის თანამდებობაზე დაიკავა ჯიშში როულენდ ენჯელმა (1869-1949) და მომდევნო წლებში ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის ე.წ. *ჩიკაგოს სკოლის* სამღვდიო ლიდერი გახდა. ლეისაგან განსხვავებით, რომელიც არ იყო სტრუქტურისა და ფუნქციის მკაფიო გაყოფის მომხრე, ენჯელმა მიიღო გიზენერის გამოწვევა. მან სტრუქტურალიზმი და ფუნქციონალიზმი ფსიქოლოგიის სრულიად განსხვავებულ სახეებად გამოაცხადა და უპირატესობა, ცხადია, ამ უკანასკნელს მიანიჭა. 1904 წელს ენჯელმა გამოაქვეყნა ფუნქციონალიზმის პოზიციებიდან დაწერილი ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელო. იგი ამტკიცებდა, რომ სხეულის ორგანოები, რომლებთან ანალოგიითაც მსჯელობდა გიზენერი, განსხვავდება ფსიქიკური ელემენტებისაგან. ბიოლოგიაში ყოველი ორგანო ასრულებს გარკვეულ ფუნქციას, რომელიც მასთან ამოავითვე განუყრელად არის დაკავშირებული და მის გარეშე არ არსებობს. ხოლო ფსიქიკური ელემენტები არ არიან მუდმივი და მხოლოდ გარეგანი ან შინაგანი აღქმის პროცესში წარმოიქმნებიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფსიქიკის სფეროში ფუნქცია წარმოშობს სტრუქტურას, რაც მის ამკარა პრიორიტეტულობაზე მეტყველებს. გარდა ამისა, განსხვავებით ბიოლოგიური ორგანოებისაგან, რომელთა ანაგომიზება ყოველთვის ერთნაირ სტრუქტურულ შემადგენლობას გვაჩვენებს, ფსიქიკური სტრუქტურების შინაარსი არამდგრადია. უცვლელი მხოლოდ ფსიქიკური ფუნქცია რჩება – შინაარსები სულ იცვლება, მაგრამ ყურადღება, მეხსიერება, აზროვნება, ნებელობა კი რჩება. სტრუქტურული ფსიქოლოგია არა მხოლოდ ბიოლოგიური, არამედ სოციალური თვალსაზრისითაც მიუღებელია, ვინაიდან ცნობიერებას რეალური, ცხოვრებისეული პირობების გაუთვალისწინებლად განიხილავს.

კიდევ უფრო მძაფრად დაუპირისპირდა ენჯელი სტრუქტურულ ფსიქოლოგიას ამერიკელ ფსიქოლოგთა საზოგადოების წინაშე წაკითხულ საპრეზიდენტო მოხსენებაში (1906). მან განაცხადა, რომ სტრუქტურული ფსიქოლოგია იყო ისტორიული შეცდომა, ხანმოკლე ფილოსოფიური ანტრექტი ბიოლოგიურად ორიენტირებული მეცნიერული კვლევების განვითარებაში. მხოლოდ ფუნქციონალური ფსიქოლოგია შეიძლება ჩათვალოს არისტოკრატულს, სპენსერის, დარვინისა და პრაგმატიზმის გრადიციების ნამღვილ

შეპკვიდრედ. ამავე დროს, ფუნქციონალური ფსიქოლოგია არაა მხოლოდ პროგნოზი სტრუქტურული ფსიქოლოგიის წინააღმდეგ. ის არის დამოუკიდებელი, ამბიციური მიმართულება, რომელსაც თავისი პროგრამა აქვს. ამ პროგრამის მიხედვით, ფუნქციონალური ფსიქოლოგია, ფსიქიკური ელემენტების ფსიქოლოგიის საწინააღმდეგოდ, არის ფსიქიკური პროცესების ან კონსტრუქციული თეორიების ფსიქოლოგია. უმაჯურესი კი ის არის, რომ ფუნქციონალური ფსიქოლოგია წარმოადგენს ცნობიერების სარგებლიანობის ფსიქოლოგიას, რომელშიც ცნობიერება გააზრებულია, როგორც "შუამავალი გარემოსა და ორგანიზმის მოთხოვნილებებს შორის". ცნობიერების, ფსიქიკური პროცესების ფუნქციაა ახალი ვითარებებისადმი შეგუება, *შეგუებით მომსახურება*.

შეიძლება ითქვას, რომ ფუნქციონალური ფსიქოლოგია ხაში მნიშვნელობით არის "ფუნქციონალური". ერთი მხრივ, ის ფსიქიკური ფუნქციების, თეორიების ფსიქოლოგიაა. ამ გაგებით, ის აქტების ფსიქოლოგიაა და არა ცნობიერების წინაარსების ფსიქოლოგია. მეორე მხრივ, მას მხედველობაში აქვს ამ აქტების როლი, მათი დანიშნულება გარემოსთან ადაპტაციის კუთხით. მისთვის მთავარია გაარკვეოს, თუ რა ფუნქციას ასრულებს ფსიქიკა. გარდა ამისა, ფსიქოლოგიის ეს მიმართულება ფუნქციონალურია თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის, თავისი სარგებლიანობის ასპექტით. ყოველივე ამისთვის ინტროსპექცია საკმარისი არ არის. აუცილებელია კვლევის *ობიექტური მეთოდების* გამოყენება. ამით ვნახებთ ფსიქიკის ადაპტაციური ფუნქციის კვლევისკენ ცხოველებთან, ბავშვებთან, სულიერი გადახრების მქონე ინდივიდებთან; მოკლედ, ფსიქიკურის ყველა გამოვლენებაში.

დივისა და ენჯელის გარდა, ჩიკაგოს სკოლას წარმოადგენენ პ. კერი, ჯ. ლედი, ჯ. მილი, ა. შერი. ჩიკაგოს სკოლასთან ერთად ფსიქოლოგიის ამ მიმართულებას მიეკუთვნება ე.წ. *კოლუმბიის სკოლა*, რომელსაც რობერტ ვუდვორთი (1869-1962) ედგა სათავეში. ვუდვორთის ფორმალური იდენტიფიკაცია რაიმე სკოლასთან პირობითია, რამდენადაც იგი შეგნებული კლექტიკოსი იყო და ხაზს უსვამდა თავის მიმდებლურ დამოკიდებულებას სხვა მეთოდოლოგიური პოზიციების მიმართ. იგი აპროტესტებდა გერმანის "ფსიქოლოგიური სკოლა", და

მას მიიხსენებდა ცალკეული თეორიული სისტემის დომინირების პრეტენზიის გამოხატულებად, რაც შეეწინააღმდეგებოდა დაუშვებელია. მიუხედავად ამისა, ვუდვორთის ძირითადი ნაშრომების სულისკვეთება იმდენად ახლოს არის ფუნქციონალურ ფსიქოლოგიასთან, რომ შეეწინააღმდეგებოდა მისი ერთხელ მიიხსენივან ამ მიმდინარეობის კიდევ ერთი განმტკიცების ლიდერად.

ვუდვორთის ფსიქოლოგიური და ფიზიოლოგიური განათლება მიიღო პარვარდის და ჩიკაგოს კოლუმბიის უნივერსიტეტებში, სადაც შემდგომში 55 წლის განმავლობაში ეწეოდა ნაყოფიერ კვლევით და პედაგოგიურ საქმიანობას. იგი თვლიდა, რომ ფსიქოლოგიური კვლევის საყრდენი უნდა

გია გამლიზიანებელი და მასზე მოტორული პასუხი, მაგრამ რეაქცია მხოლოდ სტიმულის ზემოქმედების შედეგი არ არის. სტიმულისა და რეაქციის ურთიერთმიმართებაში აქტიურად არის ჩართული ორგანიზმი ყველა თავისი ფიზიოლოგიური და ფსიქიკური სისტემით. აქედან გამომდინარე, ფსიქოლოგიის ფორმულა ასე გამოიყურება: *სტიმული - ორგანიზმი - რეაქცია*. მაშასადამე, ფსიქოლოგიის კვლევის სფეროში ექცევა როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი, როგორც ქვევა, ისე ცნობიერება. ეს გარემოება აისახება მის მეთოდურ აღჭურვილობაში, რაც გულისხმობს, რომ დაკვირვება და ექსპერიმენტთან ერთად ფსიქოლოგიამ ინტორსპექციაც უნდა გამოიყენოს.

თავის სისტემას ეუფლორთი უწოდებდა *დინამიკურ ფსიქოლოგიას*, ან, ხანდახან, *მოტივოლოგიას*. აქედან ჩანს, რომ მისი კვლევითი ინტერესის ძირითადი საგანი იყო მოტივაციური პროცესები. ამავე დროს ეუფლორთს კარგად ესმოდა, რომ ყოველგვარ აქტიუბას აქვს როგორც *დინამიკური*, ისე *სამეზრულებლო* ასპექტი, ამიტომ იგი განასხვავებდა *ქვევის მოტივაციას* და *მექანიზმებს*. ერთი უზრუნველყოფს ქვევას იმპულსით, დინამიკით, მეორე - სამეზრულებლო ტექნოლოგიით. საათმა რომ იმეზროს, უნდა არსებობდეს ენერჯის რაიმე წყარო და მოქმედების წესის განმსაზღვრელი მოწყობილობა. ასევე ქვევის შემთხვევაში. მას აქვს თანდაყოლილი (ინსტინქტები) და შეძენილი (ხეუეები) სამეზრულებლო მექანიზმები. მოტივაცია მათ აქტივაციას ახდენს, ამოქმედებს. ქვევის მექანიზმში, თავის შრიც, ორი რგოლი გამოიყოფა: *მისამზადებელი* (განწყობა) და *კონსუმატორული* (რეაქციის დამასრულებელი, რომლის სამუკლებითაც მიიღწევა მიზანი).

ოციან წლებში ფუნქციონალური ფსიქოლოგია ფაქტობრივად წვევებს არსებობას და აღვილს უთმობს ბიპევიორიზმს, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში ამერიკული ფსიქოლოგიის წამყვან მიმდინარეობად დარჩება. უნდა ითქვას, რომ ფუნქციონალურმა ფსიქოლოგიამ ნაყოფიერი ნიადაგი შეექმნა ბიპევიორიზმს. მან სერიოზულად გააფართოვა ფსიქოლოგიური კვლევის სფერო - არ შეზღუდა იგი ცნობიერებით და აქტიურად შემოიგანა *პრაქტიკული მოქმედება, ქვევა*. ამავე დროს, ფუნქციონალიზმმა ფართოდ გაულო კარი კვლევის *ობიექტურ მეთოდებს* და წინ წამოსწია ადაპტური *მოქმედების ფორმირების* (დასწავლის) საკითხები. აქ უკვე ჩანს ბიპევიორიზმის ძირითადი ნიშნები - ქვევის შემწწაველი "ობიექტური ფსიქოლოგია", რომელსაც ყველაზე მეტად ახალი რეაქციების შეძენის ანუ დასწავლის პროცესის კანონზომიერებათა დადგენა აინტერესებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ფსიქიკის ანალიზი, მისი შეგუებითი ფუნქციის ივალსაზრისით, არა მხოლოდ თეორიულად, არამედ პრაქტიკულადაც მნიშვნელოვანი იყო. ამით ამერიკულმა ფუნქციონალიზმმა ძლიერი ბიძგი მისცა გამოყენებითი ფსიქოლოგიის განვითარებას.

ინტენციონალურ-ფუნქციონოლოგიური ფსიქოლოგიის ანალიზისას აღინიშნა, რომ ეს მიმდინარეობა ზოგჯერ *ვერობული ფუნქციონალიზმის* სახით განხილდება. ითქვა ისიც, რომ ასეთი შეფასება არ უნდა აყოს სწორი. ძირითადია, ფუნქციონალიზმის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი, უჩვეულის მხედვით, ის არის, რომ იგი გონებრივი ოპერაციების (იგივე აქტები ან

ფუნქციები, ბრენგანოს და შტუბის ვაგებით) ფსიქოლოგიაა, მაგრამ ფუნქციონალიზმის გამორჩეული და ძირითადი მახასიათებელი მაინც სხვაა – იგი ფსიქიკას მისი დანიშნულების, ხარვეზიანობის, ადაპტური ფუნქციის კუთხით ხელავს. ანალიზის ეს უმნიშვნელოვანესი ასპექტი ინტეგრაციონალურ-ფუნქციონალური ფსიქოლოგიაში სულ არ იყო გათვალისწინებული, თუმცა ევროპაში იყვნენ მკვლევარები, ვისც ამ თვალსაზრისით განიხილავდა ფსიქიკურ სინამდვილეს. აქ შეიძლება დავახსოვოთ ისეთი გამოჩენილი მეცნიერები, როგორიცაა ლ. უორდი, ვ. სტაუტი (ინგლისი), თ. რიბო, ა. ბინე (საფრანგული), ე. კლაპარედი (შვეიცარია).

ვლადიმერ კლაპარედი (1873-1940), ვენეციის უნივერსიტეტის პროფესორი, განსაკუთრებით უსკამდა ხაზს ფუნქციონალური მიდგომის აუცილებლობას. იგი არ მიიხსენივდა ფუნქციონალიზმში დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე ფსიქოლოგიურ კონსტრუქციად, მაგრამ მიაჩნდა ქვეყნითი და მენტალური მოვლენების განხილვის ერთგვარ ხერხად, რომელსაც უნდა მიმართონ განსხვავებული თეორიული ორიენტაციის მკვლევარებმა. ეს არის ფსიქიკური ფუნქციების ანალიზი იმის მიხედვით, თუ რა როლს თამაშობენ ისინი ცხოვრებაში, რა ხარვეზობა მოაქვთ ინდივიდსა და გვარისთვის.

ასეთმა მიდგომამ ბევრი რამ შეიძლება შესძინოს ფსიქოლოგიას, მაგალითად, სტრუქტურულ თვალსაზრისითან შედარებით, ის ფსიქიკური მოვლენების უფრო სრულყოფილი დახასიათებისა და ერთიერთგამოჯენის ბევრად უკეთეს შესაძლებლობას ქმნის. ამის საილუსტრაციოდ კლაპარედი მიმართავს რაიმე პრეპარატის მიკროსკოპით შესწავლის ანალიზს; მიკროსკოპი, ძლიერი გადიდება, სტრუქტურაში შედარებით საშუალებას გვაძლევს, მაგრამ ის ვერ დაგვანახებებს, თუ რა ადგილი უკავია პრეპარატის თითოეულ ნაწილს მოელში. ფეხს და ხელს მიკროსკოპის ქვეშ ვერ განასხვავებ, ვინაიდან ორივე ერთ და იმავე კუნთურ და ძელოვან ქსოვილს შეიცავს.

სიგივე ხდება ფსიქოლოგიურ კვლევისას. სტრუქტურული თვალსაზრისით შეუძლებელია, მაგალითად, აზროვნებისა და ნებელობის გამოჩენა – ორივე შეიცავს წარმოდგენებს, აზრებს, მისწრაფებებს, ემოციებს და ა.შ. ფუნქციონალური კუთხით მათი განხილვა იმის გარკვევას ნიშნავს, თუ რა როლი აკისრია ამ ფსიქიკურ პროცესებს, რა ვითარებაში განიცდება ისინი და რა სიგუჯია წარმოშობის მათ, თუ აზროვნებისა და ნებელობას ასე გაჯანაღლებით, ადვილად დაეადგენო, რომ ისინი ქვეყის *ლემბადატაციით* გამოიწვეული პროცესებია, მაგრამ ქვეყის შეფერხებამ შეიძლება გამოიწვიოს აზროვნების აქტი და ნებელობისა. მათ გახარჩვევად საჭიროა ვიყოფეთ, თუ რა არის დენადატაციის მამეზი. პრობლემა შეიძლება იყოს ქვეყის *მიზნის* არჩევა ან მოქმედების *სამუალებათა* გარკვევა. შესაბამისად, ნებელობა დახასიათდება როგორც პროცესი, რომლის ფუნქციაა მიზნის პრობლემის გადაწყვეტა, ხოლო აზროვნება – როგორც პროცესი, რომლის ფუნქციაა სამუალებათა პრობლემის გადაწყვეტა. ფუნქციონალური დახასიათება არ

ეხება ფსიქიკური პროცესების სტრუქტურას, მათ ფორმას და ა.შ. თუმცა, მოელენის მუსტი აღწერისა და გამოკვეთის გზით, იგი სტრუქტურის უფრო აღქვებგური ანალიზის შესაძლებლობას ქმნის.

კლაპარედის ფუნქციონალიზმში ვასყდა “წმინდა ცნობიერების” ფარგლებს და ფსიქოლოგიის ცენტრალურ პრობლემად ქვეყის პრობლემად დასახა. იგი ამტკიცებდა, რომ ცნობიერი ფსიქიკური პროცესები მხოლოდ მენგალური აქტივობის ცალკეული სახეობებია, აქტივობისა, რომელიც, ყოველგვარი ქვეყის მზავესად, მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად განხორციელებული ღონისძიებების სერიას წარმოადგენს.

ფუნქციონალური თვალსაზრისი, კლაპარედის აზრით, ზოგადი კანონების დადგენის შესაძლებლობასაც ქმნის. მან თორმეტი ასეთი კანონი ჩამოაყალიბა. ისინი უმთავრესად ეხება მოთხოვნილების (მოგივაყის), ქვეყისა და ცნობიერების ურთიერთკავშირის ადაპტაციური ფუნქციის ჭრილში. მათ შორის ყველაზე ცნობილია ე.წ. *გაენობიერების კანონი*. ამ კანონის თანახმად, ცნობიერება ჩნდება მაშინ, როდესაც ადაპტაციური აქტივობა აეგომბატურად (არაენობიერად) აღარ შიქმდინარეობს, როდესაც თავს იხეხს რაიმე სირთულე და ინდივიდი იძულებული ხდება, გაითვალისწინოს ქვეყის სუბიექტური და ობიექტური გარემოებანი. ამ დროს აღმოცენდება სპეციალური პროცესი, რომელიც ხასიათდება “ცნობიერების უყყარი ამოხეოქვეით”. საგულისხმოა, რომ ამ კანონის ძირითად იდეას ფუნქციონალიზმის სათავეებთან მღგომ დიუისთან ეხელებით. იგი ამბობდა: იქ, სადაც მხოლოდ ისეთი საგნებია, რომლებიც ინდივიდის წინაშე არავეითარ პრობლემებს არ აყენებენ, ცნობიერებაც არ ფუნქციონირებსო.

კლაპარედი თავისი დროის ერთ-ერთი სახელოვანი მეცნიერი იყო და საკმაო გავლენით სარგებლობდა, განსაკუთრებით, ფრანგულენოვან ფსიქოლოგთა შორის. ფუნქციონალისტური სულისკვეთების შესაბამისად, ისიც დიდ ყურადღებას უთმობდა ფსიქოლოგიური ცოდნის პრაქტიკული გამოყენების საკითხებს. კლაპარედი თვითონ იყო გენეტიკური ფსიქოლოგიის ცნობილი სპეციალისტი და ჯანვითარების პრობლემბატის კვლევის თვალსაჩინო ორგანიზატორი (იხ. 63).

ფუნქციონალური ფსიქოლოგია უკვე აღარ არის წმინდა ცნობიერების ფსიქოლოგია. იგი განიხილავს ზოგადად შეგუებით აქტივობას. ქვეყას, რომელსაც ფსიქიკური პროცესები ემსახურება. თავის მხრივ, ქვეყის ანალიზი ვანუყოფელია მოგივაყური სფეროს ანალიზისაგან. ამგომ ფუნქციონალურ ფსიქოლოგიას აინგერეხებს მოგივაყის საკითხი (ეუღეოროთი, კლაპარედი). ე.წ. “პირველი ფსიქოლოგიის” აეგორის, უ. მაკ-დაუკოლის შემოქმელებამო კი ქვეყასა და მის მოგივაყისთან დაკავშირებული პრობლემბატაც ვაცილებით დიდ ადგილს იკავებს.

5.6. პირველი ფსიქოლოგია

პირველი ფსიქოლოგია ინსტინქტუორიის სახესხვაობაა, რომელიც შექმნა ინგლისელ-ამერიკელმა ფსიქოლოგმა უილიამ მაკ-დაუგოლმა (1871-

1938). მან ინგლისსა და ვერმანიაში მიიღო პუსანი-გარული და სამედიცინო განათლება. ერთხანს მუშაობდა ლონდონში ფიზიოლოგიურ ლაბორატორიაში, 1904 წლიდან კი გახდა ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, სადაც კოხლეობდა მენტალური ფილოსოფიის კურსს. 1908 წელს გამოიქცა მისი წიგნი "შესავალი სოციალურ ფიქციოლოგიაში", რომელიც სოციალური ფიქციოლოგიის ხაზის პუნქტად არის მიჩნეული. შემდეგ წიგნში "ფიქციოლოგია: ქიქვის შესწავლა" (1912). მან ჩამოაყალიბებულ სხე მისეა პორმული ფიქციოლოგიის სისტემა. 1920 წელს გადასახლდა აშშ-ი, სადაც შეუქმალა მიუნსტერბერგი ჰარვარდში. შეიღი წლის შემდეგ ჩაუღდა სათავეში ფიქციოლოგიის ფაკულტეტს დიუკის უნივერსიტეტში ჩრდილოეთ კაროლინაში. წიგნში "ჯგუფური ფიქციოლოგია" განიხილა ინდივიდუალური ფიქცია ნაციონალურ-კულტურულ კრილში.

მაკ-დაველი ფიქციოლოგიის ამოყანას ხედავს ქიქვის შესწავლაში, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი რეგულირება და ცვალებადი ვარეყოებებისადმი შეგუება. ქიქვის აღმდრახა და წარმართვის უმრუნველყოფს სპეციალური ფიქციკური სისტემა *ან მექანიზმი*, რომლის სტრუქტურა და ფუნქცია ფიქციოლოგიაში უნდა გამოიკვლიოს. ამ მექანიზმში გამოიყოფა ორი ასპექტი: *მოტივაციური და სამეშრულებლო*, ან სხვაგვარად, *ენერგეტიკული და შემეცნებითი*. ამ მექანიზმის ბუნების გასარკვევად მაკ-დაველი მისაზრობა *ინსტინქტის* ცნებას, რომელიც, ევოლუციური იდეების გაუღენით, არც თუ იმეათად გამოიყენებოდა ქიქვის დახასიათებისას. ჯეიში, მაგალითად, ინსტინქტში დაუსწავლელი (თანდაყოლილი) მოქმედების საშუალებით გარკვეული სასარგებლო შედეგის მიღწევის უნარს ხედავდა. თუ ჯეიმსისთვის ინსტინქტი ქიქვის ერთ-ერთი მექანიზმია, მაკ-დაველი მისი ყოველგვარი აქტიუობის ძირეული ამხსნელი პრინციპის სახეს იღებს. ინსტინქტში მოქმედია ყველაფერი, რაც ქიქვას ესაჭიროება. პირველ ყოელისა, ეს არის ენერგეტიკა, იმპულსი, მისი გერმინოლოგიით "ქორმე" (ბერძნული სიტყვიდან *horme*, რაც გარკვეული მიზნისკენ მისწრაფებას ნიშნავს). მიზნისკენ სწრაფვა ცოცხალის ფუნდამენტური ნიშანია და ერთნაირად ახასიათებს ცხოველისა და ადამიანის ქიქვას. ის არის ორგანიზმის ბუნებაში ჩანერგილი თანდაყოლილი სასიცოცხლო ანუ *ეგალური ენერჯის* გამოხატულება, რომელიც ინსტინქტში რეალიზდება. ყოელი ქიქვა, ამბობს აეგრონი, "გელეოლოგურია, მიზანმიმართულია, ორიენტირებულია დასახული მიზნობრივი მდგომარეობის მისაღწევად", აქედან გამომდინარე, თავის თეორიულ სისტემას უწოდებს *ქორმულს და გელეოლოგიურს*.

ქორმული ენერჯის "მარავი", ისევე როგორც მისი განაწილებისა და "განმუხტვის" ვმები, მოქმედია ინსტინქტში. ამიგომ ეს უკანასკნელი გაამრუბულია რთული წარმონაქმნის სახით, რომელიც სამ, ერთმანეთის მიმყოლ პროცესს მოიცავს: 1) ხელეციური აღქმა, რომელიც გამოიღინარეობს ორ-

განმშის სპეციფიკური მდგომარეობიდან, მიდრეკილების მაგვარად (მაგ, საკვები ობიექტების უფრო ადვილი აღმოჩენა შიმშილის დროს); 2) შესაბამისი ემოციური იმპულსი (ინსტინქტის ბირთვი); 3) მიზნის მიღწევაზე მიმართული სამეშურებლო აქტიუობა (მაგ, გაქცევა შიმშილის დროს). სხვა სიტუაციებში: “ინსტინქტური ქცევის ყოველი ნიმუში მოიცავს ცოდნას რაიმეს შესახებ (ობიექტი), მისაღმი დამოკიდებულებას და მისკენ მისწრაფებას ან მისგან განრიდებას”. ამგვარად, ინსტინქტს, როგორც ქცევისაღმი მიდრეკილებას, დისპოზიციას აქვს *ემოციურ-მოტივაციური, კოვნიტური და მოგორული* ას-პექტი. ამა თუ იმ ინსტინქტის კოვნიტური და მოგორული კომპონენტი შეიძ-ლება ევალუბდობდეს ცხოვრებისეული გამოყდილების მახლეით, მაგვრამ ემოციურ-მოტივაციური ბირთვი ყოველთვის უცვლელი რჩება. ამიგომ ყვე-ლა ინსტინქტს შეესაბამება თავისი ემოცია, რომელიც მახთან განუკრულ ერთიანობას ქმნის.

თავდაპირველად მაკლავუოლმა გამოყო ადამიანის ინსტინქტ-ემოცი-ის 12 წყილი: 1) ბრძოლის ინსტინქტი (ბრამი); 2) გაქცევის ინსტინქტი (შიმი და თეითმენახეის გრძნობა); 3) გვარის გაგრძელების ინსტინქტი (სქესო-ბრივი გრძნობა, ეჭვიანობა და ქალური სიმორცხვე); 4) ევებითი ინსტინქტი (შიმშილი); 5) შმობლიური ინსტინქტი (სინამუ); 6) ცნობისმოყვარეობის ინ-სტინქტი (გაკვირება); 7) ჯოგური ინსტინქტი (მიკუთვნებულობის გრძნო-ბა); 8) მიუღებლობის ინსტინქტი (შიზლი); 9) შოპოუების ინსტინქტი (საკუთო-რების გრძნობა); 10) შენების ინსტინქტი (შემოქმედების გრძნობა); 11) თეით-დამკვიდრების ინსტინქტი (აღმაურენა); 12) თეითდამკვირების ინსტინქტი (უხ-ერხულობის გრძნობა).

ინსტინქტის ცნება ერთგვარ უხერხულობას უქმნიდა თავად მაკლავ-უკოლს, რადგან მისი შეხედულების ისეით წაკითხვას სამუალეებს იძლეო-და, თითქოს ქცევა ყოველთვის და მხოლოდ თანდაყოლილი ემოციურ-მო-ტივაციური დისპოზიციებით არის განსაზღვრული. ამიგომ, გვიანდელ ნამრო-შეში, ქცევის ემოციურ-მოტივაციური საფუძვლის აღსანიშნავად, მან გამო-იყენა გერმანი მიდრეკილება, თავისი არსით ის შეესაბამება *მოგვრეიურ მოთხოვნილებას*, ანუ ისეით დისპოზიციას, რომელიც აქტუალიზაციის შემთხ-ვევაში *გენდენციის, მისწრაფების ან ლგოლეს* სახით ელინდება. საბოლოოდ, მაკლავუოლმა გამოყო 18 მიდრეკილება: 1) საკვების შოპოუება, საკვების ძიება და შენახვა; 2) შიზლი, მანუ ნიუთიერებებისაგან განრიდება; 3) სექსუ-ალობა, არშიყობა და საქორწინო ურთიერთობა; 4) შიმი, გაქცევა ან და-მალვა სახიფათო და გკვილის მომგვრული შემოქმედებისაგან; 5) ცნობის-მოყვარეობა, უცნობი ძღვილებისა და საგნების გამოკვლევა; 6) შფარეუ-ლობა და შმობლიური შრუნვა, კაგარების გამოკვება და დაცვა; 7) ურთიერ-ობა, თანასწორებს შორის ყოფნა და კონტაქტის ძიება; 8) თეითდამკვიდ-რება, დომინირება და ლიდერობა, თავის გამოჩენა; 9) დაქვემდებარებულო-ბა, დამთობა, მორჩილება ძლიერისაღმი; 10) რისხვა, ვაბრაშება და ძალის-მიერი მოცილება იმისა, რაც სხვა მიდრეკილებებს აბრკოლებს; 11) დახ-მარების მოხმობა, აქტიური მოწოდება სამველად, როცა ჩვენი ძალისხმევა წარუმატებლად შთავრდება; 12) შექმნა, თავმჯიჭურისა და შრომის იარაღის

კეთება; 13) მოშპოვებლობა, ყოველივე ამის მოპოვება, ფლობა და დაცვა, რაც სახარებლოა და მიმზიდველი; 14) სიცილი, სხვა ადამიანების ნაკლოვანებებისა და წარუმატებლობის დაქისვა; 15) კომფორტი, დისკომფორტის მოხსნა ან არიდება; 16) დასვენება და ძილი, უძრავობისკენ, ვანტაჟირთვისკენ და ძილისკენ მიდრეკილება დაღლილობის დროს; 17) მაწანწალობა, გადაადგილება ახალ შთაბეჭდილებათა ძიებაში; 18) პრიმიტიულ მიდრეკილებათა ჯგუფი, რომლებიც ემსახურებიან სხეულებრივ პროცესებს, ისეთებს, როგორცაა ხველა, ცემინება, სხიოქვა, ლეუკაცია და ა.შ.

რაც შეეხება ქვევის სამეცნიერებლო ასპექტს, მის აღსანიშნავად მაკდაუკოლმა გამოიყენა გერმანი უნარო, შესაბამისად, გამოიყო *შეშეცნებითი* და *მოგორული უნარები*, თუმცა ეს დაყოფა ერთგვარად პირობითია, რადგან, მაკდაუკოლის აზრით, ყოველ შეშეცნებით უნარს აქვს ბუნებრივი გამოხატულება გარკვეული რეაქციების ხაზით, ხოლო ყოველი სამომრავო უნარის საორიენტაციო ნაწილში ჩართულია გრძნობადი შთაბეჭდილებები და კონკრეტული სტრუქტურები.

შესაბამისად, დაკონკრეტდა ინსტინქტის ცნებაც. იგი აღნიშნავს მხოლოდ თანდაყოლილ, ფიქსირებულ კავშირს ერთ-ერთ მიდრეკილებასა და შესაბამის უნარს შორის. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ცხოველებშიც კი ეს კავშირი სხვადასხვა დიაპაზონში ევალუებადობს გარემო პირობების ვაგულენით. ქვევის ინსტინქტური, თანდაყოლილი ნაწილის ფაგალურად არ განსაზღვრავს ქვევს და ადვილს უგოვებს ადაპტაციურ პროცესს, რაც მიდრეკილებისა და უნარის ახალი კავშირების შექმნაში მდგომარეობს. ამასი ჩანს ფსიქიკური ცხოვრების განვითარების უმთავრესი პრინციპი. ცხოველისაგან განსხვავებით, ადამიანთან კავშირი მიდრეკილებასა და უნარს შორის, ჩვეულებრივ, არ არის ფიქსირებული – ერთი მიდრეკილება უკავშირდება სხვადასხვა უნარებს და პირობით, ერთი უნარი ემსახურება განსხვავებულ მიდრეკილებებს, როგორც მიდრეკილებები, ისე უნარები შეიძლება გაერთიანდნენ მეგნაკლებად ფართო კომპლექსებში ან სისტემებში. ვართულების კიდევ ერთი ხაზი იმაში მდგომარეობს, რომ განვითარების უმაღლეს დონეზე, მიდრეკილებათა საფუძველზე, აღმოცენდება სპეციფიკურად ადამიანური ემოციურ-მოტივაციური წარმონაქმნები – *მოტივები* და *განზრახვები* მათი აღმოცენება და ფუნქციონირება ცნობიერების პლანში შამდინარეობს.

ყოველ მიდრეკილებაში (მისწრაფებაში) “ნაწერლია” ობიექტები, რომლებზეც ის არის მიმართული. ამ ობიექტების დანაკლისი უარყოფით გრძნობას იწვევს, ხოლო მათი მოპოვება – დადებითს. აქედან გამოდინარე, მაკდაუკოლი თვლის, რომ შეიძლება ვილაპარაკოთ გრძნობის ორ პირველად და ძირეულ ფორმაზე, ესენია *სიამოვნება-უსიამოვნება* ან *კმაყოფილება-კმაყოფილება*. ეს გრძნობები, ასე თუ ისე, ყველა მისწრაფებას ერთიან და მათი რეალიზაციის წარმატება-წარუმატებლობაზე მიახიშნებენ.

ორგანიზმის შეშეცნებითი ფუნქციების განვითარების კვალდაკვალ ეს გრძნობებიც ვითარდება. ამას განაპირობებს ის გარემოება, რომ შეშეცნება ერთდროულად სწვდება ობიექტებისა და სიგუაციების სხვადასხვა ასპექტებს და, ამასთანავე, განჭვრიტავს შესაძლო ემოციურ მდგომარეობას. ეს წმნის

რამდენიმე მისწრაფების ერთდროული აქტუალიზაციის საშუალებას და, ასევე, უაქტიუბრივი და განჭვრეტილი წარმატება-წარუმატებლობის გაერთიანების შესაძლებლობას. შედეგად, კოფიგურად საკმარისად განვითარებული ცოცხალ ორგანიზმს არა მხოლოდ უბრალო ღია მოქმედება-უსამოქმედების, არამედ ისეთი გრძნობებიც უვითარდება, რომლებშიც გაერთიანებულია დაღვებითი და უარყოფითი რომელიცა. წარმოიქმნება რთული გრძნობები: სევდა, შფოთვა, მონანიება და სხვა. განვითარების პროცესში ისინი ერთიანდებათ კიდევ უფრო რთულ ემოციურ მდგომარეობებში ადამიანი განიცდის გვილ სევდას, განჯვით შეფერილ სისარულს, იმედისა და შფოთვის უცნაურ შესაბამას.

ყველა ამ შემთხვევაში ძალაში რჩება გრძნობის სპეციფიკური ნიშანი – იგი წარმოიქმნება იმის მიხედვით, თუ რამდენად წარმატებით ან წარუმატებლად ხორციელდება მისწრაფება. გრძნობა მიზანზე მიმართული აქტივობის პროცესის ან შედეგის თანმხლებია. მაკ-დაუგოლი ფიქრობს, რომ ასეთი გრძნობები უნდა განესხვავებოდა საკუთრივ ემოციებისაგან შეცნიერებაში ეს ცნებები არ არის სათანადოდ გამოჩენილი, არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი თვალსაზრისი იმაზე, თუ რა პროცესების შედეგად წარმოიქმნება ისინი და როგორია მათი ბუნება. იგი ცდილობს შეგი ვარკვეულობა შეიგანოს ამ საკითხში და განასხვავოს გრძნობა და ემოცია “მათი ფუნქციონალური კავშირის მიხედვით მიზანმიმართულ აქტივობასთან, რომელსაც ისინი განსაზღვრავენ და მიჰყვებიან, უნაიდან ეს კავშირი ორივე შემთხვევაში არსებითად განსხვავებულია”.

მაკ-დაუგოლის მიხედვით, ნამდვილი ემოციები წინ უსწრებენ წარმატებას ან წარუმატებლობას და მათზე არ არიან დამოკიდებული. ისინი წარმოიქმნებიან მისწრაფებათა აქტუალიზაციასთან ერთად და მათ თავისებურ ემოციურ შეფერილობას ქმნიან. ამით თითოეული მოქმედი ან განჭვრეტილი მისწრაფება საკუთარ თვისებრიობას იძენს, რაც სპეციფიკურად განასხვავებს მას სხვა გუნდუნებისაგან. აქ მნიშვნელობა არა აქვს, წარმატებულია მისი რეალიზაცია თუ არა. ამდენად, ყველა სპეციფიკურ მისწრაფებას საკუთარი ემოციური თვისებრიობა აქვს. ამ სპეციფიკური განცდის ძირი იმ ორგანულ კომპლექსებსა და შესაბამის შევრძნებებში უნდა ვეძებოთ, რომლებიც თან ერთიან, ადვილებენ და აძლიერებენ სხეულებრივ აქტივობას. მაკ-დაუგოლი არ იღებს მთლიანად ჯიშ-ღანგეს თეორიას, მაგრამ მიიხედავს რომ “სხეულებრივი ორგანიზაციის ყოველი ასეთი სისტემა ორგანიზმის განცდებში აისახება და ამით ყოველ სპეციფიკურ მისწრაფებას თავისებურ განსახსვავებულ თვისებას ანიჭებს – ერთ-ერთი პირველადი ემოციის თვისებას”. მოკლედ, ემოცია განსაზღვრავს მისწრაფების გრძნობად რაგვარობას და შედის ინსტინქტის ან მიდრეკილების ე.წ. ემოციურ ბირთვში.

სამოკიდოდ, ემოცია-გრძნობა იმის მარეკნებელია, თუ რამეა მიმართული აქტივობა (მიზანი) და რამდენად არის ეს მიზანი მიღწეული. მაკ-დაუგოლი გამოყოფს კიდევ ერთ ფსიქიკურ წარმონაქმნს, რომელიც, ემოცია-გრძნობისაგან განსხვავებით, მიზანთან კი არ არის დაკავშირებული, არამედ მისი მიღწევის საშუალებებთან. მას გემოვნება ეწოდება. ჩამოყალიბებული იყო

მოენება განსაზღვრავს იმას, თუ რა ვგებით და ხერხებით იქნება რეალიზებული მიზანი.

ფსიქო-გრობნობებისა და გემოვნების ერთობლიობა, ავტორის თანახმად, წარმოქმნის *პროცენტების* საბაზის ქვეტერტულიდან ერთ-ერთს, კერძოდ *ბასილის*. რაც უფრო ორგანიზებულია გრობნობა-გემოვნების სისტემა, მით უფრო მთლიანია პიროვნება, მით უფრო მტკიცეა მისი ხასიათი. პიროვნების მეორე კომპონენტის სახით გამოყოფილია *ინტელექტი*. ინტელექტი არის უნარების ერთობლიობა, რომელიც განსხვავებულ მიდრეკილებებს ვმსახურება და პიროვნებაში ხასიათისაგან შედარებით დამოუკიდებელ ქვესისტემას ქმნის. პიროვნების შესახებ კომპონენტია *გემპერაქტი*. ის ძლიერ არის დამოკიდებული სხეულის ქიმიურ შემადგენლობაზე, რაც ხერხული ხასიათის მდგრადობაზე აისახება. გემპერაქტი განსაზღვრავს პიროვნების ექსტრემულიობას და, თავისი თანდაყოლილი ბიოლოგიური დეტერმინირებულობის მიუხედავად, გარკვეულწილად ექვემდებარება აღზრდას.

მაკ-დაუგლის სისტემა მრავალი მხრივია ხაინგურესო. მისი ბევრი შეხედულება დღესაც იქცევა მკვლევართა ყურადღებას, განსაკუთრებით მოტივაციის ფსიქოლოგიის სფეროში. ამასთან, მაიში სათუო მომენტებიცაა. პირველ რიგში ეს ინსტინქტების ხაზს ეხება. არ არის ნათელი, რის საფუძველზე გამოიყო სწორედ ეს ინსტინქტები და არა სხვა, რაგომ ამდენს და არა შეგო ან ნაკლები. ამასთან, ზოგიერთი ინსტინქტი ისეა დახასიათებული, რომ ძნელი გასარჩევია სხვა ინსტინქტისაგან. მაგალითად, მაწანწალობა, რომელიც შთაბეჭდილებების მიხედვით გადაადგილებად განიშარება, საესეებით შეიძლება განიშულ იქნეს, როგორც ცნობისმოყვარეობის ნაირსახეობა, რომლის შინაარსი უცნობი აღვილებისა და საგნების გამოკვლევას გულისხმობს. მიუხედავად ამისა, მაკ-დაუგლის შეხედულებები საკმაოდ პოპულარული იყო როგორც ფსიქოლოგიაში, ისე მომიჯნავე დისციპლინებში, მაგალითად, სოციოლოგიაში ან პოლიტოლოგიაში, სადაც ყოველთვის არსებობდა ერთგვარი სწრაფვა საზოგადოებრივი მოვლენების დაკავშირებისა ადამიანთა უხიქიკურ თვისებებთან თუ გუნდენციებთან. თავის სოციალურ ფსიქოლოგიაში მაკ-დაუგლი შეეცადა, პირველადი ინსტინქტებიდან გამოეყვანა ძირეული სოციალური ინსტიტუტები (მაგ., ოჯახი, ეაქრობა) და პროექტები (მაგ., ომები). ამ მხრავ ყველაზე დიდი მნიშვნელობა მიენიქა *ჯოტერ ინსტინქტს*, რომელიც ადამიანთა ერთად ყოფნას განაპირობებს. მისი მოქმედების შედეგად არის მიხნეული ისეთი სოციალური პროექტები, როგორიცაა ქალაქების წარმოქმნა და შრდა, ადამიანთა სხვადასხვა სახის თავჯრილობები, შრომისა და დასვენების კოლექტიური ხასიათი და ა.შ. გარდა ამისა, რომ ძირითადი საზოგადოებრივი მოვლენების ინსტინქტებიდან გამოეყვანა ბევრად უფრო ხერხომულ დასაბუთებას მოითხოვს, ახსნის ასეთი შეთოლოგია თავის თავში შეიქვას გაეტოლოგიური მჯელობის საფრთხეს. მაგალითისთვის განვიხილოთ შემდეგი სქემა: ომები იწყება აგრესიულობის ინსტინქტის მოქმედების გამო, მაგრამ საიდან ვიცი, რომ აგრესიულობის ინსტინქტი არსებობს? იქიდან, რომ ადამიანები ხშირად ომობენ.

თანამედროვე სოციალურ ფსიქოლოგიაში, რომლის სათავეებთანაც

ღვას მაკ-დაუგოლი, არ არის მიღებული ადამიანის ქცევის ინსტინქტებიდან გამოყვანა. ყველაზე მეტ პროტესტს ამ ცნებასთან შეარად ასოცირებული თანდაყოლილობის იდეა იწვევს. უნდა აღინიშნოს, რომ მაკ-დაუგოლი თავდაპირველად ამ გარემოებას და მიდრეკილების ცნების შემოგართობილობადა შეერბილებინა სოციალური ქცევის ბიოლოგიურ ლეგერმინირებულიობასთან დაკავშირებული ხართულები. მიუხედავად ამისა, ევოლუციურ შეხედულებებს და მათთან დაკავშირებულ თემის ქცევითი დისპოზიციების (ინსტინქტებისა და მიდრეკილებების) მეგნაკლები თანდაყოლილობის შესახებ იგი არასდროს უარყოფდა. ეს პოზიცია სრულ შესაბამისობაშია თანამედროვე ფსიქოლოგიური აზრის მძლავრ ნაკადთან, რომელსაც ევოლუციურ ფსიქოლოგიას ან სოციოგენეტიკას უწოდებენ. ამ თეორიული ორიენტაციის თანახმად, პროსოციალური, მნობორივი ქცევის მოვიერთ მოდელს, ნაწილობრივ შემკვიდრული საფუძველი აქვს, რომელიც შემდგომში გრადაციითა და აღზრდით განმტკიცდება. ადამიანის საზოგადოებრივი და მნობორივი ქცევა განისხილება, როგორც შემკვიდრულისა და შექმნილის, გენეტიკურისა და სოციალურ-კულტურულის ერთდროული მოქმედების შედეგი. კონკრეტული კვლევებით დგინდება ფსიქიკური მოქმედების ევოლუციურ-გენეტიკური მექანიზმები.

მაკ-დაუგოლის მომღვწიო ხანის სოციალური ფსიქოლოგია უმეტესწილად უპირისპირდება გენეტიკურ-დისპოზიციურ მიდგომას და აქცენტს ქცევის შექმნილ და სოციალურად განმტკიცებულ მექანიზმებსა და დისპოზიციებზე აკეთებს. მაგრამ, როგორც არ უნდა ხასიათდებოდეს სოციალური ფსიქოლოგიის მიერ გამოკვლეული ქცევითი დისპოზიციები (ე.წ. ატიგულები ანუ სოციალური განწყობები), მათ ისეთივე შემადგენლობა აქვთ, რაც მაკ-დაუგოლის მიერ დახასიათებულ ინსტინქტებსა და მიდრეკილებებს; ისინი იმავე ემოციური, კოგნიტური და ქცევითი კომპონენტებისაგან შედგება (ატიგულის ე.წ. სამკომპონენტიაანი მოდელი). როგორც ჩანს, ატიგობის მიზანშეწონილი წარმართვისთვის ყოველგვარ ქცევით დისპოზიციას ისეთი სტრუქტურა უნდა აქონდეს, როგორც მაკ-დაუგოლმა თითქმის ასი წლის წინ იუარაუდა და რაც ამ თეალხაჩინო მკვლევარის დიდ გამჭრიახოებაზე შეგველეებს.

5.7. ალწერიტი და ბაბუბითი ფსიქოლოგია

ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების პირველი თეორიული ხასტემების ანალიზი სრული არ იქნება, თუ არ განვიხილავთ დილთაისა და მპრანგერის შეხედულებებს. მათ ფსიქოლოგიური აზროვნება სხვა მიმართულებით წარმართივს, შეიძლება ითქვას, რომ ფაქტობრივად აქედან მიუყა დასაბამი ფსიქოლოგიის არასაბუნებისმეტყველო, “პემანიგარულ” გააზრებას, რომლის ფარგლებში XX საუკუნეში შეიქმნა და დღესაც ვითარდება რამდენიმე სერაომული მეცნიერული მიმდინარეობა.

ვილჰელმ დილთაიმ (1833-1911) გერმანელი პროფესორის ტიპური ცხოვრების ვმა გაიარა. იგი დაიბადა 1833 წელს პასტორის ოჯახში, სწავ-

ლობდა პაიდელბერგისა და ბერლინის უნივერსიტეტებში. ასწავლიდა ბამბელში, კელნში, ბრესლაუში. 1882 წლიდან მოღვაწეობდა ბერლინში და აქვე გარდაიცვალა. თავისი ფსიქოლოგიური შეხედულებები არსებითად გადმოიტყა წიგნში: "იდეები აღწერითი და დამანაწევრებელი ფსიქოლოგიის შესახებ" (1894).

ვილჰელმ დილთაი ე.წ. *სიციოხლის ფილოსოფიის* ერთ-ერთი წამყვანი ფიგურაა. სიციოხლის ფილოსოფიის ძირითადი საფუძვლები, არსებითად, არისტოტელეს შექმნილია. შემდეგ ისინი რენესანსის კუმანისებში განავითარეს (განსაკუთრებით, ნიკოლოზ კუშელმა, ერანზ როგერდამელმა და იაკობ ბიოუმემ). შემდეგ – ლაიბნიცმა. თუმცა საკუთრივ სიციოხლის ფილოსოფია ფ. ნიცშეს დაფუძნებულია. შემდეგ იგი ფილოსოფიაში განავითარეს ვ. დილთაიმ და, განსაკუთრებით, ა. ბერგსონმა; ბიოლოგიაში – ეიგალისკებმა (განსაკუთრებით, კ. ღრინმა და კ. გეიერ დე შარდენმა); ფსიქოლოგიაში – კ. გ. იუნგმა და ნაწილობრივ, კუმანისკებმა ფსიქოლოგიაში. საქართველოში სიციოხლის ფილოსოფიის წარმომადგენლები იყვნენ კ. კახანელი და დ. უშნაძე.

სიციოხლის ფილოსოფია, განსხვავებით მაგერიალიზმისაგან და განსხვავებით იდეალიზმისაგან, პირველსაწყისად არც მაგერიას მიიხსნის და არც იდეას. იგი შუალედური პოზიციის დაკავებას ედილობს და პირველსაწყისად თვით სიციოხლის მისწრაფებას მიიხსნის, რომელიც არსებობის სხვადასხვა საფეხურებზე სხვადასხვა სახით ელინდება. მთელი სამყარო – ესაა განუწყვეტელი ქმნადობა, რაც პირველადი სასიციოხლო მისწრაფების (ხელის) თვითგანფენაა. ანუ დაფარული და მეყურსული პოტენციის აქტუალიზაციაა. ყოველ ცოცხალს იმთავითვე ჩანერგილი აქვს ამ ძირული და საყოველთაო მისწრაფების მცირე წილი და სწორედ ამითაა განპირობებული როგორც მთელი ბუნების, ისე ცალკეული ინდივიდის ქცევის მიზანმიმართული უწყობა. ცხადია, ამ პოსტულატის სათავეა არისტოტელესეული ცნება "ენგელეჟია" (იხ. 12.)

სიციოხლის ფილოსოფიის კვლევის მთავარი მიმართულებებია: სუბიექტობიექტის გათიხნობის დაძლევა – სასიციოხლო მისწრაფებაში მათი პირველადი ერთიანობის პოსტულირებით (მაგ. უშნაძისეული "ბიოსფერო"); შემცენებაში უპირველესი მნიშვნელობის მნიშვნელობა ინტუიციური წყდომისთვის და ინტუიციის კანონზომიერებათა გამოკვლევა; ბიოლოგიაში – სიციოხლის ევოლუციის ისეთი თეორიის აგება, რომელიც მაგერიალიზმს გარევისიზმს უარყოფს; ფსიქოლოგიაში – არაინობიერისა და მის გამოვლენებათა შესწავლა.

სიციოხლის ფილოსოფიის გაველნით ფსიქოლოგიაში დამკვიდრდა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ცნება – ყოველგვარი ადაპტაციურ-პოპულაციური თეორიების უარყოფელი; დაუოკებელი მისწრაფება წინასწარობის მდგომარეობის დარღვევისა და საზღვრების გადალახვის კენ, საკუთარი

არის მკვად და მკვად განუცხისკენ, გრანსცენდენტირება (ქართულად – მიღმასწრაფება), რაც იმთავითუა მკვ-საკლებად ჩანერგილი თითოეულ ადამიანში, აგრეთვე მკვნარეთა და ცხოველთა მოელ სახეობებში. ეს მისწრაფება ხშირად თვითმკნახვის უბლიერეს ინსტინქტად კი ხილეს და არათუ მკვებების საწინააღმდეგო ქცევის, არამედ, ადამიანის დონეზე, მოგჯერ თუთი სიყოფის გაწირვის მიზეზიც კი ხლება. ამ ცნებას სხედასხეა გერმინი და სახეხევაობა აქვს, მაგრამ არსებითი მისაარხი ურთიდაივთება: ბერესონისეული Elan Vital (სასიყოფლო მისწრაფება, ძალა ანუ ენერჯია); იუნგისეული 'ლიბიდო – სასიყოფლო ენერჯია' (ფროიდისეული ვიწრო-სექსუალური ცნებისგან განსხვავებით) და 'ინდივიდუაქია – მისწრაფება თვითობისკენ' (ობ. 7.1); მაკ-დუგოლის 'პორმე' ანუ 'მიშნისკენ მისწრაფება' – სასიყოფლო ანუ ვიგალური ენერჯიის გამოვლინება, რაც ინსტინქტშია განხორციელებული (ობ. 5.6.); უმნაძისეული 'ფუნქციონალური გენდენქია' (ობ. 12.2.); ნიუტონისეული 'თანდაყოლილი დინამიზმი' (ობ. 11.2.); კუმიანისეული ფსიქოლოგიის ძირითადი ცნება, მაგალითად, 'მისწრაფება თვითაქტუალიზაციისკენ' ანუ 'მინაგანი ზრდის მოთხოვნილება' (ობ. 10.1) და სხვა.

ამრიგად, ფილოსოფიის ეს მიმდინარეობა სიყოფის ცნებიდან ამოდის და მას საკმაოდ ფართო დიაპაზონში განიხილავს – ბიოლოგიური არსებობის ფორმიდან ადამიანურ ფორმამდე, დილითის სწორედ ეს უკანსაკნელი აინგერესებს. მათთვის სიყოფელე მინაგანი გამოცდილებაში, ანუ *განქდაშია* მოეყმული, განცდა კი, თავის მხრივ, გონის სამყაროსთან, ანუ გონის სიყოფელესთან არის დაკავშირებული. ამიგომ ფილოსოფია "სულიერი სიყოფელიდან ამოდის და გონიერ სიყოფელეს სწელება".

დილითის ინგერესთა ცენტრში *გონითი ან ისტორიულ-სამოვალეობრივი* სამყაროს რაობა, მისი არსებობის წესი, ფორმები და მათი შექმნების საშუალებებია. ამ კონტექსტში შთავარ ამოყანად ისახება საბუნებისმეტყველო და ე.წ. გონისმეცნიერებათა გამოცხისა და სპეციფიკის ჩვენების საკითხი. სწორედ *გონისმეცნიერებათა* (იგივე კუმიანისეულ-სამოვალეობრივ მეცნიერებათა) დასაბუთების საჭიროებამ მიმართა დილითის ინგერესი ფსიქოლოგიისკენ. თუ ბუნების მეცნიერებებს ის აერთიანებს, რომ ბუნების მოვლენებს სწავლობენ, გონისმეცნიერებებში შემაჯალ დისციპლინებს, ისეთებს, როგორებიცაა ისტორია, ეთიკა, ეკონომიკა, ლინგვისტიკა, იურისპრუდენქია, ხელოვნებათმეოდნეობა და სხვა, აერთიანებს ის, რომ მათი კვლევის სპეციფიკური საგანი (მეურნეობა, სამართალი, ხელოვნება, მეცნიერება, მორალი და ა.შ.), ადამიანთა გონითი მოვლენების შედეგია. მათი წყარო ადამიანის სულიერ აქტივობაშია. "ფსიქიკური ფაქტები მათი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია და ამიგომ მათი განხილვა შეუძლებელია ფსიქოლოგიური ანალიზის გარეშე". აქედან გამომდინარე, გონისმეცნიერებათა საფუძველს, მათ მოვად მეთოდოლოგიას სწორედ ფსიქოლოგია წარმოადგენს. დილითი ანუ ამბობს ფსიქოლოგია გონისმეცნიერებათა საფუძველია. ისევე როგორც მათემატიკაა ბუნებისმეცნიერებათა საფუძველი.

აქ შთავარია, თუ როგორი ფსიქოლოგია იგულისხმება. რომელ ფსიქოლოგიის შეუძლია ადლის თავის თავზე ამდენად მნიშვნელოვანი ფუნქქია?

დილითი დარწმუნებულება, რომ იმეამად გაბატონებული აკადემიური ფსიქოლოგია ამას ვერ შეძლებს. ეს არის არსებითად სტრუქტურული ფსიქოლოგია – ელემენტარისგული, ასოციაციონისგული, ბუნებისმეტყველური. დილითი ეუნდგის თანამედროვეა. იგი იმ დროს მოღვაწეობდა, როდესაც ფსიქოლოგიაში ეუნდგის შეხედულებები იყო გაბატონებული, თუმცა, იმის თქმაც არ შეიძლება, რომ დილითი მთლიანად უარყოფს ეუნდგს. ქვემოთ დაეინახეთ, რომ ერთ უმნიშვნელოვანეს პუნქტში მისი პოზიცია ემთხვევა ეუნდგისას და მაინც, დილითი მკაცრად აკროტიკებს ძველ ფსიქოლოგიას და ცდილობს ახლის ჩამოყალიბებას, ისეთისას, რომელიც გონისმეტყველებათა მეთოდოლოგიის როლს შეახრულებს. ძველი ფსიქოლოგია, რომელსაც დილითი "ახსნის" უწოდებს, ამას ვერ შეძლებს, ენაიდან ის ბუნებისმეტყველების პრინციპებზეა დამყარებული. ბუნებისმეტყველებებს საჭმე აქვთ გარეგანი ცდით, შეგრძნებათა გზით მიღებულ ცალკეულ ფაქტებთან და მოვლენებთან, რომელთა შორის, დილითის აზრით, თავისთავად არაერთგვაროვანი მანაგანი კავშირი არ არის. ამ იმეორებული ელემენტებისაგან შემდგარი მანაგლის მოწესრიგება ხდება სპეციალური პიპოთებებისა და ჩვენს მიერ შექმნილი კონსერვატიულების შემეცობით, რასაც "ახსნას" უწოდებენ. მაგალითად, მოვლენებს შორის მიმდებარეობრივი კავშირი ჩვენს მიერ შექმნილი კონსერვატიუაა. პიპოთის მსგავსად, დილითი ფიქრობს, რომ რეალურად, მიმდებარეობა არ არსებობს. გარეგან ცდაში მხოლოდ ისაა მოცემული, რომ ერთი მოვლენა მეორეს მოსდევს და არა ის, რომ ერთი მეორეს იწვევს. რაც უფრო ხშირად ხდება ეს, მით უფრო ძლიერდება ჩვენი ვარაუდი, რომ მათ შორის კავშირული კავშირი არსებობს, მაგრამ, საბოლოო ჯამში, მიმდებარეობა მაინც მხოლოდ გონების კონსერვატიუად რჩება.

ყოველივე ეს ურცულდება ე.წ. *ახსნით ფსიქოლოგიაზე*, ვინაიდან ისიც იმავე მეთოდოლოგიურ პრინციპზეა აგებული, ფსიქიკური რეალობის ახსნა გულისხმობს ცნობიერების მოვლენებში შემდგომი რაოდენობის ელემენტების გამოყოფას და შემდგომ, პიპოთების წამოყენების გზით (ასოციაცია, შერწყმა, აპერეციფია და ა.შ.), მათგან გაერთიანებული კომპლექსების კონსერვატიუებას. ელემენტის ეს გზა პრინციპულად მიუღებელია გონისმეტყველებითის, და, მითუმეტეს ფსიქოლოგიისთვის. "ბუნებისმეტყველებისას დაკავშირებული კომპლექსები აგინდება პიპოთების შემეცობით, ფსიქოლოგიაში კი სწორედ ეს კომპლექსებია პირველადი და განცდამი მუდმივად მოცემული. სიყოფილე ყველგან მხოლოდ დაკავშირებული კომპლექსების სახით არსებობს". ფსიქოლოგიური ფაქტები იმთავითვე დაკავშირებული მთლიანობების, მანაგან ცდაში მოცემული საზრისიანი კავშირების სახით გვებლევს. მათი დანახვისთვის, წვდომისთვის სრულებით არ არის საჭირო ელემენტების ხინთები პიპოთების სამუალებით. ეს კავშირები, მთლიანობები პიპოთებიდან არ გამოიყვანება, ხელისუფრად არ კონსერვატირდება. ისინი უშუალოდ განიყვანება. ფსიქოლოგს ესაჭიროება ამ განცდების აღწერა და ანალიზი. ფსიქოლოგიაში კი არ უნდა ახსნას, არამედ უნდა ჩამოყვდეს სულიერ მთლიანობებს, აღწეროს მათი უშუალო მოცემულობა და, საჭიროების შემთხვევაში, დაანაწევროს ისინი. ამიტომ არის გამოგანილი დილითის

მოავარი ფსიქოლოგიური თბშულების სათაურში სიტყვები *აღწერათი* და *დამანაწვევრებელი*

დანიწვევრება, ანალიზი, სტრუქტურას გვიხაგავს. ფსიქიკური მოვლენები განსხვავებული ხართულის მოლიანი სტრუქტურებია. ფსიქიკურისთვის დამანაწვევრებელი *მოლიანობისა* და *სტრუქტურების* მითითებით, დილთაი გემგალგის ცნებას მიუახლოვდა. ერთი მოლიანი სტრუქტურა უერთრული მოლიანობის შემადგენლობაში შედის. ყოველი მოლიანობა განხილდება უერთო ფართო კონტექსტში, უერთ დიდ მოლიანობაში ადამიანს თავისი სულიერი ცხოვრების მოლიანობის, ანუ "შე"-ს განცდაც აქვს. "სწორედ ის, რომ ჩვენ ვცხოვრობთ ამ მოლიანი კავშირის ცნობიერებით. შესაძლებლობას გვაძლევს გავიფიქროთ თითოეული მდგომარეობა, ცალკეული კვება და ცალკეული მოქმედება".

იმას, რაც დროის რომელიმე მოცემულ მომენტში შემოდის ჩვენი ცნობიერების არეალში, *ცნობიერების მდგომარეობა* ეწოდება. ადამიანის „შე“ თავის თავს ამ მდგომარეობათა ცვალებადობაში ჰოვლობს, ხოლო მათი ერთიანობა პიროვნების იდენტურობის ცნობიერების სახით გვეძლევა. ცნობიერების მდგომარეობები ერთმანეთს იწვევენ. მაგალითად, შიშის გრძობა იწვევს განრიდების გენდენციას. ცნობიერების მდგომარეობები ერთი შეორეს მიიქეება, მისდევს. მაგრამ ამ პროცესს ისეთი სახე არა აქვს, როგორც, ეოქვათ, რიგში ჩამწკრივებული ჯარისკაცების მსვლელობას, რომელთა შორის ყოველთვის რაღაც შუალედი არსებობს. ცნობიერების მდგომარეობებს შორის შუალედი არ არის. ყოველ შემთხვევაში, ღვიძლის ცნობიერება უწვევტია. ცნობიერების მდგომარეობები მუდმივად ენაცვლება ერთმანეთს. აქ აღვილი დასახარება მსგავსება ცნობიერების ნაკადის ჯეიმსისეულ ანალიზთან.

როგორც არ უნდა დახასიათდეს ეს სტრუქტურირებული მოლიანობები და მათ შორის არსებული მიმართებები, მოავარია, რომ ისინი უშუალოდ განიყლებს ჩვენი მინაგანი მშერის წინამუცა. ამიგომ ფსიქოლოგიას სამუალება ეძლევა, პირდაპირ დაახასიათოს განცდები და მათი კავშირები, ანუ აღწეროს ისინი. აქ იკვეთება დილთაის ფსიქოლოგიის საკენიში პრობლემა, კერძოდ ის, თუ როგორ უნდა შეისწავლებოდეს ფსიქიკური ხინამდვილუროგორც ვნახეთ, აგლორი აღწერით ფსიქოლოგიაზე ლაპარაკობს და მას ახსნით (საბუნებისმეტყველო) ფსიქოლოგიას უპირისპირებს. მაგრამ, ხინამდვილუმი, ახსნა და აღწერა არაა ერთმანეთის ოპოზიციური. შეცნობრება ერთხაც გულისხმობს და შეორესაც. ნორმალური კვლევის პროცესი ბუნებისმეტყველებაში იწება მოვლენის აღწერით, ანუ მისი შემდგომდაგვარად მუსტი რეგისტრაცია-დაახასიათებით, გრძელდება ანალიზით ანუ დილთაისეული "დანიწვევრებით" და მოავრდება მისი გამოიწვევი მიმგებების გარკვევით ან კანონების დადგენით, რომელთაც ის უშორიილება, ე.ი. ახსნით. დილთაისთან ფსიქიკის სფეროში *აღწერის ცნება* მსუთითებს განცდისეული კავშირების უშუალო მოცემულობაზე და მათი პირდაპირი ასახვის შესაძლებლობაზე, მაგრამ ფსიქიკურის შემგენება აღწერით ვერ დასრულდება. ფსიქოლოგიურმა კვლევამ შემდგომი ნაბიჯი უნდა გადადგას. ეს ნაბიჯი

ახსნა ვერ იქნება, ვინაიდან ის, დილითაის მიხედვით, კაუბალური კავშირების ჰიპოთეტურ მტკიცებას ნიშნავს და, ამდენად, ბუნებისმეტყველებათა პროვოკაციაა. ამიტომ “არაახსნილია ფსიქოლოგიამ”, ისევე როგორც ყველა გონისმეტყველებამ, უნდა მიმართოს მოუღებინ არსის *წვდომას* მის *გაგებას* დილითაი პირდაპირ ამბობს: “ჩვენ ბუნებას ეხსნით, ხოლო სულიერ ცხოვრებას ვწვდებით”. ფსიქოლოგიური კვლევის მიზანი განცდების რეალური მნიშვნელობის წვდომა და სულიერი კავშირების საზრისის დანახვაა პიროვნების მთლიანობიდან.

დილითაისთვის გონისმეტყველებათა ასპარეზი *გაგების მეთოდოლოგიის* ასპარეზია. როდესაც საქმე კულტურის (გონითი ცხოვრების) ანა თუ იმ ფუნქციონის (ნაწარმოების, გამონათქვამის, დებულების, ნორმის და ა.შ.) გაგებას ეხება, დილითაი *ქერმენტეგეიკის* მეთოდს მიმართავს, რომელიც გულსხმობს მის განმარტებას, ინტერპრეტაციას. ყოველგვარი გაგების პირობა არის გამგებისა და გასაგების მსგავსება, ნათესაობა, ადამიანების ბუნება შოგადია, საერთოა. დილითაის აზრით, ადამიანთა ეს ერთობა ქმნის მათი ურთიერთგაგების შესაძლებლობას. ეს ხდება მამის, როცა გვსურს ვწვდეთ სხვის სულიერი მოღვაწეობის ნაყოფს, ეთქვით ნაწარმოებს, რომელიც კულტურის კეთილდება გახდა და მამინაც, როცა გეწადია სხვა ადამიანის სულიერ-განცდითი სამყაროს გაგება. ფსიქოლოგიისთვის ეს უკანასკნელია მნიშვნელოვანი.

დილითაის თანახმად, სხვა ადამიანის შინაგანი ცხოვრების წვდომა მამის არის შესაძლებელი, როცა ვახდენთ საკუთარი განცდების გადაგანას, გრანსპონირებას მის ფსიქიკურ სამყაროში. ადამიანთა ბუნების არსებითი იგივეობის გამო ჩვენ შეგვიძლია სხვის სულში შთაგრძნობა, მის გამოსახულებაში ჩვენი განცდების გაყოფილება. “შეს კვლავ პოვნა შენში”. ნათელია, რომ ეს არ არის მთლად ლოგიკური, რაციონალური პროცესი. დილითა ამის საგანგებოდ აღნიშნავს: “ყოველ გაგებაში არის რაღაც ირაციონალური, ისევე როგორც თავად სიცოცხლეში. გაგება არ შეიძლება წარმოდგენილი იყოს ლოგიკური მოქმედებების ფორმით”. ამით განსხვავდება დილითაის *გრანსპონირების თეორია* იმ შეხედულებებისაგან, რომლებიც სხვა ადამიანთა ფსიქიკაზე დაკვირვების ან გაგების შესახებ არსებობს. მათგან ყველაზე ცნობილია *ანალოგიით დახკენის თეორია*. ამ კონცეფციის მიხედვით, ჩვენ გვაქვს თვითდაკვირვების გამოცდილებით მიღებული ცოდნა სულიერი მოვლენებისა და მათი სხეულებრივი გამოვლინებების შესახებ, როდესაც სხვა ადამიანში ანა თუ იმ სხეულებრივ ცვლილებას ვხედავთ, დაეპასკნით, რომ ის დაახლოებით იმავეს განიცდის, რასაც ჩვენ განვიცდიდით ანალოგიური სხეულებრივი მდგომარეობის შემთხვევაში. მაშასადამე, სხვის ფსიქიკურ ცხოვრებაზე დაკვირვება, არსებითად, რაციონალურ ნიადაგზე ხერხდება.

ეს განსხვავება არ ხსნის პრინციპულ სირთულეს, რომელიც სხვის ფსიქიკაზე დაკვირვების შესაძლებლობის ყველა მსგავს გააზრებას ახლავს. ამ ლოგიკით სხვისი სულიერი სამყაროს შესწავლის მცდელობა უაზრობამდე მიდის, ვინაიდან აღმოჩნდება, რომ სხვაში მხოლოდ ამის გაგება შეგვიძლია, რაც თვითდაკვირვებიდან ჩვენთვის უკვე ცნობილია. უფრო მეტიც, ამ

შეხვედლებსა და ე.წ. *მოაგრძნობის თეორიის* მიხედვით, რომლის ნაირ-სახეობადაცა დილთაის გრანსპოზიციის კონცეფცია, სხვისი „შე“-ს არამყოფ გაგება, არამედ, ფაქტობრივად, თვით მისი არსებობაც ექვის ქვეშ დგება. დილთაის ერთ-ერთი ინტერპრეტატორის შენიშვნით, „კვლავგანყდა დილთაისთან ემყარება გასაგებისა და გაშვების იდეოლოგიას, „სხვა“ ჩემი სხვაგვარად ორგანიზებული მებაძღვლობებია და ამ შესაძლებლობათა აქტივობებით შე შემიძლია გავიგო სხვა. მაშასადამე, სხვაში შე გავიგებ ჩემს თავს და ამიტომ სხვა სინამდვილეში არ არსებობს, არსებობს ჩემი „შე“ და მისი სხვა პერსპექტივაში მოცემული ანარეკლები“ (ე. ცინცაძე).

თავის დროზე მაქს მელერმა (1874-1928) განმარტა, რომ ეს ხართულები მომდინარეობს ორი, წინასწარ უკრიტიკოდ მიღებული ფუძემდებლური თემისაგან: 1) სულიერი მოვლენებიდან პირველადად მხოლოდ საკუთარი განცდები გვეძლევა; 2) პირველადად გვეძლევა აგრეთვე ცნობები სხვა ადამიანთა სხეულებრივ ცვლილებათა შესახებ, ხოლო მათ სულიერ ცხოვრებას მეორეადად, ამ სხეულებრივ მოცემულობაზე დაყრდნობით ვწვდებით. მელერი ასახულებს, რომ საქმის ნამდვილი ვითარება სრულიად სხვაგვარად წარმოიხსნება, თუ მას წმინდა ფუნომენოლოგიურად გაეაანალიზებთ, ანუ ისე, როგორც ის რეალურად არის, ყოველგვარი წინასწარი თეორიული ეპრაულების გარეშე. სხვისი სულიერი მინაარსები ისევე პირველადად და უშუალოდ გვეძლევა, როგორც საკუთარი. „არაფერია იმაზე ნათელი, ამბობს მელერი, რომ ჩვენ ვიპოვებთ როგორც ჩვენს ამრებს, ისე სხვების ამრებს, შეგვიძლია განვიყაროთ როგორც საკუთარი გრძნობები, ისე სხვათა გრძნობებიც, ვანა ამის შესახებ ყოველდღიურად არ ვლაპარაკობთ? ვანა შედამ არ აღვნიშნავთ, მაგალითად, ჩვენი საკუთარი ამრების განსხვავებებს იმ ამრებისაგან, რომლებიც ან ხალხე ამოგვიკითხავს და ან ვინმესგან მოგვისმენია?“. ბი, ცხადია, იგულისხმება ცნობიერების მინაარსები და არა აქტები. ახლა რომ ვფიქრობ, ეს ჩემი ამროვნების აქტია, მაგრამ თვით ამრი შეიძლება სხვისი იყოს. მელერის ეს ახალი იმნიშვნელოვანია, რამდენადაც დილთაის გრანსპოზიციის თეორიის ხართულებითა სიველიერებას ახდენს. გრანსპოზიცია (მოაგრძნობა, პროექცია) სხვისი „შე“-ს არსებობას ექვის ქვეშ აღარ დააყენებს, თუ ამოვალთ იქიდან, რომ ადამიანი არ არის თავის თავში ჩაკეტილი, რომ მას საკუთარ განცდებთან ერთად სხვისი განცდებიც უშუალოდ ეძლევა.

როგორც არ უნდა იყოს წარმოდგენილი დილთაისთან გაგების მეთოდი, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ორი ხახის ან ორი გიპის ფსიქოლოგია მის სისგემაში, არსებითად, არის არა *ახსნილი* და *აღწერითი*, არამედ *ახსნილი* და *გაგებითი* ფსიქოლოგია. სწორედ გაგებითი ფსიქოლოგიაა გონის შეცნობებთან საერთო საფუძველი. დილთაის ამრიც, მხოლოდ ასეთ ახალ ფსიქოლოგიას და არა გრადიციულ ახსნილ, საბუნებისმეტყველო ფსიქოლოგიას შეუძლია გახდეს კუმანიგარული შეცნობების დასაყრდენი, მისი ორიენტირი და მოგადი მეთოლოლოგია. ასეთია გაგებითი ფსიქოლოგიის მოგადმეცნიერული ფუნქცია. დამატებით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ახლებერად აკებული ფსიქოლოგია ხსნის გრადიციული ფსიქოლოგიის

სართულებს, რომელთა გამოც ამ უკანასკნელის, როგორც მეცნიერების პოტენცია და რეალური შესაძლებლობანი შეზღუდულია. რად ღირს თუნდაც ის, რომ დიდი მოაზროვნეების, პოეტებისა თუ მწერლების ნაწარმოებები გაცილებით უკეთ წარმოგიდგინებ ადამიანთა სულიერ სამყაროს, ვიდრე ახსნითი ფსიქოლოგიის საუკეთესო ნიმუშები. დილითის მაინცა, რომ "ჰამლეტი", "მაკბეტი" თუ "ღირსი" მეტი ფსიქოლოგიაა, ვიდრე ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელოებში. მწერალთა ქმნილებები მართლაც შეიძლება ფსიქიკური ცხოვრების ინტუიციური წვლილის განსაკვივრებელ მაგალითებს, სულიერი მოძრაობის აღწერისა და განხილვის უბაღლო ნიმუშებს, მაგრამ ყოველივე ეს მოცემულია ინტუიციურ დონეზე. პოეტური ნიმუშების, გენიალური ხელების სახით და არა ცნებითად და სისტემატურად, რის გარეშეც მოვლენის მეცნიერული შესწავლა შეუძლებელია. თავის შრივ, ახსნითი ფსიქოლოგიას არ შესწევს უნარი, წარმოადგინოს ადამიანის სულიერი სამყარო მთელი თავისი ხილრებით და სიმდიდრით. დილითის რწმენით, სწორედ აღწერითი (ანუ ვაგებითი) ფსიქოლოგია იქნებოდა ის მეცნიერება, რომელიც "შეძლებდა თავისი აღწერის ბაღში მოექცია ის, რასაც ამ პოეტებისა და მწერლების ნაწარმოებები უფრო მეტად შეიცავს, ვიდრე ამჟამინდელი მიდღერებანი სულის შესახებ; ეს იქნებოდა ფსიქოლოგია, რომელიც ავგუსტინეს, პასკალისა და ლიხტენბერგის აზრებს – ცალმხრივი მკვეთრი გაშუქების გამო ესოდენ მოაზრებდათ – საყოველთაო მნიშვნელობის მქონე კავშირში მოიყვანს და აქევეს ადამიანის ცოდნისთვის სასარგებლოდ".

დილითის სისტემა მრავალმხრივ არის საინტერესო. მან მნიშვნელოვანი ვაღუნა მოახდინა ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაზე. დილითი ამტკიცებდა, რომ საჭიროა ახალი ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება, რომელიც არ იქნება ახსნითი (პაპოთეგური მექანიზმები სულიერი სამყაროს შესახებ) და კონსტრუქციული (ფსიქიკური მოლიანობათა ავება ელემენტების შეზღუდული რაოდენობიდან). პირველი პოსტულატი მეცნიერთა იმ მყირე ნაწილმა გაიმთარა, ვისც თვითონ უპირისპირებდა ახსნის ვაგებას და სულის კვლევაში ამ უკანასკნელს ანიჭებდა უპირატესობას. მაგრამ ფსიქოლოგების უმეტესობა მიიხევედა, რომ ახსნა და მასთან დაკავშირებული პროცედურები, მათ შორის პაპოთეგური კონსტრუქციების შექმნა, მეცნიერების და ე.ი. ფსიქოლოგიის განუყოფელი შემადგენელია. აქედან ვაღომდინარე, ისინი ეკამათებოდნენ დილითის (ებინა უნი, მიუსიგენბერგი და სხვა) ხილო დილითის მეორე პოსტულატმა, ანუ ძველი ფსიქოლოგიის ელემენტარისმის შეზღუდულობამ სხვა ფსიქოლოგების დიდი ნაწილის მხარდაჭერა მოიპოვა. დილითი ერთ-ერთმა პირველმა მოიგანა იერიში ევანგელისეული და, მოვადად, სტრუქტურული ფსიქოლოგიის აგომბმზე და ამით წინასწარ ვანჭვრიტა XX საუკუნის *მოლიანობის ფსიქოლოგიის* (გემგალგფსიქოლოგია, ლიუივის სკოლა) ძირითადი მეოლოლოგიური წინამძღვრები, რომლებიც ამჟამად საყოველთაოდაა აღიარებული და დამკვიდრებული.

როდესაც დილითი ახსნითი ფსიქოლოგიას უპირისპირდებოდა, იგი პირველ რიგში ვულისხმობდა ევანგელს, რომელიც განასახიერებდა აკადემიურ

ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიას. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ამ შეყენებთან პოზიციებს შორის არა მხოლოდ არსებითი განსხვავება, არამედ თვალსაჩინო მსგავსებებაცაა და, თანაც, დიდიანისთვის პრიციპულ საკითხში იმის თაობაზე, თუ შეყენებებითა რომელ ჯგუფს მიეკუთვნება ფსიქოლოგია, უნდა ითქვას, რომ ეს ვარსებობა დიდიანის შეუმწივრელი დარწმუნებაა, რაც, ალბათ, თვით ეუნდგის შეხედულების არასაკმარისი თანამდებობით უნდა აიხსნას. საზოგადოდ, ნიშანდობლივია, რომ დამოუკიდებელი შეყენებული ფსიქოლოგიის შემხედულოების პირველივე (ეუნდგისეულ) პროგრამაში ვერ გამოიხატა შეყენებული და არაწინააღმდეგობრივი თვალსაზრისი იმის შესახებ, თუ როგორია მისი შეყენებული სტატუსი, რა ადგილი უკავია მას შეყენებულთან კლასიფიკაციაში. ფიზიოლოგიიდან წამოსულ ეუნდგს ფსიქოლოგიაში ბუნებისმეტყველურად ესმოდა, ვოველ შემთხვევაში, თავისი საეგაპო წიგნის, "ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის" დასაწყისშივე იგი წერდა, რომ "ეს საპროპოზიციო არის ახალი შეყენებების შექმნის მცდელობა, რომელშიც ფსიქიკური მოვლენები ექსპერიმენტული შესწავლის ობიექტი იქნება". ამასთანავე, იგი თავიდანვე მაგნაუდა ფიზიოლოგიურ და ხალხთა ფსიქოლოგიას. ამ უკანასკნელს ბუნებისმეტყველების მთავარი იარაღი – ექსპერიმენტი არ მიეყენება და მისი საგანიც ბუნების მოვლენების მდგომარეობაა: "მაღალი ფსიქიკური პროცესები ისეთი ძალებია, რომლებიც მართავენ ისტორიასა და საზოგადოებას. ამდენად, ისინი ჩიოთხოვენ შეყენებულ ანალიზს, რომელიც გონისშეყენებებითა კომპლექსივად განეკუთვნება". საბოლოოდ, თავის ძირითად მეთოდოლოგიურ ნაშრომში "ფილოსოფიის შესახებ", ეუნდგმა ჩამოაყალიბა შეხედულება შეყენებულთან კლასიფიკაციის შესახებ, რომლის მიხედვით ფსიქოლოგია ცალსახად მოთავსდა გონისშეყენებულთან შორის, და არა მხოლოდ მოთავსდა, არამედ გამოიჩინა ადგილიც დაიკავა: "ვისაიდან გონისშეყენებებითა ურთიერთკავშირის საფუძვლად ეყვლინება მათი ხაერითი დამოკიდებულება ხელიერ პროცესებსა და მოვლენებზე, ბუნებრივია, რომ ამ შეყენებებებთან ვერ გამოვიჩინებთ ცოდნის იმ დარგს, რომელიც თვით ამ პროცესების უშუალოდ ცნობიერებაში მოცემულ თვისებებს შესწავლის. ეს დარგი ფსიქოლოგიაა".

ამ თვალსაზრისის სისუსტე აშკარაა – ორი სახის ფსიქოლოგიის არსებობის დაშვება გამოიჩინა მთელი ფსიქოლოგიის მოთავსებას გონისშეყენებებითა კლასში, ვისაიდან ფიზიოლოგიური ანუ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია უთუოდ ბუნებისმეტყველურია. ფსიქოლოგიის ისტორიაში ეუნდგს ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ფუძემდებლის სახელით შევიდა, თუმცა, როგორც ირკვევა, შემოქმედების მჭიდრო ეგაპზე მისმა ინტერესებმა მკვეთრად შეიყვალა მიმართულება პუბლიცისტიკის და ფსიქოლოგიის შეყენების სტატუსზე იმის შესაბამისად განისაზღვრა, ასეა თუ ისე, ადგილი დასახანია, რომ ეუნდგისა და დიდიანის პოზიციის ამ შემთხვევაში პრაქტიკულად იდენტურია. ფსიქოლოგიის ორივე პუბლიცისტულ შეყენებებითა მეთოდოლოგიური საფუძვლის ფუნქციის მიაწერს, ასეთი პოზიციის ფსიქოლოგიის სახელით არის ცნობილი. ფსიქოლოგიის მისთვის დამახასიათებელია არაფსიქიკური (ლოგიკური, სოციალური, რელიგიური, კულტურული და სხვა) მო-

ლენების ფსიქოლოგიური მონაცემების საფუძველზე ახსნის გენდენცია. ის ერთნაირად მიუღებელია როგორც შესაბამისი დისციპლინებისთვის, ისე საკუთრივ ფსიქოლოგიისთვის: ფსიქოლოგიაში არის ფსიქოლოგიის მეტრა იმ სფეროებში, სადაც ფსიქოლოგიის კომპეტენცია არ ვრცელდება. არ არსებობს გზა წმინდა ფსიქიკური სუბიექტურობიდან შეინდივიდუალური, გონითი კავშირებისკენ. დილთაის მიხედვით, ფსიქოლოგია განიცდის მნიშვნელოვან სწვლვას, მაგრამ განა შეიძლება ინდივიდუალური განცდიდან გონითი მოვლენების (ხელოვნება, ეკონომიკა, სამართალი და ა.შ.) არსის გაგება?

დილთაის მოწაფის, ლიფციტის, ბერლინისა და გიუბინგენის უნივერსიტეტების პროფესორის ედუარდ შპრანგერის (1882-1963) შეხედულება უფრო თანმიმდევრულია. შპრანგერი არ მიაწერს ფსიქოლოგიას განსაკუთრებულ მეთოდოლოგიურ ფუნქციას სხვა მეცნიერებებთან მიმართებაში. იგი კულტურის მოვლენებს *ობიექტური გონის* გამოვლენებად თვლის და სუბიექტური სულის მოვლენებსაც გონით სამყაროსთან მიმართებაში განიხილავს. "ობიექტურ გონში" იგულისხმება ისტორიულად ჩამოყალიბებული *კულტურის სინამდვილე* მთელი თავისი ობიექტური მინარხით. საკუთრივ ფსიქოლოგიური მეცნიერების დახასიათებისას შპრანგერი, არსებითად, დილთაის ხაზს მიჰყვება, რომლის უდიდეს დამსახურებად მიიჩნევს, რომ მან "ფსიქოლოგია გაათავისუფლა ბუნებისმეტყველური აპროქსიმაციების გვერდიდან". სწორედ საბუნებისმეტყველო ფსიქოლოგიას უპირისპირებს იგი გონისმეცნიერებათა რეგულში შემავალ ნამდვილ ანუ *გაგებით ფსიქოლოგიას* (გერმინი მისია).

არსებითა, რომ ვაგება შპრანგერს დილთაისაგან განსხვავებულად უსმის. ვაგება არ ნიშნავს შემეცნების ობიექტში, მათ შორის ცნობიერებაში შეღწევას, მასში მთავრობობას. ვაგების აქტი გაპირობებულა მიზნებით, რომლებიც ცნობიერების გარეთ მდებარეობენ. ვაცლას განცდიდანვე ვერ გაიგებ, მაშინაც კი, როცა მისი ყველა მინაგანი კავშირი უშუალოდ გვემდებარება. შეიძლება ასევე გვეთქვას: "თავისთავად აღებული წარმოდგენები, გრძნობები და სურვილები უაზრო მასალაა", სუბიექტის განცდის (სამოგადლოდ ფსიქიკურის) ვაგება გულისხმობს მის ჩართვას ობიექტური მოვლენების უფრო ფართო წრეში, მათთან დაკავშირებას. ობიექტური მოვლენები კი ორად იყოფა: 1) სხეულები (ბუნება) და 2) მნიშვნელობები და ღირებულებები (გონი, კულტურა). ვაგება მხოლოდ იმისი შეიძლება, რასაც *სამრისი* გააჩნია. ასეთია გონითი მოვლენები, როდესაც ჩვენ, ამბობს აეგორი, განვიხილავთ წიგნს (ე.ი. რადაც მაგერის ნაწილს) როგორც ყილე-ვაყილვის საგანს, ამით მას ვრთავთ სამეურნეო საზრისულ კავშირებში; შემეცნების ნაწარმოებად განიხილისას მას ვრთავთ სამეცნიერო კავშირში; თუ ვერაღებებს ვაქცევთ წიგნის გაფორმებას – ესთეტიკურ კავშირში. ჩვენს ცნობიერებაში არსებობენ სხვადასხვა განწყობები, რომელთაგანაც გამომდინა-

რეობენ ეს საზრისები და ყოველი ასეთი საზრისული მიმართულება საგანგებო კანონსა და წესს შეესაბამება. ამდენად, გონის სამყაროში არსებობენ მუდმივი საზრისული მიმართულებები და ღირებულებათა იერარქია. ნამრომში "სიციხლის ფორმები" (1914) მპრანგერი ამტკიცებს, რომ ფსიქოლოგიამ უნდა გაიგოს ინდივიდუალური სულიერი სტრუქტურის მიმართება ობიექტური გონის სტრუქტურასთან. ეს, ფაქტობრივად, ნიშნავს ადამიანთა ღირებულებითი ორიენტაციის ძირითადი ტიპების შესწავლას. ამ ორიენტაციებს მპრანგერმა *სიციხლის ფორმები* ეწოდა და მის საფუძვლად ამა თუ იმ ობიექტურ ღირებულებებზე პიროვნების მიმართულობა ჩათვალა.

ექვსი ძირითადი ღირებულების შესაბამისად მპრანგერი განსახელებებს ადამიანთა ექვს ტიპს: 1) *თეორიული* ადამიანი ყველაზე მეტად შემეცნებით არის ვაგაციებული. მისთვის მთავარი ღირებულება ჭეშმარიტებაა. იგი შემეცნების განწყობით მოქმედებს მაშინაც, როცა საქმე აქვს ცხოვრების სხვა, შემეცნებასთან ნაკლებად დაკავშირებულ მოვლენებთან: იგი ცდილობს ყველაფერი ცნებებამდე ან ფორმულებამდე დაიყვანოს; 2) *ესთეტიკური* ადამიანისთვის უმაღლესი და აქტუალური ღირებულება მშვენიერება, ხელოვნებაა. იგი ნაკლებად არის მიდრეკილი ცნებებსა და ფორმულებში განსახიურებელი აბსტრაქტული აზროვნებისკენ და უპირატესობას ანიჭებს თვალსაჩინო ჭერებას, გრძობადი მისაარსებით ოპერირებას და ესთეტიკურ შეფასებას; 3) *ეკონომიკური* ადამიანი პირველ პლანზე ეკონომიკურ ღირებულებას, მაგერიალურ კეთილდღეობას აყენებს. მან იცის ამის ფასი, გონებაში ყოველთვის ანგარიშობს და ყველაფერს უგილიტარული თვალსაზრისით უღგება. მშენიერებაც და ხელოვნებაც განიხილება უპირატესად მაგერიალური სარგებლიანობის თვალსაზრისით; 4) *პოლიტიკური* ადამიანისთვის უმაღლესი ღირებულება ძალაუფლებაა. თავისი მოქმედებითა და მოწრაფებით იგი ბატონობამზე ორიენტირებულია. 5) *სოციალური* ადამიანისთვის ბატონობა კი არა, სხვების სამსახურია ის სფერო, სადაც განსაკუთრებული ხალხით მოქმედებს. მას იმდენად მბრძანებლობა კი არ აინტერესებს, რამდენადაც ხილიდარობა და თანამშრომლობა. სოციალურობა სწორედ თანამშრომლობის ორგანიზაციაა და პრინციპულად განსხვავდება პოლიტიკისაგან, როგორც ძალაუფლების ორგანიზაციისაგან; 6) *რელიგიური* ადამიანისთვის მთავარი ღირებულება, რომელიც აზრსა და მიმართულებას აძლევს მთელ მის ქვევას, არის უმაღლესი საზრისის, სიმართლის, პირველსაწყისის ძიება. იგი ამას უმაღლეს სულიერ ძალაში ან ღმერთში პოულობს, მაგრამ ეს ხდება არა უბრალო შემეცნების, არამედ განსაკუთრებული სულიერი მდგომარეობის შემეფობით, რაც რელიგიის ენაზე ნიშნავს გამოცხადებას, შემთავგონებას.

საგანგებოდაა აღნიშნული, რომ ყოველ ცალკეულ ადამიანში ჩანერვილია მიდრეკილება ღირებულებათა ყველა შესაძლო სფეროსადმი, რამდენადაც ისინი გონის სამყაროს უნივერსალურ, მოგად მიმართულებებს გამოხატავენ. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანთა კონკრეტული ტიპის შემთხვევაში უპირატესობა ერთ გარკვეულ სფეროს ეკუთვნის, რომელიც ინდივიდუალური სულიერი სამყაროს ენტერია და მეტ-ნაკლებად ახ-

შობს სხვა ღირებულებით განწყობებს. ამ “ზოგადი და მარადიული” ორიენტაციების გამოყოფასთან ერთად, გაგებითმა ფსიქოლოგიამ, როგორც გონისმეცნიერებამ, უნდა გაითვალისწინოს გონის ცხოვრების სხვა ასპექტებიც, მაგალითად, გონის ასტორიული განვითარების ასპექტი და გამოცდის აღამიანის ასტორიული გამოცდის ეპოქების მიხედვით. გაგებითი ფსიქოლოგის სპეციალურმა განხრამ, *ასტორიულმა ფსიქოლოგიამ* უნდა გაიფიქროს თითოეული ასტორიული ეპოქის აღამიანის სულიერი მოწყობის სპეციფიკა. ამასვე მეცნიერების ფარგლებში უნდა დამუშავდეს აღამიანთა *ჯგუფების ფსიქოლოგია*, სადაც შევა *ნაციონალურა გიბებისა და წოდებების ფსიქოლოგია*. ეს უკანასკნელი იგივე კლასების ფსიქოლოგიაა, მაგალითად გლეხის, მუშისა და ა.შ. ამ მიმართულებით კვლევის შემდგომ კონკრეტშია წარმოადგენს *პროფესიათა ფსიქოლოგია*. გონის ფსიქოლოგიის თვალსაწიერში შედის აგრეთვე *სქესის ფსიქოლოგია*. სქესი არ არის მხოლოდ ბიოლოგიური ფუნქციის გამოვლენება. ქალიც და მამაკაციც არიან “კულტურულად გაპირებული გიბები”, რომლებიც ყველა ეპოქაში განსხვავებულია. დაბოლოს, გამოიყოფა ახაკობრივი ქრილი და მისი შესაბამისი *ახაკობრივი ფსიქოლოგია*. ბავშვი ცხოვრობს თავის ბავშვურ სინამდვილეში, რომელიც, თავის მხრივ, ურთულესად არის დაკავშირებული მოშრდილების გონით სამქაროსთან. თავად შირანგერმა სპეციალური ნამშრომი მიუძღვნა ყრმობის ფსიქოლოგიას.

დახასრულ უნდა ითქვას, რომ დილობის აღწერითმა და შირანგერის გაგებითმა ფსიქოლოგიამ შკაფიოდ და შკეფორად დააფიქსირა ფსიქოლოგიის ორად გაყოფის ჯერ კიდევ უუნდგიდან მომდინარე შრინციპი. ფსიქოლოგიის შემდგომი დაქვემდებარების გენდენცია მალე იმდენად შემამოფოტებული გახდა, რომ იგი *ფსიქოლოგიის კრიზისად* მოინათლა. ეს გერმინი შირველად კარლ ბიულერმა ახმარა ამასვე სახელწოდების საეგაპო ნამშრომში (1927), სადაც დაადასტურა, რომ ფსიქოლოგიური მეცნიერება გაიხლინა სულ ცოტა სამ ნაწილად: ცნობიერების ინტროსპექტულ ფსიქოლოგიად, ობიექტივისტურ-ბიპევიორისტულ ფსიქოლოგიად და გონისმეცნიერულ-გაგებით ფსიქოლოგიად. ეს მიმდინარეობები იმდენად გახსხვეულეა ერთმანეთისაგან შეთოლოლოგიითა და მსოფლმხედველობით, საკვლევი საგნითა და კვლევის შრინციპებით, რომ ფსიქოლოგიის როგორც ერთიანი დისციპლინის არსებობაც კი უკვე დეგრა. მიუხედავად ამ კონსტანტაციისა, არსებული კრიზისული სიტუაციიდან გამოსავალს ბიულერი შაინც მოცემული თეორიული სისტემების ხელოვნურ სინთეზში ხედავს.

საკითხის ასეთ გადაწყვეტას სპეციალისტების უმრავლესობამ შხარი არ დაუჭირა, კინაიდან ეს, არსებითად, შეუთავსებელია შეთავსებას შოითხოვდა. ფსიქოლოგიური მეცნიერების სფეროში განხვლამ საბუნებისმეტყველო-ახსნიო-ექსპერამენტულა და გონისმეცნიერულ-გაგებით-შოთგომშობით შორის იმდენად შრინციპული და ხერიომული ხახითა შიილი, რომ მწელი წარმოსადგენი ხანდა ამ აღგერნატივების შესაბამისი თეორიული სისტემების შრინციპული გაერთიანება. ამ დიქოტომიებს დაემატა ბადენის ნეოკანტიანური სკოლის ლიდერის, ე. უინდელბანდის შირ მეცნიერებათა

დაყოფა ნომოთეტურად და იდეოგრაფიულად. პირველები აფიქსირებენ რეგულარულ მოვლენებს და აღგენენ მათ ზოგად კანონებს. მეორენი მისპარული არიან ერთიეული მოვლენებისა და შემთხვევების შესწავლაზე მათ განუმეორებელ თავისებურებაში. ბუნებისმეცნიერებანი ნომოთეტური არიან, ისტორია და საერთოდ გონისმეცნიერებანი – იდეოგრაფიული. პ. რიკერტი, ვინდელბანდის შიმდეური, არსებითად იგივე პოზიციამზე დგას: ბუნებისმეცნიერება ახდენს გენერალიზაციას, ისტორია-კუმანიგარია კი ინდივიდუალიზაციას. თვითგამორკვევის პროცესში მყოფ ფსიქოლოგიას ამ დიქტომის გათვალისწინებაჲ მოუხდა, ვინაიდან ის ძალიან აეგორიტიკულმა მეთოდოლოგიკმა წარმოადგინეს. ვარდა ამისა, მათთვის ფსიქოლოგიის აღვილი ამგვარ დაყოფაში პრინციპული საკითხი იყო: რიკერტის გადმოცემით, ვინდელბანდი იმიტომ წავიდა მეცნიერებათა ახლებურ დაყოფაზე, რომ ეერ მოახერხა ფსიქოლოგიის ეალსახა მიკუთვნება ბუნების ან გონისმეცნიერებებისთვის. ნომოთეტურ-იდეოგრაფიულ დიქტომიაში კი მან ფსიქოლოგია ერთმნიშვნელოვნად მოათავსა ნომოთეტურ კლასში. იხვეუ მოიქცა რიკერტიც.

ამრიგად, XX საუკუნის დამდეგისთვის მეცნიერები და ფილოსოფოსები შეთანხმდნენ, რომ ფსიქოლოგია სრულფასოვან, დამოუკიდებელ მეცნიერებად უნდა ელიარებინათ. მოუხედავად ამისა, იყო ამრთა სხვადასხვაობა იმაზე, თუ რა გიპის მეცნიერებად შეიძლებოდა ჩათვლილიყო ფსიქოლოგია, რა სახის რეალობას შესწავლიდა და როგორი მეთოდოლოგიურ-მეთოდური პრინციპებით იხელმძღვანელებდა. გამოიკვეთა *ორგვარი ფსიქოლოგიის* იდეა. ერთი გიპის ფსიქოლოგია საბუნებისმეცნიერებად მეცნიერებაა, რაც ნიშნავს, რომ ის აღგენს ზოგად კანონებს (მათ შორის მიზეზობრივს), იყენებს ჰიპოთეტურ კონსტრუქციებს, რომლებსაც ამოწმებს შუსკი კვლევითი პროცედურებით (ექსპერიმენტი, გაზომვა, სტატისტიკა და ა.შ.). მამახადაზე, ამ გიპის ფსიქოლოგია არის *საბუნებისმეცნიერებად, ნომოთეტური და ახსნიითა*. წამყვანი სპეციალისტების უმეტესობა ამ პოზიციამზე დადგა (ნ. ახი, ა. ბინე, ჯ. დიუი, პ. ებინაუსი, ჯ. ენჯელი, თ. კელპე, კ. მარბე, ა. მესერი, პ. შიუსტერბერგი, პ. ვანე თ. რიბო, ე. გინენერი, თ. ციკენი, უ. ჯეიმსი და სხვა), ცოგა მოგვიანებით მათ მიუერთდნენ კლასიკური ბიპევიორიზმისა და გემტალგეფსიქოლოგიის წარმომადგენლები. მეორე სახის ფსიქოლოგია გონისმეცნიერულია მოელი იმ მხაარსით, რაც დილითამ და შირანგერმა ჩამოაკალიბეს – *კუმანიგარული, ვაკებითი, იდეოგრაფიული*. ამ თვალსაზრისის მომხრეთა შორის, ამ აეგორების ვარდა, იყენენ ლ. ბინსვანგერი, მ. შელერი, დ. შტრაუსი, კ. შტუმფი, ე. პუსერლი და სხვა ფილოსოფოსები ან ფილოსოფიურად განწყობილი მკვლევარები.

აღსანიშნავია, რომ რამდენიმე გაულენიანმა მეცნიერმა თავიდანვე *პლურალისტური პოზიცია* დაიკავა. მათ შორის და პირველ რიგში უნდა მოიხსენიოთ ეუნდგი. მიუხედავად ბოლო პერიოდში გამოთქმული მხებულელებისა ფსიქოლოგიის გონისმეცნიერულობის შესახებ, იგი ბოლომდე რჩებოდა ექსპერიმენტატორად, მუშაობდა ლაბორატორიაში და ფსიქოლოგიის ისტორიაში შევიდა, როგორც ორი სახის – ფიზიოლოგიური და ხალხთა

ფსიქოლოგიის ავტორი. მათ შორის არსებული საგნობრივი და მეთოდური განსხვავების მიუხედავად, ეუნდგისთვის ორივე ახსნით, ზოგადი კანონების დამდგენი დისციპლინა იყო. ფსიქოლოგია, როგორც არ უნდა იყოს იგი, სწავლობს ზოგადს და არა ერთეულსა და უნიკალურს. ამ თვისების გამო ასრულებს ხალხთა ფსიქოლოგია ფუძემდებლური დისციპლინის ფუნქციას კულტურის ცალკეული და განსაკუთრებული მოვლენების აღმწერი დარგების მიმართ.

აქ, ამ პუნქტში ვაღის საზღვარი ეუნდგისა და შგერნის კომპიკიას შორის. შგერნი საზოგადოდ წინააღმდეგი იყო იმისა, რომ ურთიერთგამომრიცხაობის თეალსაზრისით განეხილათ ისეთი თამბიციები, როგორებიცაა ახსნა და გაგება, ნომოთეგური და იდეოგრაფიული. მეცნიერებაში საერთოდ, და რაც მთავარია, ფსიქოლოგიაში, არც ერთის გამორიცხვა არ შეიძლება. ფსიქოლოგია, ბუნებისმეცნიერებათა შგაგახალ, ზოგადსა და კანონზომიერს ეძებს, თუმცა მისი კანონები განსხვავდება საყოველთაო მნიშვნელობის მქონე ფიზიკის კანონებისაგან; ისინი უფრო წესებია, რომელთაც "ყოველგვარი პირობის გარეშე კი არა აქვთ ძალა, არამედ მხოლოდ შესაძლონი არიან". ასოციაციის, ფსიქოფიზიკის, მეხსიერებისა და სხვა კანონები, არსებითად, ასეთი წესებია. მიუხედავად ამისა, ფსიქოლოგია იდილობს ახსნას თავისი საკლევო მოვლენები მიმეზობრიობის, მიმზობრიობისა და გენეზისის კატეგორიების გამოყენებით (გენეზისური ახსნისას მოვლენა განიხილება, როგორც განვითარების ერთ-ერთი კანონზომიერი ფაზა სხვა ფაზებთან მიმართებაში).

შგერნი პერსონოლოგიური ფილოსოფიისა და პერსონალისტური ფსიქოლოგიური სისტემების ავტორია. მისთვის ახსნა კანონზომიერების ძიებაა, ხოლო გაგება საზრისის ძიებას ნიშნავს. რაკი პიროვნება (პერსონა), ისევე როგორც საზოგადოებისა და კულტურის სხვა ფუნომენები, ამრიანი მნიშვნელობის მაგარებელია, ამიგომ აუცილებელია მისი გაგება. მაგალითად, სხვის მიერ ნათქვამი სიტყვა "გაიგება". როგორც მნიშვნელობის მქონე კომუნიკაციის საშუალება. გაგება კიდევე შეგ ფსიქოლოგიურ მნიშვნელობას იძენს, როცა სიტყვები მოხაუბრის განზრახვებსა და ინტერესებს გვიმელაუნებენ, პიროვნების მილიანობის წედომამი გვეხმარება. ამგვარად, შგერნის მიხედვით, ფსიქოლოგიური კლევია ახსნაც არის და გაგებაც. ფსიქოლოგია კანონებსაც უნდა ეძებდეს და სააზრისსაც. რაც მთავარია, ორივე ეს ამოცანა ერთიანი ფსიქოლოგიური მეცნიერების საქმეა და არა "ახსნითი" და "გაგებითი" ფსიქოლოგიებისა, რომლებიც დილითის, შირანგერს და მათ მიმდევრებს დამოუკიდებელ დისციპლინებად წარმოუდგენიათ.

ასევე არ შეიძლება ფსიქოლოგიაში ზოგადის (ნომოთეგურის) და ინდივიდუალურის (იდეოგრაფიულის) დამირისპირება. ორივე ეს მიდგომა მართებულია და არ გამორიცხავს ერთმანეთს. შგერნი იმასაც ამბობს, რომ ისინი ერთმანეთს ავსებენ და ე.წ. "დამატებითობის პრინციპის" მიხედვით არიან დაკავშირებული. ბუნებისმეცნიერება ადამიანს განიხილავს ზოგადი კანონების ერთეული გამოკლინების სახით. კულტურასთან მიმართებაში ადამიანი ინდივიდუალობაა. ნომოთეგურისა და იდეოგრაფიულის დიქო-

გომია მეყნიერებათა გამიჯვნის საფუძველად არ გამოდგება, როგორც ეს ვინდებლობს და რიკრეს წარმოადგინათ. "ეს უფრო თვალსაზრისია და არა კვლევის სფერო. საკლასიციზო ხშირად ერთი და იმავე პრობლემის გადაჭრისას ხდება მათი ერთიერთი ქმედება. ზოგჯერ გაერთიანებაც კი". ასეა, მაგალითად, მედიცინაში. თუ საჭმე ქვება დაავადების აღმოცენება-მიმდინარეობისა და მკურნალობის კანონებს, მედიცინა ნომოლოგიური დარგია. ექიმისა და პაციენტის ერთიერთობა კი ნიშნავს ერთეული შემთხვევის შესწავლას, რომელიც, მიუხედავად თავისი მიმდინარეობის ტიპურობისა, განუყოფელია და განსაკუთრებული. "დიაგნოზი, ამბობს მგერნი, იდეოგრაფიული შემეცნებაა; თერაპია – ინდივიდუალიზირებული მოქმედება. მედიცინა, რომელიც პაციენტისა და აგარებს, თავისი ორიენტაციით ძალიან ახლოა ინდივიდუალობის წმინდა ისტორიულ (იდეოგრაფიულ) შემეცნებასთან". მგერნი მოუწოდებს ფსიქოლოგიას, ასეთივე გზით იარაღს და მოსაძიოს პიროვნების ინდივიდუალობის იდეოგრაფიული კვლევის უფლება. აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ ეს სურვილები ეკუთვნის დიფერენციალური ფსიქოლოგიის, ანუ ინდივიდუალურ განსხვავებათა შემსწავლელი დარგის ერთ-ერთ უუქმდებელს (იხ. 6.2).

პლურალიზაციური თვალსაზრისის გამოხატულებად შეიძლება ჩაითვალოს ცნობილი ეგზისტენციალისტი ფილოსოფოსისა და ფსიქოპათოლოგის კარლ იასპერსის (1882-1969) პოზიციაც. მასზე იგი შეარად იღვა თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის პირველ პერიოდში, როდესაც პათოლოგიის უნივერსიტეტში ფსიქოლოგიის პროფესორად, ხოლო ფსიქიატრიულ კლინიკაში ასისტენტად მუშაობდა. ამ პერიოდში დაიწერა მისი ცნობილი წიგნი "ზოგადი ფსიქოპათოლოგია" (1913), სადაც ნაცალია მრავალი ფსიქიატრიული ცნების დაბუცება და ახლებური გააზრება. იასპერსი ამტკიცებს, რომ სულის შესწავლის ხელოვნობა თანაარსებობს ახსნისა და გაგების (სთავრძმობის, ემპათიური წვდომის, ინტერპრეტაციის) მეთოდოლოგია. შესაბამისად, ერთიანი მეყნიერების (ფსიქოლოგიისა და ფსიქოპათოლოგიის) ფარგლებში მოცემულია როგორც *ობიექტური (ემპირიული)*, ისე *სუბიექტური (ფენომენოლოგიური)* ფსიქოლოგია. ეს კი არსებითად იჯეუა, რაც ახსნითი და გაგებითი ფსიქოლოგია. პირველი აღგენს ფსიქიკურ მოვლენათა მიმუშებს და, ამდენად, გადის ფენომენოლოგიის ფარგლებს გარეთ. "სამართავს ისეთ ცნებებს, როგორიცაა ცნობიერების მიღმა არსებული დისკონციეხი, მდრეკილებები, სულებური კონსტიტუცია და არაცნობიერი შექანამები". მოკლედ, იასპერსის აზრით, ფსიქოლოგიაში კავშალური კავშარების ძიებას უთუოდ სავეყვართი ფსიქიკური ცხოვრების ცნობიერების მიღმა არსებულ საფუძელებში. რაც შეეხება გაგებით ფსიქოლოგიას, იჯე ყოველთვის რჩება ცნობიერების ფარგლებში და თავდება იქ, სადაც თავდება ცნობიერება. ეკლექტური მიღვომის კონსტექსტში შთავარი ის არის, რომ ორივე მათგანი საჯებით კახინიერია.

არა შოლოდ პლურალიზმის, არამედ აგრეთვე ეკლექტიზმის პოზიციამე იღვა რ. ევლვორთი (იხ. 5.5). იჯე "ფსიქოლოგიური სკოლის" გერმანის გამოცენებაზე უარს ამბობდა, ვინაიდან მის უკან ხედავდა ამა თუ იმ

თეორიული სისტემის დომინირების პრეგენზიას, რაც დაუშვებლად მაინცა. მეცნიერული კვლევა ისეთი როელი და მრავალფეროვანი სფეროს შემსწავლელ დარგში, რიტორიკ ფიქციოლოგიაა, გახსნილი უნდა იყოს განსხვავებული თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომისთვის, მისწრაფოლეს ყოველივე საკვლევის სახეობებისკენ, რაც მათში არის. ეს, ესაღია, პირველ რიგში ორგვარი ფიქციოლოგიის დაპირისპირებას ესება.

ფიქციოლოგიის შემდგომი განვითარება ორგვარი ფიქციოლოგიის განსხვავებულების ნაშთი წარმოადგინა. განხდა ახალი მიმდინარეობები და კვლევითი პროექტის ახალი ფიგურანტები, მაგრამ მზარეთა დაყოფა არსებითად იგივე დარჩა – ორი შეურიგებელი ბანაკი და მათ მორის კომპრომისული პოზიცია. ეს უკანასკნელი ყველაზე თანმიმდევრულად წარმოდგენილია ჯ. ოლპორტთან, რომლის ე.წ. *სისტემურმა ეკლექტიკიზმმა* დახვეწა და გააღმავა ვედვორთისა და მტერის მეთოდოლოგიური პოზიცია (იხ. 10.1.). ნაკლებ თანმიმდევრულია სხვა გვიანდელი “ეკლექტიკოსების” შეხედულებები. ისინი უშეებენ ორივე გვიანდელი ფიქციოლოგიის, მაგრამ ამკარა უპირატესობას ერთერთის ანტიპეტს. მაგალითად, ე. ბორინგი თავის ეკლექტიკიზმში ამკარა უპირატესობას საბუნებისმეტყველო მიდგომას ანიჭებდა, ხოლო ა. მასლოუ და კ. როჯერსი – პუშანისგარულს. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ვაგებითი ფიქციოლოგიის ნაშთი დაიკავა პუშანისგარულს და, განსაკუთრებით, ეგზისტენციალურმა ფიქციოლოგიამ (რ. ასანჯიოლი, ლ. ბინსუანგერა, მ. ბონი, ჯ. ბუჯესგალი, ა. მისკოესკი, რ. შვი, ე. ფრანკლი და სხვა). საბუნებისმეტყველო პარადიგმის თანმიმდევრულ და უკომპრომისო გამგარებლეთა ხია მრავალ გამოქვნილ მკვლევარს აერთიანებს. ისინი XX საუკუნის ფიქციოლოგიის ელიტას შეადგენენ: პ. აიბენკი, ა. ბანდურა, ჯ. ბრუნერი, ლ. ვიჯოტსკი, ე. კელერი, რ. კეკელი, კ. ლევისი, ჯ. მილერი, პ. მიურეი, ე. ნაისერი, ე. ნიუგენი, ე. პიბე, ჯ. როგერი, ბ. სკინერი, ლ. უმნაძე, პ. ვანუ, კ. პალი და ბეერი სხვა, რაც შეეება მ. ფროიდს, მისი ცალსახა მიკუთვნება რომელიმე ბანაკისადმი როელია. ფიქციონალიზმის თეორიაში იგი საბუნებისმეტყველო და დეკერმინისგულ თეალხაზრის იყავდა, მაგრამ პრაქტიკული ფიქციონალიზმი, როგორც კვლევისა და მკურნალობის მეთოდი, ემპირიული მეცნიერების აღიარებული სტანდარტებისაგან საკმაროდ შორს იდგა და უფრო ვაგებით-პერსპექტიკული პროექტურის ხასიათი ჰქონდა.

საერთო ორიენტაცია საბუნებისმეტყველო მეთოდოლოგიაზე არ გამოიხატავს არსებითი ხასიათის განსხვავებებს ამ ორიენტაციის წარმომადგენელთა თეორიულ შეხედულებებში, რაც აისახა ფიქციოლოგიის ძირითად მიმდინარეობათა სახელწოდებებში (ბიპევიორიზმი, გემგალგფსიქოლოგია, კოგნიტივიზმი და ა.შ.). მათი წარმომავლობა უკავშირდება დამოუკიდებელი ფიქციოლოგიური მეცნიერების საწყისი ეტაპის თეორიულ და კვლევით პროგრამებს. მაგალითად, გემგალგფსიქოლოგიამ ის იდეები განავითარა, რომლებიც ინტენციონალურ-ფუნქციონოლოგიურ მიმართულებას იყო მოცემული. ბიპევიორიზმის შთაგონების წყარო ვახდა ანგისტრუქტურალიზმი. ის შეამზადა ფუნქციონალიზმმა, პირმულმა ფიქციოლოგიამ და შიოფიქციოლოგიამ. თანამედროვე კოგნიტური ფიქციოლოგია, არსებითად,

იმ კვლევითი პროგრამების განახლებული ვარიანტია, რომლებიც პირველ ექსპერიმენტულ ლაბორატორიებში განხორციელდა შემეცნებითი ფსიქიკური პროცესების სფეროში (უბინაჰუსი, ვ.ე. მილერი, ვიურტებურგის სკოლა და სხვა). დღევანდელი პიროვნების ფსიქოლოგიის კონცეპტუალური სახე ძნელად წარმოსადგენია პირველი პერსონოლოგიების (მგერნი, ჯეიმსი, პალტონი, ბინე და სხვა) თეორიული წარმოდგენებისა და გესტოლოგიური კვლევების გარეშე. ფსიქონალიზმი ნაკლებად ეყო განსაზღვრული ადრინდელი შოგად-ფსიქოლოგიური კონცეფციებით და უფრო მეტად სამედიცინო ფსიქოლოგიაში არსებული შეხედულებებითა და მასალებით საზრდოობდა.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნის ფსიქოლოგიის განვითარების ძირითადი მიმართულება დიდწილად იმ თეორიულმა და ემპირიულმა კვლევებმა განსაზღვრა, რომლებიც განხორციელდა შეცნიერული ფსიქოლოგიის საწყის ეტაპზე. აქედან გამომდინარე, ჩვენი მომდევნო განხილვის საგანი გახდება ფსიქოლოგიის შოგიური დარგის ისტორიული განვითარება იმ პერიოდამდე, როცა ეს დარგები თანამედროვე სახით ჩამოყალიბდნენ.

ლიტერატურა

1. აბაშიძე ე. პერსონალისტური ფსიქოლოგია. თბილისი, 1962.
2. ბოდუ კ. გონისმეცნიერებითი ფსიქოლოგია. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.
3. ბოკორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები. თბილისი, ნაწილი I-1957, II-1959, III-1962.
4. ბუანიძე თ. სიეოცხლის ფილოსოფია. თბილისი, 1991.
5. კაკაბაძე ზ. ეგზისტენციალური კრიზისის პრობლემა და ედმუნდ ჰუსერლის ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგია. თბილისი, 1985.
6. უზნაძე დ. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. პრინციპული საფუძვლები და შვედრებათა ფსიქოლოგია. შრომები, ტ.2. თბილისი, 1960.
7. ცინცაძე გ. ვაგების მეთოდი ფილოსოფიაში და პიროვნების პრობლემა. თბილისი, 1975.
8. პოისნერი ა. ვილჰელმ ვუნდტის ფსიქოლოგია. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.
9. Бакрадзе К.С. Очерки по истории новейшей и современной философии. Тбилиси, 1960.
10. Brentano Ф. О внутреннем сознании. Новые идеи в философии. Вып.15. СПб., 1914.
10. Видельбанд В. Нормы и законы природы. В кн.: Философия культуры: Избранное. М., 1994.
11. Вундт В. Основы физиологической психологии. т.1-2. СПб., 1890-1.
12. Вундт В. Система философии. СПб., 1902.
13. Вундт В. Очерк психологии. М., 1912.
14. Вундт В. Введение в психологию. М., 1912.
15. Вундт В. Проблемы психологии народов. СПб., 2001.
16. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса. Собрание сочинений.

- ტ.1. М., 1982.
17. Гуссерль Э. Философия как строгая наука. Новочеркасск, 1994.
 18. Гуссерль Э. Феноменологическая психология (Амстердамские лекции). www.philosophy.ru/library/
 19. Дессуар М. Очерк истории психологии. М., 2003.
 20. Джемс У. Что такое эмоция. В кн.: Психология эмоций. Тексты. М., 1984.
 21. Джемс У. Психология. М., 1991.
 22. Джемс У. Беседы с учителем о психологии. СПб., 1998.
 23. Дильтей В. Описательная психология. СПб., 1996.
 24. Ждан А.Н. История психологии от античности до наших дней. М., 1990.
 25. Кунцман А.Л. Психология мышления Ф.Бrentано, Г.Уфуэса, Э.Гуссерля и К.Штумпфа. Новые идеи в философии. Вып.16. СПб., 1914.
 26. Кюльпе О. Современная философия в Германии. М., 1903.
 27. Лихи Т. История современной психологии. СПб., 2003.
 28. Мак-Дугалл У. Основные проблемы социальной психологии. М., 1916.
 29. Марциновская Т.Н. История психологии. М., 2001.
 30. Рамуль К.А. Из истории психологии. Тарту, 1974.
 31. Рикерт Г. Науки о природе и науки о культуре. М., 1998.
 32. Роговин М.С. Введение в психологию. М., 1969.
 33. Титченер Э.Б. Учебник психологии. т.1-2. СПб., 1914.
 34. Фресс П. Развитие экспериментальной психологии. В кн.: Экспериментальная психология. т.1-2. М., 1966.
 35. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. СПб., 2003.
 36. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение. М., 2002.
 37. Шпрангер Э. Два вида психологии. В кн.: Хрестоматия по истории психологии. 1980.
 38. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. М., 1998.
 39. Штумпф К. Явления и психические функции. Новые идеи в философии. Вып.4. СПб., 1913.
 40. Шульц Д., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
 41. Ярошевский М.Г., Анциферова Л.И. Развитие и современное состояние зарубежной психологии. М., 1974.
 42. Ярошевский М.Г. История психологии. 1996.
 43. Ясперс К. Общая психопатология. М., 1997.
 44. Boring E. G. A history of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts. 1950.
 45. Brentano F. Psychology from an empirical standpoint. New York: Humanities Press, 1973.
 46. Brett G.S. History of psychology. (Ed. and abridged by R.S.Peters). London: Unwin LTD, 1953.
 47. Buhler K. Die krieise der psychologie. Jena, 1927.
 48. Claparede E. Autobiography. In C.C. Marchinson (Ed.). A history of psychology in autobiography. Vol.1. Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1930.
 49. Claparede E. Psychologie fonctionnelle. Revue Philosophique. 1933, 6.

-
50. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
 51. Koch S., Leary D (Eds.). A century of psychology as a science. New-York: McGraw-Hill, 1985.
 52. Leahey T.H. A history of psychology: main currents in psychological thought. New Jersey: Prentice Hall, 1992.
 53. Mc Dougall W. Autobiography. In C.C. Marchinson (Ed.). A history of psychology in autobiography. Vol.I. Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1930.
 54. Robinson D.N. An intellectual history of psychology. The University of Wisconsin Press, 1986.

თავი 6. ფსიქოლოგიის დარგების განვითარება

6.1. გობალი ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის განვითარება

ფსიქოლოგიამ დამოუკიდებელი სამეცნიერო დისციპლინის სტატუსს ეპირველესად მასში ექსპერიმენტული მეთოდის დამკვიდრების გზით მიიღო. საუბარო სწორედ დამკვიდრებაზეა, თორემ ექსპერიმენტს უკვე XVIII საუკუნიდან მოყოლებული, საკმაოდ ხშირად მიმართავდნენ ფსიქიკური სამყაროს ამა თუ იმ მხარის შესწავლის მიზნით. ასეთ ცდებს აგარებდნენ ფიზიკოსები, ასტრონომები, ბიოლოგები, ექიმები, ერთი სიტყვით – ნაგურაღისტები. ეს სავსებით ვახაგებია, ვინაიდან იმხანად უკვე საკმაოდ ფართოდ ვაერცელებული საბუნებისმეტყველო ამოცანების წესი აღარ კმაყოფილდებოდა მხოლოდ მეტაფიზიკური მსჯელობებით და ყველგან ცოდნის მყარ, ემპირიულ საფუძველს ეძებდა. სამწუხაროდ, მაშინდელი ოფიციალური ფსიქოლოგია, მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ თავის “ემპირიულობას” და “ცდიხეულობას” უსვამდა ხაზს, სინამდვილეში თითქმის მთლიანად “საწერი მაგილის ფსიქოლოგიად” რჩებოდა. მისი დებულებები აბსტრაქტული თეორეტიზაციისა და უსისტემო თეოდაკვირვების შეზავების შედეგს წარმოადგენდა.

უფრო მეტიც, სწორედ ამ პერიოდში პრინციპულად დაიხვა საკითხი ფსიქოლოგიაში ექსპერიმენტის გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ, თანაც ისეთი ავტორიტეტის მიერ, როგორიც იყო ი. კანტი. მას მიაჩნდა, რომ სულის შესახებ მეცნიერების აგება ბუნებისმეცნიერებათა ყაიდაზე შეუძლებელია, ვინაიდან მას ჯამომავალ ხიდილებთან არა აქვს საქმე, რაც გამოიციხავს მათემატიკის გამოყენებას, ამასთანავე, ფსიქოლოგია ვერ გამოიყენებს ექსპერიმენტს, “ვინაიდან აქ შინაგანი დაკვირვების მრავალფეროვნება შეიძლება მხოლოდ გონებრივად იქნეს დაყოფილი და ვერასდროს იქნება შესაძლებელი ისეთი განსჯადკვებული ელემენტების სახით, რომლებიც შემდგომში საჭიროებისამებრ შეიძლება შეერთდნენ: კიდევ უფრო ნაკლებად ექვემდებარება ჩვენ მიერ წინასწარ დაგეგმილ ცდებს სხვა მოაზროვნე სუბიექტი, რომ არაფერს ვთქვათ იმაზე, რომ დაკვირვება თავისთავად ცუდს და ამასინჯებს დასაკვირვებელი საგნის მდგომარეობას. ამგომ მოიძღვრება სულის შესახებ ვერასდროს ვახდება რაიმე უფრო მეტი, ვიდრე ისტორიული მოძღვრება... შინაგანი გრძნობის, ანუ სულის ბუნების აღწერა, მაგრამ არა მეცნიერება სულის შესახებ”. ამრიგად, მათემატიკისა და ექსპერიმენტის გამოყენების სავარაუდო შეუძლებლობის გამო კანტი ფსიქოლოგიას საერთოდ ემპირიული მეცნიერების სისტემის გარეთ გოვებს. ცოცხა მოგვიანებით არსებითად ასეთივე განაჩენს ჯამოუგანს ფსიქოლოგიას პოზიტივიზმის ფუძემდებელი ი. კონტი.

მაგრამ იმ დროსაც იყვნენ მოაზროვნეები, რომელნიც სხვაგვარად ფიქრობდნენ, კანტამდე ნახევარი საუკუნით ადრე გერმანელი ფილოსოფოსი ჯ. ჯაგენი ამტკიცებდა, რომ შესაძლებელია ორი სახის ექსპერიმენტო-

ფიზიკური და ფსიქოლოგიური მხის სიგვეებით, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ საიხლუა, ის მოელი ხეროიზულობით უნდა იქნეს განხილული, ენაიდან უთუოდ წარმოიადგენს, როგორც საკუთარი თავის, ისე სხვების დაკვირვების ხანრო საფუძველს, ხოლო კონგის თანამედროვეები და თანამოაბრეები პოზიტივისტური ფილოსოფიის ჩამოყალიბების საქმეში ჯ. ს. მილი და პ. სპენსერი კატეგორიულად ეარყოფდნენ კონგის ანტიფსიქოლოგაზმს და პირდაპირ მოუწოდებდნენ ფსიქოლოგიას, ხელი მოეკიდა სისტემატური ექსპერიმენტული კვლევისთვის. ჯ. ს. მილი ასე წერდა: "საქიროია, დაკვირვების ვაბო უარი ეთქვათ ინგროსპექტივაზე ჩვენ უნდა შევიხწავილოთ ვონების რაქრაიციები მათი გამოვლინებების მიხედვით, იმის მსგავსად, როგორც ესწავლობთ ელექტრულ რაქრაიციებს მათი შედეგების მიხედვით. უნდა მოუხდინოთ ადამიანების და ცხოველების მოქმედებაზე დაკვირვებების ექსპერიმენტული ვარიანტება, ხოლო დაკვირვების ხარეებები პიპოიფების სამუქალებით შევაესოთ".

საკმაოდ მალე ფსიქოლოგიური კვლევა სწორედ ასეთი გახდა. ფსიქოლოგიური აბროენების ლოგიკა სულ უფრო შეგად იხრებოდა ექსპერიმენტისკენ და ამ ტენდენციას კანგისა და კონგის აკრძალეები უერ შეაჩერებდა. XIX საუკუნის ბოლო შესამდში ფსიქოლოგია ჩამოყალიბდა, როგორც ექსპერიმენტული დისციპლინა. ამით დასრულდა არახისტემატური, შემოხვევითი და არყოე ყოველთვის სათანადოდ გააბრებული ექსპერიმენტირების ხანა ფსიქიკური მოვლენების სფეროში, რომელიც, ფაქტობრივად, საუკუნეთა განმავლობაში გრძელდებოდა.

ცნობებს ფსიქოლოგიური ცდების შესახებ უძველეს დროში მიეყავართ. თავი რომ დაეჩნებოთ მონათხრობს ამოცანების (ან ტესტების) შესახებ, რომელთაც მიმართიადეა საბიას დედოფალი მეფე სოლომონის სიბრძნის გამოსაველენად, პირველ შეგყობინებას ფსიქოლოგიური ცდის შესახებ გვაწვდის "იხგორიის მამა" პერილოტე (V ს. ძვ.წ.), რომელიც აღწერს ეგვიპტელი ქერუმებისაგან ვაგებულ ამბაეს: ფარაონ ფსამეტისს (VIII ს. ძვ.წ.) გაუჩნდა სურვილი, გაერკეია, იუ რომელი ხალხი იყო ყველაზე ძველი. ამის დასადგენად მან ორი ახალშობილი ბავშვი გადასცა მოხაველედ მწვემს, რომელსაც კატეგორიულად აკრძალა მათთან ლაპარაკი, უბრძანა ყოლოდა ისინი განუალკევებულ ქოხში, ასე სრულ იმოლაიციაში, და მიეცვანა მათთან მხოლოდ თხები, რომელთა რძითაც უნდა გამოეკეება. ასეთი "ექსპერიმენტული სიგუაისის" შექმნით ფსამეტისს სურდა გაეცო, რომელ სიგყვას წარმოიქვამდნენ პირველად ბავშვები გიგინის ხანის ვახელის შემდეგ, ორი წლის თავზე, ერთ დღეს, როდესაც მწვემსი შევიდა ქოხში, ხელებგაწვედნილმა ბავშვებმა მიიბინეს მასთან შეძახილებით "ბუკოს!". მას შერე, რაც ეს მომდევნო დღეებშიც გამეორდა, ყველაფერი მოახსენეს ფარაონს. მან ბრძანა გაერკეიათ, რომელი ხალხი ხმარობს ამ სიგყვას და რა მნიშვნელობით, აღმოჩნდა, რომ სიგყვა "ბუკოს" გეხეება ფრივიულ ენაში და ნიშნავს "პერს". აქედან ფარაონმა დაასკენა, რომ უძველესი ხალხი წინა ამიაში მცხოვრები ფრივიულეებია და არა ეგვიპტელები, როგორც მისი ქერუმები ფიქრობდნენ.

უფრო ხანმოკლე ცნობებს სხვა ანტიკური წყაროები შეიცავს. მაგალითად, პლატონის ერთ-ერთ დიალოგში ვინმე სოფისტ გიპიუსს თავი მოჰქონდა იმით, რომ შეეძლო 50 სახელის დახსოვება ერთი წაკითხვით, რისი შემოწმებაც ხათიანად ედის ჩაგარებას საჭიროებდა. ასევე მეხსიერების ექსპერიმენტულ კვლევას ეხება პირველი საუკუნის ცნობა, რომელსაც გეაქვლის რიგორი სენეკა, ცნობილი რომაელი ფილოსოფოსის მამა. მას შეეძლო 2000 სიტყვისა და 200 დექსის შესტი აღდგენა მოსმენისთანავე. ეს მიღწევა მართლაც შთაბეჭდილია. ის გულისხმობს მემორიკის ანუ “მეხსიერების ხელოვნების” აქტიურ გამოყენებას, რაც პრაქტიკული საჭიროებით აიხსნება: წარსულში, ინფორმაციის შენახვისა და გადაცემის სამუშაოებთან შეხვედრის პირობებში, მეხსიერების ძალას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამგვარი ცდები შუა საუკუნეებშიც გრძელდებოდა. XVI საუკუნის ცნობილი ფრანგი ქუშანისტი მარკ ანტონიუს მურეტი აღწერს, როგორ უკითხავდნენ ახალგაზრდა კორსიკულ სტუდენტს ერთმანეთთან დაუკავშირებელი ლათინური, ბერძნული და “ბარბაროსული” წარმოშობის სახელების გრძელ სიას, რის შემდეგ მან უმეცლოდ გაიმეორა ისინი არა მარტო იმავე თანმიმდევრობით, არამედ შებრუნებული თანმიმდევრობითაც: უფრო მეტიც, იგი ასახელებდა მხოლოდ რიგის კენტ წევრებს. მურეტი არ აშეშებს სახელების რაოდენობას, მაგრამ შენიშნავს, რომ ის იმდენად დიდი იყო, რომ ედის ბოლოს ყველა, ვინც სახელებს კითხულობდა, იწერდა ან უბრალოდ აკვირდებოდა ედს, ძალიან დაიღალა. მემორიკის გამოყენების ფაქტს აღასტურებს ის, რომ სხვა ახალგაზრდამ, რომელიც არ გამოირჩეოდა კარგი მეხსიერებით, კორსიკელთან ერთკვირიანი ვარჯიშის შემდეგ, შეძლო 500 სიტყვაზე მეტის აღდგენა ნებისმიერი თანმიმდევრობით.

ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტი, ცხადია, მხოლოდ მეხსიერების სფეროში არ გარდებოდა. სულ სხვა სფეროს მიეკუთვნება იემუიგ ანასთასიუს კირხერის მიერ აღწერილი “ქათმის წარმოსახვის საუცხოო ცდა” (1646). ქათამს შეკრული ფეხებით ვათავსებთ იაგაკზე, თავდაპირველად ის განთავსულებას ცდილობს, შემდეგ კი წყნარდება და ბედს ეგუება. ამ დროს ქათმის თვალის გაყოლებაზე იაგაკზე ცარციო ეკვლებს ხაზს, რომელიც წააგავს ბაწარს. შემდეგ ეუხსნით ქათამს ფეხებს. განთავსულებული ქათამი აღარ ცდილობს გაქცევას და იმავე მდვიმარობაში რჩება. ამის მიზეზი, მამა კირხერის აზრით, სხვა არაფერია, თუ არა ქათმის ცხოველი ფანტაზია, რომელიც იაგაკზე გავლებულ ხაზს თავის შემოჭრავ ბაწარად წარმოიდგენს. კირხერი იმასაც ამატებს, რომ ეს ცდა მრავალჯერ ვაუმეორებია, რაც დამსწრეთა გაოცებას იწვევდა და ღარწმუნებულად, რომ ეს მოვლენა სხვა ცხოველებთანაც აღინიშნება. უნდა ითქვას, რომ ამ მოვლენის გამოწვევა ხერხდება ყოველგვარი ფეხების მეკვრისა და ხაზის გაკვების ვარუშე-ამისთვის საკმარისია ქათმის მოძრაობა იქამდე შეზღუდულით, ხანამ ის არ დაწყნარდება. აქ სინამდვილეში საქმე გვაქვს მიმართის გამოვლენასთან ცხოველებში, ისიც ცხადია, რომ “ქათმის წარმოსახვა” არაფერ შეაშა. ასეა თუ ისე, ესეც სანამდვილი ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის მაგალითია.

როგორც ითქვას, XVIII საუკუნიდან ფსიქოლოგიურმა ექსპერიმენტმა

გაერელება დაიწყო. რაც მთავარია, ცდები წმინდა მეცნიერული მიზნებით გარდება და, უპირატესად, ელემენტარულ ფიქტიურ პროცესებს, სახელდობრ, მხედველობითი შეგრძნებებს ეხება. მაგალითად, ექსპერიმენტულად შეისწავლებოდა ე.წ. ბრმა წერტილის ხილდე (ბერნული, სმისი, მუსენბრუკი, კოვალო და სხვა), მხედველობის სიმახვილე ანუ მხედველობის უმცირესი კუთხე, რომელიც ჯერ კიდევ იძლევა საკმარის დანახვის შესაძლებლობას (გუკი, ბიუენი, მაიერი, სმისი, ხილე და სხვა), თანამიმდევრული კვლის ხანგრძლივობა (მეზერი, მუსენბრუკი, ღარსი, გეგენსი და სხვა), მხედველობითი გამომიზიანებლების გარსევის მღერბლი (ბუეცი).

ამ ექსპერიმენტების საერთო მეთოდური პრინციპი შემდეგშია: იღებენ გარკვეულ გამომიზიანებელს და თანდათანობით ცვლიან მის ინტენსივობას წინასწარ გამოწვლი ეფექტის მიღწევამდე, შემდეგ კი აღგენენ ამ ეფექტის გამოწვევი გამომიზიანებლის შესვ სიდიდეს. მაგალითად, მხედველობის ცენტრიდან თანდათან გადაადგილებენ ობიექტს იმ წერტილამდე, სადაც იგი უხილავი გახლება, შემდეგ კი აღგენენ მხედველობის კუთხეს ამგვარი ექსპერიმენტები იმ მარტივი ფიზიკური ცდების ანალოგურია, რომლითაც იზომება ფიზიკური მოვლენების ესა თუ ის თვისება. ეთქვათ, რომელიმე სიითის დულის გემპერატორის გასარკვევად ეს სიითე მიჰყავთ დულისამდე, შემდეგ კი მომავენ მის გემპერატურას. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაპის ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტისთვის დამახასიათებელია შესახწავლი ფსიქიკური მოვლენებისა და მეთოდური ხერხების სიმარტივე, აგრეთვე ნაკლები სიმუსტე და სანლობა, რაც, თავის მხრივ, ცდების გამეორებათა მცირე რიცხვითა და შედეგების სტატისტიკური დამუშავების დაბალი დონით აიხსნება.

ამ მხრივ ფუნქციის ფსიქოფიზიკური ექსპერიმენტები უდავოდ წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო. ფსიქოფიზიკური ცდებისთვის დამახასიათებელია ის, რომ აქ გამოიყენება სპეციალურად ამ კვლევისთვის შემუშავებული მეთოდოლოგია (იხ. 4.2). ვარდა ამისა, ფსიქოფიზიკური კვლევისას შესვტი და სანლო მონაცემების მისაღებად ცდები მრავალჯერ გარდება¹, ხოლო შედეგების დამუშავება მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით ხდება. აქედან გამომდინარე გადაჭარბება არ იქნება, თუ ვთქვით, რომ ფსიქოფიზიკური კვლევის დანერგვა მოასწავებს ფსიქოლოგიის გადასვლას სხვა მეცნიერებათაგან ნახესხეში მეთოდებისაგან საკუთარი ექსპერიმენტული პროცედურების გამოყენებაზე ანუ, არსებითად, ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის ფსიქოლოგიზაციასა და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, გადასვლას მეტ-ნაკლებად დიდი განტური და არაბუსტი ექსპერიმენტიდან მკაცრ და სანლო ექსპერიმენტულ კვლევაზე.

ცნობიერების მოვლენათა ასეთ შესწავლას ისახავდა მიზნად ვილჰელმ ვუნდტი, როდესაც 1879 წელს ლაიფციგში პირველი ფსიქოლოგიური

¹ ფუნქციური მართლაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ცდების მრავალჯერად გამეორებას. ეს თურღაც იქიდან ნანს, რომ სიმძიმეების აწევისთან დაკავშირებული ცდების ორ სერიაში, რომლოვანაც თითოეული 32 დღე გრძელდებოდა, სიმძიმეების აწევის რიცხვს უკველ სერიაში 24 576 შეადენია.

კვლევითი ლაბორატორია დააარსა (იხ. 5.1). ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინის, დასაბამი სწორედ ამ თარიღს უკავშირდება. თუმცა ისიც ცნობილია, რომ რამდენიმე წლით ადრე პატარა ლაბორატორიები მოაწვევს უ. ჯეიმსმა ამერიკაში, პარვარდის უნივერსიტეტში და გე. მიულერმა გერმანიაში, გიოგინგენის უნივერსიტეტში. მაგრამ, ეუნდგის ლაბორატორიისაგან განსხვავებით, მათ არ ჰქავდათ თანამშრომელთა შტატი. ისინი არა კვლევით, არამედ სასწავლო პროცესთან დაკავშირებული ამოცანების (ლექციების მომზადება და თეალსაჩინო დემონსტრაციები) გადაწყვეტას ემსახურებოდნენ. ლაიფციგის ლაბორატორია მალე ინსტიტუტად გადაკეთდა, რომელშიც მოელი მსოფლიოდან ჩამოსული პირები გალიოდნენ წერინას ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის ჩატარებაში. ეუნდგის ხელმძღვანელობით ეწოდნენ კვლევით მუშაობას. ეუნდგმა და მისმა თანამშრომლებმა შექმნეს არაერთი ახალი ხელსაწყო (მათ შორის საყოველთაოდ ცნობილი გაქისტოსკოპი). მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში საწყის ეტაპზე მაინც, ლაბორატორიის ძირითად აღჭურვილობას ფიზიკური და ფიზიოლოგიური პროცესების გამშობი სხედასხედაგვარი ქრონოგრაფები, ქრონოსკოპები, მეტრონომები და მსგავსი ხელსაწყოები შეადგენდა. ეს ვარემოებთ თავისთავად მაინამნებს ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტის საბუნებისმეტყველო, უპირატესად ფიზიოლოგიურ წარმომავლობაზე.

ლაიფციგის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში მიმდინარე კვლევა მეთოდის თეალსაჩინოთ ექსპერიმენტულ ინტროსპექციას წარმოადგენდა. როგორც უკვე თქვა, ეუნდგის ამრით ფსიქოლოგია არის მეცნიერება ცნობიერების მოვლენების შესახებ, რომლებზეც პირდაპირი და უშუალო დაკვირვება მხოლოდ ინტროსპექციის გზითაა შესაძლებელი. ფაქტობრივად, ექსპერიმენტი ეუნდგისთვის თვითდაკვირვების სისტემატიზაციის საშუალება იყო. იმისთვის, რომ თვითდაკვირვებამ ექსპერიმენტული პროცედურის სახე მიიღოს, იგი მოწესრიგებულ და კონტროლირებულ პროცესად უნდა ვაქციოთ. ასეთი ექსპერიმენტული თვითდაკვირვება ოთხ პირობას უნდა აკმაყოფილებდეს: 1) ცდისპირს უნდა შეეძლოს თვითონ განსაზღვროს გამოისაკვლევი ფსიქიკური მოვლენის დაწყების მომენტი; 2) ცდისპირს უნდა შეეძლოს ამ ფენომენის მაქსიმალური ყურადღებით განყდა; 3) შესაძლებელი უნდა იყოს დაკვირვების მრავალჯერადი გამეორება და 4) შესაძლებელი უნდა იყოს მოვლენის გამოშვევი პირობების ვარიაცია.

ეუნდგის თამახმად, ექსპერიმენტი სწრაფმავალი ფსიქიკური პროცესების დაფიქსირებისა და გამეორების საშუალებას იძლევა, რაც ინტროსპექციისთვის მაქსიმალურად კარგ პირობებს ქმნის. ამასთანავე, საჭიროა, რომ ცდისპირიც ვარკვეულად გავარჯიმებული იყოს თვითდაკვირვებაში. ეუნდგის ყველაზე ცნობილი და ერთგული მიმდევარი გინერნი ამასაც კი ამბობდა, რომ ყოველი ფსიქოლოგიური ცდა ინტროსპექციის გაკვეთილს წარმოადგენსო. თუმცა თვითდაკვირვება ექსპერიმენტულ პირობებშიც კი ბევრ ობიექტურ და სუბიექტურ სიროულესთან არის დაკავშირებული. ამგომ იგი ყოველთვის, ერთგვარად, არამუსტი და არახსრულია. მაშასადამე, საჭიროა მისი კონტროლირება. თელიდა ეუნდგი, კონტროლის ასეთ სამუ-

ალებად განცდების თანმხლები ფიზიოლოგიური სიმპტომების (გულსისეპმა, სისხლის მიმოქცევა, სუნთქვის ხიხინარე, კუნთური დაძაბულობა, რეაქციის ხანგრძლივობა და სხვა) რევისტრაცია გვეულისება. ამგვარად, ეუნდგის თანახმად, ნამდვილი ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტტი გულსხმობს თვით-დაკვირვებასა და მისი თბიქტური კონტროლის შესამებას. ინტროსპექციის გარეშე ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტტი უბრალო ფიზიოლოგიურ ცდად იქცევა, ხილო ფიზიოლოგიური მონაცემების რევისტრაციის გარეშე – ის იქნება წინა ეპოქისთვის დამახასიათებელი უსისგემო თვითდაკვირვება.

ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტტის ბუნების შესახებ ეუნდგის შეხედულებამ პირდაპირ განსაზღვრა მის მიერ ექსპერიმენტტის გამოყენების ფარგლები. ექსპერიმენტტული მეთოდის გამოყენება მთელი ფსიქიკური სინამდვილის შესასწავლად შეუძლებელია. მისი გამოყენება მართებულია მხოლოდ ფსიქოლოგიისა და ფიზიოლოგიის მიჯნაზე მყოფი, შედარებით მარტივი ფსიქიკური მოვლენების საკვლევად. რთული ფსიქიკური ფენომენები ექსპერიმენტტულ შესწავლას არ ექვემდებარება. ვინაიდან ამ უკანასკნელია ექსპერიმენტტული კვლევისას შეუძლებელია ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტტის მიმართ წაყენებული მოთხოვნების დაცვა. ექსპერიმენტტული შემოქმედების შესაძლებლობა მოცემულია მხოლოდ იქ, სადაც არსებობს სკარი და ერთმნიშვნელოვანი კავშირი გამღიზიანებულსა და ფსიქიკურ პროცესს შორის. ასეთი რამ კი მხოლოდ ელემენტტარული ფსიქიკური და ფსიქოფიზიოლოგიური მოვლენების სფეროში გვხვდება. ამისგომიყია შესაძლებელი მათი ხელოვნური გამოწვევა, გამოვლენის პირობების ვარირება, შუსტი დროითი ფიქსაცია, ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც აუცილებელია ექსპერიმენტტისთვის, რთული და ცენტრალური ფსიქიკური პროცესების (ფანტაზია, აზროვნება, ნებულობა, მაღალი გრძნობები და ა.შ.) შემთხვევაში ამ ლაბორატორიული პროცედურების შესრულება ან ძალიან შეზღუდულია, ანდა სულაც შეუძლებელი. ეუნდტი მათ შესწავლას საყვიადური დისციპლინის, ე.წ. ხალხთა ფსიქოლოგიის ფარგლებში ცდილობდა, რაც, ფაქტობრივად, კვლტურილოგიური მახალის ანალიზს იხახავს მიზნად.

ეუნდტი ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტტის სამ სახეს განახსვავებდა: მთაბექლილების, გამოსახულების და რეაქციის. პირველ შემთხვევაში მიიღება ინტროსპექტიული მონაცემები გარკვეული გამღიზიანებლებით აღძრული შთაბექდილების შესახებ. მეორეში – განიღის თანმდეუ გამოშხატველ მოძრაობათა, ხილო შესამეში – სამოძრაო თუ სიტყვიერი რეაგირების სიქარის შესახებ. შესაბამისად, მათი გამოყენების გზით განსხვავებული ფსიქიკური და ფსიქოფიზიოლოგიური მოვლენები შეისწავლება.

ფსიქოლოგიის ისტორიკოსებმა გამოთვალეს, რომ ეუნდგის ინსტიტუტში შესრულებულ ექსპერიმენტტულ კვლევათა ნახევარი ეძღვნებოდა მეგრძნებისა და აღქმის საკითხებს; დაახლოებით 17% – რეაქციის დროს; ყურადღების ელემენტტარულ გამოვლენებს, მარტივ გრძნობებს, წარმოდგენათა ასოციაციებს – 10-10% თითოეულს.

შეგრძნებათა და აღქმის შესწავლა შთაბექდილების მეთოდით მიმდინარეობდა. შეგრძნებებიდან ყველაზე მეტი კვლევა შეეხო მხედველობის,

შემდეგ სმენის (სკრიპჩური, კრიუგერი და სხვა) და შეხების (პლიქსი, გოლდ-მაილერი და სხვა) მოდალობებს, შესრულებული იყო რამდენიმე კლასიკური გამოკვლევა ენოსიების (ცვაღუშაკერი) და გემოს (კიშოვი) სფეროში. აღქმასთან დაკავშირებული საკითხებიდან ყველაზე მეტი ყურადღება დაეთმო ხილდის აღქმას, დროის აღქმასა და ობიექტურ ილუზიებს. 1889 წელს მარტიუსმა პირველად ექსპერიმენტულად გამოავლინა აღქმის ისეთი მნიშვნელოვანი თვისება, როგორიც კონსტანტობაა.

აღნიშვნის დროსა რეაქციის დროის ექსპერიმენტით ჩატარებული კვლევები, საქმე ისაა, რომ ეუნდგი მათზე განსაკუთრებულ იმედს ამყარებდა. ვინაიდან მიიჩნდა, რომ აქ იხსნებოდა ვაჰ ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობის ხანგრძლივობის განსაზღვრა, ანუ, მაშინდელი გამოთქმით, ქრონომეტრირებისა. ფსიქოლოგიური კვლევის ამ განხრას *ფსიქომეტრია* ეწოდა (იხ. 43). მას, ფაქტობრივად, ფ. ლონდერმა ჩაუყარა საფუძველი, როცა განასხვავა ეროვნებისაგან *მარტივი* და *როული* რეაქციის დრო. პირველ შემთხვევაში ცდისპირი ერთ გამღიზიანებელზე ერთი რეაქციით პასუხობს, მეორე შემთხვევაში ამოცანა გართულებულია: ცდისპირმა უნდა უპასუხოს რამდენიმე გამღიზიანებელიდან ერთ-ერთს (განსხვავების რეაქცია) ან უპასუხოს რამდენიმე შესაძლო რეაქციიდან ერთ-ერთით (არჩევის რეაქცია). როულ რეაქციას ბუნებრივია მეტი დრო ესაჭიროება; ამ დროით, ფაქტობრივად, იმსობა ჩართული ფსიქიკური პროცესების ხანგრძლივობა. ეუნდგის თანამშრომელმა ლუდვიგ ლანგემ 1888 წელს აღმოაჩინა, რომ რეაქციის დრო იცვლება იმის მიხედვით, პროცესის რომელ მხარეზე, მოგორულზე თუ სენსორულზე, არის მიმართული ცდისპირი. ის ხაკლებდა, როცა ცდისპირი მომზადებულია (განწყობილია) საპასუხო სამოძრაო რეაქციის სწრაფი შესრულებისთვის და არა სტიმულის სწრაფი აღქმისთვის. ეს განსხვავება, ეუნდის აზრით, განპირობებულია იმით, რომ პირველ შემთხვევაში ხდება გამღიზიანებლის მხოლოდ *პერეფერია*, ხოლო მეორეში – *აპერეფერია*. სხვაობა ამ დროებს შორის (ე.წ. *გამოკლების შეთოდი*) იძლევა აპერეფერეისთვის საჭირო დროს, ეს მანვენიებული წამის შეათოდის გოლი აღმოჩნდა. ეუნდგი სულ უფრო ართულებდა ექსპერიმენტის სქემას, რთაედა მასში დამატებით აპერეფერეულ პროცესებს, რათა მათი ქრონომეტრირება მოეხდინა. მაგრამ, საბოლოოდ, ამ კვლევაშ არ გაამართლა იმედი, არ გამოიღო ხანლი და მდგრადი შედეგი.

თვით ლ. ლანგე მის მიერ მიღებულ ექვეტს იმით ხსნიდა, რომ ექსპერიმენტში იქმნება ორი სახის განწყობა – *მოგორული* და *სენსორული*. მოგორულ განწყობას მზადყოფნაში მოიკაეს სამოძრაო სისტემა, რაც აადვილებს რეაქციას. ამის შემდეგ მოგორული განწყობის იდეა გამოყენებულ იქნა სხვა ფუნქციების, კერძოდ სიმძიმეების აღქმის სფეროში გამოვლენილი ილუზიების ასახსნელად (მაგ. ე.წ. შარპანგიეს ილუზია, როცა სხვადასხვა ხილდის, მაგრამ ერთნაირი სიმძიმის საგნები განსხვავებული წონის ობიექტებად განიყნება). ეს მოვლენა მიუღერისა და შექმნის მიერ 1889 წელს ჩამოყალიბებული *მოგორული განწყობის თეორია* იქნა ახსნილი. ამ თეორიის თანახმად, სიმძიმის ილუზიებს მოგორულ აპარატში მამდინარე

პროცესები განსაზღვრავს. მოგვიანებით მოგორული განწყობის თეორიის საპირისპიროდ დიმიტრი უზნაძემ ჩამოაყალიბა *განწყობის შოგადუსი-ქოლოგიური კონსეკუცია*, რომელიც ე.წ. *ფიქსირებული განწყობის მეთოდით* ჩატარებული მრავალნაირი ექსპერიმენტული მონაცემით იქნა განსტკიცებული (იხ. 122). ლ. ლანგეს გამოკვლევის ისტორიული მნიშვნელობა ისაა, რომ მან სათავე დაუდო *განწყობის ფენომენის* ექსპერიმენტულ შესწავლას.

რეაქციის დროის ცდებში სტიმული სენსორულია, ხოლო რეაქცია – მოგორული. *ასოციაციური ექსპერიმენტზე* რეაგირების სისწრაფეზე მიმართული, მაგრამ აქ სტიმულიც და რეაქციაც ვერბალური ხასიათისაა. პირველი ეისე დაიწყო ვერბალური ასოციაციების ექსპერიმენტული შესწავლა იყო ფრენისის პალგონი (1879). მან შეადგინა სიტყვების რივი, რომელსაც რამეს აფარებდა და სიტყვებს ერთიმეორის მიყოლებით აჩენდა. ყოველი ახალი სიტყვის გამოჩენისას რთაედა წამშობს და გამოირთაედა მაშინ, როცა ცნობიერებაში გახსნებოდა ამ სიტყვით გამოწვეული რაიმე წარმოდგენა. პალგონისთვის ასოციაციების სისწრაფეს ვინებრთიე პროცესების სისწრაფის მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი მათი შემეუობით ინდივიდუალური ვინიერების გამოიქვას ცდილობდა (იხ. 62). უნდგს, როგორც ცნობილია, ინდივიდუალური განსხვავებები არ აინგერესებდა. მაგრამ პალგონის ცდებით იგი ძალიან დაინგერესდა, ვინაიდან ჩათაედა, რომ ამ გზით შესაძლებელია შოვად კანონ-შომიერებთა გამოვლენა. ვარდა ამისა, პალგონის ცდები სრულად უთანხმებოდა ექსპერიმენტული ინგროსპექციის სქემას – აქაც ხელთენურად შექმნილ პარობებში სუბიექტი აკვირებდა საკუთარ ცნობიერებაში შომდინარე შოვლენებს. უნდგმა გაამარტია და დახვეწა ასოციაციური ექსპერიმენტი. ამისთვის გამოიყენა ე.წ. ვიპის ქრონოსკოპი, რომელსაც ცდისპირი გამოირთაედა მაშინ, როდესაც სიტყვა-გამდინიანებლის საპასუხოდ მას ცნობიერებაში სიტყვა-რეაქცია უხნდებოდა.

ასოციაციის დრო განსხვავებუბა იშისდა მახევეით, თუ რა სახისაა ასოციაცია. ცდების მონაცემების ანალიზში და კლასიფიკაციამ სამი ვიპის ასოციაციური კავშირი გამოივლინა: 1) სიტყვიერი, რომელიც ცხოერების პროცესში სიტყვათა შორის ჩამოყალიბებულ მდგრად კავშირებს გამოხატავს; 2) ვარტებანი, ანუ შექთხევეთა ნიშნებით დამყარებული კავშირი და 3) შინაგანი, რომელიც დაფუძნებულია ლოგიკურ შომართებებზე. ამ კვლევის რეალური მნიშვნელობა ისაა, რომ მან ვბა ვაქსნა *ასოციაციური მეთოდის* გამოყენებას დიაგნოსტიკური ამოცანების გადასაჭრელად გამოყენებითი ფსიქოლოგიის სხვადახხეა სფეროში – კლასიკურში (კ. იუნგი), იერილიკულში (ა. ლერია) და სხვა.

კურადლების ფენომენებთან დაკავშირებული პრობლემებიდან დაიფცივის ლაბორატორიაში განსაკუთრებით ინგენხებურად შესწავლებულია საკითხი ორი გამდინიანებლის (მაგ., შლველობითი და სქენითი) ერთდროული აღქმის კანონშომიერებთა შესახებ (ე.წ. *კომპლიკაციის ცდები*). საკმაოდ სვერი გაკეთდა *კურადლების მოყულობის* დასადგენად. გაქისგოსკოპური ცდებით ვაირკვა, რომ ის 4-6 მარტაცი გამდინიანებლის ტოლია. უნდ

გის რუსეთიდან ჩამოსულმა მოწაფემ ნიკოლოზ ლანგემ (1858-1921) ყოველმხრივ შეისწავლა მოვლენა, რომელსაც *ყურადღების რჩევა* ეწოდა. ნ. ლანგემ დაადასტურა, რომ ნებისმიერი მოვალეობის გამღიზიანებელის მოწოდებისას ელესიარის აღქმის ინტენსივობა 2-4 წამის პერიოდულობით ირჩევა (მაგულობს და აკლებს). მანვე გამოთქვა მოსაზრება, რომ ეს ფენომენი *ცენტრალური ბუნებისაა* ანუ გამოწვეულია ყურადღების მოქმედების გაღვლილებით და არა გრძნობის ორგანოში მიმდინარე პროცესების რითმულობით. სხვათა შორის, უვლგის კიდევ ერთი გამოჩენილი მოწაფის, პ. მიუნსტერნერის მონაცემების მიხედვით, რომლებიც უკვე სხვა, ფრაიბურგის ლაბორატორიაში იქნა მოპოვებული, ყურადღების რჩევის პერიოდი უფრო ხანგრძლივია და უკავშირდება გამღიზიანებლის მოვალეობას, რის საფუძველზე შემუშავდა ე.წ. *პერიფერიული* თეორია.

მარტივი გრძნობების შესწავლა, ძირითადად, გამოსახელების შეთხრობით მიმდინარეობდა და მიმართული იყო უუნდგის ემოციების სამგანმომილბეიანი თეორიის შემოწმებისკენ.

უუნდგის მიერ ორგანიზებული ექსპერიმენტული კვლევა ეხებოდა მარტივ ფსიქიკურ პროცესებს და მიმდინარეობდა ექსპერიმენტული ინტროსპექციის მეთოდოლოგიით. პირველი, უინც დაარღვია ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტული კვლევის ეს ტრადიცია, იყო გამოჩენილი გერმანელი ფსიქოლოგი პერმან ებინჰაუსი (1850-1909). მან ყველახავან დამოუკიდებლად ხელი მოაქიდა *ნებისმიერი (ვანშრაბული) მეხსიერების* ექსპერიმენტულ შესწავლას, რომელსაც უუნდგი მაღალ ფსიქიკურ პროცესებს აკუთვნებდა. ებინჰაუსმა აგრეთვე შეიმუშავა კვლევის მეთოდური პრინციპი, რომელშიც თვით-

დაკვირვება გათვალისწინებული არ იყო.

ებინჰაუსი ფართო ინტერესებით გამოირჩეოდა. პაღესა და ბერლინში იგი ეუღლებოდა ისტორიას, ფილოლოგიასა და ფილოსოფიას. ბოლოს დაოღვა ხაღოქტორის დისერტაცია ეღუარდ პარგმანის არაქნობიერის ფილოსოფიის შესახებ. მაგრამ მისი ცნობისმოყვარეობა დაკმაყოფილებული არ იყო და იგი სამი წლით გაემგზავრა ხაფრანგეთსა და ინგლისში, საღაე ესწრებოდა ლექციებს და ეცნობოდა კულტურას. აქ ებინჰაუსი ინტერესღება ფსიქოლოგიით. პარიზის პაგარა ბუკინისტურ მაღაზიაში იგი შემთხვევით წააწყდა ფეხერის წიგნს "ფსიქოფიზიკის ეღემენტები". რომელმაც თავისი მკაცრი მათემატიკური მიღღმით მასზე უზარმაზარი შოაბეღდიღება მოახღინა. ფეხერის მიერ შეგრძნებათა გამოშვამ დაარწმუნა ებინჰაუსი ფსიქიკური პროცესების ექსპერიმენტული კვლევის პერსპექტიუღობაში და დააფიქრა უმაღღესი პროცესების ექსპერიმენტული შესწავღის შესაბღღებღობაში. საბოღლოდ, მან ვაღაწყვიღა ფსიქიკის გამოშვისა და კანონებში გამოხაღეის იღვა მეხსიერებაზე გამოუღაღა. ამისთვის საჭირო იყო ისეთი მეთოდის შემუშავება, რომელშიც მოცემული იქნებოდა მეხსიერების საღმში

ერთეული. ასეთ ერთეულად უნდა მარცვლი იქნა მიხეული. ეს მართლაც უაღრესად ნაყოფიერი მიგნება აღმოჩნდა. მსხიარისის მაგარებული ვერბალური ან არავერბალური მასალის გამოყენება ართულებს მეხსიერების გამოყენებას, რადგანაც ის ყოველთვის ჩვენი ინდივიდუალური წარსულის გამოცდილებით არის ვაჯერებული და, ამდენად, სხვადასხვა ასოციაციებითაა დატვირთული. ობიექტური გამოშვებისთვის კი აუცილებელია, რომ მასალა ყველასთვის ერთნაირად ინდიფერენტული, ანუ ერთნაირად დამახსოვრებადი იყოს, ამის გათვალისწინებით უნდა მარცვლების გამოყენება სივრცით მართებულია. თუმცა ამ შემთხვევაშიც საჭიროა დასამახსოვრებელი მარცვლების ისე შერჩევა, რომ ისინი არ იწვევდნენ რაიმე სიკვების ასოციაციას და თანაბრად უცხოები იყვნენ ყველა ცდისპირისთვის.

ამ პრინციპებით ხელმძღვანელობდა ებინჰაუსი, როცა შეადგინა 2300 მარცვლი (ორი თანხმოვანი და შუაში ხმოვანი), დაყო ისინი სერიებად და შეუდგა მეხსიერების კვლევას თავის თავზე. ორი ძირითადი მეთოდით 1) დასწავლის მეთოდით, რაც გულისხმობს მარცვლების რიგის გამოთვლებას მანამდე, ხანამ არ იქნება მიღწეული უმეცლო მოსწავლესთვის; 2) კანონის ან მომარაგების მეთოდით, რომელიც აღრე დასწავლილი და დაეწეული მასალის გარკვეული ხნის მერე გამოთვლებაში მდგომარეობს. თავდაპირველი და ხელახალი დასწავლისთვის საჭირო გამოთვლების მიხედვებებს მორის სხვაობა იძლევა ე.წ. მომარაგების კოფეციენტს. რაც უფრო მაღალია ამ კოფეციენტის რიგითი მნიშვნელობა, მით უფრო კარგად ყოფილა დასწავლილი მასალა ცდის პირულ ნაწილში. ამ მეთოდით ირკვევა, მაგალითად, რომ აბსოლუტური დაეწევა არ არსებობს. ერთხელ დასწავლის ხელმძღვანელს სწავლა ყოველთვის უფრო ადვილია. ეს მხოლოდ ერთ-ერთი კანონის მიხედვითაა მართალი, რაც ებინჰაუსმა თავისი უპრეცედენტო კვლევის შედეგად დაადგინა. ეს, მართლაც, გიგანტური შრომა, სადაც ცდისპირი და ცდის ხელმძღვანელი ერთი ადამიანი იყო, რამდენიმე წელს ვაგრძელდა და ყოველდღიურად უზარმაზარი მასალის დამახსოვრებასა და აღდგენას გულისხმობდა. მისი შედეგები ებინჰაუსმა ჩამოაყალიბა ემოქალკერი მნიშვნელობის წიგნი – “მეხსიერების შესახებ” (1885). მასში დაღვწილი კანონის მიხედვით ბანი დღესაც მთავარი ფსიქოლოგიის ოქროს ფონდს შეადგენს.

აღენიშნით მხოლოდ უმთავრესი: ა) დადგინდა იქნა, რომ არსებობს სრულად გარკვეული კანონი მასალის მოცულობასა და დახსოვების შედეგობას შორის. მეხსიერების ერთჯერადი მოცულობა 6-8 მარცვლის გოლი აღმოჩნდა; სწორედ ასეთი ოდენობის მასალის დახსოვება შეუძლია ადამიანს ერთი გამოთვლით. მასალის შემდგომი მაგება აძნელებს დახსოვებას. მაგრამ არა პირდაპირპროპორციულად თუ 6 მარცვლის დახსოვებას 1 გამოთვლა პყოფის, 12 მარცვლის დახსოვებას ესაჭიროება არა 2 გამოთვლა, არამედ 10-12, 24 მარცვალს – 44 და ა.შ. მოკვანებით ფუკომ ეს კანონის მიხედვით დახსოვებისთვის საჭირო დროის მიხედვით შეუქარდა და ჩამოაყალიბა კანონი, რომლის მიხედვით დახსოვების დრო მასალის რაოდენობის კვადრატის პროპორციულად მაგვლობს. ბ) გაიკვია, რომ მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რა ადვილი უკავია დახსოვებელ ერთეულს რიგში. ცდის-

პირები უკეთესად იხსომებიან სერიის პირველ და ბოლო მარცხელებს. გ) აღმოჩნდა, რომ მრავალჯერადი გამეორებისას თითოეული გამეორების მწერის ღირებულება გოლფასი არ არის. ის მით უფრო მცირეა, რაც უფრო დამორბეულია დასაწყისიდან. შესაბამისად, ყველაზე უფრო უკმაყოფილოა პირველი გამეორება და პირიქით. დ) უკანასკნელი კანონზომიერება უღირსება მაშინ, როცა გამეორებათა შორის დროის ინტერვალი ჩნდება. აღმოჩნდა, რომ ასეთ შემთხვევაში დასასწავლად საჭირო გამეორებათა რაოდენობა საგრძობად კლებულობს. მით უფრო შესაბამისად, რაც უფრო დიდია იგი (შემდგომ კვლევაში იოსებმა გაარკვია, რომ ინტერვალი აუცილებლად იმატა მალე უნდა იყოს – არც ძალიან მცირე და არც ძალიან დიდი). ე) ჯარბ გამეორებას, მას მერე, რაც მახალა უშეცდომოდ არის აღდგენილი, მასზე აქვს დადებითი ეფექტი: აგრეთვე უკმაყოფილებლად პირველად გამოვლინდა მეხსიერების ვარჯიშებადობის დამადასტურებელი ფაქტები. ე) დასწავლის კანონზომიერებების ერთად ამ კვლევაში შესწავლილ იქნა დაეიწყებინ კანონზომიერებებიც, ძალიან განზოგადებული სახით დაეიწყებას ძირითადი კანონი შემდეგია: დაეიწყება არის დროის ფუნქცია. უფრო კონკრეტულად კი შეიძლება ახეც ითქვას, რაც უფრო მეტი დრო გადის დასწავლის მომენტისა, მით უფრო შორს მიდის დაეიწყების პროცესი, თუმცა აბსოლუტური დაეიწყება, ფაქტობრივად, არასოდეს მიიღწევა. დაეიწყების პროცესის ხასიათის გამოხატავს ებინაუსის ე.წ. *დაეიწყების მრუდი*, რომელიც აჩვენებს, რომ თავიდან დაეიწყების ტემპი ძალიან სწრაფია, შემდეგ კი საგრძობად კლებულობს და ბოლოს თითქმის აღარ იცვლება.

დასწავლა და დაეიწყება შემდგომშიც ინტენსიური უკმაყოფილებული კვლევის საგანი იყო. მიუხედავად ამისა, "თანამედროვე უკმაყოფილებული ფსიქოლოგია ამ საკითხში არსებითად ჯერ კიდევ ებინაუსის პოზიციამდე ღებს და მოელი მისი მუშაობა ამ უკანასკნელის შევსებისა და დაზუსტების მეტს არაფერს წარმოადგენს". ეს სიტყვები დიმიტრი უზნაძემ ებინაუსის გამოკვლევებიდან ნახეარი ხაუკუნის მერე დაწერა. მეხსიერების ფსიქოლოგიის დღევანდელი ვადახედიდან კიდევ უფრო კარგად ჩანს ებინაუსის შრომის მნიშვნელობა.

ფსიქოლოგიის ისტორიის პოზიციიდან ებინაუსის მეცნიერული მიღწევების ღირებულება მხოლოდ მის მიერ დადგენილი კანონზომიერებებით არ ამოიწურება. ებინაუსმა, უნდაგთან შედარებით, კვლევაში ორი პრინციპული სახელე შეიგანა და ამით საგრძობად შეეწყო ხელი უკმაყოფილებული ფსიქოლოგიის შემდგომ განვითარებას. ჯერ ერთი, მან, არსებითად, საფუძველი ჩაუყარა უკმაყოფილებული ახალ სახეობას, რომელიც მაქსიმალურად იყო „ვაწმენდილი“ თვითდაკვირვებისაგან. შესაბამისად, ის უფრო აკმაყოფილებდა იმიტგური შეთილის მოთხოვნებს. მართლაც, ამ კვლევაში აღარ ფიქსირდებოდა სუბიექტის განცდები: ედისპირს ევალეობდა არა საკუთარ განცდებზე დაკვირვება, არამედ მოქმედება. იგი ვარკვეულ ამოცანას (მახალის დასწავლას ან აღდგენას) ასრულებდა, ხოლო ედის ხელმძღვანელი აღრიცხავდა შედეგებს. საბოლოო ჯამში ხერხდებოდა რაიმე მიუღწეხსა (დამახსოვრებას ან დაეიწყებას) და ვარკვეულ ფაქტორს შორის

(გამეორებთან სისწორე ან დროში განაწილება, მასალის მოცულობა და ა.შ.) თბილქურად არსებული დამოკიდებულების ვარკვევა. აღმოჩენილი ფუნქციური კავშირი გამოისახება სათანადო ვრაფიკით. ასეთი მეთოდური მიდგომა გავრცელდა ბევრ სფეროში, განსაკუთრებით კი მრავალრიცხოვან ბიოქვიორისტულ კვლევებში, სადაც შესწავლულია ჩვევითა შემუშავების პროცესი ადამიანებთან თუ ცხოველებთან.

ამრიგად, ებინჰაუსმა დაძლია ეუნდგის ექსპერიმენტის შებლჯული ბა. თვით უტკაცრესი ინგროსპექციონისტი გიქუნერიც კი ეაზრო მარცელე ბის გამოყენებას აფასებდა, როგორც ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენას არისტოტელუს შემდგომ ფსიქოლოგიაში. თუმცა ამ მეთოდით ჩატარებულ ცდებს ნამდვილად ვერ ეწვოდებო "ინგროსპექციის გაკვეთილს", რასაც გინენერი ყველა ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტისაგან მოითხოვდა.

ებინჰაუსზე საუბრისას არ შეიძლება გვერდი აუარო ფსიქოლოგიაში მისი მოღვაწეობის სხვა მხარეებსაც, რომლებიც არაა დაკავშირებული ექსპერიმენტულ კვლევასთან. თრი მათგანი განსაკუთრებულად არის გამოსაყოფი. ერთი უბება მის მიერ შექმნილ სახელმძღვანელოს "ფსიქოლოგიის საფუძვლები" (1902), რომელსაც საოცარი წარმატება ხვდა. ეს მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ავტორის თბრობის ნათელმა და საინტერესო სტილმა. ბორისგის შეფასებით ებინჰაუსი იგივე იყო გერმანიისთვის, რაც ჯეიმსი ამერიკისთვის, როგორც იმ ერთადერთი ფსიქოლოგიური სახელმძღვანელოს ავტორი, რომელიც საამოვნებით იკითხებოდა. მქორე მომენტი უკავშირდება ებინჰაუსის წარმატებულ ორგანიზაციულ-საგამომცემლო მოღვაწეობას. 1890 წელს არგურ კენიგთან ერთად მან დააფუძნა "ფსიქოლოგისა და გრძნობის ორგანიზაცია ფსიქოლოგიის ჟურნალი", რომელიც ეუნდგის სკოლისაგან დამოუკიდებელი გერმანული მკვლევარების ბეჭდვითი ორგანიზაცია გახდა.

დაბოლოს, აუცილებელია კიდევ ერთხელ გავესვათ ხაზი იმას, რომ ებინჰაუსმა პირველმა დაარღვია ეუნდგის მიერ დადებული გაბუ მადალი ფსიქიკური პროცესების ექსპერიმენტულ შესწავლაზე, თანაც გააკეთა ეს არა მხოლოდ მუხსიერების, არამედ ამროვნების მიმართაც. 1897 წელს ებინჰაუსმა შეიმუშავა ე.წ. *დავსრულებელი წინადადებების მეთოდი* მოწაფეთა გონებრივი უნარების გასაზომად და ამით ექსპერიმენტი ინტელექტუალური პროცესების სფეროშიც შეიტანა.

მეხსიერების კვლევის ებინჰაუსისეული მიდგომა აიგაყა გეორგ ელიას მიულერმა (1850-1934), რომელიც სამართლიანად ითვლება თავისი დროის გამოჩენილ ექსპერიმენტატორად. ვიოგისგენში მის მიერ ჩამოყალიბებული ლაბორატორია თავისი მნიშვნელობით მქორე იყო გერმანიაში ეუნდგის ლაბორატორიის მერე. აქ წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა ინტენსიური ექსპერიმენტული მუშაობა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი კვლევები შესრულდა ფსიქოფიზიკის, მხედველობითი აღქმისა და მუხსიერების სფეროში. მიულერმა და მისმა თანამშრომლებმა (იოსტი, კალკინსი, ფუკო, შუჰანი და სხვა) შექმნეს მეხსიერების კვლევის ახალი მეთოდები, დააზუსტეს ებინჰაუსის მოვიერთი მონაცემი და გამოავლინეს ახალი კანონზომიერებანი.

რაც შეეხება *ამროვნების* ექსპერიმენტულ კვლევას, ამით ყველაზე მეტად სახელი გაითქვა ე.წ. *ვიურტემბურების სკოლამ* ამ სკოლის ლიდერად ითვლება გამოჩენილი გერმანელი მეცნიერი ოსვალდ კიულპე (1862-1915). კიულპე ვუნდტის ასისტენტი იყო და მასთან თორმეტი წელს იმუშავა. 1894 წელს იგი დაინიშნა პროფესორად ვიურტემბურის უნივერსიტეტში, სადაც თხუთმეტი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა უძლიერესი შემადგენლობით დაკომპლექტებულ ლაბორატორიას. ვიურტემბურის სკოლას მიეკუთვნება მრავალი ცნობილი მეცნიერი: ნ. აბი, კ.

ბიულერი, ო. ზელცი, ა. მაიერი, კ. შარბუ, ა. მიშოგი, ა. შესერი, ჯ. ორგი, პ. უაგი და სხვა. გასაკვირი არ არის, რომ ფსიქოლოგების ამ თანაჯარსკვლაველმა ნაშლეილი გარღვევა მოახდინა მოღიანად მოვად და, კერძოდ, ამროვნების ფსიქოლოგიაში.

ლაიფციგში ყოფნისას კიულპემ დაწერა სახელმძღვანელო, რომელიც არ შეიცავდა თავს ამროვნების შესახებ, ეს გარემოება ნიშანდობლივია. კიულპე ამ წიგნში აყალიბებს თავის კრედოს – ილაპარაკოს მხოლოდ მეცნიერულ ფაქტებზე, ეინაიდან ამროვნება იმ დროს სრულებით არ იყო ექსპერიმენტულად შესწავლილი, მას არც ჩათვალა შესაძლებლად ელაპარაკა ამროვნების მეცნიერულ ფსიქოლოგიაზე, ყველაფერი, რაც მანამდე ამროვნების შესახებ იყო ცნობილი, ამოიწურებოდა ასოციაციონისტურ-სენსუალისტური შეხედულებით, რომლის თანახმად ფსიქიკის ერთადერთი საშუალება არის შეგრძნებები და წარმოდგენები; შესაბამისად, უგონათ, რომ ამროვნებაჲ ამ მასალითაა აგებული. არც ამროვნების პროცესი შეიცავს რაიმე სპეციფიკურს. აქაც, როგორც სხვაგან, ასოციაციის კანონები ბაგონობს. ამ კანონების შესაბამისად ამროვნების პროცესში ხდება წარმოდგენების ურთიერთგაპირობება, კომბინირება, გაერთიანება. ცნება არის წარმოდგენათა ერთდროული ასოციაციის პროდუქტი, მსჯელობა – თანმიმდევრულის. კიულპემ და მისმა თანამშრომლებმა ეს შეხედულებანი ძირფესვიანად შეარჩიეს.

თავდაპირველად ვიურტემბურში იგივე თემატიკა შემაველებოდა, რაც ლაიფციგში. მაგრამ მალე კვლევის მეთოდოლოგიაში სპეციფიკური ელემენტი გაჩნდა. ცდისპირებს, რომელთა როლში ლაბორატორიის წევრები გამოდიოდნენ, სიხოვდნენ არა მხოლოდ იმას, რომ ეთქვათ, რომელი საგანია უფრო მსიმე (ფსიქოფიზიკური ექსპერიმენტი), ან ერთ სიტყვაზე მეორეთი ეპასუხაი (ასოციაციური ექსპერიმენტი), არამედ ავრეთვე იმასაც, რომ აღვდგინათ, თუ რა მსაარხები უწნდებოდათ ცნობიერებაში, სანამ გამოიგანდნენ დასკვნას სიმძიმეზე ან წარმოთქვამდნენ სიტყვა-რეაქციას. ამდენად, კვლევამ სხვა მსაარხი მიიღო. აქამდე ინტერესის საგანი იყო რაიმე შემოქმედების შედეგად აღმოცენებული განცდები. იგულისხმებოდა, რომ ეს განცდები შეიქაყანენ ინფორმაციას ცნობიერების იმ ელემენტების შესახებ, რომელთაგანაც შექმნილია ფსიქიკის სტრუქტურა. ვიურტემბურელებმა თა-

ვიანთ ექსპერიმენტებში თვითდაკვირვების მიმართულება შეეცალეს. ახლა ის წარმართა თვით მოქმედების მიმდინარეობის განცდაზე. ეს მოქმედება განიხილებოდა, როგორც მსჯელობა, რაც, პრაქტიკულად, ამროვნების პროცესია.

პირველი ასეთი გამოკვლევა 1901 წელს შეასრულა კარლ მარბემ (1869-1953), რომელშიც განხილული იყო წონათა შეფასების პროცესი ფსიქოფიზიკური ექსპერიმენტის ფარგლებში. აღმოჩნდა, რომ მსჯელობა ისე მიმდინარეობს, რომ ცდისპირმა არაფერი იცის მის შესახებ. ყოველ შემთხვევაში ცნობიერებაში არ დასტურდება ის თვალსაჩინო მინაარსები თუ წარმოდგენები, რომლებიდანაც ლოგიკის კანონების შესაბამისად გამომდინარეობს დასკვნები. გაგება, დასკვნა, წვდომა არ ნიშნავს სათანადო ხაგის განქნას ცნობიერებაში. თვით დასკვნა არათვალსაჩინო ფორმამაა მოცემული. ამავე დროს, ამ პროცესში თვითდაკვირვება ადასტურებს განცდებს, რომლებიც მოკლებულია ყოველგვარ ხერხსოვრულ მინაარსს. ამ განცდებს *ცნობიერების მდგომარეობები* ეწოდა. იგივე ვითარება აღინიშნა მაიერის და ორგის მიერ იმავე წელს შესრულებულ გამოკვლევაში, სადაც შესწავლავდა ასოციაციის ექსპერიმენტში აღმოცენებული განცდები.

თანდათანობით ექსპერიმენტული პროცედურა გვეჩიკურად გართულდა, დაიხვეწა და უშუალოდ ამროვნებაზე გახდა მიმართული. მაგალითად, ცდისპირს ოპტიკურად ეძლევა სიგევა. მან უნდა მონახოს მოცემული სიგევის თანაქვემდებარე სიგევა – უფრო ზოგადი ან უფრო კერძო ცნება – ე.ი. ლოგიკური კავშირი დაამჯაროს მათ შორის. ეს უკვე ნამდვილი ამროვნებაა. ამასთანავე, ცდისპირს ევალება ამ ამოცანის შესრულების პროცესში აღმოცენებული განცდების აღწერა. ხშირად ეს პროცესი იყოფოდა პერიოდებად ან ინტერვალებად (მოსამზადებელი პერიოდი, გამომიანიებული სიგევის აღქმის, სიგევა-რეაქციის ძიებისა და საპასუხო სიგევის გამოთქმის პერიოდი). სხვადასხვა ეტაპში ცდისპირების ყურადღება ხან ერთ პერიოდზეა მიპრობილი, ხან მეორეზე. ამ გზით თანდათან ვროვნებოდა სრული ინფორმაცია მოლიანად პროცესის მიმდინარეობის შესახებ. ამ ექსპერიმენტულ პროცედურას *სისტემატური ექსპერიმენტული თვითდაკვირვების მეთოდი* ეწოდეს. ამასთან, საზგასმით აღინიშნებოდა, რომ ამ შემთხვევაში ექსპერიმენტული თვითდაკვირვება *რეგროსპექტულია*. ვიურცზრგელთა ამოსავალი დებულების თანახმად, ამროვნებასთან დაკავშირებულ განცდებზე უშუალო დაკვირვება შეუძლებელია. როგორც კიულე წერდა, “შეუძლებელია ვიამროვნოთ და თანაც ისე, რომ მოლიანად მივეყუთ ამ ანრებს, ჩავიძროთ მათში და, ამავე დროს, დაეკვირდეთ მათ მიმდინარეობას – ფსიქიკის ასეთი გაყოფა ბოლომდე შეუძლებელია. ჯერ პირველი უნდა მოხდეს, შემდეგ მეორე”. ეს ნიშნავს, რომ ექსპერიმენტული ინტროსპექცია ამროვნების აქტში კი არ არის ჩართული, არამედ უშუალოდ მოპყვება მას, ანუ ეს უკუბედებაა, მიმართული პროცესის ინერციამზე. უშუალო მოფონებაში არსებულ კვალზე.

პირველსავე ცდებში გამოჩნდა, რომ სიგევის მნიშვნელობის გაგებაში კი სრულიად არ მოიხიოეს იმ საგნის თვალსაჩინო წარმოდგენას, რომელ-

საქ ის აღნიშნავს. ხშირად დასტურდებოდა შემთხვევები, როცა გაგების ფაქტს (შნიშვნელობის, საზრისის, ცნების მოცემულობის განცდა) არ ახლდა სათანადო წარმოდგენა. შესაბამისად, ვაკეთდა დასკვნა უბრალო და უსიგვეო აზროვნების, ან სხვაგვარად, არათვალსაზისო აზროვნების არსებობის შესახებ.

ვიურებურგის სკოლის კვლევების დაწყებთან ძალიან მალე იმავე დასკვნამდე დამოუკიდებლად მივიდა ორი ცნობილი მეცნიერი: ფრანგი ა. ბინე და ამერიკელი რ. ეულფორთი. ბინე აზროვნების ასოციაციონისგურ გაგებას ებრძოდა და თავის კვლევაში ვიურებურგელის ანალიტიკური მონაცემები მთლიან (1903) ბინეს სიგვეებით, ხაგი წიგნის ვრთაუზრების შიგავსად; ისევე როგორც რამდენიმე ილუსტრაცია ვერ გაგვაგებინებს წიგნის შინაარსს, ხაგიც ვერ მოგვეგმს იმ შინაარსს, რომელიც თაზრება ხაგის (წარმოდგენის) განცდისას. აზროვნება, სამოვადოდ, მწირია თვალსაზისო შინაარსით, სამავაიროდ, დაგვირთულია განცდებით, რომლებსაც არ გააზნაით არც ფრმობადი რომელობა (მაგ., ფერი, გონი და სხვა), არც ინტენსივობა. ისინი არც სურათებია და არც წარმოდგენები. ამ არათვალსაზისო განცდების აღხანიშნავად ვიურებურგის სკოლაში განსხვავებულ ცნებებს იყენებდნენ: ცოდნა (კოგნიტი), აზრი (მესერი), წმინდა აზრი (ბიულფერი), ცნობიერობა (ახი).

ეულფორთი ამბობდა, რომ თვალსაზისოება მხოლოდ აზრის „კამშია“ და გამომელებულ აზრს ბოლომდე ხელეწიფება თავისი საქმის კეთება. ეს კი ნიშნავს, რომ სუბიექტმა უნდა გააყნობიეროს ვარემოში არსებული შიმართებები და მოესადაგოს მათ თავისი შეგუებითი ქცევა. როგორც ჩანს, იმ დროისთვის შეხელებამ აზროვნების თვალსაზისო-წარმოდგენითი ბუნების შესახებ სერიოზული დისკრედიტაცია განიცადა და მისი საწინააღმდეგო მოსაზრებები ერთდროულად გახდა სხვადასხვა ქვეყანაში.

და მანის, დებულება, რომ აზროვნების პროცესის ძირითადი სამენი მასალა არათვალსაზისო ფსიქიკური ფსიომენებია და არა წარმოდგენები, პირველ რიგში და უმთავრესად ვიურებურგის სკოლაში ჩაგარებული შრავალი ექსპერიმენტული გამოკვლევის განშოვალებაა¹. ეს დებულება შემდეგ ფაქტოლოგიურ საფუძველს ეყრდნობა: ბევრია ე.წ. წმინდა აზრის წარმოდგენის ვარემუ მოცემულობის შემთხვევები. ხშირად აზრისა და ხაგის შინაარსი სრულიად განსხვავებულია. ისეც ხდება, რომ წარმოდგენა და გაგება (ცოდნა) არ ემთხვევა ერთმანეთს დროში – ხან ერთი უსწრებს წინ, ხან – მუორე. იგივე თქმის სინათლის ხარისხზე – ან ერთია უფრო ნათელი, ან მუორე ვარდა ამისა, ერთი და იგივე აზრი სხვადასხვა სიგვეებით და, მამახადამე, სხვადასხვა წარმოდგენებით შეიძლება ვაღმოიქვს. სწრაფი კითხვის ან ლაპარაკის დროს გვეხმის აზრი, მაგრამ ცნობიერებაში თითოეული სიგვეის ხაგი არ წარმოიქმნება. შნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ არსებობს შრავალი განცენებული შინაარსის მქონე სიგვევა (მაგ., მღვთმარეობა, თვისება, არსი, აუცილებლობა, შიმეშობრიობა, უბირკულობა, მარადიულობა და ა.შ.), რომელთა შესაბამისი წარმოდგენები ხაერთოდ არ არსებობს; არათვალსა-

¹ ამ შრიც სპეციალური აღნიშვნის დროსა მესერის გამოკვლევა, რომელიც სიგვეების შნიშვნელობის გაგებას მოებუნა (1906).

ჩინი ფორმამა მოგვეძღვა ამის განცდაც, რომ ვიცი დიდი მოუკლებობა და რთული მხაარის მქონე მოძღვრება; ასეთი განცდას წარმოადგენს პრინციპულად შეუძლებელია.

წინადა ინტელექტუალურ არათვალსაჩინო განცდებთან ერთად, რომლებიც ამრის, ცოდნის მოცემულობას აღსატურებენ, გამოუღინდა აგრეთვე ამროვნების პროექციის დაკავშირებული ემოციური ელფერის მქონე განცდებიც ასეთია უკვე ნახსენები *ცნობიერების მღვთმარეობები*. მაგალითად, სწორისა და მკლარის, ცნობის, შედარების, დარწმუნებულობის, ეოქმანის, ექვს, ძიების, მოლოდინის, მიმართულობისა და სხვა განცდები. ეს, მართლაც, თავისებური განცდებია, განსხვავებული როგორც არათვალსაჩინო განცდებისაგან, ისე ხვეულებრივი ემოციებისაგან. ამაში დაერწმუნებით, თუ შევადარებთ ექვს ან დარწმუნებულობის ცნობიერების მღვთმარეობას რაიმე ცნების მნიშვნულობის წვდომის ან შეცნიერული თეორიის დედააზრის ვაგების განცდას. აღვილი შესამჩნევია, რომ ეს ამკარად სხვადასხვა ბუნების განცდებია.

ამროვნების სპეციფიკური არათვალსაჩინო ფსიქიკური მნიარსების დადგენასთან ერთად ეარეობურგის ხკოლაში წარმოებდა *ამროვნების დანამიკის*, მისი მიმდინარეობის კვლევა და ამ პროექციის *შექანიშმის* ძიება. აღნიშნულმა კვლევამ შეცნიერება გაამდიღრა სპეციფიკური, არაასოციაციური ცნებებითა და ფსიქიკური შექანიშმებით. სახელდობრ, უკვე უაგის ცნობილ აღრინდელ კვლევაში ნათლად გამოჩნდა, რომ ე.წ. *შემღუღული ასოციაციის ექსპერიმენტებში* ამროვნების პროექცი განსაზღვრულად ცდისპირის მიერ მიღებული ამოცანის თავისებურებით. თანდათანობით, შემღვომი კვლევების პროექსში, "ამოცანა" უუნდამერგურ ცნებად გადაიქცა, მიშნულ იქნა, რომ ამოცანის მიღება ინდივიდში წარმოქმნის მის ვადაწვევკამე მიმართულობის მღვთმარეობას, რომელიც წარმართავს სწორი პასუხის ძიების პროექსს, ამროვნება აღიწერება, როგორც *ამოცანის ვადაწვევების პროექტი*. მას იწვეუს ამოცანის (პრობლემის) სიტუაცია, ხოლო აგვირგვინებს ამოცანის ვადაწვევკა. ეს უკანასკნელი სუბექტისთვის აქამდე უცნობი მიმართულის მონახევაში, ახალი მნიშვნულობის წვდომაში მღვთმარეობს. ამრის წვდომას, მნიშვნულობის ვაგებას თავისებური შეების განცდა ახლავს, რომელსაც კარლ ბილერმა (1907) *აპ-განედა* უწოდა. ვაგება ნიშნავს ახალი ამრისთვის "ლოგიკური ადგილის მონახებას" იმ სფეროში, რომელსაც ეკუთვნის ამრში ნაგულისხმები ობიექტი ან მოვლენა. ამის შემდეგ ამროვნების პროექცია მთავრდება. აპ-განედა ამროვნების პროექციის დასრულებას გამოხატავს.

ნარცის ახმა (1871-1946) აიგაცა და განავითარა იღვა ამროვნების პროექციის ამოცანით განსაზღვრულობის შესახებ. მას აღიარა, რომ როდესაც აღამიანი გარკვეული ამოცანის წინამე დგება, ან, უფრო ფართოდ, რაიმე მიმანს ისახავს, მის მოქმედებას განსაზღვრავს არა წარმოღვენების ან ამ-

¹ ამ ექსპერიმენტებში ცდისპირმა სიტუვა-სტამულის ვაგონებისთანავე უნდა დაასახელოს მასთან გარკვეულ დამოკიდებულებაში მყოფი ცნება: ეოქვით, უფრო ზოგადი ან უფრო კრბო ცნება, ვარეობითი ან სახეობითი ცნება და ა.შ. პარალელურად ზუსტად იზომება რეაქციის დრო.

რების მონაცემების ასოციაციური გენდენცია, არამედ ამოცანიდან (მიზნიდან) გამომდინარე დეკლარაციის გენდენცია. ეს გენდენცია განაპირობებს არა მხოლოდ აპროუენების, არამედ ყოველგვარი ნებელობითი მოქმედების მიზანმიმართულ და მოწესრიგებულ მიმდინარეობას. მაშასადამე, დეკლარაციის გენდენცია საკმაოდ ფართო ცნებაა: ის ეხება ნებელობითი მოქმედების ყველა სახეს, მათ შორის აპროუენებსაც. ამდენად, იგი ნებელობის მოქმედების შექანის გამომხატავს.

თავის კლასიკურ კლევამი ახი შეეცადა გეგმაში დეკლარაციის გენდენციის, ანუ, მისი აპროუენების ნებელობის ძალა. ექსპერიმენტის სქემა ასეთია: ცდისპირი მრავალჯერადი გამეორების ვებით იმპირებს უამრო მარცვლების წყვილებისაგან (მაგ., დუს-ფალ, მენ-ლიქ და ა.შ.) შემდგარ მწკრივს. ამის შემდეგ მას ევალება თვითიული წყვილის პირველი მარცვლის გამოჩენისას (მაგ., დუს ან მენ) უპასუხოს არა წყვილის შესაბამისი წევრით, არამედ წარმოთქვას ეს მარცვალი შემრუნებულად (მაგ., სედ ან ნემ) ან მოუხახოს მას რითმა (მაგ., დუს-მუს ან მენ-მენ). პარალელურად იმომება დრო და ფიქსირდება შეცდომები. ახის აპროუენით, აქ ერთიანების უპირისპირდება ორი გენდენცია: *ასოციაციის რეპროდუქციის გენდენცია*, რომელიც, ასოციაციის კანონების თანახმად, ამ სიტუაციაში უნდა გაუხსნეს ინდივიდს, და *დეკლარაციის გენდენცია*, რომელიც ამოცანიდან (განზრახვიდან) მომდინარე ნებელობითი აქტივობას გამოხატავს. ივლისისხმება, რომ ასოციაციის რეპროდუქციის გენდენციის ძალა განისაზღვრება მარცვლების წყვილების გამეორებითა რაოდენობით. ეს არის *რეპროდუქციის კოეფიციენტი*, რომელიც მით უფრო დიდია, რაც უფრო მეტია გამეორებითა რიცხვი. ის გამოხატავს ნებისყოფის ძალის *ასოციაციურ ექვივალენტს*. ვთქვათ, ეს რიცხვი ასია. ეს ნიშნავს, რომ თუ დეკლარაციის გენდენციამ დაძლია რეპროდუქციის მოცემული გენდენცია, მისი ძალა არანაკლებ ასის გოლი ყოფილა (*ნებისყოფის კოეფიციენტი*).

მოგვიანებით გაირკვა, რომ ასოციაციური ექვივალენტით ნებისყოფის გამოშვება ვერ ხერხდება, ვინაიდან ასოციაციის რეპროდუქციის გენდენცია, რომელსაც დეკლარაციის გენდენცია უნდა დაუპირისპირდეს, თავისთავად და ავტომატურად არ წარმოიქმნება მხოლოდ იმიტომ, რომ მას წინ მრავალჯერადი გამეორება უძღვის. კ. ლევინმა საეციალური ექსპერიმენტებით (1917) ასევე, რომ მისი წარმოქმნისთვის საჭიროა დამატებითი მოტივაციის ვასება. *რეპროდუქციის ვანწყობის* შემუშავება.

რაც შეეხება დეკლარაციის გენდენციის ცნების საფუძველზე ავტოულ თეორიულ მოდელს, იგი შეფასებულია, როგორც გელეოლოგიური და შექანისციტური. გელეოლოგიური იმიტომ, რომ ტექვის განმარტებული ძალა მიზნის ცნობიერებიდან გამოჰყავს, ხოლო შექანისციტური იმდენად, რამდენადაც უნებებს მიზნის წარმოდგენის უმუშალო შემოქმედებას ფიქსიკურ მინარსებზე და, მაშასადამე, სუბიექტის (აპროუენების) აქტივობას ზედმეტად ხდის.

დეკრემინაციის გენდენცია დამკვიდრდა ფსიქოლოგიაში სახარებელი აღწერითი ცნების სახით, რომელიც ქვეყნის მოქმედებულობასა და მიზნისკენ მიმართულობას გამოხატავს. მაგრამ ფსიქიკური მოქმედების, მათ შორის: ამროვნების პროცესის, ცნობიერი ამოცანიდან ან მიზნიდან მომდინარე გენდენციით ახსნას შეიძლება სეროზული ვაუგებრობა მოსყვეს. უკვე უაგის ექსპერიმენტებმა აჩვენა, რომ იმის მერე, რაც ცდისპირი მიიღებს, შეკრებულად გაიბზრებს, შეიწყნარებს ამოცანას და მის შესრულებაზე გადავა, ამოცანის საბოლოო მიზანი ცნობიერების არიდან გადის, ყოველ შემთხვევაში, თვითდაკვირვება მის არსებობას აღარ აღასტურებს. ეს ვითარება გამოვლინდა ახის ცდებშიც. ამიგომ მან დაასკვნა, რომ მოქმედების პროცესში მიზნისა და განმრავხვის გაცნობიერება თითქმის არ ხდება. დეკრემინაციის გენდენცია კი პრაქტიკულად ყოველთვის არაეცნობიერ დონეზე მოქმედებს. ვამოდის, რომ მიზანი ცნობიერების გარეთაა და ისე განხაზღვრავს პროცესს. მაგრამ მიზანი, როცა ის მართლაც მიზანია, უთუოდ ცნობიერებაში უნდა იყოს. ხოლო ის, რაც მიზნის მსგავსად მოქმედებს, მაგრამ ცნობიერი არ არის, უკვე საკუთრად მიზანი აღარაა, სხვა მოვლენაა. ახს კი რაიმე სახის შეხედულება აქტიუობის რეგულაციის არაცნობიერი ფსიქოლოგიური მექანიზმის შესახებ არ გააჩნია. ამიგომაც დეკრემინაციის გენდენცია ამხსნელ ცნებად ვერ გამოვლება.

აქ კიდევ ერთი რამ არის საყურადღებო. ახი, ფაქტობრივად, თვითდაკვირვების მონაცემებს იყენებს იმის საჩვენებლად, რომ ცდისპირი ვერ აცნობიერებს ამროვნების პროცესს. თავისი ამრების ამა თუ იმ მიმართულების მიზეზს, ანუ თავისი ამროვნების მექანიზმს. ვაცნობიერებელი დეკრემინაციის გენდენციების არსებობის ყველაზე დამაჯერებელ მტკიცებად ახი თვლიდა თავის ცდებს პოსტპიპსოგური შთაგონების გექსიკის გამოყენებით. მაგალითად, პიპსოზის მდგომარეობაში მყოფ ცდისპირს ეუბნებიან: შენ გაჩვენებენ ორ ბარათს, რომლებზეც ეწერება ორი რიცხვი. პირველი ბარათის ჩვენებისას უნდა დაახახულო ამ რიცხვების ჯამი, ხოლო მეორის ჩვენებისას – მათი სხვაობა. შემდეგ პიპსოზიდან გამოყვანილ ცდისპირს ეძლევა პირველი ბარათი რიცხვებით 7 და 3, რომელზე შეხედვისთანავე იგი პასუხობს – ათი; ხოლო მეორე ბარათის რიცხვებით 5 და 3 – მოკეება პასუხი ორი. კითხვაზე, თუ რაგომ წარმოთქვა მან ეს რიცხვები, ცდისპირი მხოლოდ იმის კონსტატაციას ახერხებს, რომ მან სწორედ ამ სიტყვის წარმოთქმის დაუძლეველი სურვილი იგრძნო. მისი თვითდაკვირვება ამაზე მეტს არაფერს ამბობს. მამსახადაზე, როგორც ამოცანის მიღება, ისე მისი შესრულება ცნობიერების მიღმა რჩება. ამრივად, ირკვევა, რომ თვითდაკვირვება ვერ იჭერს ამროვნების პროცესის უმნიშვნელოვანეს მახასიათებლებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩაგარებულმა კვლევამ ინგროსპექციის შეზღუდულობა ამკარად გამოავლინა, ვივრცებრველები რჩებოდნენ სისტემაგური ექსპერიმენტული თვითდაკვირვების აპოლოგეგებად. უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ინგროსპექციამ სწორედ ამ სკოლაში მიადწია თავის ზენიგს. მისი შემუვობით, მართლაც, მოპოვებულ იქნა საინტერესო მონაცემები, პირველ რიგში ცნობიერების არათვალსახისი შინაარსების აღმოჩენის კუთხით.

მაგრამ ვახათიელისწინებელია ისიც, რომ ეს მონაცემები არ დაადასტურებს ვიურცბურგელთა თაონენგებმა ვუნდგისა და გინერის სკოლიდან. ჩაატარებს რა იგივე ცდები, მათ არ მიიღეს ისეთივე შედეგები. საფიქრებელია, რომ მონაცემთა განსხვავებულობა ძირითადად გამოწვეული იყო ცდისპირების არაერთგვაროვანი გამოცდილებით. საქმე ისაა, რომ ორივე სკოლაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ცდისპირთა გაწაფულობას თვითდაკვირვებაში. ცდისპირს უამრავ წინასწარ ცდამი უნდა მიეღო მონაწილეობა, რათა მისი ინტროსპექცია მომზადებულად ჩათვლილიყო. ექსპერიმენტებში, როგორც წესი, მონაწილეობდნენ ამ სკოლის თუ ფსიქოლოგიური მიმდინარეობის წარმომადგენელი სპეციალისტები. ბუნებრივია, რომ წინასწარ ცდებში მათ გამოუმუშავებოდათ სწორედ იმის გაცნობიერების უნარი, რაც შეესაბამებოდა მათ თეორიულ შეხედულებებს. ექსპერიმენტში მათი მოქმედება (თვითდაკვირვება) ამგვარი განწყობით თუ ამოცანით იყო განპირობებული. ცდისპირები, ცხადია, ამას არ აცნობიერებდნენ, მაგრამ ეს უეჭველად განსაზღვრავდა ექსპერიმენტის შედეგს. გამოდის, რომ ერთნი აწყობილნი იყვნენ შეეშინათ თვალსაჩინო შინაარსები, მეორენი კი – არათვალსაჩინო, ამავე დროს, ორივე მხარე ამტკიცებდა ინტროსპექციული ექსპერიმენტის მისეული ვარიანტის სრულყოფილებას, თუმცა ვერ იძლეოდა თვითდაკვირვების მონაცემთა კონკრეტული სარწმუნო ხერხს და ამ შეთოდის სახეობის კრიტიკიკოსს.

ვიურცბურგის სკოლა XX საუკუნის ათიანი წლების დასაწყისში წყვეტს თავის არსებობას. მან მოლიანად ამოწერა თავი თეორიულად და მეთოდურად. ამ შეწყვეტულმა სკოლამ გაამდიდრა ფსიქოლოგია სრულიად ახალი მონაცემებით, აღმოაჩინა რა ცნობიერების არათვალსაჩინო შინაარსები და მაღალი ფიქიკური პროცესების (აპროცესება, ნებულობა) ამოცანით ან მიზნით დეგერმინირებულობის მოვლენა. ეს მონაცემები საფუძვლს აეცილა იმ დროს ჯერ კიდევ ძალაში მყოფ ცნობიერების ასოციაციურ-სენსუალისგურ თვალსაზრისს.

ვიურცბურგელები შესანიშნავი ექსპერიმენტატორები იყვნენ. მათ უმაღლეს დონეზე აიყვანეს ინტროსპექციული ექსპერიმენტის ტექნიკა და, ამავე დროს, თავისდაუნებურად გამოამზადებინეს ამ მეთოდის ყველა მანკიერება. დისკუსიამ ინტროსპექციონის-ექსპერიმენტატორებს შორის მოლიანად ინტროსპექციული ფსიქოლოგიის კრიზისი გამოიწვია. სექსტივიზმმა თვით ამ მიმართულების წარმომადგენლებიც შეიპყრო. ცნობილი ბელგიელი ფსიქოლოგი ალბერტ მიმოგი, რომელიც თავდაპირველად ვიურცბურგის სკოლის დიდი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, იძულებული გახდა უდიარებინა, რომ ასეთ ინტროსპექციულ ექსპერიმენტებს მნიშვნელობა მხოლოდ საკუთარი თავის დარწმუნებისთვის აქვთ ის, რისი შემოწმება შეუძლებელია, ვერ იქნება განხილული როგორც მეცნიერული. ბუნებრივია, რომ სხვა ორიენტაციის მეცნიერთა შეფასება არანაკლებ მკაცრი უნდა ყოფილიყო. განსაკუთრებით ეს ეხება იმ მკვლევარებს, რომელთაც ცხოველების ობიექტური მეთოდებით შესწავლის გამოცდილება ჰქონდათ. 1913 წელს გამოქვეყნდა ბიპევიორიზმის მანიფესტად წოდებული ჯონ უოსონის საყოველთაოდ ცნობილი წე-

რია, რომელიც ინტროსპექციით ვაწბილებული ფსიქოლოგების ნაწილს გულისთქმს ვამოხატავდა. თვითდაკვირვება, რომელიც ექსპერიმენტში ნართული, პრინციპულად ვერ მოვეყვება სანდო მონაცემებს. ამიგომ ექსპერიმენტში ისეთ მოვლენას უნდა დავაკვირდეთ, რომელიც ობიექტურად და, მამხადადამე, ყველასთვის ერთნაირად არის მოცემული. ასეთია, უთისონის აბრით, ქცევა.

ეს მეთოდოლოგიური პიზიყაა მოიფხიქოლოგიური კვლევებით იყო მოაფინებელი. საკუქსეების მოხანზე ცხოველითა ქცევის ექსპერიმენტულმა შესწავლამ უკვე საძაოდ მოიკიდა ფეხი, განსაკუთრებით ამერიკაში. შემუშადა კლასიკური მეთოდიკები: პრობლემური ყუთი (თორნდაიკი) და ლაბირინთი (სმული), რომელითა უამრავი ვარიაციი დღეხე გამოიყენება. შემდგომში ექსპერიმენტის გექსიკა კიდევ უფრო დაიხვეწა (სხ. 64).

მოაფარი, რაც განახსივავებს ცხოველითა ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიურ შესწავლას ისაა, რომ აქ ცდისპირს ვერ მოსყემ ინსტრუქციის და ვერ გამოკითხავ ცდის შედეგობაში აღმოცენებული ვანცდების შესახებ. ცხოველის ცდამი ჩახართველად ინსტრუქციის ნაკვლად გამოიყენება მისი საგანგებოდ აღმოცენებული ეხა თუ ის ბუნებრივი მოთხოვნილება (მაგ. შიმშილი, გცივილის არიდება და ა.შ.) ვანცდების ნაკვლად ფიქსირდება მოქმედებისა და შინაგანი ორგანოების ვარკვეული პარამეტრები.

ცხოველითა ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიურ კვლევას ვარკვეული უპირატეხობა აქვს. ვერ ერთი, ცხოველითა ფსიქიკის მოვლენები ვაცილებით ვარგითა და, ამდენად, უფრო ადვილია მათი ექსპერიმენტული კვლევა. მუთრეც, ცხოველებთან ექსპერიმენტის ჩაგარებისას შესაძლებელია ცდის პარობების და ფაქტორების უფრო სრული და მუხტი კონტროლი. დაბოლოს, ექსპერიმენტული ცხოველების სიციოცხლის ხანგრძლივობა მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდება ადამიანისას. ამიგომ მათთან შესაძლებელია ისეთი კვლევის წარმოება, რომელიც ინდივიდის მიულ სიციოცხლეს მოიცავს; უფრო მეტიც, რამდენიმე მომყოლი თაობის სიციოცხლემე ვრცელდება. ასეთი კვლევების ჩაგარება ადამიანებზე ან ძალზე ვართულებულია, ანდა სულაც შეუძლებელი, მაგალითად, ვრთ-ერთ კვლევაში იმის ვასარკვევად, დეგერმინირებული თუ არა ნიჭიერება ვენეტიკურად, მიმართეს ხელოვნური სელექციის მეთოდს. თეთრ თაგვებს ასწავლეს ლაბირინთის ვაელა ცხოველები ორ ჯგუვად ვაყვეს: "ჭკვიანები", რომელითაც საუკეთესო შედეგი აჩვენეს, და "სუღელები", რომელითაც ლაბირინთის დასასწავლად ყველაზე მეტი დრო დასჭირდათ. თითოეული ჯგუვის მიგნით მოხდა ცხოველების შეჯვარება. შემდგომში თაობის ცხოველებზე ავივე პროუელურა ჩაგარდა. აქვე ცხოველები ვერ დაიყო დასწავლის უნარის მიხედვით და შემდეგ მოხდა მათი შეჯვარება ჯგუვის მიგნით. ასე ვამუორდა ექვს თაობაში. შედეგებმა ნათლად აჩვენა, რომ შესაძლებელია დასწავლისადმი ვენეტიკური მიდრეკილების ვაძლიერება ან შემციერება. "ჭკვიანი" ჯგუვის ცხოველების მანვენებული ყოველ თაობაში ხაგრმნობლად მაგულობდა, ხოლო "სუღელთა" ჯგუვში დევრადაციის ვამოხატულმა გენდენციამ იზინა თავი. ცდის ბოლოს სხედასხვა ჯგუვის ცხოველების მორის ვანსხვავება უნარების მიხედვით თავდაპირ-

ველთან შედარებით ძალიან გაიზარდა. ამის მსგავსი ცდის ჩატარებას აღამაინებზე, რომ არაფერი ეთქვათ ეთიკურ მხარეზე, სულ ცოტა 180 წელიწადი დასჭირდებოდა, თუ თაობას 30 წლით განესაზღვრავთ. ამ უპირატესობათა გამო ექსპერიმენტები ცხოველებზე ტარდებოდა და ტარდება არა მხოლოდ თვით ცხოველთა ფსიქიკის საკვლევად, არამედ ადამიანის მსგავსი ფსიქიკური თვისებების შესასწავლად.

პარალელურად ექსპერიმენტული მეთოდი გავრცელდა ბავშვებზე. პირველსავე ამერიკულ ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიაში, რომელიც 1883 წელს კლარკის უნივერსიტეტში დააარსა ეენდგის მოწაფემ, ს. პოლმა, ცდები ბავშვებზე ტარდებოდა. იგივე ხდებოდა ევროპაშიც. ბავშვისა და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ავტორიტეტები, კერძოდ, ვ. ანრი, ე. კლაპარედი, ე. მოიზანი და სხვები, პედაგოგიკის რეფორმირების პერსპექტივას სწორედ ექსპერიმენტის დამკვიდრებას უკავშირებდნენ (იხ. ნ.3.). ცხადია, ბავშვთან ექსპერიმენტის ბევრ თავისებურებასთან არის დაკავშირებული. რაც უფრო პატარაა ბავშვი, მით უფრო ნაკლებად წააგავს მასზე ჩატარებული ცდა მოზრდილზე განხორციელებულ ექსპერიმენტს. ცხოველისა არ იყოს, პატარა ბავშვს ვერ მისცემ ინსტრუქციას და ვერ მოსთხოვ ანგარიშს. მაგრამ მას ვერც ისე ამოქმედებ, როგორც ცხოველს, ეთქვას, პრობლემურ კუთხეში ან ლაბირინთში. ე. შტერნი ბავშვის ფსიქოლოგიაში ექსპერიმენტის გამოყენების სხვა სირთულეებსაც აღნიშნავს. სახელდობრ, ესაა გამჩელებული კონტაქტი ბავშვსა და ცდის ხელმძღვანელს შორის, ბავშვის შედარებით სწრაფი დაღლა, განსაკუთრებით ერთგვაროვანი საქმიანობის დროს, ბავშვის ინტერესის სისუსტე ექსპერიმენტის პირობების მიმართ და მისი ყურადღების გაუთვალისწინებელი მერყეობა.

ექსპერიმენტში ბავშვის ჩართვასა და მის აქტიურ მოქმედებასთან დაკავშირებული სირთულეების დასაბლკევად ა. ლაზერსკის მიერ 1910 წელს შემოთავაზებულ იქნა ე.წ. ბუნებრივი ექსპერიმენტის მეთოდი. ეს მეთოდი ცდის ისეთ ორგანიზაციას გულისხმობს, როდესაც ექსპერიმენტი ბავშვისთვის ბუნებრივ სიტუაციაში და ბუნებრივი ქეცის (თამაში, სწავლა და სხვა) ფარგლებში მიმდინარეობს. ლაბორატორიული ექსპერიმენტისაგან განსხვავებით, ცდისპირმა არც იყოს, რომ იგი ცდის მოსაწილეა. იგი თავის ჩვეულებრივ და მისაღებ საქმიანობას ეწევა, რომლის შინაარსი და მსვლელობა (მაგ. ეაკვეთლის მიმდინარეობის ესა თუ ის ასპექტი) კვლევითი ამოცანების შესაბამისად არის განსაზღვრული.

როგორც ვხედავთ, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის განვითარება ინტროსპექციასთან დაკავშირებული სირთულეების გამოირიცხვის მიმართულებით წარმართა. ამ მხრივ უკიდურესად რადიკალური პოზიცია ბიკვიორისგან დაიკავეს. მათ საერთოდ უარი თქვეს ცნობიერების მოვლენების შესწავლაზე და მთლიანად ქეცის (უპირატესად, ცხოველების) კვლევის მიმართეს (იხ. 8.1.). მაგრამ ეს არ იყო ერთადერთი რეაქცია ცნობიერების ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის სირთულეებზე. ბიკვიორისმისი პარალელურად გერმანიაში ჩამოყალიბდა ძლიერი სამეცნიერო მიმდინარეობა – გემ-გალტესფსიქოლოგია, რომელიც უფრო გავლენასწორებული პოზიციით გამო-

ირჩევა. ეს ვასაგებია, ვინაიდან კლასიკური გემგალგუბიქოლოგიის ძირითადმა წარმომადგენლებმა მეცნიერულ წეროვნა ინტროსპექტული ექსპერიმენტული კვლევის წამყვან ლაბორატორიებში გაიარეს. მ. ვეროპაიმერმა დასტურა იაი დაიყვა ო. კოულეხითან ვიერტიურგმა; ვ. კელერი და კ. კოფკა ბერლინში სწავლობდნენ კ. მკუშფიან, ხილილი დ. კაიი და ვ. რუბინი გე. მიულერის ვიოგანგენის ლაბორატორიიდან გამოვიდნენ.

გემგალგუბიქოლოგიის მიხედვით, ქვევა და ცნობიერება ორგანულად დაკავშირებული ერთობლივობაა. ამდგხად, უარის თქმა ცნობიერების შესწავლაზე დაუმეყებელია. სხვა ამბავია, რომ მისი კვლევა ახლებურად უნდა წარმართოს. გემგალგუბიქოლოგია უარყოფს სტრუქტურული ფიქოლოგიის ულემენტარობას და თავის თეორიულ სისგემს ფიქიკური მოლიახობის პრიმატზე აყუქნებს (იხ. 9.1.). რაც შეეხება კვლევის მეთოდურ მხარეს გემგალგუბიქოლოგები, შეგნებული და გაწაუული ექსპერიმენტატორები, ე.წ. ფენომენოლოგიურ ორიენტაციას დაადგნენ, რაც მკწწლად მათი მახწაველებების, განსაკუთრებით მკუშფის და მიულერის გაელენით ახსნება. ეს მიდგომა გულისხმობს ცნობიერების ფენომენების, განცლების აღწერა-დახსიათებას ყოველგვარი წინახწარი თეორიული ვარაუდებისა თუ დაკვირვების სქემების გარეშე. პირველ რიგში ამით განსხეაულება იგი კრადიციული თეოდაკვირებისაგან. ეს უკანასკნელი ფენომენოლოგიურად ორიენტირებულმა მეცნიერებმა გააკრიტიკეს იმის გამო, რომ ის ცნობიერების სამყაროს ეალმხრივად და ფრავმენტარულად შესწავლიდა. ეუნდგისა და გინუნერის ინტროსპექციულ ექსპერიმენტებში გაეარჯიმებული დამკვირვებელი გარკვეული გამლიზიანების მიღებისას გადმოსცემს თავის მთაბეჭდილებას იხე, რომ ედილობს დაიყვანოს იგი ისეთ უმარტივეს მეტბაღურ ელემენტებამდე, როგორცაა შეგრძნება, გრძნობა, წარმოდგენა; ამასთანავე, ედილობს გაარკვიოს მათი თვისებები: რომელია, ინგენსივობა, ხდირება და სხვა. ერთი სიტყვით, ედისპირა იმთავითვე ანალიზურად არის განწყოილი. ფენომენოლოგიური დაკვირვებისას კი არ უნდა არსებობდეს არავითარი წინახწარი განწყოობა, რომელიც ეხება მთაბეჭდილებათა თვისებების ერთობლიობას. განსხეაუება უფრო შორსაც მიდის. ანაღზური ინტროსპექციის პასუხებიდან ედილობენ მაქსიმალურად გამორიყბონ ობიექტები და მნიშვნელობები იმისთვის, რომ, როგორც გინუნერი ამბობდა, არ მოუვიდეთ ე.წ. "სტიმულის შეელობა". ეს იმას ნიშნავს, რომ ედისპირა თეოდაკვირების მონაცემების გადმოცემისას, ფაქტობრივად, აღწერს საგნებს, სტიმულებს და არა "წმინდა ცნობიერების მონაცემებს". მაგალითად, თეოდაკვირება მამინაა თურმე ჭეშმარიტი, თუ ეილაპარაკებთ არა ლამპარზე, რომელიც ანათებს, არამედ მის მიერ გამოწვეულ შეგრძნებებზე, გრძნობებზე და წარმოდგენებზე. ეხადია, რომ ცნობიერების სამყარო, რომელსაც ამდგვარი "დაკვირება" წარმოაჩენს, საგნობრივი მნიშვნელობისაგან პრეპარირებულ და, მამახადამე, არარეალურ, ხელოვნურ სამყაროდ დაიხატება. ცნობიერება თავის ბუნებრივ მოცემულობაში საგნობრივად ცნობიერების არსებითი ნიშანი, როგორც ფენომენოლოგიური მიდგომის ერთ-ერთი ფუქმდებული ფ. ბრენგანო აღნიშნავდა, არის ინგენციონალობა ანუ საგანზე მიმართუ-

ლობა (იხ. 5.3.) საგნობრივი მნიშვნელობა ფენომენოლოგიური დაკვირვების უცილებელი და არსებითი მომენტია.

ფსიქიკური მოვლენების ფენომენოლოგიური აღწერის სისტემური და ეფექტური გამოყენების პირველ მაგალითებს XIX საუკუნის დასაწყისში უხელებთ. ასეთია ვოთენსა და პურკინის კვლევები მხედველობითი აღქმის სფეროში. შემდგომში, ექსპერიმენტული ფიზიოლოგიის საწყის ეტაპზე, ამ მეთოდს მიმართავენ პერინგი, მგუსფი, შიულერი, ფენდერი, რიბო და სხვა. XX საუკუნის დასაწყისში ფენომენოლოგიურა კვლევა ახალ საფეხურზე აიყვანეს დ. კაემა, რუბინსა და ვერტჰაიმერმა, ფერის, ფორმისა და მოძრაობის აღქმისადმი მიუძღვნია ნაშრომებში. ამ კლასიკურ გამოკვლევებში განხორციელდა ლაბორატორიული ტექნიკისა და ფენომენოლოგიური აღწერის ორგანული შერწყმა, რასაც მოგიანებით *ექსპერიმენტული ფენომენოლოგია* ეწოდა. ის ველისხმობდა უშუალო გამოცდილების, განცდის ისეთ თავისებურებათა გამოვლენას, რომლებიც პირდაპირ არ განისაზღვრება ფიზიკური სტამულების თვისებებით. ბუნებრივია, რომ ფსიქოლოგიაში ამ მეთოდის გამოყენება, პირველ რიგში, შესაძლებელი იყო აღქმის სფეროში. ასეთ ექსპერიმენტში ცდისპირს ევალებოდა "აღქმის საგნის" მაქსიმალურად შუიტი აღწერა ყოველგვარი ასოციაციური კავშირებისა და მსჯელობების გარეშე (ამ საგნის ამა თუ ამ ცნებისადმი მიკეთებულობის შესახებ). ასეთი ვითი აღმოჩენილ იქნა მრავალი საინტერესო მოვლენა მხედველობითი აღქმის სფეროში – კონსტანტობა, ფიგურა-ფონი, სხვადასხვა ილუზია და ა.შ.

კლასიკურ ფსიქოლოგიაში ითვლებოდა, რომ მონოკულარული აღქმის თავისებურებები შეზღუდულია ბადურის თვისებებით; ფერიც და სიდიდეც თვალის ბადურის ფუნქციებია. მაგრამ ფენომენოლოგიურ თვალსაზრისს შეუძლია ფერის ფიზიკისა და ბადურის ფიზიოლოგიის უგულებელყოფა; მისი ამოსავალია მხოლოდ განცდის ფენომენოლოგიური მოცულობა. ასეთმა მიდგომამ აჩვენა, რომ ფერის აღქმა ბევრად არის დამოკიდებული საგნობრივ ერთარებაზე. ამის შესაბამისად დავით კაემა (1886-1953) სამი ტიპის ფერის არსებობა დაადგინა: 1) შედაპირის ანუ ორგანომომილებიანი ფერი. ესაა ჩვეულებრივ აღქმული საგნების ფერი; 2) სიღრმის, ანუ სამგანზომილებიანი ფერი, რომელიც უკავშირდება გამჭვირვალე ობიექტებს (ფერადი სიბრტყე ჭურჭელში, შეფერილი აირი) და 3) სიბრტყის ფერი, რომელსაც უსაგნო ფერადი ბრტყელი სივრცის აღქმა იძლევა.

თავის ცნობილ გამოკვლევაში (1911) დ. კაემა დაამტკიცა, რომ შედაპირის ფერი შეიძლება დაეყვანოს სიბრტყის ფერზე, თუკი მას მირმამი ეაკციებელი პატარა ხერხედიან შეხედავთ. ასეთ შემთხვევაში ფერს ეკარგება საგნობრიობა, დისგანციურობა და გენდენისა განსხვავებული განათების პირობებში დარჩეს უცვლელი ანუ *კონსტანტობა*. ეს უკანასკნელი ფრიად მნიშვნელოვანი დასკვნა შეზღუდა ცდიდან გაკეთდა: ცდისპირი თუ თეთრ მუქარის დისკოს უყურებს; ერთი მათგანი ნათურასთან უფრო ახლოა და მეტად არის განათებული, მეორე უფრო მოშორებული და ნაკლებ განათებულია. აქ ფერის კონსტანტობის მოვლენა იჩენს თავს და ორივე დისკოს

ფერი ერთნაირად – თეთრად აღიქმება. ექსპერიმენტის მომდევნო ნაწილში სიგუეცია იცვლება. ცდისპირი იმავე ფერებს უკვე უყურებს შირმის ნახურეტიდან ისე, რომ ეღარ ხედავს მიულ საგანს და შეიგრძნობს მხოლოდ უსაგნო სიბრტყის ფერს. ამ დროს ფერის კონსტანტობა ირლევება: უკუთ ვანათებული ფერი თეთრად აღიქმება, ხოლო უარესად განათებული – რუხად.

ამრიგად, დ. კაცის მიერ ფენომენოლოგიური ექსპერიმენტის გმით მოპოვებულმა ფაქტებმა სენსორული მასალის მონაცემებზე გამოაამკარავა აღქმის კონსტანტობის მოულენაში საგნობრიობის პრიორიტეტი. ამავე მეოიოდით და ამავე დროს შესრულებულ ეღგარ რუბინის (1886-1951) კვლევაში კარვად გამოიხდა ფიგურის (საგნობრიობის) უპირატეხობა ფონთან მეღარებით. მ. ვერთაპიშერის ცდებმა კი ახვენა, რომ მოძრაობის ვანედა წარმოიქმნება მამინაე, როცა ობიექტი სინამდვილეში არ მოძრაობს (ე.წ. ფიქსიონი). ექსპერიმენტული ფენომენოლოგიის მიერ დაღგენილი ეს ფაქტები საფუძველად დაულო XX საუკუნის ერთ-ერთ ყველაზე ვავლენიან მიმდინარეობას – გემგალგეხიქოლოგიას (იხ. 9.1).

მომდევნო პერიოდში ამ ფსიქოლოგიური მიმდინარეობის ფარგლებში მრავალი ექსპერიმენტული პრომა შესრულდა. ეს ნამშრომები, ძირითადად, შემეენებით ფსიქიკურ პროცესებს ეძღვნებოდა. ამავე სკოლაში ჩაისახა და შემდგომში დამოუკიდებელი მიმართულების სახე მიილო ე.წ. *ველის თეორია* – ამ რომელიე კურგ ლევისის სახელთან არის დაკავშირებული. ლევისი მოგვადის ექსპერიმენტული შესწავლის ინიციატორია. მისმა თანამშრომლებმა ამ სფეროში ექსპერიმენტებით მრავალი კანონზომიერება აღმოაჩინეს (იხ. 9.2).

ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის შესანიშნავი მიღწევებით აღინიშნა კლასიკური *ბიქევიორიშმის* და *ნეობიქევიორიშმის* სხვადახსება სკოლაში ჩატარებული კვლევები (იხ. თ. 8). ვანსაკუთრებით ეს დასწავლის კანონზომიერებათა დაღგენას ეხება. ამერიკულ ფსიქოლოგიაში ეს პრობლემატიკა ექსპერიმენტული შესწავლის საგანი იყო ათწლეულების ვანმავლობაში. ამკამად ამერიკულ და ვეროპულ ზოვად ფსიქოლოგიაში დომინირებს მიმდინარეობა, რომელსაე *კოგნიციეში* ეწოდება (იხ. 11.1). აქ წარმოებული კვლევა, ძირითადად, შემეენებით პროცესებს შეეხება. ის ექსპერიმენტული, აპარატული და მათემატიკური ტექნიკის უმაღლესი დონით გამოირჩევა. ეს ყოველივე უკვე თანამედროვე ფსიქოლოგიის ანალიშის ჩარჩოებში უნდა იქნეს ვანიხილული.

6.2. დიფერენციალური ფსიქოლოგიის განვითარება

უნდგიდან მიმდინარე ფსიქოლოგია ორიენტირებული იყო ფსიქიკის ზოვადი კანონების დაღგენაზე. ზოვად ფსიქოლოგიას არა ვანსხვავებული, არამედ საერთო აინტერესებდა, ხოლო ინდივიდუალური თავისებურებები განზოგადოების ხელისშემშლელ ფაქტორად ითვლებოდა. მაგრამ ამავე დროს, ასეთი მიდგომის პარალელურად ვანდა ინტერესი საერთოსაგან ვანსხვავებული, ინდივიდუალური და თავისებური ფსიქიკური თვისებების

ვარკვევისა და შესწავლის მიმართ. ამან, საბოლოოდ, ე.წ. დიფერენციალურ უსიქოლოგიაზე მივიყვანა. როგორც ცნობილია, უსიქოლოგიის ეს განხრა შესწავლის ადამიანთა შორის არსებულ ინდივიდუალურ-უსიქოლოგიურ განსხვავებებს, ამ განსხვავებათა მიზეზებს და მათი გამოამკარავეების სამუალებებს. ამ მიმართულებას, როგორც მექანიზმების დარგს, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში საფუძველი ჩაუყარა პალგონმა.

თავისთავად, ინტერესი ადამიანთა ინდივიდუალურ-უსიქოლოგიურ თავისებურებათა დადგენისადმი საზოგადოებაში ყოველთვის არსებობდა და ის, პირველ ყოვლისა, წმინდა პრაქტიკული ამოცანებით იყო ნაკარნახევი. საჭირო იყო იმის შეძლებისდაგვარად შესტი შემოწმება, ვაანხიათ თუ არა ადამიანებს ამა თუ იმ საქმიანობისთვის აუცილებელი უნარ-თვისებები. ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის შესაძე ათასწლეულში, ბაბილონში, გადამწერთა სკოლაში ხლებოდა სპეციალური უნარების დადგენა. ძველ ეგვიპტეში ქურუმობის ხელოვნების ასათვისებლად დაიმუშეოდნენ მხოლოდ ყველაზე ნიჭიერი ინდივიდები, ვინც მკაცრ გესტირებას გაივლიდა. სამი ათასი წლის წინ ჩინეთის იმპერიაში შემუშავებული იყო ერთგვარი დიაგნოსტიკური სისტემა სახელმწიფო მოხელეთა შერჩევისთვის, რომელიც ვარკვეული უსიქოლოგიური თვისებების გამოვლენას გულისხმობდა. არსებობს იმის მოწმობა, რომ შაო ლინის მონასტერში გამოიყენებოდა ემოციურ-ხელოვნობითი მგომარეობის, ეერბალურ-კოგნიტური და ფიზიკური უნარების, მნობრივი და სხვა პიროვნული თვისებების შემოწმების ორიგინალური სისტემა.

ანტიკურ ხანაში გესტირება სწავლების პროცესის აუცილებელ თანმდეუ მომენტს წარმოადგენდა. მას მიმართავდნენ სწავლების პროცესის დაწყებამდე, სახელდობრ, პითაგორა თავის სკოლაში იღებდა მოსწავლეებს, რომლებიც მკაცრ შერჩევას გაუძლებდნენ. მაგრამ ძირითადად, გესტირება გამოიყენებოდა სწავლების უეექტურობის გასარკვევად, ფიზიკური და უსიქოლოგიური ჩვეულების დაუფლების დონის შესაფასებლად. ე.წ. სოკრატესეული მეთოდი თავისთავში მოიცავდა სწავლებასა და გესტირებას (იხ. 1.2). სოკრატეს მოწაფე პლატონი სახელმწიფოს მოწყობაზე მხელობისას ამბობდა, რომ არ არსებობს ორი ერთნაირი ადამიანი. ადამიანები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ბუნებრივი უნარებით და ამიტომ სხვადასხვა საქმიანობისთვის არიან გამოსადეგნი. იგი გვთავაზობს შემოწმებისა და სახელმწიფოს მმართველების შერჩევის პრინციპებს. ეს პრინციპები გულისხმობს მოლაწევობის ამ სახეობისთვის აუცილებელ თვისებათა შემოწმების გექნოლოგიას, ამისთვის, პლატონის აზრით, საჭიროა ადამიანები გამოისცადო ყველა ასაკში – ბავშვობაში, ყრმობასა და მოწიფულობაში. დააკვირდ, როგორ მოიქცევიან ისინი, როგორც სამიმ, ისე წყნარ, სასიამოვნო სიგუაყიამი და გაარკვიო, შეძლებენ თუ არა ყველა ვითარებაში მოიქცნენ მოსიერად და პარმონიულად, მოუგანონ რაყ შეიძლება მეტი სარგებლობა თავის თავსა და სახელმწიფოს. მხოლოდ ისინი, ვინც გაივლიან ამ შემოწმებას, შეიძლება დაინიშნონ შემოწმებად და მმართველებად. ყოველივე ეს სხვა არაყერაა, თუ არა ინდივიდუალურ თვისებათა გესტირება.

გესტირების გამოყენებით ამოცანასთან ერთად დღის წესრიგში დგე-

ბოლა ადამიანთა განსხვავებული გიპების გამოყოფისა და კლასიფიკაციის თეორიული ამოცანა. პირველი *გიპოლოგიები* პრაქტიკული გამოცდილები-სა და ფილოსოფიურ-მთელმხედველობრივი თვალსაზრისის სინთეზით შე-ქმნილნი არიან. ასეთად უნდა მივიჩნიოთ, მაგალითად, “მედოცინის მამის”, პიპოკ-რაგეს გემპერამენტის თეორია, რომელიც გექსტებით დადასტურებული პირველი გიპოლოგიური სისტემაა. პიპოკრაგე (460-370 ძვ.წ.) ამოდიოდა გაერცყლებული ნაგურფილოსოფიური შეხედულებიდან, რომ ბუნება საზოგა-ლოდ და ადამიანის სხეული კერძოდ, შედგება ოთხი ელემენტისაგან (ცეცხ-ლი, მიწა, წყალი, ჰაერი), რომელთაც თავისი თვისებები ახასიათებთ (სითი-ბო, ხიმწრალე, სისველე, სიცხე). ორგანიზმში მათ შეესაბამება ოთხი სუბ-სტანცია ან სითხე (Humours – ადამიანის ორგანიზმის წევნები). თავისი *პუ-მორალური თვალსაზრისით* პიპოკრაგე არა მხოლოდ ავადმყოფობათა მიზე-შების ვაგებას ცდილობდა, არამედ ადამიანების თავისებურებათა ვარკ-ვევასაც, რასაც გემპერამენტს უწოდებდა. *გემპერამენტის გიპი* გამოყოფა იმის მიხედვით, თუ რომელი სითხე ჭარბობს ინდივიდში: თუ ეს არის სისხ-ლი (Sanguis), მამის გიპია *სანგეინიკი*, თუ ნაღველი (Chole) – *ქოლერიკი*, თუ ლორწო (Phlegma) – *ფლეგმატიკი*, ხოლო თუ მავი ნაღველი (Melaina chole) – *მელანქოლიკი*. გემპერამენტების ეს სახელწოდებები დღემდე შემორჩა ფსიქოლოგიას, მაგრამ პიპოკრაგეს მიდგომა წმინდა ფიზიოლოგიური იყო. იგი არ უკავშირებდა გემპერამენტს ადამიანის ფსიქიკურ ცხოვრებას, უფრო ამა თუ იმ გიპის ადამიანის ორგანიზმის ფუნქციონირებაზე ამხვილებდა ყურადღებას და ცალკეული ორგანიზმის (მაგ. გული ან ღვიძლი) გემპერა-მენტზე კი ლაპარაკობდა.

დროთა განმავლობაში გაჩნდა მოსაზრებები იმის თაობაზე, თუ სა-ვარაუდოდ როგორი ფსიქიკური თვისებები უნდა ჰქონდეს ადამიანს, რომ-ლის ორგანიზმში ესა თუ ის სითხე ჭარბობს. აქედან აღმოცენდა სხედასხვა გიპის გემპერამენტის ფსიქოლოგიური “პორტრეტები”. პირველი ასეთი და-ხასიათება ეკუთვნის ძველი რომის სახელგანთქმულ ექიმს, კლაუდიუს გა-ლენს (130-200). ახალ დროში იმანუილ კანტმა თავის “ანთროპოლოგია-ში” (1798) გემპერამენტის გიპების ფსიქოლოგიური აღწერების სისტემატი-ზაცია მოახდინა და მას საბოლოო სახე მისცა, რომელიც ახლაც შენარ-ჩუნებულია. სანგეინიკი ცოცხალია და მოძრაი, ხასიათდება უპირატესად დაღებითი, სწრაფად ივალეზებადი, არც თუ დრმა უმოციებით. ქოლერიკი ენერ-გიული, ფიცი, აფექტური ადამიანია, უპირატესად უარყოფითი და აგრესი-ული ელფერის, ინგენიური ვრწნობებით. ფლეგმატიკი მშვიდი, არააფექ-ტური, ნელი, მტკიცე, უფრო დაღებითი ვრწნობების მქონე ადამიანია, მელან-ქოლიკი შანგია, დრმა და ხანგრძლივი უმოციებით, გულხაობრობილი და პესიმისტური, უფრო ხშირად ცუდ გუნებაზე მყოფი ადამიანია.

მეორე, ე.წ. *კონსტიტუციური მიდგომა*, არა ორგანიზმის პუმიორალურ ან ენდოკრინულ სისტემას, არამედ ინდივიდის ფიზიკურ კონსტიტუციას, აღ-ნაგობას, სხეულის ცალკეული ნაწილებისა თუ ორგანოების ვანვითარების დონეს და ურთიერთმიმართებას აქვევს ყურადღებას და ამის მიხედვით აღგენს ადამიანთა ფსიქოლოგიურ გიპოლოგიას. ასე ცნობილი იგალიელი

სასამართლო ფსიქიატრი, კრიმინალისტიკაში ე.წ. ანთროპოლოგიური მიმდინარეობის ფუძემდებელი ჩემარე ლომბროზო (1836-1909) თვლიდა, რომ არსებობს ადამიანის ტიპი, რომელიც ბუნებით მიდრეკილია დამნაშავეობისადმი. მას ახასიათებს ვარკვეული ანაგომიურ-ფსიქოლოგიური და ფსიქოლოგიური თვისებები, რომელიც გამო იგი დაბადებიდანვე ფაგალურად განწირულია ჩაიდინის დანაშაული. სხეულებრივ ნიშნებს მიეკუთვნება თავის ქალისა და სახის ასიმეტრიულობა, დამრეცა შუბლი, ჩაბრტყელებული ცხვირი, დიდი ყურები, უზარმაზარი ყბები, მაღალი ყვრიშალები, თვალების ვიწრო ჭრილი, ტკივილისადმი უგრძობლობა და სხვა. დამნაშავეობის ტიპის ფსიქოლოგიურ თვისებებებს შეადგენს გამწვავებული პაგიუმოყვარეობა, ცინიზმი, დანაშაულის გრძნობის, მონანიებისა და სხდისის ქეჯნის უქონლობა, აგრესიულობა, სისასტიკობა და ძალადობისადმი მიდრეკილება, შურისმაძიებლობა, უგზალგირებულობა და სხვა. დამნაშავეობის ტიპი თავდაპირველად განიხილებოდა ერთგვარი ცხოველური აგავიზმის გამოქვინებად, რომელსაც არ ძალუბს მევეგოს ციქილმებელი ყოფის ნორმებს. მოგვიანებით ადამიანის ეს ტიპი ვაგებულ იქნა, როგორც მწეობრივი პათოლოგიის ერთგვარი ფორმა. ნიშნდობლივია, რომ გიპოლოგისადმი კონსტიტუციური მიდგომის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი წარმომადგენელი, გერმანელი ფსიქოპათოლოგი ერნსტ კრეჩმერიც (1888-1964) სხეულის მოწყობის ვარკვეულ ტიპებს, სახელდობრ, პიქნიკურს, ასთენიკურსა და ათლეტურს ძირითადი ფსიქოპური აშლილობებისადმი მიდრეკილებას უკავშირებდა. ამერიკელი ფსიქოლოგის, უილიამ შელდონის (1898-1957) კლასიფიკაცია შედარებით უფრო რთულია და მრავალფეროვანი, მაგრამ არსებითად, ისიც აგრძელებს კონსტიტუციური გიპოლოგიის ხაზს.

გიპოლოგიის კიდევ ერთი მიმართულება საერთოდ არ უკავშირებს ადამიანთა ფსიქოლოგიურ თვისებებებს ორგანიზმის თანდაყოლილ მახასიათებლებს და მათ ძირითადად აღმრდის და სოციალური ცხოვრების შედეგად მოიხნეებს. ასე განიხილავდა ხასიათის ტიპებს არისტოტელე. ასევე ფიქრობდა მისი შეგობარი და მიმდევარი, თავისი დროის ერთ-ერთი გამოჩენილი სწავლელი თეოფრასტე (370-285 ძვ.წ.), რომელმაც, შეიძლება ითქვას, საფუძველი ჩაუყარა ქირაქტეროლოგიას გრაქტატში "ხასიათები" თეოფრასტემ მოგვეცა სხადახვა ხასიათის ტიპების შეხანიშნავი აღწერა. აგგორი არ ცდილობს დაახასიათოს პიროვნების ყველა თვისება, არამედ ისე ვეახეუნოს ხასიათი, რომ სწვდეს მის ყველაზე გამოკვეთილ ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიურ თვისებებებს, გამოავლინოს მისი ერთი უმთავრესი ხასიათობრივი ნიშანი, რომელიც პიროვნებას ამა თუ იმ ტიპს მიაკუთვნებს. ასე გამოიყოფა ხასიათის 30 ტიპი: ექვიანი, პირმოთნე, ამაყო, პაგიუმოყვარე, ებედი, ტუნწი და სხვა. ხასიათის ეს "შუღშივი ნიშნები" დახატულია იშის ახალმშის გზით, თუ როგორ იქცევა ადამიანი განსხვავებული სიტუაციების სურიაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს სიტუაციები ოცდახამი საუკუნის წინანდელი ათენის ცხოვრებიდან არის აღებული, თეოფრასტეს მიერ შექმნილი ქეევისა და ხასიათის ტიპები სავსებით შეიძლება გამოვიყენოთ თანამედროვე ადამიანის დახასიათებისთვის.

ხასიათის გიპების ლინგვისტიკური პორტრეტების თეორიას მკვლევარმა დაამკვიდრებელი გრადიენტი გრძელდება ნახა ახალი დროის მოამზოვნეთა ნაშრომებში. ამ მხრივ აღნიშვნის ღირსია ფრანგი მორალისტები: მიშელ დე მონტენი – “ცდები” (1580), ფრანსუა დე ლარომუჟი – “მაქსიმები” (1665), ჟან დე ლაბრიუერი – “ჩვენი დროის ხასიათები და მწე-ჩვეულებები” (1688). ამ დროის თეატრალური მუყენირობიდან უნდა გამოიყოს ცნობილი ესპანელი ექიმი ხუან უარტე (1530-1592), რომლის წიგნი “მუყენიერებებისადმი ნიჭიერების გამოკვლევა” შეიძლება მივიჩნიოთ პირველ მრომად, რომელიც სპეციალურად დიფერენციალური ფსიქოლოგიის საკითხებისადმი არის მიძღვნილი. უარტეს აინტერესებს ადამიანთა შორის არსებული ინდივიდუალურ განსხვავებათა დადგენა პროფესიული მერმევის ამოცანების გადასაწყვეტად. ამ კონტექსტში იგი ოთხ ძირითად საკითხს სუამს: 1) როგორია იმ უნარების ბუნება, რომლებიც განაპირობებენ ამ თუ იმ საქმიანობისადმი ადამიანის მიდრეკილებას; 2) როგორი უნარები არსებობს საერთოდ; 3) ხელოვნების თუ მუყენიერების რა დარგები შეესაბამება თითოეულ უნარს; 4) რა ნიშნების მიხედვით შეიძლება შესაბამისი უნარის გამოვლენა.

უარტე გამოიყოფს ადამიანის მოღვაწეობის რამდენიმე სფეროს, კერძოდ შედიენას, სამართალს, სამხედრო საქმეს, სახელმწიფოს მართვას, საეკლესიო-სახელსუერო საქმიანობას, თითოეული მათგანი განსაკუთრებულ უნარებს საჭიროებს. უნარებს კი განსაზღვრავს ორგანიზმში ოთხი ნიუთიერების თანაფარდობა ანუ გემპერამენტი. გემპერამენტის შესახებ მსჯელობა შესაძლებელია სხვადასხვა გარე გამოვლისების მიხედვით, მათ შორის ისეთების, როგორცაა, მავალითად, თმის სიმადრე ან სიცილის თავისებურებები. უარტეს ეს წარმოდგენები დღევანდელი გადასახედისდანი სერიოზულად ვერ ჩაითვლება, მაგრამ საკუთრივ ის იღეა, რომ არსებობს მყარი კავშირი შინაგან თვისებებსა და მათ გარეგან გამოხატულებებს შორის ურთად კოპულარული აღმოჩნდა და, როგორც მემოთ უნახეთ, დიფერენციალურ ფსიქოლოგიაში კონსტიტუციურ თეორიებსა და შესაბამის გიპოლოგიებს დაედო საფუძვლად. უარტე არ უარყოფს აღზრდისა და შრომის შინაგნელობას ნიჭიერების ფორმირებაში, მაგრამ გადაწყვეტ როლს, ამ მხრივ, ადამიანის ბიოლოგიურ ბუნებას აკისრებს.

ინდივიდუალურ განსხვავებათა სისტემატურ ექსპერიმენტულ კვლევას საფუძვლად დაედო ასტრონომების მიერ აღმოჩენილმა ფაქტმა, რომ მათ დაკვირვებებს შორის არსებული განსხვავებები დამკვირვებელთა ინდივიდუალური თავისებურებებით არის განპირობებული. მემოთ უკვე იყო საუბარი იმ განმარტებულ ისტორიაზე, როდესაც გრინვიჩის ობსერვატორიის ხელმძღვანელმა სამსახურიდან დაიბოხოეა თავისი ასისტენტი, რომელიც არამწეგად, ვარკვეული დაგვიანებით აღრიცხავდა ციური სხეულების გახედის მომუნგს გელესკოპის კოორდინატთა ბადებზე მოგვიანებით გაირკვა, რომ ეს ასტრონომი აღმოჩნდა უნებლიე “მსხვერპლი” თავისი შენელებული რეაქციისა. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ჯერ ასტრონომების (ბესელი), ხოლო შემდეგ ფიზიოლოგების (დონდერსი, უჭინერი) მიერ ჩატარებულ ინდივიდუალური ექსპერიმენტული კვლევით დადასტურდა, რომ რეაქციის

ერის მაცნეს... სხვადასხვა აქტს და ის ადამიანის ინდივიდუალურ-განმარტებით ნიშნის წარმოადგენს ამიტომ მას პირადი განტოლება უწოდებენ...

...ფიზიკური ფსიქოლოგიის უკუქმდებლად უნდა შეიძლება მივიხსნათ... კიდევ უფრო დიდი დარწმუნებით დიფერენციალური ფსიქოლოგიისა...

...და გესტოლოგიის შემქმნელად პალტონი უნდა ჩაითვალოს. ფრენსის პალტონი (1822-1911) იყო გასაოცარი გონებრივი შესაძლებლობების მქონე, ბრწყინვალე და ორიგინალური სწავლული (ირიში მონაცემებით გამოიყოფა, რომ მისი ინტელექტის კოეფიციენტი დაახლოებით 200-ს უდრიდა, რაც, როგორც ქვევით დაერწმუნებით, არასეულელებრივად მაღალი მაჩვენებელია). პალტონი იყო პერი, შეძლებული ინგლისელი არისტოკრატი. მცენიერება მისთვის არ იყო კეთილდღეობისა და შემოსავლის წყარო, არამედ თავისუფალი პროფესია, რომელიც მისი უაღრესად მრავალმხრივი შემეცნებითი...

...ინტერესების რეალიზაციის საშუალებას იძლეოდა. ამიტომ იგი, არც თუ წარუმატებლად ცდიდა თავის ძალებს სხვადასხვა სფეროში: კრიმინალისტიკაში (მისი შექმნილია დაქტილოსკოპია), მეგეოროლოგიაში (მან ააგო ატმოსფეროს მდგომარეობის მონაცემების ავტომატურად ჩამწერი ხელსაწყო), გამოიგონა გულეგაია, პერისკოპი, აკულედა მოდას, გეოგრაფიული ფაქტორების გაგუენას მისახლეობის გარეგნობაზე, ლოკის რეალურ უკუქმტორობას და სხვა. მაგრამ, მაინც განსაკუთრებულია მისი წელიდი ფსიქოლოგიაში და სტატისტიკაში.

...პალტონის მცენიერული კრელო ევოლუციონისტიკური შეხედულებების გაგუენით ჩამოყალიბდა, რაც, ალბათ, იმხნაც განაპირობა, რომ ის და დარენი ბიბაშუილები იყენენ. პალტონმა პირველ რიგში ბუნებრივი შერჩევისა და მასთან დაკავშირებული შემეჩნილი ადაპტური თვისებების შემკვიდრობით გადაცემის იდეები გაიმსინაგნა. ფსიქიკური ნიშნები, ინდივიდუალური თავისებურებები, სახელდობრ ნიჭი, გალანტი, პალტონის აზრით, შემკვიდრობით არის განსაზღვრული. ეს აზრია გაგარებული პალტონის ნოვატორულ ნაშრომში "შემკვიდრობითი გენია" (1869), რომელმაც დარეინმა თქვა, რომ ამაზე საინტერესო და ორიგინალური რამ არაფერი წაკუითხავს. პალტონი ამ აზრამდე მივიდა გამოყენილ ადამიანთა ბიოგრაფიების შესწავლის საშუალებით. შემდგომში მან საკითხის კვლევის ემპირიულ გზას მიმართა და ამ მიზნით ბევრ ცნობილ ინგლისელ მცენიერს დაუგზავნა სპეციალური ანკეტირები რითიც, ფაქტობრივად, დასაბამი მისცა ანკეტიკური მეთოდის გამოყენებას ფსიქოლოგიაში. ცნობილ პიროვნებათა ნათესაური კავშირების შესწავლით იგი მივიდა დასკვნამდე, რომ ნიჭიერება დაკავშირებულია ნათესაობის ხარისხთან და ხასიათთან. ოთხი შეილიდან ურის აქტს მანსი, გალანტის შემკვიდრე ვახდეს იმ სფეროში, სადაც გამოიჩინა თავი მისმა შთობელმა, მაგალითად, მცენიერებაში, სპორტში, იურისპრულენციამში და ა.მ. მთავარია შემკვიდ...

დროება – გარემო, აღზრდა შეორეხარისხიანია. აქ მან პირველმა გამოიყენა ე.წ. *გვეულების მეთოდი* და დაადასტურა მონომივოტური (ერთკვერცხურულ-ლოვანი) გვეულების დიდი ფსიქიკური მსგავსება. ყოველივე ეს განზოგადებულია წიგნში "ინგლისელი მეცნიერები" (1874) და "აღამიანის ნიჭიერებისა და მისი განვითარების გამოკვლევა" (1883). წიგნში "ბუნებრივი შექცევადობა" (1889) ავტორი ნიჭის გენეტიკური განსაზღვრულობის დებულებიდან გენოტიპის ხელოვნური შეცვლის იდეაზე გადადის. პალტონს მიაჩნდა, რომ აღამიანთა მოღვაძე დეგრადაციის ვზამუა: "აღარ არიან ანტიკური, სოკრატეს ღონის ხალხიო" – ამბობდა იგი. ამ მდგომარეობის განმოსწორება შესაძლებელია ნიჭიერი ინდივიდების მიზანდასახული სელექციით. ამას უნდა ემსახურებოდეს საუკეთესო დარგი. ე.წ. *კვანთა*. პალტონმა ევგენიკის ღაბორაგორია და საზოგადოება დააარსა. აღამიანთა მოღვაძე ისევე შეიძლება გაუმჯობესდეს, როგორც ძაღლებისა ან ცხენების ჯიში, რამდენიმე თაობაში შესაბამისი არსევითი ქორწინებების გმით. ამისთვის სახელმწიფომ უნდა შემოიღოს მაგრიალური სტიმულების სისტემა, რათა წახალისოს ქორწინება იმ პირებს შორის, ვინც წარმატებით გაიარა გესტირება.

ბუნებრივია, რომ პალტონის წინამუ აქტუალურად დაიხვა საკითხი აღამიანთა ვონებრივი შესაძლებლობების ინდივიდუალურ განსხვავებულობათა გამოვლენისა თუ გამოშვების შესახებ. პალტონმა დიდი ენთუზიაზმით მოაკიდა ხელი მის გადაწყვეტას. ამ მიზნით მან შექმნა გესტების სისტემა. მათი საშუალებით ამომებობა შეგრძნებათა სიმახვილე, რეაქციის დრო, კუნთური ძალა და სხვა მარტივი სენსომოტორული თვისებები. ამისთვის მან გამოიგონა მრავალი ხელსაწყო. მაგალითად, "პალტონის საყვირი" სმუნის ზღურბლის დასადგენად, "პალტონის სახაზავი" თვალმომის გამოსავლენად, ფოტომეტრი ფერების გარჩევის უნარის გასაზომად, წონებისა და სხვადასხვა ნივთიერებებით სავსე ბოთლების სისტემა, რომლითაც ხდებოდა შესაბამისად კუნთურ-კინეზოთეტიკური და ყნოსვით შეგრძნებათა შემოწმება, რეაქციის დროის გამზომი ქანქარა და სხვა.

პალტონს მიაჩნდა, რომ მარტივი სენსომოტორული ფუნქციების გამოშვით შესაძლებელია აღამიანის ინტელექტის შეფასება. ამაში თავი იჩინა მისმა სენსუალისტურმა პოზიციამ – ვრძნობის ორგანოები გარემოს შესახებ ცნობების ერთადერთი წყაროა და რაც მეტია მათი სიმახვილე, მით მეტი ვასაქანი ეძლევა ინტელექტსა და ვონებას. შესაბამისად, ნიჭიერ ინდივიდებს უფრო მახვილი შეგრძნებები აქვთ. პალტონმა ყურადღება მიაქცია აგრეთვე იმას, რომ ვონებრივი ჩამორჩენილობის, იდიოტიზმის შემთხვევაში ირღევა ხიბობის, სიცივის, ტკივილის და სხვა შეგრძნებათა გარჩევის უნარი და დაასკვნა, რომ რაც უფრო მაღალია სენსორული გარჩევის უნარი, მით მეტია ინტელექტი.

პალტონი არახენსორულ ფსიქიკურ უნარებსაც იკვლევდა. სხვა კონტექსტში უკვე ითქვა, რომ მან პირველმა გამოიგონა *ასოციაციური მეთოდი* და მისი საშუალებით შესწავლა ასოციაციების სისწრაფე, რასაც ვონებრივი პროცესების ტემპის და, მაშასადამე, ინტელექტუალობის მაჩვენებლად მიიჩნევა (იხ. 6.1.). მანვე საუკეთესო კითხვების შემეუობით იკვლია შესხიერე-

მეთოდის ე.წ. ფაქტორული ანალიზის საფუძველია. კორელაციური მეთოდი შემდგომში გააუმჯობესა ქალგონის მოწაფემ, კარლ პირსონმა. მან შემოიღო კორელაციის გაზომვის ფორმულა, რომელიც დღემდე ნაყოფიერად გამოიყენება და, რომელსაც, პირსონის *კორელაციის კოეფიციენტი* ეწოდება.

როგორც ვხედავთ, ერთი კაცისთვის ქალგონმა ძალზე ბევრი გააკეთა. ევკლიდემ მათეარა, მაინც, გესტების შემოღება იყო. ფსიქოლოგიური კვლევის ამ ხაზის გაგრძელება ჯეიმს კეკელის (1860-1944) სახელს ეკავშირდება. კეკელი ვუნდგის ერთ-ერთი ამერიკელი მოწაფე იყო. მაგრამ უკვე დაიფიციშივე მან კვლევის საკუთარი მიმართულება მონახა და დაიწყო დისერტაციის რეაქციის დროის ინდივიდუალურ განსხვავებებზე. შემდეგ იგი კემბრიჯში კითხულობდა ლექციებს და აქ ქალგონის გაღება განიხილა. ქალგონმა დაწერა წინასიტყვაობა კეკელის ჯურნალ Mind-ში გამოქვეყნებულ სტატიამზე, რომელშიც პირველად იყო ნახსარი გერმინი *გონებრივი გესტი*. მერე იგი გაემგზავრა ამერიკაში, სადაც თავისი აქტიური სამეცნიერო და საორგანიზაციო მუშაობით დახაბამი მასკა მძლავრ გესტოლოგიურ მოძრაობას. სტუდენტთა ინტელექტის გახაზომად ნიუ-იორკის კოლეჯშიის უნივერსიტეტში მის მიერ ორგანიზებულ ფსიქოლიაგნოსტიკურ ლაბორატორიაში კეკელი, ქალგონის მსგავსად, ძირითადად სენსომოტორულ ფუნქციებს მოიხილა (შეგრძნებათა მგრძნობიარობა, კუნთური ძალა, მოძრაობათა სისწრაფე, რეაქციის და ამოცნობის დრო, ბგერების დამახსოვრების მახეჩეხბელი და სხვა). ობიექტურ მონაცემებზე ორიენტირებულ ამერიკაში, ასეთი გესტების გამოყენება სხეებშიც დაიწყო, რაც იმითიც იყო განპირობებული, რომ ეს პროცესები აღვივლად იმომებოდნენ ობიექტური მეთოდებით. უფრო რთული ფუნქციების განიხილა კი, იმეამად, პრაქტიკულად განუხორციელებულ ამოცანად ითვლებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ XIX საუკუნის ბოლოს ამერიკაში გესტოლოგიამ მძლავრი მოძრაობის სახე მიიღო, მალე ცხადი გახდა გონებრივ შესაძლებლობათა დადგენის ამგვარი მეთოდოლოგიის სერიოზული ნაკლოვანება. ჯერ ერთი, გესტების მონაცემები არ შეესაბამებოდნენ ერთმანეთს და, რაც მათეარია, არ შეესაბამებოდა არც მასწავლებლების საექსპერტო შეფასებებს და არც აკადემიური მოსწრების მანველებებს. ამან, ბოლოს და ბოლოს, თვით კეკელიც დააუტევა იმაში, მართლაც მოიხილა თუ არა მისი გესტები ინტელექტს.

იმაედროულად ევროპაში განსხვავებული მიდგომა იკიდებდა ფეხს. იქაც დაიწყო გონებრივი გესტების შემუშავების პროცესი, მაგრამ ისინი თავიდანვე უფრო რთული კოგნიტური ფუნქციების შემოწმებას გულისხმობდნენ. მაგალითად, გამოიხილია გერმანელი ფსიქიატრის ე. კრეპელინის გესტებში (1895), რომლებიც ფსიქიკური აშლილობის მქონე პაციენტების გამოსაკვლევად შეიქმნა, ძირითადად გამოიყენებოდა ელემენტარული მათემატიკური ოპერაციები და იმომებოდა დამახსოვრების, ყურადღების მდგრადობის, დადლილობისაღმა წინააღმდეგობის გაწვევის და სხვა უნარები. მესხიერების ექსპერიმენტული კვლევის ინიციატორმა პერმან ებინჰაუსმა 1897 წელს შექმნა ერთ-ერთი პირველი საკუთრივ ინტელექტუალური გესტი. დათულისა და მოგონების უნარებთან ერთად, ის მოიხილა დაუმთავრებელი წი-

ნადავების დასრულების ვინებრივ უნარს. ამ დაუსრულებელი წინადადების გესტის მონაცემები მაღალ კორელაციაში აღმოჩნდა მოსწავლეების აკადემიურ მოსწრებასთან.

ნამდვილი ვარლვევა ვინებრივი გესტების სფეროში გააკეთა გამოჩენილია ფრანგმა ფსიქოლოგმა ალფრედ ბინემ (1857-1911). მისი ინტელექტის სკალა კლასიკურია და ხაყოველთაოდ ცნობილია. ბინე აშროვნების უქსპერიმენტული კვლევის ერთ-ერთი პიონერია. ვიურტემბურგის სკოლის წარმომადგენლებთან ერთად მან სრულიად ახლებურ მიდგომას ჩაუყარა საფუძველი ამ სფეროს შოგად-ფსიქოლოგიური შესწავლის საქმეში (იხ. 6.1). მის აინტერესებდა აგრეთვე აშროვნების ონგოგენეტიკური ვანეითარების პრობლემატიკაც. ამის გათვალისწინებით საფრანგეთის განათლების სამინისტრომ ბინეს დააეხლა შეეჭმა ისეთი სკალა, რომლის სამუალებითაც შესაძლებელი იქნებოდა ვინებრივი ანტიპროგნოზი ბავშვების გამოვლენა სპეციალური სკოლებისა და კლასებისთვის. 1905 წელს ბინემ ფსიქიატრ თეოდორ სიმონთან თანამშრომლობით შექმნა გესტი, რომელიც ამოწმებდა შოგადად ინტელექტის ვანეითარების ღონეს სხვადასხვა ასაკის ბავშვებში. პრინციპული სიახლე ბინეს მიდგომაში იყო ის, რომ პალგონისა და კეგელისაგან განსხვავებით, იგი შომავდა საკუთრივ კოგნიტიურ ფუნქციებს: მეხსიერებას, ყურადღებას, წარმოჩინებას და აშროვნებას ანუ მიხედვრილობას, რაც ვარჩევის, გაგების და წელიძის ახსენებებს შეეცავდა.

გესტის შედეგების პროექტურა წმინდად ემპირული იყო. თუკი ბავშვების 80-90% წყვეტს ამოცანების ვარკვეულ სისტემას, მაშასადამე, ეს სისტემა შეესაბამება ამ ასაკის ბავშვების ინტელექტის სამუალო, ნორმალურ ღონეს. ამოცანები განლაგებულია შმარდი სართულის მიხედვით და შომავენ 3-13 წლის ბავშვების ინტელექტს. ამ ღრის დგინდება ვინებრივი ასაკი. ესაა ის შანევენებული, რომელსაც ბავშვი ღებულობს ინტელექტის სკალაზე. აღიროცება აგრეთვე ქრონოლოგიური ასაკი, ანუ რეალურად რამდენი წლისაა ბავშვი. თუ ამ შანევენებლების სხვაობა დადებითია (+), მაშინ სახეზეა ვინებრივი სიჭიერება, თუ ეს შანევენებელი უარყოფითია (-), მაშინ ვინებრივი ჩამორჩენა. ე. შტერნმა 1911 წელს შემოიღო ე.წ. ინტელექტის კოეფიციენტი (IQ), რომელიც გამოხატავს ვინებრივი და ქრონოლოგიური ასაკების შეფარდებას პროცენტებში. IQ კოეფიციენტი ვამოითელება ფორმულით: $IQ = \frac{კა}{კა} \times 100\%$, სადა ეკ - აღნიშნავს ბინე-სიმონის სკალით გამოვლენილ ვინებრივი ასაკს, ხოლო ეკ - ქრონოლოგიურს. ნორმალურად ითელება კოეფიციენტი 70%-დან 130%-მდე. ამ შონის ქვევით არის ჩამორჩენა, შვევით ეკ - სიჭიერება.

გესტების კონსტრუირებისას შრავალი რამ უნდა იყოს ვათეალისწინებული. ერთ-ერთი უმთავრესია, რომ ინტელექტის გესტებში მიხიშალიშეულ იქნეს გამოიდილებისა და ცოლის წელიძი ამოცანების გადაწყვეტაში. პა-

გესტების კონსტრუირებისას შრავალი რამ უნდა იყოს ვათეალისწინებული. ერთ-ერთი უმთავრესია, რომ ინტელექტის გესტებში მიხიშალიშეულ იქნეს გამოიდილებისა და ცოლის წელიძი ამოცანების გადაწყვეტაში. პა-

სუბი უნდა გამოხატავდეს გონებრივ უნარს და არა ინჟინერობას (ყოფნა სპეციალური ტესტებით იმობება). მაგალითად, პრესტიჟულ სკოლებში მოსწავლეებმა შესაძლებელია შეგი იციან, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ისინი უფრო ჭკვიანები არიან. ბინე ითვალისწინებდა ამას, მაგრამ ტესტების გამოყენების პირველ ეტაპზე ზოგჯერ ამ მოთხოვნის უკუღებულობა ხდებოდა. ერთ ქვეყანაში ვაკეთებულ ტესტს შექანიკურად თარგმნიდნენ და იყენებდნენ ისეთი კონსისტენტის დიაგნოსტიკისთვის, რომელსაც არ გააჩნდა აუცილებელი ინფორმაცია და სვევები ტესტურ დაჯალღებების სრულყოფილი გააბრებისთვის. მაგალითად, ოციან წლებში ე.წ. პედოლოგიური მოძრაობის ფარგლებში¹ საბჭოთა კავშირში დაიწყო ბავშვების მასობრივი ტესტირება.

ამ სამუშაოს შედეგების განზოგადებამ გამოაღვინა, რომ სოფლელი ბავშვების ინტელექტის დონე ნაკლებია ქალაქელებზე და რომ, საზოგადოდ, შეძლებული ოჯახების შვილებს ინტელექტის უფრო მაღალი კოეფიციენტი აქვთ, ეს, თავისთავად არასწორია, ხოლო მუშურ-ღლებური სახელმწიფოსთვის – მით უფრო მსულებელი შედეგი. გახდა საბაბი მწვავე იდეოლოგიური კამპანიისა, რეპრესიებისა და ქვეყანაში პედოლოგიის განადგურებისა. მოგვიანებით გაირკვა, რომ გამოყენებულ ტესტებში გაიპარა ისეთი შეკითხვები, რომლებიც ბავშვების ნაწილისთვის ძნელად გასაგები იყო. მაგალითად, ბინეს ტესტის ერთ-ერთ ამოცანაში ბავშვმა თანაბრად უნდა გაუკოს ექვსი ფორთოხალი ღუდას, მამას და თავის თავს. საკმაოდ ხშირად 8-9 წლის ბავშვებსაც კი უჭირდათ მისი გადაწყვეტა, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ვერ ყოფდნენ ექვსს სამზე, არამედ იმის გამო, რომ უბრალოდ არ იციდნენ, რა იყო ფორთოხალი. მომომომილე რუსეთში ასეთი ბავშვები მრავლად იყვნენ.

ბინეს მიაჩნდა, რომ თუ ეს პირობა შესრულებულია, ე.ი. თუ ტესტური მასალა ყველასთვის ერთნაირად ნაცნობი და გასაგებია, მაშინ გონიერი ბავშვი ყოველთვის უკეთ შეასრულებს დაეალებას, ხოლო ამოცანების დიდი რაოდენობა შესაძლებელს გახდის გამოორიცხოს შემთხვევითობა. ამასთან, ბინე თვლიდა, რომ ინტელექტის დონე მუდმივია და არ არის დამოკიდებული ასაკზე, ანუ რომელ ასაკშიც არ უნდა ჩაეატაროთ ტესტირება, კონკრეტული ბავშვის ინტელექტის მანუენებელი იქნება ერთნაირი სწავლებისა და აღზრდის პირობების თუ მთელი სოციალური გარემოს ცვალებადობის მიუხედავად. ეს მიაჩნებდა იმაზე, რომ ინტელექტი თანდაყოლილი უნარია და არ ცვალებადობს ცხოვრების განმავლობაში, თუმცა მიიმართება განსხვავებული ამოცანების გადაწყვეტაზე.

ბინე-სიმონის სკალის სრულყოფის პროექსი რამდენიმე წელი მიმდინარეობდა და მისი სამი ვარიანტი იქნა წარმოდგენილი (1905, 1908, 1911).

¹ პედოლოგია წარმოადგენს სამეცნიერო-პრაქტიკულ მიმდინარეობას, რომელიც ჩაისხა XIX და XX საუკუნეების შიგნით. მისი კუროლების ცენტრში იყო ბავშვი მისი ინდივიდუალური თავისებურებით. აქედან გამომდინარე პედოლოგია მოითხოვდა ბავშვის ღრმა შესწავლას, მისი ინტერესების, მიდრეკილებებისა და უნარების გამოვლენას. ინდივიდუალურ მდგომარეობის განხორციელებას მასზე ხეობქედების სმუალებებისა და შეიოდების არჩევამი (იხ. 6.3.).

ბინეს ავტორიტეტი იმდენად დიდი იყო, რომ საფრანგეთში სამოციან წლებამდე ეს ტესტები პრაქტიკულად არ შეცვლიდა. სამაგიეროდ, ამერიკაში თავიდანვე გამოჩნდა რამდენიმე გადაამუშავებული ვარიანტი, რომელთაგან საუკეთესოა მიჩნეული 1916 წელს სტენფორდის უნივერსიტეტში დუის ტურმანის ხელმძღვანელობით გაკეთებული მოდიფიკაცია, რომელიც ცნობილია *სტენფორდ-ბინეს სკალის* სახელწოდებით. ეს ტესტი დღესაც რჩება ინტელექტის გამზომ ერთ-ერთ საუკეთესო ინსტრუმენტად.

გეზგოლოგიური მუშაობა, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში გაიმართა ინდივიდუალურ თავისებურებათა კვლევის სფეროში, ახალ ხაკითებს სთავაზობდა. ასე, ინგლისელმა ფსიქოლოგმა ჩარლზ სპირმენმა (1863-1945) აღნიშნა, რომ თუ განსხვავებული უნარების (მაგ., მათემატიკური და ლინგვისტიკური უნარის) გამზომი ტესტებით მიღებული მონაცემები დადებით კორელაციას აჩვენებს ერთმანეთთან ეს ნიშნავს, რომ ისინი ავლენენ გარკვეულ გენურალურ ფაქტორს, ანუ *საერთო ინტელექტუალურ უნარს*. ეს არის უნარი, რომელიც ანიჭებს ადამიანს უპირატესობას ყოველგვარ ინტელექტუალურ საქმიანობაში. ამავე დროს, ყოველგვარ ქვევანში გამოიყოფა ფაქტორი, რომელიც სპეციფიკურია მხოლოდ აქტივობის ამ კონკრეტული ფორმისთვის (მაგ., მათემატიკური ამოცანების გადაწყვეტისა ან ლიტერატურული შემოქმედებისთვის). ამდენად, სპირმენმა *ორფაქტორიანი* (საერთო და სპეციფიკური ფაქტორი) მოდელი წარმოადგინა. მას დაუპირისპირდა ე.წ. *მულტიფაქტორული* მოდელი, რომლის მიხედვით არსებობენ განსხვავებული *პირველადი უნარები* და ლაპარაკი საერთო ფაქტორზე და, მამასადამე, ერთიან ინტელექტზე უსაფუძვლოა. ამ მოდელის დამკვეთების აზრით, არსებობს პირველადი ფუნდამენტური უნარების ფართო სპექტრი ან ინტელექტის რამდენიმე დამოუკიდებელი ტიპი, მაგალითად, ლოგიკურ-მათემატიკური, ხატოვანი, სივრცითი, ლინგვისტიკური, მუსიკალური და ა.შ. (ლ. გერსტონი, ჯ. ვილფორდი და სხვა). დისკუსია ამ მიმართულებით დღესაც ვრცელდება.

როგორც აღინიშნა, გერმანი "ინტელექტის კოეფიციენტი" და მისი გამოთვლის ფორმულა შემოიტანა ვილიამ შტერნმა (1871-1938). მასვე ეკუთვნის გერმანი "დიფერენციალური ფსიქოლოგია" და მისი, როგორც ფსიქოლოგიის ცალკე დარგის პირველი საგანგებო მეთოდოლოგიური დასაბუთება. 1900 წელს გამოხულ წიგნში "ინდივიდუალურ განსხვავებათა ფსიქოლოგია" შტერნი აღნიშნავდა, რომ ბოლო დრომდე ფსიქოლოგია მამართული იყო მოვადისა და საერთოს მიუხედავად თითქმის არ აქცევდა ყურადღებას იმ გასაიყარ მრავალფეროვნებას, რომელშიც ვლინდება ეს საერთო სხვადასხვა

პროცენტებში, ადამიანთა ტიპში, სხვადასხვა სქესში, მოსახლეობის განსხვავებულ ფენაში, ერში და ა.შ. მაგრამ შეცნობების ყველა პრობლემის გადაჭრა არ შეიძლება "საერთო მოდელიდან გამომდინარე". არსებული ცალმხრიუობის დასაძლევად ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გაცნობიერდეს, რომ

ფიქციურის ვარიანტებში და დიფერენციაციის ისეთივე უფლება აქვს, გახდეს მეცნიერული შესწავლის საგანი, როგორც ზოგადფილოსოფიურ ფაქტებსა და კანონზომიერებებს, განსხვავებულსა და თავისებურს მიმართ ერთგვარი ინტერესი ვახსნა, წერდა შტერნი, მაგრამ ის უმეტესად მაისი ზოგადფილოსოფიური ანალიზის თანხმდე, არამთავარ პრობლემად განიხილება. კვლევებს, რომლებიც პირდაპირად მიმართული განსხვავებულობათა შესწავლაზე, ან კიდევ მცირე და დიფერენციალური ფილოსოფიის მოვლი ფილოსოფიისათვის ცნობიერი გამოყენების პროცესი მხოლოდ იწყება.

წიგნი „დიფერენციალური ფილოსოფია“ (1911) შტერნი საგანგებოდ განიხილავს კვლევის ამ მიმართულების წინამორბედებსა და ასახიან დაკავშირებულ გერმანებს, მაგალითად, ეთოლოგია (როგორც მეთოდური ქვეყის შესწავლა) და ქარაქტეროლოგია (როგორც ხასიათის ტიპების შესწავლა) ძალზე ვიწროა და ვერ ფარავს ინდივიდუალურ განსხვავებათა მოვლს სპექტრს. ყოფილი ამროვნებისთვისაც კი ნათელია განსხვავება ხასიათისა და, თუნდაც, ინტელექტს შორის, რომლითაც ადამიანები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან. სახელწოდება *ინდივიდუალური ფილოსოფია*, რომელსაც ხმარობდნენ ბიუკრეპელისი და სხვები, მისაღებია, მაგრამ მას უკვე აქვს თავისი გამოყენების გრადუსი სიციბალური და ხალხია ფილოსოფიის სპირიტუალიზმის, ე.ი. ის ეხება მხოლოდ ცალკეულ ინდივიდს, ხოლო მეცნიერების დარგს, რომლის დაფუძნებაც შტერნს განუზრახავს, ინდივიდებს შორის არსებულ განსხვავებებთან ერთად უნდა შეისწავლიდეს ხალხებს, სქესებს, ასაკებს შორის განსხვავებებს. ანუ დიფერენციაციის პრობლემის მოვლს წრეს. შტერნის მიხედვით, დიფერენციალურმა ფილოსოფიამ უნდა განახილოს ყველა ეს სახესხვაობა და გამოავლინოს მათი გამოწვევი მიზეზები. აქ პირველ პლანზე გამოდის ერთი უდიდესი პრობლემა შინაგანი (შემკვიდრება, მიდრეკილება) და გარეგანი (გარემოს შეგავლენა, აღზრდა, ეგალონიზმი, ნორმები და ა.შ.) ფაქტორების შესახებ. მის გადაწყვეტას შტერნი უღებოდა ე.წ. *კონკრეტული თეორიის* მიხედვით, რომელიც ადამიანის ფიქციურ თავისებურებათა ჩამოყალიბებას შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ერთობლივი მოქმედების შედეგად განიხილავს.

შტერნის მოსაზრებებმა დიდი გავლენა მოახდინა დიფერენციალური ფილოსოფიის დამკვიდრებაზე. ისინი ამკამდაც ინარჩუნებენ აქტუალობას, რადგან დღესაც ზოგჯერ იმერს თავს გენდენციად წარმოაჩინონ დიფერენციალური ფილოსოფია მხოლოდ ყოველგვარი ფილოსოფიური კვლევის დიფერენციალურ ორიენტაციად და არა ფილოსოფიის დამოუკიდებელ დარგად. არადა ფილოსოფიას, როგორც, შესაძლოა არც ერთ სხვა მეცნიერებას, ესაჭიროება იმის ცხადყოფა, რომ საერთოობთან ერთად საჭიროა და შესაძლებელი თავისებურის კვლევა, რომ ზოგადის კონკრეტული განხორციელება ყოველთვის შეიძლება ინდივიდუალობის მომენტს, რომ ინდივიდუალურ განსხვავებებში ელახება ადამიანის ფიქციური მოქმედების ყველაზე ზოგადი კანონზომიერებები, რომ ინდივიდუალური თუ კავშირი ვარიაციულობა უნივერსალური ფუნქციონირება და ადამიანური ქცევის არსებითი თვისება. ადამიანის დიფერენციალურ-ფილოსოფიური მახასიათებლები

რეალური მოვლენებია, რომლებიც სტაბილურად იჩენენ თავს და გიპოლო-ვიზაციასა და კლასიფიკაციას ექვემდებარებიან. მაგალითად, მათემატიკური ან მზაგერული ინტელექტის გიპის აღმჩინა ამ თავის ინდივიდუალურ თავისებურებას მრავალი წლის განმავლობაში და სხვადასხვა სიტუაციაში აუღებს. იგივე ითქმის ტემპერამენტის (მაგალითად ხანგონიკი ან ფლეგმატიკი) თუ ხასიათის (მაგ., პუნქტუალური ან კომუნიკაბელური აღმჩინა) ინდივიდუალურ-გიპოლოგიურ გამოვლინებებზე.

ამ სერიოზულ თეორიულ ინტერესებთან ერთად, დიფერენციალურ ფსიქოლოგიას, როგორც ფსიქოლოგიური კვლევის სპეციალურ დარგს, ასაზრდოებდა მნიშვნელოვანი პრაქტიკული ინტერესიც, აღმჩინა ინდივიდუალურ თავისებურებათა გამოვლენა თავიდანვე სტამბულირებული იყო ხაზოგადობრივი პრაქტიკის ამოცანებით, პირველ რიგში, პედაგოგიური და სამედიცინო კუთხით. როგორც ვნახეთ, ბინემ ტექტიკები შექმნა და გამოიყენა სკოლის მოსწავლეების, ხოლო კრეპელინმა სკოლით ავადმყოფთა დიფერენციაციისთვის. ძალიან მალე აქტუალური გახდა ტექტიკების გამოყენება საწარმოო და ზოგადად, პროფესიულ საქმიანობასთან დაკავშირებული ამოცანების გადასაწყვეტად. სახელდობრ, ე.წ. ფსიქოტექნიკის ფარგლებში გაიმალა მუშაობა სამუშაო პერსონალის პროფმერსევისა და პროფორიენტაციის მიზართულებით. გერმინი "ფსიქოტექნიკა" შემოიღო შტერნმა, ხოლო ფსიქოტექნიკაში დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური იდეებისა და მეთოდების ყველაზე აქტიური დამხერვავე გახდა მიუნსტენბერგი.

ჰიუგო მიუნსტენბერგი (1863-1916) უკვე საკმაოდ ცნობილი თეორეტიკოსი და ექსპერიმენტატორი იყო, როდესაც იგი 1892 წელს ფრაიბურგის უნივერსიტეტიდან პარფარში მიიწვია ჯეიმსმა ლექციების პარალელური ლაბორატორიული სამუშაოს უზრუნველსაყოფად. მიუნსტენბერგმა, ზოგერთი სხვა ევროპელი ფსიქოლოგისაგან განსხვავებით, ადვილად აუღო ადლო ამერიკელი ცხოვრების წესი. მალე იგი ითქმის მოლიანად გადაერთო პრაქტიკულ საქმიანობაზე და გამოიყენებითი ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ გამოჩენილ ორგანიზატორად მოგვევლინა. მიუნსტენბერგი ამოდიოდა იქიდან,

რომ ინდივიდუალური განსხვავებები აღმჩინა მორის უნდა აისახოს მათ პროფესიულ საქმიანობაშიც. ეს ნიშნავს, რომ არსებობს კონკრეტული აღმჩინების შესაბამისი და არამესაბამისი პროფესიები. მსხვილი კორპორაციების დაკვეთით მიუნსტენბერგმა შექმნა მრავალი დიაგნოსტიკური მეთოდი მუშების და მომსახურე პერსონალის შესარჩევად. პროფესიული ვარჯისა-ანობის ტექტიკები იქმნებოდა საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროში ყველაზე წარმატებული სპეციალისტების გამოკვლევის საფუძველზე. ამ გზით ელენებოდა ის უნარ-თვისებები, რომლებიც აუცილებელია კონკრეტული პროფესიისთვის, იქნებოდა ეს სენსომოტორული თუ კოგნიტური უნარები, როგორცაა მესიერება, ყურადღება, ზოგადი, საგოვანი თუ მანიპულაციური ინტელექტი.

6.3. ბაგეშისა და კულტურული მემკვიდრეობის მართვა

მომავალი თაობის მომზადება სრულყოფილი ცხოვრებისთვის ყოველთვის საბაზისური მნიშვნელობის ამოცანა იყო სამოვლევებოებისთვის. ამიტომ უძველეს კულტურებსა და ცივილიზაციებში არსებობდა ვარკვეული პედაგოგიური პრინციპები და მათი რეალიზაციის გეგმობა. განათლების მნიშვნელობა, სწავლა-აღმზრდის ორგანიზაციის წესი და მეთოდები საკარნახევი იყო ამა თუ იმ კულტურის "თბიქტური" (სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური, ეთნიკური, რელიგიური თუ სხვა) თავისებურებით. რაც შეეხება "სუბიექტურ" მხარეს, აღსაზრდელის ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს, მათ სერიოზული მნიშვნელობა არ ენიჭებოდა და მხოლოდ მაშინ ითვალისწინებდნენ, როცა საჭირო ხდებოდა იმის ვარკვევა, შეეძლო თუ არა აღსაზრდელს მის მიმართ წაყენებული მოთხოვნების შესრულება. პედაგოგიური ფსიქოლოგიის საკითხები თითქმის არ იყო რეფლექტირებული; მათი ვადაწყვეტა პრაქტიკულ პლანში, ხალი ამრის დონეზე ხდებოდა.

ანტიკურ ფილოსოფიაში იმთავითვე გაჩნდა მოსაზრებები ბავშვის ფსიქიკის განვითარების თაობაზე. სულიერი მოვლენების საფუძვლების ძიებას ანტიკური მოაზროვნეები აუცილებლობით მიჰყავდა ფსიქიკის განვითარების იდეალზე, რაც ლოგიკურად აყენებდა საკითხს განვითარების პროცესის განსაზღვრული ფაქტორებისა და ეტაპების შესახებ. აქედან გამომდინარე, ძველი დროის წამყვანი მკვლევარები სულზე (ფსიქიკაზე) თავისი შეხედულებების დასამტკიცებლად ხშირად მოუთხოვდნენ იმაზე, თუ როგორ აღიქვამს ბავშვი სასკოლოს, როგორ ითვსებს ახალ ცნებებს, როგორ რეაგირებს სხვადასხვა სიტუაციაზე და ა.შ. (დემოკრიტი, სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, ეპიკურე, ძენონი, სენეკა, კვინტილიანე, მარკუს აერელიუსი და ბერა სხვა). ასე ვაგრძელებს მომდევნო ეპოქებში, როგორც ქრისტიანული გრადიციის (აგუსტინე, თომა აქვინელი, ერამ როგერდამელი, ხუან ვიჯესი და სხვა), ისე აღმოსავლური გრადიციის (კონფუცი, აღ-ლაბალი, აეიენა, ავეროესი და სხვა) ფარგლებში.

შუა საუკუნოვან ევროპაში გაბატონებული იყო ლოგოკურ-რელიგიური, სქოლასტიკური განათლება. სქოლასტიკის მთავარი სასწავლო მეთოდი იყო განმეორება და დამახსოვრება (როგორც წესი, თეოლოგიის წარმოდგენისა და გააზრების ვარსებზე). სქოლასტიკური პედაგოგია ყურადღებას არ აქცევდა ბავშვის ფსიქოლოგიას, ბავშვს მხოლოდ გამოსაძვრწ და მოსარჯულებელ მასალად განიხილავდა, მიზნად ისახავდა ბავშვის ბუნების დათრგუნვას, რადგან იგი ცოდვილად და მანკიერების კენ მიღრეკილად მიიჩნდა. სწამდა, რომ მხოლოდ ბუნების დათრგუნვით შეიძლება მშეობრივი და გონიერი ქრისტიანის აღზრდა. ამგვარი მადგომა, რომელიც XVII-XVIII საუკუნეებში პროტესტანტულმა ეთიკამ კიდევ უფრო ვაადლიურა, XX საუკუნის შუახანუბამდე კი შემორჩა. სქოლასტიკური მუპირობა კი XXI საუკუნეშიც ერთერთ მთავარ სასწავლო მეთოდად რჩება. მხოლოდ რეცესანსის ხანაში მოხდა გამოწეობა და ანტიკური გრადიციის განვითარება. ოღონდ გაიცილებით მადალ დონეზე – ქრისტიანული კუბანიშნისა და ინდიუდუალიზმის დონეზე.

რენესანსის ფილოსოფიაში და, კერძოდ, პედაგოგიკაშიც, სქოლასტიკის საპირისპიროდ, მთავარია *ბუნებთათვის* პრინციპი.

რენესანსის პეშანისგებმა (იგალიელები ე. დე ვულტრე, პ. ვერჯერიო და მ. ევჯიო, პოლანდიელი ერაბში, ინგლისელი თ. შორი, ფრანგები ფ. რაბლე და მ. მონტენი, ჩეხი ი. ა. კომენსკი და სხვანი) კლასიკური პედაგოგიკა და აფუძნეს. რენესანსის ფილოსოფიის თანახმად, ღმერთმა ადამიანი ამქვეყნიურობის გვირგვინად და მუუველ შექმნა, მოუწყო მას მშვენიერი სამყარო – ლამაზი ბაღი, რომელშიც ადამიანი ბედნიერად უნდა ცხოვრობდეს (ამ სიყოცხლეშივე), ვინებით უნდა შეიმეცნებდეს და გულით ესთეგიკურად უნდა განხილდეს ამ სამყაროს – ღმერთის ღიად ქმნილებას. მაგრამ, ამასთან, ვითარე კეთილ მუევეს, ადამიანს ამ სამყაროში ბრუნეაც ევალეა – როგორც კარგი მებალე მრუნავს თავის ბაღში, სიქველე, თავისუფალი მრომა, სიყვარული, შემოქმელება (ღმერთის მიბაძეა) – აი, ადამიანის მოწოდება და ღვთიებათის საქმე (უკვე აქედან ჩანს ამკარად, თუ როგორ ძირეულად განსხეველება რენესანსის სიყოცხლისმოყვარული ფილოსოფია ორთოდოქსული ქრისტიანობის ვარდამქმნული მეორე მბლაერი მოძღვრებისგან – პირქუში პროტესტანტიზმისგან). პეშანისგებმა უარევეს შეხსაუკუნეთა სქოლასტიკური სეკლესიო პედაგოგიკა და, ანტიკური გრადიციების აღორძინებით, დააფუძნეს სწავლება-აღმრდის საერო მოძღვრება მეცნიერებაში დამყარებით (*განათლების მეცნიერულობა*). ეს იყო პეშანიშის შოგალი ფილოსოფიის ვადგანა კერძოდ ბეემში; როგორც ადამიანია ამქვეყნიურობის ეენგრი, ისევე უნდა იყოს ბეემში სწავლება-აღმრდის ეენგრი, ანუ განათლების მიზანი და არა სამუალეა თუ მასალა (თანამედროვე პედაგოგიკაში ამას ეწოდება *პედოეგეტიზმი* ანუ *მოსწავლეზე ეენგრიობა*); ამასთან, ეველა ბეემში განუყოფელი პიროვნებაა და თავისებური მიღგომა სჭირდება (განათლების *ინდივიდუალიზაცია*); როგორც ადამიანის ცხოვრება უნდა იყოს სიხსლსაეხე და მრავალმხრივი, ისე ბეემის აღმრდაე უნდა იყოს მრავალმხრივი: სხეულის, გრძნობის, უნარის, ვინებისა და ნების ურთიერთ-მეწონილი განვითარებით (*პარმონიული განათლება*); როგორც მებაღის ქეშობაში მთავარი საფუძველია მცენარეთა ბუნებრივი (ღმერთის მიერ ჩანერგილი) თვისებები, და მებალე მათ საუკეთესო ვაფურსქნაში უნდა მრუნავდეს, ასევე პედაგოგიკის მიზანიც ისაა, რომ ბეემის სულში ჩანერგილ, თანდაყოლილ უნართა და ჯანსად მდრეკილებათა საუკეთესო ვაფურსქნა-განვითარებას შეუწყოს ხელი. ამასთან, “გასხლას” არაჯანსაღი “წანამარღები”. ესაა თანდაყოლილისა და შექმნილის, ბუნებრივისა და სიციალურის ურთიერთმეწმელება ანუ *ინტეგრაცია* – რისი კარგი ხატოვანი მაგალითიეაა სწორედ ბაღი, რომელიც ბუნებრივისა და კულტურულის პარმონიულ მერწყმას წარმოევიდგენს.

პეშანისგებმა ეკრადლება ვამახვილეს აგრეოვე ბეემის (შოგალიდ, ადამიანის) მექეცებით უნართა მრავალეეროვნებაშიც; პირეულადია უმუალე მეგრძნება (*თეალსახისობის პედაგოგიკური პრინციპი*), რომელიც, მომღვენი დონეში, უნდა განვითარდეს განეენებულ განსხეით ამროვნებად მეხსიერება მხოლოდ თეალსახისო წარმოდგენასთან და ამროვნებასთან

ერთად და მათზე დაყრდნობით უნდა შემაიბდეს (*ვააზრებელი სწავლების პრინციპი*); ამასთან, დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე უძველეს წყაროს, ანუ ინგუიციას. მიუხედავად თვალსაჩინოების პრინციპის დამკვიდრებისა, რენესანსის გნოსეოლოგია (შემეცნების თეორია) არ იყო ცალმხრივად სენსუალისტურ-ნომინალისტური, რადგან შეუძლებლად მიაჩნდა აზროვნებისა თუ მხედობის ფორმების განვითარება შეგროვებებიდან – თანდაყოლილი, ღმერთის მიერ მონიჭებული წინარეფორმების (ნახსებების) გარეშე. სწორედ ეს ნახსებები უნდა განავითაროს და ჩამოაყალიბოს ბავშვის გამოცდილებამ და ბავშვზე პედაგოგიურმა შემოქმედებამ.

ახალი დროის ფილოსოფოსთაგან, საინტერესო მოსაზრებები ფსიქიკური განვითარების სხვადასხვა ასპექტებთან დაკავშირებით გამოთქმული აქვთ დეკარტეს, სპინოზას, ლაიბნიცის. მაგრამ ლოკი და რუსო იყენებენ ის მოაზროვნეები, რომლებმაც მთლიანად შეცვალეს ის ინტელექტუალური კლასიკი, სადაც ხდებოდა ბავშვის ფსიქიკური ბუნების, მისი განვითარებისა და ფორმირების საკითხების განხილვა.

ჯონ ლოკი ემპირიული ფსიქოლოგიის ფუძემდებლად ითვლება (იხ. 3.1.). იგი ამოდიოდა იქიდან, რომ ადამიანის ფსიქიკური მოწყობა ემპირიული გამოცდილების შედეგია. ადამიანი დაბადებიდან "სუფთა დაფა", რომელზეც გარემოს შემოქმედების კვლადაკვალ იწერება ყოველგვარი ცოდნა ბუნების მოვლენებისა თუ საზოგადოებრივი წესების შესახებ. იგი ენერჯიულად ებრძოდა ე.წ. თანდაყოლილი იდეების პოსტულატს, რომელსაც ბევრი მომხრე ჰქონდა (დეკარტი, ლაიბნიცი და სხვა). ყველა ახალმობილი ერთნაირია, ხოლო იდეებით აღსავსე ცნობიერებისა და მხედობრივი პიროვნების ფორმირება სოციალური გარემოების, პირველ რიგში, სწავლა-აღზრდის ნაყოფად. განსაკუთრებით დიდია გარემოს შემოქმედების როლი ბავშვის ცხოვრების პირველ წლებში, როდესაც მისი ფსიქიკა უფრო მოქნილია და მეტად ექვემდებარება მომრდილების გავლენას.

სასწავლო და აღზრდელობითი შემოქმედება გარკვეული შექანიმებისა და წესების გათვალისწინებით უნდა ხდებოდეს. ამ საკითხთან დაკავშირებული მოსაზრებები ლოკმა ჩამოაყალიბა თავის მთავარ ფილოსოფიურ ნაშრომში "ცდა ადამიანის გონების შესახებ" (1690), ძირითად, პედაგოგიურ ნაშრომში "აზრები აღზრდის შესახებ" (1693) და მისი სიკვდილის შემდეგ გამოცემულ გრაქტაგში "ადამიანის გონების მართვის შესახებ" (1706).

ლოკი ფიქრობდა, რომ ცნობიერება შედგება იდეებისაგან. მარტივი იდეები შეგროვების გზით შეძობიან ცნობიერებაში, რთული იდეები მარტივი იდეების გადამუშავებით და კომბინირებით წარმოიქმნება. ამის ერთერთ შექანიმს *ასოციაცია* წარმოადგენს. ლოკი ასოციაციური ფსიქოლოგიის სათავეებთან დგას, თუმცა ასოციაცია სპეციფიკურად ესმის. ამ გერმინათ იგი აღნიშნავს იდეებს მორის არსებულ არაბუნებრივ ან არასწორ კავშირებს. მაგალითად, თუ ბავშვს რაიმე საგანთან ერთიერთობისას უარყოფითი გამოცდილება აქონდა, ცნობიერებაში ამ საგნის იდეის ვაჩენა ნეგატიურ გრძნობებს და მის გამოყენებაზე უარის თქმას იწვევს, თუმცა ის, შესაძლოა, მაღიანაც სასარგებლო იყოს. ეს შემედარი დამოკიდებულების

ან ჩვევის მაგალითია, რომელსაც უნდა ეებრძოლოთ. მაგრამ დადებითი გამოცდილებისა და სახარებლო ჩვევების შექმნა აუცილებელია და ამის ერთ-ერთი საშუალებაა *გამჟორება*. გამრავლების გაბუნა ბევრჯერ უნდა წაიტხოვო, კაილები ხშირად უნდა ვაიხეხო. სწორედ ასე ხდება სათანადო ცოდნა-ჩვევის ფორმირება. კიდევ ერთი საშუალებაა *მიბაძვა*. აქ უზარმაზარი მნიშვნელობა ენიჭება კარგ მაგალითს, რომელსაც ბუნებით მიმბაძველი ბავშვი მიჰყვება. მაგრამ კარგი მოქმედებისა და შეხედულების გამოუმჯავ-ბისთვის ეს ხშირად არ კმარა. სწავლა-აღზრდის პროცესი *დახვა-წახალისების* გამოყენებასაც გულისხმობს, მაგრამ აქცენტი წახალისებაზე უნდა გაკეთ-დეს და შეძლებისდაგვარად, გამოირიყოს ფიზიკური დახვა (მაგ., რომტი). ქვევის გარეგანი სტიმულებთან ერთად (შექება, სანუქარი), ლოკი მინაგანი სტიმულების მნიშვნელობაზე ამბობს: *ყურადღებას*. საუბარია იმაზე, რომ გამოყენებულ იქნეს ბავშვის *ცნობისმოყვარეობა*, ის ბუნებრივი შექანაში, რითაც ადამიანი დაჯილდოებული იმთავითვეა და საიდნაჲ, სწორი აღზრდის შემთხვევაში, აღმოცენდება ცოდნისკენ სწრაფვა. ლოკი აღნიშნავდა, რომ აღზრდის რეალურ პროცესში ჩამოთვლილი შექანაშიები ხშირად ერთად მოქმედებენ. მაგალითად, საფიქრალია რომ ბავშვი თავის მშობლებს მიბაძავს, თუ დაინახავს, რომ ისინი განსაკმეღს საკიდზე ჰკიდუ-ბენ. ეს კარგი მოქმედება გამჟორებათა შედეგად ჩვეულებად გადაიქცევა და მით უფრო განმტკიცდება, რაც მეტს შეაქებენ მას ამის გამო.

სწავლა-აღზრდის მსაარსი და საშუალებები უნდა შეესაბამებოდნენ ბავშვის ასაკობრივ და ინდივიდუალურ თავისებურებებს. ვერ მოინახება ორი ბავშვი, ამტკიცებდა ლოკი, რომელთა აღზრდისას შესაძლებელი იქნე-ბა ზუსტად ერთნაირი მეთოდებისა და ხერხების გამოყენება. ინდივიდის მიდრეკილებების გათვალისწინება აუცილებელია იმისთვისაც, რომ სწავ-ლის პროცესი დადებითი ემოციების ფონზე მიმდინარეობდეს, იყოს საინ-ტერესო, სახალისო და, ამდენად, ეფექტური. ეს, ფაქტობრივად, ნიშნავს, რომ ბავშვები ერთმანეთისაგან იმთავითვე განსხვავდებიან. მათი ინდივიდუალური უნარები და მიდრეკილებები სერიოზულ შემდეგებს უქმნიან სწავლების მსაარსისა და მეთოდების განსაზღვრის საქმეს. ლოკი ხისულელედ მიი-სწევს იმაზე ფიქრსაც, რომ შეუცვლად ან წინ აღდგომოდნენ ბავშვის ბუნებ-რივ მიდრეკილებებს, როგორც არ უნდა შეუასდეს ეს დებულება დღევანდელ

შეყენებების თვალსაზრისით, ერთი რამ ცხა-ლია, – ის უწინააღმდეგეა ლოკის ზოგად ემპირის-ტულ პოზიციას, რომელიც მისი მხოლოდმხედველო-ბის ქვაკუთხედი. გამოდის, რომ ბავშვის გონება არ ყოფილა “სუფთა დაფა”, ან კიდევ “თიხის ნაჭე-რი”, რომლისაგანაც ყველაფრის გამოძერწვა შეიძ-ლება. განვითარების თეორიების სპეციალისტებს შეუძნეველი არ დარჩენიათ ლოკის კედავოციური სისტემის ეს არათანმიმდევრულობა.

გან-ვაკ რუსოსთვის (1712-1778) პოსტულატი ბავშვების თანდაყოლილი ფიზიკური განსხვავებუ-

ლობის შესახებ, პედაგოგიური კონცეფციის ერთ-ერთი საფუძველი იყო რუსოს აზრით, ბავშვი ვითარდება ბუნების მიერ დაწერილი გეგმის შესაბამისად. განვითარების პროცესი მინაგნალ არის განსაზღვრული. ლოკისაგან განსხვავებით, მას არ სჯეროდა, რომ სულიერი სფეროს ფორმირება ყოველსაშუალოდ ვარაუდობდა (პირველ რიგში სოციალური) შემოქმედების მიხედვით წარმართება. აღზრდა მხოლოდ მაშინ იქნება ეფექტური, თუ ის შესაბამისია აღსაზრდელის ბუნებრივ უნარებს და მიდრეკილებებს, მისი განვითარების გეგმას. აღზრდა უნდა შექმნას ოპტიმალური პირობები, რათა ამ გეგმის განხორციელება დაუბრკოლებლად წარმართოს. რათა ბავშვმა თვითონ გამოაყენოს მისი შესაძლებლობები ბუნება, ამბობდა რუსო. როგორც ფარული მასწავლებელი, აღზრდას ბავშვს, რათა მან შრდის სხვადასხვა სტადიაზე სხვადასხვა უნარები განვითაროს. ბუნებრივად დაწესებული განვითარების განრიგი ასახავს როგორც ბავშვის ინდივიდუალურ თავისებურებებს (ზოგი ადრე იწყებს სიარულს, ან გვიან იწყებს ლაპარაკს, ზოგი ხელისუფლების კენ არის მიდრეკილი, ზოგი შეყვარების კენ და ა.შ.), ასევე განვითარების მოვალეობის განხორციელებას. ამ კანონზომიერებათა შესაბამისად გამოიყოფა განვითარების ოთხი სტადია ან პერიოდი, რომელთაც ყველა ბავშვი გაივლის. მათი დახასიათება ხდება იმის მიხედვით, თუ რომელი სფეროს განვითარება მიმდინარეობს უპირატესად და როგორ უნდა წარმართოს აღზრდის პროცესი ბუნების ჩანაფიქრის ოპტიმალური რეალიზაციისთვის.

პირველი პერიოდი, *ჩვილობა* (დაბადებიდან 2 წლამდე), უპირატესად *ფიზიკური განვითარების* სტადიაა. მშობლების ეპლია შექმნიან ბავშვს სათანადო პირობები ფიზიოლოგიური მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად, მაგრამ, ამასთან, იყენებენ საკმარისად მოთხოვნები რათა შედეგად არ გაახეხვიან შვილი. სხეულებრივი განვითარებისთვის აუცილებელია ფიზიკური ვარჯიშისა და წრთობის ორგანიზება. ამ პერიოდში ბავშვებს არა აქვთ იდეები და გონება. ისინი უბრალოდ განიცდიან გვირგვინს ან სიამოვნებას და ამ პროცესში ეყნობიან საგანთა თვისებებს (ცივი, თბილი, მაგარი, რბილი და ა.შ.). ბავშვები, აგრეთვე, იწყებენ დამოუკიდებლად ენის ათვისებას და ამ პროცესში უფროსების საგანგებო ჩარევა, მით უფრო მისი დანიჭების მცდელობა, არ არის რეკომენდებული.

მეორე პერიოდი, *ბავშვობა* (2-დან 12 წლამდე) ძირითადად *სენსორული განვითარების* სტადიაა. რუსო, ფრანგი განმანათლებლების უმეტესობის მსგავსად, სენსუალისტი იყო და ამიტომ შეგონებებითა განვითარებას ამროვნების მომავალი განვითარების საფუძველად მიიჩნევდა. ამ დროს ბავშვი საყვაროს გრძნობის ორგანიზების საშუალებით ეყნობა. მას აქვს თავისებური ინტუიციური გონება, მაგრამ ის უშუალოდ არის დაკავშირებული სხეულის მოძრაობებთან და შეგრძნებებთან. მაგალითად, ბურთის შესტად მშროლელი ბავშვი აელუნს სიჩქარისა და მანძილის "ცოდნას". მაგრამ ეს ცოდნა და გონება ძალზე კონკრეტული ხასიათისაა. ამიტომ რუსო ბავშვების ადრეული სწავლების წინააღმდეგ გამოდიოდა. ამ პერიოდში "გონებას სძინავს" და სისტემატური სწავლება შეუძლებელია პერიოდთან უნდა დაიწყოს.

ოხი, ამბობდა იგი.

მესამე პერიოდი, *გვიანი ბავშვობა* (12-დან 15 წლამდე) *ამროენების განვითარების* სტადია. სისტემატური სწავლების დაწყება ამ დროს არის საჭირო, უნიდიან ბავშვს სწორედ ახლა უჩნდება ჩვენ მიერ მიწოდებული ცოდნის ალექვატური გავებისა და შეთვისების უნარი. ამასთან, სწავლებაში რუსო ველისხიობს გონებრივი განვითარების პროცესს, რომელიც ხორციელდება პროგრამების, განრიგისა და სახელმძღვანელოთა გარეშე. უნდა შექმნას ისეთი სიტუაცია, სადაც ბავშვი გამუდმებით სვამს კითხვებს, ხოლო აღმწოდელი პასუხობს. ასეთი წესით ბავშვი აითვისებს გეოგრაფიას, ქიმიას, ფიზიკას, ბიოლოგიას, ე.ი. ბუნებისმეტყველურ საგნებს. სოციალურ-კუმანოგარული ცოდნის მიწოდება არ არის რეკომენდებული, რადგან ამ პერიოდში, ისევე როგორც წინა პერიოდებში, ბავშვი არის ასოციალურა არსება, ანუ ძირითადად იმანვე მრჩავეს, რაც მისთვისაა სახარებელი და ხაკლებად იჩენს ინტერესს სოციალური ურთიერთობებისადმი, რომელთა გარეშე არ არსებობს მსუობა. ამ პერიოდს ბავშვს რუსო ადარებს რომისში კრუსოს თეოკმარ აღამიანს, რომელიც ვუქტურად ურთიერთობს ფიმიკურ გარემოსთან.

შეოთხე პერიოდი, *მომარდობის ასაკი* (15-დან 25 წლამდე, ანუ სრულწლოანებაამდე) არის *მორალური განვითარების* სტადია. ამ პერიოდში ახალგაზრდა იხდივიდი სოციალურ არსებად იქცევა. იგი აღარ არის თეოკმარი, მას უჩნდება ძლიერი სწრაფვა სხვა აღამიანების, განსაკუთრებით, თანაგოლებისადმი. ეს დიდწილად სექსობრივი მომწიფებით არის განსაზღვრული და, რუსოს წარმოდგენით, 15 წლიდან იწყება. რადიკალურად იცვლება მომარდის ემოციური სამყარო, ესაა "ქარიშხლებისა და ვნებების" ხანა. სოციალურ ურთიერთობებზე ორიენტირებული, ემოციურად აგზნებული და არამდგრადი მომარდისთვის აუცილებელია კეთილი სურვილების, კეთილი ამრებისა და კეთილი ნების გამომუშავება ანუ მსუობრივი აღზრდა. ეს მიღწევა არა დარიგებებით და შეგონებებით, არამედ კარგ აღამიანებთან უმუალო ურთიერთობით, კარგი მაგალითების ჩვენებით. ამ საქმეში თავის ფუნქციის ასრულებს სწავლებაც, განსაკუთრებით ისეთი საგანი, როგორც ისტორიაა. იგი სამუალებას გვაძლევს დაეინახოთ მომარდს აღამიანური ცხოვრების სეენა წარმოდგენაში უმუალო მონაწილეობის გარეშე.

რუსომ მოგვცა ფსიქიკური განვითარების პირველი გამლილი *პერიოდობაეი*, რაც, ცხადია, ძალიან მნიშვნელოვანია ასაკობრივი, კერძოდ, ბავშვის ფსიქოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რუსოს პერიოდობაეი უფრო ვისებამქერეგითი ხასიათისაა. იგი ემყარება არა მის საკუთარ მეცნიერულ დაკვირვებებს, არამედ თეორიულ მოსაზრებებს და საზოგადოების ყოფით გამოყდილებას (ცნობილია, რომ რუსოს არ უყვარდა ბავშვები, არ ქონდა მათთან ურთიერთობა არც როგორც მასწავლებელს, არც როგორც მშობელს. მან თავისი ხუთივე შვილი თავიდანვე უპატრონი ბავშვების თავმესაფარში გაამწესა). რუსოს მეხუდელეები ბავშვის ფსიქიკური ბუნებისა და ე.წ. *ბუნებრივი აღზრდის* თაობაზე ჩამოყდილებელია მის ცნობილ წიგნში "ემილი ანუ აღზრდის შესახებ" (1762).

ასაკობრივმა ფსიქოლოგიამ, როგორც ფსიქოლოგიის დამოუკილებელმა

დარგმა ჩამოყალიბება XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო. ოთხმოციანი წლებიდან მისი განვითარება უკვე საკმაოდ სწრაფი ტემპით წარიმართა, თუმცა პირველი წიგნი, სადაც სისტემატურად ასახულია ბავშვის პირველი ორი წლის ფსიქიკური განვითარება (ავტორის ვაჟის მაგალითზე) 1787 წელს გამოიცა და ეკუთვნის გერმანულ ექიმს დ. გადემანს. საკუთარ შეილებზე დაკვირვება ყოველთვის წარმატებით გამოიყენებოდა ბავშვის ფსიქოლოგიაში, მისი განვითარების ადრეულ ეტაპზე კი ინფორმაციის ძირითად წყაროს წარმოადგენდა. ასეთია, მაგალითად, ბ. სიგიშმენდის (1856) ნაშრომი; აგრეთვე ჩ. დარვინის “მაგარა ბავშვის ბიოგრაფიული ესკიზი” (1877), სადაც დღიურის ფორმაში გადმოცემულია ავტორის დაკვირვებები მისი შვილის ფრენსის ონტოგენეზზე; დაბოლოს, ი. გენის შრომა, რომელშიც მისი ქალიშვილის მიერ ენის შეთვისების პროცესია აღწერილი და ენის ისტორიული განვითარების პროცესთან შედარებული. ამგვარი ნაშრომების არსებობის მიუხედავად, ბავშვის ფსიქოლოგიის საწყისი პუნქტად მიჩნეულია ისტორიული ბიოლოგისა და ფსიქოლოგის ვ. პრაიერის კაპიტალური ნაშრომი “ბავშვის სული” (1882). მან უდიდესი რეზონანსი გამოიწვია და შრავალ ენაზე ითარგმნა. პრაიერი ამტკიცებდა, რომ საჭიროა (და შესაძლებელიც) არა მხოლოდ ფსიქიკური განვითარების ცალკეული მხარეების შესწავლა, არამედ ბავშვის მთელი სულიერი ცხოვრების, მისი გონებრივი, ნებულობითი, მწეობრივი, ესთეტიური ასპექტების ერთიანობის სისტემატური ანალიზი. პირველი თაობის ბავშვის ფსიქოლოგები ერთხმად მიიჩნევენ, რომ პრაიერის წიგნმა, პირდაპირი მნიშვნელობით, გზა გაუკვალა ამ ახალ დარგს. ამავ დროს აღნიშნავენ, რომ “ეს საოცარი წიგნია, საეზე კეთილსინდისიერი და საინტერესო დაკვირვებებით და მწარი საკუთარი აზრებით” (ბიულერი). აქ იგულისხმება, რომ ფაქტების პრაიერისეული ინტერპრეტაცია და მისი თეორიული შეხედულებები მეცნიერებას უკვე ორი ათეული წლის შემდეგ ევლარ აკმაყოფილებდა, იმდენად სწრაფი აღმოჩნდა პროგრესი ამ სფეროში. ამის მიუხედავად, პრაიერის წვლილი მაინც მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მან კონკრეტულად აჩვენა ზოგიერთი ობიექტური მეთოდის გამოყენების პერსპექტივა ბავშვის ფსიქიკის კვლევაში.

მართლაც, ობიექტური, პირველ ყოვლისა ექსპერიმენტული მეთოდების დანერგვა, ფსიქოლოგიის ამ დარგის წინსვლის სერიოზული საწინდარი ვახდა. თუ არა გარღვევა, რომელიც ფენჩერის, ენდგის, ებინჰაუნის, მიულერისა და ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის სხვა ფუძემდებლების წყალობით მოხდა, გენეტიკური ფსიქოლოგიის პრობლემატიკა (ფილოგენეზი და ონტოგენეზი), კვლავი დარჩებოდა ყოფილი ხასიათის დაკვირვებებისა და ფილოსოფიური ვარაუდების სფეროში. ემპირიული ინტროსპექციული ფსიქოლოგიის ფარგლებში რომ პრაქტიკულად შეუძლებელია იმ სფეროს შესწავლა, სადაც თვითდაკვირვება არსებითად უძლეურია (ცხოველის ან ბავშვის ფსიქიკა), ამაზე ზემოთ უკვე საკმარისად ითქვა (იხ. 6.1.). აქ ყველაზე მეტად ჩანს კვლევის ობიექტური მეთოდების გამოყენების პროდუქტიულობა.

ამავდროულად, ფსიქოლოგიაში სულ უფრო იკიდებდა ფეხს ე.წ. გერეტიკური მეთოდოლოგია ან მიდგომა. იგი გულისხმობდა ფსიქიკური პრო-

ცხებისა და მთელი სულიერი ცხოვრების განხილვას მისი აღმოცენებისა და განვითარების კუთხით. დებულება, რომ ფსიქიკური მოვლენები არ წარმოიქმნებიან გამსაღებელი სახით, არამედ ვაეღლიან ფორმირების საკმაოდ ხანგრძლივ გზას და რომ ამ პროცესს თავისი კანონზომიერი ეტაპები გააჩნია, ასაკობრივი ფსიქოლოგიის ქვაკუთხედს წარმოადგენს. ეს იდეა, თავის მხრივ, ევოლუციონისტური აზროვნების ნაყოფია. მას, პირველ რიგში, დარვინის მოძღვრებამ გაუმყარა საფუძველი, მაგრამ მისი გავლენა ვახცდა ბუნებისმეტყველებას და ვაგრძელდა სოციალურ მეცნიერებაში და ფილოსოფიაში. აქ უნდა მოეხსენიოთ პირველი პოზიტივისტები, სახელდობრ ა. ბეინი და, განსაკუთრებით, პ. სპენსერი. უმპირიული ფსიქოლოგია, როგორც ვიყიო, ძირითადად ფილოსოფიის ფარგლებში ვითარდებოდა. სპენსერი კი ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი მოამროვნე იყო. მან ბევრი რამ გააკეთა იმისთვის, რათა ევოლუციური წარმოდგენების დანერგვის სამუალებით ასოციაციური ფსიქოლოგიის რეფორმირება მოეხდინა. იგი ამტკიცებდა, რომ ფსიქიკა ევოლუციის კანონზომიერი ეტაპია და ვარემოთთან ადეკვატური მეგუების ფუნქციას ასრულებს (იხ.33). ეს იდეები შემდგომში ფუნქციონალურ ფსიქოლოგიაში განვითარდა, რომელიც ამერიკაში გამოყენებითი დარგების თეორიული საფუძველი ვახდა (იხ. 55). მათ შორის ერთ-ერთი ძირითადი ადგილი სწორედ ასაკობრივმა და პედაგოგიურმა ფსიქოლოგიამ დაიკავა.

რადგან შემოთ სიგვეა ფილოსოფიაში ჩამოვარდა, უნდა ითქვას შემდეგ: ბავშვის ფსიქოლოგიის ფორმირების პირველ ეტაპზე მიანხდათ, რომ ფილოსოფიის ბევრი მხელი საკითხი შეიძლება ვამუქდეს ან ვამარტივდეს იმ აღმსიენების წყალობით, რომლებსაც მოიგანს ბავშვის ფსიქიკური ცხოვრების საწყისი ეტაპების მეცნიერული შესწავლა. ერთ-ერთი ასეთი საკითხია ის, რაც უმპირიუმისა და რაციონალიზმის მუღშივი დავის საგანს ეხება: რა აქვებს ჩვენ ცნობიერებას მიხარისით – ვამოცილებთ თუ “თანდაყოლილი იდეების” აქტვალისმაცია. მაგრამ იდეების ან “ცოდნის” (მიუხედავად იმისა, თუ ხად იმოფება იგი – იმთავითვე ინდივიდში თუ მის ვარეთ) ადამიანის ნამდვილ კუთვნილებად ვადიქვევა იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტი მას ცნობიერად უნდა ფლობდეს და საჭიროებისამებრ გამოყენება ხელეწიფებოდეს. ე.ი. ცოდნა აქტიური უნდა იყოს. ამის მისაღწევად კი სათანადო პირობები და შეთოდება საჭირო. მამსადაამე, უნდა მოხდეს ისეთი პროცესის ორგანიშება, რომელიც “ცოდნის” შეთვისებას ან აქტვალისმაციას უზრუნველყოფს. ეს კი, არსებითად, პედაგოგიური პროცესია.

ამ პროცესის ვაბლიერებისა და ვადახალისების ამოცანა უადრეხად აქტვალურ ვახდა XIX საკუნის შუა პერიოდთან. ის შიშიმენელოვან წილად უკავშირდებოდა საყოველთაო განათლების შემოიდებას. მასობრივი სკოლა სულ სხეა მოთხოვნებს აყენებს, ვიდრე საოჯახო განათლება, რომელიც მანამდე წამყვანი იყო. აქ უკვე შეუძლებელია სწავლების ფორმალური და მიხარისეული მხარის განსაზღვრა ცალკეული ბავშვის ინდივიდუალურ თავისებურებებზე დავრდნობით. ამიგომ დღის წესრიგში დგება განვითარების იმ ასაკობრივი ეტაპებისა და ცოდნის შეთვისების მექანიშმების ვარკვევა, რომლებიც საერთოა ყველა ბავშვისთვის. ეს უმეალოდ ასაკობრივი და პედა-

გოგიერი ფსიქოლოგიის საქმეა. მხოლოდ ამ ცოდნის საფუძველზეა შესაძლებელი იმის განსაზღვრა, თუ რა, როგორ და როდის უნდა ასწავლოს სკოლამ. ყოველივე ეს საზოგადოებრივ მოთხოვნებს უკავშირდებოდა, კერძოდ, იმის რწმენას, რომ სასკოლო რეფორმა და აღზრდის სისტემის ძირეული გადახალისება, რაც მეცნიერულ საფუძველზე უნდა მომხდარიყო, საზოგადოებრივი ცხოვრების სასურველ ცვლილებებს მოიგახდა. ამ მეცნიერულ საფუძველს მნიშვნელოვან წილად სწორედ ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგია ქმნის.

რეფორმატორული გენდენცია განსაკუთრებით ძლიერი იყო ამერიკაში. აქ უფრო მთლიანად მძლავრმა საზოგადოებრივმა მოძრაობამ, ე.წ. პროგრესივიზმმა, რომელიც ქადაგებდა ინოვაციებს სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროში, განათლების სისტემაში მიმდინარე რეფორმებს სათავეში ჩაუდგა ამერიკის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ინტელექტუალი, პრაგმატიზმის ფილოსოფიისა და ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ჯონ დიუი (იხ. 5.5). სკოლის რეფორმა, მიხედვით, აღზრდის ახალ მიზანს უნდა დაექვემდებაროს. ეს მიზანი მუდმივწესით შეესაბამება პრაგმატიზმისა და ფუნქციონალიზმის იდეებს და ფორმულირებულია, როგორც "განსხვავებულ სიტუაციებთან შეგუება თავისუფალი მეწარმეობის პირობებში". დიუის პედაგოგიური სისტემის ლედაბოძი არის პრინციპი: *სწავლება კეთების საშუალებით*. ეს ნიშნავს სასკოლო სისტემის ისეთ აგებას, როდესაც განათლების წყარო არის პედაგოგიურ ვარემოში მიმდინარე ბავშვის პრაქტიკული თვითაქტიუობა. სათანადო პირობებში მოსწავლეები ბუნებრივად ითვისებენ სოციალური ქცევის კონკრეტულ ჩვევებს და ზოგად გამოცდილებას.

დიუის იდეების გამოყენების პოლიგონად გადაიქცა მის მიერ ჩიკაგოს უნივერსიტეტთან შექმნილი "სკოლა-ლაბორატორია" (1896). მასში სწავლობდნენ 4-დან 13 წლამდე ასაკის ბავშვები. ისინი ადრეული ასაკიდანვე ეწეოდნენ ყველაფრის დამოუკიდებლად კეთებას, უპირატესად, თამაშის ქცევის ფარგლებში. უფროსი ასაკის მოსწავლეების "კეთებით სწავლება" პრობლემით ხელმძღვანელობდა. აღმზრდელს უნდა წარემართა მოსწავლეთა სასწავლო-პრაქტიკული აქტიუობა მათი უნარების გათვალისწინებით. დიუი ფიქრობდა, რომ სწავლა-აღზრდა თავიდანვე უნდა ეყრდნობოდეს ბავშვის თანდაყოლილ შესაძლებლობებს. სწავლა-აღზრდა კერძოდ ამოიცნობს უნარ-შესაძლებლობებს, მას მხოლოდ მათი განვითარება შეუძლია.

განათლების სისტემის ოპტიმიზაციის ამოყენა ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ჩასახვისა და განვითარების უდიდესი მამოძრავებელი ძალა ვახდა. მაგრამ ეს შეუძლებელი იქნებოდა, თუ საერთო ფონის სახით არ იარსებებდა გაცვეული საზოგადოებრივი პოზიცია ბავშვისა და ბავშვობის, როგორც ასაკობრივი კატეგორიის მიმართ. საქმე ის არის, რომ უფროსების დამოკიდებულება ბავშვობისადმი, როგორც აღაშინის ცხოვრების გარკვეული ხანისადმი, შესაძენვეად ცვალებადობდა ისტორიის განმავლობაში. კაცობრიობის განვითარების ადრეულ სტადიაზე ბავშვობა პრაქტიკულად არ გამოიყოფოდა ცხოვრების ცალკე პერიოდის სახით, ვინაიდან

თემის პაგარა ინდივიდები ფეხზე დადგომისთანავე ერთვებოდნენ საკვების მოპოვების საქმიანობაში შემგროვებლობისა თუ პრიმიტიული იარაღების გამოყენების ვითარებაში. ასეთ პირობებში არ იყო არც საჭიროება და არც შესაძლებლობა იმისა, რომ გამოყოფილიყო ცალკე პერიოდი ბავშვის მოსამზადებლად მომავალი სერიოზული საქმიანობისთვის. ბავშვობა სოციალური თვალსაზრისით არც არსებობდა. ვინაიდან ისტორიულად ბავშვობის ცნება უკავშირდება არა ინდივიდის მოქმედებლობის ბიოლოგიურ მდგომარეობას, არამედ გარკვეულ სოციალურ სტატუსს, ამ პერიოდისთვის დამახასიათებელ უფლებებსა და მოვალეობებს, ქვევის სპეციფიკურ ფორმებს.

შუა საუკუნეების ევროპაში ბავშვობა, როგორც ასეთი, იგნორირებულ იყო. 6-7 წლამდე ინდივიდები ითვლებოდნენ უსუსურ ჩვილებად, ხოლო შემდეგ, პაგარა, მინიატურულ მოზრდილებად. მათ სათანადოდ აცნობდნენ და სათანადო ცოდნა-ჩვევებს აზიარებდნენ. მაღალი მობაღობისა და სიკვდილიანობის დემოგრაფიულ სიტუაციაში ბავშვობა მიჩნეული იყო სწრაფად წარმატებულ და ნაკლებდარბებულ პერიოდად. ვითარება შეიცვალა XVII საუკუნეში. პაგარა ბავშვი უკვე განიხილებოდა, როგორც ოჯახის მნიშვნელოვანი წევრი. ბავშვებისადმი გულგრობა შეიცვალა მათდამი განსაკუთრებული ყურადღებით, განვითარებისათვის კი. მაგრამ XVIII საუკუნეში, საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ, ბავშვისადმი, როგორც შვიცხური სათანადოდამი დამოკიდებულება შეცვალა რაციონალური აღზრდის კონცეფციამ. ის დამყარებული იყო მკაცრი დისციპლინის პრინციპზე ოჯახში და სასწავლო დაწესებულებაში. სკოლა თანდათან გადაიქცა უმნიშვნელოვანეს საზოგადოებრივ ინსტიტუტად, რომელიც ემსახურებოდა მომავალი კვალიფიციური მუშაკებისა და სამაგალითო მოქალაქეების ორგანიზებულ მომზადებას. ვადახალისდა ბავშვობის კონცეფციას. აღნიშნის ცხოვრების ეს ხანა გახანგრძლივდა და მასში გამოიყო ყრმობისა და ჭაბუკობის პერიოდი. გუჩნიკერმა პროგრესმა და საზოგადოებრივმა ცვლილებებმა XIX საუკუნეში საგრძნობლად გაზარდა მოთხოვნები ბავშვის მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადების კუთხით. ბავშვობის პერიოდის მნიშვნელობამ კიდევ უფრო იმატა. ამის გამოთხილი ვახდა უკვე ნახსენები მოძრაობა განათლების სისტემის ვაუტჯობების მიმართულებით, რამაც ბიძგი მისცა ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის განვითარებას.

ამრიგად, ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ჩასახვისა და განვითარების წყაროდ შემდეგი მოვლენები იქცა: ევოლუციურ-გენეტიკური იდეების გაერყელება ბუნებისმეტყველებასა და ფილოსოფიაში, ობიექტური მეთოდების დანერგვა მოვად ფსიქოლოგიაში, სასკოლო განათლების ოპტიმიზაციის პრაქტიკული მოთხოვნები და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში მომზადარი ცვლილებები ბავშვობისადმი დამოკიდებულების თვალსაზრისით.

პრაქტიკულ ამოყანებთან ერთად ამ დისციპლინების წინაშე თავიდანვე ფუნდამენტური თეორიული საკითხები დაისვა. მათ შორის ორი შეიძლება განსაკუთრებით გამოიყოს: 1) რა პერიოდებს ვაიელის ადამიანი თავისი ონტოგენეტიკური განვითარების პროცესში და 2) რა ძალები ან ფაქტორები განსაზღვრებენ ამ გენეზისს. ესენი დამოუკიდებელი საკითხებია, მაგრამ,

პრინციპში, პირველის გადაწყვეტის ესა თუ ის ვარიანტი არსებითად უკავშირდება იმას, თუ როგორ არის გააზრებული მეორე საკითხი.

ასაკობრივი პერიოდების გამოყოფა სხვადასხვა საფუძველს ემყარება, კერძოდ იმას, თუ რა საფუძვრებს გაიელას ადამიანის ფსიქიკის მომწიფების ბუნებრივი პროცესი, ან იმას, თუ რა გარემო პირობებში უხდება მას ცხოვრება. შესაძლებელია, ამ ფაქტორების ერთდროული მოქმედებაც. შესაბამისად, იკვეთება სამი შეხედულება განვითარების მამოძრავებელი ძალის შესახებ. ერთის მიხედვით, ფსიქიკურ ონტოგენეზს განსაზღვრავს ბიოლოგიურ მომწიფებასთან დაკავშირებული თანდაყოლილი ფაქტორები (*ბიოგენეტიკური თეალსაზრისი*). მეორის მიხედვით, გადამწყვეტი როლი უნიჭება სოციალურ გარემოს, სწავლა-აღზრდის პირობებს (*სოციოგენეტიკური თეალსაზრისი*); მესამე თელს, რომ ფსიქიკური განვითარება ბიოლოგიურისა და სოციალურის, მომწიფებისა და აღზრდის ურთიერთქმედების შედეგია (*ანტიგენეტიკური თეალსაზრისი*). ასეთია განვითარების სამი ძირითადი კონცეფცია, რომელიც სხვადასხვა მკვლევარის მიერ ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის საწყის ეტაპზევე იქნა წარმოდგენილი. ეს არცაა ვასაკვირი, ვინაიდან აღნიშნული კონცეფციები არსებითად რაციონალიზმისა (ნატეიზმისა) და ემპირიზმის დაპირისპირებაში იღებს სათავეს.

ბიოგენეტიკური თეალსაზრისის მომხრე იყო ამერიკაში ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ფუძემდებელი სტენლი ჰოლი (1846-1924). ფსიქოლოგია მან ლაიფციგში, უუნდგის ხელმძღვანელობით შეისწავლა. მაგრამ ამერიკაში დაბრუნებისას უარი თქვა თავისი მასწავლებლის წმინდა აკადემიურ, ზოგადფსიქოლოგიურ ორიენტაციაზე და თავისი ყურადღება პრაქტიკულ საკითხებზე გადაიტანა, უპირატესად სწავლებისა და ასაკობრივი განვითარების სფეროში. საერთოდ კი, ჰოლი ფსიქოლოგიის ისტორიაში შევიდა, როგორც მეცნიერების თეალსაზრისი ორგანიზატორი, მან დააარსა ამერიკის პირველი ფსიქოლოგიური კვლევითი ლაბორატორია ბალტიმორის უნივერსიტეტში (1883). პირველი ფსიქოლოგიური ჟურნალი (1887), აგრეთვე ჟურნალი გენეტიკურ და პედაგოგიურ ფსიქოლოგიაში (1893), რელიგიის ფსიქოლოგიაში (1904), გამოცენებით ფსიქოლოგიაში (1915). იგი იყო ამერიკის ფსიქოლოგთა საზოგადოების დაფუძნების ერთ-ერთი ინიციატორი და მისი პირველი პრეზიდენტი (1892).

ჰოლის მეცნიერული ინტერესები საკითხთა ფართო წრეს მოიცავდა. მათ შორის უნდა გამოიყოს კლასიკური გამოკვლევა რელიგიის ფსიქოლოგიაში. მაგრამ ყველაზე დიდი აღიარება მას ბავშვის ფსიქიკური განვითარების სფეროში შესრულებულმა კვლევებმა მოუტანა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი კასტალური ნაშრომები "ჭაბუკობა" (1904) და "აღზრდის პრობლემები" (1911). თავის ბოლო წიგნში "დაბერება" (1922) ჰოლმა გააფართოვა ასაკობრივი ფსიქოლოგიის ფარგლები და მისმა კვლევამ არა მხოლოდ

ხიყოცხლის საწყისი, არამედ მისი დამასრულებელი პერიოდის მოიყვამ.

მოზარდების შესასწავლად პოლმა და მისმა თანამშრომლებმა შეიმუშავეს უამრავი ანკედა და მათი საშუალებით დიდძალი მასალა დააგროვეს ბავშვის სულიერი ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტის შესახებ. შემდგომში კვლევის არც გაფართოვდა და სხვა ასაკის ბავშვებიც მოიყვამ. ამასთან, ანკედაებს ავებდნენ როგორც ბავშვები, ისე მშობლები და მასწავლებლები. ეს საშუალებას აძლევდა პოლს კომპლექსურად დაეხასიათებინა ბავშვები, დაენახა განვითარების მიდევნები და სირთულეები როგორც თვით ბავშვების, ისე მშობლების პოზიციიდან. პოლის გაულებით ანკედაური მეთოდი ამერიკაში ძალიან პოპულარული გახდა. მას იყენებდნენ რათა ვაერკვიათ, თუ როგორ განიცდიან ბავშვები სოციალურ გარემოს, რა პრობლემების წინაშე დგებიან სახლში, სკოლაში და სხვა. ამ გიპის კვლევები ისე ვაერკვლდა, რომ თვით ანკედაური მეთოდი უკვე აბოცირდებოდა პოლის, და არა მისი ნამდვილი შემქმნელის, პალტონის სახელთან.

კვლევის შედეგად პოლი ვარკვეულ თეორიულ განმარტებამდე მივიდა. რომელიც ბავშვის განვითარების კანონზომიერებას ეხებოდა. იგი ე.წ. რეკაპიტულაციის თეორიის (ლათინურად recapitulatio – გამეორება) სახით იქნა ჩამოყალიბებული. ეს თეორია ურდნობოდა ე. კეკელის მიერ ფორმულირებულ ბიოგენეტიკურ კანონს. იგი ცხოველური ორგანიზმების ემბრიონალურ განვითარებაზე დაკვირვების შედეგია და ამტკიცებს, რომ ჩანასახი ემბრიონებში იმეორებს იმ ძირითად სტადიებს, რომლებიც გაიარა ამ ბოლოვიურმა გვარმა თავის ფილოგენეტიკურ განვითარებაში. კეკელის ფორმულა ასეთია: ონტოგენეზი არის ფილოგენეზის შეკვეცილი და სწრაფი გამეორება. გააერკვლა რა ეს კანონი ადამიანის ფსიქიკაზე, პოლი ამტკიცებდა, რომ ბავშვის განვითარების პროცესი იმეორებს იმ ძირითად სტადიებს, რომლებიც გაიარა კაცობრიობამ თავისი კულტურულ-სტორიული განვითარების პროცესში. აქედან გამომდინარე, განვითარების ეტაპების თანმიმდევრობა და რაგვარობა თანდაყოლილად არის მოცემული და ყველა ბავშვი იმით იუვილებლად გაივლის.

პოლის მოწაფემ, კ. პათინსონმა რეკაპიტულაციის თეორიის საფუძველზე შექმნა ბიოფსიქიკური განვითარების კონკრეტული პერიოდიზაცია, რომელიც მიაკეება კაცობრიობის კულტურულ-სტორიული ცხოვრების სტადიების თანმიმდევრობას. ეს სტადიები გამოიყოფა იმის მიხედვით, თუ როგორ ცვალებლობდა, ისტორიულად, საკვების მოსოვების ხერხები. მისი აზრით, ასეთი ხერხი თავდაპირველად იყო, ჯერ მიწის თხრა და ქექვა, შემდეგ ნადირობა, მწყემსობა, მიწათმოქმედება და ბოლოს წარმოება და ვაჭრობა. შესაბამისად, გამოიყოფა ბავშვობის ხუთი პერიოდი, რომელთაც არა აქვთ მკაფიო საზღვრები: ერთის დაწყება არ ემთხვევა წინარეს დასასრულს. ეს პერიოდებია:

1) დაბადებიდან 5 წლამდე (პირველყოფილი ადამიანის ხანი). ამ პერიოდში ბავშვისთვის, ისევე როგორც პირველყოფილისთვის, “ყველაფრის საზომი არის საჭმელად ვარჯისიანობა”. ამიგომ მას ყველაფერი პირში მიიჭებს და გემოს უსინჯავს. ამავე დროს, ურთად დაინტერესებულია მიწასთან დაკავ-

მირებული თამაშებით და უსუესით. 2) 4-11წ. (მონადირეობის ხანა). ამ პერიოდის ბავშვებისთვის, როგორც პირველყოფილი მონადირეებისთვის, დამახასიათებელია “შიში ყოველივე უცხოში, მალულად მოქმედება, გულერილობა ტყვილისადმი, გმირების თავუანისცემა, სისასტიკე”. თამაშების მსაარსშიც დომინირებს ჩახაფრება, შეშინება, დამალობა, დაგვეყვება და ა.შ. 3) 8-12წ. (მწვემსობის ხანა). ამ პერიოდისთვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია “ალერსიანობა ცხოველებისადმი და ხერხილი გაანსლეს რაიმე საკუთარი”. აქედან გამომდინარე, ბავშვების თამაშებსა და საქმიანობაში დომინირებს: “მსინური ცხოველების მოვლა, მკუდრო თავმესაფრების შენება, გვირაბების თხრა”. 4) 11-15წ. (მწათმოქმედების ხანა). ამ პერიოდს ახასიათებს “წინდახელულების ვანეითარება და შებაღუობისადმი სწრაფვა”. ილქიებს ამხილასადმი, ბუნების მოვლენებისადმი ინგერესი და მოვადდ, დაკვირვების უნარი. ვართობა და თამაშიც ამ მსაარსით არის დაგვიროული. 5) 14-20წ. (მრეწველობა-ვაჭრობის ანუ თანამედროვე ადამიანის ხანა). ამ პერიოდში ძლიერდება ფულისადმი, დათვლისადმი და გაცეღა-გამოცეღისადმი ინგერესი, რაც სათანადო თამაშებში და საქმიანობაში აისახება.

პოლი და პათინსონი თვლიდნენ, რომ ბავშვის სორმალური ვანეითარებისთვის აუცილებელია ყველა პერიოდის თანმიმდევრული გაეღა. მაგრამ ბავშვს არ შეუძლია რეალურად ვადანაგელოს იმ ემოციების შესატყვის სიტუაციებში, რომლებიც მან უნდა გაიაროს. ამიგომ საჭიროა არსებობდეს შექნისში, რომელიც ბავშვს იმის საშუალებას მისცემს, რომ ეს საკუთარ ვარემოში განახორციელოს. ასეთი სპეციფიკური შექნისში როლს თამაში ასრულებს. სახლობა, ომობა და სხვა თამაშები ამას ემსახურება. თამაშის საშუალებით ხდება “ისტორიული ინსტინქტების აღმოფხვრა”. თამაში, პოლის აზრით, არის აუცილებელი ვარჯიში რელიმენტული და ამვამად უსარგებლო უუნქიების გაჭრობისთვის. თამაშის დროს ბავშვი ქევის ისტორიული ფორმების რეალიზაციას ახდენს. რათა საბოლოოდ მოცილოს ისინი. ეს თავკომბალას ქევეს პეებს, რომელიც გამუღმებით ამოძრავებს კელს, რათა ის მოიწყვიტოს. პოლი აგრეთვე ფიქრობდა, რომ ბავშვის ნახატების ასაკობრივი ევლილებები ასახავს სახეითი ხელოვნების კაციობრიობის მიერ განვლილ გზას.

პოლსა და პათინსონს მიაჩნდათ, რომ ცივილიზებული ადამიანის სგაღია რვა წლის ასაკში, ანუ “მწვემსობის პერიოდში” დგება. ამიგომ ამ დროიდან უკვე შესაძლებელია და საჭიროც არის ბავშვების სისტემატური სწავლება. საშოვადლო კი სწავლება და აღზრდა უნდა ეფუძნებოდეს ვანეითარების ვარკვეულ დონეს. რომელსაც რეკაპიტულაციის კანონზომიერების მიხედვით მიმდინარე ბუნებრივი მომწიფების პროცესი განსაზღვრავს. ამრიგად, რეკაპიტულაციის თეორიაზე დაყრდნობით, საესებით პრაქტიკული დასკვნები კეთდებოდა, თუნდაც სასკოლო პროგრამებთან დაკავშირებით. მგვალთად, კითხვის სწავლებისას მღაპრის საჭიროების დასასაბუთებლად მამართაუდნენ პარალელურს პრისმიტიულ კულტურებთან, სადაც არსებობს ძლიერი მიდრეკილება ყოველივე მღაპრულსკენ; ესთეტიკური აღზრდის სფეროში საჭიროდ თვლიდნენ ყველა პერიოდის “ადმოფხვრას”, რელიმ-

მიღანი მოყოლებული ვიდრე სიმბოლიმამდე, ფუკერიმამდე და სხვა იმპე-
ბამდე, რელიგიური აღმზრდის კუთხით, ბავშვს განიხილავდნენ პაგარა წარ-
მართად და სთავაზობდნენ "გაეგარებინათ" იგი ყველა კონკრეტული რე-
ლიგიის ისტორიულ ფორმაში, რათა აღმოეფხრათ ისინი ბავშვის ცნობიერუ-
ბიდან და მიეყვანათ იგი თანამედროვე კულტურული კაცობრიობის ათეიზ-
მამდე. დღევანდელი გადასახულიდან ყოველივე ეს არასერიოზულად გამო-
იყურება, მაგრამ XX საუკუნის დასაწყისში ე.წ. პედოლოგიური მოძრაობის
ფარგლებში ამ თემებზე ბევრს საუბრობდნენ.

პედოლოგია უშუალოდ არის დაკავშირებული სტენლი პოლის სახელ-
თან. გასული საუკუნის პირველ ნახევარში იგი დიდი პოპულარობით ხარგე-
ბლობდა. გერმინი *პედოლოგია* (ბერძ. *pais, paidos* – ბავშვი) პოლის მიწაფეხ
ო. კრისტაინსენს ეკუთვნის; მოგვიანებით ამერიკაში უფრო პოპულარული
გახდა გერმინი *child study* (ბავშვის შესწავლა). პედოლოგიურ მოძრაობაში
გაერთიანებულნი იყვნენ პედაგოგები, ბიოლოგები, პედიატრები, ანთრო-
პოლოგები, სოციოლოგები, ფსიქოლოგები. თქიან წლებში ამ უკანასკნელებში
დომინირებული ადგილი დაიკავეს პედოლოგიურ მოძრაობაში და მოხდა
მისი ამკარა ფსიქოლოგიზაცია. პედოლოგიას არჩახულ პოპულარობას მთელ
მსოფლიოში, პირველ ყოვლისა, მისი მკვეთრად გამოხატული პრაქტიკული
მიმართულობა განსაზღვრავდა. ბავშვებთან ურთიერთობისას აღმზრდელე-
ბი და მასწავლებლები უამრავ პრობლემას აწყდებოდნენ სხვადასხვა ხეფრო-
დან, იქნებოდა ეს ბავშვის ჯანმრთელობა, ფსიქიკური უნარები, სოციალუ-
რი ადაპტაცია თუ სხვა. პედოლოგიას, პოლისეული ჩანაფიქრით, კომპლექ-
სურად უნდა მოეველო ამ პრობლემებისთვის.

პედოლოგიური კვლევა-ძიების თეორიულ ბაზად პოლი, ბუნებრივია,
საკუთარ თვალსაზრისს მიიხსენებდა. მას მართლაც ჰქაიდა მამლევრები, ვი-
ნაიდან იმხანად ევოლუციონისტური წარმოდგენების შეობის ფონზე, ბიოგე-
ნეტიკური იდეები საკმაოდ პოპულარული იყო. ბავშვის ფსიქოლოგებს შორის
მიუხედავად ამისა, პოლის რეკაპიტულაციის თვალსაზრისის სუსტი მხარე-
ები წამყვანი სპეციალისტებისთვის ცხადი იყო. ეს ეზებოდა კონკრეტულ
შეუსაბამობებს ამა თუ იმ ასაკის ბავშვების ქცევით თუ ფსიქიკურ გამოვლი-
ნებებსა და იმ მოთხოვნებს შორის, რომლებსაც ამ ასაკს რეკაპიტულაციის
თვალსაზრისი უყენებდა. ბავშვს, მაგალითად, შეიძლება უფრო ადრე გა-
უქნდეს ინტერესი მანქანებისადმი ან საფრენი აპარატებისადმი, ვიდრე ცხო-
ველებისადმი ან ყვავილებისადმი, რაც, ცხადია, ვერ აიხსნება იმით, რომ
კოსმონავტიკის ეპოქა წინ უსწრებს მწყემსობისა ან მწიამოსქმელების ხანას.
მაგრამ, დეტალების გარეშე, თავიდანვე პრინციპულად დაისვა შემდეგი
საკითხი: რამდენად კანონიერია ასეთი შორს მიმავალი და, რაც უარესია,
სწორხაზოვანი პარალელები ამა თუ იმ ეპოქის საზოგადოების ქცევასა და
გარკვეული პერიოდის ბავშვის ქცევას შორის. კულტურის ისტორიისა და
პედოლოგიის მონაცემები უკვე მაშინ აყენებდა ეჭვქვეშ ამგვარი მიდგომის
მართებულობას. საუბარია მის სწორხაზოვნებასა და უნივერსალობაზე,
თორემ გარკვეული პარალელებს არსებობის დანახვა, მართლაც, არ არის
ძნელი.

მიუხედავად რეკაპიტულაციის კონცეფციის შეზღუდულობისა და გულბრუნვითობისა, ბიოგენეტიკური პრინციპი მაინც საინტერესო და სასარგებლო იყო ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიისთვის. ვინაიდან იგი წარსოვადგენდა განვითარების კანონზომიერების ძიების შედეგობას. მასში სამეცნიერო იყო კავშირი ისტორიულ და ინდივიდუალურ განვითარებას შორის. ამ კავშირის გამოვლენის მიუხედავად, ეს იყო თეორიული კონცეფცია, რომელმაც ვისა გაუხსნა სხვა კონცეფციებს. ამაშია მისი უდავო ისტორიული მნიშვნელობა. ვარდა ამისა, ისიც აღსანიშნავია, რომ ყოველგვარი თვალსაზრისი, რეკაპიტულაციის პრინციპის ხაზით, არსებითად, პირველად შეესაბამება ბაქრაძის და ადამიანის ფსიქიკის ინტოგენეზის პრობლემატიკას.

პოლისიანის განხილვაზე. მისი ყველაზე ცნობილი მოწაფე არსოლდ გუმელი (1880-1961) უფრო მეტად აღრეული ბავშვობის ხაზით იყო დაინტერესებული. პედაგოგიური და სამედიცინო განათლების მქონე გუმელი თვდათ წელზე მეტ ხანს მუშაობდა იელის ჩორმალური ბავშვობის კლინიკაში, რის საფუძველზე მოგვიანებით შეიქმნა გუმელის ბავშვის განვითარების ცნობილი ინსტიტუტი. იგი ფსიქიკური ინტოგენეზის კვლევის აღიარებული ცენტრად გადაიქცა. გუმელი თვლიდა, რომ პირველი სამი წლის განმავლობაში ბავშვი თავისი ფსიქიკური განვითარების მნიშვნელოვან ნაწილს ვაივლის. განვითარების გეგმა ამ დროს ყველაზე დაღია და შემდგომში თანდათან კლებულობს. ეს დებულება დაედო საფუძველად მის ასაკობრივ პერიოდშიკაიას, სადაც სამი პერიოდი გამოიყოფა: დაბადებიდან ერთ წლამდე, ერთიდან სამ წლამდე და სამი წლიდან თერამეტ წლამდე. შესაბამისად, განვითარების უსაღესი ტერაპი პირველ პერიოდზე მოდის. სამკალო – მერორზე და დაბალი – მესამეზე.

ბავშვის განვითარების კვლევაში გუმელმა ბევრი სიახლე შეიტანა. მან დაამუშავა ბავშვის განვითარების კომპლექსური დიაგნოსტიკის პრაქტიკული სისტემა, რომელმაც მოცემულია მოგორული აქტიუობის, მეტყველების, მეტყუებითი რეაქციების, სოციალური კონტაქტების, პიროვნული, ეთიკური და სხვა მარჯვენების ნორმები სხვადასხვა ასაკისთვის სამი თვიდან ექვს წლამდე ამისთვის გამოიყენება ბავშვზე დაკვირვების ობიექტური მეთოდები: ფოტო და კინო გადაღებები, ე.წ. "გუმელის სარკე" (კალმხრივი ხედვის მინა). გუმელმა პირველმა გამოიყენა ფსიქოლოგიაში *ლონჯიტუდური მეთოდი*, რაც მდგომარეობდა ერთი და იმავე ბავშვის შესწავლაში დიდი ხნის განმავლობაში, უფრო ხშირად დაბადებიდან მოზარდობამდე. მანვე დაიწყო *ტექსტის მეთოდის* სისტემატიკური გამოყენება იმის ნათელსაყოფად, თუ რა მიმართებაა მომწიფებასა და სწავლებას შორის.

გუმელის აზრით, განვითარება მომწიფების პუნჯბრივი პროცესისა და სოციალური შემოქმედების ერთობლივი ნაყოფია. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ იგი უპირატესობას ანიჭებდა შინაგან, გენეტიკურად განსაზღვრულ მომწიფების პროცესს. სწორედ გენეტიკური პროგრამა განაპირობებს ბავშვის განვითარების მიმდინარეობას ფიქსირებული თანმიმდევრობით. შეიძლება ვარაუდებდეს განვითარების გეგმა და არა განვითარების სტადიების რაგვარობა და რეგითობა. ინდივიდუალური განხილვაზეები განვითარების

გემში, ნაწილობრივ, სოციალური გარემოთია განპირობებული, მაგრამ გადაწყვეტი აქვს ბავშვის ინდივიდუალური გენეტიკური პროგრამაა. ამიტომ არ უნდა ეყვალეთ ვახაველთ ბავშვს რაიმე იმაზე აღრუ, ვიდრე ეს მისი მომწიფების ალგორითმით არის განსაზღვრული. ბავშვი აუცილებლად დაიჭერს თავს, დაჯდება, გაივლის, აღაპარაკდება, როცა ბუნებრივად მზად იქნება სათანადო ფსიქოფიზიკური სისტემები; მაშინ გაეხსნება ამის შესრულების შესაძლებლობაც და სურვილიც. მანამდე მისი იტულებითი სწავლება არც ეფექტური იქნება და შეიძლება მრავალი გართულებაც გამოიწვიოს. ამასთანავე, ისიც ცხადია, რომ სწავლა-აღზრდა, ზოგადად სოციალური შემოქმედება, ყოველად აუცილებელია განვითარებისთვის. ასოციალურ სიერეში, ამბობდა გუმელი, პიროვნების სტრუქტურა საერთოდ ვერ ჩამოყალიბდება. მაგრამ ყოველგვარი გარე შემოქმედება, სოციალიზაცია მაშინ მიმდინარეობს ოპტიმალურად, თუ ის დამყარებულია მინიგანი მომწიფების კანონზომიერებაზე და მას ეთანხმება.

ამერიკაში გენეტიკური იდეების ერთ-ერთი აქტიური გამგარებელი იყო ჯეიმს ბოლდუინი (1861-1934). ამერიკელი ფსიქოლოგების პირველი თაობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ცნობილი თეორეტიკოსი, ექსპერიმენტატორი და მეცნიერების ორგანიზატორი ბოლდუინი სოციალური, დიფერენციალური და განვითარების ფსიქოლოგიის სათავეებთან იდგა. ბოლდუინი პრინციპული ევოლუციონისტი იყო. ევოლუციის თეორიის განხილვა კი ორი თვალსაზრისით შეიძლება: პირველი – ორგანიზმზე გარემოს შემოქმედების კუთხით, რის შედეგადაც ხდება ადაპტაცია და ახალი თვისებების ფორმირება; და მეორე – ინდივიდის მიერ ადაპტაციის შედეგად შექმნილი ახალი ხასიარებლო თვისებების შემკვიდრებით უდაცემის კუთხით. მაშინადაც, ევოლუციურ მიდგომაში განვითარების პრობლემის ორივე ასპექტია გათვალისწინებული, როგორც გარეგანისა და შეტვიწილის, ისე შინაგანისა და თანდაყოლილის. როდესაც ბავშვის განვითარებაზე ლაპარაკობდა, ბოლდუინი ორივე ამ ასპექტის მნიშვნელობას აცნობიერებდა. მაგრამ, პოლისა და გუმელისაგან განსხვავებით, მეტ აქცენტს სოციალური გარემოს როლზე აკეთებდა. ეს მისი ერთი-ერთი ძირითადი წიგნის სათაურადანაც ჩანს: "სულიერი განვითარება სოციალოგიური და ეთიკური თვალსაზრისით" (1913). შეიძლება ითქვას, რომ ბოლდუინი უფრო სოციოგენეტიკოსი იყო, ვიდრე ბიოგენეტიკოსი.

ბოლდუინი დიდ ყურადღებას უთმობდა ბავშვის ემოციური სფეროს განვითარებისა და, რაც მთავარია, პიროვნული თვისებების ფორმირების საკითხს. სოციალიზაციის როლი ამ მხრივ გადაწყვეტილია. ბავშვის პიროვნული თვისებები განიხილებოდა როგორც "გარედან", ანუ კულტურისა და უშუალო სოციალური წრის ობიექტურ კრიტერიუმებთან მიმართებაში, ისე "შიგნიდან", ბავშვის თვითმეფასების გადასახედიდან. აქედან გამომდინარე, ბოლდუინი კატეგორიულად მოითხოვდა კელაგოვიური სისტემის ისეთ რეფორმირებას, რომ ხაზი გადადებოდა, ხასკოლო განათლებას მოეცვა ყველა ბავშვი, რაც შეუძლებელი იქნება, აქ უდიდესი როლი ეკუთვნის თამაშს, რომელსაც ბოლდუინი სოციალიზაციის ინსტრუმენტად განიხილავდა. იგი

სამს უხეამდა თამაშის მნიშვნელობას, როგორც ისეთი აქტიობისა, რომელიც აუცილებელია ადამიანის მოსამზადებლად როგული სოციალური ურთიერთობებისთვის.

პიროვნულ ხეყროსთან შეღარებით ვიწნებრივი განვითარების ხეყროში შემკვიდრებითი ფაქტორის წონა შეგია. შაჯრამ ბოლდუნი აქაც სოციალურ ფაქტორზე აკეთებს აქცენტს. ამ მხრივ ნიშნდობლივია მისი ერთ-ერთი წიგნის სათაური: "ვინებრივი განვითარება ბავშვში და სამოგალოებაში" (1895). კაპიტალურ სამგომის თხზულებში "ვენტეკური ლოჯიკა" (1903-1908) ბოლდუნიმ ჩამოაყალიბა ბავშვის კოგნიტური განვითარების კონცეფცია. მისი აზრით, შემეყნებითი სეყროს ონტოგენეზში რამდენიმე საფეხური გამოიყოფა. ჯერ აქტუალიზდება და იხეყნება თანდაყოლილი სენსი-მოგორული რეაქციები. შემდეგ ბავშვი ვაიელის მეტყველების განვითარების სგადის და ბოლოს – ლოჯიკური აზროვნების განვითარების საფეხურს. ბოლდუნი განსაკუთრებით დინგერესებული იყო იმის ხეყნებით, თუ რა დიდ როლს ასრულებს ბავშვის სოციალური გარემოცვა შემეყნებითი ურეყციების ფორმირების პროცესში. ამ კონტექსტში მან გამოყო აზროვნების განვითარების საყე-ალურს შექანისშეხი: *ასიმლაეცია*, ასე გარემოს შემოქმედების ინტერიორი-ზაცია და *აკომოდაეცია*, ასე თვით ორგანიზმის ცვლილება.

ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ ბოლდუნის მოსაზრებებმა უთუოდ იქონია გავლენა კოგნიტური სეყროს ონტოგენეზის ყველაზე თვალსაჩინო მკვლევარის, პიაჟეს შესედელებათა ფორმირებაზე (იხ. 11.2). სიციხლის მიწერულს ბოლდუნი ევროპაში მოღაწეობდა, იგი ეწევის უნივერსიტეტის პროფესორი. აქ შემაიბდნენ ბოლდუნის კოლეგა და მეგობარი კლაპარედი და ამ უკანასკნელის მოწაჟე პიაჟე.

ჰედოლოგია მამიხეე გავრცელდა ევროპაში, აქ მისი ერთ-ერთი დი-ლური უთუოდ ედეგოდ კლაპარედი გაბდა. კლაპარედი თვალსაჩინო ფიგურაა იმდროინდელ ფრანგულენოვან ფსიქოლოგიაში, როგორც თეორეტიკოსი, იგი ეკუთვნის ურეყციონალური ფსიქოლოგიის ევროპულ ფრთას (იხ. 5.5). განსაკუთრებულია მისი წვლილი ბავშვის ფსიქოლოგიის განვითარებაში. მან ეწევაში დააარსა რუსოს სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი, რომელიც ევროპაში ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ წამყვან კვლევით ცენტრად გადაიქცა. აქ მამდინარეობდა ბავშვის ფიზიკური, კოგნიტური და პიროვნული განვითარების კომპლექსური კვლევა. სწორედ ბავშვის შესწავლის კომპლექსურობაში ხედავდა კლაპარედი პედოლოგიის არსს. იგი მას ორ ნაწილად ყოფდა: *თეორიულ* და *ემპირეყნებით* პედოლოგიად. თეორიულმა პედოლოგიამ უნდა შეისწავლოს ონტოგენეზის ურდამენტური კანონზომიერებანი, მოგადად, და ყველა ასაკობრივ ეტაპზე – კონკრეტულად, გამოყენებითი პედოლოგია, თავის მხრივ, მოიცავს ეწ-ფსიქოგენეზის და ფსიქოგენოსტიკის, ფსიქოგენეზის მიზანია ხედადახევა ასაკის ბავშვებისთვის ადეკვატური ხასწავლო-აღმშრდელოდითი მყოლოდების დამუშავება და დანერგვა, ფსიქოგენოსტიკისა – ფსიქიკური განვითარების დონის გარკვევა. ამ უკანასკნელის ურემდებლია კლაპარედის პარიმე-ლი კოლეგა ალფრედ ბინე. სწორედ მის სახელთან არის დაკავშირებული

ბავშვის ინტელექტუალური განვითარების პირველი გესტური მეთოდის შექმნა, რაზეც უკვე ვისაუბრეთ დიფერენციალური ფსიქოლოგიის ისტორიის კონტექსტში (იხ. 6.2.).

ინტელექტუალური სფეროს ონკოგენეზის საკითხი კლასიკურად კვლევით ინტერესებშიც ერთ-ერთი უმთავრესი იყო. ეს დაინტერესებულები მან გადასცა პიაჟეს, რომელმაც ამ მიმართულებით უდიდესი აღმოჩენები გააკეთა. კლასიკური იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კოგნიტურ განვითარებას, რომ მას თითქმის აიყენებდა ფსიქიკურ განვითარებასთან. ეს იქნებოდა ჩანს, რომ ფსიქიკური განვითარების პერიოდიზაციის მსხველქმედი ერთი ეტაპიდან მეორეზე გადასვლის ძირითად კრიტერიუმად კოგნიციის სახეებისა და მათთან დაკავშირებული ინტერესების მონაცემლებია შერჩეული. კლასიკური შემდეგ პერიოდებს გამოყოფს: 1) დაბადებიდან 2 წლამდე, ამ დროს ბავშვი ძირითადად იმით არის დაინტერესებული, თუ როგორ გამოიყურება საგნები, ამიტომ მისი კოგნიტური განვითარება უმთავრესად აღქმის გენეზისს უკავშირდება. 2) 2-დან 3 წლამდე ამ პერიოდში დომინირებს ვერბალური ინტერესი (ხიგვეები და მათი მნიშვნელობები); შესაბამისად, ვითარდება მეტყველების ფუნქცია. 3) 3-დან 7 წლამდე, საკუთრივ აზროვნების განვითარება სწორედ ამ პერიოდში იწყება. წამყვან ადგილს ზოგადი ინტელექტუალური ინტერესი იკავებს. 4) 7-დან 12 წლამდე, ამ პერიოდში იწყება სპეციალური ინტერესების ჩამოყალიბება. შემყვანად გამოირჩევიან მემართება გარკვეული საგნებისა თუ მოქმედებების, ამაში ელახება ბავშვის კოგნიტური განვითარების ინდივიდუალური თავისებურებები, მისი თანდაყოლილი ინტელექტუალური მადრეკილებები. 5) 12-დან 18 წლამდე, კლასიკური ამ პერიოდს სენტიმენტალურს უწოდებს. აქ განვითარება ვიციკური და სოციალური ინტერესების დომინირებით მიმდინარეობს.

ამ მადრეკილებათა საფუძველზე, მოგვიანებით, უკვე მოზრდილობის ხანაში, თავს იჩენენ მემკვიდრეობითი ფაქტორებით გაპირობებული ე.წ. სპეციალური ნიჭები და უნარები, რაც შეეხება ე.წ. ზოგად ნიჭიერებას, კლასიკურად აზრით, ის ვლინდება ბავშვობის ხანაში და უკავშირდება მისი ყველა ვიციკური თავისებების საერთო მაღალ დონეს, ინტელექტუალური საქმიანობის წარმატებულობას. თანდაყოლილი კოგნიტური უნარები, ისევე როგორც სხვა ფსიქიკური თვისებები, თვითგანვითარების პრინციპით მოქმედებენ, მაგრამ მემკვიდრეობითი მოცემულობის აქტუალიზაცია და რეალიზაცია გარკვეული სიტუაციებისა და ფაქტორების შემოქმედების შემთხვევაშია შესაძლებელი. თვითგანვითარებას მოქმედი მექანიზმები ესაჭიროება, რომლებიც განსაზღვრავენ მის გეგმს, მიმართულებას და მისაარსს. ასეთებდა აგვიჩვენებს *თამაში* და *მბაძეას* მოძინვეს. ამასთან, თამაში უფრო ქმედითი და უნივერსალური მექანიზმია; მისი საშუალებით ხდება ფსიქიკის ყოველმხრივი განვითარება, საერთო და სპეციალური უნარ-თვისებების აქტუალიზაცია და გავარჯინება. ეს უხება როგორც ვიციკური, ისე ადულტურ და სხვადასხვა სფეროს. მბაძეას მექანიზმი უფრო ამ უკანასკნელის განვითარებას ემსახურება. მისი შემეგობით ბავშვი ეუფლება ახალ მოქმედებას, იძენს მისი შესრულების უნარს. ეს უნარი ასოციაციის პრინციპს ეკრძნობა; მყარდება კავ-

შირი უფროსის მიერ ნაჩვენებ და თვით ბაქაშვილის მიერ შესრულებულ მოქმედებას შორის. ამასთან, თუ აღრუელ ახაკში ათვისებული მოქმედების გამოხატულებად მისი თვალსაჩინოდ ჩვენებაა საჭირო, შემდგომში სიგვეყური მითითებაც საკმარისი ხდება.

განვითარების შოგადი კანონზომიერებისა და მისი სწავლებასთან კავშირის პრობლემაზე მსჯელობისას კლასიციზმი განიხილავს ბიოგენეტიკურ კანონს და მისგან გამოდინარე რეკაპიტულაციის პრინციპს. ის ვარკვეულ დამუხტებებს საჭიროებს. კერძოდ, სრულიად უმართებულა ვიფიქროთ, რომ ადამიანის ემბრიონი მის ბიოლოგიურ წინაპრად გადაიქცევა (მაგ. თევზად, ვინაიდან ლაყუჩები უწნდება). ასეთივე შეუდომია იმის მტკიცება, რომ ბაქაშვილი რომელიმე ეგაპზე პირდაპირი მნიშვნელობით ხდება ქვის ან ბრინჯაოს ხანის ადამიანი. ეს, ცხადია, ასე არ არის, ვინაიდან მას არა აქვს მოზრდილი ინდივიდის ის თვისებები, რომელთაც ფლობს პრიმიტიული ადამიანი, მაგალითად, სექსუალობა, მამაკობა და ა.შ. ბაქაშვილის ფსიქოლოგია ყოველთვის "ბაქაშვიური ფსიქოლოგია" იქნება, ამბობს კლასიციზმი. ეს არ ნიშნავს თვალის დახუჭვას იმ პარალელებზე, რომლებიც უქვეყლად არსებობს ისტორიულ და ინდივიდუალურ განვითარებას შორის. ყველა ბაქაშვი, ყველა ქვეყანაში და განუდმე, აუცილებლად აკეთებს იმის, რასაც ჩვენი წინაპრები აკეთებდნენ. ამ პარალელიზმს ვერ გავუქვეყთ, მაგრამ რა არის მისი მიზანი? აქ ორი კონცეფცია არსებობს. ერთის მიხედვით, ეს მსგავსება წარმოიშევა იმის გამო, რომ ახალი თაობა მოკლედ იმეორებს წინა თაობის მიერ განუდილ ფაშებს და ეს ბაქაშვის მემკვიდრეობაშია ჩაწერილი. სხვა თვალსაზრისით, ეს მსგავსება უბრალო კონფორმულობაა: თუ ინდივიდის განვითარება მოგვაგონებს გვარის განვითარებას, ეს იმიტომ ხდება, რომ ცოცხალი არსება რეველარული კანონების მიხედვით ეადიბდება, და ბუნება იყენებს იდენტურ სამუქალებებს ინდივიდისა და გვარის ევოლუციის განხორციელებისთვის.

პირველი შეხედულება ყველაზე მკაფიოდ პოლმა გამოხატა. მეთრეს მოსახბაში დიუისთან ვებედება. კლასიციზმი მას გაფორმებული კონცეფციის სახეს აძლევს. ფილოგენეზისა და ონგოგენეზში ერთნაირი ლოგიკა მოქმედებს. ამ ლოგიკის შესაბამისად, საბოლოო ორგანიზმის, ფუნქციის ან მთელი ორგანიზმის მისაღებად საჭიროა დროებით არსებობდნენ უფრო პრიმიტიული წარმონაქმნები, ისევე როგორც შენობის აგებისას საჭიროა დროებითი ხარახოები. თუ ბაქაშვი გაივლის შოგიური ეგაპს, რომელიც გვაგონებს ცხოველს, ველურს ან ბარბაროსს, ეს ეგაპები უნდა განვიხილოთ როგორც აუცილებელი საფეხურები მისი შემდგომი ევოლუციისთვის. ბაქაშვილის ბარბაროსული ეგაპი წარმოადგენს სტიმულს მოზრდილი ადამიანის უნარების განვითარებისთვის მსგავსად იმისა, როგორც ემბრიონის საშურეე ქორდა არის სტიმული შურგის კოლონის (ხერხემლის) შემდგომი ჩამოყალიბებისთვის. აქედან დასკვნა: ბაქაშვის ფსიქიკის თანმიმდევრული პროგრესის გასაგებად და მისთვის სწავლა-აღშრდის კონკრეტული საფეხურის შესარჩევად მიზანშეწონილია დაეხმაროთ ცოდნა კაცობრიობის განვითარების ისტორიიდან.

კლასიციზმი იმართავ ვდაიება, ვინც კაკვიორიულად ვარყოფს ბიოლო-

სტეტიკურ პრინციპს და მიიჩნევს, რომ აღზრდას არაფერი ესაქმება ბავშვისა და მის პრიმიტიულ წინაპრებს შორის არსებულ ანალოგიასთან. ბავშვი, რომელიც იმყოფება სრულიად განსხვავებულ პირობებში, ვიდრე ელვრი ან ბარბაროსი, სწრაფად უნდა შეეგუოს აქტუალურ გარემოს. ამისთვის აუცილებელი არ არის იმ შეცდომების გამორეხვა და იმ შემოუღიბო ვიზების ხელახალი გაქცევა, რაც გაიარა კაცობრიობამ ევოლუციის პროცესში. პირიქით, ბლონისკის თქმისა არ იყოს, არაევიოლუციური ის იქნებოდა, თუ ჩვენ კაიძულელებით ბავშვს თავის თავზე გამოეყვანა კაცობრიობის ინტელექტის ყველა შეცდომა. გარკვეული აზრით, ეს, ალბათ, სწორია. უკიდურესობაზე მივყავართ ყველა პრინციპის შეიღება უაზრობაზე დავიდეთ. ეს უნდა შედეგად გამოვიყენოთ, რომ ბავშვს ესაჭიროება ბუნებრივი ხმარების, დათვლებზე ნაღობის ან კერპების თავიანთი ცემის სწავლება იმის გამო, რომ “ელვრი” ან “ბარბაროსული” ინსტიტუტების გამოვლენა სასარგებლოა მისი განვითარებისთვის. მიუხედავად ამისა, დიდი სიფრთხილე გვჭირდება, რათა მეორე უკიდურესობაში არ გადავივარდეთ. საფრთხილად შეგადგებოდა, რომ ის, რაც ჩვენი პედანტური ლოგიკისთვის “შემოუღიბო გზა ან შეცდომაა”, სინამდვილეში შიშის მიღწევის ყველაზე მოკლე გზა აღმოჩნდეს. ეინაიდან ეს ის გზაა, რომელიც ბუნებამ გაკეთა. ამ ლოგიკით შეიღებოდა გვეფიქრა, რომ ბავშვისთვის შემოუღიბო გზა თავკომბალის მდგომარეობის გაქცევა; უფრო ადვილი არ იქნებოდა, რომ ის თავიდანვე დაბადებულიყო თავიანთი და. განსაკუთრებით, კედის გარემო, რომელიც არის მხოლოდ “შემოუღიბო გზა და შეცდომა”? მაგრამ რეალურად ეს “შეცდომა” ევოლუციურად გამართლებულია. ძალიან აჩქარებულნი იყვნენ, ესეც დიდი ბავშვის ფორმირებისთვის თავკომბალს კედს მოაჭრიდა. ამას ალბათ გააკეთებდნენ კედს, ბავშვებს სკოლები რომ მჭიდროდ იყვნენ, ირონიულად შენიშნავს კლაპარდი.

XIX და XX საუკუნეების განმავლობაში ბრიტანეთში ჯერ კიდევ ბავშვობა და ემპირიული ფსიქოლოგია და მისი ყველაზე მძლავრი მიმდინარეობა – ასოციაციონიზმი. ამიტომ ვახსენებთ არ არის რომ ბავშვის ბრიტანული ფსიქოლოგიის პოეტური ჯორჯ სელი (1843-1923) ემპირიზმის პოზიციებზე იდგა. იგი ედილობდა ასოციაციური ფსიქოლოგიის პრინციპები მოერგო ბავშვის განვითარების პრობლემატიკისთვის. სპენსერმა ასოციაციონიზმის პოზიციიდან ფილოზოფიკურად განხილვა, ხოლო სელი – ინტოგენეზი. მან თავისი მოსაზრებები რამდენიმე განმარტებულ წიგნში ჩამოაყალიბა, რომელთაგან ყველაზე ცნობილია “ბავშვის ფსიქოლოგიის ნარკვევები” (1895) და “ქვად-გოვიური ფსიქოლოგია” (1915).

სელი ასოციაციური ფსიქოლოგიის გრადიციულ სქემას მიჰყვება: თავდაპირველად არსებობენ ფსიქიკური ელემენტები, რომლებიც ასოციაციის ვით ურთიანდებიან რთულ ფსიქიკურ წარმონაქმნებში, კერძოდ, ბავშვის ფსიქიკური განვითარება იწყება ფსიქიკური პროცესების თანდაყოლილი ნახებებიდან ანუ ელემენტებიდან. ესენია შეგრძნება, მარტივი გრძნობა, რეფლექსურ-იმპულსური აქტივობა. განვითარების პროცესში მათი ხელუქველზე წარმოიქმნება კონკრეტური, ემოციური და ნებელობითი პროცესები. ეს ხელ-

ბა ელემენტების ინტეგრაციით, რაც წარმოშობს ცნებებს, წარმოდგენებს, განზრახვებს და ა. შ. ყოველივე ეს ასოციაციის კანონებს ემორჩილება. აქ ხელის ახალი არაფერი უთქვამს. ახალი იყო ყურადღების გამახვილება იმაზე, თუ როგორი ასოციაციები და რა თანმიმდევრობით წარმოიქმნება ბავშვის განვითარების პროცესში. მისი გამოკვლევების თანახმად, თავდაპირველად ყალიბდება ხეხსომოგორული ასოციაციები მსგავსების კანონის მიხედვით. შემდგომში ბავშვს თანდათან უყალიბდება ხაზების ხაგები, შემოღობის კანონის შესაბამისად, ხოლო მუორე წლის ბოლოს ჩნდება ასოციაციები, რომლებიც კონგრასტის კანონს ემყარება.

სულთმ თავისებურად გამოიჩინა შემეცნებითი, ემოციური და ნებელო-ბით ფუნქციების განვითარების ეტაპები. იგი დაბეჯითებით მოითხოვდა, რომ ეს ვაჟთუბლისწინებინათ სასწაულო პროცესის ორგანიზმებისას. სახელდობრ, სკოლაში სასწაულო პროგრამებისა და ბავშვებთან მედგოგების ურთიერ-ობის სტილის შეცვლისთვის.

გარდა იმისა, რომ ბავშვის ფსიქოლოგიას შეუძლია და უნდა დაეხმაროს მედგოგობას, ის დიდ სარგებლობას მოუტანს მოზრდილი ადამიანის ფსიქიკის საიდუმლოების გახსნის საქმესაც. ყოველი ადამიანური ორგანიზმი, ამბობდა სელი, თავის თავში ატარებს ადამიანური ცნობიერების ჩანასახს. ეს ცნობიერება დაბადებიდანვე იწყებს განვითარებას და იმოთხოვს სპეცი-ფიკურად ადამიანური სახე აქვს. თუ ფსიქოლოგი მოახერხებს შეაღწაოს ბავშვის ცნობიერებაში და გაიგოს რა ხდება იქ, იგი გაყილებით უკეთეს მდგომარეობაში აღმოჩნდება მოზრდილის რთულ ცნობიერებაში გარკვე-ვისას. "შესაძლებელია, ბავშვის სული არც ისე მარტივია, როგორც ერთი მიხედვით ჩანს. მაგრამ მკვლევარი ვერ აიღებს ამოსაჯელ წერტილად ვერც ერთი ცხოველის გონებას, ვინაიდან, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნე-ლი შეიძლება ბევრ ადამიანურ ელემენტს, იგი ავლენს მათ სრულიად განსხ-ვაელებული, თავისებური ფორმით". ხელის ეს სიტყვები მნიშვნელობას იძენს ცხოველისა და ბავშვის ფსიქიკას შორის არსებული იმ პარალელების ფონზე, რომელზეც მითითებენ სხვა ფსიქოლოგები, განსაკუთრებით კი ბიულერი. ამანუ ქვემოთ ვისაუბრებთ. აქ კი აღვნიშნავეთ, რომ ბიოგენეტიკური იდეები არც სელისთვის იყო უცხო. იგი ხედავდა გარკვეულ კავშირს ისტორიოგენე-ზისა და ონტოგენეზს შორის და აღნიშნავდა, რომ

ადამიანის ცხოვრების პირველი წლები "თითქოს დაპაგარაუბულ და მრულე სარკვეში გვიხვენიუნენ იმ მდგომარეობას, რომელშიც, ალბათ, იმყოფებო-და პირველყოფილი ადამიანი".

გერმანიაში ბავშვის ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ერნსტ მოსმანი (1862-1915) უფრო მკვეთრად აფიქსირებს განსხვავებას ბავშვისა და მოზრდილის ფსიქიკას შორის და ოთხ ძირითად მო-მენტზე ამახვილებს ყურადღებას: 1) ბავშვს დახაწყის-ში არ გააჩნია მოზრდილის ყველა სულიერი თვისუ-ბა. 2) თვისებების განაწილება ბავშვთან და მოზ-

რდილიან განსხვავებულია. მათთან სხვადასხვა თვისებები ღომინარებს, მაგალითად, მომრდილი ადამიანი უმეტესწილად ხატვების შემქმნელით ამროვნებს, მყარწლოვანი ბავშვი კი უფრო მეტად იცნებს თვალსაჩინო წარმოდგენებს საფეხის შესახებ. ამასთან, ბავშვსაც შეუძლია იამროვნის სიტყვებით, ხოლო მომრდილს წარმოდგენებით, მაგრამ მათი თანაფარობა განსხვავებულია. 3) ბავშვის სულიერი ცხოვრების სოციერთი გამოვლინება თვისებრივად განსხვავდება მომრდილისაგან და 4) ბავშვის თვისებები მომრდილისაგან ხარისხობრივადაც, ინტენსიობის თვალსაზრისითაც განსხვავდება.

მოიმაზნი გერმანიამი ბავშვისა და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის თვალსაჩინო ორგანიზატორი იყო. მან კამბურგში დააარსა ბავშვის ფსიქიკური განვითარების შემსწავლელი ლაბორატორია და პირველი გერმანული ეროვნული პედაგოგიურ ფსიქოლოგიაში. მისი კაპიტალური სამტომეული "ლექციები ექსპერიმენტულ პედაგოგიაში" (1907) ამ დროისთვის ენციკლოპედიური მნიშვნელობის კვლევის წარმოადგენდა. პირველ ორ ტომში განხილულია ბავშვის ფსიქოლოგიის, ხოლო მესამეში – პედაგოგიისა და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის, კერძოდ, კითხვის, წერის, თელისა და ხატვის სწავლების საკითხები.

მოიმაზნი ბავშვის ორგანიზმს მთლიანობაში განიხილავდა, ანუ მისი ფსიქიკური და ფსიქიკური მხარეების ერთიანობაში. იგი ხაზს უსვამდა, რომ აუცილებელია გვეჩინდეს თითოეული ინდივიდის განვითარების სრული ფსიქოფიზიკური სურათი და გაუმართლებლად მაინცა აღმშრდელების შუღმეტი გატაცება ბავშვის მხოლოდ გონებრივი მოქმედების კონტროლით. ასეთ შემთხვევაში სევე შეიძლება არახწორად მოექქეით ბავშვს და მსგავს იხუთა რამ მოვიითხოვთ, რისი გაკეთებაც არ ძალუქს ფიზიკური სისხტის გამო. ბავშვის ნებელობაზე აპელირება ამ შემთხვევაში სრულიად ამაოა, ვინაიდან აქ საქმეს მხოლოდ ფიზიკურ განვითარებაზე შრუნება უშველის. ამასთან, ისეც ვახათეალისწინებელია, რომ სულიერი და ფიზიკური განვითარება ყოველთვის პარალელურად არ მიმდინარეობს. ეს მოიმაზნი თავისი კვლეუთ დაადბსტურა. მან ისეც დაამტკიცა, რომ ახალგაზრდა და მომრდილი ორგანიზმში არა მხოლოდ ფსიქიკური, არამედ ანატომიურ-ფიზიოლოგიური კუთხითაც თვისებრივად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

მოიმაზნი აჩვენა, რომ ბავშვის ნორმალური ფიზიკური და ფსიქიკური განვითარება უქდმევი პროცესი არ არის – შენერებებსა და პაუზებს შეიცავს. განსაზღვრულ პერიოდებში ეს ყველა ბავშვს ემართება და, ამდენად, კანონზომიერია. სამოვადოდ კი, ყველაზე აღრე ვითარდება ის უზარები, რომლებიც ბავშვის ვარემო პირობებთან შეტკუებისთვის, თეითშენარჩუნებახისთვის არის აუცილებელი. მაგალითად, ბავშვი ვაცილებით აღრე იწყებს ორიენტირებას სიერეში, ვიდრე დროში. საქმე ისაა, რომ პატარას ცხოვრებას დროში აღმშრდელები ანაწილებენ, ხოლო სიერეითი ორიენტაცია უმეტესად მისი საკუთარი საშრუნავია. ასევე, ცოდნა ხატების სიერეითი თვისებების (ფორმა, მომა და ა.შ.) შესახებ უფრო აღრე შეიძინება, ვიდრე ცოდნა ფერების შესახებ. ვინაიდან პირველი სრულებით აუცილებელია ხატების

ენობისთვის, ფერები კი ხშირად მხოლოდ ესთეტიკური დამატებაა. ასევე, სხეულის მეტაფორების გაგება უფრო ადრე იწყება, ვიდრე დამოუკიდებელი მეტაფორება და ა.შ.

გერმანული პედოლოგიის პირველი თაობის თეოდორიუსი წარმომადგენელია აგრეთვე კარლ გროსი (1861-1946). მისი წიგნი "ბავშვის სულიერი ცხოვრება" საკმაოდ პოპულარული იყო, მაგრამ განსაკუთრებული აღიარება იმ გამოკვლევებში მოუტანა, რომლებშიც თამაშის ბუნების გარკვევა იყო ნაგადა. თამაშის მნიშვნელობაზე ბევრ მოაზროვნეს უფიქრია, თუმცა საგანგებო კვლევის საფუძვალზე იგი მხოლოდ ბავშვის ფსიქოლოგიის სპეციალურ დარგად ჩამოყალიბების შემდეგ იქცა. გროსმა ერთ-ერთმა პირველმა დაიწყო თამაშის სისტემატური შესწავლა, მდიდარ ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით აჩვენა მისი როლი ცხოველისა და ადამიანის განვითარების საქმეში. გროსის ცნობილ თამაშის თეორიაში ნაჩვენებია, რომ აქტივობის ამ სახის ფუნქცია მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადებაა.

გროსის სურდა შეექმნა თეორია, რომელიც დაძლეულა სხვა თეორიების ნაკლოვანებებს. ამიტომ მან კრიტიკულად გააანალიზა იმ დროისთვის არსებული შეხედულებები. ასეთები იყო, მაგალითად, მგანსკალისა და ლაკარტის თეოდორიუსის, რომელიც თამაშს დასვენების ფუნქციის მიაწერს, სპენსერის კონსერვაცია, რომელიც თამაშს ორგანიზმში ჭარბი ენერჯის რეალიზაციის საჭიროებას უკავშირებს, ან კიდევ პოლის შეხედულება, რომლის მიხედვით თამაშის ბუნება რეკაპიტულაციის პრინციპის თანახმად არის გააზრებული.

გროსის ე.წ. *კარჯიშის თეორიის* მიხედვით, ბავშვის თანდაყოლილი რეაქციები არ არის საკმარისი ნორმალური ადამიანური ფუნქციონირებისთვის მომავალში. ბავშვობის პერიოდში უნდა მოხდეს ისეთი ფუნქციებისა და რეაქციების გამოუმუშავება, რომლებიც რეალური ცხოვრებისეული ამოცანების გადასაჭრელად გამოიღებება. ამას ემსახურება თამაში, მასში ხდება მოქმედების ახალი ფორმების შექმნა და სერიოზული ცხოვრებისთვის აუცილებელი ძალების გაკარჯიშება. თამაშის საშუალებით ბავშვი მომავალი ცხოვრებისთვის ემზადება. ეს არის თამაშის ობიექტური მიზანი და დანიშნულება. გროსის თქმით, "სევენ იმიტომ კი არ უთამაშობთ, რომ ბავშვებს უარყოფითად სწორედ იმისთვის გვაქვს ბოძებული ბავშვობა, რომ ვითამაშოთ". ცხადია, მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადება არაა მოთამაშე ინდივიდის სუბიექტური მიზანი, თამაშის აქტივობის მასაზრდოებელი წყარო, მისი სტიმული თანდაყოლილი ძალების ამოქმედებაა. ძველ რეაქციებზე დამყნდება ახალი მოქმედებები, რომლებიც უფროსების მოქმედებათა გარეგნულ სახეს იმეორებენ: თოჯინის მოვლა, მანქანის გარეუბა და სხვა. თამაშის მიზანია ბავშვის უფროსებისადმი მიბაძვის შედეგად, შიმშიტელობა კი ბავშვის თანდაყოლილი თვისება. ამრიგად, თამაშში ორგანულად არის შერ-

წყმელი ინდივიდის შემკვიდრებითი მოცემულობა და სოციალური გარემოს შემოქმედება.

გამოჩენილი ვერძანელი ფსიქოლოგი ვილიამ მგერნი აზუსტებს და აღრმავებს ვროის ანალიზს. იგი გამოყოფს თამამის ფორმას და მინაარსს. ფორმა უკვლავია და დაკავშირებულია თანდაყოლილი თვისებების გავარჯიშებასთან, რაც თამამის მთავარ ბიოლოგიურ ფუნქციას წარმოადგენს. მინაარსი ცვალებადია, მას სოციალური გარემო განსაზღვრავს. შედეგად, თანდაყოლილი ფუნქციების ამოქმედების პროცესი თამამის ქივევამი შეძენილი სოციალური მინაარსით ივსება.

ადელი შესაშხნევია, რომ განვითარების თვალსაზრისით მგერნის თამამის თეორიას ავგორას უფრო ფართო შეხედულების მკაფიო კვალი ატყვია. მგერნი პირველი თაობის პროფეხონალ ფსიქოლოგებს შორის ერთერთი ყველაზე ავგორიგეტული *ანგერაქციონისტი* იყო. იგი ამოდიოდა იდეიდან, რომ განვითარება ყოველთვის და აუცილებლად თანდაყოლილისა და შეძენილის, მინაგანისა და გარეგანის ვაერთიანებული მოქმედების, ანუ კონკრეტულის შედეგია. *კონკრეტულის თეორიის* თანახმად, არსებობს ბავშვის თანდაყოლილი მიდრეკილებები და ნახახები, რომლებიც დასრულებული და გამზადებული თვისებები კი არაა, არამედ მხოლოდ პოტენციური შესაძლებლობებია. ფსიქოფიზიკური პოტენციის გადაქცევა სინამდვილედ, რეალურ თვისებად გარეგანი ფაქტორების შემოქმედებით ხდება. მარცვალში იმთავითვე ჩანერგილია მომავალი მცენარის სახე. მაგრამ როგორი სისწრაფით, რამდენად კარგად და რა სპეციფიკური ფორმით განვითარდება იგი, დამოკიდებულია ნიადაგზე, ამინდზე, მუხალის მზრუნველობაზე და სხვა გარე პირობებზე. ისევე ბავშვის შემთხვევაში.

განვითარების პროცესში მინაგანისა და გარეგანის ურთიერთქმედება ე.წ. *ინტროეფიის მექანიზმის* შემეობით ხდება. მგერნის მიხედვით, ეს ნიშნავს მინაგანი მიწნების ვაერთიანებას სოციალური გარემოდან მომდინარე მიზნებითან. თავდაპირველად მცირეწლოვანი ბავშვის ფსიქიკური შესაძლებლობები არ არის გამოკვეთილი; იგი არ აცნობიერებს საკუთარ თავს, საკუთარ უნარ-მიდრეკილებებს, მიზან-მისწრაფებებს. ყოველივე ამის ჩამოყალიბება, ორგანიზება, დაკონკრეტება და, საბოლოოდ, ვაცნობიერება გარემოს შემოქმედებით მიიღწევა. ბავშვი ცდილობს აიღოს გარედან ის, რაც მას ესაჭიროება და რაც მის მინაგან პოტენციას შეესაბამება, და პიროქით, ზღუდავს ისეთ შემოქმედებას, რომელიც ამას ეწინააღმდეგება. ცნობიერება მოქმედების შესრულების დაბრკოლების, წინააღმდეგობის ვაჩენის შემთხვევაში იჩენს თავს. მისი ფუნქციაა ვართულებული ადაპტაციის ხელმეწყოება, მაგრამ ვაცნობიერების საგანი ხდება არა მხოლოდ წინააღმდეგობის შემეველი ფიზიკური თუ სოციალური გარემო, არამედ სხეიქტური სამკაროს ის მხარეც, რომლის რეალიზაცია ვერ მოხერხდა მოქმედებაში; ესენია კონკრეტული მისწრაფებები და ფსიქიკური შესაძლებლობები. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ინტროეფიის ვართულება ან ფრესტრაცია მგნი სოციალიზაციისა და თვითრეფლექსიის, საბოლოოდ კი პიროვნების განვითარების წყაროდ იქცევა.

მგერნი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა სწორედ პიროვნების, როგორც მთლიანის განვითარებას და ფორმირებას. ეს სახესებით კანონზომიერია, მგერნი ხომ დიდი ფსიქოლოგიური სისტემის ავტორია, რომლის ცენტრალურ ცნებას *პიროვნება (პერსონა)* წარმოადგენს. მგერნმა პერსონალისტური ორიენტაცია განვითარების პრობლემატიკაზე გადმოიტანა. ამას, მოგადავ, პოზიტიური მნიშვნელობა აქვს. ენაიდან ბავშვის ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზე შევსებულა ინტერესი ძირითადად კოვნიტური სფეროს ონტოგენეზისკენ იყო მიმართული. კოვნიტია კი მთლიანი პიროვნების მხოლოდ ერთ-ერთი სფეროა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ მგერნმა ამ სფეროს განვითარებაც სპეციალურად იკვლია და სერიოზულ შედეგებსაც მიაღწია. ყველაზე სრულად ისინი ვადმოიქმეულია კლასიკურ ნამუშევრებში „ბავშვის ენა“ და „ადრეული ბავშვობის ფსიქოლოგია“.

მგერნს მიაჩნდა, რომ კოვნიტური სფეროს განვითარება კონკრეტული მიმართულებით, კერძოდ, პერიფერიიდან ცენტრისკენ მიმართება. ამიტომ ონტოგენეზში ჯერ ვითარდება ჭერება (აქტა), შემდეგ წარმოდგენა (მეხსიერება) და ბოლოს აზრი (ვლენა). ამ ვით, ბავშვი ვარემოს ბუნდოვანი ასახვიდან ვადადის სამყაროს მოვლენათა არსის შეცნობაზე, ვარდა-მგები მომენტი მთელ კოვნიტურ განვითარებაში დგება 1,5-2 წლის ასაკში, როცა შეტყველების ათვისების პროცესი კრიტიკულ ვამას აღწევს. ამ დროს, მგერნის თქმით, ბავშვი აკეთებს უდიდეს აღმოჩენას თავის ცხოვრებაში – იგი ხვდება, რომ ყველა საგანს შეესაბამება მისი აღმნიშვნელი ბგერითი კომპლექსი, ანუ იმას, რომ ყველა საგანს თავისი სახელი აქვს. ყველა სიტყვას კი – თავისი მნიშვნელობა. სამოგადოდ, შეტყველების ონტოგენეზში სამი გენდენცია იხენს თავს: მიმართულობა ვანდის ვამოხატვაზე, მიმართულობა შეტყვეობისებზე და მიმართულობა სიტყვის მნიშვნელობაზე. ეს კვანისკნელი ვანსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. მგერნმა აღწერა შეტყველების დაუფლების ძირითადი ეტაპები ხუთ წლამდე. მათ ცვალებადობას კანონზომიერი ხასიათი აქვს და მიმდინარეობს კახიური შეტყველებიდან აქტიურისკენ, ბგერებიდან სიტყვებისკენ, სიტყვებიდან წინადადებებისკენ.

მგერნმა შეისწავლა აზროვნების განვითარებაც, სახელდობრ, მისი ისეთი ონტოგენეტიკური ფორმა, როგორცაა ეწ. *ავტისტური აზროვნება*. საკითხი აზროვნების ამ ფორმის ბუნებისა და ფუნქციის შესახებ ბავშვის ფსიქოლოგიაში სერიოზული კვლევისა და აზრთა ჭიდილის ასპარეზი ვახდა. აქ მხოლოდ შემდეგ აღენიშნათ: პიაჟეზაგან ვანსხევაებით, მგერნს მიაჩნდა, რომ ავტისტური აზროვნება უფრო რთული ბუნებისაა, ვიდრე რეალისტური, და ამიტომ, კოვნიტური განვითარების პროცესში, მასზე ვვიან უნდა ჩნდეს ბოდეხ.

მგერნი ფიქრობდა, რომ ასაკობრივი პერიოდების სახით მოცემული განვითარების მოგადი კანონზომიერებების ვარდა, ყველა ბავშვის შემთხვევაში ინდივიდუალური თავისებურებებიც იხენს თავს. ეს, პირველ რიგში, ფსიქიკური განვითარების ინდივიდუალურ ტემპში ვამოხატება. მგერნის, როგორც დიფერენციალური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, ინტერესი ბავშვების განვითარების ინდივიდუალური თავისებურებისადმი

სრულიად ბუნებრივი იყო. მან მხარი აუბა ბინეს და სერიოზული მუშაობა ჩააგარა ამ მეთოდების შესაქმნელად, რომლებიც ბავშვის ინტელექტუალური განვითარების გაზომვისთვის იყო საჭირო. სწორედ შტერნის მუშაობებზე და ე.წ. *ჯანსუბრივი განვითარების კოეფიციენტი IQ* (იხ. 62).

ეს სამუშაო მიმდინარეობდა პაპზურგის პედაგოგიურ ლაბორატორიაში, რომელიც შტერნმა მოამზის ვარდაცვალების შემდეგ ჩაიბარა და აგრეთვე პაპზურგის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში, რომლის დამაარსებელი და ხელმძღვანელიც იყო ამერიკაში ემიგრაციამდე (1916-1933). ამ ინსტიტუტის მრავალფეროვან კვლევა-ძიებაში, რაც უმთავრესად გამოყენებითი ფსიქოლოგიის კუთხით მიმდინარეობდა, ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის პრობლემატიკას უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია. ამავე დროს, შტერნი მოამზის მიერ შექმნილ პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ექრნალხაყ რედაქტორობდა. მოკლედ, შტერნი იყო ბავშვის ფსიქოლოგიის უდიდესი მკვლევარი და გერმანიაში პედაგოგიური მოძრაობის თვალსაჩინო ორგანიზატორი.

ბავშვის ფსიქოლოგთა პირველ თაობაში ხაპაგიო ადგილი უკავია გამოჩენილ გერმანულ ფსიქოლოგს. კარლ ბიულერს (1879-1963). თავდაპირველად ბიულერი ეიურცბურგის სკოლის წევრი იყო და აქტიურად მონაწილეობდა ამროვნების ექსპერიმენტულ კვლევაში. მას ეკუთვნის ტერმინი "ასა ვანცლა", რომელიც გამოხატავს ამოცანის გადაწყვეტის მომენტში გაჩენილ სპეციფიკურ შეფხის განცდას (იხ. 61). ეიურცბურგის შემდეგ ვენაში მოღვაწეობდა. ბიულოს კი ამერიკაში გადასახლდა. შეიყვალა მისი ინტერესებიც, რომლებმაც მოვადოდან განვითარების ფსიქოლოგიაზე გადაინაცვლეს. ამ მიმართულებით მისი ყველაზე ცნობილი ნაშრო-

მაა "ბავშვის სულიერი განვითარება" (1918). წიგნში განხილულია ბავშვის ფსიქოლოგიის ყველა ძირითადი თემა, მოცემულია ბავშვის ორიგინალური შეხედულება მთელ რიგ მნიშვნელოვან საკითხებზე. მათ შორის ყველაზე არსებითია საკითხი ონტოგენეტიკური განვითარების პროცესის ბუნებისა და მსვლელობის კანონზომიერებათა შესახებ.

ბიულერი ამოდის თეზისიდან: "ბუნება არ აკეთებს ნახგომებს, განვითარება ყოველთვის თანდათანობით მიმდინარეობს". ამგომ იგი თამაშად ბიულერს პარალელურს ცხოველურსა და ადამიანურს, ბიოლოგიურსა და სოციოლოგიურ-კულტურულს, ფილოგენეტიკურსა და ონტოგენეტიკურს შორის, ცდილობს აჩვენოს მათი ერთმანეთში ვადასელის უწყვეტობა და თანმიმდევრულობა. განვითარება, საშოვადოდ, მყარ მინაგან კანონზომიერებას ექვემდებარება. ესუსერი ახალმობილი სამი წლისთვის შორს იგოიებს განვითარებაში ყველა ცხოველს, ვინაიდან მეტყველებს, მსჯელობს, აკეთებს დასკვნებს. აქვს ერთგვარი მსოფლმხედველობაც, თუმცა, ცხადია, პრიმიტიული და არასაკმარისი; მას აქვს თავისებური დამოკიდებულება სიმართლისა და გყუილის,

კეთილისა და ბოროტის, ღამაშისა და უშნოს მიმართ. განვითარების ასეთივე ისტორია აქვს ვეარსაც. კაცობრიობაც თანდათან დაეუფლა ენას, ხელოვნებას და კულტურის სხვა მონაპოვარს. მიუხედავად ამისა, აღმართა მოდგმა არ არის იშლირებული ცხოველური სამყაროსაგან, რომელთანაც მჭიდრო ნათესაობა აკავშირებს. ეს უპირველესად იმაში ვლინდება, რომ ცხოველსა და აღმართის ქვედა თუ უზიქიკა განვითარების სამ ძირითად სტადიას გაივლის, ესენია: *ინსტინქტი* (სტერეოტიპული, თანდაყოლილი აქტივობა), *დრესურა* (მოქმედების ახალი ფორმების შექმნა) და *ინტელექტი* (პრაქტიკული აზროვნება).

აანდამებს რა ინტოგენეზს, ბიულერი განსკორებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ადრეული ბავშვობის ხანას, ვინაიდან სწორედ აქ იწინს თავს სამივე აღნიშნული მექანიზმი და საფუძველი ყვრება მიელ შემდგომ სულიერ განვითარებას. პირველი წლიდან იწყება ინტელექტის ფორმირება. ბავში იწყებს პრიმიტიული იარაღის გამოყენებას, შგაეხად კვლევის მიერ შესწავლილი პრიმატებისა. ამიგომ ამ პერიოდს ბიულერი "მიმანშესმაგვარს" უწოდებს. ინტელექტის განვითარება ვერ პრაქტიკული, აზრიანი მოქმედების პლანში მიმდინარეობს, ხოლო შემდგომ შინაგან პლანში ვადინაცვლებს. ეს ენის შემვეთობით ხდება. აქედან გამომდინარე, დიდი ყურადღება უქცევა მეტყველების ათვისების პროცესის დახასიათებას. ბიულერი იქიდან ამოდის, რომ "არსებობს სულიერი განვითარების შყარად დადგენილი რიგში, რომელიც შეიძლება დაჩქარდეს ან დამუხრუჭდეს. მაგრამ მისი სრული გაჩერება შეუძლებელია". ეს ეხება ყველა უსიქიკურ პროცესსა თუ ფუნქციას. შათ შორის მეტყველებასაც. იგი განსაზღვრულ რიგში გაივლის გრანსფორმაციითა რიგს (ლიღინი, გიგინი, შიბაძე, პირველი სიგყევი, წინადაღებები, ფრაშები და ა.შ.). ხამოვადოდ კი, ბიულერი მიიჩნევს, რომ ამეყველუბა გამზადებული ენის უბრალო შეთვისება კი არ არის, არამედ მისი კონსტრუირებაა უფროსებითან ურთიერთობის პროცესში. აქ ბავში აკეთებს სამ დიდ აღმოჩენას, რომლებიც ამ პროცესს სამ სტადიად ყოფს. პირველ სტადიაზე ბავში აღმოაჩენს სიგყვის "მნიშვნელობას". იგი ხვდება, რომ ბგერათა ვარკვეული კომპლექში იწყებს მოშრდილთა შესაბამის რეაქციას და იწყებს მის განშრახ გამოყენებას. შეორე სტადიაზე აღმოაჩენს, რომ ყველა საგანს თავისი სახელი აქვს. იგი უკვე თვითონ კი არ იფონებს საგნების სახელებს, არამედ უფროსებისაგან იწყებს სათანადო ცნობების მოძიებას. შესაზე სტადიაზე ბავში გრამატიკის მნიშვნელობას აღმოაჩენს. იგი ბუიქსირებს, რომ მიმართებები საგნებს შორის შეიძლება გამოიხატოს სიგყვის ბგერათი შხარის ცვლილებით, შაგალითად: სათამაშო – სათამაშოები.

იგივე ითქმის აზროვნებაზეც. ლოგიკური აზროვნების განვითარება (ყნება, შჯულობა, დასკვნა) იწყება მეტყველების განვითარების კვალდაკვალ. მას თავისი გემში აქვს და კონკრეტული კანონზომიერების შესაბამისად მიმდინარეობს. შაგალითად, ბავშვის ცნებებისა და განსაზღვრებების კვლევისას ბიულერმა დაადგინა, რომ პირველ ხანებში შათში მოყეშულია შხოლოდ მითითება საგნის დანიშნულებაზე. მითითებანი გვარისა და სახეობის ნიშნებზე ჩნდება სასკოლო ახაკში და სასკოლო სწავლების გაელენით. ბიულერი

ხაზს უსვამს იმას, რომ ამროვნების პროექტში ხდება ახალი მიმართებების წვლილი და, ამდენად, ეს პროექტი *შემოქმედებითი ბუნებისაა*. ამროვნებისა და შემოქმედების მიმართების კონტექსტში განხილულია ბავშვის შთაბეჭდილების საკითხი. ბიულერმა აჩვენა, რომ ხატვა უშუალოდ მოქმედებს ბავშვის კოგნიტიურ განვითარებაზე. ხაზავი *გრაფიკული მოთხრობაა*, ის ხატვის ასლი კი არ არის, არამედ ბავშვის გონებაში გადამკეცებული მოხატობის მის შესახებ.

ხატვა ბავშვის შემოქმედებითი აქტიუობის ერთ-ერთი გამოვლინებაა და, ამდენად, უშუალოდ არის დაკავშირებული ფანტაზიის ფუნქციასთან. ამ ფუნქციის განვითარების კოდექ ერთი წყაროა შლაპრები. ბიულერი ხაზავებზე ახალი იმეებს შლაპრის წარმოშობას და დანიშნულების საკითხებს ვერტიკული ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით კი, წარმოშობისა და შემოქმედებითი უნარების განვითარების მიმართებაში. იგი მიუთითებს მკაფიო პარალელებზე შემოქმედებასა და თამაშს შორის, მაგრამ მათ შორის არსებულ განსხვავებასაც ხედავს, რაც აქტიუობის ამ ორი ფორმის განხორციელების ემოციურ-მოტივაციური მექანიზმის თავისებურებაში მდგომარეობს; ბავშვის თამაშის საკითხზე სწორედ ემოციების კონტექსტში განხილულია.

ეს კონსეკუცია ამ კარად პედოგოგიური ხასიათისაა. აუგორს შეჰოდაქვს ტერმინი *პედოგოგიური რეაქცია*, რაც ეულისბზობის საამოვნებისა (პედონე) და უსამოვნების (ალგოს) ჩართულობას ცოცხალი ორგანიზმის ყოველგვარ აქტიუობაში. ტკიბობის საყოველთაო პრინციპის პირველადი გამოვლინებაა სურვილი და დაკმაყოფილება. საამისოდ ბუნებამ შექმნა *ფუნქციონალური საამოვნების მექანიზმი*, როცა საამოვნების წყაროს წარმოადგენს არა დაკმაყოფილება, ანუ აქტიუობის სურვილი უსამოვნების მდგომარეობაა, რომელიც აღძრავს "შინაწმინდარულ" აქტიუობას, ხოლო დაკმაყოფილება საამოვნების მდგომარეობაა, რომელიც მოქმედებს "შინის" მიღწევას. ეს მექანიზმი მოქმედებს იქ, სადაც აქტიუობა ჩამოყალიბებულია, ანუ ინსტინქტის სტადიაზე. მაგრამ ის არ არის საკმარისი დრესურის სტადიაზე მამდინარე აქტიუობის ეხაგებოდ. აქ აქტიუობა არ არის ფორმირებული, ის ყალიბდება მრავალჯერადი გამეორებითა და ვარჯიშით. მთავარია არა შედეგი, არამედ თვით მოქმედება, მისი მამდინარეობის პროექცია. ამით მონახა "დრესურისთვის" (ყარჯისთვის) საჭირო დაუღალავი მყდელობები და გამეორებების მამდინარეებული ძალა.

ეს ყოველივე უშუალოდ ეხება თამაშს, რამდენადაც ის, პირველ ყოველისა, ემსახურება პატარა ინდივიდის სხეულებრივი თუ ხულიერი ფუნქციების ვარჯიშებას და მომავალი ცხოვრებისთვის მომზადებას. ამამია მისი ბიოლოგიური აზრი, რაც ყველაზე უკეთ ვროსმა აჩვენა. ბიულერი ამ ობიექტური ვითარების სუბიექტურ-მოტივაციურ მხარეზე ამახილებს ყრადღებას და ფუნქციონალური საამოვნების მექანიზმის სამკალებით ედილობს, ხათეული ვახადოს, თუ რატომ, რა შინაგანი საჭიროების გამო თამაშობს ცხოველი და აღამინა. იგი ამბობს: "თამაშს უწოდებთ ისეთ ქმედებას, რომელიც ხასიათდება ფუნქციონალური საამოვნებით. ფუნქციონალური საამოვნებაა ის, რაც მას ინარჩუნებს და რისთვისაც იგი ხორციელდება. აქ შინაშენელობა

არა აქვს, თუ რა განსხვავებულ შედეგამდე მივყავართ მას და კიდევ რა მიზნებთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული”.

მამასადაამე, თამაშის შემთხვევაში სიამოვნება თვით მოქმედების პროცესს უკავშირდება. *შემოქმედების* დროს კი სიამოვნების წყარო არის არა ქვეყნის პრობლემა ან პროცესი, რომელიც ხშირად საკმაოდ მძიმე და შტანჯულია, არამედ იდეის ჩახახვის, ხაზარმოების მინაგანი მომწიფების მომენტები. სიამოვნება აქ ქვეყნის საწყისშია, თუ ყოველ ქვეყანაში პირობითად ორ ფაზას გამოვყოფთ – მინაგანი და გარეგანი შემართვის ფაზას – შემოქმედების სპეციფიკური სახარული ან მოღაწისად პირველ ფაზას და უკავშირდება, ან წარმოიქმნება პირველიდან მეორეზე, ანუ გარე გამოვლენილ მოქმედებაზე გადახვლისას.

ამრიგად, ბიულერის მიხედვით, ქვეყნის ემოციურ-მოტივაციურ მექანიზმთან მიმართებაში განვითარების შემდეგი კანონზომიერება იკვეთება: ინსტიტუტურ სტადიაზე სიამოვნება მოქმედების შედეგს, ანუ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას მოჰყვება; ღრესურის (ფართო გაგებით თამაშის) სტადიაზე მოქმედებს ფუნქციონალური სიამოვნების ანუ აქტიუობისაგან მიღებული სიამოვნების მექანიზმი; ინტელექტის (ფართო გაგებით შემოქმედების) სტადიაზე სიამოვნება ქვეყნის რეალმატიამდე შეხვედრებაში მიღებული განვითარების გარკვეულ დონეზე ბავშვს შეუძლია მოქმედების დაწყებამდე წარმოიდგინოს, თუ რა სიამოვნებას მიიღებს, ვთქვათ, ნაყისისაგან ან თანატოლებთან ურთიერთობისაგან.

გამოჩენილი ქართველი ფსიქოლოგი დიმიტრი უზნაძე ცნობილია თავისი განწყობის მოგადფსიქოლოგიური თეორიით, მაგრამ მოგადი ფსიქოლოგიის გარდა იგი ნაყოფიერად შემართდა სხვა დარგებშიც, მათ შორის, და პირველ ყოვლისა, ბავშვის ფსიქოლოგიაში. უზნაძე შეიძლება ჩაითვალოს პედოლოგიის პირველი თაობის წარმომადგენლად. გერმანიიდან დაბრუნების შემდეგ, სადაც იგი ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის უკუემდებელთან, ენდგთან სწავლობდა, უზნაძემ ხელი მოაკიდა აქტიურ პედაგოგიურ საქმიანობას: ასწავლიდა გიმნაზიაში, დაარსებისთანავე სათავეში ჩაუდგა პირველ ქართველურ სკოლას “სინათლე” და შექმნა მისთვის დაწყებითი სწავლების კონცეფცია. მის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე სახელმძღვანელო ძველი მსოფლიოს ისტორიაში, წერილები თეორიულ პედაგოგიაში და, რაც მთავარია, რუსეთის იმპერიაში ერთ-ერთი პირველი წიგნი ექსპერიმენტულ პედაგოგიაში (1912). მასში პრინციპულად არის გატარებული აზრი, რომ შენეირული პედაგოგია მხოლოდ ბავშვის ფსიქოლოგიის ცოდნაზე შეიძლება იქნეს დაფუძნებული. წიგნში წარმოდგენილია მახალა, რომელიც იმ დროისთვის იყო დაგროვებული პედოლოგიაში ყურადღების, ინტერესის, მუხსიერებისა და დაღლილობის საკითხებთან დაკავშირებით.

მომდევნო წლებში უზნაძე მთავარ ყურადღებას თავისი მოგადფსიქო-

ლოგიური სისტემის, განწყობის თეორიის შექმნას უიშობდა, მაგრამ აგრძელებდა მუშაობას პედოლოგიის სფეროშიც, რაც დაგვირგვინდა წიგნით „პედოლოგია“ (1933). შესავალში ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ წიგნს მოჰყვება გაგრძელება მეორე ტომის სახით, მაგრამ მას გამოხვდა არ ეწერა, რადგან 1936 წელს, სპეციალური დადგენილებით, საბჭოთა კავშირში აიკრძალა პედოლოგია. ეს იდეოლოგიური კამპანია ნაწილობრივ ენიციერებული იყო ტესტური გამოცდების მექანიზმებით, რომელთა მსხველი შეძლებული იქნა მისი პაემუებს უფრო მაღალი ინტელექტი აღენიშნებოდათ (იხ. 62). ამ დარგის წარმომადგენლებს დაბრალდა „საბჭოთა პედაგოგიკაში ანტიმეცნიერული ბურჟუაზიული პედოლოგიის შეხედულებებისა და პრინციპების უკრიტიკო გადმოტანა, პედოლოგიისა, რომელიც ექსპლოატატორული კლასების ბატონობის შენარჩუნების მიზნით ამოყენას ისახავს, დაამტკიცოს ექსპლოატატორული კლასებისა და „უმალესი რასების“ საგანგებო ნიჭიერება და არსებობის განსაკუთრებული უფლებები, და, მეორე მხრივ, მშრომელი კლასებისა და „დაბალი რასების“ ფიზიკური და გონებრივი განწარულობა“. პედოლოგია მართლაც სერიოზულად განიხილავდა განვითარების მამოძრავებელი ფაქტორების მნიშვნელობას, მაგრამ არასდროს დაუღვენია კანონი „ბიოლოგიური და სოციალური ფაქტორების, მემკვიდრეობისა და რაღაც უცვლელი გარემოს გავლენით პაემუს ბედის ფაგალური განსაზღვრულობის შესახებ“, როგორც ეს ხსენებულ დადგენილებაშია აღნიშნული. მისი გამოსვლის შემდეგ უმნაძემ ერთგვარად დაამტკიცა თავისი კვლევა და აღარ უწოდებდა მას პედოლოგიურს. მისი წიგნი „პაემუს ფსიქოლოგია“ მხოლოდ 1947 წელს გამოიცა. ეს იყო წიგნი, რომელზეც აღიზარდა ქართველი ფსიქოლოგებისა და პედაგოგების რამდენიმე თაობა. ბრწყინვალე ერულიამ ავტორს საშუალება მისცა, გადმოეცა პაემუს ფსიქიკური განვითარების სრული სურათი დაბადებიდან უფროსი სასკოლო ასაკის ჩათვლით. წიგნი შეიცავს თვით უმნადის მიერ ჩატარებული ემპირიული კვლევის მონაცემებს და ორიგინალურ შეხედულებებს მთელ რიგ საკვანძო თეორიულ საკითხებზე.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ე.წ. *კონსტრუქციის თეორია*, რომელიც გაშლილი სახით „პედოლოგიაშია“ გადმოცემული. მასში დაპარაკია განვითარების მამოძრავებელი თანდაყოლილი (მინაგანი) და შექმნილი (გარეგანი) ფაქტორების არსებითი კავშირის შესახებ. ეს შეხედულება უმნაძემ მგერის განსაკუთრებული კონსტრუქციის თეორიის საპირისპიროდ წამოაყენა, რომლის მიხედვით განვითარების პროცესში ერთდროულად მოქმედებს ენდოგენური და ეგზოგენური ფაქტორები; ისინი სრულიად განკალკვეებული, ავტონომიური ერთეულებია. უმნაძე მართებულად აღნიშნავს, რომ ორი სრულიად გამოჩნული და პეგეროგენული მოვლენა ვერ შექმნის ისეთ პარმონიულ კავშირს, რომელიც განვითარებას განაპირობებს და ქევესაიუ წარმართავს. განვითარებისა და ქევის დეკრმინაციის გაბაგებად უნდა ამოვიდეთ იქიდან, რომ ინდივიდის ყოველგვარ მახასიათებელს აუცილებლად შეესაბამება გარემოში არსებული რაიმე მოვლენა ან გამლიზიანებული. მოთხოვნა მისი დაკმაყოფილების საგანს გულისხმობს, მგერძნების ორგანიზაციის ხათინადო გამლიზიანებულს და ა.მ. ყეალოთ, მაგალითად, თვალის, როგორც

ორგანიზმის მინაგანი კუთვნილების, მისი თანდაყოლილი სტრუქტურის უუნარიანობის დახასიათება და დაერწმუნებით, რომ სრულიად გარკვეული გარეგანი პირობების, სახელდობრ, სინათლის ფიზიკური მახასიათებლების გათვალისწინების გარეშე ეს შეუძლებელი იქნება. თვალის სტრუქტურა და უუნარიანობა პირდაპირ მივლიანობის იმ გარემოებებზე, რომელიც გარეშე მისი განვითარება წარმოუდგენელია: "ახლა ვიკითხოთ, რა აქვს თვალს თანდაყოლილი, ე.ი. მინაგნად მოცემული, თავისი გარკვეული სტრუქტურა მხოლოდ, თუ ის პირობებზე, რომელშიც ჩვეულებრივ მისი განვითარება წარმოებს, ე.ი. სხეულის შემოქმედება. ჩვენ იძულებული ვიქნებით ვაღიაროთ, რომ რამდენადაც სტრუქტურა ისეთია, რომ მხოლოდ გარკვეულ პირობებს გულისხმობს და ამ პირობებზე მივლიანობის, ერთი თანდაყოლილი აქვს მას და მეორე". ადელი დასაძახია, რომ აქ იმლება სადემარკაციო ხაზი გარეგანსა და მინაგანს შორის. მინაგანში მკაფიოდ არის "ჩახახული" გარეგანი. თავის მხრივ, ეს უკანასკნელიც (ამ შემთხვევაში სინათლის შემოქმედება) იმ სტრუქტურას გულისხმობს, რომელზეც შემოქმედება შეუძლია. ელექტრომაგნიტური გაღლა ყურზე ვერ იმოქმედებს, ხოლო პაპის გაღლა – თვალზე. ეს ლოგიკა ეყვლება სხვა შემთხვევებზე ვრცელდება. აქედან გამომდინარე, "მინაგანის ცნება უკვე შეიცავს თავის მინაგანში იმას, რასაც გარეგანად თვლიან, და პირიქით, გარეგანისა იმას, რასაც მინაგანად თვლიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ცნებათა მინაგანის ურთიერთობის გან გამოთქმა სრულიად მოუხერხებელია, და, მაშასადამე, ჩვენს წინაშე მინაგანისა და გარეგანის, თანდაყოლილისა და შექმნილის ცნებათა კონსისტენციის, ერთიანობის ფაქტი დგას".

კონსისტენციის თეორია მეთოდოლოგიური საყრდენია სხვა პრინციპული საკითხების გადაწყვეტილების კერძოდ, იგი არსებითად გასაგებს ხდის აღზრდის პროცესის დანიშნულებასა და მნიშვნელობას. მართლაც, თუ მინაგანი ძალიან და გარეგანი შეგავსებელია იხუი მოღაწისობის ქმნის, რომ მინაგანი პირდაპირ მივლიანობის, თუ როგორი შემოქმედებაა საჭირო მისი განვითარებისთვის, მაშინ, ცხადია, აუცილებელი ხდება სათანადო შემოქმედებათა შერჩევა და ორგანიზაცია, ასე ის, რასაც აღზრდა ეწოდება. ეს ასეა, ვინაიდან ადამიანის ფსიქოფიზიკური ფუნქციების აქტუალიზაცია და განვითარება დადებითად იმპულს დამოკიდებული, თუ რამდენად სწორად არის მონახული აღზრდისთვის შემოქმედების პრინციპები და ხერხები.

ეს შემოქმედება, თავის მხრივ, შესაბამისად მოდიფიცირებულ გარემოში მიმდინარეობს, გარემოში, რომელიც სოციალური წრის მიერ არის, განსაზღვრული და სახემკვიცილი. ასეთ გარემოში უზნადაც ასაკობრივ გარემოში უწოდებს, ყველა ასაკ თავისი სპეციფიკური გარემო აქვს, ხანგრძლივი ასაკობრივი გამოცდილების საფუძველზე მასში გათვალისწინებული და ორგანიზებულია ის პირობები, რომლებიც შეესაბამება ს. კემპის რეალურ შესაძლებლობებს. ამდენად, ასაკობრივი გარემო, პირველ ყოვლისა, სოციალურად ორგანიზებული გარემოა. იგი უმრავლესობის ბავშვის ოპტიმალურ განვითარებას, რამდენადაც მასში მაქსიმალურად არის გათვალისწინებული სათანადო ასაკის ბავშვის ფსიქოფიზიკური ძალები და თავისებუ-

რებანი. ამრიგად, “ერთი მხრივ, ბავშვის ძალიან განვითარება მასზე მომქმედ ასაკობრივ გარემოშია დამოკიდებული, ხოლო, მეორე მხრივ, პირიქით, თვითონ ასაკობრივი გარემოს შინაარსი ბავშვის ძალიან განვითარების დონით განისაზღვრება”.

დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ასაკობრივი გარემო, ბავშვის განვითარებას კვალდაკვალ, სერიოზულ ცვლილებებს განიცდის და ეიღრე მოზრდილი ადამიანის გარემოს სახეს მიიღობდეს, რამდენიმე თეალსამინოდ განსხვავებული ფორმით წარმოგვიდგება. ამდენად, შესამდლებელია, თეალი ვავაღვეწრთ ასაკობრივი გარემოს ცვალებადობას და ამის შესაბამისად, გამოვყოთ ბავშვობის პერიოდები. უმნაძე ასეე იტყევა და თავის *ასაკობრივ პერიოდმაკიას* ამა თუ იმ პერიოდისთვის დამახასიათებელი ასაკობრივი გარემოს თავისებურებებზე აფუძნებს. ასე გამოიყოფა დედის შუელის, ახალშობილობის, დედის ძუძუს ხანა, ადრეული ბავშვობა, სკოლის წინარე პერიოდი, პირველი, სამუალო და უფროსი ხასკოლო პერიოდი.

ასაკობრივი გარემო ბავშვის აქტივობისთვის ოპტიმალურ პირობებს ქნის. განვითარება მხოლოდ ქევეის პროცესში ხდება, ქევეა კი სუბიექტისა და გარემოს ურთიერთობას წარმოადგენს. მაგრამ თითოეულ ასაკობრივ ეტაპს ქევეათა თავისებური ხისგება ახასიათებს. მასში ყოველთვის მოინახება ასეთი ქევეები, რომლებშიც უპირატესად ხდება ბავშვის განვითარება. ამიგომ კანონზომიერად დგება ამ ქევეების დახასიათების ამოცანა. უმნაძემ ეს ამოცანა ქევეის ფორმათა კლასიფიკაციის ფარგლებში გადაჭრა, რაც საკითხის დამუშავების ხიდრმით უნიკალურია ფსიქოლოგიის ისტორიაში. აქ მხოლოდ ეველამე მთავარს აღვნიშნავთ. კლასიფიკაციის საფუძველს მოთხოვნილებათა ორი სახეობის გამოყოფა წარმოადგენს, ესენია ე.წ. *ფუნქციონალური მოთხოვნილებები*, რომელთა დაკმაყოფილება თვით აქტივობის (ფუნქციონირების) პროცესში ხდება და ე.წ. *სუბსტანციონალური მოთხოვნილებები*, რომელთაც ხინამდვილის ხატებები და მოვლენები აკმაყოფილებენ. შესაბამისად გამოიყოფა ე.წ. *ინტროგენული* ქევეის ფორმები, რომლებიც მიმართულია თვითონ აქტივობაზე, და *ეზტროგენული* ქევეის ფორმები, რომლებიც მიმართულია ხატებზე და ურთიერთობებზე. პირველის გიპური ფორმაა თამაში, მეორისა – შრომა, ხოლო მათ შორის გარდამავალი ფორმაა სწავლა.

უმნაძე თამაშის ორიგინალური თეორიის ავტორია. ისევე როგორც სხვა შემთხვევებში, ავტორი მხნაგანისა და გარეგანის ერთიანობის პრინციპდან ამოდის. თამაშის მხნაგანი მოტივაციური ფაქტორია ფუნქციონალური გუნდუნესა. ბავშვი თამაშობს იმიგომ, რომ ესწრაფვის აამოქმედოს მეგნაკლებად მომწიფებული ფსიქოფიზიკური ფუნქციები, რომლებიც უერ არაა მხნართული სერიოზული სახიციოხლო ამოცანების გადაჭრაზე. თამაშის მხნაარსივ ნაწილობრივ ამ საფუძელიდან გამომდინარეობს – იგი ყოველთვის განისაზღვრება ხამოქმედოდ ადრული ფსიქოფიზიკური ძალების შემადგენლობათა და მომწიფების დონით, მაგრამ ამ ძალების აქტუალიზაცია მხოლოდ გარკვეულ ასაკობრივ გარემოშია შესაძლებელი. ეს გარემო, თავის მხრივ, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ფაქტორების შესაბამისად არის ორგანიზებული. “აქედან თავისთავად გამომდინარეობს, რომ ეველა

იმ შინაგან შესაძლებლობათაგან, რომლებიც ბავშვის ფსიქოფიზიკურ ორგანიზმში მოკპოვება, ფუნქციონალურ ტენდენციას ყველაზე უფრო მკაფიოდ ის შესაძლებლობები გამოიჩენენ, რომელნიც გარემოში აუცილებელ შესაგვის პირობებს შეხვდებიან. აქედან ცხადია, რომ ბავშვი ყველგან და ყოველთვის ერთნაირად როდი თამაშობს, არამედ მისი თამაშის სახეები და ფორმები გარემოს მიხედვით იცვლებაინ. სოფლელი ბავშვის თამაშის შინაარსი ერთია, ქალაქელი ბავშვისა – მეორე. ზღვის ნაპირის მცხოვრების სხვა და მთიელი ბავშვისა კიდევ სხვა”.

სასკოლო ასაკში განვითარება უკვე სწავლის ქვევს მიჰყავს. სწავლასა და თამაშს შორის მსგავსება სწორედ ამაშია – ორივე ფსიქოფიზიკური ძალების განვითარებაზეა მიმართული. მაშასადამე, სწავლის პროცესში ამ ძალების აქტივობას დამოუკიდებელი, თავისთავადი მნიშვნელობა აქვს და მას მოტივაციურ ხაფუძველს, თამაშის მსგავსად, ფუნქციონალური მოთხოვნისებები ქმნიან. ისინი ხომ სუბიექტის ძალების ამოქმედებას და, ამდენად, განვითარებას იწვევენ. მაგრამ სწავლა თამაში არ არის, ის ქვევის დამოუკიდებელი ფორმაა. უზნაძე მიუთითებს სწავლის ისეთ თავისებურებაზე, რაც მას არსებითად განასხვავებს თამაშისაგან, თუ თამაშის დროს ბავშვი თავისი ირჩევს თავისი ფუნქციონალური მოთხოვნისებების დამაკმაყოფილებელ საგანს, სწავლის დროს შებრუნებული ვითარებაა – ბავშვი არ ირჩევს იმას, თუ რა და როგორ უნდა ისწავლოს. ამას უფროსები განსაზღვრავენ მრავალი თაობის ისტორიული და კულტურული გამოცდილების საფუძველზე. ბუნებრივია, რომ ბავშვს დამოუკიდებლად არ შეუძლია ამ მასალის მოძიება და შეთვისება. “სწავლა ქვევის ისეთი ფორმაა, რომელსაც სამოქმედოდ განწყობილ ინტელექტუალურ ძალებს შათთვის აუცილებელი საგანი გარედან, და ამდენად იძულებით ეძლევა”. სწორედ ეს გარემოება განასხვავებს სწავლას თამაშისაგან და აახლოებს მას შრომასთან. ამრიგად, უზნაძის მიხედვით, სწავლა ისეთი ქვევაა, რომელსაც როგორც თამაშის, ისე შრომის ნიშნები აქვს, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ არის. იგი ქვევის თავისებური ფორმაა.

სწავლასთან დაკავშირებით უზნაძე მრავალ მნიშვნელოვან საკითხს განიხილავს. აქ მხოლოდ უსიარესს შევხებით. ეს არის საკითხი სწავლებისა და განვითარების (მომწიფების) ერთიანობისაშრომის შესახებ. პედაგოგიური ფსიქოლოგიის ყველა სერიოზული მკვლევარი ვალდებულია, განსაზღვროს თავისი პოზიცია ამ საკუანძო საკითხთან დაკავშირებით, რასაც უზნაძე სრულიად ნათლად აკეთებს. სასწავლო მასალა, ერთი მხრივ, “მოსწავლის ძალთა განვითარების აქტუალური დონისთვის უნდა იყოს შესაგვისი; მეორე მხრივ, საკმარისად უნდა იყოს მას დამორეებული: წინააღმდეგ შემთხვევაში, ე.ი. რომ იგი საცხებით განვითარების აქტუალური დონის შესაგვისი ყოფილიყო, როგორ შეძლებდა იგი წინსვლისა და უფრო მაღალ დონეზე ამაღლების პირობად გამზდარიყო. სასწავლო მასალა, მაშასადამე, ყოველთვის ისეთია, რომ მოწაფის განვითარების აქტუალურ დონეზე მაღალია” მაგრამ, ვინაიდან განვითარებისთვის მისი აქტუალურ დონესთან გარკვეული შესაბამისობაც უნდა იყოს დაეული, საჭირო ხდება მასწავლებლის ჩარე-

ვა, რომელიც ისე აწოდებს მასალას მოწაფეს, რომ მისთვის მისაწვდომი შეიქმნეს. საზოგადოდ, უზნაობის პოზიცია განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორების შესახებ შეიძლება შეფასდეს, როგორც ერთგვარი კომპრომიზი ორ დაპირისპირებულ შეხედულებას შორის – ერთი მომწიფების ბუნებრივ პროცესზე აკეთებს აქცენტს (პიაჟე), ხოლო მეორისთვის განმსაზღვრელია სწავლების სოციალურად ორგანიზებული პროცესი (ბრუნერი, ვიგოსკი) (იხ. 11.2). უზნაძე საუბრობს განვითარების "ბუნებრივ გზაზე", რომელიც, თავისთავად, არასაკმარისია და მოითხოვს შეესხებას სწავლების პროცესით. აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ამრთა ამ ჭიდილს მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა არა აქვს; ის განვითარების ფსიქოლოგიის დღევანდელ სახესაც განაპირობებს.

6.4. გოლდსტიქოვის განვითარება

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისის ფსიქოლოგიის სურათი არასრული იქნება *მოთხრობილია და შედარებით ფსიქოლოგიაში* მიმდინარე კვლევის განხილვის გარეშე. პირველი, როგორც ცნობილია, ცხოველების ფსიქიკას შეისწავლის, ხოლო – მეორე საერთოა და

განმასხვავებელს ადამიანისა და ცხოველის ფსიქიკაში, ახდენს მათი ფსიქიკური ცხოვრების შედარებით ანალიზს. კვლევა-ძიებას ამ მიმართულებით საფუძველი დაუდო ჩარლზ დარვინმა (1809-1882). თავის სახელგანთქმულ თხზულებაში "სახეობათა წარმოშობა ბუნებრივი შერჩევის გზით" (1859) მან ჩამოაყალიბა *ევოლუციური მოძღვრება*, რომელიც ფსიქოლოგიის ისტორიკოსის თქმით "ეპოქის ინტელექტუალურ ფენომენად იქცა და მის გაეყენას დაემორჩილა ბიოლოგიას და ფსიქოლოგიას" (ე. ბორინგი). განსაკუთრებით ეს ითქმის მისი სამშობლოს – ინგლისის ფსიქოლოგიაზე. ერთი მხრივ, ამ

გაეყენამ ფ. პალტონის შემუშავებით დიფერენციალურ ფსიქოლოგიაზე მიგვიყვანა (იხ. 6.2). მეორე მხრივ, მან დასვა დღის წესრიგში საკითხი ცხოველთა ფსიქიკის შესახებ, ვინაიდან ევოლუციის თეორია მოითხოვს სხვადასხვა სახეობის ცხოველებსა, და შემდგომ, ცხოველებსა და ადამიანს შორის უწყვეტ განვითარების დაღასტურებას. იმ დროს კი ჯერ კიდევ კარგემაიანული შეხედულება ბატონობდა, რომლის თანახმად ფსიქიკა, სული აქვს მხოლოდ ადამიანს; ცხოველს ის არ გააჩნია, იგი მხოლოდ ბიოლოგიური მანქანაა; ადამიანსა და ცხოველს შორის ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით უფსკრულაა. ამის საპირისპიროდ, ევოლუციის თეორია უმწვავესად აყენებს ფსიქიკური განვითარების უწყვეტობის პრობლემას.

დარვინი ფიქრობდა, რომ "არ არსებობს ფუნდამენტური განსხვავება ადამიანისა და უმაღლესი ძუძუმწოვრების ფსიქიკურ უნარებს შორის". მას ეჭვი არ ეპარებოდა იმაში, რომ ცხოველებს აქვთ მრავალი განცდა ისეთი

როგორცაა ტკიული, ხიაშივნება, უხამოვნება, სხარული და ა. შ. ცხოველებს აქვთ მზღველობის, სმენის, ყნოსვის, გემოს და სხვა შეგრძნებებთან დაკავშირებული განცდები, თანაც ხშირად უფრო მძაფრი, ვიდრე ადამიანს. ისინი ხედავენ სიბმრებს და, მამასადაჟე, აქვთ წარმოდგენის უნარი. აქედან გამომდინარე, საჭიროა იმის გარკვევა, თუ როგორია, სამოგალოდ, ფსიქიკის თავისებურებანი ფილოგენეზში და როგორ მიმართებათა ერთმანეთთან ადამიანისა და ცხოველის ფსიქიკური ცხოვრება.

პირველი ნაბიჯი ამ მიმართულებით თავად დარვინმა გადადგა. 1872 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში "ემოციის გამოსახეა ადამიანისა და ცხოველებში", დაკვირვებათა მდიდარ მასალაზე და ევოლუციურ კონცეფციამე დაყრდნობით მან დაასაბუთა ადამიანისა და ცხოველის შიული რიგი ემოციის (შიმი, აგრესიულობა, გაკვირვება და სხვა) გამოხატველ მოძრაობათა წარმოქმნის ერთიანობის თეზისი და მიუთითა მათ შეგუებით მხიშველობაზე. დარვინი ლაპარაკობს არა ემოციურ განცდებზე, არამედ გამოხატველ მოძრაობებზე და მიიჩნევს, რომ ადამიანთან ისინი ფილოგენეზურად მიზანშეწონილი და სახარვეზლო მოძრაობების ნარჩენებს ანუ რელიქტებს წარმოადგენენ. გამჟინვარებული ადამიანის შემკვი, კბილების ღრქება, თმების ყალყზე დაღვომა და სხვა ის დროის ქეკვის ნიშნებია, როცა იგი მართლაც შემკვებით და კბილებით იბრძოდა, აბურგვებით კი ამისებდა მოწინააღმდეგეს.

ამგვარად, დარვინმა აჩუნა შემკვიდრობითობა და მსგავსება ადამიანისა და ცხოველს შორის ემოციების, სახელდობრ, მათი გამოხატველების სფეროში. ევოლუციური მოძღვრების მოწინააღმდეგენი ხაზს უსვამდნენ ადამიანის გამორჩეულობას, უარყოფდნენ მის რაიმე სახის მსგავსებას ცხოველებთან, პირველ რიგში, ვონებრივი შესაძლებლობების თეალსაზრისით. ამგომ მეორე ნაბიჯი ფსიქიკური თვისებების უწყვეტი განვითარების იდეის დასაბუთების ვზაზე უნდა ყოფილიყო იმის ჩვენება, რომ ადამიანის კოგნიტურ-ინტელექტუალური უნარები არის მხოლოდ უმაღლესი წერტილი ფსიქიკის ევოლუციურობისა, და რომ ისინი სულაც არაა უცხო ევოლუციური რიგის უფრო დაბალ საფეხურზე მღვოში ცოცხალი არსებებისთვის.

ეს ნაბიჯი გადადგა დარვინის მეგობარმა და თანამზრახველმა ჯონ რომენესმა (1848-1894). მის ნაშრომს "ცხოველთა ინტელექტი" (1882) თანამედროვეთა დიდი გამოსმაურება მოჰყვა და შეყნიერების ისტორიამე შევიდა, როგორც პირველი წიგნი შედარებით ფსიქოლოგიამე. რომანესმა ვაიანალიზა კოლოსალური მასალა ცხოველთა ქეკვის შესახებ, რომელიც სხვადასხვა ვმით იყო მიღებული. გამოიყენებოდა შეყნიერული მონაცემებიც (რომანესმა ერთ-ერთმა პირველმა დაიწყო ცხოველთა ქეკვის ლაბორატორიული შესწავლა), მაგრამ უფრო ხშირად აეგორი ყვრდნობოდა სხვადასხვა გაღმოცემბს ცხოველთა ქეკვის თაობაზე. რომანესის მიერ ინფორმაციის მოკოვების ტექნოლოგიას ანკლოგების მეთოდა ეწოდა, რადგანაც

...ის იყენებდა არაკვალიფიცირებული პირების ხშირად გენდენციურ და ამი-
გომ არასანდო დაკვირვებებს. რომანესი ამ ისედაც საუკეთესო მონაცემების
ანგროპოპოლოგიისთვის ახდენდა ანუ გადაჭარბებულად მიაწერდა ცხოველებს
ადამიანურ თვისებებს, ასეთი რამ მისთვის ალბათ ბუნებრივიც იყო, ვინაიდან
ან მთელი გულისყურით მიმართული მკვლევარი იმისკენ, რომ ემყენებინა ფსი-
ქიკის უწყვეტობა ცხოველიდან ადამიანამდე და ამისთვის გაეყვირებოდა ეძებდა
ანგულექტის ნებისმიერ გამოვლინებას უმაღლეს ცხოველებში. ფსიქიკური
მოვლენები რომანესის მიერ გამოიხატებოდა კლასიკური ასოციაციონიზმის
ცნებებით, რომელიც იმ დროს გაბატონებული მიმდინარეობა იყო ინგლი-
სურ ფსიქოლოგიაში. რომანესის მიხედვით, *მარტივი იდეები* (შევრძნებები,
აღქმები და მათი რეპროდუქციები) ცხოველსა და ადამიანში ერთნაირია. *რთული იდეები* ანუ ასოციაციის კანონების შესაბამისად მიღებული ფსი-
ქიკური წარმონაქმნები ადამიანის გარდა მხოლოდ ზოგიერთ მაღალგანვი-
თარებულ ცხოველს აქვს, ხოლო *ცნებითი იდეები* "ადამიანის მონოპოლი-
ური კუთვნილებაა".

რომანესი სასტიკი კრიტიკის ქვეშ მოექცა ანეკდოტური მეთოდის არა-
სანდოობის (სუბიექტურობის) და *ანგროპოპოლოგიისთვის*. რომანესი კრი-
ტიკოსებს პასუხობდა, რომ ისინი ამოდიან თანამედროვე, ცივილიზებული,
მოშრდილი ადამიანის ცნობიერებიდან და ამიგომ აწველებიან ბევრ თვისე-
ბრივ განსხვავებას ცხოველების ფსიქოსტატან, მაგრამ თუკი "ჩაეღოთ ქვევით"
და ადამიანის წინაპრებს (ანთროპოიდებს, პრიმიტიულ ადამიანებს) და ბავშ-
ვებს შეეადარებთ ცხოველს, მაშინ დაეინახავთ, რომ სინამდვილეში განსხ-
ვავება რაოდენობრივია და არა თვისებრივი.

ასეთი მიდგომის ილუსტრაციად შეიძლება განვიხილოთ რომანესის
მიერ მისი მეგლის კატის ქვევის ანალიზი. ამ კატას შეეძლო რამდენიმე
მოხერხებული მოძრაობით საჯინიბის კარის გაღება აქაც, როგორც სხვა
შემთხვევებში, რომანესი მიმართავს ე.წ. *ანალიზით ინგროსპექტიის მე-
თოდს* ანუ უმეებს, რომ დაშკვირებულში ისეთივე გონებრივი პროცესები
მიმდინარეობს, რაც დასაკვირვებელი ცხოველის ფსიქიკაში. ამის შესაბა-
მისად რომანესი მაინვეს, რომ "კატებს ასეთ შემთხვევაში აქვთ შუსტი წარ-
მოღვენა კარის შექანიკური თვისებების თაობაზე; მათთვის ცნობილია, რომ
კარის გასაღებად საჭიროა მასზე მიწოლა ... ჯერ ერთი, კატამ უნდა შეამჩ-
ნოს, რომ კარი იღება სახელურის ჩამოწვევით და რაშის გაწვევით. მეორეც,
"გრძნობათა ლოკის" საშუალებით მან უნდა დაასკენას, რომ ადამიანის
ხელით შესრულებული მოქმედებები შეიძლება თათითაც გაკეთდეს. როდუ-
საც კატა წინასწარ გააღებს რაშას და უკანა თათებზე მდგომი აწვევა კარს,
ეს პროცესი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ადაპტური მსჯელობის
შედეგი". ცხადია, რომ რომანესი ამ მსჯელობაში კატას ადამიანურ თვისე-
ბებს მიაწერს (ანგროპოპოლოგიზმი).

ანეკდოტური მეთოდიდან მომდინარე საფრთხე საკვებით გააენობი-
ერა გამოჩენილმა ინგლისელმა ბიოლოგმა და მოოფსიქოლოგმა კონვეი
ლოიდ-მორგანმა (1852-1936). იგი ებრძოდა ცხოველების ადამიანთან მამს-
გავსების წრეგადასულ გენდენციას; ცდილობდა შეექმნა შედარებითი ფსიქო-

ლოჯისტიკის უფრო მაყარი მეცნიერული საფუძველი და ამით აეწია მისი პრესტიჟი. ამ მიზნით, თავის ცნობილ თხზულებაში “შედარებითი ფსიქოლოგიის შესავალი” (1894) მან ჩამოაყალიბა ე.წ. *მოქმედების კანონი*, რომელიც ლოიდ-მორგანის კანონის სახელითაც არის ცნობილი. მისი ავტორისეული ფორმულირება ასეთია: “დაუშვებელია რაიმე მოქმედების უმაღლესი ფსიქიკური უნარების რემულტატად მიჩნევა, თუკი შესაძლებელია მისი ახსნა ფსიქოლოგიურ რიგში უფრო დაბალი უნარის საფუძველზე”.

წიგნში უხედააა მოცემული ავტორის საკუთარი ექსპერიმენტები, რომელთაც მუალედური ხასიათი აქვთ ბუნებრივ პირობებში წარმოებულ დაკვირვებებსა და ლაბორატორიულ, ხელოვნურ სიტუაციაში ჩატარებულ დაკვირვებებს შორის. თავის ცდებში ლოიდ-მორგანი ერთგვარად ცვლიდა ცხოველის ჩვეულ გარემოს და უყურებდა, როგორ მოქმედდა ის უჩვეულო სიტუაციაში, შეძლებდა თუ ვერა, გადაეხევაფერებინა თავისი ქცევა, მოერგო ის ახალი პირობებისთვის. ეს არსებითად დასწავლის კვლევა იყო, დასწავლისა, რომელსაც, ავტორის აზრით, ეუქმება ცხოველთა დიდი ნაწილის ქცევა. დასწავლა არის ინსტინქტებზე უფრო მაღალი, მაგრამ იდეების დონეზე მიმდინარე რაციონალურ აპროცენებაზე დაბალი პროცესი. იგი მიმდინარეობს *ცდისა* და *შეცდომის* გზით. შეცვლილ პირობებში ცხოველი უნებ არ აღწევს საწადელ მიზანს, არამედ მას მერე, რაც აღაღლებღე მოსინჯავს სხვადასხვა შესაძლებლობას და შეცდომების შემდეგ მოხაზავს სწორ მოქმედებას. ცდისა და შეცდომის პრინციპით წარმოებულ მოქმედებაზე ჯერ კიდევ ბენი დაპარაკობდა. მაგრამ სამეცნიერო სამოვადოების ყურადღება მან ლოიდ-მორგანის გავლენით მიაყრიო. ის ცენტრალური გახდა თორნდაიკისთვის. მან წამოიწყო ცხოველთა დასწავლის სისტემატური კვლევა, რომელიც შემდგომში მთელ ბიოევიორისტულ ფსიქოლოგიაზე გავრცელდა.

მთავარი ისაა, რომ ცდისა და შეცდომის პრინციპის შემეგობით ცხოველის დასწავლა ვაიმუჯნა ვინიერი მოქმედებისაგან. ლოიდ-მორგანი სწორედ ამას ცდილობდა – არ მომხდარიყო ცხოველთა ვინებრივი შესაძლებლობების გადაჭარბული შეფასება და სახლურის წამლა ადამიანსა და ცხოველს შორის. ამასთან, იგი, ცხადია, არ უარყოფდა იმას, რომ ცხოველებს აქვთ ფსიქიკა, სხვადასხვაეგარი ვანცდები და კოკნიტური უნარები, რის გამოც ზოოფსიქოლოგიაში ე.წ. *ფსიქოლოვისტური* მიდგომის უკუქმდებლად არის მიჩნეული.

ამავე პერიოდში კიდევ ერთმა დიდმა ბიოლოგმა, *ვაკ* ლიობმა (1859-1924) მოქმედების კანონი უკიდურესობამდე მიაყენა – საერთოდ უარი თქვა რაიმე სახის ფსიქიკურ უნარებზე და ცხოველთა ქცევის ახსნა ფიზიკურ-ქიმიურ პროცესებზე დამყარებული ე.წ. *ტროპიზმებით* სყადა. იგი *შეტანიციტური* მიმართულების უკუქმდებელია, რომელმაც დეკარტისეული მიდგომა ცხოველის ქცევისადმი ანუ ცხოველი-ავტომატის იდეა იმდროინდელი მეცნიერული აპროცენების დონეზე ააღორძინა. ამოდის რა ორგანული სამყაროს ერთიანობის თეზისადან, ლიობი მადის ბიოლოგიური აქტიუობის ისეთი ფუნდამენტური უორმის აღიარებამდე, როგორიცაა ტროპიზმი და რომელიც ერთნაირია მეცნარისთვის და ცხოველისთვის. ტროპიზმი არის

ორგანიზმის იძულებითი ხასიათის მოძრაობა გარკვეული მიმართულებით, გასოწვეული გარეგანი ფიზიკურ-ქიმიური გამლამიანებლით (ხინათლე, გრაფიკა, ქიმიური ნივთიერებები და ა.შ.). მშესუმხირას თათათვი მშის ხინათლის მოძრაობას “მისკეება” (ფოტოგროპიზმი), ხოლო მისი ფესკები ყოველთვის მიმართულია გრაფიკაციის ცენტრისკენ ანუ მისის ზედაპირის პერპენდიკულარულად. ამის მზგაესად, ცხოველური ორგანიზმი, ყოველ შემთხვევაში – უმარტივესი, პირდაპირ მოძრაობს გარკვეული გამლამიანებლისკენ (დადებითი გროპიზმი) ან მისგან (უარყოფითი გროპიზმი). ამ მხრივ ის წააგავს ე.წ. პირობით რეფლექსს, მაგრამ უფრო უნივერსალურია, რადგან სიცოცხლის მცენარულ ფორმებზეც ვრცელდება. ამდენად, გროპიზმი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც პროტოპლანზმის აქტიური მოქმედების ყველაზე ელემენტარული ერთეული.

ლიობი ცდილობდა ეხეუნებინა, რომ გროპიზმი ცხოველური ორგანიზმების განხითარების ყველა დონეზე გვხვდება. მაგრამ სხვა მკვლევართა ექსპერიმენტები იმასაც აჩვენებდნენ, რომ თვით უმარტივესებშიც გროპიზმი შეიძლება შეიკვალოს – პირობების ვარიაციით შეხადლებელია უარყოფითი გროპიზმის ჩაქრობა ან დადებითი ჩანაცვლება. ეს ქვევის უნივერსალური პლასტიკურობის და შეგუებითობის მანვეხებელია. ლიობი, რა თქმა უნდა, იმასაც კარგად უწყის, რომ ცხოველების ქვევითი რეპერტუარი არ ამოიწერება გროპიზმებით ან სხვა სახის თანდაყოლილი, იძულებითი მოქმედებებით. მაგრამ იგი ცდილობს შეგუების შედეგად შეძენილი (დასწავლილი) ქვევაც ფსიქიკის და მით უმეტეს ცნობიერების ცნებების ვარემე ახსნას. ცხოველურ ორგანიზმს აქვს უნარი, გაარჩიოს გამლამიანებლები, რაც შეგრძნების ფსიქოლოგიური უნარის ანალოგიაა და შეინარჩუნოს წინა გამლამიანებლის შემოქმედება, რაც მესხიერების ფსიქოლოგიური ფუნქციის ანალოგია. ეს ცოცხალი პროტოპლანზმის ფუნდამენტური თვისებებია. ცხოველი ახალ რეაქციას სწავლობს ამ უნარების წყალობით, რასაც *ასოციაციურ მესხიერებას* უწოდებს. მისი იმიტაცია შეიძლება თუნდაც ხმის ჩამწერი მოწყობილობით, როგორცაა ფონოგრაფი. ფონოგრაფს აქვს “უნარი” მიიღოს (გაარჩიოს), ჩაწეროს (შეინახოს) ახალი ინფორმაცია და საჭიროებისამებრ აღადგინოს იგი. ქვევის ვარიანილობა, ცვალებადობა ასოციაციური მესხიერების მქანისმის მოქმედების შედეგია. ის არ მოითხოვს ფსიქიკის და, საბოლოოდ, ორგანული მაგერიის თვისებებით არის პირობადებული. ერთი სიგვეით, ლიობი ცხოველის ქვევის ყველა ვამოვლინების ახსნას მქანისიკური თვალსაზრისის საფუძველზე ცდილობს.

ე.წ. გერმანული *ობიექტივისტური სკოლის* წარმომადგენლები (ა. ბეერი, თ. ბეგე, ე. ცივლერი, ა. ფონ იესკელი) არსებითად გაბეუნენ ლიობის ხაზს და ყოველ დონეს ხმარობდნენ, რათა ცხოველთა ქვევა აღწერათ ისე, რომ არ შეეპართათ არც ფიზიკური და არც ინგროსპექციულ-სუბიექტივისტური ელერადობის მქონე ფსიქოლოგიური ცნებებისთვის. ახე მაგალითად, შეგრძნების ნაეულად ისინი რეეფუციაზე საუბრობდნენ, ხოლო კონკრეტულად სმენის შეგრძნების ნაეულად – ფონორეეფუციაზე; მესხიერების მაგივრად შემოთავაზებულ იქნა გერმინი “რემონანსი” და ა. შ.

სამოგადოდ, ზოოფსიქოლოგიის, მით უფრო შედარებითი ფსიქოლოგიის, ისტორია სცილდას (შექანიციში) და ქარიბდას (ანგროპოპოლოგიში) შორის ხელას მოგვაგონებს. აქაა ძირითადი სირთულე, ანგროპოპოლოგიში პირდაპირ მააწერს ცხოველებს ადამიანურ თვისებებს (მხელობა, წარმოდგენა, ცნობიერება და სხვა), რასაც ლოგაკურად დასრულებულ ფორმაში ცხოველისა და ადამიანის გაიგივების აბსურდამდე მიყვარით. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს უმრავლეს შემთხვევაში მეცნიერული სიმკაცრის, მით უმეტეს მეცნიერული კეთილსინდისიერების ნაკლებობის გამო არ ხდებოდა. უბრალოდ "კლასიკურ" ცნობიერების ფსიქოლოგიას, რომელსაც ეს ორიენტაცია ვერღობოდა, არც გააჩნდა სხვა ცნებები ვარდა ხატის, წარმოდგენის, მხელობის, დასკვნის, ინტელექტისა და ა.შ. ნათელია, რა სურათი დაიხატება, თუ ცხოველის ქვევას ამ ცნებებით აღწერთ.

საწინააღმდეგო მიდგომას, შექანიციმსაც აბსურდამდე მიყვარით. მაგალითად, ნ. მაღბრანში ამტკიცებდა, რომ შეიძლება ვაწამოთ ძალი და არ მიეაქციოთ ყურადღება მის წმუტუნს, რადგანაც ეს მხოლოდ ეუღად გასუთილი მექანიციმის პრიალიაო. მექანიცისტური მიმართულება გამოხატავდა ბიოლოგთა პრიგეხტს გრადიციული ინგროსპექციული ფსიქოლოგიის მიმართ, რომელსაც იმ დროს გაბაგონებული პოპიციები ეკავა. ფსიქიკა ცნობიერებასთან იყო გაიგივებული, ხოლო ამ უკანასკნელის შესწავლა აუცილებლობით გულისხმობს ანგროსპექციას. რა შესაძლებლობები რჩება ამ შემთხვევაში ცხოველთა ფსიქოლოგიას? ეინაიდან თუითდაკვირვება აქ გამოიცილება, უარი უნდა ეთქვათ ცხოველთა ფსიქიკის შესწავლამდე ვამოხაველი თითქის ერთად – თუ სხვა ადამიანების განცდებს მათთან ჩუენი განცდების ანალოგიის გზით ეწელებით (ე.წ. ანალოგიით დასკვნა), ცხოველებთანაც იგივე ხერხს უნდა მიეშაროთ. ჩაეაყნოთ თაი იმავე ეითარებაში, რომელშიც "ინტელექტის მქონე ცხოველია" მითაგებული და ჩუენი სულიერი სამყაროს მგავსად შევადგინოთ მისი ფსიქიკა. როგორც რომანესის შემთხვევაში ენახეთ, ასეთ მეთოლოლოგიაზე დამყარებული კვლევა აუცილებლად იწვევს ანგროპოპოლოგიმს. მექანიციმის მის მიმართ უკიდურეს უარყოფით რეაქციას წარმოადგენს, თუმცა, ცხადია, არც ის ხსნის პრობლემას, ცხოველის მანქანასთან გაიგივება არ არის გამოსავალი.

ის, თუ რა სიფრთხილე საჭირო ცხოველების ვინებრივი შესაძლებლობების შეფასებისას, ძალიან ნათლად გამოჩნდა ე.წ. ჰკვიანი პანისის ისტორიის შემთხვევაში. საუკუნის დასაწყისში მიული მხოლოდო ლაპარაკობდა მოამბოვზე ცხენზე, სახელად პანსი. ვიმნაჩის ყოფილი შესწავლებელი ფის ოტიკნი შეპვრობილი იყო ეინით დაემტკიცებინა, რომ ცხენებს ამროიენება შეუძლიათ და ეს არ ჩანს იმიტომ, რომ მათთან არაეინ საგანგებოდ არ შეკადინეობს. მან შეიმუშავა სპეციალური სქემა, რომლითაც ასოებს უხამებდა რეცხვით მნიშვნელობებს, რათა ცხენს შეძლებოდა ებახუხა წინა ფუხის ჩლიქის კაკუნით ან თავის ქნევით. თოთხმეტი წლის გამალებული მეცადინეობის შედეგად პანსი აკეთებდა თოთქმის ყველაფერს, რაც შეუძლია ვიმნაჩიგაველი თორმეტი წლის მოწაფეს. სახელდობრ, პანსი მშენიერად უღობდა შეკრება-გამოკლებას, მარტივ მოქმედებებს წილადებით, შეუძლო

რიცხვების შესამე ხარისხში აყენა, კითხულობდა და აღჯენდა სიტყვებს, არჩენდა ფერებს, სახეებს ფოტოებზე, დროს საათზე და სხვა.

რეზონანსი პანის უნარების დემონსტრაციისაგან იმდენად დიდი იყო, რომ მთავრობამ შექმნა საეკიდალური კომისია ამ ფენომენის შესასწავლად. მასში შედიოდნენ სპეციალისტები ცირკდან, ზოოპარკდან, ევგენიზარებს, კავალერისტები, ფიზიოლოგები და ფსიქოლოგები. კერძოდ, ცნობილი ბერლინელი პროფესორი კ. შტუმფი. ხანგრძლივი მუშაობის შემდეგ 1904 წელს კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ პანს არაფერს არაფერს კარნახობს და რომ ეს რეალიზაცია და არა მოხერხებული ხრიკი. მაგრამ ეს დასკვნა არ ეთანხმებოდა შტუმფის მეცნიერულ მრწამსს და არ აკმაყოფილებდა მის ცნობისმოყვარეობას. ამიტომ მან შესთავაზა თავის ერთ-ერთ თანამშრომელს, ოსკარ ფუნგსს საეგარებისა ამ უცნაურ მოვლენას საეუქლიანი მეცნიერული გამოკვლევა.

მთელი რიგი ექსპერიმენტის შედეგად ფუნგსმა დაადგინა, რომ პანის ქასუების სიმუხგე და სისწორე ბევრ ფაქტორზე დამოკიდებული: რამდენად კარგად იცნობს ცხენი თავის გამომცდელს, რა მანძილი ამორებს მათ, ახვეული აქვს თუ არა თვალები. მაგრამ, უმთავრესია ის, რომ ცხენს ემსებოდა ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც მისმა გამომცდელმა თვითონ არ იცოდა მიწოდებული ამოცანის პასუხი. ფსიქოლოგის შეუპოვარმა მეცადინეობამ საბოლოოდ ახადა საეარეული ჭკვიანი პანის საიდუმლოებას. გაირკვა, რომ პაგრონი ან ნებისმიერი გამომცდელი თავისდაუნებურად "კარნახობდა" ცხენს სწორ პასუხს. პანს ამხნედა მათ არაცნობიერ, არაკონგროლირებად მოძრაობებს, თავის დაქნევას, მიმიკას, სენსიტივის სხმარის სულ უქნამხნელი ცვალებადობას, პაგრონის კისურზე ვენის ფეოქყას, ხოლო თავზე ცილინდრის ერთმილიმეტრიან მოძრაობასაც კი, და იქუნებდა ამას, როგორც სიქნალს იმისთვის, რათა დაეწყო ან შეეწყვიტა ჩლიქების ბაკენი. ჭკვიანი პანის ისტორია დამაფიქრებელია ზოოფსიქოლოგიური წარმოდგენების განვითარების თვალსაზრისით. მართალია, ფსიქოლოგიურმა კვლევამ ამ შემთხვევაში გააქარწყლა მთი ცხოველის (ცხენის) გამორჩეული ადამიანური, ლინგვისტური და მათემატიკური უნარების შესახებ, მაგრამ ამავე დროს გამოავლინა გასაოცარი უნარები შემხნევისა, გარჩევისა, დასწავლისა და სხვა, რაც გამოირიყხაედა ამ ცხოველის შექანიკურ მოწყობილობად განხილვის შესაძლებლობას.

სწორედ ანგროპომორფიზმის და მექანიციზმის მითების დამხერვეა დასახა მოხნად ცხოველთა ქეკვის ცნობილმა ამერიკელმა სპეციალისტმა პერბერტ ჯენინგსმა (1868-1947). იგი არ ეთანხმებოდა ლიობს და შეუტლებლად თვლიდა უმარტივესების დონემქი კი ქეკვის საქმარისად მრავალფეროვანი და ცვალებადი გამოვლინებების ახსნას მხოლოდ გროპიზმის მექანიზმით. ეს უკანასკნელი ხომ იმას გვლისხმობს, რომ ქეკვა გარეგანი სტამულაციის ეოყხად პროგნოზალაშმაზე პარდაპირი შემოქმედების შედეგად ფიზიკურ-ქამიური გამლიზიანებლები უშუალოდ არ განსაზღვრავენ ორგანიზმის რეაქციებს, მამაროება მათ შორის არაერთმნიშვნელოვანია: ერთი და იგივე გარეგანი აგვტი ორგანიზმის სხვადასხვა მდგომარეობის შესა-

ბაზისად განსხვავებულ, ზოგჯერ საპირაპირო რეაქციას იწვევს. მაშასადამე, ხდება რეაგირების მოდელის შერჩევა გარკვეული შინაგანი ფაქტორების გათვალისწინებით, რომლებიც ყოველთვის ამუშაობენ ვარე განმარტებლობა და ქვეყის მიმართობას. ამასთან ერთად, ჯენინგსი წინააღმდეგი იყო ეს შინაგანი ფიქიკური რეალობა წარმოედგინა ადამიანური გიბის ცხობიერი ფიქიკის სახით. თუმცა, ეს არც ისე ადვილი იყო. თავის ყველაზე ცნობილ თხზულებაში "დაბალი ორგანიზმების ქეცეა" (1904) მან აღიარა: "ამებამე დაკვირვებისას ძლივს ვიკავებდი თავს, რომ მისთვის ცნობიერება არ მამეწერა".

ახეა თუ ისე, ჯენინგსი შეწონასწორებული პოზიციის შემუშაებისკენ მოსწრაფოდა. მისმა შრომებმა უიუოდ შეეწყო ხელი ამერიკაში მედარუბითი და ცხოველთა ფსიქოლოგიის გაერყელებას, რომელიც აქ უურო ობიექტივისგური მიდგომებისკენ იყო მიდრეკილი. ამიგომ გასაკვირი არ არის, რომ ყველაზე ობიექტური ფსიქოლოგია – ბიპევიორიზმი ამერიკაში შეიქმნა და სწორედ ზოოფსიქოლოგიური კვლევებიდან ამოიშარდა. ამერიკაში ასეთი კვლევა ვასული საკეუნის დასაწყისში უკვე რეა ლაბორატორიაში მიმდინარეობდა.

მედარებით ფსიქოლოგიას ნამდვილი ექსპერიმენტული დისციპლინის სახე მისცა ელვარდ თორნდაიკმა. ამ დისციპლინის ამოიანას იგი ხედავდა იმაში, რომ გაემექებინა ფიქიკური ცხოვრების განვითარება მოლიანად და კერძოდ განეხილა ადამიანური უნარ-თვისებების წარმოქმნის საკითხი. მისი თეორიული შეხედულებები სტიმულსა და რეაქციას შორის კავშირის დამტარებას ეხებოდა; ამიგომ მის სისტემის *კონექციონიზმი* ეწოლება ("კონექცია" კავშირს ნიშნავს) და ის ბიპევიორიზმის წინამორბედად ითვლება. თუმცა, ზოგჯერ ადრეული ბიპევიორიზმის ფორმადაც განიხილება. ახეა თუ ისე, თორნდაიკმა პირველმა მოიყვანა უმაღლესი ცხოველები ლაბორატორიაში და საგანგებოდ შექმნილი მოწყობილობებით აწარმოა მათი ქეცის შესწავლა. თავდაპირველად მის ლაბორატორიას უილიამ ჯეიმსის სახლის ხარდაფი ეკავა. ჯეიმსმა აქ შეიამნა თავისი ცხოველების მოყვარული მოწაფე უამრავ ძაღლიან, კაგახთან თუ ქათამთან ერთად, რამაც, ისტორიკოსის თქმით, მისი ცოლის შეძრწუნება, ხოლო შეილების ადგაეება გამოიწვია. აქ შესწავლიდა იგი ცხოველების ქეცებს ე.წ. *შრომლებური ყუთის* საშუალებით. ეს დანიადგარა წარმოადგენდა დახურულ გისოსებთან ყუთს, რომლიდან გამოსელა შეიძლებოდა ან რამამე დაჭერთი ან ჯაჭვის გამოქჩაფით. შმიერი კაგა ან ძაღლი ცდილობს გამოვიდეს ყუთიდან რათა დაეუულოს საკეებს, რომელიც ვალიის წინ დევს. ამისთვის ის მიმართავს ქაოგურ მოძრაობებს: ცდილობს გაიჭრეს ყველა ხერეღში, კბენს ან ფხაჭნის გისოსებს და ა.მ. დროთა განმავლობაში ცხოველი მიაგნებს საჭირო მოძრაობას, აღებს კარს და ეუულება საჭმელს. შემდგომი ცდების პროცესში შეცდომითი რეაქციების რაოდენობა თანდათანობით ელებულობს და ბოლოს რჩება შხოლოდ სწორი რეაქცია, რომელსაც ცხოველი ვალიაში მოხვედრისთანავე მიმართავს. ამავე დროს თორნდაიკმა შექმნა ლაბორინთი, რომელიც თავდაპირველად უბრალოდ აეულებული წიგნებისაგან იყო ვაკეთებელი. ამ ლაბორინთში იგი წი-

წილებს უშვებდა. ლაბირინთის მეთოდით განაეითარა სპოლმა (1900) და ამის შერე ის ცხოველების მიერ ახალი რეაქციების დასწავლის კანონზომიერებათა კვლევის ერთ-ერთ მართი ინსტრუმენტად იქცა.

თავის სადოქტორო დისერტაციაში "ცხოველთა ინტელექტი, ცხოველთა ასოციაციური პროცესების უშირიული შესწავლა" (1898), თორნდაიკი დაასკნის, რომ დასწავლისას, ანუ ექსპერიმენტული პრობლემის გადაჭრის დროს, ცხოველი არ ფიქრობს იმაზე, რომ იმყოფება "მშიერ ტყვეობაში", არ განჭვრიტავს, რომ სწორედ ეს მოძრაობა მოუგანს მის წარმატებას და შერე არ მოქმედებს მონახული სწორი რეაქციის შესრულების განზრახვით. მოკლედ, ეს არ არის გაიხიერი ქვევა. დასწავლა პრობლემურ ვალიაში და ლაბირინთში ხორციელდება საჭირო მოძრაობის შემთხვევით მონახვის და არა მიხედვრის ან ვაჯების გზით. ცხოველები არ აზროვნებენ, მათ არც წარმოდგენები, იდეები აქვთ, ანუ არ გააზნაით მტხსიერება რაიმეს ცნობიერად დამახსოვრების და მოგონების მნიშვნელობით. ამ დასკვნამდე ავტორი მიდის ქათამებთან მიბაძვით დასწავლის შეუძლებლობის ფაქტიდან გამოდინარე ქათამი ვერ სწავლობს შერე ქათამის მიერ ამოცანის შესრულების ხილვის საფუძველზე. წარმოდგენები რომ ქქონიდა, ის გაიხსენებდა ნანახს. თორნდაიკი იყენებს ლოიდ-მორგანის მოსაზრებას ელისა და შეცდომის შესახებ და მას დასრულებული კონცეფციის სახეს აძლევს. ელისა და შეცდომის პროცესში შემთხვევით მონახება საჭირო მოქმედება. ეს მოქმედება შემოინახება, განმტკიცდება, დაისწავლება ამის ვაში, რომ მას მოჰყვება მოთხოვნილების და კმაყოფილებისთან დაკავშირებული სიამოვნება. განმტკიცების ამ მქქანშიმს ეწოლა *ეფექტის კანონი*. სიამოვნების ეფექტი აძლიერებს რეაქციას, უსიამოვნებისა – ასუსტებს. მამახალადა, სიამოვნება სასარგებლო მოქმედების შენარჩუნების ანუ დასწავლის საფუძველია (იხ. 8.1.).

ეს მნიშვნელოვანი მომენტია. თორნდაიკი არ თელს საჭიროდ ილაპარაკოს კოგნიტურ პროცესებზე ცხოველებთან, მაგრამ იგი არ უარყოფს მათთან ფსიქიკური ცხოვრების სხვა ფორმებს, თუნდაც სიამოვნება-უსიამოვნების განკლებს. მკაცრი ბიპევიორიზმი კი სრულებით უარს ამბობს რაიმე სახის მინაგანი, სუბექტური მოვლენების შესწავლაზე არა მხოლოდ ცხოველთან, არამედ ადამიანთანაც. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ფსიქოლოგიამ უნდა იკვლიოს ობიექტურად მოცემული ქვევა. ცხოველების ქვევა ამ მხრივ საუკეთესო მოდელია. ამიტომ სრულებით ბუნებრივია, რომ ბიპევიორიზმის ოფიციალური ფუძემდებელი ჯონ უოთსონი თავის სამეცნიერო მოღვაწეობას ცხოველთა ფსიქოლოგიის სფეროში იწყებდა. ამ სფეროში მან დაიწვა დისერტაცია (1903), ხილო 1907 წელს გამოაქვეყნა მნიშვნელოვანი წერილი, რომელშიც ამტკიცებდა, რომ თეთრი თაგვების ლაბირინთიდან გამოსვლა მთლიანად "კინესთეტიკურ მტხსიერებაზე" დაფუძნებული; მოძრაობასთან დაკავშირებული კინესთეტიკური მეგრძნება ერთადერთი აღმოჩნდა, რომლის ვამორიცხეაც მან ვერ მოახერხა ისე, რომ არ გაეზაოთლებინა სწავლის ეფექტი. აქედან დასკვნა: ცხოველის ფსიქიკის გაგება ადამიანის ფსიქიკისთან ანალოგიით არ შეიძლება, რამდენადაც ამ უკანასკნელთან სწორედ მაღალი მეგრძნებება გადასწყვეტი. ცხოველი კი ახერხებს

როდესაც სიგუაიები შეგუბან მხოლოდ კინესთეტიკური პროცესების შემთხვევაში. აქ მთავარია კუნთური მექანიზმი ეფერენტული მოქმედებით და კონტროლით. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსის თქმით, თუ ბიპევიორიზმი არის "კუნთების კრუნჩხვის" ფსიქოლოგია, მის სამშობლოდ უთიხონის ლაბორატორია უნდა ჩათვალოს (ბორნივი). უთიხონმა ცხოველების ფსიქოლოგიის თბიქტური მეთოდი ადამიანზე გააერყელა და ასე შექმნა ბიპევიორიზმი. აქედან დაიწყო ადამიანის ფსიქოლოგიის *მოლოგომბეია*, საპირისპიროდ მანამდე გაერყელებული ცხოველთა ფსიქოლოგიის ანთროპომორფიზაციისა. ახლა უკვე ცხოველის ქვევის შესწავლით მიღებული დასკვნები ვადაქონდათ ადამიანზე. რომანესის "რომანტიკულ ხანაში" ფსიქოლოგიური კანონების ვადაგანა ხდებოდა შემოდან ქვემოთ, ხოლო უთიხონის "მკაცრი მექანიზმების" პირობებში – ქვემოდან შემოთ.

თორნდაიკის მერე ცხოველის ქვევის ვაგება ცდისა და შეცდომის თეორიის მიხედვით საკმაოდ გაერყელა ყოველ შემთხვევაში ამერიკაში, სადაც ბიპევიორიზმი ვაბაკონდა. ვაგრამ მას არ აქონდა საყოველთაო მხარდაჭერა. თაეი რომ ვაგებებით ამ მოღელის ადამიანზე ვადაგანის საეჭვიობას, მისი უნივერსალურობის საკითხი თეით ცხოველების დონეზე ეჭვექვე დგება. პირველ რიგში ეს ეხება ევოლუციის კიბის უხალღეს საფეხურებზე მიღობ ცხოველებს, ვანსაკუთრებით მაიმუნებს. ადამიანის ქვევა ვინიერია. ცხოველი თაეის პრობლემებს ცდისა და შეცდომის გზით ანუ შემთხვევით და შექანიკურად წვევებს. დგება საკითხი მათ შორის აქტიუობის ვარაგვალეი ფორმის არსებობის შესახებ. მისი ვადაჭრა ანთროპოიდების ქვევის შესწავლის შედეგად მოხერხდა.

ამ კვლევის ხელი მოკიდა ვამონილიმა ვერმანელმა ფსიქოლოგმა, ვემგალგფსიქოლოგიის ერთ-ერთმა ფუქემღებელმა *ვოლფგანგ კელერმა*. 1913 წელს კელერი კანარის კუნძულებზე მოხედა, სადაც პირველი მოფლიო ომის ვამო დიდი ხნით მოეწია დარჩენა. აქ იგი ხელმძღვანელობდა ანთროპოიდების შესწავლელი საღვურის მუშაობას. კელერი, რა თქმა უნდა, კარგად იცნობდა თორნდაიკის შეხედულებებს ცხოველების არაგონიერი ქვევის შესახებ, რომელიც ორ ფუნდამენტურ ფაქტს ემყარებოდა: 1) ქვევითი პრობლემის სწორი ვადაწვევა ფორმირდება თანდათანობით, მრავალჯერადი ცდისა და შეცდომის შედეგად; 2) სწორი ვადაწვევის შემღვებ ცხოველი იმეორებს მკადარ მოქმედებებს. ეხალა, რომ გონიერი ქვევის შემთხვევაში საწინააღმღელო სურათი უნდა იყოს. გონიერი ქვევა მიხედვრას, ამოცანის ამოხსნის წესის უცაბედ წვდომას გელისხმობს. ამ მოღელის *ინსაიტი* ეწოდება. ეს არის ქვევითი ამოცანის არსებით მიმართებათა და მოღიანხალ სიგუაიის მყისიერი და დახწავლიდან ვამოუყვანელი ვაგება, რითიც მიღწევა პრობლემის ვადაწვევა. ის უპირისპირდება პრობლემის ვადაჭრის შემთხვევით და "ბრმა" ხერხს, რომელიც ცდისა და შეცდომის მეთოდშია საგელისხმევი.

კელერის აზრით, თორნდაიკის ცხოველები იძულებულნი იყვნენ მიემართათ ამ ხერხისთვის, რადგან ექსპერიმენტის სიგუაეია მათ ხევა შესაძლებლობას არ ეგოვებდა და არა იმიგომ, რომ ისინი საერთოდ მოკლე-

ბუნნი არიან უნარს სხვაგვარად, სახელდობრ, ინსაიგის გზით გადაწყვეტონ ამოცანა. კელერი აღნიშნავდა, რომ თვით პრობლემური ყუთის კონსტრუქციაა ისეთი, რომ ის აიძულებს ცხოველს იმოქმედოს ცდისა და შეცდომის მეთოდით. ყუთში გამოკეტილი ცხოველი ვერ ხედავს, როგორ მოქმედებს "გამომშვები" მექანიზმი, მას უბრალოდ არ შეუძლია "იმჯავლის" განთავისუფლების გზებზე, ვინაიდან პრობლემის საკვანძო ელემენტები მისგან დაფარულია. სიგუაყია თორნდაიკის ექსპერიმენტებში ცხოველს მხოლოდ ქაოტური ცდებისა და შეცდომების საშუალებას უტოვებდა, ამიტომაც მან დასწავლის თანდათანობითი ხასიათი აღმოაჩინა. თორნდაიკმა განამოგადა თავისი ეს მონაპოვარი და მიიჩნია, რომ ცხოველები ახალ ადაპტურ მოქმედებას მხოლოდ ასეთი გზით ნახულობენ და ითვისებენ.

კელერი ფიქრობს, რომ ეს დასკვნა არ შეესაბამება ხინამღვილეს. თუ ცხოველს მოვითავსებთ ისეთ სიგუაყიაში, სადაც მისთვის ხელმისაწვდომი იქნება ინფორმაცია ამოცანის ყველა მნიშვნელოვანი მომენტის შესახებ, იგი სხვაგვარად მიუდგება მის გადაწყვეტას. თავის საყოველთაოდ ცნობილ ცდებში კელერი მაიმუნებს აყენებდა სიგუაყიაში, სადაც მათ პირდაპირი ვზით არ შეუძლოთ ამოცანის გადაწყვეტა. ამისთვის *შემოუღოთი ვზის* გამოყენებაა საჭირო და ესაა ჯონიერი ქევეის კრიტერიუმი. მის კლასიკურ წიგნში "ადამიანის მსგავსი მაიმუნების ინტელექტის შესწავლა" (1917) უამრავი ექსპერიმენტული მაგალითია აღწერილი: მიმდინარე პირდაპირ ვერ წელება ჭერზე ჩამოკიდებულ ბანანს და ამისთვის იყენებს ოთახში დაყრილ ყუთებს, რომელთაც ერთმანეთზე აწყობს. ის კიდევ გალიაში მყოფი მაიმუნი გარეთ მორთახლოს მღებარე ხილს ჯოხის საშუალებით იმიდავს თავისკენ, ხოლო თუ ჯოხი მოკლეა აგრძელებს მას, რისთვისაც ერთ ბამბუკის ჯოხს მეორეში არჭობს. მაიმუნის ქევეაზე დაკვირვება უფლებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ის ჯონიერად მოქმედებს. უმედეგო პირველი ცდის მერე იგი შეუქრანებული ჩანს, გამოიხატავს ნაკვირვებას, რაც ამროვნების პროცესის დასაწყის ეტაპად ითვლება; გარკვეული ხანი ყურადღებით აკვირდება სიგუაყიას და შემდეგ უკბად შეფრთხიადდება, თითქოს იპოვა პასუხი და იწყებს სწორი მოქმედების მხრულებას. ესაა მისევერა – ამროვნების პროცესის დასასრული, რომელსაც ადამიანებთან თან ერთვის ვიურტურგის სკოლაში დახასიათებული ე.წ. "აპა განცდა" (იხ. ნ.1.) რაც მთავარია, ინსაიგის მერე ცხოველი შეელომას აღარ უშეებს. სახეზეა ერთგვარი *პრაქტიკული ეპიშოვადება*: ახალი ამოცანის ერთგვარად გადაწყვეტა საკმარისია, რომ ინდივიდი ამ მოქმედებას "ერთხელ და სამუდამოდ" დაეუფლოს ერთი სიგუაყით, კელერის ცდებში თითქოს ამროვნების პროცესის ყველა არსებობა ნიშანია მოქმედი. არავითარი გაწერთია, ამ მოქმედებითა გამჟორება ამისთვის საჭირო არ არის, რადგან მოქმედება ჯონიერია. თუ, მაგალითად, მიმდინარე ერთხელ შეტლებს ყუთების გამოყენებას მაღლა დაკიდებული საგნის მისაწვდომად, იგი სხვა ანალოგიურ სიგუაყიაშიც უმაღლე გამოითენებს ამ საშუალებას. ამას ვადაგანა ან *გრანსპოშიყია* ეწოდება.

ჯონიერი ქევეის მიმდინარეობის სურათი, მისთვის დამახასიათებელი ინსაიგი და გრანსპოშიყია იმას მოწმობს, რომ იგი ამროვნების პირველი

გამოვლინებაა. მას მეტ-ნაკლები ადგილი უკავია ადამიანის ქცევით რეპერტუარშიც. ხოლო ცხოველთა სამყაროში გონიერი ქცევა ალბათ განვითარების მწვერვალია. ის დახვედრება ყველაზე მაღალგანვითარებულ ცხოველებში – ანიროპოიდებში, როგორც ექსპერიმენტულ, ისე ბუნებრივ პირობებში. გაღიაში მყოფი ძაღლის წინ რომ მოათავსოთ ძაფის წვერი, რომლის ბოლოს საკვებაა მიბმული, იგი ვერაძღროს მთხვლება, რომ ის თავისკენ უნდა მოწიოს და მხოლოდ შემთხვევით თუ გადაკეთებს ამას, რის შემდეგაც ანალოგიურ სიტუაციაში ისევ უხეხური აღმოჩნდება. ანიროპოიდი კი მალე მოისაზრებს, როგორ უნდა ჩაიგლოს ხელში საკვები და, შეძლებისდაგვარად სხვა სიტუაციებშიც გამოიყენებს ამ თავის მიგნებას. აქედან გამომდინარე, კელერის შემოთავაზებული მოსაზრება თორნდაიკის ცდების საწინააღმდეგოდ ბოლომდე მართებული არ უნდა იყოს. ცხოველი მარტო ამიგომ კი არ მიმართავს ცდისა და შეცდომის შეთოდს, რომ ექსპერიმენტული სიტუაცია გონებრივი უნარის გამოვლინების საშუალებას არ აძლევს, არამედ ხშირად ამიგომაც, რომ მას ეს უნარი უბრალოდ არ გააჩნია.

კელერის დასკვნები არსებითად დაადასტურა შედარებითი ფსიქოლოგიის ერთ-ერთმა უდიდესმა წარმომადგენელმა რობერტ იერქსმა (1876-1959). იგი ორმოცი წლის განმავლობაში აგარებდა ცდებს კობოებზე, კეებსზე, ბაკაყებზე, მგრედებზე, ყვავებზე, ღორებზე და მაიმუნებზე, რათა ეჩვენებინა ფსიქიკური განვითარების უწყვეტობა ფილოგენეზში. მის გამოკვლევებში ფსიქიკის თანდათანობითი განვითარების იდეამ საფუძვლიანი ემპირიული დასაბუთება მოიპოვა. იერქსმა თავისი მოამბეჭდავი კვლევითი და საორგანიზაციო მოღვაწეობა ფლორიდაში პრიმატების შემსწავლელი დიდი ლაბორატორიის შექმნით დაასრულა და პრიმატოლოგიის, როგორც ცოდნის ცალკე დარგის ფუძემდებლის სახელი მოიპოვა. ეს სამეცნიერო ცენტრი ახლაც მუშაობს და მის სახელს აგარებს.

იერქსის აზრით, უმაღლეს პრიმატებში ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ "რაიონალური" ფსიქიკის არსებობაზე. მაგრამ ეს ცხოველთა ფსიქიკის განვითარების უმაღლესი დონეა. შედარებით დაბალ საფეხურებზე მათი ფსიქიკა უფრო პრიმიტიულია და სხვა ნიშნებით ხასიათდება, როგორც ყველა შედარებითი ფსიქოლოგისთვის, იერქსისთვისაც საკითხი ცხოველებთან ფსიქიკის კრიტერიუმების თაობაზე ერთობ აქტუალური იყო. მეტიც, ამ საკითხს იგი განსაკუთრებული სიმძაფრით აყენებდა და მიაჩნდა, რომ მას არა მხოლოდ ცხოველს, არამედ ადამიანის ფსიქოლოგიისთვისაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. იერქსი ასე მსჯელობდა: როცა ვაფასებთ იმას, თუ რა ხდება ცხოველის და სხვა ადამიანის გონებაში, ორივე შემთხვევაში, არსებითად, ვარაუდებიდან ამოვდივართ. ამიგომ "ადამიანის ფსიქოლოგია ვადარდება ან დაიღუპება ცხოველების ფსიქოლოგიასთან ერთად. თუ დაბალი ცხოველების ფსიქიკური ცხოვრების კვლევა უმართებულოა, მაშინ არც

ადამიანის ცხოვრების კვლევა უფრო მართებული”.

იერქსს მიაჩნდა, რომ ცხოველის ფსიქიკის კრიტიკიკები ორ დიდ ჯგუფად უნდა დაიყოს. პირველში ე.წ. *სტრუქტურული კრიტიკიკები* შედიან: მაგალითად, ცხოველი შეიძლება მივიჩნიოთ ფსიქიკის მაგარებლად, რადგანაც აქვს საკმარისად განვითარებული ნერვული სისტემა. სამწუხაროდ, ეს ვერ ჩაითვლება სანდო კრიტიკიკებად, ვინაიდან არ არსებობს ერთმნიშვნელოვანი შესაბამისობა ორგანიზმის მორფოლოგიურ-სტრუქტურული აგებულების სირთულესა და მის “ინტელექტუალობას” შორის. ამიტომ უფრო მნიშვნელოვანი და სანდოა ე.წ. *ფუნქციონალური კრიტიკიკები*. ისინი ქვევის ისეთ მახასიათებლებს ეძებენ, რომლებიც მის გონიერულობაზე მიუთითებენ. მკვლევართა უმეტესობისთვის გონიერების ქვევით გამოხატულებად ცხოველის *დასწავლის უნარი* ითვლებოდა. ცხოველი, რომელსაც დასწავლა არ შეუძლია, რომელიც ვერ ცეცხლის თავის ქვევას ახალი ვითარების შესაგეგმად, ცოცხალ ავგომბაგად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ დასწავლა შეგუების ერთერთი ფორმაა. ზოგადად, შეგუების თვისებაში კი, იერქსის მიხედვით, ფსიქიკური მოქმედების მინიმუმ სამი გიპი (დონე) შეიძლება გამოიყოს: 1) *კანსახს-ვაკებელი ფსიქიკა*, რომლის შემეცობით ორგანიზმებს შეუძლიათ ერთი სტიმული მიორისთვის გაარჩიონ; ის ყველაზე პრიმიტიულ ცოცხალ არსებებშიც აღინიშნება (მაგ. აქტინიუმში); 2) *ინტელექტუალური ფსიქიკა*, რაც, არსებობადად, დასწავლის უნარში ვლინდება; 3) *რაციონალური ფსიქიკა*, რომელიც მუშით ვახსენეთ და ცხოველის გონიერი ქვევის სახით გამოიხატება.

ფსიქიკის და, შესაბამისად, ქვევის საში დონის გამოყოფა საკმაოდ გაერკვლდა ზოოფსიქოლოგიაში. იერქსის მიერ გამოყოფილი განმასხვავებელი ფსიქიკის საეეულად, უფრო ხშირად ლაპარაკობდნენ ინსტინქტური ქვევის პლანში განხორციელებულ ფსიქიკაზე, როგორც *თანდაყოლილ და სტერეოტიპულ მოქმედებაზე*. მას უპირისპირებდნენ ქვევის ევალუბად და შექუნილ ფორმებს; ამ უკანასკნით კი – ინტელექტუალურ ქვევას, რომლის დროსაც მოქმედების შეეულა დასწავლით კი არა, ინსაიგური წედომით ხდება. ამ შეხედულებას ჩამოყალიბებული სახე მისცა კარლ ბიულერმა კოგნიტური განვითარების ე.წ. *სამსაფეხურებრივ* თეორიაში, რომელშიც განახსევეა და ერთმანეთის დაუპირისპირა *ინსტინქტი*, *დასწავლა* და *ინტელექტი*.

თორნდაიკის და შემდგომ ბიპევიორიზმის გავლენით ამერიკულ ზოოფსიქოლოგიაში, ძირითადად, შეისწავლებოდა ქვევის ახალი ფორმების (შეეეების) ფორმირების პროეეები (დასწავლა). კვლევა მიმდინარეობდა ლაბორატორიულ პირობებში. უპირატესად ხელოვნურად გამოეეგნულ ცხოველებზე (თეთრი ვირთხა) კვლევის მეოიოლოგიის ამდევარი ლაბორატორიულობა-ხელოვნურობა თუთი ამერიკელი ზოოფსიქოლოგების ნაწილისთვისაც მიუღებელი იყო. თორნდაიკის ეღების დახასიათებისას ეს პიროეეა ძალიან თეალსაჩინოდ გამოიხატა აეგორიეეგულმა ამერიკელმა ზოოფსიქოლოგმა უ. მისლმა: “თორნდაიკი ათეეებს კატებს ყუთებში, რომელთა შიშია მხოლოდ 20, 15, 12 დიუმი და ელოდება მათგან ბუნებრივ მოქმედებას. ეს იეეევა, რომ გამოეეგო ცოცხალი ადამიანი კუბოში, ჩაუშეა მიწაში მისი ნების გარეშე და მისი ქვევის საფუძველზე გააკეთო დასეეეები ნორმალური

ფიქოლოგიის შესახებ”.

ამერიკელისაგან გასხვავებით, ევროპული გრადიაციის მხედვეთი, ზოოფიქოლოგია შეისწავლის ცხოველთა ქვეყნის ბუნებრივ რეპერტუარს, რომელიც უღისდება ბუნებრივ (საკვლევ) პირობებში და ცხოველთა სახეობის შემადგენელ გარემოში. ცხოველთა ქვეყნის ამდგომარ კვლევას ე.წ. ეთოლოგია ასორციელებს. თავდაპირველად ორივე მიდგომის წარმომადგენლებს მაინცდით, რომ ცხოველების ქვეყნის ობიექტური შესწავლა მათ მიერ არსებულ ვებით უფროა შესაძლებელი. ამიტომ კვლევის ეს ორი მიმართულება ერთმანს შედარებით იზოლირებულად ვითარდებოდა. ორმოცდაათიანი წლებიდან იწყება მათ შორის სერიოზული კონტაქტები და დისკუსია. სპეციალისტები დღეს უკვე მათი ერთგვარი სინთეზის შესახებ საუბრობენ.

ეთოლოგიის ცხებიანი აპირაგია თანდათანობით ვითარდებოდა. პირველი თაობის მკვლევარებიდან, რომელთაც XX საუკუნის დასაწყისში ჩაუყარეს საფუძველი ამ მიმართულებას, განსაკუთრებით გამოიყოფა ჩარლზ უიგმენი, ოსკარ ჰეინროტი, იაკობ იუკსკული და უილემ კრეიგი. ეთოლოგიამ

თავის მწვერვალს მიაღწია ავსტრიელი კონდრატ ლორენცის (1903-1989) და პოლანდიელი ნიკო ტინბერგენის (1907-1988) კლასიკურ ნაშრომებში, რომლებსთვისაც მათ 1973 წელს, “ფუნქციების ექვივის” (ფუნქციების უნის) გამშვიფრავ ავსტრიელ კარლ ფრიშთან (1886-1982) ერთად, ნობელის პრემია მიენიჭათ. მათ შეიმუშავეს ცხოველთა ინსტინქტური ქვეყნის, მისი ონტოგენეტიკური და ფილოგენეტიკური განვითარების ახლებური გაგება.

ჯერ კიდევ კრეიგმა შეამჩნია, რომ ცხოველთა მოქმედება თითქოს ორი ნაწილისაგან შედგება: ე.წ. აპეტიტიური (მოსამზადებელი) და კონსუმპტორული (დამამთავრებელი) აქტებისაგან. მოქმედების პირველი ფაზა გამო-

ისაგება რაიმე მოთხოვნილებით აქტივირებულ საერთო აღგზნებაში და ცხოველის ძიებით ქვეყნში ანუ არამიმართულ ველადგვილებაში, ვარემოს გამოკვლევაში. ამ აქტიუობის პროცესში ცხოველი, როგორც წესი, წააწყდება ხოლმე ე.წ. ნაშროველ სტიმულებს, სხავგვარად რელიმერებს, რომლებიც აღძრავენ საკუთრივ ინსტინქტურ მოქმედებას, ან უფრო ხშირად, მოქმედებათა წყებას. მაგალითად, მტაცებლის კვებითი ქვეყნა იწყება ქაოტური ხიზბილით და გერიგორიის გამოკვლევით. ნადავლის გამოჩენა ქვეყნის ორგანიზმებულს ხდის: ცხოველი ჯერ ეპარება, მერე მისდევს და ბოლოს კლავს თავის მსხვერპლს, შემდეგ ვლევს ნაწილირევს და ელაპავს ხორცს. აქტების ამ რიგში მხოლოდ ორი უკანასკნელი წარმოადგენს საკვების მოიოების ქვეყნის დამამთავრებელ, საკუთრივ ინსტინქტურ ფაზას: ყველაფერი, რაც

მას წინ ესწრება, შეიძლება შეეწეროს ძიებით, ანუ არაინსტინქტურ ფაზას. ქვეა ყველაზე უფრო პლასტიკურია ძიებით ფაზაში. სწორედ აქ ითვისებს ცხოველი ქვეის ახალ ხერხებს. რაც უფრო ეუახლოვდება დამამთავრებელ ფაზას, მით უფრო სტერეოტიპული ხდება მოძრაობები; საკუთრივ დამამთავრებელ ფაზაში კი მოძრაობები აბსოლუტურად სტერეოტიპულია, ფიქსირებულია და მაღალორგანიზებული. ამიგომ ეთოლოგიაში მათ ხშირად ინსტინქტურის ნაცვლად უწოდებენ *ფიქსირებულ მოძრაობათა კომპლექსს* (ფმკ). ყველა სახეობას მისთვის დამახასიათებელი ფმკ გააჩნია. კვლევის შედეგად ზოგიერთი მათგანისთვის გამოიყო სპეციფიკური ჩამრთველი სტიმულები. ისინი, შესაძლოა, სრულიად განსხვავებული გამღიზიანებლების სახით წარმოვედგინებინათ: გარკვეული ჟერას, ფორმის, სუნის, ხმის, მოძრაობის და ა.შ. სახით. რელიზერებს აღარებენ გასაღებს, რომელიც შესაძლოა არის მორგებული ბოქლომს (ე.ი. ფმკ-ს). ეთოლოგიაში მათ შესწავლიან ე.წ. *მოძულების* – ამ სტიმულებისთვის დამახასიათებელი თვისებების შქონე ხელოვნური ობიექტების საშუალებით. რელიზერების გამოჩენისას წყდება ძიებითი აქტივობა და იწყება დამამთავრებელი აქტები ანუ ჩაირთება ფმკ-სიებითი და დამამთავრებელი ფაზების თანაფარდობა განსხვავდება სხვადასხვა ცხოველებში. მთავარი კი ის არის, რომ რაც უფრო განვითარებულია ცხოველის ფსიქიკური ორგანიზაცია, მით უფრო გამწვანო და ხანგრძლივია ძიებითი ფაზა, მით უფრო მდიდარი და მრავალფეროვანი გამოცდილების მიღება შეუძლია ცხოველს. ისე კი ფილოცენეტური განვითარების გარკვეული დონიდან მოყოლებული, ცხოველის ფაქტობრივად ყოველ ქვევაში შერწყმულია სახეობისთვის დამახასიათებელი თანდაყოლილი და შექმნილი ქვევის ელემენტები.

6.5. საშედიინო უსიქოლოგიის განვითარება¹

სამედიინო ფსიქოლოგია რამდენიმე ფსიქოლოგიური დარგის ერთობლიობას წარმოადგენს. აქ განხილული იქნება მისი ორი მთავარი განმტობის, ფსიქოპათოლოგიისა და ფსიქოთერაპიის განვითარების ისტორია უძველესი დროიდან გასულის საუკუნის დასაწყისამდე, როდესაც ამ დისციპლინის თანამედროვე სახის ჩამოყალიბება დაიწყო. დაიწყოთ ფსიქოპათოლოგიის ისტორიით.

კაცობრიობის სულიერ ცხოვრებას ყოველთვის ახლდა ფსიქიკური დარღვევები. რამდენადაც ცნობილია, ყველა დასავლურ თუ აღმოსავლურ დიდ კულტურას ერთი და იგივე ფსიქოპათოლოგიური ფენომენები ახასიათებს. მათი გამოვლენის ფორმები და შინაარსი ცვალებადობდა ეპოქის სულისკვეთების, სოციალური გარემოსა და იდეოლოგიის თავისებურებითა შესაბამისად, მაგრამ, წმინდა სამედიინო თვალსაზრისით, ავადმყოფობა არსებითად იგივე რჩებოდა. ისტორიულ პლანში, ფორმისა და შინაარსის ცვალებადობის თვალსაზრისით, გამორჩეულია ნევროზები; მაგალითად, ის-

¹ კუთავი დაწერილია რამაზ ხავეარელიძესთან ერთად.

გერიის იმ დრამატულ გამოვლინებებს, რომელთა შესწავლითაც ფაქტობრივად დაიწყო ნევროზების კვლევა, დღეს უკვე იშვიათად ვხვდებით. შეიქცაღა ფსიქოზების მინაარსიც, საკუთარი თავის ცხოველებად წარმოადგინის, აღქვების ან დემონების ბრძანებებისაღმა დაქვემდებარების ნაცვლად. ბოლდის მინაარსი უკავშირდება გენეტიკური ცივილიზაციის ელემენტებს, უცხო-პლანეტელებს თუ პარაფსიქოლოგიურ მოვლენებს.

ისტორიულად ცვალებადობდა სამოგადროების დამოკიდებულებაც სულით დაბეჭდულთა მიმართ, ხაფიქრებულთა, რომ ღვადამიწის პრესტორიული მოხაზულობა ისევე ეპყრობოდა სულით ავადმყოფებს, როგორც დღევანდელი პრიმიტიული ხალხები: აგრესიული და სახიფათო ავადმყოფები ითვლებოდნენ ავი სულების მიერ შეპყრობილებად, მათ ძალიან მკაცრად უქცუოდნენ, სკვდნენ და ავლებდნენ. უწყინარი და მშვიდი ავადმყოფები შოჯჯერ ღმერთების მიერ მონიშნულბადაც ითვლებოდნენ, მათ უვლიდნენ და ხშირად ეთაყვანებოდნენ კიდევ უკვე უძველესი დროიდან სულიერ დაბეჭდვებს შორის ყველაზე დიდ შთაბეჭდილებას ეპილეფსია ახდენდა. უცარი გულყრა, ყვირილი, კონვულსიება, დუკი, პალეუცინაციები და ხილვები კარგად ესადაგებოდა შებუნებრივ ახსნას: მრისხანე ძალა, ღვთაება ძირს ავლებს ადამიანს და თან აჯილდოებს გამოცხადებისა და წინასწარმეტყველების უნარით, ამ "წმინდა დაბეჭდებით" შეპყრობილი გამოჩრეულ ადამიანებად მიიჩნდათ. პრიმიტიულ ხალხებში მათ ახლობდნენ ბუღალის, მამანის, ჯადოქარეჭიმბამის უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას. სულით ავადმყოფები ხხვადასხვა კულტურაში არც თუ იშვიათად იწვევდნენ ერთგვარ თრთოლვას, მათ ქედს უხრიდნენ როგორც წმინდანებს, რომელთა პირითაც ღაპარაკობენ ღმერთები. მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში, წარსულში სულით დაბეჭდულთა განსაკუთრებულობა უარყოფითი ნიშნით ხასიოდებოდა და მათი მდგომარეობა თრმავად მძიმე იყო: ისინი ავადმყოფობითაც და სოციალური მიკვებლობითაც იგანჯებოდნენ.

სულიერი აშლილობების შესახებ უძველესი დროიდან იყო ცნობილი. ბიბლური ვადმოცემის თანახმად, ძე.წ. 2000 წ. მცხოვრები ისრაელის მეფე საული იმდენად ღრმა სევდის შეტევებით იგანჯებოდა, რომ თავის მსახურს სთხოვდა მოეკლა იგი (სუციდონალური დეპრესია). ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორის ბოღვა იმით გამოიხატებოდა, რომ მას თავი მგლად წარმოედგინა და ოთხზე დადიოდა. პრეტას მეფის ვონებადამინდული ქალიშვილები გყვარე დახეგიალობდნენ, ბალხს ძოვდნენ და თავი ძროხებად მოქქონდათ. ბერძენი გმარი აიაქსი თავს დაესხა ცხერის ფარას, ვინაიდან მგრებად მოეჩვენა. ასეთი მაგალითები მრავლადაა. ჩვენთვის საინტერესოა, თუ როგორ ხხნიდნენ ჩვენი შორეული წინაპრები ამ არანორმალურ გამოვლინებებს და როგორ ცდილობდნენ მათ გამოსწორებას.

ფსიქოპათოლოგიის ისტორია ამ კუთხით სამი სახის მიდგომას იყენობს: 1. *მაგიურთა თეალსამრისი* ყოველგვარ დარღვევას ბუნებაში და ადამიანში, რისი უშვალი მამეშიც არ ჩანს, იღუშალი შებუნებრივი ძალების მოქმედების შედეგად მიიჩნევენ; 2. *ორგანული თეალსამრისი* ჯანმრთელობას და ავადმყოფობას ფიზიკურ-სხეულებრივ გერმინებში ხხნის და 3. *ფსიქოლო-*

ვიკური თვალსაზრისი ფსიქიკური დაავადების მიზეზებს ფსიქიკაშივე ვეძებ. ფსიქიატრიული თუ ფსიქოპათოლოგიური აზრის პროგრესი აისახებოდა პირველ თვალსაზრისზე თანდათანობით უარის თქმასა და დანარჩენი ორის გაძლიერებასა და დაახლოებაში.

ფსიქიკური დაავადების ბუნებისა და მისი მკურნალობის პრინციპების გააზრების ისტორიულად საწყისი ფორმა მაგური თვალსაზრისია. მისთვის სხეულება და გონებაა მთლიანობა ავი სულების, დემონური ძალების მოქმედების შედეგია. ეს ბოროტი ჯადოქრები (მაგია – ბერძნულად ჯადოქრობა) სხეულიდან სულს განდევნიან, მასში თვითონ სახლდებიან ან ავადმყოფობას ათავსებენ. ავადმყოფობა მათინ ვაიელის, როცა ბოროტი ძალები თავის თავზე შემოქმედებას შეწყვეტენ. ძველი დროის მედიცინა ამისთვის სხვადასხვა ხერხს მიმართავს. შეიძლება დემონებს უბრალოდ გზა ვაკუებინათ ორგანიზმიდან გამოსახველად (ანთროპოლოგიური მონაცემებით, ქვის ხანის აღმართები თავიანთი გომის წვერებს მოგჯერს სპეციალურ ხერხებს უკუთვდნენ თავის ქალაში). მაგრამ დემონების კეთილ ნებაზე დანდობა არ შეიძლება, ამიტომ აუცილებელი ხდება ხეწნა, მუდარა, მთოაფელა, თაყვანისცემა, დამუქრება, დამინება, დასჯა – ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც სულიერზე შემოქმედებისთვის გამოიყენება. ამას ემახსურება, პრინციპში, მამანებისა თუ ქურუმების რიტუალები, შელოცვები, მსხვერპლშეწირვები და ა.შ. ამ მომენტს მოგჯერს მართლაც მოქონდა შეება, რაც მათი ფსიქოთერაპიული ეფექტურობით აისხნება. ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ.

ასეთი მაგურ-რელიგიური მიდგომა დამახასიათებელია, როგორც პრეისტორიული ხანისთვის, ისე უძველესი ცივილიზაციებისთვის (ეგვიპტე, მესოპოტამია, ინდოეთი, ჩინეთი, სპარსეთი, იუდეა და სხვა). აქ არა მხოლოდ იცნობენ სხვადასხვა სულიერ ამლილობას, არამედ სპეციფიკურადაც უდგებიან მათ. მაგალითად, ასირიელი მეფის ხამურაპის კანონების კოდექსი შეიცავს მკაფიო მითითებებს ვპილეფსიის ნიშნებზე, ხოლო ბაბილონის დემონების პანთეონში ამ დაავადებას თავის სპეციფიკური დემონი ბეაგს – სიგიყის დემონი სახელად იტყა. ძველ ეგვიპტეში გამოაქვინეს ემოციონალური დარღვევის ის გიპი, რომელსაც მოვეიანებით ბერძნულმა ისტერია უწოდეს. მას ქალურ დაავადებად თვლიდნენ და მის სამკურნალოდ, ისევე როგორც შემდგომდროინდელი დიდი ექიმები პიპოკრაგე და ვალენი, ხამვილონისის შეპკურებას მიმართავდნენ. ამას აკუთვდნენ საგანგებო სპეციალიზაციის მქონე ქურუმი-მელიკოსები, არსებული წყაროებიდან არც ვუვა, რომ ასეთი სპეციალიზაცია ძველ ინდოეთშიც არსებობდა – რვა ხანის დაავადებაზე საგანგებოდ დახელოვნებულ მკურნალთა შორის იყვნენ სულით ავადმყოფობათა სპეციალისტებიც.

ის ვარაუდობა, რომ ძველ ეგვიპტეში ისტერიას სამვილონისის გადაადვილებით ხსნიდნენ და მკურნალობასაც მას უკავშირებდნენ, მიუთითებს იმაზე, რომ სერეულ-ფსიქიკური ამლილობებისადმი დემონური თვალსაზრისის ფარულუმშიც თავს აჩენდა სხვა მიდგომები, კერძოდ ორგანული, განსაკუთრებით ეს ითქმის ძველ საბერძნეთზე, სადაც ქურუმების გაგლეხა არ იყო იმდენად დიდი, როგორც სხვა ცივილიზაციებში; რელიგია ისე არ დომინირებდა,

როგორც ევგვიგესა თუ ბაბილონში. აქ ვაბაგონებული პომიცია შეცნიერულმა და ფილოსოფიურმა აზრმა დაიკავა. კლასიკურ ბერძნულ ეპოქაში ნორმად გადაიქცა მოელენების არა მითოლოგიური, არამედ რაციონალური და მაგერიადლისტური ახსნა. ეს, ცხადია, სულიერი ამლილობების გააზრებაზეუ აისახა. "ისტორიის მამა" პეროლოგე არა ერთხელ შესებია სულიერი დაუადებების თემას, მაგრამ თითქმის არახდროს მიუშართავს გლეოლოგიური ახსნისთვის. მაგალითად, იგი აღწერს სპარტას მეფის კლეომენის სივიცეს, რომელიც ხალხს სახეში ჯოხებს ესროდა. ამისთვის მას ბორკალები დაადებს, მაგრამ კლეომენმა მოახერხა მუქარის გზით გამოერთმია მცველისთვის მახვილი, რომლითაც მუცელი დასყრა და მოკვდა. კლეომენის უბედურების მამები, აღნიშნავს პეროლოგე, გაუზბეუბელი ღვიწის უზომო სძა იყო. მამასადაამე, სულიერი სხეულება მაგერიადლური ფაქტორით არის ახსნილი. პეროლოგე პირდაპირ ამბობს: "სულს არ შეუძლია იყოს ჯანმრთელი, თუ სხეული აეადაა". იგივეს იმეორებს ქსენოფონტე: "ყველაფერს - გულმაეიწყობას, სულმოკლებას, უმაყოფილებას, შემლილობას - შეიძლება სხეულის სხუსტე იწვევდეს".

დაისვა საკითხი იმის შესახებაც, თუ სხეულის რომელი ნაწილია განსაკუთრებით დაკავშირებული სულიერ ამლილობასთან. ეს საკითხი, ცხადია, სულს სხეულებრივი ლოკალიზაციის მოგადი პრობლემის კონტექსტში განხილვებოდა, რამეც შემთო ვისაბურეთი, უბედუესი შეზბეულება უსიქიკურ თეისებებს დიაფრაგმას უკავშირებდა. მაგრამ, დიაფრაგმით აზროვნების ილეა, როგორც ჩანს არ გამოდგა დამაჯრებელი და მის ნაყელად ბერძენმა ექიმებმა და ფილოსოფოსებმა შემოვეთავაშეს ორგანიზმის სხვა ნაწილები, კერძოდ გული და გვინი. პირველი, ვინც გვინისმიერი მიდგომა გაახსოვანა, ალბათ პითაგორა იყო. მისი მოწაფე ალკმეონ კროტონელი (VI ძე. წ.), რომელიც პიპოკრაგემდე ძველი საბერძნეთის ყველაზე განთქმული ექიმი იყო, შეეცადა ამ ილეს ანაგომიური დასაბუთებისთვის მიეკვლია. იგი ეძებდა "არხებს" (ნერეებს), რომელთა სამუალებითაც სმენითი ან მხედველობითი შთაბეჭდილება გვინამდე მიდის. გვინი გამოყოფს აზრებს ასევე, როგორც საყრემლე ჯირკვალი ცრემლს. საერთოდ კი, შინაგანი სეკრეციის შესწავლამ იგი პემორალურ პიპოთეზამდე მიიყვანა, რომლის მიხედვით, ავადმყოფობა (როგორც ჩანს სულიერიც) ორგანიზმის შემადგენელი სითხეების ურთიერებების შედეგად წარმოიქმნება.

ეს მოსაზრებები საუბებლად დაელო "მედონის მამის", პიპოკრაგეს (460-377 ძე.წ.) სწავლებას. მან ჩამოყალიბებული სახე მისცა პუმორალურ თეორიას. ორგანიზმში ოთხი ძირითადი სითხე არსებობს: სისხლი, ლორწო, ნალექელი, შავი ნალექელი. ისინი ორგანიზმის მდგომარეობას ასევე განსაზღვრავენ, როგორც მათი შესაბამისი სტიქიები (ყუყული, მიწა, ჰერი, წყალი) ბუნებისას. როცა სტიქიები წონასწორობაში იმყოფებიან, ბუნებაში ყველაფერი რიგზეა. ასევე, როდესაც ორგანიზმის

სიბუხეები სწორი თანაფარდოვით არიან შერეული, რახაც კრამა ეწოდება, ადამიანი ჯანმრთელია; სიბუხეთი არასწორი თანაფარდობა კი (ე.წ. *დისკრანია*) აკადრხოვობის მიზეზი ხდება. გამოჯანმრთელება დისკრანიის კრამად გადაჭყევის გზით ხორციელდება. ამისთვის გამოიყენება წამლები და პროცედურები, რომლებიც ორგანიზმის სიბუხეების სისტემას აბალანსებენ: სიხლის გამოწვევა, სასაქმებელი, პირღებინება. სულიერი აშლილობებისას ხშირად გამოიყენებოდა შამას ნაყენი.

სულიერი მღვთმარებების გამოძწევეი ორგანო არის გეინი. "უნდა ვიყოლო, რომ გეინიდან და მხოლოდ გეინიდან აღმოცენდება როგორც ნეგარება, სიხარული, სიცილი, ხუმრობა, ასევე განჯვა, ნალექი, ტკიული, ტარილი – მისგან ეგაღებთ, გეაბოდებს, გეიპერობს მფოთია და მიმი, დამთიაც და დღისითაც". ამრიგად, ფსიქიკური დაავადებები გეინს უკავშირდება. უფრო ზუსტად, მისი მოქმედების აშლილობას. მიზეზი, როგორც ყველა სხვა დაავადების შემთხვევაში, სიბუხეების დისბალანსია. ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელი სიბუხითაა გაღებნილი გეინი და, შესაბამისად, როგორ მღვთმარებობაშია ის – ცივი, ცხელი, მშრალი თუ სველი. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, მაგალითად, ვიღებთ წყნარი ეონებააშლილობის სურათს: გეინის მომაზე მეტი სიშრალე კი იწვევს აგზნებულ და აგრესიულ ქცევას. პირველს *შელანქოლა* ეწოდება, მეორეს – *შანია თუქია*, გერმინი "შელანქოლა" პიპოკრაგეს სკოლაში აღნიშნავს არა მხოლოდ ფსიქიკური დარღვევის გარკვეულ სახეს (დეპრესიული განცდები, მიმი, მფოთია, დათრგუნულობა, უკონტაქტობა და ა.შ.), არამედ ქუმორალური კონსტიტუციის, ანუ გემპერამუნგის გარკვეულ ტიპსაც (იხ. 62). გარდა ამისა, პიპოკრაგე კარგად იყნობდა *ესილეფსიას*, რომელსაც სპეციალური გრაქტაგის მიუძღვნა და *ფსიქოპათიებს*, მოხამდერე მღვთმარებებს (გაუნონასწორებულობა, გულჩაიხზობილობა და ა.შ.), რომლებიც, მისივე გაგებით, არ უნდა ჩაითვალოს გამოკვეთილ სულიერ დაავადებად. მანვე შემოიგანა ხმარებაში გერმინი *ისგურია*.

ამრიგად, პიპოკრაგეს სკოლაში წარმოდგენილია ფსიქიკური დაავადებების ცერებრალურ-ქუმორალური თეალსაზრისი. ფსიქიკების ეტიოლოგიაზე უფრო სრულ წარმოდგენას ვეძიქნის პიპოკრაგეს მოხამრებები იმის შესახებ, თუ როგორ შემოქმედებს ვარემო (კლიმატი, წლის დრო, წყლის შემადგენლობა და ა.შ.) სომბგურ (ქუმორალური ბალანსი) და ფსიქიკურ (გემპერამუნგის) კონსტიტუციაზე, საბოლოო ანგარიშით კი ჯანმრთელობაზე. ვაერყელე ბული შეფასებით, პიპოკრაგეს სწავლება კონსენგრირებულია სხუელებრივ და ფსიქიკურ დაავადებებზე ვარეგანი ეტიოლოგიური ფაქტორების გამოელენაზე. ეს მართლაც ასეა, მაგრამ პიპოკრაგეს და მის მიმდევრებს მეუმხნეველი არ დარჩენიათ არც მეკვიდრეობის ფაქტორი, თუქია მას ისეთ შინაუნელობას არ ანიჭებდნენ, როგორც ეს ამჟამად ხდება. გრაქტაგმა "წმინდა დაავადების შესახებ" პიპოკრაგე პირდაპირ ამბობს, რომ თუ ფლეგმატიკისაგან მართლაც ფლეგმატიკი იბადება, ნალელიანისაგან – ნალელიანი, ქლექიანისაგან – ქლექიანი და ა.შ, მაშინ რა გეაძლევის საფუქტელს ვიფიქროთ, რომ ეპილეფსიაც არ ვადავა მაშინდან ან დელიდან რომელიმე შვილზე. უფრო

აღრე პითაგორამ თქვა, რომ "ჩვენ მიღრეკილნი ვართ სათნოებისკენ და ბიწიერებისკენ, ისევე, როგორც ჯანმრთელობისკენ და ავადმყოფობისკენ, და ეს უფრო დამოკიდებულია ჩვენს მშობლებზე და ჩვენი სხეულის შემადგენლობაზე, ვიდრე ჩვენ ხაკუთარ თავზე".

პირველი ფსიქიატრიული გრაჭტატი, რომელშიც სისტემატიზირებული სახით არის მოცემული ცნობები სულიერი დაავადების სახეებისა და მათი მკურნალობის სერხების შესახებ ეკუთვნის სწაულელს ძველი რომიდან აელუს კორნელიუს ცელსს (I ს. ჩვ.წ.). იგი არ იყო პრაქტიკოსი ექიმი, მაგრამ ფლობდა ენციკლოპედიურ ცოდნას ყველა დარგში, მათ შორის მედიცინაში. მთავარი მისი მოძღვრებაში არის სულით ავადმყოფების მკაფიო დაყოფა მშვიდ და აგზნებულ, ძალალობისკენ მიღრეკილ ავადმყოფებად. ასევე მითითება ამ უკანასკნელთა მიმართ მკაფიო შოშების გაგარების შესახებ. ისინი ჯაჭვებით უნდა გეყავდეს დაბმული, სრულიად ბნელ, იზოლირებულ ოთახში, ნახევრად მშვიერ მდგომარეობაში – "ასეთია გივის ხეღრი".

ცელსის თანამედროვე რომაელი ექიმი არეგეი უმეალოდ მკურნალობდა და შეისწაულიდა სულით ავადმყოფებს. მან გაარკვია, რომ მელანქოლიური და მანიაკალური მდგომარეობები შოორდება და ერთმანეთს ენაცვლება, ხოლო ამ ავადმყოფურ პერიოდებს შორის არსებობს სათელი შვალეღები. არეგეიმ პირველად აღწერა პიროვნების სრული დამლის შემთხვევა და დაადგინა, რომ ინტელექტის დაქვეითება ყველა სულით ავადმყოფს არ აღენიშნება. არეგეი ფსიქიკური დაავადების წარმოქმნის კუმორალურ კონცეფციას უჭერდა მხარს. მაგრამ სომატური გენეზისს ვარდა ვანისხილაღდა წმინდა ფსიქოლოგიურ ეტიოლოგიასაც. იგი მიუთითებდა, რომ მელანქოლია, ანუ სულის დათრგუნული მდგომარეობა, რომელიც რაიმე აბრმა (მოღვითი იღეაზე) კონცენტრირებული, შეიძლება მაგერიალური ან სხეუღებრივი მიღებით კი არ იყოს გამოწვეული, არამედ რაიმე სულიერი მღულვარებით. მოკლედ, არეგეისთან წარმოდგენილია ფსიქოლოგიური თვალსაზრისის ელემენტები, თუხეა, რიგორც მოელ ბერმუნ-რომაულ ფსიქიატრიასა და ფსიქოპათოლოგიაში, აქაც დომინირებს ორგანული პარადიღმა.

ამ მხრივ გამონაკლისს მარკუს გულიუს ციყერონი (106-43 ძვ.წ.) წარმოადგენს. მან მედიცინის საკითხებზე არა ერთი საინტერესო მოხაზრება გამოთქვა და ყერიღდება გაამახვიღა ფსიქიკური მდგომარეობის როღზე სხეუღებრივი და, ვანსაკუთრებით, სულიერი დაავადებების აღმოცენებაში (ამიგომ მოგჯერ მას პირველ ფსიქოსომატოლოგადაც მოიხსენიებენ). სულიერ დარღვეუღებზე ციყერონი არ უთანხმება პიპოკრაგეს იმაში, რომ მელანქოლიის მიღეში მხოლოდ შაეი ნაღველის მოჭარბებაა. უფრო დიდი მნიშვნეღობა, მისი აზრით, წმინდა ფსიქიკურ, ემოციურ ფაქტორებს აქვს, ისეოებს როგორიღეა დარდი, რისხეა, შიში და სხეა.

თავისი დროის ყვეღზე განათღებული რომაელი ექიმი ხორანი (93-138 ჩვ.წ.) პიპოკრაგეს ხაშს მიეღებოღა და კატეგორიულად ეწინაღმღეღებოღა სულით ავადმყოფთა მიმართ მკაფიო მეთოდების გამოყენებას. სინეღუ, ამზობღა იგი, აღიშანიებს ადამიანს და უფრო მეგად აბისღებს გონებას, რომელსაც სწორედ განათება ესაჭიროება; რაც შეეღება შიშიღს, იგი აეაღ-

მყოფს სასიკვდილო საშიშროების წინაშე აყენებს და ხელს უშლის სხვა მეთოდების, მაგალითად ფიზიკური ეარჯიშების გამოყენებას. უნც სულით დაავადებულს გარეულ ცხოველს აღარებს და უნდა სული ამოხადოს მიმშილითა და წყევრულით. თაჲად არის გჲეი. ჯაჭვები ასახანრებენ ავადმყოფებს, ამიგომ მიზანშეწონილია ხელთი დავაკავთი ისინი, სორანი მომხრე იყო ფიზიკური და ფარმაკოლოგიური მეთოდების მისიმზადებისა და უპირატესობას ანიჭებდა მოწესრიგებულ რეჟიმს, სასიამოვნო საწმინდობას, მუჯობრულ, თბილ აგმოსფეროს. ურათი სიგეყეთ, პრაქტიკული ფსიქიატრიის თჲალსაშრისით, სორანი თაჲისი რბილი მიდგომით დაუქორისპირდა ცელსის მკაცრ მიდგომას.

ეს ორი მიდგომა თანაარსებობდა მომღერო ისტორიულ ეპოქებში. აღრეულ შჲა საუკუნეებში, განსაკუთრებით არაბულ კულტურაში, ეხედებით ფსიქიკური დარღვევებისადმი პუმანური მიდგომის მაგალითებს. არაბებმა VIII-IX საუკუნეებში გახსნეს პირველი თაემესაფრები სულით დაავადებულთათჲის (ფესო, ბაღდადი, ქაირო, დამასკო). რამდენადაც არაბები თელიდნენ, რომ ფსიქიკური აშლილობა ლეთიური გავლენის გამოძახილია და არა ეშმაკისეული ხრიკებისა, ამდენად ამ პოსიტივებში პაციენტებისადმი კეთილმოსურნე და შშრუნველი დამოკიდებულება იყო გაერყელებული. შესადლოა, იგჲეუ ხდებოდა პირველ ქრისტიანულ სამონასტრო პოსიტივებში, მაგალითად ბენედიქტელებთან, სადაც ქრისტიანული გულმონწყალების აგმოსფერო სუევედა. შემდგომ პერიოდში, დემონური თჲალსაშრისის აღორძინებასთან ერთად, ფსიქიკური აშლილობა ეშმაკის ცდუნებასთან გაიიფიეს და, შესაბამისად, მკურნალობაც ბნელი ძალების განდევნით (ე.წ. ეკზორციზი) შემოიფარგლა. ამ ძალებთან ურთიერთობისას კი დელიკატურობა არ იყო რეკომენდებული. ისჯებოდა არა ავადმყოფი, არამედ მასში ჩასახლებული უწმინდური არსება, რომლისთჲისაც მაქსიმალური დისკომფორტი უნდა შეექმნათ, რათა მას აღამიანი დაეგოეებინა.

ახეთმა დამოკიდებულებამ თაჲის აპოთეოზს “კულიანებზე ნადირობის” აჲად სახსენებელ პერიოდში შაიდწია (XIV-XVს.), შიულ დასავლეთ ეუროპაში ვიშვიმებდა კოყონები, სადაც დაიწჲა ასობით ათასი საგანით შეპურობილი ქალი და ბაემუი. იყო სოფლები, სადაც არ დარჩა არც ერთი ქალი. უბედურები უმეგეს წილად აღიარებდნენ თაჲის კაჲშირს (ძალიან ხშირად ეროტიული ხასიათის) ეშმაკთან, ნაწილობრივ, “დაკითხვის” ულმოხელი ხერხების გამო, რომელსაც ინკვიზიციამ მიმართაჲდა, ნაწილობრივ კი იმიგომ, რომ თაჲად სჯეროდათ ამისა. ეს შათ ფსიქიკურ აშლილობაზე შეგეველებს. აჲ იყენენ ისგერიული ქალები, საკუთარი თაჲის დადინაშაულუბის გენდენციის მქონე დემრესიული ავადმყოფები, დეჲნის ბოდვით შეპურობილი ფსიქოტიკები და სხჲა. უადაეოა, რომ აჲ მოქმედებდა მასობრივი შთაჲონების შექანიშმები, რამაც ეზა გაუხსნა საღო-მამბოხისგერი ხასიათის “ფსიქიკურ ეპიდემიას”.

შიუხედავად ამ კომშარისა, სწორედ მოცემულ პერიოდში იხსნება პირველი სპეციალური დაწესებულებები, სადაც ათაჲსებენ სულით ავადმყოფებს. ისინი ჯერ ვალენსიაში გაიხსნა (1409), ხელი შემდეგ ესპანეთის

სხვა ქალაქებში. XVI საუკუნეში ასეთი დაწესებულებები ფუნქციონირებს იწყებს გერმანიაში, შვეიცარიაში, შვედეთში, საფრანგეთში. ცოცხალი ალრე ლონდონში ამოქმედდა მოსპიგალი ბუღალაში, რომელიც სამარული ადგილის სიმბოლო გახდა. ეს თავშესაფრები სამკურნალო ფუნქციას არ ასრულებდნენ. ისინი მხოლოდ ავადმყოფების იზოლაციას ემსახურებოდა და ნამდვილ საკრობილებს წარმოადგენდა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ დაშინაძვე პატივს მისცემს ასე არაადამიანურად ალბათ იშვიათად ეპყრობოდნენ. და მაინც, ასეთი დაწესებულებების გახსნა წინ გადაგულ ნაბიჯს წარმოადგენდა ჯერ ერთი იმიტომ, რომ მათი ალტერნატივა ხშირად წამება და დაწვა იყო. მეორეც იმიტომ, რომ მათი რეორგანიზაცია გზას უხსნიდა ნამდვილ ფსიქიატრიას. ამისთვის სულიერი ანტილოგიებისადმი მიდგომის ძირეული რეფორმირება იყო საჭირო. რადიკალური ნაბიჯები ამ მიმართულებით მხოლოდ XVIII საუკუნეში გადაიდგა. მანამდე არც ფსიქიკურ დაავადებთა ბუნების ვარკვევის, არც მათი კლასიფიკაციისა თუ მკურნალობის კუთხით ბევრი არაფერი გაკეთებულა.

ფსიქოპათიების მძნევა ავადმყოფებად, რომელთაც ესაჭიროებათ სათანადო მოპყრობა და მკურნალობა, რეფორმატორული მოძრაობის არსს გამოხატავს. ეს პროცესი პრაქტიკულად ერთდროულად დაიწყო რამდენიმე მოწინავე ქვეყანაში და განმანათლებლობის ინტელექტუალური კლიმატის გამოხატულებას წარმოადგენდა. იტალიაში რეფორმები წამოიწყო ვინჩენცო ჩიორუჯი (1759-1820), გერმანიაში იოჰან ვოთფრიდ ლარგენმანსა (1768-1832), ინგლისში უილიამ გიუკმა (1732-1822), ამერიკაში ბენჯამენ რამზა (1745-1813).

ყველაზე ცნობილ რეფორმატორად ითვლება ფრანგი ექიმი ფილიპე პინელი (1745-1826). იგი სტუდენტობიდანვე ეზიარა თავისი ეპოქის მოწინავე ფილოსოფიურ და სოციალურ იდეებს. 1792 წელს პინელი დიდი ენთუზიაზმით ჩაუდგა სათავეში სამთავრობო კომისიას, რომელსაც უნდა შეექმნა სამუდომო ხასიათის ფსიქიატრიული დაწესებულებები. მან მოხსნა ჯაჭვები ავადმყოფებს, გააუბოძო საგარეშო, დააწესა რევიზორი და სამკურნალო პროცედურები. გარდა ამისა, რომ ყოველივე ეს დადებითად აისახა ავადმყოფების მდგომარეობაზე, გაჩნდა შესაძლებლობა ფსიქოზების ნამდვილ სურათზე დაკვირვებისა, რომელიც არ იყო ხასიყვევლილი არაადამიანური მოპყრობით გამოწვეული გაბოროტებითა თუ შიშით.

ეს დაკვირვებები საფუძვლად დაედო ფსიქიკური დაავადებების პინელი-სეულ კლასიფიკაციას, მან გამოყო დაავადებთა ხუთი ჯგუფი: მანია, მანია-ბოდის ვარეუ, მელანქოლია, ჭკუასუტობა, იდიოტიზმი. ამ კლასიფიკაციის პრინციპი პათოფსიქოლოგიურია, ვინაიდან ავადმყოფობებს ერთმანეთისაგან განახსევავებს დარღვეული ფსიქიკური ფუნქციების რაგვარობა (ყურადღება, მეხსიერება, აზროვნება, ემოციური და ნებულობითი სფერო) და დარღვევის მოცულობა. მაგალითად, მანია მელანქოლიისაგან აზრითი კომპო-

ნენგის თავისებურებით განსხვავდება – ერთის ბოლქვ გაერეულულია მოელ გარემოცვაზე, მეორისა შეზღუდულია რაიმე საგნით ან საგანთა ჯგუფით. თორე ამ დაავადებას აქვს სპეციფიკური ემოციურ-ნებელითი ნიშანი. ეს ნიშანი გადაწყვეტ მნიშვნელობას იტენს, მაგალითად მანიების შემთხვევაში, რომელთაც შეიძლება პქონდეთ ან არ პქონდეთ აზრითი კომ-პონენტი (ბოლქვა), მაგრამ მანიც მანიად რჩებოდეს. თავის მხრივ, ჰქკასუზ-გობა და იდიოტიზმი სწორედ ინტელექტუალური ელემენტის მოყულობით განისაზღვრება. ამ დარღვევითი მიზეზები ორი სხისია: განმაწყობელი და მწარმოებელი. პირველთა შორის მოიაზრება შემკვიდრეობა და არასწორი აღზრდა. მეორეთა შორის კი ისეთი ფაქტორები, როგორცაა თავის გრავმა, ციება, მენსტრუალური ციკლის უცაბელი დარღვევა, ლითობა და ა.შ. მაგრამ ფიქიკური აშლილობის ყველაზე ხშირი მიზეზი მორალური გრავმაა. ეს მოსაზრებები გადმოცემულია პინელის ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწარ-შოებში: “გრატატი სელით დაავადებულთა შესახებ” (1801).

პინელის ყველაზე გამოჩენილი მოწაფე ეან-ეტიენ-დომენიკ ეს-კიროლმა (1772-1840) თავისი მასწავლებელი შეეცალა ხალკეტიერის ცნო-ბილ კლინიკაში, რომელიც მალე სერეულ-ფიქიკური დაავადებების მკერნა-ლობისა და შესწავლის ეუროპული მნიშვნელობის ცენტრი გახდა. მან გააგრ-ძელა პინელის ხაზი, როგორც თეალსაჩინო პრაქტიკოსმა და ფიქიაგრიული საქმის ორგანიზატორმა და როგორც თეორეტიკოსმა. მან ოდნავ გააფარ-თოვა და დააზუსტა პინელის კლასიფიკაცია. მოგეცა იდიოტიზმის პირველი მკაეთი აღწერა. ამასთან აღნიშნა, რომ ყოველგვარი ვონებრივი ჩამორჩენა არ უნდა ჩაითვალოს იდიოტიზმად, ვინაიდან ინტელექტის დაქვეითება ზოგჯერ ინდივიდის თავის თავში შეგისმეტი ჩაღრმავებულობითია გამოწვეუ-ლი. რის გამოც იგი ეერ აზერებს აღკვეატურად გაიაზროს მოეეული საკი-თხი. ესკიროლმა პირველმა გამოჩენა ერთმენეთისაგან პალკეისაეცია (ეს გერმანი მას ეკუთენის) და ილუმია ერთ შემთხვევაში აღამაის ეხვენება, რომ აღიქვამს ისეთ რამეს, რაც სინამდელიეში ამეამად მასზე არ შემო-ქმედებს, ხოლო მეორეში შემცდარად აღიქვამს იმას, რაც რელურად შემო-ქმედებს მის გრძნობის ორგანოზე. ესკიროლმა შემოიგანა აგრეოვე რე-მისიის და ინტერმისიის ცნებები, დაადგინა სომატური სიმპტომების მნიშ-ვნელობა ფიქიომების დროს მან დაეღო საფუძველი პროერესული დამბ-ლის შესწავლას. ყოველიე ეს გადმოცემულია ესკიროლის ორგომიან კლა-სიკურ თხზულებაში “ხულიერი დაავადებები” (1838), რომელიც ნახეცარი ხაუკენის განმავლობაში სამავილო წიგნად იქეა ყველასთვის ვისაც ფიქი-კური აშლილობები აინტერესებდა.

ესკიროლი, ეხადია, გვერდს ეერ აუქსევედა ფიქიომების ეგიოლოგიის პრობლემას. აქ მისი მიდგომა ეური ფიქიოლოგიურია. ხალკეტიერში შეს-წავლილი შემთხვევების დიდ ნაწილში ხულიერი დარღვევის მიზეზად იგი ფიქი-ემოციურ ფაქტორს მიიხნევს (ოჯახური უსამოეუნებანი, წარუმატე-ბელი სეეარული, შიში, ეჭვიანობა და ა.შ.). შედარებით მეორე წილი მოდის შემკვიდრეობასა და წმინდა სომატურ მიზეზებზე (მეან-გინეკოლოგიური პროეხები, ციება, სიფილისი და ა.შ.). ფიქიოლოგიური მიდგომა კიდევ ეური

გამოკვეთილ ხასიათს იღებს XIX საუკუნის პირველი ნახევრის სხვა მკვლევარებთან, ე.წ. "უსიქიკოსებთან". მათ დაუპირისპირდნენ ისინი, ვინც უსიქიკოსების აღმოცენებაში სომატოგენურ ფაქტორებს ანიჭებდნენ უპირატესობას. შეყნიერების ისტორიაში ეს კოლიზია "უსიქიკოსებისა და სომატიკოსების ბრძოლის" სახელით შევიდა.

უსიქიკოსებში საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს რამდენიმე სახელი. ქრონოლოგიურად პირველი, ალბათ, გერმანელი ექიმი იოჰან ქრისტიან რაილმა (1759-1813). იგი აბსოლუტურად დარწმუნებული იყო, რომ სულიერი ანლილობა თავისი არსით ფსიქოლოგიური მოვლენაა და, ამიტომაც, ფსიქოლოგიური შემოქმედების გზით უნდა განიკურნოს. რაილმა შეიმუშავა ფსიქოლოგიური მკურნალობის ვარკვეული მეთოდები და სისტემატური სახით გადმოსცა ისინი სპეციალურ შრომაში (1803). ეს, ალბათ ერთ-ერთი პირველი ტრაქტატია ფსიქოთერაპიაში.

ახალი ნაბიჯი ფსიქოლოგიის მიმართულებით გადადგა თავისი ეპოქის ერთ-ერთმა ყველაზე ორიგინალურმა მკვლევარმა, ესკოროლის მოწაფემ ეაკუბო შორო დე ტურმა (1804-1884). მას მიაჩნდა, რომ უსიქიკური დაავადება ინდივიდის ერთი ორგანიზმის (ტენი) ან სისტემის (ნერვული სისტემა) დაზიანების შედეგი კი არ არის, არამედ მთელი პიროვნების დამლის გამოვლინებაა. იგი ცდილობდა გაეგო მთლიანი პიროვნების სატკივარი, გამოეამკარაეებინა სულიერი ანლილობის უსაღაეი ფსიქოლოგიური სურათი. ეინაიდან იმდროინდელი ემპირიული ფსიქოლოგია სულიერებაში შეღწევის ერთადერთ გზად თეითდაკვირვებას ცნობდა, ამიტომ შოროც კოლეგებს ამ მეთოდის გამოყენებისკენ მოუწოდებდა. იმისთვის, რომ გაეგო რა არის ტკივილი, უნდა თეითონ განიცადო იგი; ასევე საჭიროა, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, იქონიო იგროსაექტული ცნობები ბოღვის, დეპრესიის თუ ცნობიერების სხვა ფსიქოტური მდგომარეობის შესახებ. ამ უჩვეულო მდგომარეობების გამოსაწვევად მან მიმართა პაშიმს. "ხელოვნური სიგეფის" ამ მეთოდის გამოყენებით რაილმა *კლინიკური ფსიქოფარმაკოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის* სახელი მოიპოეა და გზა გაუხსნა კვლევის იმ მიმართულებას, რომელიც ცნობიერების შეცვლილი მდგომარეობების შესასწავლად ნარკოტიკებს იყენებს.

იღვას, რომ ცნობიერების ყველა შეცვლილი მდგომარეობა ნათესაური ბუნებისაა მისი გამომწვევი მიზეზის მიუხედაეად, თავისთავად მიეეეარათ დასკვნამდე, რომ უსიქიკურ დაავადებასა და ჯანმრთელობას შორის არ არის პრინციული განსხეეეება (დღევანდელი ე.წ. *ანტიფსიქიატრიის* მთავარი თეზისი). ამიტომ ბუნებრიეია, რომ შორომ ერთ-ერთმა პირველმა დაიწყო წერა მოსაზღვრე მდგომარეობების შესახებ. შოროს შოგადად აინტერესებდა, თუ როგორაა მოყემული ირაეიონბლური ყოველდღიური რაეიონბლობის ფარგლებში. ამიტომ, ისიც ბუნებრიეია, რომ მან თავისი ყურადღება *სიმშრებისკენ* მიმართა.

შორო, ალბათ, პირველი იყო ვინც პირდაპირ მიუთითა, რომ სიმშრებში შეიძლება უსიქიკური დარღვეეების ვაგების გასაღები მოინახოს. სიმშრები, არსებითად, კბლუცინაციეებია, ბოღვის ანალიგებია, ამიტომ ისინი შეიძ-

ლება განეხილოთ, როგორც შემაკავშირებელი რგოლი ნორმალურ და არანორმალურ მდგომარეობებს შორის. სიმპარი არის ნორმალური ადამიანის დროებითი და ხანმოკლე ფიქოპათოლოგია, გვი კი ცხადში ხელაეს სიმპრებს. სიმპრებში, როდესაც ადამიანი გამოთრულია გარემოსთან აქტიური ურთიერთობის პროცესიდან, თავისუფალ გამოხატულებას კოულობს მინაგანი, სუბექტური, ირაციონალური ძალები. ადამიანი ფიქომებშიც მოწყვეტილია რეალობას და თავის მინაგან სამყაროშია ჩაკეტილი. იგი ხელაეს და წარმოიდგენს იმას, რაც თავად სურს და არა იმას, რაც სინამდვილეშია. ძნელი შესამჩნევი არ არის, რომ ამ შეხედულების ზოგიერთი მომენტი საკმაოდ წააგავს ფიქიანალიტიკურ კონცეფციას.

შეკვლევარისთვის, რომელიც ასე აახლოებს ნორმალური ფიქიკის შექვლილ მდგომარეობას პათოლოგიურთან, ბუნებრივი უნდა ყოფილიყო გარკვეული მიმართებების დამყარება გენიალობასა და სიგიჟეს შორის. ამგვარი მიმართულების მოსაზრებები ფიქოპათოლოგიის ისტორიაში იშუათობას არ წარმოადგენს. მოროს მიხედვით, ფიქიკის ამ ორი სტაგისის შგვაჟება განპარობებულია აზროვნების პროცესის უაღრესად დიდი ინტენსიობით. ამან შეიძლება გენიალობამდე მიგვიყვანოს, მაგრამ, თუ ინტელექტუალური ფუნქცია დარღვეულია, მისი პიპერაქტიურობა სიგიჟის სურათს მოგვიქვს.

გერმანულ ფიქოპათოლოგიაში და ფიქიაგრიაში ფიქოლოგიურმა მიდგომამ მორალურ-რელიგიური მოძრაობის ხასიათი მიიღო. მისი სულისჩამდგმელი იყო გამოჩენილი ფიქიაგრი იოჰან ქრისტიან პაინროტი (1773-1843). სულიერი დაავადება მას ცოლეს გამოვლინებად მიანდა, რომლის საუკეთესო თერაპია სუთა სინდისია. პაინროტმა ფიქიკური მოვლენების საში დონე გამოყო. დაბალ დონეს ინტინქტური ძალები და გრძობები შეადგენენ; მათი მიზანი სიამოვნებაა. მეორე დონე – "ეგო", ინტელექტის გამოყენებით ფუნქციონირებს. "ეგო" მხოლოდ საკუთარი თავით არის

დაკავებული. მისი ძირითადი მიზანია გარე სამყაროსაგან დაცვა. უმაღლესი დონე, ანუ, პაინროტის გერმანოლოგიით, "ზე ჩვენ", ევოდან ვითარდება. ის უპირისპირდება საკუთარ თავზე მიმართული ეგოს მისწრაფებებს. გამოხატავს რა სინდისის ადამიანში, "ზე ჩვენ" ყველასთან არ არის სათანადოდ განეითარებული. სინდისის ხმა ზოგან ძლიერია, ზოგან სუსტი; ის ეგოიზმისა და ჯონიერების მუდმივი კონფლიქტის გამოძახილია. ფიქიკური აქადმყოფობის წყარო ეგოს სინდისთან კონფლიქტია. შესაბამისად, განკურნების გზა ამ კონფლიქტის მინიმიზაციაა.

აღვილი დახანახია, რომ პაინროტის მიერ მოყვებული ფიქიკის დონების დახანათება, მათი ურთიერთმიმართება და სახელწოდებებიც კი დიდად წააგავს პიროვნების სტრუქტურის მოდელს (იდი, ეგო, სუპერ ეგო), რომელიც ერთი საუკუნის შემდეგ ჩამოაყალიბა ფროიდმა (იხ. 7.1). თუ გავი-

თვალისწინებით ფსიქონალიზმის გაელენას ფსიქოპათოლოგიასა და ფსიქო-აგრიამზე. გასაგები ვახდება ინგერესი პაინროგის ფიგურის მიმართ. ამგვარ ინგერესს აზიარებს ის გარემოება, რომ პაინროგი თანამედროვე ფსიქოსო-მაგური მედიცინის სათავეებთან დგას. მას ეკუთვნის გერმანი *ფსიქოსომა-ტიკა* და მკაფიოდ გამოხატული თვალსაზრისი ფსიქიკური ფაქტორის მნიშ-ენელობის შესახებ სხეულებრივი დარღვევების პათოგენეზში. პაინროგი ამ შემთხვევაშიც იქიდან ამოდის, რომ ადამიანი არის "ნებაზე მიმეხვეული არ-სება", დაჯილდოებული მოქმედების თვისუფლების უნარით, რომელშიც შეიძ-ლება წაიყვანოს იგი როგორც თვითმუნახვისკენ, ისე თვითგანადგურები-სკენ. კეთილსა და ბოროტს შორის მოქცეულ ადამიანს უძნელდება არჩევა-ნის გაკეთება და იგანჯება სინდისის ქენჯიომ. ვინაიდან სული და სხეული ერთი არის ორ ასპექტს წარმოადგენს, სულიერი კონფლიქტი არ შეიძლე-ბა არ აისახოს სხეულზე. პაინროგი ხატოვნად აღწერს ამ ვითარებას: "შეუ-ლის ღრუს ორგანოებს თავისი განჯვის ისტორიის გადმოცემა რომ შეეძ-ლოთ, გაგვაცვირვებდა იმის ვაგება, თუ რა ძალით შეუძლია სულს მისი კუთვნილი სხეულის განადგურება. წყობიდან საბოლოოდ გამოსული ხატ-მლის მომწელებელი სისგუმის ისტორიაში, ისევე როგორც ღვიძლისა და ელენითის დარღვეულ ქსოვილებში, საუღლე ვენის, ან დაავადებული სამეი-ლოხნისა და საკერძებების ავადმყოფობის ისტორიებში წვენ აღმოუჩნებთ ხანჯლივი, მანკიერი ცხოვრების დამადასტურებელ ნიშნებს, რომლებიც წარუშლელ ახიებად აღიბეჭდნენ ადამიანისთვის აკულებული უმნიშვნელო-ვანები ორგანოების სტრუქტურაში".

პაინროგი დიდი პატივით სარგებლობდა მეცნიერთა შორის. მის მოსაზრებებს იმის თაობაზე, რომ სულიერი კონფლიქტი იწვევს სომატურ დაავადებებს, მრავლობიანი ინგერესით უსმენდნენ, მაგრამ როცა ცდილობდა დაემტკიცებინა ყველა დაავადების ცოდელი ცხოვრებიდან წარმომავლო-ბა, საზოგადოება ამას, რბილად რომ ვთქვათ, ეჭვით აღიქვამდა. ისე გამო-დიოდა, რომ ვისაც ხინდისი სუფთა ქონდა შეეძლო წყნარად ებინა და არ ენადელა თავის ჯანმრთელობაზე. პაინროგს უყურებდნენ, როგორც რე-ლიგიურ მორალისტს, რომელსაც დაავიწყდა, თუ რა ღრთი ცხოვრობს. მაგრამ, პაინროგის იდეების ფსიქონალიზმთან კავშირსაც რომ თავი დაეა-ნებოთ, დღეს უკვე ვკვს აღარ იწვევს, რომ სწორედ პაინროგმა შემოიგანა მედიცინაში ის პრინციპები, რომლებიც ფსიქოსომატიკის არსებით მზარებს გამოხატავენ. საქმრო იყო ამ პრინციპების დანახვა რელიგიურ-მორალის-ტური ბურჟუას მიღმა და შათი დაკონკრეტება რეალური მექანიზმების დონე-ზე. აქამდე მეცნიერება საკმაოდ გვიან მივიდა, თუმცა სხვა "ფსიქიკოსებმა" გარკვეული ნაბიჯები გადადგეს ამ მიმართულებით. შათ შორის ყველაზე ცნობილია კარლ ეილაჟელმ იდეური (1795-1860) და ფრიდრიხ ელჟარდ ბენკე (1798-1858).

როგორც ვხედავთ, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისის ლოგიკამ მკვლევ-ვარები ფსიქოსომატიკამდე მიიყვანა (ანუ იმის მტკიცებაზე, რომ ფსიქიკური ფაქტორი განაპირობებს არა მხოლოდ სულიერ, არამედ სხეულებრივ პა-თოლოგიებსაც). ორგანული თვალსაზრისიც, თავის უკიდურეს გამოხატულე-

საბოლოო, ამ დამკვიდრებელ მივიდა, რომ ორგანიზმის სხვადასხვა ფუნქციონალური სისტემის დაზიანება შეიძლება ფსიქიკური ანოლიზის მიზეზი გახდეს. ასე ეწოდება “სიმიატიკოსების” ბანაკის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელი მაქსიმილიან იაკობი (1775-1858), იგი ამტკიცებდა, რომ ფსიქონური სიმპტომატიკა მხოლოდ გეინთან არ არის დაკავშირებული. ის შეიძლება გამოიწვიოს ნერვული სისტემის სხვა რგოლების, სისხლძარღვების, ჰელოფან-კუნთური, საჭმლის მომწელებელი, გამრავლებისა თუ სხვა სისტემის პათოლოგიამ. იაკობის პოზიციას სრულად გამოხატავს აფორიზმი: “სულიერი დაავადებები არსებითად მთელი ორგანიზმის დაავადებებია” ნათქვამია, რომ ეს პოზიცია აშეიადებს მინაგანია ორგანიზმის დაზიანების მნიშვნელობას და აკნინებს თავის გეინის როლს ფსიქიკური დაავადებების წარმოქმნაში.

ამ მთავრის დაუპირისპირდეს *ნეაროფსიქიატრიული* მიმართულების მკვლევარები, მათ შორის ცნობილი გერმანელი მკვლევარი ალბერტ ცელერი (1804-1877), რომელიც ხორშალურ და არანორმალურ ფსიქიკურ ფუნქციონირებას ეკავშირებდა გეინს და აუცილებლად თვლიდა სულით ავადმყოფთა გეინის პათანაგომიურ შესწავლას. განსაკუთრებული წვლილი ამ თვალსაზრისის დამკვიდრებაში მიუძღვის გამოჩენილ მკვლევარსა და მკერნალს ვილჰელმ გრიზინგერს (1817-1868). მისი ეპოქალური თხზულება “ფსიქიკურ დაავადებათა პათოლოგია და თერაპია” (1845) ცეროპის თითქმის ყველა ენაზე თარგმნა. გრიზინგერი ამტკიცებდა, რომ სულიერი დაავადებების შესწავლა უნდა იწყებოდეს ამ კონკრეტული ორგანიზმის დადგენიდან, რომლის დაზიანებაც განაპირობებს აღნიშნულ დაავადებებს. ფიზიოლოგიური და პათოლოგიური გამოკვლევები უჩვენებს, რომ ასეთი მხოლოდ გეინი შეიძლება იყოს. “ფსიქიატრია ფსიქოლოგიის გარეშე” უნდა ეფრდნობოდეს გეინის სტრუქტურებისა და იქ მომდინარე პროცესების ცოდნას. ამ პროცესებს კი, იმდროინდელი ფიზიოლოგიის მონაცემებით, რეფლექსური მექანიზმი უღვეს საფუძვლად (იხ. 4.1).

გრიზინგერმა დასრულებული სახე მისცა “ერთიანი ენდოგენური ფსიქიზმის” კონცეფციას, რომლის ძირითადი დებულებები მისმა მასწავლებელმა ცელერმა გამოითქვა. ამ მეხედულების თანახმად, ყოველი ფსიქიკური წარმოადგენს ერთიან ავადმყოფურ პროცესს, რომელიც იწყება აფექტური სფეროს ანოლიზით (პირველადი პროცესები) და სრულდება ნებელობით და ინტელექტუალური ფუნქციების დარღვევით (მეორადი პროცესები). მანია, შელანქოლია, ბოლვა და ჭკუასუტგობა ერთი დაავადების განვითარების სხვადასხვა ეტაპებად განიხილება. გრიზინგერს მაინდა, რომ მის ხელი არსებული პათანაგომიური მონაცემები ამ თვალსაზრისს ამტკიცებდა. პირველი ჯგუფის ფსიქიკური მდგომარეობების დროს გეინში იშვიათად აღინიშნება სუსტი და შექცევადი ხასიათის მქონე პათოლოგიური ცვლილებები. მეორე ჯგუფის მდგომარეობების შემთხვევაში, განსაკუთრებით ავადმყოფობის დამასრულებელ სტადიაზე, პათოლოგიური ცვლილებები ღრმა და შექცევად ხასიათს იღებს. შესაბამისად, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სულიერი დაავადების ბოლომდე განკურნება მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა

ის პირველადი ანომალური პროექციების ღონებზე მიმდინარეობს (იპოქინდრია, მულანქოლია, მანიაკალური მდგომარეობა და ა.შ.). მეორეადი პროექციები გამოიხატება ბოლვის, მოლიანი ლემორიენტაციის, იდოგეგმისა და კრეცინიზმის სახით და სრულდება საერთო დამხდლით.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გვიხსნის ანაგომიურმა, ფიზიოლოგიურმა, პსიქოლოგიურმა და ა.შ. კვლევებმა აბალი მონაცემებით გაამდიდრა ფსიქოზების ეტიოლოგიის ორგანული თეალსაზრისი, უფრო მჭიდვად, მისი ნეიროფსიქიატრიული მიმართულება. თავისი დროის წამყვანი ნევროლოგი და პსიქოპათოლოგი თეოდორ მაინერტი (1833-1892) სულიერი ამლილობების მიზეზს გვიხსნის პათოლოგიაში ხედავდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ გვიხსნის სისხლმომარაგების ნაკლებობა ავზნების მდგომარეობას იწვევს, ხოლო მისი სიჭარბე – დეპრესიას. ფსიქიკური ფუნქციების ცენტრების აღმოჩენა და მოლიანად ლოკალიზაციის გური თეალსაზრისი ასევე ამყარებდა ფსიქოზების ეტიოლოგიის ცერებრალურ მოდელს (იხ. 4.1). მაინერტის მოწაფემ კარლ ვერნიკემ (1848-1905) სახელი გაითქვა მეტყველების ცენტრის აღმოჩენით, თუმცა ფსიქოპათოლოგიის თეალსაზრისით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი სხვა აღმოჩენებში, სახელდობრ ის, რომ თავის გვიხსნის ორგანული დაზიანება იწვევს არა მოლიანად მუხსიერების ფუნქციის მომლას, არამედ მისი ერთ-ერთი ფორმის – ხანმოკლე მუხსიერების დაკარგვას. ასე ვახდა მუხსიერებელი გვიხსნის ორგანულ დაზიანებასთან დაკავშირებული ფსიქოზების გამოჩენა ფუნქციონალურისაგან. დიდა ვერნიკეს დამსახურება ისეოი მუნგალური დარღვევების მუხსიერებაში, როგორცაა გვიხსნის ქსოვილების დაზერების შედეგად გამოწვეული (ხენილური) ამლილობები და გოქსიკური (კერძოდ ალკოჰოლური) ფსიქოზი.

ეს უკანასკნელი, თავისი გავრცელებულობის გამო, ადრეც იწვევდა ინტერესს. ის ვარძობა, რომ ქიმიური ნეიროზები ამიანებს სერეულ სუბსტრატს და სულიერი ამლილობის მიზეზი ხდება, ორგანული თეალსაზრისისთვის მნიშვნელოვან ფაქტობრივ მონაცემს წარმოადგენს. ეს მონაცემი კიდევ უფრო გაამყარა ბენედიქტ ავგუსტ შორელმა (1807-1872), როცა ის ვანხილა თავისი ცნობილი დეგენერაციის ან შემკვიდრუობითი ვადამუნების კონცეფციის კუთხით. საინტერესოა, რომ თუ დარვიანი შემკვიდრუობას ევოლუციის ანუ პროგრესის სამსახურში აყენებდა, შორელი მას დეგენერაციის ანუ რეგრესის შექსნიშმად მოიაზრებდა. შორელს მაინდა, რომ სხვადასხვა ბიოსოციალურმა ფაქტორმა (ალკოჰოლი, ნარკოტიკები, ინფექციური დაავადებები, მავნე პროფესიული ვარემო და ა.შ.) შეიძლება გამოიწვიოს ინდივიდის ფიზიკური და ფსიქიკური დეგენერაცია, რომელიც თაობიდან თაობაში ვადადის და ძლიერდება. პირველ თაობაში ეს შეიძლება აისახოს მხოლოდ ნერეულ გემპერამუნგზე (ვადიშიანებალობა, ჭირვეულობა, თეადეუქვერელი ხასიათი და სხვა); მეორე თაობაში ეს ნიშნები ძლიერდება, აღნიშნება სისხლის ჩაქვევისა და ნევროზების (ეპილეფსია, ინტერია, იპოქინდრია) შექსიხვევები; მესამე თაობაში სულიერი დაავადებებისადმი თანდაყოლილი მიდრეკილება გამოკვეთილ ხასიათს იღებს; მეოთხე თაობა უკვე სრულიად დეგენერირდება, როგორც შორალურად და ინტელექტუ-

აღურად, ისე ფიზიკურად, შემდგომ თაობებში დემენცეროზა (ჰუკუსუსტობა) ისეთი ხარისხის აღწევს, რომ ოჯახი არსებობას წყვეტს. მორელმა აღწერა გაღამუნების გზაზე მყოფი ინდივიდები და აჩვენა, რომ თანდაყოლილი დემენცერაციის ნიშნები ელინდებოდა საკმაოდ ადრე, კუბერტაგში. ამ დაავადებას მან უწოდა *ნაადრევი ჰუკუსუსტობა* (dementia praecox) და დაამკვიდრა ცნება, რომელიც შემდგომში ნოზოლოგიის საფუძველი გახდა.

თავის გვიხის პათოლოგია შეიძლება ინფექციური წარმოშობისა იყოს. ორგანული თვალსაზრისის დიდ წარმატებად ითვლება პროგრესული დამბლოს გამოწვევი მიზეზის დადგენა. პროგრესული დამბლა ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ სნეულებად ითვლებოდა (ფსიქიატრიული პაციენტების დაახლოებით 10%). ის შედარდებოდა სეროზულ მოგორულ და ფსიქიკურ დარღვევებში (შესამხნევი ჰუკუსუსტობა, ბოდე ან მძიმე იპოქონდრული დეპრესია), რაც რამდენიმე წელსწინ პაციენტის სიკვდილით მოაერდებოდა. ამ დაავადებას მთელი საუკუნე ებრძოდნენ და სწავლობდნენ. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გამოითქვა ვარაუდი, რომ ის სიფილისთან არის დაკავშირებული. საუკუნის მიწურულს ეს ვარაუდი ექსპერიმენტულად დადასტურდა ცნობილი ვენერი ფსიქიატრისა და ნერვოპათოლოგის რიხარდ ფონ კრაფტებისგან (1840-1902) მიერ (პროგრესული დამბლით დაავადებულებს შეუყვანეს სიფილიტური წყლულიდან აღებული ჩირქი, მაგრამ მათ არ განუვითარდათ მეორადი სიფილისის ნიშნები, რაც იმაზე მეტყველებდა, რომ ისინი უკვე იყვნენ ინფიცირებულნი). შემდგომში ავადმყოფების გვიხში აღმოაჩინეს მკროთალი სპიროქეგა და მალე ითოვეს ინფექციასთან ბრძოლის მეთოდს (ციება და მალალი სიხე კლავს სპიროქეგას. ამბგომ ავადმყოფებს ასნეულებდნენ მალარიით, რასაც მდგომარეობის შესამხნევი ვაუქობებება ან სრული გამოჯანმრთლება მოხდევდა). ახლა ინფექციასთან ბრძოლის ბევრად ეფექტური საშუალებები არსებობს (მაგალითად ანტიბიოტიკები), მაგრამ მალარიით მკურნალობა ისტორიაში შევიდა, როგორც მელიცინის მიერ ფსიქიკურ დაავადებაზე თვალსაზრისით გამარჯვების უაქტი.

არსებითად ორგანულ თვალსაზრისზე იდგა ერთ-ერთი უმთავრესი ფიგურა ფსიქოპათოლოგისა და ფსიქიატრის ისტორიაში ემილ კრეპელინი (1856-1926). იგი სწავლობდა ვიურცბურგსა და ლაიფციგში, სადაც ვუნდგის მიერ დაიწა ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის აკვანა. თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის პირველ ეტაპზე (ჰაილბერგში) კრეპელინიც გატაცებული იყო ფსიქიკური პროცესების ექსპერიმენტული შესწავლით, მაგრამ ვუნდგისაგან განსხვავებით, მას თავიდანვე აინტერესებდა ნორმადან გადაბრის შემთხვევები და მათი გამოსაწვევად ექსპერიმენტებში იყენებდა სხვადა-

სხვა სახის ფსიქოაქტიურ ნივთიერებებს. ასეთი გზით იკვლევდა იგი გონებრივ მოქმედებას, მხიხირებას, ყურადღებას, მათი ფუნქციონირების ნაყოფიერების დასადგენად კრეპელინიმ შექმნა ფსიქოლოგიური ტესტების ერთ-

ერთი პირველი ევრსია (იხ. 6.2). იგი პარალელურად მესწავლიდა გოქსიკური მღვთმარეობების ნეოროფიზიოლოგიურ ასპექტებს. შემდგომში, ეუნდგის რჩევით, მან მოელი ყურადღება კლინიკურ ფსიქიატრიულ კვლევებზე გადაიტანა, რაც გულსხმობდა ფსიქოპათოლოგიური ფუნქციების დინამიკის შესწავლას, სხვადასხვა სიმპტომების გარკვეულ ფსიქიკურ დაავადებასთან (ნოზოლოგიასთან) დაკავშირებას და ამ დაავადებათა კლასიფიკაციას. მიუხედავად, სადაც კრეპელისი კვლევით ინსტიტუტს ხელმძღვანელობდა, კოლმბალიური სამუშაო ჩაგარდა ამ მიმართულებით. მისი შედეგთა კრეპელისის საყოველთაოდ ცნობილი ფსიქიკური დარღვევების კლასიფიკაცია, რომელშიც ეპოქა შექმნა მეცნიერებაში და საფუძვლად დაედო იმ კლასიფიკაციას, რომელიც დღეს არის მიღებული. კრეპელისმა ერთ ჯგუფში გააერთიანა სხვადასხვაგვარი ამლილობები, რომელთაც მორელის მიერ მერწყული სახელწოდება "ნაადრევი ჰქუასუსტობა" მიაკუთვნა. ფაქტობრივად, აქ შედიოდა ფსიქიკური დარღვევების ის ფორმები, რომელთა უმეტესობაც ამჟამად *მანოფრენიის გერმინის ქვეშ* ერთიანდება. მათგან ვაიმსიჯნა ე.წ. *მანიაკალურ-დეპრესიული ფსიქოზი*. ამ უკანასკნელისთვის დამახასიათებელია დრმა დეპრესიის, უკიდურესად აგზნებული და სრულიად წყნარი მღვთმარეობის პერიოდული მონაცვლეობა. მთავარი ის არის, რომ ამ შემთხვევაში არ ვითარდება სპეციფიკური ჰქუასუსტობა და შესაბამისი მკურნალობით მღვთმარეობა შეიძლება მთლიანად გამოსწორდეს. პირველი ჯგუფის დაავადებათა შემთხვევაში პროგნოზი უარყოფითია. კლასიფიკაცია მოყვას სხვა სახის ფსიქიკურ დარღვევებზე (მაგ., ეპილეფსია, ისტერია, ფსიქოპათია, ინფექციური ფსიქოზები, სიბერით თუ თავის გვირის სხვადასხვა გრავით გამოწვეული ამლილობები და სხვა). მათზე აქ, ცხადია, ვერ შევხვდებით. მთავარია წარმოვადგინოთ პრინციპი, რომელიც კლასიფიკაციას უღვეს საფუძვლად და კრეპელისის კონცეფციის მოელ იდეოლოგიას გამოხატავს: "სულიერი დაავადება არის კანონზომიერი ბიოლოგიური პროცესი, რომელიც დაყოფილია რამდენიმე სახეობად. თითოეულ მათგანს აქვს კონკრეტული ეტიოლოგია, დამახასიათებელი ფიზიკური და ფსიქიკური ნიშნები, გიპური მიმდინარეობა, პათოანაგომიური საფუძველი და თვით ამ პროცესის არსთან მჭიდროდ დაკავშირებული წინასწარ განსაზღვრული გამოხატვალი".

კრეპელისის კლასიფიკაცია არ იყო უხაკლო და ბუნებრივია, რომ თავიდანვე ბევრი კრიტიკისი გამოუჩნდა. ამ კრიტიკის შედეგად მან გარკვეული ცვლილებები განიცადა, და საბოლოოდ, ახალ, თანამედროვე კლასიფიკაციაში გადაიზარდა. კრეპელისის კლასიფიკაციის ისტორიული როლი უდიდესია. ფსიქოპათოლოგიაში ფსიქიკურ დარღვევათა ფორმების კლასიფიკაციის ამოყანა უძველესი დროიდან იღვა. კლასიფიკაცია, თავისთავად, ემპირიული მასალის მოწესრიგებაზე მიმართული ანალიტიკური პროცესია, მაგრამ მას, თეორიულთან ერთად, უზარმაზარი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. თუ გაჩინოვდა სწორია, მამის ერთად დაჯგუფებულ პათოფიზიოლოგიურ მღვთმარეობებს მსგავსი ნიშნები ექნებათ, ახვევ ერთნაირი იქნება მათი პროგნოზი და მკურნალობა. რაც უფრო კარგია კლასიფიკაცია, მით უფრო მუსტია დიაგნოსტიკა და ეფექტურია მკურნალობა. კრეპელისის კლა-

სიფიკაქია ეპოქალური მნიშვნელობის სისტემა იყო, რომელმაც უზარმაზარი გაელენა მოახდინა მთელ ფსიქოპათოლოგიასა და ფსიქიატრიაზე.

მიუხედავად ამისა, კრეპელინის ხწაულებას, შოგადად, არაერთგვაროვნად აფასებენ, რაც განპირობებულია მკვლევართა პოზიციით. ისინი, ვინც უკიდურეს ორგანულ, ნევროლოგიურ თვალსაზრისს იზიარებენ (მაგ., მაინერტის და ვერნიკეს სკოლები), კრეპელინს იმას ხავეყედურობენ, რომ მისი ფსიქოპათოლოგია არის "უგვიზო", გვიზის გარეშე, ვინაიდან მთელი აქცენტი გადატანილი აქვს კლასიკურ ფაქტებზე და ნაკლებ ყურადღებას უთმობს პათოანატომიურ მონაცემებს. კრეპელინი მართლაც ერიდებოდა გამოეთქვა დაუსახუთებელი მიმოთვლები ფსიქიკური დაბადებების ნერვულ სუსტრაგთან დაკავშირებით, მაგრამ აბსოლუტურად დარწმუნებული იყო ამ დაბადებათა პათოგენეზის ორგანულ ბუნებაში. ეს საფუძველს აძლევს ფსიქოლოგიურ თვალსაზრისზე მდგომ ანალიტიკოსებს შეაფასონ კრეპელინის მოღვაწეობა, როგორც ანტიფსიქოლოგიური, ნეიროფიზიოლოგიური მიღვომის კულმინაცია (ფ. ალექსანდერი).

ახლა კი მოკლედ ფსიქოთერაპიის ისტორიაზე შევხერდეთ. როგორც ცნობილია, ფსიქოლოგიური ცოდნის განვითარების ამ ეტაპს, როცა ფსიქიკალ მიზნული იყო მეტაფიზიკური რეალობა – სული, მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია ეწოდება. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები ამ ეტაპს ხშირად აღწერენ, როგორც არამეცნიერული ცნობიერების მრავალსაკუნოვან შეცდომას, მაგრამ ფსიქოთერაპიისთვის ამ პერიოდის ასეთი ცალსახა შეფასება მართებული არაა.

მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიას თავისი ფსიქოთერაპიული პრაქტიკა პქონდა და აქვს დღესაც – სხედასხვა სახის შემლოცელები, ნათელშილველები თუ სექტები, რომლებსაც ადამიანის გამოჯანმრთოების პრეგნშია აქვთ. მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიის მოღვლებს ეყრდნობიან მეტაფიზიკური "თეორიის" მოხსნის შემდეგ ფსიქოლოგიური ტექნიკები, რომლებიც მეტაფიზიკურ პარადიგმაში აღმოცენდა ათეული საეკუნეების წინ, საკმაოდ პროდუქტიულია ხოლმე თანამედროვე ფსიქოთერაპიისთვის, მათი მოგენიადი ბოლომდე გახსნილი არც არის.

პირველყოფილ კულტურებში და დღესაც სულის გაგებას ყველგან ერთი საერთო აქვს – სული მიზნულია სხეულსა და ყველაფერ სხეულბერივისაგან დამოუკიდებელ რეალობად, სადაც არ მოქმედებს ბუნების (ბერძნ. - physis) კანონები – სიერკის, დროის, ენერჯიის, კაუზალობის, სიციხლისა და სიკედლის. შესაბამისად, ამ რეალობას მეტაფიზიკურს უწოდებენ (ბერძნ. meta ta physis – ფიზიკის, ბუნების იქითა, ზედა).

რელიგიის ისტორიის პირველი სტადიის აღხანიშნად გერმანი "ანიმიზმი" (ლათ. anima, animus-იდან, რაც სამშეისველს და სულს ნიშნავს) შეენიერებაში უღვარდ ბერნეტ გვილორმა (1832-1917) დაამკვიდრა. იგი ანიმიზმს, ანუ სულთა არსებობის რწმენას თეულიდა "რელიგიურობის მინიმუმად". ანიმიზმი გელისხმობს, რომ გასულიერებულია ყველაფერი, განსაკუთრებით ის, რასაც ცელილების უნარი გააჩნია – ადამიანი, მისი სხე-

ულის ნაწილები, ცხოველები, მცენარეები, გეოგრაფიული ადგილები, ბუნების ძალები თუ ციური სხეულები.

საყურადღებო სურათს ქმნის სხვადასხვა ენაში არსებული "სულის" ომონიმები (ერთი სიტყვით, სხვადასხვა მნიშვნელობის აღნიშვნა). ბევრგან სული და ჩრდილი ერთი სიტყვით აღნიშნება, რადგან ითვლება, რომ ადამიანის სული მის ჩრდილშია (მაგ., ამერიკელი ინდიელების ბახუგუს ტომში მაინათ, რომ თუ ნიახვმა კბილები ჩაასო მდინარის პირას მიმაკალი ადამიანის ჩრდილს, იგი ადამიანსაც ჩაითრევს). ამ წარმოდგენების ფონზე დამტკიცებლად ითვლება ჩრდილის დაკარგვა. ცნობილია ევროპულ და აღმოსავლურ ენებში დაფიქსირებული კავშირი (მათ შორის, ომონიმია) სულსა და სუნთქვას შორის (შეადარეთ სულის და სუნთქვის აღმნიშვნელი სიტყვები ინგლისურ და რუსულ ენებში; ასევე - ქართულშიც, სადაც "სუნთქვის" სინონიმებია "სულის კეცა" და "სულთქმა"). სუნთქვასთან სულის დაკავშირება ბუნებრივია, რამდენადაც სუნთქვა სიცოცხლის, ანუ სულიერობის ნიშანია.

ყველა გიამის რელიგიური კულტურა მიიხსნის, რომ სხეულში სულის ჩახახლება აძლევს სხეულს სიცოცხლეს. შესაბამისად, მიიხსნა, რომ სიკვდილი სხეულისაგან სულის სამუდამო წახვლაა. სულის დროებით წახვლად ითვლება ავადმყოფობა. ავადმყოფობის ეს მოვადი დიაგნოზი მღვთმარების გართულებისას დაკონკრეტებას მოითხოვს - უნდა დადგინდეს ჯერ ის, თუ რაიმე სულმა მიატოვა სხეული და შემდეგ ის, თუ სად არის ამჟამად იგი (უარაოდ არის გავრცელებული რწმენა, რომ ერთ არსებაში სხვადასხვა სულია - სიცოცხლის, საფლავის თავზე მოგრიალე, ჩრდილის, ანარქლის და ა.შ.). ავადმყოფობასთან და მის დიაგნოზთან კავშირშია სიმშარი და მისი გააზრება. სიმშარს, ავადმყოფობას და სიკვდილს ერთი მიზეზი აქვს - სულის წახვლა სხეულიდან. სიმშარს თითქმის ყველა არქაული კულტურა მიიხსნის სხეულიდან სულის დროებით ვახვლად. თუ დიდხანს არ დაბრუნდა ძილის დროს წახული სული, ადამიანი შეიძლება დაავადდეს ან დაიღუპოს.

სხეულს სული გოვებს გრანხის მღვთმარობაშიც, რაც ანიმისგური ამროენებისთვის არსებითად არ განსხვავდება ძილისაგან. გრანსში სხეულიდან გამოსული სულის მოგზაურობის თემა ხშირად გვხვდება სხვადასხვა ხალხის მითოლოგიაში და ფოლკლორში, რაც მიუთითებს ამ წარმოდგენის არქაულობაზე. მოსაზრებიდან, რომ სულს სიმშარს ან მომეჩენების სახით ხედავს ადამიანი, ლოგიკურად გამოიძინარეობდა, რომ სულს აქვს იერი. ანიმისგურ კულტურაში ითვლება, რომ სხეულისაგან გათავისუფლებული სული ისევ სხეულის იერს იღებს და სწორედ ამის წყალობით არის ცნობადი. ამდენად, სული ამქვეყნიური ვარეგული ნიშნების მაგარებელი არის იმ ქვეყნად.

სული არამარტო ამქვეყნიური ფიზიკური თავისებებით ხასიათდება, არამედ ურთიერთობებითაც. იმქვეყნად ამქვეყნიური ურთიერთობების ვარეგულების იდეა უღვევს საფუძვლად ჩვეულებას, რომ მიევალებულს საფლავში ჩააგანონ საენებო, რომელსაც იგი ამქვეყნად ხმარობდა. მიევალებულისთვის

სხვა ადამიანების მსხვერპლად შეწირვიც დაკავშირებულია რწმენასთან, რომ შეწირულია სულები მიცვალულთან ისეთივე ურთიერთობას გააგრძელებს, რაც ამქვეყნად ჰქონდათ. ამიტომ, მსხვერპლად იწირებოდნენ მაცვალებულის მსახურები, შონები, ცოლები. ანიმისტური ცნობიერება ცხოველზე ხშირად ისევე მჯუღრობს, როგორც ადამიანზე, რისი რადიკალური გამოვლენაც არის *გოგემშიშა*. ხშირად ისევე, როგორც ცნობილ ადამიანს მიეწერება ხოლმე გვიარის დაწყება, წინაპრად მოიაზრება ცხოველი, უფრო მუსგად - ცხოველის სული. ეს გოგემისტური დამოკიდებულება შემდეგ ცხოველის ვადმერთების საფუძველი ხდება, რისი ელემენტაც არის თითქმის ყველა რელიგიამა.

განხილულ მასალაში ყველაზე უფრო ხაზგერქსი არის ის, რითაც განსხვავდება სულის ცნება ანიმისტურ კულტურაში გვიანდელიან შედარებით. ერთ-ერთ ამგვარ განსხვავებად შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ ანიმისტური ცნობიერებისთვის სული ისევე არის მოცემული ემპირიულ გამოცდილებაში, როგორც ნებისმიერი სხვა რეალობა, იგი დაკვირვებადია, კერძოდ - მას ხედავენ სიზმრებში და ქალეუსინაციებში. ამიტომ სულს მიეწერება ის ნიშნები, რითაც ხასიათდება სიმშრისეული რეალობა - მოვლენების განვითარება შებენებრივი წესით. შოგიერთი მკვლევარი (ეგვილორი) ამ ხაერითი ფსიქოლოგიური საფუძველით ხსნის იმას, რომ სულის შესახებ წარმოდგენები არსებითად ერთნაირია ერთმანეთისაგან აზოლირებულ განსხვავებულ კულტურებში.

ანიმისტური მსოფლმხედველობიდან ლოგიკურად გამომდინარეობდა ცხოვრების სტრატეგია - სხეულთა სამყაროსთან დაკავშირებული პრაქტიკული პრობლემების გადაჭრისთვის ადამიანს უნდა მოუხდინა გაგება სულთა სამყაროზე, რომელიც შემდეგ შეეკლიდა ფიზიკურ სინამდვილეს. ამ ცნობი ცდილობდა ადამიანი მიეღო მისთვის სასურველი ამინდი. ნაყოფიერი ნადირობა ან შონაეალი. ამავე გზით ებრძოდა იგი დაავადებებს და სიკვდილსაც კი. შეგაფიზიკური სინამდვილის ასეთი დაკავშირება პრაქტიკულ პრობლემებთან უკვე გულისხმობდა, რომ უნდა შექმნილიყო სულთა სამყაროსთან ურთიერთობის "ტექნოლოგია" და მისი შემსრულებლის სოციალური ინსტიტუტი. ამგვარი ინსტიტუტი შეიქმნა. სხვადასხვა კულტურაში მას სხვადასხვა სახელი ჰქონდა - ჯადოქარი, მაგი, შამანი, მკურნალი და ა.შ. მსჯელობის გადაუღებლობისთვის მას შამანი ვეწოდოთ, რადგან ამ პრაქტიკის სახელად დღეს დამკვიდრებულია ტერმინი "შამანიზმი" (გვიანდელ კულტურებში შეგაფიზიკურ სამყაროსთან ურთიერთობა დუთისმსახურების ფუნქცია გახდა).

შამანიზმი მოიცავს უქსტამის არქაულ ტექნიკას, ამასთანავე - მისტიკას, მაგიას და რელიგიურ მითოლოგიას (თუმცა, რომელიმე კონკრეტულ რელიგიას შამანიზმი არ განეკუთვნება). შამანი მაგაც არის და ექიმბამიც. იგი მკურნალობს, როგორც ექიმბაში, და, ამავე დროს, ფაციონსეულ სახწავლებსაც უხეუნებს. ფსიქოთერაპიის თეალით იუ შევხედავთ, საგარაულოა, რომ შემსხევეთია არ უნდა იფოს სახწავლმოქმედის და მკურნალის ერთ პიროვნებაში გაერთიანება - სახწავლი აჩენს რწმენას, რომელიც სჭირდება ფსიქოთერაპიულ მკურნალობას. შამანი ქარიშმატული პიროვნებაა, რომელ-

საეჭვო გრანსში გადასვლის, ავადმყოფთა განკურნების, ბუნების ძალების მართვის, ცხოველებსა და ფრინველებთან ურთიერთობის, თუ მიცვალებულთა სამყაროსთან კონტაქტის უნარი. შამანის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია - მკურნალობა, წარმოდგენილია, როგორც შამანის ან მისი დახმარებული სულების ბრძოლა ავადმყოფობის სულთან. ავადმყოფობის სულს შამანი უდავება, ეხმარება, ამინებს, შეულოცავს და ა.შ. თიულება, რომ ამ ვნით შამანი ადამიანის სულს ართმევს ავადმყოფობის სულს ("ბაგონებს") და უბრუნებს პაგრონს, რაც ამ უკანასკნელის გამოჯანმრთლებას იწვევს. ასე თიულს შამანიც და პაციენტიც. ამ თიულსამართის ორივე მათგანში აყალიბებდა მითოლოგია. მითოლოგიის ერთიანობის მიხედვით შამანსა და პაციენტს შორის არის განსხვავება - შამანის მონათხრობიდან გამომდინარე ავადმყოფი გულსხმობს, რომ შამანი იბრძვის მისი სულისთვის, ხოლო გრანსში მყოფი შამანი უშუალოდ ხელაქს და განიყლის ამ "ბრძოლას".

ყველა ექიმბაში, ან ყველა მაგი შამანი არაა, შამანს თავის სპეციალიზაცია აქვს. "შამანი არის სპეციალისტი გრანსისა, რომლის დროსაც მისი სული, როგორც თიულება, გოვებს სხეულს იმისთვის, რომ ავიდეს ზეცაში ან ჩაემვას ჯოჯოხეთში" (ელიადე). შამანიში უფრო მისტიკური ფუნქციაა, ვიდრე რელიგიური, რომელიც ბევრ რელიგიაშია მოცემული ექსტატიკური კულტურის სახით. შამანურ საზოგადოებაში ეპილეფსიური ან ისტერიული შეგვეა ღმერთობთან შეხედრად არის მიჩნეული. ბევრგან ადამიანი შამანად ხდება მუხის დაეყმის შემდეგ, ექსტატიკური გამოცდილების ქვეშ იგულისხმება მთამბეჭდავი სიმშრების, გრანსის, ქალიცუნაიების და სხვა ამჟვარის გამოცდილება. შამანად გახდომის კანდიდატი ავადმყოფური ახალგაზრდაა, მაგრამ შამანად გახდომის შემდეგ ავადმყოფურობა ქრება. როგორც წესი, შამანური პრაქტიკა ხელს უწყობს თვით შამანის გამოჯანმრთლებას (ანუ - შამანის პაციენტი თვით შამანიცაა, რასაც ასე ხშირად ვხვდებით ფსიქოთერაპიის ისტორიაში). შამანები ჰყვებიან, რომ შამანობის დაწყების შემდეგ ისინი უკეთესად გრძობენ თავს. როცა რაიმე მიზეზით მათ ამ პრაქტიკის საშუალება არა აქვთ, ჯანმრთელობის მდგომარეობა უუარესდებათ.

თავისებურია შამანის ღმერთობთან ურთიერთობა. დღევანდელი შამანიც კი საკუთარ თავს ღმერთის გოლად განიყლის. შამანის "სითამამე" ღმერთობთან, ალბათ, იმ იდეით იხსნება, რომ შამანურ მითოლოგიაში შამანობა ღმერთისაგან იღებს სათავეს.

სულთა სამყაროში მოგზაურობა შამანური პრაქტიკის ზოგადი ელემენტია. არის მკურნალობის კონკრეტული ფორმებიც. ესკიმოსებთან სულს დაკარგვისთან ერთად ავადმყოფობის მიზეზად მიჩნეულია გაბუს (აბორგის გაკეთება, მოხარმული ხორცის ჭამა და ა.შ.) დარღვევა. ამიგომ სულს ძებნასთან ერთად შამანის სამკურნალო პროცედურებში შედის ჯგუფური აღსარება (რაც ასე სოპულარულია გვიანდელ რელიგიებსა და ფსიქოთერაპიაში). "დიავნოზის", რომლიდანაც შემდეგ გამომდინარეობს მკურნალობა, სეპსი შამანი იგი სპეციალური ბაღსების, ცეკვის და სხვა გეგნოლოგიების გამოყენებით ვარდება გრანსში და აღმოცენებული ხილვა მას კკარნახობს ავადმყოფობის "მიზეზს".

მკვრნალობა შამანურ კულტურაში უშუალოდ გამომდინარეობს ავადმყოფობის ვაგებთან. ავადმყოფობის, ისევე როგორც სიკვდილის შიშში, სულიერი ბუნებისაა. მგრის, მეგოქის ან ცხოველის სულმა შეიძლება გამოიწვიოს ადამიანის დაავადება. ადამიანის სულის მაგარებლად ითვლება მისი ვამოსახლება, ჩრდილი, თმის კულული და ა.შ. ყოველივე ეს შამანის ინსტრუმენტად შეიძლება გადაიტყეს იმ პროცედურებში, რომელიც წააგავს იმ პროცედურებს, რასაც დღეს შამანობის გეჰნიკას ვეძახით.

ნარკოპიანობის გვახსენებს ის, რომ შამანობის პრაქტიკაში დიდ ადგილს იკავებს გრანსის ინგოქსიკაციით გამოწვევა. ყოველ შემთხვევაში, ირანი იწოდება კანაფის კვაბლით ექსტაზში შეხელის პრაქტიკას. ასევე ცნობილი იყო მათთვის ექსტაზი ღვინით თრობისაგან. ექსტაზის მიღწევის უძველესი სამუალებები იყო მარხვა, ყურადღების კონცენტრაცია, იეკვა დაეკმაძლე და სხვა ამგვარი.

შიორული აღმოსავლეთის უსიქოფიში კერი ვარჯიმუბის უამრავი სისგემა არსებობს. შათ ბეერი რამ აქეთ ხაერთო, თუქსა განხხვაეებუბეც ბეერიბ. რამდენიმე რელიგიამ მსოფლიო რელიგიის მასმგაბს მიაღწია, ხოლო მათში ჩართული უსიქოფიში კერი ვარჯიმუბა სისგემები მსოფლიო კულტურის საკუთრებად იქცა (რამაც განაპირობა მათი ელემენტების გაჩენა უსიქოფრაპიის პრაქტიკაში).

ფართოდ არის გავრცელებული სიტყვა "დაოს" გამოყენება მეთოდის, სამუალების და გზის აღსანიშნავად. ამ სამუალების მიზანს წარმოადგენდა არამარტო სულის, არამედ სხეულის უკვდაეება. უკვდაეების მადიებელთა მიმართ ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნა იყო ვევეგარიანელობა. დაოსისგეზისთვის უკვდაეების მეორე მნიშვნელოვანი პირობა იყო სულის განმტკიცება, რაც მიიღწევა ჰაერის შერწყმით ესენციასთან "ცმინ". ამის მიღწევის სამუალებაა სუნთქვის ვარჯიმები, მოძრაობითი ვარჯიმები და, ხანდახან, წამლები და მახაეები. დაოსიშმიდან იღებს სათავეს სიგუის პრაქტიკა.

"ცი"-ს ("ჩი"-ს) ყველასთვის მისაღები განმარტება არ არსებობს. შიგი ელექტრულ ენერჯიად მიიხნეებს, შიგი - მაგნიტურად, შიგი-სიბიბოსად. ვიწრობა იევეზის ვაგება, როგორც ჯანმრთელობის გახაუქობეებელი ვარჯიმების ან მედიგაციის სისგემისა. ადამიანის ენერჯია შეყის და შიწის ენერჯიის ვაელენის ქეემაა, ამიგომ ბუნებრივი ეზების, ანუ "დაოს" ცოდნა აუცილეზულია. ადამიანური "ცი"-ს ცირკულაციის ნორმალიზაციას ეშახურება აკეპერქტურა, აკეპერესურა, მედიგაცია, იევეზის ვარჯიმები და ბალახებით მკვრნალობა. ამივე მიზანს ეშახურება საბრძოლო ხელოენების დაუელება (რის მაგალითსაც იძლევა შაოლისის მონახტერი).

III საუკუნიდან ჩინელებმა აღმოაჩინეს მოძრაობების თერაპიული ეფექტი. დაახლოებით სე.წ. 600-იანი წლებიდან ჩინელებმა გაიყეს ინდური ბუდიშმი. ინდური ვარაანტი უფრო რელიგიური იყო და შეეყესების და წელომის, ანუ ბუდას მღვთმარეობის შექმნის მიზნებს ისახაედა.

ინდუიშმი ინდუიისის ხალხების სულიერი ცხოვრების სისგემაა, რომლის საფუძეელია ხანსკრიტული კულტურა, და მოიცავს მეცნიერულ, ფილოსოფიურ, რელიგიურ-მითოლოგიურ, ესთეტიკურ, სიყიოლოგიურ, სამართლებრივ თუ

ეოიკერ ეოდნოს დო სორბებს. ეელები (რაც მეცნიერებებს ნიმნავს) ძველ-ინდური ლიტერატურის ძველია, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოსა დო I ათასწლეულის დასაწყისში შეიქმნა არიულ გომებში. მითოლოგიურ-ფსიქოლოგიური კარალელების შემსველ ნაწილებს უკანისმადლები ეწოდება. უკანისმადლებს ეუქმება ინდოეთის ფსიქოლოგიური პრაქტიკა. ინდუიზში ძვ.წ. I ათასწლეულის ბოლოს შეევალა ვედურმა ბრამინიზმმა. ინდუიზში აღორბ-ინდო ახალ დროში დო ვააერთიანო სხედასხეა ინდური რელიგიური წარ-მოედენები. აღრეული ეგაპი ინდუისტური მითოლოგიის ასახულია "მამბ-პარატასა" დო "რამბაინამი".

ინდუისტურ მითოლოგიამი წამეყანი მოგივია მადეური ძალი, რომელიც ასკეტიზმში მიედწევა. სხეულის "მოკედინება" (გამასი) ეეეეა სურვილის მსერულებს, ქეეყნის შექმნისო იუ დანგრევის სამუალებს იძლევა. ჭემ-მარიგება ინდური ფილოსოფიისთვის ამდენადო ფასეული, რამდენადო ფასე-ულია გათავისუფლება, დამოუკიდებლობა ჭემმარიგების წედომის შედეგად. გათავისუფლება გულისხმობს ფსიქოლოგიურ სიკედლის ამქეეყნიური ცხოვ-რებისთვის დო უპარობო არსებობის ფორმით ყოფნას. პიროვნება არაო საბო-ლოო ელემენტი, ის მხოლოდ განედების ხსიოებია, რომელიც წაიმდება ვახხ-იელისებისას. თავისუფლების მიდწევის შემდეგ პიროვნების საჭიროება მოხ-სნილია. თავისუფლების მიდწევაში დიდი როლი აქვს *იოვას გექნიკას*.

იოელება, რომ გერმინ "იოვა"-ს ეგემოლოგია წარმოედება მზნა "იუჯ"-ის ძირიდან, რაც ნიმნავს "ერიად შეკერას", "მარხვას", "შეერთებას". შოგადად "იოვათი" აღინიმნება ნებისმიერი ასკეტიკური გექნიკა დო შედიგაციის მეთო-დი. იოვას სხედასხეა სკოლები სხედასხეა მეთოდებს ანიჭებენ უპირატესო-ბას. მათ შორის "კლასიკურად" იოელება პატანჯალის "იოვა-სუტრა". ასევე არსებობს არახისტეტიკური მეთოდები, არაბრამინული (ბუდისტური, ჯანას-გური) იოვა დო ა.შ. ინდოეთის ფილოსოფიური სისტემები განსხვადება ევრო-პულისაგან - ისინი, ძირითადად, ადამიანის სულიერ გამოედიდებას აღწერ-ენ. ამ ფილოსოფიურ სისტემებში უხეალოა რჩეები ასკეტიზმის დო ჭერეტის გექნიკებუ.

როგორც ფსიქოგექნიკა, ასევე ფილოსოფია ინდოეთისთვის დირებუ-ლია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც შეუძლიათ ადამიანის ფსიქიკის გან-თავისუფლება განჯვისაგან. ნებისმიერი ადამიანური გამოედიდება განჯეო-თია განპირობებული (განჯეა ინდური გექნიკებში ეეეეა უარყოფით ემოციას გულისხმობს). "სხეული განჯეაა, რადგან იგი განჯეის ჭურჭელია: გრმხო-ბის ორგანოები, გრმხობის ობიექტები, შეგრძნებები - განჯეაა, რადგან წარ-მოადგენენ გზას განჯვისკენ; თვით სიამოვნებაყ კი განჯეაა, რადგან მას განჯეა მოედებს" - ნაიქეამია "სანკია-სუტრები"-ს კომენტარებში. განჯეულია ეეეეეაუერი, რაც დროში არსებობს - დმერთიდან მწერამდე. ადამიანს, გან-სხვადებით დმერთებისა დო სხეა ცოცხალი არსებებისაგან, შეუძლია დამდიოს თავის მდგომარეობა, დამდიოს კარმა დო მოსიკის განჯეა - ეს, ინდოეთის ეეეეა ფილოსოფიური დო მსიგეკური მიმდინარეობისთვის საერთო რწმენა გამორიყხავს პესიმიზმს დო ხასოწარკეეეეის. სკოლები ერთმანეთისაგან გან-სხვადებუიან მხოლოდ არჩეული გზით - განჯვისაგან გათავისუფლება შოგ-

ჯერ მიღწევა ცოლნის შეძენით (მაგ. ველანგის და სანკიას მოძღვრებებში), მოჯჯერ - ფსიქოგექნიკური საშუალებებით (იოვანა და ბუღისტურ სკოლათა უმრავლესობაში).

იოვა ძირითადად ვითარდებოდა ინდუიზმისა და ბუღიზმის ფარგლებში, თუმცა თვით არ წარმოადგენდა რელიგიურ სისტემას, მისი მიზანია დაამორჩილოს ცნობიერების ხუთივე მდგომარეობა - სწორი და მცდარი შექმენება, ძალი, ქვეყნობიერი, წარმოსახვა და შეხსერება. პაგანჯალის იოვას 8 საფეხურიანი სისტემა მოწოდებულია შეაჩეროს ცნობიერების ყველა ფორმის მუშაობა და მოახდინოს უმაღლესი ფსიქოფიზიკური ინტეგრაცია. სწორი პოზის და სხეულის წონასწორობა, კუნთების, მინაგანს ორგანოების და სხვათა კონკრული შევიდა პათია იოვამი, იოვას ბოლო საფეხურს, "სამეფო იოვას" ეწოდება რაჯა-იოვა და მაშნად ისახავს ყურადღების წარმოსახვის და სხვა ცნობიერების ფუნქციების ჩამომორებას ვარე საგნებიდან და საკუთარ თავზე კონცენტრაციას.

ბუღიზმი - რელიგიური და ფილოსოფიური მოძღვრებაა, ერთ-ერთი (დროში - იუდაიზმის პარალელურად აღმოცენებული) მსოფლიო რელიგიაა, რომელმაც გაუღენა იქონია უფრო გვიანდელ ქრისტიანობასა და ისლამზე. ბუღიზმი ყალიბდება ძვ.წ. 6-7 საუკუნეში, მისი დამფუძნებელი არის ინდოელი პრინცი სიდჰარტა გაუტამა. ეს რეალური პიროვნება ცხოვრობდა ჩრდილოეთ ინდოეთში.

სიღარიბისთან ძირითადია მოძღვრება გარდასახვის, ნირვანას და მისი მიღწევის გზების შესახებ. პირველივე ახლწეულებში ბუღიზმი 18 სკოლად დაიყო. 1 საუკუნის ბოლოს ყალიბდება ორი ძირითადი სკოლა: პანაიანა ("მცირე წრე") და მაჰაიანა ("დიდი წრე"). პანაიანა გადარჩენის ინდივიდუალური გზაა, მაჰაიანა - სხეულის სამსახური. ბუღიზმი აგებულია "ოთხ უმაღლეს ქემპარატებამზე" - არსებობს განჯვა, მისი მამები, განთავისუფლება და მისი მიღწევის გზა. განჯვა მოიცავს ყველა უსამოუნო ემოციას, რაც სურვილების არსებობითაა განპირობებული. განთავისუფლება, იგივე ნირვანა, ვარე სამყაროსთან პიროვნების ურთიერთობის განწყვეტაა. არსებობს მისი მიღწევის "რვა გზა": სწორი 1) აპროვნება, 2) შეტყუება, 3) მოქმედება, 4) შექმენება, 5) ცხოვრება, 6) მროშა, 7) გახსენება და თვითდისციპლინა, 8) კონცენტრაცია. ამ გზების მიღწევის უმრავლესობს ეთიკური ნორმების და ფსიქოფიზიკური ვარჯიშების სისტემა. ამ უკანასკნელში ერთიანდება ინდურა იოვას, ჩინური დაოხიზმის და ძველი შავეური რიტუალების ელემენტები. *ნირვანა* ("ჩაქრობა") ბუღიზმში და ჯანიამში სულის განსაკუთრებული მდგომარეობაა, როცა დაძლეულია მიწიერი სურვილები და ვნებები, სრული სიმშვიდე არსებობისა და დროის ვარეშე. ივა არის განჯეების მიღმა გახვლა, ხანსარახელი (ხანსარა - პიროვნებისა და სულის ვარდაქმნების განჯვის მომგურელი უსახრული პრიონის) ვარდაქმნების შეწყვეტა. ივა ცნობიერების უმაღლესი ფორმაა, ხანსარას საწინააღმდეგო, ბუღად ქვეყის პირობა, რაც მირტო ადაიანს შეუძლია. მასზე რაიმე განსაზღვრულის თქმა შეუძლებელია, ვარდა იმისა, რომ ეს არის თავისუფლების, სიმშვიდის და სეგარების მდგომარეობა. ბუღიზმი თვლის, რომ ნირვანა შეიძლება სყო-

ცხელში იყოს მიღწეული, რადგან ზემოხსენებული პირობების დაცვით შეიძლება ცოცხალი ადამიანის სულიც გათავისუფლდეს სასწრაფოაგან (ანუ განცდათა მონაცვლეობისაგან და სამყაროს ევალუბალობის განცდისაგან).

ბუღიმში გასცილდა ინდივიდუალური ხასიათის ბუღიმში შეერწყა ლაო-ცხის მოძღვრებას (დაბნობა) და ჩამოყალიბდა ჩან-ბუღიმში. იაპონიაში - ჩინეთიდან გადავიდა და მიიღო ძენ-ბუღიმშის სახე, როგორც ერთი, ისე მეორე შემთხვევაში ბუღიმში, განსაკუთრებით - მისი ფსიქოგენიკა მნიშვნელოვან ევლუციებს განიცდის. ძენში საგორის (ნირვანას) მდგომარეობის მქმნის ძირითადი ფსიქოგენიკური ინსტრუქტაჟი კოანი (იაპონურად - გამოცანა; ჩინურში "გუნან"-ი). წერილობით დადასტურებულია 2 000-მდე კოანი. კოანში იმის პარადოქსული კითხვა, რომლის ლოგიკური გადაჭრა შეუძლებელია, კლასიკური მაგალითი: "ორი ხელის ხმა არის გამო; რა არის ერთი ხელის ხმა?". მოწაფის კითხვა: "რა არის ძენი?". მასწავლებლის პასუხი: "ეცხელზე დაღმეული მღვდარე ზეთი". მოწაფის კითხვა: "არსებობს თუ არა ღებულება, რომელიც არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი?". მოძღვრის პასუხი: "თეთრ ღრუბელში სიმბინჯის ნახაბი არაა" და ა.შ. ძენის მოძღვარი ყველგან იდილობს მოწაფეს აგრძნობინოს კითხვის აბსურდულობა პასუხის აბსურდით. ცნობიერების ლოგიკით ეს პასუხი გაგებარია. დროთა განმავლობაში, როცა მოწაფე უკუაღებს ლოგიკას, იგი შეიძლება დაეუფლოს კოანის გაგებას. ცნობიერების გახიფხილების მძაფრ განცდას ანალიტიკური ლოგიკის გარეშე ეს განცდა არის საგორი (იაპონურად - გაღვიძება, გახიფხილება), რომელშიც მოხსნილია ნებისმიერი დაპირისპირება, მათ შორის - ადამიანსა და სამყაროს შორის.

ანიმისტურ და შორეული აღმოსავლეთის ფსიქოგენიკურ კულტურებს ადრეე პქონდაო და ამჟამადაც აქვთ გაელენა ფსიქოთერაპიული მეთოდების არსენალის ჩამოყალიბებაზე. მამანური გრანში დღეს გაგებულია როგორც პიანოტური მდგომარეობა, ინდური იოგა - როგორც აუკომპონობა. ამ ლოგიკით სუვეტიკის, ბიკევიორიზმის, გემგალგ-თერაპიის თუ ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდებში სხვადასხვა სახით განსაზღვრული გექნიკის ელემენტები. ჩინურ-იაპონური ვარჯიშების ელემენტები ჭარბადაა ფსიქოლოგიური გრენინგების სხვადასხვა ვარიანტში. თეორიულ კონსტრუქციებში ჩანს ზემოხსენებული პრაქტიკების პირდაპირი თუ არადაც კვლი. პიანოტის გექნიკამ ემპირიული საფუძველი ჩაუყარა არაენობიერი ფსიქიკურის ფსიქონალიტიკურ თეორიებს. სულის გათავისუფლების აღმოსავლური იდეის გაელენის ნიშნებს აგარებს პიროვნების სპონტანურობისა და თვითრეალობის იდეა პქმანისტურ ფსიქოთერაპიაში. ძველი პრაქტიკის ევროპაში შემოსულის ვზა სუვეტიკაზე (მთავონებაზე) ვალიოდა.

მთავონების ფსიხულ თუ პიანოტურ მდგომარეობაში ყოველივეს იყენებდნენ არამარტო მამანები და ქურუმები, არამედ ბელადები, მხედართმთავრები, მქურნალეები თუ მისტიფიკატორები. იყენებდნენ სხვადასხვა მიზნით, მათ შორის - ავადმყოფის გამოჯანმრთელებისთვისაც.

ძე. XVI საუკუნით დათარიღებულ ებერსის პაპირუსში 900-მდე სამქურნალო ხამულებია აღწერილი. მათ შორის დიდი ადგილი უკავია მქლოც

ეებს, "რომლებიც უნდა წარმოითქვას მკაფიოდ და, რაც შეიძლება, ხშირად დააეადებულ ადგილზე წამლის დაღებასთან ერთად". ტექსტში ხაზგასმულია, რომ ყველა მკურნალობას თან უნდა ახლდეს შელოცვები. მიღგომა, რომ წამალთან ერთად სიგეცაც საქმროა, ძველი მედიცინის საერთო პრინციპია. ბერძნულ გაბარში, რომელიც აგებული იყო მკურნალი ღმერთის ასკლეპიუსის პატივსაცემად, იყო სპეციალური ოთახი - აბაგონი. რელიგიური რიტუალების შემდეგ ადამიანები შედიოდნენ აბაგონში, ხელოვნური ძილით, ე.წ. *ანკუბაციით* (ჰიპნოზით) იძინებდნენ და ძილში ესმოდათ "ასკლეპიუსის ხმა", რაც განკურნებას იწვევდა. გრანსის გამოყენებას სამკურნალო მიზნით ხშირად ვხვდებით მამანურ, ანტიკურ და ევროპულ წარმართულ კულტურებში. გრანსის ვარემუ, უხიზელ მღვთმარობაში შთაფრებით განკურნება კიდევ უფრო ხშირად (მაგ., სვეტონიუსის და გაიციუსის ვაღმოცემით, მეფე პიროსი და იმპერატორი ვესპასიანე მკურნალიდნენ მარჯვენა ფეხის დიდი თითი და იმპერატორი ვესპასიანე მკურნალიდნენ მარჯვენა ფეხის დიდი თითი შეხებით). შთაფრების ანუ *სუვესტიის* ("სუვესტიო" - ლათინურად შთაფრება) ტექნოლოგია უხსოვარი დროიდან არსებობს, ევროპელების მიერ შთაფრების გაცხობიერება და მასში ბუნებრივი კანონების ძიება უკავშირდება მესმერის სახელს.

მესმერიზმის საფუძვლების შემზადება დაიწყო უკვე მამის, როცა აღორძინების ეპოქაში ევროპაში გაძლიერდა ინგერესი ალქიმიისა და ასტროლოგიის მიმართ, ორი საკუქის შემდეგ აესტრიაში დაიბადა ფრანც ანტონ მესმერი (1734-1815). ახალგაზრდობაში ძალზე მორიდებულმა ადამიანმა, მდიდარი ცოლის მერთვის შემდეგ, ხელგამლილი და მრავალფეროვანი ცხოვრება დაიწყო. იგი ვაგაიებული იყო მუსიკით, მეცნიერებებით, მედიცინით. უნცოკლოპედიურ განათლებასთან ერთად სამი დიპლომი პქონდა - მედიცინის, სამართლის და ფილოსოფიის დოქტორის. 1766 წელს გახდა ენის უნი-

ვერსიტეტის დოქტორი დისერტაციით "ვარსკვლავებისა და პლანეტების, როგორც მკურნალი ძალების გავლენის შესახებ".

მესმერი პრაქტიკოში ექიმზე იყო. ისევე, როგორც პარაცელსი, იგი მკურნალობისთვის იყენებდა მაგნიტს. მესმერი სხეულის გასწვრივ უგარებდა მაგნიტს პაციენტებს. შედეგად, მათ ისტერიული შეტევა ეწვებოდათ, რაც ძალით შთაგრდებოდა. ძილის შემდეგ პაციენტები განკურნებული იღვიძებდნენ. შოკვიანებით მესმერმა შეამჩნია, რომ მაგნიტის ანალოგიურ შედეგს იძლეოდა მხოლოდ მისი ხელის რამოდენიმეჯერ ვაგარება სხეულის გასწვრივ ("პასება"). მესმერის შეთილი პოპულარული ვაბდა მოელ ევროპაში, მსკენ დაიძრნენ პაციენტები სხვადასხვა ქვეყნიდან.

მესმერის შეთილი კამი მხოლოდ არავერბალური ხერხები იყო - პასეში, მხლებით პაციენტის მხლებების მტობჭვა. მუშის ჯობით მჭება (ამგვარ მჭებებს მესმერმა *რაპორტი* უწოდა; მოგვინებით პიანოგამში ეს ცრება შემოვიდა ფიციკური კავშირის აღჩანისნაყად). პაციენტების წინ დაღებული

“ბაკე” (ჭურჭელი რომელშიც იყო წყალი, შუბის ნაჭრები, ქვები, რკინის ნახერხი და მათიულები) ცხოველურ მანქანაში - იქიდან მანქანაში მათიულებით გადავიწყობდა ბაკეს ვარშეში შემომხდარ პაციენტებს, რომლებსაც მათიულების ბოლოები ეკავათ ხელში; ამასთანავე მესმერისტები “დამანტიგებულ” წყალს ჰითილებით ავზავილენს ვეროპის სხედახხვა ძღვილას მცხოვრებ პაციენტებთან, ყველა ამ ხერხით მკურნალობის შედეგი იხუთივე იყო, როგორც მესმერიან უსჯულო კონტაქტის დროს - ავადმყოფი იკურნებოდა

მესმერის თავბრუდამხვევი წარმატების მქონე პრაქტიკა ეფუძნებოდა მესმერის იდეას, რომ მანტიგურ ძალას ფლობს მისი სხეული. მესმერი მიიჩნევდა, რომ ავადმყოფობა არის პაციენტის სხეულში ფლუიდების არათანაბარი ვადანაწილების შედეგი, რაც უნდა გააწონასწოროს მკურნალობამ. კერძოდ - ცხოველური მანქანის დიდი კონტეინერის მქონე მანტიგურით-ორმა პასებით უნდა მოახდინოს პაციენტის სხეულში მანტიგური ფლუიდების იმეგარი პარამიული ვადანაწილება, როგორც არის მიუღ სამყაროში.

მესმერმა თავის კონსეკუცია 1774 წელს წარუდგინა საფრანგეთის აკადემიის და სამედიცინო საზოგადოების საზოგადოებულ კომისიას, რომელშიც მონაწილეობდნენ ლავუაზიე, ფრანკლინი, ბაილი და იმ დროის სხვა ცნობილი მეცნიერები. კომისიამ იმდროინდელი აპარატურით უძებ მანტიგურში მესმერმა და როცა მისი კვლევა კი ვერ იყო, მესმერი გამოავახდა შარლაგანად, ხოლო მიღებული თერაპიული შედეგები მიაწერა მხოლოდ.. პაციენტის წარმოსახვას. ეს უაქტობრივად იყო ფსიქოთერაპიული ეფექტის პირველი ფსიქოლოგიური ახსნა. კომისიის მკაცრმა კრიტიკამ მოვიანებით გაუღუნა მოახდინა საზოგადოებაზე, რომელმაც ვარაუდა მესმერი, იგი შეეცდარიანი მარტობა და ხილარბეში გარდაიქცა.

მესმერის შემდეგ მესმერიმ აგრძელებდა მის მიმდევართა მცირე ჯგუფი. ერთ-ერთი მათგანი იყო მოსკოვი ლე პონსეგური, რომელმაც 1818 წელს აღმოაჩინა მესმერული გრანისის ღრმა, კერძოდ, სიმნამულური სტაღია, მანვე აღმოაჩინა, რომ გრანისს იწვევს არამარტო შეხება, არამედ სიგყავი. მოაგონებაც, რაც 3333 კვლარ თავსდებოდა მესმერიმის თეორიაში.

მესმერის მიმდევრებს შორის იყო შარლ ლავუანგენი, ცნობილი მეცნივეს შეილა. ის ხშირად მართავდა მანტიგურ სეანსებს ელიგარული საზოგადოების სალონურ შეკრებებზე (ეს სეანსები, რომლის მიზანი იყო შეუცნობელის შემეცნება. ექსპერიმენტული კიპნობის ჩანახახად შეიძლება მივიჩნიოთ). ერთ-ერთ ამგვარ სეანსს დაესწრო ინგლისელი ქირურგი ბრეილი.

გოვილგამეუჭებლები ჯერ არ იყო აღმოჩენილი, რაც სერიოზულ პრობლემებს უქმნიდა ქირურგიას. ამ ფონზე დაინტერესდა ჯეიმს ბრეილი (1795-1860) მესმერული გრანით, მისი ანესიუმიური და თერაპიული ეფექტებით. 1843 წელს ბრეილმა გამოიყვა წიგნი “ნეიროპიპსოლოგია”. მესმერული გრანისის აღნახილად ბრეილმა შემოიგანა ცნება *კიპნობა*, რაც ბერძნულად ძალს ნიშნავს. გერმანია 3333 მივეითოებს, რომ ბრეილი კიპნობს ძალს ფორმად განახლავდა. მის არსებით ნიშნად მიაჩნდა, რომ ამ მდგომარეობაში აღნახილს ახასიათებს “მონოდევიში” - მის ცნობიერებაში მხოლოდ

ერთი იდეაა. ბრეილი ჰიპნოზს იყენებდა ისტერიული დამბლის თუ გულყრის პირობებშიც. კონცეფციის გარდა ბრეიდმა სიახლე შემოიტანა ჰიპნოტიზაციის მეთოდშიც - ჰაიენგებს ამძინებდა თვალის ფიქსაციით რაიმე ბრწყინვალე წერტილზე. ბრეიდმა ერთ-ერთმა პირველმა შეამჩნია, რომ ადამიანები განსხვავდებიან მგრძობილობით ჰიპნოტიზაციის მიმართ - *ჰიპნობულურობით* შეამჩნია ისიც, რომ ჰიპნოზის სიღრმე სხვადასხვანაირია როგორც სხვადასხვა ადამიანთან, ასევე - ერთ ადამიანთან ერთი სეანსის განმავლობაში და ა.შ.

XIX საუკუნის 70-იანი წლებში ცნობილი ნევროპათოლოგი და ფსიქიატრი **ჟან შარტენ შარკო** (1825-1893) შეიყვანეს კომისიაში, რომელსაც

უნდა შეემოწმებინა მეგალოთურაპიის ეფექტურობა გრანსის პირობებში. კომისიაში შეშაობის დროს შარკო დაინტერესდა ჰიპნოზის ფენომენით, რადგან ნახა, რომ ისტერიის მრავალი სიმპტომის პროვოცირება და მოხსნაც შეიძლება ჰიპნოზში, ამის გამო შარკოს მაჩნდა, რომ ჰიპნოზი ხელოვნურად გამოწვეული ისტერიული ნევროზია. "შსგავის მსგავსით" დაძლევის პრინციპით პარიზის სალპეტრიერის კლინიკაში შარკომ დაიწყო ისტერიით დაავადებულებთან ჰიპნოზის გამოყენება.

შარკომ თავისი დიდი ავტორიტეტით ავტორიტეტი მოუპოვა ჰიპნოზის მეთოდს. მისი ვაჟულებით ჰიპნოზს იყენებდნენ ისეთი მკურნალები, როგორც იყენებ პოლ რიჟე, ვილ დე ლა გურეტი, პიერ ეანე, შარლ ფერე, ალფრედ ბინე, ეომენე ბაბინსკი და სხვები. შარკომ ბევრი მეთოდიკური სიახლე შეიტანა ჰიპნოტიზაციის ტექნიკაში (მაგ. შოკური მეთოდი), გამოიყო ჰიპნოტიზაციის სტადიები (კატალეფესია, ლეთარჯია, სოფნამბულიზმი), ფაქტობრივად, საფუძველი ჩაუყარა ექსპერიმენტულ ჰიპნოზს, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა არაყნობიერის ცნებისა და ფსიქოანალიზის ჩამოყალიბებაში. ასევე, შარკოს ავტორიტეტმა განაპირობა დამოკიდებულება ჰიპნოზის, როგორც პათოლოგიური მდგომარეობის მიმართ.

პარიზის კლინიკაში ჰიპნოზით შარკოს დაინტერესების პირადად ჰიპნოზის მიმართ ინტერესი ჩნდება საფრანგეთის მეორე ქალაქში - ნანსიში, სადაც სამოციან წლებში ჰიპნოზის კვლევა დაიწყო ექიმმა ა. ლიებომ (1823-1904). იგი სიტყვიერი შთაგონების ტექნიკას იყენებდა. ოთხმოციანი წლებიდან ამ მიმართულებით კვლევას სათავეში ჩაუდგა ნანსის უნივერსიტეტის თურაპიული კლინიკის ხელმძღვანელი იპოლიტ ბერნაემი (1837-1919). მას მაჩნდა, რომ ჰიპნოზი არის პაციენტის მაკრ ჰიპნოტიზირების შთაგონების უკრიტიკოდ მიღების შედეგი. ნანსელების ფორმულა იყო:

“ჰიპნოზი არ არსებობს, არსებობს მხოლოდ შთაგონება”. ამ პოზიციიდან გამომდინარეობდა, რომ ჰიპნოზი ადამიანის ნორმალური ფსიქიკური მექანიზმების მოქმედების შედეგია და არ არის მართებული მისი განხილვა ხელოვნურ ნევროზად ბერნაიშის (ნანსის სკოლის) თვალსაზრისით ფსიქოლოგიურად ითვლებოდა, ხოლო შარკოხი (ხალკეტრიერის სკოლის) – ფიზიოლოგიურად. ამ მოსაზრებებთან დაკავშირებით დისკუსია გაიმართა ფიზიოლოგიური ფსიქოლოგიის პირველ საერთაშორისო კონგრესზე პარიზში 1889 წელს. მასში მოინაწილებდნენ აგრეთვე ლიებო, დეკერონი, კანუ, ფორელი, უროდი, ბუხტერევი და სხვა გამოჩენილი მეცნიერები. კონგრესზე დამატებული გამარჯვება მოიპოვა ნანსის სკოლამ, ანუ ჰიპნოზის ვაიფიებამ შთაგონებასთან.

აღნიშნულმა პროცესებმა ინგლისსა და საფრანგეთის გარდა ჰიპნოზის მიმართ სხვა ქვეყნებშიც ვადაღვივა ინტერესი. შედეგად ოთხ ევგერსტრანდმა გამოაქვეყნა წიგნი “ჰიპნოტიზმი და მისი გამოყენება მედიცინაში”, სადაც განხილულია სიმბაგურ დაავადებათა (გულის და კეჟის დაავადებები, ასტმა) ჰიპნოზით მკურნალობის საკითხები და პირველად არის განხილული ქრონიკული ალკოჰოლიზმის მკურნალობის პერსპექტივა. დიდი წვლილი შეიტანეს ჰიპნოტიზმის განვითარებაში გერმანელმა ექიმებმა ლევენფელდმა და მოლმა. ხარკოვის უნივერსიტეტის ფიზიოლოგმა ვ. დანილევსკიმ მრავალრიცხოვან ექსპერიმენტებით იკვლია ჰიპნოზი ცხოველებთან და უცადა დაესაბუთებინა მისი მსგავსება ადამიანის ჰიპნოტიკურ მდგომარეობასთან, რაც ეჭვქვეშ აყენებდა როგორც ხალკეტრიერის, ისე ნანსის კონცეფციებს, რადგან ცხოველებს, სავარაუდოა, რომ არც ისტურია აქვთ და არც შთაგონებული ხიგყვა ესმით. ჰიპნოზის შესწავლასა და გამოყენებაში დიდი წვლილი შეიტანეს რუსმა ფიზიოლოგებმა ე. ბუხტერევმა (1857-1927) და ი. პავლოვმა (1849-1936).

ხალკეტრიერისა და ნანსის კლასიკებში ჰიპნოზს დაეუფლა ისტერიით დაინტერესებული უროდი. უინაიდან იმ დროისთვის ჰიპნოზი იყო ნევროზების მკურნალობის გაერყელებული მეთოდი. მოგვიანებით უროდმა ნევროზების მკურნალობის საკუთარი სისტემა შექმნა და მისი მეთოდის წინამორბედი – ჰიპნოზი კატეგორიულად უარყო (იხ. 7.1). ფსიქიანალიზმის დიდ პოპულარობასთან ერთად მისი ფუძემდებლის განწყობილება ვადაღვი მსოფლიოს მეცნიერებს და მეოცე საუკუნის 50-იან წლებამდე აკადემიურ წრეებში ჰიპნოზი დაეიწყებას შეეცა. მხოლოდ საბჭოთა კავშირში, ფსიქიანალიზმის იდეოლოგიურად მიუღებლობის გამო, ძირითად ფსიქოთერაპიულ მეთოდად ისევ ჰიპნოზი უგვსტია რჩებოდა.

1955 წელს პრიკანეთის სამედიცინო ასოციაციის ვადაწვევით ინგლისში მოხდა ჰიპნოზის სრული რეაბილიტაცია. ამავე წელს საფრანგეთში გამოიქცა მედიკო-ქირურგიული ენციკლოპედია, სადაც ჰიპნოზს ეალკე თავი მიუძღვნა. 1958 წელს ამერიკის სამედიცინო ასოციაციამ ოფიციალურად ჩართო ჰიპნოზი სამედიცინო თერაპიაში. 1965 წელს პარიზში ჩატარდა ჰიპნოზის III საერთაშორისო კონგრესი. მიუხედავად ამ ნაბიჯებისა, სამედიცინო პრაქტიკაში დღეს ჰიპნოზს მათხე გაცილებით იშვიათად იყენებენ, ვიდრე

თევენდენენ მის "ოქროს ხანაში" - შარკოსა და ბერნჰეიმის დროს.

ჰაინოში და ნანსის სკოლაში მის თაობაზე წამოყენებულმა კონცეფციამ შეცნობა და პრაქტიკოსთა ურთიერთგადაიგანა შთაგონებასა და მის ეფექტებზე შთაგონების ქვეშ იგულისხმება ადამიანზე ვერბალური და არავერბალური ინფორმაციით შემოქმედება, რომლის გამოარებას ლოგიკური აუცილებლობით მოხდეს გარკვეული ევოლუციები ამ ადამიანის ფსიქიკაში, კერძოდ - მისი კონციეის, მოტივაციის, ემოციური მდგომარეობის ან ქცევის შეცვლა. შთაგონების სპეციფიკა მდგომარეობს იმაში, რომ შთაგონებული ინფორმაცია აღიქმება კრიტიკის გარეშე. განსხვავებენ შთაგონებას ბუნებრივ ძილში, ჰაინოგურ მდგომარეობაში, მედიტაციაში (თვით-შთაგონება), ჯგუფურ და მედიასთან ურთიერთობებში (კონფორმულობა, რეკლამა) და ა.შ.

განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია პოსტჰაინოგური შთაგონების ფენომენმა. *პოსტჰაინოგური შთაგონება* გახდა, ზოგადად, არაენობიური ფსიქიკურის და, განსაკუთრებით - არაენობიური მოტივის არსებობის ემპირიული დასაბუთება. ჰაინოშის იმ ფენომენებიდან, რომელიც შთაგონებით მიიღება, ფართოდ ცნობილია ფაქტები, რომელთაც თვალსაჩინოდ შეკიდება ფსიქოსომატური კავშირის არსებობა. ცნობილია ჰაინოგური შთაგონებით ადამიანის პულსის, გულსისხლძარღვების, სუნთქვის, ჯირკვლების სეკრეციის თუ სხვა სომატური პროცესების რეგულაციის ფაქტები. ყველა მათგანი მიუთითებს, რომ სომატური პროცესები დაკავშირებული არის ფსიქიკასთან (თანაც, არაენობიურ ფსიქიკასთან) და იმართება მის მიერ.

ფსიქოთერაპიის სხვა მეთოდებისაგან განსხვავებით *ნარკოფსიქოთერაპიაში* ნარკოტიკული ნივთიერებები, უმეტესწილად, ბარბიტურატივი გამოიყენება. თუმცა ნარკოფსიქოთერაპიის ისტორია არაა დაკავშირებული სუვერენიტეტთან, ავტორებს დიდი ნაწილი ნარკოფსიქოთერაპიას მიძინეებს ნარკოტიკულ ძილში წარმოებულ შთაგონებად.

1922 წელს შილდერმა და შემდეგ სხვა ფსიქონალიტიკოსებმა ნარკოტიკული ნივთიერებები გამოიყენეს ფსიქონალიტიკური მკურნალობის გადვიდებისთვის. უსაიდან ადამიანი ნარკოტიკული შემოქმედების ქვეშ კარგავს საკუთარი თავის კონსტროლს და გულახდილია. 1936 წელს პორსლიმ შემოიგანა გერმანია "ნარკონალიზმი" და იყა ანალიტიკური ფსიქოთერაპიის მოდიფიკაციად განიხილა. პორსლი თვლიდა, რომ ნარკონალიზმი ამყარებს ფსიქონალიტიკურ თერაპიაზე დახარჯულ დროს.

ყველაზე ფართო გამოყენება ნარკოფსიქოთერაპიაში კლინიკურ მთავრობაში მოხდა. ნარკონალიზმი გამოიყენებოდა ამერიკულ და ინგლისურ ჯარისკაცებთან ისტერიული დარღვევების, შიმშილი და მთავრობის შემცირებისთვის. კონტაქტისა და ემოციების გამოწვევის უფლებების გამო პრაქტიკაში განსაკუთრებით ხშირად გამოიყენებოდა ნარკოკატარსისი - ემოციური განმუხტვა ნარკოტიკული გრანის პირობებში. მოგვიანებით დასავლეთში გახშირდა ნარკონალიზმი, ნარკონალიზმი, "ამთავლის ინტერვიუ", როგორც ექსპრეს-ფსიქონალიზმის მეთოდები.

ნანსელი ავთიატარი ემილ კუე (1857-1926) დაკვირვებული კაცი იყო.

შეაჩნია, რომ წამლის მოქმედება მხოლოდ ფარმაკოლოგიურ თვისებებზე არაა დამოკიდებული, რომ იმასაც აქვს მნიშვნელობა, ამ წამლით გამოჯანმრთილების სჯერა თუ არა ადამიანს. დაკვირვებების საფუძველზე კევს შექმნა ფსიქოთერაპიული დახმარების სისტემა, რომელსაც უწოდა "ენობიური თვით-მთავრების ვნით საკუთარი თავის ფლობის სკოლა". 1910 წლიდან იგი ხსნის ფსიქოთერაპიულ კლინიკას, რომელსაც ხიციოხელის ბოლომდე ხელმძღვანელობს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სამკურნალო თვითმთავრების მეთოდის შემუშავებაში მონაწილეობდნენ სხვა მკვლევარებიც, მათ შორის ცნობილი ქართველი ფიზიოლოგი ივანე თარხნიშვილი (თარხანიძე). ამ მეთოდს ყველაზე ინტენსიურად იყენებდნენ 20-იან წლებში, მაგრამ დროთა განმავლობაში მის მიმართ ინტერესი შესუსტდა. კევს მეთოდმა უფრო დიდი გავლენა იქონია ფსიქოთერაპიის ისტორიაზე, ვიდრე პაციენტებზე. არაიუ აუტოსუგესტის მეთოდებზე, არამედ პეტეროსუგესტიაზე და ბიპევიორისგულ ფსიქოთერაპიაზეც კი მთავრდება გავლენა კევს შემკვიდრებამ.

კევს მიაჩნდა, რომ დაავადების ძირითადი მიზეზი არის ავადმყოფური წარმოსახვა, რომელშიც ვლინდება არაცნობიერი "იდ"-ი. წარმოსახვის ძალა კევს მთის მდინარეს შეადარა, რომელიც ყველაფერს ანგრევს. წარმოსახვის სტიქია აჩენს ავადმყოფობასაც, გამოჯანმრთილების პირობად კვე თვლიდა სულიერ წინასწრობას, რაც სწორი წარმოდგენებით მიიღწევა. სწორი, განმრთილებისთვის საჭირო წარმოდგენების გამოშუშება, კევს თვალსაზრისით, შესაძლებელია ბეჯათი ვარჯიშით (სწორედ ეს იღუ იყო მისი აღბი ბიპევიორიზმისთვის). კევს კონცეფციაში ჩანს ფროიდის მოძღვრების ძლიერი გავლენა მიუხედავად იმისა, რომ მისი მეთოდიც არ გულისხმობს ანალიტიკურ პროცედურას.

სამკურნალო წარმოდგენები, რომლებსაც კევს უწოდა *თვითშეჯახების ფორმულები*, თავისი ფორმით ფაქტის კონსტაგაციას წარმოადგენს. ფორმულა უნდა იყოს მარტივი და არ უნდა აქონდეს იტულებითი ხასიათი. მაგალითად, სწორი ფორმულაა "მე კარგად ვარ" და არა - "მე უნდა/მინდა ვიყო კარგად". რაც უფრო უბრალო, ხაგოვანი იქნება ფორმულა, მით უფრო მაღალი იქნება მისი სამკურნალო ეფექტი. თვითმთავრების არ უნდა ახლდეს სებისყოფის ძალისხმევა და ამ ძალისხმევის განცდა.

ჩიკაგოელმა ექიმმა ედმუნდ ჯეკობსონმა თავისი მეთოდი წარუდგინა სამედიცინო საზოვადოებას 1908 წელს. - ანუ, დაახლოებით 10 წლის შემდეგ კევს მეთოდის გაჩენის შემდეგ და 10 წლით ადრე, შულციის მეთოდის გაჩენამდე.

ჯეკობსონი ამოდიოდა იმ ცნობილი ფაქტიდან, რომ ემოციურ დაძაბულობას თან ახლავს განიეზოლიანი კუნთების დაძაბულობა, დამშვიდებას - მათი რელაქსაცია. მან შეაჩნია, რომ სხვადასხვა ტიპის ემოციურ დაძაბულობას შესაბამება ვარკვეული ტიპის კუნთების დაძაბვა. მაგალითად, დებრეხიას თან სდევს ხასუნთი მუსკულატურის დაძაბულობა, შიშს - არტიკულაციის და ფონაციის კუნთების დაძაბულობა და ა.შ.

ჯეკობსონს მიაჩნდა, რომ თუ მიზანმიმართული თვითმთავრებით

აღამიანია მოაღუნებს კუნთების გარკვეულ ჯგუფს ("ლიფერენცირებული რელაქსაცია"). შესაძლებელია მერწყვით მოხდეს უარყოფითი ემოციების რეგულაცია. ჯეკობსონი თვლიდა, რომ გვინის ყოველი ნაწილი ფუნქციონირებს პერიფერიულ ნეირომუსკულატურ აპარატთან კავშირში. იქნება ცერებრონეირომუსკულარული წრე. მიზანმიმართული რელაქსაცია მოქმედებს როგორც პერიფერიაზე, ისე ცენტრზე. რელაქსაციას ქვეშ ჯეკობსონი გულახტობდა არამარტო კუნთურ რელაქსაციას, არამედ ყველაფერს, რაც დაძაბულობას უპირისპირდება. აქაც მკურნალობა იწყება საუბრით, ხადაც პაციენტს განუმარტება რელაქსაციის მექანიზმები და ფსიქოლოგიური შედეგები. შემდეგ, მოდის პროცედურები, რომელშიც პირობითად ხაპი ეგაპი გამოიყოფა.

აუტოგენური ვარჯიში არის თვითმთავონება რელაქსაციის მდგომარეობაში (პირველი საფეხური) ან აუტოპიპსიზში. იგი თვითმთავონების მეთოდების ყველაზე უფრო გაერყელებული ვარიანტია. მას თვითონ აქვს ვარიანტების დიდი რაოდენობა. ამ მეთოდის ავტორია იოჰან პენრიპ შულცი (1884 -1970), ტერმინი "აუტოგენური ვარჯიში"-ე მას ეკუთვნის. შულცი სწავლობდა პიპსიზში, პიოგინგენში და ბრესლაუში. ფრანკურტში ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში იგი კითხულობდა ლექციებს ფსიქოთერაპიაში, თუმცა თვითონ პროფესიით ღერმატოლოგი იყო. ცოგა ხნის შემდეგ მან მიიღო ნევროპათოლოგიის დიპლომი და ვახდა დრეშდენის მახლობლად არსებული სანატორიუმის მთავარი ექიმი. 1924 წლიდან შულცი ბერლინში გადავიდა, ხადაც შექმნა თავისი 400-ზე მეტი პროცა. მათ შორის - ძირითადია მონოგრაფია "აუტოგენური ვარჯიში - ეურალეგიათი თვითმოდუნება" (1932). განსაკუთრებით ფართო გაერყელება ამ მეთოდმა პიოვა გერმანიაში, აშშ-ში და კანადაში. ორიგინალური კონცეფტუალური ბაზა შულცის მეთოდს არა აქვს. იგი ევრდნობდა ემოციების ნერყული და კუნთური კომპონენტებს კვლევას, კუუსა და ჯეკობსონის იდეებს და პრაქტიკას, ხანსის სკოლის პიპსოთერაპეუტების და რაციონალური ფსიქოთერაპიის პრაქტიკას. მის სისტემაზე ყველაზე დიდი გავლენა მოახდინა იოგამ, რომელსაც შულცი ჩამოაყილა მისტიკური ინტერპრეტაცია და ევროპული კულტურისთვის მისაღებ (მეცნიერულ) ფორმაში ჩამოაყილა, რაც მის ყველაზე დიდ დამსახურებად ითვლება.

სუვესტური ფსიქოთერაპიის პარადლეურად დაიბადა მისი ანტიპოლი - რაციონალური ფსიქოთერაპია. წიენი, ხადაც გადმოცემული იყო რაციონალური ფსიქოთერაპიის პრინციპები - "ფსიქონევროზები და მათი მკურნალობა" - გამოქვეყნდა 1912 წელს. მისი ავტორი იყო შვეიცარიელი ნევროპათოლოგი, ფსიქიატრი და გამომენილი ფსიქოთერაპეუტი პოლ დიუბუა (1848-1918), რომელსაც მაჰინდა, რომ ფსიქიკური დარღვევების მიზეზია რაციონალიზმის დეფიციტი. ამიგომ მკურნალობა მდგომარეობდა კრიტიკულობის, ანალიზის, მსჯელობისა და დისკუსის ლოგიკური შედეგების გამოშემაყებაში. შემოგანილი იქნა ცნება "დაიკალების მინაგანი სურათი". დიუბუა მიზნად ისახედა პაციენტში ამ სურათის ჩამოყილიბებს ლოგიკური კანონების საყუქველზე. ლოგიკური კანონების პაციენტში "გადაგანისთვის" დიუბუა, ძირითადად, იყენებდა დირექტიულ სტილს და მიმართაულ რწევას, დარწმუნებას, განმარტებას, ასევე სიკრატეზულ დიალოგსაც. მოგვიანებით სტილისტური ცვლილე

ბუბა შეიგანეს პროექტურაში, რამაც პროექსი მიუახლოვა სწავლებას და განხდა გერმანი ფსიქოლოგია (კრონფელდი). რომელიც პაციენტს ასწავლის დაავადების რაციონალური სურათის ჩამოყალიბების, რაციონალური ფსიქოთერაპია შეიძლება ჩაგარდეს ინდივიდუალურად და ჯგუფურადაც. ამ უკანასკნელში რაციონალურ მეთოდებს ჯგუფური ფსიქოთერაპიის მეთოდები ემატება, რაციონალურმა ფსიქოთერაპიამ, როგორც დამოუკიდებელმა სკოლამ. ვერ მოიპოვა მნიშვნელოვანი აღვლი ფსიქოთერაპიაში, მაგრამ რაციონალური ელემენტი მეტ-ნაკლები ხარისხით თითქმის ყველა იმ მეთოდში შეიღდა, ხადაც თერაპიის წამყვანი ფორმა არის საუბარი (გვიანდელი ფსიქოანალიზი და ბიპევიორალური ფსიქოთერაპია, კუმანისგური ფსიქოთერაპია და ა.შ.). საზოგადოდ კი, რაციონალური ფსიქოთერაპია მის საფუძვლადმდებარე პრინციპებს მისელებით ფსიქოთერაპიის კონსტიტურ მამართლებას მიეკუთვნება და მის ერთ-ერთ მთავარ წინამორბედად უნდა ჩაითვალოს.

დიუბუას დაპირისპირდა მისი მეგობარი და კოლეგა, ხალხპეტრიერის კლინიკის პროფესორი კომეფ დევერანი (1849-1917). მისთვის მიუღებელი იყო დიუბუას უკიდურესი რაციონალიზმი. ვარკვეული ცოდნის მიცემასა და ჭკუის სწავლებებზე დაყვანილი სულიერი თერაპია არაფუქტურია. შჯელობასა და დარწმუნებას ნეუროტიკის სულიერი მდგომარეობის შეცვლა რომ შეუძლოს, მას ფსიქოთერაპია არც დასჭირდებოდა, ვინაიდან ამ ყველაფერს მორალისგების, სულიერი მოძღვრებისა თუ ფილოსოფოსების თხზულებებში მონახავდა. შჯელობა და იდეა, თავისთავად, არ არის სამკურნალო სამუალება. იგი ასეთად იქცევა მხოლოდ მაშინ, თუ ამ იდეის მახლებად საჭირო ემოციურ ძვრას იწვევს. "შჯელობასა და პაციენტის მიერ ამ შჯელობის აღქმას შორის არის ელემენტი ... ესაა გრძინობა, განწყობილება. სწორედ გრძინობა ქმნის ნდობის აგმოსფეროს, რომლის გარეშე – ყოველგვარი ფსიქოთერაპია შეუძლებელია". თუ ასეთი ემოციური ფონი არსებობს, მაშინ თერაპევტის მიერ პაციენტის უბრალო მოსმენასაც სამკურნალო ეფექტი ექნება. საზოგადოდ კი, ფსიქოთერაპიაში მთავარია პაციენტის ექიმისადმი ნდობა და მათი ემოციური ურთიერთქმედება. თბილი, ნდობის გამომწვევი აგმოსფეროს შექნა აუცილებელ პარობად მიაჩნდა თავისი "სამყაროსხუღვითი" თერაპიისთვის გერმანულ ექიმს შარციხოფსკისაც (1909). იგი ედილობდა პაციენტში ჩამოყალიბებისა სამყაროს ისეთი ხელვა, როდესაც პარიტუნება იგრძნობდა თავს სამყაროს ნაწილად, და გააცნობიერებდა თავის ინდივიდუალობასა და თვითღირებულებას შოვადსაკაცობრიო ფასეულობებთან მიმართებაში. დევერანისა და შარციხოფსკის ფსიქოთერაპიულ მეთოდებში შეიძლება ბევრი საერთოს მონახვა კუმანისგურ და ეგმისტენციულურ ფსიქოთერაპიასთან.

ამრიგად, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სუვესტიურმა ფსიქოთერაპიამ ფსიქოანალიზის ფორმირებაზეც მოახდინა გავლენა, შეგვიძლია ეთქვას, რომ XIX და XX საუკუნეების გასაყარზე გამოიკვეთა განსხვავებული ფსიქოთერაპიული მიდგომები, რომლებიც შესაბამის ფსიქოლოგიურ თეორიებს დაეუქმნენ და უმთავრეს ფსიქოთერაპიულ სისგებებად ჩამოყალიბდნენ (იხ. თავი 7, 8, 10, 11).

ლიტერატურა

1. აბაშიძე ე. პერსონალისტური ფსიქოლოგია. თბილისი, 1962.
2. გამყრელიძე შ., გამყრელიძე ა. შიზოფრენია გუშინ, დღეს, ხვალ. ნარკვევები ფსიქიატრიის ისტორიიდან. თბილისი, 2004.
3. თეოფრასტე. დახასიათებანი თქმულნი თეოფრასტეს მიერ. თფილისი, 1889.
4. ნათაძე რ. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბილისი, 1977.
5. უზნაძე დ. პედოლოგია. ტფილისი, 1933.
6. უზნაძე დ. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. შრომები, ტ.2. თბილისი, 1960.
7. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. შრომები, ტ.3-4. თბილისი, 1964.
8. უზნაძე დ. ბავშვის ფსიქოლოგია. შრომები, ტ.5. თბილისი, 1967.
9. უზნაძე დ. პედაგოგიური თხზულებანი. თბილისი, 2005.
10. Александр Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности до наших дней. М., 1995.
11. Анциферова Л.И. Интроспективный эксперимент и исследования в Вюрцбургской школе. В кн.: Основные направления исследований психологии мышления в капиталистических странах. М., 1966.
12. Бине А. Развитие интеллекта у детей. М., 1911.
13. Бюлер К. Духовное развитие ребенка. М., 1924.
14. Гезелл А. Педология раннего возраста. М.-Л., 1932.
15. Дежерин Л., Гоклер Е. Функциональные проявления неврозов и их лечение психотерапией. М., 1912.
16. Дессуар М. Очерк истории психологии. СПб., 2003.
17. Дьюн Дж. Школа и общество. М., 1925.
18. Дьюсбери Д. Поведение животных. М., 1981.
19. Дюбуа П. О психотерапии. М., 1913.
20. Гросс К. Душевная жизнь ребенка. Киев, 1916.
21. Ждан А.Н. История психологии. М., 1990.
22. Каннибих Ю.В. История психиатрии. Л.-д., 1928.
23. Каннибих Ю.В. Эволюция психотерапевтических идей XIX в. М., 1936.
24. Келер В. Исследование интеллекта человекоподобных обезьян. М., 1930.
25. Клапаред Э. Психология ребенка и экспериментальная педагогика. СПб., 1911.
26. Клапаред Э. Как определять умственные способности школьников. М., 1927.
27. Кондрашенко В.Т., Донской Д.И. Общая психотерапия. Минск, 1997.
28. Крейн У. Теории развития. СПб., 2002.
29. Крогийус А.А. Вюрцбургская школа экспериментального исследования мышления и ее значение. Новые идеи в философии. Вып. 16. СПб., 1914.
30. Крепелин Е. Учебник психиатрии для врачей и студентов. М., 1912.
31. Кюльпе О. Современная психология мышления. Новые идеи в философии. Вып. 16. СПб., 1914.
32. Лоренц К. Кольцо царя Соломона. М., 1978.
33. Марциновская Т.Д. История возрастной психологии. М., 2004.

34. Мейман Э. Лекции по экспериментальной педагогике. М., 1910.
35. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. М., 1995.
36. Рамуль К.А. Из истории психологии. Тарту, 1974.
37. Селли Дж. Очерки по психологии детства. М., 1909.
38. Сравнительная психология и зоопсихология. Хрестоматия. СПб., 2004.
39. Судзуки Д. Основные принципы будизма махаяны. Спб., 2002.
40. Тинберген Н. Поведение животных. М., 1969.
41. Узадзе: антология гуманной педагогики. М., 2000.
42. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология. т. 1-2. М., 1966.
43. Хайнд Р. Поведение животных. М., 1978.
44. Цзюньмин Я. Корни китайского цигун. Киев, 2000.
45. Шерток Л. Гипноз. М., 1992.
46. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
47. Штерн В. Психология раннего детства. Пг., 1915.
48. Штерн В. Одаренность детей и подростков и методы ее исследования. М., 1922.
49. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. М., 1998.
50. Ярошевский М.Г. История психологии. М., 1997.
51. Эббингауз Г. Очерк психологии. В кн.: Ассоциативная психология. М., 1998.
52. Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза. Киев, 2000.
53. Элиаде М. Йога: бессмертие и свобода. Спб., 2004.
54. Boring E.G. A history of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts. 1950.
55. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
56. Koch S., Leary D (Eds). A century of psychology as a science. New-York: McGraw-Hill, 1985.
57. Leahey T.H. A history of psychology. New Jersey: Prentice-Hall, 1992.

თავი 7. სიღრმის უსიქოლოგია და მისი განვითარება

7.1 კლასიკური სიღრმის უსიქოლოგია

სიღრმის ფსიქოლოგია ეფუძნება იდეას, რომ არსებობს ფსიქიკა ცნობიერების გარეშე და მისგან დამოუკიდებლად. ამდენად, ეს მიმდინარეობა უპირისპირდება ყველა იმ თეორიულ სისტემას, რომელიც ფსიქოლოგიის საგანს ცნობიერებით შემოფარგლავს. სიღრმის ფსიქოლოგიის უმუალო კელევის საგანს არაცნობიერი ფსიქიკა შეაღვენს. მაგრამ არაცნობიერი შეისწავლება ფართო კონტექსტში, პიროვნების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით. ამდენად, იგი პიროვნების კატეგორიასაც განსხილავს, ოღონდ იმ როლის თვალსაზრისით, რომელსაც მასში არაცნობიერი სფერო თამაშობს. სიღრმის ფსიქოლოგიაში არაცნობიერი ფსიქიკისა და პიროვნების პრობლემები ორგანულად არის დაკავშირებული ერთმანეთთან. ამ მიმდინარეობის ცენტრალური მოძღვრება ფროიდის ფსიქოანალიზია. მას მიეკუთვნება აგრეთვე ადლერის ინდივიდუალური ფსიქოლოგია და იუნგის ანალიზური ფსიქოლოგია.

ზიგმუნდ ფროიდი (1856-1939) დაიბადა ავსტრია-უნგრეთის პროვინცია მორავიაში, ქალაქ ფრაიბურგში, ხელმოკლე ებრაელი კომერსანტის მრავალშვილიან ოჯახში. 1873 წელს იგი შევიდა ვენის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე. აქვე მიიღო მედიცინის დოქტორის ხარისხი (1881).

უნივერსიტეტში სწავლის პარალელურად, ფროიდი მუშაობდა ვენის ფიზიოლოგიის ინსტიტუტში გამოჩენილ მეცნიერთან, ე. ბრეუკსთან, რომელიც ფიზიოლოგიაში ე.წ. ფიზიო-ქიმიური სკოლის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ითვლება. მისგან ფროიდმა სკაცი დეგერმინიზმის იდეა შეითვისა. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ფროიდმა კერძო საექიმო პრაქტიკის მოკიდა ხელი. სწორედ ამ პრაქტიკამ მიიყვანა იგი თავის მეცნიერულ შეხედულებებამდე. ფსიქოანალიზს, როგორც თეორიულ სისტემას, კლასიკური მონაცემები უღვეს საფუძვლად. გარდა ამისა, ფსიქოანალიზის სახელით არის ცნობილი

ფროიდის მიერ შემუშავებული ფსიქოთერაპიული მეთოდიც. მას ფსიქოანალიზის ავტორი მეცნიერული კვლევის მეთოდად განსიხილავდა და მთელი სიცოცხლე აქტიურად იყენებდა. ფროიდის სამკურნალო პრაქტიკა ეადრესად ფართო იყო. აღიარების მოპოვების შერე მასთან მთელი მსოფლიოდან ჩამოდიოდნენ პაციენტები. 1938 წელს, ავსტრიის გერმანიასთან მიერთების შემდეგ, ფროიდის სიცოცხლეს საფრთხე შეექმნა. ფროიდს ძალიან არ სურდა დაეტოვებინა ვენა, მაგრამ მისი და ოჯახის უსაფრთხოების მამნით იგი იძუ-

ლებული ვახდა ემიგრაციაში წასულიყო და, საბოლოოდ, საქმაოდ დიდი სირთულეების გადალახვის შემდეგ, ლონდონში დასახლდა. ფროიდი ერთ წელიწადში გარდაიყვალა პირის ღრუს კიბოთი, რომლის გავრცელების შესაჩერებლად, 1923 წლიდან მოყოლებული, 33 ოპერაცია გადაიტანა და რომელმაც მას განუზომელი ფიზიკური განჯვა მიაყენა.

მექობრამეტე საუკუნის ოთხმოციანი წლების მეორე ნახევარში ფროიდი ორჯერ ეწვია საფრანგეთს. იგი ვადიოდა სტატიურებას მარკოსთან პარიზის სალპეტრიელის კლინიკაში და შემდეგ ბერნაქისთან ნანსიში. აქ იგი დარწმუნდა, რომ არსებობს ე.წ. ფუნქციონალური დაავადებები (მაგ. ისტერია), რომელთათვისაც დამახასიათებელია მოძრაობის, აღქმის, მეტყველების, მეხსიერების ან სეკრეტორული სახის დარღვევები. ამ დარღვევებს არ გააჩნია რეალური ორგანული საფუძველი; ისინი ფსიქო-გრაემატული სიტუაციებით გამოწვეულ ფსიქოფიზიოლოგიურ რეაქციებს ან მათ ფრაგმენტებს წარმოადგენენ. გიპერ შემთხვევად შეიძლება ჩათვალოს გამოუმტებული მენტრალური ციკლის მქონე პაციენტი ქალის მაგალითი, რომელსაც ქსარი არ უყვარდა და მასთან გაყრის შემდეგ ეს სიმპტომი გაუქრა. აღმოჩნდა, რომ ფუნქციონალური დარღვევების სიმპტომების მოხსნა შესაძლებელია ფსიქოთერაპიის მეშვეობით. გამოჩენილი ფრანგი ნევროპათოლოგები მ. მარკო, ი. ბერნაქიმი, ა. ლიებო, პ. ეანე და ვენელი ექიმი ი. ბრეიერი, რომელსაც ფროიდი იმ ხანებში დაუახლოვდა, ამ შემთხვევებში იყენებდნენ პიანოზის ტექნიკას. ავადმყოფს პიანოტურ მდგომარეობაში ალაპარაკებდნენ იმ ეთარების შესახებ, რომელიც მისი დაავადების მიზეზი ვახდა. როდესაც ამ მოვონებებს მწვავე ემოციური რეაქცია მოსყვება, ხდება სიმპტომების მილიანი ან ნაწილობრივი მოხსნა, ანუ „ათარზისი“ ფროიდის თქმით, „ისტერიულ ავადმყოფებს აწუხებთ მოვონებები. მათი ჩვილები წარმოადგენს ვარკვეული გრაემული ვანცლების შესახებ მოვონებების ნარჩენებს ან სიმპტომებს“. როგორც წესი, ავადმყოფებისთვის უყნობია პათოგენური გამოვლანებების რეალური მიზეზი და წყარო. ნორმალურ მდგომარეობაში, პათოგენური სცენები და მათი კავშირი სიმპტომებთან ავადმყოფის ცნობიერებიდან ვანდევნილია. პიანოტური ვახსენება გრაემული ვანცლების ნარჩენების (სიმპტომების) მოხსნას იწვევს. ასეთ დასკვნამდე მივიდნენ ფროიდი და ბრეიერი 1895 წელს ერთობლივად გამოქვეყნებულ წიგნში ისტერიის შესახებ, რომელიც ფსიქოანალიზის საწყის პუნქტად არის მიჩნეული.

მალიან მალე ფროიდი წყევტს ურთიერთობას ბრეიერთან. მათი მოზიციების დამორება ფროიდის მიერ ნევროზის ბუნების სექსუალიზაციაში გამოისახა. იდეა სექსუალური მომენტის შესაძლო მნიშვნელობის შესახებ ნევროზის ეტიოლოგიაში ფროიდმა პირველად მარკოსაგან მოისმინა. ის ვარაუდის სახით იყო გამოთქმული, მაგრამ ფროიდმა ამ მომენტს უპირველესი მნიშვნელობა მანიჭა. თვით ფროიდი თავისი მოძღვრების *პანსექსუალიზმს* ემპირიული ფაქტებით ამართლებდა; ფსიქოანალიტიკურ პრაქტიკაში, რომელიც ახოციაციების, სიმპტომების, შემყდარი მოქმედებების და ა.შ. ანალიზს ეულისხმობდა, იგი ნევროტული დაავადების ძირითადი მიზეზის როლში სექსუალურ სფეროსთან დაკავშირებულ მოვლენებს აწყდებოდა. ამყარი

გრაჟების სიხშირე აღნიშნული სფეროს განხორციელებულ მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

სხსენებულ ფსიქოანალიტიკურ მეთოდებს ფროიდმა მას მერე მიმართა, რაც დარწმუნდა პიანოსის არაუეფექტურობაში. კათარზისი ღრმა პიანოგურ მდგომარეობას გულსხმობს, რომლის მიღწევა ყოველთვის არ ხერხდება. მეტიც, მოყვართი პიროვნება სულაც არ ექვემდებარება პიანოსს. ყველაზე რთულ შემთხვევებში პიანოში არ მუშაობდა, იგი ვერ ხსლევდა პაციენტის წინააღმდეგობას. ფროიდის წინ მიუღია სიმწვავეთი დადგა ერთი მზებუღვით სრულიად გადაუჭრელი ამოცანა – არაპიანოგურ, ჩვეულებრივ მდგომარეობაში მყოფი პაციენტისათვის გაეგო ის, რაც თვით ავადმყოფმა არ იყოლა. ამკარა იყო, რომ არხებობდა რაღაც ძალები, რომლებიც წინააღმდეგობას უწევდნენ მოვინებას. ამ წინააღმდეგობის ძღვამე ააყო ფროიდმა ფსიქოთერაპიის თავისი გაგება: პაციენტის გამოჯანმრთელებისთვის საჭიროა მოხსნას ეს წინააღმდეგობა. განკურნების მექანიზმი, თავის მზრივ, მიგვანიშნებს დაავადების პროცესზე. დაავადებას სწორედ ის ძალები იწვევს, რომლებიც ახლა ეწინააღმდეგებიან გრაჟული მინაარსის მოვინებას; მათ განღევნეს ცნობიერებიდან შესაბამისი პათოგენური განღვლები. ნევროზის ჩამოყალიბებაში უმთავრესი განღვების მექანიზმაა.

ფროიდის ფსიქოთერაპიული გეჟნიკა თანდათანობით იხვეწებოდა და, საბოლოოდ, ეწ. თავისუფალი ასოციაციის მეთოდის სახე მიიღო. პაციენტს აწვეუნებ გახგმე და სიხილენ მიჰყევს ასოციაციების დინებას. გულწრფელად ილაპარაკოს ყველაფერზე, რაც სპონტანურად მოუვა თავში, ყოველგვარი კონტროლისა და კრიტიკულობის ვარეზე ვერბალიზებული მინაარსის მიმართ. მიღებულ მასალას ფროიდი ფსიქოანალიზის მადანს უწოდებდა. აუცილებელია მისი გადამუშავება, ინტერპრეტაცია, ვინაიდან წინააღმდეგობის გამო აზრი ან წარმოღვენა, რომელიც სიმპტომს გამოხატავს, მახინჯდება. მისი სხვა აზრით შენიღბვა ხდება. შენიღბული აზრი განღვენილი აზრის შემღვლეღია. რაც მეგია წინააღმდეგობა, მით მეგია დამახინჯება. ამასთან, შენიღბულ აზრს ყოველთვის გააჩნია რაღაც მსგავსება საბიებულ პათოგენურ აზრთან, რაც შესაძლებელს ხდის ამ უკანასკნელის აღღვენას ანალიზის გზით. თავისუფალ ასოციაციებში ამოტივიტიებული შემთხვევითი აზრი ან წარმოღვენა სინამღვილეში არ არის შემთხვევითი; იგი დაკავშირებულია განღვენილ მინაარსთან მინიშნების, გადაკრული სიგყვის წევით. ამ კავშირების ანალიზს, მათ გამოფერას ფროიდი მაშინ იწვებდა, როღვხაც ასოციაციურ ექსპერიმენტში თავს იჩენდა სხვადასხვა სახის ვართულება (პაციენტი იბნევა, ენა ებმის, იმეორებს ერთ და იმავე სიგყვას, ჩივის, რომ რაღაცას ვერ იხსენებს, ან სულაც უარს ამბობს სეანსის გაგრძელებაზე და ა.მ.) მას მიანდა, რომ ამ შემთხვევაში ავადმყოფი გაცნობიერებულად, თავისდაუნებურად ეწინააღმდეგება რაღაც ხადუმლო აზრებს ან სურვილებს. სწორედ აქ ებება ფროიდი იმ ძაღის ბოლოს, რომელსაც შეეძლო მიეყვანა ცნობიერებიდან განღვენილ და აკრძალულ მინაარსებთან.

უკვე ითქვა, რომ ასოციაციურ ექსპერიმენტში ესა თუ ის გამოინათქვამი მიანიშნებს ნევროგულ, დაფარულ აზრზე, მინიშნების ეს მექანიზმი სორ-

მამიე მოქმედებს და ყოველდღიური ცხოვრების ბევრ მოვლენაში იხუნს თავს, მაგალითად, ანეკდოტებში, ხუმრობებში და ა.შ. ამ საკითხის ფროიდი-სეული ანალიზის ილუსტრაციას შემდეგი მაგალითი იძლევა: ორი არცთუ კეთილსინდისიერი საქმიანის საჯვო ვაჭრობით დიდი ქონების მფლობელი გახდა. მათ გაუჩნდათ სურვილი მაღალ სამოვალეობაში მოხვედრილიყვნენ. ამისთვის ცნობილ მზაგვარს დაუკვეთეს თავისი პორტრეტები და მოაწყვეს დიდი წვეულება. სტუმრებს შორის იყო სახელგანთქმული კრიტიკოსი, რომელიც მიიყვანეს კვლელთან, სადაც პორტრეტები ერთმანეთის გვერდით ეკიდა. კრიტიკოსმა დილხანს უყურა მათ, მერე მიუთითა სივრცეზე პორტრეტებს შორის და იკითხა, მაქსიმალური ხად არისო? კრიტიკოსს უნდოდა ეთქვა: თქვენ ორი ყაჩაღი ხართ იმათ მსგავსად, რომელთა შორისაც ჯვარცმული მაქსიმალური ეკიდა. მაგრამ ამის ნაცვლად კრიტიკოსი ისეთ ფრაზას წარმოთქვამს, რასაც ერთი მეხელეით კავშირი არა აქვს სიტუაციასთან, თუმცა ჩვენ მამიეზე ვხვდებით მის მანიშნებას. ეს მანიშნება ჭეშმარიტი აზრის "შემკვლელობა". აზრის მანიშნების მოტივირება, შექანაში აქ ისეთივეა, როგორც თავისუფალი ასოციაციების დროს. რაგომ არ ითქვა სათქმელი პირდაპირ? იმიტომ, რომ მოცემულ სიტუაციაში ეს არცთუ უსაფრთხო იყო.

იგივე შექანაში მოქმედებს სიმშრისე. ამიტომ სიმშრის ინტერპრეტაცია ფსიქოანალიზის ერთ-ერთი ძირითადი მეთოდია. ფროიდი განასხვავებს სიმშრის დიაგნოსტიკას ანეკდოტურ სახეს, ფასადს და მის დაფარულ, მანიშნებულ, ლაგენგურ აზრს. ამ უკანასკნელს ის სურვილები და გენდერული შეადგენს, რომლებსაც ადამიანი საკუთარ თავზე არ უნდა, რომლებიც მისთვის აბსოლუტურად მიუღებელია. ასეთი აზრები, ჩვეულებრივ, ძლიერ წინააღმდეგობას აწილებს და დიდი ხანს ხაეროოდ ვერ ამოდიან ცნობიერებაში. მაგრამ ძილში, როდესაც ცნობიერების კონტროლი შეესხება, ანუ ნაკლები წინააღმდეგობის პირობებში, მათ საშუალება უძლევათ თავი აჩინონ სიმშრისეულ ცნობიერებაში, ოღონდ სახეზეყლილი, მანიშნებულ, სიმბოლური სახით, ეინაიდან ვარკვეული კონტროლი და ცენზურა ძილში შენარჩუნებულია. ამიტომ საჭირო ხდება მათი გამოფერა, ინტერპრეტაცია, რასაც ფსიქოანალიტიკოსი აკეთებს მათი რეალური მნიშვნელობის გამოსავლენად. *სიმბოლიზაციის* აზრი, რასაც ფროიდი "სიმშრისეის საშუალოს" უწოდებს, სიმშრის ნამდვილი მნიშვნელობის მანიშნებაშია. ფსიქოანალიტიკურ ინტერპრეტაციას საწინააღმდეგო მიმართულება აქვს – მან ფარდა უნდა ახლოს საიდუმლო მნიშვნელობას. ფროიდის მიხედვით, სიმბოლოები, როგორც არაენობიერი სარველობის, საკმაოდ გიპურია, მდგრადია და მათი ცოდნა საშუალებას გვაძლევს, აღმოვაჩინოთ შენიშნული და განდევნილი გენდერული: მათ ძალიან ხშირად სექსუალური ხასიათი აქვთ. ფროიდის რწმენით, სიმშრისეული მახალა არაენობიერის სექსუალიზაციას უჭველად ადასტურებს. აქედან გამომდინარე, ამ სფეროსთან დაკავშირებული სიმბოლიკა განსაკუთრებით მდიდარი და მრავალფეროვანია.

სიმშრის ხელავენ როგორც აქადმყოფური, ისე ჯანმრთელი ფსიქიკის მქონე ადამიანები. ირავე შემთხვევაში მათი აღმოცენებისა და მოქმედების პრინციპები ერთი და იგივეა – განდევნა, სახეყელილება, კომპრომისული

მინიარსის შექმნა და ა.შ., რაც არაცნობიერი და ცნობიერი სისტემების დაპირისპირების შედეგია. ყოველივე ეს, ფროიდის თქმით, იმაზე მეტყველებს, რომ ფსიქოანალიზი არ არის დამხმარე მეცნიერება ფსიქოთერაპიის სფეროში; ის, საერთოდ, ფსიქიკის შესახებ მოძღვრებაა.

ამაზე მიუთითებს ისეთი სულიერი მოვლენების ანალიზიც, რომლებსაც, როგორც წესი, არ ანიჭებენ რაიმე მნიშვნელობას, მაგრამ რომელთა შესწავლა ფსიქოანალიტიკური კვლევის ერთ-ერთი შემაღვენი ნაწილია. ვნახავთ ყოველგვარი სახის *შეკიდობითი მოქმედება*, რომელიც მრავლად გვხვდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში: წამოცდებები, წერითი ან კითხვითი შეკვდომები, ვანზრახვის ან რაიმე კარგად ნაცნობის დავიწყება (მაგ., სიგევების, სახელების), საგნების დაკარგვა, დამგერევა და სხვა. ამას, ჩვეულებრივ, შემთხვევითობით, გულმაეიწყობით, უკურალეობით ხსნიან და ვაპირიცხავენ მათ ფსიქოლოგიურ დეკერმინაციას. ასევე, სრულებით არ ვქცევა ყურადღება იმ კვსკებს, მოძრაობებს, აქტებს, რომლებსაც მათი შემსრულებელი შეიძლება ვერც ამჩნევდეს: ხელში საგნების გრიალი, რომელშიც მელიოდის გაუთავებელი დიდინი ან ფრამის აკვირებული ჩერხული და სხვა. სინამდვილეში ასეთი გამოვლინებები სრულიად კონკრეტული ფსიქოლოგიური მნიშვნელობის მაგარებელია და სმირად ისეთი იმპულსებისა და მრახვების არსებობაზე მიუთითებს, რომლებიც აღამაინებმა საკუთარ ცნობიერებას უნდა დაუმალონ. მათი მეშვეობით აღამიანი ამქდაენებს თავის საიდუმლოს, ხეამაღს, სატკივარს, დაფარულ სურვილს. ამიგომ, ასოციაციებისა და სიმშრების მსაგავსად, საჭიროა მათი ინტერპრეტაცია. ამან, შესაძლოა, განდევნილ მინარსთან, მისი ნამდვილი სახის ნათელყოფასთან მიგვიყვანოს და, რამდენადაც ეს საერთოდ შესაძლებელია, არაცნობიერში ჩაგვახლოს.

თავისუფალი ასოციაციების, სიმშრების, შეკიდობითი მოქმედებების ანალიზი წარმოადგენს ფსიქოანალიტიკურ ტექნიკას, რომელიც ერთნაირად მიესადაგება ავადმყოფური და ნორმალური ფსიქიკის თავისებურებების გამოვლენის ამოცანას.

ამ განზოგადებამდე ფროიდი თანდათან მივიდა. პირველ ეტაპზე იგი ნეერომის მკურნალობით შემოიფარგლებოდა (1895-1905). ამ პერიოდში შექმნილ ნაშრომებს შორის აღსანიშნავია: "სიმშრების ახსნა" (1900), "ყოველდღიური ცხოვრების ფსიქოპათოლოგია" (1901), "ვინებამახილობა და მისი კავშირი არაცნობიერთან" (1905), "სამი ნარკვევი სექსუალობის თეორიაში" (1905). 1902 წელს ყაღბდება ფსიქოანალიზით დაინტერესებულ პირთა ჯგუფი, რომელშიც შედიან ექიმები, მწერლები, ხელოვნების მოღვაწენი. ფსიქოანალიზი თანდათან ძალას იკრებს.

თეორიულ პლანში ფროიდი შემდეგი პრინციპებიდან ამოდის. ფსიქიკა არ ამოიწურება ცნობიერებით. უფრო მეტიც, ფსიქიკა აისბერგს წააგავს, რომლის მხოლოდ მუდა, მცირე ნაწილია ცნობიერება, ხოლო უმეტესი ნაწილი არაცნობიერის სიდრმებშია ჩაძირული. ფსიქოანალიზს არაცნობიერი ფსიქიკის არსებობის შესახებ ფაქტობრივი და თეორიული არგუმენტები ვაანხია. პირველ ყოვლისა, ეს თვით ფსიქოანალიტიკური პრაქტიკაა. ვინაიდან ის წარმატებულია და არაცნობიერის დამებამბეა დაფქმებული, მამასა-

დამე, არაცნობიერის არსებობა ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. არაცნობიერი ფსიქიკური პროცესისთვის შინაარსისა და საშრობის მონახვა გარდაქმნის ცნობიერებას (კურნავს მას), შესაბამისად, აქ ჩართული მოვლენები და პროცესები (კანონი, ასოციაცია, სიმშარი, შეცლომიანი მოქმედებები) არაცნობიერზე პირდაპირ მიმანინებულ ფაქტებად განხილვება.

არსებობს თეორიული არგუმენტებიც, პირველ რიგში, ესაა თუმბის ფსიქიკის უწყვეტობის შესახებ, რაც არაცნობიერის არსებობის დასამტკიცებლად ჯერ კიდევ ლაიბნიცი მიუთითებდა: ცნობიერებაში არსებული ხარვეზები (ცნობიერების დროებითი გაქრობა) იმის მანიშნებელია, რომ ფსიქიკური ცხოვრება ასეთ შემთხვევაში არაცნობიერ ფორმაში მიმდინარეობს. მნიშვნელოვანია, ავრთოვე, თუმბის ფსიქიკურის ფსიქიკურით დეგერმინირებულობის თაობაზე; მასაც მიყვავართ არაცნობიერის დამუშავებლედ, უინაიდან ცნობიერებამ ხშირად არ იცის იმის შესახებ, თუ რაგომ ან როგორ წარმოიქმნება მისი შინაარსები. არაცნობიერი ფსიქიკური გასაგებს ხდის ცნობიერი პროცესების ურთიერთკავშირს და ცნობიერების შინაარსების ურთიერთგამომდინარეობას. დებულებები ადამიანის ფსიქიკური სამყაროს დიდი მოცულობისა და ცნობიერების გელის შეზღუდულობის შესახებ ასევე ემყარება არაცნობიერი ფსიქიკური რეალობის დამუშავას.

სამოვადოდ, ფსიქიკურ სინამდელიეში სამი სფერო გამოიყოფა: 1. ცნობიერება, რომელიც განცდალობის ნიშნით ხასიათდება; 2. წინაცნობიერი ფსიქიკა, რომელიც ამჟამად არ იმყოფება ცნობიერებაში, მაგრამ მასთან ახლოს არის და ადვილად, სერიოზული წინააღმდეგობების გარეშე შეუძლია შეადწინოს ცნობიერების კელში, ე.ი. მას აქვს ცნობიერად ქცევის უნარი; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს არის ლაგენტური არაცნობიერი, ან პოტენციური ცნობიერი. წინაცნობიერი შეიძებს მთელ გამოცდაილებას, რომელიც ამჟამად ცნობიერებაში არ იმყოფება 3. არაცნობიერი – ესაა ცნობიერებიდან განდევნილი ლგოლები, წარმოდგენები, გრძნობები, რომლებიც გკიულს ავენებენ და ხაფრთხეს უქმნიან ცნობიერებას; ამ მიზეზის გამო ისინი ეერასოდეს შეადწევენ ცნობიერებაში თავისი ბუნებრივი სახით. ეს შეიძლება მოახერხოს მხოლოდ მაიში შენიღბულმა წარმომადგენელმა.

როგორც არ უნდა იყოს არაცნობიერში მოცემული შინაარსი და მისი იქ მოხვედრის ისტორია, მას აქვს ცნობიერებაში და ქცევაში გამოვლენის გენდენცია. არაცნობიერი დინამიკური ბუნებისაა; ფსიქოანალიზის დინამიკურ ფსიქოლოგიასაც უწოდებენ. აქედან გამომდინარე, არ არის სწორი არაცნობიერის წარმოდგენა ერთგვარი ფსიქიკური საკრობილეს სახით, რომელშიც ცნობიერების რეპრეზირებული შინაარსება გამოშქვდელი. ასეთი ინტერპრეაციისას (რაც, სხვათა შორის, არყთუ იმჟიათია) აწრდილება არაცნობიერის დინამიკური ხასიათი, რაც ფროიდის თეორიის ერთ-ერთი მთავარი მომენცია. დათრგუნვა დინამიკური მოქმედებაა და არა სამუდამო გამოკვება ფსიქიკის სიღრმეებში. დათრგუნული აზრები და ლგოლები აქტიურად ცხოვრობენ და გარკვეული სახით ელინდებიან ხევროგულ სიმპტომებში, სიმშარებში. ფსიქიკურ შეცლომებში თუ სუბლიმირებულ ქყეებში.

ფსიქიკური სტრუქტურა დაფუნებელია გენდენციების კონფლიქტზე.

ერთი მხრივ ეს არის მისწრაფებები, რომელთაც წინააღმდეგობას უწევს მეორე ძალა – *კენზურა* მისი გავლენით ხდება სერვილების განღვინა არაეცნობიერში, რომელიც წარმოადგენს მის ადგილსაჩოფელს. ფიქსის ამ სტრუქტურული ფუნქციონირების პერიოდულად გამოდიან ცნობიერებაში და ქვეყანაში, ოღონდ არა ნაგურალური, არამედ სახემეცლილი, *სიმბოლოური* და *სუბლომინარული* ფორმით. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ხდება ფიქსიკური ენერჯის განგვირთვა და მისი ვადართვა პიროვნებისა და საზოგადოებისთვის მისაღებ ქვეყნებში, მაგალითად მუშოქმედებაში, შეცხიერულ ან პოლიტიკურ მოღვაწეობაში. როგორც ვხედავთ, ფროიდი ახდენს ნეეროზებისთვის შექმნილი შეხედულების განზოგადებას ადამიანის ყოველგვარ მოქმედებაზე, ე.ა. მის მოვადფიქოლოგიურ ხასიათს ანიჭებს.

თავისი განვითარების მეორე ეტაპზე (1905-1920) ფიქსიანალიზი თანდათან ვრცელდება და საერთაშორისო აღიარებას აღწევს. 1907 წელს იქმნება ეენის ფიქსიანალიტიკური საზოგადოება, ხოლო 1910 წელს – ფიქსიანალიტიკოსთა საერთაშორისო ასოციაცია. 1909 წელს ს. პოლის მიწვევით ფროიდი მიემგზავრება შეერთებულ შტატებში ლექციების წასაკითხად; ამერიკა ეენობა ფიქსიანალიზს. სულ მალე ამერიკაშიც და ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაშიც იქმნება ფიქსიანალიზის საზოგადოებები. ამავე დროს იწყება ფროიდის შეხედულებების კრიტიკა. მის განუღწენ უახლოესი და ყველაზე გავლენიანი თანამშრომლებები, ა. ადლერი და კ. იუნგი. მათ სიღრმის ფიქსოლოგიის საკუთარი, ერთმანეთთან დაპირისპირებული მიმართულებები შექმნეს. ფიქსიანალიზის პიონერთა შორის ასევე უნდა აღინიშნოს კარლ აბრაჰამი, ოგი რანკი, ერნსტ ჯონსი, მანდორ ფერენცი, პანს საჭაი.

განვითარების მესამე ეტაპზე (1920-1939) ფროიდის შეხედულებებმა სერიოზული ევლილება განიცადა. ეს აისახა ამ პერიოდის მრავალ შრომაში, რომელთა შორის შეიძლება გამოიყოს “ფიქსიანალიზის შესავალი ლექციები” (1920) და მისი გაგრძელება (1933), “სიაშოვნების პრინციპის მიღმა” (1920), “შე და იგი” (1923), “ერთი ილუზიის მოშავალი” (1927), “ციელიმბცია და მის მიმართ უკმაყოფილება” (1930), “ფიქსიანალიზის ნარკვევი” (1939). ევლილებები უმთავრესად შეეხო ფროიდის მოსამრებებს ლტოლვაზე და პიროვნების სტრუქტურაზე; ამავე დროს, მოძღვრება ვაერცელდა სოციალურ და კულტურულ სფეროზე. რაც შეეხება პიროვნების სტრუქტურას, ის განხილვება როგორც ხაში დინის წარმოთაქმნის ერთიანობა – *იდი (იგი), ეგო (“შე”)* და *სუპერ-ეგო (შე-“შე”)* იღმა თავმოყრილია ზეენი ლტოლვები, რომელთაც ბიოლოგიური ძარი აქვს. იდი ყოველთვის არაეცნობიერია; ესაა პრიმიტიული ინსტიქტებისა და ირაციონალური ძალების ქოტური თარეშის სფერო. ერთადერთი პრინციპი, რომლითაც ეს პრიმიტიული ლტოლვები ხელმძღვანელობს – *სიაშოვნების პრინციპია*. იდის სამყაროსთვის უცხო რაიმე ღირებულება, სიკეთე თუ ბოროტება, ყოველგვარი მორალი; მისთვის არ არსებობს ამროვნების ლოგიკური კანონები, იგი უგრძნობია შეუსაბამობებისა და წინააღმდეგობების მიმართ. იდი არის მომთხოვნი, იმპულსური, ბრმა, ირაციონალური, ასოციალური, ეგოისტური და უაღრესად პედონსტური. მის განკარგულებაშია ორი მექანიზმი, რომლითაც ხდება დაბრუნ-

ლობის განგვირავება. ესაა რეფლექტორული მოქმედება და პირველადი პროცესი. რეფლექტორული მოქმედება თანდაყოლილი ავტომატური რეაქციაა (ხელება, ცემინება, ცრემლდენა და სხვა), რომელიც მომზადდება განგვირავების იმდენად, თუ ეს არ ხდება, ჩაირთვება ე.წ. პირველადი პროცესი. ამ შემთხვევაში იქმნება მოთხოვნის და კმაყოფილებისათვის ასოცირებული თბიქტის წარმოადგენა და სურვილი კმაყოფილება ფანტაზიაში. ნორმალურ ადამიანთან პირველადი პროცესის მაგალითია სიშინელი, ფსიქოზით დაავადებულთან – პალეოსიზია.

იგი ორგანიზმში ენერგეტიკის ერთადერთი წყაროა. პიროვნების ყველა სტრუქტურა, ასე თუ ისე, მისი ენერგიით საზრდოობს და მას უკავშირდება. ეს, პირველ რიგში, ეხება ეგოს. ეგოს ფუნქცია მდგომარეობის იღის სურვილების და კმაყოფილებაში რეალობის გათვალისწინებით და რეალობის მიმართებაში. ეგო რეალობის პრინციპით ხელმძღვანელობს. ამ პრინციპის შესაბამისად, ეგო, საჭიროებისამებრ, აბრკოლებს იღის ენერგიის განგვირავებას, მიმართავს მას სხვა არხში ან აწესრიგებს მას თანდათანობით ხარჯვას. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რის საშუალებას იძლევა რეალური ვითარება, რამდენად ხელმისაწვდომია ლტოლვის საგანი. აქედან გამომდინარე, ეგო ახახავს სინამდვილეს, ანალიზებს მას და ასოციაციებს ქცევის რეგულაციას. მის განკარგულებაშია მოტორული აპარატი და პერცეპტურ-კოგნიტური ფუნქციები, რომელთაც ფროიდი მთრად პროცესს უწოდებს. ამ სტრუქტურის მეშვეობით, სინამდვილის მონაცემებისა და იღის მოთხოვნის გათვალისწინებით იგვემბედა და სრულდება ქცევა. ეგო სწორედ იღის სახარებლოდ იღებს ამ ფუნქციას; წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ საამოვნების მიღების წყურვილით არის შეპყრობილი, რეალობისთან შეჯახებისას აუცილებლად განადგურდებოდა. ამასთან, იგი მუდამ ცდილობს დაიმორჩილოს ეგო. პიროვნების ამ ორი სტრუქტურული ფენის ურთიერთმიმართებას ფროიდი აღარებს ცხენსა და მხედრის ურთიერთობას. მოძრაობის ენერჯია ცხენიდან მომდინარეობს (იღი), მხედრის ფუნქცია მისი მართვაა (ეგო). მაგრამ მოგჯერ მათ ურთიერთობაში ხელებს იღის იღის სურათი იხატება, როცა მხედარი იძულებული ხდება ცხენი იქით გააქნოს, სადაც მას მოესურვება.

სუპერ-ეგო მორალის პრინციპებით ხელმძღვანელობს. ესაა საზოგადოებრივი ნორმების, წესების, აკრძალვების სისტემა, რომელიც გამხიანებული, ინტერირიზირებულია პიროვნების მიერ და მოქმედებს როგორც კრიტიკონი, ცენზორი, ამით სუპერ-ეგო მოზრდილ ადამიანში იმ როლის შესრულებას განაგრძობს, რომელსაც ასრულებდნენ მშობლები თუ აღმზრდევლები მისი სიციცხლის ადრეულ პერიოდში. ვარდა იმისა, რომ სუპერ-ეგო პიროვნებაში, ასე ვთქვათ, სინდისის ადგილსამყოფელია. ის შეიძლება მაგარებელიცაა, რომელთან მიმართებაში ეგო აფასებს და სრულყოფს თავის თავს. ფროიდი აღნიშნავს, რომ სუპერ-ეგოში მოცემულია მუდმივი სწრაფა სრულყოფისკენ. ის განასახიერებს ყველა იმ წარმოადგენას ადამიანის საუკეთესო და ამაღლებული მხარეების შესახებ, რაც ფსიქოლოგიურად პიროვნებაში შეიძლება იყოს მოცემული. სუპერ-ეგო, ამავე დროს, მკაცრი

შევიბრევი მსაჯულია.

პიროვნების სტრუქტურის ამ სამ წარმონაქმნს თუ კომპონენტს თავისი საკუთარი ინტერესი ამოძრავებს. უბრალო შვიდი ძალა აღმოაჩნდება, ის იმარჯვებს. აღვიდა დახანძრია, რომ იღისა და სუპერ-ევოს ინტერესები ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ არის მიმართული, მათ შორის შეურიგებელი და პირისპირება და მუდმივი კონფლიქტია. ორივე მათგანი ევოს ურთიერთგამომრიცხავ მოთხოვნებს უყენებს და სჯის მას, ერთი მხრივ დაუკმაყოფილებელი სურვილების მიღწევა განხდით (იღი) და, მეორე მხრივ, სინდისის ქეჩხისა და არახრულყოფილების მტკიცებელი გრძნობით (სუპერ-ევო). საერთოდ ევო სამი სახის მექანიზმს წინაშე დგას და, შესაბამისად, სამი სახის შიში ან შფოთვა ახასიათებს: რეალისტური, ნევროტიკული და მორალური. *რეალისტური შფოთვა* პასუხია რეალური სამყაროს რეალურ საფრთხეებზე. *ნევროტიკული შფოთვა* წარმოადგენს ემოციურ პასუხს იმ მოსალოდნელ საფრთხეებზე, რომელსაც ევოს იღის უკონტროლო სურვილები უქმნის. *მორალური შფოთვა* დაკავშირებულია სუპერ-ევოს სინდისთან და ელხდება, ქეჩხის, სირყვილისა და დანაშაულის გრძნობებში. შფოთვის აღკვეთას ან შეწყობას ევო სპეციალური *დაკვირვებითი მექანიზმებით* ცდილობს. ისინი არაყნობიერად მოქმედებენ და მიმართული არიან აღქმული რეალობის უარყოფაზე ან დამახინჯებაზე. მთავარ დაკვირვებით მექანიზმს *განდევნა* წარმოადგენს. რაც გულახდობის შემაწვებელი ამრებისა და იმპულსების ვაგანას ცნობიერების ფარგლებს გარეთ. განდევნა ენერჯის დიდ ხარჯვას მოითხოვს და საგრძნობლად მღუდავს მის რეალიზაციას განვითარებასა და შემოქმედებაზე მიმართულ ქვეყებში. ძლიერი ფსიქიკური თავდაცვა ძვირად უჯდება აღამიანს. სრული და საბოლოო განდევნის მიღწევა საკმაოდ რთულია, ამიტომ მიუღებელი გენდერები ცნობიერებას პერიოდულად ახსენებს თავს სიმშრებისა და სხვადასხვა შეცდომითი მოქმედებების სახით.

როდესაც განდევნა გაროულდება ან არაეფექტური, საქმეში ერთეუბა სხვა დაკვირვებითი მექანიზმები. ერთ-ერთი ასეთი მექანიზმია *პროექცია*, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ინდივიდი თავის არასასურველ ამრებს, სურვილებსა თუ ქვეყებს სხვას მიაწერს (გამოცდაზე ჩაჭრილი სგულენგი თავის წარუმატებლობას იმას აბრალებს, რომ პროფესორმა ეს თემა ლექციაზე არ ახსნა, ან არაობიექტურად ჩააგარა გამოკითხვა). დაკვირვებითი მექანიზმებია: *ჩანაყვლება* – იღის იმპულსების მიმართულებით მისაწვდომ, ან ნაკლებ სახიფათო ობიექტებზე (ბავშვი, რომელიც მშობლებმა გააბრაშეს, ჯერს იყრის თავის დამე, ძალზე ან სათამაშოზე); *უარყოფა* – სახიფათო ან გრამეული რეალობის აღიარებაზე უარის თქმა, მისი უკუღებელიყოფა (განწირული ავადმყოფი უბრალოდ თვალს ხეჭავს სინამდვილეზე, არ უმეებს სწრაფი აღსახრულის შესაძლებლობას); *რეგრესია* – ფსიქიკური ცხოვრების უფრო აღრული, უსაფრთხო და სასიამოვნო ფორმებისკენ მიბრუნება (მომხრდილ აღამიანში ისეთი ქვეყების ვახენა, რომლებიც ბედნიერ ბავშვობასთანაა ასოცირებული); *რაციონალიზაცია* – წარუმატებელი ან მიუღებელი ქვეყის გამართლება მოგონილი მოსაზრებებით ან მისი სოციალურად მსაღებია ინტერპრეტაცია (სამსახური, სიღღანაც ვაგვადღეს, არ ვარგოდა).

შემოთ უკვე ვახსენეთ ე.წ. *სუბლამეცია*, რომელიც აგრეთვე დაეკავი მექანიზმს წარმოადგენს. ეს მექანიზმი განსაკუთრებულია თავისი სოციალური შიშვეულობით და არსებითად განსხვავდება დანარჩენებისაგან იმით, რომ არ ეკლესხმობს პირდაპირი წინააღმდეგობის გაწევას იდის ინსტინქტური იმპულსებისადმი. ამ იმპულსებიდან წამოსული ენერჯია სხვა, სოციალურად მხიბლავ და სახარვეზლო არსებში მიიმარტება. ქორუჯის, ყაბის ან მოკრუის საქმანობა შეიძლება ხადისტური (აგრესიული) იმპულსების სუბლიმაციის ნამუხადეს. მასტერბაციისთან დაკავშირებული მუთოთი შეიძლება მოიხსნას სათანადო ენერჯიის სპორტულ ქეცევაში სუბლიმირების უბით და ა.შ.

ფროიდის შეხედულება მოგიყვიათამე ამკარად ბოლოთისტურია. იგი არე განახსვავებს ინსტინქტისა და ლტოლვის ცხებებს. ცხოვრებაში თრია რამ არის მთავარი: მუკი და სახეობის შენარსუნება. მათ შეესაბამება მუკი ლტოლვები (მამშილი, წყურვილი და სხვა) და სექსუალური ლტოლვები. თავისი კონცეუციის განვითარების ბოლო პერიოდში ფროიდმა შეეცალა კლასიფიკაცია და გამოყო *სიყოყხლისა (ეროსი)* და *სიკელილის (თანაგოსი)* ინსტინქტები. ეს უკანახსენელი აგრესიული, დესტრუქციული ქმელების საეუქველია და ემყარება არაციხალ მღვთმარეობაში დაბრუნების შიშოთეკურ გენდესციას. ფროიდის აზრით, ორგანული სამყაროსათვის დამახასიათებელია არა მხოლოდ შრდისა და ყვალებადობის გენდესცია, არამედ გამეორების, აღდგენის, სტატუს-კოს შენარსუნების გენდესციაყ აქედან გამომდინარე, ყველა ლტოლვა წინახდელი გაწონასწორებული მღვთმარეობის აღდგენისკენ მისწრაფის მამხსადამე, ნებისმიერი ცოყხალი არსება, საბოლოო ანგარშით, იდილობს დაუბრუნდეს თავისი საწყის ე.ი. არაორგანულ მღვთმარეობას. ეს ინდივიდის მოგიყვიაურ ბუნებაშია ჩაწერილი სათანადო გენდესციის – სიკელილის ინსტინქტის სახით. წამება, ნერვეა, ომები აქედან იდებეს სათანადეს. ეროსისა და თანაგოსის შორის უპირატეოსობა მამსყ ეროსს ენიჭება. ესაა არსებითად *სექსობრივი ლტოლვა*, ანუ ფროიდის გერმინოლოგიით, *ლიბიდოს ენერჯია*.

ლიბიდო სათანადეს სხვადასხვა ორგანული წყაროებიდან მომდინარე ენერჯეტიკული ნაკადულებიდან იდებს და მოგვიანებით ხინთეზარდება ერთიან, მძლავრ ენერჯეტიკულ ნაკადად. აქ ლაპარაკია სხვადასხვა სახის საამოუნებაბე, რასაც ორგანიზმში სხეულის ამა თუ იმ ნაწილდან იდებს; მათ *ეროჯენული მონები* ეწოლება. ეროსის ძირითადი მიზანი ორგანული საამოუნების მიღებაა. ამრიგად, სხეულის სხვადასხვა ნაწილებისთვის დამახასიათებელი გენდესცია წარმოქმნიან და აკუმულირებას უკეთებენ ენერჯიას, რომლის განგვართვა საამოუნებაბს იწვევს. ფროიდის მოგიყვიაური თეორია ლტოლვის რედუქციის თეორიაა. ის კომუისგატურია და კელინისტური. ამავდროს, ის, უდავოდ, პანსექსუალურია, ენაიდან საამოუნება, რომელზეყ ფროიდი ლაპარაკობს, ფართო შნიშვეულობით, სექსუალური ხასიათისაა. პირველადი და ძირეული ლტოლვა სექსუალურია. ამ ლტოლვის გენეზისზე, ანუ იმაზე, თუ რა სახით ჩამოყალიბდება იგი ბავშვობის ასაკში, დამოკიდებულია ადამიანის ფსიქიკის არსებითი ნიშნები: ხასიათის ტიპი, სექსუალური მადრეკილებები, ვადებრები, ნეუროზები და ა.შ.

როგორც აღინიშნა, თავდაპირველად ლიბიდო ან სექსუალური ლგოლვა რიული შემადგენლობისა და მოიცავს სხვადასხვა ეროვნული წინიდან მომდინარე სიამოვნებას. ამასთან, ფსიქოსექსუალური განვითარების პირველ პერიოდში, რომელიც დაახლოებით ექვს წლამდე გრძელდება, გამოიყოფა რამდენიმე ფაზა; ისინი განსხვავებული ეროვნული წინის დომინანტობით ხასიათდებათ. ეს მოხდება ორალური, ანალური და ფალოსური. *ორალურ სტადიაზე* (1,5 წლამდე) ლიბიდოს დაკმაყოფილება პირის ღრუსთან დაკავშირებული კონტაქტებით ხდება – წოვა, კბენა, ლეკვა. *ანალურ სტადიაზე* (1,5 – 3წ.) ლიბიდონალური სიამოვნების ძირითად წყაროდ ანალური შიშის იქცევა და ფეკალური მასის განდევნა-შეკავების პროცესებს უკავშირდება. *ფალოსურ სტადიაზე* (3 – 6წ.) ბავშვის ინტერესები ცენტრირდება სასქესო ორგანოებით მანიპულირებაზე. თანდათანობით იწყება გენიტალური შიშის გაბატონების პროცესი. იგი სრულდება ონტოგენეტიკური განვითარების მეორე პერიოდში ანუ *ვარდამაჟალ ასაკში*. ცალკეული სექსუალური ინსტიქტი დაექვემდებარება *გენიტალურ შიშის*, რის შედეგადაც მთელი ლიბიდონალური ენერჯია მიიმართება გამრავლების ფუნქციისკენ. ამაში მდგომარეობს ფსიქოსექსუალური განვითარების პირველი ხაზი. ვინაიდან ეროვნის განვითარების პირველ ეტაპზე დაკმაყოფილება საკუთარი სხეულის სხვადასხვა შიშის გაღიზიანებით მიიწვევა, მას *ავტოეროტიკის ეტაპი* ეწოდება. ფსიქოსექსუალური განვითარების მეორე ხაზი ავტოეროტიკის დაძლევა და აღუკავსებელი ობიექტის არჩევამი მდგომარეობს. ნორმალური ცხოვრებისას ეროსი სხვა ადამიანებზე უნდა იყოს მიმართული. ლიბიდოს გრანსფორმაციას ამ კუთხით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ლიბიდოს პირველი ობიექტი შეიძლება მხოლოდ მშობელი იყოს. ბიჭისთვის ეს დედაა. შესაბამისად, მასში ეალიბდება მამისადმი ეჭვიანი და მტრული დამოკიდებულება. გოგონასთან ყველაფერი პირიქითაა. ამ დრამატულ სიტუაციას, რომელიც ონტოგენეტიკური განვითარების ფალოსურ სტადიაზე ვითარდება, ფროიდი *ოიდიპოსის* და *ელეკტრას კომპლექსს* ეწოდებს. მორალური წესების ქვეშ ეს კომპლექსი აუცილებლად განიღვნება ცნობიერებისა და მატრამ არაცნობიერისა და, მთლიანად, პაროზების ფორმირების თეატლსამრისით, მისი მოქმედება ძალზე მნიშვნელოვანი და ხანგრძლივია. ფროიდი ფიქრობს, რომ ეს კომპლექსი და მისი დაძლევის რაგვარობა უპირატეს რიოს ასრულებს ნეკროზის ჩამოყალიბებაში. ვარდა ამისა, აქ ხდება პაროზების ძირითადი ლერძის, მისი სექსუალური ფორმირება. ამის განამართლებს *იდენტოფიკაციის მექანიზმი*. ბავშვი თავის აიჯივებს მეტოქე მშობელთან (ბიჭი მამასთან, გოგონა დედასთან) და ითვისებს მშობლების ღირებულებების სისკვმას. იდენტოფიკაციის პროცესი განსაზღვრავს აგრეთვე გენდერულ იდენტურობას – მამაკაცებისადმი ან ქალებისადმი მიკუთვნებულობის განცდას. ამ კომპლექსის ვადალაზის შეძლევა დგება *ლაგენტური ფაზა*, ხოლო ფსიქოსექსუალური განვითარების მეორე პერიოდში ლიბიდოს ენერჯია, საბოლოოდ, მიუღობს შესატყვის და მხალაზე გარე ობიექტს.

პაროზების ხასიათობრივი ნიშნები და ნეეროგული გამოვლინებები ძირითადად იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ გაიარა მან ფსიქოსექსუ-

აღური განვითარების გზა, ხახათიყ და სეეროზიყ განხილუბა, როგორყ აბა თუ ამ სგადიხთივის დამახახიხიოთებელი რეაქციების გადმონაშია. ურო-
ილის თახახიხად, განვითარების ყოველი ახალი ეგაბი იწვევს ფრესტრაციას
(წინარე სურვილებიხა და მოქმედებების ბლოკირება), რახაყ შეიძლება ხან-
გრძლივი და სერიოზული შედეგები მოჰყვეს. ამ შემთხვევაში ხლება *ფიქსა-
ცია* ერთ-ერთი სგადიაზე, რაყ მისთვის დამახახიხიოთებელი ქცევებისა და გახეყ-
ბის გაბაგონებაში ვახიხიხაგება. მაგალითად, ორალურ სგადიაზე ფიქსაცია
საუფქველს უქმნის ისეი სეეყებს, როგორცაა ფრწიხილებს *კნეგა* ან მოწევა,
ანენს შიდრეკილებას ბეერი ჭამის კენ, სმისკენ, დაპარაკისკენ. იმის მიხედ-
ვით, თუ ამ სგადიის რომელ ფაზაზე ხლება ფიქსაცია (კბილების ამოხელამ-
დე, ე.ა. ორალურ-პახიური და კბილების ამოხელის მერე, ე.ა. ორალურ-
აგრესიული) ფორმირება სხვადახვა *ორალური ხახათიო*. პირველ შემთხ-
ვევაში – კეთილმოხურნე, პახიურა, შიმნლობა, დამოკიდებელი; მეორეში –
აგრესიული, ციხიკური, დომინირებელი. ახალურ სგადიაზე კონფლიქტი და
ფიქსაცია დაკავშირებელია გუალეკთან მიხეყვის აუცილებლობახთან, რახაყ
ბავშვის შხრიდან შეიძლება მოჰყვეს სათანადო აქტივიზის გაძლიერება ან
შეკაყება. შესახამიხად, ამ სგადიაზე ფიქსაცია ორი გიპის *ახალურ ხახათის*
იძლევა: ახალურ-გახილყენიის – ჯიუგა, შფოთიახა, ექსტრავაგანტური,
ფეხხეში, ან ახალურ-შეკაყების – სისუფთავის მოყვარული, ორგანიზებუ-
ლი, პუნქტუალური, ძქწა, ფალოსურ და შემდგომ გენიგალიურ სგადიაზე
ფიქსაციის შედეგია მოშრდილი ინდივიდის სექსზე ცენტრირებულობა, სექ-
სუალური გაღახრები და, საშოგადოდ, ამ სეეროსთან დაკავშირებული ფი-
ქიკური და ქცევითი პრობლემება.

უროიდი თვლის, რომ ონგოგენეგური განვითარების აღწერილი ფა-
ზები ფიქიკის ფალოგენეგური განვითარების პარალელურია. ყოველი ინ-
დივიდუალური ბავშვი, ასე თუ ისე, მოკლედ იმეორებს ადამიახიოა შოდგმის
გახეითარების ისგორიას. ძუძუმწოვარა ბავშვი შხოლოდ იდია. ეგო და სე-
პერევიო მერე წნდება. ასეთივე ყითარებაა პირველყოფილ ჯოგში. სოყიალ-
ური ორგანიზაციის ამ სგადიაზე ინდივიდს არა აქვს შინაგანი კონფლიქტე-
ბა, მაგრამ არსებობს გარეყენი კონფლიქტი – ინდივიდებს შორის. აქ დამკვიდ-
რებულია მკაცრი მამის მამაკაცური სურვილების აბსოლუტური გირახია,
გამეფებელია მამის შიში. როდესაყ კონფლიქტი აპოგეას აღწევს, შეილები
ერთიანდებაან და კლავენ მამას. ამავე დროს მათ ესმით, რომ მომავალში
იგივე სამიმროება ელოდებათ თაყიახიო შეილებიხაყან, ამიგომ კრძალა-
ვენ ერთყერთმკვლელობას და ისეცეს (სისხლის აღრეყას). ასე წარმოიქმ-
ნება გაბეები (აკრძალეები) და შორალური წეხები. ამასთან ერთად, წნდება
მამის მკვლელობახთან დაკავშირებული მახობრივი დანახაულის გრძნობა,
რომელიყ რელიგიის განვითარების ბიძეს წარმოადგენს; მამა – დმერთის
პროგოგიაა, ხოლო მამის მკვლელობის დანახაული – პირველი ცოღვა.
მამახადამე, "თიდიხისის კომპლექსში მოყემულია დახაწყიხი რელიგიიხა,
შნეობიხა, საშოგადოებიხა და ხელიუნებხა". საშოგადოება ეყუძნება დანა-
მაულში თანამონაწილეობას, რელიგია – დანახაულის ცნობიერებას და მინა-
ნიებას, შნეობა იმაყეს, რახაყ რელიგია და, გარდა ამისა, საშოგადოების

მოთხოვნებს, საზოგადოების განვითარების კვლადკვლად მაგულობს აკრძალვები, რაც ლიბიდონალური ლტოლულების განდევნის იწვევს. ამით არაენობიური იღის სფერო ენერჯით ივსება. იღის ნაწილი გარდაიქმნება ევოლუცია და წარმოიქმნება სუპერ-ევოლუცია, რომელშიც საზოგადოებრივი ნორმებია გამონაკლებული და რომელიც შემდგომი სოციალური და ფსიქოლოგიური განვითარების მნიშვნელოვან მამოძრავებელ ძალად იქცევა.

ცივილიზაციის ეტაპზე ინდივიდის მდგომარეობა უფრო რთულდება. პოლიტიკის ინსტიტუტის არსებობისას, თავისუფალი სქესობრივი მოქმედების პირობებში, პირველყოფილი ადამიანი ლიბიდონალური ენერჯის განკვირთვის მხრივ ძლიერ შეზღუდული არ იყო. მის არ სჭირდებოდა თავისი სექსუალური ენერჯის არასექსუალურ მოქმედებაზე გადაგანა. ცივილიზაცია, რომელსაც ახასიათებს მონოგამია, სუპერ-ევოლუციის გამოწვევა და ა.შ. აიძულებს ინდივიდს მოძებნოს სხვა არხები ლიბიდონალური ენერჯის განკვირთვისათვის. იწვევა ძლიერი სუბლიმაცია. უროიდის თქმით, სუბლიმაცია კულტურის განვითარების თვისებაა. ამიტომ თამაშობს ესოდენ დიდ როლს კულტურულ ცხოვრებაში ადამიანის მოღვაწეობის ისეთი ფორმები, როგორცაა შეცხიერება, ხელოვნება, იდეოლოგია და სხვა. შეზღუდვები ხელ უფრო იმზდება და სუბლიმაციის შესაძლებლობაც თანდათან კლებულობს. სრულფასოვანი, სწორი სუბლიმაციის შეუძლებლობის შემთხვევაში ადამიანი ნევროტიკული ხდება; ლიბიდო თავის გამოსავალს ნევროტიკულ სიმპტომებში სთხოვს. ცივილიზაციის პროგრესი უროიდთან ერთად თანაგობსაც განდევნის. აგრესიულობა, მკვლელობა ბუნებრივია პირველყოფილი მდგომარეობისთვის. ომი სიკვდილის ინსტიტუტის გამოვლენის საუკეთესო საშუალებას იძლევა. მამასადამე, ომი ბიოლოგიურად არის ლეგტიმირებული. ძალადობის ყოველგვარი გამოვლინება, განსაკუთრებით კი მისი მასობრივი ფორმები, წარმოადგენს ამ ინსტიტუტის ამბობს სუპერ-ევოლუცია და ცივილიზებული საზოგადოების შემკაცებელი მემოქმედების წინააღმდეგ.

ამრიგად, კულტურისა და პიროვნების მიმართება ფსიქოანალიზში ორმხრივად დასახული. ერთი მხრივ, ცივილიზაცია და მისი შემადგენელი კულტურა თრგუნავს ინდივიდის ბუნებას, იწვევს მის ნევროტიკულობას. მეორე მხრივ, სუბლიმაციის გზით იგი სკამპულირებას უკეთებს პოზიტიურ, მემოქმედებით საქმიანობას. ადამიანისთვის შინაგანად დამახასიათებელი აგრესიულობისა და დესტრუქციულობის შეკავება და რეგულაციის თვალსაზრისით, ცივილიზაციის საშუალებები საკმაოდ შეზღუდულია.

უროიდის სისტემა ფსიქოლოგიის ისტორიაში ყველაზე ინტენსიური განხილვის საგანი გახდა. ფსიქოანალიზის განხილვებულ შეფასებათა მონაარსი და სიმამარე ბევრად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ ფსიქოლოგიის რომელ მიმდინარეობას მიეკუთვნება ინტერპრეტაცია. პუმიანიტარული გიპის ფსიქოლოგიის ამა თუ იმ მიმართულების შეკვლევითთვის, საზოგადოდ, მიუღებელია უროიდის სისტემის შეკვირვად გამოხატული შექანისციტურა, ბიოლოგისტურა, რედუქციონისტური, პედონისტური ხასიათი. ძლიერ პროგრესს იწვევს უროიდის მიერ ადამიანის ბუნების შეზღუდულ გონებში წარმოადგენა, რომ ადამიანი ევოლუცია, მხოლოდ საიმოვნებაზე მიმა-

როული, აგრესიული, კონფლიქტური არსებაა, ცხადია, ასეთი დახასიათების ვერ მოიძებნებოდა, ვინც ფიქრობდა, რომ ადამიანის ბუნება პრინციპულად დადებითია ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ნეიტრალური, ფროიდის მიხედვით, ადამიანი ირაციონალური არსებაა, იგი წარმართება არა კონგროლაციული, არაქრობიერი ძალებით, ასეთი შეხედულებებში, სადაც ადამიანი წარმოდგენილია რაციონალურ, გონიერ არსებად, რომელსაც ხელში უჭირავს ქვევის ხადაკეები, ნებნშიერად და ცნობიერად წარმართავს თავის ცხოვრებას, თვითონ ძერწავს საკუთარ თავს, ფროიდის კონცეფცია მკაცრ კრიტიკას იმხმზრებს. ფროიდი ამოდის ავადმყოფობიდან და აქ დადასტურებულ მოვლენებს ხორმაზე ავრყვლებს, მკლევარია ნაწილისათვის, ვისი ინგერესი კონცენტრირებულია ადამიანის სრულყოფილ, ჯამროულ და შექმედებით ურწყიონარებაზე, ასეთი მიდგომა ან სრულიად მიუღებელი ან არახაკმარისია, ფროიდი თვლის, რომ პაროქების ძირითადი სტრუქტურა აღრეულ ბავშვობაში ყალიბდება და უკლელად რჩება ცხოვრების განმავლობაში, იმ კონცეფციებში, სადაც ხაში ესმება პაროქების ვანყვევკელი ცვალებადობისა და განყოთარების პრინციპს, ასეთი შეხედულება ნამდვილად ვერ იქნება შეწყნარებელი, ფროიდის მიხედვით, ადამიანში გადამწყვეტ როლს მისი წარსული თამაშობს, პეპანიგარული პარადიგმით ვაერთიანებულ თეორიებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ადამიანის აწმყობა და მოძავალს მიეწერება, ფროიდის მოგიეიყის თეორია კომუოსტატურია, პულონისტური და, ძირითადად, სექსუალურ მოთხოვნისებებზე დაფუძნებული, რაც, ცხადია, ვერ ამოწურავს ადამიანის მოთხოვნისებათა ფართო სპექტრს, ეს შეხედულება მძაფრ წინააღმდეგობას აწყდება იმათი შროიდან, ვინც არახაკმარისად მიიჩნევს ადამიანის მოგიეიყის დაყვანას დაძაბულობის მოხსნის, წინასწორობის აღდგენის ან საამოვების მიღების პრინციპებზე და ვინც ყურადღებას ამახვილებს პაროქული შრდის, თეორიულიმბაციისა და თვითაქტუალისაციის გენდერციებზე, იგივე თიქმის იმ მკლევარებზე, ვინც მოგიეთა მრავლიანობის იდეიდან ამოდის და დაუმუებლად მიიჩნევს მოგიეიყური სფეროს შეზღუდვას ერთი, მით ვერი სექსუალური მოთხოვნისებით, ყველა ეს მოსაზრება სერიომულია და საუუებელიანი, ამავე დროს ვახათილისწინებელია, რომ ფროიდის შეხედულებები უმთავრესად იმიტომ არის მიუღებელი, რომ ვხაქიონალიმში მათი აბსოლუტიზაცია ხდება; იხინი უკიდურესი პოპიციის სახითია ფორმულირებული, ეს არ ხიმნავს, რომ ამ შეხედულებებში გამოითქმული იდეები მოლიანად და ხელადებით ვარსაციოფია, არც საწინააღმდეგო თვალსაზრისის აბსოლუტიზაცია მოიგანს სიკეთეს, რადგან ეს მეორე უკიდურესობა იქნება, ასეა, მაგალითად, მამის, როლსაც ადამიანის მხავანი ბუნება აღიწერება, როგორც ცალსახად დადებითი და კეთილი, ფროიდისეული სიკვდილის ინსტანქი იქნებ ფანტაზიის სფეროსაც მიეკუთვნება, მადრამ იმ მოსაზრების სახარებლოდ, რომ აგრესიულობა ადამიანის თანდაყოლილი ბუნების ნაწილია და მას გარკვეული ბიოლოგიური ფუნქციები ვაძინია, სერიომული თეორიული და ემპირიული არგუმენტები არსებობს, იგივე თიქმის სხვა პოპიციების შესახებაც, ადამიანის, როგორც მომავალზე ორიენტირებული არსების ხაგი, ხავსებით მხხადებია; ასეც ნათი

ლია, რომ არც წარსულის მნიშვნელობის კარყოფა შეიძლება, რამეც ფროიდი ამბახილებს ყურადღებას. ადამიანი, შესაძლოა, მთელი ცხოვრების განმავლობაში ვითარდება, მაგრამ ბევრი ძირეული სტრუქტურა მართლაც ბავშვობის პერიოდში ფიქსირდება. ანალოგიურად, ადამიანში ცნობიერი და რაციონალური მომენტის სამგახსმა მართებულია, მაგრამ ამის გამო არაეცობიერი და, თუნდაც, ირაციონალური მომენტის უკულებელყოფა საბედისწერო შედეგობა იქნება. გამართულ თეორიაში ფსიქიკური ცხოვრების არც ერთი ასპექტის პიპერგროფირება არ უნდა ხდებოდეს. იქაც, სადაც ფროიდის მიმართ ყველაზე სერიოზული და სამართლიანი კრიტიკა გამოითქმული (შედევლობაში გვაქვს მისი მოძღვრების პანსექსუალიზმი), არსებითად, იგივე ლოგიკა მოქმედებს. ადამიანის ყოველსიმომცველი სექსუალიზაცია, ცხადია, მიუღებელია. მაგრამ სამართლიანი არ იქნება ფროიდის ლეაქლის შეუუფასებლობა სექსუალური მომენტის გათვალისწინებაში, რომელიც მანამდე სრულიად იგნორირებული ან მინუმატიებული იყო.

გამოთქმულია ძალიან ბევრი შენიშვნა ფსიქოანალიზის მეცნიერულ სტატუსთან დაკავშირებით. ფროიდი საერთოდ არ თვლიდა საჭიროდ თავისი თეორიის დებულებების შემოწმებას ობიექტური მეცნიერული პროცედურებით და ამტკიცებდა, რომ კლინიკური დაკვირვებები სრულიად საკმარისია. რადგან ისინი მთლიანად და უკუველად აღსტურებენ ამ დებულებათა ჭეშმარიტებას. ფსიქოანალიზის უარგლებში წარსიებული დაკვირვებების ხარისხი და მეცნიერული სანდობა საფუძელიან ექვს იწვევს. ცნობილია, რომ ფროიდი საკმაოდ ხშირად ამბახსჯებდა დაკვირვებებს და იყენებდა შთამავთონებულ პროცედურებს. პაციენტები ფსიქოანალიტიკოსზე მიჯაჭვულები ხდებოდნენ და შევნებულად თუ შეუგნებულად “აწვდიდნენ” მას “საჭირო” ინფორმაციას. ფროიდი არასდროს აკეთებდა მუჯს ნანაწერებს სეანსის მსვლელობაში; ეს მოვციანებით ხდებოდა. მეხსიერებაზე დაყრდნობით, ხშირად საკმაოდ დიდი დროითი ინტერვალის მერე. ასეთი მონაცემების სანდობა ძალიან სათუთაა, მთარუტებს თუ გაეთვალისწინებით თვით ფსიქოანალიზის შეხედულებას დამახსოვრებისა და დავიწყების შესახებ, რომლის თანახმად ადამიანი მისთვის სასურველს იმახსოვრებს და ამას ივიწყებს, რაც მის სურვილებს ეწინააღმდეგება.

ფროიდს მტკიცედ სწამდა, რომ ფსიქოანალიზის უკუველ დადასტურებას მისი თერაპიული წარმატებულობა წარმოადგენს. იგი ამბობდა, რომ მხოლოდ და მხოლოდ ფსიქოანალიზს შეუძლია ხვერომის რეალური მოხსნა, რადგან მხოლოდ ის აღმოაჩენს ფსიქიკის ხიდრბეში არსებულ სურვილებსა და აშრებს, რომლებიც ხვერომის სიმკომებს შეესაბამება. არაეცობიერი გენდენციების გამოვლენის კვალდაკვალ სიმკომები ქრება და ბოლოს, ხვერომიც იკრნება. სხვა ფსიქოთერაპევტები, ფროიდის აშრით, აღწევენ მხოლოდ ნაწილობრივ და დროებით უუქტს. ვინაიდან ვერ სწვდებიან ხვერომის სამვლილ მამებს და მხოლოდ შთავთინების გზით აღწევენ მდგომარეობის უმნიშვნელო გაუმჯობესებას.

აქ უნდა ითქვას, რომ პაციენტის მდგომარეობის გაუმჯობესება, თერაპიის შემდეგ, უთუოდ თეორიის ხისწორებზე კი არ მიუთითებს, არამედ მხო-

ლოდ იმაზე, რომ კაცინგისა და თერაპევტის ურთიერთობაში, მათ საუბრებში რაღაცა ეფექტური აღმოჩნდა. ზოგადად თუ ვიმსჯელებთ, შეიძლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგეს, რამდენად მართებულია თეორიის ჭეშმარიტების მტკიცება პრაქტიკის წარმატებაზე დაყრდნობით? აბსოლუტურ პრინციპად და კრიტიკულად ეს, ცხადია, ვერ გამოიყენება. ეფექტური მოქმედება შეიძლება მკვდარ თეორიას ეფუძნებოდეს. ბოლოს და ბოლოს, ძველი მშენებარები წარმატებით მოგზაურობდნენ ატოლომის ასტრონომიულ სისტემაზე დაყრდნობით. მაგრამ, თუ მასზე დაეკმევება, რომ გამოჯანმრთელება ურთმნიშვნელოვნად დამოკიდებულია ქვეყნებარე თეორიის დასაბუთებულობაზე (იგულისხმება, რომ თერაპიის სხვა სისტემები დაუსაბუთებელია და, მაშასადამე, არაეფექტური). ფსიქოანალიზის წარმატების პროცენტი შეგიუნდა თვის, ვიდრე სხვა სახის ფსიქოთერაპიისა, რაც სრულებით არ შეეფერება სინამდვილეს.

აკლემიურმა ფსიქოლოგიამ არ ირწმუნა ფროიდის არგუმენტები და შეეცადა ფსიქოანალიზის სერიოზული ვერიფიკაცია მოეხდინა. ამ სისტემის პრაქტიკულად ყველა მნიშვნელოვანი დებულება ემპირიული, ექსპერიმენტული შემოწმების საგანი გახდა. ამ მიმართულებით ასეულობით გამოკვლევა შესრულებული. მიუხედავად ამისა, სურათი ბოლომდე ნათელი არ არის. სპეციალისტების ხაზილი თვლს, რომ ზოგიერთმა პოსტულატმა შემოწმებას ვაუბლო. მაგრამ ექსპერტების კუმრავლფსობას მაინცია, რომ ფსიქოანალიზმა ვერ მოაპოვა ემპირიული დასაბუთება. ეს ეჭება თეორიის საყრდენ ცნებებს და კონსტრუქტებს (ვანდევნა, იდიოსის კომპლექსი, სიკვდილის ინსტინქტი, ხასიათის გიპოლოგია, სიმშრების კონცეფცია და სხვა). თუ ფსიქოანალიზის პოსტულატებიდან ზოგი რამ დასტურდება კიდეც, მათ ნამდვილად ვერ ეუწოდებთ ენივერსალურ და ზოგად კანონებს, როგორც ფროიდი ფიქრობს. ფროიდი სრულიად გაუმართლებელ განზოგადოებებს მიმართავდა. იგი ამოდიოდა კრისი. ესიკალური ფსიქოანალიტიკური გამოცდილებიდან და მას აღამიანის მიული ბუნების მომცველი ზოგადი კანონზომიერების სახით წარმოაჩენდა. მაგალითად, მას შემდეგ, რაც მოახდინა თავისი ბავშვობისდროინდელი მოგონებების ფაბრიკაცია დედის მიმართ სექსუალური სწრაფისა და მამის მიმართ ექვიანობისა და სიძულვილის თაობაზე, ფროიდმა დაასკვნა, რომ საქმე აქვს ენივერსალურ გამოცდილებასთან – იდიოსის კომპლექსთან. იდიოსის კომპლექსის ენივერსალობის წინააღმდეგ, სხვებთან ერთად, თუნიდაც ანთროპოლოგების მონაცემები შეგვეყვებს. აღმოჩნდა, რომ ბევრ კულტურაში, სადაც არ არსებობს ძლიერი პატრიარქალური ავტორიტეტი, სხვაგვარი ურთიერთობები იჯახში, ვიდრე ფროიდის დროინდელ ექნაში, არაფერი დასტურდება იმის შესახებ, რასაც იდიოსის კომპლექსის რომანტიკული სამკუთხედი გულისხმობს. ფროიდი კი ფიქრობდა, რომ იდიოსის კომპლექსი აუცილებლად არსებობს იჯახის ნებისმიერ მოდელში. ამდენად, იდეა ამ კომპლექსის ბიოლოგიური, შემკვიდრებითი და, მაშასადამე, ენივერსალური ბუნების შესახებ, არ დასტურდება.

იგივე ითქმის განდევნის კონცეფციის შესახებ, რომელიც უმნიშვნელოვანესია ფსიქოანალიზისთვის. იგი, არსებითად, დაფუძნებულია იდეაზე, რომ

ადამიანის უფლებების დაცვის მიზნით, მიუხედავად იმისა, რომ მათი დაცვა და განხორციელება ეწინააღმდეგება ცხოველურად არააღიარებულ, მრავალჯერად გამოცდილ, რომელიც ამ კონცეფციის შესაბამისად ჩატარდა, საერთო ჯამში უარყოფითი შედეგით დამთავრდა. განსაკუთრებით კონსტიტუციის ემპირიული კრიტიკის კრიტიკის კრიტიკის მიზნით აღიარდა, რომ ის უფროდის სისტემის ერთ-ერთი ქვეკატეგორიაა; ეს არის საფუძველი, რომლის გამოცდაც მთელი მუხრის დანერგვას გამოიწვევს. გარდა ამისა, აღიარდა ისიც, რომ კრიტიკის მიზნით პასუხის ვადასთან უფროდის სწორედ განსაკუთრებული მუხრის მიუთითებდა. როცა სხვა არგუმენტი აღარ გააჩნდა, იგი საყვედურობდა კრიტიკოსებს, რომ მათი დაყვანილი მუხრის მიხედვით არ აძლევს საშუალებას აღიარონ და შეიწყნარონ ისეთი ფაქტები და შეხედულებები, როგორცაა ინფორმაციული სექსუალობა, რადიოსის კომპლექსი, სიკვდილის ინსტინქტი და სხვა, რაც შეეხება სიკვდილის ინსტინქტს, თითქმის ყველა აღიარებს, რომ ეს უფროდის ყველაზე გავრცელებული და დაუსაბუთებელი პოსტულატია. იგი იმდენადაა გახვეული მეტაფიზიკურ ბერძნულში, რომ პრაქტიკულად შეუძლებელი ხდება მისი ფორმულირება ემპირიულად შემოწმებადი დებულებების ფორმალში.

ყოველივე ამის მიუხედავად, ფსიქოანალიზში უფროდ ბევრი რამაა საინტერესო და მიმზიდველი. კარგი ენა უფროდის ნაწარმოებებს სასიამოვნო საკითხავად აქცევს არა მხოლოდ სპეციალისტებისათვის. ამასთან ერთად, მათში საუბარია ისეთ საკითხებზე, რომლებიც შედამ იმდენად უარყოფითად მკითხველს ყურადღებას – სექსი, აგრესიულობა, დესტრუქციულობა, სიმპარი, სულიერი გრამები და დავალებები. ეს, თავისთავად, მკაცრი თემაა, მთი უფრო, თუ მათი განხილვისას არაორდინალური და საკმაოდ სენსაციური მოსაზრებები გამოითქმის. ფსიქოანალიზის შემთხვევაში ყველაფერი სახეზეა, მაგრამ მხოლოდ ეს ნამდვილად ვერ ახსნის ფსიქოანალიზის მართლად ყრანდიოზულ პოპულარობას და იმ გავლენას, რომელიც მან გახელი საუკუნის მთელ დასავლურ კულტურაზე მოახდინა. პირველი და გადამწყვეტი მნიშვნელობის გარემოება ამ შემთხვევაში ის უნდა იყოს, რომ ფსიქოანალიზის შემთხვევაში კაცობრიობამ არსებითად პირველად შეძლო კარის შეღება არააღიარებულის ხინამდელიდში, რომელიც მანამდე ცხრა-კლიგულში იყო მოქცეული. უფროდის ჩატარებულ ბნელეთით მოცულ ცხოველურების მიღმა მდებარე ფსიქიკურ სამყაროში. რამდენად მართლად დაბახსიათა მან იქაურობა, სხვა საკითხია. უფროდს არ აღმოუჩენია არა-ცხოველური, მაგრამ მან აჩვენა მისი უზარმაზარი როლი, რაც, თავისთავად, უკვე იწვევს მთელმხედველობრივი მანკაბის ცვლილებებს ჩვენს წარმოდგენებში ადამიანის ქცევის შესახებ. ფსიქოანალიზის ყველაზე დიდ წარმატებას და მნიშვნელობას თვითონ უფროდის ამასი ხედავდა და, უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ მისი თვითმუქაება პრეტენზიის უმაღლეს დონეზეა. ცხოველური მისი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კაცობრიობის თავმოყვარეობამ შექნიერული აღმოჩენების მხრიდან სამი უმძიმესი შეურაცხყოფა განიცადა. პირველი იყო კოპერნიკი, რომელმაც დაამხსვრა რწმენა, რომ დედამიწა სამყაროს ცენტრს წარმოადგენს (კოსმოლოგიური შეურაცხყოფა). მეორე დარწმუნა იყო, რომელმაც გააქარწყლა ადამიანთა ქედმაღლური შეხედულება

თავისი განსაკუთრებულობის შესახებ (ბიოლოგიური შეურაცხყოფა). მესამე თეოთონ ფროიდი, რომელმაც კაცობრიობას ყველაზე მძიმე, ფსიქოლოგიური შეურაცხყოფა მიაყენა; მან აჩვენა, რომ ადამიანი საკუთარ სულიერ სამყაროშიც არ არის ბატონ-პატრონი, რომ ცნობიერება არაეცნობიერი ძალების მუდმივი ზეგავლენის ქვეშ იმყოფება. შესაძლებელია, ეს მსჯელობა ზედმეტი თავმდაბლობით არ გამოირჩევა, მაგრამ ფსიქოანალიზის კლასიკური გაველენა კაცობრიობის კულტურაზე უქველია.

ვარდა შემოხსენებული მომენტებისა, ფსიქოანალიზის პოპულარობა კიდევ ერთმა თავისებურებამ განაპირობა – იგი ერთ-ერთი ყველაზე ფართოა ზოგადფსიქოლოგიურ სისტემებს შორის. ფსიქოანალიზი სულიერი და ქცევითი სფეროს უამრავ გამოვლენებს მოიცავს: ცნობიერება და არაეცნობიერი, მოტივაციური და ემოციური სფერო, ფსიქიკური ამლილობები და ქცევითი გადახრები, ხასიათის ტიპები და პიროვნების განვითარება, სიზმარი, თამაში, შემოქმედარი მოქმედებები, აგრესია, კონფლიქტი, ოჯახი, ინცესტი, რწმენა, შემოქმედება და ა.შ. მოვლენების ფართო მომცველობა ერთხელ არის აღიარებული ფსიქოანალიზის ძლიერ მხარედ, რადგან თეორიის ეს ფორმალური ნიშანი ძალიან დიდი ღირებულების მატარებელია ფსიქოლოგიური კონცეფციების შემფასებლებს შორის.

რადგან თეორიის შეფასების ფორმალურ კრიტერიუმებზე ვსაუბრობთ, აუცილებელია აღინიშნოს კიდევ ერთი – ესაა თეორიის ევრისტიკულობა: თეორიის ღირებულება იმის მიხედვითაც უნდა იქნას, თუ რამდენად ახდენს იგი შემდგომი კვლევებისთვის საჭირო ახალი იდეების სტიმულირებას. ამ მხრივ ფსიქოანალიზი ფრიად შალად შეფასებას იმსახურებს, ეინაიდან მან საფუძველი ჩაუყარა არაერთ ახალ მიდგომასა და გამოკვლევას. სხვა საკითხია, შეძლო თუ არა ამ გამოკვლევებმა თვის თეორიის გაღრმავება და განვითარება, ან მისი დებულებებისა და კიპოთეზების დადასტურება. ფსიქოანალიზის, როგორც თეორიული სისტემის მთავარი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ მისი ცნებები და ცნებათა შორის ნაგულისხმები მიმართებები არ არის ცხადი, ნათლად ფორმულირებული; ამან ვადრესად გაართულა, რიგ შემთხვევებში კი უბრალოდ შეუძლებელი გახადა თეორიის ემპირიული შემოწმება. სპეციალისტების დასკვნით, ფსიქოანალიტიკურ კონცეფციასთან დაკავშირებით საკითხი ახე დაიხმის: “ან იგი შეძლებს განვითარდეს შემოწმებადი თეორიის ღირებულად, ან, არც თუ შორეულ მომავალში, მას შეეძლოს სხვა თეორია, რომელიც არც მომცველობის თვალსაზრისით და არც ცნებითი აპარატის ეკონომიკურობით მას არ ჩამოუვარდება და, ამავდროს, იქნება უფრო მიხაწვდომი და ღია ექსპერიმენტული გამოკვლევებისთვის” (დ. პერენი, ო. ჯონი) ეს პროცესი, როგორც ჩანს, დაწყებულია, ეინაიდან ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები უკვე მოუთითებენ ფსიქოანალიზის პოპულარობის შემცირების გენდერციაზე.

კარლ გუსტავ იუნგი (1875-1961) კლასიკური სიღრმის ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მიმართულების, ანალიზური ფსიქოლოგიის ფუძემდებელია. ბაზელის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ (1900) იუნგმა დაიწყო მუშაობა ციურისში, ფსიქიატრიულ კლინიკაში, რომელ-

საქ გამოჩენილი ფსიქიატრი ე. ბლეულერი ხელმძღვანელობდა. მან აგრეთვე გააძარა ორწლიანი სტაჟორება პარიზში, პ. ვანესთან. აქ იწვევს ე.წ. კონტროლირებადი ასოციაციის მეთოდის გამოყენებას კომპლექსის გამოსავლენად. ეს მეთოდი ასოციაციური ექსპერიმენტის სახეობაა და განსხვავდება ფროიდის თავისუფალი ასოციაციების მეთოდისაგან იმით, რომ აქ პაციენტმა რაც შეიძლება სწრაფად უნდა უპასუხოს მიწოდებულ სიტყვას თავში სირველად მოსული სიტყვით; მისაწოდებელი სიტყვითა რივი წინასწარაა შედგენილი. პაციენტში კომპლექსის არსებობაზე შემდეგი გარემოებები მიუთითებს: ასოციაციური რეაქციის ხანგრძობის გაგრძობა, სიტყვა-ხმიუნლის გაუგებრობა, მისი შექნისკური გამეორება, თარგმნა სხვა ენაზე. "მაგარი" სიტყვების ხმაურება, არასოციალიზებული სიცილი და სხვა. პარალელურად იბრძობა გარკვეული ფიზიოლოგიური მახევენებლები: პულსი, სუნთქვის ხიხინი, ფსიქოგალვანური რეაქცია და სხვა. ყოველივე ეს განიხილება, როგორც კომპლექსის ინდიკატორი, ანუ მიითითება ისეთ ემოციურად დაგვირთულ მინაარსზე, რომლის შესახებ სუბიექტს არ სურს და ხშირად არც შეუძლია ლაპარაკი. ამიგომ, მის გამოვლენას ფსიქოთერაპიის კეთილი დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. კომპლექსის ანგისიური გაგება განსხვავდება ფროიდის თვალსაზრისისაგან. იუნგის მიხედვით, კომპლექსი მეტწილად არაინციბიურად, მაგრამ არ არის აუცილებლად ფსიქიკის პათოგენური გამოვლენა. კომპლექსი ეწოდება ფსიქიკური მოვლენების კომბინაციას, გაერთიანებას ემოციონალური მინაარსის გარშემო. იგი არ ემორჩილება ცნობიერებას, გააჩნია საკუთარი ენერგეტიკული მუხტი, გენდენცია. კომპლექსის სტრუქტურა რთულია, მასში გამოთქოფა გული ანუ ცენტრი (ემოციონალური მინაარსი) და მეორადი კონსტელაციური ასოციაციები (აზრება, მოვონებები).

1907 წლიდან იწვება იუნგისა და ფროიდის დაახლოება და თანამშრომლობა. იუნგი ახლდა ფროიდს ამერიკაში, სადაც ლექციები წაიკითხა. იუნგი თანდათან წამყვანი ფიგურა ხდება ფსიქოანალიტიკურ მოძრაობაში; იგი ფსიქოანალიტიკოსთა საერთაშორისო საზოგადოების პირველი პრეზიდენტი და ფსიქოანალიტიკური ევრნალის პირველი რედაქტორია. ფროიდი მას თავის შემკვიდრედ მიიხსენებდა. მაგრამ მალე თავი იხილა სერიოზულმა განსხვავებამ იუნგისა და ფროიდის თეორიულ პოზიციებს შორის. წიგნი "არაინციბიურის ფსიქოლოგია" (1912) იუნგი გამოთქვამს ფროიდისაგან განსხვავებულ შეხედულებებს და არ ერიდება მის გაკრიტიკებას, რამეც ეს უკანასკნელი, როგორც სჩვევია, შწევე რეაქციით პასუხობს. ურთიერთობა მათ შორის თანდათან იძაბება. 1914 წელს იუნგი გამოდის ფსიქოანალიტიკოსთა საზოგადოებიდან. მას მერე იგი ფროიდს არ შეხვედროა.

იუნგი, როგორც პრაქტიკოსი ფსიქოთერაპევტი, უდიდესი პოპულარობით სარგებლობდა. ამავე დროს, მან ჩამოაყალიბა თავისი თეორიული შეხედულებების სისტემა, რომელიც ფართოდ გავრცელდა არა მხოლოდ სპეცია-

ლად, არამედ მთელს მსოფლიოში. იუნგის თეორიის მიხედვით, ადამიანი არა მხოლოდ გარე სამყაროსთან ურთიერთობის საშუალებას იძენს, არამედ მისი შიდა სამყაროსთანაც. იუნგის თეორია განსხვავდება ფროიდის თეორიისგან იმით, რომ იუნგი აღიარებს არა მხოლოდ სექსუალურ, არამედ სხვადასხვა სახის ინსტიქტებსაც. იუნგის თეორია განსხვავდება ფროიდის თეორიისგან იმით, რომ იუნგი აღიარებს არა მხოლოდ სექსუალურ, არამედ სხვადასხვა სახის ინსტიქტებსაც.

ლისტებში, არამედ კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწეებს შორისაც. 1933 წელს იუნგი ხდება ახლად ორგანიზებული ფსიქოთერაპევტთა საერთაშორისო საზოგადოების პრეზიდენტი. 1948 წელს ციურისში იხსნება იუნგის ინსტიტუტი, სადაც ანალიზური ფსიქოლოგიის სწავლება მიმდინარეობს. 1921 წელს გამოდის იუნგის წიგნი "ფსიქოლოგიური ტიპები", რომელიც მის ძირითად ნაშრომად ითვლება. აქ მოცემულია არა მარტო მოძღვრება პიროვნების ტიპებზე, არამედ იუნგის შეხედულება არაეცნობიერზე. თავისი თეორიის ჩამოყალიბებისას მან მდიდარი მასალა გამოიყენა, რომელიც სხვადასხვა კულტურების ფოლკლორის, მითების, რელიგიური შეხედულებების ანალიზის პროცესში მოიპოვა. ამ მასალის შესაგროვებლად იუნგმა სხვადასხვა დროს ბევრი იმოგზაურა. იყო აფრიკაში – ალჟირში, ტუნისში, კენიაში, საპარას რეგიონში; აგრეთვე მექსიკაში, სადაც ინდიელთა კულტურას ვაეცნო; ინდუიზმის და ბუდიზმის შესასწავლად კი მან ინდოეთსა და ცულონზე იმოგზაურა.

ფროიდთან უთანხმოების ძირითადი საგანი გახდა მის მიერ ფსიქიკური ცხოვრების გადაჭარბებული სექსუალიზაცია. ცოტა ხნით ადრე, ამავე მიზეზით, ფროიდს ჩამოშორდა ხილრმის ფსიქოლოგიის კიდევ ერთი კლასიკოსი ადლერი, რომელმაც ფსიქიკური ცხოვრების ძირეულ მოტივაციურ საწყისად ძალაუფლების კენ სწრაფვა აღიარა. იუნგის აზრით, ფროიდისა და ადლერის საერთო შეუღობა იმაში მდგომარეობს, რომ მათ მთელი ფსიქიკური ცხოვრების დეტერმინანტად ერთი, თუმცა განსხვავებული ინსტინქტი ან ლგოლვა იგულისხმეს. სინამდვილეში, იუნგის მიხედვით, ადგილი აქვს ინსტინქტების მონაკვეთობას და ცხოვრების სხვადასხვა პერიოდში განსხვავებული მოტივაციური ძალების დომინირებას. იუნგი ლგოლვითა სიმრავლის თეზისს იყავდა, ხოლო საკუთრივ გერმანია, "ლიბიდო", მისთვის ზოგადად *ფსიქიკურ ენერჯიას* აღნიშნავდა, რომელიც სასიცოცხლო პროცესებში ელინდება, სუბექტურად კი ლგოლვისა და სურვილის სახით განიცდება. იუნგი არ ეთანხმებოდა იმ გადაჭარბებულ როლსაც, რომელსაც ფროიდი ფსიქიკური სტრუქტურების ჩამოყალიბებაში "ლიბიდოსის კომპლექსს" მიაწერდა. მიუხედავად ამისა, იუნგი ბოლომდე მაღალ შეფასებას აძლევდა ფროიდის მოძღვრებას, თუმცა მას მხოლოდ "სახანგევროდ მართებულად" ითვლიდა. იუნგის თქმით, ფროიდიამდე არაეცნობიერს საერთოდ უარყოფდნენ, ფროიდის გავლენით კი იგი ყოველივე უარყოფითის და მუკლებლის გადახაერულ ადგილად იქცა. სინამდვილეში, იუნგის აზრით, არაეცნობიერი, როგორც ბუნებრივი მოვლენა, ნეიგრადურია და "შეიყავს ადამიანური ბუნების ყველა ასპექტს – ნათელსა და მნულს, სიღამაშეს და სიმახინჯეს, სიკეთეს და ბიროგუბას, სიბრძნეს და სისულელეს".

როგორც ხილრმის ფსიქოლოგიის წარმომადგენელი, იუნგი გამოყოფს *ცნობიერ* და *არაეცნობიერ ფსიქიკას*. ცნობიერება ფსიქიკის მცირე ნაწილს შეადგენს; იგი პატარა კუნძულს წააგავს, რომელიც ვარშემორტყმულია ფართო და დრმა არაეცნობიერა მღვით. ადამიანის იმის განცდა აქვს, რომ იგი ცნობიერად ცხოვრობს; სინამდვილეში ეს ასე არ არის. "ცნობიერება უცნაური რამაა. ის წყვეტილი უცხოა. ადამიანის ცხოვრების შესუთედი თუ შესამუდი ან, იქნებ, სახევარიც კი არაეცნობიერ მდგომარეობაში მიმდინარე

ობს. ჩვენი ბავშვობის პირველი ხანა არაეცნობიერად გადის, ყოველ დამთ არაეცნობიერში ვიძირებით, და მხოლოდ, განსაზღვრულ შედეგებში სიჭიმულესა და ძილს შორის ვეცდებით შეგნაკლებად ნათელ ცნობიერებას. კაცმა რომ თქვას, ისიც საკითხავია, რამდენად ნათელია ეს ცნობიერება”.

სწორედ არაეცნობიერი შედეგებს იუზვას ინტერესის ძირითად საგანს. არაეცნობიერში, მისი აზრით, ორი დონე ან ორი სისტემა გამოიყოფა: პირადი და კოლექტიური. პირადი არაეცნობიერი დაუმორჩებელია ცნობიერებასაგანს. ესაა არაეცნობიერის ზედა ფენა, რომელიც შედგება ცნობიერებიდან შეხული მინაარსებისაგან – დავიწყებული აზრები, მღვრბლსქველა, სუსტი ენერჯის მქონე პერსექციები, განსაკუთრებული გენდენციები და სურვილები, გრაჟმატული მინაარსები. ადამიანს არ შეუძლია ყოველთვის ამალეებულად, სწორად და გაუკლებლად იეიქროს. შენიშნავს აეგორი, ედილობს რა შეინარჩუნოს და განსაკუთრებულად “იღვალური განწყობა”, იგი აეგომატურად განსჯის ცნობიერებიდან ყველაფერს, რაც მას ეწინააღმდეგება. შემთით აღნიშნული კომპლექსები პირად არაეცნობიერში იმყოფებიან. პირადი არაეცნობიერის მინაარსები ინდივიდუალური გამოცდილების შედეგია და ამდენად შეს, სუბიექტის კუთვნილება, მისი ორგანული ნაწილია. მათი გახელა ცნობიერებიდან განიყვება, როგორც დანაკარგი, შემოსელა კი, როგორც საკუთარის სახურველი დაბრუნება, რაც არც თუ იშვიათად განკურნების, შემსუბუქების ეფექტს იძლევა. კოლექტიური არაეცნობიერის მიმართ ეს ეფექტი მებრუნებულია. იგი მუს მიმართ ვარეგანი და უცხოა, მოგჯერ უსაამოვნო და სახიფათოე კი, ასეთი მინაარსი განიყვება, როგორც რაღაც მებუნებრივი, რაც გაოიებებს, მოწიწებებს, რის და, მესაძლოა, მიმსაე იწვევს. ამ მხრიე იგი ძალიან წააგავს იმ განსჯებს, რასაე ადამიანში მითოლოგიურ-რელიგიური ცრურწმენები აღძრავს.

სამოგადოდ, კოლექტიური არაეცნობიერის მინაარსები მითოლოგიურ-რელიგიური ცნობიერების ანალოგიურია, ეინაიდან ორიეე კაციობრიობის წარსულისა და მესსურების გამოვლინებას წარმოადგენს. კოლექტიური არაეცნობიერა ფსიქიკის ხიღრმისეული ფენაა. ის არ არის დაკეშირებული ინდივიდუალურ ცხოვრებასთან და თანდაყოლილია, კოლექტიური არაეცნობიერი იღვრგურია ყველა ადამიანთან და თითოეული ინდივიდის სულიერი ცხოვრების საყოველთაო საფუძველს წარმოადგენს. ვარკვეული დონეები კოლექტიურ არაეცნობიერშიე გამოიყოფა – იგი შედგება ნაციონალური, რასობრივი და მოგადადამიანური მემკვიდრეობისაგან. ყველაზე ღრმა შრე შეიყავს ამ კვალს, რომელიე ფსიქიკაში ცხოველურმა გამოცდილებამ დაგოვა.

კოლექტიური არაეცნობიერა შედგება არეგტაობებისაგან. არეგტივი იუზვის სისტემის ერთ-ერთი ყველაზე რთული ენებაა. არეგტივი “ესაა ჩვენი წინაპრების გონება, ხერხი, რომლითაე ისინი ფიქრობდნენ და ვრძნობდნენ, საშეალება, რომლითაე ისინი სწედებოდნენ ცხოვრებასა და სამყაროს, დმერთებსა და ადამიანებს”. არეგტივი ბერძნულად “პირველად წარმოადგენს” ნიშნავს. მავრამ სინამდვილეში იგი არ არის საკუთრიე წარმოადგენა, ფსიქიკური მინაარსი. ესაა ფორმა მინაარსის გარეშე, რომელიე ორგანიზმებს უკეიებს და წარმოართავს ფსიქიკურ პროექტებს. არეგტივი შეიძლება შეეა-

დართო მშრალ კალაპოგს, რომელიც განსაზღვრავს მდინარის კონფიგურაციას, მაგრამ მდინარედ გადაიქცევა მხოლოდ მაშინ, როცა მასში წყალი ღინებას დაიწყებს არქიტექციის დანიშნულება სწორედ ისაა, რომ წყალი (ფსიქიკური პროექსი ან ენერჯია) გარკვეულ კალაპოგში წარიმართოს. ერთი სიტყვით, ევოლუციური და ისტორიული ფსიქიკური გამოცდილება თანდაყოლილი იდეის, წარმოდგენის ან განცდის სახით არ არის მოცემული. ჩვენს ფსიქიკურ შემკვიდრებაში ჩანერგილია შესაძლებლობა, მიდრეკილება გარკვეული განცდებისა და რეაქციებისადმი. მაგალითად, იმ მიზეზის გამო, რომ ადამიანებს ყოველთვის შეეძლოთ დეფენსა, ყველა ახალშობილს თან დაეყვება დედის აღქმისა და მასზე რეაგირების გარკვეული მიდრეკილება.

არქიტექცია, როგორც წესი, სიმბოლურადაა მოცემული მითოლოგიური ფიგურის სახით და წარმოადგენს წინაპართა უამრავი თაობის გამოცდილების ფორმულირებას, ერთი და იგივე ტიპის უამრავი განცდის ფსიქიკურ დანალექს. მაგალითად, მრავალი თაობა აკვირდებოდა მშის მოძრაობას შეეკამში. განცდების ეს სიმრავლე, საბოლოო ჯამში, დაფიქსირდა კოლექტიურ არაცნობიერში მშის ლეოპების, გაბრწყინებული ციური სხეულის სახით, რომელსაც ადამიანები თაყვანს სცემდნენ. ასევეა დედის არქიტექციაც. იგი გამოიხატება დადებითი და უარყოფითი მნიშვნელობის კრებითი სიმბოლური წარმოდგენის სახით (ენერჯია, ლეთისმშობელი, ალი, ალქაჯი და სხვა); მამის არქიტექცია განასახიერებს კაცებისადმი საერთო დამოკიდებულებას (დამერთი, ბრძენი, გმირი, დესპოტი და სხვა). არქიტექციული სიმბოლოები შეიძლება მოცემული იყვნენ ადამიანების, დემონების, ცხოველების, ბუნების მოცულების ან საგნების სახით. ამ წარმოდგენების უნივერსალურობა ამჟამინდელ და წარსულ კულტურებში იუნგისთვის იმის დამადასტურებელია, რომ ისინი კოლექტიურ არაცნობიერს მიეკუთვნება.

არქიტექცია ძალიან ბევრია. იუნგი გამოყოფს რამდენიმეს, რომლებსაც, მისი აზრით, უმთავრესი მნიშვნელობა აქვთ პიროვნების ფორმირებისა და უნივერსალური თვალსაზრისით. ესენია პერსონა, ჩრდილი, ანიმა, ანიმუსი და თეოთონი. *პერსონა* ნიღაბია, რომელსაც ყველა ადამიანი აგარებს სხვებისათვის ურთიერთობისას. მისი საშუალებით ადამიანი თავს იხედავს და ისე წარმოაჩენს, როგორი სახითაც სურს, რომ საზოგადოებამ შეაფასოს იგი. ეს ნიღაბი შეიძლება ადამიანის რეალურ ბუნებას ფარავდეს. *პერსონა* იმერწება სოციალური მოთხოვნების, დადგენილი წესებისა და მისაღები პიროვნული თვისებების შემოქმედებით. იგი მოიცავს ამ პიროვნებისთვის გაბურ რილეს, ქვეყნის სტილს, ურთიერთობების მანერას და ა.შ.

თუ *პერსონა*, ასე თუ ისე, სოციალურ ადაპტაციასთანაა დაკავშირებული, *ჩრდილის არქიტექცია*, პირიქით, სოციალურად მიუღებელ აზრებს, ვრძნობებს და მოქმედებებს წარმოაჩენს. ჩრდილი შეიცავს ადამიანში მოცემულ ცხოველურ, ინსტინქტურ წარსულს. ამ არქიტექციის სიმბოლიზმაცია პირველი ცოდვის, ეშმაკის ან მგლის ხაგებით ხორციელდება. ამავე დროს, ჩრდილს დადებითი ასექციაც გააჩნია – იგი ინსტინქტური სასიცოცხლო ძალის შემცველია; გარკვეულ ჩარბოებში მოქცევისა და სათანადო არხში მიმართვის შემთხვევაში ის შეიძლება სპონტანურობის, შემოქმედებითი ალგორების, ემოცი-

ური და გონებრივი გასხვივების წყარო გახდეს.

ანიმასა და *ანიმუსის* არქეტეპებში ვლინდება იუნგის მიერ მითითებული ვარკვეული თავისებურებები. ანიმა განახალიერებს ქალურ (ფემინურ) ნიშნებს მამაკაცის ფსიქიკაში, ხოლო ანიმუსი მამაკაცურს (მასკულინურს) – ქალში. ეს არქეტეპები ნაწილობრივ ემყარება ორგანიზმში ორივე სქესის პორმონების არსებობის ბიოლოგიურ ფაქტს. ისტორიული განვითარების კუთხით, მათში დაფიქსირებულია საწინააღმდეგო სქესთან ურთიერთობის გამოცდილებასთან დაკავშირებული განცდები.

ყველაზე მნიშვნელოვანი არქეტეპი *"თეითობა"* ალბათ ყველაზე ძნელად გასაგები ცნებაა იუნგის სისტემაში. თეითობის ფუნქცია ფსიქიკური ცხოვრების ყველა ასპექტისა და ნაწილის გაერთიანება-მოწეხრივებაა. თეითობა აკავშირებს ცნობიერებასა და არაცნობიერს უფრო მეტად, თეითობა პიროვნების შთღიანობას, მისი ყველა მხარის ინტეგრირებასა და პარმონიზაციას განაპირობებს. თეითობა შეიცავს "მე"-ს თეითრეალიზაციის გუნდუნების და, ამიტომ, პიროვნული განვითარების შექმნიმის ქვაკუთხელს წარმოადგენს. განვითარება, იუნგის მიხედვით, მიენიდან დეგერმინირებული პროექტია, რომელიც მიმართულია არაცნობიერში იმთავითვე მოცემული პიროვნების მხნაგანი ბირთვის – თეითობის გასნასა და ჩამოყალიბებაზე. აქ იუნგს შემოაქვს *ინდივიდუალიზაციის* ცნება. ინდივიდუალიზაცია მოელის წარმოქმნის, საკუთარ თეითობად გახლომის პროექცია და მისწრაფებაა. იგი ხელს უწყობს თეითობას გადაიქცეს პიროვნების ცესტრად. რაც, თავის შხრივ, ინდივიდის თეითრეალიზაციას განაპირობებს. განხორციელებული თეითრეალიზაცია ნიშნავს პიროვნების მიერ ყველა თავისი ინდივიდუალური თავისებურების აქტუალიზაციას. ინდივიდუალიზაციის ამ ბილო წერტილს შოლოდ განსაკუთრებული თვისებებითა და შესაძლებლობებით დაჯილდოებული ინდივიდები აღწევენ. მაგრამ, პიროვნების სხვადასხვა ძალების ინტეგრირებას ერთი მთღიანში ადამიანთა უმრავლესობა დაახლოებით 35-40 წლის ასაკში აღწევს. იუნგის მიხედვით, ეს არის პიროვნული განვითარების *კრიტიკული პერიოდი* (ე.წ. შუა ხნის კრიზისი), რომელიც ხშირად საკმაოდ როულად მიმდინარეობს, მაგრამ, ბიოლოს სახიკეთო გრანსფორმაციით მთავრდება.

როგორც ითქვა, არქეტეპებს შეპიროვნული, აუცილებული და საყოველთაო ხასიათი აქვთ. ამ კონტექსტში იუნგი განიხილავს კოლექტიური არაცნობიერის გენითან კავშირის საკითხს. მას მიაჩნია, რომ კოლექტიური არაცნობიერი გენის სგრუქტურის ნაწილია და მასთან ერთად შემკვიდრებით გადაეცემა ინდივიდს. არქეტეპების თანდაყოლილობა და საყოველთაობა მათი გენითან კავშირით არის გაპირობებული. ეს არ ნიშნავს, რომ არაცნობიერი და, საზოგადოდ, ფსიქიკური ერთმნიშვნელოვნად არის დეგერმინირებული გენის სგრუქტურით. ასე რომ ყოფილიყო, ფსიქოლოგია ფიზიოლოგიაზე იუნგებოდა დაყვანილი. იუნგი კატეგორიული წინააღმდეგია ფსიქიკურის სხვა ბუნების მოვლენებით ახსნისა. იუნგის მიხედვით, ფსიქიკური, საზოგადოდ, ფსიქიკური იყუა დეგერმინირებული. ითქვა დეგერმინიზმი არ ნიშნავს აუცილებლად მიშემობრივ კავშირს ფსიქიკურ მოვლენებს შორის.

იუნგის ამრით, კაუზალობის ცნება იმ სახით, როგორც ხაერთოდ იმპარება მეტეორებში, არ არის საკმარისი. ფსიქოლოგია, თავისი არხით, მხოლოდ კაუზალობით ვერ ამოიწერება, ეინაიდან ფსიქიკა მიზანმიმართულიაა. ამიგომ, კაუზალობის პრინციპთან ერთად, რომელიც ნიშნავს მოვლენის გამოწვევას წინა მოვლენის მიერ, საჭიროა გელოლოგიური პრინციპი, რომელიც აწყო მოვლენის მომავლით ახსნას ითვალისწინებს. ამდენად, იუნგის პიმიცია ფსიქიკურის ფსიქიკურით დეკერმინირებულობის შესახებ, სრულებითაც არ გულისხმობს ფსიქიკური მოვლენების განხილვის რაციონალურ-პომიცივისტურ წესს. "ირაციონალური ფაქტა, რასაც ფსიქიკაც წარმოადგენს, ბევრად უკეთ აღიწერება ხატოვან ფორმაში". ამიგომაცა რომ არქეტიული შინაარსების მანიფესტაცია, გამოვლინება მთილოგიური და რელიგიური თემების, დოგმატური და ირაციონალური წარმოდგენების სახით ხდება. აქედანვე გამომდინარეობს იუნგის ინტერესი ისეთი ირაციონალური სფეროების მიმართ, როგორიცაა ალქიმია და ასტროლოგია. არქეტიული სიმბოლიკის განმარტებისას იგი უზვად იუნგებს ამ სფეროებში არსებულ მახალას. გვიანდელ შრომებში იუნგმა შემოიგანა ვ.წ. სინქრონიულობის პრინციპი. ის ერეკლდება ერთდროულად მიმდინარე მოვლენებზე, რომლებიც მშემობრივ კავშირში არ იმყოფებიან, მაგრამ რომელთა სინქრონიულობა შემთხვევითი არ არის. ისინი უკავშირდებიან ერთმანეთს ისეთი კანონზომიერებით, რომელიც არა ფიზიკური, არამედ "ფსიქიოდური" ხასიათისაა. ასეთი კაუზალური კავშირის დამკვებით იუნგი ცდილობდა გაეხსნა არქეტიკის გაუგებარი, მოწვედომელი ბუნება. სინქრონიულობის გამოვლინება მიმართება რაიმე აზრსა და იბიექტურ მოვლენას შორის (რაიმეს ვაიფიქრებ და ავისდება), მაგალითად, სიმშრის ახდენა, გელუპაცია, გელუკინები, ნათელმხილველობა და სხვა პარანორმალური მოვლენები.

კოლექტიური არაცნობიერის წვლომის ერთ-ერთ უმთავრეს წყაროს სიმშრების ანალიზი წარმოადგენს. იუნგი აღნიშნავს, რომ სწორედ სიმშრების შესწავლამ მიმართა ფსიქოლოგია ცნობიერი ფსიქიკური მოვლენების არაცნობიერი ასპექტების, იგი ძალიან სერიოზულად უღვებოდა სიმშრების ანალიზისა და ახსნის საკითხს. აღასტურებდა რა ტიპური სიმშრებისა და სიმბოლოების არსებობას, იუნგს მაინც შეუძლებლად მიაჩნდა იმაზე თენება, რომ შეექმნება "სიმშრების განმარტებითი ლექსიკონი", რომელშიც ნეუნივის ხანტერესი ყველა სიმბოლის შნიმენელობას მოვტებნით. სიმშრების სიმბოლიკის გამოიფრა ინდივიდუალურ მიდგომას მოითხოვს. არ არსებობს არც ერთი სიმშრის ერთმნიშვნელოვანი და უნივერსალური ინტერპრეტაცია; სიმშრის არც ერთი სიმბოლი არ შეიძლება განვიხილოთ იმ აღამაიანისაგან განსხვავებულად. ვინც ეს სიმშარი ნაბა, სიმშრების ფუნქცია, იუნგის მხედვით, ცნობიერების შეესებასა და კომპენსაციამ მღვომარეობს. იუნგი შესდევნიად ახასიათებს კომპენსაციის მექანიზმს: "ფსიქიკა თვითრეგულირებადი სისგებაა, რომელიც წინასწრობას მუსტად ისევე ინარჩუნებს, როგორც სხეული, ყოველ შეტისმეტად შორს მიმავალ პროცესს დაუყოვნებლივ და უჭველად მოხეება კომპენსაცია. ერთ მხარეზე არსებული დანაკლისი შვირე მხარის სიჭარბით კომპენსირდება. ცნობიერ-

სა და არაენციბერს შორის მიმართება კომპენსატორულია. ეს სიმშრის ინტერპრეტაციის მრავალნაირი ხერხია. ყოველივე, როდესაც სიმშრის ახსნას შევდგებით, კარგი იქნება ვიკითხოთ, თუ რომელი ცნობიერი ატიკულის კომპენსაცია ხდება“. ატიკული ამ შემთხვევაში ექსტრავერსია-ინტროვერსიის თვისებას გულისხმობს. ექსტრავერტული პიროვნება თავის არაენციბერში, ანუ სიმშარში, ინტროვერტულია და პირიქით. კომპენსაციის მექანიზმი ეხება ფიქციისა და პიროვნების ყოველგვარ თვისებას თუ პროცესს. მაგალითად, ადამიანი, რომლის ცნობიერებაში მთავარ როლს ამროვნების პროცესი თამაშობს არაენციბერში და, კერძოდ, სიმშარში ინტუციამე იქნება ორიენტირებული; შევრძენის დომინირებული პროცესი გრძნობით კომპენსირდება და ა.შ. მაგრამ ადამიანები ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან იმ ვშების არჩევანში, რის შემყობითაც მათი არაენციბერი (სახელდობრ სიმშარი), კომპენსაციის ფუნქციას ასრულებს. ამდენად, სიმშრებისა და მათი სიმბოლიკის შეგნეკლებად დამაკმაყოფილებელი კლასიფიკაცია ისევე წარმოსადგენია.

ცნობილია იუნგის შეხედულება პიროვნების გიოლოგიის შესახებ. აქ გამოყენებული ცნებები უკვე ვახსენეთ კომპენსაციის მექანიზმზე საუბრობას. პირველ ყოვლისა შევდგელობაში გვაქვს ექსტრავერსია და ინტრავერსია, რომლებზეც შიშინელოვანი ადგილი დაიმკვიდრეს ფსიქოლოგიის ცნებით აპარტში. გიოლოგიის საფუძვლად აღებულია ადამიანის ორი სახის მიმართულობა (ატიკული): გარეთ – ექსტრავერსია და შიგნით – ინტრავერსია. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველ ადამიანს პრინციპში, ორივე ატიკული აქვს. ამიგომ ლაპარაკი შეიძლება შილოდ ერთ-ერთის დომინირებაზე. მაშასადამე, გიმი გამოყოფილი იქნისების შედარებით ხიჭარბეს ნიშნავს. ექსტრავერსია-ინტროვერსიის პარამეტრი არ ამოწურავს ინდივიდუალობათა ყველა შესაძლო გამოვლინებას. იუნგს დამატებით შემოაქვს ისეთი დისკრიმინაციული ნიშანი, როგორცაა *ფიქციური ფუნქცია*. იგი ოთხ ძირითად ფუნქციას გამოყოფს: *ამროვნება*, *ემოცია*, *შევრძნება* და *ინტუიცია*. ამ ფუნქციების სამუდებოთ ადამიანი ორიენტაციას ახდენს გარე და შიგა სამყაროში, ასახავს და შესწავლის მას. ამროვნება მოვლენების არსისა და შიშინელობის გაგებას ეშახბურება; გრძნობის (ემოციის) სამუდებოთ ხდება მოვლენების სუბიექტური შეუახება; შევრძნების (პერყეფციის) ფუნქცია რეალობის უმუდლო და ცნობიერი ასახვაა; ინტუიციის შემთხვევაში ინფორმაციის მოპოვება არაენციბერ ღონეზე მიმდინარეობს. ინტუიციისთვის დამახასიათებელია წინათგრძნობა, მიხედვრა, გაბრწყინება. ერთ-ერთი ფუნქციის დომინირების მიხედვით გამოიყოფა *ინტელექტუალური*, *სენტიმენტალური*, *სენზიტიური* და *ინტუიციური* გიმი. ექსტრავერსია-ინტრავერსიისა და ფუნქციური პარამეტრების გათვალისწინებით ეღებულობთ პიროვნების რვა გიმს (მაგ. ექსტრავერტული-ინტელექტუალური ან ინტროვერტული-ინტუიციური გიმი). დიფერენციალურ ფსიქოლოგიაში ეს ერთ-ერთი გავრყელებული გიოლოგიაა. მის საფუძველზე შეიქმნა პიროვნების კვლევის გეგმა (მაიერს-ბრიქსის გიმის ინდიკატორი).

როგორც ითქვა, იუნგი სახელგანთქმული ფსიქოლოგია იყო. ფსიქო-

თერაპიის ძირითად ამოცანას იგი პიროვნების ცნობიერ და არაცნობიერ სფეროებს შორის ნორმალური კავშირისა და ურთიერთობის დამყარებაში ხელდაედა. პაციენტი მთლიანობაში უნდა განიხილებოდეს. თერაპია ანალიტიკოსისა და პაციენტის ძალისხმევითა ვაერთიანებაა. მკურნალობის პროცესი ორ სტადიად იყოფა, ესაა ანალიზური და სინთეტიკური სტადიები. ანალიზური სტადია, თავის მხრივ, ორ ეტაპს გაივლის. პირველ ეტაპზე (ე.წ. აღსარება) ხდება მახალის შევროვნება. ანალიტიკოსის დახმარებით პაციენტი საუბრობს თავის ცხოვრებაზე, პრობლემებზე, განცდებზე, სიმშრებზე და ა.შ. ამ დროისთვის პაციენტი უკვე თერაპევტზე დამოკიდებული ხდება. მეორე ეტაპზე (ე.წ. განმარტება) მიმდინარეობს აღსარების მახალის ინტერპრეტაცია. აქ იუნგის კურადლების ძირითადი ობიექტია სიმშრები და სიმბოლოები. პაციენტს საკუთარი თავისა და გარესსამყაროს ახლებური გაგება უყალიბდება და, ამავე დროს, კიდევ უფრო დამოკიდებული ხდება თერაპევტზე. მკურნალობის სინთეტიკურ სტადიაზე აგრეთვე ორი ეტაპი გამოიყოფა: დანჭედა და გრანსფორმაცია. ანალიზურ სტადიაზე მიღწეული გაგება და განმარტება საკმარისი არ არის. შემდგომი, საკმაოდ რთული და მნიშვნელოვანი ამოცანა დანჭედაა. ამ ეტაპზე პაციენტს ახალი ჩვევები, ქცევისა და რეაქციების ახალი სტერეოტიპები უყალიბდება. მკურნალობის ბოლო ეტაპი ეძღვნება პაციენტის ანალიტიკოსზე დამოკიდებულების მაქსიმალურ შესუსტებას, გრანსფორმაციას. აქციენტი გადადის თვით პაციენტზე, მის თვითგანათლებლაზე, თვისორ ულყოფაზე; ამის შედეგად იგი ხელ უფრო პასუხისმგებელი ხდება საკუთარ განვითარებაზე.

იუნგის შეხედულებებმა სერიოზული გამოძახილი კაოვა კულტურის სხვადასხვა სფეროში (თეოლოგია, ისტორია, ხელოვნება და ა.შ.), მაგრამ იუნგის აღქმისურა, ასტროლოგიური, სპირიტუალისტური და პარანორმალური ჩაღრმავებები ყოველთვის იწვევდა აკადემიური მეცნიერების ბუნებრივ პროტესტს; თუმცა, ასევე ბუნებრივი იყო მისი სისტემით აღფრთოვანება იმათი მხრიდან, ვისც მისტიკურ ცნობიერებას ყველაფერზე მეტად აფასებს. თვით იუნგის სულიერებაში მეცნიერება და მისტიკა უცნაურად თანაარსებობდა. სამოგადოდ, ყველა პრეტენზია, რომელიც ფსიქოანალიზის დებულებების დასაბუთებულობასა და ვერიფიცირებადობას ეხება, სრულად მიეყენება ანალიტიკურ ფსიქოლოგიასაც.

ქალაქური სივრცის ფსიქოლოგიის კიდევ ერთ სერიოზულ მიმართულებას ადღერის *ინდივიდუალური ფსიქოლოგია* წარმოადგენს. ადღერედ ადღერი (1870-1937) ფრიდის ერთ-ერთი უახლოესი თანამოაზრე იყო, რომელზეც განხაკუთრებულ იმელს ამყარებდა. თავისი კარიერის დასაწყისში ადღერი ფსიქიატრად მუშაობდა ვენაში. მალე ფრიდის დაუახლოვდა და შევიდა 1902 წელს დაარსებულ "ფსიქოანალიტიკურ წრეში". შემდგომში მას ისეთი ფიგურები შეუერთდნენ, როგორცაა იუნგი და ბლეილერი. გარკვეული პერიოდის მერე იწვება

თეორიული უთანხმოება აღდგინდა და ფრიოდს შორის, რაც ძირითადად ამ უკანასკნელის შეხედულების პანსეფსუალური ხასიათით იყო გამოწვეული. 1911 წელს ისინი საბოლოოდ წყვეტენ ერთიანობას. აღდგინდა იწყებს ორი-ვინაღობის კონსტრუქციის შექმნას და აყალიბებს ფსიქონალიტიკოსთა ახალ ჯგუფს. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მისი პოპულარობა სულ უფრო იზრდება; 1924 წელს იქმნება ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის საერთაშორისო სამოგალოება, გარდება კონგრესები, გამოდის ეურნალები. 1934 წელს, ავსტრიის ნაცისტური მთავრობის მიერ ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის აკრძალვის შემდეგ აღდგინდა აშშ-ში მიემგზავრება და ნიუ-იორკის სამედიცინო კოლეჯში იკავებს პროფესორის თანამდებობას. იგი მოგლანდიაში გარდაიქვალა სალექციო გურუს მსვლელობაში.

აღდგინდა თელიდა, რომ პიროვნების განვითარებისა და ჩამოყალიბებისთვის პირველადი და ძირეული სექსუალური მოტივაცია კი არ არის, არამედ არასრულყოფილების განცდა და მისი კომპენსაციის შექმნის მიზანი. ადამიანი დაბადებიდან ფრიად არასრულყოფილ არსებას წარმოადგენს. არასრულყოფილების განცდას იწყებს როგორც ორგანიზმის მორფოლოგიურ-ფუნქციონალური განუვითარებლობა, ისე სხვა სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორები, რომლებიც ხელს უშლის ფიზიკურ და სოციალურ გარემოსთან შეგუებას იყო ადამიანი, რომლის გეონდეს არასრულყოფილების განცდა. ეს განცდა თავისი პიურტროფიურული გამოვლინებისას არასრულყოფილების კომპლექსის სახეს იღებს. საერთოდ კი იგი საყოველთაო, პირველადი და სორმალური განცდაა. ეს არ არის პასიური მდგომარეობა; აყო პიროვნების განვითარების სტიმულია, ვინაიდან მასში თავის დაძლევის გეონდესი აქვს. ეს ამოსავალი ლგოლვა ელისდება ისეთი კონკრეტული მოტივაციური გეონდესების სახით, როგორცაა უსრაგესობის მიღწევა ან, უკიდურეს ვარიანტში, ძალაუფლებისკენ სწრაფვა. აღდგინდა თქმით, პიროვნების სოციალური მისწრაფებების შესწავლა, არსებითად, უსრაგესობის, ძალაუფლებისა და სხვებზე მტრძანებლობის განდევნის სურვილების გამოფერას ნიშნავს. აღდგინდა, ფაქტობრივად, იმჟორებს ფრიოდის ენტრალურ იღვას არანსობიერი ინსტინქტების თანდაყოლილობის შესახებ. ბიოლოგიური ინსტინქტური ლგოლვების საყვლად, აღდგინდა არასრულყოფილების გრძნობიდან მომდინარე სოციალურ მისწრაფებებზე ლაპარაკობს, რომლებსაც პირველადი და თანდაყოლილი ხასიათი აქვს. ისინი შეადგენენ პიროვნების მოტივაციურ უნდაქმნებს; მათზე აგებულია ე.წ. კონკრეტული კომპენსაციის შექმნის მიზანი, რომელია სამუალებითაც ხდება პირველადი არასრულყოფილების დაძლევა. ადამიანის მოყლი ცხოვრება, მისი "ცხოვრების სტილი", "ფსიქიკური კონსტიტუცია", "მომრავობის ხაზი" არის კომპენსაციური შექმნის მიზანის რეალიზაცია კონკრეტულ უორმებში. კომპენსაციის შექმნის მიზანს, კერძოდ ცხოვრების სტილს, ძირითადად, აღდგინდა ჰაემეობაში, 4-5 წლისთვის ეფრება საფუძველი. ცხოვრების სტილი, ერთი მხრივ, გამოხატავს ადამიანის უნიკალურობას, განუყოფილებლობას; იგი ინდივიდუალურია. პირველადი, ამოსავალი მოტივაციის მგავსების მიუხედავად, საბოლოო ჯამში, ყველა თავისებურად წყვეტს არასრულყოფილების დაძლევის ამოცანას. ამგომ ეწოლება ამ თეოდ

საზრის ინდივიდუალური ფსიქოლოგია. მეორე მხრივ, ფსიქიკური კონსტიტუცია ინდივიდუალობის მუდმივობას და, მამასადაბე, პიროვნების (ხასიათის) გარკვეულ გარს გულისხმობს. ადღერი პიროვნების ოთხ ორიენტაციამე ან გიმე ლაპარაკობს ესენია: *მარტული გარს*, მკვეთრად გამოსაგული ინდივიდუალისგური ორიენტაციით, დომინირებისა და სხეებისადმი მგრული დამოკიდებულებით; *აღლებური გარს*, რომელიც ორიენტირებ უღია მითვისებასა და მოპოვებაზე სხეების ინტერესების გაუთვალისწინებლად; *განრადების გარს*, რომლისთვისაც მთავარია წარუმატებლობისაგან თავის არიდება და არა მღწვეისკენ სწრაფვა. ცხოვრების ეს სამევე სტილი, პრინციპში, არა-ადაგკურად და არაჯანსაღად უნდა ჩაითვლოს. ადაგკურს ადღერი მეოთხე ეწ. *სოციალურ-სასარგებლო გარს* უწოდებს. მასში მოცემულია ძლიერი სოციალურად ორიენტირებულობა, სხეებთან ურთიერთობისა და მათმე მრუნეის განწყობა. ასეთი პიროვნება სასოცოცხლო ამოცანებს თანამშრომლობისა და კონსტრუქციულობის ვითარებაში წყვეტს.

ადღერის თანახმად, პიროვნების ამა ოე ამ სტრუქტურისა და ორიენტაციის ფორმირებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის დამადების რაციითობა, ანუ ის, ოე რაციო მერამღენე ბავშვიად, რა ადღელი უკავია ოჯახში და, აქედან გამომდინარე, რა სოციალური გამოცდილება აქვს მიღებული. პირველი შვილი ყურადღების ცენტრშია მანამ, სანამ არ განხდება მეორე ბავშვი, რაც ბოლოს უღებს მის პრივილეგიურებულ მდგომარეობას. ეს მსიმე განყლებს იწვევს, მათ შორის ისეთებს, რიგორიცაა დაურწმუნებლობა და უსაფრთხოების დაკარგვა, ეჭვიანობა და მგრული დამოკიდებულება, წარსული მდგომარეობის დაბრუნების სურელი. შედეგად, შეიძლება ჩამოყალიბდეს ავტორიტარულიობა, კონსერვატულიობა, ძალაუფლებისკენ სწრაფვა, დიდერობისკენ მიდრეკილება. ოე “გახგის დაკარგვისათან” შეეკება სირძალურად არ ჩაივლის, არსებობს დიდი ალბათობა, რომ მივიღოთ პრობლემური ბავშვი, ხოლო მოზრდილობაში – დამხამავე, ნეკროტიკი, ალკოჰოლიკი, გარყენილი პიროვნება. მეორე შვილი ხშირად ხდება ამბიციური, ურჩი, ეჭვიანი, პატივმოყვარე ადამიანი, რადგან მის წინამე მუდამ დგას ამოცანა აჯობის თავის უფროს ძმას ან დას. ადღერის ამრით, ყველაზე კარგად ადაპტირებული სწორედ მეორე ბავშვიად, ყველაზე პრობლემური კი უმცროსი შვილი. ერთი მხრივ, მას მშობლებიე ანებიერებენ და და-ძმებიე, მავრამ, მათთან შედარებით უსწროს ბავშვს ნაკლები პრივილეგიები აქვს, რაც იწვევს არახრულიყოფილების გრძნობის გაძლიერებას და დამოკიდებლობის განედლის შესუსტებას. დედისერთას პრობლემა იმაშიად, რომ იგი ოჯახის ცენტრად, ამიგომ, მუდმივი ყურადღებისა და კონტროლის ქვემ იმყოფება. შედეგად, დამოკიდებული და ეგოცენტრული პიროვნება ვითარდება.

ადღერი საგანგებოდ იხილავს კომპენსაციის ერთ გამორჩეულ ფორმას, რომელიც გარკვეული გარსის ცხოვრების სტილს წმნის და მას *საერკომ-პენსაციის* ან *შეკომპენსაციის* უწოდებს. ეს არის თავისებური, არახრულიყოფილებაზე განსაკუთრებით ძლიერი რეაქციის გარს. ამ შემთხვევაში პიროვნება საგანგებოდ ძალისხმევი, ნებისყოფის დიდი დამაბებით, დაუღაღავი კარჯიმით ცდილობს განიეთაროს ის ფუნქციები და თვისებები, რომლებიე

მას თავიდან არასრულყოფილად ბჭეს მოცემული, უდიდესი შეუპოვრობისა და შემართების შედეგად იგი უნიკალურ, უდიდეს შედეგებს სწორედ იმ სფეროში აღწევს, სადაც ლეფექტი გააჩნდა. პიპერკომპენსაციას ფსიქიკის სფეროში თავისი ანალიტიკური მოვლენები ორგანულ პროცესებში. აერისას ორგანიზმში აქადლება, შავრამ, ამარცხებს რა დააქადლებას, იგი უფრო ჯანმრთელი და ძლიერი ხდება, ვიდრე იყო. ეს პარადოქსული ორგანული პროცესი, რომელიც აქადმყოფობას შეჯამრთიელობად, სისუსტეს ძლიერებად, მოწამვლას იმუნიტეტად ბჭევებს, პიპერკომპენსაციის გამოვლინებაა. ეს იმით აიხსენება, რომ რაიმე დამიანებისა თუ საფრთხის წარმოქმნისას ორგანიზმში, როგორც მთლიანი სისტემა, თავს უფროს იმაზე მეტ სახიფათო ძალებსა თუ ორგანულ რესურსებს, ვიდრე ეს კონკრეტული დარღვევის აღმოფხვრისათვის არის საჭირო; ამით იგი დაეულობის უფრო მაღალ ვარანგაებს ქმნის. ფსიქიკური აპარატი აქადლებს ერთგვარ “ფსიქიკურ შედნაშენს” და განსაკუთრებულად ავითარებს ისეთ ფსიქიკურ პროცესებს, როგორიცაა მეხიერება, ინტუიცია, ყურადღება, მგრძობელობა, ინტერესი; ერთი სიტყვით, ქმნის შესრულყოფილებას არასრულყოფილებიდან. გარდაქმნის ლეფექტს ნიჭად, გაღანგად, აღლერს მრავლად მოაქვს ამგვარი მაგალითები: ესაბლე ღემოსთენე დიდი ორატორი გახდა, მანეს ასტიგმატიზმი ჰირდა, სქენადაქვეითებული ბეთპოვენი საბოლოოდ დაურედა. განსაკუთრებით ხშირად მიუთითებდა აღლერი ნაპოლეონზე, რომლის მხედარმთავრულ გუნიას ნაწილობრივ მისი სიღაბლით, აგრეთვე, გარკვეული ფიზიკური ლეფექტებით გამოწვეული არასრულყოფილების გრძნობით და, შესაბამისად, ამ გრძნობის დასაძლევად წარმართული პიპერკომპენსაციით ხსნიდა.

ცხოვრების სტილისა და კომპენსაციის შექმნისშემის დახასიათებასთან დაკავშირებით, აღლერს შემოაქვს *სოციალური გრძნობის* ცნება. ეს გრძნობა არ შეიძლება სოციალიზაციის პროცესში, იგი, უაქტობრივად, თანდაყოლილია ისევე, როგორც არასრულყოფილების გრძნობა. აღამიანს არ შეუძლია მარგომ გადაწყვიტოს თავისი სახიფათო (კომპენსატორული) ამოცანები, იგი იმიდითივე სოციალურია. ნორმალური განვითარებისთვის ინდივიდი აუცილებლად უნდა ჩაერთოს სოციალურ კონტექსტში, დაამკვიდროს თავისი ადვილი ჯგუფში, საზოგადოებაში. “თავის სისუსტეში აღამიანს მხოლოდ საზოგადოებაზე დაყრდნობა შეუძლია. შეიძლება ითქვას, რომ მას არ ძალუქს იარსების მარგომ; არსებობას უნარს იგი მხოლოდ საზოგადოების დახმარებით იძენს. ამიტომ, ჩვენ შეგვიძლია განვიხილოთ საზოგადოება იმ უაქტორის სახით, რომელიც ინდივიდუალის სისუსტის კომპენსირებას ახლენს”. უპირატესობისკენ, დომინირებისკენ, ძალაუფლებისკენ სწრაფვა, როგორც ძირეული მოტივაციური გუნდენია, თავისთავად გულსხსნობის სხვა – სოციუმს. ასევე ენა, ღონება, მწიობა, ესთეტიკური გრძნობა თავისი ფორმირებისა და რეალიზაციისთვის მოითხოვს ბავშვის კავშირს ახლობელ აღამიანთან. სხვა აღამიანებთან ურთიერთობა, მათი შემეცნება, აღამიანის საზოგადოებაში ცხოვრების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

სოციალური გრძნობა ძირითადად სამ სფეროში ვლინდება: პროფესიული საქმიანობა, სხვა აღამიანებთან სოციალური კონტაქტი და სიყვარული.

პიროვნება, რომლის სოციალური გრძობა შესვსგებულა, ან რომელიც სოციალურ ურთიერთობებში შეფერხებებს აწყდებ. ვერ აღწევს სრულყოფილ რეალიზაციას ამ სფეროებში, რაც ავტომატურად გამოირიცხავს ნორმალურ კომპენსაციას. ამის პირდაპირი შედეგია პიროვნების ავადმყოფური გამოვლინებები ან გადახრები, დევიანტური ქცევები და ა.შ. "ყველა ადამიანის წარუმატებლობაში, ალკოპოლიზმში, შორფინიზმში, კოკაინიზმში, სექსობრივ დამახინჯებებში, არსებითად ყველა სრულ გამოვლინებაში ჩვენ, უაქტიობრივად, შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ სოციალური გრძობის არასაკმაბრისი დონე".

ამრიგად, ხევროში (ფსიქონალიტიკური პრაქტიკის ძირითადი ობიექტი), ადღერის მიხედვით, წარმოადგენს არასრულფასოვანი, წარუმატებელი კომპენსაციის შედეგს ან გამოვლინებას. კვლევების თვალსაზრისით, "ნებისმიერი ხევროში შეიძლება განისაზღვროს, როგორც არასრულყოფილების გრძობისაგან თავის დაღწევის არასწორი მდგელობა უპირატეობის გრძობის მოხაპოვებლად". კომპენსაციის "ნორმალური" საშუალებების ძიების ნაცვლად, ადამიანი "შირბის ავადმყოფობაში", "იმუშავეს ხევროტულ სიმპტომებს", რაც კომპენსაციის მიღწევის თავისებურ ხერხს წარმოადგენს. საკუთრივ ვშებისა და ხერხების რაგვარობა დამოკიდებულია კონკრეტულ სოციალურ პირობებზე და ხასიათის გიშვე იმას, რასაც ერთი გიმი ხევროს-თენიული ჩივილებით აღწევს, სხვა მოიპოვებს შიშის, ისტერიის, ხევროტული აკვიტებულობის ან, თუნდაც, სომატური აშლილობების გზით. ხევროტიკი, გარკვეული აბრით, ახლობლების გირანია; იგი დომინირებს გარშემოყოფებზე, ყურადღების ცენტრშია, მასზე გამორჩეულად ბრუნავს და ა.შ. ერთი სიგყვით, ძალაუფლების კენ ლგოლვა ამ შემთხვევაში ერთგვარ ლაქ-მაყოფილებას ნახულობს. ფსიქოთერაპიის მოვადი ამოცანაა ხელი შეუწყოს პაციენტის ცხოვრების სტილისა და საბოლოო მიზნების გადასხვაფერებას, რათა მათი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა შეიძინონ. აქედან გამომდინარე, გამოიყოფა ფსიქოთერაპიის სამი ძირითადი ასპექტი: პაციენტის სპეციფიკური ცხოვრების სტილის დაღგენა, დახმარება თავის თავის გაგებაში და, რაც მთავარია, მისი სოციალური ინტერესის ფორმირება-გაძლიერება. ამისათვის თერაპევტმა უნდა დაამყაროს თანასწორუფლებიანი ურთიერთობა პაციენტთან მისი პრობლემების თავისუფალი განხილვის, მისი სულიერი სამყაროს მოაგრძნობის გზით და არა თავისუფალი აბოციაციების საშუალებით, როგორც ამას უროიდი აკეთებდა. ადღერი თვლიდა, რომ ადამიანებს უნდა მიეცეთ საშუალება იმოქმედონ დამოკიდებლად, მამასადამე, პაციენტმა შეძლოს აქტიუობა უნდა გამოავლინოს, რათა გაიფოს და შეეცადოს თავისი თავი, ეს სრულ შესაბამისობაშია ადღერის იდეებთან მე-1 შემოქმედებითი ძალის შესახებ. იგი თვლიდა, რომ ადამიანს, თავისი ცხოვრების უნიკალური სტილის შესაბამისად, შეუძლია აქტიური და შემოქმედებითი მოინაწილეობა მთლის საკუთარი პიროვნების ფორმირებაში და, საერთოდ, საკუთარი ბედის განსაზღვრაში.

ადღერის თვორიის ინტერპრეტაცია და შეფასება არაერთგვაროვანია. მოგჯერ ეჭვის ქვეშ აყენებენ მისი კონცეფციის სიღრმის ფსიქოლოგი-

ისადმი მიკუთვნებულობის მართებულობას. სიღრმის ფიქოლოგია არაე-
ნობიური ფიქიკის შესახებ მოძღვრებაა. ამ მხრივ ადღერი ხაერძობლად
ჩამოუვარდება ფროიდსა და იუნგს, ვინაიდან თითქმის არ იძლევა არაეცო-
ბიერის სგრექტურის დახსიათებას. მისი კონცეფცია უფრო პიროვნების
თეორიაა, რასაც ხამვასმით აღნიშნავენ უდიდესი პერსონოლოგები (უ-
მგერი, ჯ. მიური, ჯ. ოლპორგი). თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ
სიღრმის ფიქოლოგიაში შემავალი სისგემები, არეცნობიურთან ერთად,
ყოველთვის წარმოადგენენ პიროვნების თეორიებსაც. ადღერის არაეცო-
ბიური, ფაქტობრივად, არის პიროვნება – მისი ცხოვრების სტილი. ადღერი
არაეცნობიურ მიმანზე დაპარაკობს; ის ყალიბდება ადრეულ ბავშვობაში და
განსაზღვრავს ცხოვრების სტილს, რომელიც ამ მიმნის ხორეშესხმას წარმო-
ადგენს. არასრულყოფილების გრძობაც, უმეტეს წილად, არაეცნობიურია,
თუმცა, მოვჯერ მისი ვაენობიურებაც ხლება. მამსადაძვე, საწყისი მოგივაეც-
ური ძალები ადღერთან მიანე არაეცნობიურია, რაც სიღრმის ფიქოლოგის
და, სახელდობრ, ფიქიანალიზის არსებითი ნიშანია. ინდივიდუალური ფი-
ქოლოგის ფიქიანალიზითან კავშირზე ის ვარემოებაც მიანიშნებს, რომ ძი-
როთადი პიროვნული სგრექტურების ჩამოყალიბება, ორივე მათგანის მიხედ-
ვით, ადრეულ ბავშვობაში ხლება. ნიშანდობლივია ისიც, რომ ფროიდისა და
იუნგის მსგავსად, ადღერიც ვერ ხედავს თვისობრივ განსხვავებას ხორმა-
ლური და ავადმყოფური ფიქიკის მოქმედების ძირეულ მექანიზმებს შორის.
ამ მომენტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა ნეოფროიდიზმში, ისევე
როგორც სოციალური ფაქტორების გადამწყვეტ როლს პიროვნების ფიქი-
კის ფორმირებასა და ნეეროტიზაციაში. აქ უთუოდ უნდა აღინიშნოს ადღე-
რის დამსახურება ფიქიანალიზის გრანფორმაციაში მისი ვასოციალურების
მიმართულებით. ადღერი პირეული და უპირისპირდა ფროიდის ბიოლოგიზმს,
უპირაგესობისა და ძალაუფლების კენ სწრაფეა, სოციალური გრძობა ადამი-
ანის ძირეული ნიშნები და გენდენციებია. თუმცა, ლიბიდონალური ლტოლვე-
ბის მსგავსად, ისინიც თანდაყოლილი ინსტინქტური ბუნების არიან; სოციალ-
ური ვარემო მხოლოდ ხელს უწყობს ან აფერხებს მათ რეალიზაციას.

ადღერის თეორიული სისგემა ფიქოლოგის ისტორიკოსებს შორის
საკამაოდ მაღალი შეფასებით გამოირჩევა. მიზეზდავად ამისა, არც მას დაპ-
კლებია კრიტიკა. შეიძლება ითქვას, რომ ფიქიანალიზისა და ანალიზური
ფიქოლოგის მიმართ აკადემიური ფიქოლოგის მხრიდან გამოიქმული
შენიშვნები მოლიანად ვრცელდება ინდივიდუალურ ფიქოლოგიაზე. აქ გამო-
მუშავებული ცნებები და მეხედვლებები არ გამოირჩევა სიქსადით და კონკრე-
ტულობით და, ამიგომ, ნაღკებ ექვებდებარება მეტოწმებას კონგროლირე-
ბადი სისგემაგური გამოკვლეებით. ადღერის კლინიკური დაკვირვებების
ვაშორება და ვერეფიკაცია შეუძლებელია. ისტორიკოსები მიუთითებენ, რომ
იგი არც ყლილობდა შეემოწმებინა პაციენტებს მთერ მიწოდებული ცნობე-
ბის ხარწმუნობა; ფროიდისა და იუნგის მსგავსად, ადღერი არ ვანმარგაუდა,
როგორ აანალიზებდა პირეულად მონაცემებს და რის საეუქველზე მიდიოდა
ამა თუ იმ დასკვნამდე.

ადღერის თეორიული სისგემა, მოლიანობაში, მხელად ექვებდებარება

შეწიერულ დადასტურებას. მაგრამ მისი ერთი ასპექტი, კერძოდ შეხედულება დაბადების რიგითობის შესახებ, ინტენსიური შესწავლის საგანი გახდა. შედეგებში, მიუხედავად მათი არაერთმნიშვნელოვნებისა, დადასტურდა, რომ არსებობს გარკვეული კავშირი ინდივიდის დაბადების რიგითობასა და მისი პიროვნულ თავისებურებებს შორის, თუმცა ყოველთვის ისეთი არაა, როგორცაა ადღერი ვარაუდობდა.

7.2. კოსმოლოგია

სიღრმის ფსიქოლოგია, როგორც ფსიქოლოგიური აზრის გარკვეული მიმართულება, ყოველთვის საკმაოდ მრავალფეროვანი იყო და განსხვავებულ მიმდინარეობებს აერთიანებდა. შახ, პრინციპში, მიეკუთვნება ყველა, ვინც ალაშიანის ქეკეს გავებაში გაღამწევეგ მნიშვნელობას არაყნობიერ, ინდივიდის "სიღრმიდან" მომდინარე გენდენციებს ანიჭებს. ამავე დროს, ამ გენდენციების ბუნება და მოქმედების მექანიზმი ხშირად ძალზე განსხვავებულად არის გაგებელი. ეს ვითარება უკვე ე.წ. კლასიკურ სიღრმის ფსიქოლოგიაში ვეხვდებით, რომელიც ფროიდის, ადლერის და იუნგის სისგემებს აერთიანებს. ყველა მათგანს თავისი მიმდევრები ჰყავს, მაგრამ ცენტრალურ მოძღვრებად უთუოდ ფროიდის ფსიქოანალიზი რჩება. სწორედ მასთან მიმართებაში ახდენდა და ახდენს თვითგამორკვევას ყველა, ვინც ასე თუ ისე აღიარებს და იყენებს ფსიქოანალიტიკურ მეთოდს.

კოსტროლიდისკულ პერიოდში ამ თვალსაზრისით დასტურდება მეგნაკლებად გამოკვეთილი სამი პოზიცია, რომელთაც წარმოშადგენლობენ: 1) ორიოდოქსალური ფროიდისმის მიმდევრები; მათ, ძირითადად მიეკუთვნებიან მსოფლიო ფსიქოანალიტიკურ ასოციაციაში გაერთიანებული პრაქტიკოსი ფსიქოანალიტიკოსები, რომლებიც გამორჩეული სიმკაცრითა და სიმკაცრით იცავენ ფროიდის მოძღვრების სიწმინდეს; 2) რეფორმატორი ფსიქოანალიტიკოსები; მათი ამოსავალი წერტილი ფროიდის თეორიაა, თუმცა მისი არ ეთანხმებიან მისი მოძღვრების მოგიერთ პრინციპულ დებულებას და ცდილობენ ფსიქოანალიზის კონცეპტუალური სისგემის მეგნაკლებად ხეროზულ რეფორმირებას; 3) მკვლევარები, რომლებიც თავიდან ფსიქოანალიზის პოზიციებზე იდგნენ, მაგრამ საბოლოოდ იმდენად დამორღვენ პირველწყაროს, რომ ამჟამად დამოუკიდებელი მიმდინარეობის წარმოშადგენებადაც შეიძლება ჩაითვალოს. აქ შესაძლებელია დაეახახელოთ ისეთი გამოჩენილი მეწიერები, როგორიცაა ლ. ბინსვანგერი, მ. ბოსი, ე. ლაკანი, კ. მარკუზე, რ. შეი, კ. რიკერი, ვ. ფრანკლი და სხვა. მათი შეხედულებები, არსებითად, სხვადასხვა ფილოსოფიური სისგემებისა (ფენომენოლოგია, ეგზისტენციალიზმი, სტრუქტურალიზმი, მარქსიზმი) და ფსიქოანალიზის დაკავშირების ან სინთეზის შედეგია. აქვე უნდა დაეახახელოთ თვალსაჩინო ფსიქოთერაპევტები ა. ბეკი, ა. ელისი, ე. ბერნი, ჟ. პერლსი და სხვა, რომლებშიც ფსიქოანალიზის გავლით, საკუთარი ფსიქოთერაპიული სისგემები შექმნეს (კოგნიტური თერაპია, რაციონალურ-ემოციური თერაპია, ტრანსაქციული ანალიზი, ვემგალტურაპია).

რეფორმისტულ ფსიქოანალიზში, ხვეულებრივ, ორი დიდი მამაროულეა გამოიყოფა: ეგო-ფსიქოლოგია და ნეოფროიდიზმი. ეგო-ფსიქოლოგიისთვის შოგადად დამახასიათებელია ეგოს როლის წინ წამოწევა, მისი განხილვა არა აღისა და სუპერ-ეგოს უბრალო მარიონეტად, არამედ შედარებით ან ხაეებით დამოუკიდებელ წარმონაქმნად, რომელიც აქტიურად არეგულირებს ურთიერთობას განსხვავებულ შინაგან გენდენციებსა და გარემოს შორის. მე-ს გააჩნია განვითარების თავისი გზა და ლოგიკა, საკუთარი სტრუქტურები, რომლებიც თავდაცვას და ადაპტაციას უმსახურებიან. ეგო-ფსიქოლოგიის სხვადასხვა განმტკიცებში მე-ს ფუნქციონირების ცალკეული ასპექტებია წინ წამოწეული.

ზიგმუნდ ფროიდის შვილის, ანა ფროიდის (1895-1982) შემოქმედების ერთ-ერთ მთავარ თემას “მე“-ს დაეკითხა მექანიზმები წარმოადგენდა. მ. ფროიდი ინსტინქტური ლტოლვებისაგან დაეკის ერთ უმთავრეს მექანიზმზე საუბრობდა – ეს იყო განდევნა. 1936 წელს გამოსულ წიგნში, “მე და დაეკითხა მექანიზმები”, ანა ფროიდმა პირველმა განხილვა მოელი რიგა დაეკითხა მექანიზმში, რითაც მნიშვნელოვნად შეავსო ფსიქოანალიზის კონცეპტუალური სისგება.

ეგო-ფსიქოლოგიის მეორე ხაზს 1939 წელს გამოქვეყნებული წერილით, “მე-ს ფსიქოლოგია და ადაპტაციის პრობლემა”, პინკ პარკმანმა (1894-1970) დაულო სათავე. თუ ფროიდი მხოლოდ იმის კონსტატაციით ემაყოფილებდა, რომ ეგო რეალობის პრინციპით ხელმძღვანელობს, პარკმანი დაწერილებით განხილავს იმ ფუნქციებს, რომელთა მეშვეობითაც გარემოსთან ურთიერთობა იკარდება. ესაა ე.წ. მეორადი ფუნქციები: აღქმა, ევრადლება, მეხსიერება, აპროვინება, მეტყველება, მოგორიკა; ერთი სიტყვით, ის რაც გრადაციული შოგადი ფსიქოლოგიის საგანს წარმოადგენს.

სოციალურ გარემოსთან ადაპტაციას პირველ რიგში ხაზს უხვამს ერიკ ერიქსონი (1902-1990). მან ფსიქოანალიზი ანა ფროიდის ხელმძღვანელობით შეისწავლა ეენაში, ამერიკაში გაღასახლების შემდეგ ეწეოდა ფსიქოანალიტიკურ პრაქტიკას და ასწავლიდა პარეარდის, იელისა და ბერკლის უნივერსიტეტებში. ერიქსონის აპრით, სოციალურ გარემოში ადამიანის ქცევის ძირითადი ნიშანი ფსიქო-სოციალური იდენტურობაა, რომელიც სუბიექტურად განიცილება, როგორც მუღმევი იგივეობა თავის თავთან. ამის საფუძველია “მე“-ს მილიანობითი ხატი, რომელიც, მიუხედავად ასაკობრივი ცვალეზადობისა, ეოველოვის ინარჩუნებს ერთი და იმავე მე-სთან მკოუნებულობის ნიშანს.

იდენტურობის ჩამოყალიბების პროცესი პირუენების ფორმირების პროცესია, რომელიც, ფაქტობრივად, მოელი ცხოვრების განმავლობაში მიმდინარეობს. ამიგომ ეგო-ფსიქოლოგიის ამ ვარიანტისთვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია აქცენტი მე-ს ონტოგენეტიკური განვითარების საკითხზე. ერიქსონის აპრით, ფროიდის მიერ აღწერილ ფსიქოსექსუალური განვი-

თარების სტადიებთან ერთად, როცა ხდება ლგოლვის მიმართულების გადა-
ნაცვლება აუტოორთიგზიდან გარე ობიექტისაკენ, არსებობს, აგრეთვე, "მე"-
ს განვითარების ის სტადიები, რომელთა მსვლელობაში ინდივიდი აყალი-
ბებს ძირითად ორიენტაციებს საკუთარი თავისა და სოციალური გარემოს
მიმართ. ფრიდისაგან განსხვავებით, ერიქსონი ამტკიცებს, რომ პიროვნე-
ბის ქმნალობის პროცესი არ მთავრდება გარდამავალ ასაკში; იგი ვრძელდუ-
ბა მთელი ხასიციციხლო ციკლის განმავლობაში.

პიროვნების ფორმირების თვალსაზრისით, გარდამავალ (შობარლობის)
ასაკს ერიქსონის კონცეფციამდე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.
ამ პერიოდში შობარდები ხსნაჯვენ სხედასხვა სოციალურ როლებს და "მე"-
ს ხაგებს, რათა მონახონ და მოირგონ ისეთი, რომელიც მეტად შეეუერება
მათ შინაგან ბუნებას. ერიქსონის მიერ შემოღებული გერმინი, *შობარდობის*
იდენტურობის კრიზისი გამოხაგავს იდენტურობის ძიებასთან დაკავშირებულ
კოლიზიებს. ეს კრიზისი, შესაძლოა, ყველაზე მწყაეუბ, მაგრამ არა ერთად-
ერთი. ერიქსონის მიხედვით, ადამიანი მთელი თავისი ცხოვრების განმავ-
ლობაში განვითარების რვა *ფსიქოსოციალურ სტადიას* გაივლის. თითოეული
მათგანი შეიცავს კონფლიქტს ან კრიზისს. კრიზისი აუცილებლად წარმოიქმნუ-
ბა, რადგან სოციალური და ფიზიკური გარემო ყველა სტადიაზე ახალი ამოცა-
ნების წინაშე აყენებს ინდივიდს; მათი გადაწყვეტა ადვილი არ არის, მაგრამ
აუცილებელია ინდივიდის განვითარების ახალ დონეზე გადასვლისათვის.
კრიზისის დაძლევა უთუოდ მოხდება, თონდ ადაპტური ან არადაპტური
გზით. რეალური პროგრესი, ცხადია, მხოლოდ პირველს უკავშირდება. თუ
კრიზისი ნეგატიურად არის გადაწყვეტილი, ვითარების გამოსწორება შესაძ-
ლებელია შემდგომ სტადიაზე ადაპტური გადაწყვეტის გამოჩახვით. ამიგომ,
ოპტიმისტური პერსპექტივა განვითარების ყველა სტადიაზე შენარჩუნებული.
ყველა სტადიაზე არსებობს ცხოვიერი კონგროლისა და კორექციის შესაძლე-
ბლობა. აქ მნიშვნელობა არა აქვს იმას, რომ სტადიების გაელის აუცილებლო-
ბა და მათი თანმიმდევრობა გენეტიკურად არის დაპროგრამებული. ერიქსო-
ნის *განვითარების ეპიფენეტიკური მოდელის* თანახმად, ფსიქოსოციალური
სტადიები *პიროვნების გვემის* დროში გაშლაა; განვითარება ამ შრიე მომ-
წიფების პროცესს ემსგავსება; მომწიფებით დეტერმინირებული პროცესი კი
ენიერსალურ ხასიათს აგარებს და ყველა კულტურაში ერთნაირად მიმ-
დინარეობს. ერიქსონი, ცხადია, აცხოვიერებდა კულტურათა შორის განსხ-
ვაეებლობის მნიშვნელობას და იტლევდა კადეც სტადიების გაელის თავისუ-
ბურებებს სხედასხვა კულტურაში, მაგრამ მას უბრალოდ მიაჩნდა, რომ
ადამიანის ფორმირების პროცესი ყველა კულტურაში პრინციპულად მსგავსი
პრობლემების გადატრას გულისხმობს. ყველამ უნდა დაძლიოს პაგარა ბავშ-
ვის უსუსურობა, მისცეს ნორმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი
ცოდნა-ჩეეეები, გამოიმუშაოს სოციალური თანაცხოვრების წესები; ყველგან
წარმოიქმნება იდენტურობის მიღწევის, შემდგომი თაობის გაზრდისა და
სიკელიისათვის თვალის გასწორების პრობლემა. შესაბამისი ამოცანები
ყველა კულტურაში დგება, ვინაიდან თითო კულტურა ევოლუციური პროცე-
სის ნაწილს წარმოადგენს.

პირველ სტადიაზე (*ძეძუს ხანა*, დაბადებიდან 1 წლამდე) კრიზისი დაკავშირებულია იმასთან, თუ როგორ უკმაყოფილებს მომწიფელი პირი (ძირითადად ესაა მშობელი) ბავშვს მთავარ სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს. შესაბამისად, ვითარდება *ან ბაზისური ნდობა ვარაუდობაში ან უნდობლობა ნდობა-უნდობლობის კონფლიქტის წარმატებული დაძლევის შედეგად შეიძლება ისეთი დადებითი ფსიქოსოციალური თვისება ან საბაზისო ძალა, როგორც იცნა იშვიათად.*

მეორე სტადიაზე (*აღრეული ბავშვობა*, 1-3 წელი) კრიზისი ვითარდება ტრავმის მიხედვით და სისუფთავის ჩვევების გამოუმუშავების გარშემო. იმის მიხედვით, თუ როგორ იქცევიან ამ შემთხვევაში მშობლები (დახმარება ან მკაცრი კონტროლი), ბავშვს ვითარდება *აეგონომიურობა ან სარეზივული და დაურწმუნებლობა*. ამ სტადიის შედეგად შეძენილი საბაზისო ძალა *ნებისყოფაა*.

მესამე სტადიაზე (*სკოლამდელი ასაკი*, 3-6 წელი) კრიზისის პრობლემა სოციალიზაციაში მდგომარეობს. ბავშვმა უნდა გაითავისოს საზოგადოებაში მიღებული ნორმები და შეუფარდოს მათ თავისი აქტივობა. შედეგად ყალიბდება *ინიციაცივა ან დანაშაულის განცდა*. ინიციაცივას თან სდევს *მიზანდასახულების გამოუმუშავება*.

მეოთხე სტადიაზე (*პირველი სასკოლო ასაკი*, 6-12 წელი) ბავშვს უნდა გამოუმუშავდეს სერიოზული საქმის კეთების, სწავლის, დამოუკიდებელი შუამოსის უნარი. აქედან გამომდინარე, შეიძლება მოხდეს *შრომისმოყვარეობის ან არასრულყოფილების ფორმირება*. შრომისმოყვარეობა *კომპლექსურების* საწინდარია.

მეხუთე სტადიაზე (*მოზარდობა*, 12-20 წელი) კრიზისის მთავარი თემებია თანატოლებთან ურთიერთობა, პროფესიისა და ცხოვრების შემდგომი გზის არჩევა. აქ გადაწყვეტილება ხდება თავისი მე-ს, თავისი უნარების აღქმა-ტური გაყნობიერება, წარსული გამოცდილებისა და მომავალი მიზნების ინტეგრაცია პიროვნების სტრუქტურაში. ამ ეტაპზე წარმატების შემთხვევაში ვითარდება *თვითაღიერება*, წარუმატებლობის შემთხვევაში – *აღრეული აღიერება*. სტადიის დადებითი თვისება *ერთგულებაა*.

შექვე სტადიაზე (*აღრეული მოწიფელობა*, 20-35 წელი) კრიზისი სხვა ადამიანებთან, უპირატესად საპირისპირო სქესის წარმომადგენლებთან ახალი ურთიერთობების დამყარებას და ოჯახის შექმნას უკავშირდება. წარმატებული გამოცდილება ამ სარბიელზე *აეგონომიურობას* აჩენს, წარუმატებელი – *იმოლატიას*. სტადიის დადებითი თვისება *სიყვარულია*.

მეშვიდე სტადიაზე (*მოწიფელობა*, 35-65 წელი) ადამიანის საზრუნავი ისაა, რომ შეინარჩუნოს და განაყოფიეროს თავისი აქტიურობა და შემოქმედებითობა მოღვაწეობის ყველა სფეროში (ინტიმური კავშირი, შეიღების აღზრდა, პროფესიული საქმიანობა და ა.შ.). თუ ეს მოხერხდა, ვიდრე *პროდუქტიულობას*, თუ არა – *სტაგნაციას*. სტადიის დადებითი თვისებაა *მრეწვა*.

მერვე სტადიაზე (*სიბერე*, 65 წლის შემდეგ) ადამიანი ხანდაზმულობის კრიზისში შედის. მან უნდა შეაჯამოს თავისი ცხოვრება, როგორც მთლიანობა, რომელშიც მან განაზოგადებდა თავისი თავი. ამ შემთხვევაში მას არ აშინებს

სიკვდილის გარდაუვალობა, რადგან ხელაგს თავის გაგრძელებას შთამომავლობასა და შემოქმედებით წარმატებებში. იგი ხდება *ინტეგრირებული წინააღმდეგ შემთხვევაში* შას *სახოწარკვეთილება* იპყრობს. ამ სტადიაზე გამოიშუშავებული საბაზისო ძალა *სიბრძნეა*.

საერთოდ, ევო-ფსიქოლოგია უფრო კლასიკური ფსიქოანალიზის დამატებას და განვითარებას წარმოადგენს. *ნეოფროიდიზმი* ბევრად უფრო კრიტიკულია ფროიდის თეორიის დებულებების მიმართ და რადიკალურია მათი გრანსფორმაციის თვალსაზრისით. ეს მიმდინარეობა წარმოიქმნა ამერიკაში XX საუკუნის 30-იან წლებში; მისი ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან ე. ფრომი, კ. პორნი და პ. სალიანი. ნეოფროიდისტები უარყოფენ ფროიდის *ბიოლოგიზმს*, ადამიანის წარმოდგენას ისეთ არსებად, რომელსაც მართავენ ფილოგენეზიდან მომდინარე ინსტინქტური ძალები. ცდილობენ რა მონახონ ერთიანობა ადამიანის ბუნებრივ და სოციალურ საწყისებს შორის, ისინი პრიორიტეტს მანიც საზოგადოებრივ ფაქტორებს ანიჭებენ. შეიძლება ითქვას, რომ ნეოფროიდიზმი ფსიქოანალიზის შეხედულებების *სოციალიზაცია* მოხდა; ძირითად საკითხად იქცა სოციალური პროცესები და მათი როლი პიროვნების ქცევისა და ხასიათის ფორმირებაში; დაიწყო და კვლავაც გრძელდება ფროიდის თვალსაზრისის *დებულებულიზაცია*. გამოყოფილია პირველადი მოტივაციის ისეთი სახეები, რომელთაც არაფერი აქვთ საერთო ლიბიდოსთან, ეროსთან და თანაგოსთან. ეს მოტივები ან თავად არიან სოციალური ბუნების, ან ინდივიდისა და სოციალური გარემოს ურთიერთქმედების შედეგად ჩნდებიან. სოციალური გარემოს იმანენტურ მანკიერებათა გამო ეს ურთიერთქმედება ძირეული, ამოსავალი კონფლიქტის შემცველია. ადამიანის ხასიათი და ქცევითი სტრატეგიები ამ კონფლიქტის ნაყოფია; მათ დაეყვით ფუნქცია აქვთ ხასიათისა და დაეყვით აქტიუობის მრავალი ფორმის ყოვლისმომცველი დახასიათებით ნეოფროიდისტები საკმაოდ შორს წავედნენ ფროიდისგან.

ამბვე დროს, ნეოფროიდისტები ვაგებით ეკიდებიან თანამედროვე ფსიქოანალიზში გაერყელებულ მოწოდებას – უკან ფროიდისკენ. რადგან მათ არასდროს გაუწყვეტიათ ორგანული კავშირი ფროიდის მოძღვრებასთან და ამას თავიდაც აღნიშნავენ. როგორც ხიდრმის ყოველგვარ ფსიქოლოგიაში, ნეოფროიდიზმშიც შესარჩუნებულია *არაენობიერის პრიორიტეტა* ამოსავალი მოტივაციური ძალები, კონფლიქტის წყარო და მისი დაძლევის გზები (მექანიზმები) არაენობიერია; ასევე შესარჩუნებულია ცნობიერებისა და არაენობიერის დაპირისპირების ფროიდისეული სქემა – ცნობიერება წინააღმდეგობას უწევს არაენობიერ იმპულსებს და განდევნის მათ. მკურნალობა არაენობიერი შინაარსების *გაენობიერებას* უკავშირდება; ამისთვის, გარკვეულ ნოვაციებთან ერთად, გამოიყენება ფსიქოანალიზის გრადიციული ხერხები. მართალია, ნეოფროიდიზმში უფრო ხშირად დაპარაკია არა ნეეროტულ სიმკგომებზე, არამედ ნეეროტულ ხასიათზე, მაგრამ აქაც შესარჩუნებულია ფროიდის თეზისი ნორმისა და პათოლოგიაში მოქმედი მექანიზმების იდენტურობის შესახებ. ეს პრინციპი საერთოდ ფსიქოანალიზის ქვაკუთხეულია, ვინაიდან მისი მტკიცე დაყვის გარეშე იგი ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფციის სტაგუსს დაკარგავს.

აღნიშნული თავისებურებები ყველაზე მკაფიოდ გამოვლინდა ნეოფროიდისმის გამოიხილია თეორიების კონსტრუქციის ურამ ფრომის (1900-1980) შემოქმედებაში. ფრომი დაიბადა ჯერმანიაში, ფილოსოფიური და ფსიქოანალიტიკური განათლების მიღების შემდეგ ერთხანს მუშაობდა ფრანკფურტის სოციალური კულტურის ინსტიტუტში, სადაც მოქმედებდა ერთ-ერთი ძლიერი სოციოლოგიური სკოლა. 1933 წელს ფრომი გადასახლდა ამერიკაში, იგი ეწეოდა ფსიქოანალიტიკურ პრაქტიკას და, ამავე დროს, მოღვაწეობდა კოლეგებისა და იულის უნივერსიტეტებში. დიდი ხნის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა მუხიკის ფსიქოანალიზის ინსტიტუტს, იყო ნიუ იორკის აკადემიის წევრი. ფსიქოლოგიის, ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის, სოციოლოგიის, თეოლოგიის საკითხებზე შექმნილმა შრომებმა მას საერთაშორისო აღიარება მოუტანა.

ფრომის შემოქმედების ცენტრში *ფსიქიკური და სოციალური ფაქტორების ურთიერთობის საკითხია*. თავის კონცეფციაში იგი ცდილობს გააერთიანოს ფროიდისა და მარქსის შეხედულებები, ამგვარი გაერთიანების საფუძველი იყო ფრომის რწმენა, რომ "სოციალური და კულტურული ფონის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია სწორად გავევით ფსიქოლოგიური პრობლემები; მაგრამ, მესტად ასევე, შეუძლებელია სოციალური მოვლენების გაგება იმის ცოდნის გარეშე, თუ როგორ მოქმედებს მათ საფუძველად მდებარე ფსიქოლოგიური მექანიზმები". რაკი ფრომს უდიდეს ფსიქოლოგად ფროიდი მიანხდა, ხოლო უდიდეს სოციალურ ფილოსოფოსად – მარქსი, ბუნებრივია, რომ არჩევანი სწორედ მათზე შეაჩერა. ფრომი თვლიდა, რომ მარქსმა ვერ შეძლო იმის ჩვენება, თუ როგორ გადადის ეკონომიკური ბაზისი იდეოლოგიურ შენაშენში. მათ მორის არსებული უფსკრულს ამოფსება, ფრომის აზრით, შესაძლებელია ფსიქოანალიზის საშუალებით. ამ მიზნით მას შემოაქვს *სოციალური ხასიათის* ცნება. იგი უნდა გაიმიჯნოს ინდივიდუალური ხასიათისაგან. სოციალურ ხასიათში განსაზღვრულია ამა თუ იმ საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურით გაპირობებული ადამიანთა ქცევისა და აზროვნების საერთო წესი¹. იგი წარმართავს ამ საზოგადოების წევრთა ენერჯის საჭირო მიმართულებით, აიძულებს მათ, იმოქმედონ და იფიქრონ საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად, რის შედეგადაც წარმოიქმნება ამ კულტურისთვის დამახასიათებელი იდეები და იდეალები. მაგრამ საზოგადოება განსაზღვრავს იმასაც, თუ რა გრძნობები და აზრებია დასაშვები ინდივიდების ცნობიერებაში. მამასადაც, არსებობს როგორც სოციალური ხასიათი, ისე *სოციალური არაეცნობიერა*. ეს უკანასკნელი გულისხმობს ისეთ მინარხებს, რომლებიც განდევნილია საზოგადოების წევრთა უდიდესი ნაწი-

¹ ფრომი სოციალური ხასიათის შემდეგ ტიპებს გამოყოფს: *რეველაციული (მომღებლური), ექსპლუატატორული, დასჯრევებელი, საბაზრო (ხაქმანის) პროდუქციული*.

ლის ცნობიერებიდან. ეს შინაარსები თუ გენლენციები ეხება იმ წინააღმდეგობებს, რომლებიც ამ საზოგადოებაში არსებობს და, რომელთა გაყენობიერებამ შეიძლება დაარღვიოს ინდივიდისა და, შესაბამისად, მთელი საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირება (ფრომის თქმით, საზოგადოება არაფერია, თუ არა ინდივიდების ერთიანობა). ამიტომ, საზოგადოების მკურნალობა, ფრომის მხედვეთ, მისი წევრების მკურნალობას ნიშნავს. ეს ამოცანა კი უსიქიანალიზმმა უნდა შეასრულოს.

ფრომისთვის, ისევე როგორც ყველა უსიქიანალიტიკოსისთვის, არაყნობიერი საყრდენი ცნებაა. ფრომის შეფასებით, ფროიდის სხვა დიდ აღმოჩენებს შორის (თიდიოსის კომპლექსი, სიკვდილის ინსტინქტი, ინფანტილური სექსუალობა და სხვა) არაყნობიერი ყველაზე უუნდამუნტურია. უბედურება ის არის, რომ მას იგივე ბუდი ეწია, რაც დანარჩენებს – მისი რეალური სილიაღე და მნიშვნელობა ერთგვარად გააფერმკრთალა ფროიდის ბიოლოგისტურ-მექანიცისტურმა თვალსაზრისმა. არაყნობიერი არ არის ბნელი ინსტინქტური ძალების სათარგუმო ასპარეზი, მანკიერებათა თავმებაფარი. მის შინაარსს შეადგენს, როგორც ბოროტი, ისე კეთილი ბრახეები და მისწრაფებები. ამავე დროს, არ უნდა ვიფიქროთ, რომ არაყნობიერის სფერო მხოლოდ ირაციონალურ ემოციურ-მოტივაციურ შინაარსებს შეიცავს. რაციონალური იდეები და რწმენები მასში ბევრად მეტია, ვიდრე ცნობიერებაში. საქმე ისაა, რომ ჩვენი ცნობიერების რაციონალურა შინაარსები თითქმის არ შეიცავს ჭეშმარიტებებს – ეს არის არასწორი ინფორმაციის, ცრურწმენების, ამოჩემებების, რაციონალიზაციებისა და სხვა მსგავსი შინაარსების ნაშაეი. ამროენების პროცესში იღუბების ეს სამყარო თითქოს ლოგიკისა და ხანდიობის პრინციპების თანახმად ორგანიზდება. ითულება, რომ ცნობიერების აღნიშნული დონე რეალობას ასახავს და ჩვენი ცხოვრება ამ სურათის მიხედვით იგეგმება. მაგრამ სინამდვილეში ეს სურათი სრულებითაც არ შეესაბამება რეალობას. სწორედ ამიტომ იგი არ იორგუნება; პერიქით, იორგუნება და განიღვენება ჭეშმარიტი ცოდნა. აქედან გამოდინარე, კითხვაზე, რა არის არაყნობიერი, ფრომი პასუხობს: “ირაციონალური ენებების ვარდა, ესაა თითქმის მთელი ჩვენი ცოდნა რეალობის შესახებ”. ჩვენ ეყით ჭეშმარიტება, მაგრამ ეორგუნავთ მას; არსებობს არაყნობიერი ცოდნა, რომლის გაყნობიერებაც ცხოვრებას უდრუსად დაამძიმებდა და ხახიფათოდ აქეედა. ამიტომ ადამიანის ენურჯის დიდი ნაწილი სმაზე იხარჯება, რომ დაუმადლოს საკუთარ თავს ის, რაც იყის.

მაინც რა შეადგენს ამ ეხოლენ ძნელად მისაღები და სუბიექტურად გახადუმლოებული ცოდნის შინაარსს? ამ კითხვაზე პასუხი უნდა ეყითოთ ფრომის შეხედულებაში *ეგზისტენციალური წინააღმდეგობების შესახებ*. ფრომის თანახმად, ცხოველი გარემოსთან პარმონიულ დამოკიდებულებაში იყოყება, რასაც შეგუებას ინსტინქტური მექანიზმები განაპირობებს. ადამიანთან ინსტინქტების როლი პრაქტიკულად ნულამდეა დაყვანილი. სამაგოეროდ მას აღმოეყენდა ახალი თვისებები, რომელთაგან უმნიშვნელოყანესია *თეითყნობიერება, ეონება და წარმოსახვა* ამ უნარების განეითარებით დაარღვა ცხოველის არსებობისთვის დამახახიათიუბელი პარმონია; ადამიანი გახდა

სიღმისიდან გადახვევა, ანთიდან, ბუნების ახირება. მისი არსებობა სახეცა წინააღმდეგობებით: ადამიანი ბუნების ნაწილია, ემორჩილება მის კანონებს, მაგრამ, ასაკე დროს, იგი მუდმივად ვადის ბუნების სამყაროს ფარგლებს გარეთ, გრანსეკულეზიტებს; იგი თავისთავადია და, ამასთან ერთად, მთელს ნაწილს; იგი მოკვდავია, იყის ამის შესახებ და ვერ ახერხებს თავისი შესაძლებლობების სრულ განხორციელებას მისთვის განკუთვნილი მოკლე დროის განსაზღვრებაში; ადამიანი მარტოსულია, თავს ერთჯერად და თავისთავად არსებულ განიცდის, მაგრამ ვერ იგანს მარტოობას. მისი ბუნებრივად სხვებთან კავშირში, მის თანამედროვე, წარსულ და მომავალ თაობებთან თანაზიარებაშია. ადამიანმა არ შეიძლება იყოფეს ყველაფერი, მაგრამ საკუთარი არსებობა მისთვის აუცილებლად გაამრუბული უნდა იყოს. ფრომის თქმით, ადამიანი ერთადერთი ცხოველია, რომლისათვისაც მისი არსებობა პრობლემას წარმოადგენს. ეს პრობლემას აუცილებლად უნდა გადაწყდეს. ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებს გვერდს ვერ აუვლი. ადამიანის არსი ამ ფუნდამენტურ წინააღმდეგობებშია მოცემული და ყოველი სიცოცხლე შთაბეზინდივიდუალურ პასუხს წარმოადგენს.

ამრიგად, ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებს ის გარეშობა ექნის, რომ გაწყვეტილია ადამიანის კავშირი ბუნებასთან, სხვა ადამიანებთან და საკუთარ თავთან. ადამიანს აქვს უნარი ამ ვითარების გაქრობიერების, მაგრამ ეს ცოდნა წინააღმდეგობათა გარდაუვალობის გამო, მეტად მძიმე და შტკიუნეულია. ამიტომ, ის ას განდევნილია ცხოვიერებიდან. ის შენიღბული და რაეიონალიზირებულია.

ეგზისტენციალური წინააღმდეგობები აისახება არა მხოლოდ და არა იმდენად რაეიონალურ, რამდენადაც ემოციონალურ-მოტივაციურ ფორმაში. ეგზისტენციალური კონფლიქტი წარმოიშობს მუდმივი გაუწონასწორებლობის მდგომარეობას; ესაა წყარო ადამიანური აქტივობის დინამიკისა. ადამიანს ცხოველსთვის დამახასიათებელი ბიოლოგიური მოთხოვნილებებიც გააჩნია, მაგრამ შთი დაკმაყოფილება სრულყოფილი ადამიანური არსებობისათვის საკმარისი არ არის. ფრომი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ადამიანის ფსიქიკის ვაგება უნდა ემყარებოდეს იმ მოთხოვნილებებს ანალიზს, რომლებიც ეგზისტენციის პრობლემებიდან მომდინარეობს. ეს პრობლემები კი მისგან მოქმედებს მოითხოვენ; ადამიანმა უნდა დაძლიოს უსუსურობა, განკერძოებულობა, დეკარგელობა, ე.ი. უპასუხის ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებს. ასეთ პასუხად შეიძლება მოგვევლინოს როგორც სიყვარული, მისწრაფება თავისუფლებისკენ, ჰუმანიზმისკენ, სამართლიანობისკენ, ისე ხიძული, საღიზში, დესტრუქციულობა, ნარციზიზმი და სხვა. ყოველივე ეს ეგზისტენციალური წინააღმდეგობებიდან ნაწარმოები მოთხოვნილებების გამოვლენაა და ადამიანის ხასიათში მედაუნდება. ფრომი შთი ხასიათში ფესვედემულ ვნებებსაც უწოდებს, საერთოდ, ხასიათისა და მოთხოვნილების ცნებები მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული. ხასიათი განისაზღვრება, როგორც ყველა არაისისტიკური მისწრაფების “შეღარებით მდგრადი სისგემა, რომლისთაც ადამიანი მიმართებას ამყარებს ბუნებრივ და ადამიანურ სამყაროსთან”. ინდივიდებს შორის განსხვავებებს განსაზღვრავს ის, თუ რა ეგზისტ-

გენციალური მოთხოვნები გაბატონებული მათ ხასიათში. ხასიათში მოცემულია ინდივიდისთვის გაიური აღქმის, განცდისა და ქცევის სურათი. ადამიანში ხასიათი ენაცვლება დაკარგულ ინსტინქტებს და ინსტინქტის შთაგონად მოქმედებს. ხასიათის შესაბამისი რეაქციები პიროვნებისთვის მისაღები და ბუნებრივია, იგი არ უვიქრდება მათ; შესაბამისი მოსწრაფებებიც უპირატესად გაცნობიერებულია.

მიუხედავად იმისა, რომ ხასიათი ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებზე ინდივიდუალურ პასუხს წარმოადგენს, მასში აუცილებლად არის მოცემული ნიშნები, რომლებიც ხაერთოა საზოგადოების ამა თუ იმ ჯგუფისთვის (თემი, ერი, კლასი). ეს კი უკვე სოციალური ხასიათია, რომელზეც შემოთიყო ლაპარაკი. იგი სხვადასხვა ქარაქტეროლოგიური სტრუქტურის ბირთვს წარმოადგენს: ესაა ნიშნები, სიღრმე, რომელსაც ინდივიდი აღწერს, სოციალიზაციის პროცესში ითვისებს. ყოველი ინდივიდუალური ხასიათი სოციალურისა და ბუნებრივის სინთეზია. ამასთან, ბუნებრივი გაცემულია არა იმდენად ბიოლოგიურად, რამდენადაც ეგზისტენციალურად.

ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი არსების ისტორია იწყება იქიდან, რომ იგი გამოდის ცხოველური მდგომარეობიდან, რითაც კარგავს ერთიანობას ბუნებასთან და იძენს თავისუფლებას თავისუფლების საკითხს ფრომი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს, რადგან, მისი აზრით, ადამიანური არსებობა და თავისუფლება თავიდანვე განუყოფელია. თავდაპირველად თავისუფლება შეზღუდულია. ისტორიის ადრეულ საფეხურებზე ადამიანი მკვიდროდ არის დაკავშირებული გეართან, თემთან. იგი სრულიად იკმაყოფილებს მოყვასთან კავშირის, სხვასთან გაერთიანების წარმართულ მოთხოვნებს. ამასთან, სხვასთან ურთიერთობა არ დაიკვანება ფიზიკურ კონტაქტზე. აქ მთავარია ერთიანობა საზოგადოებაში მიღებულ ღირებულებებთან, სიღრმეებთან, იდეალებთან. ადამიანი შეიძლება სხვებთან ერთად ცხოვრობდეს და მარტო იყოს, ვინაიდან იგი გაცეხიებულია საზოგადოების სულიერი სამყაროსაგან. პირველყოფილ საზოგადოებაში ასეთი გაცეხიებისაგან მას მითოლოგია და მაგია იცავს. შუა საუკუნეები ფრომის მიერ შეფასებულია სოლიდარობისა და უსაფრთხოების ხანად; ადამიანის თავისუფლება შეზღუდულია მკაცრი სოციალური იერარქიით, მაგრამ ეს წესრიგი მასში დაკლებასა და გულდაჯერებულობის განცდას იწყებს; ამას რელიგიაც აძლიერებს. რენესანსის ეპოქაში საზოგადოების სტრუქტურა იცვლება, ირღვევა გრადიციული კავშირები, წინა პლანზე წამოიწეეს სიმდიდრისა და ძალაუფლების მოპოვების ღონი; ქრება სოლიდარობა, ბლიერდება ეგოიზმი, ინდივიდუალიზმი. ადამიანი ხდება უფრო თავისუფალი და დამოუკიდებელი, მაგრამ, ამავდროს, იზოლირებულიც. სწორედ ასეთი იზოლირების შედეგად იძენს თავს დაურწმუნებლობა, დაუცველობა, შიში, მარტოობა. კაპიტალიზმში და თანამედროვე საზოგადოებაში ეს პროცესები კიდევ უფრო გაძლიერდა. ადამიანის მდგომარეობა ბუკანელი ვახდა. მას აღარ სურს თავისუფლება, რომლისავე ეშინია. ეს არის ნეკროტიკური თავისუფლება ანუ თავისუფლება რაიმეხაგან ამ შემთხვევაში გრადიციული კავშირებისაგან, ერთიანობისაგან, დაკლებებისაგან. ადამიანი ცდილობს გაექცეს ასეთ თავისუფლებას და ამის-

თვის გარკვეულ ფსიქოლოგიურ მექანიზმებს მიმართავს.

უმწევობის და მარტოობის დაძლევა ორი გზით შეიძლება. ერთ გზას მიყვარათ *პოპიკიური თავისუფლებისკენ*, ესაა თავისუფლება რაიმესკენ აღამიანს შეუძლია სპონტანურად დაუკავშირდეს სამყაროს სიყვარულისა და შრომის საშუალებით. თავისი უნარებისა და შესაძლებლობების სრული გამოყენებით. ამ გზით მას შეუძლია დაიბრუნოს ერთიანობა სხვა აღამიანებთან, სამყაროსთან და თავის თავთან ისე, რომ უარი არ თქვას დამოკიდებლობაზე და “მე“-ს მთლიანობაზე. მეორე გზა – ესაა გზა უკან, უარის თქმა თავისუფლებაზე იმისთვის, რომ დაძლეული იქნეს მარტოობა. ეს არის გაქცევა აუტანელი სიტუაციიდან. მას იძულებითი ხასიათი აქვს და დაკავშირებულია ინდივიდუალობისა და “მე“-ს მთლიანობის ნაწილობრივ ან სრულ დაკარგვასთან. მას არ მიყვარათ ბედნიერებასთან; იგი ამცირებს შუთვის, აქცევს ცხოვრებას ახატანად, მაგრამ პრობლემის არსებით გადაჭრას ვერ უზრუნველყოფს.

ფორმა თავისუფლებისაგან გაქცევის სამ ძირითად მექანიზმს გამოყოფს: ავტორიტარიზმს, დესტრუქტივიზმს და ავტომატურ კონფორმიზმს. ავტორიტარიზმი მოიცავს *სადიშმა* და *მამოხიშმს*. მამოხიშგური პიროვნებისთვის დამახასიათებელია უსუსურობის, უბადრუკობის, ნაკლოვანების გრძობა. ასეთი აღამიანი მიდრეკილია დააკნინოს საკუთარი თავი, დაექვემდებაროს რაიმეს ან ვისმეს. მამოხიშგური გენდუნციების უკიდურესი გამოვლენაა საკუთარი თავისადმი უნების, სულიერი ან ფიზიკური ტკივილის მიყენების სურვილი. სადისტურ მისწრაფებებსაც მრავალი სახე აქვს: სხვისი დათრგუნვა, მორჩილებაში ყოლა. ყოველგვარი ექსპლოატაცია და ბოლოს, სხვისთვის ზიანისა და განჯვის მიყენება. სადიშმა და მამოხიშმა ე.წ. *სიმბიოტური განწყობის* რეალიზაციაა. სიმბიოტი, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, არის ისეთი კავშირი ინდივიდებს შორის, როცა ორივე მხარე კარგავს “მე“-ს მთლიანობას და სრული ურთიერთდამოკიდებულების მდგომარეობაში ექცევა. სადისტსაც და მამოხიშსაც ერთნაირად ესაჭიროება სხვა. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ერთი ამორჩილებს, მეორე კი ექვემდებარება. პირველი წარმოადგენს სიმბიოტის აქტიურ ფორმას, მეორე – პასიურს. ასეა თუ ისე, ორივე შემთხვევაში აღამიანი მტკიცედ უკავშირდება სხვას და ინდივიდუალობისა და თავისუფლების დაკარგვის ხარჯზე თავს აღწევს იზოლირებულობასა და მარტოობას.

დესტრუქტივიზმი განსხვავდება ავტორიტარიზმისაგან, რადგან მისი მიზანი სიმბიოტი კი არ არის, არამედ ყოველგვარი ობიექტის განადგურება, რომელთანაც ინდივიდი მიმართუბას ამყარებს. განადგურებას ექვემდებარებიან როგორც სხვა აღამიანები, ისე მაგერიალური თუ სულიერი ფასეულობები. ამით ხდება უმწევობისა და უძღვრების გრძობის დაძლევა. სადიშმის შემთხვევაში აღამიანი ძალას სხვისი დამორჩილების წყალობით იძენს, ხოლო დესტრუქტივიზმის დროს გარე სამიშროების მოშორების, ლიკვიდაციის საშუალებით.

გაუცხოებისა და მარტოობის დაძლევის ყველაზე ნაერელებულ ხერხს ავტომატური კონფორმიზმი წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში აღამიანი მთლი-

ანად ისეთი ხდება, როგორც სხეები. ინდივიდი კარგავს თავისთავადობას, გადაიქცევა ავტომატად. განსხვავება ხაკუთარ "მე"-სა და ვარემოცვას შორის იშლება; ამასთან ერთად კი ქრება მარტოობისა და უსუსურობის შიში. კონფორმიზმი წააგავს *მომიკრთის* მექანიზმს, როცა ცხოველი საფრთხის სიგუაშია შეფერხდომას იცვლის და ისე ემხვავება ვარემოს, რომ მისგან აღარ გაიხრება. თავის "მე"-ზე უარის თქმით ადამიანი გადაიქცევა მილიონების მსგავს რობოტად და აღარ განიცდის მარტოობასა და შფოთვას, მაგრამ ეს თავისი პიროვნების დაკარგვის ფასად უჯდება.

როგორც ითქვა, ვაუცხოების გაღალახვა, სამყაროსთან და სხეებთან ერთიანობის მიღწევა ამ ნეუტაგორი შედეგების გარეშე არის შესაძლებელი. ადამიანმა შეიძლება მიაღწიოს პოზიტიურ თავისუფლებას, მაგრამ მისკენ მიმავალი გზა ბევრად უფრო რთულია; ამიგომ უმრავლესობა თავისუფლებასაგან გაქცევას ამჯობინებს. მიუხედავად ამისა, ეს გზა არსებობს და იგი თავისი *თვითონის* შესაძლებლობების სრულ და შეუზღუდავ გამოვლასა და *განხორციელებაში*, სინთეზურ *შემოქმედებით საქმიანობასა* და *სიყვარულში* მდგომარეობს. ადამიანური არსებობის პრობლემის ნამდვილი გადაწყვეტა სიყვარულშია. "სიყვარული ადამიანში მოქმედი ძალაა, რომელიც მას სხეებთან აერთიანებს; სიყვარული ეხმარება ადამიანს იმაში, რომ გაღალახვის მარტოობისა და ვაუცხოების გრძნობა და, ამავე დროს, დარჩეს უცვლელი, შეინარჩუნოს თავისი მთლიანობა". ასეთი სიყვარული არსებითად განსხვავდება ფსიქოლოგიური სიმბიოზისაგან. განიხილავს რა სიყვარულის სხვადასხვა ფორმებს (და-*მშური* ანუ *მოყვასის*, *დედობრივი*, *ეროტიული*, *საკუთარი თავის*, *ღმერთის*), ფრომი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ის არ არის უბრალოდ ფსიქიკური, სულიერი მდგომარეობა; სიყვარული მოქმედებაა, აქტიუობაა და ამიგომ გადაწყვეტი რილის შესრულება მეუბლია ევმისტენციალური პრობლემების კემპარიტი გადაწყვეტის საქმეში.

ნამდვილი სიყვარული ადვილი არ არის. თავისი თავის რეალიზაცია სიყვარულსა და შემოქმედებით შრომაში ეოგას თუ მეუბლია. ცხოვრების ასეთი სტილი და შესაბამისი ხასიათი იშვიათობაა. პოზიტიური თავისუფლების მიღწევა უდიდეს თავდადებას და სიმტკიცეს მოითხოვს. ამ შრომე ფსიქოანალიზს დიდი დახმარების გაწევა მეუბლია, ეისიდან იგი, პირველ რიგში, ხასიათის კორექციაა. ერთადერთი, რასაც მეუბლია შეარბილოს ან ხელ მოსპოს ის ბოროტება, რაც ხასიათში გამჯდარ დამანგრეველ, ავტორიტარულ თუ კონფორმულ გუნდენციებშია, არის შემოქმედებითი პოტენციალის გაძლიერება, ადამიანის უნარის განვითარება, პროდუქტიულად გამოიყენოს თავისი ძალები.

ადამიანის ბუნებისთვის იმთავითვე დამახასიათებელია მისწრაფება ბუნებრივების, კენ, სიყვარულის, კენ, თავისუფლების, კენ, სხეებთან ურთიერთობის, კენ. ეს ყოველივე ისევე გამომდინარეობს ადამიანის არსიდან, როგორც დამანგრეველი გუნდენციები. ადამიანის ბუნება თავისთავად არ არის არც კეთილი, არც ბოროტი. ადამიანის ბუნებას მისი არსებობის პირობებიდან გამომდინარე წინააღმდეგობები შეადგენს. ევმისტენციალურ წინააღმდეგობებთან დაკავშირებული იმანენტური კონფლიქტი აუცილებლად მოითხოვს

გადაწყვეტას, რომელიც, პრინციპში, ორი სახის შეიძლება იყოს: *რეკრესული ან პროგრესული*. პირველი, საბოლოო ჯამში, "მე"-ს განადგურებაა და, ამდენად, ბიოტიკებად უნდა ჩაითვალოს. მეორე "მე"-ს შესაძლებლობების მაქსიმალური თვითრეალიზაციაა და, ამდენად, საკვირეო *პუბლიცისტური ფინჯი-ანალიზი*, როგორც ფრომი ეწოდებს თავის მოძღვრებას, მხარში უნდა ამოუღვებს ადამიანს, რათა იგი სწორედ ამ გზას დაადგეს.

ფრომს მტკიცედ სჯერა ფსიქონალიგიკური შეთოდის. მისი გამოცეცნებით პრინციპულად ორი სხედასხვა მიზანის მიღწევა შეიძლება, ესენია *სოციალური ადაპტაცია* და *სულის ვანკერნება*. პირველ შემთხვევაში თერაპია ნეუროგული სიმპტომების მოხსნაში მდგომარეობს. ვასული საკუენის დასაწყისში პაციენტები მიმართავენ ფსიქონალიგიკოსს, ვინაიდან მათ აწუხებდათ მოგორიკის, სენსორიკის, სეკრეციისა და სხვა ფუნქციების დარღვევები. ეს დარღვევები მათ ხელს უშლიდა, შეესრულებინათ ის როლები, რომლებსაც საზოგადოება კარნახობდა. ანალიგიკური მკურნალობა სოციალურ შეგუებას ემსახურებოდა. შიგაესი სიმპტომების მქონე ავადმყოფები, ცხადია, დღესაც არიან, მაგრამ ისინი უმცირესობას შეადგენენ. ახალი *პაციენტები*, ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, ავადმყოფებად ვერც ჩაითვლებიან; მათი საზოგადოებრივი ფუნქციონირება ნორმალურია, მაგრამ ისინი ლაპარაკობენ ერთგვარ *მინაჯან სიკედილზე*, ვარკვევით არც იყიან, რა აწუხებთ. ადამიანები უსიყიან უსილობას, დათრგუნელობას; ოჯახურ ცხოვრებას მათთვის ბედნიერება არ მოაქვს, ხოლო სამსახურს – კმაყოფილება და სიხარული. ისინი ვერ ხვდებიან, რომ ეს სირთულეები მათი ძირეული, სიღრმისეული პრობლემის – *გაუგებობის* გამოვლენის ფორმებია. პუბლიცისტური ფსიქონალიზი ამ ვითარების გაგებასა და გამოსწორებას ემსახურება. მკურნალობის მიზანი ამ შემთხვევაში იმდენად შეგუებაში კი არ მდგომარეობს, რამდენადაც ადამიანის შესაძლებლობების ოპტიმალურ განვითარებასა და ისიდიეულურობის მაქსიმალურ რეალიზაციაში. სულის ვანკერნება ავადმყოფობისა და ნორმის ისეთ კონეფიციას გულისხმობს, რომელიც უპირატესობას აძლევს არა საზოგადოების მოთხოვნებს, არამედ ინდივიდის ღირებულებებს და მოთხოვნებს.

საქმე ისაა, რომ პიროვნების განვითარებისა და საზოგადოების ფუნქციონირების ინტერესები ერთმანეთს არ ემთხვევა. ის, ვინც ნორმალურად არის შინეული ადაპტირებულობის ნიშნის მთხვევით, შეიძლება ნეუროტიკმე ნაკლებად ჯანმრთელი აღმოჩნდეს ადამიანური ღირებულებების თეალსაზრისით. კარგი შეგუება ხშირად საკუთარ პიროვნებაზე უარის თქმის ხარჯზე მიღწევა; ადამიანი ხდება ისეთი, როგორსაც საზოგადოება მოითხოვს. ამიგომაც კარგავს ინდივიდუალურობას და უშუალობას. ამის საწინააღმდეგოდ, ნეუროტიკი შეიძლება ისეთ ადამიანად წარმოვიდგინოთ, რომელიც იბრძვის თავისი პიროვნების შესანარჩუნებლად. მარცხის შემთხვევაში, პიროვნების შემოჭმეებით თვითრეალიზაციის ნაცილად, იგი გამოსაეაღს მოულობს ნეუროტულ გამოვლენებში ან ფანგაბის საჩქაროში. მაგრამ, ადამიანური ღირებულებების კუთხით, იგი ნაკლებად არის დასახიბრებული, ვიდრე ის "ნორმალური", რომელმაც საერთოდ დაკარგა თავისი ინდი-

ვიდეოკურობა. საზოგადოდ, ფრომს მიაჩნია რომ ადამიანთა დაცოფა ნორმალურებად და ნეუროტიკებად მართებული არ არის. ნეუროტულ ადამიანთან პრინციპულად იმავე მოვლენებს ვხვდებით, რასაც ჩვეულებრივ ადამიანთან, ოღონდ ნეუროტიკთან შათ უფრო გამოკვეთილი, მძაფრი და გაყნობიერებული ხასიათი აქვს; ნორმალური ადამიანები ვერც აყნობიერებენ თავისი არსებობის ძირეულ პრობლემებს.

ამ პოზიციამე დგას კარენ ჰორნიც (1885-1952). განსხვავება ნეუროტულ და ჯანმრთელ ადამიანს შორის მხოლოდ რაიონდენობრივია. ეს დუბულება გამოთქმულია მის საპროგრამო წიგნში, "ჩვენი დროის ნეუროტული პიროვნება" (1937). აქ ჰორნიც თავი მოუყარა მოხაზვრებებს, რომლებიც გაუჩნდა ხანგრძლივი ფსიქოანალიტიკური პრაქტიკის დროს გერმანიაში და ამერიკაში, სადაც იგი 1932 წელს გადასახლდა. აქ ჰორნიც მუშაობდა ჩიკაგოა და ნიუიორკის ფსიქოანალიტიკურ ინსტიტუტებში, ხოლო 1941 წელს დააარსა ამერიკის ფსიქოანალიზის ინსტიტუტი. რომელსაც სიკვდილამდე ხელმძღვანელობდა. ფრომის მსგავსად, ჰორნიც იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ახალი სოციალური ვითარების შესაბამისად უნდა შეიცვალოს ფსიქოანალიზის თვალსაზრისი ნეუროზის ბუნებისა და მკურნალობის თაობამე. მისი აზრით, ნეუროტულ სიმპტომებზე აქცენტის ნაცვლად, საჭიროა იქიდან ამოვიდეთ, რომ "ამ ფსიქიკურ ამსილობათა ნამდვილი მიზეზი ხასიათის დარღვევამი მდგომარეობის და რომ ნეუროტული ხასიათის სტრუქტურის გამოვლენისა და კორექციის გარეშე ჩვენ ვერ შევძლებთ ნეუროზის მკურნალობას". რაც შეეხება ხასიათის, იგი სოციალური ფაქტორებით არის განსაზღვრული. ჰორნიც გადაჭრით ამბობს უარს ფროიდის ბიოლოგისტურ ორიენტაციამე და სოციალურად ორიენტირებული ფსიქოანალიზის განვითარებას ცდილობს. პიროვნების, მისი ხასიათის ჩამოყალიბება აღრეულ ბავშვობამი იწყება, მაგრამ შესაძლებელია ძალიან გვიან დასრულდეს. ადამიანი, გარკვეულად, მოვლი ცხოვრების განმავლობამი იცვლება. ჰორნიც უარს ამბობს ფიქსირებულ ფსიქოსექსუალურ სტადიებზე; მისი აზრით, განვითარება არ მიმდინარეობს უნივერსალური, ბიოლოგიურად განსაზღვრული სტადიების შესაბამისად; ამიგომ ხასიათის ფორმირება მოლიანად გარემოს ფაქტორზეა დამოკიდებული. აქ, ძირითადად, ოჯახური ფაქტორები ივლესხმება; უფრო ფართო კონტექსტში კი - კულტურული და სოციალური ფაქტორები.

ჰორნიცს თეორიის საყრდენ ცნებას ძირეული შოთის წარმოადგენს. ესაა მარგოობისა და უსუსურობის განცდა, რომელსაც ინდივიდში პოტენციურად მტრული გარემო აწვევს. ის აღმოცენდება სოციალური გარემოს შევადენით, კერძოდ კი შშობლებისა და ბავშვის ურთიერთობის იმ არასასურველი ფორმების შედეგად, რომლებიც აღრეული ასაკიდან იჩენს თავს. ეს შეიძლება იყოს სიყვარულის, გავების, შემწყნარებლობის დეფიციტი ან გადაჭარბებული შევრეობა, დამოკიდებლობისა და თავისუფლების მზღუ-

დღა, ერთ-ერთი შეიღისთვის უპირატესობის მინიჭება და ა.შ. ამას ჰორნი მთავარ პირობებს უწოდებს. შოთი, როგორც ძირეული მოტივაციური ძალა, წარმოშობს სიყვარულისა და ერთიერთობის სურვილს, რომლის უკანაყ უსაფრთხოების მოთხოვნაა დგას. ჰორნის თანახმად, ადამიანის აქტივობას ორი მთავარი მისწრაფება განსაზღვრავს: *უსაფრთხოებისა და სურვილების დაკმაყოფილების*, ისინი შეუთავსებელი გენდენციებია, ვინაიდან სურვილების შეუმღუდავი დაკმაყოფილება აუცილებლად გამოიწვევს დაგვიძობას ან დასჯას საზოგადოების შრიდან, რაც რეალურად უშუქრება უსაფრთხოებას.

ჰორნი საგანგებოდ განიხილავს იმას, თუ როგორ აღწევს თავს კონფლიქტურ ვითარებას ნეუროტული ადამიანი. იგი აღნიშნავს, რომ ნეუროტიკი არ მართავს თავის მისწრაფებებს, არამედ პირიქით, მისწრაფებები მართავენ მას. კონფლიქტური გენდენციების არაცნობიერობა და შეუთავსებლობა შეუძლებელს ხდის მათ ჰორნის გაწონასწორებული არჩევანის ვაკეთებას. ამიგომ ნეუროტული პირიუნება მიმართავს კონფლიქტის დაძლევის არარაციონალურ გზას ან ქვევით სტრატეგიას. თუ ეს სტრატეგია ფიქსირდება, იგი ხასიათობრივი თვისების ან, აეგორის გერმინით, *ნეუროტული მდრეკილების* სახეს იღებს.

ჰორნი 10 ასეთ ნეუროტულ მდრეკილებას გამოყოფს: მდრეკილება უკაულეს ხელმძღვანელი პარტნიორი, მდრეკილება ალტაიების ობიექტად ყოფნისადმი, ძალაუფლებისადმი, პატივმოყვარეობისადმი, სხეების ექსპლოატირებისადმი და ა.შ. ნეუროტულ მდრეკილებებს ვარკვეული საერთო თვისებები აქვს. ისინი არაცნობიერია. ადამიანს არ ესმის, რამდენადაა ამ გენდენციებით შეპერობილი და რამდენად განსაზღვრავენ ისინი მის ცხოვრებას. კიდევ უფრო ნაკლებად ცნობიერდება, თუ რაგომ აქვს ამ გენდენციებს მასზე შემოქმედების ასეთი ძალა. ნეუროტულ მდრეკილებებს აკეთავებული ხასიათი აქვთ: ისინი არ წარმართავენ ადამიანს განსხვავებული მიზნების შერჩევისკენ და მას რივიდულს ხდიან. და ბოლოს, ნეუროტული მდრეკილებები არარეალისტური და პრინციპულად დაკმაყოფილებელი ხასიათისაა, ხოლო მათი ფრუტგრაქია აუცილებლად იწვევს ძლიერი შფოთის რეაქციას.

წიგნში "ჩვენი შინაგანი კონფლიქტები" (1945) აეგორი აერთიანებს ყველა ამ მდრეკილებას თუ რეაგირების გიპს დაეეთი ქვევის სამ გლობალურ სტრატეგიაში: 1) *მოძრაობა ადამიანებისკენ* 2) *მოძრაობა ადამიანებისაგან* და 3) *მოძრაობა ადამიანების წინააღმდეგ*. თუ ნორმაში ეს გენდენციები ასე თუ ისე თანაარსებობენ და აწონასწორებენ ერთმანეთს, ნეუროტიკში ისინი მთლიანად ერთიერთგამომრიცხავი ხლებიან და ერთ-ერთი მათგანი იკავებს გაბატონებულ ადგილს. ამის შედეგად, შოთივა, რომლის შემყირებასაც თითქოს უნდა უშახურებოდეს ქვევის ეს სტრატეგია, კიდევ უფრო ძლიერდება, რადგან სხვა სტრატეგიების შესაბამისი მოთხოვნილებები არ კმაყოფილდება. საბოლოო ჯამში, ნეუროტიკი ექვევა *მანკიერ ნეუროტულ წრეში* – იდილობს შეამყიროს შფოთვა იმ ხერხით, რომელსაც ამ უკანასკნელის გაძლიერებისაკენ მივყავართ.

აღნიშნული სამი ქვევითი სტრატეგიის შესაბამისად გამოიყოფა ნეურო-

ტული პიროვნების (ხასიათის) სამი ტიპი: 1) დამთმობი 2) განდგომილი და 3) აგრესიული. დამთმობი ტიპი მისწრაფის ადამიანების კენ, რომლებიც მასზე დომინირებენ, უყვართ იგი და იცავენ მას; განდგომილი ტიპი ერიდება ადამიანებს, უყვარს მარგობა, არის დამოუკიდებელი და თვითკმარი; აგრესიული (მტრული) ტიპი მიმართულია სხვა ადამიანებთან დაპირისპირების კენ, მას იზიდავს ძალაუფლება, პრესტიჟი, დომინირება. ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს, რომ, პორნის თვალსაზრისით, განსხვავება ნევროზით შეპყრობილ და ნორმალურ პიროვნებას შორის მხოლოდ რაოდენობრივი სახისაა; წინააღმდეგობა კონფლიქტურ ტენდენციებს შორის ნევროტიკოსან ბევრად უფრო ძლიერია, ვიდრე ჯანმრთელ ადამიანთან.

თავის ბოლო წიგნში, "ნევროზი და პიროვნების განვითარება" (1950), პორნი მხველობს ნევროტიკული და ნორმალური პიროვნების განვითარების საკითხებზე ნორმალური განვითარება რეალური "შე"-ს თვითრეალიზაციას ნიშნავს. ძირულ შფოთთან დაკავშირებული პრობლემების გადასაჭრელად ნევროტიკული პიროვნება იძულებულია იდეალიზირებულ "შე"-ს არაადექვატური, გადაჭარბებული თვითშეფასებით. ფსიქოთერაპიული მუშაობის მიზანი პაციენტის რეალურ შე-სთან დაბრუნებაში მდგომარეობს. ადამიანმა უნდა მიიღოს საკუთარი თავი ისეთი, როგორც ის არის – ყველა ნაკლოვანებითა და შეზღუდულობით. ამისთვის საჭიროა შფოთვის შემცირება იმ დონემდე, რომ ადამიანმა შეძლოს ნევროტიკული სტრატეგიების ვარდნა ცხოვრება. ამას ეწინააღმდეგება პორნის მიერ საკმაოდ მოღერნიშებული ფსიქოანალიზი, რომლისთვისაც, ფროიდის ფსიქოანალიზისაგან განსხვავებით, დამახასიათებელია უფრო მეტი ორიენტირებულობა აწმყოზე (და არა წარსულზე) და სტრუქტურაზე (და არა გენებისზე).

პორნი უარყოფს ფროიდის პანსექსუალიზმს და ლიბიდოს თეორიას, ვკვი შეაქვს ოიდიოსის კომპლექსისა და სიკვდილის ინსტინქტის არსებობაში. ასევე იღის, ევოსა და სუპერ-ეგოს ცნებების მართებულობაში და ა.მ. მიუხედავად ამისა, იგი ძალზე მაღალ შეაფასებას აძლევს ფროიდის მიძღვრებას და მიაჩნია, რომ საჭიროა არა მისი უარყოფა, არამედ სრულყოფა. ამასთან დაკავშირებით პორნი თვლის, რომ მის კონცეფციას აქვს ფსიქოანალიზისთვის დამახასიათებელი ყველა ნიშანი, ესენია: შეზღუდულობა გარკვეული სისტემა არაენობიური პროცესების როლისა და გამოყენების ფორმების შესახებ და, აგრეთვე, გარკვეული თერაპიული პროცედურების სისტემა, რომლითაც ეს პროცესები ცნობიერდება.

ბევრად უფრო პრობლემატურია ფროიდის მისადმი პარი სტეკ სალივანის (1892-1945) შეზღუდულობა სისტემის მიკუთვნება. სალივანი ამერიკის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი ფსიქიატრი იყო. იგი წარმატებით უთავსებდა ერომანეთის სამკურნალო კლინიკურ, სამეცნიერო-კვლევით და სალექციო-პედაგოგიურ საქმიანობას სხვადასხვა დაწესებულებებსა და ქალაქებში (ვაშინგტონი, ნიუ-იორკი,

გაუხონი). სალიევანი გამოირჩეოდა იშვიათი დამოუკიდებლობით და კრიტიკულობით ორიოლოქსალური ფსიქოანალიზის მიმართ. ამასთან, სულიერი მოვლენების განხილვისას, იგი ცოდნის სხვადასხვა დარგის ხინთუმის მომხრე იყო. მისი თვალსაზრისით ჩამოყალიბდა გარკვეული ფსიქონევროლოგიური (უ. უბტი), კულტურულ-ანთროპოლოგიური (ე. სეპირი, რ. ბენედიქტი) და სოციოლოგიური (ჯ. მილი) მოხაზვრებების გაელენით. რაც შეეხება ფსიქოლოგიას, აქ, ფსიქოანალიზთან ერთად, პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს ველის თეორია (კ. ლევინი) და სოციალური ბიპევიორიზმი (ლ. კორტკელი). სალიევანს შოგჯერ ამ უკანასკნელი მიმართულების წარმომადგენლად ითვლიან. ამის საფუძველს ალბათ ის გარემოება იძლევა, რომ ნეობიპევიორისტების მსგავსად სალიევანი ცდილობდა, აეგო ფსიქოლოგია ზუსტი საბუნებისმეტყველო მეცნიერების მსგავსად. ასეა თუ ისე, ფსიქოლოგიის ისტორიაში სალიევანი მაინც სეოფროდიზმის წარმომადგენელთა შორის განიხილება, ვინაიდან მისთვის ამოსავალი იყო შეხედულება არაქნობიერი ფსიქიკის სამალაქში მოთავსებული მოგიეაიური ძალების შესახებ.

ამ ძალების მასაზროლებელი წყარო, სალიევანის თანახმად, ინსტინქტური ლტოლვები კი არა, *ინტერპერსონალური ურთიერთობები*აა ადამიანის მიუღი ცხოვრება პიროვნებათშორის ურთიერთობებში მიმდინარეობს. პიროვნება მხოლოდ სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში ყალიბდება და უღინდება. ეს ურთიერთობა შეიძლება იყოს რეალური ან წარმოსახვითი, მაგრამ ყველა შემთხვევაში ის ჩართულია ადამიანის ქცევაში. ამ აზრით, ადამიანის მიუღი ფსიქიკური წყობა ინტერპერსონალური ხასიათისაა. უფრო მეტიც, სალიევანი განსაზღვრავს პიროვნებას, როგორც “განმეორებადი პიროვნებათშორისი სიტუაციების შედარებით მდგრად მოდელს, რომლებიც ახასიათებს ადამიანის ცხოვრებას”. ეს ნიშნავს, რომ ობიექტური კვლევის საგანი ინდივიდები კი არ უნდა იყვნენ, არამედ “პიროვნებათშორის ველეებში მიმდინარე მოვლენები და მოქმედებები”. ის რაც განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას, მოთავსებულია არა მასში, არამედ პიროვნებათშორის ველში. ამკარაა, რომ ეს მხჯელობა ლევინის ველის თეორიასთან სრულ შესაბამისობაში იმყოფება (იხ. 92).

ინტერპერსონალურ ურთიერთობაში ინდივიდი დაბადებიდანვე შედის. უკვე ახალდაბადებულ ბავშვს უნდება ორი ძირითადი ინტერპერსონალური მისწრაფება: დედის (მომვლელის) აღერხის, სითბოს მიღების მოთხოვნილება და შუოთის, წუხილის არილების გუნდენცია. ეს სოციალური მოგიეაიცა იმთავითვე თანაარსებობს და თანამოქმედებს ბიოლოგიურ მოგიეაიასთან. სითბოს და აღერხის მიღების სწრაფეა ჩართულია ბიოლოგიურ მოგიეაიიაში იმდენად, რამდენადაც კვებითი, გემპერაგურული თუ ხასიციციხლო მოთხოვნილებების და კმაყოფილებისთვის აუცილებელია სხვა ადამიანის მზრუნველობა და თანამონაწილეობა. რაც შეეხება შუოთის ის გადაეეეეე ბავშვს დედისაგან (ან სხვა უახლოესი პირისაგან), როცა იგი არაკეთილგანწყობილია, შეწუხებულია ან გაბრაზებულია. ეს ვითარება, სალიევანის მიერ, დაფიქსირებულია *შუოთის თეორემაში*, რომლის თანახმად შუოთის დაბაბულობა მომვლელ პირში ინდუციირებას უკეთებს შუოთის ჩვილ ბავშვში. შუოთი მძიმედ

მოქმედებს კვებით ან სხვა ორგანიზმულ პროცესებზე და, საბოლოო ჯამში, ბავშვის ჯანმრთელობაზე. მოგვიანებით ის შესაძლოა უარყოფითად აისახოს პიროვნებათმორის ურთიერთობებზე.

შფოთის არიდების მოთხოვნა იძულებს ბავშვს, ყურადღება მიიპყროს იმას, თუ რას იწონებენ უფროსები და რას – არა. ამ შეფასებების გავლენით ურთიერთობის პროცესში ყალიბდება “მე“-სისტემა, რომელშიც პერსონიფიკაციის გარკვეული სახეა მოცემული. პერსონიფიკაციის გერმინით აღინიშნება ის წარმოდგენები თავის თავის და სხვების შესახებ, რომელთა პირველადი ფორმები უკვე აღრეულ ბავშვობაშია მოცემული. ისინი შეიძლება იყვნენ აღექვატური და არააღექვატური. “მე“-სისტემის სტრუქტურა თავის თავის პერსონიფიკაციებს შეიცავს, ისინი ხაში სახისაა: კარგი-“მე“, ცუდი-“მე“ და არა-“მე“. იმის მიხედვით, რომელი – კარგი თუ ცუდი “მე“-ს სტრუქტურა დომინირებს “მე“-სისტემაში, ინდივიდი განსხვავებულად რეაგირებს მნიშვნელოვანი მოსხოვნილებების ფრუგტრაციებზე. ცუდი “მე“-ს იდენტიფიკაციისას სუბიექტი თავის თავს ამგყუნებს, ხოლო კარგი “მე“-ს შემთხვევაში სხვაზე გადაბრალებას ახდენს. “მე“-სისტემის ჩამოყალიბება საკმაოდ აღრეულ ასაკში (12-18 თვე) იწყება ცნობიერების მონაწილეობის გარეშე. საბოლოო სტაბილიზაციას იგი აღწევს გვიანი ყრმობის ეტაპზე, რომელიც პიროვნების განვითარების ბოლო სტადიას წარმოადგენს (სალივანის მიხედვით, მოწიფულობამდე პიროვნება ექვს სტადიას გაივლის). “მე“-სისტემა, როგორც წესი, ნაკლებად ექვემდებარება კრიტიკას და მეტ-ნაკლებად უცვლელი სახით თან გააყვება ადამიანს მთელი ცხოვრების განმავლობაში. მის შესაყველად, არც თუ იშვიათად, სავანგებო ფსიქოთერაპიული ჩარევა ხდება საჭირო.

ინტერპერსონალური ურთიერთობები, ცხადია, ყოველთვის პარმონიული და უკონფლიქტო ვერ იქნება. შფოთი სოციალური ცხოვრების მოუცილებელი მომენტია. ამ ვითარებასთან შეგუების პროცესში პიროვნებაში ფსიქოლოგიური თავდაყვის ერთგვარი მექანიზმი წარმოიქმნება. მისი მოქმედების გამოვლინებაა, როცა ადამიანი თითქოს ვერ ამჩნევს იმას, რაც ეწინააღმდეგება “მე“-სისტემას და იწვევს შინაგან დისკომფორტს. ეს მოელტება სალივანის კონცეუციაში *შერჩევითი ყურადღების ან დისოციაციის* სახელწოდებით აღინიშნება. ფსიქოთერაპიის მთავარი დანიშნულება, მისი ამრით, მდგომარეობის ისეთი თავდაყვითი მექანიზმების შემუშავებაშია, რომლებიც ხელს შეუწყობენ სოციალურ გარემოსთან პარმონიულ შეგუებას. ამ მიზნით გამოიყენება *ფსიქიატრიული ინტერეუს მეთოდი*, რომელიც გულისხმობს პაციენტთან კონტაქტის პროცესში აქტიურ შემოქმედებას ინტერპერსონალურ ურთიერთობებზე.

სოციალური გარემო, რომელსაც სალივანი კლინიკაში ქმნიდა პერსონალის სპეციალური შერჩევის, სწავლების, პაციენტების თანაცხოვრების ყველა ნიუანსის გათვალისწინებით და ფსიქოთერაპიული ხეანხების დროს თავისი გამორჩეული ემპატიური უნარის შემჯობით, საოცარ თერაპიულ ეფექტებს იწვევდა. განსაკუთრებით მთამბეჭდავი იყო სალივანის წარმატებები შიშოფრენიის მკურნალობის საქმეში. სალივანმა ამ მიმართულებით გააფარ-

თავა ფსიქოანალიზში. მან პირველმა გაავრცელა ფსიქოანალიტიკური მიდგომა ფსიქოანალიზში. ფროიდს ფსიქოანალიზი ესმოდა, როგორც კონფლიქტი ინდივიდსა და გარე სამყაროს შორის, რის შედეგადაც ადამიანი გარემოსაგან პირს იბრუნებს. ნეეროში კი ინტრაფსიქიკურ ამულიობად არის წარმოდგენილი; ის იღის, ეგოსა და სუპერ-ეგოს სტრუქტურებს შორის კონფლიქტის შედეგია. ვინაიდან გარე სამყარო სხვა ადამიანებისაგან შედგება, ძირითადი კონფლიქტი ინდივიდსა და მის სოციალურ გარემოს შორის წარმოიქმნება. სალივანი თვლის, რომ ეს ერთნაირად მართებულია როგორც ფსიქომის, ისე ნეეროში შემთხვევაში, რადგან ინტრაფსიქიკური კონფლიქტები თავდაპირველად პაროენებათშორისი კონფლიქტებია და განვითარების პროცესში პაროენულ სტრუქტურებში ინტერნალიზდება. სალივანი უფრო შორსაც მიდის და თვლის, რომ პაროენება, როგორც არსი, როგორც პირადი *ანდივიდუალობა*, იღებიაა, რადგან ჩვენ არ ვცხოვრობთ თავისთავად, ავტონომურად და ინდივიდუალურად. ამიტომ აქცენტი უნდა გაკეთდეს არა იმდენად პაროენებაზე, რამდენადაც ინტერპერსონალურ სიტუაციებზე. ამგვარი მიდგომა, ცხადია, ვრცელდება შიშოფრენიამაც უკრადლების ცენტრში აქაც სოციალური სიტუაცია უნდა იყოს და არა ავადმყოფი ინდივიდუმი. თავის ამოყანას სალივანი იმაში ხედავს, რომ დაეხმაროს შიშოფრენიით დაავადებულს, პარამონიულად “ჩაეწეროს” სოციალურ გარემოცვაში. ამ დაავადებისას რეალურ ცხოვრებასთან შეგუებისთვის საჭირო ფუნქციები არ არის მოშლილი და სამუდამოდ დაკარგული; ისინი მხოლოდ დათრგუნულია და ეს დათრგუნვა ინდივიდისთვის რეალობისაგან გაქცევის საშუალებას წარმოადგენს. ამოყანა ავადმყოფის სოციალური რეალობისკენ შემობრუნება და დათრგუნვის მოხსნაა. წამყვანი ფსიქოანალიტიკოსების მეფხებით, სალივანი, თავისი *ინტერპერსონალური ფსიქიატრიის* მოდელის ფარგლებში, შიშოფრენიის შეკრძალობისას დინამიკური ფსიქოთერაპიული მეთოდების გამოყენების უზარმაზარ გამოცდილებას ფლობდა.

თუ სალივანმა ფსიქოანალიზში ფსიქოანალიზზე გაავრცელა, ჰაინც კოხტგი (1913-1981) შეეცადა ფსიქოანალიზში ისეთ პაციენტებთან გამოყენებინა, რომლებიც უჩიოდნენ შინაგან დემინგეგრაციასა და სიყარვილეს. მათ შორის იგი ხშირად ხვდებოდა *მოსამღერე მღვთმარებლებში* მყოფ პირებს და *ნარცისმისის კომპლექსით* შეპყრობილ ინდივიდებს.

ფსიქოანალიზის გამოყენების სფეროში მოიყვა არა მარტო სხვადასხვა ფსიქიკური და ქიევიითი დარღვევები, არამედ ორგანული პათოლოგიებიც, უფრო ფართოდ – ფსიქიკურისა და სხეულებრივის ერთიანობა. ფსიქოანალიზის ფარგლებში წარმოიშვა *სხეულზე ორიენტირებული* და *ფსიქოსომატური* მიდგომა. მისი ამოსაყალი წერტილი არის თეზისი სულისა და სხეულის ერთიანობის და განუყოფლობის შესახებ. ორგანიზმული პროცესები ფსიქოფიზიოლოგიური ბუნების პროცესებია. ამიტომ მათი ერთ-ერთი მხარის ცვლილება, ასე თუ ისე, იწვევს მთლიანობითი ხასიათის სტრუქტურულ და ფუნქციონალურ ცვლილებებს. აქედან გამომდინარე, ფსიქოანალიზის პროცესში შესაძლებელია მოძრაობა როგორც სხეულიდან სულისკენ, ასევე ფსიქიკიდან სულისკენ. პირველი მიმართულების იდეოლოგი ვილჰელმ რაიხი (1897-1957)

იყო, მისი საერთო ორიენტაცია ასე გამოიხატება – ფიქციური სრულფასოვნებისა და სრულყოფილების მასალწვევად აუცილებელია სხეულის ბუნებრივი და თავისუფალი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. აღრინდელ შრიმპებში რაიბი ბექენგს აკეთებს ხასიათის საკითხზე და მას *ფსიქოლოგიური ან პიროვნული ჯაგმის* ცნებას უკავშირებს. ხასიათი პიროვნებისთვის ფსიქოლოგიური ჯაგმის ფუნქციის ასრულებს; იყავს მას მრავალრიცხოვანი ინსტიტუტური, უპირატესად სექსუალური იმპულსებისაგან. ხასიათში მოცემული თავდაცვითი რეაქციები მდებარეობს შესაბამისი მიზნის კვებების, მიზნების სახით. ემოციების დათრგუნვის უნივერსალურ მექანიზმში *კუნთური რეაქცია* ანუ *კუნთური ჯაგმა* წარმოადგენს. ამ კუნთური დაცვითი რეაქციების შემცირება ან მოხსნა, ფსიქოლოგიური მასალის ანალიზთან ერთად, თერაპიის პროცესში ათავისუფლებს ლიბიდოზულ ენერჯიას და შესაბამის ემოციებს, რომლებიც ჯერ კიდევ აღრეულ ასაკში იყო ბლოკირებული კუნთური ჯაგმით.

ფრანკ ალექსანდერი (1891-1964) ფსიქოანალიტიკური შკურნალობის იმ მიმართულების სათავეში იყო, რომელიც ორგანულ დაავადებებზე ფსიქიკური ფაქტორის გავლენას ეკუთვნის. 1932 წელს ჩიკაგოს ცნობილ ფსიქოანალიზის ინსტიტუტში მან შექმნა ლაბორატორია, სადაც პირველად დაიწყო *ფსიქოსომატური* პრობლემების შესწავლა ფსიქოანალიზზე დაყრდნობით. ამ კვლევების შედეგად დაიწერა განსხვავებული ტიპის პიროვნებებისათვის დამახასიათებელი კონფლიქტური მოდელები, რომლებიც მჭიდრო კავშირშია გარკვეული სახის დაავადებებთან. მან გამოყო ელემენტარული მოტივაციური ძალების სამი ვექტორი: მიღებისა და გაერთიანების, განდევნისა და დახარჯვა-განადგურების, შენახვისა და დატოვების სურვილი. ამ არაენობიური გუნდუნების კონფლიქტი მათ ბლოკირებას იწვევს. ეს ვითარება კომპენსირდება სპეციფიკური ფსიქოფიზიოლოგიური ან ვეგეტატიური რეაქციებით, რაც, თავის მხრივ, ამა თუ იმ განსამღვრელი ორგანული დაავადების (წყლული, პიკერტონია, ასთმა და სხვა) ეტიოლოგიური ფაქტორი ხდება.

ფსიქოანალიზის საგნობრივი ველის გაფართოების კიდევ ერთი მიმართულება *ბავშვის ფსიქოანალიზი*ა ბავშვისადმი ინტერესი, პრინციპში, კლასიკური ფსიქოანალიზიდან მომდინარეობს. ფროიდის მიხედვით, ძირითად კომპლექსებს სწორედ ბავშვობაში ეყრება საფუძველი. მაგრამ უშუალოდ ბავშვთან ფსიქოანალიტიკურ მუშაობას ოცდაათიან წლებში მოჰკიდეს ხელი. აქ თავიდანვე ორი მიმართულება გამოიკვეთა – შელანი კლაინის (1882-1960) და ანა ფროიდის. მათი სკოლები ერთმანეთს უპირისპირდება მთელ რიგ სერიოზულ საკითხებში, რომლებიც ეხება როგორც ფსიქოანალიტიკური თერაპიის, ასევე პრაქტიკისა და ტექნიკის მნიშვნელოვან ასპექტებს.

რაც შეეხება საშოვადოდ პრაქტიკას, იგი პოსტფროიდულ ეპოქაშიც ფსიქოანალიზის განუყოფელ შემადგენელ ნაწილად რჩება. არსებითად უკუღელდა მისი, როგორც ფსიქოთერაპიული მეთოდის ძირეული პრინციპებიც. ესენია სხვადასხვა ტექნიკების საშუალებით (ასოციაციების, სიმშრების, შეედომითი მოქმედებების ინტერპრეტაცია) არაენობიური მასალის ცნობიერებაში ამოგანა და *ტრანსფერი* – ვადაუწყვეტილი კომპლექსებისა და კონ-

ფლიქტების ანალიტიკოსზე გადაგანა, ანუ *პირველსაწყისი ნევეროზის* შეცვლა *გადაგანის ნევეროზით*. ბოლო ეტაპზე ხდება უკვე ინტერპრეტირებული და გრანსფერის საშუალებით თავიდან განცდილი ფსიქიკური და ქიმიური მინიარსების დამუშავება, მათთვის უარყოფითი შეხების მოხსნა, ერთი სიტყვით, განსწორებითი გადაგანის ნევეროზის პრობლემების გადაწყვეტა.

თერაპევტის ობიექტური და მიუკერძოებელი დამოკიდებულება ხელს უწყობს ყველა ამ პროცესის ეფექტურ წარმართვას. ზ. ფროიდი ანალიტიკოსს ცარიელ ეკრანს აღარებდა, რომელზეც პაციენტი თავისი განცდებისა და როლების პროექტირებას ახდენს. პოსტფროიდისგულ პერიოდში ნათლად გამოჩნდა, რომ ანალიტიკოსი არ შეიძლება იყოს და ვერც იქნება ცარიელი ეკრანი აბსოლუტურად ნეიტრალური პოზიციით. როგორც კონკრეტული პიროვნება, იგი რეაგირებს პაციენტზე, ემოციურად ჩართულია მის პრობლემებში, რასაც ფსიქოანალიზში *კონტრეტადაგანა* ეწოდება. თანამედროვე ფსიქოანალიზი მაინც ისეთია, რომ ანალიტიკოსის პიროვნების როლი სულ უფრო მეტ წონას იძენს.

საკამათოა ფსიქოანალიტიკურ მეთოდთან დაკავშირებული ისეთი საკითხი, როგორიყაა მკურნალობის ხანგრძლიობა. გრადიციული შეხედულებით ითვლება, რომ რაც უფრო დიდხანს გრძელდება ანალიზის კურსი, მით მეტია განკურნების ალბათობა. თანამედროვე ფსიქოანალიზში მკურნალობის კურსის ხანგრძლიობის შემცირებისა და მისი შესტი დროითი რეგლამენტაციის პრაქტიკა უკვე ფართოდაა გაბრუნებული.

ეკლექსია და მსჯელობის საგანს კლინიკური ფსიქოანალიზის სხვა მომენტებზე წარმოადგენს. საქმე უხეზა გარკვეული პრინციპებისა და ტექნიკების ერთგვარ მოღერნიშაყიას. ეს პოსტფროიდისგული მოძრაობის ერთი ასპექტია. მეორე ასპექტი, როგორც აღინიშნა, ფსიქოანალიზის გამოყენების სფეროს გაფართოებაში მდგომარეობს – ფსიქოზები, მოსაზღერე მდგომარეობები, ფსიქოსომატიკა, ბავშვის ანალიზი. ორივე ეს ასპექტი უფრო პრაქტიკას უხეზა. შესამე ასპექტი საკუთრივ კონცეფციის შემდგომ განვითარებასთან არის დაკავშირებული. ამ მხრივ, როგორც დაერწმუნდით, მრავალი ახალი ცნება, იდეა თუ შეხედულება გაჩნდა, მაგრამ ძირითადად თეორიული ამრის ორ მიმართულებაზე შეიძლება დაპარაკი. ერთ შემთხვევაში ადგილი აქვს ფსიქიკურ ცხოვრებაში “მე”-ს როლისა და მნიშვნელობის გამრდა-გაფართოებას; აქცენტი კეთდება “მე”-ს აეტონომიურ ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული პროცესებისა და მექანიზმების დახასიათებაზე (ეგო-ფსიქოლოგია). მეორე შემთხვევაში განსაკუთრებული ყურადღება არაცნობიერი და ცნობიერი ფსიქიკის სოციალურ-კულტურულ განპირობებულობას ექცევა (ნეოფროიდისმი).

ფსიქოანალიზშია და აკადემიურ ფსიქოლოგიას შორის თავიდანვე საკმაოდ როული ურთიერთობა დამყარდა. საკუთრივ ფროიდი მკაცრად უარყოფითად აფასებდა გრადიციული ფსიქოლოგიის მიღწევებს და შეხადლებლობებს. არც მოპირდაპირე მხარე ირუნდა ნაკლებ კრიტიკულობას და სკეპტიციზმს. როგორც გემოთ ვნახეთ, აკადემიურ ფსიქოლოგიაში გამოთქმულია საუბებლიანი შენიშვნები ფსიქოანალიზის და საერთოდ სიღრმის ფსიქოლოგი-

ის მიმართ მათი მონაცემების ხანლობის, კონსეფციების ვალიდობისა და შემოწმებადობის კუთხით. ეს შენიშვნები, არსებითად, პოსტფორმალისტულ სისტემებზე ეხება.

უფრო რთულადაა ვითარება იქნით ფსიქოანალიზის ფარგლებში, სადაც თითქმის არ არსებობს შეთანხმებული საკითხი. თუ სპეციალისტები აკადემიური ფსიქოლოგიის წრეებიდან, როგორც წესი, უბრალოდ მიუთითებენ ფსიქოანალიტიკური დებულებების დაბალ ხანდობასა და ევრიფიკაციის სირთულეებზე, თვით ამ მიმდინარეობის წარმომადგენლები ხაკმაოდ მძაფრად აკრიტიკებენ ერთმანეთის სისტემებს (როგორც დეკალეზში, ისე მოლიანად) და ურთიერთაწინააღმდეგო კონსეფციებს ქმნიან. ამ ვითარებაში უკვე კლასიკურ სიღრმის ფსიქოლოგიაში იქნა თავი; საკამბრისაა ვაეიხსენით აშრთა სხვადსხვაობა ფრიოდს. იუნგს და ადლერს შორის. ამ უთანხმოებებისა და კონსეკუალური სიჭრელის უპირველესი მიზეზი უმპირული მასალისა და თეორიის ურთიერთმიმართების თავისებურებაში მდგომარეობს. თეორიის აგებისას ყოველი ფსიქოანალიტიკოსი თავის თერაპიულ გამოცდილებას ეყრდნობა. მაგრამ კლასიკური სამუშაოს ეს მონაცემები იმთავითვე ინტერპრეტაციას გულისხმობს, რომელიც, თავის შრივ, უკვე მიღებულ თეორიულ მოსაზრებებს ეფუძნება. ვიღებთ მეკრულ წრეს. შედეგად, ერთსა და იმავე მოქმედებას, გამოჩაოქვამს თუ წარმოადგენას განსხვავებული მნიშვნელობა ენიჭება; და ეს მაშინ, როცა პროცედურული თეოსაშრისით ფსიქოანალიტიკური ტექნიკის ძირეული პრინციპები ყველგან ერთნაირია (ასოციაციების, სიმშრების, შეცლომითი მოქმედებების ანალიზი).

საქმე იხაა, რომ სინამდელიეში ფსიქოანალიტიკური ტექნიკა თეორიისაგან განეკლკევებულად არ არსებობს. მაგალითად, სიმშრების გამოფრვა, ინტერპრეტაცია ყოველგვარი ფსიქოანალიზის შემადგენელი ნაწილია. მაგრამ სიმშრის წაკითხვა აბსოლუტურად განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ რა შეხედულება აქვს ავტორს სიმშრებზე, ფსიქიკაში მის ადგილსა და როლზე და, საერთოდ, არაქნობიური სფეროს მინაარსეულ და სტრუქტურულ მხარეებზე. ასეთივე შეუთანხმებლობაა სხვა საკითხებშიც. ავილოთ თუნიდაც საკითხი აქტივობის ძირეული მამომრავებული ძალების შესახებ. ფრიოდი ლაპარაკობს ლიბიდოზე, სიყოცხლისა და სიკელიდის ინსტინქტებზე; იუნგისთვის ლიბიდო სასიყოცხლო ენერჯის ექვივალენტური ცნებაა; ადლერი მთავარ აღმძვრელ ძალად არასრულყოფილების განცდას მიიჩნევს; ევოფსიქოლოგიაში მეს ლიბიდოსაგან განსხვავებული ავტონომური ძალა მიეწერება; ფრომი მიუთითებს ფუნდამენტურ ეგზისტენციალურ წინააღმდეგობებთან დაკავშირებულ მისწრაფებებზე; სიყვარული, თავისუფლება, დესტრუქცივიზმი, ავტორიტარიზმი; შორნი ამოდის ძირეული შფოთიდან და მას უსაფრთხოებისა და სურვილების დაკმაყოფილების მოთხოვნილებებს უკავშირებს; ხალიეანი წამყვან მისწრაფებებს ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში ხედავს და ამოსაეულ მოტივაციად თბილი ურთიერთობებისა და წუხილის არიდების გენდენციებს მიიჩნევს. არსებობს სხვა მოსაზრებებიც ამ საკვანძო საკითხის გარშემო, რომლის ასეთი თუ ისეთი გადაწყვეტა მოლიანად განსამდერავს ფსიქანალიტიკური თეორიისა და პრაქტიკის ხასიათს.

როგორ უნდა განვსაზღვროთ, რომელი თვალსაზრისითაა ჭეშმარიტი? ფროიდის და პოსტფროიდისტული ეპოქის ყველა ავტორი ხომ თავისი ანალიტიკური პრაქტიკიდან ამოდის და ამტკიცებს, რომ სწორედ მან დაარწმუნა იგი ამა თუ იმ მოტივაციური გენდენციის პირველადობასა და პრიორიტეტულობაში. მაშასადამე, საქმე მეთოდში ყოფილა. საგულისხმოა ამ მხრივ ფროიდის შეფასება. "მართალია, წერს იგი, ფსიქონალიზმმა ვერ მიაღწია იმ იდეალს, რომლისკენაც მრავალი წელი მიისწრაფოდა აკადემიური ფსიქოლოგია; ახეთი იდეალი შუსტი ექსპერიმენტული მეთოდების პირდაპირი გამოყენება იყო. მიუხედავად ამისა, იგი, არსებითად, ემპირიულ მეთოდს წარმოადგენს; ესაა მეთოდი, რომელიც ადამიანის შინაგანი ცნებურის მიერ შეკავებული აზრების, სიმშრებისა და ფანტაზიის გულმოდგინე დაკვირვებას ეფუძნება. მხოლოდ არაენობიურ ძალებზე დამყარებულ ფსიქოლოგიას შეუძლია შეაღწიოს იმ საფარველს მიღმა, რასაც შეედომაში შემყვანი რაციონალიზაცია ქმნის. ამგვარ რაციონალიზაციას როგორც ცალკეული ადამიანების, ისევე მთელი საზოგადოებების ანალიზისას უხედავია". მაგრამ საქმე ისაა, რომ არაენობიერში შეღწევისას ყველა ფსიქანალიტიკოსი თავის აღმოჩენებს აკეთებს და ერთმანეთის გამომრიცხავ კონსეფციას ქმნის. ამ ვითარებაში ჭეშმარიტების კრიტერიუმად თითქოს თერაპიის ეფექტურობა უნდა მოგვევლინოს. მაგრამ არც აქაა გამოსავალი, ვინაიდან ყველა საკუთარი თეორიის პრაქტიკულ ნაყოფიერებაზე მოუთითებს, ხოლო რამდენადმე სარწმუნო სტაგისტიკა არ არსებობს.

პოსტფროიდისტული პერიოდის შეხედულებათა მრავალფეროვნება შეიძლება ფსიქონალიზმის სასიცოცხლო ძალის გამოვლინებადაც შეფასდეს და მისი დასუსტების მაჩვენებლადაც. ამ შეხედულებათა სინთეზი ახალ, ერთიან თეორიულ სისტემაში ამჟამად ნაკლებ შესაძლებლად გამოიყურება და ამის გაკეთება არაის უცდია. მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს ამ მიმდინარეობის მომავალი, ეჭვგარეშეა რომ მან უდიდესი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ ფსიქოლოგიური აზრის, არამედ მთელი დასავლური კულტურის დღევანდელ სახეზე.

ლიტერატურა

1. ადლერი ა. ინდივიდუალფსიქოლოგია. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.
2. იუნგი კ. გ. ანალიზური ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბილისი, 1995.
3. იმედაძე ი. XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები. თბილისი, 2004.
4. კაკაბაძე ვ. სიღრმის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური საფუძვლები. თბილისი, 1979.
5. ფროიდი ზ. ფსიქონალიზმი. თბილისი, 1995.
6. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М., 1995.
7. Адлер А. Наука жить. Киев, 1997.
8. Александр Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности

- до наших дней. М., 1995.
9. Блюм Г. Психоаналитические теории личности. М., 1996.
 10. Джонс Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда. М., 1997.
 11. Зарубежный психоанализ. СПб., 2001.
 12. Клонингер С. Теории личности. СПб., 2003.
 13. Лейбин В. Фрейд, психоанализ и современная западная философия. М., 1990.
 14. Лихи Т. История современной психологии. СПб., 2003.
 15. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ. СПб., 2002.
 16. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. СПб., 2000.
 17. Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. М., 2000.
 18. Руткевич А.М. От Фрейда к Хайдеггеру. М., 1985.
 19. Смит Н. Современные системы психологии. СПб., 2003.
 20. Фрейд З. Тотем и табу. М., 1924.
 21. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций. Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
 22. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. М., 1989.
 23. Фрейд З. Психология бессознательного. СПб., 2002.
 24. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теория, упражнения, эксперименты. СПб., 2001.
 25. Фромм Э. Бегство от свободы. М., 1990.
 26. Фромм Э. Иметь или быть. М., 1990.
 27. Фромм Э. Душа человека. М., 1992.
 28. Холл К.С., Линдсей Г. Теории личности. М., 1997.
 29. Хорни К. Собрание сочинений в 3-х т. М., 1997.
 30. Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб., 1997.
 31. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
 32. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 1996.
 33. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М., 1996.
 34. Юнг К.Г. Психологические типы. М., 1967.
 35. Юнг К.Г. Аналитическая психология. В кн: История зарубежной психологии. Тексты. М., 1986.
 36. Юнг К.Г. Структура психики и процесс индивидуализации. М., 1996.
 37. Юнг К.Г. Критика психоанализа. СПб., 2000.
 38. Ellenberger H. The discovery of the unconscious: The history and evolution of dynamic psychiatry. New York: Basic Books, 1970.
 39. Grunbaum A. Foundations of psychoanalysis: A philosophical critique. Berkeley: University of California Press, 1984.
 40. Sullivan H. The interpersonal theory of psychiatry. New York: Norton, 1953.

8.1. კლასიკური ბიპევიორიზმი

1913 წელს ფსიქოლოგიურ რევიუში დაბეჭდილი სტატიით: “ფსიქოლოგია ბიპევიორისტის თვალსაზრისით” უოთსონმა საფუძველი ჩაუყარა ბიპევიორიზმს. *ბიპევიორიზმი* სრულიად ახალი ზოგადფსიქოლოგიური მოძღვრებაა, რომელიც პრისციპულად უპირისპირდება მანამდე არსებულ ფსიქოლოგიებს (შინაარსების ფსიქოლოგია, აქტფსიქოლოგია, სტრუქტურალიზმი, ფუნქციონალიზმი და ა.შ.). ის არის რეაქცია ამ ფსიქოლოგიების სუბიექტივიზმზე და ინგროსპექციონიზმზე, იგი უარს ამბობს ცნობიერების კვლევაზე, რადგანაც მისი შესწავლა თვითდაკვირვებას გულისხმობს. ფსიქოლოგიის საგნად ცხადდება ქცევა, რომელიც ობიექტურ დაკვირვებას და შესწავლას ექვემდებარება.

ჯონ ბროდეს უოთსონის (1878-1958) ბიოგრაფიიდან ნათელი ხდება, თუ ვისი გავლენა დაელო საფუძვლად მისი მეცნიერული მრწამსის ჩამოყალიბებას. იგი სწავლობდა ჩიკაგოს უნივერსიტეტში, ფუნქციონალიზმის ერთ-ერთ ცენტრში, ჯ. უნჯელთან. აქ 1903 წელს დაიწყო დისერტაცია იმის შესახებ, თუ რა შეგრძნებების გამოყენებაა საჭირო ვირთაგვას მიერ ლაბირინთის გავლისას. ეს შრომა მან ზოოფსიქოლოგიის მეგრის, რ. იერქსის ხელმძღვანელობით შეასრულა და ზოოფსიქოლოგიის პროფესორი გახდა. ჩიკაგოშივე სწავლობდა ჯ. ლათთან – ცხოველთა შესწავლისაში ობიექტივისტური მიდგომის აღიარებულ ლიდერთან. ამ გვარებს უნდა დაემატოს ჯ. დიუი, რომელთანაც იგი ფილოსოფიას ეუფლებოდა. დიუი პრაგმატიზმის ავტორია, ბიპევიორიზმი – კარგად მაინც არასოდეს შესძლოაო, რას ქადაგებდა დიუი. ზოგადად, უოთსონი ფილოსოფიას ერიდებოდა და თვლიდა, რომ მის ბიპევიორისტულ პროგრამას არაფერი ჰქონდა საერთო ფილოსოფიასთან.

ბორინგის შეფასებით, ბიპევიორიზმი მართლაც არასისტემატური (არა-ფილოსოფიური) მოძღვრებაა; ობიექტურად იგი, ცხადია, ნარკვეულ ფილოსოფიურ საფუძველზე დგას, თუმცა თვითონ ამბე არ მსჯელობს. კლასიკური ბიპევიორიზმის ფილოსოფიურ საფუძველს *პოზიტივიზმი* და *პრაგმატიზმი* წარმოადგენს. ვახა სწორედ პოზიტივიზმი არ მოითხოვს გამოირიცხოს მეცნიერებიდან ყველაფერი, რაც უშუალო დაკვირვებას არ ექვემდებარება? ამიტომ განიღვენა ბიპევიორისტული კვლევიდან ცნობიერებაც და ფიზიოლოგიური შექანამუხაც, უოთსონი ინგროსპექციონიზმში უბრძვის. მისი წინამორბედი აქაც პოზიტივიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ი. კონტია. პრაგმატიზმის გავლენა შედარდება ბიპევიორიზმის საერთო განწყობაში. შეხედო მეცნიერებას პრაქტიკული ხარგებლიანობის თვალსაზრისით.

რაც შეეხება მეცნიერულ შეხედულებებს, რომლებმაც გავლენა იქონია უოთსონის თვალსაზრისის ჩამოყალიბებაზე, აქ პირველ რიგში, უნდა აღვნიშნოთ ცხოველთა ფსიქოლოგია, გახსაკუთრებით ე. თორნდაიკი და ობიექტივისტური სკოლა მედარებით ფსიქოლოგიაში (იხ. 6.4.). ამ გამოკვლევებს უოთსონი აფასებდა, როგორც რეაქციას სამოვადლო ანტროპომორფიზმზე და არაენობიერების ფსიქოლოგიაზე. თავის ფსიქოლოგიას – ბიქვიორიზმს, იგი, საეხებით სამართლიანად, სწორედ ასეთ ფსიქოლოგიაზე სვებატიურ რეაქციად მიიხსენის. აქ ა. პავლოვის და ვ. ბეხტერევის გავლენაზეც შეიძლება ლაპარაკი.

1908-1920 წლებში უოთსონი მუშაობს პოპკინის ფსიქერსიკეგში, სადაც ამერიკის უძველესი ფსიქოლოგიური ლაბორატორია ფუნქციონირებდა. აქ გამოქვეყნდა მისი ძირითადი შრომები. თავი აღნიშნულ სტატიას, რომელსაც ბიქვიორიზმის მანუფესტი შეარქვეს და რომლითაც დაიწყო ე.წ. ბიქვიორისტული რევოლუცია, სხვა შრომები მოჰყვა: "ქვევა: მესაყალი შედარებით ფსიქოლოგიაში" (1914) და "ფსიქოლოგია როგორც მეცნიერება ქსკვის შესახებ" (1919). უოთსონის იდეებმა უზარმაზარი რეზონანსი გამოიწვია და სწრაფად გაავრცელდა, რაზეც მეტყველებს თუნდაც ის, რომ 1915 წელს, ოქტომბერში წლისა, იგი ამერიკის ფსიქოლოგიური ასოციაციის პრეზიდენტად აირჩიეს. 1920 წელს უოთსონის ბრწყინვალე სამეცნიერო კარიერა მოულოდნელად წყდება და, ოჯახური პირობების გამო, იგი სარეკლამო ბიზნესში გადადის. ოქტომბერი წლის განმავლობაში უოთსონი დიდი ფირმის ვიცეპრეზიდენტი იყო. პერიოდულად გამოდიოდა პოპულარული ლექციებით, რომლებიც გამოქვეყნდა წიგნში "ბიქვიორიზმი" (1925). ამ წიგნმა გრანდიოზული ინტერესი გამოიწვია მთელ მსოფლიოში. მიუხედავად ამისა, ბიქვიორიზმი, არსებითად, მაინც ამერიკულ მოვლენად და მიმართულებად დარჩა.

უოთსონის კრიტიკა, უპირველეს ყოვლისა, ცნობიერების ფსიქოლოგიის ინტროსპექციონიზმის წინააღმდეგ არის მიმართული. იმეამინდელი ფსიქოლოგია, მიუხედავად თავისი ექსპერიმენტულობისა, მართლაც ინტროსპექტული იყო. უოთსონის აზრით, ეს არის იმის მიზეზი, რომ თავისი არსებობის ორმოცდაათი წლის მანძილზე, ფსიქოლოგიამ როგორც ექსპერიმენტულმა და, უდავოდ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებამ, ვერ მოახერხა დაემკვიდრებინა თავი სხვა საბუნებისმეტყველო დისციპლინათა გვერდით. თვითდაკვირვების არასახლოობის გამო ჩვენ ვერ ვახერხებთ მივიღოთ ერთნაირი, უტყუარი და ხანდო მონაცემები, ამიტომაც გვიჭირს ძირითად საკითხებში შეთანხმება. ერთი და იმავე მოვლენის შესწავლისას თუ ფიზიკაში ან ქიმიკაში ვინმემ ვერ მიაღო იგივე ცდისეული მონაცემები რაც სხვებმა, ეს ექსპერიმენტის პირობებს ბრალდება (ან აპარატურა არ არის საკმარისად მგრძობიარე, ან სუეთა რეაქტივები არ გამოიყენება და სხვა). ფსიქოლოგიაში ვითარება სხვაგვარია. ამ შემთხვევაში პრეგენზიების აღრესაგია არა ექსპერიმენტის პირობები, არამედ დამკვირვებელი. ყველაფრის მიზეზი ცდისპირის თვითდაკვირვების მოუშვადებლობაა. ამიტომაც აკრიტიკებენ ერთმანეთს თვითდაკვირვებას სტრუქტურალისტები და ვიურცბურგელები. ე. გიჩენერმა ნ. ახს "სტიმულის შეყდომა" მოუნახა – მენ სტიმულებს აღწერ და არა ვანყლებ-

სი (იხ. 5.2.); ეს მაშინ, როცა ვიურცბურგელთა ე.წ. სისტემატური თეოდ-დაკვირვება ინგროსპექციის მწვერვალზე ორგანიზაციისა და ცდისპირთა გაწაფულობის მხრივ (იხ. 6.1). არათვალსაზრისით მინაარსების აღმოჩენით მათ ინგროსპექციის ბუნებრივი საზღვარი აჩვენეს. ამ არათვალსაზრისით მინაარსში ინგროსპექციით უკვე ვეღარ შეიძლება; ეს კი ეწინააღმდეგება მინაარსებისა და სტრუქტურული ფსიქოლოგიის მონაცემებს, რომლებიც აგრეთვე უფაქიზები ინგროსპექციიდან გამოდინარეობენ და ამტკიცებენ, რომ ცნობიერება სენსორულ-წარმოდგენითია, ე.ი. თეალსაზრისითა. ვის შეუძლია ეს დავა გადაწყვიტოს, როცა ორივეს მთლიანი თეოდ-დაკვირვებაა. განა შეძლო ინგროსპექციამ გადაეჭრა ძირეული საკითხი ფსიქიკური ულემენტების რაოდენობისა და ბუნების შესახებ? ზოგი მყენიერისთვის ხომ ვრცნობაც შეგრძნების სახეობაა. თეოდ-დაკვირვების თეოდებზე არ არის გარკვეული. მოდლობას, ინგენიობას, ხანიერებას უმატებენ ხან განფენილობას, ხან სიხადეს, ხან მოწყენიებულობას.

სანამ ინგროსპექციით ეხმოდვანელობათ, ჭეშმარიტებას ვერ დაეადგენო. ამიგომ, ფსიქოლოგიის მიერ ობიექტური მონაცემების მიღების იმედს უოთსონი ისეთი დარტების გამოიდილებაზე ამყარებს, რომლებშიც ინგროსპექცია არ გამოიყენება და დიდი წარმატებით ვითარდება, ჟენია: რეკლამის ფსიქოლოგია, იურიდიული ფსიქოლოგია, გესტოლოგია, პათოფსიქოლოგია, ჯანსაკუთრებით კი მთოფსიქოლოგია. უოთსონი მიუთხიებს, რომ ცხოველის შესწავლა ინგროსპექციას გამოიციხავს; აქ გამოიყენებული მთოდები სავსებით მიხსადავება ბავშვის ფსიქოლოგიასაც, ამიგომ თავი უნდა დავანებოთ თეოდ-დაკვირვებას და გარეგანი დაკვირვებით შემოვიფარგლოთ; იმას უნდა დაეადკვირდეთ, რაც ობიექტურად არის მოცემული. ასეთია *მოჭმელება, ქეცვა*. ფსიქოლოგიამ უარი უნდა თქვას ცნობიერების კვლევაზე და შეისწავლოს ის, რასაც "ადამიანები აკეთებენ დაბადებიდან სიკვდილამდე". ურთხელ და სამუდამოდ უარი უნდა თქვიათ მენგალისტურ გერმინოლოგიაზე, ხმარებიდან ამოვიღოთ "აქმა", "აზროვნება", "წარმოდგენა", "სურვილი" და სხვა (ყოველ შემთხვევაში მათი თეად-დაკვირვება და წვეული მნიშვნელობით). უნდა შეიქმნას ახალი ენა და ყველა ფსიქოლოგიური მოვლენა გამოიხატოს ქეცვით გერმინებში, ისეთში, როგორცაა სავსული და რეაქცია, წვეების შემუშავება, მათი ინტერაქცია და ა.შ.

უოთსონი ქმნის ფსიქოლოგიას ფსიქიკის გარეშე. იგი არ უარყოფს ფსიქიკის (ცნობიერების) არსებობას, როგორც ამას მოგჯერ მიაწერენ ხოლმე. იგი, უბრალოდ, თავს არიდებს ამ პრობლემაზე მსჯელობას. ეინიადან, როგორც თეოდ-დაკვირვების, მასში ჩადრმავებას აუცილებლად მივყავართ მეგაფიშიკამდე, რომლის გავიხებაც არ სურს. უოთსონი მთოდ იმას აღნიშნავს, რომ ცნობიერება, ფსიქოლოგიაში დამკვიდრებული მნიშვნელობით, არ შეიძლება სრულყოფილი ექსპერიმენტული შესწავლის ობიექტად იქნეს. მამხსადაბე, ფსიქოლოგიამ ქეცვა უნდა შეისწავლოს. იგი ამომწურავად აღიწერება S-R (სტიმული-რეაქცია) წყვილით. "ბიპევიორიზმის მთადარი ამოყანაა შეკრიბოს ადამიანის ქეცვაზე დაკვირვებითა მონაცემები, რათა ყოველ მოცემულ შემთხვევაში, ბიპევიორისგს შეძლოს იმის თქმა, თუ

როგორი ძეგლია რეაქცია, ან, თუ რეაქცია სახეზეა, გარკვეოს რა სიტუაციამ გამოიწვია იგი”. ფსიქოლოგიის ძირითადი მიზანი ქვეყნის *წინასწარმეტყველებასა და მართვას* (კონგრესში) მღვთმარუბს.

სტიმული უთოსონისთვის მოცემულ მომენტში ორგანიზმზე მოქმედი გამღიზიანებელია; მაგალითად, გაღლების სხვადასხვა სიგრძის ხანაოლის სხივები, განსხვავებული ხიხინისა და ამპლიტუდის აკუსტიკური გაღლები, ყნოსვის ორგანოზე მოქმედი ნივთიერების უმცირესი ნაწილაკები და ა.შ. გარდა ამისა, სტიმულის როლი შეიძლება ითამაშოს კუნთების შეკუმშვამ, ჯირკვლების სეკრეციამ და სხვა ორგანულმა პროცესმა, რომელიც შერბილობაზე ნერვს აღიზიანებს. ორგანიზმზე, როგორც წესი, სტიმულითა ერთობლიობა მოქმედებს; აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია ვილაპარაკოთ სიტუაციის შემოქმედებაზე. რაც შეეხება რეაქციას, ამ გერმანის ქვეშე უთოსონი გულსხმობის იმ ცვლილებათა ერთობლიობას, რასაც ადგილი აქვს კუნთებისა და ჯირკვლების მოქმედებისას; ე.ი. რეაქცია ორგანიზმის მოგორული და სეკრეტორული გამოვლინებაა.

ბუნებრივად ისმის კითხვა, ხომ არ არის ყოველივე ეს ფიზიოლოგიის კომპლექსი? უთოსონს მიაჩნია, რომ ბიპევიორიზმისა და ფიზიოლოგიის სამოქმედო არეალი განსხვავებულია. იგი ასე მსჯელობს: დაეუქმეთ, შეეხეთ თვალის რქოვან ვარსს (ესაა სტიმული) და გამოვიწვიეთ თვალის დახუჭვა (ესაა რეაქცია). თუ შუკად არის აღწერილი სტიმული და რეაქცია და მათ შორის არსებული მიმართების ფაქტი ემპირიულად ხანდოა, ბიპევიორისგან საქმე შესრულებულად უნდა წაითვალოს. ფიზიოლოგიის ამოცანაა დაადგინოს შესაბამისი ნერვული კავშირები. მათი მიმართულება, რაოდენობა, ხანგრძლიობა, გავრცელებულობა და ა.შ., ანუ ის, რასაც ნეიროფიზიოლოგია შეისწავლის. ბიპევიორიზმი არც ფიზიკო-ქიმიურ პრობლემებს უბნება, კერძოდ იმას, თუ რა ფიზიკური ან ქიმიური ბუნებისაა ნერვული იმპულსი, რა უნერვეტიკულ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული რეაქცია და სხვა. მაშასადამე, ყოველ რეაქციას გააჩნია ბიპევიორისგული, ნეიროფიზიოლოგიური და ფიზიკო-ქიმიური ასპექტი. უთოსონის ანგიფიზიოლოგიის იმ, არსებითად, ნეიროფიზიოლოგიაზეა მიმართული. ასეც, პაელოვის მოძღვრებიდან მსოფთის მისაღებად მხოლოდ მყოფიკური ნაწილი, ის ნაწილი, რომელიც პირობითი რეფლექსის შემუშავების (ანუ დასწავლის) პროცესს უბნება. უთოსონს სრულიად უგულებელყოფდა პაელოვის მოძღვრების ნეიროფიზიოლოგიურ ასპექტს – მოსაზრებებს დროებით კავშირებზე, აგზნებისა და შეკავების პროცესებზე და ა.შ. რაც შეეხება ე. წ. დაკვირვებად ფიზიოლოგიას, იგი პირიქით, უთოსონის კვლევის ძირითად ობიექტს შეადგენდა; მოგორული ან ეისეკრალურა რეაქციები სწორედ დაკვირვებადი ფიზიოლოგიის სფეროს განეკუთვნება. აქედან გამომდინარე, ნათელი ხდება ერთი მოჩვენებითი შესაბამისობის მიზეზი: ესაა შეუსაბამობა უთოსონის კატეგორიულ ანგიფიზიოლოგიისა და მისი შეხედულებების ამკარად ფიზიოლოგისგურად შეფასებად შორის.

უთოსონი უმჯობეს თანდაყოლილი და შექმნილი რეაქციების არსებობას აგრეთვე გამოყოფს ექსპლიციტურ (ვარევიან) და იმპლიციტურ (მინავან) რეაქციებს. რეაქციათა ამ უკანასკნელმა სახეობამ, უთოსონის მხედვით,

უნდა შეევალოს ის, რაბაი ინგროსაქციული ფსიქოლოგია უწოდებს აბრს, ხაგს, იდვას, წარმოდგენას და ა.შ. აბროვნება იმპლიციტური რეაქციის გიპური ნაიშუბა; იგი უნდა აღიწეროს არა წარმოდგენების და აბრების, არამედ მოტორული რეაქციების გერმინებში.

იმ დროს ფსიქოლოგიაში უკვე მტკიცედ იყო აღიარებული ფსიქიკური ფუნქციების კავშირი სამოძრაო აქტივობასთან. ცნობილი იყო მაგალითად, შხედველობითი აღქმის დამოკიდებულება თვალის მოძრაობაზე, ემოციებისა – სხეულებრივ პროცესებზე, აბროვნებისა – სამკვეელო აპარატზე და ა.შ. ბიპევიორისკებისთვის ეს საკმარისი იყო სუბექტური ფსიქიკური პროცესების ობიექტური მოტორული პროცესებით ჩანაყვლებისთვის. ასეთი ლოგიკა, პირველ ყოვლისა, აბროვნების დახასიათებაზე გაერყვლდა. უოთსონი ცდილობდა ექსპერამენტულად ვრევენებინა არა მხოლოდ მეტყველებისა და აბროვნების შვიდრო კავშირი, არამედ მათი იდენტრობაც. იგი თხოვდა ედისპირს წარმოეთქვა რაიმე ფრაზა; პარალელურად აფიქსირებდა პირის ღრუსა და ხორხის კუნთების მოძრაობას. ამის შემდეგ ედისპირს ეს ფრაზა გუნებაში უნდა გაემუორებინა. ოსცილოგრაფის ჩანაწერი აფიქსირებდა იმავე მოძრაობებს, ოღონდ უფრო მკირე ამპლიტუდით. უოთსონს მიაჩნდა, რომ ეს მონაცემები ამტკიცებდა მეტყველებისა და აბროვნების იგივეობრივი ბუნების აყმისს – აბროვნება იგივე მეტყველებითი რეაქციაა, რომელიც მუსკად ისეთივე სახის, ოღონდ უფრო სუსტი მოტორიკის თანხლებით წარიმართება. უოთსონი გრძნობდა, რომ ასეთი მორს მიმავალი დასკვნებისთვის საკმარის ემპირიულ მონაცემებს არ უღობდა, მაგრამ სწამდა, რომ უფრო შგრძნობიარე დაბორაგორიული მოწყობილობა აუცილებლად დააფიქსირებდა უფრო დამაჯერებელ ფაქტებს. ასეა თუ ისე, იგი თვლიდა, რომ ენის სწავლის პროცესში სამეტყველო რეაქცია უკავშირდება გარკვეულ სტიმულს (საგანი). გარეგანი მეტყველება თანდათან, ჩურჩულის სტადიის ვაელით, გადადის შინაგანში. იმპლიციტურში. შინაგანი მეტყველება (ვაკუმოვანებელი ვოკალიზაცია) კი სხვა არაფერია, თუ არა აბროვნება. მეტყველების დასწავლას, არსებითად, ისეთივე სახე აქვს, როგორც ცხოველის დასწავლას დაბირინთში, რომელიც ცდისა და შეცდომის გზით მიმდინარეობს. დასწავლა აქაც სტიმულისა და რეაქციის დაკავშირებაში მდგომარეობს, მაგრამ მეტყველების დასწავლას დიდი უპირატეობა ისაა, რომ ამ შემთხვევაში ცდა და შეცდომა საგნებით რეალურ მანიპულირებას არ გულისხმობს და სამეტყველო სიგნალების ღონებზე მიმდინარეობს. აქედან გამომდინარე, იგი უფრო ეკონომიურია და არ შეიცავს რისკსა და საფრთხეს, რომელიც ყოველთვის თან ახლავს გარეგან პლანში შესრულებულ შეცდომით რეაქციას.

რეაქციების ჩამოთვლილი სახეების კომბინაცია რეაქციათა ოთხი კლასის გამოყოფის საშუალებას იძლევა: 1) *ექსპლიციტური-შექნილი* (სამოძრაო ჩეუება – ცეკვა, ჩოგბურთის თამაში, ჩაქმა და ა.შ.); 2) *იმპლიციტური-შექნილი* (შინაგანი მეტყველება ანუ აბროვნება); 3) *ექსპლიციტური-თანდაყოლილი* (ვიპრობო რეფლექსები – ცხვირის ცემინება, თვალის დახამხამება, გამოყოფა და ა.შ.); 4) *იმპლიციტური-თანდაყოლილი* (სეკრეცია, შინაგანი ფუნქციების მოქმედებასთან დაკავშირებული მოძრაობები). როგორც უოთ-

სონი აღნიშნავს, ბიპევიორისგულმა კვლევამ, ბავშვების აქტიუობის შესწავლამ, ნათელყო რომ ფაქტობრივად არ არსებობს როული თანდაყოლილი რეაქციები, რომელთაც ინსტინქტებს უწოდებენ. თანდაყოლილია მხოლოდ მარტივი უპირობო რეფლექსები. ყველა, მეტნაკლებად როული ქცევა, შექნილია. თანდაყოლილ ქცევებთან, ინსტინქტებთან ერთად უარყოფილია სპეციალური თანდაყოლილი ნიჭი (მხატვრული, მუსიკალური და სხვა). მამასადამე, ბავშვი იბადება თანდაყოლილი მარტივი რეაქციების შეზღუდული რაოდენობით. გარემოს მიწინადასახული ცვლილების გზით ჩვენ შეგვიძლია წარუშართოთ მისი ფორმირების პროცესი საჭირო მიმართულებით. ქცევა დასწავლის შედეგია. დასწავლის სამუალებით ყველაფრის მიღწევა შეიძლება. ამასთან დაკავშირებით უ.ოსონი ამბობდა: “მოშვეით რამდენიმე წელი ბავშვი და შესაძლებლობა აელზარლო მისი სპეციალურ იშლირეპულ გარემოში. მე გაძლევთ გარანტიას, რომ შემთხვევით შერჩეული ერთერთი მათგანისაგან ნებისმიერი პროფილის სპეციალისტს გამოვიყვან: ექიმს, აღუოკატს, მხატვარს, ეაჭარს, მათხოვარსა და ქურდასაც კი, მიუხედავად მისი მიღრეკილებებისა, ნიჭისა, მისი წინაპრების საქმიანობისა და რახობრივი მიკუთვნებულობისა”.

ხემსლვანულობდა რა ამ რწმენით, უოსონმა მცირეწლოვანი ბავშვების შესწავლის მთელი პროგრამა შეიმუშავა. მას სურდა უჩვენებინა, რომ ქცევის პრაქტიკულად ყველა გამოვლინება თანდაყოლილი კი არა, ცხოვრების პროცესშია შექნილი. ასეა, მაგალითად, მემარჯვენეობა-მემარცხენეობის შემთხვევაში; მან ამ მოვლენის ერაჯითარი ბიოლოგიური საფუძველი ვერ აღმოაჩინა. ცლებიდან გამოირკვა, რომ თავდაპირველად არც ერთი ხელი არ არის დომინირებული. ასევე, საყოველთაოდ არის ცნობილი უოსონის კვლევა-ძიება ემოციური რეაქციების გამომუშავებასთან დაკავშირებით. მან შესწავლა წილი ბავშვის ემოციური რეაქციები და მათი გამომწვევი გამომიანებლები. გამოვლინდა სამი სახის ძირითადი ემოციური რეაქცია: მისი, რომელსაც იწვევს ძლიერი ხმა ან წონახწონობის დაკარგვა; ბრაში, რომელიც მოხდევს მოძრაობის შეზღუდვას და სიყვარული, რომელიც მოფრების, ხელის გადასმის, დარწვევის პასუხია. ეს ემოციური რეაქციები სწავლის გარეშე ჩნდება. უოსონი თვლიდა, რომ ყველა დანარჩენი ემოცია მათ საფუძველზე აღმოცენდება, როგორც დასწავლის, ან პირობითი რეფლექსის შემუშავების შედეგი.

ამ მიღვომის დემონსტრირებას ემსახურება უოსონისა და რაინერის კლასიკური გამოკვლევა, რომელშიც თერთმეტი წლის ბავშვს (ალბერტს) უშუავებდნენ მისი რეაქციას თეთრ ვართხაზე ეს პროცესი პირობითი რეფლექსის გამომუშავების წვეულებრივი სქემით მომდინარეობდა. უპირობო სტიმულს წარმოადგენდა რკინამე ჩაქმის დარგვით გამოწვეული ძლიერი ხმა, რომელიც იწვევდა მისი უპირობო რეაქციას. პირობითი გამომიანებელი იყო თეთრი ვართხა, რომელთანაც ბავშვი მინამდე სიაზოვნებით თამაშობდა. ექსპერიმენტის მხვეულობაში ცხოველთან გართობის პროცესში ძლიერი ხმის სამუალებით ბავშვი იწვევდნენ მისი რეაქციას; შედეგად იგი წყვეტდა ცხოველთან თამაშს და გირილს იწყებდა. რამდენიმე გამე

ორების შემდეგ ეს რეაქცია წარმოიქმნებოდა უკუაღივლი თეთრი ვიროსის დანახვამუ, ანუ მხოლოდ პარობით გამლიზიანებულზე, უპირობო სტიმულის გარეშე უფრო მეტიც, შიში გავრცელდა სხვა თეთრბეწვიან ობიექტებზე – კურდღლებზე, ქურქზე, ბაზბაზე და სანგა კლაუსის წვერიან ნიდაბზეც კი.

ვარკვეული ობიექტური მიზეზების გამო უოთსონმა ვერ მოახერხა მკვლავის გაგრძელება ბავშვში შემუშავებული შიშის მოხსნაზე, თუმცა მას კარგად ესმოდა ამ საკითხის მნიშვნელობა. გადარჩევა ზოგჯერ შეხვედრებზე უფრო მნიშვნელოვანია. ვარკვეული ხნის მერე მას სამჯალზე მიეცა ჩაუგარებინა ეს სამუშაო თავის სხვა თანამშრომელთან შერი ჯონსონთან ერთად. შეარჩიეს ხაში წლის ბავშვი, სახელად პიგერი, რომელსაც სივიცემდე ემსიოდა ვიროსების, კურდღლების, ბაყაყების და თევზების. თავდაპირველად პიგერს აჩვენებდნენ სხვა ბავშვებს, რომლებიც უშიშრად თამაშობდნენ მისთვის შიშის მომგვრელი ობიექტებით და ვარკვეულ პროგრესს შიდაწიეს. ამ მეთოდს ამჟამად მოდელირება ეწოდება და ა. ბანდურას და მისი კოლეგების მიერ ფართოდ გამოიყენება (იხ. 112). მაგრამ მოხდა ისე, რომ პიგერს და მის ძიძას შემთხვევით ძალი დაეხსა თავს და მისი შიშები კვლავ აღდგა. ამის შემდეგ გადაწყვიტეს მიემართათ ე.წ. კონტრავაპრობებისთვის. პროცედურა შემდეგნაირი იყო: დიდი ოთახის ერთ ბოლოში ბავშვს აძლევდნენ გემრიელ საჭმელებს (მაგალითად ნაყინს და შოკოლადს). ამ დროს ოთახის მეორე ბოლოში დგამდნენ გალიას კურდღლით. რადგან ცხოველი ხაკმაოდ მომორებით იყო, იგი არ იწვევდა დიდ შემოთობას. კურდღელს ყოველ დღე უახლოვებდნენ ბავშვს და თანდათანობით ისეთ მდგომარეობას შიდაწიეს, როცა პიგერი მას ყურადღებას აღარ აქცევდა, ბოლოს კი სრულიად მშვიდად რეაგირებდა მასზე. იყვანდა ხელში და ცდილობდა რაიმე გემრიელი გამახსინძლებოდა. მოხდა გადასწავლება. ცხოვრების პროცესში შემუშავებული შიშის რეაქცია ჩაქრა და მისი ადგილი სხვა ემოციურმა რეაქციამ დაიკავა. ეს გამოკვლევა ფსიქოლოგიის ისტორიკოსების მიერ ქვევითი თერაპიის გამოყენების პირველ მდგომარეობად არის მიჩნეული. ბიპევიორალური ფსიქოთერაპიის სისტემატური გამოყენება მოციიანებით, ორმოციანი წლების ბოლოს დაიწყო და, პირველ რიგში, ჯ. ვოლპეს სახელს უკავშირდება. ამრიგად, უოთსონმა აჩვენა, რომ ემოციები შეზვევის და გადაჩვევის შედეგია; ისინი წარმოიქმნიან, ქრებიან და იცვლებიან დასწავლის კანონების შესაბამისად. აქედან გამომდინარე, ვასაგებია, რომ ჩვევის შეტენის, დასწავლის პროცესი ბიპევიორიზმისთვის მთავარ საკითხს წარმოადგენს. დასწავლის პრობლემატიკის ამერიკულ ფსიქოლოგიაში დღესაც სოლიდური ადგილი უკავია. ამ საკითხის შესწავლისას უოთსონი იმ ხაზს გააკვია, რომლის სათავესთან იდგნენ თორნდაიკი და პავლოვი.

ედვარდ ლი თორნდაიკი (1874-1949) სამართლიანად ითვლება დასწავლის პრობლემატიკის კვლევის ერთ-ერთ პიონერად და ბიპევიორიზმის

ერთ-ერთ წინამორბედად, თუმცა თავის შეხედულებათა სისტემას იგი *კონექციონიზმს* უწოდებდა. თორნდაიკი დამსახურებულად არის მიჩნეული ერთ-ერთ უმთავრეს ფიგურად ამერიკელი ფსიქოლოგიის ისტორიაში. თავისი ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მეცნიერული მოღვაწეობა, რომელიც ძირითადად პარვარდის და კოლუმბიის უნივერსიტეტებში წარიმართა, მან უპირატესად დასწავლის კანონზომიერებების შესწავლას და მათი პედაგოგიურ პრაქტიკაში დანერგვას მიუძღვნა. უკვე 1898 წელს შესრულებულ სადისერტაციო ნაშრომში, რომელიც ეძღვნებოდა ცხოველთა ინტელექტის, ანუ დასწავლისუ-ნარიანობის კვლევას, ჩამოყალიბებულია მისი სისტემის ძირითადი პრინციპები. ამ სისტემას თორნდაიკი შემდგომში ხელ უერთ სრულყოფდა; ახალ ექსპერიმენტულ ფაქტებზე დაყრდნობით ცვლიდა ზოგიერთ თეორიულ დებულებას და, რაც მთავარია, ცდილობდა გადაეგანა ცხოველთა კვლევის დადგენილი კანონზომიერებები ადამიანის ქცევაზე საზოგადოდ და, კერძოდ, ადამიანის სწავლაზე. ამგვარი გადაგანის შესაძლებლობა თორნდაიკში უჭეს არ იწვევს. ვინაიდან იგი ვერ ხედავს თვისობრივ განსხვავებას ცხოველში და ადამიანში მიმდინარე დასწავლის პროცესებს შორის. იგი პირდაპირ აცხადებს: "ცხოველთა სამყაროს განვითარება, ამ თვალსაზრისით, გამოისახება სიგუაეობა და საპასუხო რეაქციას შორის კავშირის დამყარების ერთი და იგივე პროცესის რაოდენობრივი მრდიო და რაოდენობრივი ვაროულებით, რომელიც დამახასიათებელია ყველა სერბუმლიანისთვის და უმდაბლესი ცხოველებისთვისაც. დაწყებული ხალამურადან, დამთავრებული ადამიანით", საკითხის ასეთი დასმა, პრინციპში, დამახასიათებელია დასწავლის მოელი ბიპეჯორისტიკელი თეორიისთვის. ამ თეორიის პირველი ვარიანტი სწორედ თორნდაიკს ეკუთვნის.

თორნდაიკის მიხედვით, დასწავლა არის კავშირის ანუ კონექციის დამყარება მოქმედებას (რეაქციას) და სიგუაეობას (სტიმულს) შორის (ბქელან მოლის სახელწოდება კონექციონიზმი). თვით კონექციის განსაზღვრება წმინდად ფუნქციონალურია და ასე გამოისახება: კავშირი სტიმულსა და რეაქციას შორის არსებობს მაშინ, თუ მოცემულ სტიმულზე პასუხის აღმოცენების ალბათობა ხელზე მეტია, იმისათვის, რომ S-R კავშირი წარმოიქმნას, უნდა არსებობდეს გარკვეული პირობები, რომელთაც თორნდაიკი ე.წ. დასწავლის კანონების სახით აცალიბებს. მათ შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეუუქტის კანონს უნდებდა. ამ კანონის თანახმად, "როდესაც სიგუაეობა და საპასუხო რეაქციას შორის კავშირის დამყარების პროცესს თან ხდევს ან ცელის სიამოვნების მდგომარეობა, კავშირის სიმტკიცე იმრდება; როდესაც ამ კავშირს თან ხდევს ან ცელის უსიამოვნების მდგომარეობა, მისი სიმტკიცე მყარდება". თავის მხრივ, სახიამოვნოდ მიჩნეულია ის მდგომარეობა, რომლის გამოწვევა და შენარსუნებას ორგანიზმი ესწრფვის, ხოლო უსიამოვნებად – მდგომარეობა, რომელსაც ორგანიზმი ცდილობს განერიდოს. რაფორც ვხედავთ, ეუუქტი შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი. დადებითი ეუუქტი აძლიერებს, ამტკიცებს კავშირს, უარყოფითი ახსუნებს ან სულაც ხმოებს მას.

ვარჯიშის კანონში მოცემულია კანონზომიერება, რომლის მიხედვი-

თავ S-R კავშირის სიმკაცრე გამეორებათა რიცხვის პროპორციულად იზრდება. თუმცა, აქვე ისიც არის აღნიშნული, რომ ეს კანონზომიერება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მოქმედებს, თუ ყოველ შემდგომ გამეორებას დადებითი ეფექტი ანუ განმტკიცება მოყვება.

შპაობის კანონი იმ კავშირზე მიუთითებს, რომელიც დასწავლის სისწრავესა და ორგანიზმის მოცემულ მდგომარეობას შორის არსებობს. თორნდაიკი აღნიშნავს, რომ „ყოველგვარი ფსიქოლოგიური კავშირი აღბეჭდილია ინდივიდუალური წერტილი სისტემით მის საუკეთესო მდგომარეობაში“. უარჯობა, თავის მხრივ, ცულის ორგანიზმის შპაობას, გააგაროს წერტილი იმპულსები. აქ ჩანს მინამნება ფიზიოლოგიურ სუბსტრატზე, თუმცა დასწავლის ფიზიოლოგიური მექანიზმის შემდგომი დამუშავება არ ხდება. ძირითადად სამი კანონის გარდა თორნდაიკს ჩამოყალიბებული აქვს დასწავლის კერძო კანონები ან პრინციპები.

უთისონმა უარყო თორნდაიკის ეფექტის კანონი ან დასჯა-წახალისების პრინციპი, უინაიდან მასში ისეთი შტრგალური მოქმედებები ჩართული, როგორცაა სიამოვნება-უსიამოვნების განცდა. მან უარყო შპაობის კანონიც, უინაიდან აქ ნეიროფიზიოლოგიაა გარეული. ამავე მიზეზის გამო უარყო პელოვის ნეიროფიზიოლოგიური მეხედულებებიც, მიუხედავად ამისა, უთისონი პირობით და უპირობო რეფლექსებზე დაჰარაკობს. მისი აზრით, დასწავლისთვის საკმარისია სტიმულისა და რეაქციის თანხედრა, მოსაზღვრეობა, ერთდროულობა, ეს პოზიცია, ფაქტობრივად, ბიქევიორისტულ გერმინებში იმეორებს კლასიკური ასოციაციონიზმის მეხედულებას.

იმავე გრადიციას განაგრძობს ედუინ გათრი (1886-1959), რომელიც ევისთან, პანგურთან, პოლგთან და ლემლისთან ერთად, კლასიკური ბიქევიორიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენლად ითვლება. გათრისაც მაინცია, რომ ერთდროულობა S-R კავშირის შექმნის ერთადერთ პირობას წარმოადგენს. სტიმული უკავშირდება ბოლო რეაქციას იმ რიგადან, რომელიც მოცემული სტიმულის უონზე აღმოყვლება. ამისთვის რაიმე სხვა ფაქტორი, მაგალითად განმტკიცება, საჭირო არ არის.

თორნდაიკის და უთისონ-გათრის პოზიციამ დასაბამი მისცა ორ თვალსაზრისს დასწავლის ბიქევიორისტულ თეორიაში. პირველის მიხედვით, დასწავლა მეუბლებელია დადებითი ეფექტის, განმტკიცების გარეშე. მიუხედავად ამისა, რომ საკუთრივ განმტკიცების ბუნება სხედსხედგვარად არის გაგებული, იგი ყოველთვის წარმოადგენს დასწავლის აუცილებელ მომენგს. მეორე თვალსაზრისის თანახმად, განმტკიცება სრულებითაი არ არის აუცილებელი დასწავლისთვის, აღნიშნული თვალსაზრისების დაპირისპირებამ, როგორც ქვევით დაერწმუნებით, განსაკუთრებით იჩინა თავი ნეობიქევიორიზმში, მაგრამ ამ მხრივ ერთიანი პოზიცია არე კლასიკური ბიქევიორიზმის მიმდევრებში არსებობდა. მათ შორის განსვლა სხეა საკითხიყ აღნიშნებოდა. ეს იყო პრინციპული მნიშვნელობის საკითხი ქვევის მეცნიერებისა და ფიზიოლოგიის მიმართების შესახებ. უთისონის თვალსაზრისი ცნობილია; იგი ყვრდობა მეხედულებას "ცარიელი აღამიანის" შესახებ და გვერდს უვლის, როგორც ცნობიერებას, ისე ნეიროფიზიოლოგიასაც, უინაიდან არე ერთი

მათგანი არ ექვემდებარება პირდაპირ ობიექტურ დაკვირვებას. გათრი ამ საკითხშიც უთოსონის პოზიციას იყავს. პავლოვთან პაექრობისას იგი შენიშნავს, რომ გვიანის სტრუქტურებში მიმდინარე ავტონომიის და შეკავების პროცესებზე დაკვირვება არ შეუძლება; აქედან გამომდინარე, ამ ცნებებით ქვევამი რაიმეს ახსნა ყოველთვის იქნება შეუმოწმებელი და წინასწარმეგუილების უნარს მოკლებული.

ამის საწინააღმდეგოდ, ბიპევიორისტების პირველი თაობის ერთმა ნაწილმა მიზნად სწორედ ის დაისახა, რომ ქვევა ფიზიოლოგიური სამუდგობებით აეხსნა. მაგალითად ალბერტ ვეისი (1879-1931) შესაძლებლად მიიჩნევდა ფსიქოლოგიური მოვლენების გამოხატვას ნერვულ სისტემაში მიმდინარე ფიზიოქიმიური პროცესების გერმინებში. კარლ ლემლი (1890-1959) წარმატებით შეისწავლიდა დასწავლის ნეიროფიზიოლოგიურ კანონზომიერებებს, რაც მუსგ შესაბამისობაში არ იყო უთოსონის პოზიციასთან. ვიგნში “გვიანის მექანიზმები” (1929), მან განამოგადა თავისი შრეკალწლიანი ექსპერიმენტული კვლევის შედეგები. ლემლის ცდებში ცხოველებს გვიანის სხედასხვა უბნებს აცლიდნენ და აკვირდებოდნენ, თუ როგორ იმოქმედებდა ეს ჩვევის შემუშავების პროცესზე (დასწავლაზე) და დასწავლის შენარჩუნებაზე (მეხსიერებაზე). აღმოჩნდა, რომ ყველა შემთხვევაში გვიანის მასის დაკარგვა უარყოფით გაელენას ახდენს აღნიშნულ პროცესებზე; ამასთანავე, გაელენა მით უფრო დიდია, რაც უფრო მეტი ნევიტიერება ამოკვეთილი გვიანდას. ამ მონაცემებზე დაყრდნობით, ლემლამ ჩამოაყალიბა *საერთო აქტიუობის პრინციპი*, ანუ გვიანის მასის შემოქმედების კანონი, რომლის თანახმად, რაც უფრო მეტია თავის გვიანის ქერქის ნევიტიერება, მით უკეთ მიმდინარეობს დასწავლა და დასწავლის შემონახვა და პირიქით, დასწავლის უნარისა და მეხსიერების დაქვეითება გვიანის დაკარგული მასის პირდაპირპროპორციულია. აქ ვადაწვევტი მნიშვნელობა არა აქვს გვიანის რომელი უბანია დაზიანებული. თუ დაირღვა გვიანის ერთი ზონა, მის ფუნქციას სხვა უბანი იღებს. გვიანის უბნების ურთიერთჩანაცვლების თვისებას *ექვიპოტენციადლობა* ეწოდა და გამოითქვა მოხაზრება, რომ გვიანი მუშაობს როგორც მთლიანი ორგანიზმი. ლემლის კვლევების მიხედვით, გვიანი ვაცილებით მეტ როლს თამაშობს დასწავლაში, ვიდრე ამას უთოსონი უმეებდა. გარდა ამისა, ლემლი უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ინსტინქტებსა და შექვიდრობას.

უთოსონის სისტემას არც უოლტერ ჰანგერის (1889-1953) მონაცემები შეესატყვისებოდა, რომლებიც მან ე.წ. *გადავადებული რეაქციების* კვლევის შედეგად მიიღო. ამ ცდებში, რომლებშიც მის ავტორს გამოიყენილი ექსპერიმენტატორის სახელი მოუგანა, მაიმუნებს ახევენდნენ, თუ რომელ ყუთში ათავსებდნენ საკვებს მოცემული ორი ყუთიდან. შემდეგ ცხოველსა და ყუთს შორის დგამდნენ შირმას, რომლის მოშორებაც მაიმუნებს სამუდგობას მიხეცებდა ვაეკეთებინა არჩევანი ყუთებს შორის. ცხოველი წარმატებით წვევდა ამოიანას – პოულობდა საჭირო ყუთს; ეს ამტკიცებდა, რომ მას არა მხოლოდ პირდაპირი, არამედ გადავადებული რეაქციის უნარიც აქვს. ჰანგერის ექსპერიმენტებმა ახეენა ღია ქვევის წინმსწრები განწყობის როლი, რომელიც გამოსატყვის ორგანიზმის მიმართულობას სტამულზე და ამუადებს

კაემირს სტიმულსა და რეაქციას შორის. ამ “ხართული” განწყობის იგნორირება შეუძლებელს ხდიდა ბევრი ქმნივითი ფენომენის გაგებას. მეორე მხრივ, მისი დაშვება ეჭვის ქვეშ აყენებდა სტიმულის მიერ რეაქციის პირდაპირი და უშუალო დეტერმინაციის უთხოხისეულ პრინციპს. ამის გათვალისწინებით პანტერმა ქმნივის მექანიზმებისთვის ახალი სახელწოდებაც შემოიტანა – ანთროპონომია, მაგრამ ეს ტერმინი ვერ დამკვიდრდა.

ერთი სიტყვით, შეიძლება ითქვას, რომ კლასიკური ბიპევიორიზმი, რომლის აღმავლობა გასული საუკუნის ათიან წლებში დაიწყო, არ წარმოადგენდა ერთიან და ჩამოყალიბებულ მიმართულებას. ბიპევიორისტული აზრი საკმაოდ დიდ დიაპაზონში მოძრაობდა და მიიღო რიგი პრინციპული საკითხის სხვადასხვაგვარ გადაწყვეტას ვითაუბრობდა, თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამისაგან პუნქტში, რომელიც ცნობიერებისა და თვითდაკვირვების უარყოფის გულისხმობდა, უთხოხისა და სხვა ბიპევიორისტების შორის სრული თანხმობა სუფევდა. ისტორია გვერდს ეერ აქულის იმ გარემოებას, რომ ანტიმეტაფიზიკური და ანტიისტროსპექტული ორიენტაცია, რომელიც ბიპევიორიზმის არსებით ნიშანს წარმოადგენს, უთხოხის პირველივე შრომების გამოქვეყნებისთანავე დამკვიდრდა მიუღ ამერიკულ ფსიქოლოგიაში. ბორინგის აღმოცენებით, იყოთ წლებში ყველა ამერიკელი ფსიქოლოგი, გიხენერის და მისი ჯგუფის ვარდა, ბიპევიორისტი იყო. მიუხედავად ამისა, მათი უმრავლესობა თავს ბიპევიორისტს არ უწოდებდა და ბევრ საკითხზე ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრებს გამოთქვამდა.

ბიპევიორიზმის ესოდენ სწრაფ და ფართო გავრცელებას ამერიკაში თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა. პრაგმატიკაში ფილოსოფიასა და ცხოვრებაში, საქმიანი ცხოვრების წესისთვის დამახასიათებელი პრაქტიციკაში, ზუსტი პროცნომის, მართვისა და კონტროლისკენ მისწრაფება ვერ ეკუთვნოდა ცნობიერების კლასიკური ფსიქოლოგიის ჰერეტიკით ხასიათს და პრაქტიკულ უნაყოფობას. აქედან გამომდინარე, ამერიკელი საზოგადოება მზად იყო ბიპევიორიზმის აღსაქმელად: იგი აღტაცებით შეხედა ინტროსპექციული ფსიქოლოგიის უთხოხისეულ კრიტიკას!

უთხოხის წიგნი “ბიპევიორიზმი” შეერთებული შტატების წამყვან გაზეთებში შეუასებულ იქნა, როგორც ყველაზე მნიშვნელოვანი შრომა, რომელიც ოდესმე დაწერილა და რომელიც ახალ ეპოქას ქმნის კაცობრიობის ინტელექტუალურ ისტორიაში. ესოდენ დიდ წარმატებას მოგიერთი სუბიექტური ფაქტორიც განაპირობებდა. პირველ რიგში ეს იყო უთხოხის პიროვნული ძალა, საკუთარი პოზიციის ჰემმარტიგების რწმენა და პოლემიკური ნიჭი. როგორც ზუსტად შენიშნა ვუდეორთმა “ამერიკელი ბიპევიორიზმის აღმოცენება უფრო პროტესტი იყო, ვიდრე აღმოჩენა”. კლასიკური უთხოხისეული ბიპევიორიზმის ყველაზე ძლიერ მხარედ მისი კრიტიკული ნაწილი უნდა ჩაითვალოს.

ბიპევიორიზმის (ისევე როგორც გემგალგფსიქოლოგიის) ასპარეზზე

¹ ბიპევიორიზმი მანც წმინდა ამერიკელი მოვლენა იყო და ევროპაში ყოველთვის გაცილებით ნაკლები პოპულარობით სარგებლობდა.

გამოსვლა ფიქციონალური შექმნიერების ე.წ. *და კრიმისის* ეპოქაში შესვლას მოახწევდა. პრინციპულად ახალი მიმართულების განხედა განაპირობა ცნობიერების ფიქციონალური მეთოდოლოგიურმა შემდგენლობამ, მეთოდოლოგიურმა არასახანდობამ და პრაქტიკულმა არაპროდუქტიულობამ. XX საუკუნის დასაწყისისთვის ცნობიერების კლასიკურმა ფიქციონალურმა ფაქტობრივად ამოწურა თავისი ევრისტიკული შესაძლებლობები. იგი ფიქციურ ხანამდვილეში შეღწევას მხოლოდ ინტროსპექტული ვნით იღივებდა. აქ არსებითი მნიშვნელობა არ ჰქონდა იმას, რომ თეოდაკტივობა ექსპერიმენტულ სიტუაციაში მიმდინარეობდა (სტრუქტურული და ფუნქციონალური ფიქციონალიზაცია). გრაციის და ვიუტურის სკოლა). ამდენად, ბიპეციონალიზმის მიერ ინტროსპექტული ფიქციონალური კრიტიკა სავსებით სამართლიანი და დროული იყო. ობიექტური მეთოდების დახერხება და ქვეყნის კატეგორიის ფიქციონალური ცენტრალურ კატეგორიად გამოცხადება, თავისთავად, პროგრესულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. მაგრამ ბიპეციონალიზმში მთელი უკიდურესობაში გადავარდა. მან საერთოდ მოწყვიტა ერთმანეთს ქვეყნის და ცნობიერება. ცნობიერების ფიქციონალური მანკიერებათა დაძვინჯვა სრულეხითაც არ გულისხმობს ქვეყნის და ცნობიერების დაპირისპირებას, ხანამდვილეში საჭირო იყო ქვეყნის ისეთი გააზრება, რომ მასში ცნობიერების ბედი და ფუნქცია მოძებნილიყო. ახალი ფიქციონალური ამოცანა მხოლოდ ქვეყნის და ცნობიერების (ფიქციის) კატეგორიების ურთიერთობის საფუძველზე შეიძლება. უთხოვნიველ ბიპეციონალიზმს თავისი რადიკალურობის გამო არ შეეძლო და არც უნდა ამ მიმართულებით რაიმე პოზიტიური ნაბიჯი გადაედგა. ამ მხრივ უძველესი იყო სტრუქტურალიზმაც, ბიპეციონალიზმს ქვეყნის ცნობიერების გარეშე განიხილა. სტრუქტურალიზმში – ცნობიერების ქვეყნის გარეშე. ამ მიმდინარეობებს შორის შეურთავებელი დაპირისპირება არსებობდა. ამდენად ბუნებრივია, რომ უთხოვნი პირველმა ხწორედ სტრუქტურული ფიქციონალური აღიარებულმა ლიდერმა გინეზურმა უბახა. იგი აღნიშნავდა, რომ მთავარი და ვისცერალური რეაქციები მოვლენია სხვა რიგს განეკუთვნება და არ შედის ფიქციონალური სფეროში. ეს განცხადება იმ თეზისის დასაყრდენად ვაკეთდა, რომლის მიხედვითაც ფიქციონალური ერთადერთ საგანს ცნობიერების მოვლენები შეადგენს. მართალია იგი მომხად არ ისახავდა ქვეყნის და ცნობიერების მიმართების ახლებურ გააზრებას, მაგრამ არსებითად ხწორი იყო. რეაქცია, რომელიც მოკლებულია ფიქციურ მინაარსს, მართლაც არ წარმოადგენს იმ მოვლენას (ქვეყნის), რომლითაც ფიქციონალიზაცია შეიძლება დაინტერესდეს. მოქმედებს ფიქციონალური ფაქტად ხწორედ ეს მინაარსი აქვეყნის; სხვაგვარად იგი აქტივობის ფიქციონალური წარჩინის ვერ გახდება. უთხოვნი მგვიცხება, რომ S-R ფორმულით აღწერილი აქტივობა ფიქციონალური შესწავლის საგანს შეადგენს, სერიოზულ საფუძველს მოკლებულია. გამომდინარეობს ყოველგვარი პასუხი (სამომხად და სერუტორული) მინაგანი, ანუ ფიქციური მომხგის გარეშე, სხვა არაფერია, თუ არა *რეფლექსი*. უთხოვნი უფიქციო ფიქციონალიზაციაში იყენებოდა. მაგრამ ასეთი მენიერების დამკვიდრება ლოგიკურადაც შეუძლებელი იყო და ფაქტობრივადაც. ღ. უმნაძის შენიშვნისა არ იყოს, ფიქციისგან დაეღილი

ბიპევიორისგული ფსიქოლოგია, ძალაუფლებურად, რეფლექსების მოძღვრებად იქცევა.

კლასიკური ბიპევიორიზმი ოცდაათიანი წლებისთვის წყვეტს თავის არსებობას. მისი გრანსფორმაციის საფუძველზე იქმნება ნეობიპევიორისგული შეხედულებები, რომელთა უშუალო გაელენა ფსიქოლოგიაზე დღესაც შესაძლებელია. აქედან გამომდინარე, მართალი იყო უთისონი, როდესაც ბიპევიორისგულ მანიფესტში იწინასწარმეტყველა: მიუხედავად ახლადშექმნილი მოძღვრების ხარეუბებისა, ეს “თვალსაზრისი დიდ გაელენას მოახდენს ფსიქოლოგიის იმ ტაშე, რომელიც მომავალში განვითარდება”, ეს ასევე მოხდა.

8.2. ნეობიპევიორიზმი

უკვე ოციანი წლებში, როცა უთისონისგული ბიპევიორიზმის პოპულარობა შენეგს აღწევს, თანდათან შესაძლებელი ხდება მისი შეზღუდულობაც. საქმე ისაა, რომ ორთოდოქსალური ბიპევიორიზმი S-R ფორმულის იქით არ მიდის; მას იგი საეხებით საკმარისად მიაჩნია და საჭიროდ არ თვლის მიუთითოს რაიმე ფსიქოლოგიურ ან ფიზიოლოგიურ პროცესებზე, რომლებიც სტამულსა და რეაქციას შორის მიმდინარეობს. მაგრამ, ფსიქოლოგების მიერ ქვეყნის შესწავლისას მუდამ აჩუნდა თავს შინაგანი, ფიქტიკური ფაქტორები და ბიპევიორისგული იძულებული იყვნენ გაეთვალისწინებინათ ეს გარემოება. როგორც შემთ უკვე აღინიშნა პანგერის ცდებში გადავადებულ რეაქციებზე გამოავლინა, რომ ცხოველები უშუალოდ არ რეაგირებენ სტამულზე. 1929 წელს რობერტ ელვორთმა შემოგეთავაზა ფორმულა S-O-R რითაც პრინციპული ნაბიჯი გადადგა სტამულსა და რეაქციას შორის მიმართების განაშუალეული მიმოთეგური კონსტრუქტის შემოსაგანად. O (ორგანიზმი) აღნიშნავდა რაღაც უხილავ ფსიქოლოგიური ცვლადებს თუ პროცესებს (პარულ რეგმა ღვთოლებს). და მაინც, მხოლოდ ე. გოლმენმა, 1932 წელს, პირველად დაასაბუთა ამ პროცესების მიმოთეგური ხასიათი, მათ შუალეური ცვლადები ეწოდა და შეეცადა დაეხასიათებინა ისინი მკაცრად ობიექტური და ოპერატიული პარამეტრებით. ამ ცვლადების თავისებურებები, რაოდენობა, ურთიერთმიმართება და მათი კავშირი სტამულთან და რეაქციასთან გახდა იმ არაერთგვაროვანი ქვეყნის მოღელეების განსხვავებული ნიშანი, რომელშიც *ნეობიპევიორისგული მიმდინარეობა* ეწოდა და რომელმაც დიდად განსაზღვრა საბუნებისმეტყველო, ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის სახე მშობიან წლებში. ამ მიმდინარეობის ევლამე გამოჩენილი წარმომადგენლები არიან კ. პალი და ე. გოლმენი. ორივე ურიად ავგორიტიკული მოაზროვნე იყო და ბლერ მიმართულებას ედგა სათავეში. მათი შეხედულებები მიულ როც პრინციპულ საკითხებში ურამხნუისაგან განსხვავებულობდა, ისინი ბევრს კამათობდნენ, თუმცა ორივე ევლეთის ნეობიპევიორისგული ორიენტაციის ფარგლებში რსებოდა.

კლარკ ლეონარდ პალი (1884-1952) თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის პირველ პერიოდში აზროვნების, ნიჭიერების გესტორებისა და მიწისის საკითხებს შეისწავლიდა. უკვე ამ გამოკვლევებში იგი ე.წ. *მიმოთეგურ*

დედუქციური მეთოდის, ერთგვარ აპრობაციას ახდენს; ეს მეთოდი მისი თეორიული სისტემის ხაფუზ-ველია. პალი ამოდის რამდენიმე შოგადი პიპოიუ-ტურა დებულებიდან, რომლებსაც პრინციპებს ან პოსტულატებს უწოდებს. მათი სხვადასხვაგვარი კომბინირებით მიიღება ე.წ. თეორემები ან კერძო დებულებები, რომელთა ექსპერიმენტული შემოწ-მება შესაძლებელი და აუცილებელია. ის დებულებები, რომლებიც ვერ ვაუძლებს ამ შემოწმებას, ახ-ლებით იცვლება. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, აგრეთვე გაივლიან ექსპერიმენტულ შემოწმებას. საბოლოოდ იქმნება თეორიული სისტემა, რომელიც პირველადი და მათგან დედუქციურად გამოდისარე მეთოდი პრინციპების ერთობლიობას წარმოადგენს, იმის მსგავსად, როგორც ეს ევკლიდეს გეომეტ-რიაში ან ნიუტონის ფიზიკაშია. პალი ცდილობს ამ სისტემის მაქსიმალურ ფორმალისაციას, დებულებების შესაბამისად მათემატიკური ენით გამოხატვას. ფორმალისაციის თვალსაზრისით, პალის სისტემა მართლაც სამაგალითოა ფსიქოლოგიაში.

ამ სისტემის ჩამოყალიბება მან იმის შემდეგ დაიწყო, რაც იელის უნი-ვერსიტეტის კვლევით ჯგუფს ჩაუდგა სათავეში (1930-1950). აქ პალი დიდი გავლენით სარგებლობდა. მის მოწაფეთა, თანამშრომელთა და მიმდევარ-თა შორის იყვნენ გამოჩენილი მეცნიერები – ჯ. ბრაუნი, ჯ. ლოლარდი, ნ. მილერი, პ. მაურერი, რ. სარსი, კ. სპენსი, კ. პოულენდი და სხვები. უინე ეპოქა შექმნა ამერიკულ ფსიქოლოგიაში. პალის კონცეფციის პირველი ვარი-ანტი მოცემულია წიგნში "ქეევის პრინციპები" (1943), საბოლოო ვარიანტი კი ასახულია შრომაში "ქეევის სისტემა" (1952), რომელიც მოიცავს 17 პოს-ტულატს და 133 თეორემას.

როგორც ნამდვილი ნეობიპევიორისტი, პალი ცდილობს გამოავლინოს და შეისწავლოს ის შუალედური ცვლადები, რომლებიც სტიმულსა და რეაქ-ციას შორის არის მოთავსებული. ასეთებია, პირველ რიგში, *ჩვევა* (SHK) და მოთხოვნილება, იგივე ლტოლვა ან *დრაივი* (D). ჩვევის ცნება, პალის მხედ-ვით, გამოხატავს მოცოროული და აფექტური პროცესების დაკავშირების გზით შექმნილ ნერვული სისტემის რეალურ მდგომარეობას; ის ელინდება ქეევა-ში, როგორც გენდენცია, ანუ სტიმულზე საპასუხო რეაქციის აღმოცენების ალბათობა. რაც უფრო ძლიერია ჩვევა, მით უფრო დიდია ეს ალბათობა და პირიქით. დეკალურად არის დახასიათებული ჩვევის შემუშავების ანუ, რაც იგივეა, *დასწავლის პროცესი*. ამ პროცესში უმთავრეს როლს მოგივაციური ფაქტორი ასრულებს. ეს გელისხმობს აქტუალური მოთხოვნილების, დრაივის არსებობას და მის *რედუქციას* (შესუსტებას) სათანადო მოქმედების გზით. ყოველივე ამის *განმტკიცება* უწოდება. პალი განმტკიცების მოქმედებას შემ-დეგნაირად ახასიათებს: იუ რეაქცია სტიმულზე ახორცილება მოთხოვნილე-ბის დაქვეითებასთან, მაგულაობს ამ სტიმულის გენდენცია, გამოიწვიოს მოცე-მული რეაქცია მომდევნო სტიმულებში. ასეთი მაგებანი ჯამდება და ვეამ-

ლექს ჩვეულებრივად ძალას (სის), რომელიც წარმოადგენს განმარტებებით რიცხვს უბრალო შრდად ფუნქციას.

მაისადასე, სტიმულ-რეაქტიული კავშირის (სტი) სამკაცე მთლიანად დამოკლებულია განმარტების ხანძრეზე. განმარტება დასწავლის ძირითადი მექანიზმია. ეს მექანიზმი ლტოლვის მექანიზმებს, დრავის რეაქტივების ევლახსობს. მაგრამ რას ნიშნავს ეს? ცხადია, რომ აქ არ იგულისხმება მოთხოვნით მღებელი ხამოვნების ევექტი, რომელსაც თორნდაიკმა "ევექტის კანონი" ეწოდა. ობიექტისტი პალსიოუს განმარტების ამგვარი მეტაფორ-მედონისტური დასახაობა სრულიად მიუღებელია. იგი მხოლოდ დაკვირვებად და გამოიყოს ცვლადებზე დაპარაკობს. დრავი არის მღვიმარობა, რომელიც პოპულარობის დარღვევით წარმოიქმნება და ობიექტური მოხვედრებით იწმება, ისევე, როგორცაა ლეპროვაციის დრო, ხახლში ქიმიური ხვითერების კონკეტრაცია, ამა თუ იმ ინექციის დოზა და ა.შ. მაშასადამე, დრავის რეაქტივა ფიზიოლოგიური წონასწორობის, პოპულარობის აღდგენის ან დიბალანსის შექმნების ნიშნავს.

პალსი თანახმად, არსებობს რამდენიმე პრეულადი დრავი, რომელიც დაკმაყოფილების გარეშე ორგანიზმის სიციხლის შეხარხეება შეძლებულია (მაშინდის, წყურვილის, სქესობრივი, გკულის გამოყოფის და სხვა). ობიექტებს ან მოვლენებს, რომლებიც მათ რეაქტივას ახდენს (საკევი, სითხე, ხეჭუალური აქტივობა, შახე ვითარებისგან განრიდება და ა. შ.) განმარტებები ეწოდება. ორგანიზმის ეოველგვარი აქტივობა, მხოლოდ ამა თუ იმ დრავის რეაქტივას ემსახურება. დრავი-თეორიაში პრეულად დრავებზე მანქულად რამდენიმე ბიოლოგიური მოთხოვნისება. ახევე, გამოთქმულია ლებლები, რომ ცხოვრების პროცესში გარემოს სხვადასხვა სეგრალური ობიექტების (სტიმულების) პრეულად დრავებთან დაკავშირების გზით წარმოიქმნება ე.წ. მეთრადი, ანუ დასწავლილი დრავები და შეხამების მეთრადი განმარტებები. ამასთან, ამ ობიექტების როლში, რომელიც დანაკლისსაც მეთრადი დრავები ასახავს, შეიძლება გამოდიოდეს, როგორც ბუნებრივი სტიმულები, ისე სამოგალოებრივი ცხოვრებისთან დაკავშირებული საგნები და მოვლენები. აღამიანისთვის გიპური სოციალური მოტივები, ამ თეორიით, ვაგებელია როგორც ხახიციხლო მოთხოვნისებებიდან ნაწარმოები მეთრადი დრავების ხახე. სამოგალოდ კი საგულისხმევია რომ თუ რაიმე აქტივობა არ ემსახურება პრეულადი დრავის რეაქტივას, ის მეთრადი დრავით არის მოტივირებული. ამასთან, როგორც პრეულადი, ისე მეთრადი დრავის რეაქტივა, როგორც დასწავლის მექანიზმი, აღიერებს და ამტკიცებს ხათიანლო აქტივობას.

მოტივაცია ვიდე ერთ ფუნქციას ასრულებს. ის ბეულეულია სტიმულსა და რეაქტივას შორის შექმნილი კავშირის გამოსახელებად და ასამოქმელებად ანუ, დასწავლის თეორიის გერმანით რომ ვთქვათ, მოტივაცია მეთრავების პირობაა. ცხადია, ორგანიზმს შეიძლება პქონდეს ძლიერი ჩვევა, მაგრამ არ გამოიყლის ის. შესრულება, ერთი მხრივ, დეგერმინირებულია ამით, თუ რა და როგორ აქვს დასწავლილი ორგანიზმს და, მეორე მხრივ, მისი მოტივიციური სფეროს ამგანდელი მღვიმარობით, ამასთან,

ვერც იბლკე ჩვევა, ვერც დრავი ვერ გამოიწვევს საჭირო ქვევას; ამისთვის მათი გაერთიანებული მოქმედებაა საჭირო. ქვევაში ამ ფაქტორების თანამისაწილეობის ახასხუნელად პალს შემოატკს კიდეც ერთი შუალეულურა ცელადი, რომელსაც რეაქციის პოტენციალი უწოდება და რომელიც ჩვევისა და დრავის ფუნქციის წარმოადგენს: $\Delta E_x = F (\Delta H_x \times D)$.

ამისთვის, რომ შესგად გაირკვეს კონკრეტული ქვევის დაწვევისა და განხორციელების პირობები, არც ამ მონაცემების ცოდნაა საკმარისი. საჭმეს არის, რომ რეაქციის პოტენციალზე კიდეც მოქმედებს ერთი ძალა, შუალეული ცელადი – მეკაეება. რეაქციის შესრულება ანგაგონისგურ შემოქმედებას ახდენს ამ რეაქციის აღძვრის პოტენციალზე. შესრულების პროცესში წარმოქმნება მეკაეება, რაც, თავის მხრივ, დაღლილობასთან დაკავშირებული პროცესებითაა გამოწვეული. მეკაეების პოტენციალი (Jx) იზრდება შესრულებული სამუშაოს მოცულობასთან, რეაქციის გამეორების რაოდენობასთან ერთად და პირიქით, დახვეწებასთან ერთად ის მცირდება. რეაქციის ეფექტური პოტენციალის საბოლოო ფორმულა ასე გამოიყურება: $\Delta E_x = \Delta E_x - J_x$.

პალს კონსეკუცია ყოველმხრივი განხილვის სავანი ვახდა. მაგალითად, ამერიკელ მეცნიერთა მორის შწვავე დასკვნია გაიმართა პალს იმ მოსაზრებების გარშემო, რომლებიც მან გამოთქვა განმტკიცების მექანიზმის შესახებ. როგორც ვიცით, პალისთვის ეს მექანიზმი დრავის რეაქციის ელსისხმობს და მკაფიოდ ანგაიპელონისგური ხახიათისაა. მკვლევართა ნაწილს, რომლებსთვისაც განმტკიცების ვაგების პელონისგური ვერსია (ეფექტის კანონი) უფრო ხარწმუნო იყო (მაგ., პაულ თომას იანვი) ამგციებდნენ, რომ დრავის რეაქცია, როგორც მოთხოვნის დაკმაყოფილების ფაქტი, დაკავშირებულია სიაპოვნების მიღებასთან და სწორედ ამის ვაპო ხდუბა იგი ახალი ჩვევის განმტკიცების საფუძველი. ამ ღებულებას ექსპერიმენტული საბუთი მოუპოვება. ვამორკვა, რომ შშიერ ცხოველს შეიძლება დაასწავლო ლაბირინთიდან გამოსვლა მამინაი კი, როდესაც განმამტკიცებელ აგენტად ხაქარინიანი წყალი გამოიყენება. ასეთ სითხეს არა აქვს კვებითი ღირებულება, ამგომ მას არ შეუძლია დრავის რეაქცია გამოიწვიოს, შეამყროს მიმშლის მოთხოვნისება. უფრო მეტიც, ეს სითხე მამინაი იწვევს განმტკიცებას, როდესაც გარეთ ფისგულის სამუალებით გამოიყვანება და კეკს საერთოდ ვერ აღწევს იანვი ამ ეფექტებს მხოლოდ სიგტბოს მიერ გამოწვეულ სიაპოვნებას მიაწერს.

პალს ღებულება, რომ დრავის რეაქცია დასწავლის ერთადერთი მექანიზმია, სხვა ასპექტითაც ვახდა საღაეო. ასე მაგალითად, ვამორკვა, რომ დასწავლა მამინაი ხორციელდება, როდესაც ფისგულის ვამოყენების ფით საკეები ან წყალი არ აღწევს კეკს, ან როდესაც კოპულაციას არ მოყვება ეაკულაცია. ამ ფაქტებს შეუილდი ე.წ. დამამთავრებელი პასუხის თეორიათი სხნის. დამამთავრებელი პასუხის ცნება შემოგახილია ეოლოგების მიერ და აღნიშნავს იმ საბოლოო აქტს, რომელიც აგვირგვინებს, ასრულებს რაიმე მოთხოვნისების დაკმაყოფილებასთან დაკავშირებული აქტების წყებას. მიმშლის ან წყურვილის შემთხვევაში ეს არის ჭამა ან დაღევა; სქესობრივი მოთხოვნისების შემთხვევაში – კოპულაცია და ა.შ. პალის შოვიერთი

ოპონენტი იჭრობს, რომ განმტკიცების ფუნქციას დასწავლის პროცესში ახრულებს დამამოთავრებელი პასუხი და არა დრამა-მდგომარეობის რედუქცია. ამ თვალსაზრისის უარსაყოფად პალმა და მისმა თანამშრომლებმა ჩაატარეს სპეციალური ცდები: მათი საკვები შეჰკავდათ მშვიდი ცხოველების კეკში ან სისხლში უმჯობესად, ე.ი. მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ხდებოდა გამოვლენილი დამამოთავრებელი პასუხის გარეშე გამოირკვა, რომ დასწავლა ასეთ შემთხვევაშიც ხორციელდება, რაც დრამა-რედუქციის მოდელის ხასარგებლოდ შეგვეულებს, სამაგიეროდ, ხაწინააღმდეგოს ამტკიცებს ე.წ. ხაწინააღმდეგოს განმტკიცების ექსპერიმენტებში მიღებული ფაქტები; გამოირკვა, რომ, რაც შემთხვევაში, დასწავლის ეფექტი იზრდება, თუ განმტკიცება თან ახლავს არა ყველა სწორ რეაქციას, არამედ მხოლოდ მათ გარკვეულ ნაწილს. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ კვლევა და შიჯულობა დრამა-რედუქციის მექანიზმების გარშემო დასწავლის ფსიქოლოგიის ფარგლებში ამოწურულად ვერ ჩაითვლება.

პალის მთავარი ოპონენტი მაინც გოლმენი იყო. მისი ერთმანეთს დასწავლის თეორიის ორ ფუნდამენტურ საკითხში დაუპირისპირდნენ. პირველი დასწავლის ფსიქოლოგიური არსის დადგენას ეხება, რისთვისაც საჭიროა გაირკვეს, თუ რა ახალი კავშირები იქმნება დასწავლის პროცესში და, საერთოდ, რა ფორმით შეისახება გამოცდილება, მეორე საკითხი დასწავლის პროცესს ეხება. აქ მთავარია გავიგოთ, თუ რა პირობებია საჭირო დასწავლის ეფექტის მისაღწევად. პალს მიაჩნდა, რომ დასწავლა ნიშნავს S-R კონექციების (კავშირების) შექმნას დრამა-რედუქციის სამუქალბით, ხოლო გოლმენი თვლიდა, რომ ამ შემთხვევაში წარმოიქმნება S1-S2 სტრუქტურული რედუქციის მოტივაციური მექანიზმის გარეშე.

ელვარდ ჩეიმ გოლმენმა (1886-1959) უმაღლესი განათლება თავდაპირველად ფინანს-მათემატიკის განხრით მიიღო. ამის შემდეგ დაინტერესდა ფსიქოლოგიით: სწავლობდა პარეარდში, სადაც მას მიენიჭა ლექტორის წოდება ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის დარგში. მანამდე იყო ერთ ხანს ეკონომიკური ფსიქოლოგიის კერძონიანი, კოეკას ხემდღვანელობით. აღბათ აქედან მომდინარეობს მის მიერ გრადუციული ფსიქოლოგიის ცნებების მიმდებლობა და ის გახსნილობა, რომელსაც იგი იხედავს მისი თანამედროვე ევროპული მიმდინარეობების, განსაკუთრებით, გემგალგფსიქოლოგიისა და ფიქსიანალიზის მიმართ. ამავე დროს, გოლმენი ყოველთვის რჩებოდა ბიპეროვიჩისგული მრწამსის პრინციპულ დამცველად. 1918 წლიდან მისი სახელი უკავშირდება ბერკლის (კალიფორნიის) უნივერსიტეტს, სადაც უდიდესი აღიარება მოიპოვა. ეკავა ხელმძღვანელი პოზიციები ამის რაც სამეცნიერო სამუშაოებში, იყო ნაციონალური აკადემიის წევრი.

ცნობილია, რომ უოთსონისეულ ბიპეროვიჩის თავე მოქმონდა ანტი-ფილოსოფიური პოზიციით. გოლმენის მეხედვლებას, ისევე როგორც მთელ

ნეობიჰევიტიზმს, *ოპერაციონიზმის* სახით ნათლად გამოკვეთილი ფილოსოფიური საფუძველი გააჩნია. ოპერაციონიზმის იდეები, რომელიც თავისი ბუნებით ლოგიკური პოზიტივიზმისა და პრაგმატიზმის ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს, პირველად 1927 წელს გამოთქვა ფიზიკოსმა ბრიჯმენმა ამ მეცნიერების ცნებათა ობიექტურობისა და "მეცნიერულობის" დასადგენად. ოპერაციონიზმის დასრულებულ ფილოსოფიურ სისტემად ჩამოყალიბების საქმესი დიდი წვლილი შეიტანეს როგორც ენის წრის ფილოსოფოსებმა, ისე ნეობიჰევიზმისგანა ფსიქოლოგებმა. ერთ-ერთი უმთავრესი ფაქტორი, რომელიც ოპერაციონიზმის ფილოსოფიური თეორიის დამუშავებას განაპირობებდა, ბიჰევიორისტული ფსიქოლოგიის პრინციპების დახასიათების სურული იყო.

ოპერაციონიზმის მიხედვით, ყოველგვარი მეცნიერული ცნების შინაარსს შეადგენენ არა საგნისა თუ მოვლენის თვისებები, არამედ დაკვირვებადი ოპერაციების (მოქმედებების) სისტემა, რომლითაც ეს ცნება ღვინდება. ბრიჯმენი ნათელყოფს ამ დებულებას ფიზიკის ცნებების, სახელდობრ, სივრცის ცნების მაგალითზე, რომელიც მთლიანად დაიყვანება სივრცის გამოშვების კონკრეტული ოპერაციების ჯამზე. იგივე ითქმის სხვა ცნებებზეც: სიჩქარე, მასა და ა.შ. თუ ცნება ოპერაციულ კრიტერიუმს ვერ აკმაყოფილებს, ის მეცნიერულ აზრს მოკლებული ხდება. ასეა, მაგალითად, სივრცის უსასრულობის ცნების შემთხვევაში, რომლის შინაარსს დადგენა უსასრულო რაოდენობის ოპერაციების შესრულებას მოითხოვს. იგივე ითქმის ფსიქოლოგიური ცნებების მიმართაც. მათი შინაარსი შესაძლებელია და საჭიროა გამოიხატოს დაკვირვებადი ოპერაციების გერმინებში, რომელთაც მიმართავს ცდისპირი თუ ექსპერიმენტატორი. ასეთი მიდგომის შემთხვევაში ფსიქოლოგიური ცნებები, რომლებიც თავისი სუბიექტურობის გამო ნაკლებად ექვემდებარება ობიექტურ და ე.ი. მეცნიერულ დახასიათებას, თითქოს ნახულობს თავისი დადგენის ემპირიულად სანდო გზას. საბოლოო ჯამში, ოპერაციონიზმში სწორედ ცნებათა მეცნიერულობის კრიტერიუმების დადგენას ცდილობს. ამიგომ, საესებთი გასაგებია, რომ ისეთი ობიექტივისტურად ორიენტირებულ ფსიქოლოგიას, როგორც ბიჰევიორიზმი იყო, ოპერაციონისტური მეთოდოლოგია შეღმწეებით მესგად მოერვო.

გოლმენი ამ მეთოდოლოგიას, პირველ რიგში, *შუალედური ცვლადების* შესწავლის ამოცანასთან დაკავშირებით მიმართავს. ამ ცვლადებთან ერთად, რომელთა შემოგანითაც გოლმენმა შინაგნულოვნად გაამდიდრა ფსიქოლოგიის ცნებითი აპარატი, გამოიყოფა ე.წ. *დამოუკიდებელი* და *დამოკიდებული ცვლადები*. დამოუკიდებელ ცვლადებად მიჩნეულია: გარემოს სტიმულები, ორგანიზმული ლგოლვა ანუ დარღვეული წონასწორობის საწყისი ფიზიოლოგიური მდგომარეობა, მექანიკური, გამოცდილება ანუ ძველი ვარჯიში და ასაკი. ეს ფაქტორები საწყისი მიმუშების სახით განსაზღვრავს ქიევას, ანუ დამოკიდებულ ცვლადს, მაგრამ ამას უშუალოდ, პირდაპირ კი არ აკეთებს. არამედ შუალედურ ცვლადებზე მოქმედების გზით.

თავის მთავარ ამოცანად გოლმენი იმის ემპირიულ კვლევას მიიჩნევდა, თუ როგორ მიმდინარეობს შუალედური ცვლადების დამოკიდებლობა-ფორმირება და, შემდგომ, მათი ჩართვა-რეალობაცია ქიევის დეკრმინაციაში.

ამ შუალედურ ცვლადებს მოტივაციური და სემანტიკური როლის შეფასებები შეადგენს. მათ აღსანიშნავად გოლმენი მიმართავს გრაფიკული ფსიქოლოგიის ცნებებს, ასეთებია: მოზანი, მოთხოვნა, ლტოლვა, მზაობა, განზრახვა, მოლოდინი, გემგაღვი და სხვა. ეს არ ნიშნავს, რომ გოლმენი ცხოვიერების ფსიქოლოგიის ცნებებით ოპერირებს. პირიქით, როგორც ჩამდელი ბიპევიორისტი, იგი მოლიანად გამოიყენებს ცხოვიერების, ინგროსპექციის მონაცემებს. შუალედურ ცვლადებში შემაჯავლი ფუნქციონებისა და პროცესების დახასიათება ხდება წმინდა ობიექტური მონაცემებით, ოპერაციულად, ამ რევისტირებული ცვლილებების საშუალებით, რომლებსაც ისინი იწვევენ კონკრულირებად დამოკიდებულ ცვლადებსა და ქევიამი. საბოლოო ჯამში, ყველაფერი დაიყვანება უმართლად განხორციელებულ კონკრეტულ რეაქციებზე და ოპერაციებზე, რასაც ყდის სიგუაციამი ახორციელებს ცხოველი და მკვლევარი. შუალედური ცვლადის კლასიკური მაგალითია შიმშილი, რომელსაც, როგორც შინაგან მდგომარეობას, ედისპირში პირდაპირ ეერ დააკვირდები ეერე ადამიანის და ეერე ცხოველში. შეუხედავად ამისა, შიმშილი შეიძლება ხავეებით ობიექტურად და მუსგად დაეკავშიროთ ექსპერიმენტულ ცვლადებს, მაგალითად ღროს ხანგრძლიობას, რომლის განმავლობაში ორგანიზმი მოკლებული იყო საკვებს. ან დამოკიდებული ცვლადის, ქევის მახასიათებლებს – ვიქეით, შექმული საკვების რაოდენობას ან მისი მოთხოვნის სარქარეს. ამრიგად, არადაკვირვებადი ფაქტორი (ამ შემთხვევაში შიმშილი) მუსგ უმართულ შეფასებას ექვემდებარება და ამით ხელმისაწვდომი ხდება გამოცემისა და ექსპერიმენტული მანიპულაციებისთვის.

როგორც ეხედავთ, გოლმენის ფსიქოლოგიური შეხედულება ხავეებით იმსახურებს თავის ერთ-ერთ სახელწოდებას – *ოპერაციული ბიპევიორიზმი*. ამავე ღროს, ეს სახელწოდება არ არის ერთადერთი. მას აგრეთვე მოახსენიებენ, როგორც *მოლარულ ბიპევიორიზმს*, *მისწობრივ ბიპევიორიზმს* და *შემეცნებით ანუ კოგნიტურ ბიპევიორიზმს*. უნდა ითქვას, რომ ყველა მთიანი სამართლადანია, რადგან სამივე ხაწარმოებია გოლმენის მიერ გამოყოფილი ქევის აღწერითი მახასიათებლებიდან. იგი ერთმანეთს უპირისპირებს ქევის ორგვარ დახასიათებას: *მოლექულარულს* და *მოლარულს*. პირველს მამართლავდა უთისონი მარტივი S-R კავშირების ანალიზისას; ამ კავშირის საფუძველზე აწეებული აქტივობა მოლიანად აღწერება ფიმიკურ და ფიზიოლოგიურ გერმინებში, ანუ დაიყვანება იმ პროცესებზე, რომლებიც რეცეპტორებში, გამგარ გზებში და ეფექტორებში მიმდინარეობს. გოლმენის სამართლიანი შენიშვნით, ასეთი მოლექულარული მდგომარეობა ქევის რამდენადმე მართებული ვაგება შეუძლებელია. მისი ამრით, ყოველგვარი ქევა მართლაც შეიყავს მოლექულარულ ხეგმეგებს, ანუ ფიზიოლოგიურ კომპონენტებს. მაგრამ იგი არ წარმოადგენს მათ შექმნიკურ ჯამში, არ დაიყვანება მათზე ქევა ახალი თვისობრიობაა. მას საკუთარი აღწერითი მახასიათებლები და ნიშნები აქვს. გოლმენს მოაკიჯს მოლარული ქევის მაგალითებე ერთობა დარბის დაბრინისი, კაგა ვამოლის ექსპერიმენტული ვალიდან, აღმანა მიგმართება ხახლში ხახლილოდ. ქალი ლაპარაკობს გელეფონზე, მისწავლე ბესებს ფსიქოლოგიურ გესგს და ა.მ. მნიშვნელოვანი განსხვავე

ბების მიუხედავად, მათ აერთიანებთ ის არსებითი გარემოება, რომ მოლარული ქვევა წარმოადგენს მოლიანი ორგანიზმის ერთიან შევებით აქცივობას და არა იმოღარებელი სენსო-მოგორული პასუხების რიგს.

მოლარულ ქვევას სამი ძირითადი აღწერითი ნიშანი აქვს. 1) *მიზნობრიობა* ან *მიზანმიმართულობა*. აქ არ იგულისხმება მიზანი, როგორც ცხოველების ფენომენი. ქვევა ობიექტურად არის მიმართული რაიმე რეზულტატზე, მიზანზე, მიუხედავად იმისა, ვაცნობიერებულა ის თუ არა. ამიგომ, მიზანმიმართულობა ერთნაირად ახსიათებს ცხოველსა და ადამიანის ქვევას; ამ დებულებას მილიანად ადასტურებს გოლმენის საეგაპო შრომის სათაური: "მიზნობრივი ქვევა ცხოველებთან და ადამიანთან". 2) მიზნის მისაღწევად გამოყენებულ ობიექტებთან მოპერობის გარკვეული სურათი. როცა ადამიანი სამსახურიდან სახლში ბრუნდება, მისი ქვევა ხასიათდება არა შილიოდ სათანადო მიზნით, არამედ ამ ობიექტებთან სპეციფიკური მოპერობის წესით, რომლებიც ქვევის განხორციელების *სამუალებებს* წარმოადგენენ (გზა, გრანსორტი და ა.შ.). არსებითად, აქ ლაპარაკია იმაზე, თუ რა კონკრეტული მოქმედებების გამოყენებით სრულდება ქვევა. 3) *სელექტიურობა* სამუალებებზე გამოყენებული ობიექტების მიმართ. ამასი ელახდება ორგანიზმის მზაობა არჩეულ იქნეს ის სამუალებები, რომლებსაც მისამდე უმოკლესი გზით მიუყავართ. ურთი სიგყვით, ცხოველისა თუ ადამიანის ქვევაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ იგი მიმართულია მიზანზე, ხორციელება გარკვეული სამუალების გამოყენებით და, რომ მიზნისა და სამუალებების მიმართობას გარკვეული სტრუქტურა აქვს. ეს სტრუქტურა პლასტიკურია; ამოყანისა და ვითარებების ვათვალისწინებით, ინდივიდს სამუალება აქვს, აირჩიოს და ქვევაში ჩართოს სხვადასხვა სენსორული და მოგორული სასტემები. ამასი შეღახნდება ქვევის ვინიერება, "გამგებანობა" ან, უფრო ზუსტად, მისი *შემყრნებითი, კონტიგური ბუნება*. მამასაღამე, "ქვევა, რომელიც ვინიხილება როგორც მოლარული, არის მიზნობრივი და კონტიგური. მიზნები და შემყრნებითი მომენტები შეადგენს მის უმუალო საფუტეულს და ქსოვილს".

ყოველივე ეს ადასტურებს, რომ გოლმენის თეორიის ყველა სახელწოდება, რომელიც დაკავშირებულია ქვევის მოლარულობასთან, მიზნობრიობასთან და კონტიგურობასთან, კანონიერია. ისიც კანონზომიერია, რომ ყველაზე ხშირად გოლმენის კონცეფციას კონტიგურ ბიპევიორანზმს უწოდებენ. საქმე ისაა, რომ ქვევის შემყრნებითი ხასიათი თეორიაში ელახდება არა შილიოდ მოვლენის (ქვევის) აღწერის, არამედ ახნის დროსაც. ეს ვანსაკუორებით იხენს თავს დასწავლის შექანიზმების დახასიათებისას. ყველა ბიპევიორანტიკის მგავსად, გოლმენისთვისაც დასწავლის საკოთხი ქვევის ფსიქოლოგიის ცენტრალური საკოთხია.

გოლმენის მახევეთ, დასწავლის არხი მდგომარეობს არა S-R კავშირის შექმნასა და ვადიერებაში, არამედ გარკვეული პერცეპტულ-კონტიგური სტრუქტურების ჩამოყალიბებაში, რომლებიც მუალებურ ცელალებს წარმოადგენენ. აქ, ფაქტობრივად, ლაპარაკია *კოლნამე*, სიტუაციაში გარკვეულ *ორიენტირებულობამე*. ეს კოლნა მოცემულია *მოლოდინების* სახით, რომლებიც ამუალებენ მიზნისა და სამუალებების ურთიერთმიმართობას.

კონიგური სტრუქტურის (სხედიანად გემგაღვსი) ჩამოყალიბება ნიშნავს იმდამდარი მოლოდინის წარმოქმნას, როცა მოცემულ სტამულზე (S1) გარკვეული მოქმედებით (R1), პასუხის შემთხვევაში გაჩნდება სხვა სტამული (S2)¹. კონიგური სტრუქტურის ფორმულა ასე გამოიყურება (S1-R1-S2). ამგვარი სტრუქტურები ერთიანდება როდესაც სისტემებში, რომლებსაც გოლმენი *კონიგურ რუკებს* უწოდებს. “სწორედ ეს რუკა შეუთითებს ქვევის გზებსა (მარმრუტებსა) და მისართულებებზე, ვარემოს ელემენტების ერთიკეთეშორებზე და, საბოლოო ჯამში, შესგად განსამდერაჟს, როგორ საპასუხი რეაქციას განხორციელდეს ცხოველი, თუ კი ასეთი საერთოდ არსებობს”. ასე მაგალითად, ლაბირინთიდან გამოსვლისას ცხოველი სამომდრო ხევეათა ერთობლიობას კი არ იძეს (როგორც ქალი ფიქრობს), არამედ ლაბირინთის მარმრუტის ეოდნას. გზის კონიგურ რუკას, ეს რუკა, ფაქტობრივად, ლაბირინთის ასახვა, *რეპრეზენტაციაა*. მასში, გოლმენის თქმით, მოცემულია ორიენტაცია სათანადო სტამულებსა და რეაქციებს შორის არსებულ მისართებებში: ამ კედლის დანახვისას უნდა გაკეოდეს გარკვეული მომდრობა (მარჯვნივ ვახევეა), რის შემდგევეც გამოჩნდება ახალი სტამული, რომელზეც სხვაგვარი პასუხი იქნება საჭირო და ასე შემდეგ. მიზნამდე, იქმნება სიგნალითა გამოჩენის მოლოდინების ერთგვარი რიგი, თუ მოლოდინი არ გამართოდება, ქვევა შეიცვლება, თუ გამართოდება, პირაქით, *განმგკელება*. მაშასადამე, კონიგური რუკების ფორმირების პროცესი მოლოდინების გამართლებისა და არა მოთხოვნისებების დაკმაყოფილების გზით ხორციელდება. გოლმენის აზრით, შემეცნებითი სტრუქტურის წარმოქმნისთვის საჭიროა არსებობდეს გემგაღვსი შექმნის ობიექტური პირობები – მინაგანი კუთხისლება, მემბლობა დროსა და სიერეში და სხვა (აქ გამოჩნდა გემგაღვსიქოლოგიის პირდაპირი ვაელებსა) და მოგივაქია. ეს უკანასქნელი აუცილებელია: 1) რათა ცოქხალი არსება დასწავლის პროცესში აქტიური იყოს და 2) რომ ის, რაც დასწავლილია, გამოეღინდეს. მიუხედავად ამისა, ქალისაგან ვანსხევებით, გოლმენი უარყოფს დასწავლის პროცესში დრავის რედუქციის, მოთხოვნისების დაკმაყოფილების აუცილებლობას.

ეს მოსამრება გარკვეულ ფაქტებს ეყრდნობა. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი, უდავოდ, ე.წ. ლაგენგური დასწავლის ექსპერიმენტია. ის შემდეგში მდგომარეობს: ლაბირინთში მოთავსებული უერთაგვების ერთი ჯგუფი ყოველივის ოდებს ხაქმულს, ხოლო მეორე ჯგუფის ცხოველთა ქვევის განმგკიება მხოლოდ რამდენამე დღის მერე იწყება. მიუხედავად ამისა, მათი დასწავლის ეუქტურობის საბოლოო მახევენებლებს თითქმის არ განსხეაელება პირველი ჯგუფის ცხოველების მონაცემებისაგან, ე.ი. მათი დასწავლა ბევრად უფრო სწრაფად მიმდინარეობს, ვიდრე ეს უნდა მომდარეოდ, თუ ლაბირინთი სრულიად უქხო იქნებოდა მათთვის. სავარაუდოა, რომ ომ დღეების განმავლობაში, როცა ცხოველების ქვევა არ მტკიცებულია, ისინი მაინც იძენდნენ ლაბირინთში სწორი მოქმედების გამოყდილებას, სწავლობდ-

¹ ზემო ქალი, ამბობდა გოლმენი, ავტომანქანის საყვირის ვაგონებაზე გზაზე გადღის და ზემო მანქანის გამოჩენას ელოდება.

ნენ გზას და იყენებდნენ ამ ცოდნას მაშინვე, როგორც კი ამის საჭიროება განხილულია, ანუ როდესაც სწორ მოქმედებას განმტკიცება მოხერხებულია. ამ ექსპერიმენტებით თითქოს მტკიცდება, რომ დასწავლისთვის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება აუცილებელი არ არის. თუმცა არსებობს ამ ცდების სხვაგვარი გააზრებაც, რომლის მიხედვითაც მოცემულ ცდებში მაინც ხდება გარკვეული სახის დრამის, კერძოდ გამოცდის (ცხოვებისმოყვარობა) მოთხოვნილების დაკმაყოფილება და, მამასადაბე, განმტკიცება.

ახეა თუ ისე გოლმენი თვლიდა, რომ აღნიშნული ექსპერიმენტები მხოლოდ იმას კი არ ამტკიცებს, რომ დასწავლა დრამის რედუქციის გარეშე ხორციელდება, არამედ ნაწილობრივ იმასაც, რომ დასწავლისას სწორედ კოგნიტური სტრუქტურები და არა S-R კავშირები იქმნება; ცხოველები ლაბორინთში ორიენტაციას სწავლობენ. გოლმენს ამ თემისის გასამტკიცებლად პირდაპირი საბუთიც გააჩნდა. ამ შირი აღსანიშნავია მისი კლასიკური ექსპერიმენტები ჯერისებრი ლაბორინთის გამოყენებით. გოლმენის აზრით, იგივე ითქმის ამ აღაშინების მიმართ, რომლებიც კარგად იცნობენ ქალაქს ან მსდამოს; მათ შეუძლიათ მივიღებენ ერთი წერტილიდან მეორეში სხვადასხვა გზით და მარშრუტით, რადგან აქვთ არუმარის კოგნიტური რუკა. არსებითად იგივეს ადასტურებს ექსპერიმენტები, სადაც ცხოველები სწავლობენ ლაბორინთიდან გამოსვლას ხიზბილით, შემდეგ კი იძულებული ხდებათ ლაბორინთიდან ეურეთ (ე.ი. სრულიად სხვა მოძრაობების, რეაქციების გამოყენებით) გამოაღწიონ, რაიაც წარსტგებით ართმევენ თავს. გარდა ამისა, ნეიროფსიქოლოგიურ ცდებში ხდება ხამოძრაო სისტემის სერიოზული დარღვევა, მაგრამ ცხოველს უნარი მონახოს სწორი მიმართულება და უშეუღომოდ მიაღწიოს მიზანს, არ იცვლება.

გოლმენის შეხედულება დასწავლაზე და ქცევასთან მის მიმართებაზე თითქოს უფრო პროგრესულად გამოიყურება. მართლაც, პალისგან განსხვავებით, მან აჩვენა, რომ ცოცხალი არსებები უბრალოდ კი არ რეაგირებენ გარემოცვაზე, ისინი უცნობიან მას და თავის ქცევაში, მიმდინარე სტიმულებთან ერთად, იყენებენ გამოცდილებაში დაკულ გარემოს რეპრეზენტაციებს. ამავე დროს, გოლმენის კონცეფციაში სერიოზულ სირთულეს ქმნის პომუკულუსის პრობლემა; იგი არაპირდაპირი ფორმით გულისხმობს რეალური ვირთხის თავში პაგარა ვირთხის არსებობას, რომელიც კითხულობს კოგნიტურ რუკებს და ირჩევს ქცევის მიმართულებას. პალის მიმდევრებმა ეს სირთულე შეუმსწვეული არ დატოვეს. და მაისე, მოლარული ქცევის არსებითი ნიშნების დახასიათებით, დასწავლის მექანიზმების ექსპერიმენტულ-თეორიული კვლევიით და, რაც მთავარია, შეაღწეული ცვლადების იდეის შემოგანით, გოლმენმა უდავოდ, დიდი როლი ითამაშა ქცევის ფსიქოლოგიური შესწავლის საქმეში.

ნეობიპევიორიზმის (პირველ რიგში, პალის) იდეების გადმოგანა პიროვნების ფსიქოლოგიას სფეროშიც ხედავს. ამ შირი განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჯონ დოლარდის (1900-1980) და ნილ შილერის (1909) კლასიკური შრომა "პროცენება და ფსიქოთერაპია" (1950). ავგორებს სურთ ხილის ვადება ბიპევიორიზმსა და ფსიქოანალიზს შორის. ფსიქოანალიზის ბევრი ცნება (განღვევა, გადაგანა, იდეტიეი კაცია, სიმპტომი, სუპერ ეგო და სხვა) განხილუ

ღია ბიპევიორიზმის ლებულებების ჭრილში. აქ იგულისხმება, როგორც დასწავლისა და მეორადი დრამების ფორმირების მექანიზმები, ისე მიღწერის მიერ ჩამოყალიბებული მოტივატიური გენდენციების კონფლიქტის მოღელღალი. ამ მოღელღალში მიღწერმა გამოიყენა ლექსის მისაზრება მოტივატიური კონფლიქტის სამი სახის თაობაზე (მახლობა-მახლოება, განრიდება-განრიდება და მახლობა-განრიდება) და პალის სკოლაში გამოთქმული პიპოთეზა ე.წ. *მიზნის გრადიენტის* შესახებ. ამ პიპოთემის თანახმად, მისწრაფების ძალა მიზან-ობიექტთან მახლობის კვალდაკვალ იზრდება (*მახლობის გრადიენტი*). შესაბამისად, განრიდებას გენდენცია მით უფრო დიდია, რაც უფრო სწრაფად მანძილი უარყოფითი ვალენტობის მქონე ობიექტამდე (*განრიდებას გრადიენტი*) ეს უკანასკნელი გენდენცია პირველზე უფრო ძლიერია. მიღწერმა კონფლიქტის გიპებისა და მიზნის გრადიენტის კონსექტები ექსპერიმენტულად გაამყარა და შექმნა *მოტივატიური კონფლიქტის საერთო მოღელღალი*.

მიღწერმა და დოლარდმა გამოიყენეს ეს მოღელღალი, აგრეთვე შეხედულება მიზნისა და მფოთვებზე, როგორც მეორად დრამებზე და მათ რედექციებზე იმის საჩვენებლად, თუ როგორ ხდება ნეეროტული ქიქვის ფორმირება. განვითარების პროცესში ბავშვმა უნდა მოახერხოს (დასწავლის) თავისი პირველადი დრამების (კვებითი იჭრება, სექსუალური თუ აგრესიის) სოციალურად მისაღებ ფორმაში რეალიზება. ამ გენდენციების მიუღებელ ფორმაში გამოვლენა ისჯება უფროსების მიერ. დასჯა იჭვეს გარკვეული სტიმულების მიმართ მიზნისა ან მფოთვის მეორადი დრამების ფორმირებას. ეს დრამები თვითონ ხდება ისეთი აქტივობის აღმტერელები, რომელიც მათ რედექციას იჭვეს (მაგ., ბრძოლის ან განრიდებას რეაქცია), ხოლო ეს რედექცია, თავის მხრივ, მათ განმტკიცებს უბრუნველყოფს. თუ ამ ყველაფერს მახლობა-განრიდებას გენდენციების კონფლიქტსაც დაემატებოდა, მიეღებოდა იმის სურათი, თუ როგორ ხდება, დასწავლის თეორიის თეალსაზრისით, ნეეროტული კონფლიქტების სიმპტომების, ანუ ნეეროზის ჩამოყალიბება.

მიღწერა და დოლარდი ისეთავე ინტერესდებან, თუ როგორაა შესაძლებელი ამ ნეეროზების მკერხალობა. ისინი თანმიმდევრულნი არიან და ფსიქოთერაპიის პრინციპებსაც დასწავლის კასონომიერებების შესაბამისად განიხილავენ. თუ ნეეროტული ქიქვა დასწავლის შედეგია, ამბობენ ისინი, მაშინ საწინააღმდეგო ეფექტის მიღწერა (დასწავლის ჩაქრობა) შესაძლებელია იგივე პრინციპების შესაბამისად, რითაც დასწავლა ხორციელდებოდა. ფსიქოთერაპია ქმნის პირობების სისტემას, რომელიც დასწავლის ნეეროტული ჩვეულების მოსპობისა და არანეეროტული ჩვეულების დასწავლის სამუდამო მოღელღალს. ამ შემთხვევაში თერაპევტი “დასწავლებლად” წარმოგვიდგება, ხოლო პაციენტი – “მიწაფედ”.

მიღწერმა და დოლარდმა უთუოდ მისცეს გარკვეული ბიძგი *ქიქვითი ფსიქოთერაპიის* განვითარებას. მაგრამ ბიპევიორალური ფსიქოთერაპიის ფუძემდებლად მაინც *ჯომეფ ვოლპე* (1915-1997) ითვლება. ბიპევიორიზმთან სრულ შესაბამისობაში, იგი *ნეეროტულ ქიქვას* განსაზღვრავს, როგორც დასწავლის პროცესში შეტყობილი არადადაკერა ქიქვის ჩვეულებას. ვოლპემ შემოუშავა სპეციალური ტექნიკა პირობისათვის, შეტყობილი ნეეროტული რეაქციების

ჩასაქრობად. ეს უკვე სისტემატური დესქანსიბლიზაციის ვოლპე იყენებდა პროგრესული კენიური რელაქსაციის ტექნიკას. პაციენტს ასწავლიან ღრმა რელაქსაციას. შემდეგ, რელაქსაციის მდგომარეობაში, მან თანხმდევრულად უნდა წარმოიდგინოს გარკვეული სიტუაციები, რომლებიც მის მიმს უკავშირდება. თერაპევტი წინასწარ აღგებს ახეთი სიტუაციების იერარქიულ წესსახს. თავდაპირველად პაციენტი წარმოიდგენს მეთოთახთან ან შიმთან ყველაზე ხაკლებად ასოცირებულ სიტუაციას. თუ რელაქსაციის ფონზე ის შემსწახებლად აღარ განიყლება, მაშინ იწყება მუშაობა შედარებით უფრო მძიმე სიტუაციის წარმოიდგენაზე და ა.შ. საბოლოოდ, ყველაზე მძიმე სიტუაციებიც კი მის აღარ იწყევს. არსებობს ამ ტექნიკის სხვა ვარიანტებიც. მაგალითად, ზოგიერთ შემთხვევაში, პაციენტს პირდაპირ ათავსებენ ფობიურ სიტუაციაში. ფსიქოკორექციულ და ფსიქოთერაპიულ პრაქტიკაში ფართოდ გამოიყენება სხვა სახის ბიპევიორალიური მეთოდებიც (თუნდაც იგივე სკინერის “კვტონების სისტემა”, რომელსაც ქვემოთ შევეხებით).

კლასიკური ბიპევიორიზმის უსაყოფობა S-R სქემის შეზღუდულობით იყო გამოწვეული. კალი, გოლმენი და მათი მძიმეყარი ნეობიპევიორისტები ამ სქემის შუალეური ცელალებით შეცხების ფსიქი ცლილობდენ ქვეყის აღეკვატური მოდელის ჩამოყალიბებას. მაგრამ სხინილ სერიოზული წინააღმდეგობების წინაშე აღმოჩნდნენ, რახაც, საბოლოოდ, ნეობიპევიორიზმის კრახი მოყვა. ხაქმე ისაა, რომ შუალეურ ცელალებს, ფაქტობრივად, კვლევამი შემოქმონდა ფსიქიკური (შემეცხებითი და მოტოეციური) ფაქტორები, რომელთა გარეშე ორგანიზმისა და გარემოს აქტიური ადაპტაციური ურთიერობიძმართება ასე ქვეყა შეუძლებელია. ნეობიპევიორიზმის მიღწევები, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ დასწავლის კახონომიურებების შესწავლისას გამოვილინდა, ხწორედ ამ ვითარების გათვალისწინების შედეგი იყო. მეორე მხრივ, პოზიტივიზმისა და მისი ჩაირხახეობის, ოპერაციონიზმის მეთოდოლოგიაზე დამყარებული ობიექტივისტური მიდგომა, რაც საზოგადოდ ყოველგვარი ბიპევიორიზმის არსებითი ნიშანია, რეალურად შეუძლებელს ხლიდა ამ ცელალების აღეკვატურ გააშრებას. იგა კრძალედა მათ წარმოიდგენას შინაგანი, ფსიქიკური საშყაროს მოულენების სახით და მოითხოედა მათ აღწერას ობიექტურად დაკვირვებადი პროცედურებისა და ოპერაციების საშყალებით. ობიექტური ოპერაციებით კი მხოლოდ ობიექტურ ფაქტებს თუ გამოთავლენ, ამრთავდ, ვანაგრისობდა რა თეორიაში ფსიქიკის მნიშენელობის უარყოფას, ნეობიპევიორიზმი, ფაქტობრივად, უშვებდა ქვეყამი ფსიქიკის მონაწილეობას. ეს წინააღმდეგობა, ბოლოს და ბოლოს, იმუნად ხაგრძობი გახდა, რომ თვით გოლმენი, თავის ერთ-ერთ ბოლო შრომაში, იძულებული შეიქნა განეცხადებინა: “შუალეურ ცელალებს მიეყავართ ისეთ პირობებამდე, რომელთა საფუძველია ინტუიციად, ხალი ამრი, ფუნომენოლოგია და ძალიან ზოგადი, არყო მალად გამოკეთილი ნეოთიფსიოლოგიური იდეები”. ეს აღიარება ძალიან ნიშანდობლივია; ის კვეთენის მკვლევარს, რომელმაც ფსიქოლოგიაში შუალეური ცელალების ცხება შემოიგანა და, აქედან გამოიძინარე, შესაძლებლად ჩაიყალა ფსიქოლოგიური ცნებებისთვის ობიექტური მნიშენელობის მინიჭება. მაგრამ, რა უნდა ითქვას ბიპევიორის-

გზე, რომელიც ვერდნობა ფენომენოლოგიას და ინტუიციას? 1960 წელს გამოცემულ გახმაურებულ წიგნში “ქიევის ჯეგმები და სტრუქტურები” ჯ. მილერი, ი. ვალანტერი და ჯ. პრიბრამი შეეცადნენ პასუხი გაეცათ ამ კითხვაზე. ისინი მსჯელობენ, თუ რამდენად აზრიანია, რომ ცნობიერების ფენომენებს, კერძოდ ჯეგმას, შუალედური ცვლადი ეწოდოს და ამით ოპერაციონალური ბიკვიორიზმის გერმინებში გამოიხატოს; საბოლოოდ, ავტორები მიდიან დასკვნამდე, რომ ეს არაფერს მოიგანს, ეინიდან, თუ ბიკვიორისტი, პრინციპში თანახმაა საქმე ოქონოს ინტროსპექციის მონაცემებთან, იგი უკვე სუბიექტური ბიკვიორისტია, მიუხედავად იმისა, სურს მას ეს თუ არა! სწორედ ასე დაეძარტა ნეობიკვიორიზმი. სამოციანი წლებიდან ის თანდათანობით თმობდა პოპილტებს; ქეევის მოღელები სულ უფრო მეტად იხებოდა სუბიექტური შინაარსით. ეს იქამდე გრძელდებოდა, ვიდრე თეორიული პარადიგმა რადიკალურად არ შეიცვალა და ასპარეზზე ახალი მიმდინარეობა – კოგნიტივიზმი არ გამოვიდა.

8.3. ოპერანტული ბიკვიორიზმი

გვიანდელი ბიკვიორიზმის წამყვან ფიგურას უძველეს ბერას ფრედერიკ სკინერი (1904-1990) წარმოადგენდა. იგი ამერიკის ერთ-ერთი ყველაზე სახელგანთქმული ფსიქოლოგი და ნაციონალური აკადემიის წევრი იყო. სკინერმა დაამთავრა პაილტონ-კოლეჯი ნიუ-იორკში და ასპირანტურა პარკარდის, სადაც 1931 წელს მიენიჭა ფილოსოფიის დოქტორის წოდება. შემდგომში მოღვაწეობდა მინესოტასა და ინდიანას შტატების უნივერსიტეტებში, ხოლო 1948 წლიდან პარკარდის უნივერსიტეტის პროფესორია. 30-იანი წლებიდან სკინერი შეუდგა დასწავლის მექანიზმების კვლევას ცხოველებში – “ორგანიზმების ქეევა” (1938); 50-იანი წლებიდან დაიწყო თავისი მოღელის გავრცელება ადამიანის ქეევაზე – “შეცნიერება და ადამიანის ქეევა” (1953), “ვერბალური ქეევა” (1957), ხოლო 70-იანი წლებიდან სოციალური ქეევისა და საზოგადოებრივი მოვლენების გაგებაზე – “თავისუფლებისა და ღირსების მიღმა” (1971), განმაზოგადებელი შრომებიდან აღსანიშნავია წიგნები “ბიკვიორიზმის შესახებ” (1974) და “ფიქრები ბიკვიორიზმსა და საზოგადოებაზე” (1978).

სკინერის აზრით, შეცნიერება ფაქტებიდან ამოდის და კანონზომიერებისკენ მიემართება. მისი ზოგადი მიზანია მოვლენების პროცნობირება და მართვა. ქეევის ანალიზისას (ასე უწოდებს სკინერი თავის მიდგომას ფსიქოლოგიისადმი) კვლევა უნდა მიმდინარეობდეს მარტივიდან რთულსკენ. ამიტომ, უნდა დავიწყეთ მედარებით დაბალი რიგის ორგანიზმების შესწავლით,

¹ თუმცა ავტორები თავს სუბიექტურ ბიკვიორისტებს უწოდებენ. ისინი კარგად გრძობენ ამ ტერმინის წინააღმდეგობრიობას. შემდგომში მიმდინარეობას, რომლის სათავეებთან ისინი იდგნენ კოგნიტური ფსიქოლოგია უწოდა (იხ. 11.2.).

ხდაც უფრო ადვილია ქვეყნის გამომწვევი გარემო ფაქტორების კონგროლი და მანიპულაცია. ადამიანის ქვეყნის აქვს თავისი სპეციფიკა, მაგრამ ფუნდამენტური კანონზომიერებები ყველგან ერთია. ამ კანონზომიერებების გამოყენება შესაძლებელია ერთიანი ორგანიზმის შესწავლისას, ამიტომ საჭირო არ არის დიდი რაოდენობის ინდივიდების კვლევასთან დაკავშირებული სტატისტიკური მეთოდების გამოყენება. ასეთია, მოკლედ, სკინერის სისტემის მეთოდოლოგიური პრინციპები. რაც შეეხება საკუთრივ ფსიქოლოგიურ თეორიას, ქალთან და გოლშენთან შედარებით, სკინერი უფრო რადიკალური ბიპევიორიზმისკენ იხრება. იგი ანალიზის ორწევრიან სქემას უბრუნდება და მხოლოდ დაკვირვებად ცვლადებს აღიარებს; ესენია *სტიმული*, *რეაქცია* და *ვანმგკიყება*, რომლებიც ობიექტურად ფიქსირდება და იმომება. შათი ერთიანობისარსების შესტი აღსესხეთ და დახასიათებით შესაძლებელი ხდება *ქვეყნის მართვა*, *კორექცია*, *კონტროლი*, რაც, სკინერის აზრით, ფსიქოლოგიური შეცხიერების საბოლოო მიზანია, მისი განხორციელება ფსიქოლოგიის პრაქტიკული გამოყენების სამუალებას იძლევა. სწორი, ადაპტური რეაქციების ფორმირების პროცესის კანონზომიერებათა შესასწავლად სკინერმა უამრავი ცდა ჩაატარა. ამისთვის მან გამოიყონა სპეციალური ექსპერიმენტული დანადგარი, რომელსაც შემდგომში სკინერის პრობლემაური ყუთი შეარქვეს. ის თორნდაიკის პრობლემაური ყუთების პირდაპირი შემკვიდრება და წარმოადგენს ვალიას, რომელშიც დამატრებულია მანიპულატორი (ბურკეტი ან დილაკი). ვალიაში მოთავსებული მშვენი ცხოველი (სკინერი ცდებს თეთრ ვირთაგვებზე და მტრულებზე აგარებდა) შემთხვევით ეხება (თითოთ ან ხისკარგით) მანიპულატორს და იღებს ვანმგკიყებას (საკვებ ბურთულას). ფიქსირდება დაწოლის ძალა, სიხშირე და ხანგრძლიობა, რაც რაქციების ბევრად უფრო შესტი აღრიცხვის სამუალებას იძლევა, ვიდრე, თუნდაც, თორნდაიკის ყუთებში იყო შესაძლებელი.

ამ ხელსაწყოთი შესწავლება რეაქციების ვადსეირებისა ან შესესტების კანონზომიერებები სხვადასხვა სტიმულებისა (სინათლე, ხმა) და ვანმგკიყებული აგენტების (დადებითი ან უარყოფითი) მიწოდების რეჟიმთან მიმართებაში. მაგალითად, შესაძლებელია ვანმგკიყება მხოლოდ ვარკვეული სენსორული სიგნალის შერე ხდებოლეს; ასევე შესაძლებელია ცვლებადობდეს თვით *ვანმგკიყების სქემა* – იყოს *მუდმივი* ან *ნაწილობრივი*. პირველ შემთხვევაში ვანმგკიყდება ყველა სწორი რეაქცია. ვანმგკიყება, რომ ვანმგკიყების ასეთი რეჟიმის პირობებში რეაქცია სწრაფად ვამომუშაელება, მაგრამ სწრაფადვე ქრება. ამ კუთხით უფრო ეფექტურია ნაწილობრივი ვანმგკიყება. ის, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს ორი სახის: *რეკლარული* და *არარეკლარული (ვარიაციული)*. პირველ შემთხვევაში ვანმგკიყება ხდება ყოველთვის, რეაქციების ვარკვეული რაოდენობის შესრულების ან ვარკვეული დროის მონაკვეთის ვაელის შემდეგ; მეორე შემთხვევაში, ვანმგკიყება არ ვკავშირდება რეაქციების ვეაერად ვანსამლერულ რიცხვს ან დროის ინტერვალს. ექსპერიმენტებმა უჩვენა, რომ ძლიერი და ვყარი რეაქციების მისაღებად ყველაზე ეფექტური სწორულ ვარიაციული ვანმგკიყების რეჟიმია. თავად ვანმგკიყება შეიძლება ორი სახის იყოს: *პოზიტიური* და *ნეგატიური*.

პოლიტიკური განმტკიცება რეაქციის შემდეგ დადებითი სტიმულის (მაგ. საკვები, სათბე, სექსუალური კონტაქტი) მიუქმას გულისხმობს, ხოლო ნეგატიური განმტკიცებისას უარყოფითი სტიმულაციის (მაგ. ტკივილის მომგერელი ელექტროდენი, უსიამოვნო ხმა) მოქმედება ხდება.

სკინერი თვლის, რომ ყველა მოქმედება, რეაქცია შეიძლება ორ კლასად დაიყოს. პირველს მიუკუთვნება რეაქციები, რომლებსაც პავლოვი შეიწაველიდა. მათ სკინერი *რესპონდენტულს* უწოდებს. ამ შემთხვევაში რეაქცია ყოველთვის არის პასუხი რაიმე სტიმულზე (უპირობო ან პირობითი გამლიბიანებელზე). დასწავლა იმაში მდგომარეობს, რომ ძველი რეაქცია (მაგ. ნერწყვის გამოყოფა) უკავშირდება ახალ გამლიბიანებელს (სინათლე ან ბუერა) უპირობო და პირობითი გამლიბიანებლების დროში მუშაობლობის გამო. ამასთან, რეაქცია ყოველთვის და ავტომატურად განმტკიცდება. სკინერის ყუთში ცხოველი სხვაგვარ მოქმედებას ახორციელებს. მას *ოპერანტული* რეაქცია ეწოდება, და არ წარმოადგენს უშუალო პასუხს რაიმე სტიმულზე. ახალი რეაქცია (ბერკეტზე დაწოლა, ლილაზე ნისკარგის დარტყმა) სპონტანურად აღმოცენდება და განმტკიცდება, თუ ის სწორია. ამ შემთხვევაში დასწავლა ახალი რეაქციის მოხახვარება და გაძლიერებაში მდგომარეობს. მოქმედება განმტკიცების მიღების საშუალებაა, მისი ინსტრუმენტია; ამიგომ ასეთ დასწავლას, *ინსტრუმენტულს* უწოდებენ.

ოპერანტულ რეაქციებს სკინერი აქტიურ ქცევად განიხილავს. სწორედ მათი საშუალებით ხორციელდება გარემოსთან შეგუება. ბუნებრივად მიმდინარე ადაპტაციის პროცესში ოპერანტული ქცევის ფორმირება და შეცვლა განმტკიცებებთან მისი თანხედროს შემთხვევითობაზე დამოკიდებული მაგრამ, თუ მოქმედების განმტკიცებასთან შეუღლებს პროცესი მიზანდასახულად არის წარმართული, შესაძლებელი უნდა იყოს ქცევის მართვა ისე, როგორც გვესაჭიროება. ადამიანის ყველა შეგნაკლებად რთული ქცევა ოპერანტული ბუნებისა და ექვემდებარება იმ შოგად კონონომიურებებს, რაც ცხოველთა ქცევის შესწავლის საშუალებით დადგინდა. დასწავლის ფუნდამენტური პრინციპები და მექანიზმები, სკინერის ამროთ, თავისუფლად შეგვიძლია მიუყენოთ ადამიანს, როცა მისი ქცევის ფორმირების, კონტროლისა და რეგულაციის ამოცანებია გადასაწყვეტი. აქედან გამომდინარე, *ოპერანტული განმტკიცების ტექნიკა* გამოყენებულ იქნა მოსწავლეებისა და სტუდენტების სწავლებაში, გონებრივად ჩამორჩენილი ბავშვების აღზრდაში, ფსიქურ დაავადებათა მკურნალობაში და ა.შ. უსიქიური დაავადება ავადმყოფობად არც განიხილება. ადამიანი ავად კი არ არის, არამედ, უბრალოდ, არაადექვატურად რეაგირებს სტიმულზე; მას არასწორი ქცევა აქვს ჩამოყალიბებული. ამ დეფექტის გასაგებად და აღმოსაფხვრელად სულიერი გრაემების, ცნობიერი თუ არაცნობიერი კონფლიქტების, განდევნილი ლტოლევებისა თუ თვითშეფასების მექანიზმებზე კი არ უნდა ვილაპარაკოთ, არამედ ქცევის მართვის პრინციპებს მივმართოთ. ამ პრინციპების თანახმად, ადამიანებს არასწორი, "ავადმყოფური" ქცევა იმიგომ უკალიბდებათ, რომ სოციალურ გარემოში ადაპტური ქცევა არ იყო ხაიანადოლ განმტკიცებული და ხლებოდა არაადექვატური ქცევის განმტკიცება. ასეა თუ ისე, მდგომარეობის

გამოსწორება. ანუ ქვეყნის მოდიფიკაცია, გაუმჯობესება, ყველა შემთხვევაში შედარებით უფრო ადაპტური და აღქვებგური აქტივობის თანდათანობითი განმტკიცების გზით ხორციელდება.

ქვეყნის მოდიფიკაციის გეგმილოგიის ერთ-ერთი ვარიანტს ფსიქიატრიულ კლინიკებში გაერყელებული ე.წ. *ფეგონების სისტემა* წარმოადგენს. პაციენტების მიერ სხვადასხვა პოზიტიური მოქმედებების შესრულება (მაგ., ოთახის დალაგება, მორიგეობა სასადილოში, ანიციატივის გამოწვნა და სხვა) ჯილდოვდება ფეგონებით; პაციენტებს შეუძლიათ ამ ფეგონების გადაცემა მათთვის სასურველ საგნებზე (სიგარეტა, ტკბილეული, ყურნალი, ბილეთი კინოში და ა.შ.). ფსიქიატრიული კლინიკის მკაცრად კონტროლირებად პირობებში ფაქტობრივად შესაძლებელია, რომ პაციენტის თითქმის ყველა მოთხოვნის დაკმაყოფილება რაიმე "კარგი" ქვეყნის შესრულებას ან არმესრულებას დაუკავშირდეს. არ კვება, რომ ფეგონებით განმტკიცების ეს სისტემა საკმაოდ ეფექტურია არაადაპტური ქვეყნების ჩაქრობისა და ადაპტური ქვეყნების ფორმირების თვალსაზრისით. ქვეყნის მოდიფიკაციის ამ პროგრამამ გაამართლა სხვა სიტუაციებშიც, სახელდობრ, ჯონებანამორჩენილებთან, დელიკვენტურ მოზარდებთან, აგრესიულ ან აუტისტურ ბავშვებთან, აგრეთვე სასკოლო თუ საოჯახო პრობლემების დარეგულირებისას.

ფართოდ გაკრეულა სკინერის მიერ შექმნილი *პროგრამირებული სწავლების* მეთოდი. სკოლაში საგნების სწავლების ეფექტურობის ასამაღლებლად, აქაც ოპერანტიული დასწავლის პრინციპები გამოიყენეს. სკინერი ყოველგვარ ცოდნას განსაზღვრავს, როგორც გარკვეული მასალის გამოყენების უნარს საჭირო შედეგის მიხედვით. ამისგან განსხვავდა ამისგან, პედაგოგიურ პროცესში ცოდნის მიღება, არსებითად, ორ რაიმეს გულისხმობს: სწორი მოქმედების მონახვას და მის ფიქსაციას. ამ პრინციპებზე აგებული სასწავლო პროგრამები მოთავსებულია სპეციალურ სასწავლო მანქანებში. პროგრამა წარმოადგენს კადრების ვრცელ თანმიმდევრობას; ის შეიცავს გარკვეულ ინფორმაციას შესასწაველი საგნის შესახებ და გეგმილოგიას, რომელიც უზრუნველყოფს ამ ინფორმაციის ეფექტურ გაგება-შეთვისებას და ცოდნის შემოწმებას. ამისთვის მოწაფეს ინფორმაცია ეძლევა ნაბიჯ-ნაბიჯ, მცირე დომებში; სასწავლო მასალაში შეტანილია ხარვეზები, გამოგონებულია სიგვეები ან სიმბოლოები, რომლებსაც მოსწავლე ავსებს და ამით შედგინებ აქტიურ მდგომარეობას ინარჩუნებს; უზრუნველყოფილია უწყვეტი უკუკავშირი და მოსწავლე დაუყოვნებლივ იღებს ინფორმაციას თავისი შედეგების შესახებ; ცოდნის ფიქსაცია-გამყარებისთვის გამოიყენებულა გამეორებისა და განმტკიცების სისტემა. ამისთვის გამოიყენება სიგვეთვალი წახალისება, შექება ან, უბრალოდ, იმის შეგუბონება, რომ პასუხი სწორია – წარმატება თავისთავად ახდენს სწავლების პროცესის სტიმულირებას. დასჯას საერთოდ არ მიმართავენ. სკინერი თვლის, რომ დასჯა არ აუმჯობესებს დასწავლას, თუმცა სკოლა, გრადიციულად, ყოველთვის მიმართავდა მას. იცავს რა პროგრამირებულ სწავლებას, სკინერი ამტკიცებს, რომ თანამედროვე სასკოლო სისტემა მილიანად გაკოტრებულად უნდა ჩაითვალოს, რადგან მას არ შეუძლია სხვაგვარად აიძულოს მოსწავლე ისწავლოს, თუ არ დაამსნა იგი უსწავლელობის

წინასწარმეტყველით მისი მოქმედებები". აქედან გამომდინარე, სკინერი ნამდვილ ბრძოლას უცხადებს ადამიანის ფილოსოფიაში შექმნილ წარმოდგენებს, რომლებიც, მისი აზრით, შეუძლებელს ხდის ადამიანის ქცევის შეცნობურულ შესწავლას. აქ ხაზგარტია ადამიანის თავისუფლების, ღირსების, პასუხისმგებლობის, შემოქმედების იდეებზე, სკინერი კარგად ხედავს, რომ ამ წარმოდგენებით მთელი დასავლური ცივილიზაციაა გამსჭვალული და მათ ასე ადვილად არაფერს დათმობს. "მოწოდება, რომ უკუვაგლოთ ეს შეხედულებები, ნიშნავს დაემუქრო ბევრ ხაიუთად ნალოლაიკებ რწმენას, ძირი გამოუთხარო იმას, რაც ადამიანის ბუნების შიამაღონებულ და შემოქმედებით კონცეფციად გამოიყურება", და მაინც, ამ ნაბიჯის გადადგმა აუცილებელია. ალტერნატივა გამოიკვეთილია: ან კანონზომიერება, დეგერმინიზმი და შეცნობურება, ან თავისუფლება, ინდეგერმინიზმი და მითოლოგია. თავისუფლებას ორი მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს: ის ან იარღიყა, რომელსაც შიგაწერო ქცევას, როყა არ გვეხმის ან არ უყით მისი შიშებები, ან, "თუ თავისუფლება მართლაც არსებობს, ფორმები, რახაც ის იღებს, აბსოლუტურად შემთხვევითი უნდა იყოს". ღირსება ისეთივე აბსნიო ფიქციაა, როგორც თავისუფლება. ჩვენს შიგნიო შიოაფსებელი და საკუთარი ნების შქინე შე-ს იღვის ბოლო დასაყრდენი შემოქმედებაა, მაგრამ ესეე კბრალი მეტაფიზიკური იარღიყა, რომლის მიღშა ქცევის კონკრეტული მამებების არყოღნა იმალეა. შემოქმედებით ქცევა არაფრით განსხვავლება სხვა ქცევებისაგან. გარღა იმისა, რომ ელემენტები, რომლებიც მას წის უსწრებენ და განსაზღვრავენ, ნაკლებად არის შესწავლილი. ქცევის ელემენტები თუ ფაქტორები, სკინერის მიხედვით, ადამიანის გარეთ, რეალურ გარემოში უნღა ვეძებოთ; ამიგომ, ოპტიმალური ქცევის ფორმირება და, საშოგადოდ, ნორმალური ცხოვრების მოწყობა მინაგან "ნებანე" კი არ არის დამოკიდებული, არამედ გარემო შირობების სწორ და უუეტურ ორგანიზაციამე. ქცევა გარემოთი იმართება, მოგწონს ეს თუ არა; ჩვენი საქმეა შივილით ეს ფაქტი და გარემოცვის ისეთი კონსტრუირება მოეახერხოთ, რომ ის შესაბამებოდეს კუშანისგურ მიშნებს. ამიგომ, პირველ პღანზე წამოიწევს შირობების მანიპულირება და ქცევის კონტროლი.

სკინერის პოზიცია უკომპრომისო და რადიკალურია, სწორედ ამიგომ ეწოლება მის სისტემას რადიკალური ბიჰევიორიზმი; მისი მთლიანი გამოარება ფსიქოლოგთა უმრავლესობისთვის ძხელი აღმოჩნღდა. საკმაოდ დიდი პროგნოსტი გამოიწვია სკინერის სისტემამ ფართო ინტელექტუალურ საშოგადოებრანობამე, რაც ბუნებრივიყა – როგორ შეიძლება ექვი შეიგანოს თავისუფლების იდეაში ერმა, რომლის ხათავე თავისუფლებას დეკლარაციყა. მიუხედავად ამისა, სკინერის პრინციპულობა და თანმიმდევრულობა უდიღეს პატივისცემას იმხახურებს. როგორც სხვა შემთხვევებში, სკინერმა რადიკალური მეთოდით სცაღა თავისუფლების პრობლემის გორღიას კვანძის ვახსნა: თუ თავისუფლებას იღეა ვერ ურთღება მეცნიერების მოთხოვნებს, აუცილებელია მისი უარყოფა, რაც არ უნღა ძხელი იყოს ეს კულტურული ტრადიციისა თუ შორალური ფილოსოფიის თვალსაზრისით. ქცევის მეცნიერული შესწავლის საქმე ამ პრობლემას ყოველითვის ჩისში შეჰეყაღა და ფსიქოლოგიურ

აზროვნებას გამოუვალი წინააღმდეგობების ხლართებში აქცევდა. საკმარისია გავიხსენოთ თუნდაც უ. ჯეიმსი. ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მთაზროვნე ფსიქოლოგიის ისტორიკოსი; იგი ამბობდა, რომ თავისუფლების ცნება სამეცნიერო ლაბორატორიის კართან უნდა დაფიქსირდეს. ამავე დროს, მინაგანალ სჯეროდა ნების თავისუფლებისა და გამალებით ცდილობდა ფარდა აეხადა ამ პრობლემის საიდუმლოებისათვის, თუმცა, სხვებისთვის, უშედეგოდ (იხ. 54). შეიძლება ითქვას, რომ სკანერმა XXI საუკუნის ფსიქოლოგიას თამაში გამოწვევა ესროლა – შეინარჩუნოს, თუ საჭიროდ ჩათვლის, თავისუფლების იდეა და, ამავე დროს, არ გამოვიდეს ქვევის შესწავლის მეცნიერული ჩარჩოებიდან, დარჩეს დეგერმინაციისა და კანონზომიერების იდეების ერთგული.

საკმაოდ გაერყელებული მეხედულების თანახმად, სკანერს, როგორც თეორეტიკოსს, ფსიქოლოგიაში პრინციპული სიახლე არ შემოუგანია; იგი არსებითად, აგრძელებდა თორნდაიკისა და უოსონის ხაზს, ხილო მისი დიდი პოპულარობა, ძირითადად, ბიპევიორალური გეჟნიკის პრაქტიკული დანერგვით არის გაპირობებული. ეს შეფასება, გარკვეული აზრით, სამართლიანია, თუნდაც იმიტომ, რომ სკანერი საერთოდ სექტიკურად იყო განწყობილი მეცნიერებაში თეორიის როლის მიმართ და საკუთარ თავს “სასგუმურ ემპირიკოსად” მიიჩნევდა. და მაინც, თუ მხოლოდ ამით შემოვიფარვლებით, გაუგებარი დარჩება, რატომ ითვლება სკანერი, ფრიადთან ერთად, XX საუკუნის ყველაზე გავლენიან ფსიქოლოგად. საქმე ისაა, რომ სკანერი იყო საბუნებისმეტყველო ან სციენტისგური ფსიქოლოგიის პრინციპების ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური გამგარებელი. იგი ფიქრობდა, რომ: 1) მეცნიერების შესწავლის არეში უნდა მოექცეს მხოლოდ ობიექტურად აღრიცხვადი მოვლენები; 2) მკაცრი ექსპერიმენტული პროცედურების საშუალებით დადგინდეს მათ შორის არსებული მიმართებები და 3) გამოვლენილი კანონზომიერებების საფუძველზე შემუშავდეს პრაქტიკული პროგრამები ადამიანების ცხოვრებისეული პრობლემების გადასაჭრელად. ამ მარტივი და ცხადი პრინციპებიდან გამომდინარე, ფსიქოლოგიის საკვლევი სფერო იზღუდება დაკვირვებადი ქცევით, რომელიც, აგრეთვე, აღრიცხვადი და გამოძვადი ფაქტორებითაა გაპირობებული (სიგუაიისა და განმტკიცების რეჟიმების მონაცემები). ფართო ექსპერიმენტული კვლევის შედეგად სკანერმა ერთმნიშვნელოვნად დაადგინა ამ მოვლენებს შორის არსებული ურთიერთკავშირები და აჩვენა, თუ როგორ არის შესაძლებელი ქცევის გაკონტროლება და მართვა ლაბორატორიულ პირობებშიც და სახილციოქლო ამოცანების გადაწყვეტის პროცესშიც. მუსტი კანონზომიერებებისა და პრაქტიკული ეფექტურობის დეფიციტით შემფოთებული ფსიქოლოგებისთვის სკანერის ეს წარმატებები მართლაც შთაბეჭდვად გამოიყურებოდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რის გამოც მან, სხვების დამსახურებულად, უდადეგი ავტორიტეტი და აღიარება მოიპოვა.

ყოველივე ამას თავისი მებრუნებული მხარეც აქვს. აღნიშნული მიღწევები ხომ ფსიქოლოგური რეალობის გამარტივებისა და მშლდულის ხარჯზე მოხდა! ფსიქოლოგური კვლევის მიღმა დარჩა ყველაფერი ის, რაც გარეგან დაკვირვებაში არ ფიქსირდება, ინდივიდის მივნითაა. მაგრამ მაინც

განსაზღვრავს ქვევას. ამ მოვლენებს არსებობის უფლება კი მიეცა, მაგრამ მათი შეცნობისთვის შესწავლა შეუძლებლად ჩაითვადა. ცოცხალი არსება, ადამიანი, შავი ყუთია. ჩვენ ვერ დავინახავთ, თუ რა არის მასში. შავი ყუთის შინაარსი პოზიტიური ცოდნის საგანი ვერ გახდება. ამიტომ ფსიქოლოგიის კვლევის სფეროდან გამოირიცხა ცნობიერა და არაცნობიერი პროცესები, პარაფენომების თვისებები და დისპოზიციები. ისინი, ვინც ყოველთვის ამას ადამიანის ბუნების მოკლებულ ნაწილად თვლიდნენ, ცხადია, ვერ შეურიგდნენ ბოლომდე ვეგზომ რადიკალურ თვალსაზრისს. ამიტომ სხვა პოზიციებზე მდგომი შეცნობები ხშირად გამოითქვამდნენ უკმაყოფილებას სკინერის სისტემის ამა თუ იმ ასპექტის მიმართ. სკინერი, როგორც წესი, ასეთ გამოხედვებს უპასუხოდ არ გოვებდა. ამ მხრივ საყურადღებოა მისი დისკუსია ხომსკისთან და როჯერსთან.

გამოიხეილი ღიზისგან ნორმალური აკრიტიკებდა ბიპევიორიზმის, კერძოდ სკინერის თვალსაზრისის შეგვევლების პროცესის ბუნების შესახებ, რომელიც ვადასტოვებდა ცნობილ წიგნში "ვერბალური ქვევა". სკინერის თანახმად, შეგვევლება ქვევაა და ვეგემდებარება იმავე კანონზომიერებებს, რასაც ვეგება ქვევა. შეგვევლების სწავლის პროცესში მშობლები დადებითად რეაგირებენ ბავშვის მიერ სიტყვის სწორ ხმარებაზე, გამართულ ფრაზაზე, კარგ გამოთქმაზე და პირიქით, შეძლებისდაგვარად მღუდღევენ არასწორ ვერბალურ რეაქციებს. შეგვევლება, სკინერის მიხედვით, მთლიანად შეუძნელი, დასწავლელი ქვევაა, რომელიც თითოეული ვერბალური რეაქციის თანდათანობითი განმეგვევების პროცესში ყალიბდება.

ამის საპირისპიროდ, ხომსკი ამტკიცებდა, რომ ენის შეთვისების პროცესის დაყვანა თანდასრული დასწავლის კანონზომიერებებზე შეუძლებელია. ენის არსებითი კომპონენტები თანდაყოლილია. ენა არ ისწავლება ყოველი სიტყვის გამეორების შექანიკურ პროცესში. ბავშვები წარმოითქვამენ ფრაზატიკულად გამართულ ფრაზებს, რომლებიც არასდროს მოუხმენიათ. ხომსკის აზრით, ეს აიხსნება ვარკვეულ *სიღრმე სტრუქტურებზე* დაფუძნებული ბავშვის იმპლიციტური მიდრეკილებით ენის მიმართ. თანდაყოლილია ენობრივი ინფორმაციის გადაუმეგვევისა და ენის აბსტრაქტული სტრუქტურების ფორმირების ერთგვარი სქემა. ენის შეთვისების გამოცდილებამდელი შექანიზმი, რომელიც შეგვევლების ფორმირების პროცესს განსაზღვრავს. ამით აიხსნება, რომ ბავშვები მიუღწევილი იყვნენ ენის გეგმით ითვისებენ ენას და ამ პროცესში ერთსა და იმავე ეტაპებს გაივლიან ერთნაირი თანმიმდევრობით. ამ თანდაყოლილ შექანიზმს სხვაგვარად *ენობრივ ნაჭიერებასაც* უწოდებენ. ხომსკის ფრიად მკაცრი შეფასებით, ადამიანის სამეგველო აქტივობის სკინერისეული გააზრებისას ბიპევიორისეული თეორია აბსურდამდე მიდის და იმდენად შორს სცილდება რეალობას, რომ უკვე შეცნობებადაც ევლარ ჩაითვლება. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსებს საძაროლიანად მიჩნიათ, რომ ხომსკის კრიტიკამ, რომელიც პირველად 1959 წელს გაისმა, ერთ-ერთი ყველაზე შესაძნეველი გაელენა იქონია მოგადად ბიპევიორიზმის დასაძარების პროცესზე.

სიღრმევი სტრუქტურების საკახი მხოლოდ ვერბალურ ქვევასთან

მშპარტიუბაში არ დაისმის, სკინერი საზოგადოდ "ქარიელი ადამიანის" თემი-სიდან ამოღას და მხოლოდ ვარემოსეულ, სიგუაიურ განსაზღვრულობას აღიარებს. *სიგაიურისმენკაღაშში* საერთოდ პიკეოთრინშის დამსახიბიბი-ბული ხამაია, სკინერის პიბიყია ამ შემთხვევაშიც რადიკალურია. მის მიერ ფაქტორიგად იგნორირებულა მოელი ის თეორიული და ემპირიული ცოდნა, რომელსაც ფიქლოლოგიაში არსებობს პიროვნებასა და ხახიბიის გიპების, კონსტრუქციური ნიშნების, ნახახების, ჯიბიბიციების, მიღრეკილებების, პიროვნული თვისებების და ა.შ. თანამედროვე ფიქლოლოგიას გააჩნია იმის სარწმენო ემპირიული მონაცემები, რომ ადამიანის აქტიუობის შრავალი ასპექტი (კოგნიტიური ფუნქციები, გემპერამეტი, პიროვნული თვისებები, ნიშნები და სხვა) მეგ-ნაკლებად განსაზღვრულია გენეტიკური (თანდაყოლილი) ფაქტორებით. ეს მონაცემები მირს კიბრის სკინერის მტკიცებას, რომ ადამიანებს შორის ინდიუდუალური განსხვავებებისა და საერთოდ ქეევის განმაპირობებელი ფაქტორები შილიანად ვარემოშია შითაქსებული. სიშკის-თეის ხაჭირია აღინიშნოს, რომ სკინერი არ ვარყოფს გენეტიკური ფაქტორების არსებობას, თუმცა მიაჩნია, რომ შითი როლი გადამტარებულადაა წარმოადგენილი. შემკვიდრუობის დაღენა შეიძლება ქეევის პროგნოზირებაში დაგვეხმაროს. მაგრამ ის უხარვებლია ქეევის კორექცია-მართეის თვალსაზრისით, რადგან არ ექმლებარება შეეკლას. ამის ვაბი სკინერს გამართლებულად მიაჩნია შემკვიდრუობახთან დაკავშირებული მონაცემების იგნორირება.

კრიტიკის მეორე გაღლა წამოიღა სკინერის იმ მოსაზრებებთან დაკავშირებით, რომლებიც ქეევის მართეება და კონტროლს ეხება. ამ კუბით მისი ყველაზე პრინციპული და აეგორიგეკული თბიონტი კ. როჯერსი იყო. სკინერის თვალსაზრისი შემდეგში მღგომართობს: არსებობენ ადამიანები, ეიცი კონტროლს გირახის ვამოხაგულებად შიიხევენ და შიგვიწოდებენ შილიანად უარი ვიქვით მასზე. ასეთი შიბიყია არა მხოლოდ უგოპიურია, არამედ მავნეც. კონტროლი სოციალურ ცხოვრებაში ცოველოეის იყო და იქნება, რადგან მის ვარემუ საზოგადოება უბრალოდ ეერ იარსებებს. პრობლემა, სკინერის აზრით, მაკონტროლებელი ძალებისა და პირობების შიცი-ლებაში კი არ არის, არამედ შით შაქსიშალურად გეგმაბიბიერ და ეფექტურ გამოყენებაშია. აქამდე კონტროლის ყველაზე გავრეცლებული ფორმა დასჯის მექანიზმის გამოყენებას ითვალისწინებდა. სკინერის კლდეებმა აჩვენა, რომ დასჯა არაეფექტურია და შიგჯერ მავნეც ქეევა, რომელსაც დასჯამ უნდა აღკვეთოს, როგორც წესი, არ ქრება და კლაე იჩენს იაეს. დასჯამ შეიძლება გამოიწვიოს ემოციონალურად და სოციალურად ვარყოფითი შედეგები: შფოთვა, შიში, ანგისოციალური ქმდება, დარწმუნებულობისა და თეითპატი-ეისეემის დაქეიბიება და ა.შ. დასჯის მქარამ შესაძლებელია იმაზე უარესი ქეევისკენ უბიბგოს ადამიანს, ვიდრე ის, რომლისთეისაც თაედაპირველად დაისაჯა. ერთი სიგეეით, იშეითი შემთხვევებში უადრესად არახახურველი ან ხახიფითი ქეევის დახაბრეკნად, შესაძლია გამართლებული იყოს დასჯის გამოყენება, მაგრამ საზოგადოდ, უნდა ვეეადლოთ შეექმნათ ისეთი ვარემო, ხიდაე არა იბულების, არამედ დაღებითი განმტკიცების მეშვეობით გამოეექუ-

შაგები ადამიანებს საზოგადოებრივად მისაღები მოქმედების სტილს ან ქცევას ახალ ფორმებს, ასეთი კონკრული რბილი, პუმანური და ევქსტურია.

სკინერს მაინცა, რომ კონკრული ორმხრივ ხასიათს ატარებს, ანუ ეინც მართავენ და ვისაც მართავენ, ერთმანეთს აკონკრულებენ, მას სჯერა, რომ დნოკრატულ საზოგადოებაში კონკრულის ორმხრივობის დინე ისეთი იქნება, რაც გამოირიცხავენ არაპუმანურ და გოგალიტარულ მართვას.

ეს თეზისი კარლ როჯერსში ხერხობულ ეჭვებს აღბრავს. სკინერს მხელ-ეულობიდან რჩება, რომ ორმხრივი კონკრული თითქმის ყოველთვის ასიმეტრიულია. მართალია, მონათმფლობელი და მონა, გარკვეულად, ერთმანეთს აკონკრულებენ, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მათ კონკრულის ერთხაირი მესაძლებლობები გააჩნიათ. ამიგომ საკითხი გაკონკრულებლის უნახობის, ე.ი. ძალაუფლების შესახებ, დიდი ხაშიმროების შემცველია. ქეევის მართვის გექნოლოგია გირანის ხელში საშარულ იარაღად იქეევა. ესეე რომ არ იყოს, როჯერსი არც იმ მბზებს აღიარებს, რომლებიც კონკრულის შეითადების "წესიერი" გამოყენების შემთხეეევაში უნდა იქნეს მიღწეული. სკინერისთვის ესაა ადამიანის ბედნიერება, ინფორმირებ კლობა, ვაწაუკლობა, ნყოფიერება, რაც მთავარია, დაღებიით განმტკეეეების გექნოლოგია გეეხმარება, რომ ამის მიღწევა პარმონიული უბით, წინააღმდეეეობისა და აღმყოითების გარეშე შეეძლოთ. მეტიე, ადამიანები აკეთებენ იმას, რაც მათ სურთ და თავს თავისუფლად ვრმობენ. ისინი იმართებიან ისე, რომ ეერე ამწეეევენ ორგანიზმულ კონკრულს. როჯერსი უიქრობს, რომ ეს ადამიანების რობოტიზაციას, პიროვნების დაკარგვას ნიშნავს, რომ კონკრულირებადი ბედნიერება და ნყოფიერება კარგი ცხოვრება კი არა, უხეელოთაეისუფლება და უხეელობეხიერებაა. როჯერსი გეთიეაზობს სხეა დარებულებებს, რომლებიც შეეხიერებამ ადამიანის თავისუფალი ბუნების გათეაღისწინებით უნდა დაისახოს და ამის შესაბამისი შეითადებით განახორციელოს, ამ შემთხეეევაში მთავარია არა იმღუნად შეღეევა, რამღუნადაც პროცესი, პროცესი თუთიაქეეალიზაციისა, შემოქმედებითი პოგენეილის გახსნისა, პახუხისმგებლობის განეითარებისა, მოქნილობისა და მრავალმხრივობის შექენისა, როჯერსი დარწმუნებულია, რომ ამისთვის საკეთესი პირობებს მის მიერ შემუშავებული კლიენტზე ორიენტირებული, არადირექტიული ფსიქოთერაპია ქმნის (იხ. 10.1).

როჯერსი ეერ ეეეება სკინერის მიერ თავისუფლების უარყოფას. მისი აზრით, თავისუფლება ადამიანის მოეეილებული ნიშნია. ამაეე დროს, მას კარგად ესმის, რომ შეეხიერება მოელენათა დეგერმინირებულობის, პირობადებულობის, კანონზომიერების გარეშე წარმოუდგენელია. "თუ ქეეევას განუხილავთ როგორე შეეხიერულ ფენომენს, ეხაღია, უმჯობესი იქნება ჩათეუალოთ, რომ იგი იმ მიზეზითაა გამოწვეული, რომელიე მას წინ უსწრებდა. ეს შეეხიერების მნიშენლოვანი ფაქტია. მაგრამ ჩეენი ცხოვრების ახეთიეე მნიშენლოვანი ფაქტია პახუხისმგებლობის შემცველი პირადი არჩეენი, რომელიე ადამიანის ეეეულამე არსებობითი ნიშნია. იგი წარმოადგენს ფსიქოთერაპიის იმ მთავარ მონაპოვარს, რომელიე წინ უსწრებს ყოველ-ეეეარ შეეხიერულ გამოკლეეევას". სკინერს მაინცა, რომ ეს ორი ფაქტი, თუ ისინი მართლაც არსებობებენ, ურთიერთგამომრიცხავია.

შენიშვნები სკანერის სისტემის სხვა ასპექტების მიმართაც არსებობს. საერთოდ ეს უნდა ითქვას, რომ XX საუკუნის ფსიქოლოგთაგან არავის განუცდია ისეთი მბაფრი კრიტიკა და, ამბეუ დროს, არავის ყოფილა ისე დაუასებული, როგორც სკანერი. ამ შხრიე მას შილოდ ფროიდი თუ შეეღ-რება.

წიგნობაშრა

1. იმედაძე ი. XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები. თბილისი, 2004.
2. ტაბიძე რ. ბიპეიროლოგიული ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური საუკუქვლები. თბილისი, 1962.
3. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. შრომები ტ.3-4, თბილისი, 1964.
4. Лихи Т. История современной психологии. СПб., 2003.
5. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. СПб., 2000.
6. Палмер Д., Палмер Л. Эволюционная психология. СПб., 2003.
7. Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. М., 2000.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление личности. М., 1994.
9. Смит Н. Современные системы психологии. СПб., 2003.
10. Спенс К. Теоретический анализ процесса научения. В кн.: Экспериментальная психология, Под ред. С. Стивенса. Т.2. М., 1963.
11. Толмен Э. Когнитивные карты у крыс и у человека. В кн.: Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
12. Торндайк Э.Л. Процесс учения у человека. М., 1929.
13. Торндайк Э.Л. Принципы обучения основанные на психологии. В кн.: Бихевиоризм. М., 1998.
14. Уотсон Д.Б. Психология с точки зрения бихевиориста. В кн.: Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
15. Уотсон Д.Б. Бихевиоризм. В кн.: Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
16. Уотсон Д.Б. Психология как наука о поведении. В кн.: Бихевиоризм. М., 1998.
17. Хегенхан Б., Олсон М. Теории научения. СПб., 2004.
18. Холл К.С., Линдсей Г. Теории личности. М., 1997
19. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии. СПб., 1998.
20. Boring E.G. History of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts, 1950.
21. Cofer C.N., Appley M. H. Motivation: theory and research. New York: John Wiley, 1966.
22. Dollard J., Miller N.E. Personality and psychotherapy: an analysis in terms of learning, thinking and culture. New York: McGraw-Hill, 1950.
23. Hall C.L. Principles of behavior. New York: Appleton-Century-Crofts, 1943.
24. Klein D.B. A history of scientific psychology. New York – London, 1970.
25. Leahey T.H. A history of psychology. Main currents in psychological thought. New Jersey: Prentice-Hall, 1992.
26. Skinner B.F. Science and human behavior. New York: Macmillan, 1953.
27. Skinner B.F. Beyond freedom and dignity. New York: Knopf, 1971.

-
28. Skinner B.F. *About behaviorism*. New York: Knopf, 1974.
 29. Tolman E.C. *Purposive behavior in animals and men*. New York: Appleton-Century, 1932.
 30. Tolman E.C. *Principles of purposive behavior*. In: Koch S. (Eds), *Psychology theory*. New York: Ronald Press, 1951.
 31. Watson J.B. *Autobiography*. In: Marchinson C.C. (Eds.), *A history of psychology in autobiography*. Vol.1. Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1930.
 32. Woodworth R.S. *Contemporary schools of psychology*. New York: Holt, 1948.

თავი 9. გემალტფისიოლოგია და მისი განვითარება

9.1. კლასიკური გემალტფისიოლოგია

ბიპევიორიზმის პარალელურად ევროპაში, კერძოდ გერმანიაში, ყალიბდება ძლიერი მიმდინარეობა *გემალტფისიოლოგია*¹, ანუ ბერლინის სკოლა. ბიპევიორიზმისა არ იყო, გემალტფისიოლოგია გამოხატავს პროცესტ გრადიციული ფსიქოლოგიის მიმართ და ძირფესვიანად ცელის მიდგომებს ფსიქოლოგიის მეთოდოლოგიის, საგნისა და მეთოდის მოკაეროი არსებითი ასპექტის მიმართ. მისი კრიტიკის ძირითადი სამიზნეა ასოციაციონისტური ფსიქოლოგიის აგომიზმი და შექანიციზმი. ძველი ფსიქოლოგიის ელემენტარისტულ თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ ფსიქიკური მოღიანობები მეორადი და ელემენტებისაგან შედგენილი მოვლენებია, გემალტფისიოლოგიამ დაუპირისპირა თვისი: მოელი პირველადია და თავად განსაზღვრავს ელემენტებს. ფსიქიკური *მოღიანობის* საკითხი, თავისთავად, ახალი არ იყო. გრადიციული ფსიქოლოგიისთვისაც ცნობილი იყო, რომ ფსიქიკური ფენომენები ისეთ მოღიანობაა, რომელთა თვისებები არ გამოიყვანება შემადგენელი ელემენტების შექანიკური ჯამიდან. ამაზე მაინისუნება ჯ. ს. მილის "სულის ქიმა"; იმავეს გამოხატავს ცდილობდა ვ. უუნდგი თავისი "შემოქმედებითი სითვის" ცნებით, თუმცა გემალტფისიოლოგიის კრიტიკის მახიელი სწორედ უუნდგისა და მისი იდეების ნადაგზე აღმოყენებული სტრუქტურალიზმის სკოლის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

მოღიანობის იდვის შემდგომი განვითარება მოხდა ე.წ. *ავსტრიულ ან გრაციის სკოლაში* (XIX საუკუნის 80-იანი და XX საუკუნის 10-იანი წლები). მისი წარმომდგენლებია: ალექსიუს მაინონვი (1870-1920), რისტიან ერენფელსი (1859-1932), შტეფან ვიგაზეი (1870-1915), ვიქტორ ბენესი (1878-1927). პირველად 1890 წელს ერენფელსმა შემოიგანა გერმინი *გემალტფისიოლოგია* (გემალტფ-ქელიტეტი) საგანთა ისეთი თვისებების აღსანიშნავად, რომლებიც არ გამოიყვანება ელემენტარული შერძინებებიდან. მაგალითად, მელიოდიურობა ახალი თვისებაა, რომელიც გონების უბრალი ჯამს არ წარმოადგენს. გემალტფისიოლოგია გონებრივი აქტების მიერ შექმნილი, აღნაგობის გამოხატეელი *რთული ელემენტია* მისი სპეციფიკური ნიშანია *გრანსპოშიცია* ანუ გადაგანა (სხვა გონალობაში დაკრული მელიოლია ივივე მელიოლიად რჩება), და *მინაგანი დასრულებულობა*. ავსტრიულმა სკოლამ მოაშადა გემალტფისიოლოგია, მაგრამ ივი ვერ გასცდა ელემენტების ფსიქოლოგიას. გემალტფისიოლოგიის გამოყოფა და იმის თქმა, რომ მოელი შეგია ნაწილზე, არ არის საკმარისი. ელემენტარისტული ორიენტაციის ძირფესვიანი

¹ გერმანულად სიტევა *გემალტი* ნიშნავს ფორმას, სტრუქტურას, მოღიანობით კონფიგურაციას.

შეცვლისთვის საჭიროა ითქვას, რომ მიუღწეველად კეკელიძის, რომლის კიდევ ერთი ელემენტია კი არ არის, არამედ მთავარი და "უკანასკნელი მოცემულობაა", რომ ნაწილი (ელემენტი) მიუღწეველად ნაწილია, მისგან გამოიყოფა და მხოლოდ მასში პოულობს თავის მნიშვნელობას. ეს დებულებები პირველად ფორმულირებულ იქნა ვერთაიშერის წერილში "მოძრაობის ექსპერიმენტული შესწავლა" (1912), რომელიც გემალგუსიოლოგიური მამდინარეთის ბოლოს წერტილად ითვლება.

გემალგუსიოლოგიის სამი წამყვანი ფიგურა – ვერთაიშერი, კელერი და კოჟკა ერთმანეთს 1910 წელს შეხვდნენ, მაინის ფრანკფურტში. ვერთაიშერის მოძრაობის აღქმის პრობლემა აინგერეხებდა, ხოლო კელერი და კოჟკა მისი ედისპირები იყვნენ და მასთან ერთად აანალიზებდნენ ექსპერიმენტულ მონაცემებს. მაქს ვერთაიშერი (1880-1943) დაიბადა პრაღაში; აქვე სწავლობდა სამართალს და ფილოსოფიას. ფსიქოლოგიური განათლება მიიღო ბერლინში (კ. შტუმფთან) და ვიურცბურგში (ო. კელპესთან). 1910 წლიდან იყო ფრანკფურტშია, ხოლო 1922 წელს ბერლინის უბრუნდება სწორედ აქ შეადგინა გემალგუსიოლოგიამ თავის ბუნიტს და ამიტომაც ეწოდა ბერლინის სკოლა. 1933 წლიდან ვერთაიშერი ემიგრაციაშია ამერიკის შეერთებულ შტატებში, კერძოდ ნიუ-იორკში.

სხეულებულ გამოკვლევაში, ვერთაიშერმა ეჭვი შეიტანა იმაში, რომ ცდამი გამოვლენილი აღქმის ხატების გამოყვანა შესაძლებელია პირველადი სენსორული ელემენტებიდან. ექსპერიმენტი აღგენდა, რომ ორი ერთნაირი გამომიზიანებლის (ერთმანეთთან ახლომდებარე პორიზონგალური და დახრილი განათებული ხაზი) უკრანზე მიწოდების მონაცვლეობის სისწრაფე სხვადასხვაგვარ აღქმით ხატებს გვაძლევს – დიდი ინტერვალის შემთხვევაში თანმიმდევრულად მოცემულ განცალკევებულ ხატებს, მცირე ინტერვალის დროს კუთხეს, ხოლო სამუალო ინტერვალისას დახრილი ხაზის ვადანაცვლებას პორიზონგალურ მდგომარეობაში. ეს მოჩვენებითი მოძრაობა, რომელსაც ფ-ფენომენი ეწოდეს, ნამდვილ მოძრაობად აღიქმება და მისი დახახიათება უნდა მოხდეს ისე, როგორც ის განცდამაა მოცემული. სწორედ ეს გამოარჩევს ე.წ. *ფენომენოლოგიური თვითდაკვირვების მეთოდს*, რომელიც გემალგუსიოლოგიური ექსპერიმენტული კლავის მთავარ ინსტრუმენტად იქცა: აღწერითი გამოცდილება მის უშუალო მოცემულობაში, დაუშახიჯებლად და არა ანალიტიკურად, ე.ი. მასში რაღაც ნაგულსხმევი ნაწილების გამოვლენის მიზნით, რაც ენდგისეული ექსპერიმენტული თვითდაკვირვებისთვის იყო დამახასიათებელი. ვერთაიშერის ამრივ, აღწერილ განცდამი არ უნდა ექმებოთ ელემენტები, მოძრაობა არ არის გამომიზიანებლებისა და მათი შესაგვესი შეგრძნებების სივცითი ხერია. მოძრაობა უნდა გაევივით, როგორც მთლიანობა, გემალგუსი და არა როგორც "შეგრძნებათა კონა". სტიმულსა და ფენომენს შორის, ამ შემთხვევაში, არ არის

ერთმნიშვნელოვანი შესაბამისობა. მოძრაობის ფიქციური ფენომენი სახე-
ზეა, თუმცა ფიქციურად საგანი არ მოძრაობს – იგი არ გაიყვანის სივრცეში
ყველა იმ წერტილს, რომელთაგან წამოსული ვალშიაჩება შეგრძნებების
რეტის სახით უნდა მოგვეცეს. რაღაც მოძრაობა განვიცადოთ: ასე ფიქრობდა
გრაფიკული ფიქციოლოგია.

გრაფიკული ფიქციოლოგია შეგრძნებითა კონსტანტობის პიპოთეზა-
ზეა ავტოკური. ეს გერმანია კულტურა შეზოილი, მასვე ეკუთვნის ამ შეთოლო-
ლოგიური პრინციპის დასაბუთებული კრიტიკა. ძველი ფიქციოლოგია იქიდან
ამოიღოს, რომ ყველა გამლშობიანებულს ითყვის შესაბამისი შეგრძნება მოს-
ლევს. რთული გამლშობიანებულს ითყოველ შემადგენელ მომენტს თავისი
შეგრძნებითი ელემენტი შესაბამისა და, ამიტომ, სახეზეა შეგრძნებითა კომ-
პლექსი. მაგალითად, აკორდი გონების კრებალობაა, ეი. აკორდის აღქმა ამ
გონების შესაგყვისი შეგრძნებების შეერთების შედეგია. მაგრამ ხომ ფაქ-
ტია, რომ აკორდის აღქმა მარტივია. მასში არ განიცლება შესაბამისი შეგ-
რძნებები. მიუხედავად ამისა, დამუშავდება, რომ ისინი აუცილებლად არსე-
ბობენ, რადგან კავშირი გამლშობიანებულსა (გონი) და შეგრძნებას შორის
უცვლელია (კონსტანტურია). ამ დოკტრინა პოსტულატის გადასარჩენად
სრულიად მიუღებელი ვარაუდები გამოითქმება. მაგალითად ვარაუდი შე-
კმსიყველი შეგრძნებების არსებობის შესახებ; ეს ხდება ცნობიერების
ფიქციოლოგიის ფარგლებში, სადაც ამჯერადი რამ არაგანცხადი განცდის დამ-
ყვისი გოლფასია.

რეალური, ფენომენოლოგიურად მოცემული გამოცდილება არ აღას-
გურებს კონსტანტობის პიპოთეზას, ფენომენოლოგიური შეთოლი, რომელსაც
აღიარებს გემგალგფიქციოლოგია, მოითხოვს ცნობიერების მოვლენების გან-
ხილვას თავის უშუალო, ნამდვილ მოცემულობაში: ცნობიერების მონაცემ-
ბი, სახელდობრ აღქმები, ყოველგვარი წინასწარი დამყების, მოსაზრების
თუ დაკვირვების სქემის გარეშე უნდა იქნეს აღწერილი და განხილული.
ანალიტიკური ინტროსპექციით აღჭურვილი გრაფიკული ფიქციოლოგია იქი-
დან ამოდიოდა, რომ აღქმა არ არის პირველადი მოცემულობა, რომ იგი
შეჩაერთია და ამიტომ უნდა დაიშალოს ელემენტებად, დაყვანილ იქნეს შეგ-
რძნებებზე. აქედან გამომდინარე, ლაბორატორიაში სწორედ შეგრძნებები,
ანუ ანალიზის ხელოვნური ნაყოფი შეისწავლებოდა. ფენომენოლოგიურ მე-
თოდზე დამყარებულ ახალ ფიქციოლოგიას აღქმა შეგრძნებიდან კი არ გამოს-
ყავს, არამედ პირიქით, თელის, რომ განცდამი პირველადი მოცემულობა
მოუღეს აქვს და არა ნაწილს. მთელი უშუალოდ განიცლება და ყოველგვარი
პროორიგინი მას ეკუთვნის, ძველი ფიქციოლოგიის ობიექტი ნაწილი (*შეგ-
რძნება*) იყო, ახლის ობიექტია მთელი (*აღქმის ხატი*). ფიქციის კანონები
ნაწილის (*ახოყიყიის*) კანონები კი არ არის, არამედ მთელის, ისინი გემ-
გალგკანონებია. აქამდე გემგალგ ფიქციოლოგიის ერთ-ერთი პრობლემა
იყო: არსებობენ ფიქციური მოლიანობები და ისინი უნდა შევისწავლოთ.
გემგალგფიქციოლოგიაში მოლიანი ერთ-ერთი მოუღუნა ან საკითხი აღარ
არის, იგი ძირითადი კანონია, პრინციპია, რომლიდანაც ყველა სხვა ფი-
ქციური ფენომენი უნდა იყოს გამოყვანილი და ახსნილი. ახეთია გემგალგ-

ფსიქოლოგიის კრედი.

ექსპერიმენტული ფუნდამენტოლოგიის მეთოდს აღიარებდნენ აგრეთვე ახალგაზრდა ფსიქოლოგები დ. კაცი და ე. რუბინი, რომლებიც ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ ცენტრში, ვიტინგენის უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიურ ლაბორატორიაში მოღვაწეობდნენ გ. ე. მიულერის ხელმძღვანელობით. განიხილავდნენ რა აღქმის ფუნდამენტოლოგიურად, ანუ წინასწარი სტერეოტიპების გარეშე, მათ აღქმის ხაგში ახალი თვისებები და კანონზომიერებები აღმოაჩინეს. დ. კაცის გამოკვლევაში გამოიკვეთა აღქმის ხაგის ისეთი თვისება, როგორც *კონსტანტობა*. მაგალითად, ქაღალდის თეთრი ფერი უცვლელი რჩება განათების ფიზიკური პირობების ცვალებადობის მიუხედავად. ამასთან, რასაც გემგალგფსიქოლოგიისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, კონსტანტობა ირღვევა, თუ ობიექტი შიდაიანი სიტუაციის აღქმის ველიდან ამოვარდნილია, იზოლირებულია; მაშასადამე, აღქმის ეს თვისება მთლიანობით ბუნებისაა. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა 1915 წელს რუბინის მიერ ორმაგი მნიშვნელობის სურათების შემუშავებით *ფიგურა-ფონის ეფექტის* აღმოჩენას.

გემგალგფსიქოლოგიის განვითარების პირველ ეტაპზე საკმაოდ მდიდარი ფაქტობრივი მასალა იქნა მოპოვებული. ამ მხრივ აღსანიშნავია კელერის გამოკვლევათა სერია ცხოველებზე ვოლფგანგ კელერი (1887-1967) დაიბადა რეველში (გალიცია). საუნივერსიტეტო განათლება მიიღო გიუბინგენში, ბონში და ბერლინში. აქ მგუმფის ხელმძღვანელობით დაიწყო ლინგვისტიკის სმენის ფსიქოლოგიის საკითხებზე; იმედროულად ეუფლებოდა ფიზიკის მაქს პლანკთან. 1910 წელს იგი ფრანკფურტშია, სადაც ხელდება ვერთაიმერსა და კოფკას. 1913 წელს პრუციის აკადემიის მიწვევით ხდება კანარის კუნძულებზე განთავსებული ანთროპოიდების შემსწავლელი ხადგურის დირექტორი. პირველი მხოლოდ ომის გამო აქ მას დიდი ხნით მოეწია დარჩენა, რამაც საშუალება მისცა, ფართო კვლევითი სამუშაო გაემართა. გერმანიაში დაბრუნების მერე მან დაიკავა მგუმფის ადგილი ბერლინის ფსიქოლოგიური ინსტიტუტის ხელმძღვანელის პოსტზე. 1935 წლიდან, გემგალგფსიქოლოგიის სხვა ლიდერების მხეჯახად, ვანერიდა ფამიშშს და გადასახლდა მეერთებულ შტატებში. სადაც საკმაოდ წარმატებით მუშაობდა და ერთ ხანს ამერიკის ფსიქოლოგიური ასოციაციის პრეზიდენტის მოვალეობასაც კი ასრულებდა.

კელერის პირველი გემგალგფსიქოლოგიური გამოკვლევა წაგარდა ქათმებზე და ეხებოდა გრანსპოშიციის ფენომენის შესწავლას. მას პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა შთელისა და ელემენტის ურთიერთმიმართების ბუნების ცხადყოფის კუთხით. ქათმებს ავარჯიშებდნენ, რომ საკენკი აკენკით იმ კვადრატადან, რომელიც უფრო ბაკი იყო ორ მოცემულ კვადრატს შორის. კრიტიკულ ცდაში მათ მიეწოდებოდა კვადრატების წყვილი, სადაც შეწყველი ფერის კვადრატს მუორებზე უფრო მუქი იყო. ქათმები ამ

მეორეს ირეველენ, ანუ უფრო ბაიკ. ეს ცდები ადასტურებს, რომ მნიშვნელობა აქვს მისარობას, მილიან სტრუქტურას და არა ელემენტს, მის აბსოლუტურ თვისებას (ჯანაიების კონკრეტულ ხარისხს). ის გარემოება, რომ მოცემული ელემენტი მიღებულ იქნა ჭათმებთან, მიუთითებს ალქმის სტრუქტურების პირველად და პრიმიტიულ ხასიათზე. სტრუქტურული მილიანი არ არის მაღალი ფიქიკური ფუნქციების ჩარევის შედეგი; ის არაა ანტიელექტიდან, შემოქმედებითი სინთეზიდან ან რაიმე მსგავსიდან ნაწარმოები თვისება. შემდგომ შრომაში "ადამიანის მსგავსი მამიჯების ინტელექტის გამოკვლევა" (1917), კელერმა განამოვიდა ანთროპოლოგების კვლევისას მიღებული შედეგები, ეს კლასიკური მონოგრაფიაა; მასში ჩამოყალიბებულია მოსამრუბათა სისტემის ამოცანის გადაწყვეტის პროცესის შესახებ, რომელიც ალქმის სტრუქტურის შეცვლის, ახალი გემტალგის წარმოქმნის მექანიზმს ეფუძნება.

1921 წელს კოჟკამ გამოაქვეყნა წიგნი "ფიქიკური განვითარების საფუძვლები", რომელშიც სტრუქტურის პრინციპზე დაყრდნობით განიხილა ფიქიკური განვითარების ფაქტები ფილოჯენეზში და ინტოჯენეზში. კურტ

კოჟკა (1886-1941) დაიბადა ბერლინში. სტრუქტურული გაგება ფილოსოფიით შეეკალა ფსიქოლოგიის ინტერესსა. ევროპიზმისა და კელერის მსგავსად, ისიც მტუზფითან სწავლობდა. შემდეგ შემაობდა ასისტენტად კიულპესთან ვიურტემბერგში და შემანთან ფრანკურგში, სადაც დაუახლოვდა გემტალგ-ფსიქოლოგიური გრიუმეირაგის სხვა წევრებს. 1911-1924 წლებში ასწავლიდა გესენის უნივერსიტეტში. გემტალგ-ფსიქოლოგიის ფუძემდებელთაგან იგი ყველაზე ადრე გადასახლდა ამერიკაში, სადაც 1927 წლიდან სიკედლიამდე ეკავა პროფესორის თანამდებობა სმიტის კოლეჯში ნორჰემპტონში (მასაჩუსეტსი). კოჟკას აზრით, განვითარება გემტალგების წარმოქმნაში, ლიფერენციურებაში და ამ სტრუქტურებს შორის კავშირების დამყარებაში მდგომარეობს. სულ პაგარა ბაეშვის სამყაროც ერთგვრად გემტალგთმებელია, მაგრამ მის გემტალგები ნაკლებად სტრუქტურირებულია და ისინი განმხოლოებულნი არიან. ეინაიდან გემტალგის ფორმირებისა და გრანსფორმაციის პროცესს ვარესამყაროს ალქმა განაპირობებს, სწორედ ის წარმოადგენს წამყვან ფუნქციას ფიქიკურ განვითარებაში. ალქმის ძირითადი ნიშნები (კონსტანტობა, საგნობრიობა, სიმუხტე) თანდათან ეალიბდება, გემტალგთმაციის თვისების მომწიფებისთან ერთად თავის ლაბორატორიულ კვლევებში კოჟკამ ასეენა, რომ თავდაპირველად ბაეშვს ვარე სამყაროს ერთობ მუნდოვანი და არც თუ ალქეკური ხვრათი აქვს. ასეთია, მაგალითად, სხვა ადამიანის ხატი ახალშობილთან. ამ გემტალგში შედის ხატე, თმა, ხმა, სქნი, მოძრაობები და სხვა; ამიტომ, თოთო ბაეშვმა შეიძლება ვერც იცნოს ახლობელი ადამიანი, თუ ის მთიეულის ვარცხნილობას ან ჩვეულ ტანსაცმელს. რამდენიმე თეეში ვითარება იცვლება, ეს ლიფუმური საერთო წარმოდგენა ლიფერენციურდება; ადამიანის ხატე ცალკე გემტალგად გამოიყოფა და მისი ნაკეთები

კოჟკა (1886-1941) დაიბადა ბერლინში. სტრუქტურული გაგება ფილოსოფიით შეეკალა ფსიქოლოგიის ინტერესსა. ევროპიზმისა და კელერის მსგავსად, ისიც მტუზფითან სწავლობდა. შემდეგ შემაობდა ასისტენტად კიულპესთან ვიურტემბერგში და შემანთან ფრანკურგში, სადაც დაუახლოვდა გემტალგ-ფსიქოლოგიური გრიუმეირაგის სხვა წევრებს. 1911-1924 წლებში ასწავლიდა გესენის უნივერსიტეტში. გემტალგ-ფსიქოლოგიის ფუძემდებელთაგან იგი ყველაზე ადრე გადასახლდა ამერიკაში, სადაც 1927 წლიდან სიკედლიამდე ეკავა პროფესორის თანამდებობა სმიტის კოლეჯში ნორჰემპტონში (მასაჩუსეტსი). კოჟკას აზრით, განვითარება გემტალგების წარმოქმნაში, ლიფერენციურებაში და ამ სტრუქტურებს შორის კავშირების დამყარებაში მდგომარეობს. სულ პაგარა ბაეშვის სამყაროც ერთგვრად გემტალგთმებელია, მაგრამ მის გემტალგები ნაკლებად სტრუქტურირებულია და ისინი განმხოლოებულნი არიან. ეინაიდან გემტალგის ფორმირებისა და გრანსფორმაციის პროცესს ვარესამყაროს ალქმა განაპირობებს, სწორედ ის წარმოადგენს წამყვან ფუნქციას ფიქიკურ განვითარებაში. ალქმის ძირითადი ნიშნები (კონსტანტობა, საგნობრიობა, სიმუხტე) თანდათან ეალიბდება, გემტალგთმაციის თვისების მომწიფებისთან ერთად თავის ლაბორატორიულ კვლევებში კოჟკამ ასეენა, რომ თავდაპირველად ბაეშვს ვარე სამყაროს ერთობ მუნდოვანი და არც თუ ალქეკური ხვრათი აქვს. ასეთია, მაგალითად, სხვა ადამიანის ხატი ახალშობილთან. ამ გემტალგში შედის ხატე, თმა, ხმა, სქნი, მოძრაობები და სხვა; ამიტომ, თოთო ბაეშვმა შეიძლება ვერც იცნოს ახლობელი ადამიანი, თუ ის მთიეულის ვარცხნილობას ან ჩვეულ ტანსაცმელს. რამდენიმე თეეში ვითარება იცვლება, ეს ლიფუმური საერთო წარმოდგენა ლიფერენციურდება; ადამიანის ხატე ცალკე გემტალგად გამოიყოფა და მისი ნაკეთები

ამ ხაერით სტრუქტურაში ერთიანდება; ჩნდება ხმასთან, მიმიკა-ჰანტიკომიმიკასთან დაკავშირებული სტრუქტურები. იგივე ითქმის ფერების აღქმის შესახებ. თავდაპირველად ბავშვები აღიქვამენ გარემოს მხოლოდ როგორც შეფერილს და უფეროს; უფრო განიხილება ფონად, მეფერილი – ფიგურად. თანდათან შეფერილობის გემგალგი დიფერენცირდება თბილ და ცივ ფერებად; უფრო მოგვიანებით კი თბილი ფერის მთლიან სტრუქტურაში გამოყოფა უვითელი და წითელი, ხილი ცივისაში – მწვანე და ლურჯი. საწყისი დიფერენცირების გემგალგის დიფერენცირება გრძელდება იქამდე, ვიდრე ყველა ფერის სწორი აღქმა არ ჩამოყალიბდება.

ონტოგენეტიკური განვითარების კიდევ ერთი ხაზი აღქმითი და ქცევითი ანუ *სენსომოტორული სტრუქტურების* განმტკიცებასა და გართულებაში მდგომარეობს. სენსომოტორული სტრუქტურები ნამდვილად ერთიანი და მთლიანი წარმონაქმნებია – მათი ნაწილებად დამლა გამარტივების, უკუსულის გოლფასია. ამრიგად, ამ შემთხვევაშიც გემგალგი პირველადია. ოღონდ აქ უკვე ლაპარაკია არა ერთი სფეროს (მაგ. აღქმის) მიხედვით, არამედ ორი სფეროს კავშირის გამოხატვულ მთლიანობაზე. კოფკა იხილავს ასეთი კავშირების შემთხვევებს, ვთქვათ ბგერაზე თავის მობრუნების ან გაყების პროცესს და ასახულებს სენსომოტორული მთლიანობის არსებობას. აქ ხაზზეა არა სენსორული და მოტორული ერთეულების ასოციაციური კავშირი, არამედ კომპონენტების ერთიანობა ახალი სტრუქტურული მთლიანობის, ანუ გემგალგის მიხედვით.

1921 წელს გემგალგფსიქოლოგიური ტრიუმფირატი აარსებს თავის საკუთარ ვერსიას “ფსიქოლოგიური გამოკვლევები”, სადაც იბეჭდება ვერთაიმერის საპროგრამო წერილები გემგალგფსიქოლოგიის შესახებ. ამ წერილებში, კელერის წიგნში “გემგალგფსიქოლოგია” (1929) და კოფკას მიხედვითაა “გემგალგფსიქოლოგიის პრინციპები” (1935) ჩამოყალიბებულია ამ თეორიის ძირითადი მინაარსი. გემგალგფსიქოლოგების პუბლიკაციებზე მსჯელობისას უთუოდ უნდა აღინიშნოს კელერის შრომა “ფიზიკური გემგალგები მოხუცებულ და სტატიონალურ მდგომარეობაში” (1920), რომელშიც განხილულია პრინციპული მეთოდოლოგიური პრობლემები და მოცემულია ე.წ. *იმომორფიზმის კონსეფუცია*. აქ გემგალგის იდეა ფსიქოლოგიის საზღვრებს სცილდება და ზოგადმეცნიერული პრინციპის სახეს იღებს. მთლიანობა საშუალოს (მაგერიალური, ცოცხალი, ხელიერი) არსებობის პრინციპად და ძირეულ თვისებად არის მიხედული. ფიზიკური, ფიზიოლოგიური და ფსიქიკური მოვლენების ერთიანობის მართების გააზრებას კელერი სწორედ ამ პრინციპების საფუძველზე ცდილობს.

კელერი ამოიღებს იქიდან, რომ საშუაროში ყველა პროცესი გემგალგურია. *გემგალგი უნივერსალური პრინციპია*. ფიქციის ახსნა ნიშნავს მისი მსგავსების (იმომორფული) მთლიანი პროცესის მონახევას გინში, რომელსაც, თავის შრიც, შეესაბამება ფიზიკური პროცესი. კელერს ფიზიკისის განათლება საშუალებას აძლევს თავისუფლად ილაპარაკოს მაქველესა და ფარადეის მიერ აღმოჩენილ ელემენტებზე იგი უშვებს მათ არსებობას გინში. თვით ელემენტარული პროცესიც მთლიანია – ერთ ადგილას მომხდარი

ცვლილება პრაქტიკულად მთელი სისგემის რეაქციას და ცვლილებას იწვევს ელექტრომაგნიტურ ველს თავისი სტრუქტურა გააჩნია. ის არ იყოფა სევ-მენგებად და არ შედგება ნაწილებისაგან, რადგან მისი სტრუქტურული მო-მენტები ერთმანეთისხიურნი არიან: მომენტი მილიანისმიურია, მთელი მომენ-ტისმიურია. მაშასადამე, ფიზიკურ სიხაროში არსებობს მოვლენები, რომელ-თაც გემტალგის თვისება გააჩნიათ. ახლა უკვე შესაძლებელი ხდება ფიქს-კურის ფიზიოლოგიური კორელაციის ნამდვილად მთლიან, გემტალგურ ბუ-ნებაზე დაპირაკი. გემტალგის აღქმისას, პერექტულ აპირაგში (თვალის ბადურაზე), იმთავითვე მთლიანი პროექცია ჩნდება და შემდგომში, ამავე ხაზით ცენტრალურ სფეროზე გადადის. მთელი ოპტიკური სექტორი, პერიფერიიდან ცენტრამდე, ერთ მთლიან გემტალგურ ველს წარმოადგენს, ისეთივეს, რო-ვორიყაა მაგალითად, მაგნიტური ველი. ფიზიოლოგიური გემტალგური პრო-ექციები ფიზიკო-ქიმიური პროექციების, ე.ი. ფიზიკურ გემტალგების იზომორ-ფულია. თუ აღამიანი აღიქვამს თეთრ წრეს რუხ ფონზე, ეს იმას ნიშნავს, რომ გეისში არსებობს წრის ფორმის მქონე შემოზღუდული არე. ამ ფიგუ-რის კონტურებზე სპეციფიკური ელექტრული ძალები მოქმედებენ. ისინი უფრო ძლიერნი არიან, ვიდრე მათ გარშემო არსებული ელექტრული ველი, რომე-ლიც რუხ ფონს შეესაბამება. უნერვიის ხამკრივე გეისის არეში, რომელიც შეესაბამება ფიგურას, ყოველთვის უფრო მაღალია, ვიდრე ფონის არეში, ამბობს კელერი. აქედან გამომდინარეობს ფიგურა-ფონის ფენომენოლოგია: ფიგურა უფრო გამოკვეთილია, სახეობრივია; კონტური ფიგურას ეკუთვნის, ველის არე კი ფონს; ფიგურა უფრო გემტალგურია. ასე ხსნის იზომორფიზ-მის კონცეფცია გემტალგფსიქოლოგიის ერთ-ერთ ძირითად კანონს – *ფიგუ-რა-ფონის კანონს*.

კიდევ ერთი კანონი, ე.წ. *პრეგნანტობის კანონი*, ეკუთვნის გემტალგის-კენ, დასრულებული და კარგი ფორმისკენ სწრაფვაში მდგომარეობს. ფიზი-ოლოგიის სფეროში მასაც თავისი შესაბამისი გენდენცია მოუპოვება, რომელ-იც, თავის მხრივ, ფიზიკაში ცნობილი უნერვიის მინიმუმის, ენტროპიის პრინ-ციპმა დაფუძნებული, ცნობილია, რომ თუ რთულად დახვეულ ლითონის მათეულში ძლიერ დენს გაეაგარებო, ეს ფიგურა იქამდე იმოდრავებს, ვიდრე უმარტივეს და ეკონომიურ (წრისებრ) ფორმას არ მიიღებს. ამგვარად, ფსიქი-კურ გენდენციას აქაც პარალელური ფიზიკური გენდენცია ახლავს და ასეა ეკვლავს. კელერის იზომორფიზმის თეორია ფსიქოფიზიკური და ფსიქო-ფიზიოლოგიური პარალელიზმის გემტალგფსიქოლოგიურ ვარიანტს წარმო-ადგენს.

აღნიშნული გემტალგმატიის კანონები, ფაქტობრივად, აღქმის კანონე-ბია, ვინაიდან ისინი აღქმის სფეროში ჩატარებული მრავალრიცხოვანი ექს-პერიმენტებით არის დადგენილი. ამ გამოკვლევებით დამტკიცდა, რომ აღქმა გემტალგურია, მთლიანია. პირველადი განცდა მთელს ვახცდაა, ხოლო ნაწი-ლები მთლიანით განისაზღვრება და მისგან გამოიყვანება. ელემენტი ნაწარ-მოები, მეორადი განცდაა. ამას ადასტურებს სხვადასხვა ოლუბის ეფექტები, მაგალითად მანდერ-ფუქსის ილუზია, სადაც მოყვითალო-მომწვანო წრე ხან მწვანედ განიედება, ხან კვითლად იმის მიხედვით, თუ რა ფერის წრეებს

შორისაა ის მოთხოვნები, იმავეზე შეტყეველებს მიუღწერ-ღაიერის ცხო-
ბილი იღუპია, სადაც იდი გემგალგის შემადგენლობაში შესული ხაზი დღად
ვეფხუჩება და პირიქით.

გემგალგის პეგემშია ნაწილებზე იმდენად დიდია, რომ გარკვეულ
დონებზე ის დამოუკიდებელი ხდება სენსორული მასალისაგან, ნაწილები-
საგან: შეკრძინების მახალა იყლები, აღქმის გემგალგის კი უცვლელი რჩება.
მაგალითად, შეხაძლებულია მელიდიის შესრულება სხადასხვა ტექტაეამი,
სამკუთხედის გამოსახვა სხადასხვა ფერიო და ა.შ. ამ მოვლენას, გემგალ-
გის გრანსინონრება ეწოდება. გემგალგს ახასიათებს *შეესებულობა*, *სის-
რულუ*: გარკვეულ ფარგლებში მას ვერ არღვევს ხარვეებში. ხარვეები აღქმამი
აესება, ამიგრონ ვერ ვამჩნევთ გამოტოვებულ ასოებს სიგევაში, ხაზის წყვე-
ტის სამკუთხედში და სხვა. ამ მოვლენას *ამპლიფიკაქია* ეწოდება. მისი გამო-
ღინებაა ე.წ. *დაუმთავრებლობის ვანეღა*. ის მამის ჩნდება, როცა ჩვენ ვამჩ-
ნევთ ხარვეებს და ვანეღამი მისი შეესების, დახრულების გენღენცია აღ-
მოიენღება. ეს სენციფიკური, დაძაბულობის იერის მქონე და მისწრაფების
გენღენციის შემეველი ვანეღაა (მაგ., უეროდ შეწვევილი მელიდიის დას-
რულების სურვილი). როგორც ქვემოთ დაერწმუნდებით, დაუმთავრებლო-
ბის ფენომენის ეს მოგივაციური ასექტი შემღგომში კელევის საგანი ვახდა
გემგალგფიქოლოგიის ხაფუძველზე აღმოიენებულ კ. ლევისის სკოლაში.

აღწერილ ფენომენებს სათანადო გემგალგფიქოლოგიური კანონები
შეესაბამება, მაგრამ ძირითად კანონებად პრეგნანტობისა და ფიგურა-ფონის
კანონები რჩება, აღქმის და, ვანსაკუთრებით, შეღველობის ეული იყოფა
ფიგურად და ფონად. ფიგურა დახმულია, გაფორმებულია, დაკონკრეტებულია,
წინაა წამოწველი; ფონი ვანოცლება დიფუზურად, ნაკლებ დანაწევრებულად,
ის ფიგურის უკანაა, უფრო დიდია და ეკლდააა ლოკალიზებული. რუბინის
ორმაგ ფიგურებში, ფიგურა-ფონის მონცელუობის ვანეღა ამ ფენომენოლო-
გიას ადასტურებს.

პრეგნანტობა აღქმის კონსტიტუციური პრინციპია. ყოველი გემგალგის
თავის დამახასიათებელ სტრუქტურულ ნიშნებს გამოკვეთს. გემგალგის მი-
ისწრაფის მისთვის დამახასიათებელი ფორმის პრეგნანტული ანუ გამოკ-
ვეთილი, მკვეთრი, მუსტი ხამოყალიბებისკენ, ე.ი. კარგი გემგალგისკენ. ამი-
გომ, ხელით ვავლებული ხაზი სწორი ვეენვენება, წრე კი – მრგვალი; სა-
ათის წიკწის 3-4 გაქტიან რიგებებად ვყოფთ (რიგში კარგი გემგალგია); 90
გრადუსით მოღუნულ რკალს მართი კუთხედ აღვიქვამთ და ა.შ.

ვერობაიმერისა და კელერის ცდებით დაღვინდა ის ფაქტორები, რომ-
ლებიც ვანსაზღვრავენ გემგალგისაფის პროცესს, ანუ ნაწილებს ვაერ-
თიანებას მთელში. ესენია: სიახლოვე, შგავსება, შინაგანი კუთხიღება,
დახმულობა, უწვევობა, მღებარეობა ან ვანღაგება ვრომანეთის შიმართ,
ღისპოზიცია ანუ ვანწვობა, ვამოციღება.

გემგალგის კანონები აღქმის მახალამე იქნა დაღვენილი და ბუნე-
ბრიუა, რომ გემგალგფიქოლოგიამ, მოღიანობის იღის ვათიღისწინებით,
აღქმის პროცესი სრულიად ახლებურად დაახასიათა. ეს ნოეცია არ შემო-
ფარღლა აღქმის სფეროთი და სხვა ფიქიკურ პროცესებზე ვაერცელდა.

მართებულად შეიქცალა რეპროდუქციის და, ხაერით, *მეხსიერების* მოვლენების ვააზრებაჲ. გრადიციულ ფსიქოლოგიაში ეს ასოციაციის მექანიზმის გამოიყენებით ხდებოდა. ითვლებოდა, რომ ერთი წარმოდგენა მეორის მოგონებას, ასოციაციის რეპროდუქციის გენდენციის გამო იწვევს. გემგალტორიის მიხედვით, ერთდროული წარმოდგენები მთლიანი სტრუქტურის ნაწილებად განხილვება და ერთის მიერ მეორის გამოწვევა ამ სტრუქტურის განახლების გენდენციითაა გაპრობებული. მამასადაამე, მეხსიერებაშიც გემგალტის დასრულების კანონი მოქმედებს. სანქცებლად შეიძლება თუნდაც უელფის ექსპერიმენტებზე მითითება, ხადეც ედისპირებს გეომეტრიული ნახაშების აღქმის მერე მათ აღდგენას სიხოედნენ. გამოიორკვა, რომ მოგონების პროცესში მეხსიერების წარმოდგენები გარკვეულ ცვალებადობას განიცდიან და ეს ცვლილება გემგალტის გამოკვეთის მიმართულებით წარმართება. ამრიგად, დამახსოვრების, რეპროდუქციის და დავიწყების პროცესებიც გემგალტ-კანონებს ექვემდებარება.

გემგალტური კანონზომიერებები *ამროენების* სფეროშიც მოქმედებს. ე.წ. *ამრ-გემგალტები* აღქმის გემგალტებს ენათებაეება თუნდაც იმიგომ, რომ ამროენება სიერციით და სენსორიორულ სქემებს იყენებს და ხშირად იმის გარჩევიჲ კი ძნელია. ეს აღქმის გემგალტია თუ ამროენების. მაგრამ გემგალტფსიქოლოგები უფრო შორს მიდიან და უმეებენ, რომ ლოგიკური კავშირები – გემგალტ-კავშირება, ლოგიკური პროცესები – მსჯელობა, დასკვნა და სხვა – გემგალტ-პროცესები.

ამროენების შესწავლა გემგალტფსიქოლოგიაში საკმაოდ ადრე დაიწყო. მას დახაბაში დაულო კელერის შემოხსენებულმა გამოკვლევამ მიმპინშეების ინგელექტის შესახებ. მის გასმაურებულ ექსპერიმენტებში მაიმუნებს უქმნიდნენ პრობლემურ სიტუაციას, რომელშიც მიშნის მიღწევა (საკვების მოპოება) პირდაპირი გზით შეუძლებელი იყო და ამსიოის უნდა შეეშართათ შემოვლითი გზისთვის. მათ უნდა გამოიყენებინათ სხედასხვა საგნები, რომლებიც იარაღის ფუნქციას ასრულებდნენ, მაგალითად ჯოხი. ბანანის ხელში ჩახაეგებად. ედის უფრო რთულ ვარიანტებში (ე.წ. ორფაშაიანი ამოცანები) მიშნის მისაღწევად ჯერ იარაღის მოპოება ან შექმნა იყო საჭირო. მაგალითად, მოკლე ჯოხის საშუალებით მაიმუნს უნდა შეეშოდა ვალიის გარეთ მდებარე უფრო გრძელი ჯოხი და მისი საშუალებით მისწვლომოდა ბანანს; მალიან გართულებულ სიტუაციაში საჭირო იყო გრძელი ჯოხის შექმნა ორი არასაკმარისი სიგრძის ბამბუკის ჯოხის ერთმანეთში ჩარტობით. ედებში აწვენა, რომ პირდაპირი გზით ამოცანის გადაწყვეტის უშედეგო მცდელობის შემდეგ მაიმუნები წყვეტენ უაზრო მოქმედებას, გარკვეული ხანი აკვირდებიან სიტუაციას და მერე უცებ ასრულებენ სწორ მოქმედებას.

კელერის ინგერპრეტაციით ამ ედებში საქმე გვაქვს ინსაიტის მოვლენასთან. *ინსაიტი* – ამოცანის უცაბელი გადაწყვეტა, მიხედვრათ; აღწერილ შემთხვევაში ეს ნიშნავს მაიმუნის მიერ პრობლემური სიტუაციიდან თავის დასაღწევად აუცილებელი საჭიობრივი მიმართებების უცაბედ წედომას. ამოცანის ასეთი გადაწყვეტა ნამდვილ ამროენებად არის მიჩნეული და იგი უპირისპირდება პროცესის ბიპევიორისგულ, სახედლობრ, თორნდაკისეულ

ინგერპრეგაციას. თორნდაკის ექსპერიმენტებში პრობლემური ვალიდანი გამოხდის ამოცანა თანდათანობით, მრავალი ცდისა და შეცდომის გავლით წყდება. კელერის აზრით, იქ ცხოველი ასეთ სიტუაციაშია მოქცეული, რომ იძულებულია იარაღს ბრძოლა დასწავლის გზით, რადგან მოკლებულია შეხადლებლობას, აღიქვას პრობლემის ყველა მსამხელოვანი ელემენტი. ინსაიტი შეიძლება მოხდეს მხოლოდ მაშინ, თუ სიტუაციის მიუღწეველ სტრუქტურა სახეზეა. კელერის ცდებში ინსაიტი აღქმის სრუტეების ელემენტებს შორის ისეთი მიმართებების წვდომით, რომლებიც მანამდე გათვალისწინებული არ იყო. ინსაიტი, ფაქტობრივად, ახალი გემგაღების შექმნის ან, როგორც ავტორი ამბობს, გემგაღების გადასტრუქტურების აქტია.

სამოტივაციო, ინსაიტიციური რამდენიმე ნიშანი დამახასიათებელი, რომელთაგან უმთავრესია *უკმაბელობა ან მესიყვრება* და *გრანსპომიციი*. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს პრობლემის გადაწყვეტის უკვე მიგნებული ხერხის გადაგანას ხევა შიგთქმის პრობლემებზე გრანსპომიციის ფენომენის შესწავლას დიდი ურადლება დაეიშო გემგაღების ფილოსოფიურ კვლევაში. ხერხითი ინსაიტის ცნებამ გემგაღებითორიაში ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი დაიკავა და საფუძვლად დაედო აზროვნების პროცესის ყველა გამოვლენის დახასიათებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ე.წ. *პროდუქტიული აზროვნების* კვლევა, რომელიც ვერტჰაიმერმა განახორციელა. კვლევის შედეგები განზოგადებულია წიგნში *“პროდუქტიული აზროვნება”*, რომელიც ავტორის გარდაცვალების მერე გამოქვეყნდა და მის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს შრომად ითვლება.

ვერტჰაიმერმა მდიდარ ემპირიულ მასალაზე (ბავშვებზე და მოზრდილებზე მიღებული ექსპერიმენტული მონაცემები, დიდი აღმოჩენების ანალიზი, უადრესად ხაველისხმო საუბრები აინმგაინთან) შესწავლა შემეცნებითი სტრუქტურების, სახეელებების, გრანსფორმაციის კონსოლიდირება. იგი მივიდა დასკვნამდე, რომ აზროვნების პროცესს პროდუქტიული, *შემოქმედებითი* ხასიათი აქვს და გულისხმობს საწყისი მასალის *ცენტრირების* შექმნას, მის ახალ დინამიკურ მთლიანობად *რეორგანიზაციას* ან *სტრუქტურირებას* ამ გერმინებით აღიწერება ინტელექტუალური მოქმედების ლოგიკურისაგან განსხვავებული. რეალური ფსიქოლოგიური ასპექტები. ვერტჰაიმერმა გამოყო აზროვნების პროცესის რამდენიმე ეტაპი. 1) თემის წარმოქმნა, საკითხის დასმა. აქ აღმოცენდება საკითხზე “მიმართული დამაბელობა”, რომელიც მობილიზაციას უკეთებს ადამიანის შემოქმედებით ძალებს. 2) პრობლემის გაყვანილობა და სიტუაციის ყველა ნიუანსის ანალიზი. ამ ეტაპზე პრობლემური სიტუაციის მთლიანი წარმოდგენა ყალიბდება. 3) პრობლემის გადაჭრა, საჭირო სტრუქტურის მოძიება ინსაიტის გზით. საპრობლემო პროცესის ეს სტადია, უპირატესად, არაენობიურად მიმდინარეობს. 4) საშემსრულებლო სტადია, ანუ ამ სტრუქტურის შესაბამისი რეალიზაციის გზების გამოძიება.

ვერტჰაიმერმა განსაკუთრებით აღნიშნავს ამოცანის პირობების შემცველი მონახაზის, *თეალისხისო სქემის* მნიშვნელობას. სქემის აღქვამეობა განსაზღვრავს ამოცანის გადაწყვეტის პროცესის მიმართულებას და სისწრაფეს, პრობლემის სხვადასხვა ნიუანსების დანახვისა და, საბოლოო

ჯამში, ახალი გემგაღების შექმნის საიდვილეს. ამროვნება სწორედ ეს არის; იგი "სტრუქტურული თვისებებისა და სტრუქტურული მოთხოვნების დანახვაში, ვაქცინობაში მღვთმარეობს; ისეთი მოქმედების მერხევაში, რომლებსაც ამ მოთხოვნებს შეესაბამებთან, მათ მიერ განისაზღვრებიან და, ამდენად, სიგუჯიას ცელიან მისი სტრუქტურის გაუმჯობესების მიმართულებით". რაც უფრო მეტ ახალ მნიშვნელობას იძენს სტრუქტურებში ჩართული საგნები, მათ უფრო მრავალეუროვნია აზრითი გემგაღებები და უფექტურია ამროვნება. გემგაღების გადასტრუქტურების პროცესი უფრო ადვილად წარმართება მამის, როცა მასალა თვალსაჩინოა; ვერბალური მასალის შემთხვევაში პროცესი რთულდება. ამიგომ ვერთაბამურა თელის, რომ ლოგიკურ ამროვნებაზე ნაადრევი გადასვლა ხელს უშლის ბაემის შემოქმედებითი ამროვნების განვითარებას; იგივე ითქმის, სხვათა შორის, მასალის შექანიკურ გამეორებაზეც. მიუხედავად იმისა რომ ვერთაბამურის დასკვნები ამროვნების მთელ პროცესს უბება და შოგად ხახიათის აგარებს, მისი გამოკლეუა, უპირატესად, "ეშუალურ" ამროვნებას უკავშირდება. აქ კლეაე გამოჩნდა ის პრიორიტეტული როლი, რომელსაც გემგაღგფსიქოლოგია აღქმას ანიჭებს.

რადგან სიგეკამ მოიგანა, ისიც აღნიშნით, რომ გემგაღგფსიქოლოგების ეურადლებს კონცენტრაცია პერცეფციის საკითხებზე ბუნებრივია და კანონზომიერი. გემგაღგფსიქოლოგები, პირველ ყოელსა უნდგის სისტემის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. ამ უკანასკნელის შოავარი დახაერდენი კი შეგრძნებებისა და აღქმის კლეუის შედეგები იყო. ამიგომ ვახაგებია, რომ საკუთარი კლეუა მათაც ამ მიმართულებით წარმართეს, რათა ობიექტი საკუთარ მინდორზე დაემარტებინათ. ვარდა ამისა, ვახათიელისწინებელია, რომ პერცეპტული და, ვახსაკუთრებით, ეშუალური პროცესების კლეუა ექსპერიმენტული ცვლადების მკაცრი ვაკონტროლების საშუალებას იძლევა, რაც ისეთი მომთხოვნი ექსპერიმენტატორებისთვის, როგორც გემგაღგფსიქოლოგები იყენენ საკმაოდ წინიან ვარემოებას წარმოადგენდა.

საინტერესოა გემგაღგფსიქოლოგიისა და ბიპევიორიზმის ურთიერთმიმართება, ეინაიდან ეს ორი მიმდინარეობა ერთი გიპის, სახელდობრ, საბუნებისმეტყელო უსიქოლოგიის მიეკუთვნება. ისინი ვარკვეული ხნის განმავლობაში ერთდროულად ვითარდებოდნენ და, რიც შემთხვევებში, საკმაოდ მახერად ებაქტრებოდნენ ერთმანეთს. ამერიკის შეერთებულ შტატებში გემგაღგფსიქოლოგიის შესახებ ოციანი წლების დასაწყისში ვაიგვს გემგაღგფსიქოლოგიის ეურნალში გამოქვეყნებული ვერთაბამურის წერილებიდან. უკვე ამ დროს, ურთ-ერთი ევლაზე თვალსაჩინო სეობიპევიორისტა გოლმენი, დაბირინთში ვირიბების ქეეუს ამხისას იყენებს ვერმინებს "სავნობრავი გემგაღტი" და "გემგაღგ ნაშანი". 1924 წელს კორნელის უნივერსიტეტში ლექციებით ჩამოიდას კოფკა, ხოლო ერთი წლის მერე პარვიარდში, კელური, მალე კოფკა ამერიკაში დასახლდა და მუშაობა დაიწყო სმითის კოლეჯში; მ-იან წლებში, ვანერიდა რა ნაყიშმა და ანგისემიგაშში, გემგაღგფსიქოლოგიურმა გრაუპევიარტმა შეერთებულ შტატებში ვადანაყელა. აქ ისინი დაიქაქხენ და გემგაღგფსიქოლოგიაში, როგორც ერთიანმა სკო-

ლამ, ფაქტობრივად, შეწყვიტა თავისი არსებობა.

ფსიქოლოგიის ინტერინკისებს შორის არ არის ჩამოყალიბებული ერთგვაროვანი აზრი იმის მეტაბოლ, თუ რა გავლენა მოახდინა გემგალგფსიქოლოგიამ ანტირეკულ ფსიქოლოგიაზე. ერთი ფიქრობენ, რომ ეს გავლენა ერთობ მნიშვნელოვანია იყო. მათი აზრით, გემგალგფსიქოლოგიას დიდი წვლილი მიუძღვის თავდაპირველი, კლასიკური ბიპევიორიზმის გარდაქმნაში ნეობიპევიორიზმად. სხვათა შეფასებით, გემგალგფსიქოლოგიური იდეების გავრცელება ამერიკაში როულად მიდიოდა. იქ ბიპევიორიზმის შეიბის ხანა იყო. ამ უკანასკნელისთვის კი გემგალგფსიქოლოგია თავისი მეტაბოლურობის, ფილოსოფიურობისა და გერმანული აზროვნების "დამამყებულობის" გამო, ცოგა არ იყოს უცნაურ, არაერიმნიშვნელოვან და "თითქმის მისტიკურ" თეორიად რჩებოდა. როგორც ჩანს, ორივე პოშიცია შეიცავს სიმართლეს და უფრო მიზანშეწონილი ექნება, თუ შუალედური თვალსაზრისით ვიხმსძღვანელებო. ერთგვარი გავლენა ბიპევიორიზმზე გემგალგფსიქოლოგიამ უთუოდ იქონია და ამის სახეებებლად თქნდაც გოლმენის კონცეფციამე მითითებაა საკმარისი. ამ გახმაურებულ მოდელში ახიბილირებულია გემგალგფსიქოლოგიის მოციურთი იდეა და პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ დასწავლის პროცეში გემგალგური სტრუქტურების ჩამოყალიბება ხდება (იხ. 8.2.). მეორე მხრივ, ისიც ამკარაა, რომ გემგალგფსიქოლოგია ეერასდროს უწვედა ამერიკაში სერიოზულ კონკურენციას ბიპევიორიზმს; მათ შორის ყოველთვის ბევრად მეტი განსხვავება იყო, ვიდრე მსგავსება. ეს ყველაზე კარგად ჩანს ამ ორი იფორიის მიმართებაში უუნდგლან მომდინარე კლასიკურ ფსიქოლოგიასთან. რომელსაც ორივე უპირისპირდება, მაგრამ განსხვავებული შოგაეებთი.

გრადიციულ ფსიქოლოგიას, სეკულებრივ, ხუთი ნიშნით ახასიათებენ. ეს ფსიქოლოგია არის 1) ექსპერიმენტული, 2) ინტროსპექციული, 3) სისტემაური ანუ ფილოსოფიური, 4) ელემენტარისტული და 5) ახსიციაციონისტური. ექსპერიმენტულობა ერთნაირად მიესადაგება გემგალგფსიქოლოგიასაც და ბიპევიორიზმსაც. დანარჩენი ნიშნების მიმართ კი მათი პოშიციები განსხვავებულია. გემგალგფსიქოლოგია არ უარყოფს კლასიკური ფსიქოლოგიის ინტროსპექციონიზმს; მისი ფუნდამენტოლოგიური შეთადი ხომ ექსპერიმენტული თვითდაკვირვების სახეობაა. ბიპევიორიზმის შოაეარი და არსებითი ნიშანი კი ინტროსპექციისა და ცნობიერების უარყოფაა. გემგალგფსიქოლოგია საკმაოდ პოშიციურად არის განწყობილი ფილოსოფიის მიმართაც – მას არ დაუკარგავს კავშირი დიდ სისტემებთან და მათ პრობლემებთან. კლასიკური ბიპევიორიზმი (ნეობიპევიორიზმს ეს ხაკლებად ეხება) გავრბის ფილოსოფიას, თუმცა, მათიც იძულებულია პასუხი ვახეცს მოციურთი ფილოსოფიურ კითხვას. გემგალგფსიქოლოგია კატეგორიულად უარყოფს ელემენტარნიზმს; ყველაზე მეტად მისთვის სწორედ ეს არის დამახასიათებელი. ბიპევიორიზმი ცნობიერებასთან ერთად უარყოფს ცნობიერების ელემენტებსაც, მაგრამ ელემენტარნიზმზე, როგორც შეთოდოლოგიურ მდგომამე, უარს არ ამბობს და, სადაც ხელი მიუწვდება (პირველ ყოვლისა ქეცივის ანალიზისას), მკუთითებს ელემენტებზე და შეიხწავლის მათ (S-R კავშირები, რეულექსური

რკალი და სხვა). დაბოლოს, გემტალგფსიქოლოგია გადაჭრით უარყოფს ასოციაციონიზმს, რადგან იგი ელემენტარნიზმს გულისხმობს, ხოლო ბიპე-ეიორიზმი სახეებით ლოიალურია მის მიმართ; იგი პირდაპირ ლაპარაკობს ასოციაციურ კავშირებზე, თუმცა არა ცნობიერების მინარსების, არამედ სტიმულისა და რეაქციის გერმინებში. ზოგიერთ შემთხვევაში ასოციაცია იცვლება სხვა, მონათესავე ცნებებით – რეფლექსი, კონექცია და სხვა, მაგრამ ეს საჭმის არსებით ვითარებას არ ცვლის.

გემტალგფსიქოლოგიის უდიდესი დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ მან საბოლოოდ გაათავისუფლა ფსიქოლოგია ელემენტარნიზმის ბორკილებისაგან. ეს საყოველთაოდ არის აღიარებული. ამავე დროს, გემტალგფსიქოლოგიის მიმართ სერიოზულ შენიშვნებსაც გამოთქვამენ არაერთხელ იქნა მოთხოვნილი გემტალგფსიქოლოგიის პრინციპის უკიდვანო *რევერსალიზაციის* დაუმუშავლობაზე. მართლაც, გემტალგფსიქოლოგიაში გემტალგის კანონები არა მხოლოდ ყველა ფსიქიკურ მოვლენაზე, არამედ, ფაქტობრივად, მთელ სამყაროზე იქნა გაერყელებული. მრავალმა მკვლევარმა აღნიშნა, რომ ყველა მოვლენა თვით ფსიქიკის სფეროშიც არ წარმოადგენს გემტალგს, ანუ *გარედან გამოყოფილ და მგნით დაფერესიარებულ მოლიანს*. არსებობს უაღრესად დიფერენციალური, არასტრუქტურული მოლიანობებიც. ეს, როგორც კრიუგერმა აჩვენა, პირველ რიგში, ვრცობებს ეხება¹. მაგრამ ზოგიერთი აღქმაც, გემტალგფსიქოლოგიის ეს სახეულებელი ობიექტი, არაგემტალგური ბუნებისაა. მგერნის ანალიზში მოცემულია ნამდვილად მოლიანი, მაგრამ გაუნაწევრებელი, არასტრუქტურული აღქმის არაერთი მაგალითი. ეს აღქმები ნაკლებადაა პაროქნიზისგან გამოყოფილი და სუბექტურ მინიგან მდგომარეობასთან ერთანობაში განიყლება. ასეთ განცდებს იწვევს ნიაგი სიცხეში, აბაზანა სიცივეში, ყვავილების სურნელი კულზე და სხვა. ეს ნამდვილი აღქმებია, ოღონდ იმდენად ძლიერ შეფერული ემოციური გონით, რომ მათი განცდა უფრო ფონის დიფერენციალურ გაყდას უახლოვდება, ვიდრე დიფერენციალურებულ გემტალგს.

რაც შეეხება უფრო შორს მიმავალ უნივერსალიზაციას, უნდა ითქვას, რომ იგი თავდაპირველად გემტალგფსიქოლოგიური კვლევა ზოგადი ფსიქოლოგიის ჩარჩოებში მამდინარეობდა და კონკრეტურ პროცესებს მოიცავდა, საკმაოდ მალე იგი ფსიქოლოგიის სხვა დარგებშიც გაფერენციალდა: “მან ზოოფსიქოლოგიაც ნაართო, აღმამინდა, რომ მამ ენების ამროცენებაც გემტალგურია;

¹ მოლიანის იდეა ერთ-ერთი უმთავრესი იყო ფელიქს კრიუგერის (1874-1948) შუამუშავებით. კრიუგერის გადამკვირვებას შემდეგ იგი ზოგიერთი სხვადასხვა დათქმის სახელგანთქმულ ფსიქოლოგიის ინსტიტუტს. ამ მისი თანონობით ნამყოფიდა ე.წ. ლაიფციგის მორე სკოლა (იგულისხმება, რომ პირველი კრიუგერის სკოლა იყო), რომელშიც შედიოდნენ ასეთი ცნობილი მკვლევარები, როგორცაა ჰანს ფელკელი (1886-1945), აგრეთვე ფ. ზანდერი და ო. კლერი. ეს სკოლა გემტალგფსიქოლოგიის სკოლის პარალელურად არსებობდა 30-ანი წლების ბოლომდე. ამ შემთხვევაშიც აღნიშნობენ დაპირისპირებულ მოლიანობის ფსიქოლოგიასთან გეგის სახე. მოლიანობის საწყის, გენეტურად პირველად ფორმად ვრცობა ითვლება. ამიტომ მას ფოკალური ფსიქიკური შეცდეს. იგი დიფერენციალური და არასტრუქტურული, დანაწევრებელია და სხვა განცდებისგან გამოყოფილია უფრო მაღალი დონის მოლიანობის, ე.წ. კონკრეტული გემტალგებისთვის არის დამახასიათებელი.

იგი გაეცემა ხელოვნებისა და უნიკერ ფსიქოლოგიაში – აღმოჩნდა, რომ პირველყოფილი წარმოდგენები მსოფლიოზე და ხელოვნების წარმოდგენა აგრეთვე გემგალგია; ბავშვის ფსიქოლოგია და ფსიქოპათოლოგიაში გემგალგად იქცა ბავშვის განვითარება და ფსიქიკური დაზიანება. საბოლოოდ, ერთიან მსოფლმხედველობად გადაქცევის კვლავ კვლავ, გემგალგფსიქოლოგიაში გემგალგის ისეთ დარგებში აღმოჩნდა, როგორცაა ფსიქა და ქანია, ფიზიოლოგია და ბიოლოგია. ლოგიკური ფორმულის სახით ჩამოყალიბებული გემგალგის საბუთაროს საფუძველში აღმოჩნდა, როცა საბუთაროს ქმნიდა, ღმერთმა ბრძანა: დე იყოს გემგალგის – და იგი გაჩნდა ყველგან”. ლ. ვიგოტსკის ეს ირონიული შეფასება ერთგვარი გაფრთხილებაა იპათივის, ვინც კერძო ფსიქიკური მოვლებისა და თუნდაც ძალიან მნიშვნელოვანი პრინციპის მსოფლიო მიზიდულობის კანონის რანგში აყენებს შედეგება.

გემგალგფსიქოლოგიის კიდევ ერთი სერიოზული ნაკლი მის უკიდურეს ობიექტივიზმში მდგომარეობს. გემგალგთეორიის თანახმად, ქვეყნის მოღიანად განსაზღვრავს საგანთა ის ობიექტური მიმართებები და ყელის ის ობიექტური სტრუქტურა, რაშიც უნდა გაერკვეს ცნობიერება. ასეა აღქმის შემთხვევაში; ის განიხილება როგორც პასიური პროცესი, რომლის ყველა თვისება საგნის სტრუქტურული ორგანიზაციის კანონზომიერებებით აიხსნება. ასევეა ამროვნებაშიც, მის რომელ ფორმაც არ უნდა უილაპარაკოთ. პრაქტიკული ინტელექტის შესთხვევაში ამოიანის გადაწყვეტა ხდება მილიანობითი სტრუქტურის, გემგალგის შექმნის შედეგად, რომელიც მოიცავს როგორც მიზანს (ბანანს), ისე საშუალებას (ჯობს). უხემად რომ ვთქვათ, თვითონ მიზანი კი არ წვევს ამოიანას, არამედ მას თავისთავად აღმოიკენდება გემგალგის – სიგუაციის მილიანი ხედეა, საგანთა შორის მიმართებათა წვდომა. იგივე ითქმის პროდუქტიულ ამროვნებაშიც; იგი ისე აღიწერება, თითქოს ამოიანის გადაწყვეტა აღიმიანის, სუბიექტის ვინებრივი მოქმედების შედეგი კი არაა, არამედ თვითონ ამოიანა ხსნის თავის თავს, თავად მიისწრაფის ამოხსნისკენ. ერთი საცყვით, გემგალგთეორიაში იგნორირებულია სუბიექტის, პიროვნების როლი ფსიქიკურ აქტიუობაში; იგი ანგარიშს არ უწევს ფსიქიკური მოქმედების მიხედვით, სუბიექტისმიერ, პიროვნებიდან მომდინარე დეტერმინაციას. გემგალგები პიროვნებისაგან დამოუკიდებლად აღმოიკენდებიან და მოქმედებენ. გემგალგის მოწყვეტა პიროვნებისაგან დაუშვებელია. როგორც სტერნი ამბობდა, არ არსებობს გემგალგის გემგალგმყოფელის გარეშე კრიტიკოსები მიუთითებენ, რომ გემგალგის ფორმირება და უწყქმონირება, “დამოიკიდებულია არა მარტო გარემოს ობიექტურ შემადგენლობასა და სიგუაციის თვისებებზე, არამედ ცნობიერების წინასწარ განწყობაზე” (კ. შვერელიძე). ლ. უშნაძის მოგაფსიქოლოგიური კონცეფციის თანახმად კი ეს, პირველ რიგში, სწორედ განწყობაზეა დამოიკიდებული. რა იქცა უნდა, გემგალგფსიქოლოგები დიად არ უარყოფენ სუბიექტის როლს და გარკვეულად ითვალისწინებენ კიდევ მას (გემგალგმბაციის ფაქტორებს შორის ვეროპაიმიერი “ღისპოშიციის” ფაქტორს აღნიშნავს და ამით მიუთითებს პიროვნების განწყობის როლზე); მაგრამ, არც თეორიული ხისგებისა და არც ემპირიული კვლევის დონეზე პიროვნების ფაქტორს

ყურადღება არ ექცევა; იგი, არსებითად, უკუღებულყოფილია.

რაც შეეხება საკუთრივ მთლიანობის იდეას, ფსიქოლოგიისთვის იგი მხოლოდ სახარგებლო კი არა, სრულიად აუცილებელი და უუნდამსტერია. მაგრამ ის შეიძლება ნაყოფიერის ნაცვლად შეხეუ აღმოჩნდეს, თუ იმდენად იქნება აბსოლუტური, რომ ნაწილების ან კერძოს კვლევას შეაფერხებს და სრულებით დაჩრდილავს. გარკვეული ამრით, ასე დაემართა გემგალგფსიქოლოგიას. უპირატესად აღქმის სფეროში მიმდინარე კვლევა თავიდან ბოლომდე დაექვემდებარა ნაწილების მიმართ მთლიანის აბსოლუტური პევემონის იდეას. საესებით ვაუთვალისწინებელი აღმოჩნდა ნაწილის როლი მთელის განსაზღვრულობაში.

9.2. პელის თეორია

კ. ლევის გემგალგფსიქოლოგიასთან კავშირის შეფასება არაერთმნიშვნელოვანია. ხშირად მას მიიჩნევენ გემგალგფსიქოლოგიის ერთ-ერთ წარმომადგენლად, რომელმაც, უბრალოდ, ფსიქოლოგიის სხვა სფეროებზე (პროუნება, მოტივაცია, სოციალური ჯგუფი) განაერთ გემგალგთეორიის პრინციპები. ლევის შართლაც ბევრი რამ აკავშირებს გემგალგფსიქოლოგასთან. იგი ბერლინში მოღვაწეობდა ამ სკოლის წამყვან ფიგურებთან ერთად. მისი მოძღვრების ცენტრალური ცნება არის დინამიკური ეელი, რომლის ეეეა პუნქტი ერთმანეთთან ურთიერთობს და ნებისმიერ ადგილას წარმოქმნილი დამაბულობა იწეებს მისი მოხსნისა და საერთო დინამიკური წონასწორობის აღდგენის გენდენსიას. ლევის გემგალგფსიქოლოგიასთან აახლოებს აგრეთვე ორიენტაცია ფიზიკა-მათემატიკურ მოღვლეებზე. მისთვის არც მთლიანობის, ინსაიგისა თუ იმორფიზმის იდეებია უცხო. ყოველივე ამასთან ერთად, ლევის შერ რეალისტული მეთოდოლოგიური და თეორიული პრინციპები გამოკვეთილად თავისებური და ორიგინალურია; რაც შთაეარია, არსებითად განსხეეებელია კვლევის ხაგანი. გემგალგფსიქოლოგია კოგნიტურ, უპირატესად, პერეეკტულ სტრუქტურებს შესწავლიდა, ხოლო ლევისი – მოგადად ქეეებს. იგი ქეევის მოტივაციის ექსპერამენტული კვლევის პიონერია, რის გამოც დამოუკიდებელი მიმდინარეობისა და სკოლის შემქმნელად ითვლება. თავად ლევისი ყოველივის დრმა პატივისცემას

გამოხატავდა თავისი გემგალგფსიქოლოგი კოლეგების მიმართ, მაგრამ ამავე დროს მკაფიო საზღვარს აელებდა შთა მტრედულებთან და საესიალურად არქმედა თავის სისგემას ხან ეელის თეორიას, ხან დინამიკურ თეორიას, ხან გოპოლოგიურ ფსიქოლოგიას.

კურტ ლევისი (1890-1947) დაიბადა პრესბურგში, ქალაქ მოვილში. სწავლობდა ურბინურგის, მიუნხენისა და ბერლინის უნივერსიტეტებში. ამ უკანასკნელში 1914 წელს მკემფის ხელმძღვანელობით დაეცა სალოქტორო დისერტაცია. ომის დაწყე-

ბისტონავე გაიწვიეს ჯარში, ხალაყ ოთხი წელი იმსახურა; იყო მძიმედ დაჭრილი, დაიწახურა საბრძოლო ჯილდოები. ომის შერე დაებრუნდა ბერლინის უნივერსიტეტს და ჩაერთო აქტიურ პედაგოგიურ და კვლევით საქმიანობაში. 1933 წელს გერმანიაში ფაშისტური წყობილების დამყარების გამო იძულებული გახდა გადასახლებულიყო აშშ-ში. აქ იყო ჯერ სტენფორდის, შემდეგ კორნელის უნივერსიტეტებში მოღვაწეობდა; 1945 წელს დააარსა და სათავეში ჩაუდგა ჯგუფური დინამიკის კვლევით ცენტრს მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიურ ინსტიტუტში. ლევისნის ძირითადი შრომებია: "განზრახვა, ნუბელობა და მოთხოვნა" (1926), "პროცესების დინამიკური თეორია" (1935), "გოპოლოგიური ფიქოლოგიის პრინციპები" (1936).

ლევისნის ფართო მეცნიერული ინტერესები ჰქონდა – კარგად იცნობდა ფიზიკას, მათემატიკას, ბიოლოგიას. აგი დაინტერესებულა იყო მოვალეყნიერული, მეთოდოლოგიური საკითხებით და ედლობდა, გაეაზრებინა ფიქოლოგიის კრძმისული მღვომარეობა მეცნიერების განვითარების საერთო კანონზომიერებების ფონზე. ამხივის აგი მიმართავდა ანალოგიას ფიზიკასთან, რომლის დიდი წარმატებები, ლევისნის აზრით, დაკავშირებული იყო ძველი, არისტოტელესიული ამროვნების წესიდან ახალ, გალილეისიულ ამროვნების წესზე გადასვლასთან. არისტოტელესს მიხედვით, სამყარო პეტეროგენულია, ყველა ფიზიკურ სხეულს თავისი საკუთარი, იმანენტური თვისება გააჩნია. მაგალითად, ობიექტი მუკით იმეგომ მოძრაობს, რომ მსუბუქია; ეს კი იმით არის გამოწვეული, რომ მისი ძირითადი ელემენტი ჰაერია; მძიმე სხეული ქვევით მოძრაობს, ვინაიდან მისი ძირითადი ელემენტი მიწაა. მამასადამე, საგანთა "ყოფაქცევა" ლეტერმინირებულია მათთვის მინატანად დამახასიათებელი ევლელი თვისებებით. ამხთან, სამყარო გაყოფილია მიწიერ და ცურ სფეროებად, სხეულთა განსხვავებული თვისებებით. ამეგომ დედამიწის ობიექტებისთვის დამახასიათებელია მოძრაობის ერთი სახე (ვერტიკალური), ხოლო კოსმოსურისთვის – მეორე (ბრუნვადი). ამავე დროს ითვლება, რომ ეს უკანასკნელი მოძრაობის უფრო მაღალ დონეს წარმოადგენს. ერთი სიტყვით, არისტოტელესს მიხედვით, სამყაროს მოვლენები დაყოფილია იარუსებად და მოვლენათა თითოეულ კლასს საკუთარი კანონზომიერება აქვს. კანონზომიერება კი ნიშნავს მოვლენის განმეორებადობას, რეგულარულობას.

ახალი დროის ფიზიკა სრულიად სხვაგვარად განიხილავს სამყაროს. გალილეისიული მიღეომის თანახმად, აგი ამოდის არა საგანთა საკუთარი თვისებებიდან, არამედ მათ შორის არსებული მიმართებებიდან. სამყარო კომპოგენურია; ყველა საგანი თუ მოვლენა საერთო კანონებს ემორჩილება. ფიზიკა ამ კანონებს ადგენს (მაგ., ნუტონის მექანიკის კანონები), რაც სამუალებას გვაძლევს, ვიწინასწარმეტგველოთ ყოველი კონკრეტული ობიექტის ქცევა. ლევისნის აზრით, ფიქოლოგია არისტოტელესიული ამროვნების წესით შემოიფარგლა და ამ დონეზე შენერდა. ფიქოლოგიაშიც, მიწიერი და ცური სფეროების გამოჯენისა არ იყოს, სულიერი სამყარო დაყოფილია მოვლენათა განსხვავებულ კლასებად თავისი საკუთარი თვისებებითა და კანონებით. მათი ფიქოლოგიის სხვადასხვა დარგა შეისწავლის განსხვავე-

ბული პრინციპებისა და შეთოდების გამოყენებით. ლევისის რწმენით, ფსიქოლოგიის პროგრესი შესაძლებელია, თუ ყოველი ფსიქიკური ფაქტი მიზნობრივი მიმართულების ერთიანი სისტემის საფუძველზე იქნება განხილული. სწორედ ასეთი მიმართულების დადგენა მოგვეცემს შესაძლებლობას, *ეიზონასწარმეტყველოთ* კონკრეტული, კერძო ფსიქოლოგიური მოვლენა; ამის გარეშე ფსიქოლოგია გამართული *საბუნებისმეტყველო მეცნიერების* რანგში ევრასდროს ამბობდება. აუცილებელია ფსიქოლოგიის *პომოგენიზაცია*; კანონის მოქმედება მთელ ფსიქიკურ სფეროზე უნდა ვრცელდებოდეს. ამასთან ერთად, "ყოველი ფსიქოლოგიური კანონი უნდა სრულდებოდეს გამონაკლისის გარეშე". ეს შესაძლებელს გახდის, მოიხსნას გადაუღებელი საზღვარი და დაპირისპირება ნორმისა და პათოლოგიას, ადამიანსა და ცხოველს, ბავშვსა და მოზრდილს, სულსა და სხეულს შორის. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები უკვე გადადგა ფსიქოანალიზმა და ბიპეიორიზმა. თუმცა, განსაკუთრებულ იმედებს, ბუნებრივია, ლევისი მოლიანობის ფსიქოლოგიაზე ამყარებს; მის მიერ ოპტიკურ სფეროში აღმოჩენილი სტრუქტურის (გემგალგის) კანონები ვალდებრივად აღმოჩნდა არა მხოლოდ მოლიანად კონსტრუირ სფეროს მიმართ, არამედ ისეთი მოვლენების მიმართაც, როგორცაა სებელიობა, მოტივაცია, ემოცია და ა.შ. მათ კი გადაშფვეტი მნიშვნელობა აქვთ პიროვნებისა და მისი ქცევის ორგანიზაციისთვის.

სწორედ ეს პრობლემატიკა გახდა ცენტრალური ლევისის კვლევა-ძიებაში. ყველგან, სადაც არის ქცევა, უნდა არსებობდეს სათანადო დინამიკური, *მოტივაციური ფაქტორი*. ლევისმა მრავალი ექსპერიმენტული და თეორიული გამოკვლევა მიუძღვნა იმის გარკვევას, თუ რა სახისაა ეს ფაქტორი და როგორ მოქმედებს იგი.

ლევისის თანახმად, ყოველგვარი აქტივობის აღმძვრელ მიზეზს, მოტივს, ფსიქიკური ენერჯის შემყველი *დაძაბულობის სისტემა* წარმოადგენს. დაძაბულობის სისტემა, არსებითად, წინასწარობის დარღვევის გამოხატულებაა და მისი აღდგენის გენდერციას შეიცავს. ლევისმა დაძაბულობის დინამიკური სისტემის ორი სახეობის არსებობა დაუშვა; ესენია *ბუნებრივი მოთხოვნილება* და *კვამი-მოთხოვნილება*. ნამდვილი ან პირველადი მოთხოვნილებები თანდაყოლილი და მღერადი ხასიათისაა. კვამი-მოთხოვნილებები ცხოვრებისეული ამოცანების შესაბამისად მიღებული გადაწყვეტილებებისა თუ *განზრახვების* შედეგად წარმოიქმნება. ფუნქციონალურად, აქტივობის დინამიკის განსაზღვრის თვალსაზრისით, ისინი ბუნებრივ მოთხოვნილებათა ექვივალენტურები არიან. "დინამიკურად, განზრახვა უნდა განისაზღვროს, როგორც კვამი-მოთხოვნილების, ანუ ერთგვარი დაძაბულობის მდგომარეობის შექმნა, რომელიც ნამდვილ მოთხოვნილებებთან შორს მისაღებლად პარალელურად და რეალურ მიმართულებებს ავლენს".

როგორც არ უნდა იყოს მოტივაციური ფაქტორი, ის ერთმნიშვნელოვნად არ განსაზღვრავს მოქმედების განხორციელებას, შესრულების კონკრეტულ სახესა და გამოვლინებას. ამის დასადგენად საჭიროა გვექონდეს მონაცემები გარემოს შესახებაც. აქედან გამომდინარე, ლევისი დიდ ყურადღებას უთმობს გარემოს აღქვამურ დახასიათებას. *გარემოს ან სიტუაციის*

შემადგენლობაში მას შეჰქაფს ფიზიკური, სოციალური და ცნებითი სამყაროს ყველა ფაქტი, მაგრამ არა იმ მნიშვნელობით, როგორც ისინი ობიექტურად არსებობენ ან მოიაზრებიან, არამედ მათი ფსიქოლოგიური მნიშვნელობით, ანუ იმის ვათვალისწინებით, თუ რა ზეგავლენას ახდენენ ისინი ამჟამად მომქმედ სუბიექტზე. ინდივიდთან, მის მოთხოვნილებებთან თუ კვაზი-მოთხოვნილებებთან კავშირის გასი გარემოს ობიექტები და მოვლენები არ არიან ნეიტრალური, ისინი ამჟღავნებენ ჩვენს მიმართ გარკვეულ "ნებას", გვიწვევენ ხამოქმედოდ. კარგი ამინდი, გარკვეული ღანღობა. ამბობს ლევისი, ვეიზბადის სასაქონლო, ლეკვი – საბაღურსი, კარი ბაემსს უბიძგებს ცაღებსა ან დაზრვისკენ, კუბიკები – სათამაშოდ, ხოლო მოკოლადის ან ნამკერის ნაჭერს "უნდა", რომ ის შექაფოს. გარემოს ობიექტების ამ თვისების აღსანიშნავად ლევისს შემოაქვს ცნება *გამომწვევი ხასიათი* (Ausforderungs-character). ამ ფენომენის გამოვლენის ფორმები მოლიანად განსაზღვრება დაბადულობათა სისტემის აქტუალური მდგომარეობით. მაგალითად, იმის მიხედვით, თუ რა გენლექციასთან არის დაკავშირებული, ობიექტის გამომწვევი ხასიათი ელინდება მისკენ მიზიდულობის ან მისგან უკუქცევის სახით. ასევე ევალდება ამ მოვლენის ინტენსივობა; ის ვარირებს *სუბტი მიზიდულობიდან* ე.წ. *ბრძანებათ ხასიათამდე*. ბუნებრივი ან პირველადია ისეთი ხანის გამომწვევი ხასიათი, როდესაც ობიექტი მოთხოვნილებას ან კვაზი-მოთხოვნილების დაჭმყოფილების პირდაპირ სამუალებას წარმოადგენს, ხოლო მასთან გარკვეულ მამართებაში მყოფი ხაგნები და მოვლენები ე.წ. ნაწარმოები გამომწვევი ხასიათისაა. მაგალითად სახლმა, ქუჩამ, ქალაქმა, სადაც საგროო ცხოვრობს, შეილება თვითონაც შეიძინოს გამომწვევი ხასიათი. ამერიკული პერიოდის მრომებში ობიექტების გამომწვევი ხასიათის გამოსახვად ლევისს დამატებით ვალენტობის გერმინიე შემოაქვს და დაპარაკობს ხაგნების დაღებით და უარყოფით ვალენტობებზე.

აქტივობის აღმოცენებისა და მიმდინარეობისთვის საჭირო ძალა, ენერჯია, ყოველთვის დაბადულობის სისტემებიდან, ინდივიდის მოთხოვნილებებიდან მომდინარეობს. ამიგომ გარემოს ხაგანთა ვალენტობა, მათი გამომწვევი ხასიათი ქცევის აღსვრას როდი ნიშნავს. დინამიკურ პროცესს, რომელსაც ქცევა ეწოდება, ყოველთვის გარკვეული *მამართულება* გააჩნია. დაღებითი და უარყოფითი ვალენტობის მქონე ობიექტები სწორედ ამას ემსახურება – ისინი განსაზღვრავენ ქცევის კონკრეტულ ვზას, მარშრუტს, მამართულებას. მაგალითად, მაგიდაზე დაღებული ტბილუელი იმიდავს ბაემსს და იგი პირდაპირ მიემართება მისკენ. მაგრამ, თუ კი მაგიდასა და ბაემსს შორის ძალდი წევს, იგი ძალდს შორიდან მოუელის და მაგიდას შორე შორიდან მიუახლოვდება. აქ კარგად ჩანს, რომ გარკვეული მოთხოვნილებით აღძრული აქტივობის მამართულება კონკრეტული ხიგუაიის ობიექტების მიზიდულობისა და განმიდულობის ძაღების მოქმედებით არის განსაზღვრული.

ამრიგად, ფსიქოლოგიური გარემო ქცევის განხორციელების აუცილებელ ფაქტორს წარმოადგენს. ეს დებულება ძალამა ყოველგვარი ქცევის მამართ, როგორც არ უნდა განსხვავდებოდნენ ეს ქცეები ერთმანეთისაგან გარემოსთან ურთიერთმამართების თვალსაზრისით; ამ შორე კი მნიშვნელო-

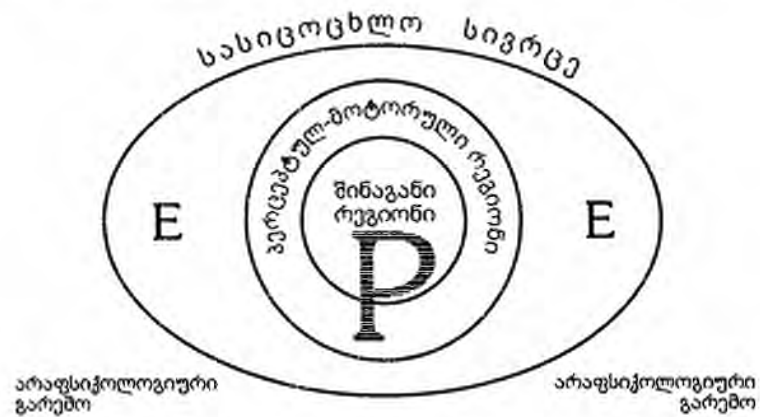
ვანი განსხვავებები არსებობს. ლეიბნი ერთმანეთისაგან მიჯნავს *ველისმწერს*, *ანუ არადაუფლებელ და ნებულობით*, *ანუ დაუფლებელ მოქმედებას*. პირველ შემთხვევაში ქვევა ფსიქოლოგიური ველის ვალენტობების შესაგვეისად მიმდინარეობს. ამასთან, მნიშვნელობა არა აქვს, რითაა იგი აღძრული, ბუნებრივი მოთხოვნებით თუ განზრახვის საფუძველზე წარმოქმნილი კვაზი-მოთხოვნებით. ორივე შემთხვევაში ვითარება პრინციპულად ერთნაირია – არსებობს დაძაბულობის სისტემა, რომლის შესაბამისად სტრუქტურირდება *ფსიქოლოგიური ველი*. ობიექტები იძენენ შეგნაკლებ ვალენტობას და სათანადოდ განსაზღვრავენ აქტივობის მიმდინარეობას. განზრახული ქვევაი, უმეტესწილად, თავისთავად, ველის ძალების შესაბამისად ხორციელდება და ამიგომ უფრო ველისმიერ მოქმედებებს უნდა მიეკუთვნოს, ვიდრე დაუფლებელ მოქმედებებს. განზრახული არ ნიშნავს აუცილებლად ნებულობითს, როგორც ეს გრადიციულად ითვლებოდა ფსიქოლოგიაში. ლეიბნი ველისმიერი ქვევის ორ სახეობას განასხვავებს: 1) როცა კავშირი გამომწვევი ხასიათის ობიექტსა და მოთხოვნისგან მორის ამქარაა. მაგალითად, იმპულსურ ქვევაში ურთიერთმიმართება მიმშლსა და საქმულს მორის, როგორც წესი, თვალსაჩინოდაა მოცემული; ასეთივე მიმართებას ეხედავთ წერილის გაგზავნის განზრახვისა და საფოსტო ყუთის შემთხვევაში. 2) როცა ასეთი კავშირი ნათლად არ ჩანს და აქტივობას შემთხვევითი სიგუაციური ფაქტორები განსაზღვრავს. მოხგუნავე ან გამოგორებული ბურთი, ჩვეულებრივ, დაქერის ან ფეხის გარკემის სურვილს აღძრავს, ხოლო ძაფი კოსტუმზე მისი მოცილების გენდენციას და ა.შ. ნორმის შემთხვევაში ადამიანს შეუძლია არ დაემორჩილოს ამ გენდენციებს. წინ აღუდგეს დაძაბულობის სხვა სისტემებს და დაეუფლოს თავის ქვევას. ლეიბნის აზრით, სწორედ ასეთ მოქმედებებს უნდა ეწოდოს ნებულობითი. "რასაკვირველია, დაუფლებული მოქმედებები უქვემდებარება მოლიანი ფსიქიკური ველის ძალებს. მაგრამ, დაუფლებული მოქმედების შემთხვევაში, ადამიანი, ჩვეულებრივ, არ არის მოლიანად ჩართული მოცემულ ველში; გარკვეული ხარისხით ადვილი აქვს შეკაებას, საგნობრივი ვითარების შემთხვევაში; აქ უფრო მეტად ხორციელდება მოქმედების კონტროლი. სხვანაირად რომ ეთქვათ, ხულიერი სისტემების შემოფარგვლა დაუფლებული მოქმედების დროს სხვაგვარია, ვიდრე არადაუფლებული მოქმედებისას, რასაც, პირველ ყოვლისა, "შე"-სისტემის შეტი დაშორებლობა, ანუ მისი უკეთესი ბაგონობა განაპირობებს".

"შე"-სისტემა ინდივიდის, პიროვნების შედარებით ღრმა შრეებს მიეკუთვნება. პერიფერიულ შრეებში შემავალ დაძაბულობის სისტემებთან შედარებით, "შე"-სთან დაკავშირებულ დაძაბულობებს ფუნქციონალურად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ხაზითოდ კი, ლეიბნის მიხედვით, პიროვნების სტრუქტურაში შეიძლება გამოიყოს *შილა* და *გარე რეგიონი* ანუ *დაძაბულობის სისტემების* სფერო (მოთხოვნისგან და კვაზი-მოთხოვნისგან) და *მოგორულ-ურეგულული* სფერო. გარემოსთან კავშირი ამ უკანასკნელის საშუალებით იყრადება. ვარემოს შეგუდენა ინდივიდზე პერეპტული ვით

ხორციელდება, ხოლო დაძაბულობის სისტემების შეგავლენა გარემოზე – მოტორული სფეროს სამუქალებით. პიროვნების მოტივაციური შრე სტრუქტურირებულია. აქ არსებული რევიონების რაოდენობა, მათ შორის კომუნიკაციის ინტენსივობა და საერთოდ, მთელი სასოციალური სფეროს დიფერენცირებულობის ხარისხი ადამიანის განვითარების დონის მაჩვენებლად ითვლება. ასეთივე მაჩვენებელია რევიონების საზღვრების სიმკაცრე, დაძაბულობის სისტემების ორგანიზაცია და იერარქიზაცია. როგორც ხორმალური ონტოგენეტიკური პროცესის, ისე ფსიქიკური დაქვეითება-ჩამორჩენის ან რეგრესიის ანალიზში ამ გერმინებში მიმდინარეობს.

ამრიგად, აქტივობის პროცესის დახასიათებისთვის ლევისი ორ ძირითად ფაქტორს მიმართავს ერთი მხრივ, შიდადაძაბულობის სისტემებს და, მეორე მხრივ, ფსიქოლოგიურ გარემოს. ამასთან, იგი ხაზს უსვამს, რომ ყოველი მათგანის შემოქმედება ქვეყანაში მხოლოდ ერთიპიროვნებთან მიმართებაში შეიძლება იქნეს ვაგებელი. ქვეყნის ლეგერმინაციის პროცესში მოვლენები, რომლებიც ინდივიდსა და გარემოს მიკუთვნებიან, გარკვეულ ერთიანობას, მთლიანობას ქმნიან. ამ რეალობას ლევისი მთლიან ფსიქოლოგიურ ელს ან *ინდივიდის სასოციალური სფეროს უწოდებს*. ინდივიდის სასოციალური სფერო (LSp) შეიცავს იმ ფაქტორების ერთობლიობას, რომლებიც განსაზღვრავს ინდივიდის ქვეყნის (B) გარკვეულ მომენტში, ე.ი. პიროვნებას (P) და გარემოს (E). ყოველივე ეს გამოიხატება ფორმულით: $B = F(P, E) = F(LSp)$. ის გვეუბნება, რომ სასოციალური სფეროს მოქმედი სტრუქტურა ფუნქციონალურად განსაზღვრავს ქვეყნის აღწერით თვისებებს. ავტორი განვითარდა ამგვარად, რომ “ეს მტკიცება ერთნაირად მართებულია როგორც ემპირიური ანტიციპების, ისე “მიზანდასახული” ქმედებისთვის; როგორც სიმბოლოსთვის, სურვილისთვის და ამროვნებისთვის, ისე მოქმედებისთვის და შედეგებისთვის”. ლევისი სპეციალურად აღნიშნავს იმასაც, რომ ქვეყნის მოცემული ფორმულის ორი წევრი, ადამიანის მდგომარეობა (P) და გარემოს თავისებურებები (E), არ არიან ერთმანეთისაგან მთლიანად დამოუკიდებელი. მართებულია დებულება, რომ გარემო განსაზღვრულია პიროვნების მახასიათებლებით $E = F(P)$; ერთი და იგივე ადამიანის სამყარო განსხვავებული იქნება იმის მიხედვით, მძიერია იგი თუ შაბდარი, ენერგიით ხავე იუ დაღლილი და ა.შ. მუსგად ასევე, სამართლიანი იქნება შემრუხებული მტკიცება: ადამიანის მდგომარეობა დამოკიდებულია მის გარემოზე $P = F(E)$; სუბიექტის მდგომარეობა განსხვავებულია გაიცხებისა და დაჯილდოების სიტუაციებში, კეთილგანწყობილ და მტრულ აგმოსფეროში, დემოკრატიულ და ავტორიტარულ ჯგუფში; ადამიანის აზრით წყობა, დიფერენცია, განწყობები იმ კულტურის ძლიერ გავლენას განიცდის, რომელშიც იგი აღიზარდა, ასევე იმ სოციალური და ეკონომიკური ჯგუფისა, რომელსაც მიეკუთვნება და ა.შ. ერთი სიტყვით, ქვეყნის წინასწარმეტყველებისთვის ინდივიდი და მისი გარემოცვა ერთიერთადამოკიდებული ფაქტორების კომპლექსად უნდა ჩაითვალოს. ამ ფაქტორების ერთობლიობა აღინიშნება “სასოციალური სფერო”

ცის” გერმინით. ეს ყოველივე გრაფიკულად ასე გამოიხატება:

ფსიქოლოგია შეისწავლის იმას, რაც ინდივიდის სასიცოცხლო სივრცეშია მოქცეული. სასიცოცხლო სივრცე “ფსიქოლოგიის სამყაროა”, მთელი ფსიქოლოგიური სინამდვილეა. ქვეყნის ფსიქოლოგიური გაგება მისი გამომწვევი სასიცოცხლო სივრცის ზუსტ დახასიათებას გულისხმობს. ეს კი ვარკვეული მეთოდოლოგიური და თეორიული ამოცანების გადაჭრასთან არის დაკავშირებული. პირველ რიგში საჭიროა გაირკვეს, თუ რა მიეკუთვნება სასიცოცხლო სივრცეს და რა – არა. როგორც უკვე ითქვა, გარემოს მხრიდან მასში შეიძლება შევიდეს ფიზიკური, სოციალური და ცნებითი სამყაროს ყველა ფაქტი, რომელიც სუბიექტურად, ფსიქოლოგიურად არსებობს და ამჟამად აქტუალურია ინდივიდისთვის. პიროვნების სისტემის დახასიათებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს აქ და ამჟამად მოქმედი ფაქტორები. ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ინდივიდისთვის წარსული და მომავალი არ არსებობს. ერთსა და მეორეს უსაბულოდ მონაწილეობს სასიცოცხლო სივრცის აგებაში, მაგრამ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი აწმყოსთან არის დაკავშირებული. ლევინის თქმით, მიზანი, რომელიც მომავალში უნდა განხორციელდეს და შიში იმისა, რაც წარსულში მოხდა, რეალური ფსიქიკური მოვლენების სახით აწმყოში არსებობს და მხოლოდ ამიტომ განსამღვრავს აქტიუობას.

უფრო რთულია საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა წარმოვადგინოთ, გამოვხატოთ სასიცოცხლო სივრცე. ლევინისთვის ეს პრინციპული მნიშვნელობის მქონე პრობლემაა. რაც უფრო სრულად და ზუსტად იქნება დახასიათებული სასიცოცხლო სივრცე, მით უფრო ღრმად და სწორად იქნება გაგებული კონკრეტული ქვეყნა. რა საშუალებებით უნდა მოხდეს ეს? ლევინის რწმენით, მისი თანამედროვე ფსიქოლოგიის განკარგულებაში არ არის ასეთი აღწერისთვის აუცილებელი მეცნიერული ენა და მეთოდი. ამიტომ, სასიცოცხლო სივრცის აღუქვავური დახასიათებისთვის, იგი მათემატიკის მიმართავენ, კერძოდ კი გეომეტრიის ერთ-ერთ ნაწილს – ტოპოლოგიას.

გომოლოგია შეისწავლის ისეთ სივრცით მიმართებებს, როგორცაა ნაწილი-შიული, ჩართულობა, კავშირის არსებობა-არარსებობა და სხვა. სასიციოცხო სივრცე იყოფა სხვადასხვა რაოდენობის *სფეროებად*, *რევიონებად*, რომელთაც აქვს მეტ-ნაკლებად შეარი ან ცვალებადი ფორმა, გამოყოფილი არიან განსხვავებული სიმკაცის *სამღერებით*, *ბარიერებით* და ა.შ. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ეს სფეროები ერთმანეთთან გარკვეულ *კავშირში* იმყოფება: ახლო და შორი, უმჯალო და გამჯალებული, რიული და შარტივი, ნათესაური და ანგაგონისგური; ამასი უღინდება დამაინის სხვადასხვა ინგერესებისა და გუნდენიების ურთიერთმიმართება.

სასიციოცხო სივრცეში სხვადასხვა ინგენსივობისა და მიმართულების ძალები მოქმედებს. ლევის მიანხია, რომ ძალის ცნების გარეშე საერთოდ შეუძლებელია აქტივობის დინამიკის გაგება. მარიალდა, ძალის ცნება ფიმიკიდან მომდინარეობს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ფსიქოლოგიაში მისი გამოყენება არ შეიძლება. ლევისი სპეციალურად აღნიშნავს: "როდესაც ვიყენებთ ამგვარ ექვივალენტურ ცნებებს, ჩვენ არ უყლილობთ ფსიქოლოგიური ცნებების გამოყენების ფიმიკური ცნებებიდან". ამრიგად, იგი უარს ამბობს ფიმიკურ რედუქციონიზმზე, რაც დამახასიათებელია გეშტალტფსიქოლოგიისთვის და, განსაკუთრებით, ე. კელერისთვის (ე.წ. იზომორფიზმის პრინციპი). ლევისი ძალას განიხილავს, როგორც ფსიქო-დინამიკურ ფაქტორს, თუმცა არ ცდილობს მისი ფსიქოლოგიური ბუნების მინაარსობრივ გახსნას და ძალის ფუნქციონალური დახასიათებით კმაყოფილდება: ძალა არის ფაქტორი, რომელიც იწვევს *ლოკომოციას* ფსიქოლოგიური მოძრაობის (ლოკომოციის) ქვეშ ლევისი გულისხმობს არა მხოლოდ რეალურ გადაადგილებას სივრცეში მიმნის მიმართულებით (ანუ მოგორულ პროცესს), არამედ "მიანგან მოძრაობასაც", ე.ა. წარმოღვევნებს, აშრების, გრძნობების და ა.შ. ცვალებადობას (ანუ მენგალურ პროცესს). ლოკომოციი, საზოგადოდ, შიული სიტუაციის სტრუქტურის შეცვლას გულისხმობს. ძალის გრაფიკული გამოხატვა *ვექტორის* საშუალებით ხდება – ვექტორის სიგრძე ძალის ოდენობაზე მიანიშნებს, ხოლო ისარი – მიმართულებაზე. სასიციოცხო სივრცეში, ჩვეულებრივ ერთმანეთს უპირისპირდება ძალებითი და უარყოფითი ვალენგობის მქონე ობიექტებიდან მომდინარე ძალები; თავად აქტივობა მოცემულ გომოლოგიურ არეში არსებული ყველა ძალების ურთიერთქმედების შედეგია. ვექტორების დაჯამებით და გამოკლებით ლევისი ცდილობდა მოენახა შათი გოლქმედი, რომელიც ინდივიდის მოქმედების ინგენსივობისა და მიმართულების მანქუნებელი იწუნებოდა. ლევისის ფსიქოლოგიური სისტემის შთაეარ მიმანს სწორედ ეს წარმოადგენს. ამ მიმნის მისაღწევად ლევისმა მიმართა გრაფიკული სიმბოლოებისა და სივრცითი სქემების ენა. იგი არ დაკმაყოფილდა გომოლოგიური სივრცით, რომლითაც არ გამოიხატებოდა დინამიკურ პროცესებთან დაკავშირებული ისეთი ცნებები, როგორცაა ძალა, მიმართულება, მანძილი; მან შემოიღო ე.წ. *პოლოლოგიური სივრცე*; პოლოლოგია (Hodos – "გზა" ბერძნულად), ესაა სწავლება მიმართულებებისა და გზების შესახებ. პოლოლოგიური სივრცის საშუალებით გრაფიკულად აღწერება გზები, რომლითაც მიმართება ინდივიდი სასიციოცხო სივრცის ერთი რევიონიდან

მეორისკენ. ამით ლევიზმა საფუძველი ჩაუყარა ფსიქოლოგიაში მათემატიკური მოდელების გამოყენების გრადიციას. ეს გრადიცია, სხვადასხვა სახით, XX საუკუნის ფსიქოლოგიის არა ერთ მიმდინარეობაში გამოვლინდა, განსაკუთრებით კი იმისში, რომლებიც საბუნებისმეტყველო პარადიგმის კალაპოტშია მოქცეული.

ლევიზი მხოლოდ უდიდესი თეორეტიკოსი კი არა, ბრწყინვალე ექსპერიმენტატორიც იყო. მის მიერ და მისი ხელმძღვანელობით შესრულდა არაერთი კლასიკური გამოკვლევა, რომლებშიც ხაზი იდებოდა უდიდესი პრაქტიკული საკითხის ემპირიულ შესწავლას, ერთი მხრივ, ქვებისა და მოტივაციის ფსიქოლოგიის სფეროში და, მეორე მხრივ, სოციალური ფსიქოლოგიის სფეროში. აღსანიშნავია, რომ ლევიზის სკოლაში ჩატარებული ექსპერიმენტები უმეტესწილად თეორიულად გამომდინარეობდა და თეორიის სხვადასხვა ასპექტების დახაზუბუბუბას ემსახურებოდა. ეს ექსპერიმენტული სამუშაო გარკვეულ მეთოდოლოგიურ პრინციპებს ეყრდნობოდა; ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო იდეა ინდივიდუალური შემთხვევის შესწავლის მნიშვნელობის შესახებ. თუ ფსიქიკური მოვლენების სფეროში, ფიზიკური სამყაროს მსგავსად, ზოგადი კანონები მოქმედებს, ყოველგვარი კონკრეტული შემთხვევა კანონზომიერია და არა შემთხვევითი; ამდენად, იგი ისევე იმსახურებს შესწავლასა და გაანალიზებას, როგორც “განსაშუალოებული” შემთხვევა (ამა თუ იმ ასაკის საშუალო ინდივიდი, ამა თუ იმ ადამიანის საშუალო წარმომადგენელი და სხვა). ის გარემოება, რომ ინდივიდუალური შემთხვევის შესწავლა ხშირად ისეთ შედეგს არ გვაძლევს, რასაც თეორია ეარაუდობს, იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ პროცესი შემთხვევითია, არამედ იმით, რომ კონკრეტული მოვლენა არასდროს გვეძლევს “სუფთა სახით”, არ იმართება მხოლოდ ერთი კანონზომიერებით. ინდივიდუალური შემთხვევისას, როგორც წესი, მოქმედებს კანონების მთელი რიგი, თუმცა, ერთი მეტყველებს, მთავრდება ისეთი, თითქოს საქმე გვაქვს ერთიან პროცესთან. სინამდვილეში აქ ერთმანეთში გარდასაშუალო პროცესების ერთობლიობაა და თითოეული იმართება თავისი ზოგადი კანონზომიერებით. სერიოზული ყურადღება ექცევა ყოველდღიურ, ბუნებრივ სიგუატიებს, ფენომენის ამა თუ იმ ინდივიდუალურ გამოვლინებას. ამის გამო ლევიზის სკოლის ემპირიული კვლევა, მიუხედავად თავისი დაბორთვებისა, ბუნებრივი ექსპერიმენტის გარკვეულ ნიმუშებს შეიცავს. ეს უდრის 20-ეულობის დაგეგმვაში, მის სცენარში, რომელიც ექსპერიმენტატორს მოგვარე საკმაოდ რთული როლის შესრულებას აკისრებს და მისგან გარკვეულ არგისგანმსაყ მოითხოვს. ექსპერიმენტატორს ედის მსუელელობაშიც უხდება თავისი ქვეყნის გარკვეულ ფარგლებში ვარირება კონკრეტული სიგუატიის (ედიისპირის ქვეყნის) შესაბამისად.

ემპირიული კვლევის ეს ნიმუშები ყველაზე თვალნათლივ აისახა ე.წ. *შეწყვეტილი მოქმედების* მეთოდით შესრულებული გამოკვლევების ციკლში. მათი უმეტესობა დაძაბულობის სისკემების დინამიკის შესწავლაზე იყო მართებული. ერთ-ერთ ასეთ გამოკვლევას სკოლის ლიდერის გამჭრიახი დაკვირვება დაელოდა საფუძვლად. თავის თანამშრომლებთან კაფეში მყოფი ლევიზი მოულოდნელად უხმობს ოფიციალურს და ეკითხება, რა დაკვეთები მიიღო მის

მიმსახურებაში მყოფი რამდენიმე მაგილიდან, ოფიციალგი, წიგნაკმა ჩაუხედავად, ამომწურავ პასუხს იძლევა. შემდეგ იგივე კითხვას უსვამს კაუქდან გამავალი წველის დაკეთისთან დაკავშირებით, რომელსაც ოფიციალგი უკვე მოუწახვრა. აქ ოფიციალგი დაკონკრეტულ, მკრევე და უზუსტო პასუხს იძლევა. ლევის სვამს კითხვას – რატომ დაიმახსოვრა ოფიციალგმა უკეთ ის შეკვეთა, რომელიც ჯერ არ შესრულებულა? ასოციაციის კახონების თანახმად, მას უკეთ უნდა დაემახსოვრებინა დასრულებული მოქმედება, რომელშიც ასოციაციების გრძელი რიგია რეკლამებული. პასუხი ასეთია: ოფიციალგს აღარ აქვს მოთხოვნა დაიმახსოვროს იმ კლიენტის შეკვეთა, რომელიც მიღის. მიზეზი ისაა, რომ ხათანადი დაძაბულობის სისგემა მოხსნილია; სხვა შემთხვევებში ასეთი კვაზი-მოთხოვნა აქტუალურად მოქმედებს.

ამ იდეის შესაჩივრებლად ბ. შეიგარნიკმა ჩააგარა სპეციალური გამოკვლევა, რომელშიც მარეულად (1927წ.) იქნა აპრობირებული აღნიშნული შეწყვეტილი მოქმედების მეთოდი. ედისპირს აძლევენ დაეღებების რიგს, რომელთაგან ნახევარს აწვევებინებენ, ნახევარს კი ასრულებინებენ. შემდეგ მას სთხოვენ აღადგინოს მესხურებაში ყველაფერი, რაც გააკეთა. აღმოჩნდა, რომ ედისპირებს დაუმთავრებელი მოქმედებები თითქმის ორჯერ უკეთ ამახსოვრდებათ, ამ მოვლენას შემდგომში *შეიგარნიკის ეფექტი* დაერქვა. ამის მიზეზი, ლევისის მიხედვით, დაძაბულობის სისგემების ნაწილობრივ ან სრულ განგეირთებაში უნდა ეყებოდეს.

თუ შეიგარნიკის ცდებში კვაზი-მოთხოვნების დაკმაყოფილების დინამიკა მწესურ პროცესებზე მისი შეგავლენის სამუქლებით შეისწავლებოდა, ლევისის კიდევ ერთი, რუსეთიდან ჩასული მოწაფის, მ. ოფიანკინას, გამოკვლევაში დაძაბულობის სისგემის მოქმედების კანონზომიერება უმაღლოდ ქვეის შესრულების პროცესში იქნა შემოწმებული. ამ ცნობილ გამოკვლევაში ნათლად გამოჩნდა ექსპერიმენტის ის თავისებურებები, რაზეც შემოთ იყო ლაპარაკი. აქაც შეწყვეტილი მოქმედების მეთოდი გამოიყენებული. ედისპირებს შესახრულებლად სთავაზობენ საკმაოდ მარტივ და არცთუ ხაინგურეთ დაეღებების სერიას: მაგალითად, ედისპირმა ნაწილებსაგან უნდა ააწყოთ ფიგურა, გადათეალოს ხაგები, ანაგის გამოსახულება და სხვა. ედისპირს დაეღების შესრულებას შუამო აწვევებინებენ და სთხოვენ გადაეღოს სხვა მოქმედებაზე. მომდევნო მოქმედება თავისი სტრუქტურით სრულიად განსხვავდება წინასაგან და მას ბოლომდე ასრულებინებენ. ამ დაეღების შესრულების მსვლელობისას ექსპერიმენტატორი ახერხებს წინა მოქმედების მახალის ნარჩენების დაშალვას. მაგალითად, ვითომ შემთხვევით, მას შემოდან აფარებს გაზეთს. მეორე მოქმედების დასრულების შემდეგ ედის ხელმძღვანელი თავს სხე ახევენებს ედისპირს, თითქმის რაღაც საქმითა დაკავებული (რაიმეს უკებს მაგიდაზე, მიღის ფანჯარისთან, რაღაცას წერს); ამავე დროს, შეუმჩნეულად აკვირდება მას ქვევას. გამოირკვა, რომ ასეთ სიტუაციაში ედისპირების 86% უბრუდება წინა, შუა გზაზე შეტევებულ მოქმედებას. მიღებული მკვლევი (ე.წ. *ოფიანკინის ეფექტი*) მართლაც მოამბედავია, ბოლოს და ბოლოს, ლაპარაკია ისაზე, რომ მომხრდილ, ჩორმალერ აღმაიანს უნდება უძლიერესი გეხლქცია ყოველგვარი დაეღების ვარემე.

საკუთარი ინიციატივით კვლავ მიუბრუნდეს ისეთ “არახეროიზულ” მოქმედებას, როგორც, ვთქვათ, ფიგურების აწყობა. შეწყვეტილი მოქმედებისადმი ეხსოვნება გამოკვეთილი მისწრაფება, ლევისის შეხედულების თანახმად, სათანადო კვაზი-მოთხოვნის, დაძაბულობის სისტემის არახეროიზული განვითარებით, მის მიერ ენერგეტიკული მუხტის შენარჩუნებით აიხსნება.

კვლევის ამ ხაზის გაგრძელებას წარმოადგენს ლევისის სკოლაში შესრულებული შრომების ციკლი, რომლებიც ე.წ. *შენაცვლებითი მოქმედების შესწავლა*შია მიმართული (ა. მალერი, ე. ლისინერი, ს. სლოსბერგი). მათში განხილულია საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად შესაძლებელია ამოცანით გამოწვეული დაძაბულობის სისტემის თუნდაც ნაწილობრივი განვითარება არაპირდაპირი გზით. შენაცვლებითი მოქმედების შესრულების საშუალებით და რა პირობებია ამისთვის საჭირო. აღმოჩნდა, რომ ეს მართლაც შესაძლებელია: თუ შეწყვეტილი მოქმედების შემდეგ ცდისპირი ასრულებს ამ მოქმედების მსგავს ან იდენტურ დაეალებას, მას თითქმის არასდროს უჩნდება გენდენცია დაუბრუნდეს დაუმთავრებელ მოქმედებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოძღვენო მოქმედებამ განვითარდა დაძაბულობის სისტემა, ანუ ნამდვილად შემნაცვლებელი მოქმედების როლი ითამაშა. ლევისის გერმინოლოგიით, ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს კვაზი-მოთხოვნის *კომენსიკაციას*, რაც ენერჯის ურთიერთგადაღებებაში გამოიხატება. ამ მოვლენას ადამიანის აქტიულობაში დიდი ადგილი უკავია.

ექსპერიმენტულად დადგინდა, რომ შენაცვლებითი ეფექტი მით უფრო ძლიერია, რაც უფრო მსგავსია მოქმედებებს, რაც უფრო ნაკლებია მათ შორის დროითი ინტერვალი, რაც უფრო რთულია შემნაცვლებელი მოქმედება და რაც უფრო მიმზიდველია იგი. მნიშვნელობა აქვს, აგრეთვე, პიროვნულ და სოციალურ მომენტებს.

დაძაბულობის სისტემის აღკვეთის დინამიკის უხეობა ე.წ. *სიმძლავრისა და მოყვარვების* მოვლენების კვლევა, რომელიც ა. კარსტენს ეკუთვნის. ბიოლოგიური მოთხოვნის შემთხვევაში გამოვლენილია შემდეგი დინამიკა: დეპრიაქცია – დაკმაყოფილება – მოყვარება. ლევისი თვლის, რომ ასეთივე დინამიკა უნდა არსებობდეს კვაზი-მოთხოვნის შემთხვევაშიც. სპეციალურმა ექსპერიმენტებმა დაადასტურა ეს მოსაზრება. ცდისპირებს ეძლევათ ხანგრძლივი, მონოტონური დაეალება, რომლის შესრულება მათ საკმაოდ მალე ბეზრდებათ (მაგ., უნდა დახაგონ ხაზები ან წრეები უფრელებს დასტავს). ვინაიდან ამოცანით შექმნილი დაძაბულობის სისტემა მანაც მოქმედებს, ისინი ცდილობენ გააგრძელონ დაეალების შესრულება, მაგრამ ამ პროცესში ვარკვეული ცვლილებები შეაქვთ, რითიც იადვილებენ მობეზრებული და არახასტრული საქმის კეთებას; მაგალითად, ცვლიან ხაზების ან წრეების მომას, სამუშაოს ტემპს, რიგს და ა.შ. მოგჯერ მიმართავენ “მიმყოლ” მოქმედებებს: დიდინებენ, უსტვენენ, ფეხებს აბაკუნებენ. რაც უფრო მაგულობს სიმძლავრის დონე, მით უფრო გამოკვეთილი და ხშირი ხდება სტერეოტიკულ მოქმედებაში შეგანილი ცვლილებები, იქამდე, რომ მოგჯერ იგი ფაქტობრივად სხვა მოქმედების სახეს იღებს. იმ შემთხვევაში, თუ ცდისპირი პირობები გამკაცრდება და მოქმედების ამგვარი ტრანსფორმაციის შესაძ-

ლებლობა გამოირიცხება, ედისპირები საერთოდ წყვეტენ დაეალებს შესრულებას, ვინაიდან ის შათოვის აუგანელი ხდება. ამ დროს სიმამლურ უკვე მოყარების სგადიანი ვადადის. სიმამლურს მოელუნა ვისაგებს ხდის ერთი მოქმედებდან მუორზე ვადასელის დინამიკას. მოქმედების განხორციელება ამცირებს მისი შესრულების გუნდენიას, რის გამოც სასიციფხლო სიურცეში დომინანტურა ხდება დაბაბულობის სხვა სისგემები და აქტივობაც შათი მე-საბამისად წარიმართება.

აღნიშნული გამოკვლევები, არსებითად, მოგიეციის დინამიკური ასექტის შესწავლაზე იყო მიმართული, ასეთია დაბაბულობის წარმოქმნა და მისი ვანგვირთვა, ბლოკირება, ვადართვა და ა.შ. მიუხედავად იმისა, რომ მოგიეციის პიროვნულ ასექტს ამ კვლევებში პრაქტიკულად არ ექცეოდა ყურადღება, რაც შემთხვევაში ის მაინც იხენდა თავს. იმავე შეიჯარნიკის შემთხვევაში მოვიხილავთ გამოკვლევაში. სადაც ვაირკვა, რომ დაუმთავრებელი მოქმედება უკეთ აღიბეჭდება შესხიერებაში, ამ შოგადი კანონზომიერების გარდა ერთი საგულისხმო მომენტაც დადასტურდა, კერძოდ ის, რომ მნიშვნელობა აქვს მოქმედების პიროვნულ დირებულებას. შეიჯარნიკის უუექტი ბევრად შეგია, თუ შეწყვეტილი მოქმედება სუბიექტისთვის მნიშვნელოვანია (უთქვათ, დაკავშირებულია მის პატივმოყვარობასთან). უუექტი ნაკლებია, რაფა დავალების შესრულებას ედისპირი არ განიცდის პიროვნულ მადწვეად. შგავსია რომ დადასტურდა კარსგენის ელებშიც, სადაც აღმოჩნდა რომ მოყარების მდგომარეობა უკრო ავილად იქმნება მაშინ, თუ მოქმედება პიროვნულად ნაკლებ დირებულია. მოგიეციის პიროვნული ასექტის მნიშვნელობა ნათლად გამოჩნდა გამოკვლევებში *პრეგენზიის დონის შესახებ*. ეს ენება შემოიგანა ლევისის სკოლის ერთ-ერთმა თვალსაჩინო წარმომადგენელმა უ. ჰოპემ, იგი აღნიშნავს მიშნის სართულის იმ დონეს, რომლისკენაც სუბიექტი მიისწრაფის. ამას განსაზღვრავს, თუ რამდენად წარმატებით დამთავრდა ამოცანის გადაწყვეტის წინა შედეგობა. ედისპირებს ვადასაწყვეტად აძლევენ სხვადასხვა სართულის გონებრივ ამოცანებს; ისინი თავისუფალი არიან ამოცანის სართულის შერჩევაში. ედისპირები თავდაპირველად სართულის ვარკვეულ დონეს ირჩევენ მომღვერო უგამზე, შემდგომი ამოცანების სართულის შერჩევისას, ისინი თავიანთ პრეგენზიებს ევლიან. ჰოპეს მიხედვით, პრეგენზიის დონის ევლილების დინამიკა დამოკიდებულია მყარ პიროვნულ ფაქტორზე, სახელდობრ იმაზე, რომ ადამიანს აქვს შოგადი გუნდენია, რაც შეიძლება მაღალ დონეზე შეინარჩუნოს თავისი "მე", ანუ ის, რასაც შემდგომში თვითშეფასება ეწოდა. ეს შოგადი გუნდენია წარმოშობს ორ კონფლიქტურ მოგიეციურ ძალას: მისწრაფებას *წარმატებისკენ* და მისწრაფებას *წარმატებლობის არიდებისკენ*. გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ პრეგენზიის დონის სტრუქტურა პიროვნების მოგიეციის მყარი თვისებაა რომელიც განსაზღვრავს მის შიერ მიშნის შერჩევის ხასიათს. ის ინდივიდები, ვისთანაც წარმატების მადწვეის გუნდენია დომინირებს, ჩვეულებრივ, სამუალო სართულის, რეალისტურ მიშნებს ისახევენ; წარუმატებლობის არიდებაზე ორიენტირებული პირები კი, როგორც წესი, ირჩევენ ასე ძალიან რთულ, ან პირიქით, ძალიან მარტივ მიშნებს.

მხელი დახანაზი არ არის, თუ რა მჭიდრო კავშირი არსებობს პრეგენზის ღონის პრობლემატიკისა და ქვევის ფსიქოლოგიის ფუნდამენტურ საკითხებს შორის; ასეთებია: მიღწევის მოტივაცია, ქვევის სუბიექტური ალბათობა, არჩევანი, გადაწყვეტილება, კონფლიქტი და სხვა. ლევისის სამეცნიერო მოღვაწეობის ამერიკულ ეტაპზე მათ დიდი ყურადღება ექცეოდა. ლევისი მინიგანი *კონფლიქტის ფსიქოლოგიური კვლევის* პიონერად ითვლება. ჯერ კიდევ 1931 წელს, სპეციალურ გამოკვლევაში მან განსაზღვრა კონფლიქტი, როგორც ვითარება, როდესაც სუბიექტზე მოქმედებს ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მიმართული და დაახლოებით თანაბარი ძალის მქონე გენდენციები. მანვე მოგვცა კონფლიქტის სახეების კლასიკური დაყოფა მიახლოებისა და განრიდების გენდენციების ურთიერთმიმართების მიხედვით, ესენია: 1) *მიახლოება-მიახლოების* ტიპის კონფლიქტი, როდესაც მოცემულია თანაბარი დადებითი ვალენტობის მქონე ორი მიზან-ობიექტი. ამ კონფლიქტის კლასიკური მაგალითი ბურდიანის ვირის შემთხვევაა. 2) *განრიდება-განრიდება* ტიპის კონფლიქტი, როდესაც არჩევანი უნდა მოხდეს ორ თანაბრად უსამოვნო ალტერნატივას შორის. ამის მაგალითია სცილასა და ქარიბდას შემთხვევა ბერძნული მითოლოგიიდან; ყოფაში კონფლიქტის ეს სახე ხშირად იჩენს თავს, როცა მომრდილები ცდილობენ, დასჯის მუჭრით აიძულონ ბავშვი ვაკუუმის მისთვის არასასურველი რამ. 3) *განრიდება-მიახლოების* ტიპის კონფლიქტი, როდესაც ერთი და იმავე მიზან-ობიექტთან დაკავშირებულია როგორც მიმდევლობის, ისე უკუქვევის გენდენციები. ასეთ სიტუაციაშია, მაგალითად, სუბიექტი, რომელსაც უნდა იქორწინოს და ამავე დროს ეშინია დაკარგოს თავისუფლება; ბავშვი, რომელსაც სურს მოუფეროს ძაღლს და თან უურობის მას. მოგვიანებით კონფლიქტის ეს ტიპები სისტემატურად იქნა შესწავლილი კ. პალის სკოლაში, კერძოდ ნ. მილერის მიერ (იხ. 8.2.).

გადაწყვეტილების მიღებისა და სათანადო ქვევის განხორციელების შედეგად აქტივობის პლანში კონფლიქტი შეიძლება მოხსნილად ჩაითვალოს. ამავე დროს ვაჩვენებთ, კონფლიქტის პლანში, მოცემული ალტერნატივები არსებობს განაგრძობს; მათი დაპირისპირება ქმნის დაძაბულობის სისტემას, რომელიც უნდა აღიკვეთოს ან შემცირდეს. ეს მოსაზრებები დაედო საფუძვლად ლევისის ერთ-ერთი ამერიკელი მოსწავლის, ლ. ფუსტინგერის ცნობილ თეორიას, რომელიც სოციალურ ფსიქოლოგიაში გაერეკლებულ ეწ. კონფლიქტური შესატყვისობის მოდელებს შორის ერთ-ერთი საუკეთესოა (იხ. 11.2.). საერთოდ, ლევისის იდეები სოციალურ ფსიქოლოგიაში კონფლიქტისგან ორიენტაციის მახამრდობებელ წყაროდ იქცა. ლევისი სოციალური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ უდიდეს თეორეტიკოსად არის აღიარებული. ცალკეული ინდივიდისა და გარემოს ურთიერთქმედების აღსაწერად შემოღებული ცნებები (ველი, დაძაბულობა, ვალენტობა, ვექტორი და სხვა) მან გამოიყენა სოციალური ჯგუფის შიგნით და ჯგუფებს შორის მიმდინარე პროცესების დახასიათებისთვის. ინდივიდის შიგნით, ჯგუფი და მისი გარემოცვა ქმნის სოციალურ სივრცეს; მის სტრუქტურაში შედიან ცალკეული ინდივიდები, მიკრო ჯგუფები, სოციალური ნორმები, დირექტულები, კომუნიკაციის არხები და ა.შ. ამდენად, ჯგუფური ქმევა ყოველ მომენტში განსაზღვრულია სოცი-

აღურ კვლამი მოქმედი რეალური ძალებით.

ამ მიმართულებით გაწეული ემპირიული და პრაქტიკული სამუშაო ეყრდნობა ე.წ. *ქმედითი კვლევის* მოდელს. თავისი არსით ესაა ფუნდამენტურ-გამოყენებითი კვლევის შეთოლი, რომელიც ორი ძირითადი ნიშნით ხასიათდება: სოციალური პრობლემის სისტემატური, უპირატესად ექსპერიმენტული შესწავლა და ძალიანსხევა მისი პრაქტიკული გადაწყვეტის მიმართულებით. მანასადაამე, კვლევა ხართულია სოციალური ამოცანების რეალური გადაწყვეტის საქმეში, მაგალითად, ისეთისა, როგორცაა ჯგუფური ურთიერთობების შევლა. ამ იდეოლოგიით, ლევიანის ხელმძღვანელობით, ჯგუფური დინამიკის კვლევის ცენტრში განხორციელდა მცირე ჯგუფების ფუნქციონირების სხვადასხვა ასპექტების უაღრესად მრავალფეროვანი და ნაყოფიერი კვლევა. შესწავლებოდა ლიდერობა და მართვის სტილი, ჯგუფური ატმოსფერო და ჯგუფის შეჭიდულობა, ადაპტაცია და კომუნიკაცია ჯგუფში და ჯგუფებს შორის, სოციალური პერცეფცია და ჯგუფის პროდუქტიულობა და სხვა. ლევიანი უფრო შორს წაეიდა და უშუალოდ პრაქტიკული სამუშაოს ორგანიზაციას მოჰკიდა ხელი. მაგალითად, შრომის ნაყოფიერების ასახადლებლად იგი მიმართაედა ლიდერობის სტილის შევლას; ჯგუფის მიტნით და ჯგუფთა შორის წარმოქმნილი კონფლიქტების, მათ შორის რასობრივ ხიადაგზე აღმოცენებული დაძაბულობის შესუსტების მიშნით ლევიანი აგარებდა სპეციალურ ტრენინგებს; ისინი, მოვლიანებით, ძალიან მოკუღარული "შეხვედრის ჯგუფებს" პროტოტიპად იქცნენ. ლევიანი დაბეჯითებით ამტკიცებდა, რომ გამოყენებითი და თეორიული ფსიქოლოგია მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს. თანამშრომლობა ამ სფეროებში მომუშავე სპეციალისტებს შორის საეხებით შესაძლებელია, "თუ თეორეტიკოსი ქედმაღლურად არ იბრუნებს პირს გამოყენებითი პრობლემებისაგან და სოციალურ პრობლემებს არ შეუშინდება, ხოლო გამოყენებითი ფსიქოლოგი გააყნობიერებს, რომ არ არსებობს იმაზე უფრო პრაქტიკული რამ, ვიდრე კარგი თეორია". ლევიანის მოღვაწეობა ფსიქოლოგიაში ამ თემისის შესანიშნავი ილუსტრაციაა.

გ. ოლპორტი, რომელიც პირადად იყნობდა გასული საუკუნის ფსიქოლოგიის ბევრ მთავარ ფიგურას, წერილში "კურტ ლევიანის გენია", მას ყველაზე ორიგინალურ მთამროვნედ მოიხსენიებს. ლევიანმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა თანამედროვე ფსიქოლოგიის სახე. ყოველ შემთხვევაში, ეს დარწმუნებით შეიძლება ითქვას საბუნებისმეტყველო ორიენტაციის ფსიქოლოგიაზე. მის მიერ შემოგანილი მრავალი ცნება ფსიქოლოგიური შეცნირების ორგანული ნაწილი გახდა. მთელ რიგ შემთხვევებში ლევიანმა შეცნირება ფაქტობრივად მიმართა ახალი სფეროების ათვისების, კენ თეორიული და პრაქტიკული კუთხით (მაგ., ჯგუფური დინამიკა) რიგ შემთხვევებში ფსიქოლოგის წინამე უკვე მღვარი საკითხების ექსპერიმენტული შესწავლის გზა გაკეალა და მდიდარი ემპირიული მონაცემები მოიპოვა (მაგ., ადამიანის მოტივაციის საკითხი); ასევე, ნათელი მოპოვინა მანამდე არსებულ საკმაოდ ბუნდოვან თეორეტიკაეებს ამა თუ ამ საკითხის ვარშემო (ასეთი ბუნდოვანი სახით იყო წარმოღვენილი, მაგალითად, კონფლიქტის მოუღვინა ფსიქოანალიზში).

რაც უფრო ღრმა და მასშტაბურია თეორიული სისტემა, მით უფრო სერიოზულია მისი შეფასება და მბაღრია კრიტიკა. ყოველ შემთხვევაში, ასეა ფსიქოლოგიაში. გამონაკლისი არც ლევინის სისტემა გამხდარა, ამ სისტემის კონკრეტული ასპექტების შიშარით მრავალი შენიშვნაა გამოთქმული განსხვავებული თეორიული ორიენტაციის მქონე მეცნიერის მიერ. შეეხედეთ მხოლოდ ყველაზე არსებითზე. ქართულ ფსიქოლოგიურ სკოლაში სერიოზული პრეგენზიები არსებობს კვანი-მოთხოვნილების ცნებასთან დაკავშირებით. შ. ჩხარტიანი ამბობს, ლევინმა გერმანი "კვანი" (ვითომდა) იმიტომაც სმარა, რომ კვანი-მოთხოვნილება სინამდვილეში საერთოდ არ არის მოთხოვნილება. კვანი-მოთხოვნილება განმრავლის მომჭედი ძალის გამოხატულებაა, მაგრამ "გადაწყვეტილება შეიძლება ერთბაშად მოიხსნას, თუ მისი განხორციელება ამკარად მიმანშეუწონელს აღმოჩნდება", მაშინ როდესაც "მოთხოვნილებები არ იხსნებიან და არც მიმანშეუწონილებას ღებულობენ მხედველობაში, როცა თავიანთის საჭირო იმპულსებს იძლევიან". შ. ხოჯავას ამრით ლევინის შეყდომა იმაშია, რომ მან ნამდვილ მოთხოვნილებებად მხოლოდ ბიოლოგიური მოთხოვნილებანი ჩათვალა და მხედველობაში არ მიიღო მაღალი, პაროუნელი ხასიათის მოთხოვნილებათა არსებობა. დაძაბულობის მდგომარეობა, რომელიც გადაწყვეტილების აქტს უკავშირდება, უთუოდ ამ კატეგორიის მოთხოვნილებათაგან გამომდინარეობს და მაშინ კვანი-მოთხოვნილების ცნებაზე შედმეტი ხდება.

რა უნდა ითქვას ამ შენიშვნებზე? ნამდვილ მოთხოვნილებებად მხოლოდ ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა აღიარება. მართლაც არ უნდა იყოს მართებული. არსებობს არაორგანიზმული მოთხოვნილებები, რომლებიც თავად წარმოადგენენ გადაწყვეტილების საფუძვლს, ხოლო განმრავლის შედეგად აღმოყენებული დინამიკური მდგომარეობა უკვე სხვა ცნებით უნდა დახასიათდეს და არა მოთხოვნილებით, თუნდაც კვანი-მოთხოვნილებით.

მართებული საყვედურია გამოთქმული იმის თაობაზე, რომ ლევინის თეორიაში იგნორირებულია ფსიქიკური მოყენების, სახელდობრ მოთხოვნილებების, როგორც დაძაბულობის სისტემების მინარსეული მხარე და მხოლოდ მათ დინამიკურ ასპექტზე გამახვილებული ყურადღება. უფრო მძიმეა შენიშვნა, რომ ლევინი, ფაქტობრივად, აღწერით იფარგლება და იქ ჩერდება, სადაც მოყენის ახსნის ამოყანა ღება. იგი საკითხსაც არ სყამს იმის შესახებ, თუ რატომ არსებობს მოყენული დინამიკური მიმართებები. მოგჯერ იმასაც ამბობენ, რომ ლევინის მიერ გაკეთებული ქიევის გოპოლოგიური და ვექტორული დახასიათება არაფერს ახალს არ აუღენს ქიევაში; ის მხოლოდ გარკვეული ფერომენტების პოსტ-ფაქტუმ ილუსტრაციას წარმოადგენს, თვით მოყენები კი აუხსნელი რჩება. მაგალითად, ლევინის მახილი თვალი ამწნევს კვანი-მოთხოვნილებასა და საგნის გამომწვევ ხასიათის შორის არსებულ მიმართებას, მაგრამ, უზნაძის სამართლიანი შენიშვნისა არ იყოს, ამის დადასტურება, საუკეთესო შემთხვევაში, მოყენის შუსტი აღწერაა და არა მისი ახსნა.

ლევინი იყო ერთ-ერთი პირველი, ვინც მკოყედ და თანმიმდევრულად დაღვა ინტერაქციულ პოშიციაზე. მსითის ქიევისა და სახიციხლო

სივრცის სიგუაიური და პიროვნული ფაქტორები თანაბარულებიანა წვერუბი არიან ფორმულისა $B = F(P, E) = F(LSp)$. შესაბამისად, ყველა, ვინც ამ ფორმულის ერთ-ერთ წვერზე აკეთებს აქცენტს, ავტომატურად მის თაონიგბად იქცევა. პერსონალისტებს მიაჩნიათ, რომ ლევისი სათანადო ეკრადლებას არ აქცევს პიროვნებას, მის ისტორიას, ფორმირების პროცესს და ამ პროცესის შექანიშმებს – მემკვიდრეობას, მომწიფებას, დასწავლას და ა.შ. უმრავლეს შემთხვევაში ლევისის სისტემა არც განიხილება პიროვნების კონცეფციად, რაზეც ის ვითარება შეგვეულებს, რომ, იშუაითი გამოხატვისის ვარდა, პიროვნების თეორიებისადმი მიძღვნილ სქელგანიან კომპენდიუმში ლევისის სისტემა იგნორირებულია. ეს ურიობ უცნაური და, ამავე დროს, ნიშანდობლივი ვარუშობაა.

არანაკლებ შკაცრია სიგუაიონისტების შეუთხებაც. მათი ნაწილი (ბრუნსეიკი, ლიპერი, გოლშენი) ლევისის საველეურობს, რომ იგი მხედველობაში არ იღებს თბიექტურ ვარუშის; ფსიქოლოგიურმა თეორიამ უნდა ვაითვალისწინოს, თუ რა ვაულებას ახდენს სასიციხლო სივრცეზე მის ვარუთ მღებარე არაფსიქოლოგიური ვითარება. ამასთან დაკავშირებით ლევისი ასე აყალიბებს თავის პოზიციას: ფსიქოლოგიამ უნდა ილაპარაკოს ფიშიკური და სოციალური სიხამდვილის იმ ფაქტორებზე, რომლებიც აქტუალურად მოქმედებენ სასიციხლო სივრცეზე. ლაბირინთის ბოლის, კარს შიღმა დაღებული საკვები სასიციხლო სივრცის ნაწილი ვერ გაბდება, თუ ეხოველს მხედველობის ან ყნოსვის საშუალებით მის შესახებ ცნობები არ მოეპოვება. როდესაც ინდივიდმა იყის, რომ კარს შიღმა საკვებია, ეს ცოდნა, რასაკვირველია, სასიციხლო სივრცეშია მოცემული, ვინაიდან ქევეამე მოქმედებს. ფიშიკური ვარუშო, რომელიც ამჟამად არ აღიქმება, მაინც ანგარიშგასაწევია სტაგისტიკური (ალბათობის) თვალსაზრისით. ანუ იმდენად, რამდენადაც მან შეიძლება მომავალში იმოქმედოს სუბიექტზე. ეს მხედველობაშია მისაღები, მაგრამ ნათლად უნდა ვაითხროს სუბიექტური და თბიექტური ალბათობა. თუ აღამიანი თთახში მის და დარწმუნებულია იმაში, რომ ჭერი თავზე არ ჩამოეხვრევა, მისი ქევეის პროგნოზირებისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ ეს *სუბიექტური ალბათობა* და არა ინჟინრის მიერ გამოთვლილი *თბიექტური ალბათობა*, რომლის შესახებ ინდივიდმა არაფერი იყის. ამავე დროს, ლევისი ისიც უბნის, რომ ქევეის გრძელეადიან პერსპექტივაში პროგნოზირებისათვის ჩვენ მოგვიწევს გარკვეულად გაეთვალისწინოთ არაფსიქოლოგიურ ვარუშისთან დაკავშირებული სტაგისტიკური მონაცემებიც. აქედან გამომდინარე, ლევისი გეთავაზობს კვლევის ახალ ხეეროს – *ფსიქოლოგიურ ეკოლოგიას*, მისი ამოყანა იმის წინასწარმეტყველება, თუ თბიექტური ვარუშის რა ცვლადები იმოქმედებენ ინდივიდის სასიციხლო სივრცეზე განსაზღვრულ მომავალში.

სწორია ლევისის თეზისი, რომ პიროვნებისეული გულისხმობს ვარუშ-მოსეულს და პარიჭით; ისიც მართებულია, რომ მხოლოდ ამ ფაქტორების ერთიანობა შეიძლება იყოს ქევეის საფუძველი. კითხვა იმას ეხება, თუ როგორ უნდა გამოთლიანდნენ ისინი ისე, რომ შექმნან რაღაც თავისებური რეალობა სასიციხლო სივრცის სახით. ეს უკანასკნელი ხომ მღგენულებს

უბრალო ჯამი არ არის; იგი ახალი სტრუქტურა, მთლიანობა, გეშტალტია, რომელიც თითქოს არც სუბიექტს ეკუთვნის და არც გარემოს. სამწუხაროდ, არც სასიცოცხლო სივრცის სიგეიური დახასიათება, არც გრაფიკული გამოსახულება არაფერს გვეუბნება მისი ნამდვილი ონტოლოგიური ბუნების შესახებ. სად, რომელ ინსტანციაში უნდა შეხედდნენ და გამოლიანდნენ გარემო და ინდივიდი – ეს საკითხი ღიად რჩება. ნახაზიდან ჩანს, რომ ეს არ ხდება პიროვნებაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში გამოსახულება სხვაგვარი იქნებოდა და ამაზე პირდაპირი მითითება ვაკეთებოდა. ამავე დროს აღნიშნულია, რომ სასიცოცხლო სივრცე ფსიქოლოგიური სამყაროა. თუ ეს ასეა, იგი სუბიექტში უნდა იყოს მოთავსებული; ფსიქოლოგიური სამყაროს ადგილი ფსიქიკაშია. ის, ცხადია, გარემოს გულისხმობს, მაგრამ იმ გარემოს, რომელიც სუბიექტის მიერ არის ასახული და სუბიექტში გადმოგანილი. ამდენად, მეტივიაცია და სიგეიკა (ფსიქოლოგიური გარემო) მხოლოდ ინდივიდში შეიძლება შეხედდნენ ერთმანეთს და გაერთიანდნენ, როგორც ქვეყის აღმოცენება-შესრულებისთვის აუცილებელი ორი მოცემულია. აქაც (ანუ სუბიექტის, P-ს მიჯნით) მოსაძებნია ისეთი მთლიანი მდგომარეობა, რომელიც მათ განუკრულად დააკავშირებს, პიროვნების მდგომარეობა, რომელიც ვაბერთიანებს ფსიქიკურ მონაცემებს გარეგანისა და შინაგანის შესახებ და, ამის მეოხებით, ინდივიდის მიერ გარემოში ქვეყის განხორციელების მექანიზმის ფუნქციას შეასრულებს. ველის გეოლოგიურ თეორიაში ასეთი მექანიზმი საერთოდ არ არის ნაგულისხმები. ლევისის აზრი, პრინციპში, სწორი მიმართულებით მოძრაობდა, მაგრამ მან ვერ მიაღწია საჭირო ცნებად და შეხედულებათა სისტემაზე; ვერ მოინახა ის რეალობა, რომელშიც ბუნებრივად იქნებოდა გამოლიანებული აქტივობის დეკრმინაციისთვის აუცილებელი ყველა ფაქტორი. მოტივიაციისა და სიგეიკის გაერთიანება გაურკვეველი ბუნებისა და ფენომენოლოგიის მქონე სასიცოცხლო სივრცეში საკითხის გადაწყვეტად ვერ წაითვლება. ასეთი ცნებისა და თვალსაზრისის დამუშავების მდებარეობა მოცემულია დ. უზნაძის განწყობის ზოგადფსიქოლოგიურ თეორიაში (იხ. 12.2.).

ლიტერატურა

1. ბოჭორიშვილი ა. ლაიფციგის სკოლა. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.
2. ბოჭორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები. ბურეუაზიული ფსიქოლოგიის კრიტიკა. თბილისი, 1959.
3. კროტაიშვილი მ. გეშტალტფსიქოლოგიური კვლევა. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.
4. კაკაბაძე ვ. მოთხოვნების ფსიქოლოგია. თბილისი, 1988.
5. შვერელიძე კ. აზრის სოციალური ფენომენოლოგია. თბილისი, 1990.
6. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. შრომები ტ.3-4. თბილისი, 1964.
7. ჩხარტიშვილი შ. ნებისყოფა და მისი აღზრდა. თბილისი, 1964.
8. ხარაზიშვილი ფ. გეშტალტთეორია. დასავლეთ ევროპის ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმდინარეობები. ტფილისი, 1935.

9. ხოჯაკვა ზ. მოთხოვნების ცნების საკითხისათვის უცხოურ ფსიქოლოგიაში. ფსიქოლოგია, ტ.12. თბილისი, 1960.
10. Вертгеймер М. Продуктивное мышление. М., 1987.
11. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса. Собрание сочинений, т.1. М., 1982.
12. Зейгарник Б. В. Теория личности К. Левина. М., 1981.
13. Келер В. Исследование интеллекта человекоподобных обезьян. М., 1930.
14. Келер В. Об изоморфизме. Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
15. Келер В. Некоторые задачи гештальтпсихологии. Хрестоматия по истории психологии. М., 1980.
16. Кофка К. Основы психического развития. М., 1934.
17. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. СПб., 2000.
18. Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб., 2000.
19. Левин К. Динамическая психология. М., 2001.
20. Марцинковская Т.Д. История психологии. М. 2001.
21. Олпорт Г. Гений Курта Левина. В кн.: Личность в психологии. М., 1998.
22. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. СПб., 2001.
23. Хегенхан Б., Олсон М. Теории научения. СПб., 2004.
24. Холл К. С., Линдсей Г. Теории личности. М., 1997.
25. Шульц Д. П., Шульц С. Э. История современной психологии. СПб., 1998.
26. Ярошевский М. Г. История психологии. М., 1997.
27. Boring E. G. A history of experimental psychology. New York: Appleton-Century-Crofts. 1950.
28. Leahey T. H. A history of psychology. Main currents in psychological thought. New Jersey: Prentice-Hall, 1992.
29. Levin K. A dynamic theory of personality: Selected papers. New-York: McGraw-Hill, 1935.
30. Marx M.H., Hilix W.A. Systems and theories in psychology. N.Y., 1973.

თავი 10. კუპანისტურ-ეგზისტენციალური მიმდინარეობა

10.1. კუპანისტური უსიმართლე

XX საუკუნის პირველ ნახევარში ამერიკული ფსიქოლოგიის წამყვანი მიმდინარეობა უთუოდ ბიჰევიორიზმი იყო. გარკვეული გავლენით სარგებლობდა ფსიქოანალიზიც, 60-ანი წლებიდან მათ დაუპირისპირდა “მესამე ძალად” წოდებული კუპანისტური ფსიქოლოგია. მას ორგანიზაციულად გააერთიანა სკელევიარები, რომელთაც არ აკმაყოფილებდათ პირველი ორი მიმდინარეობის ნატურალისტური, მექანიცისტური და რედუქციუნიცისტური ტენდენციები. კუპანისტური ფსიქოლოგია იმთავითვე არ იყო და არც ამჟამად წარმოადგენს ერთიან თეორულ სისტემას ან სკოლას. ამიგომაც, უფრო ხშირად ლაპარაკობენ *კუპანისტურ მიმდინარეობაზე*, რომელიც არა მხოლოდ მეცნიერულ-თეორიულ საკითხებზე, არამედ პრაქტიკის, სოციალურ ყოფასთან დაკავშირებული პრობლემების მოგვარებაზეა მიმართული. კუპანისტური მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე, მას სურს თავისუფალი, ჯანსაღი და ღირსეული ადამიანებით წარმოდგენილი საზოგადოების შექმნა. რაც შეეხება კუპანისტური ფსიქოლოგიის კონცეპტუალურ სახეს, იგი მიეკუთვნება ფსიქოლოგიური ამბონებების იმ ნაკადს, რომელიც უპირისპირდება ბუნების მოკლებების შემსწავლელი დისციპლინების ყაიდაზე აგებულ ფსიქოლოგიას.

ცნობილია, რომ უკვე XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან, ფსიქოლოგიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბებისთანავე, მისი განვითარება ორი, ერთმანეთის საწინააღდეგო მიმართულებით წარიმართა. ერთი, ეუნდგიდან მომდინარე უფრო ძლიერი ნაკადი, ბუნებისმეცნიერებათა კალაპოტში მიედინებოდა. აქ ფსიქოლოგია ეჭპერემენტულ მეთოდოლოგიაზე იყო დაფუძნებული. პარალელურად, ეუნდგის თანამედროვეებმა ბრენგანომ, პესერლმა და დილითაიმ საფუძველი ჩაუყარეს ფსიქოლოგიის ალტენატულ, შეიძლება ითქვას, კუპანისტურ გააზრებას, რის ეპისტემოლოგიურ საფუძველსაც ხაიციხლის ფილოსოფია, ფენომენოლოგია და ეგზისტენციალიზმი შეადგენდა. ახეთი ორიენტაციის მჭონე ფსიქოლოგია, ამოდიოდა ცნობიერების და პიროვნების უნიკალური, ბუნების პროცესებზე დაუყვანადი თავისებურებებიდან (ინტენციონალობა, მოლიანობა, ობიექტურ ღირებულებებთან კავშირი და სხვა); მას დაუშვებლად მიაჩნდა ადამიანის ფსიქიკის შესწავლა იმ მეთოდებით, რომლებიც ცოცხალი და არაიცხალი ბუნების კვლევის პროცესში იყო აპრობირებული (იხ. 5.7.).

ამრიგად, ფსიქოლოგიის ორი, დიამეტრულად განსხვავებული ვერსიის არსებობა თავიდანვე იყო დამახასიათებელი ფსიქოლოგიური მეცნიერებისთვის და მთელ მის ისტორიას წითელ ხაზად გაჰყვა. გასული საუკუნის პირველ ნახევარში დომინირებულ ძალას ამკარად საბუნებისმეტყველო ფსიქოლოგია წარმოადგენდა. 50-ანი წლებიდან მოყოლებული, კუპანისტურ

ლი პარადიგმა ახალ ძაღას იკრებს და საბოლოოდ ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის სახით ებღებება. იგი, როგორც ერთიანი მოძრაობა, *მესემე ძაღა* მოიქცავს აგრეთვე *კვბისტყნეიადურ* და *ფუნომენოლოგიურ* ფსიქოლოგიას. ეს მოძრაობა არ არის ერთგაროვანი. მისი ერთი ნაწილი (*კლექციკოსების ფრთა*) შეღარებით მომიერ თებღსამრისს იბიარებს და საბუნებისმეტყველო პარადიგმასთან გარკვეული კომპრომისების მომხრეა (ჯ. ოლპორტი, მასლოუ, როჯერსი, შ. ბიულერი, ჩაილდი, რიჩლაკი, პოპენი, რიქსი და სხვა); მეორე ნაწილი (*კვბისტყნეიადისტების ფრთა*) კატეგორიულად უარყოფს ადამიანის სულიერი სამყაროს შესწავლისას ექსპერიმენტის, გაბომვის, სტატისტიკის და ბუნების კლექვაში დამკვიდრებული სხვა პროცედურების გამოყენების შესაბღებლობას და ამ სფეროში ერთადერთ რელევანტურ მეთოდოლოგიად ე.წ. ფუნომენოლოგიურ, გაგებით ან პერმენუეტიკულ მიღვომას მიიჩნევს (ბინსვანგერი, ბონი, ბუგენგალი, მეი, ჯიორჯი, ბერელი, აანგესი და სხვა).

მიუბღეავად ამ განსხვავებებისა, ჰუმანისტური მოძრაობის ყველა წარმომადგენელი აქვებს იმაზე, რომ ადამიანურ არსებობას თავისი უნიკალური ონგოლოგიური თავისებურებები აქვს. აქედან გამომდინარე, მასლოუს სიტყვებით, "მეცნიერების ის მოღელი, რომელიც ნაწარმოებია საგნების, ობიექტების, ცხოველების, პროცესების შესახებ მეცნიერებებიდან შებღეული და არაადექვატური ხღება მამის, როღესაც ზევს ყედილობთ გაეიგოთ ინდივიდები". მათთვის ერთნაირად მიუღებელია ბიპევიორიზმისა და ფსიქონალიზმის არაჰუმანური და რელექციონისტული მომენტები. ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის ასოციაციის პირველმა პრეზიდენტმა ჯ. ბუგენგალმა შემღენაირად გამოხატა ეს დამოკიდებულება: ზევს, ჰუმანისტი ფსიქოლოგები ეწუხვართ მის გამო, რომ ფსიქოლოგია ადამიანს განისილავს როგორც დიდ თეთრ ვირთხას (ბიპევიორიზმი) ან ხელა მომუშავე კომპიუტერს (კოგნიტივიზმი). ჰუმანისტური ფსიქოლოგია უპირისპირღება აგრეთვე აკადემიურ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ელემენტარიზმს, რომელიც ვერ ითვალისწინებს მინაგანი გამოცდილების მთლიანობას. ჰუმანისტურ ფსიქოლოგიაში, წერს ამ მიმდინარეობის მთავარი წერნალის რედაქტორი თომას გრინინგა, ადამიანი არ მოიბზრება, როგორც ცოდნა-ჩექვეების, კოგნიტური პროცესების, ცხობიერი თუ არაცხობიერი მინაარსების და სხვათა ჯამი, რომელიც შესწავღება დეპერსონალიზებული ცდისპირების ე.წ. ობიექტური დაკვირვებების სტატისტიკური ანალიზით. ეს ყოველივე ჰუმანისტური ფსიქოლოგების მიერ განიბიღება არა მხოლოდ როგორც არასაკმარისი, არამედ, როგორც შეუღომამში შემეყვანი წყარო ზევსი ცოდნისა ადამიანის შესახებ, ცოდნისა, რომელიც არ ავღუნს ადამიანის მინაგანი ცხოვრების მოღეს სისახესა და სიმღიდრეს.

წინანღელი ფსიქოლოგიის მიუღებლობა იმღენად შორს მიღიღდა, რომ ჰუმანისტური მოძრაობის ფორმირების პროცესში იმაზეც კამათობღენ, გამოვეყნებინათ თუ არა საერთოდ სიტყვა ფსიქოლოგია და ხომ არ აჯობღება, ასოციაციის პერიოდული გამოყენებისთვის "ადამიანის კლექვათა წერნალი" ეწოდებინათ. ასეა თუ ისე, საბოლოოდ შეწყნარებულ იქნა გერმანი

ქუპჩინსკური ფსიქოლოგია, რომელიც ჯერ კიდევ 1930 წელს გ. ოლპორგმა გამოიყენა. შესაბამისი ჟურნალი დაარსდა 1961 წელს, ხოლო ქუპჩინსკური ფსიქოლოგიის ამერიკული ასოციაცია 1962 წელს შეიქმნა. 1970 წელს ის გადაკეთდა საერთაშორისო ორგანიზაციად. ქუპჩინსკური ფსიქოლოგიის ფუძემდებლებმა (გ. ოლპორგი, მასლოუ, როჯერსი, შეი, ბუჯენგალი, მესტაკე-სი) ჩამოაყალიბეს მათი საზოგადოების კრედიტო, რომელიც შეიცავს ოთხ პუნქტს: 1. ყურადღების გამახვილება პიროვნებაზე, როგორც განცდის უნარის მქონე ინდივიდზე და განცდაზე, როგორც ადამიანის შესწავლის პირველად ფუნქციონირებს; 2. ადამიანის მექანიცისტური და რედუქციონისტური გაგების საპირისპიროდ, აქცენტის გაკეთება ისეთ, გამორჩეულად ადამიანურ თვისებებზე, როგორც არსებობს, შემოქმედებითობა, ღირებულებათა მძლავრ და თვითრეალიზაცია; 3. კვლევის მეთოდის არჩევა მისი საპირისპიროდ მისი მიხედვით; 4. ადამიანის ღირსებისა და ღირებულებების გათვალისწინება, ყოველ ადამიანში მოცემული სპეციფიკური ძალებისა და უნარების განვითარება. ამ თვალსაზრისში მთავარი პიროვნებაა, რომელიც პოულობს თავის თავს და უკავშირდება სხვა ადამიანებსა და სოციალურ ჯგუფებს.

ქუპჩინსკური ფსიქოლოგია დაფუძნებულია შემდეგ ძირითად დებულებებზე: ადამიანის მიერ სამყაროსა და თავის თავის განცდა მთავარი ფსიქოლოგიური რეალიზაცია; ადამიანი წარმოადგენს აქტიურ, მიზანმიმართულ, შემოქმედებით არსებას, პიროვნებას, რომელიც, გარკვეული აზრით, თავისუფალია გარეგანი ლეგერმინაციისაგან, ვინაიდან არჩევანს თავისი ნების მიხედვით აკეთებს. სინამდვილე ადამიანს საშრისებსა და ღირებულებებში გარდაგეხილი სახით ეძლევა. ამასთან ცოველი ინდივიდი უნიკალურია. ამიტომ, ერთეული შემთხვევის ანალიზი კანონიერიც არის და ნაყოფიერიც. მნიშვნელოვანია, რომ ადამიანის სიცოცხლე ქმნადობისა და არსებობის ერთიან პროცესია – ადამიანი ერთდროულად არის ის, რაც არის და ის, რისკენაც იგი მიისწრაფის. ადამიანი დაჯილდოებულია განვითარებისა და თვითრეალიზაციის თვისებით, რაც მისი ფსიქოლოგიური ბუნების არსებითი მხარეს შეადგენს.

გორდონ ბილარდ ოლპორგი (1897-1967) თითქმის მთელი შეგნებული ცხოვრება პარეარდის უნივერსიტეტში მოღვაწეობდა. აქ მიიღო ფსიქოლოგიის დოქტორის წოდება 1922 წელს. მისი დისერტაცია პიროვნების თვისებებს შეეხებოდა, რომელთა შესწავლას იგი მთელი ცხოვრება განაგრძობდა. ამავე წელს პარეარდში მიღებული სტიპენდიის წყალობით ოლპორგი ევროპაში გაემგზავრა, სადაც ორი წლის განმავლობაში გადიოდა სტაჟირების ბერლინში, ჰამბურგსა და კემბრიჯში ფსიქოლოგიის ისეთ მეგრებთან, როგორებიც იყვნენ ვერთაიმიერი, კულერი, შტერნი და ვერნერი. პარეარდში დაბრუნებული ოლპორგი სიკვდილამდე ეწეოდა უაღრესად ნაყოფიერ სამეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობას. იგი იყო ამერიკის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო და აღ-

არებული ფსიქოლოგი, მრავალი ასოციაციისა თუ სამოტივაციო ვეერი, ამერიკის ფსიქოლოგთა ასოციაციის (აპა) პრეზიდენტი, ოლპორტი მიღებული პქონდა ამერიკის ფსიქოლოგიური ფონდისა და აპა-ს ჯილდოები "მეცნიერებაში გამორჩეული წვლილისთვის".

ოლპორტი დარწმუნებულია, რომ ადამიანის ყველაზე დამახასიათებელი თვისება მისი უნიკალურობაა. "ინდივიდუალურობა, წერს იგი, არის ადამიანის ბუნების ძირითადი მახასიათებელი". აქამდე ფსიქოლოგია ზოგადი კანონების დადგენაზე იყო მიმართული. ეს იყო მისი საბუდისწერო შედეგად, ვინაიდან ადამიანის ფსიქიკა მხოლოდ კონკრეტულ და ძალიან პიროვნულ ფორმაში არსებობს, ხოლო განზოგადოებული ადამიანის ფსიქიკა მათია და მეტი არაფერი. არ არსებობს ზოგადი ფსიქოლოგიის ისეთი კანონები, რომლებიც შეიძლება გავრცელდეს ყველა პიროვნებაზე. ამიტომ ფსიქოლოგიამ უნდა იმზუნოს იმაზე, რომ დაადგინოს თავისებური და უნიკალური პიროვნების სტრუქტურა.

ოლპორტი მიმართავს ვინდელბანდის მიერ შემოგანილ მეცნიერებათა დაყოფას ნომოთეტურად და იდეოგრაფიულად ნომოთეტური მიდგომა ზოგადი კანონების დადგენაზე ორიენტირებული, იდეოგრაფიული კი ერთეული მოვლენების შესწავლაზე. პიროვნების დასახასიათებლად სწორედ იდეოგრაფიულ მეთოდოლოგიას უნდა მიემართოდ. გრადიციულად პიროვნების უნიკალურობას წარმოვიდგენდნენ ესთეტიკურად განწყობილი ფილოსოფოსები, მოფილოსოფოსო მწერლები ან სხვა ხელოვანები. ოლპორტის ამრიით, ფსიქოლოგიამ ბევრი რამ შეიძლება ისწავლოს ხელოვნებისაგან, რათა მის მიერ მოეყმული უნიკალური პიროვნების დასახასიათებელი ფრაგმენტული აღწერების ფონზე უსუსურად არ გამოიყურებოდეს. დადგაროდ, რომ შეიქმნას პიროვნების უნიკალურობის კვლევის ადექვატური მეცნიერული მეთოდები. მათი გამოყენებით მიღებული შედეგები უნდა იყოს შემოწმებადი და გამოხატებადი, მათ უნდა გააჩნდეთ პროგნოსტული ძალა. ამასთანავე, ოლპორტი არ უარყოფს ისეთი კანონების დადგენის საჭიროებასაც, რომლებიც მრავალ ადამიანზე ვრცელდება. ასეთ კანონებს იგი "მახლოების" უწოდებს. მათი დადგენის გზას კი გესტური კვლევების სტაგისტიკურ ანალიზში ხედავს. ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ უპირატესობა უნიკალურობაზე იდეოგრაფიულ კვლევას, დამკვიდრებულია ნომოთეტური კვლევის კანონიერებაზე. რაც ოლპორტის პოზიციას ამ საკითხში ეკლექტურ ხასიათს ანიჭებს.

ეკლექტიზმი საერთოდ ოლპორტის თეორიული ხისტემის ერთ-ერთი მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია. ოლპორტი, ალბათ, ყველაზე უფრო მეტნებული და თანმიმდევრული ეკლექტიკოსი იყო ფსიქოლოგიის ისტორიაში. თავის მსჯელობებში იყო თავისუფლად უხამებდა ერთმანეთს ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, ფილოლოგიისა თუ თეოლოგიის სფეროდან აღებულ ცნებებს. პარეარდის უნივერსიტეტში ოლპორტი სათავეში ჩაუდგა დისციპლინათმორის მოძრაობას და დააფუძნა ე.წ. სოციალური ურთიერთობების დეპარტამენტი, სადაც ფსიქოლოგების, სოციოლოგებისა და ანთროპოლოგების გაერთიანებული კვლევითი პროექტი მიმდინარეობდა. რაც მთავარია, ოლპორტი მომხრე იყო ფსიქოლოგიური უნივერსიტეტის ინტეგრაციის კონცეპტის.

პლურალისტური მიდგომის, ან სისტემური ეკლექტიზმის პრინციპში, ამ პრინციპამდე ოლპორტი თანამედროვე ფსიქოლოგიაში შექმნილი მდგომარეობის საეურადღებო ანალიზის შედეგად მივიდა.

ოლპორტის აზრით, ფსიქოლოგია პარტიკულარზმის სენითაა შეპყრობილი; არსებობს მრავალი თეორია, რომლებსაც ზოგადობის, ყოვლისმომცველობის პრეტენზია აქვთ, მაგრამ სინამდვილეში ფიქსირებულია ადამიანის ბუნების ერთი ან რამდენიმე გამოჩენილი ასპექტზე, რაც მკაცრად განსაზღვრავს კვლევის მიმართულებას. ამასთან, ყოველი მათგანი შიშლილ საკუთარი მიდგომის ჭეშმარიტებას ცნობს და უარყოფს ყველაფერს, რაც სხვა თეორეტიკოსებისთვისაა მნიშვნელოვანი.

ყოველ თეორიას თავისი საფუძველი გააჩნია. S-R მოდელი ხავესებით დამაკმაყოფილებელია იმ შემთხვევაში, თუ ყურადღება არ ექცევა საკუთარი ცნობიერების არსებობას; გარემოთი გაპირობებულობის თვალსაზრისი (ე.წ. ინფორმაციონეტალიზმი) მისაღებაა, თუ არაფერი ვიცით გენეტიკის არსებობის შესახებ; არაცილობიერის კონცეფცია მაშინაა საკმარისი, თუ დავივიწყებთ, რომ კონფლიქტების უმეტესობა მკაფიოდაა მოცემული ცნობიერებაში და ა.შ. გაუგებრობა მაშინ იწყება, როდესაც მკვლევარები იმის მტკიცებას იწყებენ, რომ მათ მიერ შერჩეული პარამეტრი ან მოდელი ადამიანის მთელ პიროვნებაზე ვრცელდება.

ოლპორტის მიხედვით, ამ ცალმხრივობის დაძლევა და მეცნიერული მონიშნის მიღწევა ფსიქოლოგიაში არსებითად შეუძლებელია, ვინაიდან თეორიათა დაპირისპირება, საბოლოოდ, ფსიქოფიზიკურ მონიშნთან და დუალიზმთან, დეგერმინიზმთან და მიზანსიმართულებასთან დაკავშირებული ანტიომიებიდან მომდინარეობს; აქ კი შეთანხმება პრინციპულად შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, ჩვენ უარი არ უნდა ეთქვას ერთიანი თეორიის შექმნის იდეაზე. ანარქიის მდგომარეობის დაძლევა ფსიქოლოგიური თეორიის სფეროში აუცილებელია, ოღონდ ეს ამოცანა უნდა გადაწყდეს არა პარტიკულარული თეორიების სინთეზის საშუალებით, რაც არარეალურია, არამედ სისტემური ეკლექტიზმის პრინციპის საფუძველზე. მისი საბოლოო მიზანია ყოვლისმომცველი თეორიის აგება, რომელიც ახსნის ადამიანის ბუნებას. უსისტემო ეკლექტიზმისაგან განსხვავებით, სისტემური ეკლექტიზმი შეგნებულად ცდილობს ფსიქოლოგიის ფუნდამენტური პრობლემების გადაწყვეტას. იგი გამოარჩევს და შეაკავშირებს იმას, რასაც მნიშვნელოვნად მიიხსნევს ყოველ კონკრეტულ თეორიაში. სისტემური ეკლექტიზმი მიისწრაფის ადამიანის ბუნების ერთიანი მეგათეორიისკენ, რომელშიც თავმოყრილი იქნება ყველა ხანდო მონაცემი – სუბიექტური და ობიექტური, ცნობიერი და არაცილობიერი, მექანიკური და პოლისტური, სოციალური და ინდივიდუალური. არც ერთი ვარაუდი ადამიანის ბუნების შესახებ არ უნდა იყოს უარყოფილი, თუ იგი მომდინარეობს კონკრეტული ცხოვრებისეული გამოცდილებიდან; აქ მნიშვნელობა არა აქვს რა ზნით არის ის შექმნილი.

ოლპორტის ფსიქოლოგიის საყდენი ცნება არის *პიროვნება*. მთელი ფსიქიკური ცხოვრება განხილულია პიროვნებასთან მიმართებაში, რადგან სწორედ პიროვნებაა ის ინსტანცია, რომელიც ორგანიზებას უკეთებს ფსი-

ჭიკერ სამუქაროს, ოლპორტი მიუთითებს, რომ ფსიქიკის ორგანიზაცია შეუძლებელია ორგანიზაციის გარეშე; შეგუება გულისხმობს იმას, ვინც ვაგუება; მუხსიერება ვერ იარსებებს "შე"-ს დროში განუწყინლობის გარეშე; სწავლა პიროვნების შექმლას ითვალისწინებს, ხილო ცოდნა – თავის მატარებელს, ამიგომ განსაგებია, რომ ოლპორტი განსაკუთრებული სერიოზულობით ეკიდება პიროვნების ცნების განსაზღვრებას, თავის ერთ-ერთ ძირითად წიგნში, "პიროვნება: ფსიქოლოგიური ინტერპრეტაცია" (1937), ოლპორტმა განიხილა და მკიდ კლასად დააჯგუფა პიროვნების ორმოცდაათზე მეტი განსაზღვრება, იგი შეეყადა ამოკერიფა ამ განსაზღვრებების საეკეთესო ელექტრები და შემდეგ ფორმულირებამდე მივიდა: "პიროვნება არის ინდივიდში იმ ფსიქოფიზიკური სისტემების დინამიკური ორგანიზაცია, რომლებიც განსაზღვრავს მის უნიკალურ შეგუებას გარემოსთან". მოგვიანებით, თავის ყველაზე ცნობილ წიგნში "კანონზომიერება და განვითარება პიროვნებაში" (1961), მან ოდნავ დაამტკა ეს განსაზღვრება და შეგუების ნაცვლად ქვეყა და ამროვნება ჩაწერა, ამრიგად, აეგორის განსაზღვრებაში ნაცვლისხმეყია, რომ პიროვნება მუდმივად იცვლება (დინამიკური ორგანიზაცია), რომ პიროვნება ფონებრივისა და სხეულეპრივის გაწინაწვერებული ერთიანობაა (ფსიქოფიზიკური ერთიანობა) და რომ მისი განუყოფილებელი თავისებურებები განსაზღვრავს ყოველგვარი ხახის აქციუობას (ქვეყა და ამროვნება), მრავალი ასექტის მომცეელი ეს გულდახმით შესრულებული განსაზღვრება თანამედროვე ფსიქოლოგიაში დიდი პოპულარობით ხარჯებლობს.

ოლპორტი გამსაჯნავს პიროვნების ცნებას ხახიათისა და გემპერამენტის ცნებებისაგან. *ხახიათი* პიროვნებისა და მისი ქვეყის მწიბორიე შეფასებას გულისხმობს, კარგი ან ცუდი ხახიათი პიროვნების თვისებების ხოყი-ალურ-მორალური თვალსაზრისით მისაღებლობას აღნიშნავს, *გემპერამენტი* გამოხატავს ინდივიდის ემოციური რეაგირების (ემოციების ინტენსიობა, აგზნებალობა და ა.შ.) ბიოლოგიურ, ფიზიოლოგიურ მხარეს. *გემპერამენტი* ინდივიდის თანდაყოლილი ნიშანია; იგი გონებრიე შესაძლებლობებსა და ორგანიზმის ფიზიკურ კონსტიტუციასთან ერთად პიროვნების სამენ მასალას წარმოადგენს.

ანალიზის ძირითადი ერთეული, რომელმაც ხათელი უნდა გახადოს, თუ რატომ მოქმედებენ გარკვეულ სიგუაციებში ადამიანები ერთგვაროვნად და, ამავე დროს, ინდივიდუალურად და თავისებურად, ესაა ე.წ. *პიროვნების ნიშანი ან თვისება* (Trait). თვისება არის "ნეიროფსიქიკური სტრუქტურა, რომელსაც შეუძლია მრავალი სტიმული ექვივალენტურად აქციოს; აგრეთვე აღძრას და წარმართოს ადაპტაციური და ექსპრესიული ქვეყის საკმარისად მღვრადი ფორმები". პიროვნების თვისებათა მატალითებია კომუნიკაბელურობა, აგრესიულობა, გულითადობა, სიხარბე, აკურაგულობა, თავაზიანობა, მორიდებულობა და ა.შ. შეიძლება ასეე ითქვას, რომ თვისება გამოხატავს ადამიანის მიდრეკილებას ერთნაირად მოქცეეს სიგუაციების ფართო დიაპაზონში; ეთქვათ, თუ პიროვნება კომუნიკაბელურია, იგი სათანალოდ მოქცევა ხახლმე, საშახურმიე, ექსპედიციამიე და ა.შ.

განსაზღვრებიდან ხახს, რომ თვისება ქვეყას აღძრავს. მაშასადამე, ის

დინამიკური ძალის მქონე მოტივაციური წარმონაქმნია. როგორც პიროვნების სტრუქტურის ელემენტი, თვისება მუდმივად ესწრაფის გამოვლენას; იუ ადამიანს, მაგალითად, ახასიათებს ისეთი პიროვნული თვისება, როგორც კომუნიკაბელურობაა, იგი კონტაქტის მუდმივ ძიებაში იმყოფება. საკუთრივ მოტივებთან შედარებით, თვისება უფრო ფართო რეგულაციურ ფუნქციას ასრულებს. აღძვრასთან ერთად ის განსაზღვრავს ქცევის სახეს, მის რაგვარობას. ოლპორტი აღნიშნავს, რომ თვისება მოტივაციურა, შემეცნებითი და სამეცხრულებლო კომპონენტების ერთობლიობაა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია თვისებისა და ჩვევის ურთიერთმომართების საკითხი. ორივე მათგანი მოქმედების შესრულების თავისებურებას განსაზღვრავს, მაგრამ თვისება ბევრად უფრო მოქნილი და მოგადი ხასიათის წარმონაქმნია; იგი პასუხობს სიტუაციების გაყოფებით ფართო წრეს და მრავალი ჩვეული მოქმედების საშუალებით გამოიხატება. მაგალითად, ბავშვს უშუალოდ ხელის დაბანის ჩვევა, ღრითა განსაჯლობაში იგი ვხვდება სხვა მოქმედებათა შესრულებასაც – ივარჯისნის თმას, აწვხრივებს თავის განსაქმელს, მაგიდას და ა.შ. ამ ჩვევების ინტეგრაციის გზით ვღებულობთ ისეთ პიროვნულ თვისებას, როგორც აკურაგულობაა.

ოლპორტი გამოყოფს პიროვნული თვისებების სამ სახეს: კარდინალური, ცენტრალური და შეორადი. ისინი გენერალიზაციისა და დომინირების ხარისხით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. *კარდინალური თვისება* იმდენად განზოგადებულია, რომ იუ ის ადამიანში არსებობს, მის ყოველ ქცევას ასევე დაღს. ესაა პიროვნების მთელი ცხოვრების წარმმართველი ვნება, რომელიც, ოლპორტის აზრით, ცოგას იუ გააჩნია. მათ ხაილესკრაციოდ ავგორა მიმართვს ისტორიული პირებისა და ლიგურაგურული პერსონაჟების მაგალითებს, რომელთა სახელებიც საშოვადო სახელებად გადაიქცა; ხადიმში, მამოხიმში, მოვინიმში, დონკხოგობა, დონევახოზა ვარკვეული პიროვნებებისთვის დამახასიათებელი კარდინალური დისპოზიციების მაგალითებია. მათგან განსხვავებით, *ცენტრალური თვისებები* (სხვანაირად, *პირადი დისპოზიციები*) ყველას აქვს და ისინი პიროვნების მოავარ დამახასიათებელ ნიშნებს შეადგენენ. მათი შენიშვნა ადამიანში სიმნულეს არ წარმოადგენს. ოლპორტის გამოკვლევების მიხედვით, ადამიანებში ცენტრალურ თვისებათა რაოდენობა ვასაოკრად მცირეა და საშუალოდ ხუთიდან ათამდე მერყეობს. *შეორადი თვისებები* გაყოფებით ნაკლებად განზოგადებული, არე იუ მკაიოდ გამოვლენილი და ნაკლებად ინფორმაგულია პიროვნების დხასიათებისთვის. ისინი ვამოხაგავენ ადამიანების კონკრეტულ გემოვნებასა და მიღრეკილებებს, რაც უცხო თვალისთვის იოლი აღმოსაჩენი არ არის.

პიროვნების თვისება ოლპორტის თეორიის ცენტრალური ცნებაა. მისი საკვანძო მნიშვნელობის გამო ამ კონცეფციის, ნიშნად, *თვისებების თეორია* ასე უწოდებენ. ამასთანავე, ოლპორტს შემოაქვს ცნება *პროპრიუმი*, რომელიც უკავშირდება იმ იდეას, რომ პიროვნება არ არის ერთმანეთთან დაუკავშირებული თვისებების იუ დისპოზიციების ერთობლიობა, რომ პიროვნებაში მისი სტრუქტურული ელემენტების გამავრთიანებელი, მორგანიზმებელი პრინციპი მოქმედებს. პროპრიუმში შეღის მინაგანი სამყაროს ის ნაწილი

(ქვეყნის, თვისებები, დარღვევები, მოცილება და სხვა), რომელიც პარლამენტის მიერ ყველაზე მნიშვნელოვნად და ახლოვდა განიცდება. გამოსაკვანია პარლამენტის ცენტრის, პროპორციის, ფაქტობრივად, ისეთი ცნებების აღნიშვნა, როგორცაა "მე" და "თვითონ". ოლპორტი გამოყოფს პროპორციის შიდა ასპექტს, რომლებიც პარლამენტის ინტოგენეტური განვითარების სხვადასხვა სტადიაზე გამოვლინდება. ესენია: საკუთარი სხეულის შეგრძნება, თვითაღნიშვნა, თვითაღიარება, პარლამენტის გაფართოება, "მე"-ს ხატი, რაციონალური თვითმართვა და პროპორციული მისწრაფებები. პროპორციის ეს უკანასკნელი ასპექტი მოიცავს ამ მოცილებს, რომელთაც ადამიანი საკუთარ, პირად მისწრაფებად განიცდის და მათ საფუძველზე ისახავს თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი მომენტს. ეს მოცილებები სხვაგვარად ამოვლინდნენ პარლამენტს.

თავის შეხედულებას მოცილებებზე ოლპორტი ფსიქოანალიზთან და ბიქოლოგიასთან დაპირისპირებაში აყალიბებს. იგი სხვა თეორეტიკოსებზე მეტად უსვამს ხაზს ცხოველი მოცილების მნიშვნელობას. ოლპორტი ამბობდა, რომ სიღრმის ფსიქოლოგია მოეხერხებოდა "ღრმად თხრის". იქ სადაც რეალურად მოქმედებენ ცხოველი მოცილებები, საჭირო აღარ არის აუცილებელი ჩაღრმავება არაქნობიერში. იგი გაუმართლებლად მიიჩნევს მიუღი მოცილებები სფეროს დაყვანას რამდენიმე ძირითად მოცილებაზე. მისი აზრით, არც ის არის სწორი, როდესაც მოცილების ფუნქციონირების ერთადერთი მექანიზმად წინასწარობის, კომპოსტის პრინციპი მოიხმარება, ალექსანდრე შეხედულება მოცილებებზე კლერალისტური უნდა იყოს. ეს გულისხმობს როგორც მოცილება მრავალმხრივობის, ისე მათი წარმოქმნისა და ფუნქციონირების განმსაზღვრელი პრინციპების მრავალფეროვნების აღიარებას.

მოცილება სულ ცოცხალი ორ სახეობაზე შეიძლება დაიყაროს; ესენია: ხატი-როების ან დეფიციტის მოცილება და უსაღესი განვითარების მოცილება. კომპოსტის პრინციპი შიშლიდ პირველი სახის მოცილებს შეეყვება. კომპოსტის ფორმულაში ვერ უტყვა ადამიანის ჭეშმარიტად პარლამენტული არსებობის მრავალი ფორმა – ახალი, სულ უფრო რთული მომენტის დასახვა, ახალი ინტერესებისა და ინიციატივების გაჩენა, კახისმშველობის გრძნობის განვითარება და ა.შ. მაღალი მოცილებებისთვის დამახასიათებელია დამბეულობის ძიება. წინასწარობისაღმა წინააღმდეგობის გაწევა. ოლპორტი მიუთითებს კრიტიკულ ცხოვრებისეულ სიტუაციებზე, როდესაც მაღალი მოცილება დაბალს უპირისპირდება. ასეთ დროს, განსაკუთრებით ღრამატულ ვითარებებში, ადამიანი ამჯობინებს დაიღუპოს, ვიდრე უღალატოს თავის "მე"-ს. ოლპორტის ამ მოხმარებებმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა მოცილებებზე კუანისტური ფსიქოლოგიის საერთო შეხედულება.

ბევრი თეორია აიგება რწმენაზე, რომ პარლამენტს თავისი წარსული განსაზღვრავს. ოლპორტის თანახმად, პარლამენტის ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებელს მის მოცილება და მომენტში მოცემული ქმნალობისა და განვითარების პერსპექტივები წარმოადგენს. ოლპორტი ფიქრობს, რომ პარლამენტისთვის გაყილებით შეგი მნიშვნელობა მის მომავალს აქვს; ცხოველია მისი ფრაზა: მიიხარო, როგორ წარმოვიდგენია შენი მომავალი და მე ვეცევი.

ვის ხარ შენ. აქედან გამომდინარე, ისეთ კოგნიტურ ფუნქციებს, როგორცაა მიზანი, გეგმა, განმარტება, მნიშვნელოვანი მოტივაციური როლი ენიჭება. სწორედ ისინი შეადგენენ "შე"-ს საკუთარ დინამიკურ ძალებს, რომლებსაც ფრიდრიხ იერნსტის მიღმა გოვებდა. იგი თვლიდა, რომ ინდივიდის მოტივაციური აღჭურვილობა უცვლელი ინსტიტუტური მისწრაფებებისაგან შედგება.

ოლპორტისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორ წარმოიქმნება და ფუნქციონირებს მეორადი, მაღალი მოტივები. აქ იგი მკვეთრად უპირისპირდება ნეობიჰევიორისტულ თეალხაზრისს, რომლის თანახმადაც ყოველი ახალი აღმძვრელი წარმოიქმნება შაშინ, როცა მასამლე ნეაგრაღური სტამული რაიმე თანდაყოლილი, ორგანული მოთხოვნის დაკმაყოფილების პროცესს დაუკავშირდება. ასეთ შემთხვევაში სტამული იძენს ახალი ქცევის აღძვრის უნარს, ამ თეალხაზრისს მხედვით. ყველა მეორადი, მაღალი, სოციალური მოთხოვნა არის მხოლოდ ორგანული მდგომარეობის დერივატი, ხატალი მის მიღმა მყოფი ფიზიოლოგიური მოთხოვნის დაკმაყოფილებისა. ნეობიჰევიორისტები ამტკიცებენ, რომ მეორადი მოთხოვნალები ასრულებენ მხოლოდ ამ უასადის როლს, რომელიც ფარავს მათ საფუძველში მყოფ თანდაყოლილ ორგანულ აღმძვრელებს.

ამ შესვლელების საწინააღმდეგოდ, ოლპორტი აყალიბებს *მოტივთა ფუნქციონალური აგონომიის* კონცეფციას. მისი დედაპირი ასეთია: მოშლილი ადამიანის მაღალი მოტივები თავისთავადი და უსასრულოდ მრავალფეროვანი ხსტკმებია. ფუნქციონალური აგონომიის პრინციპი ნიშნავს იმას, რომ ახალი მოტივები ამომზრდებიან წინამორბედი მოტივაციური ხსტკმებიდან, მაგრამ ფუნქციონალურად მათგან დამოკიდებული არიან. ქცევა, რომელიც თავდაპირველად აღმოცენდება რომელიმე პირველად მოთხოვნალებსთან დაკავშირებით, როგორც მისი დაკმაყოფილების მომსახურე აქტივობა, დროთა განმავლობაში კავშირს წყვეტს ამ საწყის მოტივთან და ვადაიქცევა ფუნქციონალურად დამოკიდებულ, თვითკმარ მოტივაციურ ერთეულად. ის, რაც მიზნის მიღწევის სამუალება იყო, თვითონ ხდება მიზანი; ობიექტები და მოქმედებები, რომლებიც ოდესღაც მხოლოდ რაიმე მოთხოვნის დაკმაყოფილების ინსტრუმენტებს წარმოადგენდნენ, თავად იქცევიან ინტერუნის ხატად – იქნენ საკუთარ მოტივაციურ ძალებს. მაგალითად, სუბიექტი თავდაპირველად ნადირობს საკვების მოპოვების მიზნით. მაგრამ, რატომ განაგრძობს ნადირობას იმის მერე, რაც გამოკვების პრობლემა მოხსნილია? თუ, როგორც ოლპორტი უწოდებს, "უცვლელი მოტივების თეალხაზრისზე" დავრებით, ახალი იმე ისეუ პრამიტიულ მოტივებთან, ვოქვით თანდაყოლილ აგრესიულ გენდენციასთან შევიყვანს. ოლპორტი უარს ამბობს ასეთ ინტერპრეტაციაზე, მისი აზრით, როცა სუბიექტი პირველადი საბაზო მოტივაციის ვარემეუ განაგრძობს მოქმედებას (ამ შემთხვევაში ნადირობას), ეს იმის გამო ხდება, რომ მას, უბრალოდ, მოსწონს, ესალისება ეს საქმიანობა. ეს კი არსებითად ნიშნავს, რომ მოწიფული პიროვნების ქცევა არაა ფუნქციონალურად დამოკიდებული იმაზე, თუ რამ წარმართა იგი თავდაპირველად. მაშახადაშე, პიროვნება, ფუნქციონალურად მანე, არ არის პირდაპირ

ამომრდალი თავისი წარსულის ფესვებიდან.

ჩაიფლია, რომ ეს მსხველულე ხაზუკლიანად განსხვავდება იმ თვალ-
ხაზრისხაგან, რომელშიც განსაკუთრებული ყურადღება ხწორულ ინდივი-
დის წარსულს, აღრეული პერიოდის ფიქსაციებსა თუ განსახლერულობას
ენიჭება (ფსიქონალიში, ბიქვიორიზში და სხვა). ამიგომ ვასაკუარი არ არის,
რომ ის ხერიომული ანალიზის საგანი გახდა. ეს ეოუოდ საინგერეისი კონ-
ცეფცია მართლაც წარმოშობს გარკვეულ კოხხეებს: შეიძლება თუ არა, რომ
ყოველი აქტივობა, ხშირად განმეორების შემთხვევაში, გახდეს ავტონომი-
ური მოტივაციის მტარებელი და რა შემდეგები არსებობს ამასთან დაკე-
მირებით? რაც მთავარია, როგორია მოტივების ავტონომიზაციის ჭეშმარი-
ტი ფსიქოლოგიური მექანიზმი, საიდან მომდინარეობს მოტივის დინამიკური
ძალა, თუ მისი კემიარი პირველად აღმბერულებთან დაკარგულია? ამ კოხ-
ვებზე დამატერბელი პასუხი არ იქნა ვაცემული. სპეციალისტების მართუ-
ბული შეფასებით, ფუნქციონალური ავტონომიის კონცეფციის შესამჩნევი
სისუსტე იმაში მდგომარეობს, რომ ის, არსებითად, აღწერით მოდელად
რჩება; ოლპორტი არსად მეთითებს მოტივთა ავტონომიის მოფენის ხაზუკ-
ელადმდებარე ფსიქოლოგიურ პროექტსა თუ მექანიზმზე. ამის გამო მწელია
იმის წინასწარმეტყველება, თუ როდის და რა ეოთარებაშია მოსალოდნელი
კონკრეტული ავტონომიური მოტივის წარმოშობა.

რადგან სიგვეა წინასწარმეტყველებამე ჩამოვარდა, უნდა აღინიშნოს,
რომ სადაეო ხაკოხხად იქცა და მრავალი გამოკვლევის ოხიექტი გახდა
ისიც, თუ რამდენადაა შესაძლებელი ინდივიდის ქევეის პროცონომირება მისი
პიროვნული თვისებების მსხველეთ; რამდენად მექსაკეცისება საშოვადოდ
ერთმანეთს ქევეა და პიროვნების თვისება, ეს ხაკოხხი, ინგენსიური კვლე-
ვის მიუხედავად, დახურულად ვერ ჩაითვლება და კვლავაც რჩება ე.წ. დისპო-
ზიციონიზმისა და სიგეაციონიზმის დაპირისპირების საგნად. მაგრამ, ეს ხელს
არ უშლის პიროვნების თეორიების შემსწავლელ სპეციალისტებს, აღიარონ
ოლპორტის ხსტემის ისეთი კონცეპტების მნიშვნელობა, როგორიცაა პიროვნების
თვისება, ფუნქციონალური ავტონომია, პროპრიუმი და სხვა. მათი
ხყოფიერება მრავალგზის გამოფლინდა პერსონოლოგიურ კვლევებში.

სხვა ხაკოხხია, როგორ უნდა ხირციელდებოდეს ასეთი კვლევა, რო-
ვორე შემოთ ენახეთ, ოლპორტი ეკლექტიზმისკენ მოგეწოდებს. მაგრამ,
რამდენად თანმიმდევრულია იგი ამ მხრით? უნდა აღინიშნოს, რომ მის მიერ
დეკლარირებული მეთოდოლოგია და ემპირიული კვლევა, გარკვეული ამ-
რით, წინააღმდეგობაში მოდის ერთმანეთთან. თეორიულ პლანში ოლპორ-
ტი ამკარად იხრება იდეოგრაფიული მდგომარეობის, სამაგიეროდ, ემპირიულ
კვლევაში, უპირატეხობა ნომოთეგურ მეთოდოლოგიას ენიჭება. ოლპორტი
ფსიქომეტრულ მეთოდებს იყენებს და თავადაც არის რამდენიმე ავტორი.
მათ შორის ყველაზე ცნობილია დარბულებათა შემსწავლელი გესტი,
რომელიც შრანსგერის დარბულებით გამოლოგიას ვერდნობა. ბუნებრი-
ვად იბადება კოხხვა, თუ რამდენად თავებადაა სტანდარტიზირებული გესტე
ბის გამოყენება იდეოგრაფიულ მდგომარეობას, რომელიც, თუ თანმიმდევრუ-
ლად ვაგარდა, გულისხმობს, რომ ყოველი ადამიანის შესწავლისას კვლე-

ვის ინსტრუმენტები საგანგებოდ უნდა იქნეს შესაბამისობაში მოყვანილი ამ პიროვნების კონკრეტულ, განუმეორებელ თავისებურებებთან.

ყოველივე ეს უკავშირდება ოლპორტის თემის პიროვნების ინდივიდუალურობისა და უნიკალურობის თაობაზე, რომელიც იმდენად რადიკალურად აღა ფორმულირებული, რომ, პრინციპში, გამოირიცხავს ადამიანის ფსიქიკის სფეროში რაიმე ზოგადი კანონზომიერების ძიების შესაძლებლობას უნდა ითქვას, რომ ოლპორტის თეორიული სისტემის ამ პუნქტმა ყველაზე დიდი წინააღმდეგობა გამოიწვია იმ ფსიქოლოგთა შორის, რომლებსაც კანონზომიერების დადგენისა და განზოგადების გარეშე მეცნიერული კვლევა ვერ წარმოუდგენიათ. ინდივიდუალობის შესწავლა ზოგადის აღმოჩენაზე უარის თქმას არ უნდა ნიშნავდეს. პიროვნების ფსიქოლოგიის სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ ინდივიდის უნიკალურობა პიროვნული თვისებების სხვადასხვა დონის უნიკალურ მუხამებს წარმოადგენს, ამასთან, ეს თვისებები ყველასთვის ერთნაირია. უფრო ზოგად ქაღანში ეს კომიქია მკაფიოდ გამოხატა ა. ფრანგიშვილმა. მისი თქმით, "პერსონალისტური ფსიქოლოგია, რომელიც უარყოფს პიროვნების შესწავლას ზოგადი ფსიქოლოგიის ფარგლებში, აგებულია კერძოა და ზოგადის მყდარ ანტიუზამზე – ერთეული არ არსებობს სხვაგვარად, თუ არა იმ კავშირებში, რომელთაც მიყვავართ ზოგადამდე. ზოგადი არსებობს მხოლოდ ერთეულში და ერთეულის წყალობით" – ზოგადი ფსიქოლოგიისა და პიროვნების ფსიქოლოგიის დაპირისპირება კარგავს ყოველგვარ აზრს – ზოგადი ფსიქოლოგია არის იმავე დროს პიროვნების, ინდივიდუალობის ფსიქოლოგია".

ოლპორტის თეორიულმა სისტემამ ბიძე მისცა პერსონოლოგიაში პიროვნული თვისებების მამბროულების შექმნას. ამ ორიენტაციის ფარგლებში, რომელიც არ მიეკუთვნება კემანისგურ ფსიქოლოგიას და აგებულია საბუნებისმეტყველო პარადიგმაზე, მრავალი მკვლევარი შემაიბს. მათ შორის განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებენ მანს იურტენ აიზენკი (1916-1997) და რაიმონდ ბერნარდ კვტელი (1905-1998).

კემანისგური ფსიქოლოგიის პრინციპები ყველაზე სრულად და მკაფიოდ მასილუს მეხედულებათა სისტემაში გამოვლინდა აბრაჰამ მასილუმ (1908-1970) დაიბადა ნიუ-იორკში, რუსეთიდან გაღმოსახლებულ ებრაულ ოჯახში. მან კარგი უქსაეროშენგული წრთობა გაიარა ვისკონსინის უნივერსიტეტის პრინციპების ქვევის შემსწავლელ ლაბორატორიაში, ნიუბი-პევიორიამშის ერთ-ერთი გამოჩენილი წარმომადგენლის კ. პარლოუს ხელმძღვანელობით. დოქტორის ხარისხის მიღების შემდეგ (1934წ.) იგი ერთ ხანს შემაიბდა ნიუ-იორკში, კოლუმბიის უნივერსიტეტში თორნდაიკის ხელმძღ-

¹ პერსონოლოგიის ამ მამბროულებამ, რომელიც პიროვნული ნიშნების ამ თვისებების ფსიქოლოგიად იწოდება, არ არსებობს შეთანხმებული შეხედულება პიროვნების სრულყოფილი დახასიათებისთვის საჭირო ნიშნების რაოდენობაზე. პიროვნების უნიკალური ნიშნების დონებულსაზე ხაზგასმით ოლპორტი, ფეტხბრედ, ნიშნების განუსაზღვრელი რაოდენობის აღიარებაზე მიდის. კვტელის, სერთი ნიშნების რაოდენობა თქვენსტამდე დასკვნა, აიზენკი კი სულაც სამი ნიშნით კსყოფილდება. ბოლო ხანებში სულ უფრო მეტ ძლიას იკრებს ახალი მიდგომა, რომელიც ერთგვარ კომპრომისად შეიბლება ჩათვალოს. ამ შეხედულების თანახმად, პიროვნების არსებითი დახასიათებისთვის აუცილებელი და საჭარისია ხუთი თვისება (ე.წ. "ზოფიკტორანა მიდელი").

ვანციხით, ხოლო შემდეგ ბრუკლინის კოლეჯში გადავიდა. ნიუ-იორკში გატარებულმა წლებმა დიდი გავლენა მოახდინა მასლოუს ორიენტაციას საბოლოო ჩამოყალიბებაზე. ამ პერიოდში ნიუ-იორკში მოღვაწეობდნენ ნაციონალური გარიდებული ბრწყინვალე ევროპელი სპეციალისტები: ადლერი, ბუჩელიტი, ვერტმაიერი, კოუკა, ფრომი, პორნი, რომლებთანაც მასლოუს მჭიდრო ურთიერთობა შეიქმნა. 1951-1968 წლებში იგი საბაჟოში ედგა ფსიქოლოგიის კათედრას ბრანდისის ახლადგახსნილ უნივერსიტეტში პოსტდოქტორის მახლობლად.

მასლოუს თავდაპირველი ფსიქოლოგიური ორიენტაცია ბიპევიორისტული იყო. მისი სადოქტორო ნაშრომი ეხებოდა მაიმუნების კოლონიამი სექსუალურ ქცევებზე მოქმედი გარეგანი ფაქტორების შესწავლას, როგორც შედარებითი ფსიქოლოგიის სპეციალისტი. იგი ემყარებოდა რწმენას, რომ ცხოველების შეწავლამ შეიძლება საშუალება მოგვცეს გავივით ადამიანის ქცევა, ვინაიდან ადამიანებიც ცხოველებს მიეკუთვნებიან. მოგვიანებით მასლოუს იხევე, როგორც ყველა მისმა თანამშრომელმა კუშმანისტურმა ფსიქოლოგმა, კატეგორიულად უარყო ყოველგვარი მოდელი, რომელიც ადამიანის ცხოველთან ან მანქანასთან ანალოგიას გულისხმობს. მასლოუს ახალი მრწამსის ჩამოყალიბება დაიწყო ოცდაათიანი წლების ბოლოს, როდესაც მან ხელი მოჰკადა ისეთი ადამიანური თვისებების შესწავლას, როგორცაა დომინანტობა და თვითკატეგორიულობა. კვლევაში გაჩნდა და განმტკიცდა და მოხაზება, რომ ეს თვისებები ვინსა კუთრებით მნიშვნელოვანია სულიერი ჯანმრთელობის თვალსაზრისით. ამ იდეებმა განაპირობა მასლოუს ინტერესები მოტივაციისა და ჯანმრთელობის საკითხის მიმართ, რაც მას მოვიდა სიციოქსლის განმარტობაში ვაკევა. შემდგომში მასლოუს დაინტერესდა ფუნქციონოლოგიით და აღმოსავლური ფილოსოფიით, სახელდობრ, ჩინური სისტემით, დაოსიზმით. მასლოუს მიაჩნდა, რომ დასავლურ მეცნიერებაში არსებული მიდგომები მასალის ორგანიზაციისა და აღწერის მიმართ დამყარებულია აბსტრაქტულ სქემებზე და გონებატვირთი სპეკულაციებზე მათ სანაყვლოდ უნდა გამოვიყენოთ დაოსური ჩაერეული შემეყნება, უშუალო გამოყდილების ჭერება, მოძრაობა "უკან ხაფენისკენ", როგორც ამას კუსერლი მოითხოვდა; ეს ნიშნავს კემზარიგ წელომის, ვაგებებს, მკვლეეარისა და ობიექტის შერწყმას; ობიექტი უნდა მივიღოთ ისე, როგორც ის გვეძლევა, მოლიანად, წინასწარი შეუახებებისა და ვარაუდების გარეშე; მივიღოთ იგი უშუალო მოყემელობაში ანუ *აქსპირირებულად* (განცდისეულად). ახე უნდა იწყებოდეს ფსიქოლოგიური კვლევა. შემდგომ ვგაამე, როდესაც დადგება ფუნქციონოლოგიური გამოყდილების ორგანიზაციის, კლასიფიკაციისა თუ განმარტადების ამოყანა, მოვა ჰაპოთეზური კონსტრუქციების დროე. მამახა-დამე, ამოყანა მდგომარეობს ამ ორი მეთოდოლოგიის ოპტიმალურ ერთიერთმეხამეებაში მისი გათვალისწინებით, რომ ყოველთვის მაქსიმალურად ახლოს ვიყოთ უშუალო სახიციოქლო გამოყდილებასთან.

მოტივაციის კვლევისა და პიროვნების თეორიის განვითარებისას, კერძოდ, თვითაქტუალიზებული ადამიანების შესწავლისას, მასლოუ ამ შეთოდლოგიურ კომპილიაზე იდგა. თავდაპირველად თვითაქტუალიზებული პიროვნების შესწავლა არ იყო ჩაფიქრებული ავტორის მიერ, როგორც შეუნიერული კვლევა. მას ბიძგი მისცა მასლოუს ინტერესმა, გაერკვია, თუ რითი განსხვავდებიან მისი სათაყვანებელი მასწავლებლები რუო ბუნეღიქტი და მათს ვეროპაიმიერი სხეებისაგან. მასლოუს აღფრთოეანიება ამ პიროვნებებში იმდენად დიდი იყო, რომ ექმნებოდა შთაბეჭდილება, თითქოს ისინი რაღაც უფრო მეტს წარმოღვევნენ. ვიდრე უბრალოდ ადამიანები. ამ საკითხზე ფიქრმა მიიყვანა მასლოუ რწმენამდე, რომ შესაძლებელია ამ ორი ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავებული პიროვნების ხაგის განზოგადება და დასკენა, რომ აქ საქმე გვაქვს ადამიანთა ვარკვეულ გიმიონ – თვითაქტუალიზებულ პიროვნებებთან.

ომის შემდგომ პერიოდში მასლოუ იწყებს თვითაქტუალიზებული პიროვნებების სისტემატურ კვლევას. კლინიკურ ანალიზთან ერთად, იგი იყენებდა ბიოგრაფიულ მეთოდსაც. შეისწავლა რიგი გამომჩენილი ადამიანის სახილოცხლო გზა (მაგ., ბ. სპინოზა, ა. ლინკოლნი, თ. ჯეფერსონი, უ. ჯემსი, ა. აინშტაინი, ო. პაქსლი და სხვა). მასლოუმ გამოიყო ის თვისებები, რომლებიც განსაკუთრებით გამოარჩევთ თვითაქტუალიზებულ პიროვნებებს. მათ შორისაა: რეალობაზე ორიენტირებულობა, მომთმენლობა და შემწყნარებლობა, უბრალოება და ბუნებრიობა, სპონტანურობა, პრობლემებსა და საქმეებზე ენტრიორება, უმაღლესი ან მისტიკური ვახელების ქონა, დამოუკიდებლობა და ავტონომიურობა, აღქმის სიხოველე, შემთაგონებულობა, საშოგადოებრივი ინტერესი, თანაგრძობობა, ხასიათის დემოკრატიულობა, სიკეთისა და ბორიგების, მიმნისა და საშუალების გამოჯენა, ფილოსოფიური იუმორის გრძობა, შემოქმედებითობა და არა კონფორმულობა.

ამ პიროვნულ სტრუქტურის საყრდენ ლერს თვითაქტუალიზაციის მოტივი წარმოადგენს. თვითაქტუალიზებული პიროვნების მოტივიტიურ სფეროში თვითაქტუალიზაციის მოთხოვნისას დომინირებული ადგილი უკავია. ადამიანს აქვს მოთხოვნილება აკეთოს ის, რისთვისაც არის მოწოდებული. თუ ადამიანში ჩადებულია მოაზროვნის, მეცნიერის თვისებები, მან უნდა მოახდინოს ამ თვისებათა რეალიზაცია; მხატვრული ნიჭით დაჯილდოებულმა ადამიანმა უნდა ხაგოს, პოეტურით – წეროს ლექსები, თუ, რა თქმა უნდა, მას საკუთარ თავთან პარმონიაში ეოფნა სურს. "ადამიანი ვალდებულია იყოს ის, რაც მას შეუძლია იყოს. ადამიანი გრძნობს, რომ უნდა შეესაბამებოდეს თავის ბუნებას. ამ მოთხოვნისას შეიძლება ეწოდოს თვითაქტუალიზაცია".

მასლოუს მიხედვით, თვითაქტუალიზებული პიროვნებები მოსახლეობის უმცირესობას, დაახლოებით 1% შეადგენენ. ბუნებრივია, ისმის კითხვა: რაგომ არის ასე? ამ კითხვაზე პასუხის ვაცემას მასლოუ ედილობს მოგეთთა იერარქიული თეორიის საფუძველზე ავტორის თანაზმად, ერთმანეთისაგან უნდა გამოიყოთ მოტივების, ან ე.წ. ბაზრის მოთხოვნისებების ხუთი კლასი, რომლებიც დონეების მიხედვით არიან იერარქიზირებული. 1) უბმოლოგიური

მოთხოვნალები (მიმწილი, წყურვილი, სექსუალური ღვლია, ძილი და ა.შ.); 2) *ესაფრთხოების მოთხოვნალები* (ტკივილის, შიშის, დისკომფორტის და ა.შ. არიდების მოთხოვნალები, სტაბილური, ორგანიზებული და პროფნონირებული ცხოვრების მოთხოვნალები); 3) *სოციალური კავშირებისა და სიყვარულის მოთხოვნალები* (მარტოობისა და ვაკუუუმის არიდების, სოციალური მიკროსოციალურობის, იდეალური კონტაქტის, სითბოს, სიყვარულის მოთხოვნალები); 4) *აღიარების და დაფასების მოთხოვნალები*; აქ ორი ჯგუფი გამოიყოფა: ა) სიძლიერის, დომინირების, მიღწევის, შეჯიბრის, დამოუკიდებლობის მოთხოვნალები და ბ) პატივისცემის, ყურადღების, დაფასების, აღიარების მოთხოვნალები; 5) *თვითაქტუალურობის მოთხოვნალები* (ადამიანის უნარ-შესაძლებლობების, პიროვნული პოტენციალის მაქსიმალური რეალიზაციის მოთხოვნალები).

მოთხოვნალებათა ეს ჯგუფები იერარქიულ რიგს ქმნის. იერარქიის უმაღლეს დონეს ფიზიოლოგიური მოთხოვნალები შეესაბამება, ხოლო უმაღლეს – თვითაქტუალურობის მოთხოვნალები, რაც უფრო მაღალია მოთხოვნალება, მათ უფრო გვიან წარმოიქმნება იგი გენეტიკურად, მათ უფრო ხანგრძლივად შეიძლება მისი დაკმაყოფილებლობის აგება; სუბიექტურად იგი ნაკლებ მოთხოვნად განიყლება, მაღალ მოთხოვნალებათა დაკმაყოფილება ბიოლოგიურ და ფსიქიკურ ფუნქციონირებას უფრო ეფექტურს ხდის და პიროვნულ შრდას უწყობს ხელს. თლინდ მაღალ მოთხოვნალებათა დაკმაყოფილება იწვევს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დაკმაყოფილებულია რიგში უფრო დაბლა მდგომი მოთხოვნალები. თუ, მაგალითად, ლეპროზირებულია ფიზიოლოგიური მოთხოვნალები, ინდივიდის მიუღი აქტიუობა მათ დაკმაყოფილებაზე მიმართული და სხვა მოთხოვნალები ამ დროს მისთვის არც არსებობს. დაკმაყოფილების შემდეგ ამ მოთხოვნალებს აქტუალურობა ეკარგება და ინდივიდს შესაძლებლობა ექმნება იზრუნოს შემდეგში დონის, ანუ ესაფრთხოების მოთხოვნალებათა დაკმაყოფილებაზე და ა.შ. მაშასადამე, თვითაქტუალურობის მოთხოვნალებმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება განსაზღვროს პიროვნების აქტიუობა, თუ ყველა დანარჩენი მოთხოვნალება ასე თუ ისე დაკმაყოფილებულია. ადამიანთა უმეტესობისთვის ეს უთარება მიუღწეველია; მათი ქცევა მთელი ცხოვრების განმავლობაში წარმართულია არა თვითაქტუალურობაზე, არამედ დაბალი რიგის მოთხოვნალების დაკმაყოფილებაზე. ამიტომაც შეადგენს თვითაქტუალურობა პიროვნების მოსახლეობის უმცირესობას. საჭიროა აღინიშნოს, რომ მასლოუ ადასტურებს ისეთ შემთხვევებსაც, როდესაც მოთხოვნალების დაკმაყოფილების იერარქიული წესი არღვევა და მაღალი მოთხოვნალები ქცევის რეალური მოტიუები ხდებიან დაბალი მოთხოვნალების დაკმაყოფილებლობის პირობებშიც. მაგრამ, აუტორის თქმით, ეს მხოლოდ ის გამოხატულებაა, რომელიც საერთო წესს ადასტურებს.

აღწერილი მთელი მასლოუ წამოყალიბებული სიხით დააღაგა თავის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ წიგნში "მოტიუაცია და პიროვნება" (1954). იგი შემდგომშიც სრულყოფდა და ამდიდრებდა თავის შეხედულებებს თვითაქტუალურობის შესახებ; სახელდობრ, დაინკურესდა თვითაქტუალურობის გან-

ეთიარების საკითხით, საქმე ისაა, რომ მასლოუს მიერ შესწავლილი თვითაქტუალური პიროვნებები ძირითადად ასაკოვანი ხალხი იყო, რომელთათვისაც თვითაქტუალობა მათი პიროვნული განვითარების შედეგს, საბოლოო მდგომარეობას წარმოადგენდა. მაგრამ, როგორ შეიძლება დახასიათდეს თვითაქტუალობის კუთხით თუნდაც ეს პიროვნებები მათი ჩამოყალიბების მოქმედი პროცესის განმავლობაში? ნუთუ თვითაქტუალობისთვის უცხოა დინამიკა, ქმნალობა?

ამ საკითხის დამუშავების პროცესში მასლოემ შეარბია თავისი პიშუცია მოტივთა აქტუალობის მკაცრი იერარქიულობის შესახებ. მან თავის მოდელში ე.წ. *მრდის მოტივთა* შეიტანა. ესაა განვითარების კენ სწრაფის შუამიე მოქმედი ტენდენცია, რომლის უმაღლეს და საბოლოო ხარის თვითაქტუალობა შეადგენს. თვითაქტუალობულ პიროვნებებში ეს მოტივაცია ბატონობს, მაგრამ მისი ელემენტები ყველა ადამიანთან ვებუდება. ავტორი ასე აყალიბებს თავი მოსაზრებას: "თვითაქტუალობა რამდენადმე განხორციელებულ ფაქტს მხოლოდ მცირე რაოდენობის ადამიანებთან წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, უმრავლესობასთან იგი არსებობს იმდის, მისწრაფების, ღტოლის, ბუნდოვნად სასურველის, მაგრამ ჯერ მიუღწეველის სახით. თვითაქტუალობის დირებულებები რეალურად არსებობენ მაშინაც, როცა ისინი არაა აქტუალური. ადამიანი ერთდროულად წარმოადგენს იმასაც, რაც ის არის და იმასაც, რისკენაც ის მოსწრაფის".

მასლოუს პიშუციის ფორმირებაში დიდი როლი შეასრულა ფსიქოკონსულტაციური პრაქტიკის მონაცემებმა. იგი დარწმუნდა, რომ ფაქტობრივად ყველა ადამიანში არსებობს მოსწრაფება თვითაქტუალობისკენ. უმრავლესობას კი, პრინციპში, შეუძლია თვითაქტუალობისკენ გზის გამოჩახება ან დამოუკიდებლად, ან ფსიქოკონსულტანტის დახმარებით. ამრიგად, თვითაქტუალობა არაა მხოლოდ ერთეული პიროვნების სასრული და შუამიე მდგომარეობა. თვითაქტუალობის პოტენციამ შეიძლება თავი იჩინოს ხანმოკლე ეპიზოდების, მდგომარეობების სახითაც. ამ კონტექსტში მასლოე ლაპარაკობს *საზღვრულ განვითარებებზე* მათ დახასიათებას ავტორი შემდეგი სიტყვებით ედილობს: ესაა ყველაზე შესანიშნავი განცდა, ცხოვრების ყველაზე ბედნიერი წამები, მომენტები აღფრთოვანებისა, ნეგარებისა და ექსტაზისა. ეს შეიძლება მოხდეს სიყვარულში, მუსიკის მოსმენისას, წიგნის კითხვის ან შემოქმედებითი ადგენებისას. ამგვარი საზღვრულ განვითარებაში ადამიანი მაქსიმალურად აელენს თავის შესაძლებლობებს და სწორედ მაშინ ხდება ადამიანი ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. ესაა ჭეშმარიტი თვითაქტუალობის ეპიზოდები. მაშასადამე, თვითაქტუალობა მხოლოდ გამოჩნეულთა ხედრი არ ყოფილა. "ყოველი ადამიანი, ამბობს მასლოე, ყოველ საზღვრულ განვითარებაში დროებით იძენს ბევრ იმ თვისებათაგანს, რომლებიც მუ ადმოუვანე თვითაქტუალობულ პიროვნებებში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველი ადამიანი, ხანმოკლე დროით მაინც, ხდება თვითაქტუალური".

მიუხედავად ამისა, მასლოეს ძირითად ინტერესს შეადგენს არა თვითაქტუალობა, როგორც ერთხელობრივი აქტი, გაბრწყინება, ეპიზოდი, არამედ თვითაქტუალობა, როგორც ცხოვრების სტილი, როგორც სრულყოფილი

ფილი, განვითარებული პიროვნების არსებობის ფორმა. თავის საგნაპო წიგნში "ყოფიერების ფსიქოლოგიის კენ" (1962) იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას პრობლემის ამ ასპექტზე ამახილებს და მას *მეგამოთხოვნალებების და ყოფიერების ღირებულებების გერმინებში* აღწერს. მასლოუ გამოიხატავს მოტივაციის ორ სახეს: პირველი (ე.წ. საბაზო მოტივაცია) ახასიათებს ადამიანებს, რომლებსაც არ მიუღწევიათ თვითაქტუალიზაციის დონემდე, ხოლო მეორე (ე.წ. მეგამოტივაცია) დამახასიათებელია თვითაქტუალიზაციის ჰუმანიზმი არსებობის დონეზე მცხოვრები ადამიანებისთვის. ამ პიროვნებებს ყოველთვის აქვთ რაიმე მისია, როლი, მოწოდება, რომლის განხორციელებისთვის მრუნვა მათთვის ყველაზე მნიშვნელოვან და საინტერესო საქმიანობად განიცდება. ეს მოწოდება ყოველთვის რომელიმე უმაღლეს ღირებულებასთან არის დაკავშირებული. მაშასადამე, მეგამოთხოვნალებათა როლს უმაღლესი ღირებულებები ან, როგორც ავტორი უწოდებს, *ყოფიერების ღირებულებები* ასრულებენ. მასლოუ 14 ახეთ ღირებულებას გამოყოფს, მათ შორის არის ჰუმანიტატივა, ხელახლა, უნიკალურობა, სრულყოფილება, სამართლიანობა, წესრიგი, უბრალოება, დასრულებულობა, თვითკმარობა და სხვა. პრინციპში, აღნიშნავს მასლოუ, ეს ღირებულებები ან მეგამოთხოვნალებები ყველას აქვს, რადგან ისინი ადამიანის ბუნებას გამოხატავენ, მაგრამ შოვიერთი ინდივიდი მათ არსებობას ვერც გრძობს, ხოლო შოვიერთებისათვის ისინი ქიქვის და ცხოვრების განმსაზღვრელი ფაქტორებია.

ამრიგად, მეგამოთხოვნალებები ადამიანის ბუნების ნაწილს შეადგენენ. თანდაყოლილი ბიოლოგიური მოთხოვნალების მსგავსად, ყველა ადამიანს იმთავითვე ახასიათებს ყოფიერების ღირებულებებისადმი სწრაფვა. "საჯებოთ ვარკვეული და უმარული ამრით, ადამიანისთვის აუცილებელია იცხოვროს ხელახლაზე და არა ხომხინჯეში, ისევე, როგორც აუცილებელია საკვები მშვიერი კვებისთვის ან დახეუნება დაღლილი სხეულისთვის". მეგამოტივები *ინტენტივადური* ხასიათისაა, გარემოს, კულტურას შეუძლია მხოლოდ ხელი შეუწყოს, ან შეაფერხოს მათი აქტუალიზაცია. ის ვითარება, რომ ადამიანების უმრავლესობა ვერ ახერხებს ნამდვილი ყოფიერების დონეზე ასვლას და მეგამოტივების რეალიზაციას, უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორებით არის გაპირობებული. ასეა თუ ისე, მეგამოთხოვნალებათა ქრონიკული ფრტგრაცია იწვევს ფსიქიკურ დაავადებებს ანუ, მასლოუს გერმინოლოგიით, *მეგამოტივობებს* ასეთი მდგომარეობები, როგორც იცა ღებრესია, აპათია, გაუცხოება და სხვა, სწორედ ასეთი უმაღლესი დონის აშლილობების რიცხვს მიეკუთვნება.

მასლოუს, პირველ ყოვლისა, ფსიქიკურად სრულყოფილი, ჯანსაღი ადამიანი აინტერესებს. აბსოლუტურად ჯანმრთელი, ნორმალური, ბუნდოვანი ადამიანი მეგამოტივირებული პიროვნებაა. მას არ უნდა აწუხებდეს დაბალი რიგის მოთხოვნალებები. მასლოუს ამრით, თუ ადამიანში მუდმივად არის აქტუალიზებული სხვა უუნდამუნტური მოთხოვნალებები, იგი, ფაქტობრივად, ავადია, ნათელია, რომ საკვია "ავადმყოფობა" აქ საკვიფიკური მნიშვნელობით იხმარება. ავადმყოფობა ამ შემთხვევაში ინდივიდისა და სოციალური ვარემოს ურთიერთიმარობის კრილია განხილული. შჯელი-

ბას ახეთი სახე აქვს: ვინაიდან ადამიანი “აკადაა” მისი ფუნდამენტური მოთხოვნების დაუკმაყოფილებლობის გამო, ხოლო ბაშური მოციუების ფრესტრაცია გაპირობებულია მხოლოდ და მხოლოდ ინდივიდის გარეთ არსებული ძალებით და პირობებით, მისი აქედმყოფობა საკუთრივ “სამოვადოების აქედმყოფობის” შედეგია. ჯანმრთელი სამოვადოება ისეთი სამოვადოებაა, სადაც ადამიანებს შეუძლიათ წარმატებით ურთიერთთანამშრომლობა, თავისი პოტენციალის განვითარება და მოთხოვნებისა და დაკმაყოფილება სხვათა თავისუფლების შეზღუდვად სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მახლოვს მიერ წარმოადგენს კუპინსკური ფსიქოლოგიის მეგამიზანი კარგი სამოვადოების შექმნა, ისეთი სამოვადოებისა, რომელშიც შესაძლებელია საკუთარი თავის რეალიზება და თვითაქტუალიზაცია. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა აქტიური ფსიქოკონსულტაციური და ფსიქოკორექციული მუშაობა სამოვადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, იქნება ეს ოჯახი, განათლების სისტემა, ბიზნესი თუ პოლიტიკა.

მახლოვ თვითონ იყო კუპინსკური რეფორმების გატარების სხივითგორი ბიზნესისა და ინდუსტრიის სფეროში. მან საკუთალური შრომაც მიუძღვნა მენეჯმენტის ფსიქოლოგიას, რომელიც ითვალისწინებდა ხელმძღვანელსა და მუშრულებელს შორის დემოკრატიული ურთიერთობების დამყარებას უმაღლესი მოციუების შესაბამისად. მისი მიზანი ისეთი სამუშაო სიტუაციის შექმნა იყო, რომელშიც შესაძლებელი იქნებოდა თვითაქტუალიზაცია და პიროვნული შრდა. ამ რამდენიმე კორპორაციაში, სადაც მახლოვსეული პრინციპები დაინერგა, აღნიშნებოდა შესამჩნევი წარმატება მომსახურეთა პროდუქტიულობის, ეფექტურობისა და ბუნებრივების შრდის მხრივ. ამ შედეგებმა ცხადყო და დაადასტურა მახლოვს თემისი, რომ პიროვნული ძალების გამოვლენის მაღალი დონე მხოლოდ მაშინ მიიღწევა, როდესაც ვალიარეთ თვითაქტუალიზაციის მოციუების ყველა ადამიანში და ხელს შეუწყობთ ამ მოციუების მაქსიმალურად სრულ რეალიზაციას.

მახლოვ, ალბათ, კუპინსკური ფსიქოლოგიის ყველაზე სერიოზული თეორეტიკოსია. მისი იდეები ფართოდაა გაერყელებული თანამედროვე ფსიქოლოგიურ (და არა მხოლოდ ფსიქოლოგიურ) სამოვადოებრიობაში, რაც სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ამ იდეებს ყველა თმარებს. განსაკუთრებით დიდი გამოხმაურება მოიწვევა მოციუების თეორეტიკულმა მოდელმა, რომელიც მახლოვს შეხედულებათა ქეაკეთებდა. ბევრი მიიხრევა, რომ ეს არის მოციუება კლასიფიკაციის ურთ-ერთი ყველაზე ხანგრძლივი ცდა. ამავე დროს, მოთხოვნებისათა თანამედროველი აქტუალიზაციის პრინციპი, რომელშიც აღნიშნული მოდელია დაფუძნებული, ამრთა სხვადასხვაობას იწვევს. მოციუების შეფასებით, იგი არსებითად სწორად გამოხატავს საჭმის ვითარებას და შეესაბამება რაციონალური განვითარების მონაცემებს, რომლებიც ადასტურებენ მახლოვს მიერ დადგენილ თანამედროვეობას. მართლაც, სულ პატარა ბავშვისთვის მოთმარია ფიზიოლოგიური მოთხოვნები; შემდგომ სტადიაზე უფრო მნიშვნელოვანი ხდება უსაფრთხოება. მომდევნო ეტაპზე დომინირებულ ადვილს სოციალური კონტაქტი და თვითმუშახება იკავებს. თვითაქტუალიზაცია თავს იჩენს მხოლოდ გარდასვლად ასაკ

ში, სრულად კი კვე მომრდილობაში რეკლიზდება. დომინანტურ იერარქიას აღახტურებეს ექსპერიმენტული მონაცემებიც, მაგრამ მხოლოდ ნაწილობრივ, რადგან იხინი იერარქიის ორ უმდაბლეს დონეს მოიცავებს. მაგალითად, დიდ ემპირიულ მახალაშეა ნაჩვენები, რომ ძირითად ფიზიოლოგიურ მოთხოვნილებათა (მიმშილი, წყურვილი, გამოყოფის მოთხოვნილება და ა.შ.) ლეპრევიციის შემთხვევაში იხინი აბსოლუტურად გაბაგინებულ ადვილს იკავებენ ქვევასა და ცხობიერებაში. არსებითად იგივე ოთქმის უსაფრთხოებაზეც. დაცულობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებამ, რასაც ადვილი ქქონდა სტიქიური უბედურებების ზონებში, ფაქტობრივად დათრგუნა რიქში მასზე მალდა მდგომი მოციეები. ეს დასკვნები არ ვრცელდება მასლოუს იერარქიის შემდგომ დონეებზე მონაცემები, რომლებიც არსებობს, მაგალითად სოციალური კონტაქტის მოთხოვნილებათა ლეპრევიციისთან დაკავშირებით, არ იძლევა ანალოგიური ურომნიმენტლოვანი დასკვნების გაკეთების საშუალებას. ამიგომ, ავტორთა უმრავლესობა საპართლიანად სეამს საკითხს მასლოუს მოდელის უნივერსალურობის თაობაზე. პირველ რიგში ეს ეხება თვითაქტუალიზაციის პირობებს. მართლაც, აუცილებელია თუ არა ამ პირობების შეხაქმნულად ყველა დანარჩენი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, როგორც ამას მასლოე ამტკიცებს? აქ ოთქმის უნდა არსებობდეს დატვეების საფუძველი. შეიძლება უამრავი მაგალითის მოყვანა ხელოვნების, მეცნიერების, პოლიტიკის თუ სხვა სფეროებიდან, როდესაც აქ მოღვაწე პიროვნებები მოაღონებთ ასრულებდნენ თავის მოწოდებას, ახორციელდნენ სრულ თვითაქტუალიზაციას საოცარი გაჭირუებისა და მორალური თუ ფიზიკური განჯეის მიუხედავად.

ეს კრიტიკული მოსაზრებები, პრინციპში, მართებულია და მათ მასლოუს ეწვედა ანგარიშს. გვიანდელ შრომებში მან ერთგვარად შეარბილა იერარქიული მოდელი. კერძოდ, აღიარა, რომ ერთი დონის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება აუტომატურად არ იწვევს მასზე მაღალ დონის მოციეციის აქტუალიზაციას. თვითაქტუალიზაციის გენდერხეიაც არ ჩნდება მხოლოდ მამს, როდესაც სხვა მოთხოვნილებებია დაკმაყოფილებული. ერთი სიტყვით, მასლოე გარკვეულ დათმობებზე წავიდა თავისი მოდელის უნივერსალურობის თვალსაზრისით. მაგრამ საკითხი, არსებითად, მაინც დიად დარჩა. სწორია თუ არა მოციეების იერარქიის მოდელი პრინციპში? მასლოუს ბოლომდე ეჭვი არ ეპარებოდა მის მართებულობაში.

კრიტიკული განხჯის საგანი გახდა თვითაქტუალიზაციის კონცეფციის სხვა ასპექტებიც. ყველაზე მეტი კრიტიკა წილად ხელა მასლოუს მოსაზრებებს თვითაქტუალიზაციისა და მაღალი, მეტამოთხოვნილებების ე.წ. *მისტანტციოიდურობის* შესახებ. მასლოემ იხინი აღამიანის თანდაყოლილი ბუნების ნაწილად ჩათვალა. უიგალური მოთხოვნილებების შიგაქხად, აღამიანი იბადება ჩანურჯალი ყოფიერების დირებულებით. ვარემოს პირობები მხოლოდ მათი აქტუალიზაციის ხელშეწყობს ან დამაბრკოლებულ ფაქტორად არის წარმოდგენილი. ეს თვალსაზრისი ნამდვილად ბიოლოგიკურია; მასში იჯორირებულა სპეციფიკური აღამიანური მოციეციის ქმნალობის, უორმირების, ვარემოსეული დეკრემინირებულობის უსნიმენტლოვანეი ასპექტი. უნდა

ადინიშნოს, რომ მასლოუს პოზიცია ერთგვარად ეხსიერება დღეს უკვე საკმაოდ პოპულარულ *სოციომოლოგიურ* კონცეფციას, რომლის თანახმად ადამიანის მადალი მოთხოვნილებები (მაგ., ვიცეკური) ევოლუციის შედეგია და მის შემკვიდრულ ნიშან-თვისებას წარმოადგენს. ცხოველთა სამყაროში ალტრუისტული ქცევა მოყვებული სახეობისთვის სასარგებლო ფაქტორად გვევლინება. ამის გამო სათანადო (ალტრუისტული) მოტივაცია მტკიცდება და შემკვიდრებით გადაეცემა. ამ შეხედულების ერთ-ერთი მთავარი შემქმნელია ედვარდ უელსონის თქმით, სოციომოლოგიის არსი საერთოდ ქცევისა და კონკრეტულად, ადამიანის სიმოვადობრივი ქცევის გენეტიკური განსაზღვრულობის ჩვენებაშია. ამ კონტექსტში აუცილებელია ითქვას, რომ მეორადი მოტივაციის, მადალი მოთხოვნილებების წარმოშობის პრობლემა რა თქმა უნდა, ჯერ კიდევ არ არის გადაჭრილი. საფიქრებელია, რომ აქ მართლაც არის გარკვეული თანდაყოლილი, მასლოუს გერმანოლოგიით, ინსტინქციოდური მომენტები. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ მკვლევართა უმრავლესობა, განურჩევლად მათი თეორიული ორიენტაციისა, ემხრობა მადალი მოტივაციის შექმნილობის, მისი უპირატესად სოციალური დეგერმინირებულობის თვალსაზრისს.

კუქანისგური ფსიქოლოგიის კიდევ ერთი წამყვანი ფიგურაა კარლ როჯერსი (1902-1987). როჯერსი იზრდებოდა საკმაოდ შეძლებულ ოჯახში მკაცრი პროტესტანტული და უუნდამენტალისტული ტრადიციებით. იგი, თავდაპირველად, თეოლოგიას სწავლობდა უსკონსინის უნივერსიტეტში, ხოლო შემდგომში ფსიქოლოგიით დაინტერესდა და სწავლა განაგრძო კოლუმბიის უნივერსიტეტში, სადაც მიიღო სამეცნიერო ხარისხი კლინიკური ფსიქოლოგიის სფეროში 1931 წელს. მომდევნო ცხრა წლის განმავლობაში მუშაობდა ნიუ-იორკში ბაეშის ფსიქოლოგიის განხრით, 1940 წლიდან იწყება მისი აკადემიური კარიერა კოლუმბიის, ნიკაგოსა და უსკონსინის უნივერსიტეტებში. 1964 წლიდან როჯერსი გადასახლდა კალიფორნიაში, სადაც სიუიხლის ბოლომდე მუშაობდა ბიპევიორალური მეცნიერებების დახვედვის ინსტიტუტში და ადამიანის შემსწავლელ ცენტრში. როჯერსი ძალიან ბევრს აკეთებდა თავისი ფსიქოთერაპიული სისტემის პოპულარიზაციისთვის. იგი ხშირად მოგზაურობდა, აგარებდა სემინარებსა და სემინებს სხვადასხვა ქვეყანაში. 1987 წელს ამ მიზნით ეწვია თბილისს.

როჯერსი, პირველ რიგში, პრაქტიკოსი ფსიქოთერაპევტი იყო და მისი პერსონოლოგიური შეხედულებანი სწორედ ამ პრაქტიკაზე დაყრდნობით შემუშავდა. როჯერსის თვალსაზრისის ცენტრალური ცნება "შე"-კონცეფციაა ესაა ქვეყნისა და ცნობიერების თვითრეალიზაციის ძირეული მექანიზმი. "როდესაც ორგანიზმი გარკვეულ ძალისხმევას ახორციელებს თავისი მოთხოვნილებების დახაკმაყოფილებლად მის მიერ განცდილ სამყაროში, ამ ძალისხმევის ფორმა თავისებადი უნდა იყოს "შე"-კონცეფციასთან". ეს უკანასკნე

ლი შედეგება “მე”-ს შეხედულებებისაგან თავისთავზე (თვითშეფასება) და იმაზე, თუ როგორი სურს მას იყოს (იდეალური “მე”). ჯანმრთელი, ხორ-
მალური, მოწიფული და ჰარმონიული პიროვნების “მე”-კონცეფციაში ეს ელემ-
ენტები ერთიერთთაგანგადად, როჯერსის გერმანიოლოგიით, კონტრუქტ-
ტულად არიან ინტეგრირებული. “მე”-კონცეფციის ღებინგვერდის საშიშ-
როება მაშინ იქმნება, როდესაც ხდება განსვლა თვითშეფასებასა და იდე-
ალურ მე-ს შორის, თვითშეფასებასა და ადამიანის უშუალო და რეალურ
ქცევით გამოცდილებას შორის. “მე”-კონცეფციის ღებინგვერდია ელინდება
თავის თავში დაურწმუნებლობის, შიშის, შფოთვის და სხვა განცდებში. და-
საწყისში შეუქმნველი ეს განცდები თანდათან ძლიერი და შემაწვებელი
ხდება. ამ ვითარებიდან ნამდვილი გამოსავალი “მე”-კონცეფციის ჯადახა-
ლსებაში მდგომარეობს. მაგრამ პიროვნება, როგორც წესი, ედილობს შეინ-
არჩუნოს არსებული “მე”-კონცეფცია; იგი შესაძლებისდაგვარად ებრძვის
ღებინგვერდიულ პროცესებს და დაცვით შექმნიშებს მიმართავს.

როჯერსი ორ ძირითად მექანიზმზე მიუთითებს: 1) რეალობის აღქმის
დამახინჯება (მაგ, მიუხედავად მარცხისა და წარუმატებლობისა, ადამიანი
მაინც მიიხსენებს, რომ ნიჭიერია და უბრალოდ, არ უმართლებს); 2) “მე”-
კონცეფციისთვის ხაფრისის შემცველი გამოცდილების იგნორირება (მაგ,
ადამიანი არ აცნობიერებს, თვალს სუჭავს იმაზე, რომ იგი ბევრს ჭამს, ეწე-
ვა, უხეშობს, ფეთხემა და ა.შ.). ამ მექანიზმებმა შეიძლება გარკვეულ ფარ-
ვლებში შეახლოს ან შიარბილოს ღებინგვერდიული გენდენციები, მაგრამ
არსებითად ხაჭმეს ვერ შეედიან. პირიქით, უფსკრული “მე”-კონცეფციასა
და რეალობას შორის სულ უფრო იზრდება, რასაც შეიძლება სერიოზული
ფსიქოლოგიური ღებდადაგაყია და აზლილობა მოჰყვეს. ასეთ შემთხვევაში
უკვე ფსიქოთერაპევტის ჩარევა ხდება საჭირო. ამოყანა იმაშია, რომ ინდი-
ვიდი გამოუმუშავდეს საკუთარი თავის ახალი, რეალობის ადექვატური ხაგი,
და ჩამოუყაბდეს თავის შესაძლებლობათა შესაგვეისი იდეალური მე.

იმხათვის, რომ მივიღოთ უფრო მოქნილი მე-კონცეფცია, საჭიროა
მოიხსნას ან მაქსიმალურად შესუსტდეს დაცვითი მექანიზმები, რომლებიც
ამახინჯებენ “მე”-კონცეფციას. ეს გზას გაუხსნის პიროვნებაში არსებულ
ჯანსაღ ძალას, მიმართულს მის განვითარებაზე და თვითგამოელენაზე. “რაც
არ უნდა ეწოდოთ მას, ამბობს როჯერსი, ზრდის გენდენცია, აღძრულობა
თვითაქტუალმბაყისკენ თუ წინ მოძრაობის გენდენცია, ესაა სიყოფილის
მთავარი მამომრავებელი ძალა. მისწრაფება, რომელზეც დამოკიდებულია
მთელი თერაპია. ესაა მთელ ორგანულ და ადამიანურ ცხოვრებაში ჩართუ-
ლი მისწრაფება გაერყულდეს. გაფართოედეს, გახდეს დამოუკიდებელი, გან-
ვითარდეს, გამოაელინოს და აამოქმედოს ორგანიშმის ყველა შესაძლებლობა
ისეთ დონემდე, რომ გაძლიერდეს ორგანიშმი ან “მე”. ყოველივე ეს პი-
როვნებაში ღრმა და მნიშვნელოვან ტერებს გულისხმობს, რაც იმ შემთხ-
ვევაში მოდწევა. თუ ფსიქოთერაპიული სეანსების ღროს შექმნილია სა-
თანადო აგმოსფერო და ერთიერთობები, სწორედ ამაზეა მიმართული ფსი-
ქოთერაპიის ის სახე, რომელიც მტკიცედ არის დაკავშირებული როჯერსის
სახელიან; მას არადირექტიული ან კლაუნგზე ცენტრირებული თერაპია

ეწოდება. ამგვარი თერაპია გულისხმობს თერაპევტის მიერ კლიენტისათვის თბილი და მიმღებლური ატმოსფეროს შექმნას, რომელშიც ეს უკანასკნელი სრულ ფსიქოლოგიურ დაკულობას და უსაფრთხოებას გრძნობს. თერაპევტი ამჟღავნებს კეთილშობილურებას, "უეჭველ დადებით დამოკიდებულებას": გულწრფელი ინტერესით და ემპატიით ცდილობს სწვდეს მეორე ადამიანის შინაგან სამყაროს, დაინახოს ისე, როგორც ეს უკანასკნელი ხედავს მას. ასეთ სიტუაციაში იცვლება კლიენტის დამოკიდებულება თავის თავის მიმართ; იგი ხდება უფრო გულისხმიერი და მიმღებლური თავისი რეალური განცდებისა და თვისებების მიმართ; მას უზნდება რწმენა თავის თავისა, უძლიერდება თვითკონტროლი და ავტონომიურობა; იგი უკეთესად ახერხებს თვითრეალიზაციას. ერთი სიტყვით, ხდება პიროვნული ზრდა, მე-კონცეფციის პარაზონიზაცია და რეალობასთან შესაბამისობაში მოყვანა. შედეგად ვიღებთ სრულყოფილად ფუნქციონირებად ინდივიდს, რომელსაც უნარი ექნება წარმატებით და უმტკივნეულოდ გაართვას თავი ცხოვრებისეულ პრობლემებს.

თავისი ფსიქოთერაპიული საქმიანობის მეორე პერიოდში როჯერსის ინტერესმა გადაინაცვლა ინდივიდუალური ფსიქოთერაპიიდან ჯგუფურზე. 60-70-იან წლებში, ბევრწლიად როჯერსის გაუღეხით, ამერიკაში უაღრესად პოპულარული გახდა ეწ. *მეხედრის ჯგუფები*. როჯერსი თვლიდა, რომ პიროვნული ცვალებადობა, შინაგანი პოტენციალის ზრდა უფრო სწრაფად ხდება მცირე და ინტენსიურ ჯგუფებში.

კლიენტზე ცენტრირებული მიდგომა ფსიქოთერაპიის ფარგლებს გასცდა და ადამიანურ ურთიერთობათა სხვა სახეებზეც ვაეროვებდა. საკმაოდ ბევრის მიერ შეწყნარებული და პრაქტიკულად რეალიზებული იქნა როჯერსის მიდგომის მთავარი პრინციპი, რომ *გამაადგილებელი, ფსილოგაიური* ფსიქოლოგიური კლიმატი ხელს უწყობს პიროვნულ ზრდას ყოველგვარ სიტუაციაში, იქნება ეს თერაპევტისა და კლიენტის, მშობლისა და შვილის, მასწავლებლისა და მოსწავლის, ლიდერისა და ჯგუფის, ადმინისტრატორისა და თანამშრომლის თუ სხვა სახის ურთიერთობა. განსაკუთრებული გაქანება მოიპოვა ქუმანისტურმა მიდგომამ განათლების სფეროში. როჯერსი აღიარებულა თანამედროვეობის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო ფსიქოთერაპევტად. იგი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ხეყდა ფსიქოთერაპიულ ტექნიკას, მაგრამ, როგორც მკვლევარი, არ ემაყოფილებოდა მხოლოდ ტექნიკის სრულყოფით და ცდილობდა მკაცრი ემპირიული მეთოდებით შეემოწმებინა თავისი მიდგომის მართებულობა. ამისა გამომვლავნდა მისი მეთოდოლოგიური პოზიცია, რომელსაც შემოთ ეკლექტიკური ეწოდეთ. როჯერსი დასამუებდა, ზოგჯერ კი აუცილებლად მოიხწევს ფუნდამენტოლოგიური და თბიექტურ-პოზიტივისტური მეთოდოლოგიის შეთავსებას (იხ. 5.7.).

როჯერსი შემუქნების სამ გმას გამოყოფს. 1) *შინაგანი, სუბიექტური გამყოფილება*, რომელიც დამყარებულია ეწ. *ორგანიზმულ გრძნობაზე* და შეადგენს შინაგანი პირობების ფორმულირების წყაროს; 2) *თბიექტური შემუქნება*, რომელიც არსებითად კლასიკურ საბუნებისმეტყველო მეთოდოლოგიას გულისხმობს და 3) *პიროვნებათმორისა ან ფუნდამენტოლოგიური შემუქნება*. ამ შემთხვევაში ემპატია მიმართულია სხვა ადამიანის სუბიექ-

ტური სამყაროს წვდომამდე, იმაზე, თუ რამდენად რელევანტურად შევდივართ მის ფენომენოლოგიურ ველში, მისი საზრისების სისტემაში. ამ გზით მოპოვებული ცოდნა აბსოლუტურად ინდივიდუალურია, მაგრამ ამავე დროს შესაძლებელია მისი განზოგადება და შემოწმება სხვებით ობიექტური (ექსპერიმენტული) პროცედურების მეშვეობით. ბიპევიორიზმის ცალმხრობა იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი მხოლოდ მეორე სახის შემეცნებას სცნობდა ქეივის სამღვლი მუცნიერული შესწავლა კი სამივე სახის შემეცნებას გულისხმობს. როჯერსი სჯერა, რომ სწორედ პუნანსტერ ფსიქოლოგიას (რომელსაც იგი ფენომენოლოგიურ-ეგზისტენციალურს უწოდებს) შესწვევს ამის უნარი, უფრო მეტიც, როჯერსი დარწმუნებულია, რომ ეს მიმდინარეობა მიგვიყვანს ისეთ თეორიულ დასკვნებამდე, რომლებიც გააიყვებენ ტრადიციულ ფსიქოლოგებს, ვინაიდან იგი თავის თავში შეიცავს ახალი მუცნიერების სათავეებს; ეს იქნება მეცნიერება, რომელსაც არ შეუძინდება ხელი მოკიდოს პიროვნების პრობლემას და გამოიყენოს როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური შემეცნება.

უნდა ითქვას, რომ ეს პრეტენზიები სამღვლიად გადაჭარბებულია, მიმდინარეობას, რომელსაც როჯერსი წარმოადგენს არც მაშინ, როდესაც ამას ამბობდა, და არც ახლა, ითხი ათეული წლის მერე განსაკუთრებული მონაცემებით ან აღმოჩენებით არაიყვებოდა, მით უფრო ახალი მეცნიერებით, როჯერსის პოზიცია დამაჯერებელი ჩანს მხოლოდ ორთოდოქსიულ ბიპევიორიზმთან დაკავშირებით, რომელიც მართლაც იბღულებოდა მხოლოდ გარედაკვირებადი ცვლადების გამოშვით. მაგრამ განა იმ ფენომენების (მიზანი, საზრისი, ვანზრახვა, თეითაღქმა, თეიდმეფასება და ა.შ.) მეცნიერული კვლევის ტრადიციას, რომლებიც პიროვნულ-მოგიჯიურ სფეროს მიეკუთვნებიან, ფენომენოლოგიურა და ეგზისტენციალურა ფსიქოლოგიამ დაულო სათავე? XX საუკუნის დასაწყისიდან ევროპულ ფსიქოლოგიაში ეს პრობლემაცაა ყოველთვის აქტუალური იყო, ორმოციანი წლებიდან კი ამ სფეროში უამრავი ექსპერიმენტული კვლევა განხორციელდა. ეს კვლევები ეხება მე-კონცეფციის ისეთ ასპექტებს, როგორცაა მე-ს ხაგი, იდეალური მე, თეითმეფასება, პრეტენზიის დონე, მოლოდინი, ფრუსტრაცია და სხვა. აღსანიშნავია, რომ ეს კვლევები საბუნებისმეტყველო-პოზიტივისტური ორიენტაციით ხასიათდება, რომელიც ფენომენოლოგიურ-ეგზისტენციალური მეცნიერული მსოფლმხედველობისათვის ანგაგონისტურია. ამრიგად, სუბიექტური, პიროვნულ-მოგიჯიური ფენომენების კვლევას ტრადიციული ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის ფარგლებში ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ამ კვლევებს თავისი ლოგიკა და მეთოდოლოგია აქვს; ამიტომ, სინამდვილეს არ შეეფერება ის მეფასება, თითქოს მათ გზა გაუხსნა ფსიქოლოგიის ასპარეზზე შესაძენი ძალის გამოჩენამ. ის ვარაუდობა, რომ ამ ფენომენებს როჯერსი ფენომენოლოგიურ-ეგზისტენციალურ ცვლადებს უწოდებს, თავისთავად არ აქვს მათ პუნანსტერი ფსიქოლოგიის კუთვნილება; საჭიროა იმის დამუხტება, თუ რას წარმოადგენს საკუთრივ ფენომენოლოგიური და ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია.

ქუხერლის ფენომენოლოგიისა და ფსიქოლოგიის ურთიერთმიმართება-

ზე ჩვენ შემთხვევაში საკმაოდ ვისაუბრეთ (იხ. 53). ფსიქოლოგიურ კვლევაში ფენომენოლოგიური მეთოდის გამოყენება ნიშნავს ცნობიერების მოვლენათა განხილვას ვანცლებზე უშუალო დაკვირვების საფუძველზე, წინსაწარი ვარაუდებისა და თეორიული სქემების გარეშე, რომელთაც შეუძლიათ დაამახინჯონ ფენომენოლოგიური გამოცდილება. ასეთი დაკვირვება შეიძლება ლაბორატორიულ პირობებშიც მიმდინარეობდეს და ე.წ. ექსპერიმენტული ფენომენოლოგიის სახე მიიღოს. ამ მეთოდს ფსიქოლოგიაში დიდი ისტორია აქვს.

კუპონისტური ფსიქოლოგიაში ფენომენოლოგია ძირითად მეთოდად გვევლინება. განსხვავებით გრადიციული ფსიქოლოგიისაგან, სადაც უპირატესად სხადასხვა ფსიქიკური პროცესების კვლევა მიმდინარეობდა, კუპონისტურ ფსიქოლოგიაში ფენომენოლოგიური მეთოდი პიროვნების შესასწავლად გამოიყენება. მესამე ძალის წარმომადგენლები იქიდან ამოდიან, რომ პიროვნების გაგება მხოლოდ მისი საკუთარი თვალსაზრისიდან, მისი სუბიექტური გამოცდილებიდან შეიძლება. შთაგონა გაცივით, როგორ განიცდის ადამიანი თავის თავს და სასოციალურ პრობლემებს. პიროვნების შემეცნების საუკეთესო საშუალებად მინიჭებულა ემპატია-შთაგრძნობა. უშუალო შეხება შინაგან სამყაროში, თანაგანცდა, ერთი სიგვეით ის, რასაც როჯერსი ფენომენოლოგიურ შემეცნებას უწოდებს. როჯერსისა და სხვა ეკლექტიკოსების მეთოდოლოგიური პოზიცია განსხვავებული მეთოდების შეკვრებაში მდგომარეობს; სხვების აზრით კი ფენომენოლოგია ჭეშმარიტი შემეცნების ერთადერთი იარაღს წარმოადგენს. ამგვარ ორიენტაციას ხშირად *ეგზისტენციალურ ფსიქოლოგიას* უწოდებენ. თუმცა, ალბათ არ შეეცვლებით თუ ვიტყვით, რომ მთელი კუპონისტური ფსიქოლოგია ეგზისტენციალურია ისევე, როგორც ფენომენოლოგიური. ერთ-ერთი წამყვანი ეგზისტენციალური ფსიქოლოგის, შ. ბიულერის შეფასებით, თუ ფენომენოლოგია კუპონისტური ფსიქოლოგიის მეთოდური საფუძველია, ეგზისტენციალური შეხედულებები მის ფილოსოფიურ ბაზისს ქმნის. თუმცა, აქვე უნდა ვახსენოთ ისეთი სისტემებიც, როგორცაა სოციალური ფილოსოფია და პერსონოლოგია.

10.2. ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია

კუპონისტური ფსიქოლოგია უმთავრესად ფენომენოლოგიურ და ეგზისტენციალურ მეთოდოლოგიას ეყრდნობა. მიუხედავად ამისა, ფორმალურად მაინც, კუპონისტური მოძრაობის ფარგლებში, ეგზისტენციალური ფსიქოლოგიის სახით, ცალკე მიმართულება გამოიყოფა, როგორც ცნობილია, ეგზისტენციალიზმში თავად ადამიანის საკუთარი ხედვა, თვალსაზრისი ხდება საზოგადოებრივ მსოფლხედველობის ათეისტურ წერტილში. სამყაროს ხერხედი არ არის ადამიანის მიმართ გრანსექუნდული, თავისთავად არსებული და რაციონალურად შემეცნებადი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების რიგი ან ურთიბლიობა. სამყაროს ხერხედი ისე უნდა დაიხატოს, როგორც ადამიანისთვის არის მოცემული; იგი ინდივიდუალური ცნობიერების შინაარსად *არსებობის სამყაროა*. პიროვნულ სამყაროს ამ დირებულებებისა და საზრისების სტრუქტურა წარ-

მოადგენს, რომელშიც ადამიანი არსებობს (existencia-ლათინურად არსებობა) და მოქმედებს. ყოველგვარი მოვლენა სამყაროში არსებობს იმდენად და იმდაგვარად, როგორც მას აცნობიერებს, აფხვებს და ეპყრობა სუბიექტი.

ადამიანზე ორიენტირებულმა ამ ფილოსოფიამ ღრმა კვალი დააჩნია ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის წარმომადგენელთა მსოფლმხედველობას და პირდაპირი გავლენა მოახდინა ეგზისტენციალური ფსიქოლოგიის პრინციპებისა და თემების გააზრებაზე. ამ პრინციპებს შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი: 1) ყოველი ადამიანი განუყოფელია; უნიკალურია როგორც მისი შინაგანი სამყარო, ასევე მის მიერ გარე სამყაროს აღქმა და შეფასება; უნიკალურია ადამიანის რეაგირებაც ამ სამყაროზე (იდეოგრაფიული პრინციპი); 2) ადამიანი, პიროვნება არ შეიძლება გაგებულ იქნეს, როგორც მისი შემადგენელი ფუნქციებისა ან ელემენტების უბრალო ერთობლიობა. პიროვნების სუბიექტური, ფენომენალური სამყარო უნდა განიხილებოდეს მთლიანობით და არა ფრაგმენტული თვალსაზრისით (პოლისტური პრინციპი). ეგზისტენციალური ფსიქოლოგიის საბოლოო მიზანია ადამიანის ცხოვრებაში იმ ძირითადი თემის, გენდენციისა თუ ძალის პოვნა, რომელიც ერთგვარი გასაღებია იქნება პიროვნების ბუნების უნიკალურობისა და მთლიანობის გასაგებად. რაც შეეხება ეგზისტენციალური ფსიქოლოგიის მთავარ თემებს, ესენია: ა) ცხოვრების საზრისი, ღირებულებების ინდივიდუალური სკალა, ბ) თავისუფლება, არჩევანი, პასუხისმგებლობა, გ) შფოთვა, შიში, აპათია, დ) ადამიანთა შორის ურთიერთობები, სიყვარული, მარტოობა, გაუცხოება.

ჰუმანისტური მოძრაობის (მესამე ძალის) წარმომადგენლებს ბევრი რამ იზიდავს ეგზისტენციალიზმში: პირველ რიგში ის, რომ ამ ფილოსოფიური სისტემის ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა ადამიანი მისი არსებობისთვის დამახასიათებელი ყველა პრობლემით და კონფლიქტით. ისინი დაკავშირებული არიან არსებობის ფინალობასთან, სიცოცხლის საზრისის უქონლობასთან ან დაკარგვასთან, ადამიანის თვისებებისა და უნარების რეალიზაციის შეუძლებლობასთან და სხვა. ყოველივე ეს უკმაყოფილების, დაურწმუნებლობის, შფოთვის, ეგზისტენციალური შიშის, სასოწარკვეთილების და, შესაძლოა, ფიჭიკური აშლილობის წყარო ხდება. თავის ძირითად დანიშნულებას ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია ამ ვითარების გამოსწორებაში, სხვა ადამიანის სუბიექტური სამყაროს სირთულეების მოხსნაში, მის პარამონიშიციაში ხელაქს. ამიტომ ვახაგებია, რომ ამ მიმდინარეობის წარმომადგენელთა აბსოლუტური უმრავლესობა ფიქსირირაპეკეგებია, რომლებიც უფრო ინდივიდუალური ცნობიერების პრობლემების აღწერით და ვაგებით არიან დაინტერესებული, ვიდრე მოგადი კანონზომიერებებისა და კონცეფციების დადგენით. ამ სულისკვეთებით მუშაობენ მრავალრიცხოვანი ეგზისტენციალისტი ფსიქოაგრები და ფსიქოთერაპეკეგები სხვადასხვა ქვეყანაში. მათი მოსაზრებები ფსიქოპათოლოგიური და ფსიქოთერაპიული პროცესების მიმართ ფრიად განსხვავებულია. ფსიქოთერაპია ამ შემთხვევაში იდეოგრაფიული კვლევის გზას წარმოადგენს. სწორედ ამას გულისხმობს რ. შუი, როცა აღნიშნავს, რომ ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია ორიგინალური თეორიული სისტემა

ან სკოლა, კი არ არის, არამედ ერთგვარი დამოკიდებულება, პოზიცია თუ ორი-
ის მიმართ.

ყველაზე ცნობილი ამერიკელი ეგზისტენციალისტი ფსიქოლოგი როლო
შეი (1909-1994) თავიდანვე ფსიქოკონსულტაციაზე ან ფსიქოთერაპიაზე იყო
ორიენტირებული. როგორც ჭეშმარიტი ეგზისტენციალისტი, შეი ადამიანის
ბუნების ენგრაფურ მომენტად მის თავისუფლებას მიიჩნევს. მაგრამ თავი-
სუფლება ყოველთვის დაკავშირებულია პასუხისმგებლობასთან როგორც
საზოგადოების, ისე, პირველ რიგში, საკუთარი თავის, თავისი ცხოვრებისა
და ბედის მიმართ. ჯანმრთელ ადამიანებს არ ეშინათი თვალი გაუსწორონ
ცხოვრების პერსპექტივებს, აფასებენ და უფროხილდებიან თავისუფლებას,
პატიოსნება არიან საკუთარი თავის და სხვების წინაშე. ისინი აცნობიერ-
ებენ ცხოვრების სასრულობას, მაგრამ ყოფნით გამბედაობა იცხოვრონ სრულ-
ფასიანი ცხოვრებით. არის ხალხი, რომლებსაც არ ძალუთ მიღონ თავისუფ-
ლების გვირგი, აიღონ თავზე ვალდებულება საკუთარი ბედის წინაშე. თმობენ
თავისუფლებას, გაურბიან არჩევანს, იმუშავენ არაადექვატურ თვითშეფა-
სებას და უკალიბლებათ საკუთარი თავის უმნიშვნელობისა და სამყაროსგან
გაუცხოების განცდა.

შეი უთანხმება ეგზისტენციალურ ფილოსოფიაში მიღებულ მოსაზრე-
ბას, რომ იზოლირებულობა, სხვებისაგან და საკუთარი თავისაგან გაუცხო-
ება დამახასიათებელია ყველასთვის, ვინც დღევანდელ დასავლურ საზოგა-
დოებაში იცხოვრობს. მიუხედავად ამისა, ადამიანები მეტ-ნაკლებად მწვავედ
განიცდიან ამ მდგომარეობას. განსხვავებულია არა მარტო შესაბამისი გან-
ცლების ინტენსივობა, არამედ რომელიმაც ავტორი დიდ ყურადღებას უთ-
მობს სხვადასხვა ეგზისტენციალური განცდის დახასიათებას, როგორც დად-
ებითის (მშრუნველობა, სიყვარული), ისე უარყოფითის (სიკვდილის შიში,
შფოთვა, დანაშაული, აპათია და სხვა).

ყველაზე დიდი გამოხმაურება მისივე შეის მიერ ჩატარებულ შფოთვის
საფუძვლიან ანალიზს ხედა. შფოთვა შეის მახეღვით არის "ადამიანის მიერ
იმ ღირებულებებისადმი წარმოქმნილი საფრთხის გაცნობიერება, რომელთაც
იგი მნიშვნელოვნად მიიჩნევს მისი, როგორც პიროვნების არსებობისთვის".
საფრთხე შეიძლება ემუქრებოდეს ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქიკურ არსე-
ბობას (სიკვდილი და თავისუფლება) ან რაიმე სხვა ღირებულებას (სიყვარუ-
ლი, ურთიერთობა, პრესტიჟი და ა.შ.). მაგრამ მთავარი მნიშვნელობა უნიჭე-
ბა არსებობის საშრისის დაკარგვას. განიხილება ორი სახის შფოთვა, *ნორ-
მალური* და *ნეეროგული*. ნორმალურ შფოთვას ვერაუთს ვაექვევა; იგი თან
ახლავს ძველ ღირებულებათა უარყოფის ან გადახალისების პროცესს, რაც
ყოველთვის დაკავშირებულია პიროვნების შრდასთან და განვითარებასთან,
ამდენად ეს ნორმალური მდგომარეობაა. თუ შფოთვა საფრთხის პროპორცი-
ულია, მასთან სავსებით შესაძლებელია გამკლავება ცნობიერების დონეზე.
მაგრამ, თუ შფოთვა საფრთხის მიმართ პროპორციული არ არის, იგი ნეერო-
გულ სახეს იძენს და მწვავე კონფლიქტის წყარო ხდება. მისი სათავეა რაიმე
ღირებულებისთვის არაადექვატურად დიდი მნიშვნელობის მინიჭება და
დოგმის, კერპის რანგში აყვანა. ამ ღირებულებაზე უარის თქმამ შეიძლება

არსებობის საზრისის და კარგის საფრთხე შექმნას და ნევროტული ბუნების ეგზისტენციალური შოთოვა გამოიწვიოს. ნევროზსკენ მიუყვართ სიციარი-ელისა და აპათიის განცდასავე, რომელიც თან სდევს გაუცხოებას. სიციარი-ელე და აპათია აბრკოლებს აქტიურ ცხოვრებას. ჩნდება ნევროტული სიმ-პტომები, რომლებიც ავიწროებენ და ამახინჯებენ პიროვნების ფუნქციონ-ლოგიურ სამყაროს და თრგუნავენ მინაგანი თავისუფლების ვრძნობას. ში-ნაგნად არათავისუფალი ადამიანი თავის გარშემო იქმნის ისეთ რეალობას, სადაც მას არ ესაჭიროება არჩევანის გაკეთება, ვალდებულებების აღება. ნევროტული სიმპტომები თავისუფლების და, შესაბამისად, პასუხისმგებლო-ბისაგან გაქცევის მიზნისმებელია, იმის მახეუბელი, რომ ადამიანი არ იყე-ნებს თავის შესაძლებლობებს. ფსიქოთერაპიის მიზანია, დაეხმაროს ადამი-ანებს თავისუფლების მოპოებაში, რათა მათ გააცნობიერონ და გამოიყენონ თავიანთი შესაძლებლობები. როდესაც პაციენტი უფრო თავისუფალი ხდება, მისი ნევროტული სიმპტომები, როგორც წესი, ქრება. ნევროტული შოთოვა ადგის უთმობს ნორმალურს. მაგრამ ეს მხოლოდ თანმხლები ეფექტებია იმ შთაქარი მიზნისა, რაც პაციენტის მიერ სრულფასოვანი არსებობისკენ მიმავალი გზის ახევაში მდგომარეობს. როგორ შეიძლება ამის მიღწევა? რ. შვი, ეგზისტენციალისტი ფსიქოთერაპევტების უმეტესობის მსგავსად, არ სრუ-ნავს სპეციალური ტექნიკებისა და მეთოდების შემუშავებაზე. გადაწყვეტი-მნიშვნელობა *ემპათიის* ენიჭება, რომელიც მის თქმით, კონსულტირების პროცესის გასაღებს წარმოადგენს. აქ ყოველივე თავისუფალი საუბრის რე-კიმში, ურთიერთმიმდებლურ ატმოსფეროში ხდება, უაღრესად ფაქიზად, პიროვნების ავტონომიაში ჩარევის გარეშე. ფსიქოთერაპევტი მხოლოდ რბი-ლად უბიძგებს პაციენტს იმისკენ, რომ მან თავის თავზე მუშაობა დაიწყოს და ასით მიიღწიოს გარე და შინაგანი სამყაროს აღქმებურ და უკეთეს გაგებას; საბოლოო ჯამში, იგი უნდა გახდეს ის, რაც არის, დაიბრუნოს თავისუფლება და პასუხისმგებლობა საკუთარ ცხოვრებაზე.

აღილი შესამჩნევია, რომ ყოველივე ეს საკმაოდ ახლოს არის როჯერ-სიანულ მიდგომასთან, სახელდობრ, ფსიქოთერაპიის, როგორც ისეთი ადამი-ანური კონტაქტის გაგებასთან, სადაც იქმნება რბილი, სანდო ურთიერთობა კლიენტთან, სადაც ხორციელდება კლიენტის მინაგანი შემოქმედებითი პო-ტენციალის აქტივაციაცა და, შესაბამისად, მისი პიროვნული ზრდა. მიზეზ-დავად ისეთი მსგავსებისა, არის განსხვავებებიც, რაც მისი გააცნობიერებელი აქვს. იგი აღნიშნავს ეგზისტენციალური ფსიქოთერაპიული ურთიერთობის შედარებით ხანგრძლივობას, ფსიქოთერაპევტის მეტ აქტიურობას და იმასაც, რომ როჯერსის თვალსაზრისი უფრო ოპტიმისტურია. ეგზისტენციალური ფსიქოთერაპევტები უფრო მეტად ამახვილებენ ყურადღებას ადამიანის არ-სებობის უარყოფით მხარეებზე, სასიცოცხლო კრიზისების გრაგვდიამზე და ა.შ. ეს ბუნებრივია; ამაში მკვლავდება ეგზისტენციალისტური მსოფლმხედ-ველობის თავისებურება.

კრიტიკოსების აზრით, ეგზისტენციალური ფსიქოთერაპია, ისე როგორც იგი მისთან არის მოცემული, მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს ეფექტური, როდესაც საქმე გვაქვს სამედიცინო თვალსაზრისით პრაქტიკულად ჯანმრ-

თელ ადამიანებთან, რომლებსაც თავისი არსებობის უაპრობა აშუიოებთ. ასეთი კლიენტები მართლაც მრავლად ყავს ევმისტენიკილისტ ფსიქოლოგს; იგი არადირექტიულად, მაგრამ მაინც არწმუნებს თავის კლიენტებს იმაში, რომ ყველაფერი მათ ხელშია და მათ თავისუფალ არჩევანშია დამოკიდებული. ასეთი შემოქმედების სარგებლიანობა ფრიად საეჭვოა რეალურად აქედან შემოვი ადამიანების შემთხვევაში, რომლებიც სწორედ იმიტომ მივიდნენ სამკურნალოდ, რომ მხოლოდ ნებელობის დაძაბვით არ შეუძლიათ მოერიონ აკვიატებულ მოქმედებებს თუ შემაწვებულ ფსიქოსომატურ ამლილობებს. შეგვი, ასეთმა შემოქმედებამ შეიძლება ხევეროტული სიმპტომების გაძლიერება გამოიწვიოს.

როლი მისა და სხვა ევმისტენიკილისტ-ანალიტიკოსებისაგან განსხვავებით ვიქტორ ფრანკლი (1905-1997), ვენის შესამე ფსიქოთერაპიული სკოლის (ფროიდის და ადლერის შემდეგ) დამაარსებელი, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ფსიქოთერაპიის გეგმას. მის სახელს უკავშირდება მკურნალობის ორი ახალი პრინციპი ან მეთოდი: *დერეფლექსია* და *პარადოქსული ინტერესია*. დერეფლექსიის მეთოდი მიმართულია იმაზე, რომ აღიკვეთოს თავის სირთულეებზე გაუთავებელი ფიქრი, გადაჭარბებული თვითკონტროლი. მთელმა რიგმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ეს მართლაც ერთობ მნიშვნელოვანი მომენტია; მაგალითად, გამოვლინდა, რომ თანამედროვე ახალგაზრდებს რეალურ კომპლექსებზე შეგად ის აზრი თრეზნავს, რომ მათ კომპლექსები აქვთ. პარადოქსული ინტერესიის მეთოდი გულისხმობს თერაპევტის მიერ კლიენტის მომართვას სწორედ იმის გასაკეთებლად, რასაც იგი ვაერბის. ამასთან, რიგ შემთხვევებში აქტიურად გამოიყენება იუმორი, რომელსაც ფრანკლი ადამიანის თავისუფლების ერთ-ერთ ფორმად მიიხედავს.

ფრანკლის, როგორც ევმისტენიკილისტური ფსიქოთერაპევტის ინტერესია მიმართულია ახალი გიპის ხევერობების – *ნოვოგერნი ნევერობებისკენ*, რომლებიც დასაქვლური სამყაროს მახასიათებლები გახდნენ. რაც უფრო განვითარებულია ქვეყანა ეკონომიკურად, მით შეგია იმ ადამიანთა რიცხვი, ვინც *ევმისტენიკილისტურ ვაკუუმში* იმყოფება. ესაა ადამიანები ინტერესების, ინიციატივის, ცხოვრების საზრისის გარეშე, სამედიცინო თვალსაზრისით ისინი ჯანმრთელები არიან, რაც ფსიქოთერაპევტებს აყენებს არა კლინიკური სიმპტომების, არამედ ადამიანური პრობლემების წინაშე; ისეთი პრობლემების წინაშე, რომლებიც აქამდე სასულიერო პირების კომპეტენციაში შედიოდა. საზრისის ძიება არ არის პათოლოგია; იგი ჭეშმარიტად ადამიანური არსებობის უპირველესი ნიშანია. ეს უფრო ხულიერა დისგრესია, ვიდრე ფსიქიკური დაავადება. მაგრამ ადამიანს ამ შემთხვევაში სჭირდება დახმარება. ფსიქოთერაპევტი, ამბობს ფრანკლი, ადამიანს საზრისს ვერ “ჩაკუნერავს”, მაგრამ მის ძიებაში, მის დანახვაში დაეხმარება.

ფრანკლის მდგომარეობა *ლოვოთერაპია*, ანუ ცხოვრების საზრისის მოპო-

ვებაზე მიმართული თერაპია ეწოდება. ცხოვრების საზრისი ყოველ ადამიანს თავისი აქვს. იგი უნდა აცნობიერებდეს პასუხისმგებლობას ამ მიზანია შეხრულებამუ, რომლებმაც მისი ცხოვრების საზრისი რეალიზება, ნევროზის შემთხვევაში ადამიანი ან ვერ ხედავს საზრისის მქონე მიზნებს, ან მცდარად განსაზღვრავს მათ, ან ცდილობს ერთი მიზნის მიღწევას მეორის ხარჯზე. ფრანკლი ხაზს უსვამს ამ ვარაუდებს, რომ არ არსებობს საყოველთაოდ გამოჩინული ცხოვრების საზრისი; ეს იგივეა, რომ გროსმაისტერს დაუსვა კითხვა: "რომელი სელაა ჭადრაკში ყველაზე კარგი?". საზრისი ყოველთვის უნიკალურია; იგი კონკრეტული პიროვნებისა და კონკრეტული ვითარების გადაკვეთაზე წარმოიქმნება. საზრისი აუცილებლად რაიმე ღირებულებას უკავშირდება. ღირებულებებს ფრანკლი სამ ჯგუფად ყოფს: *მემორქმელების* ღირებულებები (პირველ ყოვლისა შრომა), *კანცელის* ღირებულებები (ერთ-ერთი უზიარებელი სიყვარული) და *დამოუკიდებლობის* ღირებულებები. ეს რიგი გამოხატავს სამ ძირითად გზას, რომლითაც ადამიანს ცხოვრების საზრისის პოვნა შეუძლია. პირველი ის არის, რასაც იგი აძლევს სამყაროს თავისი ქმნილებებით; მეორე – რასაც იგი სამყაროსაგან იღებს თავისი ქმედებითა და მათთან დაკავშირებული განცდებით; მესამეა ცნობიერი პოზიცია, რომელსაც ადამიანი იკავებს თავისი ბედის მიმართ. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, იყოფა გააზრებულ დამოკიდებულებად გკეილის, ბრალისა და სიკვდილის მიმართ.

ფრანკლი ადამიანის არსებაში სამ ფუნდს განიხილავს: *ბიოლოგიურს*, *ფსიქიკურს* და *სოცურს* ანუ *გონიოს*. სწორედ ამ უმაღლეს განზომილებაშია თავმოყრილი საზრისები და ღირებულებები, რომლებიც განსაზღვრავენ ქვედა დონეების როლს პიროვნული აქტიუობის დეკერმინაციაში. ამიგომ ბევრი თავის თვალსაზრისს *სამაღლის ფსიქოლოგიად* მიიჩნევს და, გახაგები ლოგიკით, განასხვაებს მას სიღრმის ფსიქოლოგიისაგან. მისი შეფასებით ლოგიტირაპია ადამიანის არსებობის შვევერვალისკენ არის მიმართული, ხოლო ფსიქოანალიზი ადამიანის ბუნების უფსკრულებში იხელება.

რადგან ადამიანს გონითი განზომილება აქვს, იგი შეგია, ვიდრე ფსიქიკა. ადამიანი გარკვეულად თავისუფალია საკუთარი ფსიქიკური მოცემულობისაგან, მთი უშეგეს ვარაუდსა და შემკვიდრობისაგან. ამას უკავშირდება მისი ორი ფუნდამენტური უნარი *თვითგრანსკენდენცია* (საკუთარ ფარგლებს ვარუი გახვლა) და *თვითგანრიდებისა* (პოზიციის დაკავება გარე ვითარებისა და თავის თავის მიმართ). მეშით აღნიშნული ორი ფსიქოტირაპიული ხერხის ეფექტურობა, ფრანკლის აზრით, ამ უნარების გამოყენებას ეყვანება.

შესა და ფრანკლითან ერთად ყველაზე გამოჩინილ ევზისტენციალისტ ფსიქოტირაპევტებს მიეკუთნებიან შევიცარიელი ფსიქიატრები ლუდეიგ ბისს-ენგერი და შედარდ ბოხი, რომელთა შეხედულებები *გვმისტენციალური ანალიზის* სახელითაა ცნობილი; ასევე იგორ კარუზო – *პერსონალისტური ფსიქოტირაპიის* ავტორი; იგლიელი რობერტი ასანჯიოლი – *ფსიქოსინთეზის* შემქმნელი; ინგლისელი ფსიქიატრი რობერტ ლანგი, *ანგეფსიქიატრიის* ერთ-ერთი ლიდერი; საფრანგიტომი მოლენაწე იუჯის მინკოუსკი; ამერიკაში – ჯე

იმს ბუგენგალს, ამაღლო ჯიორჯი და სხვა. ყველა ეს ავტორი საკუთარი გზით მივიდა ევნიომენოლოგიურ-ევმისგენეტიკალურ თვალსაზრისამდე და, ამავე დროს, გამოიკეთილი ინდივიდუალურობა შეინარჩუნა. მიუხედავად ამისა, ყოველი მათგანის ფსიქოთერაპიული პრაქტიკა იმ მოთავერ დებულებას ეფუძნება, რომ ადამიანი თავის შუამდებლობათა საფუძველზე და ღირებულებათა საკუთარი არჩევანის გზით, თვითონ ქმნის თავისი არსებობის პროექტს, ცხოვრების წესს. ნამდვილი ანუ ავტენტური არსებობა – ესაა ვაცნობიერებელი, ნებისი, პიროვნულ ვადანწყვეტილებასა და პასუხისმგებლობაზე დამყარებული არსებობა. შილოდ ამ უკანასკნელს მიეწერება თავისუფლების ნიშანი. არანამდვილი არსებობა ნიშნავს იმას, რომ ადამიანს დაკარგული აქვს თავისი ცნობიერებისა და ნების სამუალებით ცხოვრების სამყაროს კონსტრუირების უნარი; იგი ვარბის პრობლემებისაგან, თავისუფლებისაგან და ა.შ. ამიგომ ყველა ევმისგენეტიკის ფსიქოთერაპევტი თუ კონსულტანტი ცდილობს შეაღწიოს პაციენტის შინაგან სამყაროში, განიცადოს ის, რასაც პაციენტი განიცდის და, შემდგომ, დაეხმაროს მას თვითგამორკვევაში, სწორი არსევის გაკეთებაში, ჭეშმარიტი მიზნისა და სამრისის პოვნაში, ერთი სიტყვით, საკუთარი თავის განხორციელებაში.

თეორიის ვაგება შეიძლება არა შილოდ იმის ვათეაღისწინებით, თუ რას ამტკიცებს იგი, არამედ იმისიც, თუ რას უპირისპირდება, ვარყოფს იგი. უკვე ითქვა, რომ კუმანისგური ფსიქოლოგია, როგორც მესამე ძალი, უპირისპირდება ბიპევიორიზმს და ფსიქიანალიზმს. შაგრამ ამ სამი მიმდინარეობის ერთიერთი მიმართება მათსე სპეციფიკურია. თუ ბიპევიორიზმშია და კუმანისგურ ფსიქოლოგიას მორის ხიდის ვადება არსებობად ვერ ხერხდება, ფსიქიანალიზმის შემთხვევაში ეს ფაქტობრივად უკვე ვაკეთებულია. არსებობს ამ კარად ვარდამბეაღი, ინტეგრაციული ხასიათის თეორიული სისტემები, ისეთები, როგორიცაა კუმანისგური ფსიქიანალიზმი (ფრომი) ან ევმისგენეტიკური ანალიზმი (ბინსენგერი, ბოსი). მათ სინთეტურ ხასიათზე თავად სახელწოდებები მეტყველებს. კუმანისგური ფსიქოლოგიის, ვანსაკუთრებით კი მისი ევმისგენეტიკური ფრთის წარმომადგენელია დიდი ნაწილი ერთ დროს ფსიქიანალიტიკური მოძრაობის რომელიმე მიმართულებასთან იყო დაკავშირებული. ეს სახეებით ვასაგებია, ვინაიდან მათ უმრავლესობას ფსიქოთერაპევტები შეაღვწენ, ხოლო ფსიქიანალიზმი იყო და არის სერიოზული ავტორიტეტი, რომელსაც ვერც ერთი ფსიქოთერაპევტი ვეერდს ვერ აუელის, თუნდაც მის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულებს ვამოხაგვით. შავალითად, ბინსენგერი იუსეთის სწავლობდა და ბილომდე მეგობრობდა ფროიდთან; ფრანკლის მასწავლებლები იყენენ ფროიდი და ადლერი, ბოსიხა – ჯონსი, რაისი, პორხი; მუიმ ფსიქიანალიტიკური წვრთნა ადლერთან ვაიარა და ა.შ. მოვთიანებით ისინი თანდათანობით დაუახლოვდნენ ევნიომენოლოგიურ-ევმისგენეტიკალურ იდეებს და შედარებით დამორღუნენ ფსიქიანალიზმს, თუცა მასთან კავშირი შილიანად და საბოლოოდ არ ვაუწყვეტით. ფსიქიანალიზმის უდიდეს დამსახურებაზე ევნიომენოლოგიურ-ევმისგენეტიკური თრიენტაციის ყველა მეყნიერი დაპარაკობს. მიუხედავად ამისა, ვამოთქმულია უამრავი შენიშვნა, რომელიც ფსიქიანალიზმის სხეაღახევა

ასექტებს უხედავ. ყველაზე მწვავე კრიტიკა ფსიქოანალიზის შეთოდოლოგიაზე მიმართული. ეს უკანასკნელი ისევე, როგორც ბიპევიორიზმი, ე.წ. სციენტისგურ ან დეგერმინისტულ-საბუნებისმეტყველო პარადიგმაზე ღვას, რის გამოც ხასიათდება რელექციონიზმით, ნატურალიზმით და მექანიციზმით.

კუმანისგური ფსიქოლოგებისთვის ფსიქოანალიზის ტექნიკაც მიუღებელია, ვინაიდან ეს უკანასკნელი პაციენტს თავს ახვევს მკაცრად ვარკვეული სქემებიდან გამომდინარე ინტერპრეტაციებს; ეს, რასაკვირველია, პრინციპულად ეწინააღმდეგება ფუნქციონოლოგიური შეთოდის ხელისკვეთებს, რომლისთვისაც მთავარი სწორედ პიროვნებისა და მისი პრობლემების ყოველგვარი წინასწარი სქემებისა და თვალსაზრისებისაგან თავისუფალი წვდომა-გაგებაა.

არსებითი ხასიათისაა შენიშვნები ფსიქოანალიზის მოტივაციის კონცეფციის მიმართ. პირველ რიგში საქმე უხედავ ამოსავალი ლტოლვების კომპოსტაგურ ხასიათს. დაძაბულობის რელექციისკენ სწრაფვის გამოცხადება ადამიანის მოტივაციის ერთადერთ მექანიზმად (რაც, სხვათა შორის, ერთნაირად არის დამახასიათებელი როგორც ბიპევიორიზმის, ისე ფსიქოანალიზისთვის) პიროვნების კუმშვარტი ბუნების ვაუგებრობის, მისი პრინციპიზაციის და ბიოლოგიზაციის ტოლუბნია. არაუფს უარყოფს იმას, რომ ადამიანს გააჩნია დაძაბულობის მოხსნისა და წონასწორობის აღდგენის პრინციპით განსაზღვრული მოთხოვნები. მაგრამ, თუ ადამიანი მხოლოდ და მხოლოდ ამგვარი მოტივაციის ფარულებში არსებობს, იგი მხოლოდ ამგამინდელი უსიამოვნებისა და დისკომფორტის არიდებამე მრუნავს; აქედან გამომდინარე, ვერ ეშახურება შორს მიმავალ მიზნებსა და მაღალ ფახეულობებს. ხორმაღური და ჯანსაღი პიროვნება კი პირველ რიგში მიმართულია თვითგანხორციელებისკენ და საზრისულ-ცხოვრებისეული მიზნების მიღწევისკენ. ამ გზამე იგი არ ურიდება ხორთულეებს, უნერტიის ხარჯვას, დისკომფორტს. იგი ცდილობს გამოხატოს საკუთარი თავი ხელ უფრო რთულ, ახალ და საინტერესო ვითარებებში. ამრიგად, პიროვნება თვითონ არღვევს წონასწორობას, არ გაურბის დაძაბულობას; იგი უფრო მეტად დაძაბულობის მექანასა და შენარსუნებისკენ მიისწრაფის. ვიდრე მისი შემცირებასა და მოხსნისაკენ.

მოცემულ კონტექსტში ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო მანისაა, თუ როგორ შეაქვს კუმანისგურ-ევზისტენციადურ მიმდინარეობას თავისი შემეყნების არეში არაეცნობიერი; ფსიქოანალიზი ხომ პირველ რიგში არაეცნობიერის შემსწავლელი მოძღვრება და მეთოდია. პიროვნების შესწავლა, მისი უმეტეს ფსიქოთერაპია, ცნობიერების ანალიზით არ ამოიწურება და ვერც მისით შემოიფარგლება. ფუნქციონოლოგიურ-ევზისტენციადური ორიენტაციის ფსიქოლოგებს და ფსიქოთერაპევტებს ეს კარგად ესმით. სათანადოდ არის შეფასებული ფროიდის ღვაწლიც, რომელმაც, მისი თქმით, არაეცნობიერის "მძღაერი" სფეროს აღმოჩენით ადამიანის ბუნებას *სიღრმე* მანისაჲ. მიუხედავად ამის, არაეცნობიერის ბუნების გაგებაში ამ ორ მიმდინარეობას შორის არსებითი ხახის განსხეევაა.

ფსიქოანალიზის მიხედვით, დანამაკური არაეცნობიერი მოელენები აბსოლუტურად მიუწვდომელია პირდაპირი აღქმისთვის როგორც საკუთარ შე-

მი, ასევე სხვაში. ისინი უშუალოდ არ გვეძლევიან; შესაძლებელია მხოლოდ მათი გამოვლენა და რეკონსტრუქცია ისეთი მახალისი ანალიზით, როგორცაა სიმშრები. მიქლარი მოქმედებები ან თავისუფალი ასოციაციები. ფენომენოლოგიური მადგომის თანახმად ეს არაენობიერი მინარსების ფიქსაცია და აღწერა შესაძლებელია უშუალო გამოცდილების სამღვრებში. იგი ცდილობს დაადასტუროს არაენობიერი ფიქციური სინამდვილე ცნობიერების ფარგლებიდან გასვლის გარეშე. ამდენად, იგი ურთულესი ამოცანის წინაშე დგას: მან არაენობიერი უნდა აღმოაჩინოს ფენომენოლოგიური კვლევის გზით, ანუ მინახის არაენობიერი ცნობიერებაში.

თეორიულ პლანში ეს ამოცანა ასე წყდება: ცნობიერების ინტენციონალურ მინარსების გარდა არსებობს მინარსებაც, რომლებიც ცურადლების საგნად არ ქცეულა, რომლებიც ჯერ-ჯერობით შეუმწვეველი არიან. სწორედ ეს შეუმწვეველი მინარსები წარმოადგენს იმას, რასაც არაენობიერი ეწოდება. პრაქტიკულ პლანში ეს ნიშნავს, რომ პაციენტისა და ფსიქოთერაპევტის ემპატიურ ურთიერთობაში ფენომენოლოგიური წვდომის გზით ხდება იმის დადგენა, რასაც პაციენტი სთმანადოდ ვერ აცნობიერებდა და რაც ხელს უშლიდა მის თვითგანხორციელებას. საფიქრებელია, რომ ასეთი რამ შესაძლებელია მხოლოდ იმ მინარსების მიმართ, რომელთაც ფრიოდი წინაცნობიერს უწოდებდა; ისინი ცნობიერების ფოკუსის მიღმა, გარკვეულ ფონურ პირამიდის იმყოფებიან და ამდენად, მოგვნივრად გაყნობიერებადი არიან. მათი შემოგანა ნათელი ცნობიერების ველში მართლაც შესაძლებელია, რადგან ამ შემთხვევაში ფაქტობრივად აღვილი აქვს მხოლოდ ცნობიერების პერიფერიული, მკრთალი და ბუნდოვანი მინარსების შემწვევას და გამოაშკარავებს. მაგრამ, რაც შეეხება არაენობიერის კატეგორიის თეორიულ გააზრებას, აქ ჩვენ საქმე გვაქვს არაენობიერი ფიქციის ცნობიერების ჩარჩოებში დასაბუთების მცდელობასთან, რაც სერიოზულ სირთულეებს აწყდება. ი. ბეილაჟა სამართლიანად შენიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში უბრალოდ ცნობიერების ფარგლებშია გაფართოებული, იგი შეიცავს როგორც არაენობიერს, ისე ცნობიერ ფიქციურს. ჩვენ ვიცით მხოლოდ ის, რომ ასე ვაგებულ ცნობიერებაში მოთავსებულია შეუმწვეველი და შემწვეველი ფიქციური, მაგრამ როგორია კავშირი მათ შორის, ეს საიდუმლოდ არის დაფარული. თუ შეუმწვეველ ფიქციურს კავშირი არა აქვს გაწყვეტილი ცნობიერ ფიქციურთან, რატომ უნდა ჩაითვალოს ის არაენობიერად? არსებითად, ფენომენოლოგიური მადგომა არაენობიერი სფეროს მიმართ ცნობიერების ინტენციონობის, განათების ხარისხის შეგნაკლებობაზე მითითებით ამოიწურება. ამიტომ, ფიქციანალიტიკოსთა აზრით, ეს პოზიცია არაენობიერი ფიქციურის დასაბუთებას ეს არა, მისი უარყოფაა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ სიღრმის ფსიქოლოგიის ძირითადი აუგორები არც თუ დიდ ინტერესს იწუნებენ ფენომენოლოგიური და ეგზისტენციალური კვლევების მიმართ. რაც შეეხება ნეოფროიდიზმს და თანამედროვე ფსიქოანალიზს, აქ ვითარება ერთგვარად შეიცვალა. ისინი ანგარიშს უწევენ ფილოსოფიური და მეცნიერული აზრის ამ მიმართულების პოპულარიზებას და ცდილობენ შეუხამონ თავიანთ თვალსაზრისს ამ სისტემის მო-

ვიერთი ელემენტი; მაგრამ, საერთო ჯამში, მაინც მიიზნევენ, რომ მან ბევრი ვერაფერი შესძინა ფსიქოთერაპიულ პრაქტიკას. რაც შეეხება ჰუმანისტურ-ვეზისგენციალურ ფსიქოლოგიას, როგორც თეორიულ სისტემას, ფსიქონალიტიკოსებს შორის უფრო ვაგრძელებულია შეხედულება, რომ მას არა აქვს მყარი კოორდინატები, მისი მონაცემები შეუმოწმებელია, ხოლო ენა – ლიტერატურული, ამიტომ ძნელია მისი მეცნიერული ღირებულების გამოთვლა და შეფასება.

ასეთივე დამოკიდებულება მის მიმართ აკადემიურ ფსიქოლოგიაშიც, რომელიც უპირატესად, სციენტიფიკურ-საბუნებისმეტყველო კვლევის გზას მიჰყვება. მემოთ ნახსენებ დისკუსიაზე როჯერსსა და სკინერს შორის, ამ უკანასკნელმა ჩამოაყალიბა თავისი დამოკიდებულება როჯერსის და, მაშასადამე, საერთოდ ჰუმანისტური ფსიქოლოგიის მიმართ (იხ. 8.3). მას მიაჩნია, რომ კვლევის ფიქსაცია ფუნქციონოლოგიური სამყაროს ინდივიდუალურ და უნიკალურ ასპექტებზე არსებითად გამოორიესავს განმეორებადი მონაცემების მიღებას, მათ ურთიერთდაკავშირებას და, აქედან გამომდინარე, შოგადი კანონზომიერებების დადგენას. ამის გამო პრაქტიკულად შეუძლებელი ხდება აღამაინთა ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი აქტივობის წინასწარ-მეგვევლება. დაგვეჭვა და რეგულაცია. ცივილიზაცია კი ამის გარეშე ვერ იარსებებს.

უაღრესად მკაცრია პიჯეს პოზიციაც, მას მიაჩნია, რომ ფუნქციონოლოგიური ფსიქოლოგია ფილოსოფიური დოქტრინის ნაწილია და მეცნიერული ფსიქოლოგიის საფუძვლად ვერ გამოდგება. ფუნქციონოლოგიის მან უწოდა *პარამეცნიერული ფილოსოფია*, რომლის მიუღი საამროფნო ბაგაეი დაიკვანება იმ თეორიების კრიტიკაზე, რომლებიც თვით ფსიქოლოგებმა უკვე უარევეს და წმინდა სუკულატიურ მსჯელობებზე. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ აკადემიურ ფსიქოლოგიაში ბოლო ხნებამდე საკმაოდ კრიტიკულად აფასებდნენ ფსიქოლოგიის ასპარეზზე გამოსული მესამე ძალის შესაძლებლობებს ყოველგვარი მეცნიერებისთვის აუცილებელი ნიშნების სიმწვების, შემოწმებადობის, ხანდობის, დასაბუთებულობის ნაკლებობის ან არქონის გამო (კ. აინენკი, მ. კოზი და სხვა). ამდაგვარად მომართულ მუშაობას მოეჯერ “სოეგურ ძიებებსაც” კი უწოდებენ.

ახეი პოზიციის ვადაჭარბებული რადი კალიშმის და შეეწყნარებლობის მიუხედავად, ვარკვეული გამართლება აქვს. მართლაც, ფსიქოლოგიის დუ-ჰუმანისმაციასთან ბრძოლის საბაბით, ჰუმანისტურ-ვეზისგენციალურმა მიმდინარეობამ ფაქტობრივად უარყო ბევრი ისეთი რამ, რაც გრადიციული მეცნიერული კვლევის საფუძველს წარმოადგენდა. ძნელი წარმოსადგენია, რა კოორდინატებზე შეიძლება იყოს აგებული რაიმე ემპირიული კვლევის პროგრამა, ან საერთოდ რა სახე უნდა ჰქონდეს ცოდნის სისტემას, თუ არ არსებობს დეგერმინიზმი, მიმეობრიობა, განმეორადობა; თუ უკუღვევლყოფილია შოგადი კანონების დადგენის, ობიექტური გამოშვის, წინასწარ-მეგვევლების შესაძლებლობა. ნებით თუ უნებლიეთ, ეს რაციონალური შეშეუნების ვზიდან ვადახევეს და ირაციონალურ-ინგვიციური შეშეუნების პოში-ციაზე ვადახევეს ნიშნავს.

ეგზისტენციალიზმის ირაციონალიზმი ეჭვსაგარეშეა. ადამიანის ეგზისტენცია არ შეიძლება აიხსნას მეცნიერების მიერ. ამიტომ, ზოგიერთი მედიკოსი (მაგ. რ. მუსი) ეგზისტენციალიზმს აფასებს მეცნიერული ფსიქოლოგიის თეორიულ მოძღვრებად, თუმცა იგი შეიცავს უამრავ გერმანულ და ცნებას, რომელთა გარეშე ფსიქოლოგიის წარმოდგენა შეუძლებელია. მკაფიოდ გამოხატულ ანტიციკლისტურ პოზიციას აფიქსირებს ეგზისტენციალური ფსიქოლოგიის წამყვანი ფიგურები, როგორებიცაა ბინსვანგერი, ბონი, ბუგენგალი, შვი და სხვა.

საბოლოოდ უნდა ითქვას შედეგად. კუმანისტური ფსიქოლოგია, როგორც შესაძებ ძალა, თითქმის ნახევარი საუკუნეა, რაც ფსიქოლოგიური მეცნიერების ასპარეზზე გამოვიდა. ამიტომ უკვე შესაძლებელია მისი შეფასება სტატორულ პერსპექტივაში. ფსიქოლოგიის ამ მიმდინარეობამ აქცენტი გადაიტოვა ცნობიერებაზე, ნორმაზე, პიროვნულ ზრდასა და განვითარებაზე. შემოქმედებითობაზე. ამით მან უდავოდ შეუწყო ხელი იმ ერთგვარი ცალმხრივობის აღმოფხვრას, რაც ბიპევიორიზმისა და ფსიქონალიზმის გაელენით, დამახასიათებელი იყო ამერიკელი ფსიქოლოგიისთვის. იგი ახლაც მიუთითებს იმ პრობლემებზე, რომლებიც წარმოიქმნება თანამედროვე ფსიქოლოგიაში მქცხიციტური თვალსაზრისის ამა თუ იმ გამოვლინებასთან დაკავშირებით.

კუმანისტურ-ეგზისტენციალური მიდგომა ურთ-ურთი პირველთაგანი იყო შიშ შორის, ვინც ფსიქონალიზმის რეალური ალტერნატივა გახდა ფსიქოთერაპიის სფეროში. კუმანისტური ფსიქოლოგიის გაელენით ახალი და საინტერესო ტენდენციები გაჩნდა განათლების სფეროშიც. მთლიანობის, აუტენტურობის, კრეატიულობის იდეების გათვალისწინებით ჩამოყალიბდა კუმანისტური პედაგოგია და პედაგოგიური ფსიქოლოგია; დაიწყო მოტივების იერარქიული მოდელისა და კლიენტზე ცენტრირებული მიდგომის რეალიზაცია საწარმოებსა და ორგანიზაციებში. რამაც გაელენა მოახდინა მართვის, პერსონალის კონსულტაციებისა და აგესტირების ტექნოლოგიასა და პოლიტიკაზე ერთი სიტყვით, კუმანისტურმა ფსიქოლოგიამ შესაძინევა წვლილი შეიგანა გამოყენებითი ფსიქოლოგიის განვითარებაში და, უფრო ფართოდ, საზოგადოების მოწყობის საქმეში. მან უდავოდ მოახდინა გარკვეული გაელენა ამერიკულ კულტურაზე. მაგალითად, ხშირად აღნიშნავენ, რომ როჯერსის მიდგომა, რომლის მიხედვითაც კლიენტებს ეპრობიან როგორც თანასწორუღლებიან პირებს, რომელთაც აქვთ "გამოჯამრთელების" მინაგანი უნარი და არ არიან დამოკიდებული ავტორიტეტული ადამიანის ან ექსპერტის სიბრძნეზე, კარგად ესადაგება ამერიკულ დემოკრატიულ გრადიციას. სხვათა შორის, როჯერსი თვითონ აღიარებდა, რომ ამერიკულ კულტურაზე კუმანისტური ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი გაელენის მიხედვით, მან ვერ შეძლო შეგაელენის მოხდენა ფსიქოლოგიური აზრის ძირეულ მიმართულებაზე. ეს, ალბათ, კანონზომიერებაა. ცნობილი ამერიკელი ფსიქოლოგიის სტორიკოსის თომას ლინის შეფასებით, გრინობისა და ინტეიციის კულტივირებამ კუმანისტური ფსიქოლოგია კელავ მიიყვანა მეცნიერული რევილუციის რომანტიკულ უარყოფამდე, თუმცა მას არ ეყო გულწრფელობა, რომ ეს უდარებინა. კუმანისტურ ფსიქოლოგებს, როჯერსისა და მასლოუს

ჩათვლით, თავი ვოველთვის შეცნობად მიაჩნდათ, მაგრამ არ აღიარებდნენ იმ ღრმა კონფლიქტს, რომელიც არსებობს ბუნებრივი კანონისა და ლეგერმინიზმისადმი შეცნობების ერთგულებასა და ადამიანის მიზნისა და თავისუფლებისადმი ერთგულებას შორის. “კუმანისტურმა ფსიქოლოგებმა მხოლოდ უსაფუძვლო პროტესტი შემოგვთავაზეს საბუნებისმეტყველო შეცნობების იმპერიალიზმის წინააღმდეგ, თუ მართლაც საჭირო იყო სარჩელის წარდგენა ადამიანის საბუნებისმეტყველო-შეცნობითი, რედუქციონისტური გაგებისადმი, იგი სხვა, უფრო ვინიერულ წყაროს უნდა დამყარებოდა” (თ. ლიხი). ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები და მეთოდოლოგები საკმაოდ ერთსულოვანი არიან იმაში, რომ კუმანისტური ფსიქოლოგია თავისი არსებობის საკმაოდ ხნის მანძილზე ვერ ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ შეცნობით სისტემად თავისი ერთიანი თეორიული და მეთოდოლოგიური პრინციპებით. ამ პრინციპების ნაწილი საკმაოდ ბუნდოვანია, ხოლო მათ შორის კავშირი – პირობითი.

ამ შეფასებებს, აღბათ, სერიოზული საფუძველი აქვთ. მიუხედავად ამისა, ვინაიდან ფსიქოლოგია იყო და რჩება საბუნებისმეტყველო და კუმანიტარული მსოფლმხედველობის საერთო ინტერესის საგნად, ეს მიმდინარეობა, როგორც კუმანიტარული პარადიგმის განსახიერება, ფსიქოლოგიური შეცნობების განუყოფელ ნაწილად უნდა განვიხილოთ. ამასთან, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ კუმანისტური და ეგზისტენციალური ფსიქოლოგია თავის წვლილს შეიტანს მომავალი ერთიანი ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებაში, თუ ასეთი რამ საერთოდ შესაძლებელია.

ლიტერატურა

1. ბოჭორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები. თბილისი, ნაწილი I-1957, II-1959, III-1962.
2. ბვალავა ი. ფსიქოზურ განცდათა ფენომენოლოგია. თბილისი, 1968.
3. იმედაძე ა. XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები. თბილისი, 2004.
4. Грининг Т. История и задачи гуманистической психологии. Вопросы психологии. 1988, 4.
5. Клонингер С. Теория личности. СПб., 2003.
6. Криппер С., де Карвало Р. Проблема метода в гуманистической психологии. Психологический журнал. 1993, 2.
7. Лихи Т. История современной психологии. СПб., 2003.
8. Маслоу А. Психология бытия. М., 1997.
9. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб., 1999.
10. Мей Р. Искусство психологического консультирования. М., 1994.
11. Нельсон-Джонс Р. Теория и практика консультирования. СПб., 2000.
12. Олпорт Г. Личность в психологии. М., 1998.
13. Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. М., 2000.
14. Роджерс К. К науке о личности. В кн.: История зарубежной психологии. Тексты. М., 1986.

15. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление личности. М., 1994.
16. Роджерс К. Клиентоцентрированная психотерапия. М., 1997.
17. Руткевич А. М. От Фрейда к Хайдеггеру. М., 1985.
18. Смит Н. Современные системы психологии. История, постулаты, практика. СПб., 2003.
19. Франкл В. Человек в поисках смысла. М., 1990.
20. Франкл В. Доктор и душа. СПб., 1997.
21. Фрейджер Р., Фрейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. СПб., 2001.
22. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. М., 2003.
23. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. М., 1997.
24. Экзистенциальная психология. Под ред. Р. Мея. М., 2001.
25. Allport G.W. Personality: A psychological interpretation. New York: Holt, Rinehart and Wilson, 1937.
26. Allport G. W. Pattern and growth in personality. New York: Springer-Verlag, 1986.
27. Bugental J. F. T. The third force in psychology. *Journal of Humanistic Psychology*. 1964, 21.
28. Buhler Ch. Basic theoretical concept of humanistic psychology. *American Psychologist*. 1971, 26.
29. Koch S. Psychological science versus the science-humanism antinomy. *American Psychologist*, 1961, 16.
30. Leahey T. H. A history of psychology. New Jersey: Prentice-Hall, 1992.
31. Maslow A. The psychology of science. A reconnaissance. New York: Harper and Row, 1966.
32. Mey R. Meaning of anxiety. New York: Roland Press, 1977.
33. Misiak H., Sexton V. S. Phenomenological, existential and humanistic psychologies. New York: Norton, 1973.
34. Muuss R. Existentialism and psychology. *Educational Theory*. 1976, 6.
35. Patterson C. H. Theories of counselling and psychotherapy. New York: Harper and Row, 1986.
36. Wandersman A., Popen P.J., Ricks D.F. (Eds). Humanism and behaviorism: dialogue and growth. New York: Pergamon, 1976.

თავი 11. კონსტიტუციური უსიძოლოება

11.1. კონსტიტუციური რეზერვების შეზღუდვის არსებობის უსიძოლოება

წინა თავში ჩვენ ვნახეთ, რომ XX საუკუნის სამოციან წლებში ამერიკაში ჩამოყალიბება დაიწყო პუბლიცისტურმა ფსიქოლოგიამ, რომელიც მისმა ლიდერებმა შესამე ძალად მონათლეს. იგულისხმება, რომ იგი, ბიპევიორიზმთან და ფსიქოანალიზთან ერთად, კიდევ ერთ მასშტაბურ ფსიქოლოგიურ მიმდინარეობას ან ორიენტაციას წარმოადგენს. თანამედროვე ფსიქოლოგი-აე, არსებითად, სამი ძირითადი მიმართულებითაა წარმოდგენილი, ოღონდ, ბიპევიორიზმის ნაცვლად, უკვე კოგნიტურ ფსიქოლოგიამ, ან სხვაგვარად, კოგნიტივიზმზე უნდა ვილაპარაკოთ. მან წინა საუკუნის შუა წლებიდან დაიწყო განვითარება, თანდათან გამოლევა ბიპევიორისტული ორიენტაცია და მისი ნიშა დაიკავა. ეს შესაძლებელი გახდა იმიტომ, რომ კოგნიტურ ფსიქოლოგიას, ბიპევიორიზმისაგან მნიშვნელოვანი განსხვავებულობის გარდა, მასთან სრულიად გარკვეული ნათესაობაც აკავშირებდა. ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი ფსიქოლოგიური ამრის ამ ორ მიმართულებას შორის ორივე ერთი ის, რომ კოგნიტივიზმში ფსიქიკურ პროცესებს რეალური მოვლენების სახით განიხილავს, მაშინ, როდესაც ბიპევიორიზმის სხვადასხვა ვარიანტებში მათი არსებობა ან უარყოფილია, ან უგულებელყოფილია, ან, საუკეთესო შემთხვევაში, პიპოთეგური ცვლადის ფორმითაა დაშვებული. მეორე – კოგნიტურმა ფსიქოლოგიამ ბიპევიორიზმისთვის დამახასიათებელი გარეგანი მიმდებარეობიდან აქცენტის მინიგან მიმდებარეობაზე გადმოიგანა. რაც შეეხება მათ მსგავსებასა და შემკვიდრებითობას, აქ, პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ კოგნიტივიზმში, ისევე როგორც ბიპევიორიზმში, პოზიტივისტიკურად ორიენტირებული ფსიქოლოგიაა თავისი ექსპერიმენტული და სტატისტიკური პროცედურებით, აგრეთვე იმ პიპოთეგურ-დედუქტიური მეთოდოლოგიით, რომელიც ემპირიული პიპოთეგებიდან თეორიის გამოყვანას ეულისხმობს. მან შეინარჩუნა ბიპევიორიზმის ინტერესი მოვლენების მიმართ (ოღონდ მექანიკურ-მანქანური მოვლენები კომპიუტერულით შეცვალა) და, აგრეთვე, დასწავლისა და შეხსიერების პრობლემის მიმართ.

უნდა ითქვას, რომ ბიპევიორიზმის ჩანაცვლება კოგნიტივიზმით საკმაოდ უმტკივნეულოდ მოხდა. ამის მიზეზი თვით ბიპევიორიზმის ევოლუციასა და ევოლუციურ გრანსფორმაციაში უნდა ვუბნობთ, როგორც ცნობილია, ოცდაათიანი წლებიდან კლასიკურ ბიპევიორიზმს ცვლის ნეობიპევიორიზმი; სტიმულსა და რეაქციას შორის წნდება მუალედური ცვლადები. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ცვლადებს, ერთი შეხედვით, საკმაოდ მენგალისტური ელერადობა აქონდათ (განზრახვა, მოლოდინი, ცოდნა და სხვა), მათი განსაზღვრება წმინდა ოპერაციონალისტიკურ, არაფუნქციონოლოგიურ ხასიათის აგარებდა, რაც, თითქოს, თანხედებოდა ბიპევიორიზმისთვის დამახასიათებელ ანტი-

მენტალისტურ პოზიციას. და მაინც, იგივე გოლმენისეულ ბიპევიორიზმში გამოიყენებულ ისეთ ცნებებს, როგორცაა მიზანი, მიზნობრივი ქცევა, კონცეპტური რუკა, ცემტალგი, არ შეუძლო გარკვეულად არ შეერყია ეს პოზიცია. ამიტომ არის, რომ გოლმენის თეორიას ხშირად შემეცნებით ან კონცეპტურ ბიპევიორიზმს უწოდებენ და კონცეპტური ფსიქოლოგიის მორეულ წინაპრად მოიხსენიებენ.

დაახლოებით იმავე პერიოდში ბიპევიორიზმს საგრძნობი დარცხმვა მიაყენა ერო-ერთში ყველაზე ავტორიტეტულმა ამერიკელმა ფსიქოლოგმა რ. ვულფორთმა; იგი ვადაჭრით ამტკიცებდა, რომ გაბუ, რომელიც ბიპევიორიზმში დაალო განედებს, წარმოდგენებს, იღებს, ამუხრუქებდა ფსიქოლოგიური მექანიზმების განვითარებას. იგი ებრძოდა ბიპევიორიზმისთვის დამახასიათებელ უფსიქიკო ფსიქოლოგიას და თვლიდა, რომ ინდივიდის ცნობიერი გამოცდილება მჭიდროდაა დაკავშირებული მის გარე ქცევასთან; ამგვარად, ორივე მათგანი ერთი და იმავე ქმედების ნაწილს წარმოადგენს. ბიპევიორიზმის კლასიკურ სქემაში ევლეთორთმა ორგანიზმში, სუბიექტი (S-O-R) შემოიყვანა და განსაკუთრებული გულისყურით დაიწყო ამ შემეცნებითი უწყობების შესწავლა, რომლებიც ქცევის რეგულაციას ახორციელებენ; უპირატესად ეს აღქმას ეხებოდა. ამ მიმართულებით 30-50-იან წლებში შემოაბდნენ როგორც *ფუნქციონალური ფსიქოლოგიის* მამდევრები (ბრუნსვიკი, ვულფორთი), ისე, ე.წ. *ახალი ხედვის* (New look) წარმომადგენლები (ბრუნერი, კრეზი, პოსტმანი და სხვა).

ამ ახალი ხედვის მქონე მკვლევარები აღქმის, პიროვნებისა და სოციალური ფსიქოლოგიის გადაკვეთაზე მუშაობდნენ და ფიქრობდნენ, შეესწავლათ პიროვნება აღქმის შემეცნებით. მათ დაადასტურეს, რომ აღმქმელი სუბიექტის თავისებურებები და სოციალური ფონი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავენ იმას, თუ რას და როგორ ხედავს ადამიანი. მაგალითად, ერთი და იმავე მოცულობის მონეტას დარიბი უფრო დიდად ხედავს, ვიდრე მდიდარი. მაგრამ ყველაზე ცნობილი გამოკვლევები ეხებოდა ე.წ. *პერსექტული დაეცის* უფქტებს აღქმაში. გართულებული აღქმის პირობებში ცდისპირებს უნდა ამოეცხთო სხვადასხვა ემოციონალური მინაარსის სიგეეები – ნეიგრალური და უხამსი (გაბუარებული). აღმოჩნდა, რომ ამ უკანასკნელთა ამოცნობას მეტი დრო ესაჭიროება. გამოითქვა ვარაუდი, რომ ცდისპირები არაცნობიერად აღიქვამენ გაბუარებული სიგეეების უარყოფით ემოციურ მინაარსს და ორგუნავენ მის გაცნობიერებას. პერსექტული დაეცის ფენომენის გარმეშოთაეიანვე გაეხიელებული კამათი გაიმართა, რომელიც დღესაც მიმდინარეობს. მაგრამ, მთაეარი ის არის, რომ ახალი ხედე პერსექტიას განხილავდა აქტიური ცნობიერი და არაცნობიერი პროცესის სახით, რომელიც სტიმულსა (შეგრძნებას) და საპასუხო რეაქტიას შორის არის მოთაეებელი. ნათელია, რომ ეს ახალი ხედე ბიპევიორიზმისკენ ნამდვილად არ იყო მიმართული.

იმის დადგენამ, რომ აღქმაში აქტიურად მონაწილეობენ გონება და პიროვნება, ჯერომ ბრუნერის (1915-) ინგერესი იმდროინდელ ამერიკულ ფსიქოლოგიაში მიეწეებული უმაღლესი ფსიქიკური პროცესებისკენ წარმართა. მან ერო-ერთში პირველმა წამოიწყო კატეგორიზაციის ექსპერიმენ-

ტული კვლევა და აჩვენა, რომ ახალი ცნების ფორმირება აქტიური ინტელექტუალური პროცესია, რომლის დროსაც სუბიექტი იმუშავებს სხვადასხვა სტრატეგიებს და მათ საფუძველზე ახორციელებს სტიმულების მიკუთვნებას სხვადასხვა კონცეპტუალური კატეგორიებისადმი. მოკლედ, აქაც სტიმულსა და რეაქციას შორის მოქმედი კოგნიტური სფერო შეისწავლებოდა. 1960 წელს ბრუნერმა ჯორჯ მილერთან (1920-) ერთად დააფუძნა კოგნიტური კვლევების ცენტრი ჯარვარდის უნივერსიტეტთან. აქ მიმდინარეობდა ისეთი თემების დამუშავება (ალქმა, მეხსიერება, აზროვნება, შეგველები), რომლებიც ბიპევიორიზმს საფუძვლიანად გადააფარეს.

ამრიგად, თვით ამერიკაში მიმდინარეობდა ბიპევიორისტული პროგრამის საერთო დისკრედიტაციის პროცესი მისი რადიკალური ანტიმენტალიზმის გამო. საუკუნის მეორე ნახევრისათვის მან უკვე გამოხატული სახე მიიღო. ამას, გარკვეულწილად, ხელი შეუწყო ევროპული ფსიქოლოგიის გავლენამ, სადაც ე.წ. ბიპევიორისტულმა რევოლუციამ გაცილებით მშვიდობიან ფორმად ჩაიარა და სადაც ცნობიერება ბოლომდე არასოდეს განდევნილა ფსიქოლოგიიდან. ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი ითამაშა ლევინმა და გემბალტფსიქოლოგიამ, რომლის ყველა წამყვანი ფიგურა, ოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული, ამერიკაში მოღვაწეობდა. ამას უკმალოდ არ ჩაუვლია; მათმა მოწაფეებმა (პაიდერმა, ფსტინგერმა და სხვა), სოციალურ ფსიქოლოგიაში შექმნეს ახალი, ძლიერი მიმართულება. რომელსაც *კოგნიტივისტური ორიენტაცია* ეწოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორიენტაციაში გაერთიანებულ მოღვაწეებს გრადუალურად სოციალურ ფსიქოლოგიას აკუთვნებენ, მათი აუტორები არ აივითებენ თავს უთუოდ სოციალურ ფსიქოლოგიასთან. შეშენებითი სტრუქტურებისა და ადამიანის კოგნიტური ორგანიზაციის პრობლემა, ფართო გაგებით, მოგადფსიქოლოგიურია; სოციალური ფსიქოლოგიისთვის მხოლოდ მისი ზოგიერთი ასპექტია საინტერესო. *კოგნიტური თავისებულების თეორიები*, რომლებიც ორმოცდაათიანი წლებიდან გამოჩნდნენ, კოგნიტივიზმის, როგორც ქიევის კონცეფციის კონკრეტული სახეობებია. თუმცა, ისიც ვასაბიკალისწინებელია, რომ აღნიშნული თეორიები, პირველ რიგში, სოციალურ ფსიქოლოგიურ მასალას ეფუძნება.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ გახული საუკუნის შუა ხანებში ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, რომელიც სტიმულს აძლევდა ცნობიერების ფსიქოლოგიის ხელახალ აღორძინებას. მაგრამ კოგნიტური ფსიქოლოგიის დაფუძნების და სწრაფი გავრცელების უშუალო ფაქტორი სხვა რამეა. იგი დაკავშირებულია კიბერნეტიკასთან და გამოთვლითი მანქანების შექმნასთან. როგორც ცნობილია, კიბერნეტიკაში არსებობს დისციპლინათა სისხიუმის ძლიერი გუნდენიცია. ნორბერტ ვინერის 1948 წელს გამოსულ წიგნში "კიბერნეტიკა ანუ მართვა და კავშირი ცხოველსა და მანქანასში" გაღრმავებულია უკუკავშირების იდეა, რომელსაც მანამდეც ექნოდა ევრადლება ცოცხალი არსებების მიზანშეწონილი ქიევის ახსნისას; მოყუ მულია. აგრეთვე, რთული სისტემების მართვის ზოგადი თეორია. კიბერნეტიკა ეფრდნობა იდეას, რომ მართვისა და ინფორმაციის გადაქმუშავების პროცესი ყოველგვარ რთულ სისტემაში – კომპიუტერშიც და ცოცხალ არ-

სებაში – ხაერთო, ზოგად კანონზომიერებებს ემორჩილება. ბიპევიორისტული კრიზისით გზააბნეული ფსიქოლოგიისთვის ეს პრინციპები, ერთი შეხედვით, უარესად პროდუქტიული და ევრისტიკული ჩანდა. იხსენებოდა ახალი გზა მენგალური და, კერძოდ, კოგნიტური პროცესების შეშუქების-კენ. გამოთვლითი მანქანების მზგავსად, აღმსიანის ფსიქიკაში ინფორმაცია აისახება, გაიმიფრება, გრანსფორმირდება, კლასიფიცირდება, შეინახება, რეპროდუცირდება და გამოიყენება. ერთი სიტყვით, ხდება ინფორმაციის გადამუშავება. ბიპევიორიზმის მიერ გაბუირებული კოგნიტური პროცესები (აღქმა, უკრადლება, მუხსიერება, წარმოსახვა, ამოცნობა, ამოცანის გადაწყვეტა და სხვა) რეალური მოვლენების სტაგუს იქნენ, როგორც ინფორმაციის გადამუშავების ერთიანი, როული პროცესის სტადიები თუ ელემენტები. გამოთვლითი მანქანასთან ანალოგია, ან უ, როგორც ამბობენ, *კომპიუტერული მეტაფორა*, სამუდამად იძლევა, რომ კოგნიტური პროცესები რეალურად იქნეს შესწავლილი და, შესაძლოა, გაგებულნი იქნება უზუსტეს ვა-შომებზე დამყარებული ექსპერიმენტული შეთილიკები; ახალი ცნებებით მდიდრდება ლექსიკონი, რომლითაც აღიწერება კოგნიტური ფუნქციონირების ელემენტები: ინფორმაცია, სისტემის შესაეალი, გადამუშავება, კოდირება, პროგრამა და ა.შ. მართალია, თაეიდანეე დაღა და ახლაც შწაეეეღღას საკითხი მანქანური და ფსიქიკური პროცესების სტრუქტურულ-ფუნქციონალური იფიეეობის მართებულობის შესახებ. მაგრამ ეჭვი არავის ეპარება, რომ კომპიუტერთან ფსიქიკური პროცესების ანალოგიაშ შეიძლება გარკვეული ხარგებლობა მოუგანოს თანამედროეე ფსიქოლოგიაშ.

1967 წელს გამოსდის ნაისერის საპროგრამო წიგნი „კოგნიტური ფსიქოლოგია“. ფსიქოლოგიის ისტორიაში მას ხშირად კოგნიტივიზმის, როგორც ახალი მიმდინარეობის ათელის წერტილად მოიხსენიებენ. ულრიკ ნაისერი (1928-) სწავლობდა ჰარვარდში ჯ. მილერთან და სვარგმორის კოლეჯში ე. კელერთან; მუშაობდა ბრანდისის უნივერსიტეტში, სადაეე ფსიქოლოგიის ფაკულტეტს სათაეეში ა. მასლოუ ეღა.

აღნიშნულ ნაშრომში კოგნიტური ან შეშუქნებითი აქტივობა განსაზღერულია ისეო ქმელებად, რომელიე ცოდნის ან ინფორმაციის მიღებაშ, ორგანიზაციასა და გამოყენებაშ უკავშირდება. კოგნიტური ფსიქოლოგიის ამოცანას ომის დახასიათება წარმოადგეს, თუ როეორ მოძრაობს ინფორმაციის ნაკალი სისტემაში. ამგვარი ინფორმაციული მიღვომა შეშუქნებითი ფსიქიკური პროცესების შესწავლის მიმართ ორ ძირითად დამუშავებაშ დამყარებულე: 1) ფსიქიკაში, როგორც რთულ სისტემაში, ხდება ინფორმაციის უგაპობრიფი გადამუშავება და 2) სისტემის მოეელობა და გამგარუნარიანობა შეზღუდულია; ამას უკავშირდება მოსაშრება ინფორმაციის გადამუშავების პროცესების უწყვეტობის შესახებ.

ძირველი დამუშავების არსი შემღვწია: ინფორმაციის გადამუშავების

პროცესი მთელ რიგ ქვეპროცედურებს ან ეტაპებს გაივლის. ერთი ეტაპიდან მეორეზე გადასვლისას ინფორმაცია მნიშვნელოვან სახეცვლილებას განიცადებს. ამის საბუნებრივად შემდეგ ეყოფითი ფაქტი გამოდგება – აღამაზის აზრებს მარქანის წითელ მუქზე. ეს თითქმის მარტივი პროცესი ეტაპებად იყოფა: ჯერ ერთი, ჩვენი მხედველობითი სისტემა რეგისტრაციას უკეთებს წითელ ხინათლეს; მეორე, ჩვენ ამოიყენებთ მოცემულ მხედველობით გაბლიანებულს, როგორც იმას, რასაც ხინამდილეში წარმოადგენს ანუ, მუქნიშის წითელ ხინათლეს. აქ შესივლის მუხსიერებაში არსებული ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ გამოიყურება მუქნიშის წითელი სიგნალი; მესამე, ჩვენ ვიყენებთ წესს, რომელიც აგრეთვე მუხსიერებაშია შემთავებული – “წითელ სიგნალზე მარქანის გაჩერება აუცილებელია”. ცხადია, რომ პრინციპში, ეს პროცესი, შეიძლება უფრო შეგადგა დანაწევრდეს. მაგრამ მთავარი ხეობა; კერძოდ, ის, რომ აღწერილ ეტაპებზე პირველადმა ინფორმაციამ საგრძნობი ვარდაქმნა განიცადა. უბრალო მხედველობითი შეგრძნობიდან იგი გადაიქცა ამოცნობილ კატეგორიად (წითელი სიგნალის საფიზიკური აღქმად), რის შემდეგაც, იგი ისევ შეიცვალა და გადაიქცა გარკვეული წესის შესრულების პირობად. აქედან ჩანს, რომ პროცესის ყოველი ეტაპი ან ღონე შეესაბამება სტიმულში ჩადებული ინფორმაციის სხვადასხვა ფიქტიურ კორელაციებს. ერთი ეტაპიდან მეორეზე გადასვლისას იცვლება ინფორმაციის ფიქტიური რეპრეზენტაციის სახე.

იგივე მაგალითი შეიძლება განხილულ იქნეს სისტემის ინფორმაციული გამგარაბისობისა და მოცულობის თვალსაზრისითაც. ყოველ ეტაპს ინფორმაციის ვადამუშავების გარკვეული ფარგლები გააჩნია. თუ მუქნიშის წითელ ხინათლეს დაეუშვებოდა მოძრაობის მომწესრიგებულ პოლიციელს, რამდენიმე მოსიერნეს და ხასწრაფი დახმარების მარქანის, ერთეულთა რაოდენობამ შეიძლება ვადააქარბოს იმ საზღვარს, რომელზე მხედველობითი სისტემის შეუძლია სტიმულთა ერთდროული რეგისტრაცია. ხდება რეგისტრის ვადატვირთვა, რასაც მთელი რივი გართულება შეიძლება მოყვეს. მაგალითად, ინფორმაციის ნაწილი არ შევიდეს სისტემაში; მოხდეს სტიმულური სიგნალის სრულიად ახლებური კოდირება და მან სხვა სტიმულის სახე მიიღოს (სახიფათო სიგნალი), ან კიდევ დაიწყოს ინფორმაციის უფრო სელექტიური ვადამუშავება – მაგალითად, მთელი ყურადღება დაფიქსირდეს პოლიციელზე და სტრუქტურის დანარჩენი უღმუნებები საერთოდ შეუმჩნეველი დარჩეს.

აღამაზის მთერ ინფორმაციის მიღებისა და ვადამუშავების უნარის შეზღუდულობის შესახებ შემეცნებითი პროცესების კლასიკურ ფიქციოლოგიამ ბევრი რამ იყო ცნობილი. არსებითად, ამაზე შეგვეულებს ყურადღების მოცულობისთან და განაწილებასთან, მის რხველობასთან და მდგრადობასთან დაკავშირებული ფაქტები. კონკრეტულად ფიქციოლოგიამ ამ უნომუნების ბევრად უფრო დრმა, მუსტი და მრავალმხრივი შესწავლა მოახერხა. ამისთვის შეიქმნა მრავალი ახალი, უფაქტიური და უზუსტესი დაბოორატორიული მეთოდიკა. შემეცნების პროცესში მონაწილე მოვლენების უფრო დიფერენცირებული და მკაყრი აღწერა-დახასიათებისთვის შემოღებული იქნა ბევრი ახალი ტერმინი: მხედველობითი, უბრალოერი, სიერციითი თუ სხვა კოდები, ანა-

ლოგობრივი და ხიერციითი რეპრეზენტაციები, სხადასხვა რიგის იზომორფიზმები, სენსორული რეგისტრები, იკონიკური და ექსიგური მქსხიერება, მრავალგანზომილებიანი ხიერციები, მადლონები, სტრუქტურული აღწერები, სემანტიკური ბადეები, მულტიკომპონენტური ფაქტორები და პოლოგრამებიც კი. მაგრამ, კონცხური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი წამყვანი სპეციალისტის ს. პალმერის თქმით, ეს გერმინოლოგიური სიჭარბე სახარვეზლო არ აღმოჩნდა იმის გამო, რომ გერმინებს შორის არსებული მიმართებები და განსხვავებები, უმრავლეს შემთხვევაში, ბოლომდე გასაგები არ არის. ეს კი შეუთავსებელია ცოდნის იმ დარგისათვის, რომელსაც ღრმად ესმის თავისი პრობლემები და სერიოზულად არის მიმართული მათ გადასაწყვეტად, დაასკვნის იგი.

როგორც ვხედავთ, შეფასება საკმაოდ მკაცრია. მიუხედავად იმისა, რომ 70-90-იანი წლები უკვე კონციტივიზმის გოგალური ბაგონობის სურათს წარმოაჩენს, დღეს ამ მიმართულების მიღწევების შეფასება თვით მისი წარმომადგენლების მხრივაც საკმაოდ თავმჯიკავეზულია. კომპიუტერული მიდგომის შემოგანამ თავდაპირველად მართლაც დიდი ერთუმიამში აღძრა. ახალი მეთოდიკების სიუხვემ, ცდების დაგვეზებაში, წარმართებაში და მახალის დამუშავებაში გამთოვლითი გეჭნის გასოყენებაში, ინფორმაციული-კომპიუტერულმა ცნებებმა და ანალიტიკებმა პროგრესის მათრობელი განცდა გამოიწვია. განჩნდა იმედი, რომ კონცხური ფსიქოლოგია დამლეუდა ყველა იმ სირთულეს, რომლებმაც, საბოლოო ჯამში, ჩიხში შეიყვანეს მქსეცნებითი პროცესების მქსწავლა კლასიკურ ფსიქოლოგიაში. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს მოლოდინები გადაჭარბებული იყო; ფსიქოლოგიის ისტორიკოსების დასკვნით, ე.წ. *კონცხური რევილუკია* მითი აღმოჩნდა. კელევის მეთოდოლოგიაში კონცხური ფსიქოლოგიის დამკვიდრებას თვისებრივი ცელილება არ მოაკოლია. მან მართლაც მიაკელია გრადიციული ფსიქოლოგიის პრობლემების ბევრ ახალ ასექტს, მაგრამ პარადიგმატული გადაგრიადებისთვის ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა. ბუცილებელი იყო ამისაეალი მეთოდოლოგიური მიდგომის კარდინალური შეეედა, რაც, სამწუხაროდ, არ მოხდა. ნაისერი თავის მქმაჯამებელ წიგნში *“შემეცნება და რეალობა”* (1976) ვულისტკიცილით აღნიშნავს, რომ ინფორმაციის გადამუშავებასთან დაკავშირებული *“თანამედროვე კელეეების საფუძელადმეზბარე პოსტულატები, ინგროსპექციამე უარის თქმის მიუხედავად, განსხევიფრებლად მცირედ განსხვავდება XIX საუკუნის ინგროსპექციული ფსიქოლოგიის პოსტულატებისაგან”*.

ნაისერი საკმაოდ კრიტიკულია იმ მიმართულების მიმართ, რომლის ერთ-ერთ მთავარ ფიგურასაც თავად წარმოადგენს. მას არ აკმაყოფილებს ცოდნის ის დონე, რომელიც არსებობს მილიანად შემეცნებითი პროცესების კელეეაში და, კრძოდ, მქსხიერების ფსიქოლოგიაში. ნაისერი ასეი დასკვნამლე მოდს: მქსხიერების მსწლიანსა მქსწავლამ საკმაოდ მქმატუნებელი შედეგები მოგვეა. ჩვენ დაეადგანეთ ხანდო ემპირიული განზოგალოებები, მაგრამ მათი უმრავლესობა იმდენად ამკარაა, რომ ათი წლის ბაემვისთვისაცაა ცნობილი. მქსხიერების თანამედროვე მოდელები თითქოს უმეცლომონი არიან, მაგრამ ისინი იმდენად ცოტას ამბობენ მქსხიერების ყოყელდლიური გამოყენების მქსახებ, რომ საბოლოო ჯამში, იმავე ბედს იმბარებენ, რაც

დასწავლის თეორიას ეწია. ერთი სიტყვით, კოგნიტიური ფსიქოლოგიის მოდელები *გოლოგოურად ეალიდური* არ არიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვარკვეული ხელოვნურობისა და ლაბორატორიულობის გამო, ისინი ვერ გამოხატავენ შემეცნებითი პროცესების ყოველდღიურ და ბუნებრივ ფუნქციონირებას. კოგნიტიურმა ფსიქოლოგიამ ვერ შექმნა შემეცნებითი პროცესების ერთიანი სურათი. ხალციხოდ არსებობს უამრავი ფაქტი და მინიშნობა, რომელთა გაერთიანება მწყობრ ხისტიკმაში ვერ ხერხდება. შეიძლება ითქვას, რომ კოგნიტივისტიკური მიდგომა, აღრუელი მენგალისტიკური ფსიქოლოგიის მსგავსად, სერიოზულ ხირთულეებს ვანიცდის მინაგანი ფსიქიკური პროცესების აღექვბტურ მეტნიერულ ენაშე წარმოადგენის საქმეში.

მაგრამ ნაისერის პრეგენზიები კოგნიტიური ფსიქოლოგიის მიმართ უფრო არსებითი და პრინციპული ხასიათისაა. ნაისერს არ აკმაყოფილებს ის გარემოება, რომ კოგნიტივიზმი რჩება მხოლოდ შემეცნების პროცესების ფსიქოლოგიად. ნამდვილმა ფსიქოლოგიამ უნდა დასვას და გადაჭრას უფრო უუნდამეტიკური პრობლემა, რომლებიც ადამიანის ბუნებასთან და ქვევის დეგერმინაციასთან არის დაკავშირებული. ეს პრობლემა, ამბობს იგი, იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ არ შეიძლება მათი მიგოვება ბიპევიორიზმისა და ფსიქონალიზის ამარა. რამდენადაც ისინი ქვევისა და პაროვნების ზოგად-ფსიქოლოგიური თეორიებია, გამოდის, რომ კოგნიტიური ფსიქოლოგიასაც მსგავსი პრეგენზიები უნდა გაახსილეს. როგორც ჩანს, ნაისერი მართლაც ასე ფიქრობს. ეინაიდან თავის ხაპროგრამო წიგნში კოგნიტიური ფსიქოლოგიის საბოლოო ამოცანად იმას მიიჩნევს, რომ აშეცხოს ცოდნის როლი ადამიანის ქვევის დეგერმინაციასში. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ მკითხველისთვის გაუგებარი რჩება, თუ როგორ აპირებს აეგორი ამ ამოცანას გადაწყვეტას. რადგანაც მთელი შრომა ფსიქიკაში ინფორმაციის გადამუშავების პროცესებს ანუ შემეცნების ფსიქოლოგიას ეძღვნება.

იბადება კითხვა, შეიძლება კი, საერთოდ, შემეცნების ფსიქოლოგიიდან, როგორც ზოგადი ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ნაწილიდან, მივიღოთ ზოგად-ფსიქოლოგიური მასმგაბის კონცეფცია? ცხადია, არ კმარა მხოლოდ იმის თქმა, რომ ქვევა ცოდნით არის განსაზღვრული (რასაც ნაისერი ამბობს კიდევ). კოგნიტიურმა ფსიქოლოგიამ ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის ხახე რომ მიიღოს, აუცილებელია იმ კანონზომიერებათა ჩვენება, თუ როგორ განსაზღვრავს რეალურად ცოდნა ადამიანის ქვევას. აქ კი ნაისერი და მისი თრიენტაციის ყველა მკვლევარი უძღურია რამდენადმე მნიშვნელოვანი და ხაინტიერესო რამ თქვას, ეინაიდან იგი, ფაქტობრივად, ამ პრობლემას არც შეისწავლის. მისი შესწავლის საგანი, ძველი ფსიქოლოგიის ერთი რომ ეოტვათ, შემეცნებითი ფსიქიკური ფუნქციებია. აქ მოპოვებული ფაქტები და მათი ამხსნელი თეორიები კერძო, ანუ ე.წ. მკირე ფსიქოლოგიური თეორიებია; ისინი ეხებათ კონკრეტულ ფსიქიკურ პროცესებს (აღქმას, მეხსიერებას, აზროვნებას და, შესაძლოა, მათი კავშირებსაც), მაგრამ არა ადამიანის მთელ ქვევას, მის ყოველგვარ აქტიუობას და, მითუმეტეს, პაროვნების ბუნებას. ის ზოგადი, არსებითი, უუნდამეტიკური კანონზომიერებანია, რაც ყოველივე ამას უღვეს ხაფუჭელად, პრინციპულად უერ მოთავხდება მკირე, კერძო თეორიის

ხარზოებში.

ნაისერი, როგორც ჩანს, ამას არ აცნობიერებს; იგი ავითარებს შემეცნების ფსიქოლოგიას და სურს, რომ მან გადაწყვიტოს ქვევისა და პიროვნების საკითხები. ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ კოგნიტივიზმის ფარგლებში უკვე საკმაო ხანია არსებობს თეორიები, რომლებიც ყველა ნიშნის მიხედვით უნდა მიეკუთნოთ ქვევის მასშტაბურ კონსტრუქციებს. პირველ რიგში ეს ეხება *კოგნიტური კონსისტენტობის ან კონგრუენტობის თეორიებს*, რომლებიც ორმოცდაათიან წლებში გამოჩნდნენ ამერიკულ სოციალურ ფსიქოლოგიაში და მასში კოგნიტივისტური ორიენტაცია დაამკვიდრეს. აღსანიშნავია აგრეთვე ქვევის მოგადი კონსტრუქცია, რომელიც ვაშლიცხელია ჯ. მილერის, ა. ვალანტერის და კ. პრიბრამის 1966 წელს გამოქვეყნებულ კლასიკურ ნაშრომში “ქვევის ვეგებები და სტრუქტურები”. ეს თეორიები ძალიან განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგრამ ერთი არსებითი გარემოება აერთიანებს: ისინი კოგნიტურ ფაქტორებზე დაფუძნებული მოგადი ამხსნელი თეორიებია. მათი ძირითადი ნიშანი ქვევის კოგნიტური, ცოდნისეული გაპირობებულობის მტკიცებაა.

ამრიგად, კოგნიტივიზმი ან კოგნიტური ფსიქოლოგია, რომელიც თანამედროვე ფსიქოლოგიის ყველაზე გაკრიკვლებულ და გაკვლენიან მიმდინარეობად შეიძლება ჩაითვალოს, ორი სახით არის წარმოდგენილი: ერთი, როგორც შემეცნებითი პროცესების შემსწავლელი დარგი, თავისი სპეციფიკური მეთოდოლოგიური, მეთოდური, გერმინოლოგიური და კონცეპტუალური ასპექტებით (ჩვენი ანალიზის კონკრეტულ მთავარ სახე, რომ ყოველგვარი განზოგადება მოცემულ სფეროში *კერძო ან მკერე თეორიის* ფარგლებს არ სცილდება) და მეორე – კოგნიტივიზმი, როგორც საერთო კონსტრუქცია ადამიანის ყოველგვარი აქტივობის შესახებ, ანუ როგორც *დიდი მოვადფსიქოლოგიური თეორია*. სამწუხაროდ, სპეციალურ ლიტერატურაში კოგნიტური ფსიქოლოგიის ანალიზისას ეს ვარებობა სათანადოდ არ არის გააზრებული. როგორც წესი, მკვლევართა მხედველობის ველში კოგნიტივიზმის მხოლოდ ერთი სახეობა, ერთი მხარე ექვევა და ანალიზიც ამით შემოიფარგლება.

11.2. ქვევის კოგნიტივიზმის უსიძოლოებური სისტემა

კოგნიტივიზმის, როგორც შემეცნების ფსიქოლოგიის ძალიან მოკლე და მოგადი დახასიათების შემდეგ, ცოტა უფრო ფართოდ განვიხილოთ ქვევის მოვითი კოგნიტივისტური კონსტრუქცია. აქ გვერდეს ვერ აუვლით მ. პიაჟეს ვიგანტურ ფიგურას, რომლის “გენეტიკური ფსიქოლოგია” შემეცნებითი სტრუქტურების განვითარებას შესწავლის. მინაარსის მიხედვით ვენევის სკოლაში მიმდინარე კვლევა კოგნიტური ფსიქოლოგიაა, თუმცა მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, იგი საგრძნობლად განსხვავდება ამერიკული კოგნიტივიზმისაგან და ვაცილებით აღრუე დასწყო. ამასთან დაკავშირებით ნაისერი ხინანულით აღნიშნავს, რომ პიაჟეს შრომებმა ნეობიჟეოლოგიის ბაგონობის დროს ვერ მოიპოვა ფართო აღიარება. ეს მხოლოდ მას მერე მოხდა, რაც კოგნიტივიზმი წამყვან მიმდინარეობად დამკვიდრდა ფსიქო-

ლოგიაში. მან ხელახლა აღმოაჩინა და სათანადოდ შეაფასა პიავეს შემოქმედება. ამის დახურად ისიც გამოდგება, რომ პიავე იყო პირველი ევროპელი ფსიქოლოგი, რომელმაც 1961 წელს მაილო ამერიკის ასოციაციის პრეზიდიუმი დააარსა "შეცნობის მექანიზმების თვალსაზრისით ფსიქოლოგიაში".

გან პიავე (1896-1980) გახლდათ საკუნის ერთ-ერთი უდიდესი ფსიქოლოგი. მისი უმდიდრესი შექმნილი შემოქმედება შეიქმნა შრომებს ბიოლოგიაში, ლოგიკაში, ეპისტემოლოგიაში, საკუთრივ ფსიქოლოგიაში მისი ინტერესები საკითხების საკმაოდ ფართო სპექტრს აერთიანებს. მიუხედავად ამისა, პიავემ დატოვა შეხედულებათა ერთიანი, მწკრივი სისტემა, რომელიც ფსიქოლოგიის ისტორიაში შევიდა *გენეტიკური ფსიქოლოგიის ან გენევის სკოლის* სახელწოდებით.

პიავე დაიბადა შვეიცარიაში, ნეშტალის უნივერსიტეტის კომუნაში. ამავე უნივერსიტეტში მიიღო განათლება ბიოლოგიის სპეციალობით. მისი პირველი მეცნიერული კვლევები მიღეს კვების ქიმიის შესწავლას ეძღვნებოდა. ძალიან მალე პიავე მოლიანად გადაერთო ფილოსოფიურ-მეცნიერებათა, ხოლო შემდეგ ფსიქოლოგიურ პრობლემებზე. 1921 წელს კლასიკური რუსის სახელობის ინსტიტუტში ლაბორატორიის ხელმძღვანელად იწვევს ჯერ სრულიად ახალგაზრდა ნიჟერ მეცნიერს – პიავეს. იგი იწვევს ფართო კვლევა-ძიებას ბავშვის კოგნიტური პროცესების სფეროში, რომელიც, საბოლოოდ, მას საქვეყნო აღიარებას მოუტანს.

პიავეს ბიოლოგიურმა ორიენტაციამ თავი იჩინა პირველივე ფსიქოლოგიური ხასიათის შრომაში "გამოკვლევები" (1918). აქ იგი შეეცადა დაესაბუთებინა, რომ ბიოლოგიის ძალეს თავისი წვლილი შეიგანოს კლასიკური ეპისტემოლოგიური პრობლემების გადაჭრაში. ოღონდ ეს უნდა მოხდეს არა ბიოლოგიის მონაცემების უშუალო გადაგანით შემეცნების თეორიაში, არამედ მათ შორის შუალედური რგოლების აგების გზით. როგორც პიავეს შეხედულებების შემდგომში განვითარებამ ცხადყო, ეს ადგილი უნდა დაიკავოს *განვითარების ფსიქოლოგიამ და გენეტიკურმა ეპისტემოლოგიამ*. ეს უკანასკნელი პიავეს მერე გაეფუჭებოდა, როგორც მეცნიერება ცოდნის სხვადასხვა სახეების, ცნებების, შემეცნებითი სტრუქტურების ფორმირების მექანიზმების შესახებ. იგი ეყრდნობა განვითარების ფსიქოლოგიის, აგრეთვე ლოგიკისა და მათემატიკის მონაცემებს. 1955 წელს ეწევაში პიავემ დაარსა *გენეტიკური ეპისტემოლოგიის საერთაშორისო ცენტრი*, რომელსაც სიკვდილამდე ხელმძღვანელობდა. ბიოლოგიისთან კავშირი თავს იჩენს პიავეს კონცეფციის ბევრ დებულებაში. თავის მეცნიერულ ავტობიოგრაფიაში იგი აღნიშნავს, რომ პრობლემების უმრავლესობას მაინც ბიოლოგიის თვალთუქვრებდა. იმავე შრომაში პიავე თავის მასწავლებლებად ასახელებს პ. ებნეს – ფსიქოლოგიაში გენეტიკური იდეების ავტორ გამგარებელს და ე. კლასარედს – ევროპული ფუნქციონალიზმის გამოჩენილ წარმომადგენელს. მათი გავლენა ნათლად აისახა პიავეს მეცნიერულ შემოქმედებაში, რომ-

ლისთვისაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია წინამორბედი ფსიქოლოგიის მთავარ მოწაყენება ერთიან სისტემაში გააზრების გენლენცია.

პიაჟე კრიტიკულად ანალიზებს ფსიქოლოგიის ძირითად მიმდინარეობებს (ასოციაციონიზმი, სტრუქტურალიზმი, ფუნქციონალიზმი, ბიჟევიორიზმი, გემგალგთეორია, ფუნქციონალიზმი-ეგზისტენციული ფსიქოლოგია). მათი სუსტი და ძლიერი მხარეების გაშუქებისას იგი გამოყოფს ფუნდამენტურ პრინციპებს, რომლებსაც უნდა ითვალისწინებდეს ფსიქიკური სამყაროს ყოველგვარი კვლევა. პიაჟეს შიანსია, რომ ფსიქიკური მოვლენების გაგება აუცილებლად ნიშნავს მათი როლის, ფუნქციის დადგენას მეცნიერების პროცესში; ამასთან, ფსიქიკის ანალიზი გულისხმობს მასში ხედავსება სახის სტრუქტურების (სქემების, ოპერაციების) გამოვლენას. მაგრამ, მთავარი მათი ის არის, რომ ამ სტრუქტურების ბუნებისა და მოქმედების წესის გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ცნობილია მათი ჩამოყალიბებისა და განვითარების კანონზომიერებანი. ამდენად, *გენეტიკური მიდგომა* ფსიქოლოგიური შემეცნების ძირულ მეთოდოლოგიურ პრინციპად გვევლინება. პიაჟე მიჯნავს ფსიქოლოგიური კვლევის *ფუნქციონალურ და სტრუქტურულ* ასპექტებს; საკუთარ მიდგომას *სტრუქტურულ-გენეტიკურს* უწოდებს და მას ისეთ შესვლულებებს უპირისპირებს, სადაც აქცენტი კოლდება გენეზისზე და იგნორირებულია სტრუქტურა და პარიეტი, შესწავლენა სტრუქტურა მისი განვითარების კანონზომიერებათა ჩვენების გარეშე. პირველი სახის კვლევებს, პიაჟეს აზრით, მიეკუთნება ძველი ასოციაციონისტური თეორიები და დასწავლის თანამედროვე ბიჟევიორისტული მოვლენები: მუორეს – ფუნქციონალიზმი და გემგალგთეორია. ეს უკანასკნელი პიაჟეს განსაკუთრებული ყურადღების ობიექტია, რაც ხაყვებით ბუნებრივია, ვინაიდან სწორედ გემგალგთეორიამ დაიწყო შემეცნებითი ფსიქიკური სტრუქტურების აქტიური ემპირიული შესწავლა. თვითონ პიაჟეს ყველაზე მეტად ეს აინტერესებდა ფსიქოლოგიაში. აღნიშნავდა რა გემგალგთეორიის უდიდეს დამსახურებას, პიაჟე არ უთანხმებოდა მას გემგალგთეორიის პრინციპის უნივერსალიზაციას და იმას, რომ გემგალგთეორიის განხილვებოდა, როგორც “მარადიული” ფორმა, რომელიც განვითარებას არ ექვემდებარება. პიაჟემ ექსპერიმენტულად დაამტკიცა, რომ ბევრი გემგალგური თვისება, მაგალითად აღქმის კონსტანტობა, ასაკობრივად ცვალებად ფენომენს წარმოადგენს.

პიაჟე ვერც ბიჟევიორიზმს აკვლავდა გვერდს, რადგან მისი რწმენით, ფსიქიკური სტრუქტურების ფორმირებასა და ფუნქციონირებაზე ლაპარაკი მხოლოდ ქვევის პროცესთან მიმართებაში იძენს აზრს. ამასთანავე, პიაჟეს არ აკმაყოფილებდა ქვევის ბიჟევიორისტული გაგება აქტივობის მინაგბნი, შემეცნებითი პლანის გარეშე, ვინაიდან მისი ინტერესის საგანს სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენდა. ქვევა მოგორულსა და მენგალურს ერთიანობა; მინაგბნი, ფსიქიკური მომზების გარეშე ქვევის აზრის გაგება საერთოდ შეუძლებელია. ბიჟევიორიზმის ფორმულა S-R არაადეკვატურია, ვინაიდან გარკვეულ სტიმულზე რეაგირებისთვის ორგანიზმს უნდა აქონდეს გარკვეული სენზიტივობა მის მიმართ, ანუ მიდრეკილება, თვისება, უპასუ-

ხოს მას. ეს კი ნიშნავს, რომ ორგანიზმს უკვე გააჩნია გარკვეული სტრუქტურა, რომელშიც მოცემული სტიმული ჩაერთვება, ასიმილირდება. აქედან გამომდინარე, შიპე გვიჩვენებს სქემას S-(AT)-R სადაც (AT) ნიშნავს სტიმულის (S) ასიმილაციას სტრუქტურაში (T). ქვემოთ ვნახავთ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შიპეს კონცეფციაში ასიმილაციის ცნებას. აქ კი მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ, სტობიპევიორიზმისაგან განსხვავებით, შიპეს მხედველობაში აქვს არა ფუნქციონირებელი მოცემულობის მოცემული შუალედური ევლუციები, შიპოტიკური კონსტრუქციები, არამედ რეალური ფიქციური მოვლენები, შემეცნებითი სტრუქტურები, რომლებიც ქვევამ არიან ჩართული და მის განუყოფელ ელემენტს შეადგენენ.

შიპეს თანახმად, ყოველგვარი ქვევა წარმოადგენს ადაპტაციას. ინდივიდი მოქმედებს მხოლოდ მაშინ, თუ წარმოიქმნება მოთხოვნა, ანუ ირღვევა წონასწორობა ორგანიზმსა და გარემოს შორის. ცოცხალი სისტემის აქტივობა, საშობადოდ, მიმართულია ამ წონასწორობის აღდგენისკენ. ქვევა გარემოსა და სუბიექტს შორის ურთიერთქმედების, ურთიერთგაცვლის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს. ფიზიოლოგიური პროცესებისაგან განსხვავებით, რომლებსაც მაგერიალური ხასიათი აქვთ და სხეულთა შიგნით ცვალებადობას გულისხმობენ, ქვევა არ წარმოადგენს სხეულისა და გარემოს მაგერიალურ ურთიერთმედველებს; იგი ფუნქციონალური ბუნებისაა. ფუნქციონალური ქვევა რთული გრაფიკულით ხასიათდება. სუბიექტი დიდი მანძილთ შორდება ობიექტს სივრცეში (აღქმა) და დროში (მეხსიერება). ასე ვაგებელი ქვევა ყოველთვის ორ ასპექტს მოიცავს – აფექტურს და კოგნიტურს. პირველი ქვევის ენერგეტიკას უზრუნველყოფს, მეორე განსაზღვრავს მის ფორმას, სტრუქტურას. ანუ იმ კონკრეტულ ვნებას, რომლებითაც ხდება სუბიექტისა და ობიექტის დაკავშირება. აღქმის, სენსორიკული ჩვეულების, ვაგებისა თუ მსჯელობის აქტების ფუნქცია გარემოსა და ორგანიზმს შორის ურთიერთობის სტრუქტურირებაში მდგომარეობს. შიპეს კვლევის ძირითად საგანს სწორედ ქვევის სტრუქტურულ-კოგნიტური ასპექტი შეადგენს. მაგრამ ყურადღების გარეშე არც ქვევის აფექტური მხარე რჩება. შემეცნებითი სტრუქტურების ფუნქციონირების მექანიზმებზე მსჯელობისას ავტორი საგანგებოდ მიუთითებს, რომ ყოველ მათგანს აქვს საკუთარი მოტივაცია ანუ ემოციურ-ვოლიტური კომპონენტი. ყოველი სტრუქტურა მამოძრავებელ ძალას შეიცავს. ინტელექტუალური სტრუქტურების შემთხვევაში ესაა სპეციფიკური შემეცნებითი მოთხოვნა, რომლებიც, თავის მხრივ, სენსორული მოთხოვნალებიდან ვითარდება. თვალს, შიპეს თქმით, ისევე ესაჭიროება მხედველობითი გამომიანებელი, როგორც სხეულის ქსოვილებს კება. სენსორული მოთხოვნალების განვითარების მედეგად ჩნდება ყურადღების (ორიენტაციის), შემდგომ კი შემეცნების მოთხოვნალები. საბოლოოდ, ქვევის ანალიზს შიპე ფუნდამენტურ დასკვნამდე მიჰყავს: კერძოდ, იგი აღნიშნავს, რომ საერთოდ არ შეიძლება ვინების გამოცალკეება გრძობისაგან. "აფექტი და ინტელექტი ყოველგვარი ადამიანური ქვევის ორ ურთიერთმედეგებელ ასპექტს წარმოადგენს".

კოგნიტურ და ემოციურ სფეროთა ერთიანობა ყველაზე მკაფიოდ იქნის

თავს ნებულობითი ქვევის დახასიათებისას. პაიექს მიხედვით, ნებულობის პრობლემის არსა იმაშია, რომ თავდაპირველად უფრო სუსტი გენდენცია გაბატონდება ძლიერზე და წარმართავს ქვევას. ამ ფენომენის ასახსნელად, პაიექს აზრით, არ არის საჭირო პიროვნებაში არსებული რაიმე დამატებითი ძალის დაშვება. ნებულობის სფეროში ყველაფერი *ინტელექტუალური* ოპერაციების ანალიტიკურად ხორციელდება, ოღონდ ამ შემთხვევაში უნდა ვილაპარაკოთ *ემოციურ* ოპერაციებზე ისინი დაკავშირებულია ღირებულებათა შემონახვასა და კოორდინაციასთან, ხოლო ინტელექტუალური ოპერაციები – მიმართებათა შემონახვასა და კოორდინაციასთან.

როგორ ხორციელდება ნებულობის აქტი? პაიექს აქ პირველ რიგში ღირებულებათა შემონახვის პრინციპზე მიუთითებს. აუქტური ბუნების ღირებულებები ისევე შემონახვება, როგორც აზრი ინტელექტუალურ ოპერაციებში, რაც საფუძვლად ედგება ლოგიკურ თანმიმდევრობას, მორალი აუქტურ ღირებულებათა შემონახვის მექანიზმია. გჯიხნებს ნებულობა, ნიშნავს გაგანხლეს ღირებულებათა *პერმანენტული* სკალა. თუკი იგი არსებობს, ჩვენ შეგვიძლია ნებულობითი კონფლიქტი ვადატვრათ აქტუალური ემოციური მდგომარეობის რეალური ღირებულებებისადმი დაქვემდებარების გზით, ანუ დეცენტრაციის მექანიზმის მეშვეობით. *დეცენტრაცია* პაიექს მოძღვრების ერთ-ერთი ცენტრალური ცნებაა და გამოიყენება სოციალიზაციის, კონსტიტუციის და მორალური განვითარების ანალიზისას. იგი წარმოადგენს ინდივიდის ამკანისდელი პიზიციის, ცნების, შეხედულების შეცვლას სხვა ვითარებებთან და პიზიციებთან შეპირისპირებისა და ინტეგრაციის გზით.

პაიექს განიხილავს ნებულობითი ქვევის მაგალითს, როდესაც შუშაობის თავდაპირველად სუსტი გენდენცია გაბატონდება ყველა სიტუაციურ გენდენციაზე, რაც სათანადო ქვევის განხორციელების შესაძლებლობას იძლევა. როგორ მოხდა ამ გენდენციის გაძლიერება? დეცენტრაციის სამუალებით – პასუხობს პაიექს. დასაწყისში ჩვენ სიტუაციური სურვილების გვევობაში უმყოფებით. ამ მდგომარეობის დაძლევა ორი გზით არის შესაძლებელი: წარსულის აღდგენით და მომავლის წარმოდგენით, რაც განაპირობებს აქტუალური ღირებულების (სურვილის) დაქვემდებარებას უფრო დიდ ღირებულებათა სკალისადმი, ამ შემთხვევაში ჩემი ამოცანის, საქმის ღირებულებისადმი. ამ მომენტიდან, როცა ძალთა კონფიგურაცია იცვლება და მე ვიწევ მთქმულებას ჩემი ჩვეულებრივი ღირებულებათა სკალის შესაბამისად (ე.ი. აქტიდან მოყოლებული, როდესაც ჩემი აქტუალური სურვილი ჩაერთოება ღირებულებათა პერმანენტულ სკალაში), კონფლიქტი გადაწყვეტილია; აღრინდელი ძლიერი სურვილი სუსტდება და დაქვემდებარება გენდენციის, რომელიც დასაწყისში უფრო სუსტი იყო.

როგორც ითქვა, პაიექს გამოიყენებს ემოციურ და ინტელექტუალურ ოპერაციებს. ინტელექტის საკითხი პაიექსს უკრადლების ცენტრშია, მაგრამ ინტელექტი არ განიხილება სხვა კონსტიტუციური პროცესებისაგან მოწყვეტით. ინტელექტი, უფრო დაბალი დონის კონსტიტუციურ-მოცორული სტრუქტურების შვავსად (აქტმა, ჩვევა, სენსომოტორიკა, შეხსიერება), შეგუების, წონასწორობის მიღწევის სამუალებია. "ერთი-მეორის შემოთ განლაგებულ ამ სტრუქტურათა

თანმიმდევრობა ისეთი რიგის სახით უნდა განიხილებოდეს, რომელიც ევოლუციის კანონების მიხედვით აიგება. ყოველი სტრუქტურა უზრუნველყოფს ამ პროცესების უფრო მდგრად და ფართოდ ვაგრცელებად წინასწარობას, რომლებიც წინა სტრუქტურაში აღმოცენდნენ. ინტელექტი სხვა არაფერია, თუ არა ვეაროვნული სახელწოდება, რომლითაც აღინიშნება კოვნიტური სტრუქტურების ორგანიზაციისა ან წინასწარობის უმაღლესი ფორმები”.

ინტელექტი, როგორც ყოველგვარი მოქმედება, ადაპტაციაა. ამიტომ, მისი უფრო ლეგალური დახასიათება საჭიროებს ვარკვეული მეხედულების ჩამოყალიბებას მოვალად ადაპტაციაზე. პიკეტს თანახმად, ყოველგვარი ადაპტაცია, ბიოლოგიური იქნება ის თუ ფსიქიკური, გულისხმობს ორი ერთობლივადაკავშირებული პროცესის განხორციელებას: *ასიმილაციას* და *აკომოდაციას*. ბიოლოგიური თვალსაზრისით, ასიმილაცია წარმოადგენს გარეგანი ელემენტების ინტეგრაციას ორგანიზმის განვითარებად ან უკვე ჩამოყალიბებულ სტრუქტურებში. ფიზიოლოგიურად ეს ნიშნავს, რომ ორგანიზმი გარედან იღებს ვარკვეულ ნივთიერებებს და გადაამუშავებს მათ თავისი სტრუქტურის შესაბამისად. ასიმილაციას, ასეთი ფართო ვაგებთ. ალგოლი აქვს ქვევის შემთხვევაშიც. ეს ეხება როგორც პერკეპტულ, ასევე ინტელექტუალურ და სხვა ქვევებს. ასიმილაცია არის ახალი ობიექტის, პრობლემური სიტუაციის ჩართვა უკვე არსებულ ქვევით სქემაში. რაც შეეხება აკომოდაციას, იგი არის აღნიშნული სქემის შეცვლა ახალი ვითარების შესაბამისად, მასთან უკეთ შეგუების მიზნით. ყოველგვარი ადაპტაცია, მათ შორის კოვნიტურიც, ასიმილაციისა და აკომოდაციის პროცესების ვაწინასწარებული მიმდინარეობაა. სწორედ მათი ერთიანობა განაპირობებს წინასწარობას ორგანიზმსა და გარემოს შორის, რისკენაც ყოველგვარი ცოცხალი სისტემა მისწრაფის. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ სრული წინასწარობის დამყარება არსებითად შეუძლებელია, ვინაიდან ორგანიზმი მუდმივად განიცდის შიდა ან გარე სტიმულებისა და პროცესების შემოქმედებას. ამიტომ მთავარია არა წინასწარობა, როგორც ასეთი, არამედ *ვაწინასწარების პროცესი*, თვით წინასწარობა, რომლისკენაც მისწრაფის ყოველგვარი ცოცხალი სისტემა, არ უნდა ვაგვიგეთოთ სიმშვიდესთან ან უძრაობასთან. წინასწარობა, წერს პიკეტ, უნდა ვაგვიგეთოთ “როგორც კომპენსაცია, რომელიც ხოცედდება სუბიექტის მოქმედების სამუქალეებით ვარეგან პერტურბაციაზე საპასუხოდ და, არავითარ შემთხვევაში, როგორც სიმშვიდის მდგომარეობაში მყოფი ძალების ბალანსი”. რაც უფრო მყარია წინასწარობა, მით მეტ აქტივობას მოახოფს იგი სუბიექტისაგან, მათ უფრო აქტიური და ვაწინასწარებელია ასიმილაციისა და აკომოდაციის პროცესები. ეს ვარემთება ფრიად მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მისი ვათვალისწინებით პიკეტ უპირისპირდება ქვევის ადაპტაციურ, პოპოვსტაგმურ მოდელებს, რომელთათვისაც ქვევის ანალიზის ათვლის წერტილი წინასწარობის, ბალანსის, უძრაობის მდგომარეობაა. ისინი ვერ უძლებენ სერიოზულ კრიტიკას, როდესაც საკითხი ადამიანის ქვევის სპეციფიკას ეხება.

ყოველი ქვევა, რომელიც კოვნიტური პროცესების შემვეობით ხორ-

ცივდება, ერთგვარად ათავისუფლებს ორგანიზმს აქ და ამჟამად მოცემულ, უშუალოდ მომქმედ გარემოსთან მიჯაჭვულობისაგან. მათი საშუალებით შესაძლებელი ხდება ადაპტაციური ურთიერთობის დამყარება სივრცეში დამორბეულ ობიექტებთან, მომავლის წინასწარმეგველეხა და წარსულის აღდგენა. ინტელექტის როლი ამ მხრივ განსაკუთრებულია. მხოლოდ მას შესწევს უნარი გაითვალისწინოს მოქმედების ადაპტურობისთვის აუცილებელი ყველა გარემოება. "მხოლოდ იგი მიიღებს გოგალური წონასწორობის კენს, ესწრაფვის იმას, რომ სინამდვილის მიუღივრობისთვის ასამილატია და მასში მოქმედების აკომოდირება მოახდინოს, მოქმედების, რომელსაც იგი ათავისუფლებს იმთავითვე არსებულ "აქ და ამჟამად" მოცემულობაზე შორეული დაქვემდებარებულობისაგან". ინტელექტით უმრავლესობისთვის მოქმედება ყველაზე რთული, ყოველმხომცველი და მოქნილი ქვეყანა.

ყოველგვარი ფიქციური, მათ შორის ინტელექტუალური ქვეყანა, წარმოიქმნება გარეგანი, მაგნიტული მოქმედებიდან. შეხატული მოქმედების უმარტივესი სტრუქტურა არის სქემა სქემები ორი ტიპისა: ხეხომოგორული და კონიგური. ოპერატივა კონიგური სქემის ერთგვარი სახეა, რომელიც გონებრივი განვითარების გარკვეულ ეტაპზე წარმოიქმნება და, საბოლოოდ, ინტელექტუალური აქტიუობის ძირითად ელემენტად იქცევა. ოპერაციები ინტერორიზირებული ე.ი. გამოსაჩვენებელი გარეგანი მოქმედებებია (მაგ. შეკრება შეიძლება შესრულდეს ჯერ მაგნიტურ საგნებზე, შემდეგ კი გონებაში). მაგრამ, ყოველგვარი ინტერორიზირებული გონებრივი მოქმედება, რომელიც საგნობრივი მოქმედებიდან არის წარმოიქმნილი, ჯერ კიდევ არ არის ოპერატივა. იმისთვის, რომ იგი საკუთრივ ოპერატივად იქცეს, მან უნდა შეიძინოს გარკვეული ნიშან-თვისებები. ოპერაციებს პირველ რიგში ის გარემოება გამოარჩევს, რომ ისინი შექვევადნი არიან; ოპერატივა ფაქტობრივად რაიმეს გონებრივი გარდაქმნაა, რადგან ამ დროს ობიექტი ან პროცესი ერთი შდგომარეობიდან მეორეში გადადის. ამიტომ ყველა ოპერაციისთვის უნდა არსებობდეს საწინააღმდეგო, სიმეტრიული ოპერატივა, რომელიც აღადგენს ამოსავალ შდგომარეობას (მაგ. შეკრების ოპერაციის საპირისპიროა ვამოკლება). გარდა ამისა, მოქმედება მამის არის ოპერატივა, თუ იგი კოორდინირებულია სხვა ოპერაციებთან, იმათთან, რომლებთანაც მოძრავ მთლიანობით სტრუქტურებს ქმნის. იზოლირებული ოპერატივა გონებრივი ამოცანის სრულყოფილ გადაწყვეტას ვერ მოგვევს. მაგალითად, არითმეტიკული ან ვრამატიკული წესი ამრის მხოლოდ სათანადო მათემატიკურ ან ენობრივ სისტემაში იძენს. ასევეა ცალკეული სივრცითი ან დროითი მიმართებების წდომის შემოხვევაშიც. არსებობდა იგავე ითქმის ემოციურ ოპერაციებზეც, რომლებიც, როგორც შემოთ დაეინახეთ, მხოლოდ დირებულებათა მუდმივ სისტემასთან მიმართებაში იძენენ ნებელობითი აქტის წარმართვის უნარს.

ოციან წლებში პაიკემ დაწყო ბავშვის ამროვნების ცენებისს ემპირიული შესწავლა. კვლევის შეთოდიკური პრინციპების განსაზღვრისას პაიკე უარს ამბობს გონებრივი კოეფიციენტების ტესტურს დადგენის, მისი ამრით, უნაყოფო პრაქტიკაზე და მიმართავს კლასიკური ან თავისუფალი საუბრის მეთოდს. ასეთი საუბრისას ბავშვს ეძლევა მის საონგანურ გამოწონიქამებთან

მაქსიმალურად დაახლოებული კითხვები. მაგალითად, რა ამოძრავებს ცაში დრუბლებს, მდინარეში წყალს, ქარის დროს პაერს? რატომ იძირება პაგარა ქვა და დაეურავს დადი ნაი? რატომ არ ვარდება დაბლა შშე, მთიარე ან ეარსკვლეუები? საიდან ჩნდება ხიშპრები? და ა.შ. ბავშვის მსჯელობებში, გამონათქვამებში პააე უბებს იმას, რაც არსებითად განახსებებს მისი აზროვნების წესს მოზრდილისაგან. თაუდაპირუელად ასეი ძირითად თვისუბად პააეეს ბავშვის *ეგოცენტრიზმი* მიაჩნდა. პაგარა ბავშვი საკუთარი დაბ-შული სამყაროს ცენტრია. იგი უკიდურესად ეგოცენტრია და ახასიათებს *ბიოლოგიური ეგოიზმი*, რაც თავს აჩენს ორგანული მოთხოვნილებებისა და თამამის გამოკვეთილ პროორიტეტში. იგი მოკლებულია ობიექტურობას და კრიტიკულობას საკუთარი თავის მიმართ. ეგოცენტრიზმი თაულსაჩინოდ ელსდება ბავშვის მეტყველებაში. *ეგოცენტრული მეტყველება ესაა მეტყველეუბა თავისთავითან და მეტყველება თავისთავისთვის*; მას არა აქვს ურთიერთობის და ვაგებინების უუნქეია; იგი უფრო ბავშვის განცდისა და მოქმედების თანმხლებ მოძენგს, მათ ილუსტრაციას წარმოადგენს. ბავშვის აზროვნებას სხვა თვისებებიე ახასიათებს, ესენია: *ანიმიზმი* – საგნების სულიერი თვისებებით აღჭურვა; *არგოთეიალიზმი* – ბუნების მოელენების ადამიანის მიერ შექმნილად მიჩნევა; *მაგია* – სიტყვებისა და ეესტებისათვის საგნებზე შემოქმედების უნარის მიწერა და სხვა.

ოქდაათიან წლებში პააეე მკვეთრად ეელის თავის მიღგომას ინტელექტის ონტოგენეტიკური განვითარების საკითხის მიმართ. ინტელექტის ვარვითარება ახლა უკვე განიხილება როგორც ვინებრივი სტრუქტურების თან-მმდეურული ევალუბადობის პროექცია. შესაბამისად, გამოიყოფა ინტელექტის განვითარების ოთხი სტადია. პირველი – *სენსომოტორული ინტელექტის სტადია* იგი ვრძელდება დაბადებიდან 1,5-2 წლამდე. ესაა პერსპექტის და პრაქტიკული მოქმედებების პლანში მიმდინარე რეაქციების ხანა; იგი ამზადებს ეგაშს, როდესაც აქტივობა საკუთრივ ვინებრივი მოქმედებებით, ანუ მიხაგან პლანში იწარმოებს. ამ დროს ინტელექტი თავისი განვითარების მეორე სტადიაზე გადადის, რომელიც 7-8 წლამდე ვრძელდება და *ოპერაეიამდელო სტადია* ეწოდება. მართალია ამ სტადიაზე უკვე მოხდა გარეუგანი მოქმედებიდან მიხაგან მოქმედებაზე გადასვლა, მაგრამ ეს მოქმედება ჯერ კიდევ არ წარმოადგენს ინტელექტუალურ ოპერაციას, ვინაიდან მას არა აქვს შექვევადობის თვისება. პააეემ ეს შრავალრაციონი ვინებაამბვილური ექსპერიმენტების სამუალებით დაადგინა. მაგალითად, თუ უფროსი სკოლამდელო ასაკის ბავშვს ვინოვი გადაახხას სითხე დაბალი და ფართო ჭურჭლიდან მადალ და ვიწრო ჭურჭელში, იგი ეეეკვის, რომ სითხის რაოდენობა ვაიზარდა. ამ შემთხვევაში ბავშვს არ შეუძლია ვინებაში შეაბრუნოს გადასხმის მოქმედება. იგი იმყოფება უშუალოდ დანახულის შთაბეჭდილების ქვეშ; ვინაიდან მაღალეელოან ჭურჭერლში სითხის დონემ აიწია, მაშასადა-მე, მისი რაოდენობა შეგია. სკოლამდელო ბავშვის აზროვნება, პააეეს თქმით, თაულსაჩინოა. შუდი წლიდან მოყოლებული ბავშვები ამგვარ შეცლომებს აღარ უშეებენ, მათი ვინებრივი მოქმედებები შებრუნებადობის თვისებას იძენენ, რაც *კონკრეტული ოპერაციების* პერიოდის დაწყებას მოახწავებს.

ბავშვი ასრულებს გონებრივ ოპერაციებს, თუმცა, როგორც წესი, ვერღისობა კონკრეტულ მასალას. ეს არ ნიშნავს, რომ მას მოქმედება მხოლოდ ამჟამად მოცემული საგნებით შეუძლია, მაგრამ მისი ინტელექტის ძირითადი ინტენსივობა სწორედ ახეთია. 11 წლიდან ბავშვი გადადის *ფორმალური ოპერაციების სტადიაზე*, რომელიც სრულდება 15 წლისთვის. ბავშვს უკვე შეუძლია ფორმალურად განსაზღვროს ცნებები, რომლებსაც მანამდე იყენებდა, მაგრამ ვერ განსაზღვრავდა. ჩნდება გონებრივი მოქმედების აბსტრაქტულ პლანში წარმართვის უნარი, რაც პიპოთეკურ გამოხატულებებზე დაყრდნობით ხდება.

პიაჯეს და მისი თანამშრომლების მრავალწლიანმა გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ "სტადიები ყოველთვის უკვლელი თანმიმდევრობით აღმოცენდება, რასაც იმის დამკვიდრებელი მიყვარს, რომ აქ გარკვეული ბიოლოგიური ფაქტორი მოქმედებს, ისეთი, როგორცაა მომწიფება". გარემოს, კერძოდ, პედაგოგიურ შემოქმედებას, შეუძლია ერთგვარად დააჩქაროს ან შეეცვალოს სპონტანური განვითარების პროცესი. მაგრამ მას არსებითად ვერ შეეცვლის, აქედან გამომდინარე, პიაჟე ერთმნიშვნელოვნად წვევებს სწავლებისა და განვითარების ურთიერთმიმართების პრობლემას, რომელიც უმნიშვნელოვანესია პედაგოგიურ ფსიქოლოგიაში. სასწავლო პროცესის ორგანიზაციას, უპირველეს ყოვლისა, უნდა განსაზღვრავდეს ბავშვის ინტელექტუალური განვითარების დონე. ამგვარი პოზიცია სრულებითაც არ არის საყოველთაოდ მიღებული. დიამეტრალურად საწინააღმდეგო მოსაზრებას იკავებს ცნობილი ამერიკელი ფსიქოლოგი ბრუნერი. იგი საერთოდ უარყოფს კავშირს განვითარებასა და სწავლებას შორის, მაინც რა, რომ პრინციპში შესაძლებელია ნებისმიერი ასაკის ბავშვს ეასწავლოთ ყველაფერი, რაც გვინდა; მთავარია მოინახოს მასალის მიწოდების საჭირო ფორმა. ამ პოლემებს შორის არის თვალსაზრისი (ვიეგოტსკი, უზნაძე და სხვა), რომლის თანახმად სწავლების სირთულის დონე გარკვეულად წინ უნდა უსწრებდეს განვითარების აქტუალურ დონეს. მხოლოდ ამ შემთხვევაში გახდება იგი განვითარების მამოძრავებელი ფაქტორი.

პიაჟე დამსახურებულად ითვლება XX საუკუნის ერთ-ერთ იდიდეს ფსიქოლოგად. მის გავლენას განვითარების ფსიქოლოგიაზე აღარებენ შექსპირის გავლენას ინგლისურ ლიტერატურაზე. მიუხედავად ამისა, ინტელექტის სტადიების კონცეფცია მრავალი ასპექტით გახდა კრიტიკული განხილვის საგანი, თუმცა ნამაინდობლივია, რომ თვითონ კრიტიკოსებს შორისაც არ არსებობს თანხმობა პიაჯეს უმდიდრესი შეცნობილი შემოქმედების შეფასებაში. ზოგი მისი სისტემის თეორიულ ნაწილს თელს საკამათოდ, ზოგი – მეთოდურს, ზოგიც კი ფაქტოლოგიურს. ერთ-ერთი ანალიტიკოსის თქმით, პიაჯეს შეხედულებებთან დაკავშირებით უცხარი მდგომარეობა შეიქმნა: ერთი მხრივ, ინტელექტის განვითარების ვერც ერთი თანამედროვე მკვლევარი ვერ ასელება იმას, რომ არ დაამოწმოს პიაჯეს მიერ მოპოვებული ფაქტები და მათი ახსნა. მეორე მხრივ, პიაჯეს არაიენ ეთანხმება. ეს შეფასება გარკვეულად ახახავს საქმის ვითარებას, თუმცა მისი ბოლო მასაკი უდავო გადაჭარბებაა.

მართლაც, არსებობს გამოკვლევები, რომლებიც ადასტურებენ, რომ ადამიანის კოგნიტიური განვითარება ყველაზე ადრე კულტურაში ისე მიმდინარეობს, როგორც ეს პიაჟემ დაადგინა. ამასთანავე, არის საწინააღმდეგო მონაცემებიც. მაგალითად, ბრუნერის მიერ ჩატარებულმა “პიაჟეს ფენომენების” კრიტიკულურულმა გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ისინი განსხვავებულად აღწერილი სხვადასხვა კულტურებში. ამიტომ მან ჩათვალა, რომ პიაჟეს ფენომენები უნდა განიხილებოდეს ბავშვის მიერ გარკვეული მოთხოვნების შეთვისების კონტექსტში. ეს არის მოთხოვნები, რომლებსაც საზოგადოება უყენებს ბავშვს იმის შესაბამისად, თუ განვითარების რომელ სტადიაზე იმყოფება იგი. კრიტიკულურული კვლევების ისეთ განზოგადებულ ბასაყ ვხვდებით, რომლის თანახმად სტადიების თანმიმდევრობა უნივერსალურია, ხოლო მათი გავლის ტემპი სოციალურ-კულტურული ფაქტორების მსხვედრით ცვალებადობს.

არსებობს ექსპერიმენტულად დასაბუთებული კრიტიკა პიაჟეს იმ დებულებისა, რომ ლოგიკური ოპერაციების შემუშავების პროცესი და მისი ასაკობრივი დინამიკა განსაზღვრულია ბავშვის ინტელექტუალური უნარების (გრანზიგულობა, კონსერვაცია, კლასიფიკაცია და ა.შ.) განვითარების დონით. მრავალი ავტორი უჩვენებს, რომ ბავშვის წარუმატებლობა პიაჟეს ამოცანების შესრულებისას შეიძლება გაპირობებული იყოს მისი სხვა ფუნქციების, კერძოდ ყრადღებისა და მეხსიერების განვითარების ჩამორჩენილობით.

ბევრი გამოკვლევა ჩატარდა იმის გასარკვევად, თუ რამდენად მუსტად აღგებს პიაჟეს მიერ გამოყენებული მეთოდური აპარატი ამა თუ იმ სტადიის ასაკობრივ ჩარჩოებს. ზოგიერთ შემთხვევაში შესაძლებელი ვახდა პიაჟეს ამოცანების იმგვარი გადასხვაფერება, რომ ისინი 2-3 წლით უმცროსმა ბავშვებმა ამოხსნეს, ანუ იმ ბავშვებმა, რომლებიც, პიაჟეს მიხედვით, უფრო ადრეულ სტადიაზე იმყოფებიდნენ. საზოგადოდ, პიაჟეს ექსპერიმენტების გოგალური გადამოწმების შემდეგ, ბევრმა მკვლევარმა ჩათვალა, რომ ისინი ძალზე “რთულეობა”. როცა იგივე უნარები სხვა, ბავშვის ინტელექტისთვის უფრო მისაწვდომი ამოცანებით შეამოწმეს, აღმოჩნდა, რომ მონაცემები გაუილებით უკეთესია, ვიდრე ამას პიაჟე ვარაუდობდა.

უნდა ითქვას, რომ ეს საკითხი მაინც ღიად რჩება, ვინაიდან, პიაჟეს მომხრეთა აზრით, სწორედ კრიტიკოსები ცლებიან, როცა ბავშვებს მათი ინტელექტის რეალური განვითარების დონესთან შედარებით ბევრად ადვილ ამოცანებს აძლევენ. ეს თემა რომ დაეასრულოთ, მოუქმინოთ პიაჟეს შემოქმედების ერთ-ერთ საუკეთესო მკვლევარს, ფლეიელს. პიაჟეს ვმპირიული მონაცემების კრიტიკული შეფასების შემდეგ იგი საკმაოდ ფრთხილად შენიშნავს, რომ პიაჟე ბავშვებს, ალბათ, მეტი შეუძლიათ, ვიდრე ამას პიაჟე ფიქრობდა, ხოლო მოზარდებსა და მოზრდილებს – უფრო საკლებით.

პიაჟეს სისტემის სხვა ასპექტების მიმართაც არის გამოთქმული ხერითომული შენიშვნები. მათზე აღარ შევხერდებით. პიაჟეს მიერ შესრულებული გრანდიოზული სამუშაო, ცხადია, ვერ იქნებოდა იდეალური; სირთულეებისა და შეცდომებისგან დაზღვეული არაქნისა. მაგრამ, როგორც ამ მოძღვრების დამკველნი ამტკიცებენ, კრიტიკა საკმარისად არ ითვალისწინებს პიაჟეს

მეთოდოლოგიური მიზნების, მეთოდურ მიდგომებისა და თეორიული შეხედულებების თავისებურებას. ეს იმით არის გამოწვეული, რომ ავტორი, ხანგრძლივი კვლევის პროცესში, ამა თუ იმ საკითხზე თვალსაზრისს იცვლიდა. ამიტომ მის უამრავ პუბლიკაციაში წარმოდგენილი მოსაზრებების სრულყოფილი და ადეკვატური ანალიზი მეტად რთულია.

აღსანიშნავია, რომ თვითონ პაავე ხაერითოდ არ პასუხობდა თავისი მისამართით გამოთქმული კრიტიკას. ერთადერთი ავტორი, რომელსაც მან სპეციალური წერილით უპასუხა, იყო ვიგოტსკი. ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ახლაც ბევრს მჯავლობენ ამ შეყნაერთა პოზიციების ურთიერთმიმართებაზე. მათ თვალსაზრისებს შორის მართლაც არსებობს როგორც მსგავსება, ისე განსხვავება. ზემოთ უკვე აღინიშნა მათი შეხედულებების სხვადასხვაობა სწავლისა და განვითარების პროცესების ურთიერთმიმართების პრობლემატიკის დაკავშირებით. მოკლედ რომ ვთქვათ, პაავეს მიხედვით, განვითარება წინ უსწრებს სწავლას; ეს უკანასკნელი შეიძლება საზიანოც აღმოჩნდეს განვითარებისთვის, ვინაიდან ბავშვი ვერ შეძევს დამოუკიდებელ ამროვნებას. ვიგოტსკისთვის პირიქით, სწავლა, როგორც სოციალური მოვლენა, წინ უსწრებს და აპრობებს განვითარებას.

აღნიშნის ფსიქიკის ქნალობისა და განვითარების საქმეში სოციალური ფაქტორების აბსოლუტური პრიორიტეტი ვიგოტსკის შეხედულებათა ქუაკუთხელია. პაავეც ესაღია, არ უარყოფს სოციალური ფაქტორების მნიშვნელობას, მაგრამ წამყვან როლს ფსიქიკურ განვითარებაში *მომწაფების* ბუნებრივ და სპონტანურ პროცესებს ანიჭებს. ერთი შემთხვევაში აქცენტი ფსიქიკის გარეგან დეგერმინაციაზე კეთდება, მეორეში – შინაგანზე.

მოცემული დიფერენციის კონტექსტში გასაგები ხდება იმ დისკუსიის არსი, რომელიც გაიმართა პაავესა და ვიგოტსკის შორის *ეგოცენტრული შეგვევლების* საკითხთან დაკავშირებით. ეგოცენტრული შეგვევლების სტადიაზე ბავშვი არავის მიმართავს, ლაპარაკობს თავის თავთან ისე, თითქოს ხმამაღლა ფიქრობდეს. პაავეს თანახმად, ეგოცენტრული შეგვევლება ბავშვის ამროვნების *ავტომის*, *ეგოცენტრის* გამოვლენაა. მას უკიდურესად უჭირს სხვის პოზიციაზე დადგომა და, მათ უმეტეს, თავისი პოზიციის შეცვლა სხვისი პოზიციის გათვალისწინებით. ეგოცენტრისში “დეცენტრაციის უკმარისობაა; ეს არის საკუთარი გონებრივი პერსპექტივის შეცვლის შეუძლებლობა როგორც სოციალურ, ისე სხვა ურთიერთობაში”. პაავე თვლის, რომ კონკრეტული განვითარების კუთხით ეგოცენტრულ შეგვევლებას, არსებითად, პოზიტიური უწყქცია არ გააჩნია; როგორც შუალედური რგოლი, იგი მხოლოდ სათანადო გამოვდილებით უმრუნველყოფს ბავშვს და ვმას უხსნის *სოციალურულ*, ანუ ურთიერთობაზე მიმართულ შეგვევლებას (მიმართულება შიგნადან – გარეთ).

ვიგოტსკის მიხედვით, შეგვევლების განვითარების ექტორს საწინააღმდეგო მიმართულება აქვს. ბავშვის (ისევე როგორც მოზრდილის) შეგვევლება იმთავითვე სოციალური ბუნებისაა და ურთიერთობას ემსახურება. შემდეგ იგი ვაივლის ეგოცენტრულ საფეხურს, რომელიც თან ხლევს ბავშვის აქტივობას და მის დავეგებება და მართვას ემსახურება, ე.ი. ის სრულიად

გარკვეული პოზიტიური ფუნქციის მაგარებელია. ამ შუალედური სტადიის ვალებით, საბოლოოდ, ბავშვი მიდის შინაგან მეტყველებამდე და აბროვნებამდე (მიძრაობა გარედან – შინით).

ვიგოტსკი ორიგინალური ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფციის ავტორია, რომელმაც, განსაკუთრებით ბოლო ხანებში, მსოფლიო ფსიქოლოგთა ყურადღება მიიპყრო. ამაში, შესაძლოა, გარკვეული როლი იმანაც ითამაშა, რომ ვიგოტსკის თეორიით ისეთი დიდი ავტორიტეტი დაინტერესდა, როგორც პიაჟე იყო. ყოველ შემთხვევაში, ლიტერატურაში მათი თვალსაზრისები ხშირად ერთ კონტექსტში განიხილება.

ლევ ვიგოტსკის (1896-1934) კონცეფციის ყველაზე გავრცელებული სახელწოდება *ფსიქიკის კულტურულ-ისტორიული თეორია*ა. ვიგოტსკი მას უწოდებენ ადამიანის უმაღლესი ფსიქიკური ფუნქციების საზოგადოებრივი-ისტორიული წარმოშობის თეორიასაც. ამ შესვლებების ცენტრში მართლაც დგას საკითხი ადამიანის სპეციფიკური ფუნქციების წარმოქმნის შესახებ. ვიგოტსკის უმთავრესი კვლევის მეთოდოლოგიაც ამ ფუნქციების ფორმირებას უკავშირდებოდა. ვიგოტსკი ცდილობდა განეხილა ფსიქიკის განვითარება ყველა სახის გუნების (ინტოგენები, ფილოგენები, ანთროპოგენები) კუთხით. ეს ფსიქოლოგიური სისტემა არსებითად კოგნიტური ფუნქციების გუნების ება. ამიტომ სახეებით ლოგიკურია მისი დახასიათება მოცემულ თავში.

ვიგოტსკის მიხედვით, ადამიანის ფსიქიკის ქვედა ფენას, რომელიც მის ცხოველურ წარმოშობაზე მიანიშნებს, წარმოადგენენ ე.წ. *ნატურალური, დაბალი, ანუ უბრალო პროცესები* (სენსომოტორული, მემორი და სხვა). ადამიანისთვის სპეციფიკური, *უმაღლესი ფსიქიკური პროცესები* (სენსიტიური ყურადღება, ნებისმიერი მეხსიერება, ლოგიკური აბროვნება და ა.შ.) მათგან არსებითად განსხვავდება. ამ განსხვავებას, პირველ ყოვლისა, უმაღლესი ფსიკური პროცესების *ნებისმიერობა* განაპირობებს. ნატურალურ პროცესებს ადამიანი ვერ აკონტროლებს. ხოლო უმაღლესი ფსიქიკური პროცესები მისი ცნობიერების მართვას ექვემდებარება. რეგულაციის ამგვარი სახე მათი გამუქალეული ხასიათიდან გამომდინარეობს და ხორციელდება კაცობრიობის კულტურულ-ისტორიული განვითარების პროცესში შექმნილი *ნიშნების ან ნიშნის სისტემის* მეშვეობით. ესენია ენა, დამწერლობა, დიოლის სისტემა და სხვა. ნიშანი კოგნიტური და, საზოგადოდ, უმაღლესი ფსიქიკური ფუნქციების საშუალებად გვევლინება. ნიშნები ქმნიან დამაკავშირებელ სტამულსა და რეაქციას შორის (როგორც ქვევით, ისე გონებრივ სფეროში), რაც პროცესის დაგულების, მისი შეგუებული გამოყენების საფუძველია. ნატურალური, უშუალო ფსიქიკური პროცესები S – R სქემით გამოიხატება; უმაღლესი ფსიქიკური პროცესების სქემაში ამ ორ წევრს შორის მიმართება ნიშნით არის გამუქალეული.

ცხადია რომ ნიშნებს თვითონ ბავშვები არ იფორმირებენ; მათი შეთვისება

უფროსებთან ურთიერთობის პროცესში ხდება. ამდენად, ნიშანი თავიდან ვარაუდს ქვამს, ურთიერთობის პროცესში ჩნდება, ხოლო შემდგომ ვადის შინაგან, ცნობიერების ქვამს: "ბავშვის კულტურული განვითარების ისტორიაში ყოველი ფუნქცია ორ პლანში იქნეს თავს, ჯერ სოციალურში, შემდგომ ფსიქიკურში; ჯერ ადამიანთა შორის, როგორც ინტერფიქოლოგიური კატეგორია, ხოლო შემდეგ ბავშვის შინაგან სამყაროში, როგორც ინტრაფიქოლოგიური კატეგორია". ერთი სიტყვით, ხდება ნიშანთა ინტერორიენტაცია, რაც ბავშვის ფსიქიკის განვითარების ძირითად მექანიზმს წარმოადგენს.

ვიგოტსკის თეორია არ გახდა რუსული საბჭოთა ფსიქოლოგიის ერთადერთი და წამყვანი კონცეფცია. მას დაუპირისპირდნენ ე.წ. *ქმედების თეორიის* წარმომადგენლები, როგორც სერჯეი რუბინშტეინის (1889-1960), ისე ალექსეი ლეონტიევის (1903-1979) სკოლებიდან. უკიდურესად განზოგადებული სახით, კულტურულ-ისტორიული და ქმედების თეორიების განსხვავების დედაბირი შემდეგვე დაიყვანება: პირველში რეალისტურია ბიბლიაში მოცემული ფორმულა – "პირველად იყო სიტყვა", ხოლო მეორეში ფორმულა, რომელიც, ჩვეულებრივ, ვითუც მიეწერება – "პირველად იყო საქმე".

სინამდვილეში სიტყვა და საქმე სულაც არ უპირისპირდება ერთმანეთს, გენეტიკური თვალსაზრისით კი მკიდრო ურთიერთკავშირში იმყოფება: ბავშვები და საზოგადოებრივი ადამიანები, უნას ურთიერთობის პროცესში ითვისებენ, გარემოსთან გრძობად-პრაქტიკული კონტაქტების საფუძველზე ამ პროცესის კვალდაკვალ სიტყვა, შეგვევლება, ენა სულ უფრო მეტ გავლენას ახდენს პრაქტიკულ, პერსონალურ, საპროფესიონალურ და სხვა სახის ქმედების შემდგომ განვითარებაზე და, საზოგადოდ, ადამიანის მთელ აქტიურობაზე. ამავე დროს, ამოსავალი პრაქტიკული ქმედების პრიორიტეტი ყოველთვის ძალაში რჩება. ქმედების თეორიის დამკვიდრნი ამტკიცებენ, რომ მათ სწორედ ასე ესმით საქმის ვითარება. ალტერნატიული, "არაქმედებითი" თვალსაზრისის მიხედვით, ადამიანისა და მისი ფსიქიკის განვითარების ძირითად "მარშალს" მოეხდებიან "ვიგოტსკის" წარმომადგენის ნიშანი, სიტყვა, ხიმბოლო და ა.შ.

სხვადასხვა ფორმითა და ხარისხით ფსიქოლოგიაში ამ თვალსაზრისის ავითარებდნენ კ. ვოლმგაინი, ბ. გულბი, ზ. ჰედი, ე. კასირერი, პიაჟე მისი შემოქმედების დასაწყისში და ვიგოტსკი. ამ უკანასკნელს კონცეფცია სათანადო ანგარიშს არ უწევს იმას, რომ თეორიული შეგვევლება ურთიერთობის პროცესში განხორციელებული, ამოსავალი სენსორულ-პრაქტიკული ქმედების საფუძველზე შეითვისება. შეგვევლება ქმედებებთან ურთიერთკავშირში და მის კონტექსტში წარმოადგენს მოქმედებას. ამის გარეშე ის იქცევა ადამიანის ფსიქიკური განვითარების თეორიულ ფაქტორად. ქმედების თეორიის წარმომადგენელთა აზრით, შეგვევლების ანალიზი კულტურულ-ისტორიული თეორიის პოზიციებიდან სწორედ ამ მიმართულებით მიემართება.

მთავარი მანქანა ის არის, რომ ვიგოტსკის კონცეფცია, არსებითად, ფსიქიკური ფუნქციების თეორიაა, ანუ ფსიქიკური პროცესების ფსიქოლოგიად რჩება. საქმე ისაა, რომ ფსიქიკის ყოველგვარი გარეგანი დეტერმინაცია, მათ შორის ნიშნებითაც, ყოველთვის შინაგანით, სუბიექტურით არის გაშუ-

აღებული. “სუბიექტი წარმოადგენს ყველა ფსიქიკური პროცესის, მდგომარეობის და თვისების, ცნობიერებისა და არაცნობიერის განვითარების საერთო და ერთიან საფუძველს. ამდენად, სწორედ სუბიექტის მოღიანობაა ობიექტური საფუძველი მისი ყველა ფსიქიკური პროცესის, მდგომარეობისა და თვისების მოღიანობისა და სისტემურობისა”. ვივოგსკის თეორიული სისტემა, როგორც უზნაძე იტყობა, პრაქტიკულად უსუბიექტო ფსიქოლოგიას წარმოადგენს.

ეს შენიშვნა კიდევ უფრო სამართლიანად გამოიყურება განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის კომიციებიდან, თუ გაეთვალისწინებთ მის ამოსავალ დებულებას ქვევის (გზებავთ ქმედების) და ცნობიერების პროცესების არა ნიშნებით (ვივოგსკი). არამედ სუბიექტის მოღიანობითი მდგომარეობით, განწყობით გამჟღავნების შესახებ (იხ. 12.2.).

დავუბრუნდეთ კვვე ნახსენებ კოგნიტივისტურ ორიენტაციას სოციალურ ფსიქოლოგიაში. მეზოთ აღინიშნა, რომ იგი, არსებითად, ადამიანური ქვევის ზოგადი კონცეფციაა. მის საფუძველს სწორედ ზოგადფსიქოლოგიური თეორია, სახელდობრ, გემგალტფსიქოლოგია წარმოადგენს. *სოციალურმა კოგნიტივისტებმა*, რომელთა რიცხვს მიეკუთვნებიან ისეთი თვალსაზირობები, როგორცაა პაიდერი, ფესტინგერი, აბელსონი, როზენბერგი, არონსონი, ოსტელი, განზნაუმი, აში, კრეჩი, კრამფილდი და სხვები, აითვისეს გემგალტფსიქოლოგიის ძირეული იდეები და ცნებები – იმპორტიზმი, სატი, კარგი ფიგურის დომინირება, პრეგნანცობა და ა.შ. სატის ცნებასთან დაკავშირებული კოგნიტური სტრუქტურების ორგანიზაციის იდეასთან ერთად, კოგნიტივიზმი უფროსობდა მოტივაციის ცნებასაც, რაც ლევისის ველის თეორიის უშუალო გაღვნიით მოხდა. ლევისის მიერ შესწავლილი ვალენტობა, კონფლიქტი, დახრულებულობისკენ სწრაფვა და დაძაბულობა ქვევითი კოგნიტივიზმის, კერძოდ კი ე.წ. *კოგნიტური თავსებადობის*, როგორც მოტივაციური თეორიების, საყრდენ წერტილად იქცა. მხოლოდ ცოდნა, ინფორმაცია არაა საკმარისი ფაქტორი სოციალური ქვევის გასაგებად. ყველა ქვევის მსგავსად, სოციალურ ქვევსაც ინიციატია, აღძვრა ესაჭიროება. ასეთი მოტივაციური ფაქტორი კი კოგნიტურ სფეროში აღმოცენებული პროცესის შედეგია. ამდენად, მოტივაციური ფაქტორი მეორად, კოგნიტური სფეროდან გამომდინარე ქვევის დეკრემინანტად გვევლინება.

სოციალურფსიქოლოგიური კოგნიტივიზმი არ ამოწურება კოგნიტური თავსებადობის თეორიებით, მაგრამ, არსებითად, სწორედ ისინი განსაზღვრავენ მის სახეს. კოგნიტური თავსებადობის რამდენიმე თეორიული მოდელი არსებობს. მათ შორის გამოყოფენ პაიდერის, ნიუკომის, ოსტელ-განზნაუმი და ფესტინგერის თეორიებს. როგორც ხაერთოდ კოგნიტივისტური თვალსაზირობისთვის, ასე მათთვისაც ძირეულია თვისი კოგნიციის, შემეცნებითი პროცესებისა და სტრუქტურების პრიორიტეტის შესახებ ქვევის (სახელდობრ კი სოციალური ქვევის) დეკრემინანტიაში. ბიპევიორიზმის საფინანსაღმდეგოდ, გამოიქმულია რწმენა, რომ ქვევა, საბოლოო ჯამში, ადამიანის შინაგანი სამყაროდან მომდინარეობს და მის ორგანიზაციას შემეცნებითი პროცესი ახორციელებს. გამოყდილების ორგანიზაციის შილიად

წარმოიქმნება სხვადასხვა სახის იდეები, რწმენები, მოლოდინები, განწყობები. ისინი სოციალური ქცევის რეგულატორებია. ქცევა ხატების, წარმოდგენების, ცნებების, ე.ი. განსხვავებული კონსტიტურ-მენტალური მოვლენების ორგანიზაციის შედეგია.

თავისებულობის თეორიებისთვის სპეციფიკურია შემდეგი თემისაც ყოველგვარი კონსტიტური სტრუქტურა თავისი ბუნებით ისეთია, რომ უნდა იმყოფებოდეს ბალანსურ, პარამონიულ, გაწონასწორებულ მდგომარეობაში. ამგვარი მდგომარეობის ყოველგვარი დარღვევა აღძრავს საწყისი ანუ ოპტიმალური მდგომარეობის აღდგენის გუნდურ ელემენტებს. აღნიშნული ქცევა მიმართულია იმაზე, რომ მისი კონსტიტური სტრუქტურები მაქსიმალურად იყენებენ გაწონასწორებულ, თავისებულობის ამ ძირითად იდეაზე დაყრდნობით, დროის საკმაოდ მცირე შუალედში, 50-60-იან წლებში, რამდენიმე თეორიული მოღვაწე შეიქმნა. შათ ეწოდათ ბალანსის, კონგრუენტობის, სიმეტრიისა და დისონანსის თეორიები. ეს უკანასკნელი ყველაზე მეტი პოპულარობით სარგებლობს და, ამიტომ, სწორედ მის ძირითად დებულებებზე შევანერებთ ყურადღებას.

კონსტიტური დისონანსის თეორიის ავტორმა ლეონ ფესტინგერმა (1919-

1989) სადოქტორო დისერტაცია ლევინის ხელმძღვანელობით დაიცვა აიოვას უნივერსიტეტში. იყო ლევინის ასისტენტი მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის ჯეჯუერი დინამიკის ცენტრში. 1947-1968 წლებში მუშაობდა მიჩიგანის, მინესოტასა და სტენფორდის უნივერსიტეტებში. 1968 წლიდან სიკელიამდე იყო სოციალური კვლევების ახალი სკოლის პროფესორი ნიუ-იორკში. სარგებლობდა დიდი პოპულარობით, როგორც მკვლევარი და როგორც ლექტორი. მისი ყველაზე ცნობილი მოწაფეებია: ე. არონსონი, ფ. ჰაიმბარლო, ს. შუბგერი.

როგორც თავისებულობის თეორიების სახეობა,

კონსტიტური დისონანსის თეორია ამოღებს იმ დებულებიდან, რომ კონსტიტური ელემენტები მისწრაფიან იყვნენ თავისებულ და კონსისტენტურ მიმართებაში ერთმანეთთან. არათავისებულები ანუ დისონანსური მდგომარეობა უსიამოვნოა და იწვევს მიზანთავის დაღწევის გუნდურ ელემენტებს. დისონანსის რედექცია შეიძლება მოხდეს ცნობიერებაში კონსონანსური ელემენტების გაზრდის (დამატების) ან თვის დისონანსში მყოფი ელემენტების შეცვლის გზით, რათა ისინი უფრო თავისებულნი გახდნენ. ფესტინგერს მოაყავს მაგალითი, რომელიც შრავალი ავტორის მიერ გამოცემის გამო, ცოცხალი იყოს, "გაყვდა". მაგრამ კვლავაც საკმაოდ დამაჯერებელია და ამ თეორიის დედაპრის თვალსაჩინო ილუსტრაციას წარმოადგენს. თუ მწვეულმა აღნიშნა იცის, რომ მოწვევა მავნეა ან უფრო კონკრეტულად, იწვევს კიბოს, იგი იმყოფება დისონანსის მდგომარეობაში. ერთი კონსტიტური ელემენტი – "შე ვეწევი" შეუთავსებელია მეორესთან – "მოწვევა იწვევს კიბოს". ნათელია, რომ ამ დისონანსის მოხსნის ყველაზე ეფექტური საშუალება მოწვევაზე ხელის აღებაა. მაგრამ, ისიც ცნობილია, რაოდენ ძნელია ამის გაკეთება.

ამიგომ აღამიანი, უმცირესობის, ამჟობინებს შემოქმედება მოახდინოს მუ-
ორე კონიციონ უღუმენგზე. საამისოდ ბეერი გზა არსებობს: 1) შეიძლება
შეესუსტოს მოწვევა და დაავადებას შორის არსებული კავშირი (მონაცე-
მების უმრავლესობა მიღებულია კლინიკაში, ექსპერიმენტულად; შესაბამის-
ად, არ გამოხატავს რეალურ მდგომარეობას); 2) შესაძლებელია საკუთარი
თავის ასოცირება სხვა შვეველებთან (ბაბუაჩეში ბავშვობიდან ეწეოდა და
ასი წელი იყოცხდა); 3) შეიძლება დაირწმუნო თავი, რომ ფილგრი ბევრად
ამიციონებს სიგარეტის მავნებლობას; 4) შესაძლოა გაზარდო მოწვევის პელო-
ნიციური ღირებულება (უმჯობესია კაცმა შეღარებით ხანმოკლე, მაგრამ
საამოვებით აღსავე სიციოხლე ვანელოს); 5) შეიძლება ისიც კი თქვითო,
რომ მოწვევაზე უარის თქმა ვასუქებას გამოიწვევს, რაც ასევე მავნება ჯან-
როვლობისთვის. ამ ხისი ვაგრძელება კიდე შეიძლება, ჩვენი ცხოვრება
სავესა ასეთი მავალითებით. ფიციკა მართლაც აღმავარად შემაოხს, რაც
ვარკვეულ "ყოფით დამარწმუნებლობას" მაგებს ფესტივლის შეხელეუ-
ბას. ყოველ შემთხვევაში, იგი ბევრად უფრო ეკოლოგიურად ვალიდურია,
ვიდრე იგივე ხაისურის კონიციური ფსიქოლოგია. თანაც, ამის ვამო სულაც
არ მიიძღვება ფესტივლის თეორიის შეცხიერული სიმკაცრე და სიმუსტე-
კონიციური დისონანსის თეორია აგებულია საუკუქელიან შეცხიერულ დუ-
ბულებებზე და ვანტიციებულია მრავალფეროვანი და სარწმუნო ექსპერი-
მენტული მასალით.

კონიციური დისონანსის, როგორც ქევის თეორიის სელსკვეთებას
კარგად გამოხატავს შემდეგი ნაწვევი ფესტივლის ერთ-ერთი მთავარი
შრომიდან: "დისონანსი, ანუ წინააღმდეგობრივი ურთიერთობის არსებობა
კონიციებს შორის, თავისთავად წარმოადგენს სოციოეციურ ფაქტორს, "კონ-
ნიციის" გერმინის ქვეშ მე ვგულისხმობ ყოველგვარ ცოდნას, თვალსაზრისს
ან რწმენას, რომელიც უხება გარემოცვას ან ვინმეს ქევისს. კონიციური
დისონანსი შეიძლება ვანხილულ იქნეს, როგორც სწავისი პირობა, რომელიც
იწვევს დისონანსის შემციობაზე მიმართულ აქტივობას, ისევე, როგორც
მიმშლის მიუკავართ მიმშლის დამაყოფილებაზე მიმართული ქევისკენ.
ეს სოციოეცია ძალიან ვანსხვევლება ამისაგან, რასთანაც ჩვეულებრივ საქმე
აქტი ფსიქოლოგებს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი არაჩვეულებრივად ძლი-
ერი აღმხერული ფაქტორია".

ახლა საჭიროა ვანსაძღვროს ძირითადი გერმინები. კონიციური დისო-
ნანსი აღმოცენდება კონიციურ უღუმენგებს შორის. კონიციურ უღუმენგებს
მიეკუთვნება ის ცოდნა, რომელიც აღამიანს აქვს თავისი თავის, თავისი
ქევისა და თავისი გარემოცვის შესახებ. მაშასადამე, კონიციური უღუმენგი
ცოდნაა, ცოდნა ძალიან ვართო ვაგებით, ვანაიდან ამ გერმინით ისეთი
შეღუმენგი აღინიშნება, რომლებიც, თითქოს, არ წარმოადგენენ ცოდნას.
მაგალითად, უნდა ჩაითვალოს თუ არა თვალსაზრისი ცოდნად? ფესტი-
ვური ასე მსჯელობს: აღამიანი არ ვაიმარებს თვალსაზრისს, სანამ არ ირწ-
მუნებს მის შემმარტივებას; ამიგომ, ფსიქოლოგიურად, თვალსაზრისი არ ვან-
სხვევლება ცოდნისაგან. იგივე ითქმის რწმენის, ღირებულებისა და სოცი-
ალური ვანწყოების მიმართ. ისინი, ცხადია, ვანსხვევლებიან ვრომანეთისა-

გან, მაგრამ, ძირითადი განსაზღვრების თანახმად, ყველა მათგანი კოგნიციად და მათ შორის შეიძლება კონსონანსური და დისონანსური ურთიერთობები დამყარდეს. კოგნიტურ ელემენტებს შორის შესაძლებელია არარელევანტური მიმართებაც არსებობდეს. ამ შემთხვევაში მათ, უბრალოდ, არაფერი აქვთ საერთო ერთმანეთთან.

განსაზღვრების თანახმად, ორი ელემენტი დისონანსურ ურთიერთობაში იმყოფება. თუ ერთი ელემენტის უარყოფა გამომდინარეობს მეორედან, ანუ ფორმალურად, X და Y დისონანსურები არიან, თუ ის, რაც X-ის უარყოფაა, გამომდინარეობს Y-დან. ფესტინგერი გამოყოფს დისონანსის გამოწვევას ოთხი სახის ვითარებას: 1) ლოგიკური შეუთავსებლობა; 2) შეუთავსებლობა კულტურულ ნორმებთან; 3) მოცემული კოგნიტური ელემენტის შეუთავსებლობა კოგნიციითა უფრო ფართო სისტემასთან; 4) შეუთავსებლობა წარსულ გამოცდილებასთან. შესაძლებელია თითოეული მათგანის ილუსტრაცია ყოფილ მაგალითებზე. 1) დაკუშვათ, ადამიანს სჯერა, რომ ყველა ადამიანი მოკვდავია და, იმაედროულად, სჯერა იმისაც, რომ იგი, როგორც ადამიანი, იცხოვრებს მუდამ. აქ ერთი კოგნიცია ლოგიკური თვალსაზრისით მეორეს გამორიცხავს; 2) თუ ადამიანს ოფიციალურ ბანკეგზე ხელიდან უსხლტება ქათმის ნაჭერი, იმის ცოდნა, თუ რა უმართება, დისონანსშია იმასთან, რაც მან იცის ოფიციალური საბილის ეგიკეტის შესახებ. სხვა კულტურაში ეს კოგნიციები შეიძლება სულაც არ იყოს დისონანსური; 3) თუ ადამიანი, რომელიც თავს ყოველთვის დემოკრატიული პარტიის მომხრედ თვლიდა, მაგრამ კონკრეტულ არჩევნებში ხმას რესპუბლიკელთა კანდიდატს აძლევს, დისონანსს უნდა განიცდიდეს; 4) თუ ადამიანი წვიმის ქვეშ დგას და არ სველდება, ეს ორი კოგნიცია დისონანსურ ურთიერთობაში იქნება, რადგან მან გამოცდილებით იცის, რომ წვიმა ასველებს ადამიანს. მაგრამ, თუ ისეთ კაცს წარმოვიდგენთ, რომელსაც წვიმა საერთოდ არ უნახავს, მას დისონანსი არ შეეჭმნება.

ასე წარმოიქმნება დისონანსი, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოშობს მისი შემცირების ან სრული მოსპობის ტენდენციას. ფსიქოლოგიურად ამას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, რადგან დისონანსი სწორედ ამიტომ გვეულისება აქტიურობის მოტივაციურ ფაქტორად. ამასთან არის დაკავშირებული შემდგომი დებულებაც – დისონანსის შემცირების მისწრაფება დისონანსის ხიდილის ფუნქციაა. თავად დისონანსის ხიდილე კი დამოკიდებულია კოგნიტური ელემენტების სუბიექტურ მნიშვნელობაზე, ღირებულებაზე. ფესტინგერის თეორიაში განხილულია დისონანსის შემცირების ან მოხსნის რამდენიმე ხერხი, რომლებსაც, ჩვეულებრივ, მიმართავენ ადამიანები. ესენია: ა) ქვევითი კოგნიტური ელემენტების შეცვლა, თუ ვითქვით, წინააღმდეგობაში მოვიდა გარემოსა და ქვევის შესატყვისი კოგნიციები, ყველაზე უბრალო და ეფექტური გამოსავალი თვით ქვევისა და მასთან დაკავშირებული კოგნიციის შეცვლაა. მაგალითად, თუ მაგანი წაეიდა მიკნიკზე და დაინახა, რომ გაწვიმდა, მას შეუძლია სახლში დაბრუნდეს. ადამიანების ნაწილი თავს ანებებს მოწვევას, როცა მსხველბა, რომ ეს ენებს მათ ჯანმრთელობას; ბ) ქვევითი კოგნიციის შეცვლის მსგავსად, შესაძლებელია გარემოსთან დაკავშირებუ-

ლი კოგნიციის შეცვლა, თუმცა ეს გაცილებით უფრო რთული საქმეა; ეს როცა შეუძლებელია რომელიმე დისონანსური ელემენტის შეცვლა, დისონანსის შემცირება ხდება ახალი კოგნიტიური ელემენტების დამატებით. თუ აღმოჩნდა თავს ვერ აწერებს მოწვევას, მას საშუალება აქვს შეამციროს დისონანსი ახალი კონსონანსური ელემენტების შემოყვანის გზით. იგი ხელეჭქიური ხდება ინფორმაციის მიმართ; აქტიურად ეძებს კონსონანსურ ცოდნას და ერიდება დისონანსურ ინფორმაციას. ხალხით უყნობა მასალებს, სადაც მოცემულია იმ შეხედულების კრიტიკა, რომ მოწვევა მათხებელია და, პირიქით, გადაჭარბებულად კრიტიკულია ან სულაც გაუგებია იმ მასალების კითხვას, სადაც საპირისპირო მტკიცდება.

ფსიქოლოგიის კოგნიტიური დისონანსის თეორია ფრიად სარწმუნო ფაქტოლოგიას ეფუძნება და ღებულებების მწკობრ სისგმას ქმნის. ის ნათული და მარტივია, თუმცა, საკმაოდ ნათული პირობების მიუხედავად, ამ თეორიაზე დაყრდნობით ყოველივეს ვერ ხერხდება დისონანსის არსებობის უტყუარი დადასტურება. კრიტიკოსები ისეთ სიგუაიებსაც განიხილავენ, სადაც დისონანსი სახეზეა, მაგრამ არ არსებობს არც ლოგიკური შესაბამობა, არც კულტურული ნორმების ამკარა დარღვევა და არც დისონანსის გამოწვევის სხვა ვითარება. მამასადაამე, ისეთი სიგუაიების ცოდნა, რომელშიც დისონანსი შეიძლება წარმოიქმნეს, ყოველივეს არ არის საკმარისი დისონანსის რეალური აღმოცენების პროფიზირებისთვის. ფსიქინგერის მოდელზე დაყრდნობით ძნელია ამის პროფიზირება, თუ კონკრეტულ შემთხვევაში დისონანსის რედექციის რომელი სტრატეგია აქნება გამოყენებული. ამის წინასწარმეგველებას ის გარემოება ართულებს, რომ ინდივიდები საკმაოდ განსხვავებულნი ართმანეთისაგან შეუთავსებლობის მიმართ მგრძობილობით, მისი აღმოჩენისა და აგანის შესაძლებლობით. ეს პიროვნული მახასიათებლები ფსიქინგერის თეორიაში არ არის გათვალისწინებული. იგივე ითქმის ინდივიდის სიგუაიამი ევოჩართულობის დონეზეც, ანუ იმაზე, თუ რამდენად იღებს იგი პასუხისმგებლობას მოცემულ ვითარებაზე და მოსალოდნულ შედეგებზე. სპეციალურმა გამოკვლევებმა გამოავლინა, რომ პასუხისმგებლობის ფაქტორი მსამუნელოვნად განაპირობებს იმას, იარსებებს თუ არა კოგნიტიური ელემენტებს შორის დისონანსური ან კონსონანსური ურთიერთობა. დისონანსის წარმოქმნის პირობებთან დაკავშირებით გამოთქმულია მოსაზრება, რომ დისონანსის, როგორც განრიდების გენდერციის შემცველ უსამოუნო მღვო-მარეობას, აღგილი აქვს მხოლოდ მამინ, თუ კოგნიტიური ელემენტებს შორის დიდი განსვლაა; მყირე განსვლა სასამოუნოე კი არის.

აღნიშნული შენიშვნები კერძო ხასიათისაა და, უმთავრესად, ფსიქინგერის თეორიას ეხება. ამასთან ერთად საჭიროა გამოითქვას მოყურთო კრიტიკული მოსაზრება მთელი ამ მამდინარეობის მიმართ. საქმე ისაა, რომ თავსუბალობის ყველა თეორია ჰომეოსტაგამის პრინციპზე დაფუძნებული კონეყუაა. მართალია მათში ლამარაკა არა ფიზიოლოგიური, არამედ კოგნიტიური წინასწორობის აღღყნამე. მაგრამ მოვადი ხასიათის კრიტიკული შეფასება, რომელიც საშოვადოდ ჰომეოსტაგურ პრინციპს ეხება, მართებულია ამ მამდინარეობის მიმართაც. როგორც შემოთი ენახეთ, პერსონოლოგიური და

ქემანისგური ფსიქოლოგიის წარმომადგენლებმა (ოლპორტი, მასლოუ, როჯერსი) ნათლად აჩვენეს, რომ პროცესება მოქმედებს არა მხოლოდ წონასწორობის აღდგენის, არამედ პირიქით, დაბაბუღების გაზრდის მიზნითაც.

ახლა კი მოკლედ განვიხილოთ ქვეყნის კოგნიტივისტური თეორიის მთავრე კლასიკური ვარიანტი, რომელიც ჯორჯ მილერმა (1920-), იუჯინ გალანტერმა (1924-) და კარლ პრიბრაჰმა (1919-) ჩამოაყალიბეს თავის საუკმაო წიგნში "ქვეყნის გვეგები და სტრუქტურები" (1960).

ამ წიგნმა იმთავითვე უდიდესი რეზონანსი გამოიწვია, მასში ჩამოყალიბებული მოდელი საკმაო ხანს ქვეყნის ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარულ კონცეფციად რჩებოდა. ის, ფაქტობრივად, ჩაენიყვლა ნეობიჰევიორისტულ თეორიებს. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსები მას როჯერ "კოგნიტურ ბიჰევიორიზმშიაც" უწოდებენ, თუმცა ამგვარი კვალიფიკაცია არ უნდა იყოს მართებული, რადგან მოდელი კოგნიტივიზმის ამკარა ნიშნებს ატარებს. ეს აუგორთა მიერ დასახული მთავარი მიზნიდანაც ჩანს: ვარკვეულ იქნეს, თუ როგორ შეიძლება შეიქმნოს ეაკუემი შექმენებასა და ქვეყნას შორის. ცხადია, რომ ასეთი მიზანი ბიჰევიორისტული ამროენების ყოველგვარი გამოვლინებისთვის უცხია.

მოკემულ თეორიულ მოდელში ცნობიერების (შემეენებითი სტრუქტურების) ორი ერთეული გამოიყოფა – გვემა და ხაგა სწორედ მათი ურთიერთობის შედეგად წარმოიქმნება ის მოკლენა, რომელსაც ქვეყა ეწოდება. პრობლემა, თუ როგორ აღმოცენდება ქვეყა გვემიდან და ხაგადან, წითელ მოლად გასდევს მთელ ნამშრომს. ავგორებისთვის ანალოგია კომპიუტერსა და ცოცხალ არსებას (ადამიანს) შორის საესებით მიხადებაა და სასურველიც. ისინი პირდაპირ ამბობენ, რომ ორგანიზმისთვის გვემა ის არის, რაც პროგრამა გამოითვლითი მანქანისთვის და რომ გვემა ყველგან შეიძლება შეიყვარლოს გერმინით პროგრამა. ამრივად, ცნობიერება გვემის მეშეებით ალგორითმულ ფუნქციას ასრულებს (ოპერაციითა თანმიმდევრობის კონტროლი). ამასთანავე, ცნობიერებას ქვეყასთან მიმართებაში *ინფორმაციული ასაქტივი* აქვს. ეს ასაქტი ხაგის ცნებაშია ფიქსირებული. "ხაგა – ესაა ორგანიზმის მიერ დაგროვილი და ორგანიზებული მთელი ცოდნა საკეთარი თავისა და იმ სამყაროს შესახებ, რომელშიც ივა არსებობს". ხაგა შეიყავს ყველაფერს, რაც ორგანიზმმა შეიძინა – შეფასებებს, ცნებებსა და დამოკიდებულებებს, რომლებიც მას ცხოვრების განმავლობაში გამოიმუშავა და ა.მ.

ქვეყის აღწერა-დახასიათება მისი სტრუქტურის დადგენას გულისხმობს. ამისთვის კი საჭიროა გამოიყოს ანალიზის ერთეული, ის ელემენტარული პროცესი, რომელიც ათულის წერტილად გამოდგება. ასეთ ერთეულად მიჩნეულია უკუკავშირის პრინციპზე დაფუძნებული ელემენტარული აქტი, რომელიც T-O-T-E სიმბოლოითა აღნიშნულია: T (test) – შემოწმება, O (operate) – ოპერაცია, E (exit) – შედევი. ყოველგვარი აქტივობა აღიძვრება რეალურ და სასურველ ქვეყას შორის არსებული შეუსაგვეისობით. პირველი გვეგა ამ შეუსაგვეისობას ავლენს. ოპერაცია მიმართულია შეუსაგვეისობის (განსვლის) აღმოსაფხვრელად. ოპერაციამ უნდა შეევალოს სიგუაცია. მოხდა თუ არა ეს და, თუ მოხდა, რამდენად წარმატებულად, ამას შემდგომი შემოწმება

(გესტირება) გამოაქვს. თუ შეუსაბამებლობა კვლავ არსებობს, ოპერაციის ხელშეწყობის შესრულება და ასე ვაგრძელება მანამ, სანამ გესტირება შესაბამისობას არ დაადგენს. ამდენად, არსებობს უკუკავშირი მოქმედების შედეგსა და მოქმედების ფაზას შორის. მიუხედავად იმისა, რომ სქემის საკვანძო მომენტი სწორედ ესაა. მოცემულ თეორიულ მოდელში ქვეყნის ანალიზის ერთეულის განხილვა ე.წ. კიბერნეტიკული ქიპოთების საფუძველზე ხდება. ამ ქიპოთების თანახმად, კომპიუტერული თუ ნერვული სისტემის აგების ძირითად ელემენტს *უკუკავშირის რეალიზაცია* წარმოადგენს.

T-O-T-E სქემა არ არის თვითმომხდარი, ის მხოლოდ ანალიზის ერთეულია და მას, საბოლოოდ, ყველა შეგნაკლებად რთული ქვეყნის განხილვის საშუალება უნდა მოგვცეს. ამისთვის ადამიანის რთული ქვეყნის აღწერება T-O-T-E-ის პრინციპით მომქმნედი კომპლექსური გეგმების *ფორმირების* სახით. ამასთან ერთად დახასიათებულია გეგმების კონსტრუირება-ფორმირების ეტაპები და კანონზომიერებები. ასევე გეგმის სტრუქტურული თვისებები, მაგალითად, მოცულობა, დეტალიზაცია, მოქნილობა და სხვა. ეს ყოველივე გეგმის რეალიზაციის კონტროლის უკუკავშირის მექანიზმთან ერთად, ქვეყნის განხორციელების შეგნაკლებად სრულ სურათს გვაძლევს.

ამრიგად, მიღწერ-გალანტერ-პრობრამის კონსტრუირების საყრდენი ცნება არის გეგმა, როგორც ითქვას, იგი მჭიდროდაა დაკავშირებული ცოდნასთან (ხატი) და, ამდენად, წარმოადგენს ხილს ცოდნასა და ქვეყნს შორის; შედეგურებას (კონსტრუირებას) და აქტიუობას შორის არსებული უკუკავშირის სწორედ მან უნდა ამოაქვს. წარმოადგენს თვალსაზრისის ეს ცენტრალური პუნქტი ვარკვეულ ეტაპებს ბადებს. ისინი კითხვა, თუ რამდენადაა შესაძლებელი ქვეყნის უშუალოდ ცოდნად გამოცემა. ასეთი რამ ნაკლებ საგარაუდოა, იმიტომ, რომ ცოდნა, თავისთავად, აქტიუობის დინამიკურ წყაროს არ შეიძლება და მოტივაციური ძალა არ გააჩნია. ამ მხრივ არც გეგმას აქვს რაიმე უპირატეობა, რამდენადაც, განმარტების თანახმად, ის მხოლოდ მოქმედებითა თანმიმდევრობას, ანუ ქვეყნის ოპერაციულ მხარეს განსაზღვრავს. ქვეყნის მოტივაციური მხარე, ის, თუ რისთვის და რატომ ხორციელდება აქტიუობა, გეგმაში არ არის პირდაპირ მოცემული. არა და, აქტიუობის აღძვრა, მიზანმიმართულება, მისი სუბიექტური საზრისი და ღირებულება ის აუცილებელი მომენტებია, რომელთა გარეშე ქვეყნის, როგორც მოვლენა, არ არსებობს. ქვეყნის ამ ასპექტებს საუკეთესო მოტივაციური პროცესები განსაზღვრავს. მოცემულ მოდელში არაფერია ნათქვამი ამ პროცესების თავისებურებებსა და მათ გეგმასთან კავშირზე. მიღწერ-გალანტერ-პრობრამის მოდელი შემოიფარგლება ქვეყნის შესრულების გეგმილოგიისა და მასთან დაკავშირებული კონსტრუირების მექანიზმის პრინციპების ჩვენებით. ეს, თავისთავად, მნიშვნელოვანია, მაგრამ, მაინც დაად რჩება საკითხი, თუ რა ამოქმედებს ამ მექანიზმს, რატომ და რისთვის სრულდება T-O-T-E სქემით აღწერილი მოქმედება, თუნდაც მისი პირველი გესტირების აქტი.

ამ დანაკლის ნაწილობრივ მაინც ავსებს ბელგიელი მეცნიერის კოზმუნიუტენის (1909-1988) *ქვეყნის დინამიკის მიმართებითი თეორია*. იგი აკრიტიკებს T-O-T-E კონსტრუირების აგებობას გადაჭარბებული კიბერნეტიკული

კომპიუტერული შიდაგომისთვის. კომპიუტერული მოდელების დამუშავებისას საჭირო არ არის გამოთვლითი მანქანის მოქმედების უნერგეტიკული წყაროს საკითხზე მსჯელობა. ადამიანის ქცევის განხილვა კი შეუძლებელია იმის გარკვევის გარეშე, თუ საიდან მომდინარეობს მისი დინამიზმი, რა მოტივაციურ ფორმებში ვალიდდება იგი და როგორ ხახვს იღებს სხედასხვა სიტუაციებში. მიუხედავად ამისა, სიუეტის ქეშმარიტ კოგნიტივისგან რჩება. ადამიანის ქცევაში კოგნიტურ პროცესებს განსაზღვრელი ფუნქცია აკისრია, თუმცა ეს ფუნქცია, მისი აზრით, მოტივაციურ პროცესებთან მამართლებადი ხორციელდება. თავის მხრივ, მოტივაციური პროცესები აქტიუობის აღძვრასა და მისთვის მამართლებების მიყვებას უზრუნველყოფენ.

მოტივაციური თეორიისთვის გადაწყვეტია საკითხი, თუ საიდან მომდინარეობს აქტიუობის დინამიზმი. სიუეტის უარყოფს თეალსაბრისს, რომლის თანახმად ქცევის დინამიზმი პომეოსგაბის, წონასწორობის მდგომარეობაშია ჩადკული. დანაკლისი, თავისთავად, ვერ აღძვრავს ქცევას, ისევე, როგორც საწვავის უქონლობა ვერ გახდება მანქანის ამოძრავების მიზეზი. დეფიციტი აქტიუობის წყაროა იმ თანდაყოლილი დინამიზმის გამო, რომლითაც ორგანიზმი დანაკლისის დაძლევის ცდილობს. აქტიუობა არ იწყება და არც მთავრდება დეფიციტის განქნასა და შევსებასთან ერთად. მოსვენების, უმოქმედობის მდგომარეობა, რასაც პომეოსგაბის პრინციპი ველისხმობს, არ არსებობს; ცოცხალი ორგანიზმი მუდმივი აქტიუობით ხასიათდება, რომლის წყარო საკეთიარ თავშია მოცემული.

ამრიგად, დამუშავებულია ამოსავალი ან ძირეული დინამიზმის არსებობა, რომელიც ინდივიდი-გარემოს ორგანულ კავშირს თვალისწინებს. როგორც მცენარეები საჭიროებენ ნიადაგს თავისი თანდაყოლილი პოტენციულის გამოსავლენად, ასევე აუცილებელია ცხოველური ორგანიზმისთვის გარემო, რათა მოახდინოს თავისი ძირეული დინამიზმის რეალიზაცია. გარემო მოიცავს როგორც ბუნებრივ, ისე კულტურულ ობიექტებს. მოტივაციის პროცესი ამ ძირეული დინამიზმის დიფერენცირების, შემდგომი ქცევითი კონკრეტიზაციისა და ფოკუსირების პროცესია. ამ პროცესის შედეგად წარმოიქმნება მრავალრიცხოვანი შთიხოვნილება, რომელიც უკავშირდება ადამიანის ბიოლოგიურ, ფსიქიკურ და სოციალურ ფუნქციონირებას. ასე ვალიდდება ამოსავალი, შოგადი მოტივაციური ორიენტაციები. შათი შემდგომი კოგნიტური დამუშავების შედეგად წარმოიქმნება ე.წ. კოგნიტურ-მოტივაციური სტრუქტურები – მიზნები და გეგმები. მისინი ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმის ფუნქციას ასრულებენ, დინამიკურ ტენდენციასთან ერთად შეიცავენ გამოცდილებისეულ მონაცემებს საშოქმედო და კოგნიტურ სტრუქტურების სახით.

ამდენად, სიუეტის მოდელებში დახასიათებულია ქცევის მოტივაციურ-დინამიკური ასპექტი, რომელიც თავისებობის კოგნიტივისგან თეორიებთან შედარებით, გაიყვანა მართებულად და მრავალმხრივ არის გამუქებული.

ვარდა ამისა, გაამრეხებელია ქვეყნის რეგულაციის მექანიზმიც, რომელიც ისეთი კონსტიტუციონალური სტრუქტურების შემთხვევითი ყალიბდება, როგორცაა მიზანი და გეგმა. ამ მხრივ სოცტენს მიღწერ-გაღმწერ-პრობრაჰმე შორს მდის; იგი არ შემოიფარგლება კონსტიტუციონალური სტრუქტურების უწყვეტის ჩვენებით და აანალიზებს მათი ქმნალობისა და ფორმირების კანონზომიერებებსაც.

თანამედროვე ქვეყნითი კონსტიტუციის ერთ-ერთ განმგებებს სოციალურ-კონსტიტუციონალური წარმოადგენს. ამჟამინდელ აკადემიურ ფსიქოლოგიაში, რომლის დიდი ნაწილი კონსტიტუციური სულისკვთებითაა გასსჯეალული, ეს თვალსაზრისი ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული და პოპულარულია. როგორც თეორიული სისგება, ის ჯერ კიდევ ვითარდება და სერიოზული კვლევითი პროგრამების სტიმულირებას ახდენს. ამ მიმართულების წამყვანი ფიგურებია ჯ. როგერი, ა. ბანდურა და უ. მიმელი.

ჯულიან ბერნარდ როგერი (1916-) თავდაპირველად ქიმიას ეუფლებოდა, მაგრამ ალერტიან ნაცნობობამ იგი საბოლოოდ ფსიქოლოგიასთან მიიყვანა, ომის დროს სამხედრო ფსიქოლოგი იყო. შემდგომში მუშაობდა ოკაიოსა და კონტექსტუალის უნივერსიტეტებში.

როგერი ცდილობს ახსნას, რატომ და როგორ ხორციელდება ესა თუ ის ქვევა კონკრეტულ სოციალურ სიტუაციაში. მოცემულ ვითარებაში ქვეყნის წინასწარმეტყველებითვის მისი პოტენციალის დაღვწენაა საჭირო. ქვეყნის პოტენციალის ცნება არ არის ახალი. რეაქციის პოტენციალზე ჯერ კიდევ კ. პალი ლაპარაკობდა; ის ამ რეაქციის დასწავლილობის (ჩვევის) და აქტუალური მოთხოვნილებების (დრავის) უწყვეტის სახით იყო წარმოდგენილი (სმ. 82). ქვეყნის პროგნოზის ან პოტენციალის როგერის ფორმულაში არსებითად გათვალისწინებულია პალის ფორმულის შემადგენელი ცვლადები. ამავე დროს, როგერი ხაკმაოდ შორდება ქვეყნის დახასიათების მკაცრად ბიპოლარულ პრინციპებს. ქვეყნის კატეგორიას მაქსიმალურად ფართო კონტექსტში განიხილავს. და ვულისხმობს როგორც მოგორულ, ისე კონსტიტუციონალურ და ემოციურ აქტივობას. გარდა ამისა, როგერი ლაპარაკობს არა რეაქციებთან დაკავშირებულ კონკრეტულ სტიმულებზე, არამედ ფართოდ გაგებულ და მრავალფეროვან სოციალურ სიტუაციებსა და კონტექსტებზე. ეს ნიშნავს, რომ ერთ და იმავე ქვეყნის სხვადასხვა სიტუაციაში განსხვავებული პოტენციალი შეიძლება ქონდეს. მაგალითად, ნათელია, რომ ყვირილს სკადიონის და ეკლესიის სიტუაციაში ერთნაირი პოტენციალი ვერ უქნება.

ქვევა მხოლოდ სიტუაციით არ განისაზღვრება. როგერი, ისევე როგორც სოციალურ-კონსტიტუციონალური თვალსაზრისის ბევრი მომხრე, ინტერაქციონალისტურ პოზიციაზე დგას. ყოველგვარი ქვევა გარემოსეული და პიროვნობისეული ფაქტორების ურთიერთქმედების შედეგია. ამგომ კონკრეტულ სიტუაციასთან დაკავშირებული ქვეყნის პოტენციალის როგერისეული ფორმულა

ორი შინაგანი ცვლადის ფუნქციაა, ესენია: სუბიექტური ალბათობა ან მოლოდინი, რომ კონკრეტულ ქვევს რაიმე სახის განმტკიცება მოჰყვება და ის, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ინდივიდისთვის ეს განმტკიცება. განმტკიცების ბაიუციორისგულ გერმინოლოგიას თუ არ ვიხმართ, ქვევის პროგნოზირება (პოტენციალი) დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად მისალოდნელია სუბიექტისთვის დასახული მიზნის მიღწევა მოცემულ სიტუაციაში ამ ქვევის ვით, და რა ღირებულება გააჩნია მისთვის ამ მიზანსა და შესაბამის მოთხოვნისთვის. პირველი მომენტი ქვევისა და პიროვნების კოგნიტურ (შემქცნებით) მზარესთანა დაკავშირებული, მეორე – *მოგეაიურთან*. პროგნოზირებისთვის *მოლოდინის* მახევენდლის ცოდნაც არის საჭირო და *ღირებულებისა*. ეს ცვლადები ერთმანეთს ეალსახად არ განსაზღვრავენ; ხაესებით შესაძლებელია, ადამიანი დარწმუნებული იყოს, რომ ქვევა წარმატებით დასრულდება, მაგრამ სულაც არ ეხევენდლეს მისი განხორციელება მნიშვნელოვნად, ან პირიქით. საბოლოოდ, ქვევის *პროგნოზირების ძირითადი ფორმულა* შემდეგ სახეს იღებს: $PB = F(ER \times VR)$. სადაც PB – ქვევის პოტენციალია, ER – განმტკიცების მოლოდინი, VR – განმტკიცების ღირებულება. მოგვიანებით, *პროგნოზირების საერთო ფორმულაში* როგერმა ამ ცვლადებს ეოგა უფრო კონკრეტული სახე მისცა, მაგრამ ფაქტიური შინაარსი უცვლელი დარჩა: ადამიანი ირჩევს ისეთ მიზნებს, რომელთა მიღწევა მტკიცდება რაც შეიძლება დიდი ალბათობით, ხოლო თვით განმტკიცებას მაქსიმალური სუბიექტური ღირებულება აქვს.

როგერი სერიოზულ ყურადღებას აქცევს ქვევის სუბიექტური ღირებულების განსაზღვრელი მოთხოვნისთვის საკითხს და ამ მოთხოვნისებთანა შემდეგ სახეებს გამოყოფს: ფიზიოლოგიური, კონფორტის, აღიარების, დაკულობის, დომინირების, დამოუკიდებლობისა და სიყვარულის მოთხოვნისები. გარკვეულად კლასიფიცირებულია მოლოდინებიც. ქვევის შესაძლო წარმატებლობის შესახებ მოლოდინები ორ ჯგუფს ქმნიან: ესაა ე.წ. *სუბიექტური მოლოდინები*, რომლებიც კონკრეტულ სიტუაციებს უკავშირდებიან და ე.წ. *გენერალიზებული მოლოდინები*, რომლებიც სხვადასხვა სიტუაციებში მოქმედების შედეგისთვის განზოგადებას წარმოადგენენ.

გენერალიზებული მოლოდინების მხედვით შესაძლებელია პიროვნებათაშორის განსხვავებულობებზე მხედლობა. როგერმა სახელი გაითქვა ე.წ. *კონტროლის ლოკუსის* აღმოჩენითა და შესწავლით. ეს უკანასკნელი გამოზატავს პიროვნების განზოგადებულ მოლოდინს იმის თაობაზე, თუ სად მდებარეობს მოქმედების წარმატება-წარუმატებლობის მიზეზი – გარეთ თუ შიგნით. ადამიანები *ესტერნალური* ლოკუსით ქვევის შედეგებს მათგან დამოუკიდებელ ძალებსა თუ ვითარებებს მიაწერენ. *ინტერნალური* ლოკუსის მქონე პირები მოქმედების განსაზღვრელად თავის თავს მიიჩნევენ და მის შედეგებზე პასუხისმგებლობას თვითონ იღებენ. ლოკუსის კონტროლის გარის გამოსაყვლენად როგერმა სუბიექტური დიაგნოსტიკური მეთოდიც შექმნა. მრავალი გამოკვლევა მიუძღვნა იმის გარკვევას, თუ რა კავშირი არსებობს ლოკუსის კონტროლსა და ადამიანის აქტიუობის სხვადასხვა გამოვლინებებს შორის. დადგენილად ითვლება, რომ თავის თავში დარწმუნებული ინტერნა-

ლები, საზოგადოდ, უფრო ადაპტირებულები, საყოფიერები, აქტიურები და ჯანმრთელები არიან, ვიდრე გარეშე ძალებსა თუ ბედს მინდობილი ექსტრენალები.

კონგრესის ლოკუსი, ისევე როგორც ყოველგვარი მოლოდინი, ცხოვრებისეული გამოცდილების პროცესში ყალიბდება, ე.ი. *სოციალური დასწავლის* შედეგია. უფრო მეტიც, მოლოდინი იმთავითვე გულისხმობს საკუთრივ მოქმედების დასწავლის ამა თუ იმ დონეს. მოლოდინი ქვეყნის წარმატებულობის შესახებ სიტუაციის გარდა, ეოკოდ იმხანა თვალისწინებს, თუ როგორაა დაუფლებელი ინდივიდი კონკრეტულ მოქმედებებს. ადამიანი, რომელმაც არ იცის ჩინური, ეერ ალაპარაკდება ჩინურად. აქ მნიშვნელობა არა აქვს არც მის დარწმუნებულობას, რომ ამისთვის აუცილებლად დაჯილდოვდება და არც ამ ჯილდოს დიდ სუბიექტურ ღირებულებას. ამრიგად, პალის ფორმულისა არ იყოს, თუ ჩვევის ძალა, ანუ დასწავლის მარეგულირებელი ნეურის გოლია, ქვეყნის წარმატებასთან დაკავშირებული მოლოდინი და შესაბამისი ქვეყნის პოტენციური ნეურის გოლი იქნება. აქედან გამომდინარეობს ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც როგორც სისტემაში დასწავლას ენიჭება. შემთხვევითი არ არის, რომ თავის კონცეფციას როგორი *სოციალური დასწავლის* თეორიას უწოდებს.

ამერიკის ერთ-ერთი წამყვანი ფსიქოლოგი, ხან-ფრანცისკოს სტენფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, სოციალურ-კოგნიტური მიმართულების მთავარი თეორეტიკოსი ალბერტ ბანდურა (1925-) შენიშნავს, რომ ეს თეორია აღექვამეტრია ამ სოციალური ქმედების წინასწარმეტყველებისთვის, რომლებიც უკვე დასწავლილია. ამავე დროს, როგორც ყურადღების მალმა რჩება თვით სოციალური ქმედების დაუფლების მექანიზმი. ამ საკითხში როგორც დასწავლის ბიპევიორისტული ფსიქოლოგიის მონაცემებსა და კანონზომიერებებს ეყრდნობა. ბანდურას აზრით, საკითხი ამით არ ამოიწურება და აქ ახალ გარემოებათა გათვალისწინებაა საჭირო.

ბანდურას მიაჩნია, რომ გამოცდილების მექანიზმი, ამა თუ იმ სოციალურ სიტუაციასთან დაკავშირებული ქვეყნის ფორმირება, აუცილებლობით არ გულისხმობს ინდივიდის მიერ ამ მოქმედების შესრულებას და მის განმტკიცებას (როგორც, მაგალითად, სკინერი ასახულებს). ადამიანს შეუძლია ისწავლოს სხვათა მოქმედების დაკვირვებითაც, ყოველდღიური ცხოვრება აღსატყუებს, რომ გამოცდილების მექანიზმი ამ გზას ჩვენ ყოველ ფეხს ნაბიჯზე მივმართავთ, რაც დახარჯული ძალებისა და დროის დიდ ეკონომიას იძლევა. რაც შემთხვევაში სხვის შეცდომებზე სწავლა ბევრ სირთულესა და ხიჯათს გვარიღებს თავიდან.

სხვა ინდივიდის (მოდელის) მოქმედებაზე დაკვირვებით ამ მოქმედების შეთვისების პროცესს ბანდურა *მოდელირებას* უწოდებს. ეს პროცესი მრავალი ექსპერიმენტით იქნა შესწავლილი. მაგალითად, ერთ-ერთ ცნობილ გამოკვლევაში ბავშვები აკვირდებოდნენ მოზრდილი ადამიანის სხვადასხვაგვარ

მოქმედებებს (აგრესიულს და არააგრესიულს) თოჯინის მიმართ, ისინი ვინც აგრესიას აკვირდებოდნენ, შემდგომში ბევრად უფრო აგრესიულად ეპყრობოდნენ თოჯინას, ვიდრე ისინი, ვინც არააგრესიულ ქცევას აღევჩნდნენ თვალყურს, ან სულ არ ჰქონდათ მოდელზე დაკვირვების გამოცდილება. აღსანიშნავია, რომ ქცევის მოდელირება მაშინაც ხდებოდა, როცა ბავშვები უთვალთვალდებდნენ არა ცოცხალი მოდელის მოქმედებას, არამედ მის ხატულევიზით ჩანაწერს¹. ასეთი დასწავლისთვის, პრინციპში, არ არის აუცილებელი არც მოდელის და არც მოსწავლის ქცევის განმტკიცება. თუმცა არ კვება, რომ მოდელის ქცევის იმიტირების აღზობობა მკვეთრად იზრდება მაშინ, თუ მოდელის ქცევა ჯილდოვდება; ეს თითქმის არ ხდება, როდესაც იგი ისჯება. მაშასადამე, ქცევის შეთვისებისა და განხორციელებისთვის მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ პარდაპირ, არამედ არაპარდაპირ განმტკიცებასაც, ანუ სხვისი ქცევის შედეგების გათვალისწინებას. მოდელირების ეფექტურობაზე გავლენას ახდენს, აგრეთვე, მოდელის ისეთი თვისებები, როგორცაა ასაკი, სქესი, სოციალური სტატუსი, კომპეტენტურობა და სხვა.

ბანდურას სოციალურ-კოგნიტური თეორიის დებულება არაპარდაპირი განმტკიცების შესახებ, მოდელის ქცევის შედეგებზე მიღებული ინფორმაციის კოგნიტურ გადამუშავებას გულისხმობს. მოდელირებით დასწავლის მოული პროცესიც, არსებითად, კოგნიტურ პროცესადაა წარმოდგენილი. მასში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ევრადლებას (მოდელის ქცევის მნიშვნელოვანი ასპექტების გამოყოფა) და შესწერებას (მოდელის ქცევის შესახებ ინფორმაციის შემონახვა ხატოვანი ან ევრბალური კოდირების საშუალებით).

სოციალური ქცევის შეთვისება უპირატესად მოდელირების პროცესების შეშეშობით ხდება. მაგრამ იმისთვის, რომ მოქმედება პრაქტიკაში განხორციელდეს, მარტო მისი დასწავლა საკმარისი არ არის; აუცილებელია იმის რწმენაც, რომ დასწავლილი მოქმედება ეფექტურად იქნება გამოყენებული. ქცევის რეგულაციის ამ მომენტს ბანდურას კონსეუენსიაში თვითეფექტურობა ეწოდება და განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიეწერება.

თვითეფექტურობა არის ადამიანის ცნობიერი წარმოდგენა კონკრეტულ სიტუაციაში წარმატებით მოქმედების უნარის შესახებ. დამიანები მართლაც სხვადასხვაგვარად ფიქრობენ, ვრძნობენ და მოქმედებენ იმის მიხედვით, თუ რამდენად კომპეტენტურად თვლიან თავს ვარკვეულ ამოცანებთან და ვითარებებთან მიმართებაში. ანდვიდის მიერ თვითკომპეტენტურობის შეფასება ევალუბალობს ქცევის სახის, მისი სიროულისა და სიტუაციის შესაბამისად. სხვა ფაქტორებთან ერთად, თვითეფექტურობა განსაზღვრავს ამა თუ იმ ქცევის შესრულების გადაწყვეტილებას, შეუპოვრობას ამ აქტივობის განხორციელებისას, მის წარმატებულობას და ამასთან დაკავშირებულ ემოციებს – სტრესს, შფოთვისას, დეპრესიას, სიამაყეს და სხვა. თვითეფექტურობის მაღალი მაჩვენებელი განაპირობებს ადაპტირებულობისა და ცხოველქმედების მაღალ დონეს და, საბოლოო ჯამში, ფსიქიკურ და ფიზიკურ ჯანმრთელობას.

¹ ალფეარი გამოკვლევები საფუძვლად დაედო შეზღუდულებას იმის შესახებ, რომ აგრესულობა ადამიანის შეზნილი თვისებაა და მის გამოშუშავებაში დიდ როლს თამაშობს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები, განსაკუთრებით ტელევიზია.

ამრიგად, თვითფექტურობა გადაწყვეტილების მიღებისა და ქვევის განხორციელების ერთ-ერთი უმნიშვნელოეიანი კოეზიგური შექანისა. მის ფორმირებაში ყველაზე დიდ როლს თამაშობს ინდივიდის მიერ ანა თუ იმ მოქმედების წარმატებით შესრულების პირადი გამოცდილება. შესრულების შედეგადანობა განსაზღვრავს თვითფექტურობას იმის გათვალისწინებით, თუ რამდენად რთული იყო ამოცანა, რა ძალისხმევა დასჭირდა მის გადაჭრას და როგორი იყო გარედან მიღებული დახმარება. მაგალითად, რთული ინტელექტუალური ამოცანის გადაწყვეტა ან ძლიერი მოწინააღმდეგის დამარცხება უფრო მეტად შეუწყობს ხელს თვითფექტურობის მრდას, მაგრამ როგორი რთული არ უნდა იყოს ამოცანა, თუ მისი გადაწყვეტის ხერხი ვინმემ გეოკარნახა, მაშინ დადებითი შედეგი არ გააუზღოვებს ამ ხეუროში თვითფექტურობის განცდას, თვითფექტურობის მოლოდინი შეიძლება გამოშუშაულეს არა მხოლოდ ინდივიდის უშუალო გამოცდილებით, არამედ სხვა ადამიანების მოქმედებაზე დაკვირვების გზითაც. ასეთ შემთხვევაში, მართლაც შეიძლება წარმოიქმნას იმის მოლოდინი ან რწმენა, რომ ეს მოქმედება საჭიროდ შესრულდება. თქვია, ამისთვის, მოღულის უნარ-შესაძლებლობები დაახლოებით მაინც უნდა შეესაბამებოდეს ინდივიდის ანალოგიურ მონაცემებს და ბოლოს, თვითფექტურობაზე საგრძნობ გავლენას ახდენს ფიზიოლოგიური და ემოციური მდგომარეობები. ეს სხვადასხვახაირად იხენს თავს. ჯერ ერთი, მაღალი ადგზნებულობა ხშირად თბიექტურად აუარესებს ამოცანის შესრულებას და შესაბამის თვითფექტურობის განცდას; მეორე, კარგი გუნება-განწყობილება თავისთავად ამაღლებს თვითფექტურობას და შესამე – ისეთი მოქმედებების შესრულებისას, რომლებიც ძალას და გამძლეობას გულისხმობენ, თანმდევი დადლილობა, სისუსტე ან ტკივილი ადამიანების მიერ განხილება, როგორც დაბალი ფიზიკური ეფექტურობის ნიშანი. ასეა თუ ისე, ყველა შემთხვევაში თვითფექტურობის გამრდა იწვევს ქვევის რეალური ეფექტურობის მაგებას და არასასურველი ქვევის მოდიფიკაციას აძლენად, ბანდურას მიერ თვითფექტურობა განხილება, როგორც საზოგადოდ ქვევის კორექციის, კერძოდ კი, ფიციოთერაპიული რეგულაციის ძირითადი კოეზიგური შექანისა. ამას ადასტურებს მრავალი გამოკვლევა, განსაკუთრებით მამისა და შუოთის ფუნომენების მოხსნასთან დაკავშირებით.

ბანდურა აღნიშნავს, რომ ადამიანს შეიძლება ქეონდეს მოქმედების თვის საჭირო ხევეუბა და თვითფექტურობის საკმარისი დონე, მაგრამ არ ქეონდეს მისი შესრულების სურვილი ან აუცილებელი მაგერიალური ან ფინანსური რესურსები. პირველ შემთხვევაში საქმე ეხება აქტივობის მოგეეციურ ფაქტორს, მეორეში – სიგუეციურს. საზოგადოდ, ბანდურას მიაჩნია, რომ ქვევა, პიროვნება და გარემო ერთმანეთს განსაზღვრავენ; ეს არის უროთეროდგერმინისმის ან რეეიპროკული დეგერმინისმის პრისეიბა. ქვევა ევლის გარემოსაც და პიროვნებასაც; ამავე დროს, მათი შედმევი შემოქმედებითაა განსაზღვრული.

პიროვნებასთან დაკავშირებულ ეველდებს – გამოცდილებას, თვითფექტურობას და მოგეეციას – ბანდურა, უპირატესად, კოეზიგური თვალსაზრისით განხილავს. მართლაც, დასწავლა შემეცნებითი სტრუქტურების

ფორმაში მოცემული კომპეტენცია; თვითფუნქციონალიზაცია, როგორც ცნობიერი წარმოდგენა ან მსჯელობა საკუთარ შესაძლებლობებზე. იგივე ითქმის ადამიანურ მოტივაციაზე, რომლის დიდი ნაწილი, ავტორის რწმენით, კონსტიტუციური პროცესების წყალობით წარმოიქმნება.

მოტივაციაზე მსჯელობისას ბანდურა აღნიშნავს, რომ ქვევას, დიდ წილად, მისი შედეგი განსაზღვრავს. ამასთან, შედეგით მოქმედების განსაზღვრა ხდება არა ავტომატურად და უშუალოდ, არამედ ე.წ. *კონსტიტუციური მოტივაციების* მეშვეობით. ესეია *მოლოდინები* ქვევის შედეგების შესახებ, ანუ *პროგნოზირებული შედეგი*. ეს მოლოდინები, როგორც ქვევის მოტივაციები, კონსტიტუციური პროცესების საშუალებით გამოიმუშავდება. ისინი დაკავშირებული არიან მრავალფეროვან ფიზიკურ (საკვები, ტემპერატურა, სენსორული მთაბეჭდილებები და სხვა) თუ სოციალურ (შეფასება, სტატუსი, ძალაუფლება და სხვა) სტიმულებთან. ადამიანის მოტივაციაში მთავარი მაინც ისაა, რომ მოქმედება უშუალო განმტკიცების გარეშე ხორციელდება; იგი მომავალი შედეგების მიღწევამდე მიმართულია. ადამიანებს შეუძლიათ მომავალი მიღწევებისა თუ დანაკარგების წინასწარმეტყველება. ამის საშუალებას მათ აძლევთ იმ *მინიგანი სტანდარტების* არსებობა, რომლითაც უძღვება საკუთარი და სხვისი ქვევები. ამ სტანდარტების სისტემის შესაბამისად ხდება მიზნის დასახვა და იმ განმტკიცებების განსაზღვრა, რომლებიც ქვევებს მოჰყვება. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეწ. *თვითგანმტკიცებას* უნიჭება; სწორედ ის არის აქტიუობის საყრდენი მაშინ, როდესაც ქვევა ხანგრძლივია და არ მოელოება გარეგანი განმამტკიცებლები. თვითმეჯასების ასეთი გამოვლინებებით, როგორცია, ვიქვით, თვითმექება, სიამაყე, თვითკრიტიკა და დანამაულის გაჩედა, ჩვენ შეგვიძლია წაეხალისოთ ან დაეხალისოთ თავი; აქ მნიშვნელოვანია, თუ რა პიროვნული სტანდარტების შესაბამისად ვმოქმედებთ. არსებითად, სწორედ ეს არის ადამიანისთვის ესოდენ დამახასიათებელი თვითრეგულაციის უნარი. ისეთი კონსტიტუციური მექანიზმების მეშვეობით, როგორცია მოლოდინები, სტანდარტები და თვითგანმტკიცება, სუბიექტს შეუძლია თვითონ დაისახოს სამომავლო მიზნები და აკონსტრუქციოს მათი განხორციელების პროცესი. ადამიანური მოტივაციის არსი, ბანდურას აზრით, ამაში მდგომარეობს.

ბანდურას მიერ აღწერილი *თვითრეგულაციის მექანიზმი* განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს, რამდენადაც ის წარმოადგენს თანამედროვე კონსტიტუციური ფსიქოლოგიის ყველაზე არგუმენტირებულ პასუხს დეგერმინაცია-თავისუფლების დიდებამზე. როგორც აღინიშნა, ბანდურა გვთავაზობს ე.წ. რეციპროკული დეგერმინაციის მოდელს, რომლის თანახმად *პიროვნება, ქვევა* და *სიგუა* ერთმანეთს მოქმედებენ ავტონომიური სახით არის წარმოდგენილი. ქვევაზე მოქმედებს პიროვნება და სიგუა, მაგრამ ისიც შეგავლენას ახდენს თრევე მათგანზე. თვითრეგულაციის პრობლემის კონტექსტში მთავარია პიროვნების ქვევაზე შემოქმედების ამსახველი მიმართება. ბანდურას მიხედვით, პიროვნება, ძირითადად, კონსტიტუციური სტრუქტურებისა და მათ შორის არსებული კავშირების სისტემის სახით აღიწერება. ამ სისტემაში სრულიად კანონზომიერი, დეგერმინირებული პროცესები მიმდინარეობს.

ბანდურას მიხედვით, ქვეყნის თვითრეგულაციის პროცესს ფაქტორების მთელი რიგი განსაზღვრავს. მათი ერთი ნაწილი იმ ორიენტირებს ქმნის, რასაც ვარუშოა და ქვეყნის შეფასება ეფუძნება, ცენტრალური ადგილი აქ სტანდარტებს უკავია. სტანდარტი დასწავლის შედეგია; ის იქმნება როგორც პარლამარი (საკუთარი ქმედების), ისე ირიბი (სხვის ქვეყანაზე დაკვირვების, მოდელირების) გამოცდილების გზით. ავტორიტეტული უფროსების დარღვევით მომხრე იღებს პატიოსნებისა და სიკეთის ღირებულებას; სხვებზე დაკვირვებით ხდება, რა არის კარგი და რა – ცუდი სხვებისა და საკუთარ ქვეყანაში; თავისი მოქმედების წყალობით წვდება ვარუშ მოქმედების სახე-ამოხეი და შეკვირვულ მხარეებს. ყველა ეს სტანდარტი სუბიექტურია, ეთნიკური ან ახალი ინფორმაცია უკვე მოცემულ ყოფნას უკავშირდება და ანდოვდალურად გადაშუშავდება.

თვითკონტროლის ფაქტორების მეორე წყობას კონკრეტული ფაქტორული უნარები და პროცესები შეადგენს. მათი სამუშაოებით ქვეყნის გაკონტროლება ხდება. თვითდაკვირვების უნარის გამოყენებით ჩვენ ეკონტროლებს ექვეყნით საკუთარი ქვეყნის სხვადასხვა მხარეს (ხარისხი, რაოდენობა, ორგანიზაციურობა, თანმიმდევრულობა და ა.შ.), ექსპლოიტაციის ღირებულების შესახებ, ეადარებთ ვარკვეულ ნიმუშებს, სტანდარტებს, ნორმებს, ვარკვევთ ჩვენს ქვეყნის მიმდებარე – ვარკვეანი ყოფილებითა ის გაპრობებული თუ მინაგანი ძალებით (ე.წ. აგრადეცია). ამ უპირატესად კონკრეტული უნარების ვარდა, ქვეყნის კონტროლი ვარკვეულ დადებით და უარყოფით ემოციებსაც თვალისწინებს; ესაა აქტიური რეაქცია საკუთარ თავზე, რომელიც სტანდარტებთან ქვეყნის შესაბამისობის მარჯვენებელია. მაგალითად, კმაყოფილება ან უკმაყოფილება თავისი თავით. ამრიგად, მოვლესი განხილება თვითრეგულაციამი ჩართული პროცესების სამი სახე: თვითდაკვირვება, ამროვნება და ემოციური რეაგირება.

სტანდარტების ჩამოყალიბებისა და მათთან ქვეყნის შესაბამისობის დადასტურების შემდეგ, დგება სათანადო მომუშაობის მიღების დრო. ბანდურა ამას სანქციებს უწოდებს. იგი გამოიყოფს *სამოვალეობრივ სანქციებს* და საკუთარ, *მინაგან სანქციებს*. თვითრეგულაცია ამ უკანასკნელს უკავშირდება და ორ ძირითად მექანიზმს მოიცავს. პირველია ე.წ. *შერწყმითი ჩართვა*. ბანდურას რწმენით, ადამიანში არ არის სიმუნკულესის სახით მოცემული რაიმე მინაგანი მაკონტროლებელი ინსტანცია (ავტენტი), რომელიც, თავისი კრიტიკურობების შესაბამისად, ავტომატურად ახდენს ქვეყნის სანქციონირებას ან ბლოკირებას. სინამდელიში ეს კრიტიკურობები (სტანდარტები) "მე"-სისგე მამია მოცემული, რომელიც "თავის თავში შეიცავს კონკრეტულ სტრუქტურებსა და აღქმის ქვეყნულქციებს, ქვეყნის შეფასებებსა და რეგულაციებს, და თან ისე, რომ არ წარმოადგენს ფაქტურ ავტენტს, რომელიც აკონტროლებს მოქმედებას". ქვეყნის შერწყმითი ჩართვა-გამოროვის მექანიზმი შედამ აქტიურია და მოქმედებს თვითშეფასების სტანდარტებისა და სიტუაციის მონაცემების შესაბამისად. ერთ სიტუაციამი ადამიანმა შესაძლოა ჩათვალოს, რომ ქვეყა ეწინააღმდეგება მის სტანდარტებს, ენებს სხვა ადამიანებს; ასეთ შემთხვევამი ქვეყა შეიცვლება. სხვა სიტუაციამი, თუ ადამიანი თვლის, რომ იგივე

ქვეა არ ბღალავს ვინმეს ინტერესებს და მისაღება მისი სტანდარტებისთვის, განაგრძობს ამ ქვეყნის შესრულებას.

თვითრეგულაციის მეორე შექმნიმს ბანდერა *შინაგანი კონგრესის გამორთვის* უწოდებს. ამ დროს ადამიანმა შეიძლება განახორციელოს საზოგადოებრივი და მორალური თვალსაზრისით დასაგმობი ქვეყნი. ეს შექმნიმში, უპირატესად, ორჭოფულ კითარებებში იხენს თავს და გვეხმარება შევამციროთ ან სულ ავირიდოთ პასუხისმგებლობა, გაგამართლოთ ის კონკრეტული მოქმედება, რომელიც, საზოგადოდ, მიუღებელია ჩვენი სტანდარტების თვალსაზრისით. შინაგანი კონგრესის გამორთვის სხადასხვა ხერხი არსებობს. 1) ქვეყნის ახლებური განსაზღვრება. ამ შემთხვევაში ადამიანი თავისი მოქმედების მორალურ გამართლებას პოულობს (მკვლელობის ჩადენა შესაძლებელია, თუ ამას სამშობლოს დაცვის აუცილებლობა მოითხოვს), ან მიმართავს გამამართლებელ შედარებას (ნაცისტები ხოლოკოსტის მხეცობას "ევროპის გასუფთავებას" უწოდებდნენ, ქილერები მკვლელობას "კონტრაქტის შესრულებას" არქმევენ). 2) პასუხისმგებლობის სხვაზე დაკისრება (გადაბრალება) ან ვანაწევრება. ამ შემთხვევაში ადამიანი უარს ამბობს აღიაროს კავშირი თავის მოქმედებასა და მის შედეგს შორის. გადაბრალების დროს ხდება პასუხისმგებლობის სხვაზე გადაცემა (ნაცისტები თავს ამართლებდნენ იმით, რომ მხოლოდ შეთაურების ბრძანებებს ასრულებდნენ, ხოლო მოძალადეები იმით, რომ მსხვერპლი მათ პროვოცირებას ასდებდა თავისი სექსუალური გარეგნობით ან სუსტ წინააღმდეგობას უწევდა); ვანაწევრებისას პასუხისმგებლობა ისეთი რაიონისთვის ადამიანებზე ერყვება, რომ რეალურად აღარაფერს რჩება პასუხისმგებელი (ახეთია პოლიტიკა – ამბობენ არაკეთილხინდისიერი სახელმწიფო მოხელეები; ან – ამას ყველა აკეთებს). 3) ქვეყნის უარყოფითი შედეგების ვაბუნდოვნება, დამახინჯება, არასწორი ინტერპრეტაცია (შაშა ამართლებს შეილის ცემას იმით, რომ იგი არ არის ისე ხაბვევი, როგორც იმსახურებს ან იმით, რომ ეს ბავშვის აღზრდას უწყობს ხელს; მფრინავი ამბობს, რომ შან უბრალოდ დილაკს დააჭირა ხელი, ბომბები კი ღრუბლებში გაუჩინარდნენ). 4) მსხვერპლის დეკუმინაცია (თეთრი რასის წარმომადგენლები მათ მოწინააღმდეგე მანგებს ან ინდიელებს ხშირად არც თვლიდნენ ადამიანებად; შესაბამისად, არც დანაშაულის გრძობა პქინდათ მათი მოკვლის გამო).

როგორც ვხედავთ, დასწავლისა, მოგვიციების და თვითრეგულაციის შემთხვევაში ხაზგასმულია კოგნიტური პროცესების როლი. სწორედ ეს მომენტია – ქვეყნის კოგნიტური რეგულაცია, განსაკუთრებით დამახასიათებელია ბანდერას *სოციალურ-კოგნიტურ თეორიისთვის* ამიტომ, ის ქვეყნითი კოგნიტეიუმის ერთ-ერთ ვარიანტად უნდა იქნეს მიჩნეული, თუმცა, თავდაპირველად, დასწავლაზე აქცენტის გამო, ის ბიპევიორისტული მიმდინარეობის განსჯობად განიხილებოდა, კერძოდ, ნეო-ნეობიპევიორიზმად ან სოციალურ ბიპევიორიზმად. თანდათან ბანდერას კონცეფციაში, საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი დაეიძო გონებრივ, შინაგან ფსიქიკურ პროცესებს. ურთიერთდგერმინიზმის პრინციპის შესაბამისად, ქვეყა შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების მულმიუ ურთიერთმომოქმედების შედეგის სახით იქნა

წარმოდგენილი. აქციები გაკეთდა ცნობიერ თვითფექტურობაზე და ცნობიერ თვითრეგულაციაზე. ეს კი უკვე ნიშნავდა ბიპეციორიზმისაგან ფაქტობრივ გამოქვინას. რამდენიც არ უნდა ეზარღოთ “ნეო” წინსართების რაოდენობა, ცნობიერებით ესოდენ გაჯერებული თვალსაზრისი მაინც ვერ ნაითულდება ბიპეციორისგულად. ბიპეციორიზმთან სოციალურ-კოგნიტურ მიდგომას ის აკავშირებს, რომ აქ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის შეთვისებას, დასწავლას და განმტკიცებას სოციალურ სიგუაციებში; აგრეთვე ისიც, რომ განსაკუთრებული აქციები კეთდება ზუსტ ემპირიულ კვლევებზე და მკაცრად კონტროლირებულ მონაცემებზე.

სწორედ აქ გადის მთავარი წყალგამყოფი ფსიქოანალიზისა და სოციალურ-კოგნიტურ თეორიას შორის. ბანდურა აკრიტიკებს ფსიქოანალიზს იმის გამო, რომ ის ეფუძნება ისეთ ცნებებს, რომელთა ექსპერიმენტული შემოწმება შეუძლებელია. მას მიაჩნია, რომ ემპირიულმა კვლევებმა ვერ აღმოაჩინეს ამ გარე არაყნობიერი ძალები, რომლებიც აღიარებულია ფსიქოანალიზში, კერძოდ, სოციალურ-კოგნიტურ თეორიაში არაყნობიერის ნაცვლად ხაზგასმულია ცნობიერი შემეცნებითი პროცესების მნიშვნელობა; უარყოფილია, აგრეთვე, ფსიქოანალიზისთვის დამახასიათებელი დისპოზიციონიზმი – ხასიათის ტიპები, რომელთა ფორმირება, აუცილებელი ბუნებრივი სტადიების გავლით, ბავშვობაში ხდება. ამის ნაცვლად, ხაზგასმულია ქვეყნის სიგუაციური და კოგნიტური სიგუაციები და ის, რომ ქვეყნა აწმყომი მოქმედი ძალებითა და შექანსმებით იმართება.

ფსიქოლოგიის თეორიების შემსწავლელი სპეციალისტების მიერ სოციალურ-კოგნიტური შეხედულება თანამედროვე აკადემიურ ფსიქოლოგიაში ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ და სერიოზულ კონსენსუსად არის შეფასებული. მასში მოცემული ახალი თეორიული კონსტრუქციები ხანდა ემპირიულ საფუძველზეა ამტკიცებული; ამავე დროს გათვალისწინებულია სხვა ფსიქოლოგიური სისტემების პოზიტიური მონაცემები და გადატეხულია ნაბიჯები მათი კალმხრივობის დასაძლევად. ცნობიერების როლის წინ წამოწევა, მოდელირებით გამოყლილების შექენის კანონზომიერებათა დადგენა, აქცივობის მინაგენი და გარეგანი ფაქტორების ურთიერთქმედების მაქსიმალური გათვალისწინება, ამ შეხედულების საკმაოდ მიმზიდველი ასპექტებია. მაგრამ რამდენად ორგანულად ერთიანდება მისი სხვადასხვა მომენტები არაწინააღმდეგობრივ თეორიულ სისტემად, ეს კიდევ საკითხავია. ყოველ შემთხვევაში, ავტორიტეტული ექსპერტები თვლიან, რომ სოციალურ-კოგნიტური თეორია უფრო იდეებისა და ცნებების ნარევი წარმოადგენს, ვიდრე ერთიან, მოლიანობით თეორიას. აღნიშნული იდეების და ცნებების ნაწილი ამ თეორიის უნიკალურ წელილს განაპირობებს, დახარზენები სხვა თეორიებთანაა ნახსხები. ეს თეორია “უფრო ზოგადი ორიენტაციაა და არა დაწვრილებით დამუშავებული შეხედულება ურთიერთკავშირების სისტემის შესახებ” (ლ. პერეინი და ო. ჯონი). ეს, თუ შეიძლება ითქვას, თეორიული სისტემის ორგანიზაციასთან დაკავშირებული ნაკლოვანებებია. მაგრამ სირთულეები თავს იჩენს, აგრეთვე, თეორიის შემადგენელი ცნებების და კონსტრუქციების მინაარსის გააზრებისას. პირველ რიგში აქ უნდა აღინიშნოს შეხედულება მოტივაციამზე.

მოგივაეის პროექტის ანალიზი ბანდურასთან, მოლიანად კოვნიგური სტრუქტურებისა (მოლოდინი, სტანდარტი, მიზანი) და მათი მიმართულების დახასიათებით ამოიწურება. საკუთრივ მოგივაეის სპეციფიკა არ ჩანს და ის, არსებითად, კოვნიგური პროექტის სახეს იღებს. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე შეხედულებების თანახმად, კოვნიგური, მოგივაეიური და ემოციონალური პროექტები ურთიერგაჯერებელი და ურთიერთდაკავშირებული პროექტებია; რაც შემთხვევაში ეს კავშირი იმდენად მჭიდროა, რომ ისინი ერთიანი ფსიქიკური ფენომენის ასპექტებად გვევლინებიან. მაგალითობის ატიგელის სამკომპონენტებიანი სტრუქტურის მოდელი იკმარებს. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ფსიქიკური სინამდვილის ამ ხაზი კლასის მოვლენებს სპეციფიკური სტრუქტურულ-ფუნქციონალური თავისებურებები არ გააჩნია. მოგივაეიამ უნდა აღძრას ქვევა, ხოლო კოვნიგამ წარმართოს. მოგივაეის პროექტში ამ ფუნქციების გარეთიანება და გარკვეული ინტეგრალური, *კოვნიგურ-მოგივაეიური* წარმონაქმნების პროდუქცია ხდება. გაეხსენოთ, როგორაა გაანალიზებული “მოგივაეის კოვნიგური ვადამუშავების პროექტი” ნიუტონთან. ამ პროექტის პროდუქტები კონკრეტული მიზნები და გეგმებია. მიზანზე ბანდურაეც ლაპარაკობს, მაგრამ ისე, თითქმის ეს უკანასკნელი შემეცნებით სფეროს განეკუთვნება; მიზანი წარმოდგენაა, ანუ როგორც ა. ელისი იტყვოდა, “ცივი კოვნიგია”. ქვევის წარმართველ ძალად რომ ვადაიქცეს, მისმა მოგივაეიურმა “გემპერატურამ” უნდა მოიმაგოს, იგი დინამიზმის წყაროს უნდა დაუკავშირდეს. ბანდურა, ფაქტობრივად, არაფერს ამბობს ქვევის აღმქერელ მოგივაეიურ სისტემაზე, რომლის გააზრების გარეშე სრულყოფილი შოგადფსიქოლოგიური თეორიის დაფუძნება წარმოუდგენელია. ხანამ ეს არ ვაკეთებულა, ახსენელი რჩება ძირითადი საკითხი – საიდან მომდინარეობს აქტივობა. ბანდურასთვის მიუღებელია ფრიოდის პასუხი, მაგრამ ვერც თვითონ ამბობს რაიმე დამარწმუნებელს.

უნდა ითქვას, რომ ამ შრივ მოგივაეის პრობლემა როგორის მიერ უფრო დამაკმაყოფილებლად არის გაანალიზებული. როგორთან ქვევის პოტენციალის განმსაზღვრელი “განმტკიცების ღირებულება” ცალსახად უკავშირდება რაიმე მოთხოვნის და მიუთითებს სუბიექტისთვის მისი დაკმაყოფილების მნიშვნელობაზე. აუცილებელია ისიც აღინიშნოს, რომ სოციალურ-კოვნიგურ კონსეფიციამ არ არის გათვალისწინებული ფსიქიკური სინამდვილის ერთი ფრთაა მნიშვნელოვანი ასპექტი; საქმე ეხება არაენობიურს. მოგივაეის გარდა, ბანდურა ამ საკითხსაც უპირისპირდება ფრიოდს და უარყოფს არაენობიურის ფსიქონალიზურ გაგებას. ეს, შესაძლოა, მართებელიც იყოს, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ბანდურა არანაირ ალტერნატივას არ ვითარებობს. სოციალურ-კოვნიგურ თეორიაში ამ შრივ დიდი თეორი დაქაა. არა და, დღეს უკვე მხელია მოინახოს სერიოზული თეორეტიკოსი, ესეც ქვევის ორგანიზაციისა და რეგულაციის არაენობიური პროექტების ყოველგვარ მონაწილეობას უარყოფს. ერთია მხოლოდ, რომ არაენობიურ შექანიშემებს შოგ შეხედულებაში შეგი მნიშვნელობა ენიჭება, შოგში – ნაკლები. საზოგადოდ, ნათელია, რომ ფსიქოლოგიური რეალობის მთელი სფერის დასაფარავად შოგადფსიქოლოგიურმა კონსეფიციამ არაენობიურის სფეროც უნდა

მოიცავს. ამავე დროს, როგორც დ. უზნაძე მითითბოდა, არაენობიერი უნდა დახასიათდეს არა ნეგატიურად – როგორც იგივე ფსიქიკა ცნობიერების გარეშე, არამედ პოზიტიურად, არსებობის სპეციფიკური ფორმისა და ფუნქციის ჩვენებით. განხილულ თეორიულ სისტემას, ამ მხრივ, ჯერ კიდევ ბევრი რამ აკლია.

აქამდე განხილული სისტემების ავტორებს, მათი მკაფიო კონცეპციის-ტური ორიენტაციის გარდა, საკულდაგულოდ ჩატარებული ექსპერიმენტული გამოკვლევებისადმი ერთგულებაც აერთიანებდა. ყველა მათგანი ისე აღგენდა და ამუხგებდა ცნებებს, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ემპირიული შემოწმება კონტროლირებად პირობებში. ამდენად, მათი სამუშაო უფრო აკადემიური ფსიქოლოგიის ჩარჩოებში წარმოებდა. ამავე დროს, კონცეპტუალური მიმდინარეობის ფარგლებში თავიდანვე გამოირჩეოდნენ მკვლევარები, რომლებიც *კლინიკური მეთოდოლოგიის* საუკუქელზე მუშაობდნენ. ისინი თეორიულ პრინციპებს ფსიქოთერაპიულ მონაცემებზე დაყრდნობით აყალიბებდნენ და ფსიქოკორექციულ პრაქტიკაში აყუქებდნენ. სადღესოდ არსებობს ფსიქოთერაპიული სისტემების მრავალი სახეობა, რომელთა თეორიულ ბაზას, არსებითად, კონცეპტუალური ფსიქოლოგია შეადგენს.

ამ ორიენტაციის ფსიქოლოგებში ყველაზე გაელენიანი თეორეტიკოსი, ალბათ, **ჯორჯ კელია** (1905-1966). კელიმ მრავალმხრივი განათლება მიიღო ამერიკასა და ინგლისში (ფიზიკა-მათემატიკა, სოციოლოგია, პედაგოგია, ფსიქოლოგია). საბოლოოდ კი ფსიქოლოგად ჩამოყალიბდა და დისერტაციაც ამ სფეროში დაიცვა აიოვას უნივერსიტეტში. ომის დროს ემსახურებოდა სამოქალაქო რეისების მფრინავების გადამზადების საქმეს. ომის შემდგომ ოცი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა კლინიკური ფსიქოლოგიის განყოფილებას ოჰაიოს სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1955 წელს გამოქვეყნდა მისი მთავარი ნაშრომი "პიროვნების კონსტრუქციების ფსიქოლოგია", რომელმაც მამინევი მიიპყრო ფართო ფსიქოლოგიური საზოგადოებრიობის ყურადღება. მასში დამუშავებული *პიროვნული კონსტრუქციების თეორია* საყოველთაოდ არის ცნობილი.

კელი პიროვნების ფსიქოლოგიის სფეროში კონცეპციის-ტური მდგომის ერთ-ერთი პიონერია. მისთვის შემუქნებითი მხარე ადამიანში იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ პიროვნება მუქნიერ-მკვლევარის ანალოგად არის გაგებული. მუქნიერის მსგავსად, ადამიანი ანალიზებს სხედასხვა ვითარებას, აყალიბებს მათ შესახებ გარკვეულ შეხედულებებს და, ამის საფუქელზე, წინასწარ განჭერეტს მომავალ მოქლენებს. აქედან გამომდინარეობს ადამიანის ბუნების ორი უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელი: ერთი ის, რომ იგი უბრალოდ კი არ რეაგირებს გარემოყვაზე, არამედ აქტიურად ქმნის ამ უკანასკნელის შესახებ თავის წარმოდგენას, მის ფსიქიკურ რეპრეზენტაციას და მეორე, რომ იგი ძირითადად მომავალზეა ორიენტირებული. პიროვნე-

ბის არც ერთ მკვლევართან (ალბათ ოლპორგის გარდა) ადამიანის მომავალზე ორიენტირებულობა (ე.წ. პროსპექტულობა) არ არის ისე საზგაძსკული, როგორც კელის სისტემაში. ადამიანს მომავალი აწუხებს, მომავალი ხიბლავს და არა წარსული; იგი ყოველთვის ცდილობს მომავალში შეიხედოს აწმყოს ფანჯრიდან, ამბობს კელი. ეს არსებითად განახსევებს მის შეხედულებებს ფსიქონალიზისაგან, სადაც აქცენტი წარსულზე კეთდება.

მოვლენების აღსაწერად და ასახსნელად შეეცინებოდა თეორიულ კონსტრუქციებს მიმართავენ. ამის მხევასად, ადამიანები ქმნიან და იყენებენ კოვიტიკურ ანუ ამროვნებით სტრუქტურებს – ე.წ. *კონსტრუქტებს*, რათა მოახდინონ მოვლენებისა და ვითარებების *კატეგორიზაცია*, *ინტერპრეტაცია* და *პროგნოზირება*. აკვირდებიან რა მოვლენებს, ადამიანები აფიქსირებენ მათში მხევას და კონსტრასტულ შიარებს, ისეთებს, როგორიცაა კარგი-უკლი, მაღალი-დაბალი, მაგარი-რბილი, წყნარი-აღელვებული, კეთილი-ბოროტი და მრავალი სხვა. ეს პიროვნული კონსტრუქტების შაგალითებია, რომელთა შემეუობითაც ადამიანები აფასებენ და აწესრიგებენ თავის ცხოვრებისეულ სამყაროს. პიროვნება კონსტრუქტების სისტემას წარმოადგენს.

პიროვნული კონსტრუქტი კელის თეორიის ძირითადი ცნებაა. მასში კონსტრუქტების განსხვავებული სახეები განიხილება იმის მიხედვით, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ისინი პიროვნებისთვის (*ცენტრალური* და *პერიფერიული კონსტრუქტები*), მოვლენების რამდენად ფართო წრეს მოიცავენ (*გამოყენების ლიაპაზონი*), რამდენად ექვემდებარებიან სიკვიერ ფორმულირებას (*ვერბალური* და *არავერბალური კონსტრუქტები*), რამდენად ექვემდებარებიან შეივლას (*შელწვეალობა-შეუწვეალობა*) და ა.შ. ადამიანები ერთმანეთისაგან იმით განსხვავდებიან, თუ რა სახის და რა რაოდენობის კონსტრუქტებს იყენებენ ქვეყანაში, რამდენად როულია კონსტრუქტების სისტემის ორგანიზაცია და რამდენად მოქნილია სისტემა გაფართოებისა და ცვალებადობის თვალსაზრისით. ამის მიხედვით ეველა ადამიანის კონსტრუქტების სისტემა უნიკალურია.

როცა კონსტრუქტების სისტემა ვეღარ ახდენს მოვლენების ეფექტურ პროგნოზირებას, საჭირო ხდება მისი შეივლა. ახეთი სიგუაცია მაშინ იქმნება, როდესაც ადამიანი ახალ ან უცხო მოვლენებს ხედება, ისეთებს, რომლებიც ან არაა ასახული მის კონსტრუქტებში ან მათ ვწინააღმდეგება. ამ დროს ხდება ახალი კონსტრუქტების შექმნა ან უკვე არსებულის მიწარისის გაფართოება. ეს უკანასკნელი იმაზე და მოკიდებული, თუ როგორია ამა თუ იმ პიროვნების კონსტრუქტების შელწვეალობის დონე. ეს პარამეტრი აღნიშნავს კონსტრუქტების თვისებას, მოახდინოს ახალი ინფორმაციის ასიმილაცია და, შესაბამისად, გარკვეულად შეევალოს თავისი სტრუქტურა. შელწვეალობის დაქვეითება ადამიანის ფსიქოლოგიური რიგიდულობის გამოხატულებად ითვლება.

კონსტრუქტების სისტემა ქვეყის *რეკულაციის* ემსახურება. ამიგომ, ამ სისტემის ფუნქციონირების დეფექტი ქვეყის დარღვევას იწვევს. პათოლოგიური ქვეყისას ადამიანი ცდილობს შეინარჩუნოს კონსტრუქტების მიწარისი და სტრუქტურა, თუმცა ის ვერ უმრუნველყოფს სწორ წინასწარმეტყველუ-

ბას და ქვეყნის მიზნის მიღწევას. სოციალური ცვლილებების პროექტის არსი კონსტრუქციების კონსტრუქციული სისტემის რეკონსტრუქციაში, მის განვითარებაში და გაუმჯობესებაში მდგომარეობს. ერთ შემთხვევაში ეს შეიძლება გულისხმობდეს სისტემაში ახალი კონსტრუქციების შემოგანას, მეორეში – ძველი კონსტრუქციების მოსაღობას; მესამეში კონსტრუქციების მოსაღობის გაფართოება ან, პირიქით, შევიწროება, შეღწევალობის გამრღა და ა.შ. ამ მიზნების მისაღწევად კელიმ შექმნა ფსიქოთერაპიული სისტემა, რომელიც *ფიქსირებული როლების* თერაპიის სახელითაა ცნობილი. კელის ეკუთვნის, აგრეთვე, პირიქით კონსტრუქციების დიაგნოსტიკის ცნობილი მეთოდიკა – *როლური კონსტრუქციების რეპერტუარული ტესტი*.

სამწახაროდ კელის თეორიაში დიად არის დაგოებული ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ფაქტორები განსაზღვრავს კონსტრუქციების მინარსსა და სტრუქტურას, მათ ადაპტურ ან არადაპტურ (ავადმყოფურ) თვისებებს. კონსტრუქციების სისტემაში არსებული ამა თუ იმ დევექტის წარმოშობა ახსნას მოითხოვს, რის გარეშეც ძნელია გაირკვეს, თუ სად უნდა ვეძებთ ავადმყოფობის უუნდამენტური მიზეზები (ორგანიზმში თუ გარემოში) და, შესაბამისად, გამოვიყენოთ მისი პრევენციისა და მკურნალობის ადექვატური სტრატეგია.

აარონ ბეკის (1921-) მოდელიც კლინიკური ფსიქოლოგიის ნიადაგზეა შექმნილი. ის, პირველ ყოვლისა, ფსიქიკური დარღვევის შექანიშმის გარეკვეება და შესაბამისი თერაპიის შემუშავებას ემსახურება. ეს ყოველივე კონსტრუქციული ფსიქოლოგიის ფარგლებში ხორციელდება. ბეკის მსხედვით, ორგანიშმის გარემოსთან ადაპტაციის საკეანდო მომენტს ინფორმაციის გადაუმავება წარმოადგენს. საკეიადური ფსიქიკური ფუნქციონალური აპარატი უზრუნველყოფს გარემოდან ინფორმაციის მიღებას, მის სინთეზირებას და, ამის საფუძველზე, მოქმედების დაგეგმვას. ეს ფუნქციონალური აპარატი, კონსტიციეშმის სულისკვეთების შესაბამისად, გააზრებულია როგორც კომპიუტერული პროგრამის ანალიგი. პროგრამა განსაზღვრავს შემოსული ინფორმაციის სახეს, მისი გადაუმავების ხერხებს და, აქედან გამომდინარე, პასუხებს. პათოლოგიური პროცესის შემთხვევაში, ინფორმაციის მიღება-გადაუმავებისას, აზროვნება გენდენციური ხდება და შეცდომების წყაროდ იქცევა. ბეკი კონსტრუქციული შეცდომების თუ დამახინჯებების საკეიად გრძელსიას აღგენს. ამ სიიში შედის: *უსაფუძელი დასკენები* – ესაა დასკენები, რომელიც კეთდება მტკიცებულობების უქონლობისა და, შესაძლოა, რეალობისთან სრული შესაბამისობის პირობებში. მაგალითად, მომუშავე დედა, რომელიც მისე სამუშაო დღის ბოლოს მიღის დასკენამდე, რომ "იგი ძალიან ცუდი დედაა". *შერჩევითი ასტრატეგია* – სიგეაციის კონსტრუქციული სისტემა კონსტრუქციული აპარატის დეგალის მიხედვით, რაც ხდება სხვა, უფრო მნიშვნელოვანი ინფორმაციის იგნორირების ფონზე. მაგალითად, ყმაწვილი, რო-

მელიც ხმაურიან წვეულებაზე ეჭვიანობას იწყებს იმის გამო, რომ მისმა მეგობარებულმა ჯოჯონამ თავი სხვისკენ მიაბრუნა, რათა უკეთ გაეგონა მისი ნათქვამი. *მეგობრულიაბიჯი* – შედმეგად ფართო და გაუმართლებელი განზოგადება ერთი ან რამდენიმე იზოლირებული შემთხვევის საფუძველზე. მაგალითად, ქალი, რომელიც იმედის გამაყრუებელი პაემანის მერე ასკვნის, რომ “ყველა მამაკაცი ერთნაირია. მე ყოველთვის უარყოფილი ვიქნები”. *კერსონალიზაცია* – მოვლენების ინტერპრეტაცია პიროვნული მნიშვნელობის თვალსაზრისით, საკუთარ თავთან მიმართებაში. მაგალითად, დეპრესიული ნევროტიკი ვამუელის მოღეშული სახის დანახვაზე ფიქრობს: “მას მე ეწიბღღები”. *გადაჭარბება ან დაცხინება* – რაიმე მოვლენის შედეგების გამოკვლევა ან მისი მნიშვნელობის ამკარა შემცირება. გადაჭარბების მაგალითია სტუდენტი, რომელიც წიხასწარმეგველებს, რომ აუცილებლად ჩაიჭრება, თუ ოღნაჲ მაისი ინტრეიულებს გამოყდაბე; დაცხინების მაგალითია, როცა ადამიანი უკურნებელი სენით შეპყრობილ დედაზე ამბობს, რომ იგა “ოღნაჲ ვაციებუღია”. *დიფოკომიური აბროუნება* – მოვლენების შეფასება უკიდურეს კატეგორიებში (მაჲ-თეთრი, ან-ან), მაჭიბმალბმის ნიშნით აბღუღდილი აბროუნება. მაგალითად, სტუდენტი, რომელიც ფიქრობს, რომ თუ ამ საგანს აუცილებლად ფრიაღღე არ ჩააბბრებს, იგი უღბლო და ხელმოყარული კაცი ყოფიღა. ამ საის გაგრძელება კდღე შეიძლება.

პათოლოგიის შემთხვევაში კოგნიტური დამახინჯება იმ თემების მიმართულებით წარმართება, საითაც *კოგნიტური ძერა* მოხდა. მაგალითად, დეპრესიის დროს ახეთია დამარცხებისა და უხუსურობის თემა, შოთთვისას – ხიფათისა და ა.შ. ამღენად, ყვეღა ფსიქიკურ პათოლოგიას აქეს სპეციფიკური პროგრამა ან სქემა. ბუკის *კოგნიტური სქემის* ცნება კელის პიროვნული კონსტრუქტის ცნების ანალოგიურია და გელისსმობს გამოყდილებისა და ქეყვის მათრგანბმებულ კოგნიტურ სტრუქტურას. ეს არის შეღარებით მღგრადი კოგნიტური მოღელი, რომელიც ადამიანების განწყობების საშუალებით მოქმედებს ინფორმაციის სელექციისა და სინთეზირების პროცესებზე. თაეისთაეად სქემა არ შეიძლება ჩაითელოს ნორმალურად ან პათოლოგიურად; მაგრამ იგი შეიძლება თეოს ადამგური ან არაადამგური. ამ არაადამგურობას ყოველთეის თაეისებური სახე აქეს. შოთთვისას აქტიურღება *გაღარჩების პროგრამა* – ინფორმაციული საკადიდან სუბიექტი ირჩევს *ხოფათის შემყვეღ სიგნალებს* და თრგუნაეს *უსაფრობობის სიგნალებს* აქეოვობაში ეს გამოუღინღება იმით, რომ ინდივიდი განერიღება ყოველ თბიექტურად ნეეგრადურ სიგნალს, რომელსაც იგი შეცღომით საფრობის მნიშვნელობას შააწერს. დეპრესიის პროგრამა მოიეაეს სამ მომენტს ანუ ეწ. *დეპრესიის კოგნიტურ გრიადას* ესენად *ნეეგატიური წარმოღვენა თაეის თაეზე*, როგორც წარუმაგებელ და უმაჭნის ადამიანზე, *ნეეგატიური წარმოღვენა სამეარბზე*, როგორც მგრულსა და შაფრესგრორებულზე და *ნეეგატიური წაროღვენა მომეაღღზე*, როგორც შაებნულსა და უპერსპექტივობზე. ამგეარო კოგნიცია იწყევს ყოველღდიური სირთულეების გაზეიადებას და მათ განყდას ნამღვიღ უბღღურებაღ.

დეპრესიისა და სხეა ნეეგატიური კოგნიტური სქემები გამოწვეულია

წარუმატებელი ცხოვრებისეული გამოცდილების დაგროვებით. ეს გამოცდილება ზედ ედება უკვე არსებულ დემრესიულ სქემას, რომელიც ცხოვრების აღრულ ეტაპებზე ფორმირდება და ინდივიდში მდგრადი ცხოვრების სახით ვლინდება. უფრო მეტიც, არსებობს სრულიად, გარკვეული შემკვიდრული მდგრადობა და სხვა დარღვევების მიმართ. საზოგადოდ სულიერი დარღვევები ბუკის მიერ განიხილება, როგორც ევოლუციური და ბიოლოგიური ფაქტორების ერთიერთ შემდეგ განვითარებისა და გარემოს ფაქტორებით. ყველა შემთხვევაში ნეგატიური კოგნიტური სქემა დაზიანებულია მდგრად ვარაუდებზე, გამზიანებულია და ძალიან ძნელად, ან სულ არ ექვემდებარება თვითრეგულაციას. ამიტომ ის დასარეგულირებლად საჭირო ხდება კოგნიტური ფსიქოთერაპიის დახმარება. კოგნიტური თერაპიის მიზანი ინფორმაციის ვადამუშაუებაში არსებული დარღვევის გამოსწორება და ამროვნების გენდერაციონობის აღმოფხვრაა. ბუკისეული ფსიქოთერაპიის სტრატეგია მიმართულია პარტნიორობაზე თერაპიულ და პაციენტს შორის, რათა ამ უკანასკნელმა თავისი კოგნიტური შეცდომების რაციონალიზაცია მოახდინოს. ამისთვის მიმართავენ სოკრატესულ დიალოგს საუბარი მიმდინარეობს საგანგებოდ მერწყული კითხვების დახმარებით, რაც ემსახურება პრობლემის შესწავლას, პაციენტის ამრებისა და წარმოდგენების იდენტიფიკაციას, იმის გაგებას, თუ რა მნიშვნელობას დებს იგი სიტუაციებსა და მოვლენებში; ასევე, არაადექვატური კოგნიციის შედეგების პროგნოზირებას. შემდგომში, როცა თერაპიულ დახმარებით პაციენტი აღმოაჩენს საკუთარი კოგნიციის მდგრადობას, მრავალრიცხოვანი კოგნიტური და ქევიითი ტექნიკის საშუალებით იგი ახალ გამოცდილებას შეიძენს და, საბოლოო ჯამში, აყალიბებს რეალისტურ კოგნიციას.

ალბერტ ელისი (1913-), რაციონალურ-ემოციური ფსიქოთერაპიის ავტორი, აგრეთვე ცდილობს შეცვალოს დამახინჯებული, ირაციონალური კოგნიციები რეალისტური, ადაპტური კოგნიციებით. სახელწოდებითავე ჩანს, რომ ავტორი კოგნიტურ და ემოციურ სფეროებს შორის მჭიდრო კავშირის დამკვიდრებას ამოიღებს, როგორც ზემოთ დაერწმუნებით, კოგნიტურ ფსიქოლოგიაში ქევიის ახალი უმოთხრესად კოგნიტურ-აფექტური და კოგნიტურ-მოტივაციური წარმონაქმნების საშუალებით წარმოებს. ელისი ამ კავშირის იღვას სხვადასხვაგვარად ავითარებს. ჯერ ერთი, იგი გამოიყენებს ფსიქიკის ერთეულს, რომელშიც ეს კავშირი რეალურად ხორციელდება და რომელიც უმუალოდ განსაზღვრავს ქევიის სახიანოს. ამ ერთეულს ქმნის რაციონალური და ირაციონალური განწყობები თუ რწმენები. რაციონალური განწყობების სისტემა ნორმალურ ადამიანებში უნქეციონირებს. ეს სისტემა პოტენციურ, შეხადლებულ ქევიებს გულისხმობს; კერძოდ, მოვლენების ამა თუ იმ მიმართულებით განვითარების სურვილს იმ უპირატეობათა გამო, რაც ახვთ განვითარებასთან არის დაკავშირებული. იგი არ ეუფლება ინდივიდს მილი-

ანად ან დიდი ხნით და არ აფერხებს სხვა მიზნების განხორციელებას. ირაციონალური განწყობები ხისტი კოგნიტიურ-ემოციურ კავშირებს გამოხატავენ. მათ აქვთ მკაცრი მითითების ხასიათი; აქვთ გამომდინარე, ისინი, როგორც წესი, რეალობის მიმართ არაადექვატურნი არიან. ავადმყოფური ქცევა ირაციონალურ განწყობებს თუ რწმენებს უკავშირდება.

კოგნიტიურ-ემოციური კავშირების გააზრების კიდევ ერთ ვარიანტს წარმოადგენს შესუღლება ცივი, თბილი და ცხელი კოგნიციების შესახებ, სადაც კოგნიციების გემპერაგურა მითითან დაკავშირებული გრძობების ინტენსივობას გამოხატავს. მაგალითად, იმ მამაკაცის კოგნიცია, ვისი ცოლიც გაბრაზებულია. შეიძლება ხამი სახის გემპერაგურული რევიმით გამოიხატოს: ერთია ცივი – “შე ვხედავ, რომ ჩემი ცოლი ფიცხია”; მეორე თბილი – “შე არ მომწონს მისი სიფიცხე და შალიზიანებს მისი ქცევა”, ხოლო მესამე ცხელი – “შე სრულიად ვერ ვიგან მის საქციელს, იმას, რომ შეურაცხყოფას მაყენებს. რაში მჭირდება ასეთი, ნამდვილად მოვკლავ!”.

დაბოლოს, როგორც ფსიქოთერაპევტი, ულისი მიიხსენებს, რომ კოგნიტიური სფეროს შეცვლა დაკავშირებულია ემოციური სფეროს შეცვლასთან. შესაბამისად, კოგნიტიური სფეროს მკურნალობა ემოციური სფეროს მკურნალობას გულისხმობს და, საბოლოო ჯამში, ქცევისას.

ირაციონალური რწმენების რაოდენობა. პრინციპში, უსასრულოა, მაგრამ ულისი მაინც გამოყოფს რამდენიმეს, რომლებიც, მისი დაკვირვებით, ყველაზე ხშირად უქმნიან პრობლემებს პაციენტებს. ასეთია, მაგალითად რწმენა, რომ ყველა უბედურება გარედან არის თავისივე შედეგი; მოზრდილი ადამიანისთვის სრულიად აუცილებელია, რომ მისი ყოველი ქმედება სხვებისთვის მოსაწონი იყოს; ბელნიურებისკენ მიმავალი გზა ღინების მიყოლა და არაფრის კეთება; კატასტროფაა, როცა ყველაფერი ისე არ მიდის, როგორც გვრის; ის, რამაც ერთხელ ძლიერ იმოქმედა თქვენს ცხოვრებაზე, ყოველთვის იმოქმედებს მასზე; უნდა ყველაფერი იყოფი. შეგეძლოს, გესმოდეს და ყველაფერში აღწევდე წარმატებას და ა.შ.

ულისის მიხედვით, ფსიქოთერაპევტის ამოცანაა გამოავლინოს ირაციონალური განწყობები, გაამახვილოს მათზე პაციენტის ყურადღება, მიიღოს აუცილებელი ზომები მათ შესაყვლად და აღექვატური, რაციონალური კოგნიციის ჩამოსაყალიბებლად; შემდეგი ამოცანაა დადებითი ცვლილებების განმტკიცება. თერაპია გულისხმობს განსხვავებული მეთოდების გამოყენებას კოგნიტიურ, ემოციურ და ქცევით ღონებზე. ამ მიზნით პაციენტს სხვადასხვა დაეალებებს აძლევენ და სთხოვენ შეასრულოს გარკვეული მოქმედებები; მიმართავენ ლოგიკურ არგუმენტაციას, დარწმუნებას, იუმორს, დაყინვასაც კი. ამის მიღწევა უკვე ფსიქოთერაპიული ტექნიკის საკითხია, ტექნიკისა, რომელიც კოგნიტიური მიმდინარეობის ფარგლებში დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა.

ლიტერატურა

1. Андерсон Дж. Когнитивная психология. СПб., 2002.
2. Бандура А., Уолтерс Р. Принципы социального научения. В кн: Современная зарубежная социальная психология. Тексты. М., 1984.

1. Бек А. Когнитивная психотерапия расстройств личности. СПб., 2002.
2. Брунер Дж. Процесс обучения. М., 1962.
3. Величковский Б.М. Современная когнитивная психология. М., 1982.
4. Выготский Л.С. Сочинения: В 6т. М., 1982.
5. Келли Дж. Психология личных конструктов. СПб., 2000.
6. Клацки Р. Память человека: структуры и процессы. М., 1974.
7. Крейн У. Теории развития. М., 2002.
8. Лихи Т. История современной психологии. СПб., 2003.
9. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ. СПб., 2002.
10. Марцинковская Т.Д. История психологии. М., 2001.
11. Мидлер Дж., Галантер Ю., Прибрам К. Планы и структуры поведения. М., 1965.
12. Миллер Дж. Когнитивная революция с исторической точки зрения. Вопросы психологии. 2005, 6.
13. Найсер У. Познание и реальность. М., 1981.
14. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. СПб., 2000.
15. Первин Л., Джон О. Психология личности. Теория и исследования. М., 2000.
16. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М., 1969.
17. Пиаже Ж. Теория Пиаже. В кн.: История зарубежной психологии. Тексты. М., 1986.
18. Пиаже: теории, эксперименты, дискуссии. М., 2001.
19. Психологическая наука в России XX столетия. Проблемы истории и теории. М., 1997.
20. Смит Н. Современные системы психологии. СПб., 2003.
21. Солео Р. Когнитивная психология. М., 1996.
22. Флейвел Дж. Генетическая психология Жана Пиаже. М., 1967.
23. Фрейджер Р., Фрейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. СПб., 2001.
24. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб., 1997.
25. Шульц Д., Шульц С. История современной психологии. СПб., 1998.
26. Bandura A. The self system in reciprocal determinism. *American Psychologist*, 1978,3.
27. Bandura A. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1986.
28. Cognitive consistency. Motivational antecedents and behavioral consequents. Feldman S. (Eds). Academic Press, 1966.
29. Festinger L. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press, 1957.
30. Leahey T. H. *A history of psychology: main currents in psychological thought*. New Jersey: Prentice Hall, 1992.
31. Neiser V. *Cognitive psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1967.
32. Nutten J. *Motivation, planning and action. A relational theory of behavior dynamics*. Leuven: Leuven University Press; Hillsdale (N.J.): Lawrence Erlbaum Associates, 1984.
33. Patterson C. H. *Theories of counselling and psychotherapy*. New York: Harper and Row, 1986.
34. Piaget J. *Autobiography. A history of psychology in autobiography*. Vol.4. Worcester, Massachusetts: Clark University Press, 1952.
35. Rotter J. B. *The development and applications of social learning theory: Selected papers*. New York: Praeger, 1982.
36. Zejone R.B. *Cognitive theories in social psychology*. In C.Linzey, E.Aronson (Eds.). *The handbook of social psychology*. Vol.2. Massachusetts: Addison-Wesley, 1968.

თავი 12. ფსიქოლოგია საქართველოში

12.1. ფსიქოლოგიური აზრი საქართველოში უზენაესად

ქართული ფსიქოლოგიის ისტორია, არსებითად, ორი პერიოდს მოიცავს: უზნაძემდე და უზნაძის შემდეგ. უზნაძის და მისი სკოლის ისტორია საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი მრავალი ქართველი და უცხოელი სპეციალისტის მიერ. ეს არც არის გახაკეირი, ვინაიდან ქართული ფსიქოლოგია მხოლოდ მეცნიერების სავანძურში სწორედ უზნაძის მიერ შექმნილი და მისი მიმდევრების მიერ განვითარებული კონცეფციით, განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიით შევიდა. რაც შეეხება სულიერი სინამდვილის შესახებ უზნაძემდე არსებული ცოდნის ანალიზს, ის მხოლოდ რამდენიმე მკვლევარის ერთეულ ნაშრომებში აისახა. გამოჩინების მხოლოდ ალექსანდრე ფრანგიშვილია, ვინც მთელი სიცოცხლე სისტემატურ კვლევას ეწეოდა ამ მიმართულებით.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მისი კაპიტალური გამოკვლევა "ნარკევეები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში". იგი მოიცავს პერიოდს XVII საუკუნიდან XIX საუკუნის პირველი მესამედის ჩათვლით. ავტორი ამ პერიოდს "ალტორმინების ხანად" მოიხსენიებს და გულისხმობს ინტელექტუალური ცხოვრების ამ საგრძნობ გამოცოცხლებას, რომელიც "დაიქმნა ხანას" მოყვა. სოციალურ-პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად, ეს, ნაწილობრივ, დასაუბრეთის ფილოსოფიური და მეცნიერული აზრის ვაგონებთანაც იყო გაპრობებული. აღნიშნული პერიოდი, ფსიქოლოგიური მეცნიერების განვითარების თვალსაზრისით, ორ ეტაპს მოიცავს: "გარდამავალი ხანა" (XVII-XVIII სს, პირველი ნახევარი), რომელიც წარსულში, დაიქმნის ხანამდე მოსოვებული ფსიქოლოგიური ცოდნის აღდგენას და ერთგვარ განმოვადებას უკავშირდება და "ადრეული განმანათლებლობა" (XVIII ს. მეორე ნახევრიდან XIX ს. პირველი მესამედის ჩათვლით), რომელშიც ცოდნა ადამიანის სულიერი ცხოვრების შესახებ ვითარდებოდა საქართველოს "ადრინდელი კემანშიშის" აღდგენისა და "განმანათლებლობის" კუთხით.

ქართულ ფილოსოფიურ ნაშრომებში, ისევე როგორც რელიგიურ და საერთო მწერლობაში, წარმოდგენები სულიერი ცხოვრების განსხვავებული ასპექტების შესახებ, ცხადია, მანამდეც არსებობდა. ამ მხრივ საინტერესოა, აგრეთვე, ე.წ. "ხალხური ფსიქოლოგია", რომელიც გულისხმობს ერის პრაქტიკულ ცხოვრებაში სულიერ მოვლენებზე დაკვირვებათა შედეგად დაგროვილ ცოდნას. ეს გამოცდილება ასახულია მითებში, ანდაზებში, მწე-ჩვეულებებში და, უპირველესად – ენაში. ქართული ენის ფსიქოლოგიური კუთხით შესწავლა იმას მოწმობს, რომ სულიერი ცხოვრების გამოშთაგველი სიგვეების დიდი ნაწილი "გულ"-ფუძის მეშვეობით არის წარმოდგენილი. ეს კანონზომიერება ეხება მინაგანი (ფსიქიკური) სამყაროს ყველა მოვლენას, სხვადასხვა სახის განცდებს, პროცესებს და თვისებებს (გულისწყრომა, გულნაკ

ღელისობა, გულსითქმა, გულსიყური, გულსიხშირება, გულთიაღობა, გულ-გრილობა, გულადობა და ა. შ.). ქართულ ენაში ჩადებული ხალხური გონის, ხალხური ფსიქოლოგიის ეს თავისებურება ყველა ეპოქისა და ყოველგვარი ხასიათის ნაწარმოებში იჩენს თავს. ამ მხრივ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ქართული სიგყვიერების შედეგის, "ვეფხისტყაოსნის" ფსიქოლოგიური ლექსიკონი.

აინალიზებს რა ქართულ ენაში დალექილ ფსიქოლოგიურ ცოდნას, ფრანგიზმული იმოწმებს ე. კასირერს. იგი თვლიდა, რომ ენას გააჩნია ასეთი პირველადი, და ფუძისული ფორმები, რომლებიც არა მხოლოდ გარეგან სამყაროს, არამედ შინაგან, სულიერ სინამდვილესაც ახახბვენ. მრავალი ენის შესწავლის შედეგად კასირერი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ენაში პიროვნების ცნება სხეულის რომელიმე ცენტრალური ნაწილის სახელითაა წარმოდგენილი (თავი, გული, კეჭი და სხვა). ქართულმა ენობრივმა გონმა ასეთად გული შეარჩია. ფრანგიზმულის ამრით, ის გარემოება რომ ფსიქიკურ მოვლენებთან დაკავშირებული სიტყვები "გულ"-ფუძიდან არიან ნაწარმოები, ერთ რაიმეზე მიუთითებს, კერძოდ იმაზე, რომ ქართული ენობრივი გონი მათ საერთო საფუძველს უკავშირებს და უფრო მაღალი მოღიანობის, სახელდობრ პიროვნების კონკრეტულ გამოვლინებებზედ მიიჩნევს. "ქართულ ენაში გულ-სიტყვა ცალკეული ფსიქიკური პროცესების გამოსახვისას იმაგომ გამოდის ამოსაყალი მნიშვნელობის როლში, რომ ამით აღინიშნება ფაქტი – პიროვნებაა ფსიქიკურ მოქმედებათა მომწესრიგებელი და მათი მატარებელი" (ა. ფრანგიზმული).

სულხან-საბა ორბელიანის (1658-1725) "ქართული ლექსიკონში" ("სიტყვის კონა"), ფსიქოლოგია პირველად არის წარმოდგენილი, როგორც ფილოსოფიური ცოდნის დარგი. ფსიქოლოგიურ ცნებებს საკმაოდ დიდი ადგილი უკავია ამ ენციკლოპედიური ხასიათის მქონე თხზულებაში. ავტორი ცდილობს წარმოადგინოს ფილოსოფიური რეფლექსიის შედეგად მოპოვებული ცოდნა სინამდვილის სხვადასხვა სფეროს, მათ შორის სულიერი სამყაროს შესახებ. იგი ძირითადად ბერძნული ფილოსოფიური წყაროების თარგმანებით სარგებლობს, თუმცა განმარტებებს იმის მხედვით არსებებს, თუ რამდენად შეესაბამება ისინი მის საკუთარ შეხედულებებს. ავტორი თვითონვე აღნიშნავს, რომ ყველა ცნების განმარტებას იგი თავის წარმოდგენებთან მიმართებაში განიხილავს. იგივე ითქმის ფსიქოლოგიურ ცნებებზეც, რაც ნიშნავს, რომ სულხან-საბას ვაცნობიერებული აქვს მათ შორის არსებული კავშირი, ე.ი. ფილოსოფიური ცოდნის გარკვეულ სისტემას, ეს სისტემა, რა თქმა უნდა, ეკლექტური ხასიათისაა (არ უნდა დავივიწყოთ, რომ საქმე ორიგინალურ ტრატატთან კი არ გვაქვს, არამედ ლექსიკონთან, რომლის უპირველესი ამოცანაა მკითხველს მიაწოდოს "აუცილებელი" და, ამავე დროს, "სიადვილოდ აღწერილი" ცოდნა). სულხან-საბა საგანგებოდ არსევედა, ერთმანეთთან აჯერებდა და სისტემაში მოიყავდა სხვა ავტორების შეხედულებები (განმარტებები). მართალია ამას იგი შეეცებულად, საკუთარი კრიტიკულების შესაბამისად აკეთებდა, მაგრამ "ქართულ ლექსიკონში" მოყვანილი ფსიქოლოგია მანაც არ წარმოადგენს ავტორის საკუ-

თარი მეცნიერული ძიების პროექტს და, გარკვეულად, სქოლასტიკის ნიშნებსაც აგარებს. მიუხედავად ამისა, “ქართულმა ლექსიკონმა, როგორც ენციკლოპედიამ, მოამზადა ნიადაგი იმისთვის, რათა სინამდვილის ცოდნა თვით სინამდვილის დამოუკიდებელი ძიებებით შესწავლის საფუძველზე ყოფილიყო მოპოვებული” (ა. ფრანგიშვილი).

ანტონ პირველი (1720-1788) იყო ეახტანე VI-ის ძმისწული, ქართლის მეფე იესესა და ერეკლე I-ის ასულის ელისაბედის ვაჟი. ქართლის სამეფოს გახტის შემკვიდრე, უელისწული თეიმურაზი, როგორც მას ერისკაცობაში ერქვა, იმრღებოდა თელავის სასახლეში, თავის ბიძაშვილთან ერეკლე II-თან ერთად, რომელთანაც მთელი ცხოვრება მჭიდრო მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობა აკავშირებდა. მეფის კარის წიგნთსაქავეში, დაეთიგარეჯის წინამძღვრის სპირიდონის ხელმძღვანელობით, მან ფართო განათლება მიიღო. ცხრაშეგი წლის თეიმურაზმა უარი თქვა გახტზე და ბერად აღიკვეცა.

ანტონი მისი სასულიერო სახელია. ეს გადაწყვეტილება ნაწილობრივ პირადი გრაგვლით იყო ნაკარნახევი. მისი დაბნულნი, დიდი თავადის გვი აბილახერის ქალიშვილი, თბილისში ღამქრით შემოსულმა ნადირ-შაჰმა წაპყვარა. სასოწარკვეთლმა ახალგაზრდამ გელათის მონასტერს შეაფარა თავი. ვახსწავლული და ენერგიული ჰაბუკი სწრაფად დაწინაურდა საეკლესიო იერარქიაში. ჯერ გახდა გელათის მონასტრის წინამძღვარი, შემდეგ ქუთაისის მიგროპოლიტი, ხოლო 1744 წელს, 24 წლის ასაკში – საქართველოს კათალიკოსი. აქედან დაიწყო ანტონ პირველის დაუღალავი და უაღრესად ნაყოფიერი სამოგალოებრივი, საგანმანათლებლო და მეცნიერული მოღვაწეობა. იგი თარგმნის წიგნებს, ქმნის სახელმძღვანელოებს ცოდნის სხვადასხვა დარგში, აარსებს სასწავლო დაწესებულებებს, მათ შორის პირველ ორ სასულიერო სემინარიას თბილისსა (1755) და თელავში (1782), კითხულობს ლექციებს, წერს ორიგინალურ ნაწარმოებებს.

ევროპული ორიენტაციის ანტონი დაუახლოვდა საქართველოში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს. ეს კარვად გამოიყენეს მისმა მტრებმა. 1755 წელს საეკლესიო კრებამ ანტონს ვაკათოლიკეობა დასწამა და კათალიკოსობიდან უღალავებდა. ანტონი რუსეთს მიემგზავრება, სადაც სინოდი მას ელაღიმირის ეპარქიის მთავარეპისკოპოსად ნიშნავს. რუსეთში გაგარებული ექვსი წელი მან ნაყოფიერად გამოიყენა – გაეცნო დასავლეთის უახლეს მიღწევებს მეცნიერებისა და ფილოსოფიის სფეროში. ერეკლე II-ის მიწვევით სამშობლოში დაბრუნებულმა ანტონმა, რომელსაც კვლავ უბოძეს კათალიკოსის გახტი, ამ ცოდნას მრავალი ადამიანი აზიარა. მან შექმნა სამეცნიერო-საგანმანათლებლო სკოლა, რომელმაც ღრმა კვალი დატოვა მთელ ქართულ სამოგალოებრივ და ინტელექტუალურ ცხოვრებაზე. ანტონი დაკმაღულია სვეტიცხოვლის გაძარში მღვდელმთავრებისა და ბატრაგიონთა დინასტიის წარმომადგენელთა ვეერლით.

ანგონის შემოქმედება მდიდარია და მრავალფეროვანი. მასში ფსიქოლოგიას სერიოზული ადგილი უკავია. ანგონის ფსიქოლოგიური შემოქმედება პირობითად შეიძლება ორ პერიოდად დაიყოს: პირველი – რუსეთში წახელამდე და მეორე – რუსეთში მოღვაწეობისა და რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ. პირველი პერიოდის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია “სპეკალი” (1752). ეს არის ფილოსოფიური მინაარსის თხზულება, რომელიც სამი ნაწილისაგან შედგება. მესამე, ყველაზე დიდი ნაწილის სათაურია “სულისთვის” და, ფაქტობრივად, ფსიქოლოგიას წარმოადგენს. მთელი ეს ნაშრომი, არსებითად, ესციკლოპედიური ხასიათისაა; ავტორის მიზანია დააღაგოს მის ხელთ არსებული ცოდნა, რომელიც სხვადასხვა დროის ფილოსოფოსებისა და ეკლესიის მამუბის გრაქტაგებშია მოყვებული. სულის შესახებ მოსაზრებათა მეჯერებისას ანგონი მრავალ ავტორს მოიხსენიებს (ალბერტ დიდი, არისტოტელე, დემოკრიტე, ეპიკურე, ლეს სკოტი, კრატილი, სემპსონის ემესელი, პეტრიწი, პლატონი, პროკლე, სენეკა, თომა აქვინელი, პერაკლიტი და სხვა).

მეორე პერიოდში ანგონი ეზიარა ახალ ფილოსოფიასა და ბუნებისმეტყველებას. აქ ერთობ საგრძნობია ლაიბნიცოლოფის მეზუღულებათა გავლენა, რომლებსაც იგი უზთაერესად ქრისტიან ბაუმბისტერის (1708-1785) თხზულებების საშუალებით გაეცნო. მან თარგმნა ვოლფის სკოლის ამ თვალსაზრისით წარმომადგენლის ყველაზე პოპულარული სახელმძღვანელოები “მეტაფიზიკა” და “ფიზიკა”. განსაკუთრებით საინტერესოა ანგონის კომენტარები ამ სახელმძღვანელოებზე. მათში აიხსნა, თუ როგორ შეიყვალა ან დაბეჭდა ანგონის ამრი ამა თუ ამ საკითხზე “სპეკალში” ფორმულირებულ თვალსაზრისთან შედარებით. ანგონის თვალსაწიერი ფსიქოლოგიის სფეროში საგრძნობლად გაფართოვდა, რაც განსაკუთრებით დაეგყო მისი ფსიქოლოგიის “ემპირიულ” ნაწილს. საშოგადოდ, ორივე პერიოდის ფსიქოლოგია შეიყავს როგორც მეტაფიზიკურ-რაციონალურ, ასევე ემპირიულ ნაწილებს. ამასთან, ანგონი იზიარებს ბაუმბისტერის და, შემდგომში ლაიბნიცის აზრს იმის შესახებ, რომ ფსიქოლოგია მეტაფიზიკას მიეკუთვნება. მის შემადგენლობაშია, აგრეთვე ონტოლოგია, კოსმოლოგია და ბუნებრივი თეოლოგია. ეს უკანასკნელი არის სპეკულატიური მოძღვრება ღვთაების შესახებ. კოსმოლოგია ფილოსოფიური სწავლებაა სამყაროზე, როგორც მთელზე, ხოლო ფსიქოლოგია – მოძღვრება სულზე, როგორც არამატერიალურ სუბსტანციაზე. მიუხედავად ამისა, ანგონი განიხილავს ამ სუბსტანციის კერძო გამოვლინებებსაც (რაც იგივე ფსიქიკური მოვლენებია), ანუ ეხება ემპირიული ფსიქოლოგიის საკითხებს.

ანგონის მეტაფიზიკურ-რაციონალური ფსიქოლოგიის მიხედვით, სული არის არამატერიალური, სუბსტანციური, მარტივი და უკვდავი. არამატერიალურობა ანუ “უსხეულობა”, სულის უზთაერესი ნიშანია. მატერია განუფხილავია, სული განუფხეელი. მას არა აქვს შიშა, წონა, ყოველივე მატერიალური ვარეგანი შემოქმედებით მოძრაობს, სული კი თვითმოძრაობს და მეტიც, ცოცხალ არსებათა სხეულები მოჰყავს მოძრაობაში. ამასთანავე, მას სხეულისაგან დამოუკიდებელი, თავისთავადი არსებობა აქვს, ე.ი. სული სუბსტანციაა. სულიერი ძალები და მოვლენები, რომელთაც ანგონი აღნიშნავს

გრძნობით “სხივ”, ამ სუბსტანციის გამოვლინებებია. სული სხეულის ოდეს-აღური არსია, ის აქცევს სხეულს ცოცხალ ორგანიზმად. სულისაგან დაშორებული სხეული კვდება, იმლება ნაწილებად და ნადგურდება. სულს არა აქვს ნაწილები, ის მარტივია, რაც მისი მარადიულობის უკვდავების ხაზინაა.

ვილფისა და ბაუპაისგერის ვალებით, ანგონი ნიჭთა ფსიქოლოგიის თვალსაზრისს ემხრობა. მას მიაჩნია, რომ უსიქიკური ხინამდილე (“მგრძნობულობითი სული”) ე.წ. სულის ნიჭებით ან ძალებით არის წარმოდგენილი. მგრძნობულობითი სული იყოფა *შემეცნებით* და *მოქმედებით* (“ქვრით”) ძალებად. ანგონის ინტერესი უმთავრესად შემეცნების პროცესის ფსიქოლოგიაშია მიმართული. ამ პროცესს ორი საფეხური აქვს: *გრძნობადი* და *რაციონალური*. გრძნობად შემეცნებაში მონაწილე ფსიქიკურ უსარებს *პერობითი ძალები* შეადგენენ. ისინი, თავის მხრივ, ორ ჯგუფად იყოფა: *მანაგანად* და *გარეგანად*. პირველში ერთიანდება ხუთი მეგრძნება, მეორეში – ხუთი საყვალური შემეცნებითი პროცესი: *მოგადი გრძნობა*, *წარმოჩინება*, *ეჭვი*, *ამრი* და *შეხიერება*. ეს ბლბერკ დღის კლასიფიკაციაა, მაგრამ მოდიანად მას არ იმეორებს.

გრძნობადი შემეცნების ძალებს პერობითობა ნიშნავს იმას, რომ მათი აქტუალიზაცია ობიექტური, საგნობრივი ვითარების არსებობასა და მის შემოქმედებას ეკლსხმობს. *მეგრძნებების* წარმოქმნა არისგოგელეს მიხედვით არის გააზრებული. საგანი გრძნობის ორგანიზმე მოქმედებს არა მახალით, არამედ ფორმით (“სახით”). მეგრძნება “სახის მიღებას” წარმოადგენს. მაგრამ ეს მიღება უშუალოდ არ ხდება. გამლიზიანებლის შემოქმედება გამუალეულია ამ გამლიზიანებელსა და გრძნობის ორგანიზმის შორის არსებული ვარემოთი (“სამიმღებო შუა”). მეგრძნების უნარი გრძნობის ორგანიზმის შესაძლებლობის სახითაა მოცემული, თანაც, თითოეულ გრძნობის ორგანიზმის მიხედვით დასახიზიანებელი მეგრძნების გამოწვევის უნარი აქვს: თვალთ მხოლოდ დანახვა შეიძლება, ყურით – მოსმენა. შემეცნების პროცესში მეგრძნობის წვლის მხრივ ეკვლაბე დირებულია მხელეულობა, მეძლეგ სმენა.

მოგადი გრძნობა ანგონთან წარმოდგენილია *ალქმის* გრძნობადი აქტის სახით, რომელიც აერთიანებს ცალკეულ მეგრძნებებთან (“კერძოვან გრძნობათა”) მონაცემებს. წარმოჩინების ფუნქციას იმ ხაგების დაცვა შეადგენს, რომლებიც მოგად გრძნობაში (ალქმაში) იყო ასახული. “წარმოჩინებითი ძალა” მის მიერ დაეულ ხაგებს მინაგანი გრძნობის სხვა ძალებს აწვდის. ისინი, არსებითად, ხაგის მნიშვნელობის ვაცნობიერების საფეხურებია. პირველი საფეხური მოგადი გრძნობის დონეს მოიცავს, სადაც მოცემულია ხილვის, მოსმენისა და სხვა აქტების ცნობიერება (ხილვის ხედეა, სმენის სმენა და ა.შ.). თანამედროვე კოინიგური ფსიქოლოგია ამის შესახებ იგეოდა, რომ შემეცნებელ ფსიქიკურ სისგემაში ალქმის ხაგში მოცემული ინფორმაციის შემდგომი გრძნობადი გადაამუშავება ხდება. ასე მაგალითად, ეჭვი აყნობიერებს ხაგში მოცემული მნიშვნელობის ემოციურ მხარეს. “იჭვის” ძალით ალქმული და წარმოშეილი მინაარსი იესება მარტივი ემოციური ვანცდებით, რის საფუძველზეც აღმოცენდება მიაზლოების ან ვანრიდების გენდენცია. მაგალითად, მგლის ხაგს “იჭვის” საფუძველზე ინსტინქტურად, ანუ “ბუ-

ნებრიალ“ ერთვის “მგერობის” განცდა, რაც აჩენს გაქცევის მისწრაფებას. გამოდის, რომ ექვი არის არა მხოლოდ პერობითი პროცესი, არამედ აღმცურელი ძალაც. ექვი არ არის ადამიანური (სიგვეიერი) სულის სპეციფიკური უნარი. იგი ნაადრავს ექმნის ცხოველის მარტივ ქიქვის და თავს იჩენს აღქმულისა და წარმოიჩენილის არარაიციონალურ შეფასებაში.

ანგონი ხეროომულად უკიდება ცხოველისა და ადამიანის სულების გარჩევის საკითხს. ამ უკანასკნელს *სიგვეიერი სული* ეწოდება. სული, ფსიქიკის მნიშვნელობით, ცხოველებსაც აქვთ. მაგრამ ეს არის გონებას და ნებას მოკლებული უსიგვეო სული, დაჯილდოებული გარკვეული პერობითი ძალებით, პირველ ყოვლისა შეგრძნებით. ერთი სიგვეით, ცხოველი არ არის უსულო არსება, მანქანა, როგორც კარგეზიანულები მიიჩნეულენ. იგი პრიმიტიული შემეცნების უნარის მქონე ცოცხალი ორგანიზმია.

ცხოველი აზრის უნარის მაგარებელიც არის. “*კაზრი ვინა განშრახეა*” დაახლოებით იგივეა, რაც *ფანტაზია*. მისი უნებქცია ხაგებისა და მნიშვნელობების ურთიერთკომბინირებაში მღვომარობს. ამ უნარს მიეწერება ცხოველის ქიქვის ისეთი თავისებურებანი, როგორიცაა მოძაელის გრძნობა, მსჯელობის ეკვივალენტური პრიმიტიული ცოდნა, არჩევანი და ა.შ. ადამიანის შემთხვევაში აზრითი ძალის მოქმედებას ასწორებს და მიმართავს გონება. ამგომ მისი გამოვლენება ადამიანში ბევრად უფრო მრავალფეროვანია. ამ კონტექსტში ანგონი სვამს საკითხს, თუ რა კანონზომიერებას ემორჩილება კავშირი იდეებს შორის. ცნობიერებაში იდეები იმოღივრებულად არ არსებობენ. მათ შორის კავშირი “*შინაგან გრძნობაში*” მოცემული რეალობაა, ფაქტია. იდეების დაკავშირების კანონზომიერების დასადგენად ანგონი, პირველად ქაროულ ფილოსოფიურ მწერლობაში, მიმართავს *ასოციაციის* მექანიზმს. იდეათა კავშირი თავს იჩენს იმაში, რომ ერთი იდეა მუორეს იწვევს. ესაა “*იდეათა თანამოცევისობა*”, ანუ ასოციაცია. იდეა იმ იდეას იწვევს, რომელთან ერთადაც (“თანად”) ყოფილა განცდილი. იდეების დაკავშირება, პრინციპში, ფსიქიკური ცხოვრების გართულება და განვითარებაა. გამოდის, რომ ასოციაცია განვითარების მექანიზმია. მაგრამ, ადამიანის შემთხვევაში, სულიერი ძალები ძირითადად ვითარდებიან და იზრდებიან ინტელექტის საფუძველზე გარდაქმნის შედეგად.

ეს ეხება *მეხსიერების* უნარსაც, რომელიც ადამიანის დონეზე სულ სხვა ხაზის იდეებს, ვინაიდან გონების საზხახურში ექცევა. საერთოდ ეს მეხსიერება გარკვეულად “*წარმოიჩენითი ძალის*” უნებქციის გამგრძელებელია. თუ ეს უკანასკნელი “*მოვად გრძნობაში*” მოცემული ხაგების დაკავს ემსახურება, მეხსიერება ამ ხაგების მიხარსს წარსულთან მიმართებაში, ანუ როგორც წარსულში არსებულს ან მომხდარს აცნობიერებს.

რაც შეეხება *რაციონალური შემეცნების* ძალებს, ისინი გუნტიკურად და უნებქციის მრავალ შემეცნების პროცესის უმაღლეს ხაფხურს წარმოადგენენ. განსხვავებით გრძნობადი შემეცნების ძალებისაგან, ისინი სპეციფიკურად ადამიანურ უნარებად ითვლებიან. ასეთად, პირველ რიგში, მიჩნეულია *ყურადღება* ყურადღების უნარის დახასიათება, რომელიც ანგონში სპეკალში მოცევა, პირველია ქაროული ფსიქოლოგიური აზრის: ისტორიამ.

აქ ყურადღება განხილულია, როგორც დამოუკიდებელი, სპეციფიკურად ბიამინური უნარი და ყოველგვარი ინტელექტუალური აქტივობის პირობა. ინტელექტუალური ძალების მოქმედება მას შემდეგ იწყება, რაც შესამუშებელი საგანი ნათლად და გამოკვეთილად იქნება წარმოდგენილი ყურადღების მიერ. საკუთრივ ინტელექტუალურ ძალებს მიეკუთვნება "თხება" – ნაკლებად ზოგადი, არააუცილებელი და არაარსებითი ცოდნა; "შიდმოგონება" – დისკურსიული, ლოგიკური ამროვნება და "გაგონება" – ინტუიციური ამროვნება, ამროვნების საგნის უშუალო წვდომა. ფსიქოლოგიის ისტორიკოსის შეფასებით, რაციონალური შემუშავების ძალებზე ანგონი ისეთს არაფერს ამბობს, რაც არ იყო ცნობილი აღრეული ხანის ქართულ ფილოსოფიურ წყაროებში და რაც არ განმარტავდა სულხან-საბახიანს. სამაგიეროდ, პირველად "საქკალში" გვხვდება ჩამოყალიბებული თეორია და ცოდნა გრძობადი შემუშავების პროცესის შესახებ (ა. ფრანგიშვილი).

ანგონის ინტერესი შემუშავების ფსიქოლოგიაზე იყო კონცენტრირებული; ამიტომ სულს "ძვრითი ძალების" შესახებ ძალზე მოკლედაა ნათქვამი. აქ საუბარია ნებელობაზე და ამ გერმინში სხვადასხვა მნიშვნელობაა ჩადებული. გონიერ (სიგვიერ) სულში ის წადილის სახითაა მოცემული, ხოლო უკონო სულში სურვილის ან "სულის თქმის" სახით. ნების კიდევ ერთი მნიშვნელობა გადაწყვეტილების გამოგანის უნარს (ნიჭს) უკავშირდება.

ამ დახასიათების დროს, ანგონი, როგორც ყოველთვის, მიმართავს არა დაკვირებასა და გამოყვანილებას, არამედ სხვადასხვა შიამროვნეთა წარმოდგენების სისტემატიზაციას და შერიგებას. ზოგჯერ იგი აღწევს მათ "ორგანულ სინთეზს". მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში ფსიქოლოგიის (ან, როგორც ანგონი უწოდებს, "მსიხოლოლის") სისტემის შექმნა უკლებელმით მთავრდება. ეს ერთნაირად ეხება როგორც ანგონის რაციონალურ ფსიქოლოგიას, ისე ემპირიულს. ორივე მათგანი "მსიხოლოლის" ქედის ქვეშ არის მოქცეული. ანგონმა გააერთიანა ვოლფის მიერ გამოჯნული ფსიქოლოგიის ეს ორი სახე, ანუ ფაქტობრივად გააყვია ბაუმასტერს, რომელმაც გერმანიაში ფსიქოლოგიის ვადმოცემის ასეთი გრადიენი დაამკვიდრა. სულს შესახებ მეტაფიზიკურ მსჯელობებს ანგონ კათალიკოსი, ბუნებრივია, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ამიტომ, საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ მისი მოძღვრება სულს შესახებ არის რაციონალური (მეტაფიზიკური) ფსიქოლოგია, სადაც ცდისეულ ფსიქოლოგიას სერიოზული ნაწილი აქვს დათმობილი. ანგონის შემდეგ რაციონალური ფსიქოლოგიის ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელი იონა ხელაშვილი (1770-1837).

ემპირიულ ფსიქოლოგიაზე აქცენტი უფრო მეტად არის გამოკვეთილი ღირსეული ქართველი ენციკლოპედისტისა და განმანათლებლის იოანე ბაგრატიონის (1767-1830) შემოქმედებაში. იგი იყო ქართულ-კახეთის უკანასკნელი მეფის ვიოროგი XII-ის მეფი. მამის გარდაცვალების შემდეგ, პოლიტიკურ ასპარეზს ჩამოშორებული, სხვა ბატონიშვილებთან ერთად რუსეთში გადასახლებული იოანე ბაგრატიონი აქტიურ სამწიფრობრო-მთარგმნელობით და ლიტერატურულ-მეცნიერულ მოღვაწეობას ეწეოდა. იგი ავტორია რამდენიმე ლექსიკონისა და ენციკლოპედიისა. მისი შემოქმედების მწვერ-

ვალთა "კალმასობა" (1824), რომელიც ლიტერატურული ნაწარმოებზე არის და ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულებაც, ის შეიცავს ცნობებს თითქმის ყველა დარგიდან, მათ შორის, და საკმაოდ ბევრს, ფსიქოლოგიიდან. ვარდა ამისა, ათანე ბაგრატიონს ეკუთვნის მკარე ზომის წმინდა ფსიქოლოგიური ნარკვევი "ძალნი სულსანი".

ათანე ბაგრატიონი ხაუბრობს სულს რელიგიურ და მაგაფიმიკურ მნიშვნელობებზე (ღმერთი, რომელიც დასაბამს აძლევს ყოველივე ამქვეყნიურს, მათ შორის ეკლავ სულს), მაგრამ მკაფიოდ განმარტავს, რომ ასეთი ცოდნა მეცნიერების საზღვრებში არ მოიპოვება. ამდენად, იგი უმეებს მეგაფიმიკურ-რაციონალურ და ემპირიულ ფსიქოლოგიას. ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს დაღებითი მეცნიერული ცოდნის დარგი. ვინაიდან მეცნიერება მხოლოდ ბუნებრივ მოვლენებს შეისწავლის. თუ ათანე ხელამეილს სულიერი მოვლენების ბუნებრივი მიმდინარეობა უმოაერესად მათი ზებუნებრივი საწყისის საჩვენებლად ანგერესება, ათანე ბაგრატიონისთვის ფსიქიკურ ცხოვრებას თავისთავადი მნიშვნელობა აქვს. ამ სინამდვილის ემპირიულად მოცემული თვისებები მისი ბუნებრივი განვითარების შედეგის სახით განიხილება. აქ ათანე ბაგრატიონი ლოკსა და კონდილიაკს მიაყვება, იგი კონდილიაკის ემპირისტულ-სენსუალისტური მოძღვრების დიდ გაუღენას განიცდიდა და მისი "ლოკიკი" თარგმნა. უფრო მეტიც, თავის ნაწარმოებებში იგი კონდილიაკს ხშირად სიგევა-სიგევით იმეორებს.

შემეცნების შეიდი "ემპირიული ანალიზია". სულიერი მოვლენები იხვეე უნდა შეისწავლებოდეს, როგორც ყველა სხვა ბუნებრივი საგანი თუ ფუნოქნი. ამამი იგულისხმება მათი "გამოწვლილებით განრჩევა", ანუ მათი ელემენტებად დაშლა და შემდგომში ახსნა ამ ელემენტების კავშირების საფუძველზე. ფსიქიკურის მთელი მინაარსი ასეთი ანალიზის შედეგად გამოვლენდება. ეს კი ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი აგომამშის ან ელემენტარამშის პრინციპია, რომელიც ემპირიული ფსიქოლოგიის დამაბასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს.

სენსუალისტური შეხედულების თანახმად, ფსიქიკის მთავარი ელემენტი შეგრძნებაა. მთელი სულიერი ცხოვრება შეგრძნებებიდან აღმოცენდება და მათი გარდაქმნის შედეგია. ფსიქიკური ფუნქციები, ანუ "ძალნი სულსანი" შეგრძნებებიდან წარმოიქმნება მათი სახეცვლილების საფუძველზე. ეს ფუნქციები: 1. ყურადღება, რაც არსებითად არის შეგრძნების იმოდირებული განცდა; 2. შეთანასწორება *ორთა* გაჩედათა, ანუ შედარება, რაც ორ შევრძნებაზე ყურადღების მიქცევის ნიშნავს; 3. მჯა ანუ მსჯელობა, რაც, არსებითად, გრძნობადი მონაცემების შედარების გართულებული ფორმაა; 4. მიღვონება ანუ განსჯა, რაც ცნობიერების ერთი იდეიდან მეორეზე გადასვლას ნიშნავს; 5. წარმოსახვა – ორი იდეიდან ერთი ახალი იდეის შექმნა; 6. ვინიერება ანუ ორი მსჯელობიდან (წინამძღვრიდან) ერთის გამოყვანა (დასკვნა); 7. შეხსიერება, ანუ გაგება რაც მთლიანად შემეცნებაა და მოიყავს შეგრძნების გარდაქმნით მიღებულ ყურადღების, შედარების, მსჯელობისა და დასკვნის სულიერ ძალებს.

ათანე ბაგრატიონის მიხედვით, რაც სრულ შესაბამისობაშია სენსუ-

ალისგურ-ემპირიულ ფსიქოლოგიასთან, ფსიქიკური სინამდვილის შეზღვევნილი პროცესები და შინაარსები (იდეები) ცხოვრებისეული გამოცდილების შედეგად შექმნილ მოვლენებია.

შეგრძნებათა სხვა ფსიქიკურ ფუნქციებში გრანსფორმაციის პროცესს მამოძრავებელი ძალა, მოქმედების საფუძველი უზარუნობა. ასეთად მოთხოვნისება მიჩნეული. სულიერი ცხოვრების დინამიკური წყარო თვით სულში კი არ არის თანდაყოლილად ჩახერგილი, როგორც ამას ნიჭთა ფსიქოლოგია თვლიდა, არამედ ერთ-ერთი სულიერი მოვლენის, კერძოდ მოთხოვნისების უზაროდან მომდინარეობს. ეს უზაროდ შეგრძნებიდან არის ნაწარმოები, ვინაიდან დანაკლისის განცდა (სურვილი) მგრძნობელობის განუყოფელი მხარეა. თუ საჭირო საგნის დანაკლისით გამოწვეულ სურვილს მხედობაჲც ერთეის, ამ მდგომარეობას ნება ეწოდება. ნება, პრინციპში, მხოლოდ მოთხოვნისების სახეობაა და არა მისგან განსხვავებული, აქტივობის და მოუკიდებელი საწყისი. ეს ნიშნავს, რომ ნებისყოფის თავისუფლებაზე საუბარი უზარუნობა, ვინაიდან ნება ყოველთვის "საჭიროების" (დანაკლისის) გამოხატულებაა და, მამასადაამე, აუცილებლობის სფეროშია მოქმედი.

საქარეულოში ფსიქოლოგიური აზრის მოკლე ისტორიაც ვერ აუვლის გვერდს მესანიშნავი სწავლულისა და მამულიშვილის ს. დოდამეილის შემოქმედებას. სოლომონ დოდამეილი (1805-1836) დაიბადა ხილნაღის მაზრის

სოფელ მადარიში, მდუღლის ოჯახში. თბილისის სასულიერო სემინარიამი იგი გამორჩეულ მოსწავლედ ითვლებოდა. ამიგომ მისი დამთავრების შემდეგ, მიგროპოლიტ იოანე ბოდბელის ხელმეწიქობით, იგი სწავლის განაგრძელებლად რუსეთში გაემგზავრა და ჩიტიყხა პეგერბურტის სამმერატორო უნივერსიტეტის ფილოსოფიურ-იურიდიულ ფაკულტეტზე. 1827 წელს დოდამეილი წარჩინებით ამთავრებს უნივერსიტეტს და სადოქტორო დისერტაციად წარადგენს ნამრომს: "ფილოსოფიის კურსი. პირველი ნაწილი. ლოგიკა". ამ შრომის დირსებები თავიდანვე ყველასთვის ჩითელი იყო. მას ძალიან მაღალი შეფასება მიეცა და იმავე წელს გამოქვეყნდა. რამიე დოდამეილს დიდი დანხარება ეკუწია ცნობილმა ქართველმა ფილოსოფოსმა და თეოლოგმა. პეგერბურტში ვიდასახლებული ბატონიშვილების კარის მოძღვარმა, ოინა ხელამეილმა. ამ წიგნის წყალობით დოდამეილმა დირსეული აღვალი დაიმკვიდრა ქართული და რუსული ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური აზრის ისტორიამი.

სამშობლოში დაბრუნებული დოდამეილი მრავალფეროვან სამწერლო-ვერნაღისგურ, სიგანმანათლებლო და სამეცნიერო მოღვაწეობას ეწევა. იგი აქტიურად არის ჩართული სამოვადოებრიე ცხოვრებაში. 1832 წელს დააპატიმრეს რუსეთის თვითმკრობელობის წინააღმდეგ მიმართულ შეოქმედებაში მონაწილეობისთვის, რომლის მძანი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო. დოდამეილს თავდაპირველად ჩამოხრჩობა მიესაჯა,

რომელიც შემდგომ ათი წლით გადასახლებით შეუქცეალებს. ჰლექსით აეაღმოყოფა დოდაშვილის ვიატკის გუბერნიის კლიმატმა მალე მოუღო ბოლო. იგი იქვე, ვიატკაში დაკრძალეს. 1994 წელს სახელოვანი მამულიშვილის ნეშტი სამშობლოში გადმოიხვეწეს და მთაწმინდის შიწას მიაბარეს.

თავის "ლოგიკაში" დოდაშვილი განსხილავს ფილოსოფიის შემადგენლობისა და მეცნიერების მეთოდოლოგიის პრობლემატიკას. ამ კონტექსტში იგი გამოითქვამს მოსაზრებებს, რომლებიც ფსიქოლოგიის, როგორც მეცნიერების დისციპლინის და მისი კვლევის ხასიათს ეხება. უნდა ითქვას, რომ ლოგიკისთვის ყოველივეს მნიშვნელოვანი იყო მისი გამიჯვნა ფსიქოლოგიისაგან. ფსიქოლოგიისთვის საფრთხე აქ საკმაოდ მძაფრად იგრძნობა, ვინაიდან ლოგიკა არის სწავლება ამროვნების წესებისა და კანონების შესახებ. აქედან გამომდინარე, შესწავლის სფერო თითქოს ემთხვევა ამროვნების ფსიქოლოგიას. საჭირო ხდება იმის ჩვენება, რომ ლოგიკა "სწორი" ამროვნების უკუღელს. მარადიულ და საყოველთაო წესებს ადგენს, ხოლო ფსიქოლოგია ადამიანის ამროვნების ცოცხალ პროცესს შეისწავლის. ფსიქოლოგია არ ახასიათებს ამროვნებას სისწორე-მედარობის თვალსაზრისით და იკვლევს მას, როგორც ცნობიერების მოვლენას, რეალურ ფსიქიკურ მოქმედებას. ამროვნების ფაქტობრივად მიმდინარე პროცესის კვლევა ემპირიულად შეიძლება, რასაც ევრ ვიგვეით ლოგიკის შესახებ პრობლემატიკაზე ანუ იმაზე, როგორ უნდა იამროვნონ ადამიანებმა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რეალური ფსიქიკური ცხოვრება ამროვნებით არ ამოიწერება და ამროვნებაზე არ დაიყვანება.

ამგვარად, ფსიქოლოგია განსხვავდება ლოგიკისაგან. იგი განსხვავდება აგრეთვე მეტაფიზიკისაგან (მიმდინარეობს შემეცნებისა და შესამეცნებლის შიგნით კანონებზე) დოდაშვილი ფიქრობს, რომ ლოგიკა, ფსიქოლოგია და მეტაფიზიკა ე.წ. თეორიული ფილოსოფიის ნაწილებს წარმოადგენს. გარდა ამისა, გამოიყოფა პრაქტიკული ფილოსოფია (ეთიკა, სამართალი, თეოლოგია) და ესთეტიკა. ფილოსოფიის მილიანმა სისტემამ, რომლის შიგნითაც პირველი ნაწილია ლოგიკა, უნდა მოიყვას ყველა ეს დისციპლინა. მამასადაშვილმა, ფსიქოლოგია დოდაშვილის მიერ საბუთდება, როგორც ფილოსოფიის ცალკე დარგი, რომელიც ადგენს ადამიანის ფსიქიკური მოქმედების კანონ-მოთხრობებს.

რა აქვთ საერთო ფილოსოფიის და, კერძოდ, ლოგიკის ფსიქოლოგიაში? როგორც ითქვა, ლოგიკა და ფსიქოლოგია ფილოსოფიის დარგებია. ორივე ამროვნებას შეისწავლის, მაგრამ სხვადასხვა ასპექტით. ამავე დროს, თვით ფილოსოფიის ძირითადი ამოცანა ფორმულიერებულა, როგორც ადამიანის მიერ საკუთარი თავის შემეცნება. "ფილოსოფია ნიშნავს ყურადღება მიუბრუნებულ თავის თავს, ჩაეწვდეთ თავის თავს, რათა გამოვიყნოთ და გავიგოთ თვით ჩვენი თავი და ამ გზით დაეადგიონოთ სამყარო ჩვენში და ჩვენთან". მაგრამ "სამყარო ჩვენში" ფსიქოლოგიის უშუალო კვლევის საგანია. მეტად საყურადღებოა ისიც, რომ "ფილოსოფიაში შემეცნებელი პირი და შემეცნების უმთავრესი საგანი ადამიანია". მამასადაშვილმა, სხვა მეცნიერებებთან განსხვავებით, შემეცნების ობიექტი და სუბიექტი ფილოსოფიაში ერთ-

მანეთს ემთხვევა: ადამიანი ადამიანს შესწავლის, ცნობიერება ცნობიერებას, აზროვნება აზროვნებას. გამოდის რომ ფილოსოფია, არსებითად, თვით-შემყენებაა. ალბათ შეიძლება იმაზე მსჯელობა, თუ რამდენად ვრცელდება ეს იქნისი ფილოსოფიის ისეთ შემადგენლებზე, როგორც მეტაფიზიკა ან, თუნდაც, ესთეტიკაა, მაგრამ ლოგიკისა და ფსიქოლოგიის მიმართ იგი უღა-ეოდ მართებულია (მას შემდეგ, რაც ფსიქოლოგია მეცნიერებათა სისტემაში დაქვემდებარდა, მის ერთ-ერთ სპეციფიკურ ნიშნად ითვლება ის, რომ აქ ადამიანის მეცნიერული ცნობიერება გადაიქცევა მის მეცნიერულ თვითცნობიერებად). ასეთ შორს მიშვებულ პარალელებსა და განზოგადებებს დოდაშვილი არ აკეთებს, მაგრამ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ფილოსოფიის მისე-ული დახასიათება ვარკვეული მნიშვნელობით ფსიქოლოგიურ ხასიათს აგა-რებს; ყოველ შემთხვევაში ფსიქოლოგიას ფილოსოფიური ცოდნის ორგა-ნულ ნაწილად გულისხმობს.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ასეთი პოზიცია, ფსიქოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით, არ არის პროგრესული. ფსიქოლოგიის განვითარების მა-გისტრალური ხაზი ხომ მისი ფილოსოფიისაგან ემანსიპაციასა და დამო-უკიდებელ, პოზიტიურ მეცნიერებად გაფორმებაში მდგომარეობდა. მაგრამ აქ საკითხი სხვაგვარად დგას; მთავარი ის კი არ არის, ფორმალურად დის-ციპლინათა რომელ ჯგუფს ბკუთვნებს ავტორი ფსიქოლოგიას, არამედ ის, თუ როგორ აქვს გააზრებული ამ მეცნიერების მეთოდოლოგიური და მე-თოდური სახე.

დოდაშვილი პირდაპირ არ ახსენებს ფსიქოლოგიას, მაგრამ მისი პოზი-ცია ამ პრინციპულ საკითხებზე გარკვევით იკითხება მსჯელობებში ადამი-ანის მეცნიერული შესწავლის შესაძლებლობის თაობაზე, აგი წერს: "გვიმ-ვენეთ თუნდაც ერთი ნაწილი ადამიანის შემადგენლობაში, თუნდაც ერთი მოქმედება ამ მცირე სამყაროში, რომელიც მუდმივ კანონებს არ ექვემდე-ბარებოდეს. მისი შინაგანი იდეალური ცხოვრება თავის თავში და თავის მოვლენებში ისევე, როგორც ორგანული და ცხოველური არსებობაც, არ შეიძლება და არც უნდა იყოს შეუწყობელი, უწყესრიგო". ამრი ნათელია: "შინაგანი იდეალური ცხოვრების" შემსწავლელი მეცნიერება (ფსიქოლო-გია), უნდა ამოდიოდეს იმ მასალიდან, რასაც იგი "თავის მოვლენებში" ნახუ-ლობს და ხელმძღვანელობდეს კვლევის იგივე პრინციპებით, რითაც ბუნე-ბის მოვლენების შემსწავლელი სხვა მეცნიერებები. აქ, არსებითად, ის იგუ-ლისხმება, რომ მეცნიერული კვლევა დეკერმინიზმის მეთოდოლოგიური პრინციპის საფუძველზე უნდა მიმდინარეობდეს. რაც შეეხება კონკრეტულ მეთოდურ ხერხებს, საფიქრებელია, რომ ისინიც სხვა მეცნიერებათა მსგავსად უნდა იყენეს შერჩეული. დოდაშვილთან წევს ვერ ვხვდებით პირდაპირ მოწო-დებას ფსიქოლოგიაში მიმართოს ექსპერიმენტს, როგორც ამას ორი ათე-ული წლის შემდეგ გააკეთებს მისი გამოჩენილი კოლეგა, ლოგიკოსი ჯ. ს. მილი, მაგრამ ეს ამრი ფაქტობრივად ნაგულისხმეია და რომ დასკოლად ქართველ სწავლულს, ამას უთუოდ იგეოდა.

დოდაშვილის ლოგიკა, როგორც ითქვა, მხოლოდ პირველი ნაწილია მის მიერ წაფიქრებული იმ ფილოსოფიური სისტემისა, რომელიც ფსიქოლოგი-

ასაკ მოიცავს. ეკვი არ არის, რომ იგი არ შემოიფარგლებოდა ფსიქოლოგი-
ის მეთოდოლოგიური საკითხების ვარკვევით და ფსიქოლოგიური ცოდნის
სისტემურ დადასტურებზე იმრუნებდა. თუ ვაგითვალისწინებთ დოდაშვილის
მეცნიერულ კრედიტს, მის მსოფლმხედველობრივ პოშიციას, რომელიც გულს-
ხმობს სქოლასტიკური ბორკილებისაგან განთავისუფლებას და გამორიცხავს
მეცნიერებაში ყოველივე მებუქებრივს, საფიქრებელია, რომ მისი ფსიქოლო-
გია არ იქნებოდა მეტაფიზიკური და მისტიკურ-რელიგიური მინაარსით
დაგვირდული რაციონალური ფსიქოლოგია¹.

აღბათ ასეთი მინაგანი პოშიციის უქონლობამ არ მისცა ხამუალებს
ქართული ფსიქოლოგიური აზრის მომდევნო თაობის თვალსაჩინო წარმო-
მადგენელს ჯ. ქაქიძეს (გაბრიელ ეპისკოპოსი), რეალურად განთავისუფლებუ-
ლიყო ანტონის სკოლის "რაციონალური ფსიქოლოგიის" გაქვნიისაგან და
თავისი "ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები" მთლიანად მეცნიერულ ნი-
ადაგზე დაემკვიდრებინა. ეს ნაშრომი საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს
თუნდაც იმიტომ, რომ ეს არის სევენში შექმნილი ფსიქოლოგიის პირველი
სისტემატიკური კურსი, რომელიც თავისი უღაო ღირსებების გამო კარგა ხანს
ასრულებდა სახელმძღვანელოს ფუნქციას რუსეთის იმპერიის სემინარიებში.

გაბრიელ (ერისკაცობაში გერასიმე) ქაქიძე (1825-1896) დაიბადა
ომურგეთის მაზრის სოფელ ბახეში. 1839-1845 წლებში სწავლობდა თბილისის,
ფსკოვისა და პეტერბურგის სასულიერო სემინარი-
ებში. 1849 წელს დაამთავრა პეტერბურგის სასული-
ერო აკადემია. მაგისტრის ხარისხის მქონე ახალ-
გაზრდა ლეონტიევილების გარდა საფუძვლიანად
დაეუფლა ფილოსოფიას, ისტორიას, მათემატიკას,
ფიზიკას. იმავე წელს დაბრუნდა სამშობლოში და
დაიწყო სამსახური თბილისის სასულიერო სემი-
ნარიაში ინსპექტორად და რექტორის თანამშემწედ.
აქვე ფიზიკისა და მათემატიკის პროფესორის რან-
გში კითხულობდა შესაბამის კურსებს, ხოლო თბი-
ლისის კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტში ასწავლი-
და ხალმრთო რჯულს. დიდი პირადი გრავაციის
გადაგანის მერე (მან მოკლე დროში დაკარგა შეუძლე და ხუთი შვილი),
1856 წელს აღიკვეცა ბერად. 1858 წელს დაინიშნა დაეთიგარეჯის არქიმან-
დრიგად, შემდეგ იყო ვორისა და 1861 წლიდან იმერეთის ეპისკოპოსი.
გაბრიელ ეპისკოპოსი იყო დიად პატივცემული სასულიერო და სამო-
გალო მოღვაწე. მისი თაოსნობით დაარსდა საყოველთაოდ ცნობილი
"ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება", გაიბ-

¹ კომენტარული კომენტარის განმარტებით: "ქართველ ფილოსოფოსთა შორის ს.
დოდაშვილი ერთ-ერთი პირველია,ვის შრომებშიც ფილოსოფიური და საზოგადოებრივი პრობ-
ლემების ღირებულება მისი თეოლოგიურ-რელიგიური მნიშვნელობით არ იზომება". ამასთან
დოდაშვილის "აზროვნებას ახალი სტილი მიჰყავს უარის თქმას სამეცნიერო პრობლემის
აუცილებელ რელიგიურ ინტერპრეტაციაზე. მაგრამ არა უარის თქმას რწმენაზე" (ლ.
მკვლითაშვილი).

ხსია რამდენიმე საერო სკოლა და სასწავლებელი, სასულიერო სემინარია. იგი აღესიადაც იღწეოდა ქართული ეროვნული ინტერესებისთვის; განსაკუთრებული შემართებით იბრძოდა ქართული ენის შესანარჩუნებლად.

გაბრიელის ქადაგებანი გამოირჩეოდნენ უმაღლო ფორმით და ღრმა თეოლოგიური და მწიგნობრივი მინაარსით. ისინი გამოიყენებოდნენ ქართულად, რუსულად და ინგლისურად, რაც მათ მიმართ უდიდეს ინტერესზე მეტყველებს. მაგრამ, მისი ჟონების ყველაზე მნიშვნელოვან ქმნილებას უიულო წარმოადგენს "ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები". ეს თხზულება იწერებოდა ავტორის პროფესიონობისა და ბერობის პერიოდში. ის გამოქვეყნდა 1858 წელს პეტერბურგში და იყო ერთ-ერთი პირველი სახელმძღვანელო, რომელიც რუსეთის იმპერიის გერიტორიაზე შექმნა. ამ წიგნით დიდი ხნის მანძილზე მამდინარეობდა ფსიქოლოგიის სწავლება რუსეთის სემინარიებში. ეს რუსულად შექმნილი ნაწარმოები ქართულად მხოლოდ 1993 წელს გამოქვეყნდა.

ქიქოძე მკაფიოდ აყალიბებს თავისი ნაშრომის მთავარ მიზანს – დაიწეროს ისეთი ფსიქოლოგია, რომელიც, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებთან მსგავსად, დაეფუძნება ცდებისა და დაკვირვების მონაცემებს და, ამდენად, აღარ იქნება დამოკიდებული "ზნაულო ვონებაჰერეგამზე". ფსიქოლოგია არის მეცნიერება სულის შესახებ, რომელიც სულიერი მოვლენებისა და ფაქტების სახით არის წარმოდგენილი. მინაგანი დაკვირვების გზით ჩვენ შეგვიძლია მათი შესწავლა ისევე, როგორც ვარეგანი დაკვირვებით შევიძინებთ ბუნების მოვლენებს. ვინაიდან ჩვენი თვითცნობიერება მუდმივად მინაგანი ცდაა, შესაძლებელია მისი მოქცევა მეცნიერული კვლევის კალაპოტში, სულიერი მოვლენების მიუკერძოებელი აღწერა და ფაქტების ანალიზი. ამგვარად, ფსიქოლოგია გახდება გამართული ცდისეული მეცნიერება.

ავტორის აზრით, ფსიქოლოგია ჯერ არ ასულა ამ დონეზე ეს მტკიცება ალბათ იმის გამოცხადდება, რომ ქიქოძე უფრო მეტად გერმანულ ავტორებს ეყრდნობოდა. გერმანიაში ემპირიულ ფსიქოლოგიას პერბარტის სკოლა წარმოადგენდა, მაგრამ უფრო გავრცელებული იყო მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია. მას ახლებური სახელწოდება ქ. ეოლფმა მიანიჭა, როცა ერთმანეთს დაუპირისპირა "ემპირიული" და "რაციონალური" ფსიქოლოგია შესაბამისი სახელწოდების წიგნებში. ამას დაემატა კარტის გაუღენა (იხ. 32), რის შედეგადაც ემპირისტულ იდეებს გერმანიაში ნაკლები გასაქანი მიეცა. ფსიქოლოგიის ისტორიის გამარტივებელი სქემის მიხედვით, ემპირიული ფსიქოლოგიის ეგაბი მეტაფიზიკური ფსიქოლოგიის ეგაბს მოსდევს. ეს, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ ემპირიული ფსიქოლოგია მეტადმეტყვე საუკუნოდან, ასე მისი გაფორმებისთანავე ჩაენაცვლა მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიას. "მენტალურ ფილოსოფიაში", რომლის ფარგლებშიც ვითარდებოდა ფსიქოლოგიური შემეცნება, მეტაფიზიკური ფსიქოლოგია კიდევ დად ხანს ინარჩუნებდა პოზიციებს. შოთერამეტყვე საუკუნიდან კი მას რაციონალური ფსიქოლოგია დაურქვა.

რაციონალური ფსიქოლოგია განხილავს უკუდავი სულის მეტაფიზიკურ ბუნებას. იგი მიისწრაფვის ვონებაჰერეგით, ონგოლოგიური და ცნო-

სეოლოგიური თვალსაზრისით სწავლეს ხელს არსს, ანუ იმას, თუ როგორია სული თავისთავად და როგორია ის შემეცნებისთვის. ემპირიული ფსიქოლოგია აღწერს დაკვირვებაში მოცემული ცნობიერების რეალურ მოვლენებს, ახდენს ამ მოვლენების კლასიფიკაციას და აღვსის მათ შორის არსებულ კანონზომიერ კავშირებს. დღევანდელი ფსიქოლოგიის სახე უპირატესად ემპირიული ფსიქოლოგიის პრინციპებსა განსაზღვრა. ამდენად, ქიქოძის "ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები" მასში დეკლარირებული მიზნებით (ემპირიულ ნიადაგზე დადგომა და მეტაფიზიკური სპეკულაციებისაგან გათავისუფლება) ეჭვქვეშაა მოექცა ფსიქოლოგიის განეთარების იმ კალაპოტში, რომელმაც მისი მეზღვოში პროგრესი უბრუნველყო და ამოუკიდებელ ექსპერიმენტულ შეცნობებზე აღვიდა. სხვა საკითხია, თუ რამდენად შეძლო ავტორმა რაციონალური ფსიქოლოგიისაგან რეალური გათავისუფლება და ცდისეული ფსიქოლოგიის პრინციპების თანმიმდევრული გაგარება.

სულიერი მოვლენების შესწავლას ქიქოძე შეგვრძნებების ანალიზით იწყებს. შეგვრძნებებში სამი ასპექტი უნდა გამოიყოფიოს: 1. შეგვრძნებების გამოწვევი ფიზიკური მოვლენა ანუ გარე მიზეზი; 2. სხეულის ორგანიზმი, ნერვული და გვიხში მიმდინარე აგზების ფიზიოლოგიური პროცესი ანუ შთაბეჭდილება და 3. საკუთრივ შეგვრძნება. როგორც ფსიქიკური ფენომენი ანუ განცდა, ავტორი დაგინებით შთაიხივს, არ აერთიანებს ისინი ერთმანეთში და არ დაეყვანათ ერთმანეთზე არ შეიძლება შეგვრძნების, როგორც ფსიქიკური ფაქტის გაივიწყება ფიზიკურ ან ფიზიოლოგიურ მოვლენასთან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ფსიქოლოგია შედგევი გახდება.

მიუხედავად იმისა, რომ ფიზიოლოგია მაშინ სწრაფად ვითარდებოდა, ცოდნა გრძნობის ორგანიზთა მოწყობაზე, სათანადო ცენტრების განლაგებაში და ფუნქციონირების კანონზომიერებებზე ჯერ კიდევ მწირი იყო. ეს ქიქოძის შეხედულებაზეც აისახა (იმის თქმაც საკმარისია, რომ იგი ფრენოლოგიის თვალსაზრისს იზიარებდა). მაგრამ მთავარი მაინც მისი რწმენაა, რომ ფიზიოლოგიისა და ნევროლოგიის სფეროში არსებული ცოდნა, მისი მასშტაბის მიუხედავად, ვერ ნათელყოფს შეგვრძნებისა და სხვა გონებრივი თუ სამოძრაო უნარების წარმოშობას. მათი საწყისი არის "სუბსტანცია, რომელიც ადამიანში ყველაფერს შეგვრძნებს და ამოძრაებს, სრულიად განსხვავებულია გვიხისაგან და საერთოდ ყოველგვარი ორგანიზმისაგან. ეს არის არასხეულებრივი, სულიერი სუბსტანცია, რომლის ძარითად ძალას შეგვრძნება შეადგენს. გვიხი კი მხოლოდ უკანასკნელი და, ამავე დროს, ცენტრალური ორგანოა, სადაც თავს იყრის ყველა შთაბეჭდილება, რათა საბოლოოდ აისახოს სხვადასხვაგვარი შეგვრძნებების სახით ამ უზიდავ სუბსტანციაში".

ამრიგად, შეგვრძნებასა და მოძრაობას, სულიერი სუბსტანციის სახით, აქვს სხეულისაგან, გვიხისაგან დამოუკიდებელი და მისგან განსხვავებული საწყისი, პირველადი წყარო. ქიქოძე ამ საკუთრივ დებულების დასაბუთებას ემპირიულად, უპირატესად ფიზიოლოგიაზე დამყარებული არგუმენტებით ცდილობს. იგი ახე მსჯელობს: გვიხი, სხვა ორგანოების მსგავსად, შედგება ატომებისაგან, მაგერიალური ნაწილაკებისაგან, რომელთაც ვერ ექნებათ

ისეთი ვახაოცარი უნარი, როგორც შეგრძნებაა: ერთნაირი ქიმიური შემადგენლობის მქონე გვინის ყველა უბანში გრძობის ორგანიზებიდან წამოსული ერთნაირი აგზნების პროექციები მიმდინარეობს. მაგრამ შეუძლებელია მაგერიის ორ ერთნაირ ნაწილს „ქონდეს ესოდენ განსხვავებული შეგრძნება (მაგ. განცდა ფერისა და ბგერისა). თუ ამ შეგრძნებებს მართლაც გვინი განსაზღვრავს, გამოდის რომ გვინის ერთი ნაწილი ხელავს, მეორე კი ისმენს. ე.ი. ისმენს და ხელავს არა ერთი არსება, არამედ განსხვავებული არსებანი, რაც უაზრობაა. ეს კრეკლელება მრავალრაცხოვან და მრავალფეროვან მოძრაობებზე, ამიტომ, სინამდვილეში, შეგრძნებათა და მოძრაობათა მიშეში არის არა მაგერია (გვინი), არამედ არანვიციური შეგრძნები და მამოძრაველები ხაწყისი, გონიერი, უხილავი სულიერი ძალა, ერთი განუყოფელი არსება, სუბსტანცია, მონადა, რომელიც ერთმანეთს აღარებს სხვადასხვა შეგრძნებებს და თანხმობაში მოკვავს სხვადასხვა მოძრაობები.

ეს „ემპირიული“ არგუმენტაცია დღევანდელი მეცნიერების გადასახედოდან დამაჯერებლად ნამდვილად არ გამოიყურება. თუმცა, მთავარი სხვა რამეა, კერძოდ ის, რომ როგორც არ უნდა გაფართოვდეს ჩვენი ცოდნა ნევროლოგიაში, ფსიქოფიზიოლოგიაში თუ ფსიქოლოგიაში, ის პრინციპულად ვერ მოგვეცემს ემპირიულ საბუთებს სულის სუბსტანციური ბუნების ან სხვა მეტაფიზიკური წარმოდგენების დასადასტურებლად. ემპირიულ ფაქტებს ემპირიული სინამდვილის ფარგლებში აქვს ძალა. აეგორი თუ შიოლოდ იმის დამტკიცებას ისურვებდა, რომ შეგრძნება, როგორც ფსიქიკური მოვლენა, არ დაუყვანება ფიზიოლოგიაზე (რაც აბსოლუტურად სწორია), ამისთვის მართლაც საკმარისი იქნებოდა სხეულებრივი და განუდისიეული მონაცემების დაპირისპირება, მაგრამ იგი ვაცილებით შორს მიდის და ფსიქიკური პროცესების სინამდვილიდან მეტაფიზიკის, უხილავი სულიერი ძალებისა და ხაწყისების სფეროში გადადის, ანუ ისევ „უხაყოფო გონებაჭერებს“ უბრუნდება.

სუბსტანციაზე მკვლელობისას ქიქიმე თავადვე აღნიშნავს ამ ცნების მიმოთვლურ და გონებაჭერებით ხახიათს. არსებობს მაგერიალური მოვლენები, რომლებიც განფენილია, შემომღეული, ნაწილებსივან შემდგარი და უსოქმელო. არსებობს, აგრეთვე, სულიერი მოვლენები: შეგრძნება, აზროვნება, კრძნობა, მოგვი და სხვა. სუბსტანციის ცნება გელსისხმობს ისეთი რაიმეს დამეებას, რომელიც ამ მოვლენების საფუძვლად მდებარეობს, გამოხატავს მათ არსს, აერთიანებს და წარმოშობს მაგერიალურ და სულიერ თვისებებსა და ძალებს. შესაბამისად, შეიძლება ვისაუბროთ ორ სუბსტანციაზე – მაგერიალურზე და სულიერზე. ეს უკანასკნელი არის არამაგერიალური, განუყოფელი, მოქმედი, შემგრძნები, გონიერი... ხაწყებით შესაძლებელია, მაგერიასა და სულსაც უამრავი სხვა თვისება ქიქონდეს, რომლებსაც ვერასდროს ამოვიცნობთ. ვის ძალებს ახსნას და გაიგოს სუბსტანციის მონაგანი ყოფიერება, ამბობს აეგორი, და ამით ადასტურებს, რომ აქ არა მხოლოდ ცდისეული შეიილი, არამედ გონებაჭერეცა უძღურია. მით უფრო ეს ითქმას სულის უკვდავების შესახებ. ქიქიმე საგანგებოდ ზერდება ამ საკითხზე, თუმცა აღიარებს, რომ უკვდავება არ განეკუთვნება სულის ამ თვისებებს, რომლებიც ცდისა და დაკვირვების გზით შეისწავლება. და მაინც, იგი თვლის, რომ

სწორედ ცდისეულ ფსიქოლოგიას შეეძლოა მოგვაწოდოს საბუთები იმისთვის, რათა ეთრწმუნოთ სულის უკვდავების ჭეშმარიტება. ასეთია დებულებები სულის სუბსტანციურობისა და მისი განუწყვეტელი სრულქმნის შესახებ.

სულის სუბსტანციურობიდან გამოშლისარე, მისი სიკვდილი თრი მსიმკვლელობით შეიძლება იწუნეს ვაგებელი: ის ან სხეულის მზავესად უნდა დაიშალოს შემადგენელ ნაწილებად, ან მოსიძის სხვა სუბსტანციის შემოქმედებით. სული მარგავი სუბსტანციაა, მაგერიალურსაგან განსხვავებით, მას არ გააშნია ნაწილები, უღუქესგები, რომლებდაც ის დაიშლებოდა. რაც შეეხება სიკვდილის მეორე სახეს – მოსიძის, ის არა მარგო სულისთვის, მაგერიასთვისაც უცხოა. ბუნებაში არაფერი იხიობა და არც ერთიდან მეორე სახის არსებობაში გადადის. სულზე, რომელსაც მაგერიალურ-აგომარული შემადგენლობა არა აქვს, სხვა სტაქები (სუბსტანციები) შემოქმედებას ვერ მოახდენენ და, მაშისადაც, ვერც მოსიძენ. ეს ძალებს მხოლოდ დმერის, რომელიც, ცხადია, ამას არ ვააკეთებს.

სულის განუწყვეტელი სრულყოფის არგუმენტი გულისხმობს იმას, რომ სული განხსილია შუღმსვი შემეცნებისთვის, მისი "უნარები და ძალები კი შეიძვენ მარადიული ყოფისა და მოღვაწეობის შესაძლებლობას და საწინდარს". ის ფაქტი, რომ ზოგი ფსიქიკური უნარი მოხუცებულობისას სუბგება, ქიქობის ამრით, ამ არგუმენტს არ არღევს. ეს დასუსტება ფსიქიკურ უნარებთან მჭიდროდ დაკავშირებული სხეულებრივი ფუნქციების ცვეთის შედეგია; ის არ გამოხატავს საკუთრივ სულიერ უნარების მინაგან ბუნებას, რაც მათ უსახრულო სრულყოფაში მღგომარეობს. თუმცა, რაგორია ხინამღვილეში მათი საკუთარი ბუნება, თუნდაც განვითარების უწყვეტობის კუთხით. მკითხველისთვის საიდუნლოდ რჩება, ვინაიდან სხეულებრივი სუბსტრატის ვარემე ფსიქიკური უნარ-თვისებების განვითარება არავის უნახავს თანამღდროვე ფსიქოლოგია იმსაყ სგყოდა, რომ ფსიქიკური დისპოზიციების, მაგალითად ინტელექტის არსებობის ფაქტი იმაზე მკუთითებს, რომ ზოგიერთი ფსიქიკური უნარის განვითარების დონე ნამღვილად მღვარღებულია.

სულის უკვდავების ყველაზე ძლიერ საბუთად ქიქობის ე.წ. მნეობრავი საბუთი მიაწნია. წინა საბუთის მგავესად, ისიც, არსებითად, ვოლფის რაციონალური ფსიქოლოგიიდან არის ნასესხები. მის მიხედვით, არსებობს ამკონა მუქსაგვეცხობა ადამიანის ამქვეყნიური ცხოვრების გამოვლინებასა და უკუღელი დვითური ხიმართლის მნეობრავ კანონის მორის საკუთ. უმეგესწილად, ვერ იმკის ჯილდოს, ხოლო ბოროტება – სასჯელს. ეს მღგომარეობა არა-ბუნებრივია და დროებითი. ამიგომ ბუკილებლად უნდა დადგეს უპირობო მნეობრავი ხიმართლის დამკვიდრების დრო, დრო იმისა, როდესაც შემოქმედი გაასწორებს ამქვეყნიურობის მნეობრავ მეზაბამობებს "მომავალი ჯეროეანი მღვევით". ამქვეყნიური ცხოვრება მხოლოდ მომზადება დაშახრების შესაგვეცხობი მარადიული ცხოვრებისთვის. უკვდავი სული ან ჯილდოდება ან ისჯება. "ეს ძაღალი ამრი, გამოცხადება რომ მოთგავატონებს, საიერად მეზაგვეცხობა იმ შედეგებს, რომელსაც ფსიქოლოგი აღწევს სულის ბუნებასა და თვისებებზე დაკვირებისა და შესწავლის გზით".

ამ საბუთი მგკიცებით სრულდება ქიქობის "ცდისეული ფსიქოლოგის

საფუძვლები” და მასში კარგად ჩანს ავტორის პოზიციის თავისებურება. იგი ვერც ობიექტური მეცნიერული კვლევის პრინციპებზე ამბობს უარს და ვერც რწმენის დოკტრინებზე. სულის უკვლავების დახაბუთება ვერ დაეფუძნება ცდისეული ფსიქოლოგიის ფაქტებს, ვინაიდან ფსიქიკურ სინამდვილეზე დაკვირვების მონაცემებში ამდაგვარი არაფერი ჩანს. მხელი შესამჩნევი არ უნდა იყოს, რომ ყოველივე ეს ეწინააღმდეგება დასაწყისში დეკლარირებულ პრინციპს – შეიქმნას ფსიქოლოგია მხოლოდ ცდისეული მეთოდისა და მეცნიერული მონაცემების საფუძველზე.

დაეუბრუნდეთ სულის სუბსტანციურობის თეზისს. მაგერიალურ სუბსტანციასთან ერთად სულიერი სუბსტანციის დამეება დუალისტურ თვალსაზრისში დადგომას ნიშნავს, ეს კი უთუოდ ახენს ამ სუბსტანციითა ერთიერთიშემართების, ანუ ფსიქოფიზიკურ პრობლემას. ფსიქოლოგიის ისტორია აჩვენებს, რომ ეს მუდმივი პრობლემაა. ქიქობე თავს არიდებს მასზე მსჯელობას მთელ ფილოსოფიურ კონტექსტში, როგორც ეს დეკარტეს, სპინოზას, ლაიბნიცის და სხვათა სისტემებშია მოცემული. იგი ცდილობს მის მაჭიშაღურ “გაემპირიულებას” ანუ სხეულებრივი, ორგანიზმული და ფსიქიკური, ცნობიერი პროცესების ერთიერთიშემართების (ე.ი. ფსიქოფიზიოლოგიური პრობლემის) ჭრალში განხილვას. ამ პრობლემას ავტორი კარგად ხედავს. მისი გადაწყვეტის არსებითად ორი ვარიანტიდან – პარალელისტური და ერთიერთზემოქმედების თეორიებიდან – იგი ამ უკანასკნელს ეშხრობა. “სულსა და ორგანიზმს შორის ერთიერთდამოკიდებულების არსი ისაა, რომ სული და სხეული არა მხოლოდ თანაარსებობენ, არამედ ერთიერთს განაპირობებენ. სულისა და სხეულის განვითარება, სრულყოფა და ხაერთოდ, მთელი ცხოვრება მიმდინარეობს არა მხოლოდ პარალელურად, არამედ უწყვეტი ერთიერთზეგავლენით და ისე მჭიდროდ, რომ ისინი ქმნიან არა ორ, არამედ ერთ არსებას – აღმაინს”.

ქიქობეს შრავალი ფაქტი მოპყავს, რითაც ადასტურებს, რომ ორგანიზმული პროცესები ფსიქიკურ პროცესებზე მოქმედებენ და პირიქით. ავტორი იყენებს იმდროინდელი ფიზიოლოგიის მახალას და სპეციალურად განიხილავს ნერვული, სისხლის მიმოქცევის, საჭმლის მონელების, გამოყოფის, სუნთქვისა თუ სხვა სისტემების ფუნქციონირებას იმ კუთხით, თუ რა გავლენას ახდენს ეს მეგრამეებაზე, მეხსიერებაზე, აზროვნებაზე, ემოციებზე. მთლიანად სულის თვითფრმონობაზე და ფსიქიკურ განმრთიელობაზე ასევე არსებობს უკუმემოქმედების დამამტკიცებელი მონაცემები, გრმონობებს მიერ სხედახსეა ორგანულ სისტემებში გამოწვეულ ცვლილებათა შესახებ. გრმონობების ხაშის მხედვით ისინი შეიძლება ან დადებითად აისახონ ფიზიოლოგიურ ფუნქციონირებაზე ან უარყოფითად, და ვახდნენ ავადმყოფობის ან ვანკურსებას, საფუძველი. ქიქობე თვითრეგულაციის ფსიქოლოგიურ მექანიზმზე, მათიშნებს და ამტკიცებს, რომ ხეხსყოფას მეუძლია შეამცროს ან სრულადადე მოსის ორგანული ვაღლენები სულზე (თანამედროვე ფსიქოსომატური მედიცინის მონაპოვართა ვადახახელიდან ეს მოსაზრებები საინტერესოდ და აქტუალურად გამოიყურება).

ეს ყოველივე საჭმის ფაქტობრივი მხარეა, სადაც ცდისეული ფსიქო-

ლოჯის ავტორი შრომად მოწოდებს სიძალღებზე ღვათ. მაგრამ ფაქტების მიღმა ფუნდამენტური თეორიული პრობლემაა, რომლის ხამხამეს იგი ხაყსუ-ბით აყნობიერებს. ხურაყის თვქრებში, ამბობს იგი, რომ ეს პრობლემა ცდისეული პონიექტებით ვადაწყდება. ან უფრო მეტიც, რომ ის ხაყროოდ ვადაწყვეტაღადა. როგორ შეეძღა აუნზების ფიზიოლოგიურ პროყესს გახღეს შეგრძნების განცდის მიღზე ან როგორ აწვევს ხელის ნება იმ ცელიღებს ნერვში, რომელიც ხველს ამოძრაყებს ეს ყოველიღის დარჩება ბუნების გამორყნობს ხიდუქმლოებად. შოგჯერ უკეთესია, შენიშნაყს იგი, პაგიონხად ვადაიარით ხაყიხის ვადატრას შეეძღვღობღა, ვიდრე იხეონხარად ვადაუ-ჭრაი, რომ დავუძარისპირღეთ ხევა აღიარებულ ჭემპარისტებებს.

ახღა ვადაყინაყელით იმაზე რაყ ხამღელიად უნღა იყოს ე.წ. ცდისე-ული ფსიქოლოჯის მიხაარში. მხედვეღობაში ვეაქეს ცოყხალი ორგანიზ-მის ემპირიულად მოყმული მინაყანი ხამყაროს დახახიოთღა მისი შექმ-ღენღობისა და იქ მოქმედ კანონმოხერებათა გამოყღენის თვღლხამღრისთი. სწორედ ცოყხალი არხება და არა აღამიანი, ვინაიღან ეს გამოხატაყს ცდი-სეული ფსიქოლოჯის ავტორის პრისიყულ პოზიყიას, რომ ხელი აქვთ ცხო-ვეღებსაც. მათ აქვთ მრავალი შეგრძნება, მესხიერება, ერთგვარი ვაგებობს უნარი, გრძნობები და ა.მ. როგორყ ემპირიული ფსიქოლოგი, ჭიქიძე ამას აღახგურებს. განსხვეყებს აღამიანხსა და ცხოველს შორის იგი იმაში ხე-ღავს, რომ ცხოვეღების ხელიერი უნარები უფრო მარტივია, ვიდრე აღამი-ანებხსა. აღამიანი განხაკუორებული არხებაა, რაყ მისი რწმენით, ხამყაროს შემოქმედღან შიარებით არის ვაპირობებული. თეოლოგიური თვღლხამღრისთი ეს უკანასკნელი ნიშანი უღავია, მაგრამ თანმიმღვერული ცდისეული ფსიქო-ლოჯია აქაყ ემპირიულ ნიშნებს უნღა ეღებღეს. მით უფრო რომ მათი გა-მოყღენა ხაყსებით შესაძღვებულია.

ფსიქიკურ პროყესებს, ან, როგორყ თვითონ უწოდებს, ხელიერ ძაღებს, უნარებს, ჭიქიძე ორ ჯგუფად ყოფს, ხენია *შემყენებითი* და *ხურვიღისეული*, ანუ *მოქმედებისეული* უნარები. ამ უკანასკნელში ემოციური და მოტივაცი-ური პროყესები ერთიანღება. პირვეღში შეღს შეგრძნება, ყურადღება, მეს-ხიერება, წარმოიხიხევა, ამროვნება. ხელიერი უნარები არ უნღა დაციოს მა-ღად და დაბად უნარებად, ვინაიღან მათ შორის იმღენად მჭიდრო კაყმი-რია, რომ იხინი განუყოფღად და ერთღროულად მოქმედებენ, რომელი უნა-როყ არ უნღა ამოიღო ამ ერთიანობიღან, ხორმაღური ფსიქიკური ფუნქ-ციონირება დაიარღვევა. ამიგომ ვერყ ერთს ვერ უწოდებ დაბაღს.

ეს არ ნიშნაყს, რომ ფსიქიკური უნარების ამ რიგში არ შეიძღება გამოიყოს გენეტიკურად პირვეღადი და ძირითადი უნარი, რომელიც ყვეღა დანარჩენიღა ხაყუქვეღს და ხანახახს წარმოადგენს. ესაა შეგრძნება. "შე-ღრნების ძაღა ძირითადი უნარია იმის ვაყო, რომ მისგან, როგორყ თავისი წყაროსაგან, გამოამღინარეობენ აღამიანის ხელის დანარჩენი უნარები". ცხაღია რომ ეს არის ემპირიული ფსიქოლოჯისთიღის ესოდენ დამახახიადი-ბელი *სენსუღისტური* თენხი. შეგრძნების პროყესში ხელი თაყისუღადი არ არის, ვინაიღან ის თაყისდაყსებურად შეუგრძნობს იმას, რახაყ გრძნო-ბის ორგანიღები აწყღიან. მას არ შეეძღა არ დაინახოს, არ ვაიციონოს და

ა.მ. სულის თავისუფალი მოქმედების პირველი მომენტი ყურადღების ფუნქციონირების შედეგად წარმოიქმნება. სწორედ *ყურადღება* განაპირობებს, რომ სული მასში წარმოიქმნილი მრავალი შეგრძნებიდან ერთ-ერთზე ჩერდება: შეხედვა, ყურის მივლევა, დაყნოსვა ყურადღების მოქმედების გამოვლინებებია. ყურადღება სულის ძალაა, რომლის გარეშე საერთოდ არაფერია შეწყობილი არ შეიძლება. არ შეიძლება ეციოდეთ ის, რითთვისაც ყურადღება არ მიგვიქცევია.

ყურადღებით შეპირობებული შეგრძნებები გვაძლევს *მარტივ იდეებს* ან *წარმოდგენებს*. ყურადღების სამუალებით აღმოიხსნება მათი ამხნვევ, ერთმანეთის აღარუბუნ და ამით ცოდნის მასალად აქცევენ. ჩვენს წარმოდგენებს ჯერ კიდევ არ შეიძლება ეწოდოს "ცოდნა" შესაბამისი მნიშვნელობით. ეს წარმოდგენები ხაზების შოლოდ თვალსაჩინო თვისებებს შეიცავენ და, როგორც შთაბეჭდილებებისა და შეგრძნებების უმუქლო შედეგი, ხშირად მყდარი, არასრული და არახაკმარისი არიან. ყველა წარმოდგენა იხსნება *მეხსიერებაში* და მეხსიერებისავე სამუალებით წარსდგება ცნობიერების წინაშე ნამდვილი, ჰემშარიტი, მოგადი და ახალი ცოდნის მისაღებად.

ასეთი ცოდნის მოსაპოვებლად შეშეყნების პროცესში *აშროვნების* უნარი უნდა ჩაერთოს. განსჯა, შჯელობა უმუქლოდ ეშხსურება "წარმოდგენითი ცოდნის" ხარეუბების აღმოფხვრას. მაგალითად, მარტივი წარმოდგენა მაგნიტის შესახებ არის მაგნიტისაგან ჩვენს მიერ მიღებული შთაბეჭდილებების აღდგენა, განსაკუთრებით მისი თვისებებისა – მიიშდის რკინა, მაგრამ, ეს წარმოდგენა ჯერ კიდევ ვერ ჩაითვლება მაგნიტის ცოდნად. ასეთი ცოდნა იქნება ჩათული, ვარკვეული და თანშიმდევრული წესრიგის მქონე ცნობიერება ანუ, არსებითად, შჯელობა მაგნიტის თვისებათა შესახებ. წარმოდგენა ერთგვარად შეიქაეს ასეთ ცოდნას, მაგრამ არა ისე ჩათლად და ვარკვეულად, როგორც შჯელობა. გონებას მეტის ცხადყოფა შეუძლია. მას, დასკვნის უნარის გამოყენებით, შეუძლია შჯელობებიდან გამოიყენოს მათში ფარული ჩახით მოცემული ახალი შჯელობები და, ამ გზით, ფაქტობრივად ახალი ცოდნის წყარო ვახდეს. ჩამდვილი, მეხსიერული ცოდნა მკაერი გაგებით, ამ უნარის გამოყენებით მიიღწევა.

ამგვარად, *აშროვნება* მოიქაეს განსჯის (შჯელობის) და დასკვნის (ცოდნის) უნარებს. პირველი ეშხსურება წარმოდგენაში მოცემული ბუნდოვანი ცოდნის ჩათულებფას, ხოლო მეორე – შჯელობებიდან ახალი ცოდნის წარმოებას. მაგრამ, თუ ჩაეუკვირდებით, ვნახავთ, რომ ბეგორი განსჯის სხვა უქსეჩიასაც მიაწერს. ეს არის თვით წარმოდგენის, როგორც ხაზებისა თუ მოელენის მოლიანი ხაგის შექმნის ფუნქცია. საგნიდან მიღებულ სხვადახსხვა შეგრძნებებს ეშაჭირდება ერთმანეთთან შესაბამისობაში მოყვანა და საგნის წარმოდგენად გამოლიაძება. "ჩალკვეული, განსხვავებულ გრძნობათა ერთ მიღებული შეგრძნებები სვენ სულში ერთმანდებთან და ქმნიან ერთ შწყობრ მათებს ასე, რომ საბოლოო წარმოდგენა ყველა გრძნობად საგანზე იქმნება ყველა გრძნობის შთაბეჭდილებათა შეჯერების შედეგად". ქიქობე ამტკიცებს, რომ ამას განსჯა აკეთებს, რაც გამოკვეთილად *ელემენტარსტველი* თვალსაჩინოა. ეს თვალსაჩინო შორს დგას თანამედროვე

შეცხიერების მიერ გაზიარებული მოღიანობის ფსიქოლოგიის შეხედულები-საგან, რომლის თანახმად აღქმის სატი (ან "წარმოდგენა", ქიქოსის მხედ-ვით) არ წარმოქმნება შეგრძნებების (ელემენტების) სავსეობი გაერთიანების ვნით; მოღიანობა აღქმის პირველადი და ძირეული თვისებაა. სამაგიეროდ, ქიქოსის პოშიცია სახეებით გაკურთა ემპირიული ფსიქოლოგიისათვის.

ქიქოძე აღქმის ცნებას არ ფლობს და აღქმის ფსიქიკურ პროცესზე არ ლაპარაკობს. აღრინდელისაგან განსხვავებით, გვიანდელ ემპირიულ ფსიქო-ლოგიაში შეგრძნება და აღქმა საკმაოდ მკაფიოდ იყო გაყოფილი. ეს უკ-ნახსენელი წარმოადგენს საგნის თვალსაჩინო მოცემულობას, რომელიც ამ საგნის ცალკეული თვისებების შეგრძნებათა ჯამის სახით ევთელევა. ემპი-რიული ფსიქოლოგიის ევთელეაზე ძლიერ განმტობებაში, ასოციაციონიზმში ამ გაერთიანების შექანშიმად ასოციაცია, კერძოდ კი ერთდროული (სიმულტა-ნური) ასოციაცია იყო მოიაზრებოდა.

ასოციაციის შესახებ ქიქოძეც საუბრობს, მაგრამ არა აღქმის, არამედ, ფაქტობრივად, შეცხიერების პროცესთან მიმართებაში. სულიერი მინაარსე-ბი ერთმანეთთან დაკავშირებულ სახეობას ქმნიან ისე, რომ "გარკვეული წარმოდგენები შეცხიერებიდან სხვა წარმოდგენებს გამოიხიბობენ, გარკვეული აზრები და აზრები გვაგონებენ სხვა აზრებსა და აზრებს, გარკვეული პიროვნე-ბის თუ ადგილითა ხალვა აღძრავს სხვა პიროვნებისა და ადგილითა ხაგებს". ამას ეწოდება იდეათა კავშირი ან ასოციაცია. მაშასადამე, ასოციაციამე მსჯელობისას ქიქოძეს მხოლოდ მისი ე.წ. თანმიმდევრული (სუქესიური) სახეობა აქვს შეხედულობაში. ეს ასოციაცია შეიძლება იყოს ბუნებრივი და შემთხვევითი, ბუნებრივია, როდესაც წარმოდგენა საგანზე აღმოაქვნებს წარმოდგენებს ამ საგნის თვისებებსა და ნიშნებზე დამყარებით: ზამთარი თოვლს და ხიციებს მოგვაგონებს, ნაცნობი – მის ხასიათს, მუსიკალური ნაწარმოების ფრაგმენტი – მიუღ ნაწარმოებს ან მის ავტორს, სახლი – მის მაცხოვრებლებს და ა.შ. შემთხვევითი ასოციაცია წარმოიქმნება შემთხვევი-თი მხებებით და არ გამომდინარეობს მოელენათა მინაგანი, კახონიომი-ერი მიმართებებიდან. ამგვარი ასოციაციები ინდივიდუალური ხასიათისაა და დამოკიდებულია ადამიანის აღზრდაზე, საქმიანობაზე, ცხოვრების წესზე და ა.შ. ისინი სიმშრების, სხედასხვა ჩეელებების, სიმპათია-ანტიპათიის, დამოკიდებულებების, ცრე შეხედულებებისა და ცრურწმენების დიდი ნაწი-ლის საფუძველს წარმოადგენენ. რატომ აქვთ, მაგალითად, შოგიერთ ადა-მიანებს გამორსეული უბედური დღეები და რიცხვები? იმიტომ, რომ ისინი ოდესღაც მომზადარ წარუმატებლობას დაუკავშირდნენ.

როგორც ცნობილია, ლოკი ასოციაციად მხოლოდ ასეთ არასასურ-ველ კავშირებს მიიხსევედა, შემდგომში ასოციაციის ცნების მინაარსი გაცი-ლებით გაფართოვდა და მოელი ფსიქიკური ცხოვრების მთავარი შემაკავ-შირებელი მექანიზმის სახე მიიღო. ქიქოსის ემპირიულ ფსიქოლოგიის ნამდ-ვილად ვერ ვუწოდებთ ასოციაციურს. ასოციაციებზე მსჯელობას ბეური ად-გილი არ ეთმობა და ის განიხილება ფსიჭიკის მუშაობის ერთ-ერთი კერძი და შემდგული მნიშვნელობის მომენტად. ავტორი სულ არ ასხენებს ე.წ. ასოციაციის კახონებს, რომელთა შესახებ მუდმივად საუბრობდნენ ჯერ კიდევ

არისტიკულს დროიდან, მათში მოცემულია ასოციაციის განმსაზღვრელი ფაქტორები და პირობები, რომლებიც ერთნაირად ეხება როგორც ბუნებრივ, ისე შემთხვევით ასოციაციებს. ქიქოძის ფსიქოლოგიის არაასოციაციური ხასიათი აიხსნება მისი საერთო ორიენტაციით გერმანულ მეცნიერებაში (ასოციაციური ფსიქოლოგია უპირატესად პრიგანეში ვითარდებოდა) თუმცა ასოციაციონიზმის, როგორც ემპირიული ფსიქოლოგიის განშტოების ზოგადი ნიშნები, კერძოდ, სენსუალიზმი და ელემენტარიზმი, ქიქოძის ცდისკული ფსიქოლოგიისთვისაც არის დამახასიათებელი.

ქიქოძის ფსიქოლოგიურ შეხედულებათა ემპირისტულმა ხასიათმა მკაფიოდ იჩინა თავი მის პირობაში *თანდაყოლად იდეებთან* დაკავშირებით. ეს საკითხი, როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი საკვანძოა ემპირიზმისა და რაციონალიზმის დაპირისპირებაში. ქიქოძე კატეგორიულად უარყოფს რაიმე თანდაყოლილი, “შმა ცოდნის” ან იდეის არსებობას. ადამიანი მიუღო თავის ცოდნას იმეხს ან ცდის სამუალებით, ანდა “განაზრებით”. თვით ღმერთის იდეაც კი (იმ ერთადერთისა, ესაყ შექმლო თავიდანვე ჩაელო ადამიანის სულში იდეები) არ არის მოცემული თანდაყოლილი ცნების სახით, ანუ ისე, როგორც იგი ამჟამად არსებობს ჩვენს გონებაში. ეს ცნება უნდა გამოქმუდეს მსჯელობებისა და დასკვნების რიგის შედეგად. თანდაყოლილად კი შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ მიღრეკილება, “სულის აუცილებელი მოთხოვნა” აღიაროს ღმერთი პირველივე შესაძლებლობისთანავე. იგი თანდაყოლილია ისე, როგორც ადამიანის სულიერა უნარები, მაგალითად, უნარი აზროვნებისა, რომელიც პოეტისთვის აქვს ბავშვს დაბადებიდანვე. ეს უნარები განვითარების კედლაკვალ მტკიცდება და სხვადასხვა ეოლნით მდიდრდება.

შეძენილია არა მხოლოდ ცოდნა, არამედ ადამიანის *ხასიათიც*. ამ ცნებაში ავტორი გულისხმობს “ადამიანის საქმიანობის იმ მუდმივ და საერთო სახეს, რომელიც ყოველთვის ყველა სულიერ ძალთა ერთგვაროვანი განწყობის შედეგია და ამდენად, გამოხატავს სულის შინაგან არსს, ე.ი. მის ვიზუბრივ და შვიობრივ თავისებურებებს – შეიძლება ითქვას – ადამიანის ხასიათი, ეს თვით მთლიანად ადამიანია”. ხასიათი არ არის დაბადებიდან მოცემული, მისი ფორმირება ვარე პირობების უშუალო შეგავლენით მიმდინარეობს (რელიგიური, შვიობრივ-სოლიტიკური ვარემო, გვიგრაფიული კლიმატური პირობები და სხვა). სამაგიეროდ, არსებითად თანმიმობლად უნდა ჩაითვალოს *გემპერამენტი*, როგორც ადამიანის ბუნებრივი მიღრეკილება გამთავლისოს ამა თუ იმ სახის ვრძობები და აქტიურობის ვარკვეული დონე. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ყოველივე ხავსებით დამაჯერებლად გამოიყურება დღევანდელი ფსიქოლოგიის ვადახანვიდიანაყ.

ქიქოძის ფსიქოლოგია *ცნობიერების ფსიქოლოგიაა*. მისთვის ცნებები “სული” და “ცნობიერება”, არსებითად, ხინონიკურია. თუ სულიერი (ფსიქიკური) მოუღენა სახეზეა, ეს ნიშნავს რომ ის ცნობიერია, ანუ სუბიექტს აქვს მის შესახებ ცნობა, “შინაგანი ვრძობა”. ცნობიერება არის უნარი, რომელიც თან ახლავს ყველა სულიერ მოქმედებას: იგი შეიძლება ნაწილად შეღის ყველა სხვა უნარში, როცა ეს უნარი ჩართულია შევრძობა-

მი, ჩვენს საყრდენზე ვითარებას ვაცნობიერებთ, მაგრამ, ამავე დროს, ეს შეგრძნება ჩვენს თავზე მიგვიითითებს – ეს ჩემი შეგრძნებაა, იგივე ითქმის ამროვნებაზე, კიდევ უფრო მეტად ისეთი სულიერ მოვლენებზე, როგორცაა გრძნობები, სურვილები, ვნებები, რომელთა საგანი არის ჩვენი საკუთარი ყოფიერება, ჩვენი მე აქედან შეიძლება ითქვას, რომ ცნობიერება *თვით-ცნობიერების* წყაროა, მაგრამ თვითცნობიერება, ქიქობის გაგებით, უბრალოდ თავის თავზე მიშართული ცნობიერება კი არ არის, არამედ ამრია საკუთარი თავის, საკუთარი ყოფიერების შესახებ, აქედან გამომდინარე, მცირეწლოვან ბავშვს აქვს ცნობიერება, რამდენადაც აქვს შეგრძნებები, მაგრამ არა აქვს თვითცნობიერება, რამდენადაც მისთვის ჯერ კიდევ უცნობია წარმოდგენა, მხედლობა და ცნება, იგივე ითქმის ცხოველმც, ამრიაგად, თვითცნობიერება, როგორც წარმოდგენა ან ამრია საკუთარი თავის შესახებ, გარკვეულად უახლოვდება დღევანდელ ფსიქოლოგიაში ფართოდ მიღებულ “*მე-კონცეფციის*” ცნებას.

ბუნებრივია, რომ ქიქობის ცდსეკულ ფსიქოლოგიაში ვერ მოინახებიოდა ადგილი *არაყნობიერი* ფსიქიკურის ცნებისთვის, ფსიქოლოგიის რომელი ვერსიაც არ უნდა აეიღოთ, რაციონალური თუ ემპირიული, XIX საუკუნის მიწურულამდე თითქმის მთლიანად ცნობიერების ფსიქოლოგია იყო, ქიქობე რამდენიმე ადგილას ხმარობს გერმანის “*არაყნობიერი*”, როგორც მექანიკურის ან ფიზიოლოგიურის ხინონისს, საგანგებოდაა გაანალიზებული გერმანელი ავტორის, კლენკის “*არაყნობიერი ამროვნების*” ცნება და ნახეჩნება, რომ აქ საქმე გვაქვს ორგანიზმულ პროცესთან, “*ფიზიოლოგიურ ფაქტთან*”, რომელიც შეიძლება აისახოს ბუნდოვანი შეგრძნების სახით, მაგრამ ამროვნება ვითარების გარკვევით შეცნობას გულისხმობს, იმაზე, რასაც სული არ სცნობს, რაც მისი საგანგებო კურადლების საგანი არ არის, ის არც ამროვნებს, ცნობიერება ამროვნებაა, ამროვნება კი ცნობიერება, მამასადაამე, გამთიქმა “*არაყნობიერი ამროვნება*” შეიქაჯს წინააღმდეგობას გერმანებს შორის, დაასკნის ქიქობე.

ამროვნების პირველივე ექსპერიმენტულმა კელეეებმა აჩვენა, რომ ის გაჯერებულა არაყნობიერი პროცესებით და შინაარსებით (ვიურებურებს სკოლა), თანამედროვე კოგნიტური ფსიქოლოგიის მონაცემები ადასტურებს, რომ კოგნიტურ ფუნქციონირებაში ინფორმაციის არაყნობიერ გადამუშაეებას უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭება, ფსიქოანალიზის გაგენით არაყნობიერი მოტივაციის მრავალი გამოვლინება იქნა შესწავლილი, ქეევის საერთო რეგულაციაში არაყნობიერი განწყობის გადამწყვეტი მნიშვნელობის შესახებ არაერთი მონაცემი მოეპოეება უმნიშვნის ფსიქოლოგიურ სკოლას, ქიქობის დროს ეს ეეელაფერი ცნობილი არ იყო, ამიგომ მის მიერ ქეევისა და მოტივაციის პრობლემატიკის განხილვა, ბუნებრივია, მთლიანად ცნობიერების ფსიქოლოგიის შარხოებშია მოქეეული.

დაბოლოს, მეეეხით ქიქობის შეეედლებას *ნებატოფანა* და მის თავისუფლებამე, სადაც განსაკუთრებით იკეეობა ემპირიული და რაციონალური ფსიქოლოგიის შეუთაეხებლობა, ავტორის თქმით, ნების თავისუფლების საკითხი არსებითად ფილოსოფიური, მაგაფიზიკური საკითხია, მოუხედაეად

ამისა, იგი მაინც აპირებს მის გადაწყვეტას თავისი “ფიქციოლოგიის საფუძვლები” შესაგვეცხად, ანუ ედისეულად და ემპირიულად, და ამისთვის ნებულობის ფიქციოლოგიას მიმართავს.

საკითხი ასეა ფორმულირებული: “თავისუფალია თუ არა ნება თავის მოქმედებებში, ე.ი. თავისუფლად, იძულების გარეშე გადაწყვეტს თუ არა იმოქმედოს ასე და არა სხვაგვარად, თუ ნებამ ყოველთვის აუცილებლობით უნდა იხერხოს და იმოქმედოს ასე და არა სხვაგვარად”, მაგრამ რა არის ნება (ნებისყოფა), როგორც რეალური სულიერი უნარი (ფიქციური პროცესი)? ამას ავტორი წიგნის დასაწყისშივე განმარტავს, როცა ახახათებს ე.წ. მოქმედებისეულ უნარებს თუ ძალებს, მოკლე და მკაფიო ფორმულირებათა სახით წარმოდგენილია ამ ძალების ფუნქციონოლოგიური სურათი. ყველაფერი იწყება *გახატობის* (იმავე მთხროვნობების) გაჩენით, უნდა არსებობდეს მოქმედების რეალური საჭიროება, აღამაანს რაიმე უნდა დააკლდეს, რომ იგი ხაერთოდ მოქმედებსკენ წარიმართოს, ამ იბიექტური გასატობის შესახებ მას აგყობინებს სპეციილური ვანიცა, უსაბოთხო *გრძნობა მოვსეზრობობა*, რომელც თავის თავში შეიცავს დანაკლისის აღმოფხვრის გენდენციას. შემდეგ საფეხურზე ხდება სულის შემყენებითი უნარების მოილიზაია გასატობისაგან თავის დასაღწევი რესურსების გამოსაღელენად (რომელი ხაგანი, რა მოყულობით შეავსებს დანაკლისს, რა სამუალებით უნდა იქნეს ის მოაოეებელი). სულის ყველა უნარის მიმართულობას გასატობისკენ ქიქობე *სურვილს* ეწოდებს, ხოლო მის ყველაზე ძლიერ გამოვლინებას – *უნებას*. ამ პროცესის ბოლო საფეხური *ნება* ანუ *ნდობა*, აქ მიიღება *გაღაწყვეტილება*, ჩნდება განზრახვა შესრულდეს შესაბამისი მოქმედება, ნება, ფაქტობრივად, გადაწყვეტილებაა და არა თავად მოქმედება, ნების, როგორც სუციეიკური სულიერი უნარის არსი გადაწყვეტილების მიღებაშია. ნება თავად არის გადაწყვეტილება, სულის განზრახვა, მიმართოს თავისი ძალები სურვილის შესრულებისკენ.

მოქმედებისეული უნარებისა თუ ძალების საილესტრაციოდ შემდეგი მაგალითია მოყვანილი: დიდი ხნის უკმელობის შემდეგ თავს იჩენს ჭამის საჭიროება, ის ბადებს მოვსეზრობას, რომელსაც მიმშილი ეწოდება, მიმშილის დროს აღამაინა მიმართავს თავის სულიერ ძალებს საჭიროებას დაკმაყოფილებისკენ. განსჯა საჭმლის მიღების აუცილებლობაზე მათითებს, ხოლო წარმოსახვა დაკმაყოფილებით მიღებულ საამოუნებას წარმოუდგენს, სულის ეს მდგომარეობა არის სურვილი, ბოლოს აღამაინა ხედავს პურს და გადაწყვეტს შეჭამოს, ეს გადაწყვეტილება, რომელიც მერწყმულია ამრობინ, რომ მას შეუძლია ამ მოქმედების შესრულება, არის ნება, ნდობა.

ახლა დავუბრუნდეთ თავისუფლების ცნების ანალიზს. თავისუფლებამზე საუბარი მხოლოდ სულიერ, ვინებით დაჯილდოებულ არსებებთან მიმართებაში შეიძლება, უსული არსებები ან საგნები მოქმედებენ მექანიკურად და აუცილებლობით ემორჩილებიან ვარე ძალების შემოქმედებას. ამის საპირისპიროდ, ვინიერ სულიერ არსებებს აქვს უნარი, გაარჩოს ისი და კარავა, ამრობის საუკეთესოდ მძინული, მოქმედება და წარმართოს მისკენ თავისი ძალები, ეს კი შესაძლებელია იმიტომ, რომ ვინიერებაშიან ერთად იგი

თავისუფალია. გონება მხოლოდ აფასებს ვარიანტებს, მაგრამ შეუძლებელია არჩევანის გაკეთება, რაც თავისუფლების გარეშე შეუძლებელია. მაშასადამე, თავისუფლება და გონიერება აუცილებლობით უკავშირდება ერთმანეთს. ასევე აუცილებლობით გულისხმობს თავისუფლება მოქმედების შესაძლებლობასაც. გონების მიერ საუკეთესოდ მიჩნეული მისწრაფება ვერ განხორციელდება, თუ ადამიანი არ ფლობს სათანადო შესაძლებლობებს, ძალებს ან იარაღებს. თავისუფლების არც მათი არსებობა-არარსებობით არის შეზღუდული. ციხეში მყოფს არა აქვს იმის შესაძლებლობა (თავისუფლება), რომ გამოვიდეს იქიდან, სიმაღლიდან ვარდნილს არ შესწევს ვარდნის შესწერების ძალა (თავისუფლება). ამგვარად, თავისუფლების ცნება აუცილებელ კავშირშია ამ ორ არსებით თვისებასთან. გონებასთან და გონებით ნაკარნახევს შესრულების შესაძლებლობასთან. აგგორი ცდილობს ამ თვისებათა საუკუქველზე ახსნას ნების მოქმედების ყველა გამოვლენა.

ამ მოვლენათა ანალიზი ცდისეულ ფსიქოლოგიაში *მოციუციუციის* თემას უკავშირდება. ნება, ფაქტობრივად, გადაწყვეტილების უნარია, ხოლო ეს უნარი არ არსებობს *მომზის* ანუ *მოციუციის* გარეშე. ნება, გადაწყვეტილება ყოველთვის რაიმე მოციუციის მოქმედების შედეგია. ნება, უმეტესწილად, ე.წ. *გრძობადი მოციუციის* საუკუქველზე, ანუ სიამოვნების ან უსამოვნების წარმოადგენის შედეგებით მოქმედებს. ასეა ბავშვების, შემოღობების და იმ ხორბალური მოშრილი ადამიანების შემთხვევაში. რომლებიც გრძობადითა მოციუციით ხელმძღვანელობენ. ნების გრძობადი მოციუციის მაგალითია ძლიერი უნებით ან აფექტით აღძრული მოქმედება. ამ შემთხვევების დროს ყოველი თავისუფლება, რადგან გონება ხელ არ მოწაწილობს მოქმედებაში. გრძობადი ღვოლები შეიძლება თავისუფალი მოქმედების მოშვი გახდეს იმ შემთხვევაში, თუ გადაწყვეტილება მათი რეალიზაციის შესახებ ცნობიერად, "განაშრების" საუკუქველზე ყოილება. მიუხედავად იმისა რომ ამ დროს მოქმედება დაბალი, გრძობისეული მოციუციის განხორციელებაშია მიშართული, ნება მაინც სავსებით თავისუფალია, ვინაიდან არჩევანი გონების კარნახითაა გაპირობებული. მაგალითად, თუ მაიანი ანგარებით და გამდიდრების ღვოლით შეპირობილი ვინებით ხელმძღვანელობს თავისი მღაბალი მოშვის მისაღწევად, მისი ნება მაინც უთუოდ თავისუფლად უნდა იციქნიოს.

ადამიანის ნება მოქმედებს წმინდა *გონებისეული მოციუციის*თაყ ამ შემთხვევაში ნებას განსაზღვრავს არა შინაგანი მოციუციები, არამედ თავად სავნის ობიექტური თვისებები. მაგალითად, ჩვენ ნებაყოფლობით ვემორჩილებით კანონის აგგორიგებს, შვიობის ნორმებს, ეასრულებთ მოვალეობას და ამას ეაკუთებთ მიუხედავად იმისა, რომ ეს არ არის სხიამოციუცი ან, ყოველ შემთხვევაში, ეწინააღმდეგება გრძობად მოციუციებს, სხეულებრივ სიამოციუნებას. "ნების თავისუფლებაში შეიძლება შევქცეული, წერს ქიჭოძე, როცა ის სხეულს საჭიროებას ექვემდებარება და სხიამოციუცი წარმოადგენის შედეგებით აკუთებს არჩევანს. მაგრამ, როცა ის ემორჩილება გონების მრწამსს და მოქმედებს თავისი გრძობების მისწრაფების საპირისპიროდ, თავისი სურვილების საპირისპიროდაც კი, აქ უკვე შეუძლებელია ვარყვით

ადამიანის თავისუფლება”.

მოცილები გარკვეულად განსაზღვრავენ ნების მოქმედებას, მაგრამ არ არიშევენ მას თავისუფლებას. ეს მოხდებოდა იმ შემთხვევაში, თუ კაცმირს მოციხეა და ქვევას შორის ექნებოდა აუცილებელი ხასიათი, თუ მოცილები გარდუვალად და უსაბულოდ წაიყვანდნენ ნებას ამ და არა სხვა მიზეზით. ასეა, მაგალითად, როცა სიმძიმე იზიდავს სხეულს ცენტროსკენ და არა პირიქით. ნებულობის შემთხვევაში ასეთ ლეგერმინაცია არ ხდება. “მოცილები ყოველთვისაა, მაგრამ მათი კაცმირი მოქმედებასთან არ არის აუცილებელი. ე.ი. ნებას შეუძლია დაეთანხმოს მათ, მაგრამ შეუძლია მათ არ მისდოს”.

ქიქოძე ამ თვალსაზრისს იცავს. ამასთან თვლის, რომ ნების თავისუფლების ყველაზე ნათელ დადასტურებად უნდა ჩაითვალოს ყველას მიერ კარგად ცნობილი გრძობათა ჭიდილი, მინაგანი გაორება, რომელიც გადაწყვეტილებას ახლავს თან. ნება რომ ფიზიკური კანონების აუცილებლობით მოქმედებდეს, არ იარსებებდა არავითარი გადაწყვეტილება, მინაგანი ბრძოლა, ყოყმანი; არ გვაქნებოდა ისეთი განცდებიც, როგორცაა სინდისის ქეჩნა და არც ის კმაყოფილება, რომელსაც ვიღებთ ვნებებზე გამარჯვებით. ისინი გვიხევენ, რომ ნება არ დანებდა იღუპებას, მას არ დაუკარგავს თავისუფლება და არ ქვევლა მონად.

თავისუფლებაზე მსჯელობა შთაერდება იმის მტკიცებით, რომ დედამიწაზე უმაღლესი შესაძლო თავისუფლების მაგარებული მხოლოდ ჭეშმარიტი ქრისტიანია. მისი ამაღლებული, სიკეთით გამშველელი სურვილები არ არის გარედან თავისუფლებული. ქიქოძე მართებულად შენიშნავს, რომ შეიძლება ადამიანი აიძულო გარკვეულად იმოქმედოს, მაგრამ ვერ აიძულებს ისურვოს ასე და არა სხვაგვარად. ჭეშმარიტი ქრისტიანი მისწრაფვის სიკეთისკენ სრულიად გულწრფელად, ძალდაუკანებლად და, მამასადაძე, თავისუფლად. და თუ იგი თავისუფალია თავის სურვილებში, მთი უმეტეს თავისუფალია მოქმედებაში. ქრისტიანული მნიშობრივი კანონი მის მიერ სიამოვნებით სრულდება.

ამრიგად, ნების ძირეული მომენტი გადაწყვეტილებაა, რომელიც განსჯით არის ნაკარნახევი. ნებისყოფის ფიქიკური ფუნქციის ასეთი დახასიათება შეხედულებათა იმ კლასში თავსდება, რომლებიც ნებულობის სპეციფიკას გადაწყვეტილების აქტში ხედავენ. ამავე ჯგუფში შედის, მაგალითად, დამიგრი უზნაძის თვალსაზრისიც, რომლის მიხედვით ნებისყოფის პროცესის სამ პერიოდს შორის (გადაწყვეტილების მომზადება, გადაწყვეტილება და გადაწყვეტილების შესრულება) ნებულობისთვის სპეციფიკური სწორედ გადაწყვეტილების ძილებაა. ქიქოძე ერთმანეთისაგან არ ახსეაებს ნებულობით და უნებლიე (იმპულსურ) ქვევას. შთაბეჭდილება ისეთია, რომ მას ყველა მოქმედების ნებასთან დაკავშირება სურს. იგი თავისუფლების გარკვეულ ხარისხს უტოვებს ისეთ მოქმედებასაც, რომელშიც გონება, განსჯა სულ არ მონაწილეობს (ბავშვი, შეშლილი ან აფექტში მყოფი ადამიანი). თუ აქ თავისუფლების თუნდაც მცირე ხარისხია დამყვებული, მაშინ, იგავე ოდენობით, აქ ნებაც არსებობს, მაგრამ ვაუგებარია, ხაიდან წნდება ან ურთი ან

მეორე, მათთვის ხომ, ავტორისეული განმარტებით, განსჯა აუცილებელია. თავი რომ დაეხებოთ ამ ანალიზის წინააღმდეგობრიობას, ის უბრალოდ არასრულია, რამდენადაც არ მოიყვას ქვეყას, რომელიც გონების (ცნობიერების) მონაწილეობის გარეშე ხორციელდება, მაგალითად, შყარი ჩვევით.

ნებისმიერი ქვეყის თავისებურება სწორედ ასეთ (იმპულსურ) ქვეყასთან დაპირისპირებაში იმენს თავს. ამ შემთხვევაში მისწრაფების იმპულსი პირდაპირ, ამროვნებით გამჟღავნებს გარეშე აღძრავს აქტიუობას. ნებულობით ქვეყაში ჩართულია გონება (ამროვნება). მაგრამ, ამროვნება საკმარისი არ არის ისეთი რამის გასაკეთებლად, რაც არ გსურს და რასაც ნებულობა გაკეთებინებს. ამისთვის მის ძალა, აქტიუობის საკუთარი წყარო უსაჭიროება, რომელიც იმპულსური ქვეყის აღმძვრელს დაუპირისპირდება. უზნაძე ამბობდა: "ნებულობის პრობლემის ძირი აქ, ამ თავისებურებაში მარხია, და ნებულობის ფიქილოლოგიას განსაკუთრებით იმის გამორკვევა ევალება, თუ რომელია ის წყარო, საიდანაც ნებულობა მოქმედების ენერჯიას იძენს" (უზნაძე). საკითხის ასეთი დასმა ნებულობის არსებითი მხარის, მისი სპეციფიკის გამოვლენაზე მიმართული.

ქიქოძე სხვაგვარად უღგება ნებულობის საკითხს. იგი მხჯელობს ორი სახის მოტივზე და მათ მიერ აღძრულ ყველა მოქმედებას ნებულობის უწოდებს. მაგრამ აქ მთავარი ის არის, რომ გონებით დაკავლიანებული ნება შეიძლება ერთხაყ დაუპირისპირდეს და მეორესაყ. მათის გაუგებარი რჩება, თუ საიდან იღებს იგი ამისთვის საჭირო ძალას. გონებას, ამრს, იღებს თავისთავად დინამიკური თვისებები არ გააჩნია და აქტიუობის გამოწვევის უნარს მოკლებულია. ამის გაკეთება მხოლოდ მოტივატიურ წარმონაქმნს შეუძლია.

ნებულობითი მოქმედების გაკურა სიგუაიების დახასიანებისას ქიქოძე და სხვა ფსიქოლოგებიც ასეთი მაგალითებს განსილაყენ, სადაყ ადამიანი რაიმე ძლიერი აქტუალური მოთხოვნის იმპულსს უპირისპირდება და იმას აკეთებს, რისი სურვილიც არ გააჩნია, მაგრამ რასაც საჭიროდ თვლის. სწორედ აქ იმენს თავს ურთულესი თეორიულ პრობლემა: როყა მზიერი ადამიანი უარს ამბობს საჭმელზე და უსაიმოყნების მომვერულ საჭმეს კვადებს ხელს, აუცილებელია გაირკვეს, თუ როგორ ახერხებს იგი ამას. გონების მიერ საჭიროდ მიხნეულ ქიქეას არ გააჩნია ისეთი სუბიექტური მამზიდველობა, რომ აჯობოს ახლანდელ სურყალს. ამისთვის აუცილებელია საკუთრივ ნებულობასთან დაკეშირებული აღმძვრული ძალა. სწორედ აქ ღგება ნებულობის ფსიქოლოგიას ენგრაღური პრობლემა, რომელსაყ ქიქოძე ყურადღების გარეშე გოყებს.

ეს ნაწილობრივ მაინც აუფასურებს მის მისამრებებს ნების თავისუფლების თაობაზე. საჭმე ისაა, რომ, მოყვანილი განსამღერებით, თავის ყულება ორ რაიმეს გულისხმობს: გონებას და შესაძლებლობებს. აქ არ არის ვარკვეული მოტივატივის ადგილი, რომლის გარეშე ვერც ნებულობის საკითხი გადაიტრება და, მით უფრო, ვერც მისი თავისუფლებისა.

ფსიქოლოგიას დასკნები ფაქტების საუკეველზე გამოაქვს. ფაქტური იმამე მიუთითებს, რომ ყოველგვარი ქიქეა (გაღაწევიტელება) მინაგან-

აღაა განსაზღვრული, ანუ მოტივირებულია. "გადაწყვეტილება არასოდეს არ არის მიზნის გარეშე ... ნება ყოველივეს წარმოშობა ადამიანში სხვადასხვა მოტივის შედეგად". ევკუნება ქიქოძე ეს საყოველთაოდ მიღებული ლებულებაა, რომელიც ემპირიული მოცემულობით საბუთდება. შემთხვევითი მაგალითი რომ გავეყვით, მიმდინარე არის მოტივი (სურვილი), რომლის საფუძველზე მიიღება ჭამის გადაწყვეტილება. გამოდის, რომ ნება დეტერმინირებულია მოტივით. იგივე დასკვნა უნდა გავკეთოთ მაშინაც, როცა ჭამის ნიკელად სხვა მოტივის საფუძველზე სხვა მოქმედების გადაწყვეტილება მიიღება. მაგრამ, ქიქოძის აზრით, ეს ასე არ უნდა იყოს, ეხილად იყვლიაფერი დამოკიდებულია იმაზე, აქვს თუ არა კავშირი მოტივსა და ქვეყის (გადაწყვეტილებას) შორის აუცილებელი ხასიათი. ქიქოძე ასე ამბობს: მოტივი არ არის იმის ადამიანის თავისუფლებას, რამდენადაც ნებას შეუძლია დაეთანხმოს მოტივის ან არ მიხდის მას. მოტივი გარდაუვალად და უხაიუოდ არ აწვევს გარკვეულ მოქმედებას.

საიდან ჩანს, რომ ეს კავშირი არ არის აუცილებელი ხასიათისა, თუნდაც მოყვანილ მაგალითში? იქიდან ხომ არა, რომ მიმდინარე (მოტივი) მოგჯერ აწვევს ჭამის მოქმედებას და მოგჯერ არა? ეს ფაქტი მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ მიმდინარე უფრო მნიშვნელოვანი მოტივის ვაჩვენებს გადაწყვეტილება ამ მოტივის ხასიათებლად შეიძლება. მაგრამ, პირობების იდენტურობის შემთხვევაში, ვ.ა. თუ სხვა ფაქტორები არ ჩაერევა, ეს მოტივი უხაიუოდ იმავე გადაწყვეტილებას და მოქმედებას დაედება საფუძველად. ამასთან, გადაწყვეტილების აქტი და შემდგომი ქვეყა ყოველივეს რადაც მოტივირებული იქნება. ამდენად, ყველა შემთხვევაში, ფსიქოლოგიური ანალიზის დონეზე, მოქმედების მოტივირებულობის ფაქტი მას დეტერმინაციის ხეუროში აქცევს, სადაც თავისუფლებებზე საუბარი ხაკიხოდ რთულია.

მეცნიერების ისტორია გვარწმუნებს, რომ ყველა ენიც განიზრახავს ფსიქოლოგიის რესურსებით გადაწყვიტოს თავისუფლების პრობლემა, ვ.ა. ქვეყის გარკვეულ სახეობას (ნებულობით ქვეყის) მიაწეროს თავისუფლების ნაშანი და შემდეგ ის მეცნიერების მეოლოლოგიის შესაბამისად იკვლიოს, ხერობულ ხაროულებს აწელება. ეს იმიტომ ხდება, რომ მეცნიერება ძალიან ძნელად ეგუება ინდეტერმინიზმსა და თავისუფლებას. დეტერმინისტული წანამძღვრების გარეშე საეჭვოა ეფექტური და მიზანდასახული მეცნიერული ევლევა-ძიება. ამას აღიარებენ როგორც მეცნიერების ფილოსოფოსები (პოზიტივისტები), ისე თავისუფლების ფილოსოფოსები (ეგზისტენციალისტები). თუ ფსიქოლოგია მეცნიერებაა, თანაც ცდისეული მეცნიერება, მაშინ ის უთუოდ იზიარებს ამ მოცემულობას. მან უნდა დაადგინოს ქვეყის განსაზღვრული კანონზომიერებანი, ანუ იმუშაოს აუცილებლობის და არა თავისუფლების "სიერეში". ნებულობის ფსიქოლოგიაში მეცნიერების პრინციპთან თავისუფლების კატეგორიის შეუთავსებლობის აღიარების ყველაზე დრამატული მაგალითია უ. ჯეიმსის კლასიკური ნაშრომი (იხ. 4.4).

მოცემული საკითხის განხილვა ცდისეულ ფსიქოლოგიაში სრულდება თეოლოგიური მსჯელობით იმის შესახებ, რომ თავისუფლების მაგარებული მხოლოდ ჭეშმარიტი ქრისტიანია. ეს, შესაბამისა, მართლაც ასეა, მაგრამ

ნათელია, რომ ფსიქოლოგიის, მეტადრე ცდისეული ფსიქოლოგიის ფარგლებში, ეს თემატიკა უფრო დასაბუთდება. საზოგადოებრივ, როდესაც ცდისეული ფსიქოლოგიის მიერ გეგმავს ვასდევს თეოლოგიური და მეტაფიზიკური მსჯელობები, წინდება კითხვა წიგნის დასაწყისში გამოთქმული დაპირების თაობაზე, რომ ავტორი უარს იტყვის "უნიკალური ვინაობისთვის", მომარჯვებს ცდისეულ მეთოდს და წარმოადგენს ახალ, საბუნებისმეტყველო გიჟის მუცნიერებას – ფსიქოლოგიას.

არავინ უარყოფს რაციონალური ფსიქოლოგიის არსებობის უფლებას, ვოლფისა და კანტის განმარტებით, ეს არის სწავლება სულის არსზე, მის მეტაფიზიკურ ბუნებაზე. მისი ამოცანებია: 1. სულის თვისებების დადგენა (მარტივი, თავისუფალი, სუბსტანციური); 2. სულის შიშობის გარკვევა სხვა საგნებთან, როგორც მაგურიალურთან (სულის არამაგურიალურობის საკითხი). ისევე არამაგურიალურთან (მაგ., ცხოველთა სულის საკითხი); 3. სულისა და სხეულის ურთიერთქმედების სხვადასხვა ასპექტების ნათელიყოფა და 4. სულის უკვლავების საკითხი დამუშავება, რომელიც უმთავრესია. აღვიღოთ იმის დასაბუთება, რომ ქაქიძე გულდასმით მიაყვება ამ სქემას და საუბრე-ელაზნად განიხილავს რაციონალური ფსიქოლოგიის ყველა საკითხს. ქაქიძის დროს ასეთი ფსიქოლოგიაც იწერებოდა და უმთავრესად (ცდისეული). ისინი მკაფიოდ იყო გამოჩენილი, ვინაიდან შიშობის თეოლოლოგია და შინაარსი რადიკალურად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან. რაციონალური გიჟის ფსიქოლოგიის ძირითადი ძინა ქმნიდნენ, ვინც კანტს მიჰყვებოდა და ფსიქოლოგიას, არსებითად, მეტაფიზიკის საწილად მიიხსენებდა. ამ ეპოქაში, როდესაც აქტიურად მშადღებოდა ინტელექტუალური ფორმის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური გამოყოფისა და დამოუკიდებელ პოზიტივიზმის მუცნიერებად გაფორმებისთვის, ასეთი პოზიტივიზმი პროგრესულად არ გამოიყურებოდა. ყოველ შემთხვევაში, უმეტესობა აცნობიერებდა, რომ ფსიქოლოგია უნდა დაედილიყო წმინდა მეტაფიზიკური საკვლავებისაგან. XIX საუკუნეში ნამდვილი უმთავრესი ფსიქოლოგია ასევე იწერებოდა.

ქაქიძის განაცხადიც ასეთი იყო, თუმცა ეს ჩანაფიქრი ბოლომდე უფრო განხილულია. მის ფსიქოლოგიაში მრავალი მონაცემია მოცემილი, კლასიფიცირებული და თეორიულად გააზრებული. თვალმისაყვამია ფიზიოლოგიური მასალის სიხვე, თუმცა შრომის არც ინტროსპექტული ან ყოფითი დაკვირვებები აქვია. აქ ნათლად გამოვლინდა ავტორის მახვილი თვალის, ქვეყნისა და განცდამზე დაკვირვების უმაღლო უნარი, რაც დიდად დასაფასებელია ახალგაზრდა მკვლევარისთვის (წიგნის გამოხვლისას მას 33 წელი შეუსრულდა). თეორიული მსჯელობებისას იგრძნობა ავტორის დიდი განსწავლულობა, მისთვის დამახასიათებელია აზრის გადმოცემის მეტად ნათელი სტილი, როდესაც საკითხებზე მარტივად საუბრის უნარი, რაც განსაკუთრებით ესაჭიროება სახელმძღვანელოს. თუმცა, ამასთანავე, მან დიდი ადგილი დაუთმო ასეთ საკითხებზე მსჯელობას, რომელიც ადგილი არ მოაზრება ცდისეულ ფსიქოლოგიაში. სწორედ ამიგომია ქაქიძის ცდისეული ფსიქოლოგიის შემფასებელითა პოზიტივიზმი არაერთგვაროვანი.

პირველივე გამოხმავრებებში მოვმა დადებითად შეაფასა შრომის

საბუნებისმეტყველო ხასიათი, მოგმა კი ეს ავტორს უდიდეს ხაკალ ჩაუთვალა და წივი ქრისტიანული დოგმების დამრღვევ ერეტიკულ ნაწარმოებად შერაცხა. ეს ითქვა ნაშრომზე, რომელიც თავიდან ბოლომდე გაჯერებულია მხელობებით სუბსტანციურ სელსა და მის უკვდავებაზე მომღვწისო საუკუნემდე იგივე ხდებოდა – ერთი ედისეული ფსიქოლოგიის მატერიალისტურ ხასიათს აქებდნენ, შვორები კი იდეალისტურ-თეოლოგიურ თრისტატიას აფასებდნენ ამ პარადოქსის გამოცნობა აღეილია. გაანინია კრიტიკოსის პოზიციას, თორემ ქიქოდის ედისეულ ფსიქოლოგიაში ემპირიულსა და საბუნებისმეტყველოს ისევე იპოვი, როგორც მეგაფინიკურსა და თეოლოგიურს. მოკლედ, ქიქოდის "ედისეული ფსიქოლოგიის შესავალი", მიუხედავად სახელწოდებისა, სინამდვილეში ემპირიული და რაციონალური ფსიქოლოგიის ნაზავია. ისინი ვერ ქმნიან პარმონიულ მოლიანიობას, მაგრამ, განსხევეებით ანგონის ფსიქოლოგიისაგან, ნაშრომის შკაფით ორიენტაცია მეცნიერულ მეთოდოლოგიაზე შკითხველში ამკვიდრებს აზრს ფსიქოლოგიის, როგორც სრულფასოვანი პოზიტიური მეცნიერების შესაძლებლობის შესახებ. საბოლოო ანგარიშით, ასეთმა ნაშრომებმა ვაკეალეს გზა ფსიქოლოგიის მეგაფინიკიდან თავის უფალ ექსპერიმენტულ მეცნიერებად.

ქიქოდემ დამსახურებულად დაამკვიდრა საპატიო ადგილი ქართულ კულტურაში, როგორც მღვდელმსახურმა და დიდმა მამულიძელმა, მან შრავალი ხასიკეთი საქმე გააკეთა, როგორც სწავლულმა, მექმნა ობზულემა, რომელმაც უთუოდ შეასრულა თავისი ისტორიული როლი – აჩვენა წივინიერ საშოვადობებს სულიერ სინამდვილესთან მისახველი მეცნიერული გზა. ილიამ ქიქოდემ თქვა: ეს იყო აღამიანი, "ვინც სარწმუნოებას ამეცნიერებდა და მეცნიერებას ახარწმუნობდა". თუ საქართველოში ვინმეზე ითქმოდა ასეთი რამ, ეს უთუოდ გაბრიელ ეპისკოპოსი იყო.

ქართული ფსიქოლოგიური აზრის განვითარების უზნაქმული პერიოდი სრულად ვერ წარმოინდებდა, თუ არ ვანეხილადეთ ვამოიხეილი ფიზიოლოგიის, ი. თარხნიშვილის შემოქმედებას, რომელიც გაჯერებულია ფსიქოლოგიური შინაარსით.

ივანე თარხნიშვილი (თარხან-მოურავი, თარხანიოვი) (1846-1908) დაიბადა თბილისში. 1863 წელს ჩაერიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე. მალე იგი ექცევა გამოჩენილი რუსი ფიზიოლოგის ი. სეჩენოვის გაულებს ქვეშ და გადადის პეტერბურგის სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში, სადაც სეჩენოვი ახწავლიდა. 1869 წელს წარჩინებით ამთავრებს აკადემიას, ორი წლის შემდეგ იცავს სადოქტორი დისერტაციას, კიდევ ორი წლის შემდეგ კი აკადემიის სტაჟენდით უცხოეთში მიემგზავრება ორწლიანი მივლინებით ცოდნის ვასაღმავებლად. იგი მუშაობს ვეროპის საუკეთესო ლაბორატორიებში და ფასდაუღებელ გამოცდილებას იძენს ვოლცის, ბერნარის, შარკოს და სხვთა ხელმძღვანელობით. 1877-1895

წლებში მუშაობს სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში პროფესორად და ხელმძღვანელობს ფიზიოლოგიის კათედრას. თარხნიშვილის წახელის მუხლზე ამ კათედრას აკლავს ჩაუღმა სათავეში, რომელიც ძალზე მაღალ შეფასებას აძლევდა თავის წინამორბედს. თარხნიშვილი იყო მსოფლიოში ცნობილი მკვლევარი, მრავალი სამეცნიერო გამოგონებისა და აკადემიის წევრი. ივანე თარხნიშვილი დაკრძალულია პეტერბურგში, ალექსანდრე ნეველის ლავრაში.

თარხნიშვილი იყო გამოჩენილი ფიზიოლოგი ექსპერიმენტატორი. მის სახელს უკავშირდება რამდენიმე საჭეყნოდ ცნობილი აღმოჩენა. განსაკუთრებით ბიოულექტრული ეფექტების სფეროში. ამავე დროს, თარხნიშვილი იყო ბუნებისმეტყველო თეორეტიკოსი, სიცოცხლის ფუნდამენტური პრობლემებით დაინტერესებული მოაზროვნე. რომელიც ძირფეხიანად აანალიზებდა ბიოლოგიური ორგანიზმის მძარბობას ფიზიკურთან და ფსიქიკურთან. ფსიქოლოგიის ისტორიისთვის ეს უკანასკნელი მომენტია მნიშვნელოვანი. თარხნიშვილის კვლევა-ძიება მოიცავდა ფიზიოლოგიასა და ფსიქოლოგიას მისაზღვრე თემებს (ფსიქოფიზიოლოგია, სამედიცინო ფსიქოლოგია, ცნობიერების შეცვლილი მდგომარეობები). იგი პრინციპულად სეამდა საკონხს ფიზიოლოგიურისა და ფსიქიკურის სამღვრებისა და მათი შესასწავლი დისციპლინების ურთიერთმძარბობის შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ მეთიოლოგიური ძიებისას თარხნიშვილი ავლენდა იმდროინდელი ფსიქოლოგიის მღწვევების შედმწეებით კარგ ცოდნას, ღრმა საბუნებისმეტყველო და ფილოლოგიურ განსწავლულობას.

თარხნიშვილი იმ პერიოდში მოღვაწეობდა, რილესაც ფსიქოლოგია დამოუკიდებელ ექსპერიმენტულ დისციპლინად ეალიბდებოდა. ამ შეცნიერების სათავეებთან იღვა არა ერთი თვალსაზრისი ფიზიოლოგი (ბრედი, ვებერი, პელმპოლცი, პერსიგი და სხვები). მათ შორის იყო თარხნიშვილის მასწავლებელი სეჩენოვი, ავტორი ფსიქიკური რეგულაციის რეფლექტური კონცეფციისა და მომხრე იმისა, რომ ფსიქოლოგიაში კვლევის ობიექტური შეთოდები დანერგილიყო. თავად თარხნიშვილი თვლიდა, რომ ფსიქოლოგია, როგორც ემპირიული შეცნიერება სულიერი მოვლენების წარმოქმნისა და მმდინარეობის შესახებ, უნდა ვაემოჯნოს მეტაფიზიკის და კვლევა წარმართობის მსთვის სპეციფიკური ინტროსპექციის (სუბიექტური) და ექსპერიმენტის (ობიექტური) შეთოდების შეერთების გზით.

საგელისხმოა, რომ კვლევის ობიექტური შეთოდების გამოყენების აუცილებლობას თარხნიშვილი მხოლოდ თვითდაკვირვების ცნობილი ხართულეების ვამო არ ხელავს. საჭმე ის არის, რომ ინტროსპექცია მხოლოდ ცნობიერებაში შეღწევის სამწალეაა. ფსიქიკური ხინამღვილე კი ცნობიერებათ არ შემოიფარგლება. თარხნიშვილის თამაზად შემოატქს *არაეცნობიერი ფსიქიკურის კატეგორია*. მისი გამოყენება აუცილებელია, რათა ფსიქიკური მოვლენების ანალიზისას დეგერმანიაციის პრინციპი იქნეს მენარსხებელი. სახელდობრ, თუ ფსიქიკური ხინამღვილე ერთმანეთის განმსამღვრელი მოვლენების უწყვეტ ჯაჭვს წარმოადგენს, მამინ სულიერი მოვლენები, ცნობიერი ფორმის ვარდა, არაეცნობიერ ფორმამდე უნდა არხებობდნენ. წინააღმღვი

შემთხვევაში სულიერი ცხოვრება ცნობიერების შინაარსების ფრაგმენტების სახით იქნება წარმოდგენილი და გაუგებარი გახდება მათი წარმოქმნის ფაქტი. თუ ცნობიერ მოვლენას არ იწვევს მეორე ცნობიერი მოვლენა, მაშინ მის მიზეზად არაეცნობიერი ფსიქიკური ფენოშენი უნდა მივიჩნიოთ. ერთი სიტყვით, აქ მეორდება არაცნობიერის დახაბუთების ჯერ კიდევ ლაბინიციდან მომდინარე არგუმენტაცია, რომელიც ე.წ. "უწყვეტობის პრინციპს" უკავშირდება.

თარხნიშვილი ამით არ კმაყოფილდება. მისი აზრით, არაცნობიერი ფსიქიკურის აღიარების გარეშე აუხსნელი დარჩება ფაქტების მთელი რიგი: 1. ფაქტი ჩვევისა, ანუ თავდაპირველად ცნობიერი მოქმედებისა, რომელიც გამეორებათა შედეგად გახდა ავტომატური, ცნობიერებას მოკლებული; 2. ფაქტი იდეომოგორული მოქმედებისა, რაც გულისხმობს იდეის შივრ ქვეყის ავტომატურ გამოწვევას; 3. ფაქტი აზროვნების მიმდინარეობისა, როდესაც ცნობიერდება პროცესის მხოლოდ საწყისი და დამამთავრებელი პუნქტები. თარხნიშვილს მიიჩნდა, რომ აზროვნების პროცესის უდიდესი ნაწილი არაცნობიერად მიმდინარეობს, ეს მოსაზრება ძალიან მალე ექსპერიმენტულად დადასტურდა ვიურცბურგის სკოლაში. თარხნიშვილი უმეებს, რომ ამგვარი ვითარება სხვა ფსიქიკური პროცესებისთვისაც არის დამახასიათებელი. ეს ერთგვარი განჭვრიტია თანამედროვე კოვნიტური ფსიქოლოგიის მონაცემებისა ფსიქიკურ სისტემებში ინფორმაციის არაცნობიერი გადამუშავების შესახებ. მისი მინიშნებები ფსიქიკური პროცესების არაცნობიერ დეგერმინაციასა და მიმდინარეობაზე თანხმობაშია ფსიქოლოგიის განვითარების მაგისტრალურ გენდერციტთან. რად ღირს თუნდაც მტკიცება, რომ ფსიქოლოგიამ ჯერ კიდევ არ იცის რამდენად მდიდარია არაცნობიერის სფერო, მაგრამ უდავოა, რომ იგი ცნობიერ პროცესებზე გაიყვანა ფართოა. არაცნობიერის არსებობასა და მის რეალურ ქმედითუნარიანობაზე განსაკუთრებით თვალნათლივ შეგვევლებს მთავონების ფუნქციონის სხვადასხვა გამოვლენა (კერძოდ პოსტკოინოტური შთაგონება), რომელთაც თარხნიშვილი საგანგებოდ შეისწავლიდა. ფსიქოანალიზი მთლიანად გაიზიარებდა ამ მოსაზრებებს. დასაფასებელი ის არის, რომ ქართველი მეცნიერი ამას ამტკიცებდა ცნობიერების ფსიქოლოგიის ბაგონობის ხანაში, ანუ მაშინ, როცა ფსიქოლოგების აბსოლუტური უმრავლესობა ფსიქიკის ცნობიერებასთან აიგუებდა და არაცნობიერზე მხოლოდ ფიზიოლოგიურის მნიშვნელობით ლაპარაკობდა.

თარხნიშვილის მოსაზრებები არაცნობიერის შესახებ არ წარმოადგენს არაცნობიერის თეორიას. ცნობიერების მიმართება არაცნობიერთან, თვით არაცნობიერის ონტოლოგიური ბუნება, მისი არსებობის ფორმა არ არის ნათლად გარკვეული. მხელი ხატქმელია უმეებს თუ არა თარხნიშვილი ისეთი ფსიქიკური შინაარსის არსებობას, რომელიც საერთოდ მოკლებულია განცდის ნიშანს ე.ი. აბსოლუტურად არაცნობიერია. იგი საუბრობს ცნობიერების სხვადასხვა საფეხურებზე. უმაღლესი საფეხური *თვითცნობიერება* ანუ საკუთარი განცდების რეფლექსიის დონეა (ცნობიერების ცნობიერება); უმაღლესი საფეხურის აღსანიშნავად თარხნიშვილი იყენებს მ. მანასეიანას

გერმანის "составительности" (ცნობიერებადობა) და მასში შეგრძნების ულუპ შეგრძნებულ უნარს გულისხმობს, ის არაეცნობიეროდან ცნობიერში გარდასამავალი საფეხურიც არის და, ამავე დროს, თითქოს არაეცნობიერი ფუნქციონირებს "შეცნ უნდა დაეწყეთ აღმასთანში არაეცნობიერი ფიქსირებული მოუღებების სფერო, სფერო, რომელიც შეესაბამება ცნობიერებადობის დაბალ საფეხურებს". წერს თარხნიშვილი. ამ შემთხვევაში არაეცნობიერად ათვლება ცხელი განცდა და მისაბრძნო, რომელიც ცნობიერების უმდაბლეს დონეს შეესაბამება, ანუ არ არის აბსოლუტურად არაეცნობიერი, სხვა ადგილას თარხნიშვილი მხეცლობს იმაზე, რომ მისაბრძნო აღმასთანში, რომელსაც არა აქვს ცნობიერება და სეპარაციოა, "შეიძლება აღმოეჩინოს მეტად მრავალფეროვანი და მეტად ნათელი, თუმცა ფრაგმენტული წარმოდგენები". აქ პირდაპირ არის მითითებული არაეცნობიერ განცდებზე, წარმოდგენებზე, ამრიგად, შეიძლება თქვას, რომ თარხნიშვილს არაეცნობიერი სფერო საკმაოდ ფართოდ აქვს მოაზრებული. მასში შედის *ფიქსირებული პროექციები*, რომელიც საერთოდ არ განიცდებიან და *ფიქსირებული მისაბრძნოები* (შეგრძნებები, წარმოდგენები), რომლებიც რეფლექსიური ცნობიერების მუქით არ არიან განათებული. ცნობიერება გატეხილია როგორც გარკვეულ მომენტში მოცემული წარმოდგენების ერთობლიობა. ფიქსირებული ელემენტებს, რომელთაგან ცნობიერების ყველა მისაბრძნო ითვლება, შეგრძნება და გრძნობა წარმოადგენს. პირველადი და უმთავრესი მასზე შეგრძნებაა, გრძნობადი გონი არის შეგრძნების თანმხლები მოუღება და გამოხატავს შეგრძნების მიმართების ხასიათს ცნობიერების სხვა მისაბრძნოთა. ამიტომაც არის თარხნიშვილის ყურადღება ფოკუსირებული შეგრძნებებზე; შესაძლოა კიდევ იმიტომაც, რომ შეგრძნებები ფიქსიფიზიოლოგიური კვლევის გრადიციულ ობიექტს წარმოადგენენ.

თარხნიშვილი განიხილავს შეგრძნებისა და გრძნობადი აღქმის საკვანისო საკითხებს ისე, როგორც ისინი იმ დროს იყვნენ ფორმულირებული. პირველ რიგში, ეს არის საკითხი იმ მიმართების შესახებ, რომელიც არსებობს ფიქსირებული გამომიანებლის რაგვარობას, გრძნობის ორგანიზაციის ანაგომიურ-ფიზიოლოგიურ თავისებურებასა და ხათიანადი შეგრძნების განცდის სპეციფიკის შორის, თარხნიშვილი იმართებს გრძნობის ორგანიზაციის სპეციფიკური ენერჯის კანონს და მის პელმპოლციციულ ინტერპრეტაციის ემპრობა, რომლის მიხედვით ანალიზატორის სპეციფიკური ენერჯია თავის გენისის სენსორულ ცენტრშია მოთავსებული. ამავე დროს, სპეციფიკური ენერჯის კანონს იგი მხოლოდ შეგრძნებათა მოდალობას უკავშირებს და არ აურეცულებს ინტრამოდალურ რომელობებზე, როგორც ამას იგივე პელმპოლცი მოითხოვდა. განსხვავება ორი მოდალობის შეგრძნებას შორის (მაგ., მხედველობისა და ყრისვის) მომქმედ გამომიანებელთა რაგვარობაზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ იმ ენერჯის სპეციფიკაზე, რომელსაც ნებისმიერი გამომიანებელი გამოსათავისუფლებს სენსორული სისტემის ბოლო პუნქტში – სენსორულ ცენტრში. რაც შეეხება ინტრამოდალურ განსხვავებებს, მაგალითად ფერებს შორის განსხვავებას, ისინი მჭიდრო კავშირშია გარეგამომიანებლის თვისებებთან (ფერების შემთხვევაში ეთერის გაღებვის რხევის სიხშირეებთან). რაც შეეხება გამომიანებლისა და გრძნობის ორგა-

ნოს ურთიერთმიმართების საკითხს, აქ თარხნიშვილი საუბრობს გრძნობის ორგანოთა განვითარებაზე. იგი ვულისხმობს გრძნობის ორგანოების სპეციალიზაციას, რომელიც გამომდინარეობს თვისებებით არის განსაზღვრული. ეს სპეციალიზაცია ორი მიმართულებით ხორციელდება. ჯერ ერთი, სხვადასხვა ცხოველები ვარკვეული გამომდინარელების მიმართ ხდებიან უფრო მგრძნობიარე, და მეორე, განსხვავებული გამომდინარელების მისაღებად სპეციალური ორგანოები ვითარდება (ხინათლისთვის – თვალი, ბგერისთვის – ყური და ა.შ.) გამოდის რომ გამომდინარელებსა და გრძნობის ორგანოს შორის გენეტიკურად ჩამოყალიბებული სპეციფიკური მიმართება არსებობს. მიუხედავად ამისა, თარხნიშვილი არა მხოლოდ ძალაში გოვებს სპეციფიკური ენერჯის კანონს, არამედ მასთან შესაბამისობაში მყოფ ე.წ. სიმბოლოების თეორიასაც იზიარებს. ეს უკანასკნელი, უარყოფს რა მეგრძნებათა შტაგებებს მათ გამომწვევ გამომდინარელებთან, შესაძლებლად თელის საგნებთან აღქვავგური ურთიერთობის დამყარებას იმის გამო, რომ საგნების პერეკტივული ხატი რეალური საგნების სიმბოლოს წარმოადგენს (იხ. 5.1.).

საინტერესო და თავისებურია თარხნიშვილის მიერ მეგრძნებების დაცოფა (კლასიფიკაცია) პროექციის ნიშნის მიხედვით, ანუ იმის მიხედვით, თუ საით არიან ისინი მიმართული – ვარეთ, საგნებსა და მათ თვისებებზე (ობიექტურა ნიშნის) თუ მიგნით – სხეულსა და მის მდგომარეობებზე (სუბიექტურა ნიშნის). ობიექტურია მხედველობის, შეხების, სმენის, გემოსა და ყნოსვის მეგრძნებები. სუბიექტური – კუნთური, მიმშლის, წყურვილისა და ხაერითოდ ორგანული მეგრძნებები.

მეგრძნებათა ობიექტური ნიშანი ავცილებული პირობაა საგანთა ჩვენჯან დამოუკიდებლად არსებობის განცდისთვის; იგი “მე“-სა და “არა მე“-ს ვარჩევის პირველად საფუძველს წარმოადგენს. ამ კუთხით გამოჩნულ როლს თამაშობს მხედველობა და შეხება. თარხნიშვილი სპეციალურად აჩინაღიმებს მეგრძნების ვარეთ პროექტირების მექანიზმს და ხაზს უსვამს იმ გამოცდილების მნიშვნელობას, რომელსაც ბავშვი შეხებითი მეგრძნების საშუალებით იძენს. შეხების მეგრძნება წარმოიქმნება იმ მოძრაობათა განხორციელებისას, როცა საგანი კანთან მოდის კონტაქტში. სხვა მოძრაობების შემთხვევაში ბავშვს მხოლოდ კუნთური მეგრძნება აქვს. აღარებს რა ერთმანეთს ამ შთაბეჭდილებებს, ბავშვს უნდება ბუნდოვანი გრძნობა იმისა, რომ შეხების ვახედის წყარო თვითონ იგი, ან მისი მოძრაობა კი არ არის, არამედ რაღაც მის ვარეთ მყოფი. “გრძნობის არც ერთი ორგანო არ იძლევა ისეთ მკაფიო განსხვავებას “მე“-სა “არა მეს“-ვან, როგორც შეხება ... და, მაშასადამე, შეხება გვაძლევს პირველ შთაქარ უღემჩტებს თვითცნობიერების ვახვითარებისთვის და სივრცეში ორიენტაციისთვის”.

სივრცის აღქმა, მისი საბოლოო ფორმით, ამრითრული, თანშობილი და გამოცდილებისეული, შეხებითი მომჩნებების ერთობლივ პროდუქტს წარმოადგენს. რაც შეეხება თანდაყოლილ იდეებს, მათ არსებობას თარხნიშვილი კატეგორიულად უარყოფს. ყოველგვარი ფიქტიკური შინაარსი მეგრძნებადან აღმოცენდება, მაგრამ მასზე არ დაიქვანება. მეგრძნება მხოლოდ მასაღას წარმოადგენს. ვინება მას ვაღაამუშავეებს და გვაძლევს ცნებებს,

იღებს და ამ ცნება იმ სახით, როგორცაა ცნობილი არსებობს, შევნიშნავთ არ დაიყვინება, თუმცა მის საფუძველზე წარმოიქმნება. იღები ცნობის მოქმედების პროდუქტს წარმოადგენს. გრძობადი მასალა "პირველადი ბიბლია", რომელიც დასაბამს აძლევს ჯერ წარმოადგენს და შემდგომ ცნობებს. მამასილად, შეიძლება გამოიყოს შემდეგების პროდუქტის სახე დონე, რომელიც იღებს, წარმოადგენს და ცნება შეესაბამება.

თარხნიშვილი ფიზიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის მიხედვით აწარმოებს და კვლევას. ამასთან ბუნებრივია, რომ ფსიქოფიზიკური, უფრო მეტად კი ფსიქოფიზიოლოგიური პრობლემა, მისი განხილვის საგანს წარმოადგენდა. შევნიშნავთ საუკუნის არა ერთი გამოიქმნა ფიზიოლოგია იმ აზრამდე მივიდა, რომ აღნიშნული პრობლემა პრინციპულად გადაჭრულია. თარხნიშვილს კარგად აქონდა ვაცნობიერებული ეს ხორიული. მისთვის ამისადალი იყო დებულება, რომ ფსიქიკური პროცესები წარმოიქმნებიან ფიზიოლოგიურიდან, ანუ სერეულ სისტემაში მომდინარე მაგერიალური პროცესებიდან, მაგრამ შევნიშნავთ ამ ვგაპზე არ იყის, ეს როგორ ხდება. მან ვერ ვადო ხადი ფიზიოლოგიურისა და ფსიქიკურის შორის, რაც აუცილებელია ფსიქიკურის ასახვებლად. სხეულებრივ და სულიერ მოვლენებს შორის კავშირის არის. მათი ერთიანობის ბუნება ჯერჯერობით ვაუგებარია. მაგრამ ეს დროებითი ვითარებაა. იგი აღმოიფხვრება ბუნების ფუნდამენტური კანონზომიერებების დადგენის, ემპირიული კვლევის ტექნოლოგიის განვითარების კვალდაკვალ.

თარხნიშვილი თავად იყო ასეთი კვლევების დიდი ენთუზიასტი. იგი წლების განმავლობაში შესწავლიდა ფსიქოფიზიოლოგიის სხვადასხვა საკითხებს. ამ კვლევის შედეგები განზოგადებულია რამდენიმე საუკუნად ვერ ნამსრომში, რომელთაგან აღსანიშნავია წიგნი "სული და სხეული" (1904). იგი ამგვარებს, რომ ფსიქიკური და ფიზიოლოგიური პროცესების ურთიერთკავშირის შესწავლას "აქვს მაღალი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ადასტურებს რა სულისა და სხეულის ერთიანობას, ეს კავშირი დაიღება ხაფუქედლად მართებულ და სასიკეთო მოვლმხედველობას ადასიანის ორგანიზმის ჭეშმარიტი ბუნების შესახებ". ავტორს მოჰყავს უამრავი ფაქტობრივი მონაცემი იმის შესახებ, თუ როგორ მოქმედებს ფსიქიკური მოვლენები ორგანიზმის სხვადასხვა ფუნქციაზე (გულის მოქმედება და სისხლის მოქმედება, სუნთქვისა და საჭმლის მომხელელები სისტემები, ნივთიერებათა ცვლა და კუნთური მოძრაობა და სხვა). სხეულზე მოქმედ ფსიქიკურ ფაქტორთა რიგში ემოციონალურ ფაქტორებს, პირველ ყოვლისა აფექტებს. განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ. თარხნიშვილმა საუკუნადურად იკვლია მისი კის ვაელენა ადასიანის ორგანიზმზე და დაადგინა, რომ მხარული მხიკა აბლიერებს კუნთების მოძრაობას და პირიქით. სულისა და სხეულის შვიდრო ურთიერთობის საუკეთესო ილუსტრაციას ნებელობითი პროცესები წარმოადგენს. ნებელობა მოქმედებს სხედასხვა სომატურ პროცესზე მათი ვაბლიერების ან შესუსტების მამართლებით. თარხნიშვილი საგანგებოდ შესწავლიდა ასეთი მოვლენებს და საუკუნადურ ნამსრომში ვააანალიზა გულისცემის ნებისმური დასქარების შემთხვევები. მაგრამ, ემოციურ-ფიზიკური პროცესები ვამონაკლესი არ არის; ორგანიზმის სხედასხვა სისტემაზე შესამ-

ხევ ვაგლენას ახდენს რაციონალური პროცესების შემოქმედებაც. სახელდობრ, ვონებრივი შრომა.

უაღრესად მრავალფეროვანია, აგრეთვე, საპირისპირო მამართლებებს, ანუ სიმაგურის სულიერზე შემოქმედების გამოვლინებები. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ორგანული პროცესების დარღვევა მკვეთრად უარყოფითად აისახება ფსიქიკურ ფუნქციონირებაზე. აქედან გამომდინარე, თარხნიშვილი ამტკიცებს, რომ მედიცინაში, ორგანულ მკურნალობასთან ერთად, უნდა დამკვიდრდეს ფსიქოლოგიური მეთოდიც. *ფსიქოთერაპია* ფართოდ უნდა დაინერგოს სამედიცინო პრაქტიკაში. სხვათა შორის, ამ საკითხზე იგი ჯერ კიდევ თავის სადოქტორო დისერტაციაში მხჯელობდა (1871): "ფსიქოლოგია, ფიზიოლოგიის მსგავსად, უნდა შედიოდეს სამედიცინო განათლების შემადგენლობაში, ენაიდან მხოლოდ მისი საფუძვლების ცოდნა მოგვეძმ შესაძლებლობას ცნობიერად მივედგეთ სულიერ დაავადებებს და მრავალრიცხოვან, საკლებად მნიშვნელოვან ფსიქიკურ ამოვლინებებს, რომლებიც წამდაკწმ გვხვდებიან ყოველდღიურ ცხოვრებაში". თუ გავითვალისწინებთ, როდის იყო ეს ნათქვამი და რა როლად იმკვიდრებდა თავს ფსიქოლოგიური მკურნალობა ოფიციალურ სამედიცინო პრაქტიკაში, ნათელი ვახდება, თუ რა შესაშური ალღო და გამჭრიახობა პქონდა ქართულ მეცნიერს.

თარხნიშვილის შემოქმედებაში დიდი ადგილი ეთმობა ქვეყნის ფსიქოფიზიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის საკითხებს. იგი ქვეყნის ოთხ ნაირსახეობას გამოყოფს: 1. რეფლექტორული მოძრაობები, რომლებიც არ შეიცავენ ფსიქიკურ ელემენტს; 2. ემოციების გამოხატეული მოძრაობები; 3. იდეომოტორული აქტიობა და 4. ნებელობითი ქვევა. ფსიქოლოგიის ისტორიის კუთხით განსაკუთრებით საინტერესოა ბოლო ორი.

შემთ, არაყნობიერი ფსიქიკურის დასაბუთების კონტექსტში, ნახსენები იყო ე.წ. *იდეომოტორული მოქმედება*. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ლოცკესთან, კარპენგერთან და ჯეიმსთან ერთად, თარხნიშვილმა სერიოზული წვლილი შეიტანა ამ პრობლემატიკის დასუმალებაში, რაც შეეხრა იდეო-საქუნის მეორე ნახევარში საკმაოდ პოპულარული გახდა. როგორც ცნობილია, გერმანი "იდეომოტორული აქტი" იდეის, აზრის მიერ მოძრაობის უშუალო გამოწვევას აღნიშნავს. დამტკიცებულია, რომ გარკვეულ პირობებში იდეის, თუ მას ხელს სხვა იდეები არ უშლიან, შეუძლია პირდაპირ გადავიდეს მოტორიკაში. იდეომოტორიკა, ფაქტობრივად, ვახსენების არაყნობიერი გამოვლინებაა მოძრაობაში. მაგალითად, თუ აღნიშნავთ ფაქტობრ რაიმეზე, რაც მარჯხნე იმყოფება, მისი კიდურები, თავი ან თვალები სათანადო მოძრაობას ახორციელებენ. აქ მთავარი ის არის, რომ აღნიშნული აქტიობა არ არის შევხებული ხასიათის და სუბიექტის მიერ ხაერთოდ გავყნობიერებულია. სამაგიეროდ მას სხეები ამწნივენ და შესაბამისი გამოწვევი იდეის "ამოკითხვას" ახერხებენ. თარხნიშვილის აზრით, სწორედ ახეთია იმ მოვლენების რეალური მექანიზმი, რომლებიც ადგილი აქვთ სპირიტულ სეანსებში. აქ, ისევე როგორც სხვა პარაფსიქოლოგიური უცეკების შემთხვევაში (გულ-თხისნობა, მანხილზე აზრის გამოყნობა და ა. შ.) არაფერია მუხუნებრივი.

ცელაფური იდეოლოგიური მოქმედების კონსონანტობით აისხნება. იდეოლოგიური კის შექმნილობის გამოყენება პროდუქტულია, აგრეთვე, პანოგური და პოსტ-პანოგური ეფექტების დახასიათებისას. ასეთ დასკვნებამდე მადის თარხნიშვილი თავის ცნობილ წიგნში „პანოგონში, მოაგონება და აზრების წაკითხვა“ (1886), ამ ხანრობის ღირსებებზე თუნდაც ის შეგვეულებს, რომ იგი თარგმნა და ორჯერ გამოიყა საფრანგეთში, რომელიც მაშინ ლიფერობდა პანოგონშიშის შეყნიერული შესწავლის საქმეში. თარხნიშვილი საპაგით ლევიონის ორდენის კავალერიაც გახდა.

ნებისმიერი მოქმედება და მისთან დაკავშირებული ნების თავისუფლების საკითხი თარხნიშვილის შესოქმედების ერთ-ერთი ლეგიტიმაცის წარმოადგენს. ამ პრობლემატიკის იგი მიიღო ცხოვრება ამუშავებდა, ვარკვეულად ცდიდა და ამტკებდა თავის მოსაზრებებს. მიუხედავად ამისა, მან მაინც ვერ მოგეცა ნებისყოფის ფსიქოლოგიური პროცესის არსის განსაზღვრება, თუმცა მუღმივი ძიების პროცესში იყო და რამდენჯერმე სცადა ნებელობის დახასიათება სხვადასხვა კონტექსტში.

თარხნიშვილი სეჩენოვის მიერ გამოზრდილი ფიზიოლოგი იყო. იგი, ნებელობითი პროცესების ანალიზისას, მიეცებოდა თავისი მასწავლებლის მიერ გაკვალულ გზას. სეჩენოვი მკაცრი ბუნებისმეცველური პოზიციიდან უღვებოდა ნებისყოფის ცნებას და ცდილობდა უჩვენებინა, რომ ნებელობითი ქიევა ისევე დეგერმინირებულია, როგორც აქტიუობის სხვა ფორმები. დაზარზენი მოქმედებების მსგავსად, ისიც რეფლექტორული ბუნებისაა, ხოლო „ნებელობის სპეციუიკას“ მის მიერ აღმოჩენილი ეწ. „ცენტრალური შეკავების“ შექმნილობა გამოხატავს, ნებელობას, როგორც აღამიანის აქტიუობის უბაღლეს ფორმას, აქცის თავისი ანაგონიურ-ფიზიოლოგიური სუბსტრატის და როულ რეფლექსს წარმოადგენს. შეკავება ქმნის ამის აღუშაის, რომ რეფლექტორული აქტი ვარუზმოქმედებაზე არ არის დამოკიდებული. სინამღულიეში, ფსიქიკური ფენომენების, მაგალითად აზრის ორი შესამედი რეფლექსია, რომლის მამოძრავებელი ხაწილი შეკავებულია. ნების ძალია აისხნება ცხოვრებისეული გამოცდილების პროცესში შეკავების ცენტრების ვარუჯიით. ამიგომ აღზრდას გადამწვეევი მნიშენელობა ენიჭება. მამასადაბე, ნებელობა ექვემდებარება შეყნიერულ-დეგერმინისგულ შესწავლას. ნებისყოფის, ისევე როგორც ყოველგვარი ქმედების მიზეზი ყოველთვის ვარუჯან გრძნობით აგზნებაშია, აშბობდა სეჩენოვი. ნებელობა ვარუზო პარობებით არის დეგერმინირებული და მასზე, როგორც რაიმე თავისუფალ და უპარობი ძალამე ხაუბარი საფუძველს მოკლებულია.

თარხნიშვილი თავისი შეყნიერული შემოქმედების პირველ ეტაპზე ძალიან ვახლოელება სეჩენოვის ამ თეალხაზრისას, მაგრამ არ იყოორებს მას. როგორც ფიზიოლოგი, ისიც მკაცრად დეგერმინისგულ პოზიციიამე დგას. ნებისმიერი ქიევის უმუალო მიზეზი გვისში მიმღინარე ფიზიოლოგიური პროცესებია, მაგრამ ამ პროცესების აქტიუიციისთვის საჭიროა „ვარუჯანი ბიძვი“, რომლის ფუნქციის ვარუჯამღიამიანებლესი ასრულებენ ისინი წარმოადგენენ ყოველგვარი აქტიუობის პირველწყაროს. ამრივად, აეგორის თქმით, ნება არის ძალია, რომელსაც მიზანშეწონილი ქიევის სახეს აბლეს რეფლექს

გორული მექანიზმების რიგი და რომლის სათავე ვარეგამლიზიანებულთა მემოქმედებაშია.

უნდა განვიხილოთ რეფლექტორული და ნებელობითი მოქმედება. ეს უკანასკნელი ვაცილებით უფრო რთულია და არ ხასიათდება უშუალო კავშირით გამლიზიანებულსა და რეაქციას შორის. იგი ვაცილებით უფრო რთულია: “ნებელობა მხოლოდ იქაა, სადაც არსებობს ცნობიერება; ამიტომ ვფელა არაფერი ნობიერი მდგომარეობა ნების არ არსებობით ხასიათდება”, ავტორი ამბობს, რომ ნებელობითი მოქმედება მიზანშეწონილია და, როგორც ჩანს, მის მიზანმიმართულობას ველისხმობს. მაშასადამე, გამლიზიანებულის მემოქმედება ვაიელის ცნობიერებას, რაც მოქმედებას მიზანმიმართულ აქტიუობად აქვევს. ნებელობითი ქვევის ასეთი დახასიათება მის ფსიქოლოგიურ დეგრმინირებულობაზე მიუთითებს. ფსიქიკური ფაქტორი აუცილებელია ნებელობითი ქვევის განხორციელებისთვის. აღამიანს აქვს მიზნის წარმოდგენა და მისი კენ მიმართული ცნობიერი გენდენცია, იმპულსი. ისინი ქვევის დეგრმინაციამი ჩართული ფსიქიკური ევლადებია. აღამიანის ცნობიერებისთვის ეს იმპულსია ქვევის განმსაზღვრელი. სხვა, ვენგეტიკურად პირველად და უფრო მნიშვნელოვან მიზეზებს იგი ვერ აცნობიერებს და, აქედან ვამომდინარე, ქვევას თავისი ცნობიერებიდან (ნებიდან) ვამოცვანხლად, ე.ა. როგორც თავისუფალს ვანიედს.

ცნობიერების ვარდა, რომელიც თარხნიშვილის წარმოდგენათა ერთობლიობის მნიშვნელობით ესმის, იგი ისეთ ფსიქოლოგიურ დეგრმინანტზევ ხაუბრობს, როგორც ხასიათია. “აღამიანის ქვევებს განსაზღვრავს მისი თანდაყოლილი ხასიათი, რაც მისი თრვანმაციითაა ვაპრობებული, მიმქმედ წარმოდგენათა ვამი და აღამიანზე მოქმედი ვარე მოგვიბე; ამ ამრით, მისი ქვევები შემოშითითებული ხამი მომენგის აუცილებელი მედეია და, ამგვარად, აუცილებლობის კანონს ემორჩილება”. ვარე მოგვიბე, აღბათ, ფიზიკური და სოციალური ფაქტორებია. ამროვად, თარხნიშვილთან ქვევის დეგრმინაციის რთული სისგემა იკვეთება – აქტიუობის პირველადი ვარეგანი მიზეზები, მოძრაობის უშუალო ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური მიზეზები (ცნობიერი მინარსები, იმპულსები და ხასიათი). შთავარი ისაა, რომ ფიქიკური ფაქტორი ამ სისგემის აუცილებელი ელემენტია. მისი ფუნქცია და წონა დამუხტებას ხაჭირთებს, მაგრამ მოვადად, ასეთი სქემა დღევანდელი მეცნიერების თვალსაშრისითაც ხაქსებით დამაჯერებლად ვამოიყურება.

ამ სქემის ფსიქოლოგიური მდგუნელის დეგალიზაციამდე ერთი მომენგი უნდა აღინიშნოს, ეს სქემა “აუცილებლობის კანონს ექვემდებარება” და თავისუფლებას ვამორიყბავს. ასეთი პოშიცია ვააკლერა თარხნიშვილმა თბილისში წაკითხულ დეცვიებში და, სხვათა შორის, რეცენზენტებს, მაგალითად გ. წერეთლის დიდებითი მეფასება დაიშთაქრა. იგივე თვალსაშრისია წარმოდგენილი ადრინდელ შრომასი “ნერველი სისგემის რილი ცხოველთა მოძრაობაში” (1872). მომდეენი პერიოდში ავტორი ცდილობდა რაღაც ადვილი მისი მოენახა თავისუფლების ცხებისთვის ასე, რომ დეგრმინიზმის ფუნდამენტური პრინციპისთვის არ ეღადაცა.

თარხნიშვილი დრმად არის ჩახედული ამ პრობლემაში. იგი ვარეოც

მექანიციზმსა და ეოლუნგარიზმსავე, რომელთაც თავისუფლების პრობლე-
მის გადაწყვეტის ორ უკიდურეს ვარიანტად მიიხსენებენ. მექანიციზმი ფიციკური
ელემენტის შემოკანით დაიბლება, მაგრამ იგივე ელემენტი, ერთი შეხედ-
ვით, ეოლუნგარიზმის საფრთხეს ქმნის. ფიციკური, როგორც მომქმედი ფაქ-
ტორი, აქტიუბის გამომწვევი (მარეკულირებელი) ძალა, ქვეყის თვითკმარ
და არაფერზე დამოკლებულ, ხაკუთარი თავით განსამღვრულ მომენგად
შეიძლება წარმოვიღვსოთ. ამ შემთხვევაში მეცნიერებასთვის დამღუკველ
ინდუგერმინიზმის შორევი აღმოკნდებით. თარხნიშვილი აღნიშნულ ხა-
ფრობებებს ცნობიერებს და ამ პოშიციების დაბალანსების გმას ადგება, მუ-
ალედერი თვალსაზრისისკენ ესწრაფვის. ამავე დროს, იგა ცდილობს დე-
გერმინიზმის მყარ ნიადავს არ მოწყდეს და, ამიგომ, ქვეყაში ფიციკური
მომენგების შესახებ ძალიან ფრთხილად ლაპარაკობს. ახეთი მადგომა ზოგ-
ჯერ იმდენად შორს მიდის, რომ ძნელი ვასაგება ხდება, რას და როფორ
აკუთებს ფიციკა საერთოდ და ცნობიერება – კერძოდ. ავტორი ყველგან
ხამუასმით აღნიშნავს ქვეყის გარეგანი ვანსაზღვრულობას პრიორიტეტს.
სიგვეა "დეგერმინიციასკ" შილოდ ვარეგანი მამზობრიობის მნიშვნელო-
ბით ხმარობს. ფიციკური მეთრადი წარმოშობისაა და ვანსაზღვრულია გარე-
განით. ძალიან ფართო მნიშვნელობით ეს, აღბათ, მართებულებია, მაგრამ,
არ შეიძლება ამ თეზისას აბსოლუტიზაცია. თარხნიშვილი იქამღე მიდის, რომ
მთლიანად უარყოფს თანდაყოლილი მომენგის მნიშვნელობას ფიციკური
თვისებების წარმოქმნაში. იგა, დღევანდელი გერმინილოგიით რომ დავახ-
ასიათოთ, სიგუაციონისგურ პოშიციამზე დგას, მაგრამ ახეთ უკიდურეს თვალ-
საზრისს ყველაზე რადიკალური სიგუაციონისგოც არ დავთანხმებდა.

შემოთ დაქწმუნდით, რომ თარხნიშვილი არა მთლოდ პარდაპირ მი-
უთითებს ფიციკის რეგულატორულ ფუნქციამზე, არამედ ემპირიულადაც იკე-
ლევს მას. მან დაადგინა, რომ ცნობიერ ნებას გელის მოქმედების შეხელებ-
ის უნარიც კი აქვს. ავტორის სიგვეებით, ნება აძლიერებს მიზანშეწონილ
მოთხოვნილებებს და აკავებს ან სულაც ანიგორალებს ხაკვებად მიზანშე-
წონილ გენდენციებს; ნების საშუალებით ადამიანს ძალუბს თავისი შესაძ-
ლებლობების ამა თუ იმ მიმართულებით განვითარება. ცხადია, რომ თვით-
განვითარების პირობად ჩათვლილ ნებას არჩევანის თავისუფლება უნდა
პქონდეს და არ ემორჩილებოდეს ვარეგანი შემოქმედებების სგაქმას, ეს,
თავის მხრივ, ნებას რეალურად მომქმედ, ავტონომიური ძალის მქონე
მიმებობრივ ფაქტორად აქციებს, რაც უკვე ეოლუნგარიზმია. ამის დამუება
თარხნიშვილისთვის მიუღებელია. ამიგომ, ნებისყოფის ქმელითუნარიანო-
ბის ყველა მოყვანილ მკაცრებასთან ერთად, იგა ნების შესაძლებლობების
სერიოზულ შემღდულობამზე ხაკუბრობს. მოკლედ, აქ არ ჩანს თანმიმდევრუ-
ლი პოშიცია.

მართლაც, რა არის ნებელობა – ავტონომიური ძალის მქონე, სახარგე-
ბლო და აუცილებელი ფიციკური ფუნქცია, თუ გარკვეული და მნიშვნელო-
ვანი ფუნქციის არ მქონე. გარემო ფაქტორებით და ფიზიოლოგიური
მექანიზმებით გაპირობებული ქვეყის რეგულაციის დამაგებითი რგოლი?
პირველ ვგაპმე თარხნიშვილი, პრინციპში, ამ უკანსკელ კერხიას ემხრო-

ბოდა და ნების თავისუფლების განცდას უსარგებლო ილუზიას უწოდებდა. თვითცნობიერება უთუოდ ადასტურებს ამ განცდის არსებობას. ეს არის ფსიქოლოგიური საფუძველი იმის რწმენისა, რომ თავისუფალი ნება არსებობს. მაგრამ, სინამდვილეში, მისი მიზეზი ჩვენი თვითცნობიერების შემკლდელობაა. ქვევის გამოწვევა მიზეზების რიგიდან ცნობიერება მხოლოდ ქვევის უშუალოდ წინმწერებ იმპულსს აუქსირებს და მას ჩვენი "მე"-ს ნებას კავშირებს. ამიტომ, ჩნდება განცდა, რომ ეს იმპულსი თავისუფალი ნებისადან მომდინარეობს; სინამდვილეში რეალური მიზეზი პიროვნების გარეუთაა. მოკლედ, თავისუფლება, როგორც ასეთი, არ არსებობს, თავისუფლების განცდა კი მხოლოდ ცნობიერების შექცობაა.

მოგვიანებით თარხნიშვილი ამ განცდის დადებით მნიშვნელობაზე იწყებს საუბარს და, გარკვეული აზრით, თვით თავისუფლების რეალურობაზეც მიანიშნებს. თავისუფლება, მისი აზრით, ცნობიერების კანონია, აუცილებლობა – გონებისა. ცნობიერების შრიდან დანახული ქცევა თავისუფლად გამოიყურება. გონების შრიდან – დეტერმინირებულად ცნობიერება თავისი განცდების იქით არ იყურება და თავისუფლებას ხედავს; შემყენებული გონება კი ყველგან მიზეზობრივ კავშირებს აღმოაჩენს, მათ შორის ნებულობის სფეროშიც. ამიტომ ნება, გარკვეული აზრით, თავისუფალიც არის და დეტერმინირებულიც. ცხადია, რომ ეს მსჯელობა ნების თავისუფლების რეალურობას ვერ დაამტკიცებს. მის ლოგიკას, საბოლოოდ, თავისუფლების უარყოფამდე მიყვავართ, ვინაიდან შემყენებული გონება მარტო იმას აღმოაჩენს, რაც სინამდვილეში არსებობს. ცნობიერებას რომ მართლაც თავისუფალი ნება მართლაც, ამას გონებაც ცხადყოფდა. ფსიქიკური სფეროს დეტერმინირებულობას შეცნობება იმიტომ უშეუბნებს, რომ იქ მოკლენათა შორის კანონზომიერი კავშირები დასტურდება, იქ წესრიგია და არა ქაოსი, აუცილებლობა და არა შემთხვევითობა. ეს რომ არ იყოს, ფსიქოლოგია, როგორც პოზიტიური მეცნიერება, არც იარსებებდა. მოკლედ, თარხნიშვილის მიერ ცნობიერებისა და გონების დუალიზმის დამტკიცებით მოცემული პრობლემა არ წყდება.

რაც შეეხება თავისუფლების განცდას, ის აუცილებელიც არის და სასარგებლოც. ავტორი არ იმურებს მის მიმართ უსიამოვნებს და "მიწიერი ცხოვრების მშვენიერებაზე" უწოდებს. ამ განცდამდე ფილოსოფიასა და მეცნიერებაში ბევრი თქმულა. საუკუნეების მანძილზე (დეკარტეს შემდეგ მაინც) მისი ბჭობა იმის შესახებ, თუ როგორია მისი ბუნება და რას ნიშნავს იგი სინამდვილეში. უმეტესობის აზრით, ეს განცდა, თავისთავად, არაფერს ამბობს თავისუფლების შესახებ (ბ. სპინოზა, დ. მიქსი, პ. პოლბახი, ჯ. ს. მილი, ა. შაპენაჰერი, ბ. რახელი, ბ. სპინერი, პ. ლეჟორგა და სხვა). ნაწილი თვლის, რომ ის ადასტურებს თავისუფლების რეალურ არსებობას (რ. დეკარტი, კ. ჰემპელი, კ. კემპელი, კ. როჯერსი და სხვა). ი. კანტს მიაჩნდა, რომ ამ განცდის ფაქტი ხაკმარისია თავისუფლებას უმართლულო (და არა გრანსეჟდენტური) დასაბუთებისთვის. ბუნებისმეტყველი თარხნიშვილისთვის კი ასეთი ფუნდამენტური არგუმენტაცია (თავისუფლება რეალობაა, ვინაიდან განიცდება), ცოცხალი არ იყოს, კერიომულად გამოიყურება. მათ უფრო, თუ

გაეთვალისწინებთ კონტექსტს, რომელშიც ავტორი ამ საკითხზე მსჯელობს. მხედველობაში ვყავს შთაგონების მოვლენები. საქმე ის არის, რომ სწორედ ე.წ. პოსტპოპულარული მოქმედება წარმოადგენს ექვლამე სერიოზულ მტკიცებულებას ნების თავისუფლების ფუნდამენტური დასაბუთების წინააღმდეგ. ასეთ ქვევას, როგორც წესი, თან ახლავს იმის ცნობიერება, რომ იგი სუბიექტის თავისუფალი არჩევანის შედეგია. მაშინ, როდესაც რაიმე ხაზის თავისუფლებაზე ამ შემთხვევაში ლაპარაკი შედგება – ასეთი ქვევა წინასწარ არის დაპროგრამებული და აუცილებლობის წესით სრულდება.

უნდა ვიფიქროთ, რომ როდესაც თარხნიშვილი თავისუფლებას "ფსიქიკურ რეალობას" უწოდებს, ის არ ედება, ვინაიდან გულისხმობს, რომ თავისუფლების განცდა ფსიქიკის (ცნობიერების) რეალობაა. ცნობიერებაში მართლაც რეალურად არსებობს მეცდომები, ილუზიები და ა.შ. ეს, ცხადია, არ ნიშნავს, რომ ფსიქიკის ხელოვნობა თავისუფლება და ინდეგერმინიზმი სუფევს. ერთი სიტყვით, თუ გაეთვალისწინებთ თარხნიშვილის შეხედვლებათა მიუღწეველ ხისტიკებს და მასში ნებელობის საკითხზე მოსაზრებების ეკალეუბადობას, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თარხნიშვილს თავისუფლება ესმის, როგორც ცნობიერების მეცდომა, ილუზია, ამავე დროს, იგი უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაში. ერთ-ერთი ინტერპრეტატორის თქმით, თავისუფლების ცნობიერება თარხნიშვილთან "დადებით ილუზიას წარმოადგენს"³ (ს. ავალიანი).

თარხნიშვილმა მართებულად დაუმვა ფსიქიკური დეგერმინაციისა და რეგულაციის არსებობა, თუმცა ფიზიოლოგიურმა ორიენტაციამ სამუქლება არ მისცა თამაშად უსაბულო ქვევის რეგულაციის ფსიქიკურ ასექტზე. ფსიქიკურში მან ინდეგერმინიზმის საფრთხე დაინახა, მაგრამ ფსიქიკური ელემენტის არსებობა ქვევის სტრუქტურაში თავისთავად არ ნიშნავს თავისუფლების აღიარებას და ინდეგერმინიზმისკენ გზის გასხნას. აქ მთავარია არ დავეშვათ ფსიქიკურში თვითნებური ძალის, პომუქელუქის (პატარა ადამიანის) არსებობა, რომელიც, როგორც ქვევის პირველშიშეში, ჩვენში მის და ავტონომიურად მართავს "სხეულის მანქანას", თავად ფსიქიკურ პროექტებს. თავისუფალი, არაფერზე დამოკიდებული ნების წყარო ასეთი პომუქელუქია და არა ფსიქიკური პროექტები, რომელია რეგულატორული ფუნ-

³ იმის უარყოფაც არ შეიძლება, რომ რამდენად ილუზორულიც არ უნდა იყოს ეს განცდა, იგი უთუოდ დადებით როლს თამაშობს პირველი ადატაციის თვალსაზრისით. ამის აქტებს ატრიბუციისა და თვითკონტროლის თანამდროვე კვლევები დადასტურებულად იძლევა, რომ თუ ადამიანები თავისი მოქმედების მიზნად საკუთარ თავს კი არა, გარე ქათარებს მიიწევენ, ქვევის პირველი კონტროლის უქექტურობა საგრძნობლად მქათარებს. მრავალი ექსპერიმენტული გამოკვლევა ხატარდა იმის საჩვენებლად, თუ რა ზემოქმედებას ახდენს აქტიუობის ხასიათისა და ნაყოფიერებაზე ცდისძირის რწმნა, რომ მას შეუძლია თავისი ქვევის გაკონტროლება. მათი შედეგების განზოგადებისას მკვლევარები შემდეგ დასკვნამდე მღიან: "იმის განცდა, რომ ვეღაფერი კონტროლს ვქვესტებარება, ილუზიაა, რომ ვღიას შეუძლია ვაკეთოს საკუთარი არჩევანი, პოზიტიური და განსაზღვრულ როლს თამაშობს ცხოველქმედების ხელშეწყობის პროექტში თავისუფლების ილუზიის მოქალება უმტკიცებულოდ, არასასურველი შედეგების გარეშე, შეუძლებელია" (პ. დუეკორტი). საფუქრებელია, რომ ნებისთვის თავისუფლების აღიარებამაც არის სიცოცხლისუნარიანი.

ქცია ყოველგვარ ქცევაში და, მათ უფრო ნებელობითი, ამკარაა; ქმედობას და სარგებლიანობას მოკლებული ფსიქიკის საჭიროება არც არსებობს. თარხნიშვილის დროს უკვე მომწიფდა აზრი, რომ ფსიქიკური ფაქტორის გარეშე, რომელიც საშუალებას აძლევს ორგანიზმში ორიენტაცია მოახდინოს გარემოში და შექაბამის მას თავისი საპასუხო რეაქცია, შეუძლებელია მიზანმიმართული აქტიუობის დახასიათება. ფსიქიკური ფაქტორი, ბიოლოგიურ ელემენტთან ერთად, განაპირობებს შევუებით ქცევას. აქტიუობის გართულებასთან ერთად რთულდება ფსიქიკური რეგულაციაც, რომელიც ნებელობითი ქცევის დონეზე თავის უმაღლეს საფეხურს აღწევს. სწორედ ფსიქიკური შექანიშმები განაპირობებენ ასეთი ქცევის თავისებურებას (მიზანმიმართულობა, მიზანმიმართულობა, შევსებულობა, განმრავლობა) და უზრუნველყოფენ ქცევის მიერ პროცესს დახაწვისიდან დახრულებამდე.

ვადაწყვეტილების მიღებისა და ქცევის რეგულაციის თანამედროვე მოდელების ფარგლებში აქტიურად შეისწავლება კონკრეტული ფაქტორებისა თუ ცვალებების, პროცესებისა თუ ოპერაციების, უნარებისა თუ თვისებების ერთობლიობა და მათი ფუნქციონალური ერთიერთკავშირები. მათი არასრული ჩამონათვალად მოამბეჭდავია: ეგალონიზმი, დირექტულები, მოლოდინები, ფსიქოლოგიური ავტოპორტრეტი, თვითშეფასება, პრეკენზიის დონე, მინაგანი ხანქიები, უკუკავშირები, აგრამუციების, თვითფექტურობის, ვალენტობის, სუბექტური ალბათობების მანქვებულება, ინსტრუმენტალობა, თვითკონტროლი, ძიება, სელექცია, შედარება, შეფასება, პროგრამირება, ხანქიონირება, კორექცია, ვადაწყვეტილების მიღების, თავდაცვის, თვითგანმკიცებისა თუ სხვა სტრატეგიები და ა. შ. ყველა მათგანს რეალური მინაარსი და ფუნქცია აქვს ქცევის რეგულაციაში, რასაც საერთო ხანელი – ნებელობა ეწოდებოდა. თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ხდება ამ კონსტრუქციული სტრუქტურებისა და პროცესების გაცხილება, კორექცია, ფორმირება, მოდელირება, პროგნოზირება. მათ სრულად მიეყენება უქნამენტურ და გამოყენებით მეცნიერებში არსებული პროცედურები. ეს გარემოება ძალიან შლუდავს მათი დახასიათების შესაძლებლობას თავისუფლებისა და ინდეტერმინიშმის კატეგორიებით. ფსიქოლოგიურმა მეცნიერებამ უნდა შეისწავლოს ადამიანის ქცევის რთული და სპეციფიკური (ნებელობითი) ფორმები, ფილოსოფიის პლანში შეიძლება და საჭიროც არის აუცილებლობასა და თავისუფლებამე მსჯელობა, მაგრამ რეალური კვლევა მოითხოვს გარკვეულ პასუხს კითხვამე, როგორ არის შესაძლებელი "თავისუფალი პროცესის" მეცნიერული კვლევა?

მეცნიერება ძნელად, მაგრამ განუხრელად მიიწევს წინ ქცევის ფსიქიკური რეგულაციის საიდუმლოების გახსნისკენ. თარხნიშვილის დროს ფსიქოლოგია მხოლოდ პირველ ნაბიჯებს დგამდა ამ მიმართულებით. ჯერ კიდევ ძლიერი იყო შექანიციისტური, ვოლუნტარისტული და ეიგალისტური მხედლებები. სწორედ მათგან ვათავისუფლება და ქცევის ფსიქოლოგიური შექანიშმის ახლებური გააზრება იყო ყველამე დიდი ქართული ფსიქოლოგის, ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის უუქმდებლის დიმიტრი უზნაძის შთაქარი ამიქანა.

12.2. უნაძე და მისი სკოლა

გამოჩენილმა ქართველმა მეცნიერმა დიმიტრი უნაძემ (1886-1950) შექმნა მოვალფიქლოლოგიური მასშტაბის მოძღვრება, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება XX საუკუნის სხვა ფსიქოლოგიური სისტემებისაგან როგორც მეთოდოლოგიური ამოცანებითა და პრინციპებით, ისე საკუთრივ თეორიის შინაარსით.

უნაძე დაიბადა ქუთაისის გუბერნიის სოფელ საქარაში (ამჟამად ზესგაფონის რაიონი) მოძღვრული გლეხის ოჯახში, სადაც განათლება დიდად ფასობდა. სასკოლო განათლება უნაძემ ქუთაისის პრესტიჟულ ვაშნაბაში მიიღო, ხოლო 1905 წელს გაემგზავრა გერმანიაში, სადაც შევიდა ლაიფციგის უნივერსიტეტში, ფილოსოფიის ფაკულტეტზე. იმ დროს ეს იყო ერთ-ერთი წამყვანი უნივერსიტეტი ბრწყინვალე პროფესორთა ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სფეროში. საკმარისია ითქვას, რომ აქ სამეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა თვით უილჰელმ ეუნდტი – ექსპერიმენტული ფსიქო-

ლოგიის მამამთავარი, მსოფლიოში პირველი ფსიქოლოგიური ლაბორატორიისა და ინსტიტუტის ფუძემდებელი. უნაძემ სწორედ ამ ინსტიტუტში, ეუნდტის უშუალო ხელმძღვანელობით გაიარა მეცნიერული წრითობა, თავად ეუნდტის ვარდა, აქ სხვადასხვა კურსები ისეთ თვალსაჩინო მეცნიერებს მაძიებდათ, როგორც იყო ბარტი, კრიუგერი, ფოლკელგი, შპრახგერი და სხვა.

1907 წელს უნაძე წერს თავის პირველ სამეცნიერო შრომას. იგი ლაბორატორიის მიერ დაფინანსებულია და უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ პრემიით დაჯილდოვდა. 1909 წელს იგი ქმნის სერიოზულ ნამუშევარს ელ. სოლოვიოვის ფილოსოფიურ შემკვიდრებაზე, რომელშიც დოქტორის ხარისხს ანიჭებენ. უნაძე ამავე წელს ბრუნდება სამშობლოში, როგორც განათლებული ფილოსოფოსი და ფსიქოლოგი. მაგრამ მისი განათლების პროექტი გერმანიაში მიღებული ცოცხლით არ სრულდება. საზღვარგარეთ მიღებული დიპლომი რუსეთის იმპერიაში ოფიციალურ დოკუმენტად არ ითვლებოდა. ამიტომ უნაძე იძულებული გახდა ექსტერნის წესით ჩაებარებინა გამოცდები ხარკოვის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოსოფიურ ფაკულტეტზე და 1913 წელს მიიღო პირველი ხარისხის დიპლომი.

ამ დროისთვის უნაძე უკვე მოლიანად ჩართულია პრაქტიკულ-საგანმანათლებლო, საზოგადოებრივ-პუბლიცისტურ და სამეცნიერო მოღვაწეობაში. მისი მეცნიერული ინტერესები იმ ხანად მიმართული იყო ლიბერალ-გერანთოქლონების, ესთეტიკის თეორიის, ფილოსოფიისა და პედაგოგიკის საკითხებისადმი. ესთეტიკური აღქმის ორიგინალურ გააზრებაზე დაყრდნობით, უნაძემ ქუთაისში მოღვაწეობის პირველივე წლებში შექმნა ქართველი მწერლებისა და პოეტების ნაწარმოებების ფსიქოლოგიური ანალიზის მშენებელი ნიმუშები.

უზნაძე სერიოზული ფილოსოფოსი იყო. მისი შემოქმედება ამ სფეროში მოიცავს როგორც ფილოსოფიის ისტორიას (მონოგრაფიები სოლოვიოვისა და ბერესონის ფილოსოფიური სისტემები შესახებ), ისე აქტუალურ ფილოსოფიურ პრობლემათკაცს: სიკვდილი და უკვდავება, ომი და ცხოვრების რაობა, პირადი ბედნიერება და ერისა თუ კულტურის სამსახური, ადამიანის ინდივიდუალობა და მექანიკურის თავისებურება – აი იმ თემების არასრული ჩამონათვალი, რომელთაც უზნაძე ამუშავებდა. უზნაძის ფილოსოფიურ იტბუღებებს დღესაც არ დაუკარგავთ მეცნიერული მნიშვნელობა და აქტუალობა, ხოლო მათი ბეგორი კი სამართლიანად ითვლება არა მხოლოდ ქართული ფიქილოლოგიური სკოლის, არამედ ფილოსოფიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებლადაც.

ძალიან მდიდარია და საინტერესო მისი პედაგოგიური შემოქმედებაც. უზნაძემ წარმოადგინა შეხედულებათა მთლიანი სისტემა, რომელიც მოიცავს როგორც პედაგოგიკის, ისე ასაკობრივი და პედაგოგიური ფიქილოლოგიის უმნიშვნელოვანეს საკითხებს (იხ. 63.). 1910-1916 წლებში უზნაძე აქვეყნებს წერილებს სერიის თეორიულ პედაგოგიკაში. განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს წიგნი “შესავალი ექსპერიმენტულ პედაგოგიკაში” (1912), რომელმაც ფაქტობრივად, სათავე დაუდო საქართველოში ორ ახალ დისციპლინას – ექსპერიმენტულ პედაგოგიკას და ბავშვის ფიქილოლოგიას. ამავე პერიოდში ახალგაზრდა სწავლულმა შექმნა ოთხი სახელმძღვანელო ძველი მსოფლიოს ისტორიაში. ეს იყო ქართულ ენაზე შესრულებული პირველი სერიოზული სახელმძღვანელოები, რომლებმაც დიდი მოთხოვნილება არსებობდა. უზნაძე თავად ასწავლიდა ისტორიას გიმნაზიაში, მაგრამ მისი პრაქტიკულ-პედაგოგიური საქმიანობა ამით არ ამოიწურებოდა. გარემოებებმა მას საშუალება მისცა პრაქტიკაში შეემოსწმებინა თავისი პედაგოგიური სისტემა. 1915 წელს ქუთაისში გაიხსნა ქალთა პირველი ქართული სკოლა “სინათლე”, რომლის დირექტორად უზნაძე დაინიშნა. მას დაეკისრა სწავლა-აღზრდის პროექტის ორგანიზაციული, მინიარსეული და მეთოდური პრინციპების ჩამოყალიბება და მათი პრაქტიკული განხორციელება. უზნაძემ წარმატებით გაართვა თავი ამ ამოცანას და ორიოდ წელიწადში შექმნა ნოვატორული სკოლა. მან თავისი მუშაობის პრინციპები სპეციალური ანგარიშის სახით გამოაქვეყნა, რომელსაც პრესამ “ბრწყინვალე პედაგოგიური გრაქტიკი” უწოდა.

1917 წელს უზნაძე საცხოვრებლად გადმოვიდა თბილისში და მთლიანად ეროვნება ი. ჯავახიშვილის თაოსნობით განხორციელებულ უბარზაზარა ნაციონალური მნიშვნელობის პროექტში – თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. მისი მუშაობის დაწყებისთანავე (1918) უზნაძემ გახსნა ფიქილოლოგიის კათედრა, ფიქილოლოგიური ლაბორატორია და საქართველოში ფიქილოლოგიური მეცნიერების ჩამოყალიბებას შეუდგა. ამ მიმართულებით მან უპირავე რამ გააკეთა. უზნაძე კითხულობდა ლექციებს, მიყავდა ლაბორატორიული შეყადინებები, წერდა სახელმძღვანელოებს, ქმნიდა გერმანოლოგიას, ამზადებდა კადრებს. სულ მალე მეცნიერულმა ფიქილოლოგიამ შეენსი ისეთი ძალა მოიკრიფა, რომ აუცილებელი გახდა საქართველოს

ფსიქოლოგთა საზოგადოების შექმნა (1927). ამ ფაქტით ვაცხადდა, რომ ჩვენს არსებობდა სერიოზული სამეცნიერო სკოლა, რომელშიც სახელოვანი ქართული ფსიქოლოგების მთელი პლეადა გაერთიანდა. თავდაპირველად მისი ერთადერთი ცენტრი უნივერსიტეტი იყო. მოგვიანებით, 1941 წელს შეიქმნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, რომლის ერთ-ერთი დამფუძნებელი უზნაძე იყო. აკადემიის ფარგლებში მის მამისვე ჩამოყალიბდა ფსიქოლოგიის სექტორი, რომლის ბაზაზეც ორ წელიწადში გაიხსნა ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი. უზნაძის ხელმძღვანელობით ამ ინსტიტუტში ძლიერი სამეცნიერო კოლექტივი ჩამოყალიბდა. იგი გახდა ქართული ფსიქოლოგიის ცენტრი, სადაც უზნაძის ვარდამეცხვების შემდეგაც წარმატებით ვითარდებოდა და ვითარდება მის მიერ შექმნილი განწყობის ფსიქოლოგია. უზნაძე მოულოდნელად გარდაიცვალა ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს ხელმძღვანელად, ე.წ. "თხზავთობაზე", განწყობის შესახებ მსჯელობის დროს.

უარესად ფართოა უზნაძის ფსიქოლოგიური ინტერესების სფერო. გარდა ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის საკითხებისა, იგი ერთ ხანს ფსიქოგენეზის (შრომის ფსიქოლოგიის) საკითხებზეც იკვლევდა. ძალზე მრავალფეროვანია ამ პრობლემების წრე, რომელთაც უზნაძე ამუშავებდა მოგად ფსიქოლოგიაში. იგი იკვლევდა ფსიქოლოგიის ისტორიის და მეთოდოლოგიის პრობლემებს; შეისწავლიდა ცალკეულ ფსიქიკურ ფუნქციებს და გამოთქვა მრავალი საყურადღებო მოსაზრება კოგნიტიური, ემოციური და ევოლუციური ფსიქიკური პროცესების შესახებ. მის კალამს ეკუთვნის ორი სქელგანიანი სახელმძღვანელო მოგად ფსიქოლოგიაში. მაგრამ მისი ცხოვრების მთავარი საქმე, რა თქმა უნდა, განწყობის მოგადფსიქოლოგიური თეორია იყო.

უზნაძემ კვლევითი მუშაობა ფსიქოლოგიაში გახელი საუკუნის ოციან წლებში დაიწყო. ეს იყო პერიოდი, როდესაც ფსიქოლოგია ე.წ. "ლია კრისისის" ხანაში შევიდა და გრადიუალური ფსიქოლოგიის უნაყოფიობა საყოველთაოდ ნათელი გახდა. ევროპასა და ამერიკაში თავი იჩინა ფსიქოლოგიის რეფორმირების ძლიერმა გენდერციამ. გაჩნდა სრულიად ახალი ფსიქოლოგიური სისტემები (ფსიქოანალიზი, ბიპევიორიზმი, გემგალტფსიქოლოგია და ა.შ.), რომლებიც სხვადასხვა ასპექტში დაუპირისპირდნენ კლასიკურ ფსიქოლოგიას. მაგრამ ეს ფსიქოლოგიური კონცეფციები ერთმანეთსაც უპირისპირდებოდნენ და ბევრი მხრივ ერთმანეთს მომრაცხებენ იყვნენ. ფსიქოლოგიური კვლევა განსხვავებული და შეუთავსებელი პროგრამების საფუძველზე მიმდინარეობდა. არ არსებობდა ერთიანი ფსიქოლოგიური მეცნიერება; არსებობდა მრავალი ფსიქოლოგია. საჭირო იყო მოცემული ფსიქოლოგიური სახეობების ძლიერი და სუსტი მხარეების გარკვევა და პრინციპული ხარვეზების დაძლევის გზის პოვნა.

თავდაპირველად უზნაძემ სწორედ ასეთ უმნიშვნელოვანეს მეთოდოლოგიურ სამუშაოს მოკიდა ხელი. სათანადო ანალიზის შედეგად იგი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ აქამდე არსებულ ყველა ფსიქოლოგიურ შეხედულებას ერთი საერთო შეცდომა ახასიათებდა. ისინი დაფუძნებული იყვნენ შეუმოწმებელ და კერძოგოდ მიღებულ მეთოდოლოგიურ პრინციპზე.

რომელსაც უწნაძემ უშუალოდ პოსტულატი უწოდა, თავის ორიგინალურ ზოგადფიქციოლოგიურ თეორიაში მან ამოცანად აღნიშნული პოსტულატის დაძლევა დაიხატა. ამ მეთოდოლოგიურ ამოცანას შემდგომში “უწნაძის ამოცანა” უწოდეს.

უშუალოდ პოსტულატი ფიქციოლოგიაში ბუნებისმეტყველების, კერძოდ, ფიზიკის პირდაპირი მიზნით იქნა შემოგანილი. იმეამინდელ ფიზიკაში კი მექანიკური მიზეზობრიობის პრინციპი ბაგონობდა, რომლის თანახმად ერთი ფიზიკური მოვლენა უშუალოდ იწვევს მეორეს; მიზეზმა და შედეგმა შორის უშუალო კავშირი არსებობს. ეს პრინციპი ფიზიკის ხეურთმეც ვალდებობდა: რაც არ უნდა იყოს ფიზიკური მოვლენის მიზეზი, ვარემოს ფაქტორი თუ სხვა ფიზიკური ფაქტი, იგი მას უშუალოდ და პირდაპირ იწვევს. ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს ფიქციოლოგიურ პრობლემასთან დაკავშირებით უშუალოდ პრინციპის რომელ ვარიანტთან გვაქვს საქმე. ურთიერთმომოქმედების თეორიის მიხედვით ვარეგანი იწვევს მიზანგანს ანუ განცდას. პარალელისმის მოძღვრების თანახმად, ერთი განცდის მიზეზი მხოლოდ მეორე განცდა შეძლება იყოს. ფიქციური ფაქტის უშუალო გამოწვევი ყველა შემთხვევაში ან ვარე სტიმულია, ან სხვა ფიქციური ფაქტი. განსხვავებული ბუნების მქონე რეალობა, რომელსაც მათ ურთიერთობას აშუალებს, ამ სქემაში არ მოიაზრება.

უწნაძის აზრით, უშუალოდ პოსტულატს აქამდე არსებული მთელი ფიქციოლოგია ეფუძნება. ასეა კლასიკურ ფიქციოლოგიაში, სახელდობრ ფიქციოლოგიაში. სადაც გამომიხატებული უშუალოდ იწვევს შეგრძნებას; ასევე ასოციაციონიზმში, სადაც ერთი წარმოდგენას ავტომატურად მოჰყვება მახთან რაიმე სახით დაკავშირებული მეორე წარმოდგენა. იგივე ითქმის უნდგმეც, რომელიც ფიქციური წარმონაქმნების ახსნას ასეთივე ფიქციური მოვლენების უშუალო ურთიერთმომოქმედებით ედილობს. უშუალოდ პოსტულატს ეფუძნება შედარებით ახალი ფიქციოლოგიური შეხედულებებიც. გეგალტ-ფიქციოლოგია ერთმანეთისაგან მიჯნავს მარტივ, კერძო და რთულ მილიანობით ფიქციურ მოვლენებს და აღნიშნავს, რომ პირველს მეორე განსაზღვრავს მარტამ, საქმე ისაა, რომ ორივე სვეულებრივი ფიქციური მოვლენების სამკაროსი კუთხნილებაა და ამიგომ შევადუნის წესიც უშუალო რჩება.

ბიკევიორიზმის დახასიათება ამ მხრივ არაერთად ხართელეს არ წარმოადგენს. კლასიკური (უოსონი) და რადიკალური ბიკევიორიზმის თანამედროვე ვარიანტებში (სკინერი) სტიმული უშუალოდ განსაზღვრავს რეაქციას. რაც შეეხება ნეობიკევიორიზმს, სადაც ნაყადა სტიმულსა და რეაქციას შორის უწ. შუალედური ცვლადების შემოგანა, ძირითადი არსი, პრინციპში, აქაც უცვლელი რჩება. საქმე ისაა, რომ ეს ცვლადები ან წმინდა ოპერაციონალურადაა განსაზღვრული და ამ გამაშუალელებების ჭეშმარიტი ფიქციოლოგიური ბუნების შესახებ ვარადებებიც არ გამოითქმის, ან მათი დახასიათება ისეთი გერმინებით ხდება (კოლნა, გეგალტი, მოლოდინი, ლგოლვა, მიზანი), რომლებსაც ისე და ისე სვეულებრივ ფიქციურ წარმონაქმნებსა და პროცესებთან მიუკავარო. ერთი სიგვეით, “თუ ვარემო – ფიქციური იქნება იგი თუ ფიქციური – უშუალოდ მოქმედებს სვეს ფიქციკანე.

თუ ჩვენი მიგორული და ფსიქიკური პროცესები მათზე მომქმედი სტიმულების უშუალო პასუხს წარმოადგენენ, მაშინ გამოდის, რომ სინამდვილესთან ურთიერთობას სუბიექტი კი არა, მისი ფსიქიკა, ან კერძოდ, მისი მიგორიკა ამყარებს, რომ ჩვენი ქვევა თუ ვაჩივდა სუბიექტის არსებითი მონაწილეობის ვარუდზე ჩნდება და, მაშასადამე, მათზე მომქმედი სტიმულებით ურთიმნიშვნელოვნად განისაზღვრება”. ამრიგად, ასკენის უმნაძე კლასიკური ფსიქოლოგია უსუბიექტო ფსიქოლოგიაა.

ეს, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ აქამდე არსებული ფსიქოლოგიისთვის სუბიექტის, პიროვნების ცნება სრულიად უცხოა. პირიქით, ფსიქოლოგიაში ხშირად მიუთითებენ იმაზე, რომ ვარუდზე მომქმედეა ურთიმნიშვნელოვნად არ განსაზღვრავს ფსიქიკური რეაგირების ამა თუ იმ ფორმას, ეინაიდან მათ შორის სუბიექტია მოთავსებული, რომელიც თავისი თვისებებით აშუალებს ამ ურთიერთობას. უშუალობის პრინციპი ერთი მხედელით დაძლეულია, მაგრამ უმნაძე აჩვენებს, რომ ეს ასე არ არის. აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობა იმას ენიჭება, თუ რა შინაარსია დაღებული გერმის სუბიექტში. თუ სუბიექტი მხოლოდ ფსიქიკურ მოვლენათა ერთობლიობად იქნება მიჩნეული (ეუნდგა), საქმის ეითარება არსებითად არ შეიცვლება. ეს უხება მგერმის პერსონოლოგიასაც, სადაც თითქოს ყველაზე მეტადაა ნაკადი პიროვნების ფუნქციონის თავისებურებების ჩვენება. მაგრამ მგერმი არ მიუთითებს ისეთ განმასხვავებელ არეზე, სადაც წარმოდგენილი იქნებოდა პიროვნების ცნების სპეციფიკური შინაარსი. აქედან გამომდინარე, იგი იძულებული ხდება პიროვნების დახასიათებისას ისე გრადიციული მოვლენებით შემოსაზღვროს. უშუალობის პრინციპი აქაც ძალაში რჩება, ეინაიდან სუბიექტია და ვარუდის შორის ასე ვაგებული ურთიერთობა კვლავ ცნობიერების, კარგად ცნობილ (შემეცნებით, ემოციურ თუ ეოლიგურ) პროცესებსა და სინამდვილეს შორის ურთიერთობას ნიშნავს.

ამრიგად, თუ ფსიქოლოგიას მყარ მეთოდოლოგიურ პოზიციაზე დადგომა და იმ ჩინიდან გამოსვლა სურს, რომელშიც უშუალობის პრინციპის მძღებამ შეიყვანა, მან ამოსავალ წერტილად უნდა დაისახოს არა ფსიქიკური ცხოვრების ცალკეული აქტები, არამედ თეით სუბიექტი, როგორც მთელი, რომელიც სინამდვილესთან ურთიერთობის პროცესში ამ აქტებს მიმართავს და მათი ხასიათსა თუ მიმდინარეობას განსაზღვრავს. ამისთვის საჭიროა მოინახოს ისეთი სპეციფიკური რეალობა, რომელიც სუბიექტის მთლიანობით მდგომარეობას გამოხატავს და, ამ ხასით, აშუალებს ურთიერთობას როგორც ვარუდისა და ფსიქიკურ აქტივობას, ისე ცნობიერების სხვადასხვა შინაარსებს შორის. აღნიშნული მეთოდოლოგიური მოთხოვნიდან გამომდინარე, სუბიექტს ამ სპეციფიკურ მდგომარეობას ორი აუცილებელი ნიშანი უნდა გააჩნდეს: მთლიანობა (რადგანაც ყველა კერძო ფსიქიკური პროცესი მისგან გამომდინარეობს) და არაეცნობიერობა (ეინაიდან ცნობიერების შინაარსების გამამუალებელი ინსტანცია ცნობიერი მოვლენა ვერ იქნება).

დაისახა რა აღნიშნული მეთოდოლოგიური ამოცანა, უმნაძე ახალს ფსიქოლოგიური სისკემის შექმნას შეუდგა. კვლევა-თავება თავიდასვე ერთდროულად თეორიულ და ემპირიულ პლანში მიმდინარეობდა. დამუშავდა

სისტემის ცენტრალური ცნება – *განწყობა*; გამოიკვეთა მისი არსებითი ნიშნები. პარალელურად დაიწყო განწყობის სპეციფიკური ფსიქოლოგიური თავისებურებებისა და კანონზომიერებების ექსპერიმენტული შესწავლა.

აღსანიშნავია რომ განწყობის ცნება ფსიქოლოგიისთვის ახალი არ იყო, მისი დამუშავება XIX საუკუნეში დაიწყო და შემდგომ საუკუნეში გაგრძელდა. შოგ შემთხვევაში იგი ამა თუ იმ ფიქოლოგიური კონცეფციის საყრდენ ცნებად იქცა მოიაზრებოდა (კ. მარბე და სხვა). მაგრამ განწყობის ცნების გამოყენების ყველა შემთხვევაში მასში იგულისხმებოდა რაიმე ემოციური განცდა ან მოტივური მდგომარეობა, რომელიც სხვა განცდაზე (მაგ. აღქმამზე) ან მოტივურ პროექტზე (მაგ. რეაქციის დროზე) მოქმედებს და მათზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს. ასე ეგვრება განწყობა სვეულებრივ, კერძო ხასიათის ფსიქოფიზიკურ პროცესს წარმოადგენდა და, ცხადია, ვერ შეასრულებდა ამ პროცესებსა და სინამდვილეს შორის შეამდებარე რგოლის როლს.

სწორედ ეს ფუნქცია აკისრია განწყობას უმნათეს თეორიაში. იგი *უნივერსალური გამამუალებელი ცვლადია* გარემოსა და ცნობიერებას, თვითონ ცნობიერების მოვლენებსა და, აგრეთვე, ცნობიერებასა და ქვევას შორის, ამ ფუნქციების შესრულება მას ამიგომ შეუძლია, რომ მოღიახი სუბიექტის სპეციფიკურ მოღიფიკაციას წარმოადგენს და მის სამოქმედო მიმართულებას განაპირობებს. უმნათეს მხედვით, მოთხოვნილებით აღძრულ ინდივიდში სიგუაციის შემოქმედების შედეგად იქმნება სპეციფიკური მოღიანი მღვომარეობა – განწყობა. მისი ფსიქოლოგიური არსი მოთხოვნილებებსა და სიგუაციის შესაბამისი აქტივობის განხორციელების მზაობაში მღვომარეობს. განწყობა აქტივობისთვის *მომზადებს, მიმართვის მღვომარეობაა*, მღვომარეობა, რომელიც ახასიათებს ერთიან *სუბიექტს როგორც მოღიანობას* და არა მის ცალკეულ პროცესსა თუ ფუნქციას.

განწყობა *პარტელადი* მღვომარეობაა, რომელიც მიმართებაში სუბიექტში მოღინარე ყველა ფსიქოფიზიკური პროცესი *მეორადი* ხასიათისაა. ეს პროცესები, სვეულებრივ, ქვევას ემსახურება და ამა თუ იმ კონკრეტული ქვევის ფორმაშია მოცემული: ქვევა კი სამოგადოდ “გარე სინამდვილის შემოქმედებით განისაზღვრება არა უშუალოდ, არამედ გამუალებულად, სახედლოდ, სუბიექტის ქვევაში მისი მოღიანობითი ახახვის, სუბიექტის ქვევის განწყობის საშუალებით. ქვევის ცალკე აქტები, მოღი ფსიქიკური ცხოვრება, ამისდა მხედვით, მეორად წარმოშობის მოვლენას წარმოადგენს”. უმნათეს თეორიის ძირითადი სქება ასათია: *გარემო – სუბიექტი (განწყობა) – ქვევა*. განწყობა გააზრებელია როგორც შუალედური ცვლადი გარემოსა და ქვევას შორის. იგი ქვევის უშუალო მიზეზია, ქვევის რეალური ფსიქოლოგიური მექანიზმა. განწყობა წინ უსწრებს ქვევას და განსაზღვრავს მის მიზანმეწონილ ხასიათს; იგი ქვევის *მიზანმეწონილების* საფუძველია. *განწყობა მოღიანი სუბიექტის ქვევისათვის მზაობაა*. მასში თავმოყრილია ყველა ის მომეხტი, რომელიც აქტივობის მიზანმეწონილი განვითარებისთვისაა აუცილებელი. უინაიდან განწყობა მოთხოვნილებებისა და სიგუაციის საფუძველზე აიყვება, მას შეუძლია აღძრას და წარმართოს ქვევა საჭირო მიმართულებით.

განწყობის ფსიქოლოგია არც მხოლოდ გამუალებების მეოლოლოგიური

პრინციპის რეალიზაცია და არც მხოლოდ ქვეყნის მამანშეწონილების ამხსნელი თეორიული მოდელი. განწყობა, პირველ ყოვლისა, რეალური მოვლენაა, სუბიექტის სპეციფიკური მოლიანობითი მდგომარეობაა, აქედან ვაზიანდნარე, ის უმართლად უნდა იქნეს შეზღუდული. ექსპერიმენტული ფიზიოლოგიის მექანიზმები - ლაბორატორიაში ნახვადში უნაღეს თაფიდანვე მაგნიტური ვანწყობის ექსპერიმენტული კვლევის მარტივ, მიხედნილ და უეჭვურ შეთხვევით, ელემენტარულ (ხელეხმ) ან უმთავრად მიეწოდება ორი არაგოლი ბურთი (ან წრე) - ეოქეთი მარჯვნივ დიდი, მარცხნივ პატარა. ყოველი ექსპერიმენტისას ელემენტარული აფიხებს ბურთების სადიდეს და აფიხინებს შთი არაგოლიბას ელს ეს საფიქსაციო ნაწილი 10-15 ექსპერიმენტის მოცუბეს, მოვლოდინულად ექსპერიმენტია იტელება და ელსპირს გოლი ბურთები (წრეები) მიეწოდება. იწყება ელს კრატეკული ნაწილი, რომლის დროსაც უმრავლეს შემთხვევაში იქმნება ილუმინაცია ანუ ელსპირი იბიექტურად გოლ ბურთებს (წრეებს) არაგოლად აფიხებს. ილუმინაცია უმეტესწილად კონტრასტულია ეა, უფრო დიდად ზრუნება იმ მხარეს, სადაც მანამდე მცირე მონის მასალა ებლუდა და პირიქით, თუმცა, შედარებით იშვიათად, თავს იყენს ახიმილიყური ილუმინაცია, ეა, ილუმინური ალქმა საფიქსაციო ალქმის მამართლებით წარმართება.

უნაღეს და მისი მოწყობების ინტენსიური კვლევა-ძიების შედეგად საბოლოოდ და ერომნიშვნელოვნად დამტკიცდა, რომ ილუმინის რა სახესიათიაც არ უნდა ვეკონდეს საქმე, ის გამოწვეულია ელს პირველ ნაწილში დიდიქსირებული განწყობის მოქმედებით. განწყობა, რომელიც იქმნება და მტკიცდება საფიქსაციო ელამი, განსამდურავს და წარმართავს პერცეპტულ პროცესს - ალქმის ილუმინაციას. ეს შეთოდი ფიქსირებული განწყობის შეთოდის სახელითაა ენობილი, ხოლო მისი გამოყენებით მიღებულ განწყობის ეფექტებს ჰიდექე "უნაღეს ეფექტები" უწოდა. მედგომში კვლევებში აჩვენა, რომ ამდღეური განწყობის ეფექტების მიღება შესაძლებელია არა მხოლოდ ალქმის, არამედ ამროვნების, წარმოხახვის, ფიქო-მოგორული აქციონის იუ სხვა სფეროში, ეს სახესებით ადასტურებს იმას, რომ განწყობა ყოველგვარი ფიქოფიბიკური აქციონის საფუძველსა და გამსამდურელ მექანიზმს წარმოადგენს. უნაღესი შეთოდი უბრალოდ სამუდამებს იძლევა განწყობა ხელოვნურად შექმნაი, გვაძლიეროთ და შემოეინახოთ, დავადგინოთ მისი აქციონობაში გამოვლენის კანონზომიერებანი.

ამრიგად, არსებობს განწყობის ორი სახე: პირველადი (აქტუალური) და მეორადი (ფიქსირებული). განმეორების ან დიდი პირიქული წონის შემთხვევაში აქციონის წინ შექმნილი პირველადი განწყობა ფიქსირდება და ლატენტურ ფორმაში გადადის. შემონახული ფიქსირებული განწყობები სათიხადო პირობებში აქტუალიზირდებიან და შესაბამის აქციონობას წარმართავენ. მამასხადამე, განწყობათა ფიქსაციის მექანიზმი, უნაღეს თანახმად, საზოგადოდ გამოვლილების შეძენისა და შემონახვის მექანიზმიცაა. რაკ ფიქსირებული განწყობა ყველა იმ არსებით ნიშნის მაგარებელია, რაც საერთოდ განწყობას ახახიბიებს, მისი კვლევით შესაძლებელი ზდება იმ სპეციფიკური მოვადფიქოლოგიურ თუ დიფერენციალურფიზიოლოგიურ კანონ-

ზომიერებათა დადგენა და შესწავლა, რაც განწყობის მოვლენას ახასიათებს. უზნაძის და მისი მიმდევრების რამდენიმე თაობის ფართო კვლევითი მუშაობის შედეგად მოპოვებულ იქნა მრავალი ემპირიული მონაცემი, რამაც უზნაძის სკოლა გამოიჩინა ექსპერიმენტული კულტურის სკოლად აქცია.

პირველ რიგში დამტკიცდა თეორიის ძირითადი დებულებები განწყობის ბუნების შესახებ. სახელდობრ, განწყობის *მოლიანობა და არაენობიერობა* ამ უკანასკნელის დახადგენად გამოიყენებულ იქნა ფიქსირებული განწყობის კლასიკური ცდები, ოღონდ პიპსოგურ მდგომარეობაში. პიპსოში მყოფ ინდივიდს უგარდება საფიქსაციო ცდები; კრიტიკულ ცდებში ბურთები შესაფასებლად ეძლევა პიპსოშიდან გამოსვლის შემდეგ ამ შემთხვევაში აღამიანი სრულიად ჩვეულებრივ ცნობიერ მდგომარეობაში იმყოფება, ოღონდ მას არაფერი ახსოვს პიპსოში ღრის განწყობის შესაქმნელად და გასაძლიერებლად ჩატარებული პროცედურების თაობაზე. ე.ი. აქვს ე.წ. პოსტპიპსოგური ამნეზია. მიუხედავად ამისა, განწყობა თავს მაინც აჩვენს – ცდისპირი ილუზორულად აღიქვამს კრიტიკულ ექსპოზიციას. ეს ცდები ადასტურებს, რომ განწყობის წარმოშობისა და მოქმედების პროცესები არ ცნობიერდება. მაშასადამე, განწყობა არაენობიერია.

მაგრამ არის კი ეს არაენობიერი პროცესი მოლიანპიროვნებისეული ხასიათისა? ამ ცდების მიხედვით ხომ შეიძლება გვეუიქრა, რომ ეს ლოკალური, პერიფერიული პროცესია, რომელიც ინდივიდის რომელსმე კერძო, ვიქვით მოგორულ ან პერექტულ სისტემაში წარმოიქმნება და მოქმედებს. უზნაძემ სპეციალურად აჩვენა, რომ ეს ასე არ არის, რომ განწყობა ცენტრალური სახის მოვლენაა და მართლაც სუბიექტის მოლიან მდგომარეობას წარმოადგენს. ამისთვის საფიქსაციო ცდები ხელეებით მოსინჯვის გზით ანუ პიპსოგურ არეში ჩატარდა, ხოლო კრიტიკული ცდები მხედველობით არეში (ან პირიქით). გამოიჩინა, რომ ამ შემთხვევაშიც ფიქსირებული განწყობის ჩვეულებრივ უეექტებთან გვაქვს საქმე. მაშასადამე, ხდება განწყობის გაერყელება, ირადიაცია ერთი ფუნქციონალური სისტემიდან მეორეში. ეს, თავის მხრივ, შეუძლებელი იქნებოდა, თუ განწყობა ერთ კერძო პროცესთან, ვიქვით მოგორულთან ან პერექტულთან იქნებოდა დაკავშირებული.

არსებითად იმავეზე შეგვეუიქვებს ექსპერიმენტების სხვა ციკლის მონაცემები, რომლებითაც დადასტურდა, რომ გარკვეულ მასალაზე (მაგ, წრეებზე) ფიქსირებული განწყობა აღვილად გრანსსონირდება სხვა მასალაზე (მაგ, კვადრატებზე). ე.ი. მიმართებაზე (ამ შემთხვევაში დიდი-პიპსოგური) განწყობა ერთი რომელიცხით მასალიდან მეორეზე გენერალიზირდება. უზნაძის ამრივ, *არადიაციისა და გენერალიზაციის* უეექტები განწყობის მოლიანპიროვნებისეულ ხასიათზე მიუთითებს. ვინაიდან განწყობილია მოელი სუბიექტი, ეს მდგომარეობა მის ეველა სტრუქტურულ არეში აისახება და ეოველგვარი მასალის აღქმისა თუ სხვა სახის აქტივობაზე ვრყეუდება.

ფიქსირებული განწყობის ცდებში ილუზია წარმოიქმნება. ამის კითხვა, ხდება თუ არა აღექვავტურ აღქმაზე გადასვლა და, თუ ხდება, როგორ. საკითხი ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობას ეხება. აქ გარკვეული კანონზომიერებები გამოვლიანდა. აღმოჩნდა, რომ საზოგადოდ განწყობის *შექმ-*

სისა და ჩაქრობის პროცესები განსხვავებულად მიმდინარეობს სხვადასხვა ინდივიდებში. უფრო მეტი, ამ პროცესების დინამიკის რაგვარობის მხედვეთი ადამიანია ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიურ თავისებურებებზე შეიძლება მსჯელობა. ამდენად, ფიქსირებული განწყობის მეთოდმა დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა შეიძინა. იმის მხედვეთი, თუ რამდენად სწრაფად უქიარდება განწყობა, როგორია იტუხის სიდიდე, მისი ჩაქრობის პროცესის დინამიკა, რამდენად გამძლეა დროში საგანწყობო უწყვეტება და სხვა, შესაძლებელია გამოიყოს განწყობის ესა თუ ის ტიპი (მაგ., სტატიკური ან დინამიკური, პლასტიკური ან გლახი, კონსტანტური ან ვარიანტილური, სტაბილური ან ლაბილური) განწყობის ამ ფორმალურ-დინამიკურ მახასიათებლებზე დაყრდნობით პიროვნების ქარაქტეროლოგიურ თვისებებზე შეიძლება ლაპარაკი. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი თუ გაეთვალისწინებთ, რომ განწყობა მართლაც მთლიანი სუბიექტის მოცემულობა და მისი გამოხატვის ფორმაა.

უზნადის მიერ დაწვებულმა პიროვნების განწყობისეული თავისებურებების შესწავლამ ქართულ ფსიქოლოგიურ სკოლაში ფართო ხასიათი მიიღო. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ვ. ნორაკიძისა და მისი თანამშრომლების გამოკვლევები. სახელობრ, დადგენილ იქნა, რომ განწყობის ტიპი და სხვა ფსიქოდიანგნოსტიკური მეთოდებით მდებულ მონაცემებს შორის მყარი კორელაციური კავშირი არსებობს. მაგალითად, სოციალური ადაპტაციის თვალსაზრისით დადებითი ნიშნები (მეგობრულობა, კოლექტიურობა, აფილაქია და სხვა), რომლებიც დგინდება თუმატური აპერეკვივის მეთოდით, აღმოაჩნდათ პლასტიკურ-დინამიკური განწყობის მქონე ადამიანებს, ხოლო სოციალური ადაპტაციის შირიე უარყოფითი ნიშნები – ეგოცენტრობში, აგრესიულობა, რიგიდულობა და სხვა – სტატიკური ან ლაბილური განწყობის ტიპებს. ამდენად, ფიქსირებული განწყობის მეთოდმა სერიოზული ფსიქოდიანგნოსტიკური გეჭნიკის სახე მიიღო, რომელიც პიროვნების ხასიათობრივი თავისებურებების გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

ფიქსირებული განწყობის მეთოდის მაღალ ფსიქოდიანგნოსტიკურ პოტენციალზე მიუთითებს გამოკვლევათა ციკლი, რომელიც უზნადის ხელმძღვანელობით ჩატარდა ფსიქოპათოლოგიის სფეროში. უზნადე ამოდიოდა მოსაზრებიდან, რომ ფსიქიკური მოქმედების ყოველგვარმა ვადახრამ პირველ ყოვლისა მის საფუძვლად მდებარე ფსიქოლოგიურ მექანიზმში ანუ განწყობაში უნდა იჩინოს თავი. ამიტომაც აუადისყოფური ფსიქიკის შემთხვევაში განწყობის მექანიზმს, მოქმედების და შეცულის პროცესებს თავისებური ხასიათი უნდა აქონდეს. კვლევაში ეს ვარაუდი საკვებით დადასტურდა. აღმოჩნდა, რომ ფსიქოპათოლოგიის სხვადასხვა შემთხვევებში ფიქსირებული განწყობის მახასიათებლები არსებითად განსხვავდება ნორმისაგან. ამისთან, ეს განსხვავება ყოველი კონკრეტული დარღვევის შემთხვევაში (მიზოფრენია, ეპილეფსია, ისტერია, ფიქსაციონია და ა.შ.) სპეციფიკურ სახეს აგარებს. კვლევაში ისიც აჩვენა, რომ განწყობის ფორმალური სტრუქტურა გამოჯანსაღების ან მდგომარეობის გაუმჯობესების შესაბამისად იცვლება. შემდგომში ეს კვლევა გახდება ფსიქოპათოლოგიის სფეროს და მრავალი ფსიქოსომა-

ტური დაავალდება მოიყვას.

როგორც უხედავთ, განწყობის უსაქილოვანობა პიროვნებასთან დაკავშირებული პრობლემატიკა საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი. აქ შეიძლება რამდენიმე ასპექტი გამოიყოს; ზოგადფსიქოლოგიური თეალსაბრისიო მოცემულია შეხედულება იმის შესახებ, რომ ქვეყნის მთლიანი სუბიექტის (მათ შორის პიროვნების) ფსიქოლოგიური არსებობის ფორმა, მოდელი არის განწყობა. ამ შემთხვევაში მთავარია ის, რომ ქვეყნის ყოველი სუბიექტი მთლიანია, მაგრამ ყოველი სუბიექტი არ არის პიროვნება (მაგ. ცხოველი). აქედან გამომდინარე, ბუნებრივად დაისმის საკითხი პიროვნების, როგორც სპეციფიკური ადამიანური ქვეყნის სუბიექტის თავისებურების შესახებ. ქვეყნისა და უსაქიკის ადამიანური ღონის სპეციფიკის ცხადყოფა უზნაძესთვის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენდა. ამას აღასტერებს მისი შეხედულებების სისტემა ნებულობაზე (აგრეთვე ეწ. ობიექტივიაზე რაღ ქვემოთ იქნება განხილული). ავტორი ცდილობდა ეჩვენებინა, რომ ნებულობა ადამიანის (პიროვნების) ის უნარია, რომელიც მას ყველა სხვა ცოცხალი არსებისაგან გამოარჩევს. ნებულობის სამუალებით ყალიბდება განწყობა, რომელიც სპეციფიკურ ადამიანურ ქვეყნს უღება სოფუქელად; ამ განწყობის შექმნისა და მოქმედების კანონზომიერებები მხოლოდ ადამიანისთვის დამახასიათებელ მხარეებს და ვარეგან ფაქტორებს გულისხმობს. პიროვნების ფსიქოლოგიის კონტექსტში მთავარია ის, რომ პიროვნებისა და საზოგადოების ინტერების შესაბამისი ქვეყნის განწყობის შექმნას განსაზღვრავს და აადვილებს წინასწარი მადრეკლება (დისპოზიცია), რომელიც ადამიანს აქვს აღნიშნული ქვეყნის მიმართ. ასეთი მადრეკლება პიროვნების ხასიათის ხასიათა მოცემული; ხასიათი ნებულობის დისპოზიციაა. იგი ყალიბდება ცხოვრების განმავლობაში ვარკვეული ქვეყნის შესრულებისა და მათი ქვემდებარე განწყობების ფიქსაციის გზით. ასეთი ვანმტკიცებელი, დისპოზიციური განწყობები ქმნიან პიროვნების ხასიათის სტრუქტურას. უზნაძე მიუთითებს, რომ "ნებულობის აქტის წარმატება იმაზე დამოკიდებული, აქვს თუ არა პიროვნებას ამ სიტუაციის შეგაყენით ამ განწყობის აქტუალისაციის უნარი, ე.ი. აქვს თუ არა მას ეს განწყობა დისპოზიციურად. მამხადაამე, გამოდის, რომ ის, რახაღ სეველებრე, ხასიათის უწოლები, ნამდვილად პიროვნების დისპოზიციურ განწყობას, ვარკვეულ განწყობათა აქტუალისაციის უნარს წარმოადგენს". საზოგადოდ პიროვნებას, მის სტრუქტურას ეს განწყობები ქმნიან; ისინი განსაზღვრავენ, თუ რა მიმართულებით წარმართება ადამიანის მოქმედება კონკრეტულ პირობებში.

შემდგომში დიდი პიროვნული წონის მქონე დისპოზიციური განწყობების, როგორც პიროვნების სტრუქტურის მარეული ერთეულებს, პიროვნული ნიშნების განხილვას უზნაძის სკოლაში სერიოზული ყერადლება მიეცეა. ეს ცნება ნაყოფიერად გამოიყენება შ. ნადირაშვილის მიერ, რომელიც ცდილობს მაქსიმალურად წინ წამოსწიოს პიროვნების ზოგადი თეორიის პრობლემატიკა განწყობის ფსიქოლოგიაში და თავის მოდელს "განწყობის ანთროპულ თეორიას" უწოდებს. მის მიერ ნახეყნება დისპოზიციური განწყობების შექმნისა და შეყვლის მრავალი მნიშვნელოვანი კანონზომიერება, საბოლოოდ

ჯამში პიროვნება დისპოზიციური განწყობების სახითაა წარმოდგენილი.

გარდა ამისა, განწყობის თეორიაში პიროვნების პრობლემა დამუშავებულია დიფერენციალ-ერესიქოლოგიური თეალსაზრისითაც – იგულისხმება პიროვნების განწყობისეული გასილოვება – და სამუდომოდ ფსიქოლოგიის კუთხითაც – შეხელდება განწყობაზე, როგორც პიროვნების ფსიქოფიზიკური სისტემების დარღვევისა და ჩონჩაღიმიის შექანის შესახებ.

პიროვნების (სუბიექტის) კატეგორიასთან ერთად განწყობის თეორიაში დამუშავებულია ფსიქოლოგიის ისეთი ძირეული კატეგორიებიც, როგორებიცაა *ქვეყნა, ცნობიერება და არაეცნობიერა* სრულყოფილი, უნივერსალური ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფცია ამ კატეგორიებს ერთიან პრინციპთან გამოძინარე უნდა განიხილავდეს, ასეა განწყობის თეორიაში.

როგორაა მასში წარმოდგენილი თუნდაც *არაეცნობიერის კატეგორია*? არაეცნობიერის სფერო განწყობის სფეროა – ესაა ამისავალი დებულება. თეორიის წინაშე მდგარი ძირითადი შეთოლოლოგიური ამოცანადან გამოძინარე, განწყობა ეაგებულია როგორც რეალობა, რომელიც ამჟღავნებს ცნობიერების მიმართებას ფიზიკურთან და ფიზიოლოგიურთან და მიმართებას თავად ცნობიერების მოვლენებს შორის, ამისგომ განწყობა თეითონ აუცილებლად არაეცნობიერა. უნაძე არა ეროხელ აღნიშნავდა, რომ “განწყობა ცნობიერების შინაარსს არ წარმოადგენს, იგი ისეთი კატეგორიის მოვლენაა, რომელიც ვანცდისეულად არ გეძლვება, ვანცდით წრემი არ ხედება”. იგი კატეგორიულად უნაძეა საზს, რომ “ცნობიერა ვანცდები შეიძლება ჩეენი განწყობის ვარკეული შემოქმედების ქვეშ იმყოფებოდნენ, განწყობისა, რომელიც თავის შხრიე არაეითარ შემოხევეამი ჩეენი ცნობიერების შინაარსად არ ჩათვლება, როგორც შემოთი დავრწმუნდით, ეს ვითარება ექსპერიმენტულადე იქნა ნანქენები. მაგრამ დგება საკითხი განწყობის ონგოლოგიური ბუნების შესახებ: რა რეალობას მიეკუთვნება იგი? არის თუ არა ის ფსიქიკური? თეორიის შემუშავების ხაწყის ეგამშე უნაძე ფიქრობდა, რომ განწყობა “ხანაძლილის ჯერ უენობ არეს წარმოადგენს, რომლისთეისაე სუბიექტურისა და ობიექტურის ხაწინააღმდეგო პოლუსები სრულიად უცხოა და რომელშიე ჩეენ მათი შინაგანი, ვაუნაწერებელი არსებობის შეურეხელ ეაქტთან ევაქეს ხაქმე”. ამ ქეეფსიქიკურ არეს თავდაპირველად *ბიოსფერო* ეწოდა, ეს სახელწოდება ნათლად გამოხაგავს იმას, რომ შემდგომში განწყობად ცნობილი მოვლენა *სეიეებლის პრინციპად* იყო წარმოდგენილი; აეა ფსიქოფიზიკურად სეიეგრალურ რეალობად შოიბრებოდა.

მოვლენებით უნაძემ განწყობა ერთმნიშვნელოვნად ფსიქიკის სფეროს შიაკეთენა, განწყობა *არაეცნობიერა ფსიქიკურა*, მაგრამ განწყობის სახით ფსიქიკის ისეთ განსაკუთრებულ სახეობასთან ევაქეს ხაქმე, რომელიე ჩეენს უძეალი ცნობიერებაში დღემდე დადასტურებული ფსიქიკურისაგან არსებოთად განსხეავდება. თუ ფსიქიკურ საშეაროს განეითარების თეალსაზრისით შეეხედავთ, საჭირო ვახდება “ფსიქიკის ჩეეული საზღვრების ვარღვევა” და მასი სეეეიფიკური არაეცნობიერა ფორმის დამუშება. ფსიქიკა თავიდანვე ცნობიერების სახით ვერ ჩამოეალიბდებოდა, შინ ხანგრძლივი ეეოლუციური ვანეითარების ენა გეაარა, უნდა არსებობდეს ათელს წერტილი, ვანეითარების

ის საწყისი დონე, რომელიც სიციცხლისა და ფსიქიკურის მიჯნაზეა. განწყობა სწორედ ასეთ არაეცნობიერ ფსიქიკურ რეალობას წარმოადგენს. ფსიქიკის განვითარების რა სახეც არ უნდა ვეჭონდეს მხედველობაში (ფილოგენეზი, ონტოგენეზი, აქტუალგენეზი). განწყობა წინ უსწრებს და აპირობებს ფსიქიკის სხეულებრივ გამოვლინებებს (წარმოდგენებს, აზრებს, გრძობებს და სხვა).

განწყობა ორგანიზმის ჩარჩოებში მოქცეული სინამდვილეა. იგი სუბიექტის მღვთმარობაა და ცნობიერების ყოველგვარი მინაარსი მისი გამოვლინებაა. მაგრამ ეს მხოლოდ ცნობიერებას, განცდას არ ეხება. შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოდ აქტივობაც და ქვევაც, პრინციპში, ფსიქოფიზიკური ბუნებისაა. ქვევაცაში ჩართული სხეულებრივი და მოგორული პროცესები ცნობიერების (შემეცნებით, ემოციურ, ვოლიტურ) პროცესებთან ერთიანობაში აღმოცენდება იმ არაეცნობიერ საწყისიდან, რომელსაც განწყობა ეწოდება. თვით განწყობა კი თავისებური ფსიქიკური ფუნქციაა, საკუთიკური რომელიცაა და კანონზომიერებით. "როდესაც სუბიექტზე ხინამდვილე მოქმედებს ანუ, როგორც მთლიანი, უკანსებს მას, როგორც ეს საეციფიკური, ეს თავისებური რეალობა, რომელიც წინ უსწრებს კერძოულ ფსიქიკურსა და ფიზიოლოგიურს და მათზე არ დაიყვანება". ამავე დროს "თუ განწყობა სუბიექტის, როგორც მთლიან მღვთმარობაა, მაშინ საფიქრებელია, რომ იგი რაიმე გარკვეული, განცდადი, კერძოული ფსიქიკური მინაარსის სახით არ ვეჭვდება, რომ იგი ცნობიერებაში მოცემულობის გარეშე მოქმედებს, რომ ამ აზრით იგი არაფუნქციონალურ პროცესად შეიძლება ჩაითვალოს".

მართალია, განწყობა სუბიექტის მღვთმარობაა, მაგრამ ის გარემოთა პირობადებული და ობიექტური მინაარსით არის დაგვირგოლი. განწყობა მოთხოვნის ფონზე გარემოს, სიგუციის შემოქმედებას ასახავს. უმნიშის თქმით, განწყობა სუბიექტში გადმოსული ობიექტური ვითარებაა. და ბოლოს, განწყობის სახით საკმაოდ სომადგომრებულ ფსიქიკასთან ვეჭვს საქმე განწყობა მართლაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული სხეულებრივ პროცესებთან. ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან ქვევა ფსიქოფიზიკური მოვლენაა, განწყობა კი – მისი რეალიზაციის შექანში. ქვევისათვის მომზადება გულისხმობს როგორც გარკვეული ინფორმაციის არსებობას ორგანიზმის მოგივაციური და ოპერაციული სისგებების შესახებ, ისე მათი მობილიზაცია-მომართვას გარკვეული მოქმედების შესახრულებლად. უფრო ფართო მეთოდოლოგიურ კონტექსტში უმნიშე დაპარაკობდა, რომ არსებობს "სხეულებრივი და ფსიქიკური, როგორც ერთი მთლიანი მოვლენა – სიციცხლის მოვლენა. ამიგომ ცალკე შესწავლა არც ერთის შეიძლება (ფსიქიკურის) და არც მეორის (სხეულებრივის). ფსიქოლოგია ამის სწავლობს და საფუძველსაც ხედავს ამისას. განწყობას". ექსპერიმენტული კვლევის შედეგად საფუძველს ანად იქნა შესწავლილი განწყობის მოქმედების კანონზომიერებები სენსომოგორულ სფეროში.

ფსიქოლოგიაში არაეცნობიერის შესწავლა გრადიციულად ფსიქონალიზის დომინირების ნიშნით მომდინარეობდა. უმნიშე თავიდანვე დაუპირისპირდა არაეცნობიერის ფრიოდისკულ გაგებას. მას მიაჩნდა, რომ ფრიოდის თვალსაზრისი არაეცნობიერის ბუნებისა და წარმოშობის თაობაზე არ ვე-

მღეჭს რაიმე ახალ ცოდნას ფსიქიკის რაობისა და მისი განვითარების შესახებ, ფრიოდისველი არაეცნობიერი მინარსები ხომ ჩვეულებრივი ფსიქიკური მოვლენებია, რომლებიც, უბრალოდ, ცნობიერების ნიშანს არიან მოკლე პლესი. ცნობიერებიდან გახელისას (გახლევისას) ისინი ამ ნიშანს კარგავენ, ბოლო უკან დაბრუნებისას კვლავ იძენს და ჩვეულებრივ განცდებად იქცევიან. უნაპის შექმნითი ფრიოდის მიერ არაეცნობიერ წარმოადგენაზე ან არაეცნობიერ გრძლიობაზე ლაპარაკი არაგანცდადი განცდას დამუქებს გოლფისია. ფსიქიანალიზის მიერ დახასიათებული არაეცნობიერი, როგორც ვახვდა მისუს ცნობიერება, შეეცნობებას პოზიტიურს არაფერს აძლევს, ვინაიდან თავისი მინაგანი ბუნებითა და სგრუქტურათ, არსებითად, ცნობიერი ფსიქიკის იგველობრივია. ვარდა ამისა, ეს თვალსაზრისი არაეცნობიერ და ცნობიერ მოვლენებს ფსიქიკური განვითარების ერთ საფეხურზე ათავსებს. იგი ცნობიერებიდან განდევნილი ფსიქიკაა და, ამდენად, ცნობიერება მისი წარმოქმნის პირობაა; ცნობიერების განვითარებას იგი ვერ აგვიხსნის. უნაპის მიხედვით კი არაეცნობიერი და ცნობიერება ფსიქიკის სხვადასხვა სახეები და სხვადასხვა საფეხურებია. არაეცნობიერი, რომელიც განწყობის სახითაა მოქმედი, ლოგიკურად და ფაქტობრივად წინ უსწრებს და განსაზღვრავს ცნობიერების ყოველგვარ გამოვლენებას, როგორც აქტუალურებში, ისე ფილოგენებში და ოსტოგენებში.

ფსიქიანალიზისა და განწყობის თეორიის ურთიერთმიმართების საკითხი განსაკუთრებით გამოიკვეთა თბილისის 1979 წლის საერთაშორისო სიმპოზიუმზე, რომელიც არაეცნობიერის პრობლემას მიუძღვნა. მისი ჩატარება თბილისში თავისთავად მრავლისმეტყველი ფაქტია, ვინაიდან ეს იყო მსოფლიო ფსიქოლოგიის ისტორიაში ყველაზე წარმომადგენლობითი ფორუმი არაეცნობიერის შესახებ. თავის გამოსვლებსა და სიმპოზიუმის ამსახველ მასალებში ქართულმა ფსიქოლოგებმა ნათლად აჩვენეს, რომ არაეცნობიერი განწყობა უნდაამერგური მნიშვნელობის მოგაღწეხილოლოგიურ კატეგორიას წარმოადგენს. მისი გამოყენება აუცილებელი და სასარგებლოა არა მხოლოდ ისეთი "ტრადიციულად ფსიქიანალიტიკური" მოვლენების გასათვალისწინებლად, როგორცაა პანომა, სიმზარი ან ჩეროში, არამედ ყოველგვარი ცნობიერი პროცესის მიმდინარეობის ასახსნელად. საქმე ისაა, რომ ცნობიერი პროცესები და ფსიქიკური აქტივობა საზოგადოდ, მიზანშეწონილი და მიზანმიმართული პროცესებია. ისინი თავიდანვე არიან განსაზღვრულნი პროცესის ბოლო წერტილთ, იმით, რაც მისადწვეია და რაც, ცხადია, პროცესის დასაწყისში ცნობიერებაში არ შეიძლება იყოს მოქმედი. "ეს შესაძლებელია, მხოლოდ, პროცესის მიმართულების მიმცემა მიმართულების წინასწარი ცნობიერებამდელი ასახვის შემოსიქვევაში. ცნობიერებას უნდა ვააჩნდეს კანონი, რომელიც განაპირობებს მისი ვარკვეული მიმართულებით მსვლელობას. ცნობიერების ყველაზე აქტიურ პროცესსაც კი ვააჩიროება ცნობიერებამდელი ასახვა" (მ. საყვარელიძე). ეს არაეცნობიერი ასახვის ფორმა, "მოქმედების კანონი" განწყობის ცნების სამუალებით შემოღის ფსიქოლოგიაში.

უდავოა, რომ არაეცნობიერის (ე.ა. განწყობის) უმუალო დაკვირვება შეუძლებელია. მაგრამ უნაპის სკოლაში ნაჩვენებია, რომ არსებობს ცნო-

ბიერების მრავალი მოყვანა, რომელთა აღმოცენებისა და მიმდინარეობის თავისებურებანი გაუგებარი დარჩება, თუ არ დაეუშვები მათი განმარტვლი არაცნობიერი მექანიზმის, ანუ განწყობის არსებობას. გაუგებარი იქნება, მაგალითად, თუ როგორ ხდება მეხსიერების საცავებიდან სწორედ იმ შინაარსის ამოგანა ცნობიერებაში, რაც აქტუალურად არის საჭირო სუბიექტისთვის. ვარდა ამისა, თვით მეხსიერებაში ინფორმაციის შემონახვასაც თავისი არაცნობიერი ფსიქიკური სუბსტრატი ესაჭიროება. გაუგებარი იქნებოდა, თუ როგორ ხდება მეტყველების პროცესში სიტყვების შერჩევა და კონკრეტული გრამატიკული შეთანხმებების გამოყენება, რადგანაც ეს ცნობიერად არ სრულდება და სუბიექტს უკვე გამზადებული ეძლევა მოცემული ვითარების შესატყვისად. ასევე განწყობისეულადაა ფორმირებული მხველისას გამოსათქმელი აზრი, რომელიც, რაც შემთხვევებში, საერთოდ ვერ იქნება ცნობიერებაში სრული სახით მოცემული, თუნდაც თავისი დიდი მოცულობის გამო. განწყობის ფორმით ფუნქციონირებს მიზანს, რომელიც დასახვის შერე, როგორც წესი, გადის ცნობიერებიდან, მაგრამ მაინც განაგრძობს მოქმედებას. ეს ჩამოხატოვლი შეიძლება გაგრძელდეს და სხვა შემეცნებითი, ემოციური თუ ელოგიური პროცესებიც მოიცავს (მ. ჩხარტიანი).

განწყობა, როგორც ფსიქიკური აქტივობის მიზანშეწონილობის და მიზანმიმართულობის არაცნობიერი საფუძველი, ფუნქციონალურად და შინაარსულად არსებითად განსხვავდება იმისგან, რასაც "იდ"-ის სამღერებში მოქცეული არაცნობიერი წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი არაციონალური ენერგეტიკული წარმონაქმნების სფეროა, სადაც შილოდ საამოცნების პრინციპია გაბატონებული. მისთვის უცხოა ყოველგვარი შეფასება, მორალი; აქ არ მოქმედებს აზროვნებისა და ლოგიკის კანონები. იგი უგრძობია შეუხაბამობათა და წინააღმდეგობათა მიმართ. მისთვის არ არსებობს დროულობა – წარსული და მოსავალი; დრო აწყობითა შემოფარგლული, ხოლო ის, რაც აქტუალურად არის მოცემული, სრული განუკითხობისა და ქაოსის მდგომარეობაა. ერთი სიტყვით, ფროიდის მიერ აღწერილი არაცნობიერი ფსიქიკა შეგუებაზე კი არა, შილოდ საკეთარ საამოცნებაზე მრეხავს. უზნაობის განწყობის რაც შეეხება, ის, პირველ ყოვლისა, შეგუებაზე, ქეევის მიზანშეწონილობის მდწევაზე ორიენტირებული და, ამდენად, "რეალობის პრინციპით" ხელმძღვანელობს. განწყობა სინამდვილის ახახვის სპეციფიკური ფორმაა; რაც უფრო სრულად და სწორად იქნება მასში ასახული გარეგანი და შინაგანი რეალობის მონაცემები, მით უფრო მიზანშეწონილი იქნება მის მიერ გამოწვეული ცნობიერების პროცესები და, საზოგადოდ, ქეევა.

დიდი ხანი არ არის, რაც კოვნიკური ფსიქოლოგიის ფარგლებში დაწყეს ე.წ. ფსიქონალიტიკური და კოვნიკური არაცნობიერი პროცესების გამოყენება კოვნიკური არაცნობიერი, ცნობიერების მსგავსად, გონიერი, ლოგიკური და რაციონალურია; შინაარსის თვალსაზრისით იგი არ არის შემდეგული სექსუალური და ავრუხიული ლტოლევით. ამ სახის არაცნობიერის კვლევა ამგვამად იათქმის მილიანხად სუბსენსორული გამღიმიანებლების მეორდლოგიის საფუძველზე მიმდინარეობს. კოვნიკურ ფსიქოლოგიაში ბოლომდე არ მომწიფებულა აზრი, რომ ცნობიერების შესწავლა

მისი ქვეშევრდები ფსიქოლოგიური მექანიზმების გამოვლენის გარეშე შეუძლებელია, რომ ყოველგვარ ცნობიერს პრინციპულად თან ახლავს და განსაზღვრავს არაყნობიერი ფსიქიკური სინამდვილე კოგნიცია და კოგნიტური არაყნობიერი აუცილებლობით არაინ კრომანხეთთან დაკავშირებული და საჭიროა ამ კავშირის ბუნების დადგენა.

უწინააღმდეგო არაყნობიერის შესახებ მოსაზრებები ჯერ კიდევ ოციან წლებში გამოიქვეყნა, ხოლო შემდგომში, განწყობის თეორიის სახით, შესუდულებითა ფართო სისკვება შექმნა არაყნობიერის ფუნქციონალური და მონარსიული ასპექტების შესახებ. ამასთან, განწყობის ფსიქოლოგია არ იმდენად მხოლოდ არაყნობიერი ადაპტაციური მექანიზმების თეორიული დახასიათებით. არსებობს მდიდარი თეორიული და ექსპერიმენტული მასალა არაყნობიერი განწყობის როლის შესახებ განხილავებული ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობაში. იგი მოიცავს ისეთ სფეროებს, როგორცაა: აღქმა, აზროვნება, მეტყველება, მეხსიერება, წარმოსახვა, სვევა, სებულობა.

უწინააღმდეგო აკრიტიკებდა ფროიდის არაყნობიერის კონცეფციას, მაგრამ აღიარებდა ფსიქოანალიზის წარამატებებს მკურნალობის პროცესში. მისი აზრით, ფროიდი მართლაც ხშირად ახერხებდა იმის დადგენას, რაც რეალურად აპირებდა დაეაღების პროცესს. უწინააღმდეგო თვლიდა, რომ ეს იყო ე.წ. არარეალიზებული განწყობები. სუბროგული მოვლენების გარდა ამ განწყობათა გამოვლენებია ფსიქოანალიზის სხვა ფაქტოლოგია: წამოვლენები, სიმშრები, ასოციაციები და სხვა. არარეალიზებულ განწყობებდა ის შემთხვევებია მინიწული, როდესაც განწყობა, რაღაც ეთიარების გამო, ვერ ახერხებს მოქმედებაში გადასვლას და განუხორციელებელი რჩება. სუბიექტს მრავალი ასეთი განწყობა აქვს. ისინი უკლამ ისწრაფვიან რეალიზაციისკენ, რაც ვლინდება ან აქტიურ ფანგაშიაში (მაგ. შემოქმედება), ან ე.წ. ცნობიერების შევლილ მდგომარეობებში (მაგ. სიმშარი ან ოცნება).

მაგრამ განწყობა, პირველ ყოვლისა, სველებრივი, ანუ სიფხიშლის ცნობიერების გამაპირობებელი მექანიზმია. უწინააღმდეგო ცნობიერების კატეგორია ერთ-ერთი უმნიშვნელოებანესია და იგი მრავალი ასპექტით აინალიზებს მას. ცნობიერების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელი ე.წ. დარწმუნებლობის ეანკლავა, განცდა, რომელიც თან ახლავს ცნობიერების პროცესთა უმრავლესობას და რომლის აღმოცენების საიდუმლო გრადიციული ფსიქოლოგიისთვის დაუძლეველ პრობლემად რჩებოდა. ადამიანი, სველებრივ, დარწმუნებულია თავისი აღქმის მინაარსის რეალურობაში, მჯელობის ჭეშმარიტებაში, მოვინების სისწორეში და ვადაწყვეტილების მართებულობაში.

ფსიქიკური პროცესები ყოველთვის რაიმეს ასახავენ. თუ ფსიქიკაში ცნობიერების მიღმა არაფერია, მის მინაარსს ვერაფერს შევადარებთ და გავუგებარი დარწმუნება თუ საიდან ჩნდება რაიმეს სწორად ასახვის რწმენა. განწყობის თეორია აღვილად წყვეტს ამ პრობლემას. ცნობიერი ასახვის გარდა არსებობს არაყნობიერი, მთლიანპროცესისეული, განწყობისეული ასახვა. ობიექტური ეთიარება სუბიექტის განწყობაში მანამდე ასახება, ეიდრე ცნობიერი განცდის სახით ჩამოყალიბდება. ამიგომ სუბიექტს შეუძ-

ლია ეს ორი რამ ერთმანეთს დაუპირისპიროს და მათი შესაგვეცხობა და აღასტეროს. "ჩვენი ფსიქიკის მუშაობა ჩვენი განწყობის რეალიზაციას წარმოადგენს, და როდესაც ეს დაუბრკოლებლად ხერხდება, როდესაც ფსიქიკა ამას ასახავს, რაც განწყობაში ასახულია, ბუნებრივია, რომ ჩვენ ჩვენი ფსიქიკური მუშაობის სისწორეს განვიცდით, გვიხნდება ღარწმუნებლობა, რომ ჩვენი აღქმა, მსჯელობა, მოგონება ობიექტურ ვითარებას ასახავს".

უზნაბის ეს გამონათქვამი განწყობის დაუბრკოლებელ რეალიზაციას გულსხმობს. მაგრამ რა ხდება მაშინ, როდესაც აქტივობის პროცესში დაბრკოლება ჩნდება და განწყობა უზნაბის პროცესებს ვეღარ აწევს? შეფერხების ობიექტური ფაქტი ნიშნავს, რომ აქტივობის დამაბრკოლებელი მომენტები არ იყო ხათიანადოდასახული განწყობაში. ამ შემთხვევაში იწყება ცნობიერების განწყობაზე უკუმმოქმედების პროცესი. ყველა დამაბრკოლებელი ფაქტორი ცნობიერების საგნად იქცევა, კოგნიტურად დამუშავდება და ხათიანადო კორექციებს შეიგანს განწყობაში. ამის შედეგად განწყობა არსებული ვითარების მიმართ უფრო შესაფერისი და მოქნილი ხდება. ხანა უნდა ვაჩვენებთ ამას, რომ ცნობიერებით განწყობის კორექტირება მისი ფაქტორების (უოქვით სიგუაიის) ფსიქიკური აქტივობის უფრო მაღალ დონეზე ასახვისა და დამუშავების ხამუალეზით ხდება. ამაშია ე.წ. *ობიექტივიის თეორიის* არსი, რომელიც უზნაბემ თავისი შემოქმედების ბოლო ეტაპზე დაამუშავა.

უზნაბემ მკაფიოდ გამოიხნა ერთმანეთისგან ფსიქიკის მუშაობის *ორი პლანი* და, შესაბამისად, ფსიქიკური ცხოვრების *ორი დონე*. პირველ დონეზე ქცევა უშუალოდ მოცემული მოგივაციისა და სიგუაიის ურთიერთქმედების საფუძველზე შექმნილი განწყობით წარმართება. შეფერხება, რომლის გადალახვა ამ განწყობით შეუძლებელია, წევვებს პრაქტიკული აქტივობის პროცესს – ხორციელდება ობიექტივიაცია. აქტივობა გადადის მეორე პლანში, რომელიც ცნობიერების ხვედასხვა პროცესების ჩართვას გულსხმობს. იწყება პრობლემური ვითარების გარკვევა, შეფასება, შემუშავება. თუ პრობლემა გადაიჭრება, ხათიანადო მონაცემები განწყობაში ასახება, გადაახალისებს მას და აქტივობა სხუე პირველ პლანში ვაგრძელდება. უზნაბემ და მისმა მოძღვრებმა ჩამოაყალიბეს შეხედულებათა მწყობრი სისტემა იმის შესახებ, თუ რა როლს თამაშობს თითოეული ფსიქიკური ფუნქცია ობიექტივიის დონეზე გამილი ცნობიერი აქტივობის პროცესში.

ფსიქოლოგიის ძირეულ კატეგორიებს შორის უზნაბისთვის ერთ-ერთი უმთავრესია *ქცევის კატეგორია*. განწყობა ქცევის შექმნიზმად მოიაზრება და, ამგომ, უზნაბის მოძღვრებას ხშირად ქცევის მოგადფსიქოლოგიურ თეორიადაც მოიხვეწენ. უზნაბე ქცევას განიხილავს როგორც აღწერითი, ისე ახსნითი თეალსაზრისით, აღწერით ნაწილში იგი ცდილობს მოცვეს ქცევის სტრუქტურისა და მისი ნაირსახეობების მაქსიმალურად სრული აღხახათება. უზნაბის მიხედვით, ფსიქიკური შინაარსის გარეშე ქცევა არცაა ფსიქოლოგიის საგანი, ფსიქიკისაგან დაიღილი აქტივობა არის *ფიზიკური ქცევა*, რომელსაც შესწავლის ფიზიოლოგია და ბიპევიორიზმი.

ქცევის ფსიქოლოგიურ შემადგენლობაში განსაკუთრებით გამოიყოფა

მოთხოვნილება, მოგივი და მიზანი. *მოთხოვნილებას* ქვევის ხტრუქტურაში ცენტრალური ადგილი უკავია. ქვევის ხტრუქტურის ყველა ელემენტი, ახე თუ ისე, მასთან არის დაკავშირებული. მაგალითად, მოგივი, რომელიც უზნადის თანახმად გადაწყვეტილების საფუძველს წარმოადგენს, პირველ ყოვლისა ე.წ. მაღალ მოთხოვნილებებში იღებს თავის გარკვეულობას. მიზანი, არსებითად, ცნობიერებაში მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი ხაზობრივი ვითარების წინასწარი მოცემულობაა. გარდა ამისა, მოთხოვნილების სახეობების შესაბამისად, ქვევის განსხვავებული ფორმები გამოიყოფა. უზნადე მოთხოვნილებათა ორ ჯგუფს განასახვავებს – *სუბსტანციონალურ და ფურქციონალურ* მოთხოვნილებებს. პირველს მიეკუთვნება ყველა მოთხოვნილება, რომელსაც ფიზიკური თუ კულტურული სინამდვილის ხაგანი და მოვლენა აკმაყოფილებს; ისინი ყოველთვის რაიმე ხაგნის ან მოვლენის საჭიროების სახით განიცდებიან. ფურქციონალური მოთხოვნილებები კი ინდივიდის ფსიქოფიზიკური ფურქციების აქტიუობაში მოყენის ტენდენციის გამოხატავენ. მათ თვით აქტიუობა, ფურქციონირება აკმაყოფილებს. შესაბამისად, გამოიყოფა ქვევათა ორი დიდი კლასი: *ეტიტროგენული ქვევები*, რომლებიც სინამდვილის ხაგებისა და დარებულებების შეთვისებასა და შექმნაზე არიან მიმართულნი და *ინტროგენური ქვევები*, რომელთა ფსიქოლოგიური აზრი თვითონ აქტიუობის რეალისზაციაში მდგომარეობს. პირველ კლასს მიეკუთვნება ქვევის ისეთი ფორმები, როგორცაა მოხმარება, მოხმარება, მოვლა, ცნობისმოყვარეობა, შრომა, საქმე; მეორეს – თამაში, ესთეტიკური ტკობა, მხატვრული შემოქმედება, სპორტი, ვართობა. მათ შორის თავსდება ქვევის გარდამავალ ფორმად მიხსეული სწავლა. ქვევათა ეს კლასიფიკაცია გაქსონომიური პრინციპების სიმარტიეთა და ქვევის ძირითადი სახეობების მომცველობის მხრივ დღემდე უნიკალურია ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში.

უზნადე ქვევების სახეობათა სხვაგვარ დაყოფასაც გვთავაზობს. იგი ასხვავებს *იმპულსურ და ნებისმიერ* ქვევებს. ქვევების ამ ორი კლასის გამოყოფის საფუძველია მათი წარმართველი ფსიქიკური პროცესებისა და შექმნიშმების სირთელის დონე. იმპულსური ქვევა იწყება მოთხოვნილების აღმოცენებისთანავე, და მიმდინარეობს სუბექტს მთერ ქვევის შეფასებისა და კონტროლის გარეშე. რაც შეეხება ნებისმიერ ქვევას, იგი განშრახული, მიზანდასახული და გატნობიერებული აქტიუობაა. ის არის რთული ფსიქიკური შექმნიშმებით გაშუალებული ქმელება.

ნებისმიერი ქვევა ხამ პერიოდს მოიცავს: მოსამშალელებელი, გადაწყვეტილების მიღების და შესრულების. პირველი ორი აუცილებლად ობიექტივადიის დონეზე მიმდინარეობს, მაგრამ ამ პერიოდების ფსიქოლოგიური მინაარსი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ჯერ ხდება ქვევის შერწყვა მისი მიზანშეწონილების გათვალისწინებით, რაც აზროვნების გამოყენებასა და საერთოდ კოგნიტურ ფურქციონირებას გულისხმობს. ამის მოყვება ქვევის სუბიექტური დარებულების დადგენა, მოგივის მონახვა და მოლოის, მის საფუძველზე გადაწყვეტილების მიღება. ეს აქტიუობა მოგივიცურ-ეოლოგიური პროცესების შემველობით ხორციელდება. იგი კოგნიტურ აქტიუობასაც გულისხმობს, მაგრამ მასზე არ დაიყვანება და ფსიქიკის შემოლო-

ბის უფრო მაღალ დონეს წარმოადგენს.

ამ ვითარების კონსტიტუციური გააზრება მოცემულია ფსიქიკური აქტიურობის "სამაღალიან მოდელში", რომელიც მ. ნადირაშვილს ეკუთვნის. მასში გამოიყოფა სამი დონის აქტიურობა: პრაქტიკული ანუ იმპულსური ქცევა, თეორიული ანუ შემეცნებითი აქტიურობა და ევოლუციური ანუ ნებისმიერი ქმედება. ისინი ხართულით განსხვავებული ქცევებია, რომლებიც *ინდივიდის, სუბიექტის და პაროქების* დონეზე მიმდინარებს. აქტიურობის ძირეული ფსიქიკური მექანიზმის ევოლუციური განვითარებაა, განსხვავება უნდა ხაზიანადი დონის განვითარებაში შემადგენელი ფაქტორების თავისებურებებს. ინდივიდის დონეზე განვითარებას აქვს ძალური მოთხოვნა და აქვს ძალური სიგუაყია ქმნის: სუბიექტის დონეზე განვითარებას შექმნაში შემეცნების მოთხოვნა და პრობლემური სიგუაყია მონაწილეობს, ხოლო პაროქების დონეზე განვითარებას ფაქტორებზე მაღალი მოთხოვნა (პაროქების დონეზე უნდა ხისგემა) და წარმოსახული სიგუაყია გვევლინება. მაგრამ, ამ განვითარებას მონის განსხვავებას მხოლოდ მათი მოტივაციური და სიგუაყიური ფაქტორების შემადგენლობა არ ქმნის. სათანადო განვითარება ინდივიდის, სუბიექტის და პაროქების არსებობაში მყოფი სხვადასხვაგვარი ფსიქოფიზიკური ძალების თუ უნარების გათვალისწინებით ყალიბდება. ამ შემთხვევაში ლაპარაკია განვითარებისა და ქცევის კიდევ ერთი, შესაძლო ფაქტორზე – *ინტერპერსონალური ან თეორიული შესაძლებლობებზე*.

აღსანიშნავია, რომ განვითარების სტრუქტურაში შესაძლო ფაქტორის შემოგანის იდეა უნდა არ განვიხილოთ. თანდათანობით ნათელი გახდა, რომ მისი გათვალისწინების გარეშე ქცევის მიზანმიმართულობის სრულყოფილად ახსნა შეუძლებელი იქნებოდა. თავად უნდა თეორიული შესაძლებლობებს არ გამოყოფოდა განვითარების დამოუკიდებელ ფაქტორად, თუმცა ქცევის ამ მომენტს სერიოზულ ანგარიშს უწევდა. მისი აზრით, იმისთვის, რომ გარეშე მთლიანად განვიხილოთ, ის უნდა აკმაყოფილებდეს რაიმე მოთხოვნას და შესაბამისად სუბიექტის შესაძლებლობებს. მთელი აღნიშნულიათვის, ამბობდა იგი, "თეორიული წყარო" მხოლოდ მაშინ ვადაიქცევა აქტიურ სიგუაყიად, თუ მას გააჩნია სათანადო მოქმედების ძალები, პერსონალური, მოტივაციური და ინტელექტუალური შესაძლებლობები. "სიგუაყიის ცნებაში, მანასადავს, არა მარტო ის შედის, რომ იგი მოქმედებელი მოთხოვნების დაკმაყოფილების საშუალებებს უნდა შეიცავდეს, არამედ უცვლელად ისიც, რომ იგი სუბიექტის აქტიური ძალებისათვისაც იყოს შესაძლებელი".

ნათელია, რომ ინდივიდის ფსიქოფიზიკური ძალები და უნარები, აგრეთვე შემოსილი თეორიული შესაძლებლობები (ყოფიან-შედეგები) ქცევის მომზადებისა და განხორციელების საქმეში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობენ. მოთხოვნებებთან ერთად ისინი მივიჩნად, ინდივიდის მხრიდან განსაზღვრავენ, განვითარება თუ არა სუბიექტი საშუალებით კონკრეტულ სიგუაყიაში. განვითარების მოტივაციური თეორიის თანახმად, განვითარება ქცევისთვის მომზადების მდგომარეობაა, რომელშიც განსაზღვრულია რა, როგორ და რატომ უნდა გაკეთდეს. ამიტომ, იგი შეიცავს მომზადების მოთხოვნებს, სიგუაყიისა და თეორიული შესაძლებლობების

შესახებ. ასეთი მოდელი უფრო ადეკვატურია ქვეყნის მიზანშეწონილების პრობლემის გადაჭრისთვის. საბოლოო სახე მას მ. ნადირაშვილმა და მ. ხარაგიშვილმა მისცა.

შედეგად უმეტესობა აღიარებს, რომ ქვეყნის მინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ურთიერთქმედების შედეგია. ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ე.წ. ინტერაქციული შეხედულება საკმაოდ არის გავრცელებული. მაგრამ ქვეყნის ფაქტორია ურთიერთქმედების მოვლენას შემდგომი ანალიზი ესაჭიროება. ისმის საკითხი, თუ როგორია კავშირი მინაგან და გარეგან ფაქტორებს შორის, რამდენად ორგანული და არსებითია იგი. და ბოლოს, მიზანშეწონილი ქვეყნის თეორიამ უნდა განმარტოს, თუ რა ფსიქიკურ ფორმამი ხდება ქვეყნის ფაქტორების გაერთიანება, სად და როგორ შეარღვება მათ შორის კავშირი.

ამ ურთულეს კითხვებზე პასუხის ძიებაში უზნაძე იმ დამკვიდრებულ მივიდა, რომ ქვეყნის თეორიების უმრავლესობა ინდივიდისა და გარემოს პრინციპული განცალკევებულობის შეხედულებიდან ამოდიან. ორგანიზმისა და გარემოს შორის უფსკრული იგულისხმება; მოთხოვნილებები, ინდივიდის ძალები და გარემოს მონაცემები თვითკმარ და აბსოლუტურად განცალკევებულ რეალობებს წარმოადგენენ; მათი დაკავშირება ქვეყნში, ანუ ინდივიდის მიერ გარემოში მოთხოვნილების დაკმაყოფილების პროცესში, სრულყოფილ შემთხვევით, ცდებისა და შეცდომების წყების შედეგად ხდება. ამ პრინციპს უზნაძემ უმპირიული კავშირების შემთხვევითობის, ან უბრალოდ, *კოსმოსული პოსტულატი* უწოდა. მისი აზრით უნდა ვილაპარაკოთ არა მხოლოდ აქტივობისა და განვითარების პროცესების მინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ურთიერთქმედებაზე, ან კონვერგენციაზე, როგორც ეს მაგალითად შტერნოანაა, არამედ მათ პრინციპულ და თავდაპირველ ერთიანობაზე ანუ *კოსმოსინდერციაზე*. თუ ცხოველქმედებისა და განვითარების მინაგანი და გარეგანი გარემოებანი იმთავითვე განცალკევებულნი არიან, მაშინ ვერაფერითაა თეორია მათ ვერ გაამთლიანებს. შეცნიერების ისტორია ცხადყოფს, რომ ამგვარ შედეგობებს ყოველთვის ხელფენური ხასიათი პქონდა და უნაყოფო რჩებოდა. ამის ნაცვლად უზნაძე გვთავაზობს აქტივობის მინაგანი და გარეგანი პირობებისა და ფაქტორების პირველადი, არსებითი და გაუნაწევრებელი ერთიანობის იდეას. ესაა ქვაკუთხედი მის შეხედულებაში სისტემისა ცოცხალი ორგანიზმების ფუნქციონირებისა და განვითარების კანონზომიერებათა შესახებ.

უზნაძეს მიაჩნია, რომ ინდივიდის ყოველგვარ მახასიათებელს აუკლებულად შეესაბამება გარემოში არსებული რაიმე მოვლენა ან გამდიდრებელი. ასე, მოთხოვნილება მის დამაკმაყოფილებელ საგანს გულისხმობს, შეგრძნების ორგანიზმი – სათანადო გამდიდრებელს და ა.შ. ამიტომ, მინაგანი სისტემების ორგანიზმაცაა გარეგანი პირობების თავისებურებებთან მსაზროფებაში ხდება. აქედან გამომდინარე “მინაგანის ცნება უკვე შეიქმნა თავის მინაარსში იმას, რასაც გარეგანად თვლიან, და პირიქით, გარეგანი იმას, რასაც მინაგანად თვლიან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ცნებათა მინაარსის ურთიერთისაგან ვამოთხვევა სრულიად მოუხერხებელია, და მამასადაამე.

ჩვენს წინაშე მინაგანისა და გარეგანის, თანდაყოლილსა და შექმნილის ცნებათა კონცინდენციის, ერთიანობის ფაქტი ღვას”. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ მათ შორის კავშირი არსებითია და არა შემთხვევითი.

ერთიანობის ამ პრინციპის ეველაზე თვალსაჩინო რეალიზაციას განწყობის თეორია წარმოადგენს. განწყობის ცნების ერთ-ერთი ძირითადი დირსება ისაა, რომ მასში ორგანულადაა გაერთიანებული ქვევის მინაგანი და გარეგანი ფაქტორები, ინდივიდი და სიგუაქია. განწყობა ხომ სუბიექტის ისეთი მთლიანობითი მოდიფიკაციაა, რომელშიც *მოთხოვნის* დასაკმაყოფილებლად საჭირო ძალები *სიგუაქიის* შესაბამისადაა მომართული. განწყობა, ასე ვთქვათ, ერთი მთლიანობაში აღუღებებს ქვევის ფაქტორებს და მათი კავშირის ფიქციური სუბსტრატის სახით გვევლინება.

მიზანშეწონილების პრობლემა ერთ-ერთი უმთავრესი იყო უზნადქითვის და *გამკალების პრობლემასთან* ერთად, განწყობის თეორიის მექანიზმის ძირითად სტიმულს წარმოადგენდა. ქვევის მიზანშეწონილება იმაში მდგომარეობს, რომ ორგანიზმში მოცემულ გარემოში სწორედ ისეთი აქტებს ახორციელებს, რომლებიც მის აქტუალურ მოთხოვნებს აკმაყოფილებენ. პრობლემა იმის ახსნას ეძება, თუ როგორაა ეს შესაძლებელი. უზნადე საგანგებოდ აანალიზებს მისი გადაჭრის ორ კლასიკურ ვარიანტს – მექანიციზმს და ეიგალიზმს. მექანიციზმი ცოცხალ ორგანიზმს განიხილავს როგორც მანქანას, რომლის ფუნქციონირება გარედან მომდინარე მემოქმედებითაა გაპირობებული. გარემოსა და ინდივიდის ურთიერთობისას, ისევე როგორც თვით ორგანიზმის შიგნით, ფიზიკო-ქიმიური, მექანიკური ხასიათის მიზმ-მედუგობრივი კანონზომიერებანი მოქმედებენ, ეიგალიზმის მიხედვით, ცოცხალი არსების ქვევის მიზანშეწონილებას სიყოფილისთვის სპეციფიკური არამატერიალური ფაქტორი, მინაგანი ეიგალური ძალა, ე.წ. ენგელექია ან ფიქციონი განსაზღვრავს. უზნადის შეფასებით ორივე კომიქია მდდარია, პირველი იმიგომ, რომ უარყოფს ცოცხალი ორგანიზმის სპეციფიკურობას და მისი თავისებურებები მთლიანად არაორგანულ კანონზომიერებებზე დასყავს. მეორე მდდარია იმის გამო, რომ უფსკრულს თირის ორგანულსა და არაორგანულს შორის, მათი აბსოლუტურად განსხევებულ მოვლენებად მიიხნევს და სიყოფილის სპეციფიკურობას არამატერიალურ საწყისში ხელავს.

მიზანშეწონილების პრობლემის ჭემმაროტი მეცნიერული გადაწყვეტა იმ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი, თუ ცოცხალი ორგანიზმის სპეციფიკას მექანიკურ კანონზომიერებებზე არ დავიყვანით და, ამავე დროს, მისი ფუნქციონირების ადაპტურობის ახახნულად მეგაფიქურ ძალებს არ მიუპართავთ. ამისთვის კი უნდა გამოიყოს ქვევის რეალური განხორციელებითის საჭირო ფაქტორები და დადგინდეს მათი კოორდინირებული თანამოქმედების წესი. განწყობაში ეს ეველაფერი მოცემულია. მასში თავმოყროლია მიზანშეწონილი ქვევის შესრულებისთვის აუცილებელი და საკმარისი პირობები, განწყობა შეიცავს მინაქემებს ინდივიდის მოგვიაციური და ოპერაციული სისტემების მდგომარეობისა და სიგუბიკური ვითარების შესახებ. ყოველივე ამის საფუძველზე განწყობაში წინასწარ არის მოწმადებული ისეთი ქვევა, რომელიც სუბიექტისთვის საჭიროყაა და შესაძლებელიც.

განწყობა, როგორც მიზანშეწონილი ქვეყის შესრულების ფიქლოლო-
გური მექანიზმი, ქვეყის მოული პროცესის მუდმივ მართვა-რეგულაციის
უზრუნველყოფს. ქვევა განწყობიდან გამოდისარეობს და, ამიტომ, მასში
მოცემული უნდა იყოს განსახორციელებელი აქტივობის მოდელი. მოქმედე-
ბის დაწყებამდე განწყობაში მოცემულია ქვეყის მონახაში, მისი ძირითადი
პარამეტრები. განწყობა ქვეყის ეს კიბიაო, ამბობდა უზნაბე, ეს ნიშნავს, რომ
განწყობისეულ პროგრამაში მოქმედების ყველა დეგალი არ არის გან-
საზღვრული. მათი დაზუსტება ქვეყის მსვლელობაში ხორციელდება. საზნა-
ხურში მიმავალ ადამიანს წინასწარ განწყობის სახით მოცემული აქეს სამოქ-
მულო სიგუაეიურა გეგმა. მაგრამ ამ უკანასკნელში ვერ იქნება ჩაწერილი
მისი ყველა საბიჯი თუ ოპერაეია, ვინაიდან ისინი კონკრეტული საგზაო
ეთიარების მიხედვით იგეგმება და სრულდება. ამიტომ წინასწარ ვერ იქნე-
ბა გათვალისწინებული. ინფორმაცია აქტუალური სიგუაეიის შესახებ პერ-
ცეპტუალ, ე.წ. სიგუაეიურა სიგუების სახით შემოდის სუბიექტში და განწყო-
ბაში აისახება. აქედან გამომდინარე, განწყობის მუდმივი დაზუსტება და
დაკონკრეტება ხდება, ერთი სიგყით, ქვეყის პროცესში სიგუაეიური ეო-
თარების განუწყევეელი ცვალებადობის გამო, განწყობის სტრუქტურა
ცვალებად ან "დინებად" ხასიათს იძებს. ესაა განწყობის სტრუქტურის დი-
ნამიკური მოდელის დედაბრი, რომლითაც მ. მხარგიშვილმა გარკვეულად
დააბუჯტა უზნაბის თვალსაზრისი ქვეყის მიზანშეწონილების განწყობისე-
ული მექანიზმის ფუნქციონირების შესახებ.

საფიქრებელია, რომ განწყობის სტრუქტურის პროცესუალურ ცვალე-
ბადობას მხოლოდ სიგუაეიური ფაქტორის დინამიკა არ განაპირობებს. იგივე
ითქმის მოგიეაეიური ფაქტორის მიმართაც. ადამიანის ქვევა უმეგესწილად
მოთხოვნილებათა სისტემით არის მოგიეირებული. აქტივობის პროცესში
ამ სისტემის სერიოზული გრანფორმაცია ხდება, არსებითად იგივე ითქმის
შესაძლებლობათა ფაქტორის მიმართაც. ყოველივე ეს პირველ რიგში აისა-
ხება განწყობის სტრუქტურაში და, შესაბამისად, ქვეყის დინამიკურ თუ ში-
ნაარსეულ მახასიათებლებში. განწყობაში მოცემულია აგრეთვე ინფორმა-
ცია აქტივობის შედეგების შესახებ. ამის შესაბამისად მასში იგეგმება მომ-
დევნო მოქმედებები და ოპერაეიები. ერთი სიგყით, განწყობა, როგორც
მიზანშეწონილი ქვეყის მექანიზმი, უკეკეამირების პრინციპის საფუძველზე
მოქმედებს. ეს განწყობის თეორიას აახლოვეს ქვეყის თანამედროვე მო-
დელეებთან, სადაც აღნიშნული პრინციპია გამოყენებული.

რადგან განწყობის სოგადფსიქოლოგიური თეორიის სხვა თეორიებთან
მიმართება ეახსენეთ, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ განწყობის ფსიქოლოგია
საბუნებისმეტყველო, სციენტისტური გიპის მოძღვრებაა და მისი მიმართება
სხვა დიდი მასშტაბის ფსიქოლოგიურ სისტემებთან ამ ვარეყოებით განს-
საზღვრება. განწყობის ფსიქოლოგია მიმართულია სოგადი კანონზომიერე-
ბათა და ძირეული მექანიზმების დადგენაზე შუხტი და შემოწმებადი ექსპე-
რიმენტული პროცედურების საშუალებით. განწყობის ფსიქოლოგიაში დიდი
მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქიკური აქტივობის პროგნოზირებას; განწყობიდან
ქვეყის წინასწარმეგეველების შესაძლებლობა ერთ-ერთი აქტუალური საკ-

თხზა. და ბოლოს, განწყობის ფსიქოლოგია დეკერმონისტული ფსიქოლოგიაა. ინდეკერმონისტო უზნადისთვის მიუღებელია. იგი ხაზს უსვამს, რომ განწყობის თეორიის მიხედვით, ქვეყნს არც ერთი რგოლი არ არის ამოვარდნილი მიმდებარეიე ჯაჭვიდან. ამასთან, მას კარგად აქვს გაეცნობიერებული მუქხისიკური კაუბალობის პრინციპების ფსიქოლოგიის სფეროში გადმოცანასთან დაკავშირებული სიროულეები. უზნადე უმეებს ფსიქოლოგიის სფეროში დეკერმონისიის სპეციფიკური ხახის არსებობას. სწორედ ამ მიმართულებით წარმოებული კვლევის შედეგად ჩამოყალიბდა მოსაზრება, რომ განწყობა გამამუალეული ინსტანციაა, რომელშიც მოხსნილია სუბიექტობიექტის დაბირისპირება. გარდა ამისა, განწყობაში ქვეყნა წინასწარაა მოდღორებული. ამიგომ "განწყობა არა მარტო როგორც ნამდვილი მიმუბი მოქმედებს ქვეყნაზე, არამედ ამავე დროს თითქოს მიმნის მსგავსადე; როგორც მიმანში წინასწარაა მოცემული ის, რაც შემდგომში უნდა მოხდეს, სწორედ ასეა განწყობაშიც". ეს მოსაზრება თანამდღროვე ქვეყნის მეცნიერებათა თვალსაზრისით ძალიან აქტუალურად გასოიყურება.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ უზნადის განწყობის შოგადფსიქოლოგიური თეორია თავისი შეთოდოლოგიური ამოცანებით, მეცნიერული იდეალებით და კვლევის პრინციპებით არსებითად განსხვავდება პუნანიგარული გიმის ფსიქოლოგიური კონცეფციებისგან (იხ. 10.1.). სამაგიეროდ, მასთან ბუნებით ნათესაურ შოგადფსიქოლოგიურ სისტემებთან განწყობის ფსიქოლოგია საკმაოდ მჭიდრო მიმართებას ამყარებს. თვით უზნადე, მისი დროის ფსიქოლოგიის კრიტიკული ანალიზისას, მუდამ ეძებდა (და მოულობდა კიდევ) პოზიტიურ ელემენტებს ნეობიპევიორიზმშიც (გოლმენი), გემგალგ- და ეელის თეორიაშიც (კელერი, ლევისი) და პერსონოლოგიაშიც (მგერნი). რაც შეეხება თანამდღროვე ფსიქოლოგიას, აქ თავს იჩენს ბევრი ხაინგერული პარალელი განწყობის თეორიასა და ქვეყნითი კოჭიციემის მიუღ რაც დებულებებს შორის (იხ. 11.2.).

ახსანიშნავია, რომ უზნადის სკოლაში ყოველივის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ფსიქოლოგიის სხვადასხვა მიმდინარეობათა მესწავლას და კრიტიკულ ანალიზს, რაც სამუალებას იძლევა სათანადოდ შეფასდეს განწყობის თეორიის ადვილი და როლი მიუღი ფსიქოლოგიური მეცნიერების მასშტაბით. ამ გრადიციას თვითონ უზნადემ ჩაუყარა საფუძველი თავისი დროის ძირითადი ფსიქოლოგიური კონცეფციების ბრწყინვალე ანალიზით. მსგავსი ანალიზის ნამუშია ა. ბოჭორიშვილის კამიგალური ნამუროში, რომელიც ფსიქოლოგიის საგნის განსხვავებულ ეგებებს ეძღვნება. XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები განწყობის ფსიქოლოგიის პოზიციებიდან გაანალიზებულია ი. იმედაძის მონოგრაფიაში. სეროშული გამოკვლევები აქვი შესრულებული ამ მიმართულებით ე. აბამიძეს (პერსონოლოგია), ნ. ადამიშვილს (ეელის თეორია), თ. გაბაძეს (ბიპევიორიზმი), ა. შეროშისას, ე. კაკაბაძეს (ფსიქოანალიზი), გ. ცინცაძეს (კ. მარბე).

რადგან უზნადის სკოლაში ჩაგარებულ კვლევაზე დავიწყეთ ხაუბარა, უნდა ითქვას, რომ განწყობის შოგადფსიქოლოგიურმა თეორიამ ჩამოყალიბების ხანგრძლივი და როული ება გაიარა. თვით უზნადეს მუდამ მექონდა

ცვლილებები და დამუხატვები თავის სისტემაში. სხადასხვა დროს იგი არაერთი ახალი დებულებითა და მონაცემით შეავსო. ეს გენდენცია შემდგომშიც შენარჩუნდა. განწყობის ფსიქოლოგიის მრავალი ასპექტი დრამად იქნა და მუშავებული და განვითარებული მის მიერ დაფუძნებული სკოლის სხვადასხვა თაობის მკვლევართა მიერ. განწყობის მოქმედების ზოგად კანონზომიერებათა დადგენაში დიდი წვლილი შეიტანეს უზნადის თანამშრომლებმა (ე. აბაშიძე, ნ. აღმაშვილი, ბ. ხაჭაპურიძე, გ. ხმაღაძე, შ. ხოჯავე და სხვა). შემდგომში ქართველმა მეცნიერებმა შეიმუშავეს განწყობის კვლევის სხვა ხერხები და მეთოდები (ი. ბეალავე, ვ. ვრიყოლავე, ნ. ელიავე, ა. კონსერაშვილი, რ. ნათაძე, მ. ნადირაშვილი თ. ნონიაშვილი, მ. ჩიკაშვილი, მ. ჩხარგიშვილი, ჯ. ყვავილაშვილი და სხვა), რაშიც კიდევ უფრო მრავალშრიანი გახდა ჩვენი ცოდნა განწყობის მოქმედების ემპირიულ კანონზომიერებათა შესახებ. პარალელურად იბუჭლება განმაზოგადებელი ხასიათის თეორიულ-მეთოდოლოგიური გამოკვლევები, რომლებშიც გაანალიზებულია განწყობის ფსიქოლოგიის ძირითადი და განსაკუთრებით აქტუალური საკითხები (ნ. ბერულავე, ი. ბეალავე, მ. ვახანი, ი. იმედაძე, მ. ნადირაშვილი, ე. ნორაკიძე, დ. რამიშვილი, რ. ხაყვარელიძე, ა. ფრანგიშვილი, ბ. ქოჩორაძე, შ. ხოჯავე, მ. ჩხარგიშვილი და სხვა).

საქართველოში ზოგადი ფსიქოლოგიის მრავალი საკითხია შესწავლილი განწყობის თეორიის კონსიდიდან. გამოკვლეულია შეგრძნების, აღქმისა და წარმოსახვის პროცესები (ი. ბეალავე, ჯ. კურამიშვილი, ი. კვბაღაძე, მ. ნადირაშვილი, რ. ნათაძე, მ. რაგოვსკია, თ. გაბიძე, გ. ქირია, შ. ხოჯავე, გ. ხოსროშვილი და სხვა); მეხსიერება (დ. ფარჯანიძე, ა. ფრანგიშვილი, ლ. ყვავილაშვილი, მ. წერეთელი და სხვა); ყურადღება (გ. ბაქრაძე, ა. შოსიავე, ე. ნუფარიძე და სხვა); აზროვნება (თ. ვოციხაიშვილი, გ. დარახველიძე, მ. ვახანი, ნ. ელიავე, ნ. კვბაძე, მ. ნადირაშვილი, რ. ნათაძე, დ. რამიშვილი, მ. ყოლბაია, დ. ძიძიგური და სხვა); ენა და მეტყველება (ა. აღმაშვილი, ა. ავალიშვილი, ა. ბაინდურაშვილი, მ. გაბაშვილი, თ. ბარიძე, ნ. იმედაძე, გ. მჭედლიშვილი, დ. რამიშვილი, რ. ხაყვარელიძე, ქ. ჩიგოვიძე, ნ. კრელაშვილი, დ. ჯვარიშვილი და სხვა); ემოციები (დ. ბერუკაშვილი, ნ. იმედაძე, რ. მარცხელავე, დ. რამიშვილი და სხვა); ჩევეა (ა. ვრიყოლავე, თ. გაბიძე, შ. ხოჯავე და სხვა). გრადიციულად განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებდა ქვეყნის ფსიქოლოგიის პრობლემატიკა, რაც სრულიად ბუნებრივია, ვინაიდან განწყობის თეორია პირველი რიგში ენიბილია, როგორც ქვეყნის ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფცია. უზნადეს გამოთქმული აქვს მრავალი საკურადღებო მოხაზრება ქვეყნის აღწერით და ახსნით მახასიათებლებთან დაკავშირებით. იგი მხჯელობდა ნუბელობასა და მის მოგვივაციამდე. ყოველივე ამან დახაბაში მისცა უართო დიაპაზონის კვლევებს ქვეყნისა და მოგივაციის ფსიქოლოგიაში (ა. აღმაშვილი, ნ. ბარამიძე, დ. ჯოგვაძე, ი. იმედაძე, ვ. კაკაბაძე, დ. კიქნაძე, ვ. ნადარეშიშვილი, მ. ნადირაშვილი, გ. ნიქარიძე, ნ. როგავე, ნ. ხარჯველაძე, რ. ქვარცხავე, დ. ჩარკვიანი, მ. ჩხარგიშვილი და სხვა).

როგორც უკვე აღინიშნა, განწყობის თეორია სამუდციხის ფსიქოლოგი-

ის სფეროშიც გაგრძელდა. ამ მიმართულებით კვლევას თავად სკოლის ფუძემდებელმა ჩაუყარა საფუძველი, ხოლო შემდგომში ხელმძღვანელობდნენ ა. ბეალაევა და მ. საყვარელიძე. შექმნილია რამდენიმე თაობის მიერ ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის პათოფსიქოლოგიის განყოფილებაში მნიშვნელოვანი მონაცემები იქნა მიღებული ფსიქიკური ვადანერების განწყობისეული გააზრების თეალსაშრისით (მ. ბარკალაია, თ. ბეალაევა, ე. ვაჩნაძე, ნ. ულიაევა, ქ. მაყაშვილი, ქ. მდივანი, კ. ცინცაძე, შ. ჯაფარიძე და სხვა). შემდგომში ამ მიმართულებით ჩატარებულმა კვლევამ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო. იგი ვახცდა ფსიქოპათოლოგიის სფეროს და ფსიქოსომატური დაავადებებიც მოიცვა (ა. კრივოლაევა, ე. მერაბიშვილი და სხვა). აქვე უნდა აღინიშნოს ნეიროფსიქოლოგიური კვლევა, რომელშიც ომის დროს ბევრი ქართველი ფსიქოლოგი იყო ჩართული და რომელიც შემდგომშიც ვაგრძელდა (მ. ბუაჩიძე, თ. ვაგთშიძე, რ. შხეიძე და სხვა).

60-იანი წლებიდან თანდათან იკადებს ფეხს სოციალურ-ფსიქოლოგიური გამოკვლევები. თუმცა, ამ მიმართულებით პირველი ნაშრომი ჩვენსი ა. ფრანგიშვილის მიერ შესრულდა ჯერ კიდევ 1943 წელს. იგი მიეძღვნა პანიკის ფსიქოლოგიას. მანამდე კვლევის ეს სფერო სახელმწიფო დონეზე იყო აკრძალული. იგი შეუთავსებადი იყო საბჭოთა იდეოლოგიასთან, რომელიც სოციალურ პროცესებს მხოლოდ პოლიტიკონომიური კუთხით განიხილავდა. დაიწყო უცხოური სოციალური ფსიქოლოგიის თეორიული და ემპირიული მონაცემების ათვისებისა და განწყობის თეორიასთან ახამილაციის პროცესი. ამ შხრივ განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს მ. ნადირაშვილის შექმნილი და კედაგოგიური ხაქმიანობა. ვადრუხად მნიშვნელოვან თეორიულ საკითხად იქცა ამერიკულ სოციალურ ფსიქოლოგიაში დამკვიდრებული სოციალური განწყობის – ატიგულის ცნების გააზრება უზნაბის ზოგადფსიქოლოგიური კონსეკუიის თეალსაშრისით. სათანადო კვლევის შედეგად სოციალური განწყობის ცნება ამ თეორიის ბაზაზე დამუშავდა. იგი ვახაგებს ხდის ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის იმ შექანისშს, რომლითაც პიროვნების ქმელებაში შემოდის საზოგადოებრივი, შხეობრივი და სხვა დირებულებები. სოციალური განწყობა ვამოზაგაგს ადამიანის დაღებით ან უარყოფით დამოკიდებულებას ამა თუ იმ ფახეულობის, ხაქმიანობის, სორმების, იდეოლოგიის, წეს-შეველებებისა და სხვათა მიმართ. ამიგომ ვახაგებია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალური განწყობების ფორმირების, მოქმედებისა და შეველის კანონზომიერებათა ვარკვევას. ამ შხრივ ჩვენსი ხერიოშული შეზაობა ჩატარდა (მ. აბშიანიძე, ლ. არუთინოვა, მ. ბალიამვალი, ნ. ბელქანია, ნ. ბურღელი, რ. შხეიდობაძე, მ. ნადირაშვილი, დ. ნადირაშვილი, რ. ქვარცხავა, ა. ქიგიაშვილი, ე. ყოფიანი, დ. ჩარკვიანი, ე. ჩიმახიძე, თ. შხეიძე, ნ. ცხეღაძე, ნ. ჭავჭავაძე, ე. ჭელიძე, მ. ხარშილაძე, რ. ჯორბეხაძე და სხვა). სოციალური განწყობების კვლევამ საჯრძნობლად ვაამიღრა ჩენი ცოდნა განწყობის უცხდამენგური შექანისშების შესახებ. ამასთანავე, შესწავლებოდა და ახლაც შესწავლება კონკრეტული სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფეროშქები: სოციალური მოლოდინები, კონფლიქტები, კონფორმისში, შეჯიბრი, თანაშშრომლობა და ა.შ. (მ. ვომელაძე, რ.

მ. კეკელია, ვ. მაღრაძე, ვ. ნავახაია და სხვა).

საქართველოში მეცნიერულ-ფიქოლოგიური კვლევის დასაბამიდანვე დიდი ყურადღება ექცეოდა ბავშვის, ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის საკითხებს. განწყობის თეორიის შექმნის პარალელურად, უზნაძე აქტიურად მუშაობდა ამ მიმართულებით. თეიას წლებში მან შეასრულა რამდენიმე ექსპერიმენტული გამოკვლევა, რომლებშიც შესწავლილი იყო ბავშვის ინტერესის სასწავლო საგნებისადმი, ასევე განზოგადებისა და ცნებაში არსებობის წელმის ინტოგენების დაკავშირებული საკითხები. მიღებული მონაცემები გერმანულ ჟურნალებში გამოქვეყნდა და სპეციალისტების დიდი ყურადღება დაამსახურა (ლ. ვიგოტსკი, ა. ლანსისი, ს. რუბინშტეინი, ე. შტერნი და სხვა). ბავშვისა და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის სფეროში უზნაძე სიციხლის ბოლომდე ნაყოფიერად მუშაობდა თავის თანამშრომლებთან ერთად (ნ. ადამაშვილი, ვ. კეკელია, ბ. ხაჭაპურიძე, ვ. ხუნდაძე და სხვა). 1936 წელს გამოვიდა მისი "ქელოლოგია", ხოლო 1947 წელს - "ბავშვის ფსიქოლოგია". ამ კამიგალურ ნაშრომებში მდიდარ ემპირიულ მასალასთან ერთად მოცემულია ძალი ცნებები და ორიგინალური შეხედულებები ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებზე, როგორცაა განვითარების მამომდრავებელი ძალები (*კონსტიტუციის თეორია*), ასაკობრივი პერიოდიზაცია (*ასაკობრივი გარემოს ცნება*), თამაშისა და სწავლის თეორია (*ფუნქციონალური გუნდების ცნება*). გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ უზნაძემ სერიოზულად გაამდიდრა განვითარების ფსიქოლოგიის თეორიული ბაზა (იხ. 63).

უზნაძის კვლევას ამ სფეროში ყოველთვის პრაქტიკული მიმართულება ჰქონდა. იგი მუდამ მრწავდა იმაზე, რომ დახმარებოდა სკოლას სწავლა-აღმრდის პროცესის ოპტიმიზაციის საქმეში. მაგალითად, როდესაც ორმოციანი წლების შეორე ნახევარში, დაიწყო საკითხი სასკოლო ასაკის შემცირების თაობაზე, უზნაძემ მამინეე დაიწყო სასკოლო ასაკის განსაზღვრისა და სკოლისათვის მზაობის საკითხების დამუშავება. მოგვიანებით, 70-იან წლებში, ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის პედაგოგიური ფსიქოლოგიის განყოფილებაში მ. სხარტიშვილის ხელმძღვანელობით დაიწყო ინტენსიური კვლევა სკოლაში შემსელები ბავშვების სასკოლო სწავლებისადმი მზაობასთან და მათ სწავლებასთან დაკავშირებით (ნ. დევიძე, მ. შარანიძე, ა. კეჭაყმაძე, მ. მაღრაძე, თ. შუხრიძე, ა. იშვილი და სხვა). ამან სტიმული მისცა მრავალმხრივ და კომპლექსურ მუშაობას დაწყებითი სკოლის ფსიქოლოგიურ პრობლემებზე. ამ კვლევას ახორციელებდნენ ი. კოტეგიშვილი და მისი თანამშრომლები (დ. კახიანი, თ. კერძაია, მ. შელიქიშვილი, დ. შარიანიშვილი, მ. ჯაფარიძე და სხვა). მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს მუშაობა აღმრდისა და სწავლების პროცესის ოპტიმიზაციის მიმართულებით (მ. გაბაშვილი, მ. ეახანია, ა. მისიაეა და სხვა).

საკმაოდ ბევრი გამოკვლევა შესრულდა საინფორი და შრომის ფსიქოლოგიაში. დიდ ინტერესს იწვევს ნაშრომები, რომლებიც მიზნად ისახევენ ადამიანის სენსომოტორული, ინფორმაციული, კონსტრუქციულ-ტექნიკური და სხვა უნარებისა და შესაძლებლობების დადგენას, მათი ფსიქოლოგიური შექანიშების ვარკვევას (ო. ბერეკაშვილი, მ. ბიჯევა, ვ. გორიშაძე, გ. იახე

ბაძე, ზ. კვხუამელი, ზ. მერაბიშვილი, ი. ფილიპოშვილი, ზ. ქირია და სხვა). ამჟამად უფრო პოპულარული ხდება ორგანიზაციის ფსიქოლოგიის პრობლემატიკა (ე. კერესელიძე, ი. კუგალაძე, დ. ჩარკვიანი და სხვა).

საინტერესო შედეგებია მიღებული შედარებითი ფსიქოლოგიის (ნ. ალაშვილი, დ. ბურჯანაძე, დ. რამიშვილი, ნ. ჭრელაშვილი და სხვა) სპორტის ფსიქოლოგიის (ა. გრიგოლაძე, ზ. ღვალი, ე. ნორაკიძე, ზ. სამხონაძე და სხვა), შემოქმედების ფსიქოლოგიის (თ. გოგიტიანი, დ. დოლიძე, რ. შარვაშიანი, ვ. ნორაკიძე, ზ. კვხუამელი) სფეროში.

განწყობის ფსიქოლოგიის განვითარების პროცესი დღესაც მიმდინარეობს, თუმცა ოთხმოცდაათიანი წლებიდან იგი მკვეთრად შეწყდა. ეს სრულიად ვარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური (ანუ, როგორც შევნიშობთ, მეთოდოლოგიაში აშბობენ, ექსტრენალური) ფაქტორებით იყო გაპირობებული. განწყობის თეორიას უთუოდ გააჩნია მრდის საკმაოდ მაღალი პოტენციალი, მაგრამ მისი რეალიზაცია შიშოლად იმ შემთხვევაში მოხდება, თუ ვათვალისწინებულა და ურთიერთშესაბამისობაში მოყვანილი იქნება მოცემული თეორიის მინაგანი ლოგკა და თანამედროვე ფსიქოლოგიაში გამოვლენილი ტენდენციები. მათ შორის შეიძლება გამოიყოს თეორიული შეხედულებათა საერთო კუმიანიზაცია-ანთროპომორფიზაცია, გამოყენებითობის პრიმატი და დისციპლინათმორისი კავშირების გაღრმავება. შესაბამისად, საფიქრებელია, რომ განწყობის შიგაღფსიქოლოგიური სისგემის განვითარების ერთ-ერთი მიმართულება მისში საეციფიკურ-აღამიანური ელემენტის და, საშოგადოდ, პაროვნების ფსიქოლოგიის მხარის გაძლიერებაში შეიძლება მდგომარეობდეს.

უდავოდ აქტუალურია განწყობის ფსიქოლოგიის საშოგადოებრივ პრაქტიკასთან დაახლოების ამოცანა, რადგან დღეს, ფსიქოლოგიური თეორიის შეფასებისას, ერთ-ერთ ძირითად კრიტერიუმად მისი გამოყენებითი ღირებულება მიხნეული. კონცეფცია რეალურ საფუძველს უნდა ქმნიდეს ნაყოფიერი ფსიქოდაგნოსტიკური და ფსიქოკორექციული (კერძოდ, ფსიქოთერაპიული) მუშაობისთვის. თუ პირველ სფეროში განწყობის ფსიქოლოგიას სრულიად ვარკვეული მონაცემები გააჩნია (თუმცა აქაც ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი), მეორე სფერო ფაქტობრივად დაუმუშავებელია და განსაკუთრებულ ძალისხმევას საჭიროებს. ამ ვითარებას თავისი ობიექტური მიზეზები აქვს. პოლიტიკურ-იდეოლოგიური გარემო, რომელშიც მოცემული ფსიქოლოგიური სისგემა ვაღიბდებოდა, საერთოდ არ იყო ფსიქოთერაპიის განვითარების ხელშემწყობი. საბჭოთა სახელმწიფოში პერიოდულად მიმდინარე იდეოლოგიურ კომპანიებს შეწყვირა გამოყენებითი ფსიქოლოგიის ისეთი დარგები, როგორცაა ფსიქოგენიკა და პელოლოგია (ორივეში უნდატემ სერიოზული სამროშების შესრულება მოასწრო). ფსიქოთერაპია იმ გარემოში, სადაც უმნიძის სკოლა ფუნქციონირებდა, ოთქმის ყოველიფის ფრთხილთან იყო ასოცირებული. ე.წ. "საბჭოთა ფრთხილმითან" დაკავშირებული კომპანიის შემდეგ იგი ყველაზე მტრულ იდეოლოგიურ საფრთხილად იქნა წარმოღგენილი. სამწუხაროდ, ეს ისერეია საბჭოთა კავშირის არსებობის პოლომდე გაგრძელებდა. ამიგომ ფსიქოთერაპია ფაქტობრივად

არ უთარღებოდა. ამქვიმად ნაოლად ჩანს ფსიქოთერაპიის ისეთი კონცეფციისა და გუქნიის მექანიზის საჭირიება, რომელიც, არსებითად, განწყობის ფსიქოლოგიაზე იწრება დაფუძნებელი. ამ თეორიაში უთუოდ არსებობს ამის პოტენციალი, თუქცა ამოიყანა საჭირისად რიულია, რაც მექცება დისციპლინათორის კავშირებს, აქ, პირველ რიგში, მომსჯინავე ბიოლოგიურ და სოციალურ მექცნიერებათა მონაცემთა გათვალისწინება იგულისხმება. სოციალურ დისციპლინებთან კონტაქტი სახეზეა, რაც იქვიდანაც ჩანს, რომ განწყობის მოვალფსიქოლოგიური თეორიის ფარგლებში წარმატებით უთარღება სოციალურ-ფსიქოლოგიური მეხედულელების მიული სისტემა. განსაკუთრებულ აღნიშნას იმსახერებს სამუქაო, რომელიც წარმოებს ე.წ. *სოციალურ განწყობათა* ბუნების თეორიული გააზრებისა და ექმპირიული მექცავლის მისაროულებით.

ამავე დროს საჭირია, კადვე უფრო გაბლიერდეს კავშირი ბიოლოგიურ დისციპლინებთან, რასაც ხელს მექცეობს განწყობის ფსიქოფიზიოლოგიური, ნეიროფსიქოლოგიური და ფსიქოგენეტიკური მამართულებით კვლევა. ეს უქანასკელი განსაკუთრებით აქტუალურია იმ მნიშვნელობიდან გამომდინარე, რაც თანამედროვე მექცნიერებაში ენიჭება ფსიქიკისა და პიროვნების გუნეტიკური ასექტების კვლევას. განწყობის ეს მხარე თითქმის მექცწავილელია, რაც, ასევე, მექცნიერების განვითარების ექსტერნალური ფაქტორებითაა პირობადებული; იგულისხმება სოციალისტურ ქვეყანაში გამეფებული რადიკალური სოცოციენტრისტული დოქტრინა და გენეტიკისთან ბრძოლის კამპანია. თუქცა, უნდა აღინიშნოს, რომ უზნაძეს თავიდანვე ძალზე მექცინასწორებელი პიშიცია ეკავა თანდაყოლილობა-მეძენილობის დიქტომიასთან დაკავშირებით. ამას ნაოლად ადასტურებს მისი შემოთ მოყვანილი კონცინდენციის კონცეფცია, რომელმაც, აღნიშნული მიშვნების გამო, განვითარება ვერ პიოვა. შესაბამისად, ერთიორი გამოჩაკლისის გარდა, არ ჩაგარებულა სერიოზული კვლევა-ძიება განწყობაში მექცვიდრული ელემენტის გამოსავლენად, რომელიც უთუოდ უნდა არსებობდეს თუნდაც იმიტომ, რომ განწყობის გიაი ხანლოდ კორელირებს გემპერამენტის გიათან და პიროვნულ ნიშნებთან; მათი ძლიერი გენეტიკური გაპირობებულობა კი თანამედროვე მექცნიერებაში დადასტურებულად ითვლება.

სხედახსევა სახის მეფასება განწყობის ფსიქოლოგიას არ დაკლებია. დასავლეთში იგი არსებითად განიხილებოდა ე.წ. "საბჭოთა ფსიქოლოგიის" ნაწილად. ეს, მექსაძლოა, ფორმალურად მართებულიც იყო, მაგრამ განწყობის თეორია მანც ყოველთვის გამოირჩეოდა საბჭოთა ფსიქოლოგიის სხვა კონცეფციებისაგან მთელი რიგი ნიშნებით; პირველ ყოვლისა იმით, რომ ის პრაქტიკულად არ იყო იდეოლოგიმირებული. ეს გარემოება, სხეთაა შირის, მედარებით იბიექტურ დასავლელ ექსპერტებსაც არ გამოქპირვიათ. (მაგ. ჯ. მაკ-ლიში). ყველა წამყვანი საბჭოთა თეორეტიკოსი თავისი მეხედულეებათა სისტემის აგების საჭირიებას მარქსისტული ფსიქოლოგიის მექცნიის აუცილებლობით ასაბუთებდა (ლ. ვიგოტსკი, ა. ლეონტიევი, ს. რუბინშტეინი და სხვა). უზნაძეს არასდროს დაუსეამს ასეთი ამოიყანა და არც ოფიციოშის საამებლად მოუხდენია ამგვარი განზრახვის დეკლარირება. როცორც მექც-

თავ აღინიშნა, განწყობის თეორიის შექმნის მოტივაცია დაკავშირებულია მეცნიერების ფუნდამენტურ პრობლემებთან, ისეთებთან, როგორიცაა *ფსიქოფიზიკური პრობლემა*, *სუბიექტის პრობლემა*, *ქვეყნის მამანშეწონილების პრობლემა* და *ფსიქიკის განვითარების პრობლემა*. ბუნებრივია, რომ ამ სახელმწიფოში, რომელშიც განწყობის შოგალფსიქოლოგიური თეორია ჩამოყალიბდა, მისი იდეოლოგიური კორექტულობის საკითხი თითქმის მუდმივად იდგა დღის წესრიგში. იგი მრავალჯერ გამზღარა განხილვის, შეფასებისა და უაღრესად მწვავე დისკუსიების საგანი. სამწუხაროდ, ეს დისკუსიები ხშირად სცილდებოდნენ მეცნიერების ჩარჩოებს და იდეოლოგიური კამპანიის ხასიათს ლებულობდნენ. ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის რამდენიმე თაობამ დირექტულად წარმოაჩინა თავი ამ დისკუსიებში, განსაკუთრებულ მოხსენიებას იმსახურებენ უზნაძის სკოლის პირველი თაობის შესანიშნავი მკვლევარები: ერეკლე აბაშიძე (1902-1956), ანჯია ბოჭორიძე (1902-1982), იოსებ ბჟალავა (1904-1972), ნინო ულიავა (1900-1973), რევაზ ნათაძე (1904-1984), ვლადიმერ სორაკიძე (1905-1993), დარეჯან რამიშვილი (1907-1991), ალექსანდრე ფრანგიშვილი (1904-1989), ბარნაბ ხაჭაპურაძე (1905-1974), მოსიმე ხოჯავა (1903-1990), შალვა ჩხარტიშვილი (1910-1978) და სხვა.

პირველი საჯარო პაექრობა სახელწოდებით "ფსიქოლოგიის შოგიერთი საკითხი", შედგა თბილისში, 1952 წლის გაზაფხულზე, როდესაც უზნაძის გარდაცვალებიდან ორი წელიც არ იყო გასული. იგი ორგანიზებული იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ და ერთგვარ გამოხმაურებას წარმოადგენდა უზნაძის თეორიის წინააღმდეგ მიმართულ იმ წერილებზე, რომლებიც ეკუთვნოდა ფიზიოლოგ დ. გულევანიშვილსა და ფილოსოფოს ა. ქუთელიას. უზნაძის სკოლის წარმომადგენლებმა დამაჯერებლად დაიყვეს განწყობის თეორიის მეცნიერული დირხება ამკარად იდეოლოგიური ხასიათის მქონე კრიტიკისაგან. ამ სახის კრიტიკა ყველაზე სახიფათოა, ვინაიდან თავისი არსით დოგმატურია და პოლიტიზირებული. საყოველთაოდ ცნობილია, თუ რა საველადო, ხშირად გრატიკული შედეგები შეიძლება მოჰყოლიოდა ასეთი ბრალდებებს იმდროინდელ საბჭოთა იმპერიაში. ამ დისკუსიას გამოიხმაურა ოფიციაში და თბილისში ჩამოვიდა სპეციალური კომისია მოსკოვიდან, რომელსაც ცენტრში უნდა წარედგინა დასკვნა უზნაძის ფსიქოლოგიური სკოლის მეცნიერული და პოლიტიკური სახის შესახებ.

სულ მალე ქართული ფსიქოლოგია რეალური საფრთხის წინაშე დადგა. 1955 წლის ივლისში მოსკოვში ჩაგარდა თათბირი განწყობის თეორიის გარშემო, რომელშიც მონაწილეობდა იმდროინდელი საბჭოთა ფსიქოლოგიის ყველა წამყვანი ფიგურა. მოხსენებებში, ერთი შეხედვით, მეცნიერული საკითხები განიხილებოდა, მაგრამ ბევრ გამოსვლაში, დიად ან ქვეტექსტის სახით, ეჭვის ქვეშ ღებოდა უზნაძის თეორიის იდეოლოგიური კორექტულობა. ეს კადვე უფრო ცხადად გამოვლინდა იმ დისკუსიაში, რომელიც რამდენიმე წელს გრძელდებოდა ცენტრალური ფსიქოლოგიური ეკრნალის უკრცლებზე. აქ არ შევედგებით იმის განხილვას, თუ როგორ მიმდინარებოდა მოლემიკა განწყობის თეორიის იდეალისტურობასა და პედოლოგის სწავლებასთან შესაბამისობის თაობაზე. შედარებით სეროზულად გამოიყურებოდა მენი-

უნა განწყობის ფსიქოკურობასთან დაკავშირებით, ამ დროის მოსკოვერი ფსიქოლოგის ერთ-ერთი ავტორიტეტული წარმომადგენელი ასე სუამდა საკითხს: თუ განწყობა არ არის ცნობიერი ფაქტი, იგი არც ფსიქიკური ფაქტია. განწყობის ფაქტები ამომწურავად შეიძლება აუხსნათ ფიზიოლოგიურად ამიგომ. ფსიქოლოგიური კვლევის ცენტრალურ ცნებად განწყობა ვერ გამოდგება (ბ. გელაოვი). უზნაძის მისმდევერებს იმის ახსნა მოუხდათ, რომ ცხოველებს, მაგალითად, არა აქვთ ცნობიერება, მაგრამ აქვთ ფსიქიკა – სწორედ ფსიქიკა და არა მხოლოდ ფიზიოლოგია. გარდა ამისა, ფსიქოლოგია შეისწავლის ე.წ. დისპოზიციებს (გემპერამენტი, ხასიათი, უნარები), რომლებიც არ არიან ცნობიერების ფაქტები, მაგრამ პიროვნების ფსიქიკურ თვისებებად ითვლებიან. ამდენად, ფსიქიკა არ ამოიწურება ცნობიერებით, ხოლო ის, რაც ცნობიერი არ არის, არ უნდა იქნეს დაყვანილი ფიზიოლოგიაზე.

იქვე გამოითქვა მოსაზრება განწყობის ცნების უნავერსალაობის დაუმეებლობის შესახებ. ამასთან დაკავშირებით განიმარტა, რომ ფსიქოლოგიაში, როგორც ყველა მეცნიერებაში, არსებობს ცნებათა იერარქია თავისი ზოგადობისა და უუნდამერტერობის შესაბამისად. ქვევისა და ფსიქიკის ძირეული მექანიზმები, რომელთაც ასე თუ ისე ყველა ზოგადფსიქოლოგიური თეორია მოიაზრებს, ყოველთვის და აუცილებლად ზოგადი ხასიათისაა. მეთოდოლოგიაში ცნობილია სისტემური ცნებები – განწყობა სწორედ ასეთი ცნებაა.

გაცილებით არსებითი ხასიათი ჰქონდა კამათს განწყობისა და ქვევის (ქმედების) პირველადობის საკითხის გარშემო. იგი მრავალი წელი მიმდინარეობდა და ნაყოფიერაც გამოდგა, თუნდაც მხარეთა პოზიციების დაზუსტებისა და გაღრმავების თვალსაზრისით. უზნაძის მომხრეები ყოველთვის ამოდიოდნენ ამ მოსაზრებიდან, რომ განწყობა ქვევის მიზანშეწონილების მექანიზმია და, როგორც ასეთი, უნდა აპირებდეს მას. ოპონენტების აზრი ორად გაიყო. ა. ლეონტიევი და მისი სკოლა კატეგორიულად უარყოფდა თემის განწყობის პირველადობის შესახებ. სამოცდაათიან წლებში ა. ასმოლოვი შეეცადა მიუხსნა განწყობის ცნების ადგილი ლეონტიევის ქმედების თეორიაში. განწყობა განიხილება, როგორც ქმედებიდან ნაწარმოები, მეორადი მოვლენა, რომელსაც ქმედების და მისი სტრუქტურული ელემენტების (მოქმედებები და ოპერაციები) სტაბილიზაციის უუნქია ეკისრება. ასე ჩნდება მის მოდელში ე.წ. *სამრისული, მიზნობრივი და ოპერაციული* განწყობები. ამ შეხედულებას აზრი აქვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ განწყობას მხოლოდ ქმედების სტაბილიზაციის უუნქიას მივაწერთ. მაგრამ, თუ განწყობაში იმ მიმუნებლობას ჩაელებთ, რომელიც უზნაძის თეორიაშია, მაშინ იგი უთუოდ ქმედების წინ წარმოიქმნება და მისი სტრუქტურის ყველა ნაწილის მოწესრიგებულ და მიზანშეწონილ განხორციელებას განაპირობებს. განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის თანახმად, განწყობა ქვევის მიმართ პირველადი მოვლენაა.

შემდგომი თვალსაზრისი განწყობა-ქმედების ურთაერთმომართებასთან დაკავშირებით პირველად ს. რუბინშტეინმა ჩამოეალია 1955 წლის დისკუსიაზე. მოგვიანებით ფაქტობრივად იგივე პოზიცია დაიკავეს ა. შაპოროვე-

მა და ე. წინნენკომ ამ შეხედულებას თანახმად, განწყობა უუნქციონალურად პირველადია ქმედების მიმართ, ხოლო გენეტიკურად – მეორადი. აღნიშნული მოსაზრება არსებითად რუბინშტეინის ცნობილ პრინციპს ეფუძნება – გარეგანის მოქმედება მისაგანით არის გამუალებული. რუბინშტეინისთვის განწყობა ასეთი “მისაგანია” და, ამდენად, უუნქციონარების თვალსაზრისით (ე.ი. აქტუალგენეზში) პირველადია. ეს მოზიყია განწყობის ფსიქოლოგიისთვის პრინციპში მისაღებია, ოღონდ საჭიროა სიყბადის შეგანა თვზისში ქმედების მიმართ განწყობის გენეტიკური მეორადობის შესახებ. იგი საჭივებით ხამართლადანია განწყობის ფაქტორებთან დაკავშირებით. მართლაც, ადამიანის ვარემი (სიგუეცია) და მოთხოვნისებები (განსაკუთრებით ე.წ. “მადალი”) კულტუროლოგიური წარმომობისაა და, შესაბამისად, ისინი ადამიანის ქცევის შედეგს წარმოადგენენ. ასეთი ვაგებით განწყობა, გენეტიკურად, ქმედების მიმართ მეორად მოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს (იგულისხმება ანგროპოგენეზი, სოციოგენეზი და ინგოგენეზი). მაგრამ ფილოგენეტიკურად, თუ განწყობა სიყოცხლის პრინციპია, ქცევის ძირეული მექანიზმია, იგი ცალსახად მეორადი მოვლენა ვერ იქნება. საქმე ისაა, რომ შეუძლებელია ჯერ განხლეს ფსიქოფიზიკური მოვლენა, პროცესი (ქცევა) და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიქმნას მისი განხორციელების მექანიზმი. განწყობა ქცევის (ქმედების) არსებითი მხარეა. ყველაზე პრინციპული ქცევაჲ იმთავითვე გულისხმობს განწყობისეულ მექანიზმს. მხელი მისახედრო არ არის, რომ განწყობისა და ქცევის ერთიერთმიმართების საკითხის გააზრება ფილოგენეტიკური განვითარების კუთხით კვერცხისა და ქათმის დიდების სახეს იღებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველივე ეს პირველად განწყობას ეხება. რაჲ შეეხება ფიქსირებულ განწყობას, იგი, ფართო მნიშვნელობით, გამეორების, სწავლის, ე.ი. გარკვეული აქტივობის შედეგია და, ამდენად, პრინციპულად მეორადია.

დასავლეთში ყოველთვის იმენდნენ გარკვეულ ინტერესს უზნადის სკოლის მიმართ. ამ მხრივ სამი გენდენცია იკვეთება: ერთი შემთხვევაში უზნადის განწყობის თეორია განიხილება პიროვნების ფსიქოლოგიის სიბრტყეში. ცდილობენ, რომ ქართულ ფსიქოლოგიურ სკოლაში წარმოდგენილი პიროვნების განწყობისეული გიპოლოგია მიმართებაში მოიყვანონ პიროვნების გიპოლოგიის სხვა მოდელებთან. მაგალითად, მიუთითებენ, რომ არსებობს სრულიად გარკვეული შესაბამისობა აიმენკის მიერ გამოყოფილ ფაქტორებსა და განწყობის გიპებს შორის (ჯ. პრისკი, რ. პერციოგი და სხვა). მეორე შემთხვევაში უზნადის და მისი მიმდევრების მიერ შეყნიერებაში შეგანლი ველილი კოგნიტური ფსიქოლოგიის კუთხით არის შეფასებული. აქ მთავარი ყურადღება ექცევა განწყობის ფსიქოლოგიის ემპირიულ მხარეს: განწყობის ფიქსაციის თუ ჩაქრობის, იღუბის სიდიდისა თუ გრანსპომიციის მიმართებებს კოგნიტური განვითარებისა და უუნქციონარების ამა თუ იმ ასპექტთან (ბ. ბენისი, ჯ. კუმიხსი, ვ. შათეჲსი, ჟ. პიაჲ და სხვა). ამასთან, უზნადის ეფექტების ინტერპრეტაციისას უფრო ხშირად ეყრდნობიან არა თვით მის თეორიას, არამედ სხვა, უპირატესად კოგნიტისტიკურ შეხედულებებს. პიაჲ, მაგალითად, მათ განიხილაჲს ინტელექტის განვითარების საკუთარი

კონსეფციის პლანში, კერძოდ, სენსი-მოტორული ინტელექტის თვისებებთან მიმართებაში. ინტერპრეტაციისთვის გამოიყენება აგრეთვე ლერიას ცენტრალური ხინთების კონსეფცია. ევრნერ-ვახნერის ორგანიზმულ-ფუნქციური თეორია, უიგკინის ველზე დამოკიდებულების თეორია და სხვა კოვნიცივის-ტური მოდელები. არსებობს სხვაგვარი მოდელებიც, ასე მაგალითად, კანადელი ფსიქოლოგი რ. პერცოვი თავის კვლევით პროგრამას არსებითად უზნაძის განწყობის თეორიაზე აყენებს. იგივე ითქმის იაპონელ მეცნიერზე ი. კაეაგუჩიმზე.

ქართველმა მეცნიერებმა ნათლად აჩვენეს აღნიშნული ემპირული ფაქტების განწყობისეული ახსნის უპირატესობა სხვა სახის ინტერპრეტაციებთან შედარებით. ამაზე ისიც მიუთითებს, რომ დასახელებულ მოდელებში ავტორებს ისეთი ცნებები შემოაქვთ, რომლებიც თავისი შინაარსით საკმაოდ უახლოვებიან უზნაძის განწყობის ცნებას.

გვერდს ვერ ავუქცევთ იმას, რომ ზოგჯერ განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორია აბსოლუტურად არაადეკვატურად არის გაგებული. სახელდობრ, ერთ-ერთ რეცენზიაში, რომელიც ინგლისურად უზნაძის წიგნის გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით დაიწერა, ფიქსირებული განწყობის მეთოდით ნაგარბული კვლევა-ძიება აღქმის შესწავლად ჩაითვადა, ხოლო ამ მონაცემების განზოგადება ქარაქტეროლოგიის, პათოლოგიის და, საზოგადოდ, ქივიის სფეროში, არაკორექტულად იქნა მიჩნეული. ამრიგად, უზნაძის განწყობის თეორიამ აღქმის თეორიის კვალიფიკაცია მიიღო (რ. ლენი). ეს, ცხადია, სრულ გაუგებრობას წარმოადგენს, თუმაკ, კოვნიცივისტური მოდელების ფარგლებში გვხვდება საესებით კომპეტენტური შეფასებებიც. მაგალითად, ცნობილი გარმანელი სპეციალისტი ე. მათეუსი განწყობის თეორიაზე ამროვნების ფსიქოლოგიის კონტექსტში შჯელობს, მაგრამ კარგად აცნობიერებს ამ კონსეფციის ზოგადფსიქოლოგიურ მასშტაბს. იგი განწყობის მოტივაციურ-კოვნიტურ კონსტრუქტს უწოდებს, რომელიც განაპირობებს ქივიის რეველაციის ორ დონეს (იმპულსურს და ნებელობის). გარკვეული აზრით, განწყობა მართლაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ მოტივაციურ-კოვნიტურ წარმონაქმნად; მასში ხომ ვაერთიანებულია მოთხოვნილება, სიტუაცია და შესაძლებლობები, ანუ აქტივობის დინამიკური, შემეცნებითი და გამოყვლილებისეული მომენტები. აქ ნათლად იკვეთება გარკვეული პარალელები განწყობის თეორიას და ქივიის (მოტივაციის) კოვნიცივისტურ მოდელებს შორის. მაგალითად, დევის, იზარდის, ნიუტენის, პეკაუბერის და სხვა. ამავე დროს მათეუსი განწყობის თეორიას შემეცნებითი პროცესების ამხსნელ მოდელებადაც განიხილავს; იგი უპირისპირებს მას თანამედროვე კოვნიტური ფსიქოლოგიის კომპიუტერულ მოდელებს და უჩვენებს უზნაძის შეხედულების უპირატესობას ამ უკანასკნელთან შედარებით. საინტერესოა, რომ უზნაძის ბიოსფერულ კონსეფციას ე. მათეუსი, დღევანდელი გერმანიოლოგიის შესაბამისად, ეკოლოგიურ სისტემას უწოდებს. არ არის გამორიცხვლი, რომ აქაც აღმოჩნდეს საინტერესო მიმართებები თანამედროვე ეკოლოგიურ ფსიქოლოგიასთან.

დაბოლოს, არსებობს შეფასების მესამე სახეობა, რომლის მიხედვით

უზნადის განწყობის თეორია განიხილება ფსიქონალიზმთან მიმართებაში. აქ ორი მიმართულება იკვეთება. ერთ შემთხვევაში უზნადის თეორია უბრალოდ გაიფიქრებულა ფსიქონალიზმთან. გერმანელი ფსიქონალიტიკოსი ელაკერი პირდაპირ ამბობს, რომ “უზნაძემ და მისმა მიმღეერებმა ფაქტობრივად გადაიღეს ფროიდის მოძღვრება არაცნობიერის შესახებ”. ეს, რა თქმა უნდა, სრული გაუგებრობაა. როგორც ზემოთაქ აღინიშნა, უზნაძე მკვეთრად უპირისპირდებოდა არაცნობიერის ფროიდისეულ გაგებას. მეორე მიმართულება სწორედ ამას თვალისწინებს და განწყობის თეორიას ფსიქონალიზმის საბჭოთა ალტერნატივად მიიხსნევს (ჯ. ბროზვეკი, ლ. გრუკეში, დ. ხლობინი და სხვა). იგი არსებითად ემთხვევა ზოგიერთი ქართველი ავტორის პოზიციას (ი. ბუაღაია, ა. ფრანგიშვილი, ა. მერლობია). თუ გავიყვალისწინებთ, რომ უზნაძე თვითონ უპირისპირდებოდა თავისი თეორიით ფსიქონალიზმს და ფროიდის არაცნობიერის განწყობის ცნებით ჩანაცვლეუბის მომხრე იყო (რაზმადე ზემოთ ითქვა), განწყობის ფსიქოლოგიას ამდაგვარი კვალიფიკაცია, პრინციპში, კანონიერად გამოიყურება. არაცნობიერის ცნობილი სპეციალისტი ფ. ბასანი სწორედ ამ კუთხით განიხილავდა უზნადის კონცეფციას. განწყობის ფსიქოლოგიას ასეთი შეფასება თითქმის დააკანონა უკვე ნახსენებმა თბილისის არაცნობიერის სიმპოზიუმმა, მისი მასალების უზნადამხგური თითგომეულის რედაქტორები ყველანაირად ცდილობდნენ დაემკვიდრებინათ ეს აზრი. ამავე სიმპოზიუმის მონაწილე სხვადასხვა ქვეყნის სპეციალისტებმა განიხილეს ფსიქონალიზმისა და განწყობის ზოგად-ფსიქოლოგიური თეორიის მიმართულის მრავალი ხაინგერესო ასპექტი.

ლიტერატურა

1. ავალიანი ს. ანტონ პირველი (ცხოვრება, მოღვაწეობა, ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა). თბილისი, 1987.
2. ანტონი. სპეკალი. თბილისი, 1991
3. ბერულავა ნ. დიმიტრი უზნაძე: ცხოვრება და შემოქმედება. თბილისი, 1967.
4. ბუაღაია ი. პათოფსიქოლოგიური შემადის ძირითადი შედეგები და პერსპექტივები. “მაცნე”, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის...სერია, 1971, 3.
5. ბუაჩიძე თ. ნების თავისუფლების პრობლემა გაბრიელ ეპისკოპოსის “ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლებში”. თ. ბუაჩიძე – ფილოსოფიური ნარკვევები. ტ.2. თბილისი, 2005.
6. გაბრიელ ეპისკოპოსი. ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბილისი, 1993.
7. ღოდაშვილი ს. თხზულებანი. თბილისი, 2001.
8. იოანე ზაგრატიონი. კალმასობა. ქართული ფილოსოფიური აზრის იტორიის ნარკვევები. ტ.3. თბილისი, 1973.
9. კუკავა თ. ნარკვევები ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიიდან: XVII-XIX (პირველი ნახეკარი). თბილისი, 1967.
10. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია. ტ.1-2. თბილისი, 1983-1985.
11. ნადირაშვილი შ. განწყობის ანტროპული თეორია. თბილისი, 2001.
12. ნორაკიძე ე. გრიგოლაია ა. პაროქების განწყობის სტრუქტურის კვლევის კლინიკურ-პათოგრაფიული მეთოდი. თბილისი, 1984.

13. ორბელიანი სულხან-საბა. ქართული ლექსიკონი. ტფილისი, 1928.
14. უზნაძე დ. შრომები. ტ.1-6. თბილისი, 1956-1977.
15. უზნაძე დ. განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები. თბილისი, სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ.19, 1941.
16. უზნაძე დ. ფილოსოფიური შრომები. ტ.1-2. თბილისი, 1984-1986.
17. უზნაძე დ. შენიშვნების რეკული. "შაცნე", ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1988, 2,4; 1989, 1.
18. ფრანგიშვილი ა. ნარკვევები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში. თბილისი, 1959.
19. ფრანგიშვილი ა. ფსიქოლოგიური ნარკვევები. თბილისი, 1987.
20. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია. ტ.3. თბილისი, 2008.
21. ჩხარტიშვილი შ. განწყობა და ცნობიერება. თბილისი, 1979.
22. Авалиани С. Философские взгляды И.Р.Тарханшвили. Тбилиси, 1957.
23. Асмолов А.Г. Деятельность и установка. М., 1979.
24. Бассин Ф.В. Проблема бессознательного. М., 1968.
25. Бессознательное: природа, функции, методы исследования. Под. ред. Прангишвили А.С., Шерозия А. Е., Бассина Ф. В. Тбилиси, т.1,2,3-1978, т.4-1985.
26. Дмитрий Николаевич Узнадзе Классик Советской Психологии. Тбилиси, 1986.
27. Матеус В. Многоуровневые концепции познания в Российской и Грузинской психологии (к восприятию идей Вюрцбургской школы). Психологический журнал. 1995, 4.
28. Обсуждение докладов по проблеме установки на совещании по психологии 1-6 июля 1955 года.
29. Тарханов И.Р. Дух и тело. СПб., 1904.
30. Тарханов И.Р. Внушение, гипнотизм и чтение мыслей. СПб., 1905.
31. Теория установки и актуальные проблемы психологии. Тбилиси, 1990.
32. Прангишвили А.С. Исследования по психологии установки. Тбилиси, 1967.
33. Ходжава З.И. Проблема навыка в психологии. Тбилиси, 1960.
34. Brozek J., Slobin D. I. Psychology in the USSR: a historical perspective. New York: International Arts and Sciences Press, 1972.
35. Hritzuk J., Unruh W., Herzog R. Some Soviet approaches to the study of personality. The Canadian Psychologist, 1969, vol.10, N1.
36. Jansen H.L. An investigation of the integral nature of Soviet concept of set. International Journal of Psychology, 1972, vol.7, N4.
37. Matthaeus W. Sowjetische denk psychologie. Goettingen: Verlag fur Psychologie, 1988.
38. McLeish J. Soviet psychology: History, Theory. Content. London: Fakenham and Reading, 1975.

ირაკლი იმედაძე

ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, საქარველოს ფსიქოლოგთა საზოგადოების პრეზიდენტი, დიმიტრი უზნაძის სახელობის პრემიის ლაურეატი.

იკვლევს ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგიის, ზოგადი და პიროვნების ფსიქოლოგიის, ფსიქოლოგიის ისტორიისა და მეთოდოლოგიის საკითხებს.

ფსიქოლოგიის ისტორია

წიგნი მოიცავს ფსიქოლოგიური აზრის განვითარების ძირითად ტენდენციებს მოკლებული ანტიკური დროიდან დღევანდლამდე. იგი მკითხველთა საკმაოდ ფართო წრეზეა ორიენტირებული.

ნაშრომი სასარგებლო იქნება როგორც სტუდენტების, ისე მეცნიერებისთვის ფსიქოლოგიისა და მომუხნავე სპეციალობის წარმომადგენლებისთვის, ყველა იმათთვისაც სურს იცოდეს, თუ როგორ აცვლებოდა წარმოდგენები ფსიქიკური ცხოვრების შესახებ ან როგორ მიმდინარეობდა ფსიქოლოგიის სხვადასხვა დარგის ფორმირების პროცესი.

წიგნი გამოიწვევს თავისი სისრულით და მოიცავს მსოფლიო ფსიქოლოგიის ყველა უმთავრესი თეორიული სისტემისა თუ მიმდინარეობის ანალიზს. ეს ანალიზი, ასევე შეფასებები ბევრ შემთხვევაში განწყობის ფსიქოლოგიური კონცეფციის პოზიციიდან კეობება.

წიგნში განხილულია საკუთრივ უზნაძის სკოლის მონაპოვარიც, ისევე როგორც ქართული ფსიქოლოგიური აზრის უფრო ადრინდელი ნიმუშები. ამით გამოირჩევა იგი ფსიქოლოგიის ისტორიის უცხოური სახელმძღვანელოებისაგან.

ISBN 978-9941-9019-8-0

